

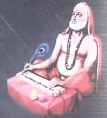
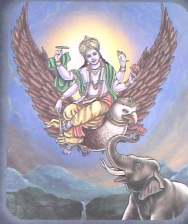
ಭಾಗ-6

ಸತ್ಯಕವಿಜಾವಳಿ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ

ಭಾವದೀಪ

ಅಧ್ಯಕ್ಷರು :

ಪರಮಪೂಜ್ಯ || ಶ್ರೀ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯೇಂದ್ರಪೀಠಪ್ರೀತಾದರು

ಪೀಠಾಧಿಕಾರಿಗಳು, ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳ ಮಠ, ಮಂತ್ರಾಲಯ.

ದೊರದ ಸಂಪಾದಕರು :

|| ರಾಜಾ ಎಸ್. ಬಿ. ಅಜಾಯ್
ಮಂತ್ರಾಲಯ.

ಸಂಪಾದನೆ ಮತ್ತು ಅನುಪಾದ :

|| ಬೆಮ್ಮತಿ ವೇಂಕಟೇಶ್ವರಾಚಾರ್ಯ
ಬೆಂದಳೂರು.

ಭಾಗ - ೬

ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥಮುನಿ ವಿರಚಿತ

ಶ್ರೀತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯ ವಿರಚಿತ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ

ಶ್ರೀಜಯತೀರ್ಥಮುನಿ ವಿರಚಿತ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಭಾವದೀಪ

ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ , ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಭಾಷ್ಯ ,
ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ, ತತ್ವಪ್ರದೀಪ, ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ ಟೀಕೆಗಳೊಂದಿಗೆ

ಶ್ರೀಮಂತ್ರಾಲಯಪ್ರಭುಗಳ ಭಾವದೀಪ

ಸಂಸ್ಕೃತ ಮೂಲ ಹಾಗೂ ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದ

ವಿಶೇಷ ವಿಚಾರ ಹಾಗೂ ಸಮಗ್ರ ವಿಶ್ಲೇಷಣೆಯೊಂದಿಗೆ

* * * * *

ಪ್ರಕಾಶನ :

ಶ್ರೀಗುರುಸಾರ್ವಭೌಮ ಸಂಶೋಧನ ಮಂದಿರ,

ಜಗದ್ಗುರು ಶ್ರೀಮನ್ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯ ಮೂಲಮಹಾಸಂಸ್ಥಾನ,

ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳ ಮಠ, ಮಂತ್ರಾಲಯ - 518 345 ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶ.

'ಭಾವದೀಪ' : ಮಂತ್ರಾಲಯ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಮನಛ ॥ ಫಾಲ್ಗುಣ ಬಹುಳ ॥ ಷಷ್ಠಿ
ದಿನಾಂಕ : ೨೯-೦೩-೨೦೧೬ ಶ್ರೀ ಸುಯತೀಂದ್ರತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರ ಮೂರನೆಯ
ಮಹಾಸಮಾರಾಧನೆಯ ಉತ್ತರಾರಾಧನೆಯ ಶುಭಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಪರಮಪೂಜ್ಯ ಶ್ರೀ ಸುಬುಧೇಂದ್ರತೀರ್ಥ
ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು ಈ ಕೃತಿಯನ್ನು ಲೋಕೀಕಾರ್ಪಣೆ ಹಾಗೂ ಲೋಕಾರ್ಪಣೆ ಮಾಡಿದರು.

ಪ್ರಕಾಶನ : ಶ್ರೀಗುರುಸಾರ್ವಭೌಮ ಸಂಶೋಧನ ಮಂದಿರ,
ಜಗದ್ಗುರು ಶ್ರೀಮನ್ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯ ಮೂಲಮಹಾಸಂಸ್ಥಾನ,
ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳ ಮಠ, ಮಂತ್ರಾಲಯ - 518 345
ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶ.

ಸಂಪಾದನೆ ಮತ್ತು ಅನುವಾದ : ಎ || ಬೆಮ್ಮತ್ತಿ ವೇಂಕಟೇಶಾಚಾರ್ಯ, ಬೆಂಗಳೂರು.
ದೂರವಾಣಿ : 914149120

ಪ್ರಥಮಮುದ್ರಣ : 2015

ಪುಟಗಳು : 704

ಚಲಿ : 600 ರೂ

ಪ್ರತಿಗಳು : 1000

Publication Copy right :

ಶ್ರೀಗುರುಸಾರ್ವಭೌಮ ಸಂಶೋಧನ ಮಂದಿರ,
ಜಗದ್ಗುರು ಶ್ರೀಮನ್ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯ ಮೂಲಮಹಾಸಂಸ್ಥಾನ,
ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳ ಮಠ, ಮಂತ್ರಾಲಯ - 518 345 ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶ.

ಅಕ್ಷರಜೋಡಣೆ :

ಶ್ರೀ ಬೆಮ್ಮತ್ತಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸ
ಶ್ರೀಮತಿ ಎಸ್. ನಾಗಲತಾ

ಮುದ್ರಣ :

ಮುಕ್ತಿಪಥ ಮುದ್ರಣಾಲಯ, ಬೆಂಗಳೂರು.

Vol. - 6**SRI PADMANABHATIRTHAMUNI'S****SRIJAYATIRTHAMUNI'S****SATTARKADIPAVALI****TATVAPRAKAASHIKAA****SRI TRIVIKRMAPANDITAACHARYA'S****TATVAPRADIPA****BHAVADIPA****Sri Vedavyasa's Brahmasutra,****Sri Madhvacharya's Bhashya,****Teekas - Sattarkadipawali, Tatvapradipa,****Tatvapraakaashikaa****Bhavadipa by Sri Mantrayala Prabhu****Sanskrit Original Text with Kannada Translation****with special debate from many commentaries
& overall criticism****Published by :****Sri Gurusarvabhoma Samshodhana Mandira,****Jagadguru Srīmanmadhvacharya Mula Mahasamsthana,****Sri Raghavendraswamy Mutt, Mantralayam - 518 345 A.P.**

IV

'BHAVADIPA': 25-11-2015 HH Sri Sri Subhudendra Thirta sripada has submitted this 6th volume to Sri Raghavendraswamiji at Mantralaya.

Publication : Sri Gurusarvabhoma Sanshodhana Mandira,
Jagadguru Srimanmadhvacharya Mula
Mahasamsthana, Sri Raghavendraswamy mutt,
Mantralayam. A.P.

Edited & Translated by : Vidwan Bemmatti Venkateshacharya,
Bangalore. Ph : 9141495120

First Edition : 2015

Price : Rs. 600

Copies : 1000

Publication Copy right :

**Sri Gurusarvabhoma Samshodhana Mandira,
Jagadguru Srimanmadhvacharya Mula Mahasamsthana,
Sri Raghavendraswamy Mutt, Mantralayam - 518 345 A.P.**

Type set :

Smt. S. Nagalatha, Bangalore.
Sri Sri Bemmatti Srinivasa

Printed at :

Muktipatha Mudranalaya, Bangalore.

॥ ಶ್ರೀಮನ್‌ಮೂಲರಾಮೋ ವಿಜಯತೇ ॥

॥ ಶ್ರೀಗುರುರಾಜೋ ವಿಜಯತೇ ॥

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ ಭಾಷ್ಯ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ ತತ್ವಪ್ರದೀಪ

ಭಾವದೀಪ

* * * *

ಅಧ್ಯಕ್ಷರು :

ಶ್ರೀ ಸುಬುಧೇಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದರು

ಪೀಠಾಧಿಪತಿಗಳು, ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳ ಮಠ, ಮಂತ್ರಾಲಯ.

ಗೌರವ ಸಂಪಾದಕರು :

ವಿ|| ರಾಜಾ ಎಸ್. ಗಿರಿಆಚಾರ್ಯ

ಮಂತ್ರಾಲಯ

ಸಂಪಾದನೆ ಮತ್ತು ಅನುವಾದ :

ವಿ|| ಬೆಮ್ಮತ್ತಿ ವೇಂಕಟೇಶಾಚಾರ್ಯ

ಬೆಂಗಳೂರು.

Brahmasutra Bhashya
Sattrakadipavali Tatvaprakaashikaa
Tatvaprādīpa

BHAVADIPA

President:
HH Srī Subhūdhenratīrtha Srīpadaru
PeeTadhipati of Srī Raghavendraswamy Mutt,
Mantralayam.

Honorary Editor:
Srī Vidwan Raja S. Gīrī Acharya
Mantralayam.

Edited & Translated by :
Vidwan Bemmatti Venkateshacharya,
Bangalore.

ಆರನೆಯ
ವಾಙ್ಮಯ-ಕುಸುಮಹಾರೆ
ಸಮರ್ಪಣೆ

ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳ ಮಠಾಧೀಶರಾದ ಪರಮಪೂಜ್ಯ ||
ಶ್ರೀ ಸುಬುಧೇಂದ್ರತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದರ
ಅಂತರ್ಯಾಮಿಗಳಾದ ಶ್ರೀಮನ್ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಗಳಾದ ಶ್ರೀಮನ್
ಮೂಲರಾಮಚಂದ್ರದೇವರಿಗೆ ಈ ಕೃತಿಯನ್ನು ಆರನೆಯ ವಾಙ್ಮಯ ಕುಸುಮಹಾರವನ್ನಾಗಿ
ಸಮರ್ಪಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಪರಮಪೂಜ್ಯ || ಶ್ರೀಸುಬುಧೇಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದರ ಜ್ಞಾನದೀಕ್ಷೆ

ಈ ಕೃತಿಯ ಮುದ್ರಣಕ್ಕೆ ತಗಲುವ ದುಬಾರಿ ವೆಚ್ಚವನ್ನು ತಮ್ಮ ಪಾದಕಾಣಿಕೆಯಿಂದಲೇ ನಿರ್ವಹಿಸಿದ ಪರಮಪೂಜ್ಯ || ಶ್ರೀಸುಬುಧೇಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು ಈ ಕೃತಿಯ ಅಮೂಲಾಗ್ರ ಪರಿಪೂರ್ಣತೆಗೂ ಕೂಡ ಮುಖ್ಯಕಾರಣರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಸಂಪುಟದಲ್ಲಿ ಭಾವದೀಪ ಅನುವಾದವು ವಿಶೇಷವಿಚಾರದೊಂದಿಗೆ ಮುದ್ರಣವಾಯಿತು. ಎರಡನೆಯ ಸಂಪುಟದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು ಸತ್ಪದೀಪಾವಳಿ ಹಾಗೂ ತತ್ಪದೀಪಗಳ ಅನುವಾದವನ್ನು ಸೇರಿಸುವಂತೆ ಆದೇಶಿಸಿದರು. ಮೂರನೆಯ ಸಂಪುಟದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಟೀಕೆಗಳ ಜೊತೆ ಭಾವದೀಪದ ಅನುವಾದವು ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಾಗಿ ಮುದ್ರಣವಾಯಿತು. ನಾಕು ಹಾಗೂ ಐದನೆಯ ಸಂಪುಟದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಟೀಕೆಗಳ ಜೊತೆ ಭಾವದೀಪದ ಅನುವಾದ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ ತತ್ಪ್ರಕಾಶಿಕೆಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಅನೇಕ ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳ ವಿಶೇಷ ವಿಚಾರ ಹಾಗೂ ವೇದ-ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳ ಸಂಪೂರ್ಣವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಮುದ್ರಣವಾಯಿತು. ಪ್ರಕೃತ ಆರನೆಯ ಸಂಪುಟದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ವಿಮರ್ಶೆಗಳನ್ನು ನೀಡಲಾಗಿದೆ, ಹೀಗೆ ಹಂತಹಂತವಾಗಿ ಭಾವದೀಪದ ಈ ಯೋಜನೆಯು ಉತ್ತಮಗುಣಮಟ್ಟವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಿದೆ. ಈ ಗುಣಮಟ್ಟಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯಕಾರಣರು ಪರಮಪೂಜ್ಯ || ಶ್ರೀಸುಬುಧೇಂದ್ರತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರೇ ಆಗಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು ಈ ಕೃತಿಗೆ ಮುಖ್ಯಮಾರ್ಗದರ್ಶಕರು, ಮುಖ್ಯಸಂಪಾದಕರು, ಪರಿಪೂರ್ಣ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಯುಳ್ಳವರೂ ಆಗಿರುತ್ತಾರೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಕಾಮಧೇನು ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷದಂತೆ ಈ ಕೃತಿಯನ್ನು ನೀಡುತ್ತಿರುವ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರ ಉದಾರತೆ, ವಿಶಾಲಮನೋಭಾವನೆ ಹಾಗೂ ಜ್ಞಾನದೀಕ್ಷೆ ಈ ಎಲ್ಲಾ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಎಂದೆಂದೂ ಶರಣೆನ್ನೋಣ.

- ಸಂಪಾದಕ

|| ಶ್ರೀಮನ್‌ಮೂಲರಾಮೋ ವಿಜಯತೇ ||

|| ಶ್ರೀಗುರುರಾಜೋ ವಿಜಯತೇ ||

ಶ್ರೀಮತ್-ಪರಮಪುಂಸ-ಪರಿವ್ರಾಜಕಾಚಾರ್ಯ-ಪದ-ವಾಕ್ಯ-ಪ್ರವೀಣ-ಪಾರಾವಾರ-ಪಾರಂಗತ-
ಸರ್ವತಂತ್ರ-ಸ್ವತಂತ್ರ-ಶ್ರೀಮನ್-ಮೂಲರಘುಪತಿ-ವೇದವ್ಯಾಸ-ದೇವ-ದಿವ್ಯ-ಶ್ರೀಪಾದ
ಪದ್ಮಾರಾಧಕ-ಜಗದ್ಗುರು-ಶ್ರೀಮನ್-ಮಧ್ವಾಪ್ತಿಕಾರ್ಯ-ಮೂಲಮಹಾಸಂಸ್ಥಾನ-
ಮಂತ್ರಾಲಯ-ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳವರ ಮಠದ ವೇದಾಂತ-ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ-
ದಿಗ್ವಿಜಯ-ವಿದ್ಯಾಸಿಂಹಾಸನಾಧೀಶ್ವರರಾದ
ಪರಮಪೂಜ್ಯ ಶ್ರೀ ಸುತಮೀಂದ್ರತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರ ಕರಕಮಲಸಂಜಾತರಾದ
ಪರಮಪೂಜ್ಯ ಶ್ರೀ ಸುಯತೀಂದ್ರತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರ ವರಕುಮಾರರಾದ
ಪರಮಪೂಜ್ಯ ಶ್ರೀ ಸುಬುಧೇಂದ್ರತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರ

ಅನುಗ್ರಹ ಸಂದೇಶ

ಮಂತ್ರಾಲಯ ಪ್ರಭುಗಳಾದ ಶ್ರೀಮದ್‌ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥಗುರುಸಾರ್ವಭೌಮರ ಇಚ್ಛೆಯಂತೆ
ಭಾವದೀಪ ಯೋಜನೆಯು ನಿರಾತಂಕವಾಗಿ ಸಾಗುತ್ತಿದೆ. ಪ್ರಕೃತ ಆರನೆಯ ಸಂಪುಟವು
ಪ್ರಕಾಶನಗೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವುದು ನಮಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಮುದ ತಂದಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯತನಕ ಮುದ್ರಿತವಾದ
ಸಂಪುಟಗಳನ್ನು ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳು ಬಹಳ ಮೆಚ್ಚಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತಷ್ಟು ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿ ಇದರ ಉಪಯೋಗ
ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ತಲುಪಬೇಕೆಂಬುದೇ ನಮ್ಮ ಹೆಬ್ಬಯಕೆ.

ಒಟ್ಟು ಈ ಸಂಪುಟದಲ್ಲಿರುವ ಆರು ಅಧಿಕರಣಗಳಿಂದ ಆರು ಪ್ರಮೇಯಗಳನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ
ನಾವು ತಿಳಿದು ಅನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ತಂದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಭೂಮಾಧಿಕರಣ - ನಾಮಾಭಿಮಾನಿಯಾದ ಆಶಾ ಎಂಬ ದೇವತೆಯಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ
ವಾಗಭಿಮಾನಿಯಾದ ಭಾರತಿದೇವಿಯ ತನಕ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅವಳಿಂತಲೂ
ಮುಖ್ಯವ್ಯಾಧಿದೇವರು ಉತ್ತಮರಾಗಿದ್ದಾರೆ ಎಂದು ತಿಳಿದು ಅವರಿಗಿಂತಲೂ ಪರಮೋತ್ತಮನಾದವನು
ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈ ತಾರತಮ್ಯ ಜ್ಞಾನವು ಬಹಳ ಪ್ರಧಾನವಾದದ್ದು.
ಮೋಕ್ಷದ ಮೊದಲ ಮೆಟ್ಟಿಲೇ ಇದು. ಈ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಅರಿಯ ಬೇಕೆಂದರೆ
ಭೂಮಾಧಿಕರಣವನ್ನು ಆಮೂಲಾಗ್ರವಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಬೇಕು. ಆಗ ಮಾತ್ರ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ
ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ತಾರತಮ್ಯದ ಅರಿವು ಹಾಗೂ ವಿಷ್ಣುಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವದ ದಾರ್ಢ್ಯ ಬರಲು ಸಾಧ್ಯ.

ಆಕ್ಷರಾಧಿಕರಣ - ಇದರಲ್ಲಿ ಆಕ್ಷರಳೆನಿಸಿದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ ತನಕ ಸಕಲ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆಜ್ಞೆಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಸಕಲವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತಿನಿತ್ಯ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣ ನಮ್ಮನ್ನು ಧರಿಸಿ ಸಲಹುತ್ತಿರುವ ಭಗವಂತನನ್ನು ನಾವು ಆಕ್ಷರ ನಾಮಕವಾಗಿ ಉಪಾಸನೆಗೈಯಬೇಕು. ನಮ್ಮೆಲ್ಲರ ಜೀವನವನ್ನು ಧರಿಸಿದ ಆ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಸರ್ವಧಾರಕತ್ವಗುಣವನ್ನು ಅರಿಯಬೇಕೆಂದರೆ ಆಕ್ಷರಾಧಿಕರಣ ಅಧ್ಯಯನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು.

ಸದಧಿಕರಣ - ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಾರೂ ಇಲ್ಲದಿದ್ದಾಗ ಏಕೈಕನಾಗಿ ನೆಲೆಸಿದವನು ಮಹಾವಿಷ್ಣು. 'ಸದೇವ ಸೌಮ್ಯ ಇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಸತ್ ಎಂಬ ಪದವು ಇಂಥ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ಜ್ಞಾನ ಕ್ರಿಯೆ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನಾಗಿ ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುವುದರಿಂದ ಅವನೊಬ್ಬನೇ ಸರ್ವಶ್ರೇಷ್ಠ ಎಂಬುದು ಈ ಅಧಿಕರಣದಿಂದ ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತ್ಯವಶ್ಯವಾದ ಇದರ ಉಪಾಸನೆಗಾಗಿ ಸದಧಿಕರಣವನ್ನೇ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಬೇಕು.

ದಹರಾಧಿಕರಣ - ದೇಹದಲ್ಲಿ ೭೨೦೦೦ ಪ್ರಧಾನ ನಾಡಿಗಳಿವೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಸುಷುಮ್ನಾನಾಡಿ ಬಹುಮುಖ್ಯವಾದದ್ದು. ದೇಹ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಸುಷುಮ್ನಾನಾಡಿಯ ಹೃದಯ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಕಮಲವಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಇರುವುದು ಜಡವಾದ ಆಕಾಶವಲ್ಲ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಪ್ರತಿನಿತ್ಯ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣ ಈ ಹೃದಯಪದ್ಧದಲ್ಲಿರುವ ಬಿಂಬರೂಪಿಯಾದ ಭಗವಂತನನ್ನು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಅರಿವು ಮೂಡಬೇಕೆಂದರೆ ದಹರಾಧಿಕರಣವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಬೇಕು. ದಹರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶ ಎಂದರ್ಥ. ಇದರಲ್ಲಿರುವ ವಕ್ಷಿಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನು ಸನ್ನಿಹಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

ಅನುಕೃತ್ಯಾಧಿಕರಣ - ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವ ಎಂಬ ಲಿಂಗಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇದರ ಮುಖ್ಯ ಉದ್ದೇಶ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ನಾವು ಮೊರೆ ಹೋಗಬೇಕು. ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಯಾರನ್ನು ಕೂಡ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಮಾಡಬಾರದು. ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಸುಖಸ್ವರೂಪನಾದವನು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಅನಂತ ಸುಖದ ಪ್ರಾಪ್ತವೂ ಕೂಡ ಅವನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿ ನಾವು ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ಶರಣೆನ್ನಬೇಕು. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಅನುಕೃತ್ಯಾಧಿಕರಣವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಬೇಕು.

ವಾಮನಾಧಿಕರಣ - ರುದ್ರನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಈಶಾನ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವುದು ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಅವರವರ ದೇಹದ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವಿರುವಷ್ಟು ಪ್ರದೇಶವಿರುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನು ವ್ಯಾಪ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಹೃದಯಸ್ಥ ಭಗವದ್‌ರೂಪದ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ಈಶಾನ ಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣವು ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಅಂಗುಷ್ಠ ಇರುವವರು ಮಾತ್ರ ಭಗವದುಪಾಸನೆಗೆ ಅರ್ಹರಾಗುತ್ತಾರೆ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮೇಯಗಳನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣವು ನಿರೂಪಣೆಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ಹೀಗೆ ತಾರತಮ್ಯ, ಸರ್ವಧಾರಕತ್ವ, ಪ್ರಳಯಕಾಲಸ್ಥಿತತ್ವ, ಹೃದಯಪದ್ಧತಿತ್ವ, ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವ, ಹೃದಯೇ ಅಂಗುಷ್ಠ ಪರಿಮಾಣೇನಸ್ಥಿತತ್ವ ಇತ್ಯಾದಿ ಆರು ಪ್ರಮೇಯಗಳನ್ನು ಈ ಆರು ಅಧಿಕರಣಗಳಿಂದ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಪ್ರಮೇಯಗಳು ಈ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತವೆ.

ಮಂತ್ರಾಲಯಪ್ರಭುಗಳು ಈ ಸಂಪುಟದಲ್ಲಿರುವ ಅನೇಕ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಠಾಂತರಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಹಾಗೂ ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಅನೇಕ ವಿಶೇಷ ವಿಚಾರಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಅದ್ಭುತ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವವರು ಅದನ್ನು ಗಮನಿಸಿ ಶ್ರೀಮದ್‌ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥಗುರುಸಾರ್ವಭೌಮರ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರಾಗಬೇಕು.

ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಸಂಪುಟದಂತೆ ಈ ಸಂಪುಟದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಶ್ರವಣವಹಿಸಿ ಅನುವಾದ ಮಾಡಿದ ವಿದ್ವಾನ್ ಬೆಮ್ಮತಿ ವೇಂಕಟೇಶಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಅಸ್ತದ್ಭವಂತರ್ಗತ ಶ್ರೀಮದ್ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥ-ಗುರ್ವಂತರ್ಗತ-ಭಾರತೀರಮಣ - ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಾಂತರ್ಗತ - ಶ್ರೀಮನ್‌ಮೂಲರಘುಪತಿ - ವೇದವ್ಯಾಸದೇವರು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾರ್ಪಣಮಸ್ತು.

ಇತಿ ನಾರಾಯಣಸ್ಮರಣಗಳು.

Brahmasutra Bhashya
With
Select Commentaries including
Bhavadipa of Sri Raghavendra Tirtha

By
Vachaspati Dr. V. R. Panchamukhi

At the outset we express our Dandapranams with gratitude to His Holiness Sri Sri Subudhendra Thirtharau for providing Anugraha Vachana to this Sixth Volume. This volume consists of six adhikaranas of which Bhoomadhikarna is the First one. Bhoomadhikarna consists of two sutras. Bhooma is explained to be in the form "complete bliss".

“यो वै भूमा तत्सुखम्”

The Chandogya upanishad explains the gradation from Naama-bhimani Usha to Bharathi Devi. At the end, it declares that Mahavishnu is the Bhooma and He is the supreme. The first sutra ascertains the supremacy of the Lord Vishnu. The second sutra “धर्मोपपत्तेश्च” describes that Lord Vishnu has the attributes of omninpresence (सर्वगतत्व) independence (स्वतन्त्रत्व) etc., & hence he is the unique one to be known as "Bhooma".

Next adhikarna is Akshara Adikarna. This consists of three sutras. The word Akshara conveys Goddess Lakshmi. But Bruhad-ranyaka states that

“एतस्मिन् खल्वक्षरे गार्गी आकाश ओतश्च प्रोतश्च”

the supreme God is the base for all matters upto Lakshmi Devi.

Threfore, the first sutra establishes that the word अक्षर conveys only to Lord Vishnu.

The Second sutra establishes that Vishnu is the sustainer of every object. This sutra explains the peculiar attributes of Lord Vishnu.

The third sutra says that since the attributes of other objects are not conveyed by the Shruthi, they are not denoted by the word Akshara.

Next Adhikarna is Sadadhikarana. This consists of one Sutra i.e., “ईक्षतिकर्मव्यपदेशात्सः”.

“सदेव सोम्येदमग्र आसीत् तदैक्षत तत्तेजोऽसृजत”

(बृहदारण्यक उपनिषत्)

Bruhadarnyaka and Chandogya upanishads state that only the object 'Sat' (सत्) was present at the begining of creation. Knowledge is a necessity for a meaningful and concerte creation. This is not possible by an inert prakruthi. Hence Vishnu is denoted by the word सत्

Next Adhikarna is Daharadhikarana. It consists of eight sutras. “अथ यदिदमस्मिन्” & other Riks of Chandogya Upanishad say that one who is “युम्वाद्यायतनम्” himself is present in the ‘दहराकाश’ of the हृदयकमल. Since the attributes such as अपहतपाप्मत्व are unique for Vishnu, Adhikarana deals with only Lord Vishnu is reachable in the status of deep sleep. सर्वधारकत्व, अपहतपाप्मत्व, सुसप्राप्यत्व and अरण्याश्रयत्व etc are also the peculiar characters of Mahavishnu in the opinion of second & third sutras.

दहं विपापं परवेशमभूतं यत्पुण्डरीकं पुरमध्यसंस्थम् ।
तत्रापि दहरं गगनं विशोकः तस्मिन् यदन्तस्तदुपासितव्यम् ॥

(तैत्तिरेयोपनिषत्)

The above verse of taitareyopanishad states that only Vishnu resides in the हृदयकमल. Though it is popular in the world that jeeva resides in the हृदयकमल, the attributes such as अपहतपाप्मत्व, सत्यकामत्व, पापलेपाभाव are not appropriate to Jeeva. Hence, Maha Vishnu is the one who resides in दहराकाश.

Fourth, fifth, sixth and seventh sutras also establish the same.

The last sutra of this adhikarana clearly suggests to meditate Vishnu in हृदयाकाश.

Next adhikarna is अनुकृत्यधिकरण. It consists of two sutras. Linga Samanvaya of “अनुकूल्येन गृह्यमाणत्व” is done here. This suggests that Lord Vishnu should be prayed for seeking knowledge.

The Last Adhikarna in the present volume is वामनाधिकरण ईशान mentioned in the sentence of Kathaka Upanishad “ईशानो भूत भव्यस्य”

is none other than Mahavishnu himself. This is justified from that next sentence “मध्ये वामनमासीनम्” in which the word "Vamana" asserts it. Mahavishnu is said to be in the size of a person's thumb in हृदयाकाश. Though, animlas have no thumb, it doesn't matter as humans are the authority for the measurement of thumb and it is the justification of this adhikarna.

The author of this volume, Vidwan Sri Bemmatti Venkateshacharya gives the critical analysis at various points. For example, in the sentence from वामनाधिकरण

“भृतिर्लिङ्गं समाख्या च वाक्यं प्रकरणं तथा । पूर्वं पूर्वं बलीयः स्यादेवमागमनिर्णयः”

The word Samakhya is considered as third part & the smallest among all. This has been critically analysed by the author. Sri Madhavaacharya himself has stated in his work that smakaya is inferior to Prakarana. Thereafter, in accordance to “पूर्वं पूर्वं बलीयः स्यात्” former one's are considered to be superior to the later ones.

In Bhoomadhikarna, Srimadacharya quotes as एतस्मिन् instead of एतस्मिन्

“एतस्मिन् खल्वक्षरे गार्गि आकाशः”

This clearly shows that Sri Acharya quotes parallel interpretation from another shakha. This new concept is disussed in this volume by the author. In the Bhashya vakya “यस्मिन् इदं सञ्च वि चैषि सर्वं यस्मिन् देवा अधिविश्वे निषेधुः”, Bemmatti acharya opines that the

word सर्व need not be recognised. However this reading is prevalent everywhere. Since the aspect of Sarvam is not discussed in Tika & Prachina Kosha, it is not justifiable in not considering its value. According to the author, this aspect needs discussion.

He justifies the point of studying Upanaishads before Brahmasutras at many instances in his work I am of the opinion that such analytical work is necessary to create enthusiasm and thinking among the students. Mere translation is not much advantageous in analysing such issues.

Sri Subhudhendra Swamiji is to be venerated highly. Though he is entangled in many mutt affairs, he has never neglected the Jnanakarya. I salute the lotus feet of Sri Swamiji for nurturing, estbalishing & propagating knowledge among the inquisitive public.

I sincerely render my pranams at the feet of Sri Harivayu Gurus and pray to bestow their blessings on all who participated in this Janakarya.

Vachaspati Dr. V. R. Panchamukhi

Chancellor, Sri GuruSarvabhoma Sanskrit Vidyapeeth and
Executive Director,
Sri Gurusarvabhoma Samsodhan Mandir
Mantralayam

ಆರನೆಯ ಸಂಪುಟ ಓದುವ ಮೊದಲು

ಹೊರಜಗತ್ತಿನ ಕದ ಮುಚ್ಚಿದೆ ಒಳಜಗತ್ತಿನ ಕದ ತೆರೆದಿದೆ. ಇಷ್ಟು ದಿವಸ ಹೊರಜಗತ್ತಿನ ಬೆಳಕಿನ ನೋಟ. ಇಂದು ಒಳಜಗತ್ತಿನ ಬೆಳಕಿನ ನೋಟ. ಇಷ್ಟು ದಿವಸ ಜಗತ್ತು ಮಲಗಿದರೆ ನನಗೆ ರಾತ್ರಿ; ಜಗತ್ತು ಎದ್ದರೆ ಹಗಲು. ಇಂದು ಜಗತ್ತು ಮಲಗಿದಾಗ ನನಗೆ ಹಗಲು. ಜಗತ್ತು ಎಚ್ಚರವಾದಾಗ ರಾತ್ರಿ.

XVIII

“ಹರಿಯುವ ನೀರಿಗೆ ದೊಣ್ಣೆಯನ ಅಪ್ಪಣೆ ಏಕೆ?” ಎಂಬ ಗಾದೆಯ ಮಾತಿನಂತೆ ಬೇಕೆಂದರೂ ಬೇಡವೆಂದರೂ ಪ್ರತಿನಿತ್ಯ ಹೊರಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯ ಹುಟ್ಟುತ್ತಾನೆ, ಮುಳುಗುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಒಳಜಗತ್ತಿನ ಸೂರ್ಯೋದಯ ಸುಲಭವಲ್ಲ. ಅದಕ್ಕೆ ಹರಿಯ ಕರುಣೆ ಬೇಕು. ಗುರುಕರುಣೆಯ ಶಕ್ತಿ ಬೇಕು. ಸೂರ್ಯಬಿಂಬ ಹುಟ್ಟಿದಾಗ ಕಮಲ ಅರಳುವುದು ಲೋಕದ ಸೌಂದರ್ಯ. ಹೃದಯಕಮಲ ಅರಳಿದಾಗ ಬಿಂಬಸೂರ್ಯ ಹುಟ್ಟುವುದು ಒಳಜಗತ್ತಿನ ಸೌಂದರ್ಯ.

ಭೂತಬಂಗಲೆಯಾಗಿದ್ದ ಮನಸ್ಸು ಇಂದು ಭಗವಂತನ ಅರಮನೆ. ಧಿಮಿಕಿಟಿ ಎನ್ನುತ್ತಿದ್ದ ರಕ್ತಸರ ಒಳಗಿನ ರಂಗಸ್ಥಳ ಇಂದು ಭಗವಂತನ ಸಿಂಹಾಸನ. ಕ್ಷುದ್ರಪ್ರಾಣಿಗಳ ಕತ್ತಲಿನ ಹೃದಯಕವಾಟ ಇಂದು ಬೆಳಕಿನ ಪುಂಜ. ಮಾಂಸದ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟು ದಿವಸ ಅನ್ನ ನೀರು ರಕ್ತಗಳು ಹರಿಯುತ್ತಿದ್ದವು. ಇಂದು ಬೆಳ್ಳಂಬೆಳಕಿನ ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರವೇ ಹರಿಯುತ್ತಿದೆ.

ಉಪ್ಪಿನ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿಬರುತ್ತಿದ್ದ ಸೂರ್ಯ ಇಂದು ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಉದಯಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಮುಖವಾಡ ಹೊತ್ತುನಿಂತ ಮನುಷ್ಯರ ಸಹವಾಸ ಇಲ್ಲಿಲ್ಲ. ಗೊಬ್ಬರದ ಆಹಾರಪದಾರ್ಥಗಳು ವಿಷಮಿಶ್ರಿತ ಮರಬಳ್ಳಿಗಳು ಪ್ಲಾಸ್ಟಿಕ್ ಹೂವುಗಳು, ಕಾಂಕ್ರೀಟಿನ ಕಟ್ಟಡಗಳು, ಇಂಥ ವಿಕೃತಿಯ ಪ್ರಕೃತಿ ಇಲ್ಲಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲವೂ ಸಹಜ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದುನಿಂತ ಉದ್ಯಾನವನದ ತಂಗಾಳಿಯ ಸುಖಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ತೇಲುವಂತಹ ಆನಂದಕ್ಷಣವಿದು.

ಒಂದೆಡೆ ಭೋರ್ಗರೆಯುವ ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರದ ನಿನಾದ. ಮತ್ತೊಂದೆಡೆ ಘಮಘಮಿಸುವ ಉದ್ಯಾನವನದ ಪುಷ್ಪಗಳ ಪರಿಮಳ. ಮಗದೊಂದೆಡೆ ಕಣ್‌ಕುಕ್ಕುವ ದಿವ್ಯ ಶ್ವೇತದ್ವೀಪ. ದಿಕ್ಕು ವಿದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವೇದ ಘೋಷದ ಮಂಗಳ ನಿನಾದ. ಒಂದೊಂದೂ ಆಶ್ಚರ್ಯಕರ. ವರ್ಣಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದ ನಿರ್ಬರಗಾಗಿಸುವ ಸೌಂದರ್ಯದ ಖನಿ.

ಹೃದಯಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿರುವ ಅರಮನೆ ಎಂದರೆ ಶ್ವೇತದ್ವೀಪ. ಇಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರೂ ನೆಲೆಸಿದ್ದಾರೆ. ದೇವತೆಗಳು, ಯುಷ್ಕಿಗಳು, ಪಿತೃಗಳು, ಗಂಧರ್ವರು, ಅಪ್ಸರೆಯರು, ಗುರುಗಳು, ಹರಿದಾಸರುಗಳು. ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರ ಸಂಖ್ಯೆ ಸಾವಿರಗಟ್ಟಲೆ, ಲಕ್ಷಗಟ್ಟಲೆ. ಆಹ್ವಾ....ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕಿಂತ ಆಚ್ಚರಿಯ ಸಂಗತಿ ಮತ್ತೊಂದಿಲ್ಲ.

ಅಚ್ಚರಿ! ಕಡು ಅಚ್ಚರಿ!! ದೇಹ ಈಗ ಚಿತ್ರಪಟದಂತೆ ಸ್ವಬ್ಧ. ಬಿಂಬರೂಪಿಯಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಕಂಗಳನ್ನು ಕೀಳಲಾಗುತ್ತಿಲ್ಲ. ಲೋಕವಾರ್ತೆಯಲ್ಲಿ ಚಟಪಟಿಸುತ್ತಿದ್ದ ನಾಲಿಗೆ ಇಂದು ಹರಿಮಂತ್ರವನ್ನು ತನ್ನಪಕ್ಕ ನುಡಿಯುತ್ತಿದೆ.

ದಹ್ರಂ ವಿಪಾಷ್ಯಂ ಪರವೇಶ್ವಭೂತಮ್ ಯತ್ ಪುಂಡರೀಕಂ ಪುರಮಧ್ಯಸಂಸ್ಥಮ್ |

ತತ್ರಾಪಿ ದಹ್ರಂ ಗಗನಂ ವಿಶೋಕಃ ತಸ್ಮಿನ್ ಯದಂತಸ್ತದುಪಾಸಿತವ್ಯಮ್ ||

ದೇಹವೇ ಒಂದು ಪಟ್ಟಣ. ಇದರ ಮಧ್ಯ ಹೃದಯವು ಒಂದು ಸರೋವರ. ಇದರಲ್ಲಿರುವ ಕಮಲವೇ ಭಗವಂತನ ಪುಟ್ಟ ಮನೆ. ಎಂದೂ ಪಾಪದ ಕೆಸರು ಇದಕ್ಕೆ ತಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ. ಅತ್ಯಂತ ಪವಿತ್ರವಾದ ತಾಣವಿದು. ಈ ಕಮಲದ ನಡುವೆ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಆಕಾಶವಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಮಹಾವಿಷ್ಣು ಕುಳಿತಿದ್ದಾನೆ. ಅವನನ್ನು ತವಕದಿಂದ ಒಲಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಈ ಜಗದೊಡೆಯನಾದರೂ ಹೃದಯಕಮಲದ ಮಧ್ಯ ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಕಂಗೊಳಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಇಡೀ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವನ್ನು ರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡುವವನಾಗಿದ್ದರೂ ಈ ಪುಟ್ಟ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿ ನನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಇವನು ವಾಸಿಸುವ ಈ ಕಮಲವಾದರೂ ಒಂದು ದಿವ್ಯಮಂಟಪದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಂಗೊಳಿಸುತ್ತಿದೆ. ಝಗಝಗಿಸುವ ಅಸಂಖ್ಯಮಣಿಗಳ ಮಾಲೆಯಿಂದ ಮಂಟಪ ಬೆಳಗುತ್ತಿದೆ. ಎಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಣದ ವಿಶಾಲವಾದ ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಈ ಮಂಟಪವಿದೆ. ಇದನ್ನು ಶ್ವೇತದ್ವೀಪವೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಹೆಸರಿಗಷ್ಟೇ ಇದು ಶ್ವೇತದ್ವೀಪ. ಇದರ ಬಣ್ಣ ಸಂಪೂರ್ಣ ಬಂಗಾರ. ಅದರ ಲೋಹಮಯವಲ್ಲ. ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿದೇವಿಯೇ ಹೀಗೆ ಮಂಟಪರೂಪವನ್ನು ತಾಳಿದ್ದಾಳೆ. ನಾಕು ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬಾಗಿಲುಗಳಿವೆ. ನೂರು ಕಂಭಗಳಿವೆ. ತಳಿರು ತೋರಣಗಳು ಆಘ್ರಾಯಮಾನವಾಗಿದೆ. ಎಲ್ಲೆಡೆಯು ದ್ವಾರಪಾಲಕರಿದ್ದಾರೆ. ದಿಗಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಗಳಿದ್ದಾರೆ. ಸರಸ್ವತಿ ಭಾರತಿಯರಿದ್ದಾರೆ. ಲಕ್ಷ್ಮಿದೇವಿಯ ವಿವಿಧ ರೂಪಗಳೂ ಇವೆ. ಈ ಶ್ವೇತದ್ವೀಪದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ರತ್ನಸಂಹಾಸನ ಝಗಝಗಿಸುತ್ತಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಮಲ ಕೆಳಮುಖವಾಗಿದೆ.

ಅಕಾರ, ಉಕಾರ, ಮಕಾರ, ನಾದ, ಬಿಂದು, ಘೋಷ, ಶಾಂತ, ಅತಿಶಾಂತವೆಂಬ ಎಂಟು ಮುಖವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಪ್ರಣವವನ್ನು ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಉಚ್ಚರಿಸಿದ ಕೂಡಲೆ ಕೆಳಮುಖವಾದ ಮೊಗ್ಗು ಮೇಲ್ ಮುಖವಾಗಿದೆ. ಪುನಃ ಅದೇ ಪ್ರಣವವನ್ನು ಹೇಳಿದ ಕೂಡಲೇ ಕಮಲದ ಮೊಗ್ಗು ನಸುನಗುತ್ತಾ ಅರಳುತ್ತದೆ. ಕಮಲದ ಮಧ್ಯ ನಸುಗಂಪಿನ ಕರ್ಣಕೆಯಲ್ಲಿ ಬಿಂಬರೂಪಿಯಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು ಕುಳಿತಿದ್ದಾನೆ. ಎಷ್ಟು ನೋಡಿದರೂ ನೋಡಬೇಕೆಂಬ, ಕೇಳಿದರೂ ಪುನಃ ಕೇಳಬೇಕೆಂಬ ಎಷ್ಟು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿ ತಿಳಿದರೂ ಪುನಃ ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂಬ ಚಮತ್ಕಾರದ ಹೃದಯವನ್ನು ಹೊತ್ತು ನಿಂತಿದ್ದಾನೆ. ಇದುವೇ ಈ ಸಂಪುಟದಲ್ಲಿರುವ ದಹ್ರಾಧಿಕರಣದ ಮುಖ್ಯತತ್ವಾರ್ಥ.

ಮೊದ-ಮೊದಲು ಇದೊಂದು ಹಾಸ್ಯಕಥೆ. ಹೊರಗಣ್ಣಿಗೆ ಕೇವಲ ಕಥೆ. ಒಳ ನುಗ್ಗಿದಾಗ ಏತಿಹಾಸಿಕ ಕಥೆ. ಒಳಗಣ್ಣಿಗೆ ಮನೋರಂಗದ ಸತ್ಯಕಥೆ. ತಿಳಿಗಣ್ಣಿಗೆ ಭಗವಂತನ ಗುಣಗಾಥೆಯ ಸ್ವರಸ ಕಥೆ.

ಅದರಾಚೆಗೆ ಇದೊಂದು ಶಾಸ್ತ್ರ. ಜೀವನ ಬೆಳಗುವ ಸಚ್ಚಾಸ್ತ್ರ. ಮನ ಅರಳಿಸುವ ಮನಃಶಾಸ್ತ್ರ. ಮೂಲತಃ ತತ್ವಶಾಸ್ತ್ರ. ಇದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಹೊರಟಿತು ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರ.

'ಬದುಕಲು ಇದೂ ಒಂದು ದಾರಿ' ಎನ್ನದಿರಿ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಾರೀಕರಣ ನಡೆದರೆ ಮರಳಿಬಾರದ ಪ್ರಪಾತ ಖಚಿತ.

'ಗುರಿ ತಲುಪಲು ಈ ಬದುಕೊಂದು ದಾರಿ' ಎನ್ನಿರಿ. ಆಗ ಶಾಶ್ವತ ಸುಖದ ತಾಣ ಖಚಿತ.

ಹಾಗಾದರೆ 'ನನ್ನಷ್ಟಕ್ಕೆ ನಾನು ಕುಳಿತು ಮೂಜಗದೊಡೆಯನ ಒಳಗಣ್ಣಿನೊಳಗೆ ನೋಡುವೆ' ಎನ್ನುವಂತಿಲ್ಲ. ಸಂಶಯಜ್ಞಾನ, ವಿಪರೀತಜ್ಞಾನ, ಅಜ್ಞಾನಗಳೆಂಬ ರಕ್ತಸರು ದಿಕ್ಕು ತಪ್ಪಿಸಲು ಒಳಗೆ ನಿಂತು ಕಾಯುತೀಹರು. ಧ್ಯಾನದ ಮೊದಲು ಅವರ ನಿಗ್ರಹ ಅನಿವಾರ್ಯ.

ಒಳಶತ್ರುಗಳ ನಿಗ್ರಹಕ್ಕಾಗಿ ಬಾಹ್ಯಶತ್ರುಗಳ ನಿಗ್ರಹವು ಅನಿವಾರ್ಯ. ತತ್ವಜ್ಞಾನದ ವಿರೋಧಿಗಳೇ ಅಂತಃಶತ್ರುಗಳು. ಈ ಬಾಹ್ಯಶತ್ರುಗಳ ಮತ್ತು ಅಂತರಂಗಶತ್ರುಗಳ ನಿಗ್ರಹವಾದ ಮೇಲೆ ಬಿಂಬರೂಪಿಯ ಕಡೆ ನಡಿಗೆ ಸುಲಭ. ಇದುವೆ ಈ ಸಂಪುಟದ ಮುಖ್ಯಸಾರ.

‘ಶ್ರೀಸುಬುದ್ಧೇಂದ್ರತೀರ್ಥರ ದೀಕ್ಷೆ’

ಶ್ರೀಸುಬುದ್ಧೇಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದರ ಅಧ್ಯಕ್ಷತೆಯಲ್ಲಿ ಆದೊಂದು ಸಭೆ. ಕಿಕ್ಕಿರಿದಿತ್ತು ಜನಸ್ತೋಮ. ಬೇರೇನೂ ಅಲ್ಲ. ಮೂರನೆಯ ಚಾರ್ತುಮಾಸ್ಯದ ಸಮಾರೋಪಸಮಾರಂಭ. ತರ್ಕತಾಂಡವ ಹಾಗೂ ಭಾವದೀಪ ಕೃತಿಗಳ ಬಿಡುಗಡೆಯೂ ಇತ್ತು. ಕೆಲವು ಗಣ್ಯರಿಗೆ ಸನ್ಮಾನವಿತ್ತು. ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಪಾದರ ಅನುಗ್ರಹ ಭಾಷಣವಿತ್ತು. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಎಲ್ಲರ ಕಾತರವೂ ಕಾದಿತ್ತು. ಕೆಲವರ ಮನ ಶ್ರೀಪಾದರು ತಮ್ಮ ಚಾರ್ತುಮಾಸ್ಯದ ಅನುಭವ ಹಂಚಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ ಅನ್ನುತಿತ್ತು. ಕೆಲವರಿಗೆ ತಮ್ಮ ಯೋಜನೆಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಅನಿಸಿತ್ತು. ಹಿರಿಯರ ಮನ ಯಾವುದಾದರೂ ಗ್ರಾಂಥಿಕವಿಷಯ ಮಾತನಾಡುವರು ಎಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಿತ್ತು. 'ಎನ್ನ ಬಗ್ಗೆ' 'ನಿಮ್ಮ ಬಗ್ಗೆ' 'ಅವರ ಬಗ್ಗೆ' ಮಾತನಾಡುತ್ತಾರೆಂದೆಲ್ಲಾ ಸಭೆ ಪಿಸುಗುಟ್ಟಿತ್ತು.

ಶ್ರೀಪಾದರ ಭಾಷಣ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ಯಾರ ನಿರೀಕ್ಷೆಗೂ ಅಲ್ಲಿ ಉತ್ತರ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಅದು ಎಂದಿನ ಭಾಷಣವೂ ಆಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಶ್ರೀಪಾದರ ಮಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಆವೇಶ ತುಂಬಿತು ಧ್ವನಿ ಗಡುಸಾಯಿತು. ಸಭೆ ಗುಡುಗಿತು. ಕೇಳುಗರ ಮನದಲ್ಲಿ ಮಿಂಚು ಚಳಕೆ ಎಂದಿತು. ಮೊದಲೇ ನಿಶಬ್ದ ಸಭೆ ಮತ್ತಷ್ಟು ನಿಶಬ್ದ ಎಂದಿತು.

ಅಂದಹಾಗೆ ಅದು ಭಾಷಣವಲ್ಲ. ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಪಂಥಾಹ್ವಾನ. ಅಂದು ಕೌರವರ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಆರ್ಭಟಿಸಿದ ಭೀಮಸೇನದೇವರು ಕೌರವರಿಗೆ ಪಂಥಾಹ್ವಾನ ಮಾಡಿದರು. ಇಂದು ಶ್ರೀಪಾದರು ಸತ್ಯಾನ್ವೇಷಿಗಳೆಂಬ ಮುಖವಾಡ ಹೊತ್ತ ಕೆಲವು ಸನಾತನ ಧರ್ಮದ್ವೇಷಿಗಳಿಗೆ ಪಂಥಾಹ್ವಾನ ನೀಡಿದರು.

ಆಗತಾನೆ ದಿನಪತ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ತನ್ನನ್ನು ಪ್ರಗತಿಪರನೆಂದು ತಿಳಿದವನೊಬ್ಬ ಹೇಳಿಕೆ ನೀಡಿದ್ದ -

'ಶ್ರೀರಾಮನು ವ್ಯಭಿಚಾರಿಪುರುಷ. ಸಾಮಾನ್ಯಮನುಷ್ಯರಿಗಿಂತಲೂ ಅವನು ಕೀಳು. ರಾಮಾಯಣ, ಗೀತೆ, ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಂಥಗಳು ಅಮಾಯಕಜನರನ್ನು ಶೋಷಣೆಗೈಯುತ್ತಿವೆ. ಅವುಗಳನ್ನು ಬಹಿರಂಗಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಸುಡಬೇಕು'. ಈ ವಿಷಯ ಓದಿದ ಶ್ರೀಪಾದರು, ಅಂದು ಕೌರವ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಭೀಮಸೇನದೇವರು ಆರ್ಭಟಿಸಿದಂತೆ ಈ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಆರ್ಭಟಿಸಿದರು.

'ರಾಮಾಯಣ ಮಹಾಭಾರತ ಇತರ ಯಾವುದೇ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಒಂದು ದೋಷಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿರಿ. ಅಥವಾ ಶ್ರೀಮನ್ ನಾರಾಯಣನ ಸ್ವರೂಪನಾದ ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರನ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಒಂದು ದೋಷವನ್ನು ತೋರಿಸಿರಿ. ಸಮಸ್ತ ಭಾರತದೇಶದಲ್ಲಿ ನೀವು ಎಲ್ಲಿ ಕರೆದರು ನಾವು ಬರಲು ಸಿದ್ಧರಿದ್ದೇವೆ. ಅಥವಾ ನಾವಿರುವಲ್ಲೇ ನೀವು ಬನ್ನಿ. ರಾಮಾಯಣ ಮಹಾಭಾರತ ಗೀತೆ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಅಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದನ್ನಾದರೂ ತಪ್ಪು ತೋರಿಸಿ. ನಿಮಗಿದು ನಮ್ಮ ಬಹಿರಂಗ ಪಂಥಾಹ್ವಾನ. ಮುಕ್ತಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ನಮ್ಮ ಪಂಥಾಹ್ವಾನಕ್ಕೆ ನೀವು ಬಾರದಿದ್ದರೆ ನೀವು ಸತ್ಯಾನ್ವೇಷಿಗಳಲ್ಲ. ಮಿಥ್ಯಾನ್ವೇಷಿಗಳು. ನೀವು ಪ್ರಗತಿಪರರಲ್ಲ. ದುರ್ಗತಿಪರರು. ನೀವು ಸನಾತನ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಹಿತಚಿಂತಕರಲ್ಲ. ವೈಯಕ್ತಿಕ ದ್ವೇಷಿಗಳು ಎಂಬುದು ಸಾಬೀತಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಸವಾಲನ್ನು ಎಲ್ಲೆಡೆಯೂ ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿ ಮಾಧ್ಯಮದವರು ಪ್ರಚಾರ ಮಾಡಿದಾಗಲೂ ನೀವು ಬಾರದಿದ್ದರೆ ನಿಮ್ಮ ಬಣ್ಣ ಬಯಲಾಗುವುದರಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ.

XXII

ಹೀಗೆ ರಥಸವಾದ ಪುಂಖಾನುಪುಂಖವಾಗಿ ವಾಗ್‌ಝರಿಯು ಶ್ರೀಪಾದರ ಮುಖದಿಂದ ಧುಮುಕುತ್ತಿತ್ತು. ಶ್ರೀಪಾದರ ನೇರ ಧೀರತನದ ಮಾತುಗಳೆಂಬ ಹರಿತ ಬಾಣಗಳಿಗೆ ಎದೆಯೊಡ್ಡುವ ವ್ಯಕ್ತಿ ಯಾರೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಸಭೆ ಅಂದೇ ನಿರ್ಣಯಿಸಿತ್ತು. ಮುಂದಿನ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಅದು ಸತ್ಯವೂ ಆಯಿತು.

ಇದುವೆ ಯತಿದೀಕ್ಷೆ. ಇದುವೆ ಸನ್ಯಾಸದೀಕ್ಷೆ. ಇದುವೆ ತತ್ವದೀಕ್ಷೆ. ಇದುವೆ ಅಂತರಂಗದೀಕ್ಷೆ. ಇದುವೆ ವೈಷ್ಣವದೀಕ್ಷೆ. ಇದುವೆ ಸುದೀಕ್ಷೆ. ಇದುವೆ ಸತ್ಯವಾದ ದೀಕ್ಷೆ.

ಇದೊಂದಿಲ್ಲದೆ ಉಳಿದಿದ್ದೆಲ್ಲಾ ಇದ್ದರೂ ಇಲ್ಲದಂತೆ. ಇದೊಂದಿದ್ದರೆ ಎಲ್ಲವೂ ಇದ್ದಂತೆ.

ಅಂತರಂಗ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಗೆಲ್ಲಲು ಬಾಹ್ಯ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹೀಗೆ ಶ್ರೀಪಾದರ ಆದರ್ಶದಲ್ಲಿ ನಿಗ್ರಹಿಸಲೇಬೇಕು.

ಆರನೆಯ ಸಂಪುಟದ ಮುಖ್ಯವಿಷಯವೇ ಇದು. ಇದೇ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಪಾದರ ಅನುಗ್ರಹ ಭಾಷಣ ಒಂದು ಯೋಗಾಯೋಗ. ಇಂಥ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರ ಅನುಗ್ರಹ ನಿರಂತರ ಇರಲಿ ಎಂದಷ್ಟೇ ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ.

ಲೇಖಕ - ಬೆಮ್ಮತಿ ವೇಂಕಟೇಶಾಚಾರ್ಯ

ಅನುಕ್ರಮಣಿಕಾ

ಅನುಗ್ರಹ ಸಂದೇಶ	IX-XI
ಪ್ರಾಸ್ತಾವಿಕ - (ಆಂಗ್ಲಭಾಷೆ)	XII-XVI
ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ	XXIV-LXXI
ಭೂಮಾಧಿಕರಣ	೧-೯೦
ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣ	೯೧-೧೭೮
ಸದಾಧಿಕರಣ	೧೭೯-೨೩೨
ದಹರಾಧಿಕರಣ	೨೩೩-೪೨೬
ಅನುಕ್ರಮಾಧಿಕರಣ	೪೨೭-೪೯೪
ವಾಮನಾಧಿಕರಣ	೪೯೫-೬೦೬
ವಿವರವಾದ ವಿಷಯಾನುಕ್ರಮಣಿಕೆ	೬೦೭-೬೩೩

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಭಾವದೀಪ

ಸಾರಾಂಶ

ಈ ಸಂಪುಟದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯದ ತೃತೀಯಪಾದದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಭೂಮಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ವಾಮನಾಧಿಕರಣದ ತನಕ ವಿಷಯ ನಿರೂಪಣೆ ಇರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತ ಈ ಆರು ಅಧಿಕರಣಗಳ ಸಾರಾಂಶವನ್ನು ತಿಳಿಯೋಣ. ಭೂಮಾಧಿಕರಣದ ಸಾರಾಂಶ ಹೀಗಿದೆ -

ಭೂಮಾಧಿಕರಣ

'ಭೂಮಾ' ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದವನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಪ್ರಾಣೋ ವಾ ಆಶಾಯಾ ಭೂಯಾನ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಛಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣನನ್ನು 'ಭೂಮಾ' ಎನ್ನಲಾಗಿದೆ. 'ವಿಷ್ಣುವೈ ದೇವೇಭ್ಯೋ ಭೂಯಾನ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೂ ಸಹ 'ಭೂಮಾ' ಎನ್ನಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಾಣ ಹಾಗೂ ವಿಷ್ಣು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ 'ಭೂಮಾ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

ಮಸ್ತುತಃ 'ಬಹು' ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ 'ಇಮನಿಚ್' ಪ್ರತ್ಯಯ ಹಾಗೂ ಭೂ ಆದೇಶಗಳು ಬಂದು 'ಭೂಮಾ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಂಖ್ಯಾವಾಚಕವಾದ 'ಭೂಮಾ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಧರ್ಮವಾಚಕವಾಗುವುದರಿಂದ ಲಿಂಗಾತ್ಮಕವಾಗಿದೆಯೆಂದೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರೆ 'ಯೋ ವೈ ಭೂಮಾ ತದಮೃತಮ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನೆಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪನಿಷತ್ತು 'ಭೂಮಾ' ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ಮತ್ತು 'ವಾಗ್ಧಾವನಾಮ್ನೋ ಭೂಯಸೀ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವ 'ಭೂಮಾ' ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಮಾನಾರ್ಥವಾದ 'ಭೂಯಸ್' ಶಬ್ದವನ್ನು ಸಂಖ್ಯಾದೃಢದಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ರೇಷ್ಠನೆಂಬ ಧರ್ಮವಾಚಕತ್ವವನ್ನೇ 'ಭೂಮಾ' ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಬೇಕು.

ಇಂತಹ 'ಭೂಮಾ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. 'ಪ್ರಾಣೋ ವಾ ಆಶಾಯಾ ಭೂಯಾನ್' ಎಂಬ ಛಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ 'ಭೂಮಾ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು 'ವಿಷ್ಣುವೈ ದೇವೇಭ್ಯೋ ಭೂಯಾನ್' ಎಂಬ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಉಪಕ್ರಮ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವು ದುರ್ಬಲವಾಗಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಇಲ್ಲಿರುವ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವು ಅಭ್ಯಾಸ ಹಾಗೂ ಉಪಪತ್ತಿಗಳಿಂದ ಸಹಿತವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಉಪಕ್ರಮದಿಂದ ಸಮಾನಬಲವುಳ್ಳದ್ದೇ ಆಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಸಮಬಲವಾದ ಉಪಕ್ರಮ ಹಾಗೂ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣಗಳು ಪ್ರಾಣ ಹಾಗೂ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ 'ಭೂಮಾ' ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಿರುವ ಕಾರಣ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅಥವಾ ಉಪಕ್ರಮ ಹಾಗೂ

ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಯಾರಿಗೆ ಪ್ರಾಬಲ್ಯ ಹಾಗೂ ದೌರ್ಬಲ್ಯ ವಿಚಾರವು ಬಂದಿರುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಅಂತಹ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ 'ಭೂಮಾ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಉಭಯಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದು.

ಆದಿವಾ 'ಅತ ವವ ಪ್ರಾಣಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವನ್ನು ವಿಷ್ಣುಪರವೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವು ಸಾವಕಾಶವಾಯಿತು. ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿರುವ ವಿಷ್ಣುಶಬ್ದವು ಪ್ರಾಣನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯವಾಗದ ಕಾರಣ ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದೆ. ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಉಪಕ್ರಮವು ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತ ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿದ್ದರೂ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ಹಾಗೂ ಉಪಕ್ರಮ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ಸಮಾನ ಬಲವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಭೂಮಾ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಉಭಯಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆಯೆನ್ನಲು ಉಪಕ್ರಮ ವಾಕ್ಯ ಹಾಗೂ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನು ಆಧರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ 'ಪ್ರಾಣೋ ವಾವ ಸರ್ವೇಭ್ಯೋ ಭೂಯಾನ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಾಣನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವನ್ನೇ ಹೇಳಬಹುದು. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದಾಗ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಹಾಗೂ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಸಮಬಲವಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ 'ಪ್ರಾಣೋ ವಾವ ಸರ್ವೇಭ್ಯೋ ಭೂಯಾನ್' ಎಂಬ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಪ್ರಾಣನು ಉತ್ತಮನೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಕೇವಲ ಉಪಾಸಕರಿಗಿಂತ ಉತ್ತಮನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದಷ್ಟೇ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಈ ಕಾರಣಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಕ್ರಮಪ್ರಮಾಣವನ್ನೇ ಆಧರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಹಿಂದಿನ ದ್ಯುಭಾಷ್ಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಕ್ರಮಪ್ರಮಾಣವನ್ನೇ ಹೇಳಬಹುದಿತ್ತಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು. ಅಲ್ಲಿ ರುದ್ರಾದಿ ಪ್ರಾಪಕವಾದ ಉಪಕ್ರಮಪ್ರಮಾಣವು ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಹಾಗೂ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಸಮಬಲವಾದ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಉಪಕ್ರಮ ಹಾಗೂ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ 'ಭೂಮಾ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಉಭಯ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಸರ್ವಗತತ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ 'ತಸ್ಯೈತನ್ಯಾವಾ ದಿತ್ಯೋ ರಸಃ' ಎಂದು ಅದಿತ್ಯನಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿರೂಪ ಉಪಕ್ರಮಪ್ರಮಾಣವಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ 'ಭೂಮಾ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಂತೆ ಸರ್ವಗತತ್ವವೂ ಸಹ ಉಭಯತತ್ವಸಿದ್ಧವಾಗಬೇಕಲ್ಲವೇ? ಎಂಬುದು ಮುಂದಿನ ಪ್ರಶ್ನೆ. ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಹೀಗೆ ಉತ್ತರಿಸಬೇಕು. ಸರ್ವಗತತ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಲೌಕಸ್ಥವೆಂಬ ಸರ್ವಭೂತಗತತ್ವವನ್ನು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವನ್ನೇ ಅಲ್ಲಿ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಸಮಾಖ್ಯಾಶ್ರುತಿಯು ವಿಷ್ಣುಪರವಾಗಬಹುದೆಂದು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿರುವ 'ಭೂಮಾ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನಷ್ಟೇ ವಿಷ್ಣುಪರವಲ್ಲವೆಂದು ಆಕ್ಷೇಪಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಹೀಗೆ ಎರಡೂ ಅಧಿಕರಣಗಳ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು.

'ಯೋ ವೈ ಭೂಮಾ ತತುಖಮ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಭೂಮರೂಪನಾದ ವಾಯು, ಆನಂದಮಯನಾಗದಿದ್ದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಭೂಮನಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸುಖವೂ ಸಹ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಭೂಮನೊಂದಿಗೆ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೇ

ಆನಂದಮಯನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ 'ಭೂಮಾ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ವಾಯು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪಾದಸಂಗತಿಯು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಭೂಮನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಗತ್ವ, ಆತ್ಮೀಯತೆ, ಅಮೃತತ್ವ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳು ಕೇಳಿಸುತ್ತಿವೆ. ದೃಢಾದ್ಯಾಯತನದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಇವೇ ಧರ್ಮಗಳು ಕೇಳಿಸುತ್ತಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಭೂಮಾ ಹಾಗೂ ದೃಢಾದ್ಯಾಯತನರು ಒಬ್ಬನೇ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಈಗಾಗಲೇ ಹೇಳಿದಂತೆ ಭೂಮನು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಾದರೆ ದೃಢಾದ್ಯಾಯತನನೂ ಸಹ ಅವನೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ದೃಢಾದ್ಯಾಯತನನು ವಿಷ್ಣುವೆಂದು ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ನಿರ್ಣಯಿಸಿದಿರಿ ? ಎಂದು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಆನಂದಮಯಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಯಾವ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಆನಂದಮಯಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೋ ಅದೇ ನ್ಯಾಯವು ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಿಂದ ತೋರಿಸುವ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಟೀಕೆಯಿಂದಲೇ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ ಹಾಗೂ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಗಳ ಫಲಫಲಿಭಾವವನ್ನು ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು - ಒಂದು ವೇಳೆ ಪ್ರಾಣನಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಉತ್ತಮಗುಣಿಗವು ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಪ್ರಕಾರ ಸರ್ವಗತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಯುಕ್ತವಾದರೆ ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತನಾದ ಪ್ರಾಣನು ವಾಯುವೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಅಂತಹ ವಾಯುವಿಗಿಂತ ಬ್ರಹ್ಮನು ಶ್ರೇಷ್ಠನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಯು ಒಪ್ಪಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಶ್ನೆ ಹಾಗೂ ಉತ್ತರಗಳಿಂದ ಪ್ರಾಣನಿಗಿಂತ ಉತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಹೇಳಬೇಕು. ಆದರೆ ಹಾಗೆ ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದಿರುವಿಕೆಯೇ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಪೂರ್ಣಸುಖತ್ವವನ್ನು ಹಾಗೂ ಭೂಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಗಮಕ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರ ಆಶಯ.

ಒಂದು ವೇಳೆ ಭಗವಂತನ ಅನೇಕ ರೂಪಗಳ ಭೇದದಿಂದ ತನ್ನಿಂದಲೇ ತನಗೆ ಭೂಯಸ್ಸವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಾದರೆ ಪ್ರಾಣನೂ ಸಹ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಆದಾಗ ತನ್ನಿಂದಲೇ ತನಗೆ ಉತ್ತಮತ್ವವು ಬರುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಭೂಯಸ್ಸದ ಅನುಕ್ರಿಯು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪೂರ್ಣಸುಖತ್ವ ಹಾಗೂ ಭೂಮತ್ವಗಳೆರಡೂ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೇ ಬರುತ್ತದೆಂಬುದು ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಉದ್ದೇಶ.

ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೇ ಭೂಮನಾಗಿದ್ದಾನೆ. 'ಪ್ರಾಣೋ ವಾ ಆಶಾಯಾ ಭೂಯಾನ್' ಎಂಬ ಉಪಕ್ರಮ ಪ್ರಮಾಣವೇ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಾಣ ಹಾಗೂ ಭೂಮಾ ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ಹಾಗೇನಾದರೂ ಭೇದವಿದ್ದಿದ್ದರೆ ಪ್ರಾಣನಿಗಿಂತ ಭೂಮನನ್ನು ಉತ್ತಮನೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಿತ್ತು. ಆದರೆ ಹಾಗೆ ಹೇಳಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಥವಾ ಪ್ರಾಣನಿಗಿಂತ ಉತ್ತಮನೊಬ್ಬ ಇದ್ದಾನೆಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನೂ ಸಹ ಮಾಡಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೇ ಭೂಮನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಇನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಆದರೆ ಉಪಕ್ರಮ ಹಾಗೂ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣಗಳೆರಡರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಪಕ್ರಮ ಪ್ರಮಾಣವೇ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವು ಇದನ್ನು ವಿರೋಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

ಭೂಮರೆನಿಸಿದವರು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರೇ ಹೊರತು, ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲ. ಪ್ರಾಣಶಬ್ದದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೂ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೂ ಸಹ ಭೂಮನೆನ್ನಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಪ್ರಥಮ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲು ನಿರವಕಾಶವಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಲಿಂಗವಿತ್ತು. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗಗಳೇನೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಪರೀತವಾಗಿ 'ದೇಶಾದ್ಯುತ್ಪನ್ನ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರು ಭೂಮರೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಯಾವುದೇ ಬಾಧೆಗಳೂ ಸಹ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲೆಡೆ ವ್ಯಾಪ್ತನಾಗಿದ್ದರೆ ಮಾತ್ರ ಭೂಮನೆನಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಭೂಮಪ್ರಕರಣವನ್ನು ಹಿಂದಿನ, ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದಾಗ ಅಲ್ಲಿ ಗುಣತಃ ಉತ್ತಮತ್ವವೇ ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆಶಾಯನಿಸಿದ ಭಾರತೀಗತ ಉತ್ತಮನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದರೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ದೇಶದಲ್ಲಿದ್ದಾನೆಂದು ಅರ್ಥವಲ್ಲ. ಹೆಚ್ಚಿನ ಗುಣಗಳುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದಷ್ಟೇ ಅರ್ಥ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಣುಸ್ವರೂಪನಾಗಿದ್ದರೂ ಸಹ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಲ್ಲಿ ಭೂಮತ್ವವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅವರೇ ಆನಂದಮಯರೂ ಸಹ ಆಗುತ್ತಾರೆಂದು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಬಹುದು.

ಭೂಮಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಗತತ್ವವು ಕೇಳಸುತ್ತಿದೆ. ಅದಕ್ಕನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಪ್ರಾಣನಲ್ಲಿ ಕೇಳಸುತ್ತಿರುವ ದೇಹಾದ್ಯುತ್ಪನ್ನವೆಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನು ಗೌಣವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ 'ಉತ್ಪಾಂತ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದಲೇ ನೇರವಾಗಿ ಪ್ರಾಣೋತ್ಪನ್ನವೆಂಬ ಲಿಂಗವು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ. ಹಾಗೇ ಸರ್ವಗತತ್ವವನ್ನು ನೇರವಾಗಿ ಹೇಳುವ ಯಾವುದೇ ಶಬ್ದಗಳು ಶ್ರುತಿಯಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸರ್ವಗತತ್ವವನ್ನೇ ಗೌಣವನ್ನಾಗಿ ಅರ್ಥೈಸಬೇಕು. ಒಟ್ಟಾರೆ ಸಂಪ್ರಸಾದವೆಂಬ ಪೂರ್ಣಾನಂದತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಬರುತ್ತದೆಂಬ ನಿಯಮವನ್ನು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳು ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಲಿಂಗವು ಬರುತ್ತದೆ.

ಪರಮಾತ್ಮನು ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಕಾರಣ 'ದೇಹದಿಂದ ಹೊರಗೆ ಹೊರಟಿದ್ದಾನೆ'. ಅಥವಾ 'ದೇಹದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಯಾವುದೇ ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಇಂತಹ ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಅಣುಸ್ವರೂಪನಾದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಹೇಳಬೇಕೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಬ್ರಹ್ಮನು ವ್ಯಾಪ್ತನಾಗಿದ್ದರೂ ಸಹ ಅಣುಸ್ವರೂಪನೂ ಆಗಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆ ಸಹಜವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅಣುವಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಕ್ರಿಯೆಯು ಬರುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಮಹತ್ತ್ವವಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಕ್ರಿಯೆಯು ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಈ ರೀತಿಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಗಳ ಪ್ರತಿಬಂಧಿಗೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ನೀಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಕ್ರಿಯೆಯು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬುದೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಇದರ ನಿರಾಕರಣೆಯೇ ಸಿದ್ಧಾಂತ.

ಈ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಹಾಗೂ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳನ್ನು ಬೇರೆ ಯಾವುದೇ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಮಾಡಿರುವುದಿಲ್ಲ. 'ಸರ್ವತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧೋಪದೇಶಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಗತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಹೃದಯದಲ್ಲಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಹೊರತು, ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಕ್ರಿಯೆಯು ಬರುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಇದರಂತೆ 'ಜ್ಯೋತಿರ್ಧರ್ಶನಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಾಧೀನವಾಗಿ ಸಂಚಾರವು ಬರುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಹೊರತು, ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಕ್ರಿಯೆಯು ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಮಾಡಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಅದರ ಖಂಡನೆಯನ್ನೂ ಸಹ ಮಾಡಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣವು ಬೇರೆ ಅಧಿಕರಣದಿಂದ ಗರ್ವಾಧಾರವಾಗಲು

ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಉತ್ತಮಗವೆಂಬ ಲಿಂಗವು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾಣಶಬ್ದದಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯದಾಗುತ್ತಾರೆ, ಅವರೇ ಭೂಮರೂ ಸಹ ಆಗುತ್ತಾರೆಂಬ ಎಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಉದಯವಾಯಿತು.

ಯಾರು ಭೂಮನಾಗಿದ್ದಾನೋ, ಅವನು ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ ಸುಖವುಳ್ಳವನೆಂದು 'ಯೋ ವೈ ಭೂಮಾ ತತ್ಸುಖಮ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ನಿರುಪಪದವಾದ ಸುಖಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪರಿಪೂರ್ಣವೆಂದೇ ಅರ್ಥ. ಪರಿಪೂರ್ಣಸುಖ ಇರುವುದು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವೇ. ಬೇರೆಯವರೆಲ್ಲರೂ ಅಲ್ಪವಾದ ಸುಖವುಳ್ಳವರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಬೇರೆಯವರು ಯಾರೂ ಸಹ 'ಭೂಮಾ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯದಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಎಲ್ಲ ವಿಷಯವನ್ನು 'ಸಂಪ್ರಸಾದಾತ್' ಎಂಬ ಲಿಂಗದಿಂದ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

'ವಿಶ್ವಶಂಭವಮ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಪೂರ್ಣವಾದ ಸುಖಕ್ಕೆ ಆಶಯನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರನ್ನು ಪೂರ್ಣಸುಖಸ್ವರೂಪರೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಭೂಮನೇ ವಿಷ್ಣುವಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಸಾಧಕ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿವೆ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅನುಕ್ತಿ ಹಾಗೂ ಉತ್ತಮಗ ಎಂಬ ಬಾಧಕಗಳೂ ಸಹ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರಾಣನಿಗಿಂತ ವಿಷ್ಣು ಅಧಿಕನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳದಿರುವಿಕೆಯು ಬಾಧಕವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೋ ಅದರಂತೆ ವಿಷ್ಣುವಿಗಿಂತ ಪ್ರಾಣನು ಉತ್ತಮನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬ ಹೇಳದಿರುವಿಕೆಯು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರಿಗೂ ಬಾಧಕವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಾಣನು ಸರ್ವೋತ್ತಮನೆಂದೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರು ಸಮರ್ಥಿಸಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗಿಂತಲೂ ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಉತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಅವರು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದರೆ ಮಾತ್ರ ಭೂಮನು ಪ್ರಾಣನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬ ಸಮರ್ಥನೆಯು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಮ್ಮನ್ನು ಕುರಿತು ಯಾವ ಅನುಕ್ತಿಯನ್ನು ಬಾಧಕವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೋ, ಅದೇ ಅನುಕ್ತಿಯೆಂಬ ಲಿಂಗವು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರಿಗೇನೇ ಮಾರಕವಾಗಿದೆ.

'ಅಧ್ಯುಪದೇಶಾತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಅಧಿ' ಎಂದರೆ 'ಸರ್ವಾಧಿಕ' ಎಂದರ್ಥ. ಪ್ರಾಣನನ್ನು ಸರ್ವೋತ್ತಮನೆಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳಿದೆ. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ ಪ್ರಕರಣ ಹೀಗಿದೆ - ನಾರದರು ಸನತ್ಕುಮಾರರನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮೋಪದೇಶಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಸತ್ತಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಅಂತಹ ನಾರದರನ್ನು ಕುರಿತು ಸನತ್ಕುಮಾರರು 'ನಾಮ ಬ್ರಹ್ಮೇಷ್ವಪಾಸೀತ್' ನಾಮಾಭಿಮಾನಿಯಾದ ಉಪಾದೇವಿಯನ್ನು ಪೂರ್ಣಳೆಂದು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭ ಮಾಡಿ ಆಶಾನಾಮಕಳಾದ ಭಾರತೀದೇವಿಯ ತನಕ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ತಾರತಮ್ಯ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಉಪದೇಶಿಸಿದರು. ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಆಶಾನಾಮಕಳಾದ ಭಾರತೀದೇವಿಗಿಂತ ಪ್ರಾಣನನ್ನು ಉತ್ತಮನೆಂದು ಹೇಳಿದರು. ಅಂತಹ ಪ್ರಾಣನಿಗಿಂತ ಉತ್ತಮನಾದ ಮತ್ತೊಬ್ಬನನ್ನು ಹೇಳಲಿಲ್ಲ. ಇದರಿಂದ ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ ಪ್ರಾಣನೆಂದೇ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಈ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ ಹೊರತು, ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಭೂಮನೆನಿಸುತ್ತಾನೆಂಬುದು ಒಟ್ಟು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

'ವೃತಿಹಾರೋ ವಿಶಿಂಷಂತಿ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಮುಂದೆ ಇದೇ ವಿಷಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವರಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಶ್ನಪ್ರತಿವಚನಗಳನ್ನು ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅನುಸಂಧಾನ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ವಿಷ್ಣುವೇ ಭೂಮನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು

ಸಮರ್ಥಿಸುವುದು ಯಶಸ್ವವೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು. ಹಾಗೂ 'ವ್ಯತಿಹಾರೋ ವಿಶಿಷ್ಟಂ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಸತ್ಯ. ಆದರೆ ಅದನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಪುನರುಕ್ತಿಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆ ಹಾಗೂ ಛಾಂದೋಗ್ಯ ಭಾಷ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೆಂದೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದಂತೆಯೇ ಆಗಿಲ್ಲವಲ್ಲಾ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು. ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರ ಅನಂತರ ಸತ್ಯವು ಪ್ರಸ್ತುತವಾಗಿದೆ. ಅಂತಹ ಸತ್ಯಶಬ್ದದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ 'ಎವಂ ವಿಜಾನನ್ ಆತಿವಾದೀ' ಎಂದು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರನ್ನು ಯಾರು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೋ, ಅವನನ್ನು 'ಆತಿವಾದಿ' ಅಂದರೆ ಅಧಿಕಜ್ಞಾನಿಯೆಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದೆ. ಅನಂತರ 'ಎಷ ತು ವಾ ಆತಿವದತಿ ಯಃ ಸತ್ಯೇನಾತಿವದತಿ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಯಾರು ಸತ್ಯಸ್ವರೂಪನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೋ ಅವನು ಅತ್ಯಧಿಕವಾದ ಜ್ಞಾನಿ ಎಂಬುದಾಗಿ 'ತು' ಶಬ್ದವು ಅತಿಶಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸತ್ಯಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

'ಪ್ರಾಣೋವಾ ಆಶಾನ್ಯಾ ಭೂಯಾನ್' ಎಂಬ ಛಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ವಿಷ್ಣು' ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸಿದ್ದಾಂತ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೆಂಬರ್ಥವನ್ನೂ ಒಪ್ಪಿಯೇ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ವಿಚಾರಮಾಡಿದರೆ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಅತ್ಯಂತ ಸಮಂಜಸವೆಂದೆನಿಸುತ್ತದೆ. ವಿಕೇಂದರ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುಪರವಾಗುವುದರಿಂದ 'ಎಷ ತು ವಾ ಆತಿವದತಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ತು' ಶಬ್ದವು ಸ್ವಾರಸ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಆಶಾನ್ಯಾಮಕಳಾದ ಭಾರತೀದೇವಿಗಿಂತ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಿಗೆ ಉತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ 'ಇಯದಾಮನನಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಛಾಂದೋಗ್ಯ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೆಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದು ವಿರುದ್ಧವಾಗುತ್ತದಲ್ಲವೆ ಎಂಬ ವಿರೋಧಾಶಂಕೆಯು ಬರುತ್ತದೆ.

ಇದಕ್ಕೆ ಸಮಾಧಾನ ಹೀಗೆ - ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣುವೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಒಪ್ಪಲು ಅನೇಕ ಕಾರಣಗಳಿವೆ. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರಿಗಳಂತೆ ನಾವು ಕೇವಲ ಪ್ರಾಣಪರತ್ವವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಒಪ್ಪಿರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಷ್ಣುಪರತ್ವವನ್ನೂ ಸಹ ಒಪ್ಪುತ್ತೇವೆ. ಅಥವಾ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಿಗಿಂತ ವಿಷ್ಣು ಉತ್ತಮನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿದೆ. ಅಥವಾ ಅಂತರ್ಯಾಮಿತ್ಯೇನೈವ ಉತ್ಕಮಣಾದಿರಿಂಗವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ಈ ಎಲ್ಲಾ ಕಾರಣಕ್ಕೋಸ್ಕರ ವಿಷ್ಣುಪರತ್ವವನ್ನು ಪ್ರಾಣಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವಿವಕ್ಷೆಗಳಿಂದ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದದಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣ ಹಾಗೂ ವಿಷ್ಣು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರಾಗಿದ್ದಾರೆಂದು ಉತ್ತರಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ ಹೊರತಾಗಿ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣ ಹಾಗೂ ವಿಷ್ಣು ಇಬ್ಬರೂ ಸಹ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರೇ ಆಗಿದ್ದಾರೆಂದು ಒಪ್ಪಬೇಕು. ವಿಕಲ್ಪಪಕ್ಷವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಬಾರದು. ಸಮುಚ್ಚಯವಕ್ಷವನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕು.

ಉತ್ಕಮಣವೆಂಬ ಕ್ರಿಯೆಯು ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ? ಎಂಬ ಗೊಂದಲವು ಬೇಡ. ಎಲ್ಲೆಡೆ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ ಜಾತಿಯು ಮಡಿಕೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತದೆಂದು ಒಪ್ಪಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಆಕಾಶ, ದಿಕ್

ಇವರಡೂ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಯೋಗವಿದ್ದರೂ ತಾರ್ಕಿಕರು ನಿತ್ಯದ್ರವ್ಯಗಳಿಗೆ ಸಂಯೋಗವನ್ನು ಒಪ್ಪಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದರಂತೆ ಎಲ್ಲೆಡೆ ಭಗವಂತನು ವ್ಯಾಪ್ತನಾಗಿದ್ದರೂ ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಒಪ್ಪಲು ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲ.

'ಸ್ವಾಭಾವಿಕೇ ಜ್ಞಾನಬಲಕ್ರಿಯಾ ಚ' ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿರುವ ಕ್ರಿಯೆ ಮೊದಲಾದವು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿರುತ್ತವೆ ಎಂದು ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತಿದೆ. ಮತ್ತು ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಕ್ರಿಯೆಯಿರಲು ಅನುತ್ಪಾದ್ಯವೆಂಬ ಧರ್ಮವಿದೆ. ಅನುವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯೆಯಿರುವುದು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಭಗವಂತನಿಗೆ ಅನುರೂಪವೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಹೇಳಲು ಏನೂ ತೊಂದರೆಯಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಇವನಲ್ಲಿರುವ ಕ್ರಿಯೆಯು ಲೋಕವಿಲಕ್ಷಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಉತ್ತರದೇಶಸಂಯೋಗ, ಪೂರ್ವದೇಶವಿಭಾಗ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಯೋಜನಗಳಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಇರುತ್ತದೆಂದು ಒಪ್ಪಬೇಕು.

ಆದ್ದರಿಂದ ಉತ್ಕಮಣವೆಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಲಿಂಗವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಾವಕಾಶವಾಯಿತು. ಈ ಲಿಂಗದಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೇ ಭೂಮನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಾಧಿಸಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಯಾವುದೇ ಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯೆ ಉಂಟಾಗಬೇಕೆಂದರೆ ಅದು ಅನುರೂಪವಾಗಿರಬೇಕು. ಅಥವಾ ಮಧ್ಯಮ ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಕ್ರಿಯೆ ಎಂದರೆ ತಾನು ಯಾವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತದೋ, ಆ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮತ್ತೊಂದು ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು ಎಂದರ್ಥ. ಎಲ್ಲೆಡೆ ತುಂಬಿರುವ ವಸ್ತು ಇರುವ ಸ್ಥಳದಿಂದ ಹೊರಟು ಮತ್ತೊಂದು ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಹೋಗಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಭಗವಂತನು ಎಲ್ಲೆಡೆ ವ್ಯಾಪ್ತನಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದು ಹೇಗೆ ? ಎಂಬುದೇ ಇಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ ದೊಡ್ಡ ಗೊಂದಲ.

ಈ ಗೊಂದಲಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಪರಿಹಾರಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಭಗವಂತನು ಅನುವಿಗಿತ ಅನುಸ್ವರೂಪನು, ಹಾಗೂ ಮಹತ್ಪದಾರ್ಥಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮಹತ್ಸ್ವರೂಪನೂ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಈ ವಿರುದ್ಧ ಧರ್ಮವು ಒಬ್ಬನೇ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ ? ಎಂಬುದು ಮತ್ತೊಂದು ಗೊಂದಲ. ಈ ಗೊಂದಲವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಂಡರೆ ಎಲ್ಲೆಡೆ ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯೆಯೂ ಸಹ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಸುಲಭವಾಗಿ ತಿಳಿಯಬಹುದು. ನ್ಯಾಯಸುಧಾ, ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಹಾಗೂ ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕೆ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಪ್ರಮೇಯಗಳನ್ನು ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಇಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ, ಈ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗ ಅನುತ್ಪಾದ್ಯವೆಂಬ ಧರ್ಮವಿರುತ್ತದೋ, ಅವಾಗಲೇ ಮಹತ್ತ್ವವೆಂಬ ಧರ್ಮವು ಅದೇ ಪ್ರಕಾರದಲ್ಲಿರುತ್ತದೆಂದು ನಾವು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ, ಸ್ವಲ್ಪ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದೆ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಗುಣಗಳೂ ಸಹ ಶಕ್ತಿ ಹಾಗೂ ವ್ಯಕ್ತಿ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ. ಅನುತ್ಪಾದ್ಯ ಯಾವಾಗ ಶಕ್ತಿ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿರುತ್ತದೋ, ಅವಾಗ ಮಹತ್ತ್ವವು ವ್ಯಕ್ತಿರೂಪದಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ. ಶಕ್ತಿರೂಪವೆಂದರೆ ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಆ ರೂಪದಿಂದ ಕೆಲಸವಾಗುತ್ತಿರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರ್ಥ. ವ್ಯಕ್ತಿ ಸ್ವರೂಪವೆಂದರೆ ಅದೇ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಆ ರೂಪದಿಂದ ಆ ಕಾರ್ಯವು ನಡೆಯುತ್ತಿರುತ್ತದೆ ಎಂದರ್ಥ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅನುತ್ಪಾದ್ಯ ಹಾಗೂ ಮಹತ್ತ್ವಗಳು ನಿರಂತರವಾಗಿ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಇದ್ದರೂ ಸಹ ಎರಡೂ ಧರ್ಮಗಳು ಕೇವಲ ಶಕ್ತಿರೂಪದಿಂದಾಗಲೀ ಅಥವಾ ವ್ಯಕ್ತಿರೂಪದಿಂದಾಗಲೀ, ಇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಸೂಕ್ತ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು. ಅಂತೂ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಅನುತ್ಪಾದ್ಯ ಯಾವಾಗ ವ್ಯಕ್ತಿ ಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಇರುತ್ತದೋ, ಅವಾಗ ಮಹತ್ತ್ವವು ವ್ಯಕ್ತಿ ಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದಂತಾಯಿತು. ಈ ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಚಿಂತಿಸಿದಾಗ ಅನುಸ್ವರೂಪನಾದ

ಭಗವಂತನಿಗೆ ಪೂರ್ವದೇಶ ವಿಭಾಗ, ಉತ್ತರದೇಶ ಸಂಯೋಗ ಮೊದಲಾದವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತವೆ. ಯಾವಾಗ ಮಹತ್ವವು ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೋ, ಅವಾಗ ಅಣುತ್ವವು ಶಕ್ತಿರೂಪದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದೇಶವಿಭಾಗ ಅಥವಾ ಉತ್ತರದೇಶಸಂಯೋಗಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅಂದರೆ ವ್ಯಕ್ತನಾದ ಅಣುಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯೆಯು ನಡೆಯುತ್ತದೆಂದು ಇದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಲನೇಕ ಕ್ರಿಯೆಗಳಿವೆ. ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡುವ ಕ್ರಿಯೆ, ಸಂಹಾರ ಮಾಡುವ ಕ್ರಿಯೆ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಎಣಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದಷ್ಟು ಕ್ರಿಯೆಗಳಿವೆ. ಇವೆಲ್ಲವೂ ಸಹ ಭಗವತ್ ಸ್ವರೂಪವೇ ಎಂಬುದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡುವ ಕ್ರಿಯೆಯು ಭಗವತ್ ಸ್ವರೂಪವಾದ್ದರಿಂದ ನಿರಂತರವಾಗಿರುವುದಾದರೆ, ನಿರಂತರ ಸೃಷ್ಟಿಯೇ ಆಗುತ್ತಿರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಹಾರ, ನಿಯಮನ ಮೊದಲಾದ ಕ್ರಿಯೆಗಳು ನಡೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಈಗಾಗಲೇ ಹೇಳಿದಂತೆ ಪ್ರತಿಯೊಂದೂ ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಶಕ್ತಾತ್ಮನಾ, ವ್ಯಕ್ತಾತ್ಮನಾ ವಿಭಾಗ ಮಾಡಿಕೊಂಡಾಗ ಯಾವಾಗ ಸೃಷ್ಟಿ ಸಮಯವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೋ, ಅವಾಗ ಮಾತ್ರ ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡುವ ಕ್ರಿಯೆಯು ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಹಾರ ಮಾಡುವ ಕಾಲವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾಗ ಸಂಹಾರ ಮಾಡುವಂತಹ ಕ್ರಿಯೆಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದಾಗ ಎಲ್ಲಾ ವಿಧದ ಸಮಾಧಾನಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರನು ರಾವಣನನ್ನು ಕೊಂದನು ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ರಾವಣನ ಹನನವೆಂಬ ಕ್ರಿಯೆಯು ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರನಲ್ಲಿ ನಿರಂತರವಾಗಿ ಇರುತ್ತದೆ. ಅಂದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಯಾವಾಗಲೂ ರಾವಣನನ್ನು ಸಂಹಾರ ಮಾಡುತ್ತಲೇ ಇರುತ್ತಾನೆ ಎಂದರ್ಥವಲ್ಲ. ಹೊರತಾಗಿ ಯಾವಾಗ ಆ ಸಮಯವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೋ, ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ರಾವಣನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವಂತಹ ಕ್ರಿಯೆಯು ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಉಳಿದ ಕಾಲಗಳೆಲ್ಲಾ ಶಕ್ತಿಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯ ಬೇಕಾದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಮೇಯ.

ಹೀಗೆ ಭಗವಂತನ ಕ್ರಿಯೆಗಳು ಅಣುತ್ವ, ಮಹತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳು ಶಕ್ತಿ ಹಾಗೂ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವರೂಪ ಎಂಬ ಎರಡು ಬಗೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತವೆ ಎಂದರ್ಥವೇ ಆಲ್ಲ. ಭಗವಂತನಿಗೆ ಅನೇಕ ರೂಪಗಳು ಪ್ರಮಾಣಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಒಂದು ರೂಪದಲ್ಲಿ ಅಣುತ್ವವು ವ್ಯಕ್ತವಾಗಬಹುದು. ಮತ್ತೊಂದು ರೂಪದಲ್ಲಿ ಮಹತ್ವವು ವ್ಯಕ್ತವಾಗಬಹುದು. ಹೀಗೆ ರೂಪಗಳ ಭೇದದಿಂದಲೂ ಅಣುತ್ವ ಮಹತ್ವಗಳನ್ನು ಉಪಪಾದಿಸುವುದು ಸುಲಭ. ಸವಿಕೇಷ ಭೇದವಿರುವುದರಿಂದ ಹೀಗೆ ಭೇದದ ಕಾರ್ಯವು ಆಯಾ ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತವೆ. ಅಥವಾ ಅಚಿಂತ್ಯಾತ್ಮಕ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಕಲ್ಪನೆಗೆ ಮೀರಿದ ವಿಚಾರಗಳೇ ಇರುತ್ತವೆ.

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಸಂಪ್ರಸಾದಾತ್' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. 'ಸಂಪ್ರಸಾದಾತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ಣಸುಖವುಳ್ಳವನಾದ್ದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ. ಒಂದು ವೇಳೆ 'ಸಂಪ್ರಸಾದಾತ್' ಶಬ್ದವನ್ನು ಬಳಸದೇ 'ಪೂರ್ಣಸುಖಾತ್' ಎಂದೇ ಹೇಳಿದ್ದರೆ, ಸುಖವಿರುವುದಾದರೆ ದುಃಖವು ಬರಲಿ, ಅಥವಾ ಸುಖದ ಜೊತೆಗೆ ದುಃಖವು ಅವಿನಾಭೂತವಾಗಿದೆ, ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳು ಹುಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದವು. 'ಸಂಪ್ರಸಾದಾತ್' ಶಬ್ದವನ್ನು ಬಳಸಿದ್ದರಿಂದ ಸುಖದ ಕಾರ್ಯವೆನಿಸಿದ ಪ್ರಸಾದವು ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ದುಃಖಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನದಂತೆ ಸುಖವೂ ಸಹ ದುಃಖದಿಂದ ಅವಿನಾಭೂತವಾಗಿಲ್ಲ ಎಂಬೆರಡು ಪ್ರಮೇಯಗಳನ್ನು ಸೂತ್ರಕಾರರು ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ವಿಷಯವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿಯೇ ಸೂತ್ರಗಳ ಕ್ರಮವಿರುವುದರಿಂದ ಸೂತ್ರಗಳ ವಿನ್ಯಾಸ ಶೈಲಿಯು ಆತ್ಮತ ಆರ್ಥಪೂರ್ಣವಾಗಿದೆ.

ಆಕ್ಷರಾಧಿಕರಣ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಆಕ್ಷರ' ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಆಕ್ಷರಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಹಾಗೂ ಮಹಾವಿಷ್ಣು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಆಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವೆನಿಸುತ್ತದೆ.

ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಹಾಗೂ ಮಹಾವಿಷ್ಣು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಆಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಎಷ್ಟು ಸ್ವರಸ? ಏಕೆಂದರೆ ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಆಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಲೋಕರೂಢಿಯನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದಾಗ ಆಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಅನೃತ್ಯಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಬೇಕಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆ ಸಹಜವಾಗಿ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿರುವ ಶಬ್ದವು ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಎಲ್ಲಾದರೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರಬೇಕೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಹೇಳಬಾರದು. ಆ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಯಾವ ಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾನೋ ಅಂತಹ ಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾದ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದ್ದರೆ ಸಾಕು. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳನ್ನಾಗಲೀ, ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನಾಗಲೀ ಆಕ್ಷರವೆಂದು ಆಕ್ಷೇಪಿಸುತ್ತಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅವುಗಳಲ್ಲಿರುವ ರೂಢಿಯನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಈ ಆಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಅನೃತ್ಯಪ್ರಸಿದ್ಧವೂ ಸಹ ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅವಿನಾಶಿತ ಎಂಬ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದಾಗ ಕೇವಲ ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸಾಧಾರಣವಾಗುತ್ತದೆಂದು ನ್ಯಾಯವಿವರಣಾಕಾರರು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಯೋಗಸಾಧಾರಣ್ಯದಿಂದ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವನ್ನು ನಾವು ತಿಳಿಯಬಾರದು. ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀ ಹಾಗೂ ವಿಷ್ಣು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಆಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗಸಾಧಾರಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಆದರೆ ಯಾವ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀಯೇ ಆಕ್ಷರಳಾಗಿದ್ದಾಳೆಂದು ಆಕ್ಷೇಪಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೋ, ಅವನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೂ ಆಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಒಪ್ಪಲಾರನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವಿನಾಶಿತವೆಂಬ ಧರ್ಮದ ಮೂಲಕವಾಗಿಯೇ ಉಭಯಸಾಧಾರಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು.

ಆಕ್ಷರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅವಿನಾಶಿತವೆಂಬ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವನ್ನಷ್ಟೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿದರೆ ಅಕಾರಾದಿವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇದು ಇರುವುದರಿಂದ ಅತಿಪ್ರಸಕ್ತಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ರೂಢಿಯನ್ನೂ ಸಹ ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕು. ಇದರಿಂದ ಆಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಪಂಕಜಾದಿಶಬ್ದಗಳಂತೆ ಯೋಗರೂಢವಾದ ಶಬ್ದವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.

ಆಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಸಂಶಯಕೋಟಿಗಳನ್ನಷ್ಟೇ ಸಾಧಾರಣವಾಗಬೇಕು. ಆದರೆ ಅಕಾರಾದಿವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಆಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ? ಎಂಬುದು ಮುಂದಿನ ಪ್ರಶ್ನೆ. ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಎರಡು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಬೇಕೆಂದರೆ ಸಂಶಯಕೋಟಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದ್ದರೆ ಸಾಕು, ಬೇರೆಡೆ ಇರಬಾರದೆಂದೇನೂ ಇಲ್ಲ. ಸಂಶಯಕೋಟಿಗಳಿಗಿರದರಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತವೇ ಉಭಯತ್ರ-ಪ್ರಸಿದ್ಧವೆನಿಸುತ್ತದೆಂಬುದು ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪರಿಹಾರ.

ಶರೀರವಿಯೋಗ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ಎಂಬ ಯೋಗಾರ್ಥವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದಾಗ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಹಾಗೂ ಮಹಾವಿಷ್ಣು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸಾಧಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಾಗಲೀ, ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಾಗಲೀ ಈ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವು ಬರುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಕೇವಲ ಅವಿನಾಶಿತವೆಂಬ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದರೆ ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಸಾಧಾರಣವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಆದರೆ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ರೂಢ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿರುತ್ತಿತ್ತು. ಆದರೆ ಶರೀರವಿಯೋಗರಾಹಿತವೆಂಬ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದಾಗ ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಇದು ಬರುವುದೇ ಇಲ್ಲ.

ನಾಶ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ವರೂಪನಾಶವೆಂಬರ್ಥ ಇರುವಂತೆ ಶರೀರವಿಯೋಗವೆಂಬರ್ಥವೂ ಸಹ ಇರುವುದರಿಂದ 'ದ್ವಾವಿಮೌ ಪುರುಷೌ ಲೋಕೇ' ಎಂಬ ಭಗವದ್ಗೀತೆಯ ಆಧಾರದಿಂದ ಶರೀರವಿಯೋಗ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯೂ ಸಹ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಹಾಗೂ ವಿಷ್ಣು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಬರುತ್ತದೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದಾಗ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಹಾಗೂ ಮಹಾವಿಷ್ಣು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಸಾಧಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ ಹೊರತು, ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಂಶಯಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕೋಟಿ ಹಾಗೂ ಸಿದ್ಧಾಂತಕೋಟಿಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೇ ಸಾಧಾರಣವಾದದ್ದನ್ನು ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಹಾಗಾದರೆ ಪಂಕಜಾದಿಶಬ್ದಗಳಂತೆ ಇದನ್ನು ಯೋಗರೂಢವೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿಗೂ ಅಲ್ಲಿಗೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ ಪಂಕಜಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕೇವಲ ಯೌಗಿಕಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರೆ, ಕುಮುದಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅತಿಪ್ರಸಕ್ತಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಪದತ್ವಜಾತಿ ಉಪಸ್ಥಿತಿಯೂ ಸಹ ಬರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಕೇವಲ ಪಂಕಜನಿಕರ್ತೃತ್ವವೆಂಬ ಯೌಗಿಕಾರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಲು ಪ್ರಮಾಣವೂ ಸಹ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಶರೀರವಿಯೋಗರಾಹಿತವೆಂಬ ಯೌಗಿಕಾರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದಾಗ ಯಾವುದೇ ಅತಿಪ್ರಸಂಗವು ಬರುತ್ತಿಲ್ಲ. ಅಕ್ಷರತ್ವವೆಂಬ ಜಾತಿಯ ಉಪಸ್ಥಿತಿಯೂ ಬರುತ್ತಿಲ್ಲ. ಕೇವಲ ಯೋಗಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಪ್ರಮಾಣವೂ ಕೂಡ ಇರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪಂಕಜಶಬ್ದದಂತೆ ಇದನ್ನು ಯೋಗರೂಢವೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಬಾರದು. ಇಲ್ಲಿ ಶರೀರವಿಯೋಗರಾಹಿತವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದಾಗ ಮಹಾವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಯೌಗಿಕಾರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸದೇ ಕೇವಲ ಅಕ್ಷರತ್ವ ಎಂಬ ಜಾತಿಯನ್ನು ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವೆಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಅಕಾರಾದಿವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ರೂಢವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶಬ್ದವು ಒಂದೇ ಆಗಿದ್ದರೂ ಈ ಶಬ್ದದ ಧರ್ಮವು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಧರ್ಮಗಳ ಭೇದದಿಂದಷ್ಟೇ ಯೋಗ ಹಾಗೂ ರೂಢಿಯೆಂದು ಈ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವನ್ನು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಹೊರತಾಗಿ ಒಂದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯೋಗರೂಢವೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು. ಹೀಗೆ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದೆ.

ಹಾಗಾದರೆ ಪ್ರಥಮಪಾದದಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಇಂದ್ರಾದಿ ಶಬ್ದಗಳೂ ಕೂಡ ಅನ್ಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂದೆನಿಸಲಾರವು. ಏಕೆಂದರೆ ಅವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪರಮೃಶ್ವರ್ಯಾದಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಉಭಯಸಾಧಾರಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಲು ಬರುವುದರಿಂದ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವನ್ನೇ ಅವುಗಳಿಗೂ ಹೇಳಬೇಕಲ್ಲವೇ? ಎಂಬುದು ಇಲ್ಲಿ ಬರುವ ಮತ್ತೊಂದು ಗೊಂದಲ. ಆದರೆ ನಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಯ ವಿವಕ್ಷೆಯಿಂದಷ್ಟೇ ಆಯಾಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಅನ್ಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧ, ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಬೇಕು. ಕೇವಲ ರೂಢ್ಯಾರ್ಥವನ್ನಷ್ಟೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಇಂದ್ರಾದಿ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಅನ್ಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂದು ಪ್ರಥಮಪಾದದಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿಸಲಾಗಿದೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಪರಮೃಶ್ವರ್ಯಾದಿ

ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಅಂತಹ ಶಬ್ದಗಳೆಲ್ಲವೂ ಉಭಯತತ್ವಸಿದ್ಧವೆನಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿಯೇ ಅವುಗಳ ಸಮನ್ವಯವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆಂಬ ಉತ್ತರವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಅಥವಾ ನಿತ್ಯದೇಹತ್ವವನ್ನು ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ನಿತ್ಯದೇಹತ್ವವು ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವದ ಅನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಯಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ನಿತ್ಯದೇಹತ್ವವೆಂಬ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವು ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂದೂ ಸಹ ಹೇಳಬಹುದು.

ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವನ್ನು ನಾಮಾತ್ಮಕವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇದೇನೂ ತಪ್ಪಲ್ಲ. ಈಗಾಗಲೇ ಸಮರ್ಥಿಸಿದ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಾಮಾತ್ಮಕತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಲಾಗಿದೆ. ಕೇವಲ ಯೌಗಿಕಪಕ್ಷವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದಾಗ ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ರೂಢವಾಗಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ನಾಮಾತ್ಮಕವಾಗಿದೆಯೆಂದು, ಯೋಗರೂಢಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ನಾಮಾತ್ಮಕವಾಗಿದೆಯೆಂದು, ಕೇವಲ ನಾಮಾತ್ಮಕವೆಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಂತೂ ನಾಮಾತ್ಮಕವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಸಮಂಜಸವೇ ಆಗುತ್ತದೆ.

ಸೂತ್ರಕಾರರ ಅಧಿಕರಣ ರಚನೆಯು ಬಹಳ ಸ್ವಾರಸ್ಯಮಯವಾಗಿದೆ. ಈ ಅಧಿಕರಣಗಳ ಈ ಕ್ರಮಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕು ರೀತಿ ಕಾರಣವನ್ನು ತಿಳಿಯಬಹುದು - ಏಕೆಂದರೆ ಮೊದಲನೆಯ ದ್ಯುಭ್ಯಾಸ್ಯದ್ಧಿ- ಕರಣದಲ್ಲಿ ದ್ಯುಭ್ಯಾಸ್ಯಾಯತನತ್ವವನ್ನು ಜಡವಾದ ಪ್ರಕೃತಿ ಹಾಗೂ ಸಕಲಜೀವರಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಿಸಿ ಅದನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸಿದರು. ಎರಡನೆಯ ಭೂಮಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಕಲಜೀವರಿಗಿಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಿವರಲ್ಲಿ ಭೂಮತ್ವವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ ಅದನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸಿದರು. ಮೂರನೆಯ ಈ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿರುವ ಅಕ್ಷರತ್ವವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಅಧಿಕರಣಗಳ ತಾರತಮ್ಯವು ಅತ್ಯಂತ ಸಂಗತವಾಗಿದೆ.

ಅಥವಾ ಮೊದಲನೆಯ ದ್ಯುಭ್ಯಾಸ್ಯದ್ಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಬಹಿರಂಗವಾದ ಎರಡು ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದಲೇ ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಿದರು, ಮತ್ತೆ ಎರಡನೆಯ ಭೂಮಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಮಾಖ್ಯಾ-ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತಲೂ ಬಲಿಷ್ಠವಾದ ಉಪಕ್ರಮಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದರು. ಹಾಗೂ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಆ ಎರಡು ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಬಲಿಷ್ಠವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಿ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವನ್ನು ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಅಥವಾ ಮೊದಲನೆಯ ದ್ಯುಭ್ಯಾಸ್ಯದ್ಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪ್ರಕರಣಗಳಲ್ಲಿರುವ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿದರು. ಎರಡನೆಯ ಭೂಮಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿರುವ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿದರು. ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಅಥವಾ ಹಿಂದಿನಿರತ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಒಂದೊಂದು ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿದರು, ಆದರೆ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಧರ್ಮಗಳಿಗಿರುವ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

'ನ ತದತ್ವಾತಿ ಕಿಂಚನ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅನಶನವು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸದೇ, ಉಳಿದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನಷ್ಟೇ ಅರ್ಥವನ್ನಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬೇಕು. ಅಂತಹ ಆಕಾಶಾದಿ ಜಡಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯನಾದವಳು ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೆಂದು ಅವಾಗ ಹೇಳಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೇ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯಳಾಗುತ್ತಾಳೆಂಬುದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರ ಉದ್ದೇಶ.

'ನ ತದತ್ವಾತಿ ಕಿಂಚನ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅನಶನವು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ ತನಕ ಇರುವ ಸಕಲಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಅಂತಹ ಸಕಲಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯನಾದವನು ವಿಷ್ಣು ಒಬ್ಬನೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆಂಬುದು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳ ಉದ್ದೇಶ.

ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವಳು ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ವಿಷ್ಣುವು ಕ್ಷದಾಕ್ಷರ ಪುರುಷಾತೀತನಾದ್ದರಿಂದ ಅಕ್ಷರನನಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಮಾತ್ರ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಳಾಗುತ್ತಾಳೆ. 'ಯಯಾ ತದಕ್ಷರಮಧಿಗಮ್ಯತೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಿಂದಲೂ ಸಹ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಳು ಹೊರತು; ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಯಾವುದೇ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯನ್ನಷ್ಟೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಕ್ಷರಶ್ರುತಿಯು ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ನಿರವಕಾಶವಾದ ಶ್ರುತಿಯ ಬಲದಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ಅಕ್ಷರಳೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಬೇಕು.

ವೈದಿಕಪ್ರಯೋಗವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ, ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂದು ಹೇಗೆ ಪರಿಗಣಿಸುವುದು ಎಂದು ಸಹಜವಾಗಿ ಪ್ರಶ್ನೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅವಿನಾಶಿತ್ವವೆಂಬ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಸಾಧಾರಣ್ಯದಿಂದಷ್ಟೇ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವನ್ನು ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಿದ್ದಾರೆ ಹೊರತು, ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವು ಗರಡೂ ಕಡೆ ಸಮಾನವಾದ್ದರಿಂದ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಬಾರದು.

ಅಥವಾ ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರಾದ್ಯಾಧಾರತ್ವ, ಅದೃಶ್ಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳು ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಯಲ್ಲಿರುವಂತೆ ವಿಷ್ಣುವಿನ' ಲ್ಲ ಸಹ ಒಪ್ಪೋಣ. ಆದರೆ 'ನ ತದತ್ವಾತಿ ಕಿಂಚನ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅನಶನತ್ವವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. 'ಅತ್ರಾ ಚರಾಚರಗ್ರಹಣಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಂತೆ ಸಕಲ ಭಕ್ಷಕನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಏನನ್ನೂ ತಿನ್ನುವುದಿರುವಿಕೆಯು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಏನನ್ನೂ ತಿನ್ನದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಈ ಅನಶತ್ವವು ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿರವಕಾಶವಾದ ಈ ಒಂದೇ ಒಂದು ಅನಶನತ್ವಲಿಂಗದ ಬಲದಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಲಿಷ್ಠವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ 'ಅಂಬರಾಂತಧೃತಿ', 'ಪ್ರಪಾಸನ' ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಕೂಡಿಸಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಳೆನಿಸಿದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೇ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯಳಾಗುತ್ತಾಳೆ ಹೊರತು, ಮಹಾವಿಷ್ಣು ಆ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಎರಡನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ ಹೀಗಿದೆ - ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಹೊರತು, ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲ. ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವೆನಿಸಿದ ಅವಿನಾಶಿತ್ವವು ಪುಷ್ಕಳವಾಗಿ ಮತ್ತು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ

ಇರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅವನೇ ಅಕ್ಷರನಾಗಬೇಕು. ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿ, ಸ್ಮೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಅಕ್ಷರನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ, ಉತ್ತಮಾಕ್ಷರನೆಂಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯೂ ಸಹ ಇದೆ.

'ಆಕಾಶ ಎವ ತದೋತಂ ಚ ಪೋತಂ ಚ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸರ್ವತ್ರಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೆಂದರ್ಥ. ಸಕಲಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ಆಶ್ರಯಳಾಗಿದ್ದಾಳೆ. ಇಂತಹ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೂ ಸಹ ಮಹಾವಿಷ್ಣು ಆಧಾರನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಇಂತಹ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೂ ಆಧಾರನಾದವನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೆಂದು 'ಏತಸ್ಮಿನ್ ಖಲಕ್ಷರೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿದೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಆಕಾಶನಾಮಕಳಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೆ ತಾನೇ ಆಶ್ರಯಳೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಅಯುಕ್ತವಾದ ಕಾರಣ ಆಕಾಶಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮಹಾವಿಷ್ಣು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಇದನ್ನೇ ಸೂತ್ರಕಾರರು 'ಅಂಬರಾಂತಧೃತೇಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯನ್ನು ಧರಿಸಿರುವಿಕೆ ಎಂಬ ಹೇತು, ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಯಾರಲ್ಲೂ ಸಹ ಬಾರದ ಕಾರಣ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬುದು ಸೂತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಓತಪೋತವಾಗಿವೆ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಉಪಾದೇಯವಾಗಿವೆ ಅಥವಾ ಆಧೇಯವಾಗಿವೆಯೆಂಬುದಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ 'ಕಸ್ಯನ್ನು ಖಲ್ವಿಂದ್ರಲೋಕಾ ಓತಾಶ್ಚ ಪೋತಾಶ್ಚ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಅದೇ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿರುವ 'ಓತ' 'ಪೋತ' ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಆಧೇಯತ್ವವನ್ನಾಗಲೀ ಉಪಾದೇಯತ್ವವೆಂಬರ್ಥವನ್ನಾಗಲೀ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಹೊರತು, ಪೋಷ್ಯತ್ವ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಆದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಆಕಾಶದಿಂದ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಪೋಷ್ಯವಾಗಿವೆ. ಅಂದರೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ಸಕಲಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಪೋಷಣೆ ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ. ಇಂತಹ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನು ಪೋಷಣೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಯಾವುದೇ ಬಾಧಕಗಳಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ ಪ್ರಥಮ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಅಂಬರಾಂತಧೃತಿ' ಎಂಬ ಹೇತು ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದೆಯೋ, ಅದರಂತೆ ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಶಾಸನ ಎಂಬ ಹೇತು, ಮತ್ತು ಮೂರನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಾಕೃತ ಸೌಲ್ಕಾದಿರಾಹಿತ್ಯವೆಂಬ ಹೇತುಗಳೂ ಸಹ ನಿರವಕಾಶವೇ ಆಗಿವೆ. ಪ್ರಶಾಸನ ಎಂಬ ಹೇತುವಿನಲ್ಲಿ 'ಪ್ರ' ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವು ಅಸಂಕುಚಿತವಾಗಿರುವಿಕೆ ಮತ್ತು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿರುವಿಕೆ ಎಂಬ ಉತ್ಪಕ್ಷರ್ಪವನ್ನು (ಶಾಸನ) ಆಜ್ಞೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಆಜ್ಞೆಯು ಇತರ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿರಬಹುದಾದರೂ ಅಸಂಕುಚಿತವಾದ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಆಜ್ಞೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಿರವಕಾಶವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಮೂರನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸೌಲ್ಕಾದಿರಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸೌಲ್ಕಾದಿರಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಕೃತಸೌಲ್ಕಾದಿರಾಹಿತ್ಯವೆಂದೇ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಮತ್ತು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿದೆಯೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಸ್ವತಂತ್ರವೂ ಪ್ರಾಕೃತವೂ ಅಲ್ಲದೆ ಸೌಲ್ಕ, ಅಣುತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳು ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಯಾರಲ್ಲೂ ಸಹ ಬರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯು ಸೌಲ್ಕ. ಅಣುತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸಹ ನಿಷೇಧ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಸ್ಥೂಲತ್ವವನ್ನು ನಿಷೇಧ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಅಣುತ್ವವನ್ನು ವಿಧಾನ ಮಾಡಲೇ ಬೇಕು. ಅಣುತ್ವವೂ, ಸ್ಥೂಲತ್ವವೂ ಇಲ್ಲದ ವಸ್ತುವಿರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವು ಅಪ್ರಾಕೃತಸ್ವರೂಪನಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಾಕೃತಸ್ಥೂಲತ್ವವಾಗಲೀ, ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಅಣುತ್ವವಾಗಲೀ ಅವನಲ್ಲಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಅಪ್ರಾಕೃತಸ್ವರೂಪನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಎರಡು ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮಗಳ ಅಭಾವವನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಯಾವುದೇ ಬಾಧೆಗಳಿರುವುದಿಲ್ಲ.

'ಅಸ್ಮೂಲೋ ಅನಣುಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ಅಣುತ್ವ ಮೊದಲಾದ ವಿರುದ್ಧ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಿದೆಯೆಂದೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬಹುದು. ಒಬ್ಬನೇ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಣುತ್ವಮಹತ್ತ್ವಗಳೆರಡನ್ನೂ ಸಹ ಒಪ್ಪಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ ? ಯಾವ ಪದಾರ್ಥವು ಅಣುವಾಗಿರುತ್ತದೋ, ಅದು ಮಹತ್ವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅಥವಾ ಮಹತ್ವಾಗಿರುವ ಪದಾರ್ಥವು ಅಣುವಾಗಲೂ ಸಹ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅನುಭವಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಪರಮಾತ್ಮನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ವಿರುದ್ಧ ಧರ್ಮವನ್ನು ಒಪ್ಪುವ ಮೂಲಕ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುವುದು ತಪ್ಪಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಶಂಕೆಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಡೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಕಂಡಿರುವ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಕೆಲವೆಡೆ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರುವುದು ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೇ ಕಂಡಿದೆ. ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಇಂತಹ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳು ಅನೇಕವಿರುತ್ತವೆ. ಅಥವಾ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆನ್ನಲು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ, ಅನುಮಾನ, ಆಗಮಗಳೆಂಬ ಪ್ರಮಾಣಗಳೇ ಆಧಾರವಾಗಿವೆ. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಪುಟ್ಟ ಮುಖಕಮಲದಲ್ಲಿ ಯಶೋದಾದೇವಿಯು ಸಮಗ್ರ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವನ್ನೇ ಕಂಡಳು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಬಾಯಿ ಆತ್ಮಂತ ಸಣ್ಣದಾಗಿದೆ. ಅಂತಹ ಸಣ್ಣ ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟು ದೊಡ್ಡ ಜಗತ್ತನ್ನು ಕಾಣಬೇಕೆಂದರೆ ಮಹತ್ತ್ವವು ಇರಲೇಬೇಕಲ್ಲವೇ? ಹೀಗೆ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ತ್ವಗಳೆರಡೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರಲು ಯಶೋದೆಯ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೇ ಪ್ರಮಾಣ. ಅಥವಾ ಒಂದೇ ಹಗ್ಗದಿಂದ ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಒರಳುಕಲ್ಲಿಗೆ ಕಟ್ಟಿಹಾಕಿದ ಕಥೆಯನ್ನು ನಾವು ಕೇಳುತ್ತೇವೆ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ, ಅನೇಕ ಹಗ್ಗಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿದಾಗಲೂ ಅವನನ್ನು ಕಟ್ಟಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದ ಕಥೆಯನ್ನೂ ಸಹ ಕೇಳಿದ್ದೇವೆ. ಇದರಿಂದ ಅವನಲ್ಲಿ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ತ್ವಗಳೆರಡೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರುತ್ತವೆಂದು ಅನುಮಾನ ಮಾಡಬಹುದು. 'ಅಣೋರಣೋಯಾನ್ ಮಹತೋ ಮಹೀಯಾನ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಆಗಮಗಳೂ ಸಹ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಾಗಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬೇರೆಡೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಒಪ್ಪಿದಾಗ ಯಾವುದೇ ವಿರೋಧಕ್ಕೂ ಸಹ ಆಸ್ತದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಚಿಂತ್ಯದ್ಭುತ - ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಭೇದಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾದ ವಿಶೇಷದ ಬಲದಿಂದ ಇವುಗಳ ವಿರೋಧವು ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತವೆ.

ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿರುವ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ತ್ವಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವಿರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಪ್ರಮಾಣಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಸಮರ್ಪಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ಲೌಕಿಕದೃಷ್ಟಾಂತದ ಬಲದಿಂದಲೂ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಆಕಾಶ ಮೊದಲಾದ್ದರಲ್ಲಿ ಮಹತ್ಪರಿಣಾಮವಿರುವುದು ಸರ್ವಾನುಭವಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಆಕಾಶಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಅಣುಪರಿಮಾಣವೂ ಸಹ ಇರುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಪರಮಾಣುವಿನ ಸಂಯೋಗ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಯಾವ ಪದಾರ್ಥದಿಂದ ಯಾವ ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧವಾಗುತ್ತದೋ, ಅದರಲ್ಲಿ ಸಮಾನ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಒಪ್ಪಲೇ ಬೇಕು. ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಸೂಜಿಯ ತುದಿಯು ಪರ್ವತದ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ

ಸಂಬಂಧವಾಯಿತೆಂದರೆ ಆ ಸೂಜಿಯ ಸಣ್ಣ ಭಾಗದಷ್ಟೇ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಆ ಪರ್ವತದ ಸಂಬಂಧಭಾಗಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪುವುದು ಅನುಭವಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದರಂತೆ ಪರಮಾಣುವಿನ ಸಂಯೋಗವು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದರೆ ಪರಮಾಣುವಿನ ಪರಿಮಾಣವೇ ಆಕಾಶದಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಆಕಾಶಪ್ರದೇಶ ಹಾಗೂ ಆಕಾಶ ಎರಡಕ್ಕೂ ಅಭೇದವಿರುವುದರಿಂದ ಆಕಾಶವೂ ಸಹ ಅಣುಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಆಕ್ಷರನಾಮಕನಿಗೆ ಅನಶನವನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಆಕ್ಷರನೇ ಪರಮಾತ್ಮನಾದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನು ಏನನ್ನೂ ಸಹ ತಿನ್ನುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಆದಾಗ ಆತ್ಮತ್ವಾಧಿಕರಣದಿಂದ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಹಿಂದೆ ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿದ್ದನ್ನು. ಅದಕ್ಕೂ ಸಹ ಈಗ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ನಾವು ಯಾವ ಆಹಾರವನ್ನು ತಿನ್ನುತ್ತೇವೋ, ಅದನ್ನು ಉಪಜೀವಿಸಿಕೊಂಡು ಬದುಕುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ಆದರೆ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಇಂತಹ ಸ್ಥಿತಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಏನನ್ನೂ ತಿನ್ನದಿದ್ದರೂ ಸಹ ದಷ್ಟವುಪ್ಪನಾಗಿ ಇರುತ್ತಾನೆ. ಉಳಿದ ಆಹಾರಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿಂದು ಅವನು ಬದುಕಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಷ್ಟೇ 'ಏನನ್ನೂ ಅವನು ತಿನ್ನಲಾರೆ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಶ್ರುತಿಯು ಅವನನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿದೆ. ಸಕಲ ಜಗತ್ತನ್ನು ಸಂಹಾರ ಮಾಡುವ ಕಾರಣ 'ಸಕಲಜಗದ್ಗ್ರಾಹ್ಯ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಆತ್ಮತ್ವಾಧಿಕರಣವು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ವಿರೋಧಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವೇ ಇಲ್ಲ.

ಇಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಿದಂತೆ ಮಹತ್ತ್ವವುಳ್ಳ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಣುತ್ವವೂ ಸಹ ಇರುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿದಂತಾಯಿತು. ಇದೇ ವಿಚಾರವು ಬೇರೆ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಪುನರುಕ್ತಿ ಬಂದಂತೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ. ಸರ್ವಗತತ್ವಾಧಿಕರಣದ ಅರ್ಭಕೌಶ್ವಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಹೃದಯವೆಂಬ ಅಲ್ಪದೇಶಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಸರ್ವಗತತ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯೇ ಅಣುತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಪುನಃ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅದನ್ನೇ ಹೇಳಿದರೆ, ಹೇಳಿದ ವಿಷಯವನ್ನೇ ಪುನಃ ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಸಹಜವಾಗಿ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದೆ. ನೂರುರೂಪಾಯಿ ಇರುವವನಲ್ಲಿ ಏವತ್ತು ರೂಪಾಯಿ ಹೇಗೆ ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೋ, ಅದರಂತೆ ಎಲ್ಲೆಡೆ ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಲ್ಪದೇಶಸ್ಥಿತಿಯೂ ಸಹ ಇರುತ್ತದೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಷ್ಟೇ ಅರ್ಭಕೌಶ್ವ ಸೂತ್ರದ್ದಾಗಿದೆ.

ಭೂಮಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಇಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸುವ ಅಣುತ್ವವನ್ನು ಮೊದಲೇ ವಿವರಿಸಿ ಉತ್ಕರ್ಮಣಿಂಗಳನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಹತ್ತ್ವವಿದ್ದರೂ ಸಹ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಣುತ್ವವೂ ಇರುತ್ತದೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಈ ವಿಷಯವು ಸರ್ವಗತತ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಾಗಲೀ, ಭೂಮಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಾಗಲೀ ಸಮರ್ಥಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿಲ್ಲ.

ದಹದಾಧಿಕರಣದ 'ಅಲ್ಪಶ್ರುತೇಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಗಗನಕ್ಕೆ ಕೇವಲ ಅವಯವಿ ರೂಪದಿಂದ ಮಹತ್ತ್ವವಿದ್ದಂತೆ, ಪರಮಾತ್ಮನಿಗಲ್ಲ. ಪರಮಾತ್ಮನು ತನ್ನ ಅವಯವರೂಪದಿಂದಲೂ ಸಹ ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದಾನೆಂಬುದಾಗಿ ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಬೇರೆ ಅಧಿಕರಣಗಳಿಂದ ಪುನರುಕ್ತಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು.

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು ಮೂರುಸೂತ್ರಗಳಿವೆ. 'ಅಕ್ಷರಂಅಂಬರಾಂತದೃತೇಃ' ಎಂಬ ಪ್ರಥಮಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಅಂಬರಾಂತಧಾರಕತ್ವವೆಂಬ ಹೇತುವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಾಥಮ್ಯವು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. 'ನಾ ಚ ಪ್ರಶಾಸನಾತ್' ಎಂಬ ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ, 'ಕೇವಲ ತನ್ನ ಆಜ್ಞೆಯಿಂದಲೇ ಸೂರ್ಯ,

ಚಂದ್ರ ಮೊದಲಾದವರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಲೋಕವನ್ನು ಬೆಳಗುತ್ತಾರೆ. ಪೂರ್ವಾದಿ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ನದಿಗಳು ಹರಿಯುತ್ತವೆ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಚಾರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ಪ್ರಶಾಸನವೆಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಲಿಂಗವು ವಿಷಯವಾಕ್ಯದ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ದ್ವಿತೀಯ ಸ್ಥಾನವು ಇದಕ್ಕೆ ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಮೂರನೆಯ 'ಅನ್ಯಭಾವವ್ಯಾಪ್ತೇಶ್ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದಿ ಸಾಧಕಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಪಾರನು ಹೇಳಿದ ಬಾಧಕಪ್ರಮಾಣಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪರಮಾತ್ಮನು ಅಸೂಕ್ಷ್ಮತ್ವ, ಅನಣುತ್ವ ಮೊದಲಾದ ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯನಾಗುವುದಾದರೆ ನಿಸ್ವಭಾವನಾಗಲಿ ಅಥವಾ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಒಬ್ಬನಲ್ಲೇ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಇತ್ಯಾದಿ ಬಾಧಕಗಳನ್ನು ಆಶಂಕಿಸಿದರೆ ಪರಮಾತ್ಮನು ಅಪ್ರಾಕೃತನಾದ್ದರಿಂದ ಅಚಿಂತ್ಯವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದ ಇಂತಹ ಯಾವುದೇ ವಿರೋಧಕ್ಕೂ ಸಹ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲವೆಂಬುದಾಗಿ ಮೂರನೆಯ ಸೂತ್ರವು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮೂರನೆಯ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಇದು ಪಡೆದಿದೆ. ಹೀಗೆ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿರುವ ಮೂರು ಸೂತ್ರಗಳ ಜೋಡಣೆಯ ಶೈಲಿಯು ಆತ್ಮಂತ ಹೃದಯಂಗಮವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಸದಧಿಕರಣ

ಸದಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಸತ್' ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಪ್ರಕೃತಿ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗುವುದರಿಂದ ಮೂರನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಇದರ ಸಮನ್ವಯವು ಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ 'ಸದೇವ ಸೌಮ್ಯ ಇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳು ವೇದದಲ್ಲಿರುತ್ತವೆ. ಸೃಷ್ಟಿಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನೆಲ್ಲ 'ಸೃಷ್ಟಿಸ್ಥಾನ' ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. 'ಸತ್' ಎಂಬ ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಈ 'ಸತ್' ಎಂಬ ಪದವು ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ಅಥವಾ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಕಾರಣತ್ವವೆಂಬ ಧರ್ಮವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ.

ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುವ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಸದೇವ ಸೌಮ್ಯ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವಷ್ಟೇ ಶ್ರುತವಾಗಿಲ್ಲ. 'ತದೈಕ್ಷತ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು 'ಬಹು ಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇಯ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವೂ ಸಹ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. 'ತದೈಕ್ಷತ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಈಕ್ಷಿತ್ವವು ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತಿಲ್ಲ. 'ಬಹು ಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇಯ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಬಹುಭವನವು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತಿಲ್ಲ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಸೃಷ್ಟಿಪ್ರತಿಪಾದಕ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಉಭಯಸಾಧಾರಣವಾದ ಧರ್ಮವೇ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ? ಎಂಬುದು ಇಲ್ಲಿ ಬರುವ ಪ್ರಶ್ನೆ. ಆದರೆ 'ಸದೇವ ಸೌಮ್ಯ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನಷ್ಟೇ ಇಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಬೇಕು ಹೊರತು, ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಬಾರದು. ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಕಾರಣತ್ವವು ಉಭಯಸಾಧಾರಣವಾಗಿ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ 'ಸತ್' ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದವು ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆಂದು ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

'ಸತ್' ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಕೃತಿ ಹಾಗೂ ವಿಷ್ಣು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ನೇರವಾಗಿ 'ಸತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿಲ್ಲ.

ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಕಾರಣತ್ವ ಧರ್ಮದ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಇದು ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವೆನಿಸಿದೆ. ಕಾರಣತ್ವ ಸಾಮಾನ್ಯವು ಎರಡೂ ಕಡೆ ಸಮಾನವಾಗಿರುವುದರಿಂದಷ್ಟೇ ಇದೂ ಸಹ ಎರಡೂ ಕಡೆ ಸಮಾನವಾಗಿದೆಯೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಹೀಗೆ ವಿವಕ್ಷಿಸದಿದ್ದರೆ, 'ಸತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಕೃತಿ ಹಾಗೂ ವಿಷ್ಣು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ಘಟ, ಪಟಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ 'ಸತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿರುತ್ತಿತ್ತು. ಅದಕ್ಕೋಸ್ಕರವೇ ಕಾರಣತ್ವಧರ್ಮದ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದಾಗಲೂ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ತಪ್ಪಿದ್ದಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಕಾರಣತ್ವವು ಕೇವಲ ಬ್ರಹ್ಮ ಹಾಗೂ ಪ್ರಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದೃಷ್ಟಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಇರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕಾರಣತ್ವಧರ್ಮವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ? ಆದ್ದರಿಂದ ಯಾವರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅದು ಹೀಗೆ - ಒಂದೇ ವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲಿರಬೇಕು. ಹಾಗೂ ಕಾರಣವಾಗಿರಬೇಕು. ಅಥವಾ ಉಪಾದಾನತ್ವ ಅಥವಾ ಕರ್ತೃತ್ವವಿರಬೇಕು. ಹಾಗೂ ಕಾರಣವಾಗಿರಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದಾಗ ಅದೃಷ್ಟಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅದೃಷ್ಟಗಳು ಅನೇಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಏಕವ್ಯಕ್ತಿಕವಾಗಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಏಕ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವೇ ಸತಿ ಕಾರಣತ್ವಂ' ಅಥವಾ 'ಉಪಾದಾನತ್ವಕರ್ತೃತ್ವಾನ್ಯತರತ್ವೇ ಸತಿ ಕಾರಣತ್ವಂ' ಎಂದು ಕಾರಣತ್ವಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಪರಿಷ್ಕರಿಸಿ ಹೇಳದಂತಾಯಿತು.

ಕಾರಣತ್ವಧರ್ಮದ ಮೂಲಕವಾಗಿ 'ಸತ್' ಶಬ್ದವನ್ನು ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುವುದಾದರೆ 'ಆಕಾಶ' ಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನೂ ಸಹ ಮಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಸತ್' ಶಬ್ದಾರ್ಥದಿಂದ ಕಾರಣತ್ವವೂ ತಿಳಿಯುತ್ತಿರುವಂತೆ 'ಆಕಾಶ' ಶಬ್ದಾರ್ಥದಿಂದಲೂ ಸಹ ಕಾರಣತ್ವವು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ. ಹೀಗೆ ಶಂಕೆಯು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಆದರೆ 'ಆಕಾಶ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ವ್ಯಕ್ತಿವಿಶೇಷಕ್ಕೆ ವಾಚಕವಾಗಿದೆ. ಆದರಂತೆ 'ಸತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ವ್ಯಕ್ತಿವಿಶೇಷಕ್ಕೆ ವಾಚಕವಾಗಿಲ್ಲ. ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳೂ ಸಹ ಸತ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ನಾವು ಸತ್ಯವೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಂತಹ 'ಸತ್' ಶಬ್ದವನ್ನು ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಪ್ರಕೃತಿ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸಾಧಾರಣವೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲು ಕಾರಣತ್ವಧರ್ಮದ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯಿರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ 'ಆಕಾಶ' ಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯಕ್ಕೆ ಇಂತಹ ಕಾರಣತ್ವದ ಆಕಾಂಕ್ಷೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಸತ್' ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದವನ್ನೇ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಕಾರಣತ್ವ ಧರ್ಮದ ಮೂಲಕವಾಗಿ 'ಸತ್' ಶಬ್ದವನ್ನು ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುವುದಾದರೆ ನೇರವಾಗಿ ಕಾರಣತ್ವಧರ್ಮವನ್ನೇ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಿ ಅರ್ಥಾತ್ 'ಸತ್' ಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯವೂ ಸಹ ಸಿದ್ಧವಾಯಿತೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬುದು ಮುಂದಿನ ಪ್ರಶ್ನೆ. ಆದರೆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಕಾರಣತ್ವಧರ್ಮಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮೊದಲು 'ಸತ್' ಶಬ್ದವೇ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿದೆ. ಮತ್ತು ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯವೇ ಬುದ್ಧಿಸ್ಥವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಬಲವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಸಮನ್ವಯವನ್ನು ನೇರವಾಗಿ ಮಾಡಿ ಅರ್ಥಾತ್ ಲಿಂಗಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವುದು ನ್ಯಾಯಸಮ್ಮತವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಒಂದು 'ಸತ್' ಶಬ್ದವನ್ನು ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವ, ಸುಷುಪ್ತಿಗಮ್ಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ಗುಣಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯವಾಗುತ್ತವೆ. ಅಂದರೆ ಕೇವಲ ಒಂದು 'ಸತ್' ಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನಷ್ಟೇ ಇಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿಸಿಲ್ಲ. ಸಂಪೂರ್ಣ

ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವೇ ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶವೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಹಾಗೂ ಲಿಂಗಾತ್ಮಕಶಬ್ದಗಳ ಸಮನ್ವಯವಷ್ಟೇ ವಿವಕ್ಷಿತವೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು 'ಲಿಂಗನಾಮ್ನಾಮ್' ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಸ್ಥಾನಸಮನ್ವಯದ ದೃಷ್ಟಿಯೂ ಸಹ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಇರುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾದರೆ 'ಲಿಂಗನಾಮ್ನಾಮ್' ಎಂದೇಕೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂದರೆ, ಹಿಂದಿನ ಎರಡು ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯ ಅಥವಾ ನಾಮದ ಸಮನ್ವಯವಷ್ಟೇ ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬೇರೆ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಆಯಾ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದಗಳ ಅಥವಾ ಲಿಂಗಾತ್ಮಕಶಬ್ದಗಳ ಸಮನ್ವಯದಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನೂ ಸಹ ನಾವು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂಬುದೇ ಇಲ್ಲಿರುವ ಪರಮ ಪ್ರಮೇಯ ವಿಚಾರ.

ಈ ಸದಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಸ್ಥಾನ' ಎಂಬುದರ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಬೇರೆ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವು ಇರುವಾಗ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇದನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲು ವಿಶೇಷ ಕಾರಣವಿದೆ. ಎನೆಂದರೆ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುವಂತಹ 'ಸತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದಲೇ ಘಟಿತವಾದ ಅನೇಕ ಅವಾಂತರ ಪ್ರಕರಣಗಳಿವೆ. ಅವೆಲ್ಲವೂ ಭಗವಂತನ ಸೃಷ್ಟಿಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿವೆ. ಅವುಗಳ ಸಮನ್ವಯದ ಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಬೇರೆ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುವಂತಹ ಶಬ್ದದಿಂದಲೇ ಘಟಿತವಾದ ಅನೇಕ ಅವಾಂತರ ಪ್ರಕರಣಗಳಿರುವುದು ಕಾಣಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

ಅಥವಾ ಸೃಷ್ಟಿಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಕೆಲವು ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ 'ಸತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದವಿರಬಹುದು. ಅದರಂತೆ ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಾ, ಬ್ರಹ್ಮ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಅದೆಲ್ಲದರ ಸಮನ್ವಯದ ಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿಯೂ ಸಹ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಹೀಗೆ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವು ಸಿದ್ಧವಾದ ಮೇಲೆ ತದೇಕದೇಶವೇ ಆಗಿರುವಂತಹ ಪ್ರಕರಣ ಹಾಗೂ ವಾಕ್ಯಗಳ ಸಮನ್ವಯವು ಸಹಜವಾಗಿ ಕೈಮುತ್ಯವಾಗುವುದರಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಅವುಗಳ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ.

ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಸತ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಸಮನ್ವಯ ಹಾಗೂ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯ, (ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ.) 'ಸತ್' ಶಬ್ದ ಘಟಿತವಾದ ವಾಕ್ಯದ ಸಮನ್ವಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಪ್ರಕರಣದ ಸಮನ್ವಯ ಮತ್ತು ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯ. ಹೀಗೆ ಅಗಮನೀರ್ಣಾಯಕವಾದ ಆರೂಪಿಧವಾದ ಲಿಂಗಗಳ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವು ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಇರುವುದು ಎಂಬುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು.

ನ್ಯಾಯವಿವರಣಾ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ಸ್ಥಾನ' ಪದಕ್ಕೆ 'ಸೃಷ್ಟಿಗೋಸ್ಕರ ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿರುವಿಕೆ' ಎಂಬ ಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಾಗಿದೆಯೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ತನಕ 'ಸ್ಥಾನ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ

ಶ್ರುತಿಯ ನಿರ್ಣಾಯಕವಾದ ಪಡ್ತಿ ತಾತ್ಪರ್ಯಲಿಂಗಗಳ ನಡುವೆ ಇರುವ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವೆಂದು ನಿರೂಪಣೆ ಮಾಡಲಾಯಿತು. ಆದರೆ ಈಗ 'ಸ್ಥಾನ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇರುವಿಕೆ ಎಂಬ ಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯವೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವಾಗಲೀ, ಅಥವಾ ಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯವಾಗಲೀ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದರೂ ಸಹ ವಾದಸಂಗತಿಯಿರುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕ್ಕಿಂತ ವಿಭಿನ್ನವಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣ ಸಂಗತಿಯನ್ನು, ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನೇ ಅವಲಂಬಿಸಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಆಪವಾದಕೀ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಹೇತುವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಆಕ್ಷೇಪಕೀ ಸಂಗತಿಯನ್ನೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಮುಂದೆ ಮೂರು ಬಗೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಗಳನ್ನು ವಿವರಣೆ ಮಾಡಿದಾಗ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.

ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಛಾಂದೋಗ್ಯದ ಆರನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿರುವ 'ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯ ಇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಕರಣವೇ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿರುವ 'ಸತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಲು ಹೊರಟಿದ್ದಾರೆ.

'ಬಹು ಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇಯ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ಸತ್' ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಬಹುಭವನವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಬಹುಭವನವೆಂದರೆ 'ವಿಕಾರ' ಎಂದು ಒಪ್ಪಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ 'ತದೈಕತ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಈಕ್ಷಿತ್ವವನ್ನು ಗೌಣವನ್ನಾಗಿ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಆವಾಗ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯೇ 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರ ಧೋರಣೆ.

'ಸತ್' ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಶ್ರುತವಾದ ಬಹುಭವನವು ಸ್ವರೂಪತಃ ಬಹುಭಾವವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಭಗವಂತನಿಗೆ ಸ್ವರೂಪತಃ ಅನೇಕ ರೂಪಗಳು ಇರುವುದರಿಂದ 'ತದೈಕತ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಈಕ್ಷಿತ್ವವನ್ನು ಗೌಣವನ್ನಾಗಿ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂಬುದು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳ ವಿಚಾರ ಧಾರೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಹೀಗಿದೆ - ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ಸತ್' ಶಬ್ದವು ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಬೇಕು ಹೊರತು, ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಯಾವ ಸತ್‌ಪದಾರ್ಥವಿದೆಯೋ, ಅದು 'ಬಹು ಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುವಂತೆ ಪೃಥಿವೀ, ತೇಜಸ್ಸು ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಾಳುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಇಂತಹ ವಿಕಾರಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಅವನು ಯಾವುದೇ ವಿಕಾರಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಶ್ರುತಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಿರುವಾಗ ಪೃಥಿವೀ, ತೇಜಸ್ಸು ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ವಿಕಾರವನ್ನು ತಾಳುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಅದು ಆತ್ಮಂತ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಗುಣವಾದೀತು.

ಹಿಂದಿನ ಭೂಮಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮಗುಣವೆಂಬ ಲಿಂಗಕ್ಕೂ ಸರ್ವಗತತ್ವಕ್ಕೂ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾಗ ಸರ್ವಗತನಾದರೂ ಸಹ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮಗುಣ ಇರಬಹುದೆಂದು ವಿರೋಧವನ್ನು

ಪರಿಹರಿಸಲಾಯಿತು. ಆದೇ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ವಿಹಾರ ಹಾಗೂ ತದಭಾವಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಅಥವಾ ಅಕ್ಕರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಹತ್ವ ಹಾಗೂ ಅಣುತ್ವಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧವಿರುವುದರಿಂದ ಒಬ್ಬನೇ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಈ ವಿರುದ್ಧ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ಇದರಂತೆ ಸೌಲ್ಕಾಭಾವ ಹಾಗೂ ಅಣುತ್ವಾಭಾವಗಳಿಗೂ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಿರೋಧ ಕಂಡಿರುವುದರಿಂದ ಒಬ್ಬನೇ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಇವೆರಡನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ಮತ್ತು ಅತ್ಯತ್ಯ ಅನಶನಗಳಿಗೂ ವಿರೋಧವು ಕಂಡಿದ್ದರಿಂದ, ಇವುಗಳ ವಿರೋಧವನ್ನಾದರೂ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಪರಿಹರಿಸುವುದು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಿದ್ದವು. ಅವುಗಳಿಗೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ಈ ಹಿಂದೆ ನೀಡಲಾಗಿತ್ತು. ಆದೇನು ತಪ್ಪಲ್ಲ. ವಿಕೇಂದರ ಮಹತ್ವ-ಅಣುತ್ವಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿಯೋಗಿ-ಅನುಯೋಗಿಭಾವವಿದ್ದರೂ ಎರಡೂ ಸಹ ಭಾವರೂಪವೇ ಆಗಿವೆ. ಭಾವರೂಪವಾದ ಎರಡು ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದು ಕಷ್ಟವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಸೌಲ್ಕಾಭಾವ-ಅಣುತ್ವಾಭಾವಗಳೆರಡೂ ಅಭಾವರೂಪಗಳೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಇವೆರಡರ ವಿರೋಧ ಪರಿಹಾರವೂ ಸಹ ಕಷ್ಟವಲ್ಲ. ಇನ್ನೂ ಅತ್ಯತ್ಯ ಹಾಗೂ ಅನಶನ (ಅತ್ಯತ್ಯಾಭಾವ)ಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವನ್ನೂ ಸಹ ಪರಿಹರಿಸಬಹುದು. ವಿಕೇಂದರ ಅನಶನವು (ಅತ್ಯತ್ಯಾಭಾವವು) ವಿಶೇಷಾಭಾವ ಸ್ವರೂಪವಾಗಿದೆ. ಅತ್ಯತ್ಯವು ಸಾಮಾನ್ಯರೂಪವಾಗಿದೆ. ವಿಶೇಷಾಭಾವ ಹಾಗೂ ಸಾಮಾನ್ಯಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಉದಾಹರಣೆ : ಹಲಸಿನ ಮರದಲ್ಲಿ ವೃಕ್ಷವು ಎಂಬ ಸಾಮಾನ್ಯ ಧರ್ಮವಿದ್ದರೂ 'ಚೂತತ್ವ' ಎಂಬ ವಿಶೇಷಧರ್ಮ ಇಲ್ಲ. ಅಂದರೆ ವೃಕ್ಷವು ಸಾಮಾನ್ಯಕ್ಕೂ ಚೂತತ್ವಾಭಾವರೂಪ ವಿಶೇಷಧರ್ಮಕ್ಕೂ ವಿರೋಧವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತ 'ಬಹು ಸ್ಯಾಮ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತಿರುವ ವಿಹಾರಕ್ಕೂ 'ನಿರ್ವಿಕಾರಃ ಸದಾ ಶುದ್ಧಃ' ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತಿರುವ ವಿಹಾರಾಭಾವಕ್ಕೂ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ. ವಿಕೇಂದರ ವಿಹಾರಾಭಾವವು ವಿಹಾರಸಾಮಾನ್ಯಾಭಾವರೂಪವಾಗಿದೆ. 'ಬಹು ಸ್ಯಾಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಹಾರವು ವಿಶೇಷರೂಪವಾಗಿದೆ. ವಿಶೇಷಾಭಾವಕ್ಕೂ ಸಾಮಾನ್ಯಕ್ಕೂ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದಿರಬಹುದು. ಆದರೆ ಸಾಮಾನ್ಯಾಭಾವಕ್ಕೂ ವಿಶೇಷಕ್ಕೂ ವಿರೋಧವಿದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ಘಟದಲ್ಲಿ ವೃಕ್ಷವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ ಮೇಲೆ ಚೂತ ವೃಕ್ಷವಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ವಿಹಾರ ತದಭಾವವೆಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಯುಕ್ತಿಯು ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದೆ.

ನಾನಾವಿಧವಾದ ಜಡವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳುವಿಕೆಯು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಗುಣವೂ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಗುಣವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ 'ಗುಣಾಃ ಶ್ರುತಾಃ ಸುವಿರುದ್ಧಾಶ್ಚ ದೇವೇ ಸಂತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದ್ದ ಗುಣಗಳನ್ನೂ ಒಪ್ಪಬಹುದಿತ್ತು. ಆದರೆ ಇಂತಹ ವಿಹಾರವು ಅನರ್ಥಸ್ವರೂಪ ವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಇಂತಹ ಧರ್ಮವನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪುವುದು ಅನಾವಶ್ಯಕ.

'ವಿಹಾರ-ತದಭಾವ' ಎಂಬ ಹೇತುವಿನಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಚ್ಯನಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಯಿತು. ಹಾಗಾದರೆ 'ತದೈಕತ್ವ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು 'ಸತ್' ಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಇದು ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಬಾರದ ಕಾರಣ ಬ್ರಹ್ಮನಂತೆ ಪ್ರಕೃತಿಯೂ ಕೂಡ 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವಲ್ಲವೇ?

ಹೀಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಈಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಗೌಣಾರ್ಥವನ್ನು ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗಿ ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕು. ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟಬೇಕೆಂದರೆ ಸತ್ಯಗುಣವಿರಬೇಕೆಂದು ಗೀತೆಯು ಹೇಳಿದೆ. ಇಂತಹ ಸತ್ಯಗುಣಕ್ಕೆ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಆಶ್ರಯವಾದ್ದರಿಂದ, ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದೆ. ಅಥವಾ

ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯಲ್ಲಿರುವ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಅಭಿಮನ್ಯವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಗೌಣಾರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡುವುದೇ ಅನಿವಾರ್ಯ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, 'ತತ್ವೇಜ ವಕ್ಷತ' 'ತಾ ಆಪ ವಕ್ಷಂತ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ತೇಜಸ್ಸು, ನೀರು ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಜ್ಞಾನದ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಯ ಹಿಂದಿನ-ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಗಳಿಲ್ಲಾ ಜಡಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನದ ಇರುವಿಕೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಮೇಲ್ನೋಟಕ್ಕೆ ಕಂಡರೂ ಕೂಡ, ಗೌಣಾರ್ಥವನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾಯಶಃ ಬಲದಿಂದ 'ಸತ್' ಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವ ಜ್ಞಾನವೂ ಕೂಡ ಗೌಣವೆಂದೇ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಈರ್ಷ್ಯಾವನ್ನು ಗೌಣವನ್ನಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸದೇ ಮುಖ್ಯವೆಂದೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ, ವಿಶಾರವನ್ನು ಗೌಣವೆಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಬ್ರಹ್ಮನು 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಚ್ಯನಾಗಬಹುದು. ಆದರೆ ಉಪಕ್ರಮಕ್ಕಿಂತ ಉಪಸಂಹಾರವೇ ಪ್ರಬಲವೆಂಬುದು ನಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತ. ಆದ್ದರಿಂದ ಚರಮಶ್ರುತವಾದ ವಿಶಾರವನ್ನು ಮುಖ್ಯವೆಂದು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕೆಂದರೆ ಪ್ರಥಮ ಶ್ರುತವಾದ ಈರ್ಷ್ಯಾಕ್ಕೆ ಗೌಣಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು ನ್ಯಾಯಸಮ್ಮತವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯು 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಧಾನವು ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣವೇ ಆಗಲಿ, ಬ್ರಹ್ಮನು ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣವಾಗಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಅತ್ಯಂತ ಮಹತ್ವಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವಿಚಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಐದು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾ, ಮೊದಲನೆಯ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೀಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸಿದ್ದಾರೆ -

ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ಸದೇವಸೌಮ್ಯ' ಎಂಬ ಅವಧಾರಣವಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತಪ್ರಕೃತಿಯು ಮಾತ್ರ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಬ್ರಹ್ಮನು ಕಾರಣನಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಕ್ಷೀರವು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಮೊಸರಾಗುವಂತೆ, ಪ್ರಕೃತಿಯು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿಯೇ ಜಗತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಈಶ್ವರನ ಅಧೀನವು ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಅಥವಾ ಶ್ರುತಿಯು ಅಭಿಮಾನಿಚೇತನದಲ್ಲಿ ಇರುವಂತಹ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಶ್ರುತಿಯು ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವೇ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವ ಬರುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹಾಗಾಗಿ ಜನ್ಮಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಅಸಂಭವ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು.

ಅಥವಾ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಅನನ್ಯಾಧೀನವಾದ ಸೃಷ್ಟತ್ವವು ಹೇಗೆ ಇದೆಯೋ ಅದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಅನನ್ಯಾಧೀನವಾದ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಈಶ್ವರನಿಗೂ ಸೃಷ್ಟತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ, ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿದೋಷವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜನ್ಮಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವಾಗಲೀ, ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟತ್ವವಾಗಲೀ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಈರ್ಷ್ಯಾಧಿಕರಣ ಗೌಣಾರ್ಥವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ವಿವರ್ತಮತದಲ್ಲಿ ನಿರ್ವಿಕಾರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ತಾತ್ವಿಕವಾದ ವಿಶಾರವನ್ನು ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೂ ಆತಾತ್ವಿಕವಾದ ವಿಶಾರವನ್ನು ಹೇಗೆ ಒಪ್ಪಿದ್ದರೋ, ಅದರಂತೆ ಅಚೇತನವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ತಾತ್ವಿಕವಾದ ಈರ್ಷ್ಯಾವನ್ನು ಒಪ್ಪಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದಿದ್ದರೂ ಆತಾತ್ವಿಕವಾದ ಈರ್ಷ್ಯಾವನ್ನು ಒಪ್ಪಬಹುದು. ಇದು ಎರಡನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಅಥವಾ ವಿಶಿಷ್ಟಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಉಪಾದಾನಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುವ ಅದ್ವೈತ ಮತದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ್ಯನಲ್ಲಿ ನಿರ್ವಿಕಾರತ್ವವಿದ್ದರೂ ವಿಶಿಷ್ಟನಲ್ಲಿ ತಾತ್ವಿಕವಾದ ವಿಶಾರವೇ ಇರುತ್ತದೆಂದು ಒಪ್ಪಿದ್ದಾರೆ. ಅದರಂತೆ ಪ್ರಧಾನವು

ಅಚೇತನವಾಗಿದ್ದರೂ ಅಭಿಮಾನಿ ಚೇತನರಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ತಾತ್ವಿಕವಾದ ಈಕ್ಷಣವನ್ನೇ ಒಪ್ಪಬಹುದೆಂಬುದು ಮೂರನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಸಾಂಖ್ಯಮತವನ್ನೇ ಅವಲಂಬಿಸಿ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಹೊರಟಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಹೇಗೆ ಸುದೃಢವಾಗುತ್ತಿರಬಹುದನ್ನು ಗಮನಹರಿಸಬೇಕು. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದೆಡೆ ಜಗತ್ಕಾರಣವಾದದ್ದಕ್ಕೆ ಈಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಮತ್ತೊಂದೆಡೆ ಜಡತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಜಡತ್ವ ಹಾಗೂ ಈಕ್ಷಣಗಳಿಗೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಿರೋಧವಿದ್ದರೂ ಪ್ರಕೃತ ಪ್ರಧಾನದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿರೋಧವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ' ಎಂಬ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಒಬ್ಬನೇ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಣ್ವತ್ವ ಹಾಗೂ ಮಹತ್ತ್ವಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳೇ ಒಪ್ಪಿದ್ದಾರೆ. ಆ ಅಧಿಕರಣದ ಸಿದ್ಧಾಂತನ್ಯಾಯವನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ವಿವಕ್ಷಿಸಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಉದಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಥವಾ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಸಾಂಶವಾದ ಪದಾರ್ಥ. ಒಂದಂಶದಿಂದ ಚೇತನತ್ವ, ಸ್ಪಷ್ಟತ್ವಗಳೂ ಇದರಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತೊಂದು ಅಂಶದಿಂದ ಅಚೇತನತ್ವ, ವಿಕಾರತ್ವಗಳೂ ಕೂಡ ಇರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದಾಗ, ಪ್ರಧಾನದಲ್ಲಿ ಜಗತ್ ಸ್ಪಷ್ಟತ್ವವನ್ನು ಸುಲಭವಾಗಿ ಸಮರ್ಥಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಧಾನವೇ ಜಗತ್ಕಾರಣವೆಂದು, ಜಗತ್ ಸ್ಪಷ್ಟವೆಂದು ಹೇಳಲು ಬರುವ ಕಾರಣ ಜನ್ಮಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಲಕ್ಷಣವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ.

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಸದಾಯತನಾಃ' ಎಂಬ ವಿಷಯವಾಕ್ಯವನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳೂ ಕೂಡ ತೋರುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಿದಾಗ, ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಿಂದ ಅಥವಾ ದ್ವುಭಾದ್ಯಧಿಕರಣದಿಂದ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಸುಲಭವಾಗಿ ತೋರಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಜನ್ಮಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಆಕ್ಷೇಪ ತೋರಿಸುವುದು ಗೌರವವಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಹೀಗೆ ಉತ್ತರ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಸಮನ್ವಯಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಧಿಕರಣಗಳೂ ಕೂಡ ಜನ್ಮಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾಧಿಕಾರಣತ್ವ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಹೊರಟಿವೆ. ಜನ್ಮಾಧಿಕರಣದಿಂದ ನೇರವಾಗಿ ಆಕ್ಷೇಪ ತೋರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಈ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಥವಾ ಜಿಜ್ಞಾಸಾಧಿಕರಣದಿಂದಲೂ ಕೂಡ ಆಕ್ಷೇಪಮಾಡಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ 'ಸತ್'ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವಾಗಿದ್ದಿದ್ದರೆ, 'ಸೋಽಸಾಮಯತ ಬಹುಷ್ಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇಯ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದ ಆನಂದಮಯನೂ ಕೂಡ ವಿಷ್ಣುವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆಗ ಆನಂದಮಯನ ಅವಯವವೆನಿಸಿದ ಬ್ರಹ್ಮನೂ ಕೂಡ ವಿಷ್ಣುವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ತೋರಿಸಬಹುದಿತ್ತು. ಅಂದರೆ ಜಿಜ್ಞಾಸಾಧಿಕರಣದಿಂದ ನೇರವಾಗಿ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ತೋರಿಸಬೇಕೆಂದರೆ, ಆನಂದಮಯನನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ತೋರಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ದೀರ್ಘವಾದ್ದರಿಂದ ಸುಲಭವಾಗಿ ಜನ್ಮಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಅನುಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟಧರ್ಮವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡುವುದಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೇ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ಉಳಿದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಧರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಸಿದ್ಧಾಂತ ಹೀಗಿದೆ - ಹಿಂದೆ ಮಾಡಿದ ಐದು ಬಗೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ನಿರಾಕರಣೆ ಹೀಗಿದೆ - ಪ್ರಕೃತಿಯೇ 'ಸತ್' ಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದರೆ ಈಕ್ಷಣವನ್ನು ಗೌಣವನ್ನಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬೇಕಾದರೂ ಬಹುಭವನವನ್ನು ಗೌಣವನ್ನಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕಾಗಿರುವುದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಈಕ್ಷಣದ ಜೊತೆಗೆ ಬಹುಭವನವನ್ನೂ ಸಹ ಗೌಣವೆಂದೇ ಅವರು ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ 'ತತ್ತ್ವಜ ವಕ್ಷತ ತದತಪೋ ಅಸೃಜತ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ 'ತೇಜಸ್' ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಜಡಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ ಹೊರತಾಗಿ, ದೇವತೆಗಳನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿವೆ. ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ದೇವತಾಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಾಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ 'ಸತ್' ಪದಾರ್ಥದಿಂದ 'ತೇಜಸ್' ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಹುಟ್ಟಿದವು ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಪರತ್ವವನ್ನು ಸುಲಭವಾಗಿ ಹೇಳಲು ಅವರಿಂದಾಗದು.

ಆದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನೇ 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದಾಗ ಈ ಸಮಸ್ಯೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬ್ರಹ್ಮನು ಚೇತನನಾದ್ದರಿಂದ ಈಕ್ಷಣವನ್ನು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದು. ಬಹುಭವನವೂ ಸಹ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವರೂಪದಿಂದ ಮುಖ್ಯವಾಗಿಯೇ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಬ್ರಹ್ಮನು ಒಬ್ಬನೇ ಆಗಿದ್ದರೂ, ಅಜಾಯಮಾನನಾಗಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ದ್ಯುಭಾದ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಗುಹಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಅನೇಕ ರೂಪಗಳಿಂದ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವವಾಗುವಿಕೆ ಮತ್ತು ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಹುಟ್ಟುವಿಕೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳೂ ಕೂಡ ಅವನಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ.

ಪರಮಾತ್ಮನು ಅನೇಕ ರೂಪಗಳನ್ನು ತಾಳಲು ಸಂಕಲ್ಪ ಮಾಡಿದನು. ಅನಂತರ ಆ ರೂಪಗಳ ಅಧಿಷ್ಠಾನಕ್ಕಾಗಿ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡಿದನು. ಅನಂತರ ಆ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಒಳಗಡೆ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿ ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿದನು. ಹೀಗೆ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ನಿಯಾಮಕವಾದ ಅನೇಕ ರೂಪಗಳನ್ನು ತಾಳಬೇಕೆಂದು ಸಂಕಲ್ಪ ಮಾಡಿ, ನಿಯಮ್ಯ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡುವುದೇನೂ ತಪ್ಪಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ನಾನು ಗುರುವಾಗಬೇಕು ಎಂಬ ಸಂಕಲ್ಪವನ್ನು ಮಾಡಿರುವಂತಹ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಶಿಷ್ಯ ಸಂಪಾದನೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುತ್ತಾನೆ. ನಾನು ರಾಜನಾಗಬೇಕೆಂದು ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿದ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಭೃತ್ಯರ ಸಂಪಾದನೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಇವುಗಳು ಹೇಗೆ ತಪ್ಪಲ್ಲವೋ, ಅದರಂತೆ ಅನೇಕ ರೂಪಗಳನ್ನು ತಾಳಬೇಕೆಂದು ಸಂಕಲ್ಪಮಾಡಿದ ಪರಮಾತ್ಮನ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಅನೇಕ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡುವಿಕೆಯು ತಪ್ಪಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಲೇ 'ಸಚ್ಚ ತ್ಯಚ್ಚಾಭವತ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ ಮತ್ತು 'ಬಹು ಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇಯ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಹೊರಟಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನೇ 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಚ್ಯನಾದಾಗ ಅವನಲ್ಲಿಯೇ ಈಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ಬಹುಭವನಗಳಿರಡೂ ಮುಖ್ಯವಾಗಿಯೇ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ.

ಈ ಹಿಂದೆ ಮೊದಲನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ಈಗ ಉಳಿದ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಗಳೂ ಸಹ ಅಸಮಂಜಸವಾಗಿವೆಯೆಂದು ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ಹಾಗೂ ಮೂರನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಗಳು ವಿವರತಮ ಮತ್ತು ವಿಹಾರತಮಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರ್ಪಡೆಯಾಗುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಇವುಗಳನ್ನು ವಿವರವಾಗಿ ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವಿಚಿತ್ರಶಕ್ತಿಯೋಗಿತ್ವ ಮತ್ತು ವಿರುದ್ಧಗುಣಭಾಗಿತ್ವ ಎಂಬೆರಡು ಧರ್ಮಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುತ್ತವೆಂದು ಸಾಧಿಸಲಾಗದು. ಬ್ರಹ್ಮನಂತೆ

ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಈ ಧರ್ಮಗಳು ಇರುತ್ತವೆ. ಐದನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ಎರಡು ಭಾಗ ಮಾಡಿ ಚೇತನಾಚೇತನತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದು ಅತ್ಯಂತ ಕಠಿಣ ಕಲ್ಪನೆಯಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳುವುದೇ ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠ.

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಕರ್ಮ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನೇಕೆ ಹೇಳಿದರು. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಈಕ್ಷಣವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ ಭಗವಂತನೇ 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಸಲು 'ಈಕ್ಷತಿ ವ್ಯಪದೇಶಾತ್ ಸಃ' ಎಂದಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದ್ದರೆ ಸಾಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಕರ್ಮಪದವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಹೆಚ್ಚಿನ ವಿಷಯವನ್ನೇನೂ ತಿಳಿಸಿದಂತಾಗಲಿಲ್ಲವಲ್ಲ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಟೀಕೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಹೀಗೆ ಸಮಾಧಾನ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಪರಮಾತ್ಮನು ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪನಾದ್ದರಿಂದ 'ಐಕ್ಯತ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಜ್ಞಾನಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಅವನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯೆ ಹಾಗೂ ಕರ್ತೃತ್ವಗಳಿಗೆ ಭೇದವೇ ಇರುತ್ತದೆ. ದೇವದತ್ತನು ಕೊಡಲಿಯಿಂದ ಮರವನ್ನು ಕಡಿಯುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ 'ಕಡಿಯುವಿಕೆ' ಎಂಬ ಕ್ರಿಯೆಗೂ, ದೇವದತ್ತನಿಗೂ ಭೇದವೇ ಇರುತ್ತದೆ ಹೊರತು, ಕಡಿಯುವಿಕೆಯೇ ದೇವದತ್ತನಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅದರಂತೆ ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಜ್ಞಾನಾಶ್ರಯನಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ 'ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಮ್' ಅನಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಜ್ಞಾನರೂಪನೆಂದು ನಿರ್ಣೀತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ 'ಐಕ್ಯತ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಜ್ಞಾನಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಬರುತ್ತದೆ. ಇದರ ಪರಿಹಾರಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಸೂತ್ರಕಾರರು 'ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಂದರೆ 'ಜ್ಞಾನರೂಪವಾದ ಕ್ರಿಯೆ' ಎಂದು ಒತ್ತಿ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಕರ್ತೃವಾಗಿದ್ದರೂ ಪರಮಾತ್ಮನು ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪನು ಆಗುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಕರ್ಮಪದಕ್ಕೆ 'ಕ್ರಿಯೆ' ಎಂದರ್ಥ. ಭಗವಂತನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯೆಗೂ ಕರ್ತೃತ್ವಕ್ಕೂ ಭೇದವಿರಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ. ವಿಶೇಷದ ಬಲದಿಂದ ಈ ಕ್ರಿಯಾಕರ್ತೃಭಾವವು ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಟೀಕಾರಾಯರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ತತ್ವಪ್ರದೀಪಕಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಕರ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಸೃಷ್ಟಾದಿ ಕ್ರಿಯೆ' ಎಂದರ್ಥ. ಗೀತಾತತ್ಪರ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು 'ನ ಕರ್ತೃತ್ವಂ ನ ಕರ್ಮಾಣಿ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಕರ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅದೃಷ್ಟೋತ್ಪಾದನವೆಂಬ ಕ್ರಿಯಾವಿಶೇಷವೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಸೃಷ್ಟಾದಿ ಕ್ರಿಯಾವಿಶೇಷವೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕರ್ಮಪದವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಕ್ರಿಯಾವಿಶೇಷವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಧಾನ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಈಕ್ಷತಿತ್ವವು ಆಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಸೃಷ್ಟತ್ವಾದಿಗಳೂ ಕೂಡ ಆಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಕರ್ಮಪದವು ಹೇಗೆ ಸಾರ್ಥಕವೋ, ಅದರಂತೆ 'ಸಃ' ಎಂಬ ಪದವೂ ಕೂಡ ಸಾರ್ಥಕವಾಗಿದೆ. ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ 'ತತ್ಪ್ರಸಮನ್ವಯಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ 'ಸತ್' ಎಂಬ ಪದವೇ ಅನುವೃತ್ತವಾಗುತ್ತಿರುವಾಗ 'ಸಃ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನೇಕೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಿದರೆಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ 'ಏಕೋ ನಾರಾಯಣ ಅಸೀತ್' ಮೊದಲಾದ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ತತ್' ಎಂಬುದನ್ನು ಅನುಷಂಗ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳದೇ 'ಸಃ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಎಲ್ಲ ಪದಗಳು ಅತ್ಯಂತ ಅರ್ಥಪೂರ್ಣವಾಗಿವೆಯೆಂದು ಭಾವಿಸಬೇಕು.

ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಧಿಕರಣಗಳ ಪ್ರಥಮಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಶಬ್ದವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಇದೇ ಮೊದಲ ಬಾರಿ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಶಬ್ದವನ್ನೇ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಿಲ್ಲ. ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ಏನು? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಹಲವು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಇದರ ಉತ್ತರವನ್ನು ತಿಳಿಯಬಹುದು -

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಹೇತುವನ್ನು ಗಮನಿಸಿ, ಶಿಷ್ಯಂದಿರೇ ಸ್ವತಃ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಶಬ್ದವನ್ನು ಊಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಿ ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡದಿರಬಹುದು. ಅಥವಾ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವು ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶವಾದ್ದರಿಂದ ಶಬ್ದವಿಶೇಷವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದಿರಬಹುದು. ಅಥವಾ ಸೂತ್ರವು ಅಲ್ಪಾಕ್ಷರವಾಗಿರಲಿ ಎಂಬ ಉದ್ದೇಶವಿರಬಹುದು. ಅಥವಾ ಯಾವ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇತುವಿನಿಂದಲೇ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ 'ಸಮನ್ವೇತವ್ಯಶಬ್ದ'ವು ತಿಳಿಯುತ್ತದೋ, ಅಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಸಾಧ್ಯನಿರ್ವೇಶವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲವೆಂದು ಸೂಚಿಸುವ ಉದ್ದೇಶವಿರಬಹುದು. ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ಉದ್ದೇಶಗಳಿಂದ ಸೂತ್ರಕಾರರು 'ಸಮನ್ವೇತವ್ಯಶಬ್ದ'ವನ್ನು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿಲ್ಲ.

ಅಥವಾ 'ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಸಃ' ಎಂಬ ಪದವು ಸಮನ್ವೇತವ್ಯಶಬ್ದವೇ ಆಗಿದೆ. 'ಸ ಈಕ್ಷಾಂಚಕ್ರೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ಸಃ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನೇ ಇದು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಸಮನ್ವೇತವ್ಯಶಬ್ದವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ದಹರಾಧಿಕರಣ

ದಹರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. 'ಯೋ ವೇದ ನಿಹಿತಂ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥತ್ವಲಿಂಗವು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದರೂ ಕೂಡ 'ತಸ್ಯಾಂತೇ ಸುಷಿರಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮಮ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ 'ಹೃದಿ ಹ್ಯೇಷ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಪರಮಾತ್ಮ, ಭೂತಾಕಾಶ ಮತ್ತು ಜೀವ ಈ ಮೂವರಲ್ಲಿ 'ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂದಂತಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ಈ ವಾದದಲ್ಲಿ ದಹರಾಧಿಕರಣವು ಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅನ್ವೇಷ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಯಿತೋ, ಅದನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವ, ಸೃಷ್ಟಿ-ಹೇತುತ್ವಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಕಾರಣ, ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನು ವಿಷ್ಣುವಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನನಾದರೆ, ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನೂ ಕೂಡ ಅನ್ಯನೇ ಆಗುತ್ತಾನೆಂದು ಅನಂತರ್ಯಮಸಂಗತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಇಷ್ಟು ಸಂಗತಿ ವಿಚಾರ.

ಒಂದು ವೇಳೆ 'ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ' ಎಂಬ ಪ್ರತಿಪಚನವು ಬ್ರಹ್ಮಪರವಾದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವೂ ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲೇ ಇದೆ ಎಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಆವಾಗ 'ತಸ್ಯಾಂತೇ ಸುಷಿರಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮಂ' ಎಂಬ ಸುಷಿರ ಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧವು ಬರುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಸುಷಿರ ಶ್ರುತಿಯು ಎಲ್ಲಾ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿಯೆಂದೇ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಯಾವಾನ್ವಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರತಿಪಚನವು ಭೂತಾಕಾಶವನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡಿ, ಅಂತಹ ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ

ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಕೂಡ ಇರುತ್ತವೆಂದು ಅನ್ವೇಷಣೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿದೆಯೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬೇಕು. ಯಾವಾಗ ಪ್ರತಿವಚನವು ಭೂತಾಕಾಶಪರವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೋ, ಅವಾಗ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥವು ಕೂಡ ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಪ್ರತಿವಚನಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಅಪಹತವಾಪೃತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಗೌಣವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬೇಕು. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥವನ್ನೂ ಕೂಡ ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಇದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರ ಉದ್ದೇಶ.

ಒಂದುವೇಳೆ 'ಯಾವಾನ್ವಾ' ಎಂಬ ಪ್ರತಿವಚನವು 'ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ' ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ, ಆಕಾಶಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಇದ್ದಾನೆಂದು ಅವನನ್ನೇ ಅನ್ವೇಷಣೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಬ್ರಹ್ಮಪರವಾಗಿ ಉತ್ತರ ನೀಡುವುದಾದರೆ, ವಿಷ್ಣುವೇ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೂ ಆಧಾರನಾಗಿ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಅವಾಗ ಪ್ರತಿವಚನದ ವಾಕ್ಯವಿರೋಧವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥವೆಂಬ ಲಿಂಗವೂ ಕೂಡ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೇ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಆದ್ದರಿಂದ ಅಪಹತವಾಪೃತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳೆಲ್ಲವೂ ಮುಖ್ಯವಾಗಿಯೇ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತವೆ. ಮತ್ತು ಸುಷಿರಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧವೂ ಕೂಡ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸುಷಿರಕ್ಕೆ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದ್ಯಾಶ್ರಯತ್ವವು ಆತ್ಮಂತ ಅಯುಕ್ತವಾದ್ದರಿಂದ ಸುಷಿರದಲ್ಲಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಿಗಿಲ್ಲಾ ಆಶ್ರಯ- ನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಸುಷಿರಶ್ರುತಿಯು ಸುಷಿರಕ್ಕೆ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸುಷಿರಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧಕ್ಕೂ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥವೆಂಬ ಲಿಂಗವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುತ್ತದೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳ ಉದ್ದೇಶ.

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ ಆಂತರಾಕಾಶಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥತ್ವದ ಬಗ್ಗೆ ವಿಚಾರ ಮಾಡುತ್ತಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಇದು ಭೂತಾಕಾಶನಿಷ್ಠವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿಯೂ ಒಪ್ಪಲಾಗಿದೆ.

'ತಸ್ಮಿನ್ನದಂತಸ್ತದನ್ವೇಷ್ಯಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥತ್ವದಹರಾಕಾಶಸ್ಥವೆಂಬ ಲಿಂಗದ- ಸಮನ್ವಯವು ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶಶಬ್ದವೆಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಬೀಜವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

'ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯವೂ ಕೂಡ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶವಲ್ಲ. 'ಚಂದ್ರಾದ್ಯಾಧಾರತ್ವಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದ ಮಾತನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರಬಹುದೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ 'ಲಿಂಗಂ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥತ್ವಂ' ಎಂಬ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ 'ಸೋಽಕರಃ ಸನ್ಹೃದಬ್ಧಿಃ' ಎಂಬ ಅಣುಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರೇ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ 'ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯವೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶವೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಆದ್ದರಿಂದ 'ಯಾವಾನ್ವಾ ಆಯಮಾಕಾಶಃ ತಾವಾನೇಷೋಽಂತಹೃದಯೇ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ 'ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯವೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಅಥವಾ 'ಅನ್ವೇಷ್ಯತ್ವಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥತ್ವದ ಬಗ್ಗೆಯೇ ವಿಚಾರವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ 'ತಸ್ಮಿನ್ಯದಂತಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ವ್ಯವಹಿತವಾದ ಪುಂಡರೀಕದ ಪರಾಮರ್ಶವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗುತ್ತದೆ. ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶದ ಪರಾಮರ್ಶವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ

ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿರುವ ಹೃತ್ತದ್ರಷ್ಟವೆಂಬ ಸಾಮಾನ್ಯಧರ್ಮದ ಬಗ್ಗೆ ವಿಚಾರ ಮಾಡಲಾಗಿದೆಯೆಂದು ಉತ್ತರಿಸಬಹುದು. ಅಂದರೆ ಶೃಂಗಗ್ರಾಹಿತೆಯಾ ಇದೇ ವಾಕ್ಯವು ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡದೇ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಈ ಪ್ರಕರಣವನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ, ಹೃತ್ತದ್ರಷ್ಟವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಇದು ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೋ, ಅಥವಾ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೋ ಎಂಬ ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ವಿಚಾರವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ಸಾಕ್ಷಾದ್ರಷ್ಟದ್ರಷ್ಟವು ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿದೆಯೆಂದು ತೋರಿದರೂ ಸಹ ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಹೃತ್ತದ್ರಷ್ಟವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿದೆಯೆಂದೇ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯನಾಗಿ ಅನ್ವೇಷಣೆಗೆ ವಿಷಯನಾದವನು ವಿಷ್ಣು ಆಗಿದ್ದಾನೋ, ಇಲ್ಲವೋ ಎಂಬ ವಿಚಾರವನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಅತ್ಯಂತ ಸಂಗತವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಹೃತ್ತದ್ರಷ್ಟವೆಂಬ ಲಿಂಗವು ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ ಹೊರತು, ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲ. ಹೃತ್ತದ್ರಷ್ಟ ಲಿಂಗವು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳುವ ನಿಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇನು? ಹೃತ್ತದಲ್ಲಿರುವ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನೇ ಬ್ರಹ್ಮನೆನ್ನುತ್ತೀರೋ, ಅಥವಾ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಜಿಜ್ಞಾಸನಾದವನನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನೆನ್ನುತ್ತೀರೋ?

ಪ್ರಥಮ ಪಕ್ಷ ತಪ್ಪು. 'ದಹರೋಽಸಿನ್ವಂತರಾಕಾಶಃ' ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು 'ತಾವಾನೇಷೋಽಂತಹೃದಯ' ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಆಕಾಶ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ದಹರಾಕಾಶವೆಂದು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆಕಾಶ ಶ್ರುತಿಯ ಬಲದಿಂದ ಭೂತಾಕಾಶವೇ ದಹರಾಕಾಶವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು 'ತಸ್ಯಾಂತೇ ಸುಷಿರಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮಮ್' ಎಂಬ ನಾರಾಯಣೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣದ ಬೆಂಬಲವು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿದೆ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೇ ಭೂತಾಕಾಶದ ಬಗ್ಗೆ ವಿಚಾರವು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗುತ್ತಿರುವಾಗ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ, 'ತಸ್ಮಿನ್ ಯದಂತಸ್ತದನ್ವೇಷ್ಯಮ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವವನ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ನಿಮ್ಮ ಪ್ರಕಾರ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ದಹರಾಕಾಶನೆಂದಾದ ಮೇಲೆ, ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವವನ ಬಗ್ಗೆ ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೇಗೆ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ತನ್ನಲ್ಲೇ ತಾನಿದ್ದಾನೆಂಬ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುವುದು ತಪ್ಪಲ್ಲವೇ? ಆದ್ದರಿಂದ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಭೂತಾಕಾಶವನ್ನೇ ದಹರಾಕಾಶವೆನ್ನಬೇಕು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ 'ಸಮಾಖ್ಯಾಶ್ರುತಿ' ಹಾಗೂ 'ಅನ್ಯಸ್ಯ ಅನ್ವೇಷ್ಯತ್ಯೋಕ್ತಿ' ಎಂಬ ಲಿಂಗ ಇವೆರಡು ಆಕಾಶ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಉಪೋದ್ಧರಿಸುತ್ತಿವೆ. ಇಂತಹ ಆಕಾಶ ಶ್ರುತಿಯ ಆಧಾರದಿಂದ ಭೂತಾಕಾಶವೇ ದಹರಾಕಾಶವೆನಿಸುತ್ತದೆಂಬುದು ಪ್ರಥಮ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀಗಳು ಇರುತ್ತವೆಂದೇ ಶ್ರುತಿ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ ಹೊರತು, ಬ್ರಹ್ಮನು ಇರುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿಲ್ಲ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಜಿಜ್ಞಾಸನಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದಲ್ಲಿ 'ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ' ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಬ್ರಹ್ಮ ವಿದ್ಯತೇ' ಎಂದೇ ಉತ್ತರಿಸಬೇಕಿತ್ತು. ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು 'ಯಾವಾನ್ವಾ ಆಯಮಾಕಾಶಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದ ಆಕಾಶವಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ.

ಮುಂದೆ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿದ್ದಾನೆಂದು ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಪೂರಕವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಆಧಾರವಾದದ್ದು, ಆಕಾಶವೆಂದು ಈ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಜಿಜ್ಞಾಸಿಸಲ್ಪಡುವುದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಆದೇಯದ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು

ಮಾಡಿದಾಗ, ಆಧಾರದ ಬಗ್ಗೆ ವಿವರಣೆಯು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ನಿಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಏನಿದೆ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ, ಮನೆಯ ಆಕಾರವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವುದು, ಅಥವಾ ಮನೆಯ ಬಗ್ಗೆ ವಿಶ್ಲೇಷಣೆ ಮಾಡುವುದು ಹೇಗೆ ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೋ, ಅದರಂತೆ ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಯಾರಿದ್ದಾರೆ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ ಬ್ರಹ್ಮನಿದ್ದಾನೆಂದು ಉತ್ತರಿಸದೇ, ಪುನಃ ಹೃದಯಾಕಾಶವನ್ನೇ ವರ್ಣಿಸುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಭೂತಾಕಾಶವೇ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಇಂತಹ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥವಾದ ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಆಧೇಯವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಪೂರ್ವೋತ್ತರ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಸಾಂಗತ್ಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಆಸಾಂಗತ್ಯ ದೋಷಬಂದು, ಅನನ್ಯವು ದೋಷಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿದೆ.

'ಯಾವಾನ್ವಾ ಆಯಮಾಕಾಶಃ' ಎಂಬ ಪ್ರತಿವಚನದಲ್ಲಿರುವ 'ಆಕಾಶ' ಶಬ್ದವು ಬ್ರಹ್ಮಪರವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳುವುದೇ ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ 'ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಏನಿದೆ ?' ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ, 'ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳು ಇರುತ್ತವೆ' ಎಂದು ಉತ್ತರಿಸುವುದೇ ಆತ್ಮಂತ ಸಮಂಜಸವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿದ್ದಾನೆ. ಅವನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವೂ ಇದೆ ಎಂಬ ಉತ್ತರವು ಆಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು 'ತಸ್ಯೈವ ಸರ್ವಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಮ್' ಎಂದು ಸುಷಿರದಲ್ಲಿಯೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಇರುತ್ತವೆಂದು ಸಮಾಖ್ಯಾರೂಪವಾದ ನಾರಾಯಣೋಪನಿಷತ್ತು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಅದರ ವಿರೋಧವೂ ಕೂಡ ಬರುತ್ತಿದೆ. ಹೀಗೆ ಅನನ್ಯವು ಮತ್ತು ಸಮಾಖ್ಯಾಶ್ರುತಿ ವಿರೋಧ ಈ ಎರಡೂ ದೋಷಗಳು ಬರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ, 'ಯಾವಾನ್ವಾ ಆಯಮಾಕಾಶಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ಆಕಾಶ' ಶಬ್ದವು ಬ್ರಹ್ಮಪರವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಆದ್ದರಿಂದ ಭೂತಾಕಾಶವೇ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವ, ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳ ವಿರೋಧವೂ ಕೂಡ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಚೇತನವಾದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಚೇತನನಿಷ್ಠವಾದ ಪಾದಾದಿಗಳ ಆತ್ಮಂತಾಭಾವ ಇದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವವನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಇದರಂತೆ ಕಾಮ ಸಾಮಾನ್ಯವೇ ಜಡವಾದ ಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರತಿಹತ ಕಾಮಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಲಾಗದು. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಉಪಪಾದಿಸಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಭೂತಾಕಾಶವು ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಯಾವುದೇ ಬಾಧಕಗಳಿಲ್ಲ.

ಅಥವಾ ಜೀವನೇ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. 'ಏಷ ಸಂಪ್ರಸಾದಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ಜೀವನ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಪ್ರಸಕ್ತನಾದ ಇಂತಹ ಜೀವನಲ್ಲಿಯೇ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಮೇಲೆ ಪಡೆಯುತ್ತಾನಾದ್ದರಿಂದ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಮೊದಲೇ ಜೀವನನ್ನು ಅಪಹತಪಾಪತ್ವನೆಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಕರೆದಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜೀವನನ್ನು ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಯಾವ ತೊಂದರೆಯು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಹೃದಯಕಮಲದಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣ ಆಕಾಶವಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವವನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ. ಏಕೆಂದರೆ ಯಾವ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಈ ವಿಚಾರವು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗುತ್ತದೋ, ಅದೇ ಪ್ರಕರಣದ ಮುಂದಿನ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವ, ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವ ಮೊದಲಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಸಾಧಾರಣ ಲಿಂಗಗಳೇ ಶ್ರುತವಾಗಿವೆ.

ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿರುವ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥವೆಂಬ ಸಾಮಾನ್ಯಧರ್ಮದ ಬಗ್ಗೆ ವಿಚಾರ ಮಾಡಲಾಗಿದೆಯೆಂದು ಉತ್ತರಿಸಬಹುದು. ಅಂದರೆ ಶೃಂಗಗ್ರಾಹಿತೆಯಾ ಇದೇ ವಾಕ್ಯವು ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡದೇ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಈ ಪ್ರಕರಣವನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ, ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಇದು ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೋ, ಅಥವಾ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೋ ಎಂಬ ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ವಿಚಾರವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ಸಾಕ್ಷಾದ್ವತ್ವದ್ವಸ್ಥವು ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿದೆಯೆಂದು ತೋರಿದರೂ ಸಹ ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿದೆಯೆಂದೇ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ದ್ವಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯನಾಗಿ ಅನ್ವೇಷಣೆಗೆ ವಿಷಯನಾದವನು ವಿಷ್ಣು ಆಗಿದ್ದಾನೋ, ಇಲ್ಲವೋ ಎಂಬ ವಿಚಾರವನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಅತ್ಯಂತ ಸಂಗತವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥವೆಂಬ ಲಿಂಗವು ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ ಹೊರತು, ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲ. ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥ ಲಿಂಗವು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳುವ ನಿಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇನು? ಹೃತ್ತದ್ವದಲ್ಲಿರುವ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನೇ ಬ್ರಹ್ಮನೆನ್ನುತ್ತೀರೋ, ಅಥವಾ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಜಿಜ್ಞಾಸನಾದವನನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನೆನ್ನುತ್ತೀರೋ?

ಪ್ರಥಮ ಪಕ್ಷ ತಪ್ಪು. 'ದಹರೋಽಸಿನ್ವಂತರಾಕಾಶಃ' ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು 'ತಾವಾನೇಷೋಽಂತರ್ಹೃದಯ' ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಆಕಾಶ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ದಹರಾಕಾಶವೆಂದು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆಕಾಶ ಶ್ರುತಿಯ ಬಲದಿಂದ ಭೂತಾಕಾಶವೇ ದಹರಾಕಾಶವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು 'ತಸ್ಯಾಂತೇ ಸುಷಿರಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮಮ್' ಎಂಬ ನಾರಾಯಣೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣದ ಬೆಂಬಲವು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿದೆ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೇ ಭೂತಾಕಾಶದ ಬಗ್ಗೆ ವಿಚಾರವು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗುತ್ತಿರುವಾಗ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ, 'ತಸ್ಮಿನ್ ಯದಂತಸ್ತದನ್ವೇಷ್ಟ್ಯಮ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವವನ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ನಿಮ್ಮ ಪ್ರಕಾರ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ದಹರಾಕಾಶನೆಂದಾದ ಮೇಲೆ, ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವವನ ಬಗ್ಗೆ ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೇಗೆ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ತನ್ನಲ್ಲೇ ತಾನಿದ್ದಾನೆಂಬ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುವುದು ತಪ್ಪಲ್ಲವೇ? ಆದ್ದರಿಂದ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಭೂತಾಕಾಶವನ್ನೇ ದಹರಾಕಾಶವೆನ್ನಬೇಕು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ 'ಸಮಾಖ್ಯಾಶ್ರುತಿ' ಹಾಗೂ 'ಅನ್ಯಸ್ಯ ಅನ್ವೇಷ್ಯತ್ಯೋಕ್ತಿ' ಎಂಬ ಲಿಂಗ ಇವೆರಡು ಆಕಾಶ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಉಪೋದ್ಧರಿಸುತ್ತಿವೆ. ಇಂತಹ ಆಕಾಶ ಶ್ರುತಿಯ ಆಧಾರದಿಂದ ಭೂತಾಕಾಶವೇ ದಹರಾಕಾಶವೆನಿಸುತ್ತದೆಂಬುದು ಪ್ರಥಮ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ದ್ವಾವಾಪೃಥಿವೀಗಳು ಇರುತ್ತವೆಂದೇ ಶ್ರುತಿ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ ಹೊರತು, ಬ್ರಹ್ಮನು ಇರುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿಲ್ಲ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಜಿಜ್ಞಾಸನಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದಲ್ಲಿ 'ಕಿಂ ತದತ್ತ ವಿದ್ಯತೇ' ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಬ್ರಹ್ಮ ವಿದ್ಯತೇ' ಎಂದೇ ಉತ್ತರಿಸಬೇಕಿತ್ತು. ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು 'ಯಾವಾನ್ವಾ ಆಯಮಾಕಾಶಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ದ್ವಾವಾಪೃಥಿವೀಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದ ಆಕಾಶವಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ.

ಮುಂದೆ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿದ್ದಾನೆಂದು ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಪೂರಕವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಆಧಾರವಾದದ್ದು, ಆಕಾಶವೆಂದು ಈ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಜಿಜ್ಞಾಸನಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಆಧೇಯದ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು

ಮಾಡಿದಾಗ, ಆಧಾರದ ಬಗ್ಗೆ ವಿವರಣೆಯು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ನಿಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಏನಿದೆ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ, ಮನೆಯ ಆಕಾರವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವುದು, ಅಥವಾ ಮನೆಯ ಬಗ್ಗೆ ವಿಶ್ಲೇಷಣೆ ಮಾಡುವುದು ಹೇಗೆ ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೋ, ಅದರಂತೆ ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಯಾರಿದ್ದಾರೆ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ ಬ್ರಹ್ಮನಿದ್ದಾನೆಂದು ಉತ್ತರಿಸದೇ, ಪುನಃ ಹೃದಯಾಕಾಶವನ್ನೇ ವರ್ಣಿಸುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಭೂತಾಕಾಶವೇ ಹೃತ್ತದೃಷ್ಟವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಇಂತಹ ಹೃತ್ತದೃಷ್ಟವಾದ ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಆಧೇಯವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಪೂರ್ವೋತ್ತರ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಸಾಂಗತ್ಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅಸಾಂಗತ್ಯ ದೋಷಬಂದು, ಅನನ್ಯನು ದೋಷಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿದೆ.

'ಯಾವಾನ್ವಾ ಆಯಮಾಕಾಶಃ' ಎಂಬ ಪ್ರತಿವಚನದಲ್ಲಿರುವ 'ಆಕಾಶ' ಶಬ್ದವು ಬ್ರಹ್ಮಪರವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳುವುದೇ ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ 'ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಏನಿದೆ ?' ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ, 'ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳು ಇರುತ್ತವೆ' ಎಂದು ಉತ್ತರಿಸುವುದೇ ಅತ್ಯಂತ ಸಮಂಜಸವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿದ್ದಾನೆ. ಅವನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವೂ ಇದೆ ಎಂಬ ಉತ್ತರವು ಅಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು 'ತಸ್ಮಿನ್ ಸರ್ವಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಮ್' ಎಂದು ಸುಷಿರದಲ್ಲಿಯೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಇರುತ್ತವೆಂದು ಸಮಾಖ್ಯಾರೂಪವಾದ ನಾರಾಯಣೋಪನಿಷತ್ತು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಅದರ ವಿರೋಧವೂ ಕೂಡ ಬರುತ್ತಿದೆ. ಹೀಗೆ ಅನನ್ಯನು ಮತ್ತು ಸಮಾಖ್ಯಾಶ್ರುತಿ ವಿರೋಧ ಈ ಎರಡೂ ದೋಷಗಳು ಬರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ, 'ಯಾವಾನ್ವಾ ಆಯಮಾಕಾಶಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ಆಕಾಶ' ಶಬ್ದವು ಬ್ರಹ್ಮಪರವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಆದ್ದರಿಂದ ಭೂತಾಕಾಶವೇ ಹೃತ್ತದೃಷ್ಟವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಅಪಹತಪಾಪೃತ್ಯ, ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳ ವಿರೋಧವೂ ಕೂಡ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಚೇತನವಾದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಚೇತನನಿಷ್ಠವಾದ ಪಾದಾದಿಗಳ ಅತ್ಯಂತಾಭಾವ ಇದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಪಹತಪಾಪೃತ್ಯವನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಇದರಂತೆ ಕಾಮ ಸಾಮಾನ್ಯವೇ ಜಡವಾದ ಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರತಿಹತ ಕಾಮಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಲಾಗದು. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಉಪಪಾದಿಸಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಭೂತಾಕಾಶವು ಹೃತ್ತದೃಷ್ಟವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಯಾವುದೇ ಬಾಧಕಗಳಿಲ್ಲ.

ಅಥವಾ ಜೀವನೇ ಹೃತ್ತದೃಷ್ಟನೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. 'ಏಷ ಸಂಪ್ರಸಾದಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ಜೀವನ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಪ್ರಸಕ್ತನಾದ ಇಂತಹ ಜೀವನಲ್ಲಿಯೇ ಹೃತ್ತದೃಷ್ಟತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಪಹತಪಾಪೃತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಮೇಲೆ ಪಡೆಯುತ್ತಾನಾದ್ದರಿಂದ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಮೊದಲೇ ಜೀವನನ್ನು ಅಪಹತಪಾಪೃತ್ವನೆಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಕರೆದಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜೀವನನ್ನು ಹೃತ್ತದೃಷ್ಟನೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಯಾವ ತೊಂದರೆಯು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಹೃದಯಕಮಲದಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣ ಆಕಾಶವಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವವನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ. ಏಕೆಂದರೆ ಯಾವ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಈ ವಿಚಾರವು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗುತ್ತದೋ, ಅದೇ ಪ್ರಕರಣದ ಮುಂದಿನ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅಪಹತಪಾಪೃತ್ಯ, ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವ ಮೊದಲಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಸಾಧಾರಣ ಲಿಂಗಗಳೇ ಶ್ರುತವಾಗಿವೆ.

ಅಪಹತವಾಪತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲೇ ಬಾರದು. ಒಂದು ವೇಳೆ ಪಾಪ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅವುಗಳ ನಿರ್ಜೇಧಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿರುತ್ತಿತ್ತು. ಜೀವನಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಅಪಹತವಾಪತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಸಂಸಾರದಸೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿದ ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿ-ಸ್ಮೃತಿಗಳ ಆಧಾರದಂತೆ ಅಪಹತವಾಪತ್ಯಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೇ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಜೀವಾದಿಗಳಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಅಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಸಾವೇಣ್ಣ ಹಾಗೂ ನಿರಪೇಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ನಿರಪೇಕ್ಷತೆವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದೇ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ್ದರಿಂದ, ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಹೃದಯಪದ್ಮದಲ್ಲಿದ್ದಾನೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.

ಹಿಂದೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡುವಾಗ ಹೃದಯಕಮಲದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಅಸಾಂಗತ್ಯ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿತ್ತು. 'ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ವತೇ' ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶವಿದೆ ಎಂಬ ಉತ್ತರವು ಅತ್ಯಂತ ಅಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಆದರೆ ನಮ್ಮೆಲ್ಲರ ಶರೀರವು ಪರಮಾತ್ಮನ ಪಟ್ಟಣವಾಗಿದೆ. ಹೃದಯ ಕಮಲವು ಪರಮಾತ್ಮನ ಮನೆಯಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಉಪನಿಷತ್ತು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾ 'ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ವತೇ' ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದೆ. ಅಂದರೆ ಶರೀರವೆಂಬ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಹೃದಯಕಮಲವೆಂಬ ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನ ಮಹಿಮೆಯೇನು? ಎಂದೇ ಪ್ರಶ್ನೆಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೊರತು ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಪದಾರ್ಥವಿದೆಯೆಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆ ಇಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ 'ಯಾವಾನ್ಮಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ಹೃದಯ ಕಮಲದಲ್ಲಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ಆಕಾಶವಿದೆಯೆಂದರೆ ಹೊರಗಡೆ ಎಷ್ಟು ವಿಶಾಲವಾದ ಆಕಾಶವಿದೆಯೋ ಅಷ್ಟು ಆಕಾಶ ಪರಮಾತ್ಮನ ಹೃದಯದಲ್ಲಿದೆಯೆಂದು ಅವನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಅಂದರೆ ಅಷ್ಟೊಂದು ವಿಶಾಲವಾದ ಆಕಾಶವೂ ಅಣುಸ್ವರೂಪನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಹೃದಯದಲ್ಲಿದೆ ಎಂದರೆ, ಪರಮಾತ್ಮನು ಎಲ್ಲೆಡೆ ವ್ಯಾಪ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದೇ ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಹಿಮೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ ಅವನ ಅದ್ಭುತವಾದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನೇ ಉಪನಿಷತ್ತು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಶೋತ್ತರಗಳಲ್ಲಿ ಅಸಾಂಗತ್ಯ ದೋಷವನ್ನು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರಿಗೆ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಅನನ್ಯಯ' ಎಂಬ ಬಾಧಕವನ್ನು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳಿಗೆ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಭಂದೋಗ್ಯ ಭಾಷ್ಯದ ಪ್ರಕಾರ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು - ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಗುರುಗಳು ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಶರೀರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಪೂರ್ಣಗುಣವುಳ್ಳವನು, ಪೂರ್ಣಕಾಮನೂ ಆದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಹೃದಯಕಮಲವೆಂಬ ಸಣ್ಣಮನೆಯೂ ಅಸ್ತಿತ್ವವಾಗಿದೆ. ಈ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣ ಆಕಾಶವಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿರುವುದನ್ನು ಹುಡುಕಬೇಕು. ಮನನ ಮಾಡಬೇಕು.

ಶಿಷ್ಯರು ಗುರುಗಳನ್ನು ಹೀಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾರೆ - ಸಣ್ಣದಾದ ಹೃದಯಕಮಲದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಏನನ್ನು ಹುಡುಕಬೇಕು, ಏನನ್ನು ಮನನ ಮಾಡಬೇಕು ? ಎಂದು.

ಗುರುಗಳು ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾರೆ - ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ ಹೃದಯಕಮಲದಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣ ಆಕಾಶವಿದೆ. ಅದರೊಳಗೆ ಆಕಾಶನಾಮಕನಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿದ್ದಾನೆ. ಹೃದಯದ ಹೊರಗೆ ದೇಶ ಕಾಲಗುಣಗಳಿಂದ ಎಷ್ಟು ವ್ಯಾಪ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೋ, ಅದರಂತೆ ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಒಬ್ಬನೇ ಪರಬ್ರಹ್ಮನು, ಅಣುವೂ-ಮಹತ್ಯೂ

ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ಅಸಂಭಾವಿತವಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವನನ್ನೇ ಮನನ ಮಾಡಬೇಕು. ಮುಕ್ತಾಮುಕ್ತರು, ಸಕಲ ಲೋಕಗಳು, ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳು ಇವನನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಹೀಗೆ ಧಾಂದೋಽಸಿನ್ನಂತಾಕಾಶಃ ಪ್ರಕಾರ, ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಬ್ರಹ್ಮನ ಪಟ್ಟಣವೆನಿಸಿದ ಈ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಹೃತ್ಯಮಲವೆಂಬ ಮನೆಯಿದೆಯೋ, ಆ ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನೆಂಬ ವಸ್ತುವಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಅಂತರ್ಹೃದಯೇ ಆಕಾಶಃ' ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಹೃದಯಶಬ್ದದಿಂದ ಅಂತಃಕರಣದಲ್ಲಿರುವ ಭೂತಾಕಾಶವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಹೊರತು, ಅಂತಃಕರಣವನ್ನಲ್ಲ. 'ಹೃದಿ ಅಯನಾತ್ ಹೃದಯಂ' ಅಂತಃಕರಣದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಹೃದಯವೆನಿಸಿದೆ ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡಾಗ ಹೃದಯ ಶಬ್ದವು ಅಂತಃಕರಣದಲ್ಲಿರುವ ಭೂತಾಕಾಶವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ 'ಅಂತರ್ಹೃದಯೇ ಆಕಾಶಃ' ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಅಂತಃಕರಣದಲ್ಲಿರುವ ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶನಾಮಕನಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿದ್ದಾನೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೊರತಾಗಿ, ಅಂತಃಕರಣದಲ್ಲಿ ಭೂತಾಕಾಶವಿದೆ ಎಂದಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಅಂತರ್ಹೃದಯೇ ಆಕಾಶಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಆಕಾಶವು ಭೂತಾಕಾಶ ಪರವಾಗದೇ, ಬ್ರಹ್ಮಪರವೇ ಆಗುತ್ತದೆ.

'ದಹರೋಽಸಿನ್ನಂತಾಕಾಶಃ' ಎಂದು ಮೊದಲು ಹೇಳಿರುವ 'ಆಕಾಶ' ಶಬ್ದವು ಭೂತಾಕಾಶಪರವಾದರೆ, 'ಅಂತರ್ಹೃದಯ ಆಕಾಶಃ' ಎಂಬ ಮುಂದಿರುವ ಆಕಾಶವು ಭೂತಾಕಾಶವೇ ಆಗಲಿ, ಪರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲವೆಂದು ಆಕ್ಷೇಪಮಾಡಬಾರದು. ಈ ಆಕಾಶವು ಭೂತಾಕಾಶ ಪರವಾದಲ್ಲಿ, 'ಉಭೇ ಆಸ್ಮಿನ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವ, ನಿತ್ಯತ್ವ, ಪೂರ್ಣಾಕಾಮತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳು ವಿರುದ್ಧವಾಗುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹಿಂದಿನ 'ಆಕಾಶ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಭೂತಾಕಾಶವೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗಿದೆ. ಮುಂದಿನ 'ಆಕಾಶ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರು ಹಿಂದೆ ನಮ್ಮನ್ನು ಕುರಿತು ಅಸಾಂಗತ್ಯ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಇಲ್ಲಿಯ ತನಕ ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದಂತೆ ಅಸಾಂಗತ್ಯ ದೋಷ ನಮಗೆ ತಟ್ಟುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ಹೊರತಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರಿಗೇನೇ ಹಲವು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಹತ್ತಾರು ಕ್ರಮದಿಂದ ಅಸಾಂಗತ್ಯ ದೋಷವು ಬಾಧಿಸುತ್ತದೆ. ಅದು ಹೀಗೆ -

೧. ಹೃತ್ಪದಸ್ಥವಾದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಏನಿದೆ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ, ಭೂತಾಕಾಶವಿದೆ ಎಂಬ ಉತ್ತರ ಅಸಂಗತ.

೨. 'ದಹರೋಽಸಿನ್ನಂತಾಕಾಶಃ' ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಹೃತ್ಪದಸ್ಥವಾದದ್ದು ಆಕಾಶವೆಂದು ಹೇಳಿದ ಮೇಲೆ ಪುನಃ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅದೇ ವಿಚಾರವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಅಸಂಗತ.

೩. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರು 'ಯಾಮಾನ್ವಾ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶ ಪದವನ್ನು ಸಪ್ತಮ್ಯಂತವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆವಾಗ ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಸಣ್ಣ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಬಾಹ್ಯವಾದ ವ್ಯಾಪ್ತಾಕಾಶವಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಸಣ್ಣದಾದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತಾಕಾಶ ಇರಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಚಿಂತ್ಯಾದ್ವೈತ ಶಕ್ತಿಯಿರುವುದರಿಂದ ವಿರೂಪಧಿವಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಜಡಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಅಚಿಂತ್ಯ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ. ಸಣ್ಣ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತಾಕಾಶದ ಇರುವಿಕೆಯನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಅಸಂಗತ.

೪. 'ತಮೇವೈಕಂ ಜಾನಥ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ಮಾತ್ರ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ

ನೀವು ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಜಿಜ್ಞಾಸುತ್ವವನ್ನು, ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೀರಿ. ಇವೆರಡೂ ಅಸಂಗತವಾಗಿದೆ.

೫. ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದ ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನತ್ವವನ್ನು ವಿಧಾನ ಮಾಡಿ, ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನದಲ್ಲಿ ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಅಯೋಗ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ಅಸಂಗತವಾಗಿದೆ.

೬. 'ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ' ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ ಮುಂದಿರುವ 'ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನೇ ಉತ್ತರರೂಪವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲು ಬರುವಾಗ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ 'ಉಭೇ ಅಸ್ಮಿನ್ ದ್ಯಾವ್ಯಾಪೃಥಿವೀ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉತ್ತರರೂಪವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಅಸಂಗತ.

೭. 'ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಯಾವುದನ್ನು ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಚರ್ಚಿಸಿದಾಗ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಗೆ ಅನರ್ಹವಾದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಅಸಂಗತ.

೮. 'ತಮೇವೈಕಂ ಜಾನಥ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ದ್ಯುಭ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಯಾವುದು ಆಧಾರವಾಗಿದೆಯೋ, ಅದರ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ನೀವು ಆಧೇಯವಾದ ದ್ಯುಭ್ರಾದಿಗಳ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೀರಿ. ಇದು ಅಸಂಗತ.

೯. 'ತದನ್ವೇಷ್ಯಮ್' ಎಂಬುದು ಉದ್ದೇಶವಾಗಿದೆ. ಉದ್ದೇಶದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಣವಾದ ಏಕತ್ವವನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಬಾರದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಒಂದು ಪದಾರ್ಥದ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯನ್ನೇ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ ಹೊರತು, ಸ್ವರ್ಗಲೋಕ, ಭೂಲೋಕ, ಸೂರ್ಯ-ಚಂದ್ರ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿಲ್ಲ. ನೀವು ಹಾಗೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದರೆ ಅಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ.

೧೦. 'ತದ್ವಾವ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ವಾ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಅವಧಾರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಬೇರೆ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯನ್ನು ವ್ಯಾವರ್ತನೆ ಮಾಡಿ, ಒಂದೇ ಪದಾರ್ಥದ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯನ್ನು ವಿಧಿಸಲಾಗಿದೆ. ನೀವು ಅನೇಕ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಅಸಂಗತ.

೧೧. ಹೃತ್ಪದ್ಧದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಜಡವಾದ ಆಕಾಶವೇ ಇದೆಯೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ, ಶರೀರವನ್ನು ಪಟ್ಟಣವೆಂದು, ಪುಂಡರೀಕವನ್ನು ಮನೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಸಂಗತ. ಚೇತನರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಆಧಾರವಾಗಿ ಪಟ್ಟಣ-ಮನೆಯೆಂಬ ವ್ಯವಹಾರವಿದೆ. ಜಡಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಆಧಾರವಾದದ್ದನ್ನು ಪಟ್ಟಣ ಅಥವಾ ಮನೆಯೆಂದು ಯಾರೂ ವ್ಯವಹರಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

ಹೀಗೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರಿಗಳ ಹತ್ತಾರು ಮುಖದಲ್ಲಿ ಅಸಾಂಗತ್ಯದೋಷವು ಬಾಧಿಸುತ್ತದೆ.

ಹಿಂದೆ ಜೀವನೇ ಹೃತ್ಪದ್ಧವೆನ್ನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡುವಾಗ ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳಿಗೆ ಬಾಧಕವೊಂದನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿತ್ತು. 'ಏತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಪರಂಜ್ಯೋತಿಃ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ನವ್ಯಂಸಕರಿಗಿಂದಲಿದೆ. ಈ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿವಾದ್ಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಪುಲಿಗೆ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿರುವ 'ವಷಃ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು.

ಇದೂ ಸಹ ತಪ್ಪು. ವಿಧೇಯವು ಯಾವ ಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುತ್ತದೋ, ಆ ಲಿಂಗವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುವಂತಹ ಸರ್ವನಾಮ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದು ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ. "ಶೈತ್ಯಂ ಹಿ ಯತ್ನು ಪ್ರಕೃತಿರ್ಜಲಸ್ಯ" ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. 'ನೀರಿನ ಸ್ವಭಾವ ಶೈತ್ಯ' ಎಂಬುದು ಇದರ ಅರ್ಥ. 'ಸಾ'

ಎಂಬ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗವಾದ ಶಬ್ದದಿಂದ ಶೈತ್ಯವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಶೈತ್ಯ ಶಬ್ದವು ನವುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಇದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿ ಶಬ್ದವು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ವಿಧೇಯಕವಾದ ಲಿಂಗವನ್ನೇ 'ತತ್' ಶಬ್ದವು ಅನುಸರಿಸಿದೆಯೆಂದು ಉತ್ತರಿಸಬೇಕು. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತ 'ಆತ್ಮ' ಎಂಬ ವಿಧೇಯವಾಚಕ ಶಬ್ದವು ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ 'ವಿಷಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಪ್ರಯೋಗವು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಮತ್ತು ಅಮೃತತ್ವ, ಅಭಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ ನಿರವಕಾಶವಾದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಲಿಂಗಗಳು ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಪರಾಮರ್ಶಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. 'ವಿತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬೇಕಾದರೆ ಸಮಾನವಿಭಕ್ತಿಯಾಗಲೀ, ಸಮಾನಲಿಂಗವಾಗಲೀ ಪ್ರಯೋಜಕವಲ್ಲ. ಹಿಂದೆ ಪ್ರಸ್ತುತನಾಗಿದ್ದರೆ ಸಾಕು. ಚೈತ್ರನು ಬಂದನು; ಅವನಿಗೆ ಊಟ ಮಾಡಿಸು. 'ಚೈತ್ರಃ ಆಗತಃ ತಂ ಭೋಜಯ' ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಚೈತ್ರ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ದ್ವಿತೀಯಾವಿಭಕ್ತಂತದಲ್ಲಿರುವ 'ತಂ' ಎಂಬ 'ತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಚೈತ್ರನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸುವುದು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕಂಡಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಲಿಂಗವಾಗಲೀ, ವಿಭಕ್ತಿಯಾಗಲೀ ಪ್ರಯೋಜಕವಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಮತ್ತು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಆಧಾರನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ, ಸುಷಿರ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸುಷಿರಕ್ಕೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವು ಎಂಬುದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರ ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರಶ್ನೆ. ಇದೂ ಕೂಡ ತಪ್ಪು. ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಮಣಮಾಲೆಯಿದೆ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಮಣಮಾಲೆಯನ್ನು ಮನೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟಿರುವುದಿಲ್ಲ ಹೊರತಾಗಿ ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಭದ್ರವಾಗಿ ಇಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದರೂ ಕೂಡ 'ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಮಣಮಾಲೆಯಿದೆ' ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಹೇಗೆ ಮಾಡುತ್ತೇವೋ, ಅದರಂತೆ ಸುಷಿರದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವೂ ಇದೆಯೆಂದರೆ ಸುಷಿರದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿದ್ದಾನೆ. ಅವನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಪದಾರ್ಥವೂ ಕೂಡ ಅಡಕವಾಗಿದೆಯೆಂದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಯಾವುದೇ ಬಾಧಕಗಳಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಹೃದಯಪದ್ಧದಲ್ಲಿರುವ ಸುಷಿರದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುವವನು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತೀರ್ಮಾನವಾಯಿತು.

'ದಹರ ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ' ಎಂಬ ಪ್ರಥಮ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸ್ವಪಕ್ಷಸಾಧಕಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ವಿಷಯವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಅತ್ಯಂತ ಹತ್ತಿರವಿರುವ ಆತ್ಮಶ್ರುತಿ ಮತ್ತು ಅಪಹತವಾಪೃತ್ವಾದಿ ಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಥಮ್ಯವು ಸಮಂಜಸವಾಗಿದೆ.

'ಗತಿಶಬ್ದಾಂ ತಥಾಹಿ ದೃಷ್ಟಂ ಚ' ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮಶ್ರುತಿ, ಮತ್ತು ಸುಪ್ರಗಮೃತ್ವ ಎಂಬೆರಡು ಲಿಂಗಗಳನ್ನೇ ಹೃತ್ತದಸ್ಥನಾದವನು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆನ್ನಲು ಪ್ರಮಾಣವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ವಿಷಯವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಸ್ವಲ್ಪದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಈ ಸೂತ್ರವು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಕಾರಣ, ಎರಡನೆಯ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದಿರುತ್ತದೆ.

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಗತಿಶಬ್ದಾಂ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಸುಪ್ರಗಮೃತ್ವ ಹಾಗೂ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದ ಇವೆರಡೂ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಹೃತ್ತದಸ್ಥತ್ವಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳಾಗಿವೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದರೆ 'ತಥಾ ಹಿ ದೃಷ್ಟಂ ಲಿಂಗಂ ಚ' ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ಮಾತುಗಳು ಏಕೆ ಹೊರಟಿವೆ ? ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ನಮಗೆ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪದಗಳ ಸ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನು ಚಂದ್ರಿಕಾಚಾರ್ಯರು ಹೃದಯಂಗಮವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

'ಅರ' ಮತ್ತು 'ಣ್ಯ' ಎಂಬೆರಡು ಅಮೃತಸಮುದ್ರಗಳು ವಿಷ್ಣುಲೋಕದಲ್ಲಿವೆ. ವಿಷ್ಣುಲೋಕದಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಈ ಲೋಕಗಳಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಲಿಂಗಗಳಿರುವುದನ್ನು

ಶ್ರುತಿಯು ವರ್ಣನೆ ಮಾಡಿದೆ. ಹಾಗೆ ವಿಷ್ಣುಲೋಕವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವಾಗ ಅದೇ ಶ್ರುತಿಯು 'ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುಲೋಕವನ್ನೇ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವೆನ್ನಬೇಕೆಂದು ನಮಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದೇ 'ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ' ಶಬ್ದವು ಹೃತ್ಪದ್ಧತ್ವ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ನಾವು ಏನನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂದರೆ ಹೃತ್ಪದ್ಧತ್ವ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಲೋಕವೇ ಆಗಿದೆ. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಲೋಕವಾಗಬೇಕೆಂದರೆ ಹೃತ್ಪದ್ಧದಲ್ಲಿರುವವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಈ ಸ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ತಥಾಹಿ ದೃಷ್ಟಂ ಲಿಂಗಂ ಚ' ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರದ ಛಾಂವು ಹೊರಟಿದೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಗತಿ ಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ' ಎಂಬ ದ್ವಂದ್ವಸಮಾಸದಲ್ಲಿಯೇ ಈ ಲಿಂಗವನ್ನೂ ಕೂಡ ಸೇರಿಸಬಹುದಿತ್ತಲ್ಲವೇ? ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಏಕೆ ಹೇಳಿದರು ಎಂಬುದು ಮುಂದಿನ ಪ್ರಶ್ನೆ. ಆದರೆ ಸ್ವಲ್ಪ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದೆ. ಸುಪ್ತಗಮ್ಯತ್ವ ಹಾಗೂ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಗಳು ಹೃತ್ಪದ್ಧತ್ವನಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆನ್ನಲು ನೇರವಾದ ಹೇತುಗಳು.

'ಅರ' 'ಣ್ಯ' ಎಂಬ ಸುಧಾಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯತ್ವವು ನೇರವಾದ ಹೇತುಗಳಾಗುವುದಿಲ್ಲ, ಹೊರತಾಗಿ ಹೇತುಸಾಧಕ ಹೇತುಗಳಾಗಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಇದನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು 'ಅಹರಹರ್ಗಚ್ಛಂತ್ಯಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಗತಿ ಮತ್ತು ಶಬ್ದಗಳು ಹೃತ್ಪದ್ಧತ್ವನಲ್ಲಿವೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ಸುಧಾಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯತ್ವವು ಹೃತ್ಪದ್ಧತ್ವನಲ್ಲದೆಯೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿಲ್ಲ ಹೊರತು, ಸಾಧ್ಯವಾಗಿದೆ. ಸಿದ್ಧವಾದ ಹೇತುಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾದದ್ದನ್ನು ಸೇರಿಸುವುದು ಸ್ವರಸವಲ್ಲ ಎಂಬ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಧ್ಯವಾದದ್ದನ್ನು ಸುಪ್ತಗಮ್ಯತ್ವ ಲಿಂಗದ ಉದಾಹರಣೆಯಿಂದ ಹೃತ್ಪದ್ಧತ್ವನಲ್ಲಿ ಇದೆಯೆಂದು ಸಾಧಿಸಬೇಕು. ಅದಕ್ಕೋಸ್ಕರವೇ 'ತಥಾ ದೃಷ್ಟಮ್' ಎಂಬ ಪದಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸುಧಾಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗವು ಹೃತ್ಪದ್ಧತ್ವವೆಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಇದೆಯೋ? ಇಲ್ಲವೋ? ಎಂಬ ಸಂಶಯವು ಬಂದರೆ 'ಹಿ' ಶಬ್ದವನ್ನು ಸೂತ್ರಕಾರರು ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅನೇಕ ಸ್ಥಿತಿವಾಕ್ಯಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಹೃತ್ಪದ್ಧತ್ವನಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಸುಧಾಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯಲೋಕವತ್ವವು ಇರುತ್ತದೆಂಬುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪದಗಳು ಆತ್ಮಂತ ಸ್ವರಸವಾಗಿವೆ. ಮತ್ತು 'ಗತಿಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಎರಡನೆಯ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ನೀಡಿದ್ದೂ ಕೂಡ ಆತ್ಮಂತ ಪೂರ್ಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಪ್ರಥಮಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ದಹರಸ್ಥಾನದವನು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆನ್ನಲು ಪ್ರಬಲವಾದ ಶ್ರುತಿ ಹಾಗೂ ಲಿಂಗಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಲಾಯಿತು. ವಿಷಯವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಸ್ವಲ್ಪದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿ ಹೇತುಸಾಧಕ ಹೇತುವನ್ನೂ ಕೂಡ ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗ ಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನು ಮೊದಲೆರಡು ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಮೇಲೆ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮೂರನೆಯ ಸೂತ್ರವು ಹೊರಟಿದೆ. ಛಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೃತ್ಪದ್ಧದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶಸ್ಥಾನದವನನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನೆಂದು ಹೇಗೆ ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆಯೋ, ಅದರಂತೆ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ವರ್ಣನೆ ಇರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ದಹರಾಕಾಶಸ್ಥಾನೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಮೂರನೆಯ ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವನ್ನಷ್ಟೇ ಹೇಳುವುದಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೇ ಭೂತಾಧಿಪತಿತ್ವ ಮೊದಲಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನೂ ಕೂಡ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

'ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ್ವ' ಎಂಬ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ. ಮೂರನೆಯ ಸೂತ್ರದ ಅನಂತರವೇ ಇದು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. 'ಇತರಪರಾಮರ್ಶಾತ್ ಇತಿ ಚೇನ್ನಾಸಂಭವಾತ್'

ಎಂಬ ಐದನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸ್ವಪಕ್ಷ ಬಾಧಕ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಪರಪಕ್ಷ ಸಾಧಕ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಆಶಂಕಿಸಿ; ಈ ಆಶಂಕೆಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ ಮೂಲಕ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಹೃತ್ತದ್ರಷ್ಟ್ಯವು ಬರುತ್ತದೆಂದು ಸಾಧಿಸಿರುವ ಕಾರಣ ಪರಪಕ್ಷ ನಿರಾಕರಣೆಗಾಗಿ ಹೊರಟಿರುವ ಈ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಐದನೆಯ ಸ್ಥಾನವು ಅತ್ಯಂತ ಸಮಂಜಸವಾಗಿದೆ. 'ಉತ್ತರಾಚ್ಛೇದಾವಿಭೂತಸ್ವರೂಪಸ್ತು' ಎಂಬ ಆರನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನೀವನಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮನ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಮೋಕ್ಷವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಅಪಹತವಾಪ್ತಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಬಹುದಾದರೂ ಕೂಡ ಭಗವದಧೀನವೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ, ಮುಖ್ಯವಾದ ಲಿಂಗವನ್ನು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಉಪಪಾದಿಸಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

'ಅನ್ಯರ್ಥಾಶ್ಚ ಪರಾಮರ್ಶಃ' ಎಂಬ ಎಳನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಪ್ರಸಕ್ತನಾದವನು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಅವನನ್ನೇ 'ಏತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಬೇಕೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ. 'ಅಲ್ಪಶ್ರುತೇರಿತಿ ಚೇತ್ ತದುಕ್ತಮ್' ಎಂಬ ಎಂಟನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಪಸಾಧನಸಿದ್ಧನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಸರ್ವಗತತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಅನುಪಪನ್ನವಲ್ಲ. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು 'ಅರ್ಭಕೌಕಸ್ನಾತ್' ಎಂಬ ಸರ್ವಗತಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯೇ ವಿವರಿಸಿದ್ದೇವೆಂದು ಸ್ಮರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಭಗವಂತನು ಹೇಗೆ ಪರಿಪೂರ್ಣನೋ, ಅದರಂತೆ ಅವನ ಅಂಶವೂ ಕೂಡ ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ್ದರಿಂದ ಎಲ್ಲೆಡೆ ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಅಲ್ಪವಾದ ಹೃದಯಪ್ರದೇಶದಲ್ಲೂ ಇರುತ್ತಾನೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿ-ಸ್ಮೃತಿಗಳೇ ಆಧಾರವಾಗಿವೆ.

ಅನುಕೃತ್ಯ ಧಿಕರಣ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಅನುಗ್ರಹ' ಎಂಬ ಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗುತ್ತಿದೆ. 'ಅನುಗ್ರಹ' ಎಂದರೆ 'ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವ' ಎಂದರ್ಥ. 'ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವ' ಎಂದರೆ 'ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಂ ಜ್ಞೇಯಸ್ಯ ಪ್ರಾರ್ಥನಾ' ಎಂದರ್ಥ. ಅಂದರೆ ಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ಜ್ಞಾನಿಜನರು ಮಾಡುವಂತಹ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯೇ 'ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವ' ಎನಿಸುತ್ತದೆ.

ಇದನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು - ಮಗನನ್ನು ಹೇಗೆ ಕಾಣಲಿ? ಅವನು ಬರುತ್ತಾನೋ ? ಇಲ್ಲವೋ ? ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಮಗನ ಆಗಮನವೇ ತಂದೆಗೆ ಮುಖ್ಯಗುರಿಯಲ್ಲ. ಹೊರತು, ಅವನನ್ನು ನೋಡುವಿಕೆಯೇ ಮುಖ್ಯಗುರಿ. ಅದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ 'ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಂ ಕಿಮು ಭಾತಿ ನ ಭಾತಿ ವಾ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಭಗವಂತನ ಅವಿಭಾವ್ಯವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಜ್ಞಾನಿಯಾದವನು ಭಗವಂತನ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾನೆ. ಈ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಗೆ ಮುಖ್ಯವಿಷಯನಾದವನು ಅವನ ಜ್ಞಾನವಲ್ಲ. ಹೊರತು ಪರಮಾತ್ಮನೇ. ಹೀಗೆ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವವು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆಂದು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಯಾವ ರೀತಿಯಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನು ಜ್ಞಾನಿಜನರಿಗೆ ಪ್ರಿಯನಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥನಾವಿಷಯನಾಗಿದ್ದಾನೋ ಅದರಂತೆ ತಮ್ಮ ಸುಖವೂ ಸಹ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಿಯವೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವವು ಜ್ಞಾನಿಜನರ ಸುಖದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ 'ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವು ಜ್ಞಾನಿಸುಖ ಮತ್ತು ಪರಮಾತ್ಮ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಧಾರಣವಾದ್ದರಿಂದ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಿಂದ ಆನಂತರ್ಯ ಸಂಗತಿಯು ಇರುತ್ತದೆ. ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ತತ್ತ್ವ' ಯದಂತಃ 'ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದದ್ದನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸಾಧಿಸಲಾಯಿತು. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನೇ 'ತದೇತದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ಸಿದ್ಧಾಂತ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ, ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಆಪವಾದಿಕೀ ಸಂಗತಿ ಇರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಎಷ ಆತ್ಮಾ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ಎಷಃ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಿಂದ ಪ್ರಸಕ್ತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬಹುದೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಯಿತು. ಆದರೆ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ತದೇತತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಎರಡು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದ ಶಬ್ದಗಳು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತವೆ ಎಂದು ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ಸಿದ್ಧಾಂತನ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ವಿಪರೀತವಾದ ಮತವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣಸಂಗತಿಯನ್ನೂ ಕೂಡ ತಿಳಿಯಬಹುದು.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ಫಲ - ಈ ವಿಶ್ಲೇಷಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿದರೆ, ಅನುಕೃತಿಯು ಆನುಕೂಲೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣದಲ್ಲಿಯೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆವಾಗ ಬ್ರಹ್ಮಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಾಧಕಪ್ರಮಾಣವೂ ಕೂಡ ಬಾರದ ಕಾರಣ, 'ತದೇತತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' ಶಬ್ದಾದಿಗಳಿಗೆ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನು ಪರಿತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿ, ಕಾರಣವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಜ್ಞಾನಿಸುಖಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಾಧಕಪ್ರಮಾಣವಿರುವುದರಿಂದ ಆನುಕೂಲೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣವಾದದ್ದು ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಸುಖವೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು.

ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಫಲ - ಒಂದು ವೇಳೆ ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ, ಆವಾಗ ಅನುಕೃತಿಗೆ ಆನುಕೂಲೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನಿಷ್ಪತ್ತವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಬ್ರಹ್ಮಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಾಧಕಪ್ರಮಾಣವಿರುವುದರಿಂದ ಅದೇ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ 'ತದೇತತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' ಶಬ್ದಾದಿಗಳಿಗೆ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ಜ್ಞಾನಿಸುಖಪರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗದು. ಜ್ಞಾನಿಸುಖ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಾಧಕಪ್ರಮಾಣಗಳೂ ಕೂಡ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಆನುಕೂಲೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದೇ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕಾಠಕೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಆನುಕೂಲೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣವು ಜ್ಞಾನಿಸುಖವೇ ಆಗಿದೆ ಹೊರತು, ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನಿಯಾಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಹಿಂದೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬೇಕು.

ಇದು ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಕರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮನ ಲಿಂಗವು ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಆನುಕೂಲೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಏಕೆ ಆಗಬಾರದು ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರಕರಣ ಹಾಗೂ ಲಿಂಗಗಳಿಗಿಂತಲೂ 'ತತ್' 'ಏತತ್' ಎಂಬೆರಡು ಶ್ರುತಿಗಳು ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ತಮಾತ್ಮಸ್ಥಂ ಯೇನುಪಶ್ಯಂತಿಧೀರಾಸ್ತೇಷಾಂ ಸುಖಂ ಶಾಶ್ವತಂ ನೇತರೇಷಾಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಕಂಡ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಪರಮಸುಖವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆ ಸುಖವನ್ನು 'ತದೇತದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇ' ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ತದೇತತ್' ಎಂದು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಿ, ಅನಿದರ್ಶತತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವೇ ಆನುಕೂಲೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಹಿಂದಿನ ದಹರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿಧೇಯವಾದ ಆತ್ಮಶಬ್ದದ ಬಲದಿಂದ 'ಎತತ್' ಶಬ್ದವು ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ಸಾಧುವೇ ಆಗಿದೆಯೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಯಿತು. ಅದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತ 'ತದೇತತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಎರಡು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಾತ್ರ ಉದ್ದೇಶ್ಯವಾಚಕ ಪದಕ್ಕೆ ಸಮಾನಾಧಿಕರಣವಾಗಬಹುದು. ಹೊರತು, ಎರಡೂ ಅಲ್ಲ ಆದ್ದರಿಂದ ಎರಡಕ್ಕೂ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪುಲ್ಲಿಂಗದಿಂದ ಪ್ರಸಕ್ತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡದೇ ಜ್ಞಾನಿಸುವವನೇ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬೇಕು.

'ಅನಿದೇಶ್ಯಂ ಪರಮಂ ಸುಖಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ರೂಪ' ಶಬ್ದವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿ ಅಂತಹ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದ 'ರೂಪ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಪ್ರಸಕ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಉತ್ತರಿಸಬೇಕು. ಆದರೆ ಯಾವುದೇ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡದೇ ನೇರವಾಗಿ ಜ್ಞಾನಿಸುವಪರಾಮರ್ಶವೆಂದು ಸುಲಭವಾಗಿ ಹೇಳಲು ಬರುವಾಗ, ಕ್ಲಿಷ್ಟಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು. ಮತ್ತು 'ತಮೇವ ಭಾಂತಮ್ ಅನುಭಾತಿ ಸರ್ವಮ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ತಂ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಹಾಗೂ ಸೂರ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳು ಪರಮಾತ್ಮಪರವಾಗಿದ್ದರೂ 'ತದೇತತ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಜ್ಞಾನಿಸುವವನೇ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣವಾದದ್ದು ಜ್ಞಾನಿಸುವವೇ ಆಗುತ್ತದೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ದೃಢವಾಯಿತು.

ಕಠೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ 'ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ ನ ಚಂದ್ರತಾರಕಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ 'ಸೂರ್ಯಾದಿಪ್ರಕಾಶಕತ್ವ' ಎಂಬ ಹೇತುವು, ಹಾಗೂ 'ತಮೇವ ಭಾಂತಮ್ ಅನುಭಾತಿ ಸರ್ವಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ 'ಸೂರ್ಯಾದಿಪ್ರಕಾಶಹೇತುತ್ವ' ಎಂಬ ಹೇತುವು, ಮತ್ತು 'ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ ಸರ್ವಮಿದಂ ವಿಭಾತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ 'ಸರ್ವಜಗತ್ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವ' ಹೇತುವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ಎಲ್ಲಾ ಹೇತುಗಳು ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮವಾಗಿವೆ ಎಂಬುದು ಶ್ರುತಿ-ಸ್್ಮೃತಿಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ವಿಚಾರ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನಾದವನು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ.

ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಈಶ್ವರ ಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ 'ನಿತ್ಯೋ ನಿತ್ಯಾನಾಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು 'ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. 'ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿದೆ. ಆದರೂ 'ತಮೇವ ಭಾಂತಮ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ತಮ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪುಲ್ಲಿಂಗವಾದ್ದರಿಂದ ಈಶ್ವರ ಪರವೇ ಆಗಿದೆ. ಇದರ ಜೊತೆಗೆ ಸಮಾನಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ, 'ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯಃ' 'ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳೂ ಕೂಡ ಈಶ್ವರ ಪರವೇ ಆಗಿರುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸೂರ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕಾಶಹೇತುತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅಂದರೆ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಸೂರ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕಾಶಗಳಿಗೆ ಕಾರಣನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಒಪ್ಪೋಣ. ಹೊರತು, ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗಿಲ್ಲವಲ್ಲವೇ?

ಹೀಗೆ ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ತವಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ, 'ಕಿಮು ಭಾತಿ ನ ಭಾತಿ ವಾ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಾರಿಂದಲೂ ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದವನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅಂತಹ ವ್ಯಕ್ತಿಯೇ, 'ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾಯಮಾನನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಗೋವಾದ ಪುಲ್ಲಿಂಗವೆಂಬ ಪ್ರತ್ಯಯಾರ್ಥವನ್ನು

ಅನುಸರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಧಾನವಾದ 'ತತ್ರ' 'ತಮ್', 'ತಸ್ಯ' ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಗಳ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಅಪ್ಪಾರಸ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಸರ್ವಥಾ ಅನ್ಯಾಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದರೆ 'ತತ್', 'ವತತ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ನಪುಂಸಕರಿಗಿಂದ ಪ್ರಯೋಗ ಬಿಟ್ಟರೆ, ಹಿಂದಿನ-ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಗಳೆಲ್ಲಾ ಇಂತಹ ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಪ್ರಯೋಗವೇ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದೆ. ಇಂತಹ ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಶಬ್ದಗಳಿಗಿಂದೆಲ್ಲಾ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ತದೇತತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ 'ರೂಪಮ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿ ಸಮಸ್ಯೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲು ಬರುವಾಗ, ಈಶ್ವರಪರತ್ವವನ್ನು ಬಿಡುವುದರಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕಠೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನಾದವನೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

'ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸನ್ನಿಹಿತ ಪರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವೇ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಆಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ 'ತಮೇವ ಭಾಂತಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ತಮ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ವ್ಯವಹಿತವಾದ ಈಶ್ವರಪರವಾಗಿದೆಯೆಂದೂ ಕೂಡ ಅವನು ಒಪ್ಪುತ್ತಾನೆ. ನಾವು 'ತಮೇವ ಭಾಂತಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದದ್ದು ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನಾಗಿರುವುದರಿಂದ 'ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವ್ಯವಹಿತ ಈಶ್ವರಪರತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುತ್ತೇವೆ. ಈ ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು ಎಂದರೆ, 'ತತ್ರ' 'ತಸ್ಯ' 'ತಮ್' ಎಂಬ ಮೂರು ಸ್ಥಳಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ 'ತಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಇರುವುದನ್ನು ನೋಡಿ, ಅದು ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣಪರವಲ್ಲವೆಂದು ಅದಕ್ಕೆ ವ್ಯವಹಿತವಾದ ಈಶ್ವರಪರತ್ವವನ್ನು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಒಪ್ಪುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ನಾವು 'ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್ರ' 'ತಸ್ಯ' 'ತಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳಿಗೆ, ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣಪರತ್ವವನ್ನೇ ಒಪ್ಪುತ್ತೇವೆ. ಆದರೆ 'ತದೇತದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ತದೇತತ್' ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ವ್ಯವಹಿತವಾದ ಈಶ್ವರ ಪರತ್ವವನ್ನೇ ಸಾಧಿಸುತ್ತೇವೆ. ಈಶ್ವರ ಪರವಾದಾಗ ನಪುಂಸಕಪದ ಪ್ರಯೋಗವು ಹೇಗೆ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ ? ಎಂಬುದು ಮುಂದಿನ ಪ್ರಶ್ನೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಹೀಗೆ ಉತ್ತರಿಸಬೇಕು. 'ಯದ್ರ್ಷತ್ ಅನಿದೇಶ್ಯಮ್' 'ಯತ್ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಅನಿದೇಶ್ಯಂ ಸುಖಂ ಸ್ವರೂಪಂ ತದ್ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಸ್ವರೂಪಮ್' ಎಂದು ಯೋಜನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಯೋಜನಾಭೇದದಿಂದ ನಪುಂಸಕರಿಗಿಂದ ಪ್ರಯೋಗದ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ 'ತದೇತತ್' ಶಬ್ದಗಳು ಈಶ್ವರಪರವಾದರೆ ಏನೂ ಬಾಧಕವಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ಈಶ್ವರನು ವ್ಯವಹಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗಳು ಹೇಳಿದ್ದು ತಪ್ಪು. ಎರಡು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನ ಪರಾಮರ್ಶವೇ 'ತದೇತತ್' ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. 'ತದೇತದಿತಿಮನ್ಯಂತೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವು ಪ್ರಕೃತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗಳು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ? ಏಕೆಂದರೆ 'ತಮಾತಸ್ಥಂ ಯೇಽನುಪಶ್ಯಂತಿ ಧೀರಾಃ ತೇಷಾಂ ಶಾಂತಿಃ ಶಾಶ್ವತೀ ನೇತರೇಷಾಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶಾಂತಿಶಬ್ದದಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವು ಪ್ರಕೃತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ, 'ತದೇತತ್' ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಇಂತಹ ಸುಖವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಶಾಂತಿಶಬ್ದವು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಪುಂಸಕರಿಗಿಂದ 'ತದೇತತ್' ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಲು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗಳಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹಿಂದಿರುವ

'ತೇಜಾಂ ಸುಖಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸುಖಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರಕೃತವಾದದ್ದನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬೇಕು. ಸುಖಶಬ್ದವು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ 'ತದೇತತ್' ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಇದನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುವುದು ಸುಲಭವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ 'ತೇಜಾಂ ಸುಖಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದ ಅನಂತರ 'ನಿತ್ಯೋ ನಿತ್ಯಾನಾಂ ಚೇತನಶ್ಚೇತನಾಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಈಶ್ವರನೇ ಪ್ರತಿವಾದ್ಯನೆಂಬುದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗಳಿಗೂ ಸಮ್ಮತ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ತದೇತತ್' ಶ್ರುತಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲೇ ಇರುವ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿರುವಾಗ 'ತೇಜಾಂ ಸುಖಮ್' ಎಂಬ ದೂರದ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ.

ಈಶ್ವರನು 'ಏಕೋ ವಶೀ ಸರ್ವಭೂತಾಂತ್ಯಾತ್ಮಾ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಕೃತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಈ ವಾಕ್ಯವು 'ತೇಜಾಂ ಸುಖಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಸುಖದ ಪರಾಮರ್ಶವೇ ಹತ್ತಿರವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗಳು ಇದರ ಮೇಲೆ ವಾದ ಮಾಡಬಹುದು. ಆದರೆ ಹಾಗೇ ಒಪ್ಪಿದರೂ ಕೂಡ ಈಶ್ವರನ ಪರಾಮರ್ಶವೇ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ವ್ಯವಹಿತವಾಗಿದ್ದರೂ ಯೋಗ್ಯತಾವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅದರ ಪರಾಮರ್ಶವು ನ್ಯಾಯಸಮ್ಮತ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸನ್ನಿಹಿತವಾಗಿದೆಯೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ಯೋಗ್ಯತಾವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಯೋಗ್ಯತಾದಿಗಳಿರುವ ಕಾರಣ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುವುದು ಸಮಂಜಸವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಥವಾ 'ನಿತ್ಯೋ ನಿತ್ಯಾನಾಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ 'ತಮಾತ್ಮಸ್ಥಂ ಯೇಽನುಪಶ್ಯಂತಿ ಧೀರಾಃ ತೇಜಾಂ ಶಾಂತಿಃ ಶಾಶ್ವತೀ ನೇತರೇಷಾಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನು ನಾವು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುತ್ತೇವೆ. ಶಾಂತಿಶಬ್ದವು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಶಾಂತಿಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ ಸುಖವಾದ್ದರಿಂದ, ಅದನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದ ಪ್ರಯೋಗವು ತಪ್ಪಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗಳ ಈ ಆಕ್ಷೇಪವು ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವು ಹೀಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಸನ್ನಿಹಿತವಾಗಿರಬಹುದು. ಆದರೆ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವ, ಸೂರ್ಯಪ್ರಕಾಶಹೇತುತ್ವ, ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಯೋಗ್ಯತೆಯೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಇಂತಹ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಕಾರಣ ಯೋಗ್ಯತೆಯಿರುವಂತಹ ಈಶ್ವರನನ್ನು ವ್ಯವಹಿತವಾಗಿದ್ದರೂ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುವುದು ನ್ಯಾಯಸಮ್ಮತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ತದೇತತ್' ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಈಶ್ವರನ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುವುದೇ ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಅನುಕೃತೇಷ್ಯ ಚ' ಎಂದು 'ಅಪಿ ಸ್ಥರ್ಯತೇ' ಎಂದು ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳಿವೆ. ಪ್ರಥಮಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ತಸ್ಯ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುವಂತಹ 'ಅನುಕೂಲೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ. ಯಾವ 'ತಸ್ಯ' ಎಂಬ ಪದವು ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುವಂತಹ ಲಿಂಗವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಿದೆಯೋ, ಅದೇ ಪದವು 'ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಪ್ರತಿಗ್ರಹಣವೂ ಆಗಿದೆಯೆಂಬುದೇ ಇಲ್ಲಿ ಗಮನಿಸಬೇಕಾದ ಸ್ವಾರಸ್ಯ. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಅನುಕೃತೇ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಸೂರ್ಯಾದಿಪ್ರಕಾಶ ಹೇತುತ್ವವೆಂಬ ಹೇತು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. 'ತಸ್ಯ' ಎಂಬ ಪ್ರತಿಗ್ರಹಣದಿಂದ ಸಕಲಜಗತ್ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವವೆಂಬ ಹೇತು, ಹಾಗೂ 'ಚ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶತ್ವ ಎಂಬ ಹೇತು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಮೂರು ಪದಗಳಿಂದ ಮೂರು ಹೇತುಗಳನ್ನು ಸೂತ್ರಕಾರರು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಚ' ಶಬ್ದವೂ ಕೂಡ ಎರಡು ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಸಮುಚ್ಚಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. 'ಅಪಿ ಸ್ಥರ್ಯತೇ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳಿವೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶತ್ವ ಹೇತುವನ್ನು

ಶ್ರುತಿ-ಸ್ಮೃತಿಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಅದನ್ನು ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಚ' ಶಬ್ದವು ಸಮುಚ್ಚಯ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಜಗತ್ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವವೆಂಬ ಹೇತುವನ್ನು ಸಮುಚ್ಚಯ ಮಾಡಲು 'ಚ' ಶಬ್ದವು ನಿವಿಷ್ಟವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ.

ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು - 'ಅನುಕೃತೇಸ್ತಸ್ಯ ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅನುಕೃತಿಯೆಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಒಂದು ಲಿಂಗವನ್ನು 'ತಸ್ಯ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಪ್ರತೀಕದಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಲಿಂಗವನ್ನು 'ಚ' ಶಬ್ದದಿಂದ 'ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶಕತ್ವ' ಎಂಬ ಮೂರನೆಯ ಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಅನಂತರ 'ಅಪಿ ಸ್ಮರ್ಯತೇ' ಎಂಬ ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮೂರೂ ಲಿಂಗಗಳಿಗೂ ಶ್ರುತಿಸಮಾಖ್ಯಾವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿಲ್ಲ. ಹೊರತಾಗಿ, 'ಸರ್ವಜಗತ್ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವ' ಮತ್ತು 'ಸೂರ್ಯಾದಿಪ್ರಕಾಶಕೇತುತ್ವ' ಎಂಬೆರಡು ಹೇತುಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಶ್ರುತಿಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. 'ಚ'ಶಬ್ದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾದ ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶಕತ್ವ ಎಂಬ ಹೇತುವಿಗೆ ಶ್ರುತಿಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿಲ್ಲ. ಇದು ಮೊದಲನೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ. 'ಅಪಿ ಸ್ಮರ್ಯತೇ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಎರಡನೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಮೂರೂ ಲಿಂಗಗಳಿಗೂ ಕೂಡ ಸ್ಮೃತಿಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ. 'ಅಪಿ ಸ್ಮರ್ಯತೇ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಮೊದಲನೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದಾಗ 'ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶಕತ್ವ' ಎಂಬ ಹೇತು ಅನುಕ್ರಮಾಗುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನು 'ಇಲ್ಲಿಯಿರುವ 'ಚ' ಶಬ್ದವು ಸಮುಚ್ಚಯ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಎರಡನೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶಕತ್ವವು ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುಕ್ರಮಾಗುವುದಿಲ್ಲ; ಉಕ್ತವಾಯವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ 'ಸರ್ವಜಗತ್ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವ' ಎಂಬ ಉಕ್ತವಾದ ಹೇತುವನ್ನೇ ಸಮುಚ್ಚಯ ಮಾಡುತ್ತಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ 'ಇಲ್ಲಿರುವ ಸಣ್ಣ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು -

ರಾಮಾನುಜರು ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಚ' ಶಬ್ದವಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ಬೇರೆ ಅಧಿಕರಣವೇ ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ವಾದ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಅವರನ್ನು ಈಗ ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

ಸೂರ್ಯನಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಪ್ರಕಾಶಶಕ್ತಿಯಷ್ಟೇ ಇರುವುದಲ್ಲ.

'ತಾಽನೀ ಪಾಚಿನೀ ಚೈವ ಶೋಷಣೀ ಚ ಪ್ರಕಾಶಿನೀ |

ನೈವ ರಾಜನ್ ರವೇಃ ಶಕ್ತಿಃ ಶಕ್ತಿರ್ನಾರಾಯಣಸ್ಯ ಸಾ ||

ಎಲೈ ! ರಾಜನೇ, ಸೂರ್ಯನು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಸುಡುತ್ತಾನೆ, ಬೇಯಿಸುತ್ತಾನೆ, ಒಣಗಿಸುತ್ತಾನೆ. ಪ್ರಕಾಶ ಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಅವನಲ್ಲಿರುವ ಈ ಎಲ್ಲ ಶಕ್ತಿಗಳು ನಾರಾಯಣನದ್ದೇ ಹೊರತು, ಅವನದ್ದಲ್ಲ ಎಂದು. ಮಹಾಭಾರತದ ಈ ಮಾತಿನಂತೆ ಪಾಚನ ಮೊದಲಾದ ಕೃತಿಗಳು ಸೂರ್ಯನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ಇವುಗಳ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಅನುಭಾನಮ್' ಎಂದು ಹೇಳಿದೇ 'ಅನುಕೃತೇಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸ್ಮೃತಿಯನ್ನೇ ಕಂಠತಃ ಹೇಳಿ, ಶ್ರುತಿಯನ್ನು 'ಅಪಿ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಸಮುಚ್ಚಯ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಸ್ಮೃತಿಗಿಂತಲೂ ಶ್ರುತಿಯೇ ಪ್ರಬಲವಾದ್ದರಿಂದ.

ವಾಮನಾಧಿಕರಣ

ವಾಮನಾಧಿಕರಣವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಈಶಾನ್ ಶಬ್ದವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮನೆಯ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಪ್ರೇರಕತ್ವ' ಎಂಬ ಧರ್ಮವು 'ಈಶಾನ್' ಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತ. ಕಿಂಚಿತ್ ಸಂಕುಚಿತವಾದ ಪ್ರೇರಕತ್ವವನ್ನೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವೆನ್ನಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಆಸಂಕುಚಿತವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತ ವಾಯುದೇವರಲ್ಲಿಯೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತ್ಯಂತ ಸಂಕುಚಿತವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತ ರುದ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕಿಂಚಿತ್ ಸಂಕುಚಿತವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತ ವಾಯುದೇವರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಬರುವುದರಿಂದ 'ಈಶಾನ್' ಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ವಾಯು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ.

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ತಮಾತ್ಮಸ್ಯ ಯೇನುಪಶ್ಯಂತಿ ಧೀರಾಃ ತೇಷಾಂ ಸುಖಂ ಶಾಶ್ವತಮ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವಿಷ್ಣು ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಮೋಕ್ಷವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದರು. ಆದರೆ 'ವಿಶ್ವೇದೇವಾ ಉಪಾಸತೇ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ, ವಾಯುದೇವರ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೂ ಮೋಕ್ಷವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ವಿಷ್ಣುಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಮೋಕ್ಷವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದು ಹೇಗೆ ಸಮಂಜಸವಾಗುತ್ತದೆ ? ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಅನುಕೃತ್ಯಾಧಿಕರಣದ ಅನಂತರವೇ ವಾಮನಾಧಿಕರಣವು ಹೊರಡುವುದು ಸಂಗತವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಿಂದ ಅನಂತರ್ಯಸಂಗತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಕಾಠಕೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿರುವ 'ಮಧ್ಯೇ ವಾಮನಮಾಸೀನಂ ವಿಶ್ವೇದೇವಾ ಉಪಾಸತೇ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ವಿಷಯವಾಗಿದೆ. ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ 'ವಾಮನ' ಶಬ್ದವು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿದೆಯೋ, ಅಥವಾ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿದೆಯೋ? ಎಂಬ ಗೊಂದಲವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾಗ ಅನೇಕ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗಿರುವುದರಿಂದ ಲಿಂಗಗಳು ನಿರವಕಾಶವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಷಯಕವಾದ ವಾಮನಶ್ರುತಿಯು ಬಾಧಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರೇ 'ಈಶಾನ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರಾಗುತ್ತಾರೆಂಬುದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಪಾಲಕರು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಲಿಂಗಗಳು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಲ್ಲಿ ಅನೇಕವಾಗಿದ್ದರೂ ಅವೆಲ್ಲವೂ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಶ್ರುತಿಯು ಸ್ವಭಾವತಃ ಮತ್ತು ನಿರವಕಾಶತ್ವ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿ ಬಲಿಷ್ಠವಾದ್ದರಿಂದ, ಅನೇಕ ಲಿಂಗಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಬಾಧಿಸುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ 'ಈಶಾನ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳು ಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಕಾಠಕೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ 'ಉರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರಾಣಮ್ ಉನ್ಮಯತಿ ಆಪಾನಂ ಪ್ರತ್ಯಗ್ಮತಃ | ಮಧ್ಯೇ ವಾಮನಮಾಸೀನಂ ವಿಶ್ವೇದೇವಾ ಉಪಾಸತೇ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವಿದೆ. ತಾನು ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದು ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಮೇಲ್ಮುಖವಾಗಿ, ಆಪಾನವನ್ನು ಕೆಳಮುಖವಾಗಿ ನಿಯಂತ್ರಿಸುವ ವಾಮನನನ್ನು ಎಲ್ಲ ದೇವತೆಗಳು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಈ ಶ್ರುತಿಯ ಅರ್ಥ. ಇದರ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಈಶಾನೋ ಭೂತಭವ್ಯಸ್ಯ' ಹಿಂದಿನ-ಮುಂದಿನ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗಿಲ್ಲ ಅವನೇ ಒಡೆಯನು ಎಂಬುದಾಗಿ 'ಈಶಾನ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಪ್ರಾಣಾದಿಗಳ ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕನು ಈಶಾನನೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾಣಾದಿ ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವವು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರ ಲಿಂಗವಾದ್ದರಿಂದ

ವಾಯುದೇವರೇ 'ಈಶಾನ' ಎನಿಸುತ್ತಾರೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಲಿಂಗಗಳಿವೆ. ಒಂದು ಪ್ರಾಣಾದಿ ವ್ಯಾವಸ್ಥಾಪಕತ್ವ, ೨. ಮಧ್ಯಮತ್ವ, ೩. ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವ. ಈ ಮೂರೂ ಲಿಂಗಗಳು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಾದೇವರ ಧರ್ಮಗಳೇ ಆಗಿವೆ. ಷಟ್ಪ್ರಶೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ 'ವಿವರ್ಮೇ ವಿಷಃ ಪ್ರಾಣಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಾಣಾದಿ ವ್ಯಾವಸ್ಥಾಪಕತ್ವವು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಾದೇವರಲಿಂಗವೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಲಾಗಿದೆ. ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ 'ಯೋಽಯಂ ಮಧ್ಯಮಃ ಪ್ರಾಣಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಮಧ್ಯಮತ್ವವು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಾದೇವರ ಲಿಂಗವೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ. 'ಕುವಿದಂಗ' ಎಂಬ 'ಯಜ್ಞ' ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಾದೇವರ ಲಿಂಗವೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದೇ ಮೂರು ಲಿಂಗಗಳು ಈಶಾನನಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿತಿವಾದ್ದರಿಂದ ಈಶಾನನು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಾದೇವರೇ ಆಗುತ್ತಾರೆ.

'ಪ್ರಾಣಾದಿ ನಿಯಾಮಕತ್ವ', 'ಮಧ್ಯಮತ್ವ', 'ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವ' ಈ ಮೂರು ಲಿಂಗಗಳು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಾದೇವರೇ ಈಶಾನರಾಗಿದ್ದಾರೆನ್ನಲು ಹೇತುಗಳಾಗಿವೆ. ಈ ಮೂರೂ ವಿಧವಾದ ಲಿಂಗಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿವೆಯೆಂದು ಶಂಕಿಸಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ 'ಅಯಂವಾವಶಿತಿಯೋಽಯಂ ಮಧ್ಯಮಃ ಪ್ರಾಣಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಶಿತವೆನಿಸಿದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಾದೇವರನ್ನೇ 'ಮಧ್ಯಮ' ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದೆ. ಈ ಶ್ರುತಿಯ ಸಮಾಖ್ಯಾನದಿಂದ 'ಮಧ್ಯೇ ವಾಮನಮಾಸೀನಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಾದೇವರೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಮಧ್ಯಮ ಶಬ್ದವು ತಾರತಮ್ಯ ಕಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಾದೇವರು ಆವಾಂತರನಿಯಾಮಕರಾಗಿದ್ದಾರೆಂದೇ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಹೊರತು, ಹೃದಯಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುತ್ತಾರೆ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಮಧ್ಯಮತ್ವವು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಾದೇವರನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಥಾ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಇನ್ನು ಸರ್ವನಿಯಾಮಕತ್ವವಾಗಲೀ, 'ಉರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರಾಣಮಮುನ್ನಯತಿ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವ ಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. 'ವಿಶ್ವೇದೇವಾ ಉಪಾಸತೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಈ ಲಿಂಗಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿವೆ. ಏಕೆಂದರೆ, ಸರ್ವನಿಯಾಮಕನಾದ್ದರಿಂದ ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯನಾದ್ದರಿಂದ, ಮಹಾವಿಷ್ಣುವು ಪ್ರಾಣಾದಿ ವ್ಯಾವಸ್ಥಾಪಕನು ಮತ್ತು ದೇವೋಪಾಸ್ಯನು ಆಗುತ್ತಾನಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಪ್ರಾಣನಿಯಾಮಕತ್ವ, ದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವಾಗ, ಸಕಲ ನಿಯಾಮಕತ್ವವನ್ನಾಗಲೀ, ಸಕಲ ದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವನ್ನಾಗಲೀ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯ 'ಶೇಷಸ್ತು ಗುಣಸಂಯುಕ್ತಃ' ಎಂಬ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಆಗ್ನೇಯ ಶಬ್ದದಿಂದ ಆಗ್ನೇಯಪುರೋಡಾಶವನ್ನಷ್ಟೇ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು ಹೊರತು, ಐಂದ್ರಾಗ್ನಾದಿ ಪುರೋಡಾಶಗಳನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬಾರದೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅದರಿಂದ 'ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಶ್ರುತ್ಯಂತರದಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಪ್ರಾಣನಿಯಾಮಕತ್ವ, ದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವಗಳಷ್ಟೇ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಇದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿರುವ ಸಕಲ ನಿಯಾಮಕತ್ವವನ್ನಾಗಲೀ, ಸಕಲ ದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವನ್ನಾಗಲೀ ವಿವಕ್ಷಿಸುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮೂರೂ ವಿಧವಾದ ಲಿಂಗಗಳು ನಿರವಕಾಶಗಳಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವಿಷ್ಣುವೇ 'ಈಶಾನ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನು ಹೊರತು, ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಾದೇವರಲ್ಲ. ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ 'ಮಧ್ಯೇ ವಾಮನಮಾಸೀನಂ' ಎಂಬ ವಾಮನ ಶ್ರುತಿಯು ವಿಷ್ಣುಪ್ರತಿಪಾದಕವಾಗಿದೆ. ಅದೇ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದವಿರುವುದರಿಂದ, ವಿಷ್ಣುವೇ ಈಶಾನನಾಗುತ್ತಾನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ.

ವಾಮನ ಶ್ರುತಿಯು ವಿಷ್ಣುಪರವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಗೆ ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತೀರಿ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಹೀಗೆ ಉತ್ತರಿಸಬೇಕು. ಶ್ರುತಿಯು ಸಹಜವಾಗಿ ಸಾವಿರಲಿಂಗಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅದೇ ಶ್ರುತಿಯು ಸಾವಕಾಶವಾದ ಸಾವಿರಾರು ಶ್ರುತಿಗಳಿಗಿಂತ ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಪ್ರಕೃತ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರು ಹೇಳಿದ ಸಕಲಲಿಂಗಗಳು ಸಾವಕಾಶವಾಗಿದೆ. ವಿಷ್ಣುವಿಷಯಕವಾದ ವಾಮನಶ್ರುತಿಯು ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದೆ.

'ವಿಷ್ಣು ಉ ವಿವ ವಾಮನಃ ವಿಷ್ಣು ಹಿ ಸರ್ವಾಣಿ ವಾಮಾನಿ ನಯತಿ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಆವಧಾರಣಾ-ಪುರಸ್ಕರವಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವೇ ವಾಮನನೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ. 'ಉಪೇಂದ್ರೋ ವಾಮನಃ ಪ್ರಾಂಶುಃ' ಎಂಬ ವಿಷ್ಣುಸಹಸ್ರನಾಮವೂ ಸಹ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪರಮಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆ. ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಜ್ಞಾನಿ-ಜನರೆಲ್ಲರೂ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ವಾಮನನೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ವಾಮನ' ಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುಪರವಾಗಿದೆ- ಯೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ಎರಡು ಮಾತಿಲ್ಲ. ಇನ್ನು ಇಲ್ಲಿರುವ 'ವಾಮನ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯೋಗಿಯಾದ ಹ್ರಸ್ವ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬಾರದು. ಅಂದರೆ ಗಿಡ್ಡದಾದ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ 'ವಾಮನ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿರಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ರೂಢಿಯ ಬಲದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸಹಜವಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಬರುವಾಗ ಸಾಪೇಕ್ಷವಾದ ಹ್ರಸ್ವ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಯೋಗಬಲದಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು ಬಹಳ ತಪ್ಪಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯ 'ಯದೋಽನ್ಯಂ ತದುತ್ತರಯೋರ್ಗಾಯತಿ' ಎಂಬ ಅಧಿಕರಣವು ಸಾಪೇಕ್ಷವಾದ ಅರ್ಥಕ್ಕಿಂತಲೂ ನಿರಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಅರ್ಥವೇ ಪ್ರಬಲವೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಾಮನಶ್ರುತಿಯು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡುವಾಗ ಪ್ರಾಣಾದಿನಿಯಾಮಕತ್ವ ಹಾಗೂ ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವ ಎಂಬೆರಡು ಲಿಂಗಗಳು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಲ್ಲಿ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿವೆ. ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಕಥಂಚಿದಪಿ ಬರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಎಲ್ಲರನ್ನು ನಿಯಮನ ಮಾಡುವಂತಹ ಭಗವಂತನಿಗೆ ಪ್ರಾಣಾದಿನಿಯಾಮಕತ್ವವು ಬಂದೇ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಉಪಾಸ್ಯನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವೂ ಕೂಡ ಬಂದೇ ಬರುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆ - ಮಹಡಿಯಲ್ಲಿ ಮನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಾರೆ. ಕೆಲವರು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಮನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಾರೆ. ಕೆಲವರು ಎರಡೂ ಕಡೆಯೂ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವವರು ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಎರಡೂ ಕಡೆ ವಾಸಿಸುವವರನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಲು ಬರುತ್ತದೆ. ಮಹಡಿಯಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವವರು ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗಲೂ, ಎರಡೂ ಕಡೆ ವಾಸಿಸುವವರನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಲು ಬರುತ್ತದೆ. ಇದು ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಪ್ರಾಸಾದವಾಸಿನ್ಯಾಯ. ಈ ನ್ಯಾಯದಂತೆ ಪ್ರಕೃತ ಸರ್ವನಿಯಾಮಕನಾದ ವಿಷ್ಣು ಪ್ರಾಣಾಪಾನಾದಿಗಳಿಗೂ ಕೂಡ ನಿಯಾಮಕನಾಗಲೇ ಬೇಕು. ಆದರಂತೆ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಉಪಾಸ್ಯನಾದ ವಿಷ್ಣು ಕೆಲವು ದೇವತೆಗಳಿಂದಲೂ ಉಪಾಸ್ಯನಾಗಲೇಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಈ ಎರಡು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರ ಲಿಂಗಗಳು ಸಾವಕಾಶವಾಗಿವೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರು ಮಧ್ಯಮತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನು ನಿರವಕಾಶವೆಂದು ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಿದ್ದರು. ಅದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಮಧ್ಯೇ ವಾಮನಮಾಸೀನಂ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವನ್ನು ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದಾಗ ಮಧ್ಯಶಬ್ದವು ದೇಶವಿಶೇಷವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ ಹೊರತು, ತಾರತಮ್ಯವಿಚಾರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿಲ್ಲ. 'ಊರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರಾಣಮ್' ಎಂಬ

ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣದೇವರು ಊರ್ಧ್ವದೇಶದಲ್ಲಿದ್ದಾರೆಂದು ಹೇಳಿ 'ಮಧ್ಯೇ ವಾಮನಮಾಸೀನಮ್' ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಹೃದಯಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ವಾಮನರೂಪಿಯಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿದ್ದಾನೆಂದೇ ಶ್ರುತಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಊರ್ಧ್ವದೇಶದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರನ್ನು ಹೇಳದ ಮೇಲೆ, ಪುನಃ ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅಥವಾ ಅಪ್ರಸ್ತುತವಾಗಿ ತಾರತಮ್ಯವಿಚಾರವನ್ನೂ ಸಹ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬೇರೆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಮಧ್ಯಮ ಶಬ್ದದಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರು ಪ್ರತಿಪಾದಿತರಾಗಿದ್ದಾರೆಂದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿರುವ ಮಧ್ಯಶಬ್ದದಿಂದಲೂ ಅವರೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರಾಗಬೇಕೆಂದೇನೂ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಮಧ್ಯಮತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿದೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ 'ಈಶಾನ್' ಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರವೂ ಸಹ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿದೆ. ಪರಮಾತ್ಮನು ಎಲ್ಲೆಡೆ ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ್ದರಿಂದ, ಅಂಗುಷ್ಠದಷ್ಟೇ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರನ್ನೇ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದು ಹಿಂದೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಹೇಳಿದ್ದನು. ಆದರೆ ಪರಮಾತ್ಮನು ಸರ್ವಗತನಾಗಿದ್ದರೂ ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನ ಮೂರ್ತಿವಿಶೇಷವು ವ್ಯಕ್ತಿರೂಪದಿಂದ ಅಂಗುಷ್ಠದಷ್ಟೇ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತದೆ. ಶಕ್ತಿರೂಪದಿಂದ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ವಗಳೆರಡೂ ಇದ್ದರೂ ಅದನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ವಿವಕ್ಷಿಸಿಲ್ಲ. ಅಥವಾ ಪರಮಾತ್ಮನು ವಾಸಮಾಡುವಂತಹ ಹೃದಯಪ್ರದೇಶವು ಅಂಗುಷ್ಠದಷ್ಟೇ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರವನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಗೌಣವಾಗಿ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಯಾವುದೇ ಬಾಧಕಗಳಿಗೆ ಅವಕಾಶಗಳಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವೇ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ, ಅವುಗಳ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆ ಸಹಜವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಈ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಕುರಿತು ಹೊರಟಿರುವುದರಿಂದ ಅವರ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಮಾತ್ರ ಇಲ್ಲಿ ವಿಚಾರ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲರಿಗೂ ಅಂಗುಷ್ಠವಿರುವುದರಿಂದ ಅವರ ಹೃದಯವೂ ಸಹ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲಿರುವಂತಹ ಭಗವಂತನ ಮೂರ್ತಿವಿಶೇಷದಲ್ಲಿಯೂ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

ಒಟ್ಟು ಅಭಿಪ್ರಾಯ -

ಪ್ರಮಿತಗ್ರಹಣೇನಾತ್ರ ಶ್ರುತೇರ್ನಿರವಕಾಶತಾಮ್ ।

ವಿವಕಾರೇಣ ಲಿಂಗೇಭ್ಯಃ ಪ್ರಾಬಲ್ಯಂ ಸೂತ್ರಕೃಜ್ಞೌ ॥೧॥

'ಶಬ್ದಾದೇವಪ್ರಮಿತಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ಪ್ರಮಿತ' ಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಮನಶ್ರುತಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ನಿರವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ವಿವಕಾರದಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಲಿಂಗಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಶ್ರುತಿಯು ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸೂತ್ರಕಾರರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಶ್ರುತಿ, ಲಿಂಗ, ವಾಕ್ಯ, ಪ್ರಕರಣ, ಸ್ಥಾನ, ಸಮಾಖ್ಯಾ ಈ ಆರು ಬಗೆಯ ಲಿಂಗಗಳು ವೇದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹಿಂದೆ ಸಮನ್ವಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಕೃತ ಇವುಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧ ಬಂದಾಗ ಮುಂದಿನ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗಿಂತ ಹಿಂದಿನ ಪ್ರಮಾಣಗಳೇ ಬಲಿಷ್ಠವಾಗುತ್ತವೆ ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಉದಾಹರಣೆ : ಶ್ರುತಿಗೂ ಲಿಂಗಕ್ಕೂ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧ ಬಂದರೆ ಶ್ರುತಿಯೇ ಪ್ರಬಲವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತ ವಾಮನಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಈಶಾನ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಶ್ರುತಿರೂಪವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವವು ಲಿಂಗರೂಪವಾಗಿದೆ. ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ವಾಮನನೆಂದು ನಿರ್ಧಾರವಾದರೆ, ಲಿಂಗದಿಂದ ಮುಖ್ಯ ಪ್ರಾಣ- ದೇವರು ವಾಮನಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರೆಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಒಂದು ನಿರ್ಧಾರವಾದರೆ, ಲಿಂಗದಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ನಿರ್ಧಾರವಾಗುವ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಿದೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯನ್ನೇ ಬೆಂಬಲಿಸಿ, ಲಿಂಗವನ್ನು ಶ್ರುತಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ಅರ್ಥೈಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಮುಂದಿನ ಪ್ರಮಾಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧ ಬಂದಾಗ ಹಿಂದಿನ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನೇ ಪ್ರಬಲವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಬೇಕು.

ಒಂದು ವೇಳೆ ಲಿಂಗವು ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದ್ದರೆ, ಶ್ರುತಿಯು ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತ ದುರ್ಬಲವಾಗುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನು ಮರೆಯಬಾರದು.

ಅಸಾಧಾರಣಾಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಅರ್ಪಕವಾದ ಶಬ್ದವೇ 'ಲಿಂಗ'. ಅಥವಾ ಶಬ್ದದಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾದ ಅಸಾಧಾರಣಲಿಂಗವೆನಿಸುತ್ತದೆ.

ಲಿಂಗವು ಎರಡು ವಿಧ - 'ವಿಕ ಪದಾತ್ಮಕ', 'ಅನೇಕ ಪದಾತ್ಮಕ' ಎಂದು. 'ಅನಂತ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದವು 'ಅನಂತತ್ವ' ಎಂಬ ಅಸಾಧಾರಣಾಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಅರ್ಪಕವಾದ್ದರಿಂದ, ವಿಕಪದಸ್ವರೂಪವಾದ ಲಿಂಗವೆನಿಸುತ್ತದೆ. 'ಶ್ರೀಶ್ವ ತೇ ಲಕ್ಷ್ಮೀಶ್ವ ಪತ್ನೀ' ಎಂಬುದು ಅನೇಕ ಪದಗಳ ಸ್ವರೂಪವಾದ ಲಿಂಗ. ಈ ಎಲ್ಲ ಪದಗಳೂ ಸೇರಿ, 'ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿತ್ವ' ಎಂಬ ಅಸಾಧಾರಣಾಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಅರ್ಪಕಗಳಾಗಿವೆ.

ಇಂತಹ ಲಿಂಗವು ಶ್ರುತಿಗಿಂತಲೂ ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಶ್ರುತಿಯು ನೇರವಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಲಿಂಗವು ವ್ಯಾಪ್ತಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವ ಮೂಲಕ ವ್ಯಾಪಕಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆ ವಾಮನಶ್ರುತಿಯು ನೇರವಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರೆ 'ಊರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರಾಣಮುನ್ನಯತಿ' ಎಂಬ ಲಿಂಗಸ್ವರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯವು ಸ್ವಾರ್ಥವಾದ ವ್ಯಾಪ್ತವನ್ನು ಮೊದಲು ತಿಳಿಸಿ, 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನು ವಾಯುದೇವನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಸಿ, ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ತತ್ಪರತ್ವವನ್ನು ಅನಂತರ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ವಿಳಂಬವಾಗಿ ಅರ್ಥಬೋಧಕವಾಗುವುದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಗಿಂತಲೂ ದುರ್ಬಲವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ವಾಕ್ಯದ ಲಕ್ಷಣ ಹೀಗಿದೆ. ತನ್ನಲ್ಲಿರುವ ಪದಗಳಿಂದಲೇ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯು ಪೂರ್ಣವಾಗಿರಬೇಕು. ಮತ್ತು ಬೇರೆ ಪದಗಳಿಂದ ಆಕಾಂಕ್ಷಾ ಇರಬಾರದು. ಇಂತಹ ವಾಕ್ಯವು ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಬ್ದರೂಪವಾಗಿ ಪ್ರಮಾಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಸ್ವಾಂತರ್ಗತವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳ ನಿರ್ಣಯದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ತನ್ನ ಜೊತೆಗೆ ಸಮಭಿವ್ಯಾಹೃತವಾದ ಬೇರೆ ವಾಕ್ಯಗಳ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಯದಲ್ಲಿ ಅನುಮಾನರೂಪದಿಂದ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆ 'ತತ್ತ್ವಮಸಿ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ತತ್' ಎಂಬ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವಾಗ 'ತ್ವಮಸಿ' ಎಂಬ ಪದಗಳು ಅನುಮಾನರೂಪದಿಂದ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿವೆ. ಅಂದರೆ 'ತತ್' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ 'ತತ್ ಸದೃಶ' ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ

ವಿದ್ಯಾರ್ಥಮಾರ್ಗಧಿಕರಣ ಬೋಧಕವಾದ 'ತೃಮಸಿ' ಎಂಬ ಪದಗಳಿರುವುದರಿಂದ, ಹೀಗೆ ಸ್ವಾಂತರ್ಗತವಾದ ಪದಾರ್ಥನಿರ್ಣಯದಲ್ಲಿ 'ತೃಮಸಿ' ಎಂಬ ಪದಗಳು ಅನುಮಾನರೂಪದಿಂದ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿವೆ.

ಬೇರೆ ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವಾಗಲೂ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಾದಿಗಳಿಂದ ಉಪಪನ್ನವಾಗಿ ವಾಕ್ಯವು ನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗಬಹುದು ಅಥವಾ ಅಂತಹ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಾದಿಗಳಲ್ಲದೇ ಕೇವಲ ಪ್ರಶೋತ್ತರಾದಿ ಭಾವದಿಂದಲೂ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಕ್ಕೆ ನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗಬಹುದು. 'ಆಕಾಶ ಇತಿ ಹೋವಾಚ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಕಾಶಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆನ್ನಲು 'ಆಕಾಶಪರಾಯಣಂ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು 'ಪರಾಯಣತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗದಿಂದ ಸಹಿತವಾಗಿ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗಿದೆ. 'ಹೃದ್ಯಂತರ್ಜ್ಯೋತಿಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಜ್ಯೋತಿಃ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆನ್ನಲು 'ಕತಮ ಆತ್ಮಾ' ಎಂಬ ಪ್ರಶೋತ್ತರ ಭಾವವು ನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ವಾಕ್ಯವು ಮೂರುಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಾಕ್ಯವು ದುರ್ಬಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಲಿಂಗವು ನೇರವಾಗಿ ವ್ಯಾಪ್ತಜ್ಞಾನದ ಮೂಲಕ ವ್ಯಾಪಕಜ್ಞಾನವನ್ನು ತಂದುಕೊಡುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ವಾಕ್ಯವು ಅನೇಕ ಪದಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ, ಶ್ರುತಿ-ಲಿಂಗ ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ, ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅನುಮಾಪಕವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಿಳಂಬವಾಗಿ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗುವುದರಿಂದ, ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ದುರ್ಬಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಲಿಂಗವು ಹೇಗೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತದೋ, ಅದರಂತೆ ವಾಕ್ಯಪ್ರಮಾಣವೂ ಸಹ, ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತದೆ. ಇವೆರಡರಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವುದೇ ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆಂಬ ಆಶಂಕೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಲಿಂಗವು ನೇರವಾಗಿಯೇ ವ್ಯಾಪ್ತಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿ, ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾದರೆ, ವಾಕ್ಯವು ಪದಾರ್ಥಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿ, ಅನಂತರ ವ್ಯಾಪ್ತಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವ ಮೂಲಕ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗಬೇಕು. ಒಂದು ಹಂತದಲ್ಲಿ ಇದು ವಿಳಂಬಪ್ರವೃತ್ತಿ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ವಾಕ್ಯವು ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದರೆ, ಲಿಂಗದಲ್ಲಿಯೇ ಪರಸ್ಪರ ತಾರತಮ್ಯವಿದೆ. ಕೆಲವು ಲಿಂಗಗಳು ಒಂದೇ ಪದದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತವೆ. ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಲಿಂಗಗಳು ಅನೇಕ ಪದಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತವೆ. ಒಂದೇ ಪದದಿಂದ ತಿಳಿಯುವಂತಹ ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಜ್ಞಾನದ ಅನಿವಾರ್ಯತೆ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಕೂಡಲೇ ಅರ್ಥವು ನಿಶ್ಚಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಅನೇಕ ಪದಗಳಿಂದ ಲಿಂಗಜ್ಞಾನ ಬರುವಾಗ ಆ ಎಲ್ಲಾ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿಳಿದು ಅನಂತರ ಅರ್ಥನಿಶ್ಚಯವಾಗಬೇಕಾದ ಕಾರಣ ವಿಳಂಬವಾಗಿ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಲಿಂಗದಲ್ಲೇ ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ ಅನಂತರ ತಾರತಮ್ಯವಿದೆಯೋ, ಅದರಂತೆ ಲಿಂಗ ಮತ್ತು ವಾಕ್ಯಗಳ ನಡುವೆಯೂ ತಾರತಮ್ಯವು ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ.

ಅನೇಕ ಪದಗಳಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾದ ಅಸಾಧಾರಣಾರ್ಥವು ಲಿಂಗವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಶಂಕಿಸಬಾರದು. 'ಅಂತಸ್ತದ್ವೋಪಪದೇಶಾತ್' 'ಆತ ಏವ ಪ್ರಾಣಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳೆಲ್ಲಾ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡುವಂತಹ ಸಮುದ್ರಕಾಯತ್ವ, ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳು ಒಂದೊಂದು ಪದಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯುವಂತಹದ್ದಲ್ಲ, ಅನೇಕ ಪದಗಳಿಂದಲೇ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ, ಸೂತ್ರಕಾರರಿಗೆ ಅಭಿಪ್ರೇತವಾದದ್ದನ್ನೇ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಇಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆಂಬುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು.

ವಾಕ್ಯವು ನೇರವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾರ್ಪಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳಿದಿರಿ? ಏಕೆಂದರೆ ಸೂರ್ಯನು ಮುಳುಗಿದನು ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ, ಒಬ್ಬೊಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಒಂದೊಂದು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ವಿಷ್ಣುನಿಗೆ ಸಂಧ್ಯಾವಂದನೆ ಮಾಡು ಎಂದು, ಕಳ್ಳನಿಗೆ ಕಳ್ಳತನದಲ್ಲಿ ಉದ್ಯುಕ್ತನಾಗು ಎಂದು, ದಾರಿಕೋಟೆಗೆ ಮುಂದೆ ಹೋಗಬೇಡ ಎಂದು, ಕಾಮಿನಿಯಿಗೇ ರತ್ನೀಡೆಗಾಗಿ ಕಾಂಕ್ಷುರುಷನನ್ನು ಪ್ರಲೋಭನೆ ಮಾಡು ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಸೂರ್ಯನ ಅಸ್ತಂಗಮನದಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು 'ಅಸ್ತಂಗತಃ ಸವಿತಾ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ತಿಳಿಸುವುದರಿಂದ ವಾಕ್ಯವು ಲಿಂಗರೂಪವೇ ಆಗಿದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ದುರ್ಬಲವೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ?

ಈ ಆಕ್ಷೇಪವೂ ಸಹ ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರಕೃತ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತಿರುವ ಶ್ರುತಿ, ಲಿಂಗ, ವಾಕ್ಯ ಇವೆಲ್ಲವೂ ವೇದದ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಯದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗರೂಪವಾಗಿರಬೇಕು ಹೊರತು, ವಕ್ಯವಿನ ವಿವಕ್ಷೆಯನ್ನು ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನಾಗಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ. 'ಅಸ್ತಂಗತಃ ಸವಿತಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ನೀವು ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದು. ವಕ್ಯವಿನ ವಿವಕ್ಷೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯಲಿಕ್ಕೆ ಅನುಮಾಪಕವಾಗಿದೆ, ಆದ್ದರಿಂದ ದೃಷ್ಟಾಂತವು ವಿಷಮವಾದ್ದರಿಂದ ಆಕ್ಷೇಪವೂ ತಪ್ಪು. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಆಗಮಾರ್ಥಾವಸತ್ಯರ್ಥಾ ನಿಯತವ್ಯಾಪ್ತಯೋಽಖಿಲಾಃ | ವಾಕ್ಯಂ ಪ್ರಕರಣಂ ಸ್ಥಾನಂ ಸಮಾಖ್ಯಾಚ ತಥಾವಿಧಾಃ ||' ಎಂದರೆ ವಾಕ್ಯ, ಪ್ರಕರಣ, ಸ್ಥಾನ, ಸಮಾಖ್ಯಾಗಳೆಲ್ಲವೂ ವೇದಾರ್ಥದ ನಿರ್ಣಯದಲ್ಲಿ ನಿಯತವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿವೆ ಆದ್ದರಿಂದ ಅನುಮಾನರೂಪವಾಗಿವೆಯೆಂದು ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಒಂದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವುಳ್ಳ ಅನೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳ ಪುಂಜವೇ ಪ್ರಕರಣ ಎನಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಪ್ರಕರಣವು ಅನೇಕ ಅವಾಂತರ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಮೂಲಕ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಕರಣಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಅರ್ಥೈಸಬೇಕಾದ್ದರಿಂದಲೂ ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಿಳಂಬವಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕರಣಕ್ಕಿಂತ ವಾಕ್ಯವೇ ಪ್ರಬಲವಾಗುತ್ತದೆ -

ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ 'ಯೋಽಯಂ ವಿಜ್ಞಾನಮಯಃ ಪ್ರಾಣೋಽಹೃದ್ಯಂತಃಸ್ಯೋತಿಃ ಪುರುಷಃ' ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ವಾಕ್ಯವು ಜೀವನನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. 'ಕಿಂ ಜ್ಯೋತೀರಯ ಪುರುಷಃ' ಎಂದು ಜನಕರಾಜರು ಜೀವನು ಯಾವರೀತಿಯ ಜ್ಞಾನಸಾಧನವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದಾನೆಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯರು ಉತ್ತರಿಸುವ ಪ್ರಕರಣವೇ ಇದಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಜೀವಾತ್ಮನ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಶ್ನೆ ಹಾಗೂ ಉತ್ತರಗಳಿರುವುದರಿಂದ 'ಜ್ಯೋತಿಃ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಜೀವನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಈ ಪ್ರಕರಣ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲೇ 'ಕತಮ ಅತ್ಮಾ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ವಿಷ್ಣುವೇ 'ಜ್ಯೋತಿಃ' ಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿಬಿಡುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಒಂದು 'ಜ್ಯೋತಿಃ' ಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನು ಜೀವಾತ್ಮನಾದಲ್ಲಿ 'ಕತಮ ಅತ್ಮಾ' ಆತ್ಮನೆಂದರೆ ಯಾರು ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯೇ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದಲೇ ವಿಷ್ಣುವೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹೀಗೆ ಪ್ರಕರಣಕ್ಕಿಂತ ವಾಕ್ಯವೇ ಪ್ರಬಲ.

ಲಿಂಗ ಹಾಗೂ ವಾಕ್ಯಗಳ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಬಹುದು. ವ್ಯಾಖ್ಯಾರ್ಪಕವಾದ ಪದವು ಲಿಂಗ. ವ್ಯಾಖ್ಯಾರ್ಪಕವಾದ ಅನೇಕ ಪದಗಳೇ ವಾಕ್ಯ ಎಂದು. ಹಿಂದೆ ಲಿಂಗವೇ ಏಕಪದಾತ್ಮಕವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಅನೇಕ ಪದಾತ್ಮಕವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಎರಡು ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಲಿಂಗವನ್ನು ವಿಭಾಗಮಾಡಲಾಗಿತ್ತು. ಆದರೆ

ವಿದ್ಯುತ್‌ಧರ್ಮಾಧಿಕರಣ ಬೋಧಕವಾದ 'ತ್ವಮಸಿ' ಎಂಬ ಪದಗಳಿರುವುದರಿಂದ, ಹೀಗೆ ಸ್ವಾಂತರ್ಗತವಾದ ಪದಾರ್ಥನಿರ್ಣಯದಲ್ಲಿ 'ತ್ವಮಸಿ' ಎಂಬ ಪದಗಳು ಅನುಮಾನರೂಪದಿಂದ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿವೆ.

ಬೇರೆ ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವಾಗಲೂ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಾದಿಗಳಿಂದ ಉಪಪನ್ನವಾಗಿ ವಾಕ್ಯವು ನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗಬಹುದು ಅಥವಾ ಅಂತಹ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಾದಿಗಳಲ್ಲದೇ ಕೇವಲ ಪ್ರಶೋತ್ತರಾದಿ ಭಾವದಿಂದಲೂ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಕ್ಕೆ ನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗಬಹುದು. 'ಆಕಾಶ ಇತಿ ಹೋವಾಚ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಕಾಶಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆನ್ನಲು 'ಆಕಾಶಪರಾಯಣಂ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು 'ಪರಾಯಣತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗದಿಂದ ಸಹಿತವಾಗಿ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗಿದೆ. 'ಹೃದ್ಯಂತರ್ಜ್ಯೋತಿಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಜ್ಯೋತಿಃ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆನ್ನಲು 'ಕತಮ ಆತ್ಮಾ' ಎಂಬ ಪ್ರಶೋತ್ತರ ಭಾವವು ನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ವಾಕ್ಯವು ಮೂರುಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಾಕ್ಯವು ದುರ್ಬಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಲಿಂಗವು ನೇರವಾಗಿ ವ್ಯಾಪ್ತಜ್ಞಾನದ ಮೂಲಕ ವ್ಯಾಪಕಜ್ಞಾನವನ್ನು ತಂದುಕೊಡುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ವಾಕ್ಯವು ಅನೇಕ ಪದಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ, ಶ್ರುತಿ-ಲಿಂಗ ಇವುಗಳೆನ್ನಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ, ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅನುಮಾಪಕವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಿಳಂಬವಾಗಿ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗುವುದರಿಂದ, ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ದುರ್ಬಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಲಿಂಗವು ಹೇಗೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತದೋ, ಅದರಂತೆ ವಾಕ್ಯಪ್ರಮಾಣವೂ ಸಹ, ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತದೆ. ಇವೆರಡರಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವುದೇ ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆಂಬ ಆಶಂಕೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಲಿಂಗವು ನೇರವಾಗಿಯೇ ವ್ಯಾಪ್ತಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿ, ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾದರೆ, ವಾಕ್ಯವು ಪದಾರ್ಥಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿ, ಅನಂತರ ವ್ಯಾಪ್ತಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವ ಮೂಲಕ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗಬೇಕು. ಒಂದು ಹಂತದಲ್ಲಿ ಇದು ವಿಳಂಬಪ್ರವೃತ್ತಿ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ವಾಕ್ಯವು ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದರೆ, ಲಿಂಗದಲ್ಲಿಯೇ ಪರಸ್ಪರ ತಾರತಮ್ಯವಿದೆ. ಕೆಲವು ಲಿಂಗಗಳು ಒಂದೇ ಪದದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತವೆ. ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಲಿಂಗಗಳು ಅನೇಕ ಪದಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತವೆ. ಒಂದೇ ಪದದಿಂದ ತಿಳಿಯುವಂತಹ ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಜ್ಞಾನದ ಅನಿವಾರ್ಯತೆ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಕೂಡಲೇ ಅರ್ಥವು ನಿಶ್ಚಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಅನೇಕ ಪದಗಳಿಂದ ಲಿಂಗಜ್ಞಾನ ಬರುವಾಗ ಆ ಎಲ್ಲಾ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿಳಿದು ಅನಂತರ ಅರ್ಥನಿಶ್ಚಯವಾಗಬೇಕಾದ ಕಾರಣ ವಿಳಂಬವಾಗಿ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಲಿಂಗದಲ್ಲೇ ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ ಅವಾಂತರ ತಾರತಮ್ಯವಿದೆಯೋ, ಅದರಂತೆ ಲಿಂಗ ಮತ್ತು ವಾಕ್ಯಗಳ ನಡುವೆಯೂ ತಾರತಮ್ಯವು ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ.

ಅನೇಕ ಪದಗಳಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾದ ಅಸಾಧಾರಣಾರ್ಥವು ಲಿಂಗವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಶಂಕಿಸಬಾರದು. 'ಅಂತಸ್ತದ್ರಮೋಪದೇಶಾತ್' 'ಅತಃ ಏವ ಪ್ರಾಣಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳೆಲ್ಲಾ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡುವಂತಹ ಸಮುದ್ರಕಾಯತ್ವ, ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳು ಒಂದೊಂದು ಪದಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯುವಂತಹದಲ್ಲ, ಅನೇಕ ಪದಗಳಿಂದಲೇ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ, ಸೂತ್ರಕಾರರಿಗೆ ಅಭಿಪ್ರೇತವಾದದ್ದನ್ನೇ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಇಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆಂಬುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು.

ವಾಕ್ಯವು ನೇರವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾರ್ಪಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳಿದಿರಿ? ಏಕೆಂದರೆ ಸೂರ್ಯನು ಮುಳುಗಿದನು ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ, ಒಬ್ಬೊಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಒಂದೊಂದು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ವಿಪ್ರನಿಗೆ ಸಂಧ್ಯಾವಂದನೆ ಮಾಡು ಎಂದು, ಕಳ್ಳನಿಗೆ ಕಳ್ಳತನದಲ್ಲಿ ಉದ್ಯುಕ್ತನಾಗು ಎಂದು, ದಾಣಿಹೋಕನಿಗೆ ಮುಂದೆ ಹೋಗಬೇಡ ಎಂದು, ಕಾಮಿನಿಗಾಗಿ ರತಿಕ್ರೀಡೆಗಾಗಿ ಕಾಂಕ್ಷಾರುಷನನ್ನು ಪ್ರಲೋಭನೆ ಮಾಡು ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಸೂರ್ಯನ ಅಸ್ತಂಗಮನದಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು 'ಅಸ್ತಂಗತಃ ಸವಿತಾ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ತಿಳಿಸುವುದರಿಂದ ವಾಕ್ಯವು ಲಿಂಗರೂಪವೇ ಆಗಿದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ದುರ್ಬಲವೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ?

ಈ ಆಕ್ಷೇಪವೂ ಸಹ ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರಕೃತ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತಿರುವ ಶ್ರುತಿ, ಲಿಂಗ, ವಾಕ್ಯ ಇವೆಲ್ಲವೂ ವೇದದ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಯದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗರೂಪವಾಗಿರಬೇಕು ಹೊರತು, ವಕ್ಯ ವಿನ ವಿವಕ್ಷೆಯನ್ನು ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನಾಗಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ. 'ಅಸ್ತಂಗತಃ ಸವಿತಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ನೀವು ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದು. ವಕ್ಯ ವಿನ ವಿವಕ್ಷೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯಲಿಕ್ಕೆ ಅನುಮಾಪಕವಾಗಿದೆ, ಆದ್ದರಿಂದ ದೃಷ್ಟಾಂತವು ವಿಷಮವಾದ್ದರಿಂದ ಆಕ್ಷೇಪವೂ ತಪ್ಪು. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಆಗಮಾರ್ಥಾವಸತ್ಯರ್ಥಾ ನಿಯತವ್ಯಾಪ್ರಯೋಽಖಿಲಾಃ | ವಾಕ್ಯಂ ಪ್ರಕರಣಂ ಸ್ಥಾನಂ ಸಮಾಖ್ಯಾಚ ತಥಾವಿಧಾಃ ||' ಎಂದರೆ ವಾಕ್ಯ, ಪ್ರಕರಣ, ಸ್ಥಾನ, ಸಮಾಖ್ಯಾಗಳೆಲ್ಲವೂ ವೇದಾರ್ಥದ ನಿರ್ಣಯದಲ್ಲಿ ನಿಯತವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿವೆ ಆದ್ದರಿಂದ ಅನುಮಾನರೂಪವಾಗಿವೆಯೆಂದು ಅನುಖ್ಯಾನ್ಯನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಒಂದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವುಳ್ಳ ಅನೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳ ಪುಂಜವೇ ಪ್ರಕರಣ ಎನಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಪ್ರಕರಣವು ಅನೇಕ ಅವಂತರ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಮೂಲಕ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಕರಣಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಅರ್ಥೈಸಬೇಕಾದ್ದರಿಂದಲೂ ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಿಳಂಬವಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕರಣಕ್ಕಿಂತ ವಾಕ್ಯವೇ ಪ್ರಬಲವಾಗುತ್ತದೆ -

ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ 'ಯೋಽಯಂ ವಿಜ್ಞಾನಮಯಃ ಪ್ರಾಣೇಽಹೃದ್ಯಂತಜ್ಯೋತಿಃ ಪುರುಷಃ' ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ವಾಕ್ಯವು ಜೀವನನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. 'ಕಿಂ ಜ್ಯೋತೀರಯ ಪುರುಷಃ' ಎಂದು ಜನಕರಾಜರು ಜೀವನು ಯಾವರೀತಿಯ ಜ್ಞಾನಸಾಧನವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದಾನೆಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದಕ್ಕೆ ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯರು ಉತ್ತರಿಸುವ ಪ್ರಕರಣವೇ ಇದಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಜೀವಾತ್ಮನ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಶ್ನೆ ಹಾಗೂ ಉತ್ತರಗಳಿರುವುದರಿಂದ 'ಜ್ಯೋತಿಃ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಜೀವನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಈ ಪ್ರಕರಣ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲೇ 'ಕತಮ ಆತ್ಮಾ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ವಿಷ್ಣುವೇ 'ಜ್ಯೋತಿಃ' ಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿಬಿಡುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಒಂದು 'ಜ್ಯೋತಿಃ' ಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನು ಜೀವಾತ್ಮನಾದಲ್ಲಿ 'ಕತಮ ಆತ್ಮಾ' ಆತ್ಮನೆಂದರೆ ಯಾರು ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯೇ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದಲೇ ವಿಷ್ಣುವೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹೀಗೆ ಪ್ರಕರಣಕ್ಕಿಂತ ವಾಕ್ಯವೇ ಪ್ರಬಲ.

ಲಿಂಗ ಹಾಗೂ ವಾಕ್ಯಗಳ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಬಹುದು. ವ್ಯಾಖ್ಯಾರ್ಪಕವಾದ ಪದವು ಲಿಂಗ. ವ್ಯಾಖ್ಯಾರ್ಪಕವಾದ ಅನೇಕ ಪದಗಳೇ ವಾಕ್ಯ ಎಂದು. ಹಿಂದೆ ಲಿಂಗವೇ ಏಕಪದಾತ್ಮಕವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಅನೇಕ ಪದಾತ್ಮಕವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಎರಡು ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಲಿಂಗವನ್ನು ವಿಭಾಗಮಾಡಲಾಗಿತ್ತು. ಆದರೆ

ಈಗ ವ್ಯಾಪ್ತಧರ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಒಂದು ಪದವಿದ್ಧರ ಲಿಂಗವೆಂದು, ಅನೇಕ ಪದಗಳಿದ್ದರ ವಾಕ್ಯವೆಂದು ವಿಭಿನ್ನವಾಗಿ ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರಕಾರದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗ ಹಾಗೂ ವಾಕ್ಯಗಳ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಲಿಂಗವು ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪ್ರಬಲವೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುವುದು ಎಂದರೆ? 'ಒಬ್ಬ ಕರ್ತೃವು ವರ್ತಮಾನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತನಗಾಗಿ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗುತ್ತಾನೆ' ಎಂದು ಉದ್ದವಾದ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಯಾವ ಶಾಬ್ದಬೋಧವು ಬರುತ್ತದೋ ಅದನ್ನು 'ಪಚತೇ' ಎಂಬ ಒಂದೇ ಕ್ರಿಯಾಪದದಿಂದ ಅಷ್ಟೂ ಶಾಬ್ದಬೋಧವನ್ನು ಪಡೆಯಬಹುದು. ಇಲ್ಲಿರುವ 'ಪಚತೇ' ಎಂಬ ಒಂದೇ ಪದವು ವ್ಯಾಖ್ಯಾರ್ಥವಾದ ಲಿಂಗರೂಪವಾದ ಪದವಾಗಿದೆ. ಒಬ್ಬ ಕರ್ತೃ ವರ್ತಮಾನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತನಗಾಗಿ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗುತ್ತಾನೆ ಎಂಬುದು ಅನೇಕ ಪದಗಳುಳ್ಳ ವಾಕ್ಯರೂಪವಾಗಿದೆ. ಯಾವುದರಿಂದ ತೀವ್ರವಾಗಿ ಶಾಬ್ದಬೋಧವು ಬರುತ್ತದೋ ಅದೇ ಪ್ರಬಲವಾದ್ದರಿಂದ 'ಪಚತೇ' ಎಂಬ ಲಿಂಗರೂಪವಾದ ಪದವೇ ಪ್ರಬಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರಂತೆ 'ಸರ್ವಾಣಿ ಹವಾ ಇಮಾನಿ ಭೂತಾನಿ ಆಕಾಶಾದೇವ ಸಮುತ್ಪದ್ಯಂತೇ' ಎಂಬ ದೀರ್ಘವಾದ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಾಯಾದ್ವಿ ಭೂತಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದಕ್ಕಿಂತಲೂ 'ಅನಂತಃ' ಎಂಬ ಒಂದೇ ಪದದಿಂದ ಅನಂತತ್ವ ಲಿಂಗವನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದೇ ಶ್ರೇಷ್ಠ. ಇದರಂತೆ ಅಗ್ನಿ ಪ್ರಕರಣದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದಕ್ಕಿಂತಲೂ 'ವಿಮೇ ಕರ್ಣಾ ಪತಯತಃ' ಎಂಬ ಒಂದೇ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ 'ಜ್ಯೋತಿಃ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕರಣಕ್ಕಿಂತ ವಾಕ್ಯವು ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆಯೆಂದೂ ಸಹ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಹಾಗಾದರೆ 'ಆತ ಏವ ಪ್ರಾಣಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ತ್ರೀಲಕ್ಷೀಪತಿತ್ವ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಲಿಂಗವೆಂದೇ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಈಗ ಹೇಳಿದ ಲಕ್ಷಣದಂತೆ ಅವುಗಳು ವಾಕ್ಯವಾಗಬೇಕಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಹೀಗೆ ಉತ್ತರಿಸಬೇಕು. ವ್ಯಾಖ್ಯಾರ್ಥವಾದ ಅನೇಕ ಪದಗಳ ಸಮೂಹವು ವಾಕ್ಯವೆನಿಸಿದ್ದರಿಂದ 'ತ್ರಿಶ್ಚ ತೇ ಲಕ್ಷ್ಮೀಶ್ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಸಮೂಹವು ವಾಕ್ಯರೂಪ ಪ್ರಮಾಣವೇ ಆಗಿದೆ. ಆದರೆ ಇದರಿಂದ ತಿಳಿಯುವಂತಹ 'ತ್ರಿಲಕ್ಷೀ ಪತಿತ್ವ' ಎಂಬ ಅಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮವು ಲಿಂಗರೂಪವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವಾಂತರ ಭೇದವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸದೇ ಇದನ್ನು ಮಾತ್ರ ವಿವಕ್ಷಿಸಿ, ಸೂತ್ರಕಾರರು ಲಿಂಗವೆಂದು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಕರಣ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತಲೂ ಸ್ಥಾನಪ್ರಮಾಣವು ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆ - ಸಮಗ್ರ ಪಟ್ ಪ್ರಶೋಪನಿಷತ್ತು ಅನೇಕ ಪ್ರಕರಣದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತಹ ಸ್ಥಾನರೂಪವಾದ ಪ್ರಮಾಣ. ಆದರೆ ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಮೂರನೆಯ ಪ್ರಶ್ನೆಯಲ್ಲಿ 'ಆತ್ಮತಃ ಏಷ ಪ್ರಾಣೋ ಜಾಯತೇ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಾಣನ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಪ್ರಕರಣ ಪ್ರಮಾಣವು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ಅಸಾಧಾರಣ ಲಿಂಗಗಳಿಂದ 'ಭಗವನ್ ಕುತ ಏಷ ಪ್ರಾಣೋ ಜಾಯತೇ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಪರವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತದೆ. ಸ್ಥಾನಪ್ರಮಾಣವು ಸ್ವಲ್ಪ ವಿಳಂಬವಾಗಿ 'ಏವಮೇವ ಏಷ ಪ್ರಾಣಃ' ಎಂಬುದನ್ನು ವಿಷ್ಣುಪರವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತದೆ. ವಿಳಂಬವಾಗಿ ಸಮರ್ಥಿಸುವಂತಹ ಸ್ಥಾನ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತಲೂ ತೀವ್ರವಾಗಿ ವಾಯುಪರತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವ ಪ್ರಕರಣ ಪ್ರಮಾಣವೇ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಇದರಿಂದ ನಿಶ್ಚಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವು ಸ್ಥಾನಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತಲೂ ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆ. 'ಅನ್ನಮಯ, ಪ್ರಾಣಮಯ, ಮನೋಮಯ, ವಿಜ್ಞಾನಮಯ, ಅನಂದಮಯಾ ಮೇ ಶುದ್ಧಂತಾಮಃ' ಎಂಬ ಮಹಾನಾರಾಯಣೋಪನಿಷತ್ತಿ-

ನಲ್ಲಿರುವ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತಲೂ ಶೈಶಿರೀಯೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಣಮಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ಕೋಶವಾಚಕವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಇದರಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದದ ಉಲ್ಲೇಖವಿರುವಂತಹ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ, ಅನ್ನಮಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ಬ್ರಹ್ಮವಾಚಕಗಳೂ ಆಗಿವೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಆದರೆ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪ್ರಕರಣಪ್ರಮಾಣವು ಪ್ರಬಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅನ್ನಮಯಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಬ್ರಹ್ಮವಾಚಕಗಳಾಗುತ್ತವೆಂದೇ ಸಿದ್ಧಾಂತ.

ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಯು ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ. ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಲಿಂಗವು ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಕರಣ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತ ವಾಕ್ಯವು ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ. ಸ್ಥಾನಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತ ಪ್ರಕರಣವು ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ. ಸ್ಥಾನಪ್ರಮಾಣವು ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆಯೆಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾಯಿತು.

ಶ್ರುತಿ, ಲಿಂಗ, ವಾಕ್ಯ, ಪ್ರಕರಣ, ಸ್ಥಾನ, ಸಮಾಖ್ಯಾ ಎಂಬ ಆರು ಬಗೆಯ ಈ ತಾತ್ಪರ್ಯಲಿಂಗಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅನುಮಾನರೂಪದಲ್ಲಿಯೇ ಅರ್ಥನಿಶ್ಚಾಯಕವಾಗುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಶ್ರುತಿ ಮಾತ್ರ ಶ್ರುತಿತ್ವಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗುತ್ತದೆ.

ವೇದದಲ್ಲಿರುವ ಯಾವ ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯ ಮಾಡಲು ಶ್ರುತಿ-ಲಿಂಗಾದಿಗಳನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸುತ್ತೇವೋ, ಅಂತಹ ಶ್ರುತಿ-ಲಿಂಗಾದಿಗಳು ಅದೇ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಇರಬೇಕಾಗುತ್ತವೆ. ಅಂದರೆ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಶ್ರುತಿ-ಲಿಂಗ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ, ಅದರ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಾವು ನಿಶ್ಚಯಮಾಡಬೇಕು. ಒಂದು ವೇಳೆ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿ-ಲಿಂಗಾದಿಗಳಿಲ್ಲದೇ, ಅದರ ಹಿಂದಿನ ಅಥವಾ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿ-ಲಿಂಗಾದಿಗಳಿದ್ದರೆ ಹಿಂದಿನ-ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸಿ ಅನಂತರ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸಬೇಕು.

ಒಂದು ವೇಳೆ ಹಿಂದಿನ-ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮತ್ತು ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರುತಿ-ಲಿಂಗಾದಿಗಳಿಲ್ಲದೇ ಬೇರೆ ಕಡೆ ಇದ್ದರೆ, ಅವಾಗ ಪ್ರಕರಣಕ್ಕೆ ನಿಶ್ಚಾಯಕವಾಗುವ ಮೂಲಕ ಅವು ತಾತ್ಪರ್ಯಲಿಂಗಗಳೆನಿಸುತ್ತವೆ.

ಒಂದು ವೇಳೆ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಅರ್ಥನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ಉಪಕ್ರಮ-ಉಪಸಂಹಾರಗಳು ಅನುಗುಣವಾಗಿದ್ದರೆ ಅಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯಾತಿತಯವು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಅರ್ಥನಿಶ್ಚಯವಾಗದೇ ಉಪಕ್ರಮೋಪಸಂಹಾರಗಳು ಮಾತ್ರವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕರಣವು ನಿರ್ಣಯದ್ವಾರಾ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಇನ್ನು ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಅರ್ಥನಿಶ್ಚಯವು ಉಂಟಾಗಿ, ಉಪಕ್ರಮೋಪಸಂಹಾರಗಳು ವಿಪರೀತವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಶ್ರುತಿ-ಲಿಂಗಾದಿಗಳಿಂದ ಈ ವಾಕ್ಯವು ಬೇರೆ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತದೆ. ಉಪಕ್ರಮಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಕರಣವು ಅನ್ಯಪರವೆಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

॥ ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀಹಯಗ್ರೀವೋ ವಿಜಯತೇತಮಾಮ್ ॥

ಭೂಮಾಧಿಕರಣ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ, ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ, ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ,
ತತ್ವಪ್ರದೀಪ, ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ, ಭಾವದೀಪ
ವಿಶೇಷವಿಚಾರದೊಂದಿಗೆ ಕನ್ನಡಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಅನುವಾದ
ಮತ್ತು
ತಂತ್ರದೀಪಿಕೆಯ ಜೊತೆ ಮತ್ತೆಯ ವಿಮರ್ಶೆ

॥ ಹರಿಃ ಓಂ ॥

॥ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸಾಯ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀಮದ್‌ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

ಭೂಮಾಧಿಕರಣ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

‘ಭೂಮಾ ಸಂಪ್ರಸಾದಾದಧ್ವಪದೇಶಾತ್’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ब्रह्मसूत्रम् - ॥ भूमा सम्प्रसादादध्वपदेशात् ॥

ಯಾವಾತನು ಭೂಮಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೋ ಅವನು ಪೂರ್ಣಸುಖಸ್ವರೂಪ-
ನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು, ಮತ್ತು ನಾಮಾಭಿಮಾನಿಯಾದ ಉಜಾದೇವಿಯಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ
ವಾಯುದೇವತೆಗಿಂತ ಅಧಿಕನನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಭೂಮಾ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ
ವಿಷ್ಣುವೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆ.

ಭೂಮಾ = ಯೋ ವೈ ಭೂಮಾ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಭೂಮಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು
ಸುಖಪೂರ್ಣನಾದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ, ಸಂಪ್ರಸಾದಾತ್ = ತತ್ಸುಖಂ ಎಂಬುದರಿಂದ
ಪೂರ್ಣಸುಖಸ್ವರೂಪತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಮತ್ತು ಅಧ್ವಪದೇಶಾತ್ = ನಾಮಾಭಿಮಾನಿಯಾದ
ದೇವತೆಗಿಂತ ಅಧಿಕರಾದ ವಾಯುದೇವತೆಗಿಂತಲೂ ಉತ್ತಮನೆಂದು ಭೂಮನನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ.

ಜಗದ್ಗುರು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

‘ಭೂಮಾ’ ಎಂದರೆ ವಾಯು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್ - ‘ಪ್ರಾಣೋ ವಾ ಆಶಾಸಾ ಭೂಮಾನ್’ ಇತ್ಯುಕ್ತವಾ ‘ಯೋ ವೈ ಭೂಮಾ ತತ್ ಸುಖಮ್’ (ಛಾ. ೭-೨೩.) ಇತ್ಯುಕ್ತೇಸ್ತಸ್ಯೈವ ಭೂಮತ್ವಪ್ರಾಪ್ತಿಃ ।

ಅನುವಾದ - ಛಾಂದೋಗ್ಯಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣನಾದರೂ ಆಶಾ ಎಂಬ ಭಾರತೀದೇವಿಗಿಂತ ದೊಡ್ಡವನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಿ, ಮುಂದೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಯಾವ ವಾಯುದೇವನಿದ್ದಾನೋ ಅವನೇ ಸುಖಪೂರ್ಣನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಭೂಮಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ತಿಳಿಯುವ ಅನಂದಪೂರ್ಣತವು ವಾಯುದೇವನಲ್ಲೇ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಭೂಮಾ ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕಶಬ್ದವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಭೂಮ್ನಾ ಕೃತುವತ್ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಭೂಮಾಶಬ್ದವನ್ನು ಧರ್ಮವಾಚಕವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದರೂ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣವಾಗಿರುವಿಕೆ ಎಂದು ಧರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅಂದರೆ ಗುಣಗಳಿಂದ ಉತ್ತಮನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದರ್ಥ. ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಸಂಗತಿ ಹಾಗೂ ವಿಷಯಾದಿಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾ, ಯುಕ್ತವಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ‘ಪ್ರಾಣೋ ವಾ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಾಣೋ ವಾ = ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಾದರೋ, ಆಶಾಸಾ = ಆಶಾ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಭಾರತೀದೇವಿಗಿಂತ, ಭೂಮಾನ್ = ಗುಣದಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡವನು, ಇತ್ಯುಕ್ತಾ = ಹೀಗೆ ಹೇಳಿ, ಮುಂದೆ ಯೋ ವೈ ಭೂಮಾ = ಯಾವ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ವಾಯುದೇವನಿದ್ದಾನೋ, ತತ್ = ಅವನೇ, ಸುಖಪೂರ್ಣನು, ಇತ್ಯುಕ್ತೇಃ = ಹೀಗೆ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ, ತಸ್ಯೈವ = ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೇನೇ, ಭೂಮತ್ವಪ್ರಾಪ್ತಿಃ = ಭೂಮಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತವು, ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಾಯುದೇವನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆನ್ನಲು ಕಾರಣ

**ब्रह्मसूत्रभाष्यम् - 'उत्क्रान्तप्राणान्' (छां. ७-१५-३.) इत्यादिलिङ्गात्
प्राणशब्दश्च वायुवाचीति ।**

ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ನಿರ್ಗಮಿಸಿದ ಮೇಲೆ ತಂದೆ ಮೊದಲಾದವರನ್ನು ಸುಟ್ಟರೂ ಪಾಪವಿಲ್ಲ ಎಂದು ದೇಹದಿಂದ ನಿರ್ಗಮನರೂಪವಾದ ಪ್ರಾಣನ ಲಿಂಗವು ಕೇಳಿಸುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಾಣೋ ವಾ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದದಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಭೂಮಾಶಬ್ದದಿಂದಲೂ ಅವನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- 'ಪ್ರಾಣೋ ವಾ ಆಶಾಯಾ ಭೂಯಾನ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವು 'ಆತ ಏವ ಪ್ರಾಣಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಪ್ರಕಾರ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಭೂಮನೆನಿಸುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದದ ಬಲದಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಲ್ಲಿ ಭೂಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ಈ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಉತ್ಕ್ರಾಂತಪ್ರಾಣಾನ್ = ದೇಹದಿಂದ ನಿರ್ಗಮಿಸಿರುವ ಪ್ರಾಣನುಳ್ಳ ತಂದೆ ಮೊದಲಾದವರನ್ನು, ಇತ್ಯಾದಿ = ಇವೇ ಮೊದಲಾದ, ಲಿಂಗಾತ್ = ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ಲಿಂಗಗಳಿರುವುದರಿಂದ, ಪ್ರಾಣಶಬ್ದಶ್ಚ = ಪ್ರಾಣೋ ವಾ ಆಶಾಯಾಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವಾದರೋ, ವಾಯುವಾಚೀ = ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ, ಇತಿ = ಇಷ್ಟು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಪ್ರಾಣಸುಖಸ್ವರೂಪನಾದ ವಿಷ್ಣುವೇ 'ಭೂಮಾ'

ब्रह्मसूत्रभाष्यम् - अतो वक्ति -

॥ भूमा सम्प्रसादादध्युपदेशात् ॥

'सम्प्रसादात्' पूर्णसुखरूपत्वात् 'अध्युपदेशात्' सर्वेषामुपर्युपदेशाच्च विष्णुरेव भूमा ।

ಅನುವಾದ - ಈ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾಗ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಭೂಮಾ ಸಂಪ್ರಸಾದಾದಧ್ಯುಪದೇಶಾತ್' ಸಂಪ್ರಸಾದಾತ್' ಎಂದರೆ ಪೂರ್ಣಸುಖವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿರುವುದರಿಂದ, ಅಧ್ಯುಪದೇಶಾತ್ = ಸಕಲದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಅಧಿಕನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಿರುವ ಕಾರಣ, ಭೂಮಾ = ಭೂಮಾಶಬ್ದದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನು.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಅತಃ = ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ, ವಕ್ತೃ = ಸೂತ್ರಕಾರರು ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಸಂಪ್ರಸಾದಾತ್ = ಪೂರ್ಣಸುಖ-ಸ್ವರೂಪನೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ, ಅಧ್ಯುಪದೇಶಾತ್ = ಪ್ರಾಣನೇ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಅತ್ಯಧಿಕನೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ವಿಷ್ಣುರೇವ = ವಿಷ್ಣುವೇ, ಭೂಮಾ = ಭೂಮಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

ಪೂರ್ಣಸುಖತ್ವಾದಿಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನದ್ದೇ ಧರ್ಮ

ब्रह्मसूत्रभाष्यम् - 'सहस्रशीर्षं देवं विश्वाक्षं विश्वशम्भुवम् ।

विश्वं नारायणं देवमक्षरं परमं पदम् ॥

विश्वतः परमां नित्यम्' (महाना. ११.) इति हि श्रुतिः ।

ಅನುವಾದ - ಅನಂತ ಶಿರಸ್ಸುಳ್ಳ ಕ್ರೀಡಾದಿಗುಣವಿಶಿಷ್ಟನಾದ, ಎಲ್ಲೆಡೆ ದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳ ಪೂರ್ಣಸುಖಾಶ್ರಯನಾದ, ಜಗತ್ತಿನ ಒಳಗಡೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿರುವ ನಾರಾಯಣಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ, ಸರ್ವಪ್ರೇರಕನಾದ, ತ್ರಿವಿಧನಾಶರಹಿತನಾದ, ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ, ಶಶ್ದದೇಕಪ್ರಕಾರನಾದ ನಾರಾಯಣನನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಉಪಜೀವಿಸಿದ್ದಾರೆಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಪೂರ್ಣಸುಖತ್ವಾದಿಗಳು ವಿಷ್ಣುವೇ ಭೂಮಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆನ್ನಲು ಹೇಗೆ ಲಿಂಗಗಳಾಗುತ್ತವೆ? ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಸಹಸ್ರಶೀರ್ಷಂ = ಅನಂತಶಿರಸ್ಸುಗಳುಳ್ಳ, ದೇವಂ =
 ಕ್ರೀಡಾಧಿಗುಣವಿಶಿಷ್ಟನಾದ, ಪ್ರಕಾಶಸ್ವರೂಪನಾದ, ವಿಶ್ವಾತ್ಮಂ = ಎಲ್ಲೆಡೆ
 ದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳ, ವಿಶ್ವಶಂಭುವಮ್ = ಪೂರ್ಣಸುಖಾಶ್ರಯನಾದ, ವಿಶ್ವಂ =
 ಜಗತ್ತನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿರುವ, ನಾರಾಯಣಂ = ಮುಕ್ತರ ಸಮೂಹದಲ್ಲಿ
 ವ್ಯಕ್ತನಾದ, ಆತ್ಮರಂ = ಸ್ವರೂಪತಃ ನಾಶರಹಿತನಾದ, ಪರಮಂ =
 ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಉತ್ತಮನಾದ, ಪದಂ = ಪ್ರಾಪ್ತನಾದ, ವಿಶ್ವತಃ =
 ವಿಶ್ವಕ್ಕಿಂತಲೂ, ಪರಮಂ = ಉತ್ತಮನಾದ, ನಿತ್ಯಂ = ಶಶ್ವದೇಕ-
 ಪ್ರಕಾರನಾದ ನಾರಾಯಣನನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಉಪಜೀವಿಸಿದ್ದಾರೆ, ಇತಿ ಹಿ
 = ಹೀಗಷ್ಟೇ, ಕೃತಿಃ = ಶ್ರುತಿಯು ಇರುತ್ತದೆ.

**ब्रह्मसूत्रभाष्यम् - 'तमुत्क्रामन्तं प्राणोऽनूत्क्रಾಮति' (बृ. ६-४-२.) इत्यादिना
 नोत्क्रमणादिलिङ्गविरोधोऽपि ॥**

ಅನುವಾದ - 'ಪ್ರಾಣನು ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ದೇಹದಿಂದ ನಿರ್ಗಮಿಸುತ್ತಾನೆ' ಇವೇ
 ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ದೇಹದಿಂದ ನಿರ್ಗಮನವು ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ
 ಧರ್ಮವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಪ್ರಾಣಶಬ್ದದಿಂದ ವಿಷ್ಣು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದರೆ ಹಿಂದೆ
 ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಉತ್ಕ್ರಮಣಾದಿಲಿಂಗಗಳ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ
 ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಉತ್ಕ್ರಾಮಂತಂ = ದೇಹದಿಂದ ನಿರ್ಗಮಿಸುವ, ತಂ = ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು,
 ಅನು = ಅನುಸರಿಸಿ, ಪ್ರಾಣಃ = ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು, ಉತ್ಕ್ರಾಮತಿ =
 ಹೊರಗೆ ಹೊರಡುತ್ತಾನೆ. ಇತ್ಯಾದಿನಾ = ಇವೇ ಮೊದಲಾದ
 ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ, ಉತ್ಕ್ರಮಣಾದಿ = ದೇಹದಿಂದ ನಿರ್ಗಮಿಸುವಿಕೆ
 ಮೊದಲಾದ, ಲಿಂಗವಿರೋಧೋಽಪಿ = ಲಿಂಗಗಳ ವಿರೋಧವೂ ಸಹ
 ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಸ್ತೋತ್ರಕವಿಪಾವಳಿ

‘ಯೋ ವೈ ಭೂಮಾ ತತ್ಸುಖಮ್’ ಎಂಬ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಿಂದ ಯಾರು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರು?

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ: - ಭೂಮಾ ಸಮ್ಮಸಾಧಾದ್ಯುಪದೇಶಾತ್ ॥

॥ ಧರ್ಮೋಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ॥

‘ಯೋ ವೈ ಭೂಮಾ ತತ್ಸುಖಮ್’ ಇತಿ ಶ್ರುಯಮಾಣೋಽಪಿ ಭೂಮಾ (ಪುನರ್ಮತ್ವಾ) ವಿಷ್ಣುರೀತ್ಯೇತದಾಕ್ಷಿಪ್ಯ ಸಮಾಧೀಯತೇ - ಪ್ರಾಣೋ ವಾ ಇತ್ಯಾದಿನಾ ॥ ‘ಪ್ರಾಣೋ ವಾ ಆಶಾಞ್ಚಾ ಭೂಮಾನ್’ ಇತಿ ಸನ್ನಿಹಿತವಾಕ್ಯಬಲಾತ್ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದೇನೋಕ್ತೋ ವಾಯುರೇವ ಭೂಮಾ ಇತಿ ಚೇತ್,

‘ಯೋ ವೈ ಭೂಮಾ ತತ್ಸುಖಮ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾಗಿರುವ ಭೂಮನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂಬುದನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಿ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ - “ಪ್ರಾಣೋ ವಾ” ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ. ‘ಪ್ರಾಣೋ ವಾ ಆಶಾಞ್ಚಾ ಭೂಮಾನ್’ ಎಂಬ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವ ವಾಕ್ಯದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ವಾಯುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಯಾರು ಪ್ರಾಣನೋ ಅವನೇ ಭೂಮನಾದ್ದರಿಂದ ಭೂಮಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಇಷ್ಟು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ಯಾವುದೇ ನಂದೆಗಳು ಕೇಳಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ: - ಮೈವಮ್ । ಪ್ರಾಣಶಬ್ದಸ್ಯ ವಿಷ್ಣಾವಪ್ಯುಪಪನ್ನತ್ವೇನ ಅತ್ರ ವಾಯುಪ್ರಾಪಕಶಬ್ದಾಭಾವಾತ್ । ನನ್ವಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಸ್ಯೋಕ್ತಮಣಿ ಶ್ರುಯತೇ ‘ಅಥ

ಪೂರ್ಣಸುಖಾಶ್ರಯತ್ವ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಧರ್ಮ

ಸತ್ತಕದೀಪಾವಹಿ: - ಪುರ್ಣಸುಖಾಶ್ರಯತ್ವಂ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವಂ ಚಾನ್ಯತ್ರ ವಿಷ್ಣೋರೇವ ಶ್ರೂಯತೇ।
'ಸಹಸ್ರಶೀಘ್ರೇ ದೇವಮ್' ಇತಿ ॥ ವಿಶ್ವಶಾಶ್ವತಮ್ । ಪುರ್ಣಸುಖಾಶ್ರಯದಂ ಪರಮಶಾಶ್ವತವಶೇತಿ
ಪರಮಾಂಶಃ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ।

ಪೂರ್ಣಸುಖಾಶ್ರಯತ್ವ ಹಾಗೂ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಧರ್ಮಗಳೇ ಆಗಿವೆಯೆಂದು ಬೇರೆ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. 'ಸಹಸ್ರಶೀಘ್ರೇ ದೇವಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ವಿಶ್ವಶಾಶ್ವತಮಂ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಪೂರ್ಣಸುಖಾಶ್ರಯರೂಪನೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. 'ವಿಶ್ವತಃ ಪರಮಾಂಶಃ ನಿತ್ಯಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಪರಮಾಂಶ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ 'ಪರಮಾತ್ಮಾಸೌ ಅಶ್ವಃ' ಎಂಬ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸಬೇಕು.

ಇಯದಾಮನನಾತ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವದ ವಿಚಾರವಿದೆ

ಸತ್ತಕದೀಪಾವಹಿ: - 'ಯೋ ವೈ ಭೂಮಾ ತದಮೃತಂ ಸ ಏವಾಧಸ್ತಾತ್ಸೋಪರಿಷ್ಠಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಸರ್ವಗತತ್ವಾದಿಧರ್ಮತ್ವೇನ ವ್ಯಪದೇಶಾच्च ಭೂಮಾ ವಿಷ್ಣುಃ ನ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಃ । ಅತ್ರ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದಸ್ಯ ಮುಖ್ಯತಯಾ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಪರತ್ವಮಕ್ಷೀಕ್ರಿಯತೇ । 'ಇದಯಾಮನನಾತ್' ಇತ್ಯಾದೌ ಉತ್ತರತ್ರ ಪ್ರತಿಪಾದಯಿಷ್ಯಮಾಣತ್ವಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ ಇತ್ಯನವಚಮ್ ॥೮॥

'ಯೋ ವೈ ಭೂಮಾ ತದಮೃತಂ ಸ ಏವಾಧಸ್ತಾತ್ ಸೋಪರಿಷ್ಠಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಸರ್ವಗತತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಭೂಮಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಪ್ರತಿಪಾದನಾಗುತ್ತಾನೆ ಹೊರತು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದದಿಂದ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನನ್ನು ವಾಚ್ಯನೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. 'ಇಯದಾಮನನಾತ್' ಎಂಬ ಮುಂದೆ ಬರುವ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಸತ್ತಕದೀಪಾವಳಿಯಲ್ಲಿ

ಭೂಮಾಧಿಕರಣದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು ॥

ಶ್ರೀತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ

ಭಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ 'ಭೂಮಾ' ಎಂದರೆ ಯಾರು ?

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - “ಯೋ ವೈ ಭೂಮಾ ತತ್ಸುಖಂ ನಾಲ್ಪೇ ಸುಖಮಸ್ತಿ, ಭೂಮೇವ ಸುಖಮ್”
ಇತಿ ಶ್ರುಯತೇ । ತತ್ರ ಸಂಶಯಃ । ಕಿಮಯಂ ಭೂಮಾ ಪ್ರಾಣ ಉತ ಪರಮಾತ್ಮೇತಿ । “ಪ್ರಾಣೋ ವಾ
ಆಶಾಘಾ ಭೂಯಾನ್” ಇತ್ಯುಕ್ತವಾ “ಯೋ ವೈ ಭೂಮಾ ತತ್ಸುಖಮ್” ಇತ್ಯುಕ್ತೇ: ಪ್ರಾಣಸ್ಯ
ಭೂಮತ್ವಪ್ರಾಪ್ತಿಃ ।

“ಯೋ ವೈ ಭೂಮಾ ತತ್ಸುಖಂ ನಾಲ್ಪೇ ಸುಖಮಸ್ತಿ, ಭೂಮೇವ ಸುಖಮ್” ‘ಯಾರು
ಪೂರ್ಣವಾದ ಗುಣಗಳುಳ್ಳವನೋ, ಅವನೇ ಪೂರ್ಣಸುಖವುಳ್ಳವನು. ಅಲ್ಪರಾದವರಲ್ಲಿ
ಪೂರ್ಣವಾದ ಸುಖವಿರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾದ ಗುಣಗಳುಳ್ಳವನೇ
ಪೂರ್ಣವಾದ ಸುಖವುಳ್ಳವನು’ ಈ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ಸಂಶಯ ಹೀಗೆ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ -
‘ಭೂಮಾ’ ಎಂದರೆ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೋ ? ಅಥವಾ ಪರಮಾತ್ಮನೋ ? ಎಂದು. ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೇ
‘ಭೂಮಾ’ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ - ಏಕೆಂದರೆ ‘ಪ್ರಾಣೋ ವಾ
ಆಶಾಘಾ ಭೂಯಾನ್’ ಆಶಾಗಂತ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಶ್ರೇಷ್ಠನು ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿ, ‘ಯೋ
ವೈ ಭೂಮಾ ತತ್ಸುಖಮ್’ ಯಾರು ಭೂಮಾ ಎಂದು ಕರಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೋ, ಅವನೇ
ಸುಖಪೂರ್ಣನು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೇ ‘ಭೂಮಾ’ ಶಬ್ದದಿಂದ
ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆ.

ಉತ್ತಮಗುಣಿಂಗದಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೇ ಭೂಮಾ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - “ಅಥ ಯದಪ್ಯೇತಾನುಕ್ರಾಂತಪ್ರಾಣಾನ್ ಶುಲೇನ ಸಮಾಸಂ ವ್ಯತಿಥಿಂ
ದಹೇತ್, ನೈವೈನಂ ಬ್ರೂಯ, ಪಿತೃಹಾಸಸಿ ಮಾತೃಹಾಸಸಿ” ಇತ್ಯುಕ್ತಮಣಾದಿಲ್ಲಿಂಗಾದತ್ರ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದೋ

वायुवाची । नहि विष्णोर्व्यासस्य देहोत्क्रमणं समस्ति । अत आह - 'भूमा सम्प्रसादादध्युपदेशात्' ।

'ಅಥ ಯದ್ಯಪ್ಯೇತಾನುತ್ಪಾತಪ್ರಾಣಾನ್ ಶೂಲೇನ ಸಮಾಸಂ ವ್ಯತಿಷಂ ದಹೇತ್, ನೈವೈನಂ ಬ್ರೂಯುಃ, ಪಿತೃಹಾಸಿ ಮಾತೃಹಾಸಿ' 'ಹಾಗಾದರೂ ಪ್ರಾಣೋತ್ಕ್ರಮಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಅನಂತರ ಈ ತಂದೆ, ತಾಯಿ ಮೊದಲಾದವರನ್ನು ಶೂಲದಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಿವಿದು ಸುಟ್ಟರೂ, ಅಂಥವರನ್ನು ಜನರು ಪಿತೃಘಾತುಕನೆಂದು, ಮಾತೃಘಾತುಕನೆಂದು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ'. ಹೀಗೆ ಉತ್ಕ್ರಮಣಾದಿ ಲಿಂಗಗಳಿಂದ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ದೇಹದಿಂದ ಉತ್ಕ್ರಮಣವು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಈ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಭೂಮಾ ಸಂಪ್ರಸಾದಧ್ಯುಪದೇಶಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ಹೊರಟಿದೆ.

ವಿಶೇಷವಿಚಾರ - ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನ ೭ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣವು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆಮೂಲಾಗ್ರವಾಗಿ ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನ ೪ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವನ್ನು ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಬೇಕು. ಸಂಪೂರ್ಣ ಸಪ್ತಮಾಧ್ಯಾಯವು ಹೀಗಿದೆ -

(ಸಂಗ್ರಹ ಅ.ಭಾ.ಮಾ)

'ಅಧೀಹಿ ಭಗವಃ' ಇತಿ ಹೋಪಸಸಾದ ಸನತ್ಕುಮಾರಂ ನಾರದಃ | ತಂ ಹೋವಾಚ
'ಯದ್ ವೇತ್ಯತೇನ ಮೋಪಸೀದ | ತತಸ್ತ ಉರ್ಧ್ವಂ ವಕ್ಷಾಮಿ' ಇತಿ |

'ಪೂಜ್ಯರೇ ನನಗೆ ಪರತತ್ವವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿರಿ' ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾ ಸನತ್ಕುಮಾರರನ್ನು ನಾರದರು ಶರಣು ಹೊಂದಿದರು. ಆಗ ಸನತ್ಕುಮಾರರು 'ನೀವು ತಿಳಿದಿದ್ದುದನ್ನು ಮಾತ್ರ ನಾನು ಉಪದೇಶಿಸಬೇಕು. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ನೀವು ಇಷ್ಟರತನಕ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿರುವ ವಿಷಯಗಳಾವುವೆಂದು ವಿಶದ ಪಡಿಸಿರಿ' ಎಂದು ಹೇಳಿದರು.

'ಸ ಹೋವಾಚ ಋಗ್ವೇದಂ ಭಗವೋಽಧ್ಯೇಮಿ ಯಜುರ್ವೇದಂ
ಸಾಮವೇದಮಥರ್ವಣಂ ಚತುರ್ಥಮಿತಿಹಾಸಪುರಾಣಂ ಪಂಚಮಂ ವೇದಾನಾಂ
ವೇದಂ ಒತ್ತಂ ರಾಶಿಂ ದೈವಂ ನಿಧಿಂ ವಾಕೋವಾಕ್ಯಮೇಕಾಯನಂ ದೇವವಿದ್ಯಾಂ

ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾಂ ಭೂತವಿದ್ಯಾಂ ಕ್ಷತ್ರವಿದ್ಯಾಂ ನಕ್ಷತ್ರವಿದ್ಯಾಂ ಸರ್ಪದೇವಜನವಿದ್ಯಾಂ
ಏತತ್ ಭಗವೋಽಧ್ಯಮಿ ||

ನಾರದರು ಉತ್ತರಿಸಿದರು - 'ಪೂಜ್ಯರೇ ! ಋಗ್ವೇದ, ಯಜುರ್ವೇದ, ಸಾಮವೇದ, ಅಥರ್ವಣವೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಅವಾಂತರ ವೇದಗಳನ್ನೂ, ವೇದಗಳಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಿದ್ದು ಐದನೇ ವೇದವೆನಿಸಿದ ಇತಿಹಾಸ-ಪುರಾಣಗಳನ್ನೂ, ಶ್ರಾದ್ಧಕಲಾಪವನ್ನೂ, ಗಣಿತಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನೂ, ದೈವಲಕ್ಷಣ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನೂ, ನಿಧಿ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನೂ, ಮೂಲವೇದವನ್ನೂ, ಪಂಚರಾತ್ರಾಗಮನವನ್ನೂ ದೇವತಾವಿದ್ಯೆಯನ್ನೂ, ಆರಣ್ಯಕವೆಂಬ ವೇದಭಾಗವನ್ನೂ, ಭೂತಲಕ್ಷಣ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನೂ, ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನೂ, ಜ್ಯೋತಿಃಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನೂ, ಗಾರುಡವಿದ್ಯೆಯನ್ನೂ, ದೇವಜನವಿದ್ಯೆಯನ್ನೂ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿರುವೆನು' ಎಂದು.

ಸೋಽಹಂ ಭಗವೋ ಮಂತ್ರವಿದೇವಾಸ್ಮಿ | ನಾತ್ಮವಿತ್ | ಶ್ರುತಂ ಹ್ಯೇವ ಮೇ
ಭಗವದ್ವಶೇಭ್ಯಃ 'ತರತಿ ಶೋಕಮಾತ್ಮವಿತ್' ಇತಿ | 'ಸೋಽಹಂ ಭಗವಃ
ಶೋಚಾಮಿ ತಸ್ಯಾ ಭಗವಾನ್ ಶೋಕಸ್ಯ ಪಾರಂ ತಾರಯತು' ಇತಿ | ತಂ
ಹೋವಾಚ 'ಯದ್ವೈ ಕಿಂಚೈತದಧ್ಯಗೀಷ್ಠಾ ನಾಮೈವೈತತ್' ||

"ಪೂಜ್ಯರೇ ! ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲಾ ವಿದ್ಯೆಗಳನ್ನೂ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿರುವವನಾದರೂ ನಾನು ಶ್ರೀಹರಿಯ ನಾಮಗಳೆನಿಸಿರುವ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಅರಿತಂತಾಗಿದೆ. ಅವುಗಳ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನೂ ನಿರ್ಣಯಿಸಿಕೊಂಡು, ಪರಮಾತ್ಮನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯ ತತ್ವಜ್ಞಾನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದವನಾಗಿಲ್ಲ. ತಮ್ಮಂಥ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಂದ 'ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನರಿತು ಕೊಂಡವರೇ ದುಃಖವನ್ನು ದಾಟಿ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆಯುವರು' ಎಂದು ಕೇಳಿದ್ದೇನೆ. ಪೂಜ್ಯರೇ ನಾನಿನ್ನೂ ದುಃಖದಲ್ಲೇ ಮುಳುಗಿರುವೆನು. ಆದುದರಿಂದ ಪೂಜ್ಯರಾದ ತಾವು ನನ್ನನ್ನು ದುಃಖಸಾಗರದ ಆಚೆ ದಡವನ್ನು ತಲುಪಿಸಿರಿ" ಎಂದು ನಾರದರು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು. ಆ ನಾರದರನ್ನು ಕುರಿತು ಸನತ್ಕುಮಾರರು 'ನೀನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿರುವುದೆಲ್ಲ ಪರಮಾತ್ಮನ ಗುಣಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ನಾಮವೇ ಆಗಿವೆ' ಎಂದರು.

'ನಾಮ ವಾ ಋಗ್ವೇದೋ ಯಜುರ್ವೇದಃ ಸಾಮವೇದ ಅಥರ್ವಣಶ್ಚತುರ್ಥಃ
ಇತಿಹಾಸಪುರಾಣಃ ಪಂಚಮೋ ವೇದಾನಾಂ ವೇದಃ ಪಿತ್ರೋರಾಶಿರ್ದೈವೋ
ನಿಧಿವಾಕೋವಾಕ್ಯಮೇಕಾಯನಂ ದೇವವಿದ್ಯಾ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾ ಭೂತವಿದ್ಯಾ
ಕ್ಷತ್ರವಿದ್ಯಾ ನಕ್ಷತ್ರವಿದ್ಯಾ ಸರ್ಪದೇವಜನವಿದ್ಯಾ | ನಾಮೈವೈತತ್ | ನಾಮೋಪಾಸ್ತು'
ಇತಿ ||

ಋಗ್ವೇದ, ಯಜುರ್ವೇದ, ಸಾಮವೇದ, ಅಥರ್ವವೇದ ಎಂಬ ನಾಕು ಅವಾಂತರ ವೇದಗಳು. ವೇದಾನುಕೂಲವಾಗಿದ್ದು ಪಂಚಮವೇದ- ವೆನಿಸಿರುವ ಇತಿಹಾಸ ಪುರಾಣಗಳು, ಶ್ರಾದ್ಧಕಲಾಪ, ಗಣಿತಶಾಸ್ತ್ರ ದೇವತಾಲಕ್ಷಣಶಾಸ್ತ್ರ, ನಿಧಿಶಾಸ್ತ್ರ ಮೂಲವೇದ, ಪಂಚರಾತ್ರಾಗಮ, ದೇವವಿದ್ಯೆ, ಆರಣ್ಯಕ, ಭೂತಲಕ್ಷಣಶಾಸ್ತ್ರ, ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರ, ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿದ್ಯೆ, ಗುರುಡವಿದ್ಯೆ, ದೇವಜನವಿದ್ಯೆ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಶ್ರೀಹರಿಯ ನಾಮವೇ ಆಗಿವೆ. ಇವೆಲ್ಲವೂ ನಾಮಾ ಎಂಬ ಉಷ್ಣಕಾಲಾಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯಿಂದ ಅಭಿಮನ್ಯಮಾನವಾಗಿವೆ. ಆ ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿರುವ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಆರಾಧಿಸು.

ಸ ಯೋ ನಾಮ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯುಪಾಸ್ತೇ ಯಾವನ್ನಾಮೋ ಗತಂ ತತ್ರಾಸ್ಯ ಯಥಾ ಕಾಮಚಾರೋ ಭವತಿ | ಯೋ ನಾಮ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯುಪಾಸ್ತೇ | 'ಅಸ್ತಿ ಭಗವೋ ನಾಮೋ ಭೂಯಃ' ಇತಿ | 'ನಾಮೋ ವಾವ ಭೂಯೋಽಸ್ತಿ' ಇತಿ | 'ತನ್ನೇ ಭಗವಾನ್ ಬ್ರವೀತು' ಇತಿ ||

ಯಾರು ನಾಮಾ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಉಷಾದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಆರಾಧಿಸುವನೋ ಅವನು ಉಷಾದೇವಿಯ ಲೋಕವನ್ನು ಹೊಂದಿ, ಎಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಅವಳ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿದೆಯೋ ಆ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಇಚ್ಛಾನುಸಾರೇಣ ಸಂಚರಿಸಲು ಶಕ್ತನಾಗುವನು. ನಾರದರು ಕೇಳಿದರು 'ಪೂಜ್ಯರೇ ! ನಾಮಾಭಿಮಾನಿನಿಯಾದ ಉಷಾದೇವಿಗಿಂತಲೂ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದವರು ಇರುವರೇನು ? ಎಂದು. ಸನತ್ಕುಮಾರರು 'ನಾಮಾಭಿಮಾನಿಗಿಂತಲೂ ಶ್ರೇಷ್ಠರಿರುವರು' ಎಂದು ಉತ್ತರಿಸಲು, 'ಹಾಗಿದ್ದರೆ ಅದನ್ನು ನನಗೆ ಪೂಜ್ಯರಾದ ತಾವು ಉಪದೇಶಿಸಿರಿ' ಎಂದು ನಾರದರು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು.

'ವಾಗ್ವಾಪ್ತನಾಮೋ ಭೂಯಸೀ| ವಾಗ್ವಾಋಗ್ವೇದಂ ವಿಜ್ಞಾಪಯತಿ, ಯಜುರ್ವೇದಂ ಸಾಮವೇದಮಾಥರ್ವಣಂ ಚತುರ್ಥಮಿತಿಹಾಸ ಪುರಾಣಂ ಪಂಚಮಂ ವೇದಾನಾಂ ವೇದಂ ಪಿತ್ರಂ ರಾಶಿಂ ದೈವಂ ನಿಧಿಂ ವಾಕೋವಾಕ್ಯಮೇಕಾಯನಂ ದೇವವಿದ್ಯಾಂ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿದ್ಯಾಂ ಭೂತವಿದ್ಯಾಂ ಕ್ಷತ್ರವಿದ್ಯಾಂ ನಕ್ಷತ್ರವಿದ್ಯಾಂ ಸರ್ಪದೇವಜನ ವಿದ್ಯಾಂ ದಿವಂ ಚ ಪೃಥಿವೀಂ ಚ ವಾಯುಂ ಚಾಕಾಶಂ ಚಾಪಶ್ಚ ತೇಜಶ್ಚ ದೇವಾಂಶ್ಚ ಮನುಷ್ಯಾಂಶ್ಚ ಪಶುಂಶ್ಚ ವಯಾಂಸಿ ಚ ತೃಣ ವನಸ್ಪತೀನ್ ಶಾಪದಾನಾಕೇಟಿ ಪತಂಗ ಪಿಪೀಲಿಕಂ ಧರ್ಮಂ ಚಾಧರ್ಮಂ ಚ ಸತ್ಯಂ ಚಾನೃತಂ ಚ ಸಾಧು ಚಾಸಾಧು ಚ ಹೃದಯಜ್ಞಂ ಚಾಹೃದಯಜ್ಞಂ ಚ | ಯದ್ವೈ ವಾಙ್ ನಾಭವಿಷ್ಯನ್ನ ಧರ್ಮೋ ನಾಧರ್ಮೋ ವ್ಯಜ್ಞಾಪಯಿಷ್ಯನ್ನ ಸತ್ಯಂ ನಾನೃತಂ ನ ಸಾಧು ನಾಸಾಧು

ನ ಹೃದಯಜ್ಞೋ ನಾಹೃದಯಜ್ಞಃ | ವಾಗೇವೈತತ್ ಸರ್ವಂ ವಿಜ್ಞಾಪಯತಿ |
ವಾಚಮುಪಾಸ್ತು' ಇತಿ |

ವಾಗಿಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ ಅಭಿಮಾನಿನಿಯಾದ ಅಗ್ನಿಪತ್ನಿ ಸ್ವಾಹಾದೇವಿಯು, ನಾಮಾಭಿಮಾನಿನಿ ಉಪಾದೇವಿಗಿಂತಲೂ ಶ್ರೇಷ್ಠಳು. ವಾಗಿಂದ್ರಿಯದ ಸಹಾಯದಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲರೂ ಇದು ಋಗ್ವೇದ, ಇದು ಯಜುರ್ವೇದ ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಗುರುಗಳು ಹೇಳಿಕೊಟ್ಟಂತೆ ತಿಳಿಯುವುದರಿಂದ ವಾಗಭಿಮಾನಿನಿ ಸ್ವಾಹಾದೇವಿಯೇ ಋಗ್ವೇದ, ಯಜುರ್ವೇದ, ಸಾಮವೇದ, ಅಥರ್ವವೇದವೆಂಬ ನಾಳು ಅವಾಂತರವೇದಗಳು ಪಂಚಮವೇದವೆನಿಸಿರುವ ಇತಿಹಾಸ ಪುರಾಣಗಳು, ಶ್ರಾದ್ಧಕಲಾಪ, ಸಂಖ್ಯಾಶಾಸ್ತ್ರ, ದೇವಲಕ್ಷಣಶಾಸ್ತ್ರ, ನಿಧಿಲಕ್ಷಣಶಾಸ್ತ್ರ, ಮೂಲವೇದ, ಪಂಚರಾತ್ರಾಗಮ, ದೇವವಿದ್ಯೆ, ಆರಣ್ಯಕ, ಭೂತಲಕ್ಷಣವಿದ್ಯೆ, ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರ ಜ್ಯೋತಿಃಶಾಸ್ತ್ರ, ಸರ್ವಲಕ್ಷಣವಿದ್ಯೆ, ದೇವಜನವಿದ್ಯೆ, ಸ್ವರ್ಗ, ಪೃಥಿವೀ, ವಾಯು, ಆಕಾಶ, ಜಲ ತೇಜಸ್ಸು, ದೇವತೆಗಳು, ಮನುಷ್ಯರು, ಪಶುಗಳು, ಹಕ್ಕಿಗಳು, ಹುಲ್ಲುಮರಗಳು, ಚರತೆಗಳು, ಕೀಟ, ಚಿಟ್ಟೆ, ಇರುವೆಗಳ ತನಕ ಎಲ್ಲ ಜೀವರಾಶಿಗಳು, ಧರ್ಮ-ಅಧರ್ಮ, ಸತ್ಯ-ಅಸತ್ಯ, ಯೋಗ್ಯವಾದದ್ದು - ಅಯೋಗ್ಯವಾದದ್ದು, ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿದವನು-ತಿಳಿಯದವನು ಎಂದು ಎಲ್ಲ ನಾಮರೂಪಾತ್ಮಕ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವಳು. ವಾಗಭಿಮಾನಿನಿಯಾದ ಸ್ವಾಹಾದೇವಿಯ ಅನುಗ್ರಹ ಇಲ್ಲದಿದ್ದಿತ್ತಿದ್ದರೆ, ವಾಗಿಂದ್ರಿಯವೇ ಶಕ್ತಿಹೀನವೆನಿಸಿ, ಧರ್ಮ-ಅಧರ್ಮ, ಸತ್ಯ-ಅಸತ್ಯ, ಯೋಗ್ಯವಾದದ್ದು-ಅಯೋಗ್ಯವಾದದ್ದು, ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿದವನು-ತಿಳಿಯದವನು ಇವು ಯಾವುದರ ಅರಿವೂ ಜೀವರಿಗೆ ಉಂಟಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ವಾಗಿಂದ್ರಿಯಾಭಿಮಾನಿನಿಯಾದ ಸ್ವಾಹಾದೇವಿಯೇ ತಿಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾಳೆ. ಇಂತಹ ವಾಗಭಿಮಾನಿನಿಯಾದ ಸ್ವಾಹಾದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಆರಾಧಿಸು.

'ಸ ಯೋ ವಾಚಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯುಪಾಸ್ತೇ | ಯಾವತ್ ವಾಚೋ ಗತಂ ತತ್ರಾಸ್ಯ
ಯಥಾಕಾಮಚಾರೋ ಭವತಿ ಯೋ ವಾಚಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯುಪಾಸ್ತೇ |' 'ಅಸ್ತಿ ಭಗವೋ
ವಾಚೋ ಭೂಯಃ?' ಇತಿ | 'ವಾಚೋ ವಾವ ಭೂಯೋಽಸ್ತಿ' ಇತಿ | 'ತನ್ನೇ
ಭಗವಾನ್ ಬ್ರವೀತು' ಇತಿ ||

'ಯಾರು ವಾಗಭಿಮಾನಿನಿಯಾದ ಸ್ವಾಹಾದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನಾರಾಧಿಸುವನೋ ಅವನು ಸ್ವಾಹಾದೇವಿಯ ಲೋಕವನ್ನು ಹೊಂದಿ, ಅಲ್ಲಿ ಅವಳು ಎಲ್ಲಿಯ ತನಕ ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡಿರುವಳೋ ಅಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಇಚ್ಛಾನುಸಾರೇಣ ಸಂಚರಿಸುವ ಶಕ್ತಿ

ಉಳ್ಳವನಾಗುವನು' ಎಂದು ಸನತ್ಕುಮಾರರು ಉಪದೇಶಿಸಿದಾಗ ನಾರದರು 'ಪೂಜ್ಯರೇ ! ವಾಗ್ಭಮಾನಿನಿಯಾದ ಸ್ವಾಹಾದೇವಿಗಿಂತಲೂ ಉತ್ತಮರಾದವರು ಇರುವರೇನು ?' ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದರು. ಅದಕ್ಕುತ್ತರವಾಗಿ ಸನತ್ಕುಮಾರರು 'ಸ್ವಾಹಾದೇವಿಗಿಂತಲೂ ಉತ್ತಮರಿದ್ದಾರೆ' ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ನಾರದರು 'ಪೂಜ್ಯರಾದ ತಾವು ಅದನ್ನು ನನಗೆ ತಿಳಿಸಿ ಹೇಳಿ' ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು.

'ಮನೋ ವಾ ವಾಚೋ ಭೂಯಃ । ಯಥಾ ವೈ ದ್ವೈ ವಾಽಽಮಲಕೇ, ದ್ವೈ ವಾ ಕೋಲೇ, ದ್ವೌ ವಾಽಽ ಮುಷ್ಠಿರನು ಭವತ್ಯೇವಂ ವಾಚಂ ಚ ನಾಮ ಚ ಮನೋಽನುಭವತಿ । ಸ ಯದಾ ಮನಸಾ ಮನಸ್ಯತಿ ಮಂತ್ರಾನಧಿ ಯೇಯೇತಿ ಅಥಾಧೀತೇ । ಕರ್ಮಾಣಿ ಕುರ್ವೀಯೇತಿ ಅಥ ಕುರುತೇ । ಪುತ್ರಾಂಶ್ಚ ಪಶೂಂಶ್ಚೇಚ್ಛೇಯೇತಿ ಅಥೇಚ್ಛತೇ । ಇಮಂ ಚ ಲೋಕಮಮುಂ ಚೇಚ್ಛೇಯೇತಿ ಅಥೇಚ್ಛತೇ । ಮನೋಹ್ಯಾತ್ಮಾ । ಮನೋ ಹಿ ಲೋಕಃ । ಮನೋ ಹಿ ಬ್ರಹ್ಮ । ಮನ ಉಪಾಸ್ತು' ಇತಿ ॥

ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುವ ಮೂಲಕ ಬೀಜದಿಂದ ಮೊಳಕೆಯುಂಟು ಮಾಡುವುದರಿಂದಲೂ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಅಭಿಮಾನಿನಿಯಾದ್ದರಿಂದಲೂ ಮನಃ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಪರ್ಜನ್ಯನು ವಾಗ್ಭಮಾನಿನಿಯಾದ ಸ್ವಾಹಾದೇವಿಗಿಂತಲೂ ಉತ್ತಮನು. ಹೇಗೆ ಎರಡು ನೆಲ್ಲಿಫಾಯಿಗಳನ್ನಾಗಲೀ, ಎರಡು ಅಡಿಕೆಗಳನ್ನಾಗಲೀ, ಎರಡು ದಾಳಗಳನ್ನಾಗಲೀ ಮುಷ್ಠಿಯು ತನ್ನೊಳಗೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದೋ ಹಾಗೆಯೇ ಮನೋಭಿಮಾನಿಯಾದ ಪರ್ಜನ್ಯನು ವಾಗ್ಭಮಾನಿನಿಯಾದ ಸ್ವಾಹಾದೇವಿಯನ್ನೂ ನಾಮಾಭಿಮಾನಿಯಾದ ಉಪಾದೇವಿಯನ್ನೂ ತನ್ನ ಅಧೀನದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವನು, ತಾನು ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಯಾವಾಗ ಪುರುಷನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಆಲೋಚಿಸುತ್ತಾನೋ ಆಗಲೇ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ತಾನು ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಯಾವಾಗ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಆಲೋಚಿಸುತ್ತಾನೋ ಆಗಲೇ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಪುತ್ರರನ್ನು ಪಶುಗಳನ್ನು ಯಾವಾಗ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಬೇಕೆಂದು ಆಲೋಚಿಸುತ್ತಾನೋ ಆಗ ಅವನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸಿ ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಈ ಲೋಕವನ್ನೇ ಆಗಲೀ, ಪರಲೋಕವನ್ನೇ ಆಗಲಿ ಹೊಂದಬೇಕೆಂದು ಯಾವಾಗ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಆಲೋಚಿಸುತ್ತಾನೋ ಆಗ ಅವನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸಿ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಜೀವನು ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಅಧೀನನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮನಸ್ಸು ಅವನ ಸ್ವಾಮಿ (ಆತ್ಮಾ) ಎನಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ. ಲೋಕವೆಲ್ಲವೂ

ಮನಸ್ಸಿನ ಅಧೀನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮನಸ್ಸೇ ಲೋಕವೆನಿಸಿದೆ. ಈ ಮನೋಭಿಮಾನಿಯಾದ ಪರ್ಜನ್ಯನಲ್ಲಿ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿರುವನು. ಮನೋನಿಯಾಮಕನಾದ ಪರ್ಜನ್ಯನಲ್ಲಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಆರಾಧಿಸು.

‘ಸ ಯೋ ಮನೋ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯುಪಾಸ್ತೇ | ಯಾವನ್ಯನಸೋ ಗತಂ ತತ್ತಾಸ್ಯ
ಯಥಾಕಾಮಚಾರೋ ಭವತಿ ಯೋ ಮನೋ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯುಪಾಸ್ತೇ |’ ‘ಅಪ್ತಿ ಭಗವೋ
ಮನಸೋ ಭೂಯಃ?’ ಇತಿ | ‘ಮನಸೋವಾಪ ಭೂಯೋಽಪ್ತಿ’ ಇತಿ | ‘ತಸ್ಮೈ
ಭಗವಾನ್ ಬ್ರವೀತು’ ಇತಿ |

‘ಯಾರು ಪರ್ಜನ್ಯನಲ್ಲಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿರುವನೆಂದು ಉಪಾಸನೆಗೈಯುವನೋ ಅವನು
ಪರ್ಜನ್ಯಲೋಕವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಎಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಪರ್ಜನ್ಯನ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಇರುವುದೋ ಆ ಎಲ್ಲ
ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಇಚ್ಛಾನುಸಾರೇಣ ಸಂಚರಿಸಲು ಶಕ್ತನಾಗುವನು’ ಎಂದು ಸನತ್ಕುಮಾರರು
ಉಪದೇಶಿಸಲು ನಾರದರು ‘ಪೂಜ್ಯರೇ ! ಮನೋಭಿಮಾನಿಯಾದ ಪರ್ಜನ್ಯನಿಗಿಂತಲೂ
ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದವರಿರುವರೇನು ?’ ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದರು. ‘ಮನೋಭಿಮಾನಿಯಾದ
ಪರ್ಜನ್ಯನಿಗಿಂತಲೂ ಉತ್ತಮರಾದವರಿರುವರು’ ಎಂದು ಸನತ್ಕುಮಾರರು ಉತ್ತರಿಸಲು
‘ಅದನ್ನು ನನಗೆ ಪೂಜ್ಯರಾದ ತಾವು ಉಪದೇಶಿಸಿರಿ’ ಎಂದು ನಾರದರು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು.

‘ಸಂಕಲ್ಪೋ ವಾಪ ಮನಸೋ ಭೂಯಾನ್ | ಯದಾ ವೈ ಸಂಕಲ್ಪಯತೇಽಥ
ಮನಸ್ಯತಿ | ಅಥ ವಾಚಮೀರಯತಿ | ತಾಮು ನಾಮ್ನೀರಯತಿ | ನಾಮ್ನಿ ಮಂತ್ರಾ
ವಿಕಂ ಭವಂತಿ | ಮಂತ್ರೇಷು ಕರ್ಮಾಣಿ’ |

ಸಂಕಲ್ಪಕ್ಕೆ ಅಭಿಮಾನಿಯಾದುದರಿಂದ ಸಂಕಲ್ಪವೆನಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಮಿತ್ರದೇವನು,
ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಅಭಿಮಾನಿಯಾಗಿದ್ದು ಮನೋನಾಮಕನಾದ ಪರ್ಜನ್ಯನಿಗಿಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠನು. ಪುರುಷನು
ಯಾವಾಗ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸಂಕಲ್ಪಿಸುತ್ತಾನೋ
ಆಗ ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸಿದ ನಂತರ,
ವಾಗಿಂದ್ರಿಯವನ್ನು ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆ ವಾಗಿಂದ್ರಿಯವನ್ನೇ ವಿಷ್ಣುವಿನ
ನಾಮವೆನಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಋಗ್ವೇದಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರೇರಿಸಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.
ನಾಮವೆನಿಸಿರುವ ಈ ಋಗ್ವೇದಾದಿ ಶಬ್ದರಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರಗಳೂ ಸೇರಿಕೊಂಡಿವೆ. ಈ
ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿತವಾದಾಗ ಕರ್ಮಗಳು ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮಗಳು
ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿವೆ.

ತಾನಿ ಹ ವಾ ಏತಾನಿ ಸಂಕಲ್ಪೈಕಾಯನಾನಿ, ಸಂಕಲ್ಪಾತ್ಮಕಾನಿ, ಸಂಕಲ್ಪೇ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಾನಿ ಸಮಕ್ಷ ಪತಾಂ ದ್ವಾವಾ ಪೃಥಿವೀ | ಸಮಕಲ್ಪತಾಂ ವಾಯುಶ್ಚಾಕಾಶಶ್ಚ | ಸಮಕಲ್ಪತಾಪಶ್ಚ ತೇಜಶ್ಚ | ತೇಜಾಂ ಸಂಕ್ಷಪ್ತೈ ವರ್ಷಂ ಸಂಕಲ್ಪತೇ | ವರ್ಷಸ್ಯ ಸಂಕ್ಷಪ್ತಾ ಅನ್ನಂ ಸಂಕಲ್ಪತೇ | ಅನ್ನಸ್ಯ ಸಂಕ್ಷಪ್ತೈ ಪ್ರಾಣಾಃ ಸಂಕಲ್ಪತೇ | ಪ್ರಾಣಾನಾಂ ಸಂಕ್ಷಪ್ತೈ ಮಂತ್ರಃ ಸಂಕಲ್ಪತೇ | ಮಂತ್ರಾಣಾಂ ಸಂಕ್ಷಪ್ತೈ ಕರ್ಮಾಣಿ ಸಂಕಲ್ಪತೇ | ಕರ್ಮಾಣಾಂ ಸಂಕ್ಷಪ್ತೈ ಲೋಕಾಃ ಸಂಕಲ್ಪತೇ | ಲೋಕಾನಾಂ ಸಂಕ್ಷಪ್ತೈ ಸರ್ವಂ ಸಂಕಲ್ಪತೇ | ಸ ಏಷ ಸಂಕಲ್ಪಃ | ಸಂಕಲ್ಪಮುಪಾಸ್ತು' ಇತಿ ||

ಈ ಮನಸ್ಸು ವಾಗಿಂದ್ರಿಯ, ನಾಮ, ಮಂತ್ರ, ಕರ್ಮ ಹಾಗೂ ಇವೆಲ್ಲವುಗಳ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳಾದ ಉಷಾದೇವಿ ಮೊದಲಾದವರು ಸಂಕಲ್ಪನೆನಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಮಿತ್ರದೇವನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿರುವರು. ಈ ಮಿತ್ರನು ಅವರಿಗೆ ಸ್ವಾಮಿಯಾಗಿ ಇರುವನು. ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲೂ ಅವು ಮಿತ್ರನ ಅಧೀನವಾಗಿರುವುವು. ಸಂಕಲ್ಪವೆನಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಈ ಮಿತ್ರನಿಂದಲೇ ಭೂಮಿ ಹಾಗೂ ಸ್ವರ್ಗಗಳು ಹುಟ್ಟಿರುವವು. ವಾಯು ಹಾಗೂ ಆಕಾಶಗಳಿಗೂ ಈ ಮಿತ್ರನಿಂದಲೇ ಉತ್ಪತ್ತಿ. ನೀರು ಹಾಗೂ ತೇಜಸ್ಸುಗಳು ಈ ಮಿತ್ರನ ಸೃಷ್ಟಿಯೇ ಆಗಿವೆ. ಆ ಭೂಮಿ, ಸ್ವರ್ಗ, ವಾಯು, ಆಕಾಶ, ನೀರು ಹಾಗೂ ತೇಜಸ್ಸುಗಳ ಸ್ಥಿತಿಗೋಸ್ಕರವೇ ಮಿತ್ರನಿಂದ ಮಳೆಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಮಳೆಯ ಸೃಷ್ಟಿಯಿಂದಾಗಿ ಅನ್ನದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಅನ್ನದ ಸ್ಥಿತಿಗೋಸ್ಕರ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಪೋಷಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಪೋಷಣೆಗಾಗಿ ಮಿತ್ರನಿಂದ ಮಂತ್ರಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಮಂತ್ರಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೋಸ್ಕರ ಕರ್ಮಗಳು ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಕರ್ಮಗಳ ಅನುಷ್ಠಾನಕ್ಕಾಗಿ ಲೋಕಗಳು ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಲೋಕಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಗಾಗಿ ಇತರ ಎಲ್ಲಾ ಅಚೇತನ ವಸ್ತುಗಳೂ ಈ ಮಿತ್ರನಿಂದಲೇ ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲವೂ ಸಂಕಲ್ಪನೆನಿಸಿರುವ ಮಿತ್ರನ ಅಧೀನವಾಗಿವೆ. ಈ ಮಿತ್ರನಲ್ಲಿ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿರುವನೆಂದು ಆರಾಧಿಸು.

'ಸ ಯಃ ಸಂಕಲ್ಪಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯುಪಾಸ್ತೇ ಕ್ವಪ್ತಾನ್ ವೈ ಸ ಲೋಕಾನ್ ಧ್ರುವಾನ್ ಧ್ರುವಃ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಾನ್ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತೋಽವ್ಯಥಮಾನಾನ ವ್ಯಥಮಾನೋಽಭಿಸಿದ್ಧತಿ | ಯಾವತ್ ಸಂಕಲ್ಪಸ್ಯ ಗತಂ ತತ್ರಾಸ್ಯ ಯಥಾಕಾಮಚಾರೋ ಭವತಿ ಯಃ ಸಂಕಲ್ಪಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯುಪಾಸ್ತೇ |' 'ಅಸ್ತಿ ಭಗವತಃ ಸಂಕಲ್ಪಾದ್ಭೂಯಃ ?' ಇತಿ | ಸಂಕಲ್ಪಾದ್ವಾಪ್ತ ಭೂಯೋಽಸ್ತಿ' ಇತಿ | 'ತನ್ನೇ ಭಗವಾನ್ ಬ್ರವೀತು' ಇತಿ |

'ಯಾರು ಸಂಕಲ್ಪನೆನಿಸಿರುವ ಮಿತ್ರನಲ್ಲಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿರುವನೆಂದು ಆರಾಧಿಸುವನೋ ಅವನು ಸ್ವತಃ ನಿತ್ಯನೂ ಸುಸ್ಥಿತಿ ಉಳ್ಳವನೂ, ದುಃಖರಹಿತನೂ ಆಗಿ ಮಿತ್ರನಿಂದ ಅಧಿಷ್ಠಿತವಾದ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತವಾದ ಹಾಗೂ ದುಃಖರಹಿತವಾದ ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಹೊಂದುವನು. ಸಂಕಲ್ಪನೆನಿಸಿರುವ ಮಿತ್ರನು ಎಷ್ಟು ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡಿರುವನೋ ಆ ದೇಶಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಆ ಉಪಾಸಕನು ಇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸಬಲ್ಲವನಾಗುವನು' ಎಂದು ಸನತ್ಕುಮಾರರು ನಾರದರಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿದರು. ಆಗ ನಾರದರು 'ಪೂಜ್ಯರೇ ! ಸಂಕಲ್ಪನೆನಿಸಿರುವ ಮಿತ್ರನಿಗಿಂತಲೂ ಉತ್ತಮರಾದವರು ಇರುವರೇನು ?' ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಲು, ಸನತ್ಕುಮಾರರು 'ಸಂಕಲ್ಪನೆನಿಸಿರುವ ಮಿತ್ರನಿಗಿಂತಲೂ ಉತ್ತಮರಿರುವರು' ಎಂದುತ್ತರಿಸಿದರು. 'ಹಾಗಿದ್ದರೆ ಪೂಜ್ಯರಾದ ತಾವು ನನಗೆ ಅದನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿರಿ' ಎಂದು ಅವರನ್ನು ನಾರದರು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು.

ಚಿತ್ತಂ ವಾಪ ಸಂಕಲ್ಪಾತ್ ಭೂಯಃ | ಯದಾ ವೈ ಚೇತಯತೇಽಥ ಸಂಕಲ್ಪಯತೇ |
ಅಥ ಮನಸ್ಕೃತಿ | ಅಥ ವಾಚಮೀರಯತಿ | ತಾಮು ನಾಮ್ನೀರಯತಿ ನಾಮ್ನಿ ಮಂತ್ರಾಃ
ಏಕಂ ಭವಂತಿ | ಮಂತ್ರೇಷು ಕರ್ಮಾಣಿ ||

ಸಂಕಲ್ಪನೆನಿಸಿರುವ ಮಿತ್ರನಿಗಿಂತ ಚಿತ್ತಕ್ಕೆ ಅಂದರೆ ಅಸ್ಥಿರವಾದ ಸ್ಮರಣೆಗೆ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿದ್ದು, ಅಗ್ನಿಕುಂಡದಲ್ಲ ಪೂಜಿತನಾಗುವ ಕಾರಣ ಚಿತ್ತ ಎಂದೆನಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಅಗ್ನಿದೇವನು ಉತ್ತಮನು. ಯಾವಾಗ ಪುರುಷನು ಕರ್ತವ್ಯಾಕರ್ತವ್ಯಗಳನ್ನು ಸ್ಮರಿಸುತ್ತಾನೋ ಆಗ 'ಇದು ನನ್ನ ಕರ್ತವ್ಯ' ಎಂದು ಸಂಕಲ್ಪಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆ ಮೇಲೆ ಆ ಸಂಕಲ್ಪದಂತೆ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅನಂತರ ಅದಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ವಾಗಿಂದ್ರಿಯವನ್ನು ಪ್ರಚೋದಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆ ವಾಗಿಂದ್ರಿಯವನ್ನೇ ವಿಷ್ಣುವಿನ ನಾಮವೆನಿಸಿರುವ ಋಗ್ವೇದಾದಿಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಲು ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತಾನೆ. ನಾಮವೆನಿಸಿರುವ ಋಗ್ವೇದಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರಗಳು ಸೇರಿಕೊಂಡಿವೆ. ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅವುಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿತವಾದ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಣೋಮಾದಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಸೇರಿಕೊಂಡಿವೆ.

'ತಾನಿ ಹವಾ ಏತಾನಿ ಚಿತ್ಯಕಾಯನಾನಿ ಚಿತ್ತಾತ್ಮಕಾನಿ ಚಿತ್ತೇ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಾನಿ
ತಸ್ಮಾದ್ಭದ್ರೈಃ ಬಹುವಿದಚಿತ್ತೋ ಭವಂತಿ ನಾಯಮಸ್ತೀತ್ಯೇವೈನಮಾಹುಃ | ಯದಯಂ
ವೇದ ಯದ್ವಾ ಆಯಂ ವಿದ್ವಾನ್ ನೇತಫಮಚಿತ್ತಃ ಸ್ಯಾದಿತಿ | ಅಥ ಯದ್ವಲ್ಪಮಿತ್
ಚಿತ್ತವಾನ್ ಭವತಿ ತಸ್ಮಾದೇತತ್ ಶುಶ್ರೂಷಂತೇ | ಚಿತ್ತಂ ಜೈವೈವಾಮೇಕಾಯನಂ |
ಚಿತ್ತಮಾತ್ಮಾ | ಚಿತ್ತಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ | ಚಿತ್ತಮುಪಾಸ್ಯ' ಇತಿ |

ಈ ಸಂಕಲ್ಪ, ಮನಸ್ಸು, ವಾಕ್, ನಾಮ, ಮಂತ್ರ, ಕರ್ಮ ಹಾಗೂ ಇವುಗಳ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳು ಚಿತ್ತನೆನಿಸಿರುವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿವೆ. ಈ ಅಗ್ನಿಯು ಅವರಿಗೆ ಸ್ವಾಮಿಯಾಗಿರುವನು. ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲೂ ಅವು ಅಗ್ನಿಯ ಅಧೀನ. ಚಿತ್ತವು ಸಂಕಲ್ಪಾದಿಗಳಿಗಿಂತ ಉತ್ತಮವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಬಹುಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಅರಿತಿರುವನಾಗಿದ್ದು ಸ್ಮರಣಾಶಕ್ತಿರಹಿತನಾಗಿದ್ದರೆ, ಅವನು ಇದ್ದರೂ ಇಲ್ಲವೆಂದೇ ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅಂದರೆ ಅವನು ವಿದ್ವಾಂಸನಾಗಿದ್ದರೂ ವಿದ್ವಾಂಸನಾಗಿಲ್ಲ ಎಂದೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಅವನು ಒಂದು ವೇಳೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಅಥವಾ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಅರಿತವನಾಗಿದ್ದರೆ, ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಸ್ಮರಣಾಶಕ್ತಿರಹಿತನಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಸ್ಮರಣೆ ರಹಿತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವನು ವಿದ್ವಾಂಸನಲ್ಲವೆಂದು ಆ ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ. ಒಂದುವೇಳೆ ಅಲ್ಲಜ್ಞಾನಿಯಾಗಿದ್ದರೂ ಸ್ಮರಣಾಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದರೆ ಅವನಿಂದ ತಮಗೆ ಇಷ್ಟವಾದ ಪ್ರಮೇಯಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಸಂಕಲ್ಪ, ಮನಸ್ಸು, ವಾಕ್, ನಾಮ, ಮಂತ್ರ, ಕರ್ಮ ಹಾಗೂ ಅವುಗಳ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳಿಗೆ, ಚಿತ್ತನೆನಿಸಿರುವ ಅಗ್ನಿದೇವನೇ ಆಶ್ರಯನು. ಅವನೇ ಸ್ವಾಮಿಯು. ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲೂ ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಈ ಅಗ್ನಿದೇವನ ಅಧೀನ. ಚಿತ್ತನೆನಿಸಿರುವ ಈ ಅಗ್ನಿದೇವನಲ್ಲಿ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿರುವನೆಂದು ಉಪಾಸಿಸು.

‘ಸ ಯಶ್ಚಿತ್ತಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯುಪಾಸ್ತೇ ಚಿತ್ತಾನ್ವೈ ಸ ಲೋಕಾನ್ ಧ್ರುವಾನ್ ಧ್ರುವಃ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಾನ್ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತೋಽವ್ಯಥಮಾನಾನವ್ಯಥಮಾನೋಽಭಿ-ಸಿದ್ಯತಿ | ಯಾವತ್ ಚಿತ್ತಸ್ಯ ಗತಂ ತತ್ರಾಸ್ಯ ಯಥಾ ಕಾಮಚಾರೋ ಭವತಿ ಯಃ ಚಿತ್ತಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯುಪಾಸ್ತೇ | ‘ಅಸ್ತಿ ಭಗವಃ ಚಿತ್ತಾತ್ ಭೂಯಃ?’ ಇತಿ | ಚಿತ್ತಾದ್ವಾವ ಭೂಯೋಽಸ್ತಿ’ ಇತಿ | ‘ತನ್ನೇ ಭಗವಾನ್ ಬ್ರವೀತು’ ಇತಿ |

ಯಾರು ಚಿತ್ತನೆನಿಸಿರುವ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿರುವನೆಂದು ಉಪಾಸನೆ ಗೈಯುವನೋ ಅವನು ಸ್ವತಃ ನಾಶರಹಿತನೂ, ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ಥಿತಿವಂತನೂ, ದುಃಖರಹಿತನೂ ಆಗಿ, ನಾಶರಹಿತವಾದ, ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತವಾದ ದುಃಖರಹಿತವಾದ ಚಿತ್ತಾಭಿಮಾನಿ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಅಧಿಷ್ಠಿತವಾದ ಲೋಕಗಳನ್ನು ತಲುಪುತ್ತಾನೆ. ಅಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿಯೂ ತನಕ ಚಿತ್ತನೆನಿಸಿರುವ ಅಗ್ನಿಯ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಇದೆಯೋ ಅಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ತನ್ನ ಇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸಬಲ್ಲವನಾಗುವನು ಎಂದು ಸನತ್ಕುಮಾರರು ಉಪದೇಶಿಸಿದಾಗ ನಾರದರು, ಪೂಜ್ಯರೇ ! ಚಿತ್ತನೆನಿಸಿರುವ ಈ

ಅಗ್ನಿಗಿಂತಲೂ ಶ್ರೇಷ್ಠರಿರುವರೇನು ?' ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದರು. ಅದಕ್ಕುತ್ತರವಾಗಿ 'ಚಿತ್ತನಿಗಿಂತಲೂ ಉತ್ತಮರಿರುವರು' ಎಂದು ಸನತ್ಕುಮಾರರು ಹೇಳಿದ್ದಾಗಿ 'ಹಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಪೂಜ್ಯರಾದ ತಾವು ಅದನ್ನು ನನಗೆ ತಿಳಿಯಹೇಳಿ' ಎಂದು ನಾರದರು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು.

ಧ್ಯಾನಂ ವಾವ ಚಿತ್ತಾತ್ ಘೂಯಃ | ಧ್ಯಾಯತೀವ ಪ್ರಥಿವೀ | ಧ್ಯಾಯತೀವ ದ್ಯೌಃ | ಧ್ಯಾಯತೀವಾಂತರಿಕ್ಷಮ್ | ಧ್ಯಾಯತೀವಾಪಃ | ಧ್ಯಾಯತೀವ ಪರ್ವತಾಃ | ಧ್ಯಾಯತೀವ ದೇವಮನುಷ್ಯಾಃ | ತಸ್ಮಾದ್ಧ ಇಹ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಮಹತ್ತಾಂ ಪ್ರಾಪ್ನವಂತಿ ಧ್ಯಾನಾಪಾದಂತಾ ಇವೈವ ತೇ ಭವಂತಿ | ಅಥ ಯೇಽಲ್ಪಾಃ ಕಲಹಿನಃ ಪಿಶುನಾ ಉಪವಾದಿಸ್ತೇ | ಅಥ ಯೇ ಪ್ರಭವೋ ಧ್ಯಾನಾಪಾದಂತಾ ಇವೈವ ತೇ ಭವಂತಿ | ಧ್ಯಾನಮುಪಾಸ್ವ ಇತಿ ||

ಮುಕ್ತಿ ಹಾಗೂ ಸಂಸಾರಾವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಚಿತ್ತನೆನಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಅಗ್ನಿದೇವನಿಗಿಂತ ಧ್ಯಾನಾಭಿಮಾನಿಯಾಗಿದ್ದು ಧ್ಯಾನನೆನಿಸಿರುವ ವರುಣದೇವನು ಶ್ರೇಷ್ಠನು. ಆದುದರಿಂದ ಪ್ರಥಿವೀ, ಸ್ವರ್ಗ, ಅಂತರಿಕ್ಷ ನೀರು ಹಾಗೂ ಪರ್ವತ ಇವುಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮಾನಿಗಳಾಗಿರುವ ದೇವತೆಗಳು ಹಾಗೂ ಮನುಷ್ಯದೇಹವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ದೇವತೆಗಳು ಬಹುಭಾಷಿಗಳಾಗಿರದೆ, ಧ್ಯಾನವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಸ್ವತಂತ್ರರಾಗಿದ್ದರೂ, ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದ ಧ್ಯಾನದಲ್ಲೇ ಮಗ್ನರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಧ್ಯಾನಾಭಿಮಾನಿಯು ಶ್ರೇಷ್ಠನಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಮನುಷ್ಯರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಾರು ಜ್ಞಾನ, ಬಲ, ಐಶ್ವರ್ಯ, ಭಕ್ತಿ ಮೊದಲಾದ ಸದ್ಗುಣಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರೆನಿಸಿಕೊಂಡಿರುವರೋ ಅಂತಹವರ ಆ ಶ್ರೇಷ್ಠತೆಯು ಪರಮಾತ್ಮನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಲಭಿಸಿದ ಧ್ಯಾನಫಲದ ಒಂದಂಶವಾಗಿದೆ. ಧ್ಯಾನ ಫಲೈಕದೇಶವಾದ ಇಂತಹ ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಯಾರು ಅಲ್ಪರೆನಿಸಿಕೊಂಡಿರುವರೋ ಅವರು ಧ್ಯಾನದ ಲೇಶವನ್ನು ಮಾಡಲಾರದವರಾಗಿ ಕಲಹತೀಲರೂ, ಚಾಡಿ ಹೇಳುವ ಸ್ವಭಾವದವರೂ, ಪರರನ್ನು ನಿಂದಿಸುವವರೂ ಆಗಿರುವರು. ಯಾರು ಶ್ರೇಷ್ಠರಾಗಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವರೋ ಅವರ ಅಂತಹ ಇಚ್ಛೆಯೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಲಭಿಸಿದ ಧ್ಯಾನಫಲದ ಒಂದಂಶವಾಗಿದೆ. ಧ್ಯಾನಾಭಿಮಾನಿಯಾಗಿದ್ದು ಧ್ಯಾನನೆನಿಸಿರುವ ವರುಣನಲ್ಲಿ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿರುವನೆಂದು ಆರಾಧಿಸು.

'ಸ ಯೋ ಧ್ಯಾನಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯುಪಾಸ್ತೇ | ಯಾವತ್ ಧ್ಯಾನಸ್ಯ ಗತಂ ತತ್ಸಾಧ್ಯ ಯಥಾಕಾಮಚಾರೋ ಭವತಿ ಯೋ ಧ್ಯಾನಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯುಪಾಸ್ತೇ' | 'ಅಸ್ತಿ ಭಗವೋ

ಧ್ಯಾನಾತ್ ಭೂಯಃ ?' ಇತಿ । 'ಧ್ಯಾನಾದ್ವಾಪಭೂಯೋಽಪ್ತಿ' ಇತಿ । 'ತಸ್ಯೇ ಭಗವಾನ್ ಬ್ರವೀತು' ಇತಿ ॥

ಮುಕ್ತಿ ಹಾಗೂ ಸಂಸಾರಾವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ 'ಧ್ಯಾನಾಭಿಮಾನಿಯಾಗಿರುವ ವರುಣನಲ್ಲಿ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿರುವ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಯಾರು ಉಪಾಸಿಸುವನೋ ಅವನು ವರುಣಲೋಕವನ್ನು ಹೊಂದಿ, ಅಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿಯತನಕ ವರುಣನ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಇರುವುದೋ ಅಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ತನ್ನ ಇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸಬಲ್ಲವನಾಗುವನು' ಎಂದು ಸನತ್ಕುಮಾರರು ಉಪದೇಶಿಸಲು ನಾರದರು 'ಪೂಜ್ಯರೇ ! ಧ್ಯಾನನಾಮಕನಾದ ವರುಣದೇವನಿಗಿಂತಲೂ ಶ್ರೇಷ್ಠರಿರುವರೇನು ?' ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದರು. ಆಗ ಸನತ್ಕುಮಾರರು 'ಧ್ಯಾನನಾಮಕನಾದ ವರುಣನಿಗಿಂತಲೂ ಶ್ರೇಷ್ಠರಿರುವರು' ಎಂದು ಉತ್ತರಿಸಲು, 'ಹಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಪೂಜ್ಯರಾದ ತಾವು ಅದನ್ನು ನನಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿರಿ' ಎಂದು ನಾರದರು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು.

'ವಿಜ್ಞಾನಂ ವಾವ ಧ್ಯಾನಾತ್ ಭೂಯಃ । ವಿಜ್ಞಾನೇನ ವಾ ಋಗ್ವೇದಂ ವಿಜಾನಾತಿ । ಯಜುರ್ವೇದಂ ಸಾಮವೇದಮಾರ್ಥವರ್ಣಂ ಚತುರ್ಥಮಿತಿಹಾಸ ಪುರಾಣಂ ಪಂಚಮಂ ವೇದಾನಾಂ ವೇದಂ ಪಿತ್ರಂ ರಾಶಿಂ ದೈವಂ ನಿಧಿಂ ವಾಕೋವಾಕ್ಯಮೇಕಾಯನಂ ದೇವವಿದ್ಯಾಂ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾಂ ಭೂತವಿದ್ಯಾಂ ಕ್ಷತ್ರವಿದ್ಯಾಂ ನಕ್ಷತ್ರವಿದ್ಯಾಂ ಸರ್ಪ ದೇವಜನವಿದ್ಯಾಂ ದಿವಂ ಚ ಪೃಥಿವೀಂ ಚ ವಾಯುಂ ಚಾಕಾಶಂ ಚ ಆಪಶ್ಚ ತೇಪಶ್ಚ ದೇವಾಂಶ್ಚ ಮನುಷ್ಯಾಂಶ್ಚ ಪಶೂಂಶ್ಚ ವಯಾಂಸಿ ಚ ತೃಣ ವನಸ್ಪತೀನ್ ಶ್ವಾಪದಾನ್ಯಾಕೀಟಪತಂಗಪಿಪೀಲಿಕಂ ಧರ್ಮಂ ಚಾಧರ್ಮಂ ಚ ಸತ್ಯಂ ಚಾನೃತಂ ಚ ಸಾಧು ಚಾಸಾಧು ಚ ಹೃದಯಜ್ಞಂ ಚಾಹೃದಯಜ್ಞಂ ಚಾನ್ಯಂ ಚ ರಸಂ ಚೇಮಂ ಚ ಲೋಕ ಮಮುಂ ಚ ವಿಜ್ಞಾನೇ ನೈವ ವಿಜಾನಾತಿ । ವಿಜ್ಞಾನಮುಪಾಸ್ಯ' ಇತಿ ॥

ವಿಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಅಭಿಮಾನಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಸತ್ಯವನ್ನು ಶೋಧಿಸುವ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದಲೂ ವಿಜ್ಞಾನನೆನಿಸಿರುವ ಚಂದ್ರನು ಧ್ಯಾನನೆನಿಸಿರುವ ವರುಣನಿಗಿಂತಲೂ ಉತ್ತಮನು. ವಿಜ್ಞಾನನೆನಿಸಿರುವ ಚಂದ್ರನಿಂದಾಗಿಯೇ ಋಗ್ವೇದವನ್ನು ಯಜುರ್ವೇದವನ್ನೂ, ಸಾಮವೇದವನ್ನೂ, ಅಥರ್ವಣವೇದವನ್ನೂ, ವೇದಗಳ ಸರಿಸಮಾನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪಂಚಮವೇದವೆನಿಸಿರುವ ಇತಿಹಾಸಪುರಾಣಗಳನ್ನೂ ಪಿತೃಲಕ್ಷಣವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನೂ, ಗಣಿತವಾಸ್ತವನ್ನೂ, ದೇವತೆಗಳ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನೂ

ನಿಧಿಯ ಚಿಹ್ನೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನೂ, ಮೂಲವೇದವನ್ನೂ, ಪಂಚರಾತ್ರವನ್ನೂ, ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಅರ್ಥವಾಗುವುದರಿಂದ ದೇವತಾ ವಿದ್ಯೆಯೆನಿಸಿರುವ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನೂ, ಆರಣ್ಯಕಗಳನ್ನೂ, ಪಂಚಭೂತಗಳ ಲಕ್ಷಣಪರಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನೂ, ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನೂ, ಜ್ಯೋತಿಃ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನೂ, ಸರ್ಪಗಳ ಹಾಗೂ ದೇವಸೇವಕರಾದ ಗಂಧರ್ವರ ಪರಿಚಾಯಕವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನೂ ಆಯಾಯಾ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಅಧ್ಯೇತೃಗಳು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಸ್ವರ್ಗ, ಪೃಥಿವೀ, ವಾಯು, ಆಕಾಶ, ಜಲ, ತೇಜಸ್ಸು, ದೇವತೆಗಳು, ಮನುಷ್ಯರು, ಪಶುಪಕ್ಷಿಗಳು, ಹುಲ್ಲು, ಮರ, ಆರಣ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಜಂತುಗಳು, ಕೀಟ, ಪತಂಗ, ಇರುವ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ಧರ್ಮವನ್ನೂ, ಅಧರ್ಮವನ್ನೂ, ಸತ್ಯಾಸತ್ಯಗಳನ್ನು, ಯೋಗ್ಯ ಹಾಗೂ ಅಯೋಗ್ಯ ವಿಷಯಗಳನ್ನೂ, ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿರುವ ಪರತತ್ವವನ್ನರಿತವನನ್ನೂ, ಇಂತಹ ಪರತತ್ವಕ್ಕಿಂತ ಇತರವಾದ ಜಗತ್ತನ್ನು ಅರಿತವನನ್ನೂ, ಅನ್ಯವನ್ನೂ, ರಸವನ್ನೂ, ಇಹ ಹಾಗೂ ಪರಲೋಕಗಳನ್ನೂ ವಿಜ್ಞಾನನೆನಿಸಿರುವ ಚಂದ್ರನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದಲೇ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳುವರು. ವಿಜ್ಞಾನನೆನಿಸಿರುವ ಚಂದ್ರನಲ್ಲಿ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಆರಾಧಿಸು.

‘ಸ ಯೋ ವಿಜ್ಞಾನಂ ಬ್ರಹ್ಮಮೇತೃಪಾಶ್ವೇ ವಿಜ್ಞಾನವತೋ ಹ ವೈ ಲೋಕಾನ್ ಜ್ಞಾನವತೋಽಭಿಸಿದ್ಯತಿ | ಯಾವತ್ ವಿಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಗತಂ ತತ್ರಾಸ್ಯ ಯಥಾಕಾಮಚಾರೋ ಭವತಿ ಯೋ ವಿಜ್ಞಾನಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತೃಪಾಶ್ವೇ | ‘ಅಸ್ತಿ ಭಗವೋ ವಿಜ್ಞಾನಾತ್ ಭೂಯಃ?’ ಇತಿ | ವಿಜ್ಞಾನಾದ್ವಾದ್ ಭೂಯೋಽಸ್ತಿ’ ಇತಿ | ತಸ್ಮೈ ಭಗವಾನ್ ಬ್ರವೀತು’ ಇತಿ |

‘ಯಾರು ವಿಜ್ಞಾನನೆನಿಸಿರುವ ಚಂದ್ರನಲ್ಲಿ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿರುವನೆಂದು ಉಪಾಸನೆಗೆಯುವನೋ ಅವನು ವಿಶೇಷ ಜ್ಞಾನ ಹಾಗೂ ಸಾಮಾನ್ಯಜ್ಞಾನಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮಾನಿಯಾದ ಚಂದ್ರನಿಂದ ಅಧಿಷ್ಠಿತ ಲೋಕಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಳ್ಳುವನು. ಆ ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿಯ ತನಕ ವಿಜ್ಞಾನನೆನಿಸಿರುವ ಚಂದ್ರನ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿರುವುದೋ ಅಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಆ ಉಪಾಸಕನು ಇಜ್ಞಾನಸಾರವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸಬಲ್ಲವ- ನಾಗುವನು’ ಎಂದು ಸನತ್ಕುಮಾರರು ಉಪದೇಶಿಸಿದಾಗ ನಾರದರು, ‘ಪೂಜ್ಯರೇ ! ವಿಜ್ಞಾನನೆನಿಸಿರುವ ಚಂದ್ರನಿಗಿಂತಲೂ ಶ್ರೇಷ್ಠರಿರುವರೇನು?’ ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದರು. ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ಸನತ್ಕುಮಾರರು ‘ವಿಜ್ಞಾನನಿಗಿಂತಲೂ ಉತ್ತಮರಿರುವರು’ ಎಂದು ಹೇಳಲು, ‘ಪೂಜ್ಯರಾದ ತಾವು ನನಗೆ ಅದನ್ನು ತಿಳಿಯ ಹೇಳಿ’ ಎಂದು ನಾರದರು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು.

ಬಲಂ ವಾವ ವಿಜ್ಞಾನಾತ್ ಭೂಯಃ | ಅಪೀಹ ಶತಂ ವಿಜ್ಞಾನವತಾಮೇಕೋ
ಬಲವಾನಾಕಂಪಯತೇ | ಸ ಯದಾ ಬಲೀ ಭವತ್ಯಥೋತ್ಥಾತಾ ಭವತಿ | ಉತ್ತಿಷ್ಠನ್
ಪರಿಚರಿತಾ ಭವತಿ | ಪರಿಚರನ್ನುಪಸಕ್ತಾ ಭವತಿ | ಉಪಸೀದನ್ ದ್ರಷ್ಟಾ ಭವತಿ |
ಶ್ಲೋತಾ ಭವತಿ | ಮಂತಾ ಭವತಿ | ಬೋದ್ಧಾ ಭವತಿ | ಕರ್ತಾ ಭವತಿ | ವಿಜ್ಞಾತಾ
ಭವತಿ | ಬಲೇನ ವೈ ಪೃಥಿವೀ ತಿಷ್ಠತಿ | ಬಲೇನಾಂತರಿಕ್ಷಮ್ | ಬಲೇನ ದ್ಯೌಃ |
ಬಲೇನಾಪಃ | ಬಲೇನ ಪರಸ್ತಾಃ | ಬಲೇನ ದೇವಮನುಷ್ಯಾಃ | ಬಲೇನ ಪಶವಶ್ಚ
ವಯಾಂಽ ಚ ತ್ವಣ ವನಸ್ಪತಯಃ ಶ್ವಾಪದಾನ್ಯಾಕೇಽಪಿ ಪತಂಗ ಪಿಪೀಲಿಕಮ್ |
ಬಲೇನ ವೈ ಲೋಕಃ ತಿಷ್ಠತಿ | ಬಲಮುಪಾಸ್ತು ಇತಿ ||

'ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ವಿವೇಚಿಸಿ ಸಂಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ದೃಢವಾದ ನಿರ್ಣಯವು ಆಂತರಿಕ ಬಲ,
ದೇಹದಾರ್ಥ್ಯವು ಬಾಹ್ಯಬಲ, ಇವೆರಡಕ್ಕೂ ಅಭಿಮಾನಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಬಲವೆನಿಸಿರುವ
ಭೂತ ವಾಯುಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯು ವಿಜ್ಞಾನನಾಮಕನಾದ ಚಂದ್ರನಿಗಿಂತಲೂ ಶ್ರೇಷ್ಠನು.
ಆಂತರಿಕಬಲಶಾಲಿಯೆನಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ಜ್ಞಾನಿಯು. ಇಂತಹ ನಿರ್ಣಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸದೇ
ಇರುವ ನೂರಾರು ಜ್ಞಾನಿಗಳನ್ನು, ತನ್ನ ಆ ಬಲದ ಸಹಾಯದಿಂದ ನಡುಗಿಸಬಲ್ಲನು.
ಪುರುಷನು ಯಾವಾಗ ಆಂತರಿಕ ಬಲವುಳ್ಳವನಾಗುತ್ತಾನೋ ಆಗ ಸಂಸಾರ ಮೋಹದಿಂದ
ಎಚ್ಚಿತ್ತವನಾಗುವನು. ಹೀಗೆ ಎಚ್ಚಿತ್ತವನು ಜ್ಞಾನಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿ ಗುರುಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸುವನು.
ಗುರುಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸಿದವನು ಅವರ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನೆನಿಸಿ ಆಪ್ತನಾಗುವನು. ಆಪ್ತನೆನಿಸಿದವನು
ಶಾಸ್ತ್ರವೇ ಮೊದಲಾದವನೂ, ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥ ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದವನೂ, ಪರತತ್ತ್ವವನ್ನು
ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಿಕೊಂಡವನೂ, ವರ್ಣಾಶ್ರಮೋಚಿತ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಗೈಯುವವನೂ,
ವಿಶೇಷಜ್ಞಾನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಂಡವನೂ ಆಗುವನು. ದೇಹದಾರ್ಥ್ಯರೂಪಬಲವುಳ್ಳವನು
ಆವಶ್ಯಕವಾದ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ಎದ್ದೇಳುತ್ತಾನೆ. ಮೇಲೆದ್ದವನು ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆ
ತಿರುಗಾಡುತ್ತಾನೆ. ತಿರುಗಾಡುತ್ತಾ ತನಗೆ ಯೋಗ್ಯರಾದ ಗುರುಗಳನ್ನು ಸಮೀಪಿಸಿ,
ಅವರನ್ನು ಸೇವಿಸಿ, ಅವರಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನೆನಿಸಿ, ಅವರ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥವೇ
ಹಾಗೂ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಪರತತ್ತ್ವವನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ.
ದೇಹದಾರ್ಥ್ಯ- ವಿರುವುದರಿಂದಲೇ ವರ್ಣಾಶ್ರಮೋಚಿತ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಗೈಯುವನು.
ಮೋಕ್ಷೋಪಯೋಗಿಯಾದ ವಿಶೇಷಜ್ಞಾನವನ್ನೂ ಹೊಂದುವನು. ಹೀಗೆ ಶ್ರೇಯಸ್ಸಿಗೆ ಆಂತರಿಕ
ಹಾಗೂ ಬಾಹ್ಯಬಲಗಳೇ ಕಾರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಬಲಾಭಿಮಾನಿಯಾದ ವಾಯುದೇವನು

ಶ್ರೇಷ್ಠನೆಂದು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. ಬಲಾಭಿಮಾನಿಯಾದ ಈ ವಾಯುದೇವನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದಲೇ ಪೃಥಿವೀ, ಅಂತರಿಕ್ಷ, ಸ್ವರ್ಗ, ನೀರು, ಪರ್ವತಗಳು ಇವುಗಳ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳೂ, ಮನುಷ್ಯರಾಗಿ ಅವತರಿಸಿದ ದೇವತೆಗಳೂ ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ಥಿತಿಯುಳ್ಳವರಾಗಿರುವರು. ಪಶುಗಳೂ, ಹಕ್ಕಿಗಳೂ, ತೃಣಗಳೂ, ಮರಗಳೂ, ದುಷ್ಟಮೃಗಗಳೂ, ಹುಳು, ಚಿಟ್ಟೆ, ಇರುವೆ ಪರ್ಯಂತ ಎಲ್ಲಾ ಜೀವಿಗಳೂ ಬಲಾಭಿಮಾನಿಯಾದ ಈ ವಾಯುದೇವನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದಲೇ ನಿಯತವಾದ ಸ್ಥಿತಿಯುಳ್ಳವುಗಳಾಗಿವೆ. ಇಂತಹ ಬಲಾಭಿಮಾನಿಯಾದ ಭೂತ ವಾಯ್ವಾಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿರುವನೆಂದು ಆರಾಧಿಸು.

‘ಸ ಯೋ ಬಲಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯುಪಾಸ್ತೇ | ಯಾವದ್ಬಲಸ್ಯ ಗತಂ ತತ್ರಾಸ್ಯ
ಯಥಾಕಾಮಚಾರೋ ಭವತಿ ಯೋ ಬಲಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯುಪಾಸ್ತೇ | ‘ಅಸ್ತಿ ಭಗವೋ
ಬಲಾತ್ ಭೂಯಃ?’ ಇತಿ | ‘ಬಲಾದ್ವಾವ ಭೂಯೋಽಸ್ತಿ’ ಇತಿ | ‘ತಸ್ಯೇ ಭಗವಾನ್
ಬ್ರವೀತು’ ಇತಿ |

ಯಾರು ಬಲನೆನಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಈ ವಾಯುದೇವನಲ್ಲಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಉಪಾಸಿಸುವನೋ ಅವನು ಈ ಬಲಾಭಿಮಾನಿಯ ಲೋಕವನ್ನು ಹೊಂದಿ, ಅಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಬಲಾಭಿಮಾನಿಯ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯದೆಯೋ ಅಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾಗಿ ತಿರುಗಾಡಲು ಶಕ್ತನಾಗುವನು ಎಂದು ಸನತ್ಕುಮಾರರು ಉಪದೇಶಿಸಲು ನಾರದರು ‘ಪೂಜ್ಯರೇ, ಈ ಬಲಾಭಿಮಾನಿ ವಾಯುದೇವನಿಗಿಂತಲೂ ಶ್ರೇಷ್ಠರು ಇರುವರೇನು?’ ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದರು. ಇದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ಸನತ್ಕುಮಾರರು ಬಲಾಭಿಮಾನಿಗಿಂತಲೂ ಶ್ರೇಷ್ಠರಿರುವರು’ ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ನಾರದರು ‘ಪೂಜ್ಯರಾದ ತಾವು ನನಗೆ ಅದನ್ನು ತಿಳಿಯಹೇಳಿ’ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು.

ಅನ್ಯಂ ವಾವ ಬಲಾತ್ ಭೂಯಃ | ತಸ್ಮಾದ್ಭದ್ರಪಿ ದಶರಾತ್ರೀರ್ನಾಶ್ವೀಯಾತ್
ಯದ್ಭೂಹ ಜೀವೇದಘಾತದ್ರಷ್ಟಾಶ್ರೋತಾಽಮಂತಾಽಬೋದ್ವಾತಕರ್ತಾಽ-
ವಿಜ್ಞಾತಾ ಭವತಿ | ಅಥಾನ್ಯಸ್ಮಾಶೀ ದ್ರಷ್ಟಾ ಭವತಿ | ಶ್ರೋತಾ ಭವತಿ | ಮಂತಾ
ಭವತಿ | ಬೋದ್ವಾ ಭವತಿ | ಕರ್ತಾ ಭವತಿ | ವಿಜ್ಞಾತಾ ಭವತಿ | ಅನ್ಯಮುಪಾಸ್ತೇ
ಇತಿ |

ಬಲಾಭಿಮಾನಿಯಾದ ಪ್ರವಹನಿಗಿಂತಲೂ, ಅನ್ನಾಭಿಮಾನಿಯಾಗಿದ್ದು ಅನ್ನನೆನಿಸಿರುವ ಅನಿರುದ್ಧನು ಶ್ರೇಷ್ಠನು. ಈ ಅನ್ನಾಭಿಮಾನಿಯು ಶ್ರೇಷ್ಠನಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಹತ್ತು ದಿವಸ ಉಣ್ಣದೇ ಇರುವವನು ಒಂದು ವೇಳೆ ಜೀವಿಸಿದರೂ ಶ್ರವಣ, ಮನನ,

ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ, ಸ್ವಕರ್ಮಾಚರಣೆ, ವಿಶೇಷವಾದ ಅರಿವು ಎಂಬೀ ಯಾವ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಿಗೂ ಅಶಕ್ತನೆನಿಸುವನು. ಅನ್ನವನ್ನು ಸೇವಿಸಿದನೆಂದರೆ ಆಗ ಶ್ರವಣ, ಮನನ, ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ, ನಾನಾ ಕರ್ಮಾಚರಣೆ, ವಿಶೇಷವಾದ ಅರಿವು ಎಂಬೀ ಎಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಲ್ಲೂ ಶಕ್ತನೆನಿಸುವನು. ಅನ್ನಕೃಭಮಾನಿಯಾಗಿದ್ದು ಅನ್ನನೆನಿಸಿರುವ ಅನಿರುದ್ಧನಲ್ಲಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿರುವನೆಂದು ಉಪಾಸಿಸು.

‘ಸ ಯೋಽನ್ನಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯುಪಾಸ್ತೇ ಅನ್ನವತೋ ಹ ವೈ ಲೋಕಾನ್ ಪಾನವತೋಽಭಿ-
ಸ್ತದ್ವತಿ । ಯಾವದನ್ನಸ್ಯ ಗತಂ ತತ್ರಾಸ್ಯ ಯಥಾಕಾಮಚಾರೋ ಭವತಿ ಯೋಽನ್ನಂ
ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯುಪಾಸ್ತೇ’ । ‘ಅಸ್ತಿ ಭಗವೋಽನ್ನಾದ್ಭಯಃ?’ ಇತಿ । ಅನ್ನಾದ್ವಾಪ್ತಭೂಯೋಽಸ್ತಿ’
ಇತಿ । ‘ತಸ್ಯೇ ಭಗವಾನ್ ಬ್ರವೀತು’ ಇತಿ ।

‘ಯಾರು ಅನ್ನನೆನಿಸಿರುವ ಅನಿರುದ್ಧನಲ್ಲಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿರುವನೆಂದು ಉಪಾಸಿಸುವನೋ ಅವನು ಅನ್ನಪಾನಾದಿಗಳಿಂದ ಸಮೃದ್ಧವಾದ ಅನಿರುದ್ಧನ ಲೋಕಗಳನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಅಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿಯೂ ತನಕ ಅನಿರುದ್ಧನ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿದೆಯೋ ಅಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸಲು ಶಕ್ತನಾಗುವನು’ ಎಂದು ಸನತ್ಕುಮಾರರು ಉಪದೇಶಿಸಿದರು. ಆಗ ನಾರದರು ‘ಪೂಜ್ಯರೇ ! ಅನ್ನಾಭಿಮಾನಿಗಿಂತಲೂ ಶ್ರೇಷ್ಠರನಿಸಿದವರಿರುವರೇನು ?’ ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಲು, ಸನತ್ಕುಮಾರರು ‘ಅನ್ನಾಭಿಮಾನಿಗಿಂತಲೂ ಉತ್ತಮರಿರುವರು’ ಎಂದುತ್ತರಿಸಿದರು. ‘ಹಾಗಿದ್ದರೆ ಪೂಜ್ಯರಾದ ತಾವು ನನಗದನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿರಿ’ ಎಂದು ನಾರದರು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು.

‘ಆಪೋ ವಾವಾನ್ಯಾತ್ ಭೂಯಸ್ಯಃ । ತಸ್ಮಾದ್ಭದ್ರಾ ಸುವೃಷ್ಟಿರ್ನ ಭವತಿ
ವ್ಯಾಧೀಯಂತೇ ಪ್ರಾಣಾ ಅನ್ನಂ ಕನೀಯೋ ಭವಿಷ್ಯತಿ’ ಇತಿ । ‘ಅಥ ಯದಾ
ವೃಷ್ಟಿರ್ಭವತ್ಯಾನಂದಿನಃ ಪ್ರಾಣಾ ಭವಂತಿ ಅನ್ನಂ ಬಹು ಭವಿಷ್ಯತಿ’ ಇತಿ । ಆಪ
ವಿವೇಮಾ ಮೂರ್ತಾ ಯೇಽಯಂ ಪೃಥಿವೀ, ಯದಂತರಿಕ್ಷಂ, ಯತ್ ದ್ಯೌಃ,
ಯತ್ ಪರ್ವತಾಃ, ಯತ್ ದೇವಮನುಷ್ಯಾಃ, ಯತ್ ಪಶವಶ್ಚ ವಯಾಸಿ ಚ
ತೃಣ ವನಸ್ಪತಯಃ ಶ್ವಾಪದಾನ್ಯಾಕೀಟಪತಂಗಪಿಪೀಲಿಕಮ್ । ಆಪ ವಿವೇಮಾ
ಮೂರ್ತಾಃ । ಆಪ ಉಪಾಸ್ತ’ ಇತಿ ॥

ಅನ್ನಾಭಿಮಾನಿ ಅನಿರುದ್ಧನಿಗಿಂತಲೂ, ತೃಪ್ತಿಯೆಂಬ ಅಂತರಜಲ ಹಾಗೂ ದ್ರವರೂಪವಾದ ಬಾಹ್ಯಜಲ ಎಂಬೀ ಎರಡು ರೀತಿಯ ಜಲಕ್ಕೂ ಅಭಿಮಾನಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ದೇಹವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದರಿಂದಲೂ ‘ಅಪ್’ ಎನಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ

ಅಹಂಕಾರಿಕ ಪ್ರಾಣನು ಉತ್ತಮನಾಗಿರುವನು. ಅನ್ನಾಭಿಮಾನಿಗಿಂತ ಅಭಿಮಾನಿಯು ಶ್ರೇಷ್ಠನಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಯಾವಾಗ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಳೆಯಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ ಆಗ ಅನ್ನವು ಕಡಿಮೆ ಉಂಟಾಗುವುದೆಂದು ಪ್ರಾಣಿಗಳು ವ್ಯಥೆಪಡುತ್ತವೆ. ಯಾವಾಗ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಳೆ ಸುರಿಯುತ್ತದೋ ಆಗ ಬಹಳ ಅನ್ನವುಂಟಾಗುವುದೆಂದು ಸಂತೋಷಗೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಭೂಮಿ, ಆಕಾಶ, ಸ್ವರ್ಗ, ಪರ್ವತಗಳು, ದೇವತೆಗಳು, ಮನುಷ್ಯರು, ಪಶುಗಳು, ಪಕ್ಷಿಗಳು, ಹುಲ್ಲು, ಮರಗಳು, ಚರತೆಗಳು, ಹುಳು, ಹಾತೆ, ಇರುವೆ ವರೆಗಿನ ಎಲ್ಲಾ ಜಂತುಗಳು, ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲಾ ಮೂರ್ತ ವಸ್ತುಗಳು ಅಬಿಮಾನಿಯ ಅಧೀನವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೇ 'ಅಪ್' ಎನಿಸಿಕೊಂಡಿವೆ. ಅಬಿಮಾನಿ ಅಹಂಕಾರಿಕ ಪ್ರಾಣನಲ್ಲಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿರುವನೆಂದು ಆರಾಧಿಸು.

'ಸ ಯೋಽಪೋ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯುಪಾಸ್ತೇ ಆಪೋತಿ ಸರ್ವಾನ್ ಕಾಮಾನ್ ತೃಪ್ತಿಮಾನ್ ಭವತಿ | ಯಾವದಪಾಂ ಗತಂ ತತ್ರಾಸ್ಯ ಯಥಾಕಾಮಚಾರೋ ಭವತಿ ಯೋಽಪೋ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯುಪಾಸ್ತೇ | 'ಅಪ್ತಿ ಭಗವೋಽದ್ಭ್ಯೋ ಭೂಯ?' ಇತಿ | 'ಅದ್ಭ್ಯೋವಾವ ಭೂಯೋಽಸ್ತಿ' ಇತಿ | 'ತನ್ಮೇ ಭಗವಾನ್ ಬ್ರವೀತು' ಇತಿ |

ಅಬಿಮಾನಿ ಅಹಂಕಾರಿಕ ಪ್ರಾಣನಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಯಾರು ಆರಾಧಿಸುವನೋ ಅವನು ಎಲ್ಲ ಅಭಿಷ್ಠಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿ ತೃಪ್ತನಾಗುವನು. ಈ ಪ್ರಾಣನ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಎಲ್ಲಿಯತನಕ ಇರುವುದೋ ಅಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಉಪಾಸಕನು ಇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸಲು ಶಕ್ತನಾಗುವನು. ಹೀಗೆ ಸನತ್ಕುಮಾರರು ಉಪದೇಶಿಸಿದಾಗ ನಾರದರು 'ಪೂಜ್ಯರೇ ! ಅಬಿಮಾನಿಗಿಂತಲೂ ಉತ್ತಮರಾದವರಿರುವರೇನು?' ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದರು. ಆಗ ಸನತ್ಕುಮಾರರು 'ಅಬಿಮಾನಿಗಿಂತಲೂ ಉತ್ತಮರಾದವರಿರುವರು' ಎಂದುತ್ತರಿಸಲು 'ಹಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಪೂಜ್ಯರಾದ ತಾವು ನನಗೆ ತಿಳಿಸಿ ಕೊಡಿ' ಎಂದು ನಾರದರು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು.

'ತೇಜೋವಾದಾದ್ಭ್ಯೋಭೂಯಃ | ತದ್ವಾ ಏತದ್ವಾಯುಮಾಗ್ನಿಹ್ಯಾಕಾಶಮುಘತಪತಿ ತದಾಹುರ್ನಿಶೋಚತಿ ನಿತಪತಿ ವರ್ಷಿಷ್ಯತಿ ವಾ ಇತಿ | ತೇಜ ಏವ ತತ್ ಪೂರ್ವಂ ದರ್ಶಯಿತ್ವಾಽಘಾತಃ ಸೃಜತೇ | ತದೇತದೂರ್ಧ್ವಾಭಿಶ್ಚತರಶ್ಚೇಭಿಶ್ಚ ಎದ್ಭುಧಿರಾಹ್ವಾದಾಶ್ಚರಂತಿ | ತಸ್ಮಾದಾಹುರ್ವಿದ್ಭ್ಯೋತತೇ ಸ್ತನಯತಿ ವರ್ಷಿಷ್ಯತಿ ವಾ ಇತಿ | ತೇಜ ಏವ ತತ್ ಪೂರ್ವಂ ದರ್ಶಯಿತ್ವಾಽಘಾತಃ ಸೃಜತೇ | ತೇಜ ಉಪಾಸ್ತವ್ತಿ' ಇತಿ |

ಪ್ರತಿಭಾ ಎಂಬ ಅಂತರತೇಜಸ್ಸು ಹಾಗೂ ಬಾಹ್ಯತೇಜಸ್ಸು ಇವುಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮಾನಿಯಾಗಿದ್ದು ಓಜೋರೂಪ, ಅಂದರೆ ಇತರರನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸುವ ಶಕ್ತಿ ರೂಪನಾದುದರಿಂದ ತೇಜ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಪುರಂದರನೂ ಅವನಿಗೆ ಸಮನಾದ ಕಾಮನೂ ಅಪ್ಪನಾಮಕ ಅಹಂಕಾರಿಕ ಪ್ರಾಣನಿಗಿಂತ ಉತ್ತಮ. ಹೀಗೆ ಪುರಂದರನು ಶ್ರೇಷ್ಠನಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೇ ತೇಜನೆನಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಅವನು ವಾಯುವನ್ನು ನಿಶ್ಚಲಗೊಳಿಸಿ ಆಕಾಶದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ತಾಪವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಆಗ ಲೋಕದ ಜನರು ಆದಿತ್ಯನು ಈಗ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ದುಃಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಬಹಳ ತಾಪವನ್ನುಂಟು- ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಆದುದರಿಂದ ಬೇಗನೆ ಮಳೆ ಸುರಿಸಲಿರುವನು ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ತೇಜೋನಾಮಕ ಪುರಂದರನೇ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಮೊದಲು ವ್ಯಕ್ತಮಾಡಿ ಅಮೇಲೆ ನೀರನ್ನು ಸುರಿಸುತ್ತಾನೆ. ತೇಜೋಭಿಮಾನಿಯಾದ ಪುರಂದರನಿಂದಾಗಿಯೇ ಗುಡುಗಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮೇಘಗಳು ಮೇಲ್ಬುಖವಾಗಿಯೂ ಅಡ್ಡವಾಗಿಯೂ ಬೆಳಗುವ ಮಿಂಚುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದನ್ನು ನೋಡಿ ಜನರು ಮಿಂಚುತ್ತಿದೆ, ಗುಡುಗುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮಳೆ ಸುರಿಯುತ್ತದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ತೇಜಸ್ಸಿಗೆ ಅಭಿಮಾನಿಯಾದ ಪುರಂದರನೇ ತೇಜೋರೂಪದ ಮಿಂಚನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುತ್ತಾನೆ. ತೇಜೋಭಿಮಾನಿಯಾದ ಪುರಂದರನಲ್ಲಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಉಪಾಸಿಸು.

‘ಸ ಯಶ್ವೇಜೋ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯುಪಾಶ್ವೇ ತೇಜಸ್ವೀ ವೈಸ ತೇಜಸ್ವತೋ ಲೋಕಾನ್ ಭಾ ಸ್ವತೋಽಪಹತತಮಸ್ಯಾನಭಿಸಿದ್ವ್ಯತಿ । ಯಾವತ್ ತೇಜಸೋ ಗತಂ ತತ್ರಾಸ್ಯ ಯಥಾಕಾಮಚಾರೋ ಭವತಿ ಯಶ್ವೇಜೋ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯುಪಾಶ್ವೇ’ । ‘ಆಸ್ತಿ ಭಗವಶ್ವೇಜಸೋ ಭೂಯಃ?’ ಇತಿ । ‘ತೇಜಸೋ ಭೂಯೋಽಸ್ತಿ’ ಇತಿ । ‘ತನ್ನೇ ಭಗವಾನ್ ಬ್ರವೀತು’ ಇತಿ ।

‘ಯಾರು ತೇಜಸ್ಸಿಗೆ ಅಭಿಮಾನಿಯಾಗಿದ್ದು ತೇಜ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಪುರಂದರನಲ್ಲಿ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿರುವ ಪರಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಉಪಾಸಿಸುವನೋ, ಅವನು ತೇಜಸ್ವಿಯಾಗಿ ತೇಜೋಭಿಮಾನಿಯಾದ ಪುರಂದರನ ಸುಡುವ ಹಾಗೂ ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವ ಶಕ್ತಿಗಳುಳ್ಳ, ಅಜ್ಞಾನಂಧಾಕಾರರಹಿತವಾದ ಲೋಕಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ತೇಜ ಎನಿಸಿರುವ ಪುರಂದರನ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಎಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಇದೆಯೋ ಅಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಇಜ್ಞಾನಸಾರವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸಲು ಶಕ್ತನಾಗುವನು’ ಎಂದು ಸನತ್ಕುಮಾರರು ಉಪದೇಶಿಸಿದರು. ಆಗ ನಾರದರು ‘ಪೂಜ್ಯರೇ! ತೇಜೋಭಿಮಾನಿಯಾದ ಪುರಂದರನಿಗಿಂತಲೂ ಉತ್ತಮರಾದವರಿರುವರೇನು ?’

ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಲು, ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ಸನತ್ಕುಮಾರರು 'ತೇಜೋಭಿಮಾನಿಯಾದ ಪುರಂದರನಿಗಿಂತಲೂ ಉತ್ತಮರಿರುವರು' ಎಂದು ಹೇಳಿದರು. 'ಹಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಪೂಜ್ಯರಾದ ತಾವು ನನಗೆ ಅದನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿರಿ' ಎಂದು ನಾರದರು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು.

'ಆಕಾಶೋವಾವತೇಜಃಸೋಭೋಯಾನ್ | ಆಕಾಶೇವೈಸೂರ್ಯಾಚಂಪ್ರಮಸಾವುಭೌ
ವಿದ್ಯುನ್ನಕ್ಷತ್ರಾಣಿಃ | ಆಕಾಶೇನಾಹ್ವಯತಿ | ಆಕಾಶೇನ ಶೃಣೋತಿ | ಆಕಾಶೇನ
ಪ್ರತಿಶೃಣೋತಿ | ಆಕಾಶೇ ರಮತೇ | ಆಕಾಶೇ ನ ರಮತೇ | ಆಕಾಶೇ ಜಾಯತೇ
ಆಕಾಶಮುಭಜಾಯತೇ | ಆಕಾಶಮುಪಾಸ್ತು' ಇತಿ ||

ತೇಜಸ್ಸಿಗೆ ಅಭಿಮಾನಿಯಾದ ಪುರಂದರನಿಗಿಂತಲೂ ಬಾಹ್ಯ ಹಾಗೂ ಆಂತರಿಕ ಆಕಾಶಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮಾನಿಯಾಗಿದ್ದು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದರಿಂದ ಆಕಾಶ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಉಮಾದೇವಿಯು ಶ್ರೇಷ್ಠಳು. ಆಕಾಶಾಭಿಮಾನಿನಿಯ ಅಧೀನದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯ-ಚಂದ್ರರು ಮಿಂಚು, ನಕ್ಷತ್ರ, ಅಗ್ನಿ ಇವರಲ್ಲರೂ ಇರುವರು. ಆಕಾಶಾಭಿಮಾನಿನಿಯ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದಲೇ ಭಕ್ತನು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನಿಸುವನು. ಆಕಾಶಾಭಿಮಾನಿನಿಯ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದಲೇ ದೇವತೆಗಳು ಆ ಆಹ್ವಾನವನ್ನು ಕೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವರು. ಆಕಾಶಾಭಿಮಾನಿನಿಯ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದಲೇ ದೇವತೆಗಳು ಹೇಳಿದ ಮಾತನ್ನು ಭಕ್ತನು ಕೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವನು. ಆಕಾಶಾಭಿಮಾನಿನಿಯ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದಲೇ ಸುಖ-ದುಃಖಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬನೂ ಅನುಭವಿಸುವನು. ಆಕಾಶಾಭಿಮಾನಿನಿಯ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದಲೇ ಸಂತತಿ ಹುಟ್ಟುವುದು. ಆಕಾಶಾಭಿಮಾನಿನಿಯ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲವೂ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಆಕಾಶಾಭಿಮಾನಿನಿಯಲ್ಲಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಉಪಾಸಿಸು.

'ಸ ಯ ಆಕಾಶಂ ಬ್ರಹ್ಮೈತ್ಯುಪಾಸ್ತೇ ಆಕಾಶವತೋ ಹ ವೈ ಸ ಲೋಕಾನ್
ಪ್ರಕಾಶವತೋಽಸಂಬಾಧಾನುರುಗಾಯವತೋಽಭಿಸಿದ್ವತಿ | ಯಾವದಾಕಾಶಸ್ಯ
ಗತಂ ತತ್ರಾಸ್ಯ ಯಥಾಕಾಮಚಾರೋ ಭವತಿ ಯ ಆಕಾಶಂ ಬ್ರಹ್ಮೈತ್ಯುಪಾಸ್ತೇ' |
'ಅಸ್ತಿ ಭಗವ ಆಕಾಶಾತ್ ಭೂಯಃ?' ಇತಿ | 'ಆಕಾಶಾದ್ವಾಪ ಭೂಯೋಽಸ್ತಿ' ಇತಿ |
ತಸ್ಯೇ ಭಗವಾನ್ ಬ್ರವೀತು' ಇತಿ |

'ಯಾರು ಆಕಾಶಾಭಿಮಾನಿನಿ ಪಾರ್ವತಿಯಲ್ಲಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಉಪಾಸಿಸುವನೋ ಅವನು ಆಕಾಶಾಭಿಮಾನಿನಿ ಪಾರ್ವತಿಯ ಅಧೀನದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಕಾಶಯುಕ್ತವಾಗಿರುವ ಜನನಿಬಿಡವಾಗದಿರುವ ಶ್ರೀಹರಿಯಿರುವ ಲೋಕಗಳನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಅಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿಯೂ ತನಕ

ಆಕಾಶಾಭಿಮಾನಿನಿ ಪಾರ್ವತಿಯ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯದೆಯೋ ಅಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಇಚ್ಛಾನುಸಾರ ಸಂಚರಿಸು ಶಕ್ತನಾಗುವನು' ಹೀಗೆ ಸನತ್ಕುಮಾರರು ಉಪದೇಶಿಸಿದಾಗ ನಾರದರು 'ಪೂಜ್ಯರೇ ! ಆಕಾಶಾಭಿಮಾನಿನಿಗಿಂತಲೂ ಉತ್ತಮರಿರುವರೇನು?' ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದರು. ಸನತ್ಕುಮಾರರು 'ಆಕಾಶಾಭಿಮಾನಿನಿ ಪಾರ್ವತಿಗಿಂತಲೂ ಉತ್ತಮರಿರುವರು' ಎಂದು ಹೇಳಲು, 'ಹಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಪೂಜ್ಯರಾದ ತಾವು ನನಗೆ ಅದನ್ನು ತಿಳಿಯಹೇಳಿ' ಎಂದು ನಾರದರು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು.

'ಸ್ಮರೋ ವಾ ಆಕಾಶಾತ್ ಭೂಯಾನ್ | ತಸ್ಮಾದ್ಭ್ಯಾಪಿ ಬಹವ ಆಸೀರನ್ವ ಸ್ವರಂತೋ ನೈವ ತೇ ಕಂಚನ ಶೃಣುಯಃ | ನ ಮನ್ವೀರನ್ | ನ ವಿಜಾನೀರನ್ | ಯದಾ ವಾವ ತೇ ಸ್ಮರೇಯುರಥ ಶೃಣುಯಃ | ಅಥ ಮನ್ವೀರನ್ | ಅಥ ವಿಜಾನೀರನ್ | ಸ್ಮರೇಣ ವೈ ಪುತ್ರಾನ್ ವಿಜಾನಾತಿ | ಸ್ಮರೇಣ ಪಶೂನ್ | ಸ್ಮರಮುಪಾಸ್ವ' ಇತಿ ||

'ಆಕಾಶಾಭಿಮಾನಿನಿಯಾದ ಪಾರ್ವತಿಗಿಂತಲೂ ಸ್ಥಿರಸ್ಥರಣೆಗೆ ಅಭಿಮಾನಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಏಕಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಭಗವಂತನ ಆರಾಧನೆಯಲ್ಲಿ ನಿರತರಾದುದರಿಂದಲೂ, ಸ್ಮರನೆನಿಸುವ ರುದ್ರದೇವರು ಉತ್ತಮರು. ಆದುದರಿಂದ ಅನೇಕ ಜನರು ಗುರುಗಳ ಬಳಿ ಕುಳಿತರೂ, ಅವರು ಸ್ಮರಣಶಕ್ತಿರಹಿತರಾದರೆ ಶ್ರವಣ, ಮನನ, ಜ್ಞಾನಗಳಿಂದ ವಿರಹಿತರೇ ಆಗುವರು. ಸ್ಮರಣಶಕ್ತಿ ಉಳ್ಳವರಾದರೆ ಶ್ರವಣ, ಮನನ, ಜ್ಞಾನಸಂಪನ್ನರಾಗುವರು. ಸ್ಥಿರಸ್ಥರಣೆಗೆ ಅಭಿಮಾನಿಯಾದ ರುದ್ರದೇವರ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದಲೇ ಜನರು ತಮ್ಮ ಮಕ್ಕಳನ್ನೂ ಪಶುಗಳನ್ನೂ ಸದಾ ಗುರುತಿಸುವರು. ಸ್ಥಿರಸ್ಥರಣೆಗೆ ಅಭಿಮಾನಿಯಾದ ರುದ್ರದೇವರಲ್ಲಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿರುವನೆಂದು ಉಪಾಸಿಸು.

'ಸ ಯಃ ಸ್ಮರಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯುಪಾಸ್ತೇ ಯಾವತ್ ಸ್ಮರಸ್ಯ ಗತಂ ತತ್ರಾಸ್ಯ ಯಥಾಕಾಮಚಾರೋ ಭವತಿ ಯಃ ಸ್ಮರಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯುಪಾಸ್ತೇ | 'ಅಸ್ತಿ ಭಗವಃ ಸ್ಮರಾತ್ ಭೂಯಃ?' ಇತಿ | 'ಸ್ಮರಾದ್ವಾವ ಭೂಯೋಽಸ್ತಿ' ಇತಿ | 'ತನ್ಮೇ ಭಗವಾನ್ ಬ್ರವೀತು' ಇತಿ |

'ಯಾರು ಸ್ಥಿರಸ್ಥರಣಾಭಿಮಾನಿ ರುದ್ರದೇವರಲ್ಲಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಉಪಾಸಿಸುವನೋ ಅವನು ಆ ರುದ್ರದೇವರ ಲೋಕಗಳನ್ನು ಸೇರಿ ಅಲ್ಲಿ ಅವರ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಎಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಇರುವುದೋ ಅಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸಲು ಶಕ್ತನಾಗುವನು' ಎಂದು ಸನತ್ಕುಮಾರರು ಉಪದೇಶಿಸಿದಾಗ ನಾರದರು 'ಪೂಜ್ಯರೇ ! ಸ್ಥಿರಸ್ಥರಣಾಭಿಮಾನಿ ರುದ್ರದೇವರಿಗಿಂತಲೂ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದವರಿರುವರೇನು ?' ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದರು. ಆಗ

ಸನತ್ಕುಮಾರರು 'ಸ್ಥಿರಸ್ಮರಣಾಭಿಮಾನಿ ರುದ್ರದೇವರಿಗಿಂತಲೂ ಶ್ರೇಷ್ಠರಿರುವರು' ಎಂದುತ್ತರಿಸಲು, 'ಹಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಪೂಜ್ಯರಾದ ತಾವು ನನಗೆ ಅದನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿರಿ' ಎಂದು ನಾರದರು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು.

ಆಶಾ ವಾವ ಸ್ಮರಾತ್ ಭೂಯಸೀ | ಆಶೇದೋ ವೈ ಸ್ಮರೋಮುಕ್ತಾನಧೀತೇ |
ಕರ್ಮಾಣಿ ಕುರುತೇ | ಪುತ್ರಾಂಶ್ಚ ಪಶೂಂಶ್ಚೇಚ್ಛತೇ | ಇಮಂ ಚ ಲೋಕಮಮುಂ
ಚೇಚ್ಛತೇ | ಆಶಾಮುಪಾಸ್ತು ಇತಿ |

ಸ್ಥಿರ ಸ್ಮರಣಾಭಿಮಾನಿ ರುದ್ರದೇವರಿಗಿಂತಲೂ ಪೂರ್ಣಸುಖವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಆಶೆಗೆ ಅಭಿಮಾನಿನಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಆಶಾನಾಮಕಳಾದ ಸರಸ್ವತೀದೇವಿಯು ಶ್ರೇಷ್ಠಳು. ಜೀವನು ಅಧ್ಯಯನ ಕರ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಪ್ರಬಲ ಆಶೆಯಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದಾಗ ಸ್ಮರಣಶಕ್ತಿ ಹೊಂದಿ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವನು. ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವನು, ಮಕ್ಕಳು ಹಾಗೂ ಪಶುಗಳನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇಹ ಪರಲೋಕಗಳನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಾನೆ, ಆಶಾಭಿಮಾನಿನಿಯಾದ ಸರಸ್ವತೀದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿರುವನೆಂದು ಆರಾಧಿಸು.

ಸ ಯ ಆಶಾಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯುಪಾಸ್ತೇ ಆಶಯಾಽಸ್ಯ ಸರ್ವೇ ಕಾಮಾಃ
ಸಮೃದ್ಧಾಂತಿ | ಅಮೋಘಾ ಹಾಸ್ಯಾಽಶಿಷೋ ಭವಂತಿ | ಯಾವದಾಶಾಯಾ ಗತಂ
ತತ್ರಾಸ್ಯ ಯಥಾಕಾಮಚಾರೋ ಭವತಿ ಯ ಆಶಾಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯುಪಾಸ್ತೇ | 'ತನ್ಮೇ
ಭಗವಾನ್ ಬ್ರವೀತು' ಇತಿ |

'ಯಾರು ಆಶಾಭಿಮಾನಿನಿಯಾದ ಸರಸ್ವತೀ ದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಆರಾಧಿಸುವನೋ ಅವನು ಬಯಸಿದುದೆಲ್ಲಾ ಇಚ್ಛಾಮಾತ್ರದಿಂದ ಕೈಗೊಡುವುವು. ಅವನ ಆಸೆ ವ್ಯರ್ಥವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆಶಾಭಿಮಾನಿನಿ ಸರಸ್ವತೀದೇವಿಯ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಎಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಇರುತ್ತದೋ ಅಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಅವನು ತನ್ನ ಇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸಲು ಶಕ್ತನಾಗುವನು' ಎಂದು ಸನತ್ಕುಮಾರರು ಉಪದೇಶಿಸಲು, ನಾರದರು 'ಪೂಜ್ಯರೇ ! ಆಶಾಭಿಮಾನಿನಿಯಾದ ಸರಸ್ವತೀದೇವಿಗಿಂತಲೂ ಉತ್ತಮರಿರುವರೇನು? ಎಂದು ಕೇಳಿದರು. ಆಗ ಸನತ್ಕುಮಾರರು 'ಆಶಾಭಿಮಾನಿನಿ ಸರಸ್ವತೀದೇವಿಗಿಂತಲೂ ಉತ್ತಮರಿರುವರು' ಎಂದು ಉತ್ತರಿಸಲು, ಹಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ 'ಪೂಜ್ಯರಾದ ತಾವು ನನಗದನ್ನು ವಿಶದಪಡಿಸಿರಿ' ಎಂದು ನಾರದರು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು.

ಪ್ರಾಣೋ ವಾ ಆಶಾಯಾ ಭೂಯಾನ್ | ಯಥಾ ವಾ ಅರಾ ನಾಭೌ ಸಮರ್ಪಿತಾ
ವಿವಮಸ್ವಿನ್ ಪ್ರಾಣೇ ಸರ್ವಂ ಸಮರ್ಪಿತಂ | ಪ್ರಾಣಃ ಪ್ರಾಣೇನ ಯಾತಿ | ಪ್ರಾಣಃ
ಪ್ರಾಣಂ ದದಾತಿ | ಪ್ರಾಣಾಯ ದದಾತಿ | ಪ್ರಾಣೋ ಹ ಪಿತಾ | ಪ್ರಾಣೋ
ಮಾತಾ | ಪ್ರಾಣೋ ಭ್ರಾತಾ | ಪ್ರಾಣಃ ಸ್ವಸಾ | ಪ್ರಾಣ ಆಚಾರ್ಯಃ | ಪ್ರಾಣೋ
ಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ |

ಪೂರ್ಣಾನಂದ ಸ್ವರೂಪರಾದ ಭಾರತೀ ಸರಸ್ವತೀ ದೇವಿಯರಿಗಿಂತ
ಉತ್ತಮರಾದ್ದರಿಂದಲೂ ಪ್ರಾಣಾಭಿಮಾನಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಉತ್ತಮರಾದ
ನಾಮಾದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರಿಗೂ ನಾಯಕರಾದುದರಿಂದಲೂ ಪ್ರಾಣರೆನಿಸಿರುವ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣ-
ಬ್ರಹ್ಮದೇವರು ಆಶಾಳಿಸಿರುವ ಭಾರತೀ-ಸರಸ್ವತೀ ದೇವಿಯರಿಗಿಂತಲೂ ಉತ್ತಮರು. ಹೇಗೆ
ಅಚ್ಚುಮರಗಳು ರಥಚಕ್ರದ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟು, ಅದನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿರುತ್ತವೋ
ಹಾಗೆಯೇ ಆ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಲ್ಲಿ ಸರ್ವ ಜಗತ್ತೂ ಆಶ್ರಯ ಪಡೆದಿದೆ. ಈ
ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರು ತನಗೂ ಪ್ರೇರಕನಾದ ಪ್ರಾಣನಾಮಕ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದಲೇ
ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಮಾಡುವರು. ಪ್ರಾಣನಾಮಕ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ತೋರಿಸಿಕೊಡುವರು.
ಪ್ರಾಣನಾಮಕ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಭಕ್ತರನ್ನು ಒಯ್ದುಕೊಡುವರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು
ಪ್ರಾಣದೇವರಿಗೆ ಸಕಲಾಭೀಷ್ಟನೀಡುವನು. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ತಂದೆ-ತಾಯಿ ಸಹೋದರ ಸಹೋದರಿ
ಗುರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಇವರೆಲ್ಲರ ಬದುಕಿಗೆ ಕಾರಣರಾಗಿದ್ದು ಅವರಲ್ಲೆಲ್ಲ ಇರುವುದರಿಂದ ಈ
ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಲೋಕಕ್ಕೆ ತಂದೆ-ತಾಯಿ ಸಹೋದರ ಸಹೋದರಿ
ಗುರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಎಲ್ಲ ಆಗಿರುವರು.

ಸ ಯದಿ ಪಿತರಂ ವಾ ಮಾತರಂ ವಾ ಭ್ರಾತರಂ ವಾ ಸ್ವಸಾರಂ ವಾಽಽಚಾರ್ಯಂ ವಾ
ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ ವಾ ಕಿಂಚಿತ್ ಭೃಶಮಿವ ಪ್ರತ್ಯಾಹ 'ಧಿಕ್ ತ್ವಾಸ್ತು' ಇತ್ಯೇವೈನಮಾಹುಃ |
'ಪಿತೃಹಾ ವೈ ತ್ವಮಸಿ, ಮಾತೃಹಾ ವೈ ತ್ವಮಸಿ, ಭ್ರಾತೃಹಾ ವೈ ತ್ವಮಸಿ, ಸ್ವಸೃಹಾ ವೈ
ತ್ವಮಸಿ, ಆಚಾರ್ಯಹಾ ವೈ ತ್ವಮಸಿ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣಹಾ ವೈ ತ್ವಮಸಿ' ಇತಿ ||

'ಪ್ರಾಣದೇವರು ತಂದೆ, ತಾಯಿ ಸೋದರ ಮೊದಲಾದವರಿಗೆ ಜೀವನಪ್ರದರಾಗಿದ್ದು
ಅವರಲ್ಲಿ ಇರುವಾಗ ಯಾರಾದನೊಬ್ಬನು ತನ್ನ ತಂದೆಯನ್ನೋ, ತಾಯಿಯನ್ನೋ,
ಸಹೋದರರನ್ನೋ, ಸಹೋದರಿಯನ್ನೋ, ಆಚಾರ್ಯನನ್ನೋ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣನನ್ನೋ ಸ್ವಲ್ಪ
ಕಠಿಣವಾಗಿ ಅವಮಾನಿಸಿದರೆ ಸಾಕು, ಜನರು 'ನಿನಗೆ ಧಿಕ್ಕಾರ ! ನೀನು ತಂದೆಯನ್ನು ಕೊಂದವ,

ತಾಯಿಯನ್ನು ಕೊಂದವ, ಸಹೋದರನನ್ನು ಕೊಂದವ, ಸಹೋದರಿಯನ್ನು ಕೊಂದವ, ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಕೊಂದವ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣಹತ್ಯೆ ಮಾಡಿರುವವ' ಎನ್ನುವರು

ಅಥ ಯದ್ಯಪೇನಾನುತ್ಪಾಂತ ಪ್ರಾಣಾನ್ ಶೂಲೇನ ಸಮಾಸಂ. ಪೃತಿಷ್ಠಂ ದಹೇತ್, ನೈವೈನಂ ಬ್ರೂಯುಃ ಪಿತೃಹಾಸೀತಿ, ನ ಮಾತೃಹಾಸೀತಿ, ನ ಭ್ರಾತೃಹಾಸೀತಿ, ನ ಸ್ವಸೃಹಾಸೀತಿ, ನಾಚಾರ್ಯಹಾಸೀತಿ, ನ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಹಾಸೀತಿ ||

ಆದರೆ ಪ್ರಾಣೋತ್ಕ್ರಮಣ ಹೊಂದಿದ ಬಳಿಕ ಈ ತಂದೆ ತಾಯಿ ಮೊದಲಾದವರನ್ನು ಶೂಲದಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಿವಿದು ಸುಟ್ಟರೂ, ಅಂತಹವರನ್ನು ಜನರು ಪಿತೃಘಾತುಕನೆಂದಾಗಲೀ, ಮಾತೃಘಾತಿಯೆಂದಾಗಲೀ, ಸಹೋದರ ಹಂತಕನೆಂದಾಗಲೀ, ಸಹೋದರಿಯನ್ನು ಕೊಂದವನೆಂದಾಗಲೀ, ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಿದವನೆಂದಾಗಲೀ, ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯೆಯನ್ನು ಗೈದವನೆಂದಾಗಲೀ ಜರಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಇದರಿಂದ ತಂದೆ ತಾಯಿ ಮೊದಲಾದವರಲ್ಲಿರುವ ಮಹತ್ವ ಪ್ರಾಣದೇವರ ಸನ್ನಿಧಾನದಿಂದಲೇ ಎಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಾಣೋ ಹೈವೈತಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಭವತಿ | ಸ ವಾ ಏಷ ಏವಂ ಪಶ್ಯನ್ನೇವಂ ಮನ್ವಾನ್ ಏವಂ ವಿಜಾನನ್ನತಿವಾದೀ ಭವತಿ | ತಂ ಚೇದ್ಬ್ರೂವಯುರತಿವಾದ್ಯಸೀತಿ, ಅತಿವಾದ್ಯಸ್ಯೇತೇವ ಬ್ರೂಯಾತ್ | ನಾಪಹ್ನುವೀತ ||

ಈ ತಂದೆ ತಾಯಿ ಮೊದಲಾದವರೆಲ್ಲ ಪ್ರಾಣದೇವರ ಅಧೀನರು. ಯಾರು ಹೀಗೆ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ, ಮನನ ಮಾಡಿ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವನೋ ಅವನು ಅತ್ಯುತ್ಕೃಷ್ಟತತ್ತ್ವ ಬೋಧಕನೆನಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅವನನ್ನು ಯಾರಾದರೂ 'ನೀನು ಅತ್ಯುತ್ಕೃಷ್ಟ-ತತ್ತ್ವ ಬೋಧಕನಾಗಿರುವಿ' ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಆಗ ಅವನು 'ನಾನು ಅತ್ಯುತ್ಕೃಷ್ಟತತ್ತ್ವ ಬೋಧಕನು ಹೌದು' ಎಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಪ್ರಾಣತತ್ತ್ವ ಬೋಧಕನಿಗೆ ಭಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ನಿರಾಕರಣೆ ಕೂಡದು.

ಏಷ ತು ಆ ಅತಿವದತಿ ಯಃ ಸತ್ಯೇನಾತಿವದತಿ | 'ಸೋಽಹಂ ಭಗವಃ ಸತ್ಯೇನಾತಿವದಾನಿ' ಇತಿ | 'ಸತ್ಯಂ ತ್ವೇವ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಂ' ಇತಿ | 'ಸತ್ಯಂ ಭಗವೋ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸ್' ಇತಿ |

'ಪೂಜ್ಯರೇ ! ಪ್ರಾಣದೇವರಿಗಿಂತಲೂ ಉತ್ತಮರಾದವರಿರುವರೇನು ? ಎಂದು ನಾರದರು ಪ್ರಶ್ನಿಸಲು, ಸನತ್ಕುಮಾರರು 'ಪ್ರಾಣದೇವರಿಗಿಂತಲೂ ಉತ್ತಮರಿರುವರು'

ಎಂದುತ್ತರಿಸಿದರು. 'ಅದನ್ನು ನನಗೆ ತಿಳಿಯಹೇಳಿ' ಎಂದು ನಾರದರು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲು ಸನತ್ಕುಮಾರರು, 'ಸತ್ಯನಾಮಕ ಪರಮಾತ್ಮನು ಪ್ರಾಣಿನಿಗಿಂತ ಉತ್ತಮನು' ಎಂದರು. 'ಯಾರು ನಿರ್ದೋಷನೂ ಸರ್ವನಿಯಾಮಕನೂ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಸತ್ಯನೆನಿಸಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಸರ್ವೋತ್ತಮನೆಂದು ಉಪದೇಶಿಸುವೆನೋ, ಅವನೇ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಬೋಧಕನಿಗಿಂತಲೂ ಅತ್ಯುತ್ಕೃಷ್ಟತತ್ತ್ವಬೋಧಕನೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವನು' 'ಪೂಜ್ಯರಾದ ಸನತ್ಕುಮಾರರೇ ! ನಾನು, ಸತ್ಯನೆನಿಸಿರುವ ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟನಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಲು ಶಕ್ತನಾಗುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ' ಎಂದು ನಾರದರು ಬೇಡಿಕೊಂಡಾಗ ಸನತ್ಕುಮಾರರು ಹೇಳಿದರು. 'ಅದಕ್ಕೆ ಸತ್ಯನೆನಿಸಿರುವ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ವಿಚಾರ ಮಾಡಬೇಕು.' ಆಗ ನಾರದರು 'ಪೂಜ್ಯರೇ ! ಸತ್ಯನಾಮಕ ಪರಮಾತ್ಮನ ಗುಣವನ್ನರಿಯಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವೆನು. ನನಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿರಿ' ಎಂದು ಕೇಳಿಕೊಂಡರು.

'ಯದಾ ವೈ ವಿಜಾನಾತಿ ಅಥ ಸತ್ಯಂ ವದತಿ | ನಾವಿಜಾನನ್ ಸತ್ಯಂ ವದತಿ |
ವಿಜಾನನ್ನೇವ ಸತ್ಯಂ ವದತಿ | ವಿಜ್ಞಾನಂ ತ್ವೇವ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಂ' ಇತಿ | 'ವಿಜ್ಞಾನಂ
ಭಗವೋ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸ' ಇತಿ |

'ಜನರು ಯಾವಾಗ ಸರಿಯಾಗಿ ತಿಳಿಯುವರೋ ಆಗಲೇ ಸತ್ಯವನ್ನು ನುಡಿಯುತ್ತಾರೆ, ಸರಿಯಾದ ಅರಿವಿಲ್ಲದವರು ಸತ್ಯವನ್ನು ನುಡಿಯಲಾರರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಸರಿಯಾದ ಅರಿವು ಇರುವವರೇ ಸತ್ಯವನ್ನು ನುಡಿಯುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಸತ್ಯಕ್ಕೂ ವಿಜ್ಞಾನಕ್ಕೂ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವ ಸಂಬಂಧವಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಸತ್ಯನಾಮಕ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಅರಿಯಬಯಸುವವನು, ಅವನು ವಿಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಗುಣವನ್ನು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳಬೇಕು' ಎಂದು ಸನತ್ಕುಮಾರರು ಉತ್ತರಿಸಲು, ನಾರದರು 'ಪೂಜ್ಯರೇ ! ಪರಮಾತ್ಮನ ವಿಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಗುಣವನ್ನು ಅರಿಯಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವೆನು. ಅದನ್ನು ನನಗೆ ತಿಳಿಸಿಕೊಡಿರಿ' ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು.

ಯದಾ ವೈ ಮನುತೇಽಥ ವಿಜಾನಾತಿ | ನಾಮತ್ವಾ ವಿಜಾನಾತಿ | ಮತ್ತ್ವೇವ
ವಿಜಾನಾತಿ | ಮತಿಶ್ಚೇವ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಾ ಇತಿ | ಮತಿಂ ಭಗವೋ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸ' ಇತಿ |

'ಜನರು ಯಾವಾಗ ಸಾಮಾನ್ಯಜ್ಞಾನ ಸಂಪಾದಿಸುವರೋ ಆಗಲೇ ವಿಶೇಷ ಜ್ಞಾನವನ್ನೂ ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಳ್ಳುವರು. ಸಾಮಾನ್ಯಜ್ಞಾನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸದೆ ವಿಶೇಷಜ್ಞಾನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾರರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಾಮಾನ್ಯಜ್ಞಾನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಯೇ ವಿಶೇಷಜ್ಞಾನ

ಸಂಪಾದಿಸುವರು. ಹೀಗೆ ಸಾಮಾನ್ಯಜ್ಞಾನ ಹಾಗೂ ವಿಶೇಷಜ್ಞಾನಗಳಿಗೆ ಕಾರ್ಯಕಾರಣ-
ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನ ವಿಜ್ಞಾನ ರೂಪಗುಣವನ್ನು ಅರಿಯ ಬಯಸುವವರು
'ಮನನ' ಅಂದರೆ ಸಾಮಾನ್ಯಜ್ಞಾನ ರೂಪಗುಣವನ್ನು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳಬೇಕು' ಎಂದು
ಸನತ್ಕುಮಾರರು ಹೇಳಿದಾಗ, 'ಹಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಪೂಜ್ಯರೇ ! ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಮನನರೂಪ ಗುಣವನ್ನು
ತಿಳಿಯಲಪೇಕ್ಷಿಸುವೆನು. ಪೂಜ್ಯರಾದ ತಾವು ಅದನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿರಿ' ಎಂದು ನಾರದರು
ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು.

ಯದಾ ವೈ ಶ್ರದ್ಧಾತ್ಯಥ ಮನುತೇ | ನಾಶ್ರದ್ಧತ್ ಮನುತೇ | ಶ್ರದ್ಧದೇವ
ಮನುತೇ | ಶ್ರದ್ಧಾತ್ವೇವ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಾ ಇತಿ | ಶ್ರದ್ಧಾಂ ಭಗವೋ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸ್ ಇತಿ |

'ಜನರು ಯಾವಾಗ ಶ್ರದ್ಧಾಯುಕ್ತರಾಗುವರೋ ಆಗ ಸಾಮಾನ್ಯ ಜ್ಞಾನರೂಪವಾದ
ಮನನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಳ್ಳುವರು. ಶ್ರದ್ಧಾಯುಕ್ತರೆನಿಸದವರು ಇಂತಹ ಸಾಮಾನ್ಯಜ್ಞಾನವನ್ನು
ಪಡೆಯಲಾರರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ರದ್ಧಾಯುಕ್ತರೇ ಮನನ ಉಳ್ಳವರಾಗುವರು. ಹೀಗೆ ಶ್ರದ್ಧೆ
ಹಾಗೂ ಮನನಗಳಿಗೆ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ, ಪರಮಾತ್ಮನ
ಮನನರೂಪ ಗುಣವನ್ನು ಅರಿಯಬಯಸುವವನು ಅವನ ಶ್ರದ್ಧಾಗುಣವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು'
ಎಂದು ಸನತ್ಕುಮಾರರು ಉಪದೇಶಿಸಿದಾಗ, ನಾರದರು 'ಪೂಜ್ಯರೇ ! ಪರಬ್ರಹ್ಮನ
ಶ್ರದ್ಧಾರೂಪಗುಣವನ್ನರಿಯಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವೆನು, ಉಪದೇಶಿಸಿರಿ' ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು.

ಯದಾ ವೈ ನಿಶ್ಚಿತ್ಯತ್ಯಥ ಶ್ರದ್ಧಧಾತಿ | ನಾನಿಶ್ಚಿತ್ಯನ್ ಶ್ರದ್ಧಧಾತಿ | ನಿಶ್ಚಿತ್ಯನೇವ
ಶ್ರದ್ಧಧಾತಿ | ನಿಶ್ಚಾತ್ವೇವ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಾ ಇತಿ | 'ನಿಶ್ಚಾಂ ಭಗವೋ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸ್
ಇತಿ |

'ಜನರು ಯಾವಾಗ ಸ್ಥಿರಚಿತ್ತವುಳ್ಳವರಾಗುವರೋ ಆಗಲೇ ಶ್ರದ್ಧಾಯುಕ್ತರಾಗುವರು.
ಚಿತ್ತಸ್ಥೈರ್ಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸದ ಶ್ರದ್ಧಾಯುಕ್ತರಾಗಲಾರರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಚಿತ್ತಸ್ಥೈರ್ಯವಿದ್ದರೇನೇ
ಶ್ರದ್ಧಾಯುಕ್ತರೆನಿಸುವರು. ಹೀಗೆ ಚಿತ್ತಸ್ಥೈರ್ಯ ಹಾಗೂ ಶ್ರದ್ಧೆಗಳಿಗೆ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವ
ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಶ್ರದ್ಧಾರೂಪಗುಣವನ್ನು ಅರಿಯ ಬಯಸುವವನು
ಅವನು ಚಿತ್ತಸ್ಥೈರ್ಯಗುಣವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು' ಎಂದು ಸನತ್ಕುಮಾರರು ಉಪದೇಶಿಸಲು,
ನಾರದರು 'ಪೂಜ್ಯರೇ ! ಪರಮಾತ್ಮನ ಚಿತ್ತಸ್ಥೈರ್ಯಗುಣವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿ ಎಂದು
ಬೇಡಿಕೊಂಡರು.

‘ಯದಾ ವೈ ಕರೋತ್ಯಥ ನಿಸ್ತಿಷ್ಠತಿ | ನಾಕೃತ್ಯಾ ನಿಸ್ತಿಷ್ಠತಿ | ಕೃತ್ವೈವ ನಿಸ್ತಿಷ್ಠತಿ | ಕೃತಿಸ್ತ್ವೇವ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಾ’ ಇತಿ | ‘ಕೃತಿಂ ಭಗವೋ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸ್’ ಇತಿ |

‘ಜನರು ತಮ್ಮ ಕರ್ತವ್ಯಕರ್ಮವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಿದರೇನೇ ಸ್ಥಿರಚಿತ್ತರನಿಸುವರು. ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸದೆ ಸ್ಥಿರಚಿತ್ತರನಿಸಲಾರರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಿಯೇ ಸ್ಥಿರಚಿತ್ತರನಿಸುವರು. ಹೀಗೆ ಕೃತಿ ಹಾಗೂ ಚಿತ್ತ್ವಸ್ವರೂಪಗಳಿಗೆ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿರುವ ಚಿತ್ತ್ವಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಅರಿಯಲು ಅವನ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತೃತ್ವರೂಪವಾದ ಕೃತಿ ಎಂಬ ಗುಣವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು’ ಎಂದು ಸನತ್ಕುಮಾರರು ಉಪದೇಶಿಸಿದಾಗ, ನಾರದರು ‘ಪೂಜ್ಯರೇ ! ಪರಮಾತ್ಮನ ಕೃತಿರೂಪ ಗುಣವನ್ನರಿಯಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವೆನು. ಅದನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿರಿ’ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು.

ಯದಾ ವೈ ಸುಖಂ ಲಭತೇತ್ಯಥ ಕರೋತಿ | ನಾಸುಖಂ ಲಬ್ಧ್ವಾ ಕರೋತಿ | ಸುಖಮೇವ ಲಬ್ಧ್ವಾ ಕರೋತಿ | ಸುಖಂ ತ್ವೇವ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಂ ಇತಿ | ಸುಖಂ ಭಗವೋ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸ್ ಇತಿ |

‘ಜನರು ಯಾವಾಗ ಸುಖಿಗಳಾಗುತ್ತಾರೋ ಆಗಲೇ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಾರೆ. ದುಃಖಿಗಳಾಗಿದ್ದರೆ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಲಾರರು. ಹೀಗೆ ಸುಖ ಹಾಗೂ ಕೃತಿಗಳಿಗೆ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಕೃತಿರೂಪಗುಣವನ್ನರಿಯ ಬಯಸುವವನು ಅವನ ಸುಖರೂಪ ಗುಣವನ್ನು ಅರಿಯಬೇಕು’ ಎಂದು ಸನತ್ಕುಮಾರರು ಉಪದೇಶಿಸಲು ನಾರದರು ‘ಪೂಜ್ಯರೇ ! ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಸುಖರೂಪ ಗುಣವನ್ನರಿಯಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವೆನು, ಉಪದೇಶಿಸಿರಿ’ ಎಂದು ಬಿನ್ನವಿಸಿಕೊಂಡರು.

‘ಯೋ ವೈ ಭೂಮಾ ತತ್ ಸುಖಮ್ | ನಾಲ್ಪೈ ಸುಖಮಸ್ತಿ | ಭೂಮೈವ ಸುಖಮ್ | ಭೂಮಾ ತ್ವೇವ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಂ ಇತಿ | ‘ಭೂಮಾನಂ ಭಗವೋ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸ್’ ಇತಿ |

‘ಯಾರು ಪೂರ್ಣಗುಣಗಳನ್ನು ನಾನಾಗಿರುವನೋ ಅವನೇ ಪೂರ್ಣಸುಖನು. ಅಲ್ಲದಾದ ಮುಕ್ತರಲ್ಲಿಯೂ ಪೂರ್ಣಸುಖವಿರಲಾರದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಪೂರ್ಣಗುಣನೇ ಪೂರ್ಣಸುಖನು. ಹೀಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಈ ಸುಖರೂಪಗುಣವನ್ನು ಅರಿಯಬಯಸುವವನು ಅವನ ಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣತೆಯನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು’ ಎಂದು ಸನತ್ಕುಮಾರರು ಉಪದೇಶಿಸಿದಾಗ,

ನಾರದರು 'ಪೂಜ್ಯರೇ ! ಪರಮಾತ್ಮನ ಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣತೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯಲಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತೇನೆ. ಅದನ್ನು ನನಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿರಿ' ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು.

'ಯತ್ರ ನಾನ್ಯತ್ ಪಶ್ಯತಿ ನಾನ್ಯತ್ ತೃಣೋತಿ ನಾನ್ಯತ್ ವಿಜಾನಾತಿ ಸ ಭೂಮಾ |
ಅಥ ಯತ್ರಾನ್ಯತ್ ಪಶ್ಯತ್ಯನ್ಯತ್ ಶೃಣೋತ್ಯನ್ಯತ್ ವಿಜಾನಾತಿ ತದಲ್ಪಮ್ | ಯೋ
ವೈ ಭೂಮಾ ತದಮೃತಮ್ | ಅಥ ಯದಲ್ಪಂ ತನ್ಮರ್ತ್ಯಮ್' | 'ಸ ಭಗವಃ ಕಸ್ಯಿನ್
ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ' ಇತಿ | 'ಸ್ವೇ ಮಹಿಮ್ನಿ, ಯದಿ ವಾ ನ ಮಹಿಮ್ನಿ' ಇತಿ ||

'ಯಾರ ಅಧೀನವಲ್ಲದೆ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಬೇರೆ ಯಾವುದೂ ದರ್ಶನ ಶ್ರವಣ ವಿಶೇಷಜ್ಞಾನಗಳಿಗೆ ಗೋಚರಿಸದೋ ಅವನೇ ಪರಿಪೂರ್ಣಗುಣಸ್ವರೂಪನಾದ ಪರಮಾತ್ಮ ಯಾರ ಅಧೀನವಲ್ಲದೆ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಬೇರೆ ಪದಾರ್ಥವು ದರ್ಶನ ಶ್ರವಣ ವಿಶೇಷಜ್ಞಾನಗಳಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗುತ್ತದೋ ಅವರು ಅಲ್ಪಗುಣವುಳ್ಳವರು. ಪೂರ್ಣಗುಣ ಸ್ವರೂಪನಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನು ನಿತ್ಯಮುಕ್ತನು. ಮುಕ್ತರಾದ ಅಲ್ಪಗುಣರಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳು ಮೊದಲಿಗೆ ಮರಣವುಳ್ಳವರೇ ಆಗಿರುತ್ತಾರೆ' ಎಂದು ಸನತ್ಕುಮಾರರು ಪರಿಪೂರ್ಣಗುಣಸ್ವರೂಪನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದಾಗ, ನಾರದರು 'ಪೂಜ್ಯರೇ ! ಆ ಪರಮಾತ್ಮನು ಯಾವುದನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿರುವನು?' ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದರು. ಆಗ ಸನತ್ಕುಮಾರರು ಅವನು ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪಭೂತವಾದ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿರುವನು ಎನ್ನಬಹುದು ಅಥವಾ ಬೇರೆ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿಲ್ಲ ಎಂದೂ ಎನ್ನಬಹುದು' ಎಂದು ಉತ್ತರಿಸಿದರು.

ಗೋಅಶ್ವಮುಶ ಮಹಿಮೇತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ | ಹಸ್ತಿಹರಣ್ಯಂ ದಾಸ ಭಾರ್ಯಂ
ಕ್ಷೇತ್ರಾಣ್ಯಾಯತಾನಾನಿ ಇತಿ | 'ನಾಹಮೇವಂ ಬ್ರವೀಮಿ' ಇತಿ ಹೋವಾಚ |
'ಅನ್ಯೋ ಹ್ಯನ್ಯಸ್ಮಿನ್ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ' ಇತಿ |

'ಹಸು ಕುದುರೆ ಆನೆ ಸುವರ್ಣ ಸೇವಕರು ಹೆಂಡತಿ ಭೂಮಿ ಮನೆ ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸಂಪತ್ತು ಎಂದೆನ್ನುವರು. ಆದರೆ ಇಂತಹ ಅಲ್ಪವಾದ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಪೂರ್ಣಗುಣನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವನೆಂದು ನಾನು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಹೊರತು ಬೇರೆ ಎಲ್ಲರೂ ತಮ್ಮ ಸ್ವರೂಪಭೂತವಲ್ಲದೆ ಅಲ್ಪವಾದ ಸಂಪತ್ತನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿರುತ್ತಾರೆ ಪರಮಾತ್ಮನು ಹಾಗೆ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ' ಎಂದು ಹೇಳಿದರು.

'ಸ ವಿವಾಧಸ್ತಾತ್ | ಸ ಉಪರಿಷ್ಠಾತ್ | ಸ ಪಶ್ಚಾತ್ | ಸ ಪುರಸ್ತಾತ್ | ಸ ದಕ್ಷಿಣತಃ |
ಸ ಉತ್ತರತಃ | ಸ ವಿವೇದಂ ಸರ್ವಂ' ಇತಿ |

ಈ ಗುಣಪೂರ್ಣನಾದ ನಾರಾಯಣನಾಮಕ ಪರಮಾತ್ಮನ ಲಕ್ಷಣ ಇದು. ಅವನ ಕೆಳಗೆ ಮೇಲೆ ಹಿಂದೆ ಮುಂದೆ ಎಡಗಡೆ ಬಲಗಡೆ ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲೆಡೆ ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡಿರುವನು. ಎಲ್ಲವೂ ಅವನ ಅಧೀನ. ಅವನೇ ಸ್ವತಂತ್ರ.

'ಅಥಾತೋಽಹಂಕಾರಾದೇಶ ಏವ | ಅಹಮೇವಾಧಸ್ತಾತ್ | ಅಹಮುಪರಿಷ್ಠಾತ್ | ಅಹಂ ಪಶ್ಚಾತ್ | ಅಹಂ ಪುರಸ್ತಾತ್ | ಅಹಂ ದಕ್ಷಿಣತಃ | ಅಹಮುತ್ತರತಃ | ಅಹಮೇವೇದಂ ಸರ್ವಂ' ಇತಿ |

ಹೀಗೆ ಗುಣಪೂರ್ಣನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಉಪದೇಶವಾದ ಮೇಲೆ ಅವನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ, ಜೀವಾಂತರ್ಗತ ಅಹಂಕನಾಮಕ ಅನಿರುದ್ಧನ ಉಪದೇಶವನ್ನೂ ಮಾಡುತ್ತೇವೆ. ಈ ಅನಿರುದ್ಧನು ಯಾರಿಂದರೆ ಗುಣಪೂರ್ಣನಾರಾಯಣನ ಲಕ್ಷಣವೆ ಅವನ ಲಕ್ಷಣ. ಇಬ್ಬರೂ ಒಂದೇ. ಅವನ ಕೆಳಗೆ ಮೇಲೆ ಹಿಂದೆ ಮುಂದೆ ಎಡಗಡೆ ಬಲಗಡೆ ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲೆಡೆ ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡಿರುವನು. ಎಲ್ಲವೂ ಅವನ ಅಧೀನವೇ ಅವನೇ ಸ್ವತಂತ್ರ.

ಅಥಾತ ಆತ್ಮಾದೇಶ ಏವ | ಆತ್ಮೈವಾಧಸ್ತಾತ್ | ಆತ್ಮೋಪರಿಷ್ಠಾತ್ | ಆತ್ಮಾ ಪಶ್ಚಾತ್ | ಆತ್ಮಾ ಪುರಸ್ತಾತ್ | ಆತ್ಮಾ ದಕ್ಷಿಣತಃ | ಆತ್ಮೋತ್ತರತಃ | ಆತ್ಮೈವೇದಂ ಸರ್ವಂ ಇತಿ |

ಹೀಗೆ ಅಹಂನಾಮಕನಾದ ಜೀವಾಂತರ್ಗತ ಅನಿರುದ್ಧನ ಉಪದೇಶದ ಅನಂತರ ಅವನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ. ಸರ್ವತ್ರವ್ಯಾಪ್ತನಾದುದರಿಂದ ಆತ್ಮಾ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ವಾಸುದೇವನ ಉಪದೇಶವನ್ನೂ ಮಾಡುತ್ತೇವೆ. ಈ ವಾಸುದೇವನು ಯಾರಿಂದರೆ ಗುಣಪೂರ್ಣ-ನಾರಾಯಣನ ಲಕ್ಷಣವೆ ಅವನ ಲಕ್ಷಣ. ಇಬ್ಬರೂ ಒಂದೇ. ಅವನೇ ಕೆಳಗೆ ಮೇಲೆ ಹಿಂದೆ ಮುಂದೆ ಎಡಗಡೆ ಬಲಗಡೆ ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲೆಡೆ ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡಿರುವನು. ಎಲ್ಲವೂ ಅವನ ಅಧೀನ. ಅವನೇ ಸ್ವತಂತ್ರ.

ಸ ವಾ ಏಷ ಏವಂ ಪಶ್ಯನ್ನೇವಂ ಮನ್ವಾನ್ ಏವಂ ವಿಜಾನನ್ನಾತ್ಮರತಿರಾತ್ಮಕೇಡ ಆತ್ಮಮಿಥುನ ಆತ್ಮಾನಂದಃ | ಸ ಸ್ವರಾಟ್ ಭವತಿ | ತಸ್ಯ ಸರ್ವೇಷು ಲೋಕೇಷು ಕಾಮಚಾರೋ ಭವತಿ | ಅಥಯೇಽನ್ಯಥಾತೋ ವಿದುರನ್ಯರಾಜಾನಸ್ತೇ ಕ್ಷಯ್ಯಲೋಕಾ ಭವಂತಿ | ತೇಷಾಂ ಸರ್ವೇಷು ಲೋಕೇಷ್ವಕಾಮಚಾರೋ ಭವತಿ' ಇತಿ |

ನಾಮಾದಿ ಪ್ರಾಣಪರ್ಯಂತ ಸಕಲದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತ ಉತ್ತಮನೆಂದೂ, ಸರ್ವಗುಣಪೂರ್ಣ, ಸರ್ವವ್ಯಾಪ್ತನೆಂದೂ ಈ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಕೇಳಿ, ತಿಳಿದು, ಧ್ಯಾನಮಾಡಿ

ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಉಪಾಸಕನು, ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನು, ಪರಮಾತ್ಮನ ದರ್ಶನದಿಂದಲೇ ಪೂರ್ಣಾತ್ಮಪ್ರಸಾದಿ, ಪರಮಾತ್ಮನೊಡನೆ ವಿಹರಿಸುತ್ತ, ಪರಮಾತ್ಮನೊಡನೆ ತಾನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ ರಮಿಸುತ್ತ, ಪರಮಾತ್ಮನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾದ ಸ್ವರೂಪಾನಂದ ಭೋಗಿಸುತ್ತ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ಆಜ್ಞೆಗೆ ತಲೆಬಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಎಲ್ಲಾ ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವೇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸಲು ಶಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಇದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಯಾರು ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿಯುವನೋ ಅವನು ತನಗಿಂತ ಹೀನರಾದವರ ಅಧೀನನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಅವನಿಗೆ ಕೇವಲ ನಶ್ವರಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಅವನಿಗೆ ಸ್ವೇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾಗಿ ಎಲ್ಲ ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಸಿದ್ಧಿಸದು.

ತಸ್ಯ ಹ ವಾ ವಿಶ್ವೈವಂ ಪಶ್ಯತ ವಿವಂ ಮನ್ವಾನ್ಸ್ಯೈವಂ ವಿಜಾನತ
ಆತ್ಮತಃ ಪ್ರಾಣತಃ | ಆತ್ಮತ ಆಶಾ | ಆತ್ಮತಃ ಸ್ಮರಃ | ಆತ್ಮತಃ
ಆಕಾಶಃ | ಆತ್ಮತಃ ತೇಜಃ | ಆತ್ಮತಃ ಅಪಃ | ಆತ್ಮತ ಆವಿರ್ಭಾವತಿರೋಭಾವೌ |
ಆತ್ಮತೋಽನ್ನಂ | ಆತ್ಮತೋ ಬಲಂ | ಆತ್ಮತೋ ವಿಜ್ಞಾನಂ | ಆತ್ಮತೋ ಧ್ಯಾನಂ |
ಆತ್ಮತಃ ಚಿತ್ತಂ | ಆತ್ಮತಃ ಸಂಕಲ್ಪಃ | ಆತ್ಮತೋ ಮನಃ | ಆತ್ಮತೋ ವಾಗ್ | ಆತ್ಮತೋ
ನಾಮ | ಆತ್ಮತೋ ಮಂತ್ರಾಃ | ಆತ್ಮತಃ ಕರ್ಮಾಣಿ | ಆತ್ಮತಃ ವಿವೇದಂ ಸರ್ವಮಿತಿ ||

ಶ್ರವಣ-ಮನನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಿ ಮುಕ್ತರಾಗಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮದೇವರೇ ಮೊದಲಾದ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಪ್ರಾಣ ಆಶಾ ಸ್ಮರ ಆಕಾಶ ತೇಜಸ್ಸು ಅಪ್ ಅನ್ನ ಬಲ ವಿಜ್ಞಾನ ಧ್ಯಾನ ಚಿತ್ತ ಸಂಕಲ್ಪ ಮನಸ್ಸು ವಾಗ್ ನಾಮ ಮಂತ್ರಕರ್ಮ ಎಂಬ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳು ಹಾಗೂ ಹುಟ್ಟುವುದು, ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವುದು, ಲಯ ಹೊಂದುವುದು, ನಿಯಮಿಸಲ್ಪಡುವುದು ಇವೆಲ್ಲವೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಗೋಚರಿಸುತ್ತವೆ. ಇದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಉಂಟಾಗುತ್ತಿರುವ ಎಲ್ಲ ಜಗತ್ತಿನ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಹಾಗೂ ನಾಶಗಳು ಆ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಗೋಚರಿಸುತ್ತವೆ.

ತದೇಷ ಶ್ಲೋಕಃ -

ನ ಪಶ್ಯೋ ಮೃತ್ಯುಂ ಪಶ್ಯತಿ
ನ ರೋಗಂ ನೋ ದುಃಖತಾಂ |
ಸರ್ವಂ ಹ ಪಶ್ಯಃ ಪಶ್ಯತಿ
ಸರ್ವಮಾಪ್ನೋತಿ ಸರ್ವಶ ಇತಿ |
ಸ ವಿಕಥಾ ಭವತಿ ತ್ರಿಧಾ ಭವತಿ ಪಂಚಧಾ |

ಸಪ್ತಧಾ ನವಧಾ ಚೈವ ಪುನಶ್ಚೈಕಾದಶಃ ಸ್ತೂತಃ ||
ಶತಂ ಚ ದಶ ಚೈಕಶ್ಚ ಸಹಸ್ರಾಣಿ ಚ ವಿಂಶತಿಃ |
ಆಹಾರಶುದ್ಧೌ ಸತ್ತ್ವಶುದ್ಧಿಃ ಸತ್ತ್ವಶುದ್ಧೌ ಧ್ರುವಾ ಸ್ತೂತಿಃ |
ಸ್ತೂತಿಲಂಛೇ ಸರ್ವಗ್ರಂಥೀನಾಂ ವಿಪ್ರಮೋಕ್ಷಃ ||

ತಸ್ಮೈಮೃದಿತಕಪಾಯಾಯ ತಮಃ ಪಾರಂ ದರ್ಶಯತಿ ದೇವರ್ಷಯೇ
ನಾರದಾಯ ಭಗವಾನ್ ಸನತ್ಕುಮಾರ | ತಂ ಸ್ಯಂದ ಇತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ | ತಂ ಸ್ಯಂದ
ಇತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ ||

|| ಇತಿ ಶ್ರೀ ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷದಿ ಸಪ್ತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ ||

ಮುಕ್ತನು ಪರಮಾತ್ಮನ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಕಣ್ಣಾರೆ ಕಾಣುವನೆಂದು ಮುಂತಾದ
ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಈ ಶ್ಲೋಕಗಳು ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿವೆ. ಪರಮಾತ್ಮಾಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಿಯಾದ
ಮುಕ್ತನು ಮರಣ ರೋಗ ದುಃಖ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಅನರ್ಥಗಳನ್ನು ನೋಡುವುದಿಲ್ಲ.
ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಉಂಟಾಗುತ್ತಿರುವ ಪ್ರಾಣಾದಿ ದೇವತೆಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲ
ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಸರ್ವನೆನಿಸಿರುವ ಆ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೂ, ಸಕಲ
ಅಭೀಷ್ಟಗಳನ್ನೂ ಅವನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ.

ಒಂದು ಮೂರು ಐದು ಏಳು ಒಂಭತ್ತು ಹನ್ನೊಂದು ನೂರ ಹನ್ನೊಂದು ಸಾವಿರದ
ಇಪ್ಪತ್ತು ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಇಚ್ಛಾನುಸಾರ ಅನೇಕ ರೂಪಗಳುಳ್ಳವನಾಗುತ್ತಾನೆ.

ಶಾಸ್ತ್ರವೂ ಶುದ್ಧಿ ಇದ್ದರೆ, ಮನನ ಶುದ್ಧಿ ಲಭಿಸುತ್ತದೆ. ಮನನಶುದ್ಧಿ ಇದ್ದರೆ,
ಸ್ಥಿರವಾದ ಸ್ಮರಣೆಯು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. ಸ್ಥಿರಸ್ಮರಣೆಯಿಂದ ಅಪರೋಕ್ಷ ಉಂಟಾಗಿ, ಅಜ್ಞಾನ
ಕಾಮಕರ್ಮಗಳೇ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲ ಬಂಧನಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತಿ ದೊರೆಯುತ್ತದೆ.

ಹೀಗೆ ಅಜ್ಞಾನದುಃಖಾದಿರಹಿತವಾದ ದೇವರ್ಷಿನಾರದರಿಗೆ ಪೂಜ್ಯರಾದ
ಸನತ್ಕುಮಾರರು ಅಜ್ಞಾನದ ಸಂಪರ್ಕವಿಲ್ಲದ ಪರಮಾತ್ಮ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಟ್ಟರು.
ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಈ ಸನತ್ಕುಮಾರರನ್ನು ಸ್ಯಂದನ ಅವತಾರವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ
ಅವರಿಗೆ, ನಾರದರಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿದೆ.

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನ ವಿಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿಯಿತು.

ವಿಷ್ಣುವೇ ಭೂಮಾ ಎನ್ನಲು ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಎರಡು ಹೇತುಗಳು

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - 'ಸಂಪ್ರಸಾದಃ' ಪೂರ್ಣಸುಖಂ, ಸಂಪ್ರಸಾದೀದತ್ಯನೇನ ಪುರುಷ ಇತಿ ।
ಪೂರ್ಣಮೇವಾತ್ರ ಸುಖಂ ವಿವಕ್ಷಿತಮ್ । "ನಾಲ್ಪೇ ಸುಖಗಸ್ತಿ" ಇತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ ।

'ಭೂಮಾ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಸಂಪ್ರಸಾದ' ಹಾಗೂ 'ಅಧ್ಯುಪದೇಶಾತ್' ಈ ಎರಡು ಹೇತುಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುತ್ತವೆ. 'ಸಂಪ್ರಸಾದ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಸಮ್ಯಕ್ ಪ್ರಸೀದಯತಿ ಅನೇನ' 'ಯಾವುದರಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಸನ್ನನಾಗಿದ್ದಾನೋ' ಎಂಬ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯಂತೆ ಪೂರ್ಣವಾದ ಸುಖವುಳ್ಳವನು ಎಂದರ್ಥ. ಸಂಪ್ರಸಾದ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾದ ಸುಖವನ್ನೇ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ 'ನಾಲ್ಪೇ ಸುಖಮಸ್ತಿ' ಅಲ್ಪರಾದವರಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣಸುಖವು ಇರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಅದೇ ಉಪನಿಷತ್ತು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ.

ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಪೂರ್ಣಸುಖಸ್ವರೂಪನು, ಪೂರ್ಣಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಭೂಮನೂ ಅವನೇ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ಗುಣಗುಣೈಕತ್ಯಾತ್ ಭೂಮಾ ವಿಷ್ಣುರिति ಚ ಯುಕ್ತಮೇವ । ವಿಶ್ವತೋ
ದರ್ಶನಾದಿಕಮಸ್ಯೇತಿ ವಿಶ್ವಾಕ್ಷಮ್ । ವಿಶ್ವಶಾಶ್ವತಂ ಪೂರ್ಣಸುಖಸ್ಥಾನಮ್ । ವಿಶ್ವಂ
ಪ್ರವಿಷ್ಟತ್ವೇನ ವರ್ತಮಾನಮ್ ।

ಗುಣ ಹಾಗೂ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಏಕೈಕವಿರುವುದರಿಂದ ಭೂಮಾ ಎಂದರೆ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ. ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಭೂಮಾ = ಪೂರ್ಣಗುಣಸ್ವರೂಪನು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಕ್ಲಿಷ್ಟವೇ ಆಗಿದೆ. ಮಹಾನಾರಾಯಣೋಪನಿಷತ್ತೂ ಕೂಡ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ಪೂರ್ಣಸುಖವುಳ್ಳವನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. 'ವಿಶ್ವಾಕ್ಷಮ್' ಎಂದರೆ ಎಲ್ಲವನ್ನು ನೋಡುವವನಾದ್ದರಿಂದ ನೋಡಿ ತಿಳಿದಿದ್ದಾನೆಂದರ್ಥ. 'ವಿಶ್ವಶಾಶ್ವತಂ' ಎಂದರೆ ಪೂರ್ಣವಾದ ಸುಖದ ತಾಣ ಎಂದರ್ಥ. 'ವಿಶ್ವಂ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸಮಸ್ತ ವಿಶ್ವವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ನೆಲೆಸಿದ್ದಾನೆಂದರ್ಥ.

ನಾರಾಯಣ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ನಾರಾಯಣಂ ಮುಕ್ತಸಂಹಲ್ಯಕ್ತಂ ದೇವಂ ಪ್ರಕಾಶರೂಪಂ, 'ಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರಕಾಶೇ' ಇತಿ
ಧಾತೋ: । ವಿಶ್ವತ: ಪರಮಂ ಚ ತದ್ವೇತಿ ವಿಶ್ವತ: ಪರಮಾಮ್ । 'ವಿಶ್ವಂ ಪೂರ್ಣಂ ಗುಣೈ: ॥

'ನಾರಾಯಣಂ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಮುಕ್ತಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯನಾದವನು ಎಂದರ್ಥ. 'ದೇವಂ' ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಕಾಶಸ್ವರೂಪನೆಂದರ್ಥ. 'ದ್ಯು ಪ್ರಕಾಶೇ' ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಇದು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. 'ವಿಶ್ವತಃ ಪರಮಾಮ್' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಮಸ್ತ ವಿಶ್ವಕ್ಕಿಂತ ಅಧಿಕನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಹಾಗೂ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ್ದರಿಂದ 'ಅ' ಎಂಬ ಅಕ್ಷರದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದರ್ಥ. 'ವಿಶ್ವಂ' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಗುಣಗಳಿಂದ ಪೂರ್ಣನಾದವನು ಎಂದರ್ಥ.

ವಿವರಣೆ - ಭೂಮಾ ಎಂದರೆ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆನ್ನಲು ಸೂತ್ರಕಾರರು 'ಸಂಪ್ರಸಾದಾತ್' ಹಾಗೂ 'ಅಧ್ಯುಪದೇಶಾತ್' ಎಂಬೆರಡು ಹೇತುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಪೂರ್ಣಸುಖಸ್ವರೂಪನಾದವನು ಹಾಗೂ ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತ ಅಧಿಕನಾದವನು ಮಾತ್ರ ಭೂಮಾ ಎಂದು ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆಂದು ಅದೇ ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡಿದೆ. ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಪೂರ್ಣಸುಖಸ್ವರೂಪನಲ್ಲ ಹಾಗೂ ಸಕಲ ಚೇತನಾಚೇತನಪ್ರಪಂಚಕ್ಕಿಂತ ಅಧಿಕನೂ ಕೂಡ ಆಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನನ್ನು ಭೂಮಾ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಹೊರತಾಗಿ ಪೂರ್ಣಸುಖಸ್ವರೂಪನಾದ ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ 'ಭೂಮಾ' ಎಂದು ಕರೆಯಬೇಕು.

ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಪೂರ್ಣಸುಖಸ್ವರೂಪನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಲು ಏನು ಆಧಾರ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಮಹಾನಾರಾಯಣೋಪನಿಷತ್ತನ್ನು ಆಧಾರವನ್ನಾಗಿ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಸಹಸ್ರತೀರ್ಷಂ ದೇವಂ ವಿಶ್ವಾಕ್ಷಂ ವಿಶ್ವಶಂಭುವಂ ವಿಶ್ವಂ ನಾರಾಯಣಂ ದೇವಂ ಅಕ್ಷರಂ ಪರಮಂ ಪದಂ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಅನೇಕ ಅಸಾಧಾರಣಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ, 'ವಿಶ್ವಶಂಭುವಂ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಪೂರ್ಣಸುಖಸ್ವರೂಪನಾದವನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಿದೆ.

ಸಹಸ್ರತೀರ್ಷಂ = ಅನಂತ ಅವಯವಗಳುಳ್ಳ, ದೇವಂ = ಪ್ರಕಾಶಸ್ವರೂಪನಾದ, ವಿಶ್ವಾಕ್ಷಂ = ಸಮಸ್ತ ವಿಶ್ವದ ಸಂಪೂರ್ಣಪರಿಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ, ವಿಶ್ವಶಂಭುವಂ = ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ ಸುಖಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯನಾದ, ವಿಶ್ವಂ = ಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣನಾದ, ನಾರಾಯಣಂ = ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಆಶ್ರಯನಾದ, ದೇವಂ = ಪ್ರಕಾಶಸ್ವರೂಪನಾದ, ಅಕ್ಷರಂ = ಅಕ್ಷರಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದ, ಪರಮಂಪದಂ = ಶ್ರೇಷ್ಠಸ್ಥಾನನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಎಂದು ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ.

ಹಾಗೂ ವಿಶ್ವತಃ ಪರಮಾಂ ನಿತ್ಯಂ = ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತಿಗಿಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾಗಿದ್ದಾನೆ, ಅಕಾರ ಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಮತ್ತು ನಿತ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಈ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ.

ಶ್ರೀಮಜ್ಜಯತೀರ್ಥಭಿಕ್ಷುಗಳಾದ ವಿರಚಿತವಾದ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನ 'ಪ್ರಾಣೋ ವಾ' ಎಂಬುದು ವಿಷಯವಾಕ್ಯ
ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ॥ ಭೂಮಾ ಸಮ್ರಾಸಾದಾಧ್ಯುಪದೇಶಾತ್ ॥

ಅತ್ರ 'ಪ್ರಾಣೋ ವಾ ಆಶಾಢಾ ಭೂಮಾನ್' ಇತ್ಯುಪಕ್ರಮೇಣ 'ವಿಷ್ಣುರ್ವೇ ದೇವೇಭ್ಯೋ
ಭೂಯಾಸ್ತಸ್ಮಾದ್ಭೂಯಾನ್ಮಾಮ್' ಇತಿ ಶ್ರುತ್ಯಾ ಚ ವಾಯುವಿಷ್ಣುಸಾಧಾರಣಭೂಮಾನಾಂ ವಿಷ್ಣೌ
ಸಮನ್ವಯಪ್ರತಿಪಾದನಾದಸ್ತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಾದಿಸಂಕ್ರಾಂತಿಃ ।

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಪ್ರಾಣೋ ವಾ' ಎಂಬ ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಪ್ರಾರಂಭದಿಂದ
'ವಿಷ್ಣುರ್ವೇ ದೇವೇಭ್ಯೋ ಭೂಮಾನ್ ತಸ್ಮಾದ್ ಭೂಯಾನ್ಮಾಮ್' ವಿಷ್ಣುವು
ಸರ್ವದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ್ದರಿಂದ ಭೂಮಾ ಎನಿಸಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ
ವಾಯು ಹಾಗೂ ವಿಷ್ಣು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಧಾರಣವಾದ ಭೂಮಾ ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕಶಬ್ದವನ್ನು
ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರಸಂಗತಿ, ಅಧ್ಯಾಯಸಂಗತಿ ಹಾಗೂ
ಪಾದಸಂಗತಿಗಳಿರುತ್ತವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಯುಕ್ತಬದ್ಧವಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಸಂಕ್ರಾಂತಿ ವಿಷಯಾದಿಕಂ ಚ ಸೂಚಯನ್ ಸಯುಕ್ತಿಕಂ
ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಂ ದರ್ಶಯತಿ ॥ ಪ್ರಾಣ ಇತಿ ॥

ಶ್ರುತಿಸಂಗತಿ ಹಾಗೂ ಅಧಿಕರಣಸಂಗತಿ, ವಿಷಯ ಮೊದಲಾದವನ್ನು ಸೂಚನೆ ಮಾಡಿ
ಯುಕ್ತಬದ್ಧವಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು "ಪ್ರಾಣಃ" ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ
ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಆನಂದಮಯಾಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ಣಾನಂದತ್ವವು ಭೂಮನಲ್ಲಿದೆ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಆನಂದಮಯಾಧಿಕರಣೇ ಪೂರ್ಣಾನಂದತ್ವಂ ವಿಷ್ಣೋರುಕ್ತಂ, ತच्छಂದೋಗಭೃತೌ ಭೂಃ ಪ್ರತೀಯತೇ - 'ಯೋ ಭೂಮಾ ತತ್ಸುಖಂ ನಾಲಪ್ಯೇ ಸುಖಮಸ್ತಿ ಭೂಮೇವ ಸುಖಮ್' ಇತಿ ।

ಆನಂದಮಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣಾನಂದತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಧರ್ಮವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅದೇ ಪೂರ್ಣಾನಂದತ್ವವನ್ನು ಛಾಂದೋಗ್ಯಶ್ರುತಿಯು ಭೂಮನಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. 'ಯೋ ವೈ ಭೂಮಾ ತತ್ಸುಖಂ ನಾಲಪ್ಯೇ ಸುಖಮಸ್ತಿ ಭೂಮೈವ ಸುಖಮ್' 'ಯಾರು ಭೂಮನೋ ಅವನೇ ಪೂರ್ಣಾನಂದಸ್ವರೂಪನು. ಅಲ್ಲರಲ್ಲಿ ಸುಖವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಭೂಮನೇ ಪೂರ್ಣಾನಂದಸ್ವರೂಪನು' ಎಂಬುದಾಗಿ.

ಭೂಮಾ ಎಂದರೆ ವಿಷ್ಣುವೋ, ವಾಯುವೋ ?

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ತಸ್ಯ ಚ ಭೂಃ ವಿಷ್ಣೋರಿತರತ್ವೇ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಾನಂದಮಯತ್ವಂ ಚೇತರಸ್ಯೈವ ಪ್ರಸಜ್ಯೇತೇತ್ಯವಶ್ಯಂ ನಿರ್ಣಯತ್ವಮ್ । ಸ ಭೂಮಾಽತ್ರ ವಿಷಯಃ । ಕಿಂ ವಿಷ್ಣುರೂಪವಾಯುರिति ಸಂದೇಹಃ ।

ಒಂದು ವೇಳೆ ಆ ಭೂಮನು ವಿಷ್ಣುವಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನನಾದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಆನಂದಮಯನೂ ಸಹ ಬೇರೆಯವನೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಭೂಮಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಚ್ಯನಾದವನು ಯಾರೆಂದು ಅವಶ್ಯ ನಿರ್ಣಯ ಮಾಡಬೇಕು. ಅಂತಹ ಭೂಮನೇ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ವಿಷಯನು. ಭೂಮಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೋ ಅಥವಾ ವಾಯುವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹ.

ಸಂದೇಹ ಹಾಗೂ ಸಂದೇಹಬೀಜ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಪೂರ್ವೋಕ್ತಸಾಧಾರಣ್ಯಂ ಸಂದೇಹಬೀಜಮ್ । ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣೋಽಯಂ ಭೂಮೇತಿ ಪೂರ್ವಃ ಪಕ್ಷಃ ।

ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣ ಹಾಗೂ ವಿಷ್ಣು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಧಾರಣವಾದ ಶ್ರುತಿಯಿರುವುದೇ ಸಂದೇಹಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೇ ಭೂಮನಾಗುತ್ತಾನೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಆಶಾಗಿಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಅತ್ರ ನಾಮವಾಗಾದಿತಾರತಮ್ಯಮಾಶಾವಸಾನಮುಕ್ತವಾ 'ಪ್ರಾಣೋ ವಾ ಆಶಾಯಾ ಭೂಯಾನ್' ಇತಿ ಪ್ರಾಣಸ್ಯಾಶೋತ್ತಮತ್ವಂ ಚಾಮಿಧಾಯ ತದುತ್ತಮಮನುಕ್ತವಾ ಭೂ ಆಸ್ಥಾತತ್ವಾತ್ ।

ಏಕೆಂದರೆ ಛಾಂದೋಗ್ಯಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ನಾಮ, ವಾಕ್ ಮೊದಲಾದ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳ ತಾರತಮ್ಯಕ್ಕೆ ಆಶಾ ಎಂಬ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯನ್ನು ಹೇಳಿ; 'ಪ್ರಾಣೋ ವಾ ಆಶಾಯಾ ಭೂಯಾನ್' ಆಶಾದೇವತೆಗಿಂತ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಉತ್ತಮನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಿ ಅಂತಹ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗಿಂತಲೂ ಮತ್ತೊಬ್ಬನು ಉತ್ತಮನಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳದೇ ಭೂಮನನ್ನು ಪರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೇ ಭೂಮನಾಗಬೇಕು.

ವಿಷ್ಣುವಿಷಯಕಸಮಾಖ್ಯಪ್ರಮಾಣವು ದುರ್ಬಲ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನಚ ವಿಷ್ಣೋರಪಿ ಭೂಮತ್ವಸ್ಯ ಶ್ರುತ್ಯಂತರೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವಾದತ್ರ ವಾಚ್ಯತ್ವಮಿತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ । ಉಕ್ರಮಾತ್ ಸಮಾಖ್ಯಾಯಾ ದುರ್ಬಲತ್ವಾತ್ ।

ಬೇರೆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿಗೂ ಸಹ ಭೂಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅವನನ್ನೇ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಉಪಕ್ರಮವೆಂಬ ಶ್ರುತಿ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವು ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆ.

ಪೂರ್ಣಪ್ರಾಣನೇ ಭೂಮಾ ಹಾಗೂ ಅನಂದಮಯ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಅತೌ ವಾಯೋರೇವ ಭೂಮತ್ವಾತ್ ತಸ್ಯೈವಾನಂದಮಯತ್ವಮಿತಿ ಭಾವಃ ।

ಆದ್ದರಿಂದ ವಾಯುದೇವತೆಯೇ ಭೂಮನೆನಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಅವನೇ ಆನಂದಮಯನೂ ಸಹ ಆಗುತ್ತಾನೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ವಿಷ್ಣುವು ಭೂಮಾ ಎನಿಸಲಾರ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನನು 'ಪ್ರಾಣೋ ವಾ ಆಶಾಯಾ ಭೂಯಾನ್' ಇತ್ಯುಕ್ತಪ್ರಾಣಶಬ್ದಸ್ಯತ
ಎವ ಪ್ರಾಣಃ' ಇತ್ಯುಕ್ತರೀತ್ಯಾ ವಿಷ್ಣುಪರತ್ವಾದ್ ವಿಷ್ಣೋರೇವ ಭೂಮತ್ವಮಿತ್ಯತ ಆಹ -
ಉಕ್ರಾಂತೇತಿ ||

'ಪ್ರಾಣೋ ವಾ ಆಶಾಯಾ ಭೂಯಾನ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವು 'ಅತ
ವಿವ ಪ್ರಾಣಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ.
ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಭೂಮತ್ವವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಶಂಕೆಯ
ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಉತ್ಪಾಂತ ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ.

ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಲ್ಲಿ ಅಸಾಧಾರಣಲಿಂಗ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನಾಯ್ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದೋ ವಿಷ್ಣುವಾಚೀ ಕಿಂತು ವಾಯುವಾಚ್ಯೇವ । ತತ್ರ
'ಉಕ್ರಾಂತಪ್ರಾಣಾನ್ ಶುಲೇನ ಸಮಾಸಂ ವ್ಯಾತಿಥಂ ದಹೇತ್' ಇತ್ಯಾದೀ ಪ್ರಾಣಸ್ಯೋಕ್ತಕ್ರಮಣಾದಿ-
ಶ್ರವಣಾತ್ । ತಸ್ಯ ವಾಯಾವೇವ ಸಮ್ಮವಾತ್ । ಸರ್ವಗತೇ ಹ್ರಾವಸಮ್ಮವಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ ।

ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಹೊರತಾಗಿ
ವಾಯುದೇವನನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ, 'ಉತ್ಪಾಂತಪ್ರಾಣಾನ್ ಶೂಲೇನ ಸಮಾಸಂ
ವ್ಯತಿಷಂ ದಹೇತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಪ್ರಾಣಾನು ದೇಹದಿಂದ ಹೊರಟಮೇಲೆ ತಂದೆ ಹಾಗೂ ತಾಯಿಗಳ
ಶರೀರವನ್ನು ಶೂಲದಿಂದ ಚುಚ್ಚಿದರೂ ಬೆಂಕಿಯಿಂದ ಸುಟ್ಟರೂ ತಪ್ಪಿಲ್ಲ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ
ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ನಿರ್ಗಮನವೆಂಬ ಲಿಂಗವು ಕೇಳಿಸುತ್ತಿದೆ. ಈ ಲಿಂಗವು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಲ್ಲೇ
ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಎಲ್ಲೆಡೆ ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಗಮನವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.
ಆದ್ದರಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನನ್ನೇ ಭೂಮನೆನ್ನಬೇಕೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ವಿಷ್ಣುವೇ 'ಭೂಮಾ' ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಸಿದ್ಧಾಂತಯತ್ಸುತ್ರಮವತಾರ್ಯ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ - ಅತ ಇತಿ ॥
ವಿಷ್ಣುರೇವಾಯಂ ಭೂಮಾ । 'ಯೋ ವೈ ಭೂಮಾ ತತ್ಸುಖಮ್' ಇತಿ ಭೂಃ ಪೂರ್ಣಸುಖ-
ರೂಪತ್ವಾಭಿಧಾನಾತ್ । ನಾಮಾದೀನಾಂ ಸರ್ವೇಷಾಮುಪರಿ ತದುತ್ತಮತ್ವೇನ ವ್ಯಪದೇಶಾಚ್ಛೇತ್ಯರ್ಥಃ ।

ಸಿದ್ಧಾಂತ ಸ್ಥಾಪನೆಯನ್ನು ಮಾಡುವ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ "ಅತಃ" ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತುತನಾದ ಭೂಮನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ, 'ಯೋ ವೈ ಭೂಮಾ ತತ್ಸುಖಮ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಯಾವ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಭೂಮನಾಗಿದ್ದಾನೋ ಅವನು ಪೂರ್ಣಸುಖಸ್ವರೂಪನೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ. ಮತ್ತು ನಾಮಾಭಿಧಾನ-ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರಿಗಿಂತ ಅತ್ಯಂತ ಅಧಿಕನಾಗಿ ಉತ್ತಮನೆಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದಲೂ ವಿಷ್ಣುವೇ ಭೂಮನಾಗಬೇಕು.

'ಭೂಮಾ' ಎಂದರೆ ಸುಖಸ್ವರೂಪ; ಪೂರ್ಣಸುಖವುಳ್ಳವನಲ್ಲ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನಚ ವಾಚ್ಯಮತ್ರ ಭೂಃ ಸುಖರೂಪತ್ವಮೇವೋಚ್ಯತೇ ನತು
ಪೂರ್ಣಸುಖತ್ವಮिति । ನಿರೂಪದಸುಖಶಬ್ದಮಾತ್ರಸ್ಯಾಪಿ ಪೂರ್ಣಸುಖಾರ್ಥತ್ವಮ್ ।
ಪೂರ್ಣಸುಖತ್ವಾದಿಕಂ ಚ ಕುತೋ ವಿಷ್ಣುತ್ವನಿಶ್ಚಾಯಕಮಿತ್ಯತ ಆಹ - ಸಹಸ್ರೇತಿ ॥

ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಭೂಮನನ್ನು ಸುಖಸ್ವರೂಪನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಹೊರತು, ಪೂರ್ಣವಾದ ಸುಖವುಳ್ಳವನೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ, ಉಪಪದವಿಲ್ಲದ ಸುಖಶಬ್ದವು ಪೂರ್ಣಸುಖವೆಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತದೆ ಹೊರತು ಕೇವಲ ಸುಖವೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಪೂರ್ಣವಾದ ಸುಖವಿರುವ ಮಾತ್ರದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಭೂಮನಾಗಿ-
ದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಗೆ ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತೀರಿ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ "ಸಹಸ್ರ" ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

'ವಿಶ್ವತಃ ಪರಮಾಂ ವಿಷ್ಣುಂ' ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ವಿಶ್ವಶಾಂಭುವಂ ಪೂರ್ಣಸುಖಾಶ್ರಯಮ್ । ವಿಶ್ವತಃ ಪರಮಾಂ =
ಸರ್ವತಃ ಪರಮಮ್, ಅಕಾರವಾಚ್ಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ।

‘ವಿಶ್ವಶಂಭುವಮ್’ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ಣವಾದ ಸುಖಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯನಾದವನು ಎಂದರ್ಥ. ‘ವಿಶ್ವತಃ ಪರಮಾಂ’ ಎಂದರೆ ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು ಮತ್ತು ಅಕಾರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದವನು ಎಂದರ್ಥ.

ಇಬ್ಬರೂ ಸರ್ವೋತ್ತಮರಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನच सर्वोत्तमत्वं वायोरपि । विरोधादेव । नापि पूर्णानन्दत्वम् । ‘अव्यक्तादितृणान्तास्तु विष्णुडान्दभागिनः’ इत्युक्तत्वात् । उपक्रमे प्राणशब्दश्रवणात् कथं भूमा विष्णुः ? इति चेन्न । प्राणशब्देनापि विष्णोरेवोक्तत्वात् ।

ವಿಷ್ಣು ಹೇಗೆ ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾಗಿದ್ದಾನೋ ಅದರಂತೆ ವಾಯುದೇವನೂ ಸಹ ಏಕೆ ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾಗಿರಬಾರದು? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಇಬ್ಬರು ಸರ್ವೋತ್ತಮರಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಅವರಿಬ್ಬರಿಗೆ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ವಾಯುದೇವರು ಪೂರ್ಣಾನಂದ ಸ್ವರೂಪರೂ ಸಹ ಆಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ‘ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿತ್ಯಣಾಂತಾಸ್ತು ವಿಷ್ಣುಡಾನಂದಭಾಗಿನಃ’ ‘ರಮಾದೇವಿಯಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ತೃಣಪರ್ಯಂತ ಸಕಲಜೀವರು ಪರಮಾತ್ಮನ ಆನಂದದ ಲೇಶವನ್ನಷ್ಟೇ ಹೊಂದಿರುತ್ತಾರೆ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಮಾಣವಿರುತ್ತದೆ. ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವು ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಭೂಮಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಗೆ ನೀಡುತ್ತದೆ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯೂ ಸಹ ತಪ್ಪು. ಪ್ರಾಣಶಬ್ದದಿಂದಲೂ ಸಹ ವಿಷ್ಣುವೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

ಉತ್ಕಮಣ ಎಂಬ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ಲಿಂಗ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - अनन्तरमन्यमनुक्तोक्तभूम्नोऽपि विष्णुत्वसम्भवात् । अत्र प्राणशब्देन विष्ण्वङ्गीकारे प्रागुक्तोत्क्रमणादिविरोधः? इति तत्राह - तमिति ॥

ನಾಮಾಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಯಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ತನಕ ಅಧಿಕೃತವನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳಿದೆ. ಅನಂತರ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗಿಂತ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆಂಬುದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದದಿಂದ ವಿಷ್ಣು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಉತ್ತಮಗುಣವೆಂಬ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ಲಿಂಗದಿಂದ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ "ತಮ" ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ದೇವರಲ್ಲಿಯೇ ಉತ್ತಮಗುಣಲಿಂಗ ಅಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಸರ್ವಗತಸ್ಯಾಪಿ ವಿಷ್ಣೋ ರೂಪಾಂತರವಿವಕ್ಷಯೋಕ್ತಮಣಸ್ಯ ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್, ಪ್ರಾಣಪದೇನ ವಿಷ್ಣವಕ್ಷಿಕಾರೇಽಪಿ ನ ಲಿಙ್ಗವಿರೋಧ ಇತಿ ಭಾವಃ ।

ವಿಷ್ಣು ಎಲ್ಲೆಡೆ ವ್ಯಾಪ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದರೂ ಸಹ ಅನೇಕರೂಪಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಒಂದು ರೂಪದಿಂದಷ್ಟೇ ದೇಹದಿಂದ ಉತ್ತಮಗುಣ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಶ್ರುತಿಗಳೇ ಸಾಧಿಸುತ್ತಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಾಣಪದದಿಂದ ವಿಷ್ಣು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಿದರೂ ಕೂಡ ಉತ್ತಮಗುಣಾಲಿಂಗಗಳ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಪ್ರಾಣನೆನಿಸಿದರೂ ಭೂಮಾ ಎನಿಸಲಾರ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಅಸ್ತು ವಾಽಯಂ ಪ್ರಾಣೋ ವಾಯುರೇವ ತಥಾಪಿ ನ ತಸ್ಯ ಭೂಮತ್ವಪ್ರಾಪ್ತಿಃ । 'एष तु वा अतिवदति' इत्यादिना प्रश्नाद्यध्याहारेण प्राणाद्वಿष्णोर्भूयस्त्वमुक्त्वा भूम्न आसಾನात् । न चैतदर्थद्वयं विरुद्धम् । अन्तर्यामिविवक्षया प्राणपदेन विष्णोरुक्तेः 'आत्मन आकाशः सम्भूतः' इत्यादिवत् ॥ ८ ॥

ಅಥವಾ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರು ಹೇಳಿದಂತೆ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರೇ ವಾಯುಶಬ್ದವಾಚ್ಯರಾಗಲಿ. ಆದರೆ ಭೂಮನಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, 'ಎಷ ತು ವಾ ಅತಿವದತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಪ್ರಶ್ನೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿ, ಪ್ರಾಣನಿಗಿಂತ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ

ಉತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿ ಭೂಮತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸಲಾಗಿದೆ. ಒಂದೇ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದು ವಿರುದ್ಧವಲ್ಲವೇ? ಎಂದೂ ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ಅಂತರ್ಯಾಮಿವೆವೆಂದೆಂದೆ ಪ್ರಾಣಪದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. 'ಆತ್ಮನಃ ಆಕಾಶಃ ಸಂಭೂತಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಆಕಾಶಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭೂತಾಕಾಶ ಹಾಗೂ ಅದರ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾದ ವಿಷ್ಣು ಎಂಬುದಾಗಿ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಬಹುದು.

ಮಂತ್ರಾಲಯ ಪ್ರಭುಗಳಾದ ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಭಾವದೀಪ

ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ 'ಭೂಮಾ' ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕಶಬ್ದ ಸಮನ್ವಯ

ಭಾವದೀಪ: - ಭೂಮಾ ಸಂಪ್ರಸಾದಾಧ್ಯುಪದೇಶಾತ್ ॥ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೋಕ್ತೀರೀತ್ಯಾ
ಸಾಧಾರಣ್ಯಂ ವ್ಯನಕ್ತಿ - ಪ್ರಾಣೋ ವಾ ಇತಿ ॥ ತಸ್ಮಾದ್ ದೇವಭ್ಯೋ ಭೂಯಸ್ತ್ವಾದಿತೀರ್ಥಃ ।

ಭೂಮಾಧಿಕರಣವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಉಭಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ "ಭೂಮಾ" ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕಶಬ್ದವನ್ನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅದನ್ನು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ "ಪ್ರಾಣೋ ವಾ" ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯ ಉಲ್ಲೇಖದ ಮುಖದಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. "ತಸ್ಮಾದ್ ಭೂಯಾಸ್ತಾಮ್" ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ "ತಸ್ಮಾದ್" ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಉತ್ತಮರಾದ ಕಾರಣ ಎಂದರ್ಥ.

ಭೂಮಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವ ಸಮರ್ಥನೆ

ಭಾವದೀಪ: - ಸಮಾಖ್ಯಾಯಾಃ ಪ್ರಕ್ರಮಾದೈರ್ಬಲ್ಯೇಽಪಿ ಸಾಂಖ್ಯಾಸತ್ವೇನ
ಸೋಪಪತ್ತಿಕತ್ವೇನ ಚ ಪ್ರಾಬಲ್ಯಾತ್ ಸಾಧಾರಣ್ಯಮವಿರುದ್ಧಮ್ । ಅತಃ ಏವ ತಸ್ಮಾದ್
ಭೂಮಾಭಾವೇತ್ಯಂತೋಕ್ತಿಃ । ಭೂಮಭೂಯಃಶಬ್ದಯೋರೈಕಾರ್ಥ್ಯಾದಿತಿ ಭಾವಃ ।

“ಭೂಮಾ” ಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಉಪಕ್ರಮರೂಪವಾದ ಶ್ರುತಿಯ ಬಲದಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣದ ಬಲದಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಉಪಕ್ರಮವೆಂಬ ಶ್ರುತಿಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವು ದುರ್ಬಲವಾದ್ದರಿಂದ ಈ ಎರಡು ಪ್ರಮಾಣಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ‘ಭೂಮಾ’ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಉಭಯ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು. ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವು ಶ್ರುತಿಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತ ದುರ್ಬಲವಾಗಿರಬಹುದು. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿರುವ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವು ಅಭ್ಯಾಸ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದಲೂ ಯುಕ್ತಪ್ರಮಾಣದಿಂದಲೂ ಸಹಿತವಾಗಿದೆ. ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ದುರ್ಬಲವಾಗಿದ್ದರೂ ಈ ಎರಡು ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಕಾರಣ ಶ್ರುತಿಯು ಎಷ್ಟು ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆಯೋ ಅಷ್ಟೇ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವನ್ನು ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವೂ ಸಹ ಹೊಂದಿರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಮಾಣ ಬಲವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಶ್ರುತಿಪ್ರಮಾಣ ಹಾಗೂ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ‘ಭೂಮಾ’ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಉಭಯಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ ಎಂದು ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದು ವಿರುದ್ಧವಲ್ಲ.

ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ “ವಿಷ್ಣುರ್ವೈ ದೇವೇಭ್ಯಃ ಭೂಯಾನ್” ಎಂದಷ್ಟೇ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದರೆ ಸಾಕಾಗಿತ್ತು. ಆದರೂ ಸಹ “ತಸ್ಮಾದ್ ಭೂಯಾನ್ಮಾಮ್” ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಭೂಮಾ ಹಾಗೂ ಭೂಯಃ ಎಂಬೆರಡು ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಒಂದೇ ಅರ್ಥ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಇದರಿಂದ ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಉಭಯಸಾಧಾರಣ ಎಂದರೇನು ?

ಭಾವದೀಪ: - ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆ ಭೂಮಶಬ್ದೋಽಜ್ಞಾನಾಂ ಸಾಧಾರಣ ಇತ್ಯಜ್ಞಪದಪ್ರಯೋಗೋಽಪಿ ತಸ್ಯ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಪಕ್ಷನ್ಯಾಯಾನುಸಂಧಾನಹೀನಾನಾಮ್ ಇತ್ಯರ್ಥತ್ವಾತ್ ತಸ್ಯ ಸರ್ವನಯ-ಸಾಧಾರಣ್ಯಾದಿಹಾಜ್ಞಾನಾಮಿತಿ ನೋಕ್ತಮ್ । ಭೂಮಶಬ್ದಸ್ಯ ‘ಅಧ್ಯಾತ್ಮಸಮ್ಬಂಧಭೂಮಾ’ ‘ಭೂಮ್ನಃ ಕ್ರತುಬಜ್ಞಾಯಸ್ತ್ವಮ್’ ಇತ್ಯಾದೌ ಬಾಹುಲ್ಯರೂಪಧರ್ಮವಾಚಿತ್ವೇನ ಪ್ರಯೋಗೋಽಪಿ ಹೈರ್ದರ್ಮಧರ್ಮಿಣೋರಭೇದವಿವಕ್ಷಯಾ ಪೂರ್ಣರೂಪಧರ್ಮಿಪರತ್ವಮಿತಿ ಮತ್ವೋಕ್ತಮ್ -

ಪ್ರಶ್ನೆ - ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ‘ಭೂಮಾ’ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಅಜ್ಞಾನಿಗಳ ವಿವಕ್ಷೆಯಿಂದಷ್ಟೇ ಉಭಯ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಈಗಾಗಲೇ ಹೇಳಿದಂತೆ ಸಮಾಖ್ಯಾ ಪ್ರಮಾಣವು ಅಭ್ಯಾಸ

ಹಾಗೂ ಉಪಪತ್ತಿಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದಾಗ ಪ್ರಬಲವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಎಲ್ಲರ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ಉಭಯಸಾಧಾರಣವೆಂದೇ ಹೇಳಬಹುದಿತ್ತು. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಅಜ್ಞಾನಿಗಳ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಷ್ಟೇ ಉಭಯಸಾಧಾರಣವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೇಗೆ ಸರಿ?

ಉತ್ತರ - "ಅಜ್ಞಾನಂ ಸಾಧಾರಣಃ" ಎಂದು ಅಜ್ಞ ಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲು ಬೇರೆ ಕಾರಣವಿದೆ. ಯಾವ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷನ್ಯಾಯ ಹಾಗೂ ಸಿದ್ಧಾಂತನ್ಯಾಯಗಳ ಅನುಸಂಧಾನವಿರುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅಂತಹ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಈ ಶಬ್ದವು ಉಭಯಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ವಿವಕ್ಷೆಯಿಂದ 'ಅಜ್ಞ' ಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಲ್ಲ. ಹಾಗೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆ ಉಭಯಸಾಧಾರಣವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದಾದ್ದರಿಂದ ಎಲ್ಲವೂ ಉಭಯಸಾಧಾರಣಶಬ್ದಗಳೇ ಆಗುತ್ತಿದ್ದವು. ಆದ್ದರಿಂದ ಭೂಮಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು "ಅಧ್ಯಾತ್ಮಸಂಬಂಧಭೂಮಾ" ಮತ್ತು "ಭೂಮ್ನಃ ಕ್ರತುವಜ್ಞಾಯಸ್ವಂ" ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಬಾಹುಲ್ಯವೆಂಬ ಧರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಭೂಮಾವೆಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಧರ್ಮ ಹಾಗೂ ಧರ್ಮಿಗಳಿಗೆ ಅಭೇದದ ವಿವಕ್ಷೆಯಿಂದ 'ಧರ್ಮ' ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ "ಅಜ್ಞಾನಂ" ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಭೂಮಾವೆಂಬ ಶಬ್ದವು ಉಭಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ನಾಮಾತ್ಮಕವೂ ಆಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ.

'ಯೋ ವೈ ಭೂಮಾ ತತ್ಸುಖಮ್'

ಭಾವದೀಪಃ - ಭೂಮಾಸ್ತೋ ವಿಷ್ಣಾವಿತಿ || ಅಧಿಕಂ ಚಂದ್ರಿಕಾಯಾಮ್ |
ಇತ್ಯಂತರ್ಭಾಷ್ಯಂ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತಪರತ್ವೇನ ತಾವತ್ ವ್ಯಾಕುರ್ವನ್ 'ಯೋ ವೈ ಭೂಮಾ ತತ್ಸುಖಮ್'
ಇತ್ಯುಕ್ತೇರಿತ್ಯೇತಸ್ಯ ಭಾವಾರ್ಥಮಾಹ - ಆನಂದಮಯೇತಿ ||

"ಭೂಮನಾಮೋ ವಿಷ್ಣುಃ" ಎಂದು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಭೂಮಾವೆಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕಶಬ್ದವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇದು ಹೇಗೆ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ? ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ವಿಚಾರವನ್ನು ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕೆಯನ್ನು ಓದಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. "ಇತಿ" ಎಂಬಲ್ಲಿಯ ತನಕದ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಅಧಿಕರಣದ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾ "ಯೋ ವೈ ಭೂಮಾ ತತ್ಸುಖಂ ಇತ್ಯುಕ್ತೇಃ" ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು "ಆನಂದಮಯಾಧಿಕರಣೇ" ಇತ್ಯಾದಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ವಿಶೇಷವಿಚಾರ - 'ಭೂಮಾ' ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕಶಬ್ದವನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಶ್ನೆ - 'ಭೂಮಾ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು 'ಬಹು' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. 'ಬಹೋರ್ಲೋಪೋ ಭೂ ಚ ಬಹೋಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ 'ಬಹು' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಭೂ' ಎಂಬ ಆದೇಶ ಬಂದು 'ಇಮನಿಚ್' ಪ್ರತ್ಯಯದ ಜೊತೆಗೆ ಸೇರಿ 'ಭೂಮಾ' ಎಂಬ ರೂಪವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. 'ಬಹು' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬಹುತ್ವಸಂಖ್ಯೆಯು ಅರ್ಥವಾಗಿರುವುದರಿಂದ 'ಭೂಮಾ' ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಸಹ ಬಹುತ್ವಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದೇ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಅರ್ಥವು 'ತೇನ', 'ವನ' ಮೊದಲಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಲೋಕರೂಢಿಯಿಂದ ಅನ್ಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬಹುತ್ವಸಂಖ್ಯಾ ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ 'ಭೂಮಾ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಲೋಕತಃ ಅನ್ಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂದಾಯಿತು. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಇದರ ಸಮನ್ವಯವು ಹೇಗೆ ಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ?

ಉತ್ತರ - 'ಬಹುಷು ಬಹುವಚನಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ 'ಬಹು' ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಸಂಖ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದರಂತೆ 'ಬಹ್ವನ್ನಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ವಿಪುಲವಾದದ್ದು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ 'ಬಹು' ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಬಹು' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಂಖ್ಯಾವಂದಷ್ಟೇ ಅರ್ಥವಲ್ಲ. ವೈಪುಲ್ಯವೆಂಬರ್ಥವನ್ನೂ ಸಹ ವಿವಕ್ಷಿಸಬಹುದು.

ಮತ್ತು ಇದೇ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಯೋ ವೈ ಭೂಮಾ ತದಮೃತಂ ಯದಲ್ಪಂ ತನ್ನರ್ತ್ಯಮ್' 'ಭೂಮನನಿಸಿದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಅಮೃತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಯಾರು ಅಲ್ಪರೋ ಅವರು ಮರ್ತ್ಯನನಿಸಿದ್ದಾರೆ' ಎಂದು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಬಹುತ್ವಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಅಲ್ಪರಾದ ಜೀವರನ್ನು ಭೂಮಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯೋಗಿಯೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಭೂಮನಾಮಕನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಬಹುತ್ವಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ ಜೀವರೂ ಪ್ರತಿಯೋಗಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಭೂಮನು ಬಹುತ್ವಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಮತ್ತು ನಾಮ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗಿಂತ ಅಧಿಕವಾದ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಹೊಂದದ ವಾಕ್, ಆಕಾಶ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಭೂಯಶ್ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ. 'ವಾಗ್ವಾವ ನಾಮೋ ಭೂಯಸೀ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ನಾಮಕ್ಕಿಂತ 'ವಾಕ್' ಎಂಬುದು ಅಧಿಕಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದೆಯೆಂದು ಅರ್ಥೈಸಲಾಗದು; ಹೊರತಾಗಿ ವಿಪುಲವಾಗಿದೆಯೆಂದೇ ಅರ್ಥೈಸಬೇಕು.

ಇದರಂತೆ 'ಆಕಾಶೋ ವಾವ ತೇಜಸೋ ಭೂಯಾನ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ತೇಜಸ್ಸಿಗಿಂತ ಆಕಾಶವು ಭೂಯಾನ್ ಆಗಿದೆ ಎಂದರೆ ಬಹಳ ಆಕಾಶಗಳಿವೆ ಎಂದರ್ಥವಲ್ಲ. ಒಂದೇ ಆಕಾಶವು ವಿಪುಲವಾಗಿದೆಯೆಂದರ್ಥ. ಹೀಗೆ ಬಹು ಶಬ್ದದಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ 'ಭೂಯಃ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ವೈಪುಲ್ಯ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ.

ವೈಪುಲ್ಯವೆಂಬರ್ಥವೂ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗೂ ಸಮ್ಯಕ್ತವಾಗಿದೆ. 'ಪ್ರಾಣೋ ಭೂಮಾ' ಪ್ರಾಣನೇ ಭೂಮನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರನು ಅನೇಕ ಪ್ರಾಣರಿದ್ದಾರೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸುವುದಿಲ್ಲ; ಹೊರತಾಗಿ ಪ್ರಾಣದೇವನು ವಿಪುಲನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದೇ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಕರಣದ ಹಿಂದಿನ ಹಾಗೂ ಮುಂದಿನ ಶ್ರುತಿಗಳನ್ನು ಪರ್ಯಾಯೋಚನೆ ಮಾಡಿದಾಗ ಮತ್ತು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ 'ಭೂಮಾ' ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವೈಪುಲ್ಯವೆಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ಪ್ರಕೃತ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.

ಬ್ರಹ್ಮನು ಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣನಾದ್ದರಿಂದ ಗುಣಗಳಿಂದ ವಿಪುಲನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಈ ವಿವಕ್ಷೆಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೂ ಭೂಮನೆಂದು ಕರೆಯಬಹುದು.

ಭೂಮಶಬ್ದವು ಧರ್ಮಿವಾಚಕವಾಗಿದೆಯೆಂಬುದು ಮತ್ತೊಂದು ವಿಚಾರ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಭೂಮಾ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವಾಗ ಶ್ರುತಿಯು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದೆ - 'ಯೋ ವೈ ಭೂಮಾ ತದಮೃತಮ್ | ಯೋ ವೈ ಭೂಮಾ ತತ್ಸುಖಮ್ | ಸ ವಿವಾಧಸ್ತಾತ್ ಸ ಉಪರಿಷ್ಟಾತ್' 'ಯಾರು ಭೂಮನೋ ಅವನ ಅಮೃತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಯಾರು ಭೂಮನೋ ಅವನು ಸುಖಸ್ವರೂಪನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಯಾರು ಭೂಮನೋ ಅವನೇ ಮೇಲೆ, ಕೆಳಗೆ ಎಲ್ಲೆಡೆಯೂ ವ್ಯಾಪ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆ' ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಧರ್ಮವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಅಮೃತನೆಂದು, ಸುಖರೂಪನೆಂದು, ವ್ಯಾಪ್ತನೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಧರ್ಮಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಭೂಮಶಬ್ದವನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

'ಪ್ರಾಣೋ ಭೂಮಾ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಾಣನನ್ನೇ ಭೂಮನೆನ್ನುವ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರನೂ ಸಹ ಧರ್ಮಿವಾಚಕವೆಂದೇ ಭೂಮಶಬ್ದವನ್ನು ಒಪ್ಪಿರುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು ಟೀಕೆ ಹಾಗೂ ಅನುಷ್ಠಾನಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷಯಮಾಲಾನಿರೂಪಣೆಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ 'ಭೂಮಾ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ನಾಮಾತ್ಮಕವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಧರ್ಮಿಯಲ್ಲಿ ಇದು ರೂಢವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಅಭಿಪ್ರೇತವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಬಹು' ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ 'ಭೂ' ಅದೇಶಬಂದು 'ಇಮನಿಚ್' ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಿರುವ ಕಾರಣ ಯೌಗಿಕವಾಯಿತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಧರ್ಮಿವಾಚಕವಾಯಿತಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಶಂಕೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ.

ಹಾಗಾದರೆ ವ್ಯಾಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಬಹು' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಇಮನಿಚ್' ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಹೇಳಿ 'ಭೂ' ಆದೇಶವನ್ನು ಹೇಳಿ 'ಭೂಮಾ' ಎಂಬ ರೂಪವನ್ನು ನಿಷ್ಪನ್ನ ಮಾಡಿದ್ದು ತಪ್ಪಾಯಿತಲ್ಲವೇ? ಮತ್ತು ನೀವು ಧರ್ಮಪರವೆಂದು ಹೇಳುವುದು ವ್ಯಾಕರಣಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ವ್ಯಾಕರಣವು ಕೇವಲ ಶಬ್ದಸಾಧುತ್ವಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಮಾತ್ರ ಹೊರಟಿದೆ. 'ಭೂಮಾ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಹೇಗೆ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಸುವುದಷ್ಟೇ ವ್ಯಾಕರಣದ ಉದ್ದೇಶ ಹೊರತು, ಧರ್ಮವಾಚಕವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಸಲು ಅದು ಹೊರಟಿಲ್ಲ.

ಆದ್ದರಿಂದ 'ಭೂಮಾ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ವಿಪುಲ ಎಂಬ ಧರ್ಮವಾಚಕವೇ ಆಗಿದೆಯೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಮತ್ತು ಅನೇಕತ್ವಸಂಖ್ಯಾವಾಚಕವೂ ಸಹ ಆಗಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಬಹುತ್ವ, ಅನೇಕತ್ವ, ವೈಪುಲ್ಯವೆಂಬ ಧರ್ಮವನ್ನು ಭೂಮಾ ಶಬ್ದವು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲವೋ ಆ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಸ್ವತಃ ಅನೃತ್ಯಪ್ರಸಿದ್ಧವೂ ಸಹ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಇನ್ನು ಅನೃತ್ಯಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಪ್ರಾಣಶ್ರುತಿಯ ಸಾಹಿತ್ಯದಿಂದ 'ಭೂಮಾ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಅನೃತ್ಯಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯಲ್ಲವೇ? ಎಂದೂ ಸಹ ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವು 'ಅತ ಏವ ಪ್ರಾಣಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ನ್ಯಾಯದಂತೆ ವಿಷ್ಣುಪರವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಒಪ್ಪಿ ಕೇವಲ ಉತ್ತಮಣಾದಿರಿಂಗದಿಂದಲೇ 'ಭೂಮಾ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ವಾಯುದೇವತಾಪರವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅನೃತ್ಯಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಪ್ರಾಣಶ್ರುತಿಯ ಸಾಹಿತ್ಯದಿಂದ ಅನೃತ್ಯಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಶಂಕಿಸಬಾರದು.

ಹಾಗಾದರೆ ಉತ್ತಮಣಾದಿರಿಂಗವು ಅನೃತ್ಯಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಇದರ ಸಾಹಿತ್ಯದಿಂದ 'ಭೂಮಾ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಅನೃತ್ಯಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದಲ್ಲವೇ? ಎಂದೂ ಸಹ ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ದ್ವುಭ್ವಾದ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಅನೃತ್ಯಪ್ರಸಿದ್ಧದ ಲಕ್ಷಣವೂ ಇಲ್ಲಿ ಬಾರದ ಕಾರಣ 'ಭೂಮಾ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಅನೃತ್ಯಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

'ಭೂಮಾ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವೇ ಆಗಿದೆ. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು 'ಪ್ರಾಣೋ ವಾ ಆಶಾಯಾ ಭೂಯಾನ್ ವಿಷ್ಣುರ್ವೈ ದೇವೇಭ್ಯೋ ಭೂಯಾಂಸ್ತಸ್ಮಾದ್ಭೂಯಾನ್ಮಮ' ಇತ್ಯಾದೇರ್ಭೂಮಶಬ್ದೋಽಪ್ಯಾಪ್ತಾಂ ಸಾಧಾರಣಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ನ್ಯಾಯವಿವರಣ ಗ್ರಂಥದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಆಪ್ತಾನ್ವಿತಗಳ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಷ್ಟೇ ಪ್ರಾಣ ಹಾಗೂ ವಿಷ್ಣು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ 'ಭೂಮಾ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ, ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

‘ಪ್ರಾಣೋ ವಾ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಉಪಕ್ರಮಕ್ಕಿಂತ ‘ವಿಷ್ಣುವಾ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಸಮಾಖ್ಯೆಯು ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಉಪಕ್ರಮ ಹಾಗೂ ಸಮಾಖ್ಯಾ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಸಮಾನವಾಗಿ ಉಭಯಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ಎಂದು ಶಂಕಿಸಬಹುದು. ಉಪಕ್ರಮಕ್ಕಿಂತ ಕೇವಲ ಸಮಾಖ್ಯೆಯು ದುರ್ಬಲವಾಗಿರಬಹುದು. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತ ಅಭ್ಯಾಸ ಹಾಗೂ ಉಪಪತ್ತಿಗಳಿಂದ ಸಮಾಖ್ಯೆಯು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇದು ಉಪಕ್ರಮಕ್ಕಿಂತ ದುರ್ಬಲವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಅಭ್ಯಾಸ ಹಾಗೂ ಉಪಪತ್ತಿಗಳನ್ನೂ ಸಹ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಅಥವಾ ಉಪಕ್ರಮ ಹಾಗೂ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಬಲ್ಯ ಹಾಗೂ ದೌರ್ಬಲ್ಯಗಳ ವಿಚಾರವನ್ನು ಮಾಡದ ದಶೆಯಲ್ಲಿ ಉಭಯಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ ‘ಅಜ್ಞಾನಮ್’ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅಂದರೆ ಅಜ್ಞಾನಿಗಳ ಪ್ರಕಾರವಷ್ಟೇ ಇದು ಉಭಯಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂದರ್ಥ.

ಛಾಂದೋಗ್ಯದ ಏಳನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ವಿಷಯವಾಕ್ಯ

ಭಾವದೀಪ: - ಛಂದೋಗೇತಿ || ಸಸ್ರಮೇಽಧ್ಯಾಯೇ ‘ಯೋ ವೈ ಭೂಮಾ ತತ್ಸುಖಂ’ ಇತಿ ಸುಖಪದೇನೋಕ್ತಂ ಪೂರ್ಣಂ ಸುಖಮಿತಿ | ಜಡೇ ಅಪ್ರಸಕ್ತಯಾ ನಿಷೇಧಾಯೋಗಾತ್ | ಅಲ್ಪೇಽಪೂರ್ಣೇ ಚೇತನೇ ಸುಖಂ ನೇತಿ ವಕ್ತವ್ಯೇ ತತ್ರ ಸ್ವರೂಪಸುಖನಿಷೇಧೇ ಬಾಧಾಢ್ವಮಾಂತರೇಣ ವಾಕ್ಯಶೇಷಾದಿತಿ ನ್ಯಾಯೇನಾಸಕ್ತುಚಿತಪೂರ್ಣಸುಖನಿಷೇಧ ಏವ ವಾಚ್ಯ ಇತಿ ತದನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಯಾ ತತ್ಸುಖಮಿತ್ಯುಕ್ತಸ್ಯ ಪೂರ್ಣಸುಖತ್ವಲಾಭ ಇತ್ಯುಪೇತ್ಯ ಟೀಕಾಯಾಂ ಶೇಷೋಕ್ತಿಃ |

ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಏಳನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ “ಯೋ ವೈ ಭೂಮಾ ತತ್ಸುಖಂ” ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ “ತತ್ಸುಖಂ” ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಸುಖಪದದಿಂದ ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ ಸುಖವೇ ಅಭಿಪ್ರೇತವಾಗಿದೆ. ಜಡದಲ್ಲಿ ಸುಖದ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯೇ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಸುಖದ ನಿಷೇಧವನ್ನು ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಚೇತನನಲ್ಲಿಯೇ ಸುಖದ ನಿಷೇಧವನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ಮಾಡುತ್ತಿದೆ ಎನ್ನಬೇಕು. ಅಂದರೆ “ನಾಲ್ವೇ ಸುಖಮಸ್ತಿ” ಎಂದರೆ ಅಲ್ಲನಾದ = ಅಪೂರ್ಣನಾದ ಚೇತನದಲ್ಲಿ ಸುಖವು

ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಆದರೆ ಸ್ವರೂಪತಃ ಸುಖದ ನಿಷೇಧವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಬಾಧಾದಿಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. ಹಾಗಾಗಿ “ಧರ್ಮಾಂತರೇಣ ವಾಕ್ಯಶೇಷಾತ್” ಎಂಬ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಅಸಂಕುಚಿತವಾದ ಪೂರ್ಣಸುಖದ ನಿಷೇಧವನ್ನೇ ಶ್ರುತಿಯು ಮಾಡುತ್ತಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಚೇತನನಾದ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣಸುಖವು ಇಲ್ಲವೆಂದದಾರೆ ಭೂಮನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸುಖವು ಪೂರ್ಣಸುಖವೆಂದೇ ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನೇ ಅನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅದು ಹೀಗೆ - ಭೂಮನಲ್ಲಿ ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ ಸುಖವನ್ನು ಒಪ್ಪದೆ ಚೇತನನಾದ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣಸುಖದ ನಿಷೇಧವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲಜೀವನಲ್ಲಿ ಅಪೂರ್ಣಸುಖನಿಷೇಧದ ಅನ್ಯಥಾನುಪತ್ತಿಯಿಂದ ಭೂಮನಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣಸುಖತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ “ನಾಲ್ವೇ ಸುಖಮಸ್ತಿ” ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಮುಂದಿನ ಭಾಗವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವಾಚ್ಯರು ಯಾರು ?

ಭಾವದೀಪ: - अवशिष्ट कृत्स्नभाष्यभावमाह - तस्य चेति ॥
वक्ष्यमाणदिशोत्क्रमणलिङ्गेन निरवकाशप्राणश्रुतिसामानाधिकरण्याद्
विष्णोरितरत्वे प्राणत्वे सतीत्यर्थः ।

ಉಳಿದ ಸಂಪೂರ್ಣಭಾಷ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು “ತಸ್ಯ ಚ” ಎಂಬ ಟೀಕೆಯಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಪ್ರಕಾರ ಉತ್ಕ್ರಮಣವೆಂಬ ಲಿಂಗದಿಂದ ನಿರವಕಾಶವಾದ ಪ್ರಾಣ ಶ್ರುತಿಯ ಸಾಮಾನ್ಯಾಧಿಕರಣ್ಯದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನರಾದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರೇ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರಾಗುತ್ತಾರೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುವ ಕಾರಣ ಎಂದು ಈ ವಾಕ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಭಾಗದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಭಾವದೀಪ: - ‘यो वै भूमा तत्सुखम्’ इत्युक्तेरित्यस्य तात्पर्यम् -
प्रागुक्तेत्यादि ॥ इति सङ्गतिसम्भवादित्यर्थः । तदेव भाष्यं पूर्वपक्षतद्युक्ति-
तत्फलोक्तिपरत्वेन व्याकुर्वन् तस्यैव भूमत्वप्राप्तिरिति प्रतिज्ञांशार्थमाह -
मुख्येति ॥

“ಯೋ ವೈ ಭೂಮಾ ತತ್ಸುಖಂ ಇತ್ಯುಕ್ತೇಃ” ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯವಾಕ್ಯದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು “ಪ್ರಾಗುಕ್ತೇಃ” ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ ವಿವರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. “ಪ್ರಾಗುಕ್ತ ಆನಂದಮಯತ್ವಂ” ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಆನಂದಮಯಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಸಂಗತಿಪರವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದ ಭಾಷ್ಯವನ್ನೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಹಾಗೂ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಯುಕ್ತಿ, ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಫಲಪರವಾಗಿ ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರೇ ಭೂಮರಾಗುತ್ತಾರೆಂಬ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ ಭಾಗವನ್ನು “ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣೋಽಯಂ” ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

‘ಅಧ್ಯುಪದೇಶಾತ್’ ಎಂಬುದರಿಂದ ವ್ಯಾವರ್ತ್ಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ

ಭಾವದೀಪ: - प्राणपदस्य हरावपि भावात् मुख्येत्युक्तिः । कुत इत्यतः तत्र हेतुत्वेनाध्युपदेशादित्येतद् व्यावर्त्योक्तिपरमुक्तवेत्यन्तभाष्यं व्याचष्टे - नामेति ॥

ಪ್ರಾಣವೆಂಬ ಪದವು ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಮುಖ್ಯವೆಂಬ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರೆ ಏಕೆ ಭೂಮಾಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರಾಗುತ್ತಾರೆ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ “ಅಧ್ಯುಪದೇಶಾತ್” ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಹೇತು ಭಾಗದಿಂದ ವ್ಯಾವರ್ತ್ಯವಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ತೋರಿಸಿ “ಇತಿ” ಎಂಬಲ್ಲಿಯ ತನಕದ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ಪರವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ “ನಾಮವಾಗಾದಿ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

ಸನತ್ಕುಮಾರರು ಉಪದೇಶಿಸಿದ ದೇವತಾ ತಾರತಮ್ಯ

ಭಾವದೀಪ: - नामवाङ्मनस्सङ्कल्पचित्तध्यानविज्ञानबलाभासेज आकाशस्मराशा शब्दितान् उष । स्वाहापर्जन्यमित्राश्विरुणविधुप्रवहानिरुद्ध प्राणेन्द्रोमारुद्रवाणीरूपदेवान् नारदसनत्कुमार प्रश्नोत्तराभ्याम् उत्तरोत्तराति शयितत्वेनोक्तवेत्यर्थः ।

ಸನತ್ಕುಮಾರರನ್ನು ಕುರಿತು ನಾರದರು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಸನತ್ಕುಮಾರರು ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾರೆ. ನಾಮ, ವಾಕ್, ಮನಸ್ಸು, ಸಂಕಲ್ಪ, ಚಿತ್ತ, ಧ್ಯಾನ, ವಿಜ್ಞಾನ, ಬಲ, ಅನ್ವ, ಅಪ್, ತೇಜಸ್ಸು,

ಆಕಾಶ, ಸ್ಮರ, ಆಶಾ ಈ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಉಷಾ, ಸ್ವಾಹಾ, ಪರ್ಜನ್ಯ, ಮಿತ್ರ, ಅಗ್ನಿ, ವರುಣ, ಚಂದ್ರ, ಪ್ರವಹ, ಅನಿರುದ್ಧ, ಪ್ರಾಣ, ಇಂದ್ರ, ಉಮಾ, ರುದ್ರ, ವಾಣೀ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಹಿಂದಿನ ದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತ ಮುಂದಿನ ದೇವತೆಗಳು ಶ್ರೇಷ್ಠರಾಗಿದ್ದಾರೆಂದು ಉಪದೇಶಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗಿಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು ಯಾರು ?

ಭಾವದೀಪ: - एतच्च तदुत्तममनुत्तवेति वक्ष्यमाणानुक्तिउपयुक्ति-
निर्वकाशत्वायिक्तम् । तथा च विवरिष्यामः । इत्युत्तवेत्यस्य कर्मकारकं
निष्कृष्याह - प्राणस्येति ॥ एतच्च प्राणस्य मुख्यप्राणत्वेनानुक्तिर्बाधिकेति
वक्तुम् ।

ನಾಮಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಆಶಾಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಯ ತನಕ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿ ಎಂಬ ಮಾತನ್ನು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಏಕೆ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾರೆ? ಎಂದರೆ ಮುಂದೆ "ತದುತ್ತಮಮನುತ್ವಾ" ಎಂದು "ಅನುಕ್ತಿ" ಎಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆ ಯುಕ್ತಿಗೆ ನಿರವಕಾಶವತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮೊದಲು ನಾಮಾಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಎಂಬ ಮಾತನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಇದನ್ನು ಮುಂದೆ ವಿವರಿಸುತ್ತೇವೆ. ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ "ಇತ್ಯುತ್ವಾ" ಎಂದಿದ್ದಾರೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಕಾರಕವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ "ಪ್ರಾಣಸ್ಯ" ಎಂಬ ವಾಕ್ಯ ಹೊರಟಿದೆ. ಪ್ರಾಣದೇವರಿಗೆ ಉತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಏಕೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಎಂದರೆ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ ಎನ್ನಲು ಅನುಕ್ತಿಯು ಬಾಧಕವಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ.

ಅನುಕ್ತಿಯು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಲಿಂಗ

ಭಾವದೀಪ: - ननु मध्येऽन्योक्त्यापि भूम्न उक्तिसम्भवात्नेदं भूम्नः
प्राणत्वसाधकमित्यतः 'प्राणो वा आशाया भूयान्' इत्युत्तवा
प्राणाद्भूयसोऽनुक्तिरिति न्यायविवरणोक्तं संयोजयति - तदुत्तममिति ॥

ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಬೇರೆಯವರನ್ನು ಹೇಳಿದರೂ ಕೂಡ "ಭೂಮ್ನಃ" ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದಾದ್ದರಿಂದ ಭೂಮನು ಪ್ರಾಣನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಲು ಇದು ಸಾಧಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲವಲ್ಲ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ

“ಪ್ರಾಣೋ ವಾ ಆಶಾಯಾ ಭೂಯಾನ್” ಎಂದು ಹೇಳಿ ಪ್ರಾಣನಿಗಿಂತ ಉತ್ತಮನಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಿದ ಕಾರಣ ಅನುಕ್ರಿಯು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಲಿಂಗವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅದನ್ನೇ “ತದುತ್ಪಮಂ” ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸಂಯೋಜನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಭೂಮನೇ ಸರ್ವೋತ್ತಮ

ಭಾವದೀಪ: - यदीह नामादिभ्यो वागादिवत् प्राणाद् भूमाऽन्यः स्यात्तदाऽस्ति भगवो नाम्नो भूयः इत्यादिप्रश्नवत् ‘वाग् वाव भूयसि’ इत्यादिप्रतिवचनवच्च अस्ति भगवः प्राणाद् भूय इति प्रश्नः भूमा वाव प्राणाद् भूयानिति प्रतिवचनं च स्यात् । भूमः सर्वोत्तमत्वार्थमेव नाम वागादितारतम्यस्य प्रक्रान्तत्वात् । नच यदर्थमन्यत् प्रक्रान्तं तदनुक्तिर्युक्तेति भावः ।

ನಾಮಾಭಿವೇಶನಗಳಿಗಿಂತ ವಾಗಾದ್ಯಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಗಳು ಭಿನ್ನರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಅದರಂತೆ ಪ್ರಾಣನಿಗಿಂತ ಭೂಮನು ಒಂದು ವೇಳೆ ಭಿನ್ನನಾಗಿದ್ದರೆ ಆವಾಗ “ಅಸ್ತಿ ಭಗವೋ ನಾಮೋ ಭೂಯಃ” ನಾಮಾಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತ ಉತ್ತಮನಾದವನು ಇದ್ದಾನೆಯೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ “ವಾಗ್ವಾವ ಭೂಯಸಿ” - ವಾಗಾದಿ ದೇವತೆಗಳೇ ನಾಮಾಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತ ಉತ್ತಮರಾಗಿದ್ದಾರೆ ಇದೇ ಮೊದಲಾದ ಉತ್ತರ ನೀಡುವ ವಾಕ್ಯಗಳಿರುವಂತೆ, “ಅಸ್ತಿ ಭಗವಃ ಪ್ರಾಣಾದ್ ಭೂಯಃ” ಪ್ರಾಣನಿಗಿಂತ ಉತ್ತಮನಾದವನು ಇದ್ದಾನೆ ಏನು? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಮತ್ತು “ಭೂಮಾ ವಾವ ಪ್ರಾಣಾದ್ ಭೂಯಾನ್” ಭೂಮನೇ ಪ್ರಾಣನಿಗಿಂತ ಉತ್ತಮನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಉತ್ತರ ನೀಡುವ ವಾಕ್ಯಗಳು ಇರುತ್ತಿತ್ತು. ಏಕೆಂದರೆ ಭೂಮನು ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ನಾಮ, ವಾಕ್ ಅಭಿಮಾನಿಗಳ ತಾರತಮ್ಯವು ಪ್ರಾರಂಭದಿಂದ ಹೊರಟಿರುತ್ತದೆ. ಯಾವ ಪ್ರಮೇಯದ ಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಈ ಪ್ರಕರಣವು ಹೊರಟಿದೆಯೋ ಮುಖ್ಯಪ್ರಮೇಯವನ್ನೇ ಹೇಳದಿರುವುದು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಾಣನನ್ನು ಭೂಮನನ್ನಿಬೇಕೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ

ಭಾವದೀಪ: - निरवकाशानुक्तिबलाद् भूमा प्राण एव । भूमः प्राणत्वे तु नानुक्तिर्बाधिका । ‘प्राणो वा आशायಾ भूयान्’ इत्युक्तत्वादिति भावः ।

ನಿರವಕಾಶವಾದ ಇಂತಹ 'ಅನುಕ್ತಿ' ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಭೂಮನೇ ಪ್ರಾಣನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಭೂಮನು ಪ್ರಾಣನಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನನಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಭೂಮನೇ ಪ್ರಾಣನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಿಲ್ಲವೇ? ಹೀಗೆ ಹೇಳದಿರುವುದೇ ಬಾಧಕವಾಗುತ್ತದಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ "ಪ್ರಾಣೋ ವಾ ಆಶಾಯಾ ಭೂಯಾನ್" ಆಶಾ ಎನಿಸಿದ ಭಾರತೀದೇವಿಗಿಂತ ಪ್ರಾಣನು ಉತ್ತಮನೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಣನನ್ನು ಭೂಮನೆಂದು ಹೇಳದಂತಾಯಿತು.

ಭೂಮಾ ಹಾಗೂ ಪ್ರಾಣರ ನಡುವೆ ಯಾರಿದ್ದಾರೆ ?

ಭಾವದೀಪ: - ಭೂಮಪ್ರಾಣಯೋರ್ಮಧ್ಯೆ ಸತ್ಯಂ ತ್ವೇವ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಮಿತ್ಯಾದಿನಾ ಸತ್ಯವಿಜ್ಞಾನಮತಿಶ್ರದ್ಧಾನಿಷ್ಠಾಕೃತಿಸುಖಾನಾಂ ವಸ್ತುನಾಮುಕ್ತವೇಽಪಿ ತेषಾಂ 'ಸೈವ ಹಿ ಸತ್ಯಾದಯಃ' ಇತ್ಯಗ್ರೇ ವಕ್ಷ್ಯमाणದಿಶಾ ಭೂಮಾಽಭಿನ್ನತ್ವಾತ್ತದ್ವಿಮಮನುತ್ಸವೇತಿ ಯುಕ್ತಮ್ ।

ಭೂಮಾ ಹಾಗೂ ಪ್ರಾಣರ ನಡುವಿನಲ್ಲಿ "ಸತ್ಯಂ ತ್ವೇವ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಂ" ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಸತ್ಯ, ವಿಜ್ಞಾನ, ಮತಿ, ಶ್ರದ್ಧಾ, ನಿಷ್ಠಾ, ಕೃತಿ, ಸುಖ ಮೊದಲಾದ ವಸ್ತುಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಆದರೆ "ಸೈವ ಹಿ ಸತ್ಯಾದಯಃ" ಎಂಬುದಾಗಿ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವಂತೆ ಸತ್ಯ ಮೊದಲಾದವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಭೂಮನಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನವಾಗಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಾಣನಿಗಿಂತ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಶೇಷ್ಯನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಮಾತು ಯುಕ್ತವೇ ಆಗಿದೆ.

ಅನುಕ್ತಿಸಹಿತ ಉಪಕ್ರಮವೇ ಬಲಿಷ್ಠ

ಭಾವದೀಪ: - ಶ್ರುತ್ಯಂತರೇ "ವಿಷ್ಣುर्वೇ ದೇವೇಭ್ಯಃ" ಇತ್ಯತ್ರ ॥ उपक्रमादिति ॥ नच समाख्यापि साभ्यासत्वेन सोपपत्तिकत्वेन च प्रबलेति शङ्क्यम् । निरवकाशानुक्तिसचिवस्य बलवत्त्वादिति तात्पर्यार्थः ।

"ಶ್ರುತ್ಯಂತರೇ" ಎಂದರೆ "ವಿಷ್ಣುರ್ವೇ ದೇವೇಭ್ಯಃ" ಎಂಬ ಮತ್ತೊಂದು ಶ್ರುತಿ ಎಂದರ್ಥ. "ಉಪಕ್ರಮಾತ್" ಎಂದು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಅಂದರೆ ಉಪಕ್ರಮಕ್ಕಿಂತ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವು ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆ. ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವೂ ಸಹ ಅಭ್ಯಾಸ ಹಾಗೂ ಉಪಪತ್ತಿಗಳಿಂದ ಸಹಿತವಾಗಿದೆ ಎನ್ನುವ ಕಾರಣದಿಂದ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಶಂಕಿಸಬಾರದು. ನಿರವಕಾಶವಾದ ಅನುಕ್ತಿಸಹಿತವಾದ ಉಪಕ್ರಮವೇ ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯಾರ್ಥ.

ಪ್ರಾಣನಿಗಿಂತ ಭೂಮನು ಭಿನ್ನ

ಭಾವದೀಪ: - ಅತ ಇತಿ ॥ ನಿರವಕಾಶಾಽನುಕ್ತಿಸಹಿತೋಪಮಾದಿತ್ಯರ್ಥ: । ಯೋ ವೈ ಭೂಮೇತಿ ವಾಕ್ಯತಾತ್ಪರ್ಯಮ್ । ತಸ್ಯೈವೇತಿ ॥ एवं प्राणाद्भूमोऽन्यत्वे तदुत्तमानुक्तिरूपं बाधकमुक्त्वा भूमिः प्राणत्वमुक्तम् । इदानीमस्तु प्राणभूमೋरेकप्रकरणत्वम्, अथापि भूमा विष्णुः स्यादित्याशङ्कापूर्वम् उत्क्रान्तेत्यादिभाष्यं व्याचष्टे - नन्विति ।

“ಆತಃ” ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ನಿರವಕಾಶವಾದ “ಅನುಕ್ತಿ” ಎಂಬ ಲಿಂಗದಿಂದ ಸಹಿತವಾದ ಉಪಕ್ರಮದಿಂದ ಎಂದರ್ಥ. “ಯೋ ವೈ ಭೂಮಾ” ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು “ತಸ್ಯೈವ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಾಣನಿಗಿಂತ ಭೂಮನು ಭಿನ್ನವಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿ “ಅನುಕ್ತಿ” ಎಂಬ ಬಾಧಕವನ್ನು ಹೇಳಿ ಭೂಮನಿಗೆ ಪ್ರಾಣತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿದರು. ಈಗ ಪ್ರಾಣ ಹಾಗೂ ಭೂಮ ಇಬ್ಬರು ಒಂದೇ ಪ್ರಕರಣದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರಾಗಲಿ ಆದರೂ ಕೂಡ ಭೂಮನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಆಶಂಕಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ “ಉತ್ಕ್ರಾಂತಿ” ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ “ನನು” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

ಪ್ರಾಣಪದವೂ ಕೂಡ ವಿಷ್ಣುಪರ

ಭಾವದೀಪ: - इत्युक्तरीत्येति ॥ यद्यपि तत्र निरवकाशलिङ्गबलेन प्राणश्रुतेर्वैष्णवत्वं निर्णीतम्, इह च तत्रास्ति । तथापि जीवनहेतुत्वादि प्राणपदप्रवृत्तिनिमित्तस्य हरौ पुष्कलत्वेन अन्यगतस्य तदधीनत्वाल्पत्वाभ्यां विष्णौ महायोगविद्ब्रूढ्युक्त्या विष्णौ मुख्यत्वस्योक्तत्वात् तत्प्राजकस्येहाभावादत्रापि प्राणपदस्य वैष्णवत्वमिति शङ्काशयः ।

ಪ್ರಶ್ನೆ - ನಿರವಕಾಶವಾದ ಲಿಂಗದ ಬಲದಿಂದ ಪ್ರಾಣಶ್ರುತಿಯು ವಿಷ್ಣುಪರವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಸಾಧಿಸಿರಿ. ಆದರೆ ಅಂತಹ ನಿರವಕಾಶವಾದ ಲಿಂಗವೇ ಇಲ್ಲವಲ್ಲ?

ಉತ್ತರ - ಜೀವನ ಹೇತುವೇ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಪದ ವ್ಯವಸ್ಥಾನಿಮಿತ್ತವು ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಪುಷ್ಕಳವಾಗಿವೆ. ಬೇರೆಡೆ ಇರುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಗಳು ಅಲ್ಪವಾಗಿರುತ್ತವೆ ಮತ್ತು ವಿಷ್ಣುವಿನ

ಅಧೀನವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿಯೂ ನಿರವಧಿಕವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಕಾರಣ ಮಹಾಯೋಗ ಹಾಗೂ ವಿದ್ವದ್ರೂಢಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಾಣಪದವು ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಪರಮಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಬಿಡಲು ಯಾವುದೇ ಬಾಧಕ ಪ್ರಮಾಣಗಳು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ ಕಾರಣ ಪ್ರಾಣಪದವು ವಿಷ್ಣುಪರವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ತಂದೆ-ತಾಯಿಯೆಂದರೆ ಪ್ರಾಣನೇ

ಭಾವದೀಪ: - भाष्ये चोऽवधारणे । भिन्नक्रम इति मत्वा तदर्थं व्यनक्ति - नायमिति ॥ उत्क्रान्तेति ॥ उत्क्रान्तः प्राणो येषां तान् उत्क्रान्तप्राणान् मातापित्रादीन् । साकल्येनैकदेशेन शूलेन दहेत् । नैनं ब्रूयुः पितृहासीति न मातृहासीत्यादौ वाक्ये इत्यर्थः ।

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿರುವ "ಚ" ಶಬ್ದವು ಅವಧಾರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿದು ಅದರ ಅರ್ಥವನ್ನು "ನಾಯಂ" ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. "ಉತ್ಕ್ರಾಂತಃ ಪ್ರಾಣಾನ್" ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ "ಉತ್ಕ್ರಾಂತಃ ಪ್ರಾಣಃ ಯೇಷಾಂ ತಾನ್ ಉತ್ಕ್ರಾಂತಪ್ರಾಣಾನ್" ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ಅಂದರೆ ಯಾವ ಮಾತಾಪಿತೃಗಳ ಶರೀರದಿಂದ ಪ್ರಾಣನು ಹೊರಟು ಹೋಗಿರುತ್ತಾನೆಯೋ ಅಂತಹ ಶರೀರವನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅಥವಾ ಏಕದೇಶದಿಂದ ಸುಟ್ಟರೂ ಸಹ ಅಥವಾ ಶೂಲದಿಂದ ಘಾಸಿಗೊಳಿಸಿದರೂ ಸಹ ಪಾಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂದರೆ 'ತಂದೆಯನ್ನು ಕೊಂದವನು' ಅಥವಾ 'ತಾಯಿಯನ್ನು ಕೊಂದವನು' ಎಂದು ಯಾರೂ ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಅದೇ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣನು ಇದ್ದರೆ ತಂದೆಯನ್ನು ಕೊಂದವನು ಅಥವಾ ತಾಯಿಯನ್ನು ಕೊಂದವನು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ತತ್ತ್ವ ಎಂಬುದು ಬೇಕು

ಭಾವದೀಪ: - सर्वगत इति ॥ अदृश्यत्वादिनये 'सर्वगतं सुसूक्ष्मम्' इति सर्वगतत्वगुणस्य समन्वितत्वादिति भावः । आकाङ्क्षाक्रमेण भाष्यं व्याचष्टे - विष्णुरेवेति ॥ तत्त्वित्यनुवृत्तस्यार्थोऽयम् ।

ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ "ಸರ್ವಗತಂ ಸುಸೂಕ್ಷ್ಮಂ" ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಸರ್ವಗತತ್ವ ಗುಣವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಆಕಾಂಕ್ಷೆಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು

ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ "ವಿಷ್ಣುರೇವ" ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ. "ವಿಷ್ಣುರೇವ" ಎಂಬುದು "ತತ್ತು" ಎಂಬ ಅನುವೃತ್ತವಾದ ಪದದ ಅರ್ಥವಾಗಿದೆ.

ಪುರುಷಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿ

ಭಾವದೀಪ: - ಸಮ್ಯಕ್ ಪ್ರಸಿದ್ಧತಯೇನ ಪುರುಷ ಇತಿ ತತ್ವಪ್ರದೀಪದರ್ಶಿತವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಂ ಹದಿ ಕೃತ್ವಾ ಭಾಷ್ಯೇ ಸಂಪ್ರಸಾದಾದಿತ್ಯೇತತ್ ಪೂರ್ಣಸುಖರೂಪತ್ವಾದಿತಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಮ್ । ತತ್ ಶ್ರುತೌ ಕೇನ ಲಬ್ಧಮಿತ್ಯತ ಆಹ - ತತ್ಸುಖಮಿತಿತಿ ॥

"ಸಮ್ಯಕ್ ಪ್ರಸಿದ್ಧತಯೇನ ಪುರುಷಃ" ಎಂಬುದಾಗಿ ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ "ಸಂಪ್ರಸಾದಾತ್" ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಪದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ಣಸುಖಸ್ವರೂಪನಾದ್ದರಿಂದ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ಅರ್ಥವು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಯಾವ ಪದದಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ? ಎಂದರೆ "ತತ್ತುಮಿಂ" ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಯೋ ವೈ ಭೂಮಾ ಎಂಬುದರ ಭಾವ

ಭಾವದೀಪ: - ತಸ್ಯ ಭೂಮಿನಿಷ್ಠತ್ವದ್ವಿತೀಯಾಯ 'ಯೋ ವೈ ಭೂಮಾ' ಇತ್ಯಂಶೋಕ್ತಿಃ । ಅರ್ಥೋಕ್ತಿಪೂರ್ವ ಭಾಷ್ಯಪದಮನುವದತಿ - ನಾಮಾದಿನಾಂ ಸರ್ವೇಷಾಮಿತಿ ॥ ಉಪರಿತ್ಯನ್ಯೂದ್ಧಾರ್ಥಮಾಹ - ತದ್ವತ್ಸಮತ್ವೇನೆತಿ ॥

ಇಂತಹ ಪೂರ್ಣಸುಖವು ಭೂಮನಲ್ಲಿಯೇ ಇರುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಸಲು "ಯೋ ವೈ ಭೂಮಾ" ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಭಾವವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾರೆ. "ಉಪರಿ" ಎಂಬುದನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ "ತದ್ವತ್ಸಮತ್ವೇನ" ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತ ವಿಷ್ಣುವೇ ಸರ್ವೋತ್ತಮ

ಭಾವದೀಪ: - ಪ್ರಾಣಭೂಮೋರ್ಧ್ವಯೋರಪಿ ವಿಷ್ಣುತ್ವಮಿತಿ ಭಾಷ್ಯಪಕ್ಷೇ ಪ್ರಾಣಾಂತರ್ಯಾಮಿತ್ವೇನೈವ ಪ್ರಾಣಪದೇನ ವಿಷ್ಣೋರ್ಗೃಹೀತೇರ್ನಾಮಾದಿಪ್ರಾಣಾಂತಾತ್ ಸರ್ವಸ್ಮಾದುತ್ತಮತ್ವಮ್ ।

ಪ್ರಾಣ ಹಾಗೂ ಭೂಮಾ ಎರಡೂ ಸಹ ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಭಾಷ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಪದವು ಪ್ರಾಣನ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ. ಆವಾಗ ನಾಮಾಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಯಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಪ್ರಾಣನ ತನಕ ಯಾವ ಅಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಗಳಿದ್ದಾರೋ ಅವರೆಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಭೂಮ ಎನಿಸಿದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಉತ್ತಮನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

‘ಅಧ್ಯುಪದೇಶಾತ್’ ಎಂಬ ಹೇತುವು ಅಸಿದ್ಧವಲ್ಲ

ಭಾವದೀಪ: – यदा तु प्राणस्य वायुत्वं भूम्न एव तु विष्णुत्वमिति न्यायविवरणादिपक्षस्तदापि प्रश्नाद्यध्याहारेण सर्वस्मादुत्तमतत्वं प्राप्तमिति नासिद्धो हेतुरिति भावः ।

ಒಂದು ವೇಳೆ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದದಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರು ಭೂಮಾ ಶಬ್ದದಿಂದ ಮಾತ್ರ ವಿಷ್ಣುವು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ನ್ಯಾಯವಿವರಣಾದಿಗಳ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರೆ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ಭೂಮನೆನಿಸಿದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವೂ, ಉತ್ತಮತ್ವವೂ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ “ಅಧ್ಯುಪದೇಶಾತ್” ಎಂಬ ಹೇತು ಅಸಿದ್ಧವಾಗಿಲ್ಲ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರದ ಚರ್ಚಾರವು ಇಲ್ಲಿ ಆಕರ್ಷಣೀಯ

ಭಾವದೀಪ: – उत्तरसूत्रस्थचकारोऽत्राप्याकर्षणीय इति भावेनाह – व्यपदेशाच्चेति ॥ तथाच सम्प्रसादात् प्राणादधि उपरि उपदेशादिति पररीत्या एक एवायं सौत्रो हेतुरिति न भ्रमितव्यमिति भावः

“ಧರ್ಮೋಪಪತ್ತೇಶ್ಚ” ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ “ಚ” ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಅನ್ವಯ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ “ವ್ಯಪದೇಶಾಚ್ಚ” ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾದಾತ್ = ಪ್ರಾಣನಿಗಿಂತ, ಅಧಿ = ಉತ್ತಮನೆಂದು, ಉಪದೇಶಾತ್ = ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಅದ್ವೈತಿಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ನಾವು ಅನುಸರಿಸಬಾರದೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ “ಸಂಪ್ರಸಾದಾತ್” ಎಂಬುದೇ ಬೇರೆ ಹೇತು, ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ “ಚ” ಶಬ್ದವನ್ನು ಅರ್ಕಶ ಮಾಡಿಕೊಂಡಾಗ “ಅಧ್ಯುಪದೇಶಾತ್” ಎಂಬುದೂ ಸಹ ಮತ್ತೊಂದು

ಹೇತುವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದು ನಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತ. ಆದರೆ ಅದ್ವೈತಿಗಳು "ಸಂಪ್ರಸಾದಾತ್ ಅಧ್ಯುಪದೇಶಾತ್" ಎಂಬುದನ್ನು ಒಂದೇ ಹೇತು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಈ ಭ್ರಾಂತಿಗೆ ನಾವು ಒಳಗಾಗಬಾರದೆಂದು ಟೀಕಾರಾಯರು "ವ್ಯಪದೇಶಾಚ್ಚ" ಎಂಬಲ್ಲಿ "ಚ" ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ.

‘ಮುಖ್ಯಾಮುಖ್ಯಯೋರ್ಮುಖ್ಯೇ ಸಂಪ್ರತ್ಯಯಃ’

ಭಾವದೀಪ: - ಪೂರ್ಣಸುಖಾರ್ಥತ್ವಾದಿತಿ || ‘ಮುಖ್ಯಾಮುಖ್ಯಯೋರ್ಮುಖ್ಯೇ ಸಂಪ್ರತ್ಯಯಃ’ ಇತಿ ನ್ಯಾಯಾತ್ | ‘ಮುಖ್ಯಸ್ಯ ನಿರ್ವಿಶೇಷೇಣ ಶಬ್ದಃ’ ಇತಿ ಸ್ಮೃತೇರ್ನಾಲ್ಪೇ ಸುಖಮಸ್ತೀತಿ ವಾಕ್ಯಶೇಷಬಲಾಚ್ಚ ಸಂಕ್ಷೇಪಕಾಪವಾದಕಸ್ಯಾಭಾವೇ ಪೂರ್ಣಸುಖಲಾಭಾದಿತಿ ಭಾವಃ |

“ತತ್ ಸುಖಂ” ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಸುಖ ಶಬ್ದವು ಪೂರ್ಣಸುಖವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ “ಮುಖ್ಯಾಮುಖ್ಯಯೋರ್ಮುಖ್ಯೇ ಸಂಪ್ರತ್ಯಯಃ” ಎಂಬ ನ್ಯಾಯದಂತೆ ಪರಿಪೂರ್ಣಸುಖ ಮತ್ತು ಅಪರಿಪೂರ್ಣಸುಖ ಎಂಬೆರಡು ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಪೂರ್ಣಸುಖವನ್ನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕೆಂದು ಈ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು “ಮುಖ್ಯಸ್ಯ ನಿರ್ವಿಶೇಷೇಣ ಶಬ್ದಃ” ಎಂಬ ಸ್ವೃತಿಯ ಆಧಾರದಿಂದ ಮುಖ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಶಬ್ದವು ವಿಶೇಷಣವಿಲ್ಲದೆ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಶೇಷಣವಿಲ್ಲದೆ ಸುಖ ಶಬ್ದವು ಮುಖ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ “ನಾಲ್ಪೇ ಸುಖಮಸ್ತಿ” ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಶೇಷದ ಬಲದಿಂದಲೂ ಸಂಕೋಚ ಮಾಡಲು ಬೇಕಾಗಿರುವ ಯಾವುದೇ ಬಾಧಕಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದೆ ಕಾರಣ ಪೂರ್ಣಸುಖವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

‘ಸಂಪ್ರಸಾದಾತ್’ ಎಂಬುದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಭಾವದೀಪ: - ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಣಾಽಪ್ಯಾಕ್ಷಿಸೋಽಪ್ಯಯಂ हेतुस्तत्ಪ್ರಾಪಕಖण्डनेन स्थिरीभविष्यतीति ಭಾವಃ | ಯದ್ವಾ ನಾಮಾದಿಪ್ರಾಣಾಂತೇಭ್ಯಃ ಸರ್ವೇಭ್ಯೋಽಪ್ಯುತ್ತಮತ್ವೇನೋ ಪದೇಶಾದಿತಿ ನಿರವಕಾಶಹೇತುಸಾಹಿತ್ಯಾನೈತದನ್ಯಶಾಕ್ಷಾಹ್ಮಿಮಿತಿ ಭಾವೇನ ಸಂಪ್ರಸಾದಾದಿತ್ಯುಕ್ತಿಃ | ಅತಃ ಏವ ಭಾಷ್ಯೇ ಚಶಬ್ದಃ |

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಸುಖಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹೀಗೆ ಪೂರ್ಣವಾದ ಸುಖವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತಿರೆಂದು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿದ್ದರೂ ಸಹ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಪ್ರಾಪಕವಾದ ಹೇತುಗಳನ್ನು ಖಂಡನೆ

ಮಾಡುವುದರಿಂದಲೇ ಇದನ್ನು ಖಂಡಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅಥವಾ ನಾಮಾಭಿಮಾನದೇವತೆಯಿಂದ ಪುರಂಭಿಸಿ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರ ತನಕ ಎಷ್ಟು ಅಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಗಳಿದ್ದರೋ ಅವರೆಲ್ಲರಗಿಂತಲೂ ಭೂಮನನ್ನು ಉತ್ತಮನೆಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹೀಗೆ ಅಧ್ಯುಪದೇಶವೆಂಬ ನಿರವಕಾಶಲಿಂಗದ ಸಾಹಿತ್ಯದಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನನ್ನು ಭೂಮನೆಂದು ಅಂಶಕಿಸಬಾರದೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ "ಸಂಪ್ರಸಾದಾತ್" ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ "ಚ" ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಆಂಧ್ರಪಾಠವೇ ಸರಿ

ಭಾವದೀಪ: - सर्वतः परममकारवाच्यमिति ॥ परमश्चासावश्चेति विग्रह इति भावः । अनेन सर्वोत्तमत्वमुक्तम् । परममिति द्राविडपाठेऽपि आन्ध्रपाठानुरोधात् परमामित्युक्तिः ।

"ವಿಶ್ವತಃ ಪರಮಾಂ" ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ "ವಿಶ್ವತಃ" ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ "ಸರ್ವತಃ" ಎಂದರ್ಥ. "ಪರಮಾಂ" ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಮತ್ತು ಆಕಾರ ವಾಚ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದರ್ಥ. "ಪರಮಶ್ಚಾಸೌ ಅಶ್ಚ" ಎಂಬ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಇದರಿಂದ ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. "ಪರಮಂ" ಎಂಬುದು ತಮಿಳು ದೇಶದ ಪಾಠ. "ಪರಮಾಂ" ಎಂಬುದು ಆಂಧ್ರದೇಶದ ಪಾಠ. "ಪರಮಂ" ಎಂಬ ತಮಿಳುದೇಶದ ಪಾಠವನ್ನೂ ಸಹ ಆಂಧ್ರದೇಶದ ಪಾಠಾನುಸಾರಿಯಾಗಿ "ಪರಮಾಂ" ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

'ವಿಶ್ವಾಕ್ಷಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯ ಅರ್ಥ

ಭಾವದೀಪ: - शिष्टश्रौतवदर्थस्तु विश्वतो दर्शनादिकमस्येति विश्वाक्षम् । विश्वं प्रविष्टत्वेन वर्तमानम् । नारायणं मुक्तसन्धाश्रयम् । देवं प्रकाशरूपम् । विश्वं गुणैः पूर्णमिति तत्त्वप्रदीपे व्यक्तः । द्वितीयान्तस्य 'तद् विश्वमुपजीवति' इति कर्तृक्रियाभ्यामग्रे श्रुताभ्यामन्वयः ।

ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಉಳಿದ ಪದಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು - ವಿಶ್ವಾಕ್ಷಂ = ಎಲ್ಲಾ ವಿಧವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತಾನೆ. ಅಥವಾ ವಿಶ್ವವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಇರುತ್ತಾನೆ. ನಾರಾಯಣಂ = ಮುಕ್ತರ

ಸಂಘಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯನು. ದೇವಂ = ಪ್ರಕಾಶಸ್ವರೂಪನು. ವಿಶ್ವಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಗುಣಗಳಿಂದ ಪೂರ್ಣನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ದ್ವಿತೀಯಾಂತವಾದ ಈ ಎಲ್ಲಾ ಪದಗಳಿಗೆ "ತದ್ವಿಶ್ವಮುಪಜೀವತಿ" ಎಂಬುದಾಗಿ ಕರ್ತೃ ಹಾಗೂ ಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕು.

ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರು ಸರ್ವೋತ್ತಮರಲ್ಲ

ಭಾವದೀಪ: - ನನು ಶ್ರುತ್ಯಂತರಾದ್ ವಿಷ್ಣೋರಿವ ನಿರವಕಾಶಾಲಿಕ್ಲೋಪೇತಪ್ರಾಣೋಪಕ್ರಮಾತ್ ಪ್ರಾಣಸ್ಯಾಪ್ಯಸ್ತು ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವಂ ಪೂರ್ಣಾನಂದತ್ವಂ ಚೇತ್ಯಾಶಂಕಾಽಹ - ನಚೇತಿ ।

ಬೇರೆ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ 'ಭೂಮಾ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಗೆ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತೀರೋ ಅದರಂತೆ ನಿರವಕಾಶವಾದ ಲಿಂಗದಿಂದ ಸಹಿತವಾದ ಉಪಕ್ರಮ ಇರುವುದರಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರೂ ಸಹ ಸರ್ವೋತ್ತಮರಾಗಲಿ, ಮತ್ತು ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ ಆನಂದವುಳ್ಳವರಾಗಲಿ? ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ "ನಚಿ" ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಇಬ್ಬರು ಸರ್ವೋತ್ತಮರಲ್ಲ

ಭಾವದೀಪ: - ವಿರೋಧಾದಿತಿ ॥ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಪೇಕ್ಷಾಽನ್ಯೋನ್ಯಸ್ಯ ಪರಾವರತ್ವಪ್ರಾಸೇರಿತಿ ಭಾವಃ ॥ ಇತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾದಿತಿ ॥ ಅಂತರನಯೇ ಸುಖವಿಶಿಷ್ಟೇತಿ ಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ । ಅನುಕ್ತಿಸಹಿತಸ್ಯೈವೋಕ್ರಮಸ್ಯ ಭೂಮಃ ಪ್ರಾಣಸಾಧಕತ್ವಾದಾಹ - ಅನಂತರಮಿತಿ ॥

"ವಿರೋಧಾತ್" ಎಂದರೆ ಪರಸ್ಪರ ಒಬ್ಬರನ್ನೊಬ್ಬರು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಸಹ ಪರತ್ವ ಹಾಗೂ ಅಪರತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದರ್ಥ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಬ್ಬರನ್ನೂ ಸರ್ವೋತ್ತಮರೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. "ಇತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾತ್" ಎಂದರೆ ಅಂತರಾಧಿಕರಣದ "ಸುಖವಿಶಿಷ್ಟಾಭಿಧಾನಾತ್" ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅನುಕ್ತಿ ಲಿಂಗದಿಂದ ಸಹಿತವಾದ ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿರುವ ಭೂಮಾವೆಂಬ ಶಬ್ದವು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಸಾಧಕವಾಗಿದೆ ಅಲ್ಲವೆ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ "ಅನಂತರಂ" ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಅಣುತ್ವ ಮಹತ್ವಗಳೆರಡೂ ಇವೆ

ಭಾವದೀಪ: - ರೂಪಾಂತರೇತಿ ॥ ಸರ್ವರೂಪಾಣಾಂ ಸರ್ವಗತತ್ವೇಽಪ್ಯುತ್ತರನಯೇ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣರೀತ್ಯಾಽಂಗುತ್ವಸ್ಯಾಪಿ ಸರ್ವರೂಪೇಷು ಸತ್ವೇಽಪಿ ಯस्ಮಿನ್ ದೇಹಸ್ಯಾದಿರೂಪೇ ಮಹತ್ವಂ ಶಕ್ತ್ಯಾತ್ಮನಾಽಸ್ತಿ ತಾದೃಶರೂಪಂ ಕ್ರಿಯಾವತ್ತ್ವಸ್ಯಾಪಿ ಸಮ್ಮಭಾತ್ ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧತ್ವಾಚ್ಛೇತ್ಯರ್ಥ: । ಸ್ಪಷ್ಟಮುಪಪಾದಿತಮೇಚ್ಛಂದ್ರಿಕಾಯಾಮ್ ।

ಭಗವಂತನ ಸಕಲ ರೂಪಗಳು ಎಲ್ಲೆಡೆ ಇರುವುದಾದರೆ ಮುಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವ ರೀತಿಯಾಗಿ ಅಣುತ್ವವೂ ಸಹ ಅದೇ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತದೆ. ಯಾವ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಮಹತ್ವವು ಶಕ್ತಿರೂಪದಿಂದ ಇದೆಯೋ ಅಂತಹ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಅಂದರೆ ಭಗವಂತನಿಗೆ ಅಣು ರೂಪವಿದ್ದರೆ ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಹೇಳಬಹುದೇ ಹೊರತು ಮಹತ್ವವಿದ್ದರೆ ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಹೇಳಲಾಗದು. ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಅಣುತ್ವ ಮಹತ್ವವೆಂಬ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಧರ್ಮಗಳೂ ಸಹ ಇವೆ. ಯಾವಾಗ ಮಹತ್ವವೆಂಬ ಧರ್ಮವು ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆಯೋ ಅವಾಗ ಅಣುತ್ವವು ಶಕ್ತಿ ರೂಪದಿಂದ ಇರುತ್ತದೆ. ಅಣುತ್ವವು ವ್ಯಕ್ತವಾದಾಗ ಮಹತ್ವವು ಶಕ್ತಿ ರೂಪದಿಂದ ಇರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತ ನಮ್ಮ ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ಭಗವದ್ರೂಪದಲ್ಲಿ ಮಹತ್ವವು ಶಕ್ತಿರೂಪದಿಂದಲೂ ಅಣುತ್ವವು ವ್ಯಕ್ತಿರೂಪದಿಂದಲೂ ಇರುವ ಕಾರಣ ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಹೇಳಬಹುದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯೂ ಸಹ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು. ಹೆಚ್ಚಿನ ವಿಚಾರವನ್ನು ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕೆಯನ್ನು ಓದಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವಿಶೇಷವಿಚಾರ - ಮುಂದಿನ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣದ 'ಅನ್ಯಭಾವವ್ಯಾಪ್ತೇಃ' ಎಂಬ ಗುಣಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಮಹತ್ವವಿದ್ದರೂ ಸಹ ಅಣುತ್ವವು ಇರುತ್ತದೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಣುರೂಪನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಉತ್ಕೃಷ್ಟಮೂಲವೆಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಳಲು ಏನು ತೊಂದರೆ? ಏಕೆಂದರೆ ಕ್ರಿಯಾ ಇರಬೇಕೆಂದರೆ ಅಣುವಾಗಿದ್ದರೆ ಸಾಕು, ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಣುತ್ವವಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಕ್ರಿಯಾವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಕ್ರಿಯಾವತ್ತ್ವಕ್ಕೆ ಅಣುತ್ವವೇ ಪ್ರಯೋಜಕ ಹೊರತು, ಮಹತ್ವಾಭಾವವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಅಣುತ್ವವಾಗಲೀ, ಅಥವಾ ಮಹತ್ವಾಭಾವವಾಗಲೀ ಪ್ರಯೋಜಕವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅಣುತ್ವಕ್ಕಿಂತ ಮಹತ್ವಾಭಾವವು ಗುರುಭೂತವಾಗಿದೆ. ಮಹತ್ವಾಭಾವಕ್ಕಿಂತಲೂ, ಮಹತ್ವಾಭಾವವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಅಣುತ್ವವು

ಇನ್ನೂ ಗುರುಭೂತವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಲಘುಭೂತವಾದ ಅಣುತ್ವವನ್ನೇ ಪ್ರಯೋಜಕವೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಸಾಧುವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಅಣುತ್ವವು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಉತ್ಕೃಷ್ಟಮಣವೆಂಬ ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಹೇಳಲು ಏನು ತೊಂದರೆ?

ಹೀಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ ನೀವು ಹೇಳಿದ್ದಕ್ಕೆ ವಿಪರೀತವಾಗಿಯೂ ಹೇಳಲು ಬರುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಕ್ರಿಯಾಶೂನ್ಯತ್ವಕ್ಕೆ ಮಹತ್ವವೇ ಪ್ರಯೋಜಕವಾಗಿದೆ; ಹೊರತು ಅಣುತ್ವಾಭಾವವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಮಹತ್ವವಾಗಲೀ ಅಥವಾ ಅಣುತ್ವಾಭಾವವಾಗಲೀ ಪ್ರಯೋಜಕವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಮಹತ್ವಕ್ಕಿಂತ ಅಣುತ್ವಾಭಾವವು ಗುರುಭೂತವಾಗಿದೆ. ಅಣುತ್ವಾಭಾವಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅಣುತ್ವಾಭಾವವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಮಹತ್ವವು ಇನ್ನೂ ಗುರುಭೂತವಾಗಿದೆ. ಇವೆರಡಕ್ಕಿಂತ ಮಹತ್ವವು ಲಘುಭೂತವಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ಕ್ರಿಯೆ ಇಲ್ಲದಿರಲು ಮಹತ್ವವನ್ನು ಪ್ರಯೋಜಕವೆಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು ಎಂದರ್ಥ. ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಮಹತ್ವವಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಕ್ರಿಯಾಶೂನ್ಯತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಲೇಬೇಕು. ಅಂದರೆ ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು ದೇಹದಿಂದ ಉತ್ಕೃಷ್ಟಮಣನಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ.

ಪರಸತ್ಯಾದಿಗಳಿಗಿಂತ ಉತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಿಗೆ ಹೇಳಿಯೇ ಇಲ್ಲವಲ್ಲ ?

ಭಾವದೀಪ: - ನನ್ವೇಮತ್ರ ಭಾಷ್ಯೇ ಪ್ರಾಣಭೂತೋಕ್ತವುಪೇತುತುತ್ಕರ್ಮಣಂ ಕಥಾಶ್ಚಿತ್ ಸಮಾಧಾಯ ದ್ವಯೋರ್ವಿಷ್ಣುತೋಕ್ತೌ 'ಏಷ ತು ವಾ ಅತಿವದತಿ' ಇತಿ ತು ಶಬ್ದಯೋಗ: ಆಶಾಶಬ್ದೋಕ್ತಸರಸ್ವತೀತೋ ಮುಖ್ಯವಾಯೋರುತ್ತಮತ್ವಮನುತ್ವವಾ ವಿಷ್ಣೋರೇವ ತದುತ್ತಯಯೋಗಶ್ಚ |

ಅರ್ಥ - ಪ್ರಕೃತ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣ ಹಾಗೂ ಭೂಮಾ ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ "ಉತ್ಕೃಷ್ಟಮಣ" ಎಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಗಾದರೂ ಉಪಪಾದಿಸಿ ಇಬ್ಬರಿಗೂ ವಿಷ್ಣುತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸುವುದಾದರೆ, "ಏಷ ತು ವಾ ಅತಿವದತಿ" ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ "ತು" ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ "ಆಶಾ" ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಕಾದ ಸರಸ್ವತೀ ದೇವಿಯಿಗಿಂತಲೂ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣ ದೇವರಿಗೆ ಉತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳದೆ ನೇರವಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಉತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ.

ನೇರವಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಉತ್ತಮತ್ವ ಹೇಳಿದ್ದಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ

ಭಾವದೀಪ: - 'ಇಯದಾಮನನಾದ್' ಇತ್ಯಾದಿನಯೈ: 'ಆಶಾ ಸರಸ್ವತೀ ಪ್ರೋಕ್ತಾ ತತ್ಪ್ರಕೃಷ್ಟಸುಖತ್ವತ: | ಪ್ರಾಣ ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ ವಾಯು: ಸರ್ವೇ ತ್ವೇತೇ ದಶೋತ್ತರಾ: ||' ಇತ್ಯಾದಿಛಾಂದೋಗ್ಯಭಾಷ್ಯೇ ಚ ವಿರೋಧ ಇತ್ಯತ: 'एष तु वा अतिवदति' 'य: सत्येनातिवदति' इति प्राणाद्विष्णोर्भूयस्त्वोक्तिश्चेति न्यायविवरणानुरोधेन प्राणಭೂಮೋर्ಭೇದमुपेत्याह - अस्तु वेति ||

"ಇಯದಾಮನನಾದ್" ಇತ್ಯಾದಿ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ "ಆಶಾ ಸರಸ್ವತೀ ಪ್ರೋಕ್ತಾ ತತ್ಪ್ರಕೃಷ್ಟಸುಖತ್ವತಃ ಪ್ರಾಣ ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ ವಾಯು: ಸರ್ವೇ ತ್ವೇತೇ ದಶೋತ್ತರಾ: ||" ಇತ್ಯಾದಿ ಛಾಂದೋಗ್ಯಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ "ಆಶಾ" ಎನಿಸಿದ ಸರಸ್ವತೀಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸುಖವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಕಾರಣ ವಾಯುದೇವರು ಉತ್ತಮರಾಗಿದ್ದಾರೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ವಾಯುದೇವರಿಗೆ ಉತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡದೆ ನೇರವಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಉತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಿದರೆ ಅವುಗಳ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದಲ್ಲವೇ?

ಸಮಾಧಾನ - ಈ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಉತ್ತರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮತ್ತು "ವಿಷ ತು ವಾ ಅತಿವದತಿ ಯಃ ಸತ್ಯೇನಾತಿವದತಿ" ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಿಗಿಂತ ವಿಷ್ಣುವಿಗೇ ಉತ್ತಮತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಭಾಷ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆಗೆ ಅನುಸಾರಿಯಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ ಪ್ರಾಣ ಹಾಗೂ ಭೂಮಾ ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಭೇದವೇ ಇದೆ ಎಂಬುದನ್ನು "ಅಸ್ತು ವಾ" ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ವಿಶೇಷವಿಚಾರ - ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಿಗಿಂತ ಭೂಯಸ್ಸವನ್ನು ಹೇಳದಿರುವಿಕೆಯೇ ಬಾಧಕವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಇದು ತಪ್ಪು.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ವಿಷ್ಣುವಿಗಿಂತ ಭೂಯಸ್ಸವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಾಣನಿಗಿಂತ ಉತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ವಿಷ್ಣುಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಬಾಧಕವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರು ಹೇಳುತ್ತಾರೋ, ಅದರಂತೆ ವಿಷ್ಣುವಿಗಿಂತ ಭೂಯಸ್ಸವನ್ನು ಪ್ರಾಣನಲ್ಲಿ ಹೇಳದಿರುವಿಕೆಯೂ ಸಹ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗಳಿಗೆ ಬಾಧಕವಾಗುತ್ತವೆ.

ವಿಷ್ಣುವು ಪ್ರಾಣನಿಗಿಂತ ಅಧಮನಾದರೆ ನಾಮ, ವಾಕ್, ಮೊದಲಾದ ಅಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರು ಉತ್ತಮರಾಗಿದ್ದಾರೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೆಯೋ, ಅದರಂತೆ ವಿಷ್ಣುವಿಗಿಂತಲೂ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರು ಉತ್ತಮರಾಗಿದ್ದಾರೆಂದು ಪ್ರಶ್ನೆ ಹಾಗೂ ಉತ್ತರಗಳಿಂದ ಹೇಳಬೇಕಿತ್ತು.

ಇದನ್ನೇ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ 'ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ವಿಷ್ಣೋಃ ಸಕಾಶಾದ್ಭೂಯಸ್ವಾನುಕ್ತಿಃ' ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಿಗೆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ದೇಸೆಯಿಂದ ಭೂಯಸ್ತ್ವವನ್ನು ಹೇಳದಿರುವಿಕೆಯು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರಿಗೆ ಬಾಧಕವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಹಾಗಾದರೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಹಾಗೂ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ 'ಅನುಕ್ತಿ' ಎಂಬ ಬಾಧಕವು ಸಮಾನವಾಯಿತಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ 'ವಿವಂ ವಿಜಾನನ್ನತಿವಾದೀ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಯಾರು ಪ್ರಾಣನನ್ನು ತಿಳಿದಿದ್ದಾರೋ, ಅವರು ಉತ್ತಮಜ್ಞಾನಿಗಳಾಗಿದ್ದಾರೆಂದು ಅತಿವಾದಿತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಮುಂದೆ 'ವಿಷ ತು ವಾ ಅತಿವದತಿ ಯಃ ಸತ್ಯೇನಾತಿವದತಿ' 'ಸತ್ಯನೇಂಬ ಭೂಮನನ್ನು ಯಾರು ತಿಳಿದಿದ್ದಾರೋ, ಅವರು ಮತ್ತಷ್ಟು ಉತ್ತಮ ಜ್ಞಾನಿಗಳಾಗಿದ್ದಾರೆ' ಎಂಬುದಾಗಿ 'ತು' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ವಿಶೇಷವಾದ ಅತಿಶಯವನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಈ 'ತು' ಶಬ್ದವು ಭೂಮನಿಗೆ ಪ್ರಾಣನಿಗಿಂತ ಅತಿಶಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ ಎಂದರ್ಥ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಾಣನಿಗಿಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು ಮತ್ತೊಬ್ಬನಿದ್ದಾನೇನು? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರೂ ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಅನುಕ್ತಿಯೆಂಬುದು ಅನ್ಯಥಾ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಯಾವ ಅನುಕ್ತಿಯೆಂಬ ಬಾಧಕವನ್ನು ಹೇಳಿದರೋ, ಅದು ಪ್ರಶ್ನೆ ಹಾಗೂ ಉತ್ತರಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಬಿಟ್ಟರೆ ಸಾವಕಾಶವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರನ್ನು ಕುರಿತು ಯಾವ ಅನುಕ್ತಿಯೆಂಬ ಬಾಧಕವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರೋ, ಅದು ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ 'ಗತ್ಯಂತರವಿವರ್ಜಿತಾಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ನಿರವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಈ ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಸೂತ್ರಕಾರರೇ 'ವೃತಿಹಾರೋ ವಿಶಿಂಷಂತಿ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಭೂಯಸ್ವದ ಅನುಕ್ತಿಯು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರಿಗೆ ಬಾಧಕ

ಭಾವದೀಪ: - अन्यथा प्राणपक्ष एव प्राणस्य विष्णोः सकाशाद्
भूयस्त्वोक्तिरन्यायविवरणोक्ता बाधिका । अध्याहारस्यापि
कल्पकाभावेनानवकाशाच्चेति भावः ॥ इत्यादिनेति ॥ ज्ञापकेनेति शेषः ।

ಹೀಗೆ ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೆ ಪ್ರಾಣಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ವಿಷ್ಣುವಿಗಿಂತ ಉತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಿತ್ತು. ಆದರೆ ಹಾಗೆ ಹೇಳದ ಕಾರಣ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನನ್ನು ಭೂಮನೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಭೂಯಸ್ವದ ಅನುಕ್ತಿ ಎಂಬ ಲಿಂಗವು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರಿಗೂ ಬಾಧಕವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಯಾವುದೇ ಕಲ್ಪಕಗಳೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. “ಇತ್ಯಾದಿನಾ” ಎಂಬಲ್ಲಿ “ಜ್ಞಾಪಕೇನ” ಎಂಬುದನ್ನು ಶೇಷಪೂರಣ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

‘ವಿಷ ತು ವಾ ಅತಿವದತಿ’ ಎಂಬುದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಭಾವದೀಪ: - पूर्वत्र प्राणवादिनोऽतिशयितवस्तुवादित्वमुक्त्वा ‘एष तु
वा अतिवदति’ ‘यः सत्येनातिवदति’ इति सत्याख्यवस्तुवादिनः
प्राणवादिनोऽप्यतिशयितवस्तुवादित्वोक्त्या तु शब्देनाध्याहारो ज्ञाप्यते ।
सत्यभूग्नोरभेदश्च ‘सैव हि’ इत्यादावग्रे व्यक्त इति भावः ।

ಮೊದಲು ಯಾರು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿದಿದ್ದಾನೋ ಅವನನ್ನು ‘ಅತಿವಾದಿ’ ಎನ್ನಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಶಂಸಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆನಂತರ “ವಿಷ ತು ವಾ ಅತಿವದತಿ ಯಸ್ತತ್ಕೇನಾತಿವದತಿ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಯಾರು ಸತ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದಿದ್ದಾನೋ ಅವನು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನನ್ನು ತಿಳಿದವನಿಗಿಂತಲೂ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಅತಿವಾದಿಯಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಇನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಶಂಸಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ “ತು” ಶಬ್ದದಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗಿಂತಲೂ ಯಾರು ಶ್ರೇಷ್ಠರು ಎಂಬುದನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸತ್ಯನಿಗೂ ಹಾಗೂ ಭೂಮನಿಗೂ ಅಭೇದವೇ ಇರುತ್ತದೆ ಎಂಬ ವಿಚಾರವನ್ನು “ಸೈವ ಹಿ ಸತ್ಯಾದಯಃ” ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಈ ಅಧಿಕರಣವು ಪುನರುಕ್ತವಲ್ಲ

ಭಾವದೀಪ: - ಪ್ರಶ್ನಾದೀತಿ ॥ ವ್ಯಕ್ತಮೇತತ್ ತೃತೀಯೇ 'ವ್ಯತಿಹಾರೋ ವಿಶಿಂಞಂತಿ ಹೀತರವದ್' ಇತ್ಯತ್ರ । ತೇನಾಸ್ಯಾಪೌನರುಕ್ತಯಮಪಿ ಚಂದ್ರಿಕಾಢಾಂ ವ್ಯಕ್ತಮ್ । ಢಾಞ್ಯೋಕ್ತೇರಢಿಪ್ರಾಢ್ಯಂ ವಕ್ತುಢಾಹ - ನಢೈತದಿತಿ ॥

"ವ್ಯತಿಹಾರೋ ವಿಶಿಂಞಂತಿ ಹೀತರವದ್" ಎಂಬ ಢೂರನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿರುವ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರಗಳನ್ನು ಹೇಗೆ ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಢಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾದರೆ ವ್ಯತಿಹಾರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಿರುವ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಪುನರುಕ್ತಿ ಬರುತ್ತದಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದೆಂದು ಚಂದ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ವಿವರವಾಗಿ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಯಾವ ವಿವಕ್ಷೆಯಿಂದ ಪ್ರಾಣ ಹಾಗೂ ಭೂಢರಿಗೆ ಅಭೇದವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ "ನ ಚೈತದ್" ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅಂತರ್ಯಾಢಿಯಾದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ

ಭಾವದೀಪ: - ಅಂತರ್ಯಾಢೀತಿ ॥ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದಸ್ಯ ವಾಯುಪರತ್ವೇಽಪಿ 'ಆತ್ಢನ ಆಕಾಶಃ ಸಢ್ಢೂತಃ' ಇತ್ಯಾಕಾಶಾದಿಶಬ್ದೈರಿವಾಂತರ್ಯಾಢಿವಿವಿವಕ್ಷಯಾ ಢಾಞ್ಯೇ ಪ್ರಾಣಪದೇನ ವಿಷ್ಣೋರುಕ್ತೇರಿತ್ಯರ್ಥಃ । ವಕ್ಷಯತೇ ಚ ಕಾರಣತ್ವೇನೇತ್ಯತ್ರಾಕಾಶಾದಿಶಬ್ದಾನಾಢನ್ಯ ಪರತ್ವೇಽಪಿ ವಿಷ್ಣುಪರತ್ವಮ್ ॥ ೮ ॥

"ಅಂತರ್ಯಾಢಿ" ಎಂದು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗೆ - ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವು ಢುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರೂ ಸಹ "ಆತ್ಢಃ ಆಕಾಶಃ ಸಂಭೂತಃ" ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶಾದಿಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಭೂತಾಕಾಶದ ಅಂತರ್ಯಾಢಿಯಾದ ವಿಷ್ಣುವು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೇವೆಯೋ ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಪ್ರಾಣ ಶಬ್ದದಿಂದ ಅಂತರ್ಯಾಢಿಯಾದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣ ಪದದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ

ಹೆಚ್ಚಿನ ವಿಚಾರವನ್ನು "ಕಾರಣತ್ವೇನ ತು ಆಕಾಶಾದಿಷು" ಎಂಬ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶ ಶಬ್ದವು ಅನ್ಯಪರವಾಗಿದ್ದರೂ ವಿಷ್ಣುಪರವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

'ಧರ್ಮೋಪಪತ್ತೇಶ್ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್ - || ಧರ್ಮೋಪಪತ್ತೇಶ್ಚ || ೧ ||

ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಗತತ್ವ, ಸ್ವತಂತ್ರತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಭೂಮನೆನಿಸುತ್ತಾನೆ.

'ಸ ವಿವಾಧಸ್ತಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಛಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ಭೂಮಾಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸರ್ವಗತತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳು ಕೇಳಿಸುತ್ತಿವೆ. ಇವೆಲ್ಲವೂ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೇ ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಭೂಮಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನು.

|| ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸದೇವರಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ
ಭೂಮಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು ||

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ಸರ್ವಗತತ್ವ - ಸ್ವತಂತ್ರತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳ ಆಧಾರ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್ -|| ಧರ್ಮೋಪಪತ್ತೇಶ್ಚ || ೧ ||

ಸರ್ವಗತತ್ವಾದಿಧರ್ಮೋಪಪತ್ತೇಶ್ಚ || ೧ ||

|| ಇತಿ ಭೂಮಾಧಿಕರಣಮ್ || ೨ ||

ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೇ 'ಯತ್ರ ನಾನ್ಯತ್ ಪಶ್ಯತಿ ನಾನ್ಯತ್ ಶ್ರುಣೋತಿ ನಾನ್ಯದ್ವಿಜಾನಾತಿ ಸ ಭೂಮಾ' ಯಾರ ಅಧೀನವೂ ಅಲ್ಲದೇ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ದರ್ಶನ, ಶ್ರವಣ, ವಿಶೇಷಜ್ಞಾನಗಳಿಗೆ ಗೋಚರಿಸುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಅವನೇ 'ಭೂಮಾ' ಎನಿಸಿದ್ದಾನೆಂದೂ ಕೂಡ ಶ್ರುತಿ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಇದು ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮವೇ ಆಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಸರ್ವಗತತ್ವ, ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಭಗವಂತನ ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಅದೇ ಪ್ರಕರಣವು ಹೇಳುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಭೂಮಾ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಛಾಂದೋಗ್ಯದ ಏಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಸಂಪೂರ್ಣ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತಿದೆಯೇ?

ವಿಶೇಷವಿಚಾರ- ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನಏಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಸನತ್ಕುಮಾರರು ನಾರದರಿಗೆ ಮಾಡಿದ ಉಪದೇಶಾತ್ಮಕವಾಗಿದೆ. ಈ ಸಂಪೂರ್ಣ ಅಧ್ಯಾಯವು ಭೂಮಾ ಎಂಬುವನಿಗೆ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದರಲ್ಲಿ ಪರ್ಯವಸಾನವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ನಾರದರು ನಾನು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದಿದ್ದೇನೆ. ಆದರೂ 'ಇದಮಿತ್ಥಂ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ತತ್ವ ಯಾವುದು ? ಎಂಬುದನ್ನು ತಾವು ತಿಳಿಸಿಕೊಡಿರಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆಗ ಸನತ್ಕುಮಾರರು ನಾರದರನ್ನು ಕುರಿತು ಉಪದೇಶ ಪ್ರಾರಂಭಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ವಾಕ್, ಸಂಕಲ್ಪ, ಮನನ, ಧ್ಯಾನ, ವಿಜ್ಞಾನ ಮೊದಲಾದ ಮನಸ್ಸಿನ ವಿವಿಧ ವ್ಯಾಪಾರಗಳು ಪಂಚಭೂತಗಳೇ ಮೊದಲಾದ ಸಕಲವಸ್ತುಗಳು ಅವುಗಳಿಂದ ನಮಗೆ ದೊರೆಯುತ್ತಿರುವ ಪ್ರಯೋಜನಗಳು. ಇಂಥ ವಿವಿಧ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನಡೆಸಿ, ಲೋಕಾನುಗ್ರಹವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ನಾಮಾಭಿಮಾನಿಯಾದ ಉಷೆಯೇ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅನಂತರ ಉಷಾ, ಸ್ವಾಹಾ, ಪರ್ಜನ್ಯ, ಮಿತ್ರ, ಅಗ್ನಿ, ವರುಣ, ಚಂದ್ರ, ಪ್ರವಹ, ಅನಿರುದ್ಧ, ಅಹಂಕಾರಿಕಪ್ರಾಣ, ಪುರಂದರ, ಉಮಾ, ರುದ್ರ, ಭಾರತೀ, ಪ್ರಾಣ. ಇವರುಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಉತ್ತಮರಾಗಿದ್ದಾರೆಂಬ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗಿಂತಲೂ ಕೂಡ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಪ್ರಕರಣವನ್ನು ಪರ್ಯವಸಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಕೊನೆಯ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಹರಿಯೆಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸದೇ ಭೂಮಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ಮೂಲಕ ಭೂಮನಾದವನಿಗೆ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಸನತ್ಕುಮಾರರು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಇಲ್ಲಿ ಬರುವ ಪ್ರಶ್ನೆ ಭೂಮಾ ಎಂದರೆ ಯಾರು ? ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೇಕೆ ಆಗಬಾರದು ? ಎಂದು. ಆದರೆ ಪ್ರಕರಣವನ್ನು ಕೂಲಂಕಷವಾಗಿ ಆಲೋಚಿಸಿದಾಗ ಭೂಮಾ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಉಪನಿಷತ್ತು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಸರ್ವತ್ರವ್ಯಾಪ್ತತ್ವ, ಸರ್ವತಂತ್ರಸ್ವತಂತ್ರತ್ವ, ಮುಕ್ತಾಶ್ರಯತ್ವ ಇತ್ಯಾದಿ ಧರ್ಮಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೇ ಇರುತ್ತವೆ ಹೊರತು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಲ್ಲಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಭೂಮಾ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಈ ಭೂಮಾಧಿಕರಣವು ಹೊರಟಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಪ್ರಾರಂಭದ ಭಾಗವೆಲ್ಲವೂ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತ ಉತ್ತಮನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದೂ ಕೂಡ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಕೊನೆಯ ಪ್ರಕರಣ ಮಾತ್ರ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ವಿಷ್ಣುಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಸಂಪೂರ್ಣ ಅಧ್ಯಾಯವು ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ ಎಂಬುದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವಲ್ಲ.

'ನಾರಾಯಣಂ' ಎಂಬ ಮಹಾನಾರಾಯಣೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ನಾರಾಯಣ ಶಬ್ದದಿಂದಲೂ ಭಗವಂತನು ಸುಖಪೂರ್ಣನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ - ಆದು ಹೀಗೆ - 'ನ ವಿದ್ಯಂತೇ ಆರಾಃ ಏಷಾಂ ತೇ ನಾರಾಃ, ನಾರಾಣಾಂ ಸಮುದಾಯಃ ನಾರಂ' ಎಂಬ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯಂತೆ ಸಂಸಾರದೋಷವಿಲ್ಲದ ಮುಕ್ತರ ಸಮುದಾಯವು ನಾರಾ ಎಂದು ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಅಂಥ ಮುಕ್ತಸಂಘಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇವನು ನಾರಾಯಣನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಕೇವಲ ಸುಖವನ್ನೇ ಹೊಂದಿರುವ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಆಶ್ರಯನಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ಇವನು ಸುಖಪೂರ್ಣನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಈ ಶಬ್ದದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ 'ನರೀಯಂತೇ ಇತಿ ನಾರಾಃ' ನಾಶವನ್ನು ಹೊಂದದ ಮುಕ್ತರು 'ನಾರಾಃ' ಎಂದು ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಇವರಿಗೆ ಆಶ್ರಯನಾದ ಕಾರಣ ನಾರಾಯಣನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮುಕ್ತರಿಗಿಂತಲೂ ಇವನು ಶ್ರೇಷ್ಠನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಸಂಪ್ರಸಾದಾತ್' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಮುಕ್ತರೆಂದು ಅರ್ಥೈಸಿ ಅವರಿಗಿಂತಲೂ ಅಧ್ಯುಪದೇಶನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದರೆ ವಿಶಿಷ್ಟನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅದನ್ನೇ ಈ ನಾರಾಯಣ ಶಬ್ದವು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಹೀಗೆ ಭಗವಂತನು ಸುಖಪೂರ್ಣನಾದ್ದರಿಂದ 'ಭೂಮಾ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಪಾಠಾಂತರದ ಬಗ್ಗೆ

'ಉತ್ಪಾಂತಪ್ರಾಣಾನ್ ಇತ್ಯಾದಿ ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದಶ್ಚ' ಎಂಬುದು ಕೆಲವು ಪುಸ್ತಕಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಠವಿದೆ. ಆದರೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳ ಪ್ರಕಾರ 'ಉತ್ಪಾಂತಪ್ರಾಣಾನ್ ಇತ್ಯಾದಿ ರಿಂಗಾತ್ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದಶ್ಚ' ಎಂಬ ಪಾಠವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು.

ಕೆಲವು ಪುಸ್ತಕಗಳಲ್ಲಿ 'ವಿಶ್ವತಃ ಪರಮಂ ನಿತ್ಯಂ' ಎಂಬ ಪಾಠವಿದೆ. ಆದರೆ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಪರಮಾಂ ನಿತ್ಯಂ' ಎಂಬ ಪಾಠವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ, ಈ ಪಾಠವನ್ನೇ ಪರಿಗಣಿಸಬೇಕು.

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ
ಭೂಮಾಧಿಕರಣದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಯಿತು ॥

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ವಿಷ್ಣುವೇ ಭೂಮನೆನ್ನಲು ಮತ್ತೊಂದು ಯುಕ್ತಿ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - युक्त्यन्तरेण विष्णोर्भूमत्वप्रतिपादकं सूत्रमुपन्यस्य
व्याचष्टे - धर्मेति ॥

ಮತ್ತೊಂದು ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಭೂಮನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬುದನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ
ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ "ಧರ್ಮ" ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮಗಳು

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - 'स एवाधस्तात् स उपरिष्ठात् स पश्चात् स पुरस्तात्
स दक्षिणतः स उत्तरतः । स एवेदं सर्वम् । यत्र नान्यत् पश्यति नान्यत्
शृणोति नान्यत् विजानाति स भूमा, स भगवः कस्मिन् प्रतिष्ठितः, स्वे
महिम्नि' इत्यादिना भूम्नि सर्वगतत्वादिधर्मश्रवणाच्चासौ विष्णुरेव । तेषां
विष्णावेवोपपत्तेरित्यर्थः । अतो विष्णुरेव भूमेति तस्यैवानन्दमयत्वमिति
सिद्धम् ॥ ९ ॥

॥ इति श्रीमज्जयतीर्थभिक्षुविरचितायां तत्त्वप्रकाशिकायाम्
भूमाधिकरणम् ॥

“ಸ ಏವಾಧಸ್ತಾತ್ ಸ ಉಪರಿಷ್ಠಾತ್ ಸ ಪಶ್ಚಾತ್ ಸ ಪುರಸ್ತಾತ್ ಸ ದಕ್ಷಿಣತಃ ಸ ಉತ್ತರತಃ । ಸ ಏವೇದಂ ಸರ್ವಮ್ । ಯತ್ರ ನಾನ್ಯತ್ ಪಶ್ಯತಿ ನಾನ್ಯತ್ ಶೃಣೋತಿ ನಾನ್ಯದ್ ವಿಜಾನಾತಿ ಸ ಭೂಮಾ ಸ ಭಗವಃ ಕಸ್ಮಿನ್ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಃ ಸ್ವೇ ಮಹಿಮ್ನಿ”

“ಅವನು ಕೆಳಗೆ ಮೇಲೆ ಹಿಂದೆ ಮುಂದೆ ಎಡ ಬಲ ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲೆಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಸಕಲ ವಿಶ್ವವೂ ಅವನ ಅಧೀನವಾಗಿದೆ. ಅವನ ಅಧೀನವಿಲ್ಲದ ಯಾವುದೇ ವಸ್ತುವನ್ನು ನೋಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಕೇಳಲು ತಿಳಿಯಲೂ ಸಹ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅವನೇ ಭೂಮನು. ಅಂತಹ ಭೂಮನು ಎಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತಾನೆ” ಎಂಬ ನಾರದರ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಸನತ್ಕುಮಾರರು ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾರೆ. “ಅವನು ತನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ಇರುತ್ತಾನೆ”. ಹೀಗೆ ಭೂಮನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಗತತ್ವ, ಸ್ವೇ ಮಹಿಮ್ನಿಪ್ರತಿಷ್ಠಿತತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳು ಕೇಳಿಸುತ್ತಿವೆ. ಇವೆಲ್ಲವೂ ಸಹ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಧರ್ಮವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಭೂಮನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವನೇ ಆನಂದಮಯನೂ ಆಗುತ್ತಾನೆಂಬುದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಮಜ್ಜಯತೀರ್ಥಮುನಿಗಳಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಕಾಟೀಕಿಯಲ್ಲಿ
ಭೂಮಾಧಿಕರಣದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಯಿತು ॥

॥ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾರ್ಪಣಮಸ್ತು ॥

ಭಾವದೀಪ

ಸರ್ವಗಗತ್ವಾದಿ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಆದಿಪದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

भावदीपः - धर्मोपपत्तेश्च ॥ भाष्यस्यादिपदोक्तलिङ्गघोतनाय यत्र नान्यदित्यादिशेषोक्तिः । यत्र यस्मिन् दृष्टे श्रुते विज्ञाते सतीत्यर्थः ।

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿರುವ “ಸರ್ವಗಗತ್ವಾದಿ” ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ “ಆದಿ” ಪದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಲಿಂಗವನ್ನು “ಯತ್ರ ನಾನ್ಯತ್ಪಶ್ಯತಿ” ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುವ ಮೂಲಕ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದ್ದಾರೆ. “ಯತ್ರ” ಎಂದರೆ ಯಾರನ್ನು ನೋಡುವುದು, ಕೇಳುವುದು ಮತ್ತು ವಿಶೇಷಜ್ಞಾನ ಪಡೆಯುತ್ತಿರಲು ಎಂದರ್ಥ.

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಉಪಪತ್ತಿ ಪದದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಭಾವದೀಪ: - उपपत्तिशब्दः सूत्रे लिङ्गानां निरवकाशत्वोक्तिपर इति भावेन धर्मश्रवणाच्च विष्णावेवोपपत्तेरिति विच्छिद्य व्याख्यातम् - अत इति ॥ पूर्णसुखत्वादिहेतूनां भावात् ।

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ "ಉಪಪತ್ತಿ" ಶಬ್ದವು ಲಿಂಗಗಳ ನಿರವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ನಿರೂಪಣೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಲೇ ಸರ್ವಗತತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದನ್ನು "ಆತೋ ವಿಷ್ಣೋರೇವ" ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಪೂರ್ಣಸುಖವೇ ಮೊದಲಾದ ಹೇತುಗಳು ಇರುವುದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ.

ಸಕಲ ಸೂತ್ರಗಳ ಸಾರವೇನು ?

ಭಾವದೀಪ: - भाष्यदिशा प्राणपदेनान्तर्गम्युत्तया प्राणभूमोरेकत्वेन वा न्यायविवरणरीत्या प्राणभूमोर्भेदेन प्राणस्य वायुमात्रत्वेन वा भूमा विष्णुरेवेति सर्वसूत्रार्थः ।

'ಉತ್ಕಮಣ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವು ಭಗವಂತನ ರೂಪವಿಶೇಷದಿಂದ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. "ಅನುಕ್ತಿ" ಎಂಬ ಲಿಂಗವೂ ಸಹ ಅಧ್ಯಾಹಾರದಿಂದ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು "ರೂಪವಿಶೇಷ" "ವಿವಕ್ಷಾದ್ಯಾಹಾರಗಳೆಂಬ ಉಪಪತ್ತಿಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ಬಾಧಕಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಭೂಮಾ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು ಭಾಷ್ಯದ ಪ್ರಕಾರ ಪ್ರಾಣಪದದಿಂದ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯನ್ನು ವಿವಕ್ಷೆ ಮಾಡಿದರೆ 'ಪ್ರಾಣ' ಮತ್ತು 'ಭೂಮಾ' ಇಬ್ಬರು ಒಬ್ಬನೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಅಥವಾ ನ್ಯಾಯವಿವರಣಾ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಪ್ರಾಣ ಮತ್ತು ಭೂಮಾ ಇಬ್ಬರು ಭಿನ್ನರು ಎಂದು ಒಪ್ಪುವುದಾದರೆ ಪ್ರಾಣ ಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಯುದೇವರೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರಾಗಿ ಭೂಮಾ ಶಬ್ದದಿಂದ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಪ್ರಮೇಯವೇ ಸಕಲ ಸೂತ್ರಗಳ ಸಾರ.

ಭೂಮನಾದ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಆನಂದದಮಯ

ಭಾವದೀಪ: - तमेव हेतुकृत्य 'यो वै भूमा तत्सुखम्' इत्युक्तेरिति पूर्वा क्षेपकभाष्यार्थमुपसंहरति - इति तस्यैवानन्दमयत्वमिति ॥ 'तत् सुखम्' इत्युक्तपूर्णसुखत्वद्वारेत्यर्थः ॥ ९ ॥

॥ इति राघवेन्द्रयतिकृते भावदीपे भूमाधिकरणम् ॥

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಹೇತುಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ "ಯೋ ವೈ ಭೂಮಾ ತತ್ಸುಖಂ" ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಹಿಂದೆ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು "ಇತಿ ತಸ್ಯೈವ ಆನಂದಮಯತ್ವಂ" ಎಂಬ ಟೀಕಾ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. "ತತ್ಸುಖಂ" ಎಂದರೆ ಪೂರ್ಣಸುಖ ಮುಖಾಂತರ ಎಂದರ್ಥ.

ವಿಶೇಷವಿಚಾರ - 'ವ್ಯತಿಹಾರೋ ವಿಶಿಂಷಂತಿ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಮುಂದೆ ಇದೇ ವಿಷಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವರಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಶ್ನಪ್ರತಿವಚನಗಳನ್ನು ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅನುಸಂಧಾನ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ವಿಷ್ಣುವೇ ಭೂಮನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು. ಹಾಗೂ 'ವ್ಯತಿಹಾರೋ ವಿಶಿಂಷಂತಿ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಆಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಸತ್ಯ. ಆದರೆ ಅದನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಪುನರುಕ್ತಿಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆಹಾಗೂ ಭಾಂದೋಗ್ಯ ಭಾಷ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೆಂದೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದಂತೆ ಆಗಲಿಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು. ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರ ಅನಂತರ ಸತ್ಯವು ಪ್ರಸ್ತುತವಾಗಿದೆ. ಅಂತಹ ಸತ್ಯಶಬ್ದದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ 'ಏವಂ ವಿಜಾನನ್ ಆತಿವಾದಿ' ಎಂದು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರನ್ನು ಯಾರು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೋ, ಅವನನ್ನು 'ಆತಿವಾದಿ' ಅಂದರೆ ಅಧಿಕಜ್ಞಾನಿಯೆಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದೆ. ಅನಂತರ 'ವಿಷ ತು ವಾ ಆತಿವದತಿ ಯಃ ಸತ್ಯೇನಾತಿವದತಿ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಯಾರು ಸತ್ಯಸ್ವರೂಪನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೋ ಅವನು ಅತ್ಯಧಿಕವಾದ ಜ್ಞಾನಿ ಎಂಬುದಾಗಿ 'ತು' ಶಬ್ದವು ಅತಿಶಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸತ್ಯಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಮದ್‌ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಭಾವದೀಪದಲ್ಲಿ
ಭೂಮಾಧಿಕರಣದ ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದವು ಮುಗಿಯಿತು ॥

॥ ಶ್ರೀ ಮಧ್ವೇಶಾರ್ಪಣಮಸ್ತು ॥

ತಂತ್ರದೀಪಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಭೂಮಾಧಿಕರಣದ ಸೂತ್ರಗಳು

॥ ಶ್ರೀಜಾನಕೀವದನಾಂಬೋಜರಾಜಹಂಸಾಯ ರಾಮಚಂದ್ರಾಯ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥವಿರಚಿತಾ

ತನ್ತ್ರದೀಪಿಕಾ

ಭೂಮಾಧಿಕರಣಮ್ (೧|೩|೧೨)

ಛಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ಭೂಮಾ ಎಂದರೆ ಮಹಾವಿಷ್ಣು

॥ ಭೂಮಾ ಸಂಪ್ರಸಾದಾದಧ್ಯುಪದೇಶಾತ್ ॥ ೧-೩-೮ ॥

ಅತ್ರ ತಾದೃಶ ಭೂಮನಾಮ ಸಮನ್ವೀಯತೇ । “ಯೋ ವ ಭೂಮಾ ತತ್ಸುಖಮ್” ಇತ್ಯುಕ್ತೋ ಭೂಮಾ ತತು ಬ್ರಹ್ಮೈವ । ನತು ಪ್ರಾಣಃ ।

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ 'ಭೂಮಾ' ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಯೋ ವೈ ಭೂಮಾ ತತ್ಸುಖಮ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಛಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಭೂಮನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ ಹೊರತು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಲ್ಲ.

ಭೂಮಾ ಸಂಪ್ರಸಾದಾತ್ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಕುತಃ? ಸಂಪ್ರಸಾದಾತ್ ಸಮ್ಯಕ್ ಪ್ರಸಿದ್ಧತೇನೇತಿ ಸಂಪ್ರಸಾದಃ ಪೂರ್ಣಸುಖಮ್ । “ತತ್ಸುಖಮ್” ಇತಿ ಪೂರ್ಣಸುಖತ್ವಾಭಿಧಾನಾತ್ । ಅಧ್ಯುಪದೇಶಾತ್, ಅಧಿ ಆಧಿಕತ್ವೇನ ನಾಮಾದೀನಾಂ ಸರ್ವೇಷಾಮುಪರಿ ತದುತ್ತಮತ್ವೇನ ವ್ಯಪದೇಶಾಚ್ಚೇತ್ಯಗ್ರೇತನ-ಶ್ಚಕಾರೋಽತ್ರಾನುಕೃಷ್ಯತೇ ।

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ - ಏಕೆಂದರೆ 'ಸಂಪ್ರಸಾದಾತ್' 'ಜೆನ್ನಾಗಿ ಯಾವುದರಿಂದ ಪ್ರಸನ್ನನಾಗುತ್ತಾನೋ ಅದು 'ಸಂಪ್ರಸಾದ' ಎನಿಸುತ್ತದೆ. ಪೂರ್ಣಸುಖವೆಂದರ್ಥ. 'ತತ್ಸುಖಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣಸುಖವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ. ಅಧ್ಯುಪದೇಶಾತ್ = ಅಧಿ ಅಧಿಕವೆಂದು, ನಾಮಾಭಿಮಾನಿ ಮೊದಲಾದವರಿಗಿಂತ ಉತ್ತಮನೆಂದು ಉಪದೇಶಿಸಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಭೂಮಾ = ವಿಷ್ಣುವೇ ಭೂಮನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಚಲವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕು.

ಭೂಮಾ ಎಂಬುದು ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಶಬ್ದ

अत्र भूमेति पुंनिर्देशः प्राग्वत् । सम्बन्धभूमेत्यस्य भावार्थत्वेऽपीह भावभवित्रोरभेदात्पूर्णरूपभवित्रर्थत्वं बोध्यम् ।

ಇಲ್ಲಿ 'ಭೂಮಾ' ಎಂಬುದು ಪುಲ್ಲಿಂಗಶಬ್ದವಾಗಿದೆ. ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ 'ಭೂಮಾ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು 'ಸಂಬಂಧಭೂಮಾ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಧರ್ಮಾರ್ಥಕವೇ ಆಗಿದೆ. ಆದರೂ ಸಹ ಧರ್ಮ, ಹಾಗೂ ಧರ್ಮಿಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಪ್ರಕೃತ ಪೂರ್ಣ ಎಂಬ ಧರ್ಮ್ಯಾರ್ಥವನ್ನೇ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಪೂರ್ಣಸುಖತ್ವಾತ್ ಎಂದೇಕೆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಿಲ್ಲ ?

पूर्णसुखत्वादिति वाच्ये सम्प्रसादादिति यौगिकोक्तिरीशस्य सुखित्वे दुःखित्वं स्यादिति न शङ्क्यम् । पूर्णसुखकार्येण प्रसादेन दुःखाभावनिश्चयादिति सूचयितुम् ।

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಸಂಪ್ರಸಾದಾತ್' ಎಂದು ಹೇಳುವ ಬದಲು 'ಪೂರ್ಣಸುಖತ್ವಾತ್' ಎಂದೇ ಹೇಳಬಹುದಿತ್ತು. ಆದರೆ 'ಸಂಪ್ರಸಾದಾತ್' ಎಂಬ ಯೌಗಿಕಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಪೂರ್ಣಸುಖದ ಕಾರ್ಯವೆನಿಸಿದ ಪ್ರಸನ್ನತೆಯನ್ನು ಇದರಿಂದ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸುಖವುಳ್ಳವನಾದರೆ ದುಃಖವೂ ಸಹ ಬರಬೇಕಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಶಂಕೆಯನ್ನು ಇದರಿಂದ ಪರಿಹರಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಪೂರ್ಣಸುಖದ ಕಾರ್ಯವೆನಿಸಿದ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ದುಃಖವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿದೆ.

ಭೂಮಾಧಿಕರಣದ ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರ

ಇತಶ್ಚೈವಮಿತ್ಯಾಹ -

॥ ಧರ್ಮೋಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ॥

ಮತ್ತೊಂದು ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಭೂಮನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಧರ್ಮೋಪಪತ್ತೇಶ್ಚ.

‘ಧರ್ಮೋಪಪತ್ತೇಶ್ಚ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

“स एवाधस्तत् स उपरिष्ठात्” इत्युक्तसर्वगतत्वादिधर्माणामुपपत्तेश्च
ಭೂಮಾ ಬ್ರಹ್ಮವೇತ್ಯರ್ಥಃ ।

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ಹೀಗಿದೆ - ‘ಸ ಏವಾಧಸ್ತಾತ್ ಸ ಏವ ಉಪರಿಷ್ಠಾತ್’ ಎಂಬ ಛಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸರ್ವಗತತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳು, ಉಪಪತ್ತೇಶ್ಚ = ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದರಿಂದಲೂ ಭೂಮಾ = ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಭೂಮನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

ಸೂತ್ರದಲ್ಲೇಕೆ ಭೂಮಾ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ ?

श्रुतौ सत्यस्यादित्वेऽपि सत्यादेः प्रणाड्या भूमा यत्तत्त्वोक्तेः सर्वस्य
ब्रह्मतास्ये भूम्न उक्तिरित्येके । सम्प्रसादादिहेतुयुतत्वाच्च । सैव हीत्यतो
गतत्वं चान्यतोऽवसेयम् ॥ २ ॥

ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸತ್ಯನನ್ನೇ ಮೊದಲು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸಬೇಕಿತ್ತು. ಆದರೂ ಸಹ ಸತ್ಯ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಭೂಮಾಧೀನತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸತ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲ ಪದಾರ್ಥಗಳೂ ಬ್ರಹ್ಮವೇ ಆಗಿದೆ ಎಂದು ಸಾಧಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಭೂಮಶಬ್ದವನ್ನೇ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಗ್ರಹಣ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇದು ಕೆಲವರ ಉತ್ತರ. ‘ಸಂಪ್ರಸಾದ’ ಮೊದಲಾದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಲಿಂಗಗಳು ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಭೂಮನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ‘ಸೈವ ಹಿ ಸತ್ಯಾದಯಃ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಗತಾರ್ಥತ್ವದೋಷವು ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಬೇರೆ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ಭೂಮಾಧಿಕರಣವು ಮುಗಿಯಿತು ॥

**ಆದ್ವೈತ-ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಮತದಲ್ಲಿ ಭೂಮಾಧಿಕರಣ
ಮತ್ತು
ವಿಮರ್ಶೆ**

ಶಾಂಕರ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೀಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದ್ದಾರೆ - ಜಡರೂಪವಾದ ಪ್ರಾಣಾಪಾನಾದಿ ಪಂಚವೃತ್ತಿಯನ್ನೂ ತಾಳಿದ ವಾಯುವೇ ಭೂಮವೆನಿಸಿದೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ನಿರ್ವಿಶೇಷಬ್ರಹ್ಮನೇ ಭೂಮನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ.

ಇದು ತಪ್ಪು. ಜಡವಾದ ವಾಯು ಭೂಮವೆನಿಸಿದರೆ 'ತರತಿ ಶೋಕಮಾತ್ಮವಿತ್', ಹಾಗೂ ಆತ್ಮಶಬ್ದ ಎಂದು ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ 'ಭೂಮೈವ ಸುಖಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಸುಖತ್ವವು ಜಡವಾದ್ದರಲ್ಲಿ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಹುಟ್ಟಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ.

ಮತ್ತು ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವು 'ತೇ ಹ ಪ್ರಾಣಾ ಅಹಂ ಶ್ರೇಯಸಿ ವ್ಯೂದಿರೇ | ಅಹಂ ಶ್ರೇಯಾನ್ಸ್ಮ್ಯಂ ಶ್ರೇಯಾನ್ವಾಸ್ಮೀತಿ | ತಾನ್ವರಿಷ್ಠಃ ಪ್ರಾಣ ಉವಾಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವು ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಸಿದ್ಧಾಂತವೂ ಸಹ ತಪ್ಪು. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಉಪಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿರುವ ಗುಣಜ್ಯೇಷ್ಠತ್ವರೂಪವಾದ ಉತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಭೂಮಶಬ್ದವು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿದೆ. ಇದು ನಿರ್ಗುಣನಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಕಲ್ಪಿತವಾದ ಉತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ನಿರ್ಗುಣಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಹೇಳಬೇಕು. ಆದರೆ 'ಭೂಮಾ ತ್ವೇವ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಃ' | 'ಭೂಮಾನಂ ಭಗವೋ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸೇ' 'ಭೂಮಾ ಎಂದೇ ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಮಾಡಬೇಕು', 'ಭೂಮನೇ ಭಗವಂತನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಮಾಡಬೇಕು' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಭೂಮನು ಮುಮುಕ್ಷುಗಳಿಂದ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಕಲ್ಪಿತವಾದ ಉತ್ತಮತ್ವವುಳ್ಳವನಿಗೆ ಮುಮುಕ್ಷುಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಇದೂ ತಪ್ಪಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ಮತ್ತು 'ಸರ್ವೇಷು ಲೋಕೇಷು ಕಾಮಚಾರೋ ಭವತಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕಾಮಚಾರಿ ಮೊದಲಾದವು ಭೂಮಜ್ಞಾನದ ಫಲವೆಂದು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಇದೂ ಸಹ ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ನಿರ್ವಿಶೇಷಬ್ರಹ್ಮನ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸಕಲ ಲೋಕಗಳ ಕಾಮನೆಯ ನಿವೃತ್ತಿಯೇ ಫಲವಾಗಿರುವಾಗ, ಕಾಮಚಾರಿವು ಫಲವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಸೂತ್ರಾರ್ಥವನ್ನು ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ - 'ಸಮ್ಯಕ್‌ಪ್ರಸೀದತಿ ಅಸ್ಮಿನ್' ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಪ್ರಸನ್ನವಾಗಿರುವ ಅವಸ್ಥೆಯೆಂದರೆ 'ಸುಷುಪ್ತಿ'. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಸಂಪ್ರಸಾದ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಸುಷುಪ್ತಿ' ಎಂದು ಅರ್ಥವಿದ್ದರೂ ಲಕ್ಷಣಯಾ 'ಸುಷುಪ್ತಿ' ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಜಾಗೃತವಾಗಿರುವ ಪ್ರಾಣವಾಯುವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಇಂತಹ ಸಂಪ್ರಸಾದ ಎನಿಸಿದ ಜಾಗೃತ್ಪ್ರಾಣಗಳಿಗಿಂತ ಅಧಿ = ಉತ್ತಮವೆಂದು, ಉಪದೇಶಾತ್ = ಉಪದೇಶಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಭೂಮನಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ.

ಅದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ನಾವು ಹೇಳುವಂತೆ 'ಸಂಪ್ರಸಾದ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಸುಖ' ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯೋಗಾರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಲು ಬರುವಾಗ ಪ್ರಾಣವಾಯುವಿನಲ್ಲಿ ಯೋಗಾರ್ಥದ ಮೂಲಕ ಲಕ್ಷಣ ಮಾಡುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ.

ಮತ್ತು 'ಸಂಪ್ರಸಾದಾತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮುಂದಿನ 'ಧರ್ಮೋಪಪತ್ತೇಶ್ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಚ' ಶಬ್ದವನ್ನು ಅನುಷಂಗ ಮಾಡಿಕೊಂಡಾಗ ಪೂರ್ಣಸುಖತ್ವವೆಂಬ ಮತ್ತೊಂದು ಹೇತುವೂ ಇದೆ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಲು ಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ 'ಸಂಪ್ರಸಾದಾತ್' ಪೂರ್ಣಸುಖ-ಸ್ವರೂಪನಾದ್ದರಿಂದ, 'ಅಧ್ಯುಪದೇಶಾತ್' ನಿರವಧಿಕವಾಗಿ ಉತ್ತಮನಾದ್ದರಿಂದ ಹೀಗೆ ಎರಡು ಹೇತುಗಳನ್ನು ಸೂತ್ರಕಾರರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂದು ನಾವು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುವಂತೆ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅರ್ಥೈಸಬೇಕು. ಇದೇ ಸಮಂಜಸ. ಇದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು 'ಅಧ್ಯುಪದೇಶಾತ್' ಎಂಬುದು ನಿರವಧಿಕವಾದ ಉತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಅವಧಿ ಯಾವುದು ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಸಂಪ್ರಸಾದಾತ್' ಎಂಬುದು ಪ್ರಾಣವಾಯುವೆಂಬ ಅವಧಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆಯೆಂಬುದಾಗಿ ನಿರವಧಿಕ ಉತ್ತಮತ್ವಕ್ಕೆ ಸಂಕೋಚಕವಾಗಿ 'ಸಂಪ್ರಸಾದಾತ್' ಎಂಬುದನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಥಮ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನೀವು ಅನುಮಾನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೇಗೆ ತೋರಿಸುತ್ತೀರಿ? 'ಅಯಂ ಭೂಮಾ', 'ಪ್ರಾಣಃ ಭವತುಂ ನಾರ್ಹತಿ' 'ಪ್ರಾಣಾದೂರ್ಧ್ವಂ ಉಪದೇಶಾತ್' ಎಂದೋ, ಅಥವಾ 'ಅಯಂ ಭೂಮಾ ಬ್ರಹ್ಮೈವ ಪ್ರಾಣಾದೂರ್ಧ್ವಂ ಉಪದೇಶಾತ್' ಎಂದೋ? ಇಲ್ಲಿ ಉಪದೇಶವು ಭೂಮನು ಪ್ರಾಣನಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿ, ಇದು ಪರಪಕ್ಷನಿರಾಸಕವಾದ ಹೇತುವೆನ್ನುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಸೂತ್ರಗಳೆಲ್ಲವೂ ತತ್ವಜ್ಞಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ವಾದಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಾಕಾಂಕ್ಷಿತವಾದದ್ದು ಯಾವುದು ಎಂದರೆ ಸ್ವಪಕ್ಷಸಾಧಕವಾದ ಹೇತುತ್ವ. ಅಂದರೆ 'ಸಂಪ್ರಸಾದಾತ್' ಎಂಬುದನ್ನು ಸ್ವಪಕ್ಷಸಾಧಕಹೇತುವೆಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಅಧ್ಯಾಹಾರವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಇದಕ್ಕೆ ವಿಪರೀತವಾಗಿ ಮಾಡಬಾರದು ಹಾಗೂ ಭೂಮನು ಪ್ರಾಣನಲ್ಲ ಎಂಬುದಾಗಿ ಪರಪಕ್ಷ ನಿರಾಸಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹೇತುವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಬೇಕಾದಂತೆ ಈಗ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ.

ಸ್ವಪಕ್ಷಸಾಧನೆ ಮಾಡುವುದಾದಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಾಹಾರವನ್ನು ಏಕೆ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ, ಸಮನ್ವಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' ಎಂಬ ಪದವು ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿಯುವ ತನಕ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅನುಷಂಗವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಭೂಮಾ ತತ್ = ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂದು ಅನ್ವಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ 'ಆನಂದಮಯ' ಮೊದಲಾದ ಸ್ವಪಕ್ಷಸಾಧಕ-ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಪಕ್ಷ ಹಾಗೂ ಹೇತುಗಳೆರಡನ್ನೇ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. 'ನೇತರೋಽನುಪಪತ್ತೇಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಕೆಲವು ಪರಪಕ್ಷನಿರಾಸಕ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವನ್ನೂ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಕೃತ ಪರಪಕ್ಷ ನಿರಾಸಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಈ ಸೂತ್ರವೆನ್ನುವುದಾದರೆ 'ನ ಪ್ರಾಣಃ' ಎಂಬುದನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

'ಸಂಪ್ರಸಾದಾತ್' ಎಂಬುದನ್ನು ಭೂಮನನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನೆನ್ನಲು ಹೇತು ಮಾಡಿದರೆ ವ್ಯಭಿಚಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಆನಂದಮಯ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಮನೋಮಯಾದಿಗಳು ಪ್ರಾಣನಿಗಿಂತ ಉತ್ತಮವಾಗಿವೆಯೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಾಣನಿಗಿಂತ ಉತ್ತಮತ್ವವು ಮನೋಮಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿದ್ದರೂ ಅವುಗಳನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮವೆಂದು ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಒಪ್ಪಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಭೂಮಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಾಣನಿಗಿಂತ 'ಸತ್ಯಂ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ಸತ್ಯ' ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಉತ್ತಮನೆಂದು ಹೇಳಿದಂತೆ 'ವಿಜ್ಞಾನಂ ತ್ವೇವ

ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಂ, ಮತಿಸ್ತೇವ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಾ, ಶ್ರದ್ಧಾ ತ್ವೇವ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಾ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ವಿಜ್ಞಾನ, ಮತಿ, ಶ್ರದ್ಧಾ, ಕೃತಿ, ನಿಷ್ಠಾ ಇವುಗಳನ್ನೂ ಸಹ ಪ್ರಾಣನಿಗಿಂತ ಉತ್ತಮವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಈ ವಿಜ್ಞಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಒಪ್ಪಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಾಣನಿಗಿಂತ ಉತ್ತಮತ್ವವು ಇದ್ದರೂ ಸಹ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಹೇತುವು ವ್ಯಭಿಚರಿತವಾಗಿದೆ.

'ಧರ್ಮೋಪಪತ್ತೇಶ್ಚ' ಎಂಬ ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೀಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾರೆ - 'ಯತ್ರ ನಾನ್ಯತ್ಪ್ರಕೃತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಚಾಕ್ಷುಷವ್ಯವಹಾರಾದಿಗಳನ್ನು ನಿಷೇಧ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ವ್ಯವಹಾರಾಭಾವವೆಂಬ ನಿರ್ವಿಶೇಷ ಬ್ರಹ್ಮನ ಧರ್ಮವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಿರ್ವಿಶೇಷ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಭೂಮನಾಗುತ್ತಾನೆಂದು ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರಾರ್ಥ.

ಇದೂ ತಪ್ಪು. ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ನಿಷೇಧಿಸಿದೆ ಎಂಬುದೇ ಸರಿಯಲ್ಲ. 'ಏವಂ ಪಶ್ಯನ್ನೇವಂ ವಿಜಾನನ್ ಸರ್ವೇಷು ಲೋಕೇಷು ಕಾಮಚಾರೋ ಭವತಿ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ದರ್ಶನಾದಿ ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನೂ ಶ್ರುತಿಯು ವಿಧಿಸುತ್ತಿದೆ.

'ನಾನ್ಯತ್ಪ್ರಕೃತಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಭೂಮವಿಷಯಕವಾದ ದರ್ಶನವು ಬೇರೆಯವರಿಗಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಹೊರತು, ಭೂಮನಿಗೆ ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವವನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸಿಲ್ಲ. ಅವನಿಗೆ ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವವು ಶ್ರುತಿಗೆ ಸಮ್ಮತವೇ ಆಗಿದೆ. ಅಥವಾ ಶ್ರುತಿಯು ಅನ್ಯದರ್ಶನವನ್ನು ನಿಷೇಧ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ ಹೊರತು, ಅನ್ಯವನ್ನೇ ನಿಷೇಧಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ. ಅನ್ಯಪದಾರ್ಥವನ್ನು ನಿಷೇಧ ಮಾಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅದ್ವಿತೀಯತ್ವವು ನಿರ್ವಿಶೇಷನ ಬ್ರಹ್ಮನ ಧರ್ಮವಾಗುವ ಕಾರಣ ಅವನ ಲಕ್ಷಣವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದಿತ್ತು. ಆದರೆ ಅನ್ಯಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ಅನುಮೋದಿಸುತ್ತಿದೆ.

ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಧಿಕರಣಗಳಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ 'ಧರ್ಮೋಪಪತ್ತೇಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಅದ್ವೈತಿಗಳ ನಿರ್ಧರ್ಮಕತ್ವ ಪ್ರತಿಪಾದನೆಗೆ ಸೂತ್ರವು ಪ್ರತಿಕೂಲವೇ ಆಗಿದೆ ಹೊರತು, ಅನುಕೂಲವಾಗಿಲ್ಲವೆಂಬ ವಿಚಾರವು ಅತ್ಯಂತ ಸ್ಪಷ್ಟ.

ರಾಮಾನುಜ ಭಾಷ್ಯದ ಅಧಿಕರಣ ವಿಮರ್ಶೆ - ರಾಮಾನುಜರು ಭೂಮಾಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಹೀಗೆ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ - ಭೂಮನು ಪ್ರಾಣನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದರೆ ಪ್ರಾಣ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಾಣಶಬ್ದದಿಂದ ಸಹಚಾರಿತನಾದ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಲಾಕ್ಷಣಿಕ ವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ

'ಪ್ರಾಣೋಹ ಪಿತಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣನನ್ನು ತಂದೆಯೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜಡವಾದ ಪ್ರಾಣವು ಪ್ರಾಣಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಚ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

'ಪಿತೃಹಾ ವೈ ತ್ವಮಸಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಸಹಿತವಾದ ಶರೀರವನ್ನು ಹಿಂಸೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿದೆಯೆನ್ನಲಾಗಿದೆ. ಕೇವಲ ಜಡವಾದ ಪ್ರಾಣಕ್ಕೆ ಪಿತೃತ್ವವಾಗಲೀ ಅಥವಾ ಹಿಂಸೃತ್ವವಾಗಲೀ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜೀವನೇ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ರಾಮಾನುಜರ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವೇ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಶ್ರುತಿಪ್ರಸಿದ್ಧಿಗೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವು ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದಾಗಲೂ 'ಅಥ ಯದ್ಯಪ್ಯೇನಾನುತ್ಪಾಂತಪ್ರಾಣಾನ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪಿತೃತ್ವಾದಿಗಳೂ ಸಹ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಣವನ್ನೇಕೆ ಮಾಡಬೇಕು.

'ಅಥ ಯದ್ಯಪ್ಯೇನಾನುತ್ಪಾಂತಪ್ರಾಣಾನ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯರೇ ಮೊದಲಾದ ಜೀವರುಗಳು ಪ್ರಕೃತರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಅಂತಹ ಜೀವರ ಪ್ರಾಣವು ಉತ್ಪಾಂತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಾಣನು ಜೀವನಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಜೀವನನ್ನೇ ಪ್ರಾಣನೆಂದರೆ 'ಪ್ರಾಣನು ಪ್ರಾಣಿಂದ ಉತ್ಪಾಂತನಾದನು' ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ತಾನು ತನ್ನಿಂದ ಉತ್ಪಾಂತನಾಗಲು ಎಂದೂ ಸಹ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಆದ್ದರಿಂದಲೇ 'ಏಷ ಸಂಪ್ರಸಾದೋಽಸ್ಮಾಚ್ಚರೀರಾತ್ಸಮುತ್ಥಾಯ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ಸಂಪ್ರಸಾದ' ಶಬ್ದವು ಜೀವನನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ. ಅಂತಹ ಜೀವನ ದೇಸೆಯಿಂದ 'ಅಧ್ಯುಪದೇಶಾತ್' ಅಧಿಕನೆಂಬ ಉಪದೇಶವಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಭೂಮನಾಗುತ್ತಾನೆಂಬ ರಾಮಾನುಜರ ಸೂತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೂ ಸಹ ನಿರಾಸಿತವಾಯಿತು.

ಒಂದು ವೇಳೆ 'ಸಂಪ್ರಸಾದ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜೀವನೆಂದು ಅರ್ಥೈಸುವುದಾದರೆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಣ ಮಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಸಾಮಾನ್ಯನಾದ ಜೀವನಿಗಿಂತ ಉತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಭೂಮನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗುತ್ತಾನೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೇ, ನಿಮ್ಮ ಪ್ರಕಾರವೇ ಜೀವನಿಗಿಂತ ಉತ್ತಮತ್ವವೂ ಶ್ರದ್ಧಾ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ, ಆದರೆ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ವ್ಯಭಿಚಾರವು ಬರುತ್ತದೆ.

'ಸಂಪ್ರಸಾದೋಽಸ್ಮಾತ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಶರೀರದಿಂದ ಹೊರಡುವಿಕೆಯೆಂಬ ಲಿಂಗದಿಂದ 'ಸಂಪ್ರಸಾದ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಲ್ಪಸುಖವುಳ್ಳ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಯಾವುದೋ ಒಂದು ರೀತಿ ಯೌಗಿಕಾರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದರೂ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಸಂಪ್ರಸಾದ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ವಲ್ಪಸುಖವುಳ್ಳ ಜೀವನೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಲು ಯಾವುದೇ ಕಾರಣವಿಲ್ಲ.

ಮತ್ತು 'ನಾಮಾಭಿಮಾನಿನೀ ಚೋಷಾ ತಸ್ಯಾ ಬ್ರಹ್ಮ ಪರಂ ಸ್ಮರ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಮೃತಿಯಿಂದ ನಾಮಾದಿಗಳೂ ಸಹ ಜೀವನಿಗಿಂತ ಉತ್ತಮವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜೀವಾಧಿಕ್ಯೇನ ಉಪದೇಶವು ನಾಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವು ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ವ್ಯಭಿಚಾರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಭೂಮಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ, ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ, ತತ್ವಪ್ರದೀಪ, ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ, ಭಾವದೀಪ ಇವುಗಳ ಅನುವಾದವು ಹಾಗೂ ತಂತ್ರದೀಪಿಕೆಯ ಜೊತೆ ಮತತ್ರಯ ವಿಮರ್ಶೆಯು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು

॥ ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀಹಯಗ್ರೀವೋ ವಿಜಯತೇತಮಾಮ್ ॥

ಅಕ್ಕರಾಧಿಕರಣ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ, ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ, ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ,
ತತ್ವಪ್ರದೀಪ, ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ, ಭಾವದೀಪ
ವಿಶೇಷವಿಚಾರದೊಂದಿಗೆ ಕನ್ನಡಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಅನುವಾದ
ಮತ್ತು
ತಂತ್ರದೀಪಿಕೆಯ ಜೊತೆ ಮತ್ತೆಯ ವಿಮರ್ಶೆ

॥ ಹರಿ: ಓಂ ॥

॥ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸಾಯ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪದಾಚಾರ್ಯಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀಮದ್‌ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

॥ ಅಥ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣಮ್ ॥

‘ಅಕ್ಷರಮಂಬರಾಂತಧೃತೇಃ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಮ್ - ॥ ಅಕ್ಷರಮಂಬರಾಂತಧೃತೇಃ ॥ ೧೦ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ - ‘ಏತದ್ವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ’ ಎಂಬ ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವ ಅಕ್ಷರನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ ‘ಏತಸ್ಯಿನ್ ಖಲ್ವಕ್ಷರೇ’ ಎಂಬ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕ ವಾಕ್ಯದಂತೆ ಪ್ರಥಮಿಯಿಂದಾರಂಭಿಸಿ ‘ಆಕಾಶ’ ಪದವಾಚ್ಯಳಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯವರೆಗೆ ಸಕಲ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಧಾರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ.

ಅರ್ಥ -- ಅಕ್ಷರಂ = ‘ತದ್ವಾ ಏತತ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವ ‘ಅಕ್ಷರ’ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ; ಹೊರತು ಚಿತ್‌ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅಂಬರಾಂತಧೃತೇಃ = ಇಂತಹ ಅಕ್ಷರನಲ್ಲಿ ‘ಏತಸ್ಯಿನ್ ಖಲ್ವಕ್ಷರೇ’ ಎಂಬ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶದವರೆಗೆ (ಆಕಾಶಪದವಾಚ್ಯಳಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯವರೆಗೆ) ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಧಾರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ.

ಜಗದ್ಗುರು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀ ಅಕ್ಷರಳೆಂದು ಪೂವಪಕ್ಷ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್ - ಅದ್ವೈತಾದಿವಿಶ್ವಾ (ವಿಷ್ಣುರೂಪಾಃ) । 'ಅದ್ವೈತಂ ದ್ರಷ್ಟೃಶ್ಚಿತಂ ಶ್ರುತಂ'
(ಬೃ.೪-೮-೧೧) ಇತ್ಯಾದಿನಾ । 'ಅಹಂ ಸೋಮಮಾಹನಸಂ ವಿಭರ್ಮಿ'
(ಋ.೧೦-೧೨೪-೨.) ಇತ್ಯಾದೇಶ ತಸ್ಯಾಪಿ ಸಮ್ಮವಾನ್ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಸ್ಯೋಕ್ತಾ
ಇತಿ ।

ಅನುವಾದ - ಹಿಂದೆ ಅದ್ವೈತಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅದ್ವೈತತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಲಾಯಿತು. ಅದೇ ಗುಣಗಳು ಅಕ್ಷರತತ್ವದಲ್ಲಿದೆ ಎಂದು ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ 'ಅದ್ವೈತಂ ದ್ರಷ್ಟೃಶ್ಚಿತಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳು ಹೇಳುತ್ತವೆ. 'ಅಹಂ ಸೋಮಮಾಹನಸಂ ವಿಭರ್ಮಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೂ ಸಹ ಅದೇ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದ್ವೈತಾಧಿ ಗುಣಗಳುಳ್ಳವಳು ಅಕ್ಷರಳೆನಿಸಿರುವ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೇ ಆಗಿರಬಹುದಲ್ಲವೇ ?

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಅಕ್ಷರ' ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಾಧಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಶ್ರುತ್ಯಾದಿ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಹಾಗೂ ವಿಷಯವಾಕ್ಯವನ್ನೂ ಸಹ ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾ ಯುಕ್ತಬದ್ಧವಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು 'ಅದ್ವೈತಾಧಿ' ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಭಾಷ್ಯದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ

ಅದ್ವೈತಾಧಿಗುಣಾಃ - ಅದ್ವೈತತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳು (ವಿಷ್ಣುಃ ಉಕ್ತಾಃ = ಅದ್ವೈತಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಯಿತು.) ಆದರೆ ಅದೇ ಅದ್ವೈತಾಧಿಗುಣಗಳು ಅಕ್ಷರನಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿವೆ. ಅಂತಹ ಅಕ್ಷರನು ಯಾರು ಎಂದರೆ ಅದ್ವೈತಂ = ಯಾರಿಂದಲೂ

ನೋಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದ, ದ್ರಷ್ಟು = ಸ್ವಯಂ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ನೋಡುವ, ಅಕ್ಷುತಂ = ಯಾರಿಂದಲೂ ಕೇಳಿ ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದ ಶ್ರೋತೃ = ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಕೇಳುವ ವಸ್ತು ಯಾವುದಿದೆಯೋ ಅದೇ ಅಕ್ಷರವು, ಇತ್ಯಾದಿನಾ = ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಅಕ್ಷರತತ್ವವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಆಹಂ = ನಾನೇ, ಆಹವಸಂ = ಚಂದ್ರನೇ ಅಭಿಮಾನಿಯಾಗಿರುವ ಲತೆಯ ಮೂಲಕ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹಿಂಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೋಮಂ = ಸೋಮಲತೆಯ ಅಭಿಮಾನಿಯಾದ ಚಂದ್ರನನ್ನು, ಬಿಭರ್ಮಿ = ಧರಿಸಿದವಳಾಗಿದ್ದೇನೆ, ಇತ್ಯಾದೇಶ್ಚ = ಇದೇ ರೀತಿಯ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದಲೂ, ತಸ್ಯಾಽ = ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿತ್ಯಾಗಳುಳ್ಳ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೂ ಸಹ, ಸಂಭವಾತ್ = ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವು ಉಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಸ್ಯ = ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಳೆಂದು ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೆ, ಉಕ್ತಾಃ = ಈ ಗುಣಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ.

ಅಕ್ಷರ ಎಂದರೆ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ?

ब्रह्मसूत्रभाष्यम् — अतो ब्रूते

॥ अक्षरमम्बरान्तधृतेः ॥

‘एतस्मिन् खल्वक्षरे वाग्याकाश ओतश्च प्रोतश्च’(बृ. ५-८-११)

इत्यम्बरान्तस्य सर्वस्य धृतेर्ब्रह्मैवाक्षरम् ।

ಅನುವಾದ - ಈ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರಕಾರರು ‘ಅಕ್ಷರಮಂಬರಾಂತಧೃತೇಃ’ ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ ಮತ್ತು ‘ಎತಸ್ಮಿನ್ ನು ಖಲ್ವಕ್ಷರೇ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸಕಲಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಧರಿಸಿರುವಿಕೆ ಎಂಬ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಭಗವಂತನೇ ಅಕ್ಷರನೆನಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹೇ ಗಾರ್ಗಿ! = ಎಲೈ ಗಾರ್ಗಿಯೇ!
 ಏತಸ್ಯೇನು ಖಲ್ವಕ್ಷರೇ = ಈ ಅಕ್ಷರನಲ್ಲಿಯೇ, ಆಕಾಶಃ =
 ಆಕಾಶಾಂತವಾದ ಸಕಲಪದಾರ್ಥವು, ಓತಶ್ಚ ಪ್ರೋತಶ್ಚ = ಒಳಗೂ
 ಹೊರಗೂ ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ, ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಅಂಬರಾಂತಸ್ಯ =
 ಆಕಾಶದ ತನಕ ಇರುವ, ಸರ್ವಸ್ಯ = ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳ, ಧೃತೇಃ =
 ಧರಿಸಿರುವಿಕೆ ಎಂಬ ಗುಣವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ, ಅಕ್ಷರಮ್ =
 ಅಕ್ಷರ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದವನು, ಬ್ರಹ್ಮೈವ = ಪರಬ್ರಹ್ಮನಾದ ವಿಷ್ಣುವೇ
 ಆಗುತ್ತಾನೆ.

ಸರ್ವಾಧಾರನೇ ಅಕ್ಷರ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್ - 'ಯ ತ ತ್ರಿಧಾತು ಪೃಥಿವೀಮುತ ಚಾಮೇಕೋ ದಾಧಾರ ಭುವನಾನಿ ವಿಶ್ವಾ ।'

(ಋ. ೧-೧೫೪-೫)

ಅನುವಾದ - ಯಾವ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಪ್ರಕೃತಿ, ಪುರುಷ, ಕಾಲ ಇವುಗಳನ್ನು ಹಾಗೂ ಶ್ರೀ, ಭೂ, ದುರ್ಗಾರೂಪಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದಾನೋ, ಅವನೇ ಭೂಮಿಯನ್ನೂ, ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನೂ, ಸಕಲಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಸಹ ಧರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಅಂತಹವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವು ಹೇಗೆ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗುತ್ತದೆ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವು ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗವೆಂದು ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ವಿಚಾರವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಯ ಉ = ಯಾವ ವ್ಯಕ್ತಿಯು, ತ್ರಿಧಾತು = ಶ್ರೀ, ಭೂ, ದುರ್ಗಾರೂಪಗಳಿಗೆ, ಪ್ರಕೃತಿ, ಪುರುಷ, ಕಾಲ ಎಂಬ ಮೂರು ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಆಧಾರನೋ, ಏಕಃ = ಅವನೊಬ್ಬನೇ, ಪೃಥಿವೀಮ್ = ಭೂಮಿಯನ್ನು, ಉತ = ಮತ್ತು, ದ್ಯಾಂ = ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನು, ವಿಶ್ವಾ = ಎಲ್ಲ, ಭುವನಾನಿ = ಲೋಕಗಳನ್ನು ದಧಾರ = ಧರಿಸಿದ್ದಾನೋ ಅವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ.

ಸರ್ವಾರ್ಥಾರನಾದವನು ಮಹಾವಿಷ್ಣು

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್ - 'ಭರ್ತಾ ಸನ್ ಭ್ರಿಯಮಾಘೋ ವಿಭರ್ತಿ ಏಕೋ ದೇವೋ ಬಹುಧಾ ನಿವಿಠಃ ।
(ಯದಾ ಭಾರಂ ತಂದ್ರಯತೇ ಸ ಭರ್ತುಮ್ । ಪರಾಸ್ಯ ಭಾರಂ ಪುನರಸ್ತಮೇತಿ ॥')
(ತೈ.ಆ. ೩-೧-೪.)

ಅನುವಾದ - ಒಬ್ಬನೇ ವಿಷ್ಣು ಎಲ್ಲರ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನಾಗಿದ್ದರೂ ತನ್ನನ್ನು ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಹೊತ್ತುನಿಂತಿದ್ದಾನೆ. ಇದು ವಿರುದ್ಧವಲ್ಲ. ಅನೇಕ ರೂಪವಿರುವುದರಿಂದ ಒಬ್ಬನಲ್ಲಿಯೇ ಈ ಧರ್ಮಗಳು ಉಪಪನ್ನವಾಗಬಹುದು. ಯಾವಾಗ ಈ ಭಾರವನ್ನು ಕೆಳಗಡೆ ಇಟ್ಟು ಪುನಃ ಹೊತ್ತುಕೊಳ್ಳಲು ಬಯಸುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅವಾಗ ಈ ಜಗತ್ತು ನಾಶವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಜಗತ್ತಿಗೂ ಈಶನಿಗೂ ಏನು ವ್ಯತ್ಯಾಸ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ದೇವಃ = ಕ್ರೀಡಾದಿಗುಣವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ಭಗವಂತನು, ಏಕಃ = ಒಬ್ಬನೇ, ಭರ್ತಾ = ಸಕಲಜಗತ್ತನ್ನು ಧರಿಸಿದವನಾಗಿ, ಬಹುಧಾ = ಅನೇಕರೂಪಗಳಿಂದ, ನಿವಿಠಃ = ವ್ಯಾಪ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆ, ಭ್ರಿಯಮಾಘಃ = ಸಕಲಜೀವರಿಂದ ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನಾಗಿ, ವಿಭರ್ತಿ = ಜಗತ್ತಿನ ಧಾರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತಾನೆ, ಸಃ = ಆ ಪರಮಾತ್ಮನು, (ಯದಾ = ಯಾವಾಗ, ಭಾರಂ = ಅತ್ಯಂತ ಭಾರವಾದ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು, ಪರಾಶ್ಯ = ಕೆಳಗಿಟ್ಟು, ಪುನಃ = ಮತ್ತೆ, ತಂ ಭಾರಂ = ಆ ಪ್ರಪಂಚದ ಭಾರವನ್ನು, ಭರ್ತುಮ್ = ಧರಿಸಲು, ತಂದ್ರಯತೇ = ಇಚ್ಛಿಸುವುದಿಲ್ಲವೋ, ತದಾ = ಅವಾಗ, ಅಸೌ = ಈ ಪ್ರಪಂಚದ ಭಾರವು, ಅಸ್ತಮೇತಿ = ನಾಶವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ.)

ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಅಕ್ಷರನೆನ್ನಲು ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿಗಳು

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್ - 'ಯस्ಮಿನ್ನಿದಂ ಸಂ ಚ ವಿ ಚೈಧಿ ಸರ್ವಂ ಯस्ಮಿನ್ ದೇವಾ ಅಧಿ ವಿಶ್ವೇ ನಿಷೇದಃ ।' (ಮಹಾನಾ. ೧೩.) ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತೇಃ ।

ಅನುವಾದ - ಯಾವ ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಈ ಜಗತ್ತು ಅನೇಕ ವಿಧದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತದೋ, ಯಾವ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳು ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದಾರೋ ಅವನೇ ಈ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಸಂಹಾರಕನು.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಯಸ್ಯನ್ = ಯಾವ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ, ಇದಂ ಸರ್ವಂ = ಈ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಪಂಚವು, ಸಂ = ಚನ್ನಾಗಿ, ಚ = ಮತ್ತು, ವಿ = ನಾನಾಪ್ರಕಾರಗಳಿಂದ, ವಿಧಿ = ಬೆಳೆಯುತ್ತಲೇ ಇದೆಯೋ, ಯಸ್ಯಿಂಶ್ಚ = ಯಾವ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿಯಾದರೂ, ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾಃ = ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಸಕಲ ದೇವತೆಗಳು, ಅಧಿನಿಜೇದುಃ = ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದಾರೆಯೋ, ಇತ್ಯಾದಿ = ಇವೇ ಮೊದಲಾದ, ಶ್ರುತೇಃ = ವೇದಗಳಿರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಅಕ್ಷರನು.

ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವ ಇತರರಲ್ಲಿ ಸರ್ವಥಾ ಇರುವುದಿಲ್ಲ

ब्रह्मसूत्रभाष्यम् - 'पृथिव्यादि प्रकृत्यन्तं भूतं भव्यं भवच्च यत् ।

विष्णुरेको बिभर्तीदं नान्यस्तस्मात् क्षमो धृतौ ॥' - इति च स्कान्दे।

ಅನುವಾದ- ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಈ ಜಗತ್ತು ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಪಡೆದಿದೆ ಎಂದು ಸ್ಯಾಂದಪುರಾಣದಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಭೂಮಿಯಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯವರೆಗೆ ಹಿಂದಿನ, ಈಗಿನ ಮುಂದಿನ ಎಲ್ಲ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಧಾರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ಬೇರೆ ಯಾರೂ ಸಹ ಅದನ್ನು ಧಾರಣೆ ಮಾಡಲು ಸಮರ್ಥರಲ್ಲ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವಿದ್ದಂತೆ ಬೇರೆಯವರಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವ ಇರಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಯತ್ = ಯಾವ, ಭೂತಂ = ಹಿಂದಿನ, ಭವ್ಯಂ = ಮುಂದಿನ, ಭವಚ್ಚ = ಈಗಿನ, ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ = ಪೃಥಿವಿಯಿಂದ ಆರಂಭಿಸಿ, ಪ್ರಕೃತ್ಯಂತಂ = ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿಯ ಪರ್ಯಂತ ಇರುವ, ಇದಂ = ಈ ಜಗತ್ತನ್ನು, ವಿಷ್ಣುರೇವ = ವಿಷ್ಣು ಒಬ್ಬನೇ, ಬಿಭರ್ತಿ = ಧಾರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ, ತಸ್ಮಾತ್ = ಆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ದೆಸೆಯಿಂದ, ಅನ್ಯಃ = ಬೇರೆಯವನು, ಧೃತೌ = ಧಾರಣೆ ಮಾಡಲು, ನ ಕ್ಷಮಃ = ಸಮರ್ಥನಲ್ಲ, ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಸ್ಯಾದೇ = ಸ್ಯಾಂದ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ

ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಅಕ್ಷರಳೆನ್ನಲು ಆಧಾರ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ: - || ಅಕ್ಷರಮಂಬರಾಂತಧೃತೇ: || ೧-೩-೧೦ ||

ತದ್ವಾ 'ಏತದಕ್ಷರಂ ಗಾರ್ಗಿ ಅದೃಶಂ ದೃಶ್ಯಶ್ರುತಂ ಶ್ರೋತ್ರಮತಂ ಮನ್ತು' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುಯತೇ । ಅತ್ರ ಪರಮೇಶ್ವರಧರ್ಮಾದೃಶತ್ವಾದಿಗುಣತ್ವೇನೋಚ್ಯಮಾನಮಕ್ಷರಂ ಲಕ್ಷ್ಮೀತತ್ವಂ ಭವೇತ್ । 'ಏತಸ್ಯ ವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರಶಾಸನೇ ಗಾರ್ಗಿ ಸೂರ್ಯಾಚಿನ್ದ್ರಮಸೌ ವಿಧೃತೌ ತಿಷ್ಠತಃ' ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಚನ್ದ್ರಾಧಾಧಾರತ್ವೇನ ವಿಷ್ಣೋರುಕ್ತತ್ವಾತ್ ಚನ್ದ್ರಾಧಾಧಾರತ್ವಸ್ಯ ಗುಣತ್ವೇನ ಲಕ್ಷ್ಮ್ಯಾ ಉಕ್ತತ್ವಾತ್ 'ಅಹಂ ಸೋಮಮಾಹನಸಂ ವಿಭರ್ಮ್ಯಹಂ ತ್ವಶ್ವರಮುತ ಪೂಷಣಂ ಭಗಮ್' ಇತಿ ।

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ - 'ತದ್ವಾ ಏತದೃಶ್ಯತದಕ್ಷರಂ ಗಾರ್ಗಿ' ಅದೃಶ್ಯಂ ದೃಶ್ಯಶ್ರುತಂ ಶ್ರೋತ್ರಮತಂ ಮಂತ್ರ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಅಕ್ಷರದಲ್ಲಿ ಆನೇಕಗುಣಗಳು ಕೇಳಿಸುತ್ತಿವೆ, ಈ ಎಲ್ಲ ಗುಣಗಳು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದ ಕಾರಣ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೇ ಅಕ್ಷರ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಳಾಗುತ್ತಾಳೆ. 'ಏತಸ್ಯ ವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರಶಾಸನೇ ಗಾರ್ಗಿ ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸೌ ವಿಧೃತೌ ತಿಷ್ಠತಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಚಂದ್ರಾದ್ಯಾಧಾರತ್ವ ಎಂಬ ಗುಣವು ಲಕ್ಷ್ಮಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಅಹಂ ಸೋಮಮಾಹನಸಂ ಬಿಭರ್ಮ್ಯಹಂ ತ್ವಶ್ವಾರಮುತ ಪೂಷಣಂ ಭಗಮ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಅಂಭೀಣೇ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರಾದ್ಯಾಧಾರತ್ವವು ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಗುಣವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಅಂಭೀಣೇಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ರುದ್ರಾದ್ಯಾಧಾರತ್ವ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ: - ಅತ್ರಾಹನಸಶಬ್ದೇನ ಆಸಮಂತಾದ್ ಹನ್ತೃತ್ವಾದ್ ರುಢ ಉಚ್ಯತೇ । ಸೋಮಶಬ್ದಸ್ತೂಮಯಾ ಸಹಿತಃ ಸೋಮ ಇತಿ ರುಢವಿಶೇಷಣಮಪಿ ಭವತಿ । 'ಅಕ್ಷರಮದೃಶಂ ದೃಶ್ಯ'

ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಯದಕ್ಷರ ತದನ್ವಯರದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಕಂ ಚೋಚ್ಯತೇ ತಲ್ಲಕ್ಷ್ಮೀತತ್ವಸ್ಯಾಪಿ ಸಮ್ಮವತೀತ್ಯೇವಂ
ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಯತಿ ಅದೃಶ್ಯತ್ವೇತ್ಯಾದಿನಾ ॥

ಇಲ್ಲಿರುವ 'ಆಹನಸಂ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ 'ಆಸಮಂತಾತ್ ಹಂತೃತ್ವಾತ್' ಎಂಬ
ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸಿದಾಗ ಸಂಹಾರಕಾರಕನಾದ ರುದ್ರ ಎಂಬ ಅರ್ಥ ಬರುತ್ತದೆ. 'ಸೋಮಂ'
ಎಂದರೆ ಉಮಾದೇವಿಯಿಂದ ಸಹಿತನಾದ ರುದ್ರನನ್ನು ಎಂದರ್ಥ. ಇನ್ನು 'ಅಕ್ಷರಂ ಅದೃಷ್ಟಂ
ದೃಷ್ಟಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಅಕ್ಷರತತ್ವಕ್ಕೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಗಳೂ ಸಹ
ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಚ್ಯನಾದವಳು
ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಇದನ್ನು 'ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಾಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ
ತೋರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಂಡನೆ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ: - ಸಿದ್ಧಾಂತಯತಿ ಅಕ್ಷರಮಿತಾದಿನಾ ॥ ಅತ್ರಾಕ್ಷರಶಬ್ದೇನ
ವಿಷ್ಣುರೂಪತೇ ನ ಲಕ್ಷ್ಮೀ: । 'ಯದ್ ಭೂತಂ ಚ ಭವಚ್ಚ ಭವಿಷ್ಯಚ್ಛೇತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ । ಆಕಾಶ
ಏವ ತದೋತಂ ಚ ಪ್ರೋತಂ ಚ । ಏತಸ್ಮಿನ್ ಸ್ವಲ್ಪಕ್ಷರೇ ಗಾರ್ಗ್ಯಾಕಾಶ ಔತಶ್ಚ ಪ್ರೋತಶ್ಚ'
ಇತಿ ಸರ್ವಾಧಾರತಯೋಕ್ತಾಕಾಶಶಬ್ದಗೃಹೀತಲಕ್ಷ್ಮ್ಯಾಧಾರಾಕ್ಷರಾಜ್ಞಾನಿಮಿತ್ತಜಗದ್ಧಾರಣ-
ನಿಮಿತ್ತಶ್ರವಣಾದಪ್ಯತ್ರಾಕ್ಷರಶಬ್ದೇನ ವಿಷ್ಣುರೂಪತೇ । ವಿಷ್ಣವಾಜ್ಞಯಾ ಜಗದ್ಧಾರಣಸ್ಯ
ಸಸೇತ್ಯಾದಿವಚನಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ ।

ಸಿದ್ಧಾಂತ - ಈ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಅಕ್ಷರಂ ಅಂಬರಾಂತದೃಶ್ಯತೇ'
ಎಂಬ ಸೂತ್ರವನ್ನು ರಚಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಚ್ಯನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಹೊರತು,
ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ವಿತಸ್ಥಿನ್ ಖಲ್ವಕ್ಷರೇ ಗಾರ್ಗಿ ಆಕಾಶ ಓತಶ್ಚ ಪ್ರೋತಶ್ಚ' ಎಂಬ
ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಆಕಾಶಶಬ್ದದಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ ತನಕ ಸಮಸ್ತ
ಚರಾಚರಾತ್ಮಕ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ಧಾರಣೆ ಮಾಡಿರುವಿಕೆ ಎಂಬ ಗುಣವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ
ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿರುವಿಕೆಯು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ
ಅಕ್ಷರ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ

ಸಕಲಪದಾರ್ಥಗಳೂ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಆಜ್ಞೆಯಿಂದಲೇ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿವೆ ಎಂಬುದಾಗಿ 'ಸಪ್ತಾರ್ಥಗರ್ಭಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ.

'ಸಪ್ತಾರ್ಥಗರ್ಭಾ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಕಠಿಣಪದಾರ್ಥ

सत्तर्कदीपावलि: - सप्त महदहङ्कारपञ्चभूताख्या: पदार्था: आ समन्ताद् ऋद्धो गर्भो ब्रह्माण्डाख्यो येषां ते ऋद्धगर्भा: । वननीयो भजनीयश्चेति भुवनस्य विष्णो: रेत:स्थानीया: ते तस्य प्रदिशा आदेशेन आज्ञया विघर्मणि विधारणे तिष्ठन्ति आज्ञयैव धृता इत्यर्थ: ॥

'ತತ್ವ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಮಹತ್ತತ್ವ, ಅಂಕಕಾರತತ್ವ, ಪಂಚಭೂತಗಳೆಂಬ ಏಳು ಪದಾರ್ಥಗಳು ಎಂದರ್ಥ. ಇವುಗಳೇ ಆವರಣವಾಗಿವುಳ್ಳ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವು ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಅಭಿಮಾನಿಗಳಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿದೇವತೆಗಳು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು 'ಸಪ್ತಾರ್ಥಗರ್ಭಾ' ಎಂಬ ಮಾತಿಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು. 'ಭುವನಸ್ಯ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ 'ವನನೀಯಃ ಭಜನೀಯಃ' ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ವಿಷ್ಣು ಎಂದರ್ಥ. ಇಂತಹ ವಿಷ್ಣುವಿನ ರೇತಸ್ಸಿನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿದೇವತೆಗಳು ಅವನ ಆಜ್ಞೆಯಿಂದಲೇ ತಮ್ಮ ವಿವಿಧವಾದ ಧಾರಣಾದಿ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ್ದಾರೆ ಎಂದರ್ಥ.

ಶ್ರೀತಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ

ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ಅಕ್ಷರಳೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ

तत्त्वप्रदीप: - अदृश्यत्वादिगुणा: "तद्वा एतदक्षरं गार्ग्यदृष्टं द्रष्टृश्रुतं श्रोतृ" इत्यादिनाऽक्षरस्यैवोच्यन्ते । तच्च "एतस्य वा अक्षरस्य प्रशासने गार्गि सूर्याचन्द्रमसौ विधृतौ तिष्ठतः" इत्यादिना सूर्यादिविधारणान्मध्यमाक्षरं

ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಯದಕ್ಷರಂ ತದನ್ಯೈರದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಕಂ ಚೋಚ್ಯತೇ ತಲ್ಲಕ್ಷ್ಮೀತತ್ವಸ್ಯಾಪಿ ಸಮ್ಮವತೀತ್ಯೇವಂ
ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಯತಿ ಅದೃಶ್ಯತ್ವೇತ್ಯಾದಿನಾ ॥

ಇಲ್ಲಿರುವ 'ಆಹನಸಂ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ 'ಆಸಮಂತಾತ್ ಹಂತೃತ್ವಾತ್' ಎಂಬ
ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸಿದಾಗ ಸಂಹಾರಕಾರಕನಾದ ರುದ್ರ ಎಂಬ ಅರ್ಥ ಬರುತ್ತದೆ. 'ಸೋಮಂ'
ಎಂದರೆ ಉಮಾದೇವಿಯಿಂದ ಸಹಿತನಾದ ರುದ್ರನನ್ನು ಎಂದರ್ಥ. ಇನ್ನು 'ಅಕ್ಷರಂ ಅದೃಶ್ಯಂ
ದೃಶ್ಯಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಅಕ್ಷರತತ್ವಕ್ಕೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಗಳೂ ಸಹ
ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಚ್ಯನಾದವಳು
ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಇದನ್ನು 'ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಾಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ
ತೋರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಂಡನೆ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ: - ಸಿದ್ಧಾಂತಯತಿ ಅಕ್ಷರಮಿತಾದಿನಾ ॥ ಅಕ್ಷರಾಕ್ಷರಶಬ್ದೇನ
ವಿಷ್ಣುರೂಪತೇ ನ ಲಕ್ಷ್ಮೀ: । 'ಯದ್ ಭೂತಂ ಚ ಭವತ್ವ ಭವಿಷ್ಯತ್ವೇತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ । ಆಕಾಶ
ಏವ ತದೊತಂ ಚ ಪ್ರೊತಂ ಚ । ಏತಸ್ಮಿನ್ ಸ್ವಲ್ಪಕ್ಷರೇ ಗಾರ್ಗ್ಯಾಕಾಶ ಔತಶ್ಚ ಪ್ರೊತಶ್ಚ'
ಇತಿ ಸರ್ವಾಧಾರತಯೋಕ್ತಾಕಾಶಶಬ್ದಗೃಹೀತಲಕ್ಷ್ಮ್ಯಾಧಾರಾಕ್ಷರಾಕ್ಷರಾನಿಮಿತ್ತಜಗದ್ಧಾರಣ-
ನಿಮಿತ್ತಶ್ರವಣಾದಪ್ಯತ್ರಾಕ್ಷರಶಬ್ದೇನ ವಿಷ್ಣುರೂಪತೇ । ವಿಷ್ಣವಾಜ್ಞಯಾ ಜಗದ್ಧಾರಣಸ್ಯ
ಸಸೇತ್ಯಾದಿವಚನಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ ।

ಸಿದ್ಧಾಂತ - ಈ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಅಕ್ಷರಂ ಅಂಬರಾಂತದೃಶ್ಯತೇ'
ಎಂಬ ಸೂತ್ರವನ್ನು ರಚಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಚ್ಯನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಹೊರತು,
ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ವತಸ್ಮಿನ್ ಖಲ್ವಕ್ಷರೇ ಗಾರ್ಗಿ ಆಕಾಶ ಓತಶ್ಚ ಪ್ರೋತಶ್ಚ' ಎಂಬ
ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಆಕಾಶಶಬ್ದದಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ ತನಕ ಸಮಸ್ತ
ಚರಾಚರಾತ್ಮಕ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ಧಾರಣೆ ಮಾಡಿರುವಿಕೆ ಎಂಬ ಗುಣವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ
ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿರುವಿಕೆಯು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ
ಅಕ್ಷರ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ

ಸಕಲಪದಾರ್ಥಗಳೂ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಆಜ್ಞೆಯಿಂದಲೇ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿವೆ ಎಂಬುದಾಗಿ 'ಸಪ್ತಾರ್ಥಗರ್ಭಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ.

‘ಸಪ್ತಾರ್ಥಗರ್ಭಾ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಕಠಿಣಪದಾರ್ಥ

ಸತ್ತಕದೀಪಾವಹಿ: - सप्त महदहङ्कारपञ्चभूताख्याः पदार्थाः आ समन्ताद् ऋद्धो गर्भो ब्रह्माण्डाख्यो येषां ते ऋद्धगर्भाः । वननीयो भजनीयश्चेति भुवनस्य विष्णोः रेतःस्थानीयाः ते तस्य प्रदिशा आदेशेन आज्ञया विधर्मणि विधारणे तिष्ठन्ति आज्ञयैव धृता इत्यर्थः ॥

‘ತತ್ವ’ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಮಹತ್ತತ್ವ, ಅಂಕಕಾರತತ್ವ, ಪಂಚಭೂತಗಳೆಂಬ ಏಳು ಪದಾರ್ಥಗಳು ಎಂದರ್ಥ. ಇವುಗಳೇ ಆವರಣವಾಗಿವುಳ್ಳ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವು ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಅಭಿಮಾನಿಗಳಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿದೇವತೆಗಳು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ‘ಸಪ್ತಾರ್ಥಗರ್ಭಾ’ ಎಂಬ ಮಾತಿಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ‘ಭುವನಸ್ಯ’ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ‘ವನನೀಯಃ ಭಜನೀಯಃ’ ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ವಿಷ್ಣು ಎಂದರ್ಥ. ಇಂತಹ ವಿಷ್ಣುವಿನ ರೇತಸ್ಸಿನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿದೇವತೆಗಳು ಅವನ ಆಜ್ಞೆಯಿಂದಲೇ ತಮ್ಮ ವಿವಿಧವಾದ ಧಾರಣಾದಿ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ್ದಾರೆ ಎಂದರ್ಥ.

ಶ್ರೀತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ

ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ಅಕ್ಷರಳೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ

तत्त्वप्रदीपः - अदृश्यत्वादिगुणाः “तद्वा एतदक्षरं गार्ग्यदृष्टं द्रष्टुश्रुतं श्रोतृ” इत्यादिनाऽक्षरस्यैवोच्यन्ते । तच्च “एतस्य वा अक्षरस्य प्रशासने गार्गि सूर्याचन्द्रमसौ विधृतौ तिष्ठतः” इत्यादिना सूर्यादिविधारणान्मध्यमाक्षरं

ಭವಿತುಮಿಹಿತಿ । “ಅಹಂ ಸೋಮಮಾಹನಸಂ ವಿಭರ್ಮ್ಯಹಂ ತ್ವಚಾರಮುತ ಪೂಷಣಂ ಭಗಮ್” ಇತಿ ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಸ್ಯ ಸೂರ್ಯಾದಿವಿಧಾರಕತ್ವಶ್ರುತಃ । ಆಹನಸಮ್ ಆ ಸಮಂತಾತ್ ಹಂತಾರಂ ಸಂಹರ್ತಾರಿಮಿತ್ಯರ್ಥಃ । ಯಥ್ಯಪ್ಯದೃಶ್ಯತ್ವಾದಯೋ ವಿಣ್ಣೋಸ್ಸಮ್ಭವಂತಿ ತಥಾಽಪ್ಯಕ್ಷರಶಬ್ದಸ್ಯಾನ್ಯತ್ರಾಪಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಋಕ್ತಯುಕ್ತೇಶ್ಚ ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಸ್ಯಾಪಿ ಸಮ್ಭವಾದತ್ರ ತಸ್ಯೋಕ್ತಾ ಇತ್ಯತ ಆಹ - ‘ಅಕ್ಷರಮಮ್ಬರಾಂತಧೃತಃ’ ॥

ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಗಳು ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಶ್ರುತವಾಗಿವೆ. ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಅಕ್ಷರಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಕೊನೆಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿರುವ ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ವಾಕ್ಯ ಹೀಗಿದೆ - ತದ್ವಾ ಏತದಕ್ಷರಂ ಗಾರ್ಗಿ ಅದೃಷ್ಟಂ ದೃಷ್ಟ್ವ ಅಶ್ರುತಂ ಶ್ರೋತೃ ಎಲೈ ಗಾರ್ಗಿಯೇ ಈ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದದ್ದು ಬೇರೆಯವರಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ತಾನು ಮಾತ್ರ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ನೋಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಬೇರೆಯವರಿಗೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಹೇಳಿ ತಿಳಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಅಕ್ಷರ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಅದೃಶ್ಯತ್ವವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಈ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದ ವಸ್ತು ಯಾವುದು ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾಗ ಇದೇ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದ ಹಿಂದೆ ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಿರುವ ವಾಕ್ಯಸಂದರ್ಭ ಹೀಗಿದೆ - ‘ಏತಸ್ಯ ವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರಶಾಸನೇ ಗಾರ್ಗಿ ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸೌ ವಿದ್ಯತೌ ತಿಷ್ಠತಃ’ ಅಕ್ಷರನಿಂದಲೇ ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ ಮೊದಲಾದವರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ಥವಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರಾದ್ಯಾಧಾರತತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರವೆನಿಸಿದ ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿಯೇ ಅಕ್ಷರಳನಿಸುತ್ತಾಳೆ ಹೊರತು, ಉತ್ತಮಾಕ್ಷರವೆನಿಸಿದ ಭಗವಂತನು ಅಕ್ಷರ ಆಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಮತ್ತು ‘ಅಹಂ ಸೋಮಮಾಹನಸಂ ಬಿಭರ್ಮ್ಯಹಂ ತ್ವಷ್ಟಾರಮುತ ಪೂಷಣಂ ಭಗಮ್’ ಎಂಬ ಅಂಭಿಣೇಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ನಾನು ಸಂಹಾರಕನಾದ ಚಂದ್ರನನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದೇನೆ. ತ್ವಷ್ಟು, ಪೂಷ, ಸೂರ್ಯ ಮೊದಲಾದವರನ್ನೂ ಕೂಡ ಧರಿಸಿದ್ದೇನೆ ಎಂದು ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ಹೇಳಿದ್ದಾಳೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಂಭಿಣೇಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರಾದ್ಯಾಧಾರತತ್ವವು ಶ್ರುತವಾಗಿಯೋ, ಅದೇ ಧರ್ಮವು ಪ್ರಕೃತ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದ ಅಕ್ಷರಬ್ರಾಹ್ಮಣ-

ದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಶ್ರುತಿಸಂವಾದವಿರುವುದರಿಂದ ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಳೆನಿಸಿದ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯೇ ಅಕ್ಷರ ಎಂದು ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಅರ್ಹಳಾಗಿದ್ದಾಳೆ.

‘ಅಹಂ ಸೋಮಮಾಹನಸಮ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ‘ಅಹನಸಮ್’ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ‘ಅಹಂತೀತಿ ಅಹನಸಮ್’ ಎಂಬ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯಂತೆ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಸಂಹಾರ ಮಾಡುವ ಎಂದರ್ಥ.

ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಗಳನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಈಗಾಗಲೇ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಆದರೂ ಕೂಡ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಗಳನ್ನು ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಈಗಾಗಲೇ ಶ್ರುತಿಸಂವಾದಾದಿ ಆಧಾರಗಳನ್ನು ನೀಡಿರುವುದರಿಂದ ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಗಳನ್ನು ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿಯಲ್ಲಿಯೇ ವಿವಕ್ಷಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಿಂದ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿಯೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಳಾಗುತ್ತಾಳೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಈ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ‘ಅಕ್ಷರಮಂಬರಾಂತಧೃತೇಃ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ಹೊರಟಿದೆ.

ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಅಕ್ಷರಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಯಾರು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರು ?

ವಿಶೇಷವಿಚಾರ - ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಅಕ್ಷರಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಸಂಪೂರ್ಣ ಪ್ರಕರಣವನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ತನ್ಮೂಲಕವಾಗಿ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೊಬ್ಬನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂಬ ಪ್ರಮೇಯವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಅಧಿಕರಣವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಲು ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಅಕ್ಷರಬ್ರಾಹ್ಮಣವನ್ನು ಆಮೂಲಾಗ್ರವಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅಕ್ಷರಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಸಂಪೂರ್ಣ ಪ್ರಕರಣ ಹೀಗಿದೆ -

ಅಥ ಹ ವಾಚಕವ್ಯವಾಚ | ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ ಭಗವಂತೋ ಹಂತಾಹಮಿಮಂ ದೌ
ಪ್ರಶೌ ಪ್ರಕ್ಷಾಮಿ | ತೌ ಚೇನೈ ವಕ್ಷ್ಯತಿ, ನ ವೈ ಜಾತು ಯುಷ್ಮಾಕಮಿಮಂ ಕಶ್ಚಿದ್
ಬ್ರಹ್ಮೋದ್ಯಂ ಜೇತೇತಿ | ಪೃಚ್ಛಗಾರ್ಗೀತಿ |

ಅನಂತರ ವಾಚಕ್ಕುವಿನ ಮಗಳಾದ ಗಾರ್ಗಿಯು ಹೇಳಿದಳು. ಪೂಜ್ಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೇ, ನೀವು ಅನುಮತಿ ಕೊಟ್ಟರೆ ನಾನು ಈ ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯರನ್ನು ಕುರಿತು ಎರಡು ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನು ಕೇಳುತ್ತೇನೆ. ಅವರು ನನಗೆ ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ಉತ್ತರ ಹೇಳಿದರೆ ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ ಯಾರೂ ಕೂಡ ಈ ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿಯನ್ನು ಗೆಲ್ಲಲಾರಿರಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಗಾರ್ಗಿಯೇ, ಕೇಳು ಎಂದರು.

ಸಾ ಹೋವಾಚ | ಅಹಂ ವೈ ತ್ವಾ ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯ ಯಥಾಕಾಶ್ನೋ ತಾ ವೈದೇಹೋ ಪೋಗ್ರಪುತ್ರ ಉಜ್ಜಂ ಧನುರಧಿಜಂ ಕೃತ್ವಾದ್ವಿಭಾಗಾವಂತೌ ಸಪತ್ನಾತಿವ್ಯಾಧಿನೌ ಹಸ್ತೇ ಕೃತ್ವೋಪೋತ್ತಿಷ್ಠೇದ್ ಏವಮೇವಾಹಂ ದ್ವಾಭ್ಯಾಂ ಪ್ರಶ್ನಾಭ್ಯಾಮುಪೋದಸ್ಯಾಮ್ | ತೌ ಮೇ ಬ್ರೂಹೀತಿ | ಪೃಚ್ಛಗಾರ್ಗೀತಿ |

ಗಾರ್ಗಿ ಹೇಳಿದಳು ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯರೇ, ನಾನು ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ ಎರಡು ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನು ಕೇಳುತ್ತೇನೆ. ಕಾಶಿಯ ಅಥವಾ ವಿದೇಹದ ಪ್ರತಾಪಶಾಲಿ ರಾಜಕುಮಾರನು ಹೆದೆಯೇರಿಸದಿದ್ದ ಬಲ್ಲಿಗೆ ಹೆದೆಯೇರಿಸಿ, ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಭಯಂಕರ ನೋವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಕಬ್ಬಿಣದ ಮೊನೆಯುಳ್ಳ ಎರಡು ಬಾಣಗಳನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದು ಹೇಗೆ ಶತ್ರುಗಳ ಮುಂದೆ ನಿಲ್ಲುವನೋ ಹಾಗೆಯೇ ನಾನು ಕೂಡ ಎರಡು ಪ್ರಶ್ನೆ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ನಿಮ್ಮ ಬಳಿ ಬಂದಿರುವೆನು ನೀವು ನನ್ನ ಆ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರ ಹೇಳಿರಿ. ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯರು ಹೇಳಿದರು. ಗಾರ್ಗಿ ಕೇಳು ಆ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನು.

ಸಾ ಹೋವಾಚ | ಯದೂರ್ಧ್ವಂ ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯ ದಿವೋ, ಯದರ್ವಾಕ್ ಪೃಥಿವ್ಯಾ, ಯದಂತರಾ ದ್ವಾವಾಪೃಥಿವೀ ಇಮೇ ಯದ್ಭೂತಂ ಚ ಭವಚ್ಚ ಭವಿಷ್ಯ ಚೈತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ ಕ್ಷಿಂಸ್ತದೋತಂ ಚ ಪ್ರೋತಂ ಚೇತಿ |

ಗಾರ್ಗಿ ಕೇಳಿದಳು. ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಮೇಲಿನ ಮಹರಾದಿ ಲೋಕಗಳು, ವೈಕುಂಠದಿಂದ ಮೇಲಿನ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ನವಾವರಣಗಳೂ, ಪೃಥಿವಿಯ ಕೆಳಗಿನ ಪಾತಾಳ ಲೋಕಗಳೂ, ಅವುಗಳಿಗಿಂತ ಕೆಳಗಿನ ಅಂಡೋದಕವೂ, ನಡುವೆ ಇರುವ ಸ್ವರ್ಗದಿ ಲೋಕಗಳು, ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಲೋಕಗಳೂ, ಭೂತ ವರ್ತಮಾನ ಭವಿಷ್ಯತ್ತುಗಳೆಂದು ಬಲ್ಲವರು ಹೇಳುವವೆಲ್ಲವೂ ಯಾವುದರಲ್ಲಿ ಓತಪ್ರೋತವಾಗಿ ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿವೆ ?

ಸ ಹೋವಾಚ | ಯದೂರ್ಧ್ವಂ ಗಾರ್ಗಿ ದಿವೋ, ಯದರ್ವಾಕ್ ಪೃಥಿವ್ಯಾ, ಯದಂತರಾ ದ್ವಾವಾಪೃಥಿವೀ ಇಮೇ ಯದ್ಭೂತಂ ಚ ಭವಚ್ಚ ಭವಿಷ್ಯ ಚೈತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ ಆಕಾಶೇ ತದೋತಂ ಚ ಪ್ರೋತಂ ಚೇತಿ |

ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯರು ಹೇಳಿದರು. ಗಾರ್ಗಿ, ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕಿಂತ ಮೇಲಿನ ಮಹಾರಾಧಿ ಲೋಕಗಳೂ, ವೈಕುಂಠಕ್ಕಿಂತ ಮೇಲಿನ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಾವರಣಗಳೂ, ಪೃಥಿವಿಗಿಂತ ಕೆಳಗಿನ ಪಾತಾಳಲೋಕಗಳಲ್ಲೂ, ಅವುಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಕೆಳಗಿನ ಅಂಡೋದಕವೂ, ನಡುವೆ ಇರುವ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಲೋಕಗಳೂ, ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಲೋಕಗಳೂ, ಭೂತ ವರ್ತಮಾನ ಭವಿಷ್ಯತ್ತುಗಳೆಂದು ಬಲ್ಲವರು ಯಾವುದನ್ನು ಹೇಳುವರೋ ಅವೆಲ್ಲವೂ ಆಕಾಶನಾಮಕಳಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಓತಪ್ರೋತವಾಗಿ ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿವೆ.

ಸಾ ಹೋವಾಚ | ನಮಸ್ತೇಽಸ್ತು ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯ ಯೋ ಮ ಏತಂ ವ್ಯವೋಚಃ |
ಅಥಾಪರಸ್ಮೈ ಧಾರಯಸ್ವತಿ | ಪುಚ್ಛಗಾರ್ಗಿಣಿ |

ಗಾರ್ಗಿ ಹೇಳಿದಳು ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯರೇ, ನನ್ನ ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಉತ್ತರ ಹೇಳಿದಿರಿ. ನಿಮಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ. ಇನ್ನೊಂದು ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಸಿದ್ಧರಾಗಿರಿ. ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯರು ಹೇಳಿದರು 'ಗಾರ್ಗಿ' ಕೇಳು.

ಸಾ ಹೋವಾಚ | ಯದೂರ್ಧ್ವಂ ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯ ದಿವೋ, ಯದರ್ವಾಕ್ ಪೃಥಿವ್ಯಾ,
ಯದಂತರಾ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಇಮೇ ಯದ್ಭೂತಂ ಚ ಭವಚ್ಚ ಭವಿಷ್ಯಚ್ಚೇತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ
ಕಸ್ಯೆಸ್ತದೋತಂ ಚ ಪ್ರೋತಂ ಚೇತಿ |

ಗಾರ್ಗಿ ಕೇಳಿದಳು. ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯರೇ, ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕಿಂತ ಮೇಲಿರುವ ಮಹಾರಾಧಿ ಲೋಕಗಳೂ, ವೈಕುಂಠಕ್ಕಿಂತ ಮೇಲಿನ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಾವರಣಗಳೂ, ಪೃಥಿವಿಗಿಂತ ಕೆಳಗಿನ ಪಾತಾಳ ಲೋಕಗಳೂ, ಅವುಗಳಿಗಿಂತ ಕೆಳಗಿನ ಅಂಡೋದಕವೂ, ನಡುವೆ ಇರುವ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಲೋಕಗಳೂ, ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಲೋಕಗಳೂ, ಭೂತ ವರ್ತಮಾನ ಭವಿಷ್ಯತ್ತುಗಳೆಂದು ಬಲ್ಲವರು ಯಾವುದನ್ನು ಹೇಳುವರೋ ಅವೆಲ್ಲವೂ ಯಾವುದರಲ್ಲಿ ಓತಪ್ರೋತವಾಗಿ ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿವೆ?

ಸ ಹೋವಾಚ | ಯದೂರ್ಧ್ವಂ ಗಾರ್ಗಿ ದಿವೋ ಯದರ್ವಾಕ್ ಪೃಥಿವ್ಯಾ,
ಯದಂತರಾ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಇಮೇ ಯದ್ಭೂತಂ ಚ ಭವಚ್ಚ ಭವಿಷ್ಯಚ್ಚ ಇತ್ಯಾಚಕ್ಷತ
ಆಕಾಶ ಏವ ತದೋತಂ ಚ ಪ್ರೋತಂ ಚೇತಿ | ಕಸ್ಯನ್ ಖಿಲ್ವಾಶಾಃ ಓತಶ್ಚ ಪ್ರೋತಶ್ಚೇತಿ |

ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯರು ಹೇಳಿದರು ಗಾರ್ಗಿ, ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕಿಂತ ಮೇಲಿರುವ ಮಹಾರಾಧಿ ಲೋಕಗಳು, ವೈಕುಂಠಕ್ಕಿಂತ ಮೇಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಾವರಣಗಳೂ, ಪೃಥಿವಿಗಿಂತ ಕೆಳಗಿನ ಪಾತಾಳ ಲೋಕಗಳೂ, ಅವುಗಳಿಗಿಂತ ಕೆಳಗಿನ ಅಂಡೋದಕವೂ, ನಡುವೆ

ಇರುವ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಲೋಕಗಳೂ, ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಲೋಕಗಳೂ, ಭೂತ ವರ್ತಮಾನ ಭವಿಷ್ಯತ್ತುಗಳೆಂದು ಯಾವುದನ್ನು ಬಲ್ಲವರು ಹೇಳುವರೋ ಅವೆಲ್ಲವೂ, ಆಕಾಶನಾಮಕಳಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಓತಪ್ರೋತವಾಗಿ ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿವೆ. ಗಾರ್ಗಿ ಕೇಳಿದಳು ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಯಾರನ್ನು ಓತಪ್ರೋತವಾಗಿ ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿರುವಳು ?

ಸ ಹೋವಾಚ | ಏತದ್ವೈತದಕ್ಷರಂ ಗಾರ್ಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ ಅಭಿವದಂತಿ ಅಸೂಲಂ
ಅನಗು ಅಹ್ರಸ್ವಂ ಅದೀರ್ಘಂ ಅಲೋಹಿತಂ ಅಸ್ತೇಹಂ ಅಚ್ಛಾಯಂ ಅತಮಃ
ಅವಾಯು ಅನಾಕಾಶಂ ಅಸಂಗಂ ಅರಸಂ ಅಗಂಧಂ ಅಚಕ್ಷುಷ್ಯಂ ಅಶ್ರೋತ್ರಂ
ಅವಾಕ್ ಅಮನಃ ಅತೇಜಸ್ಯಂ ಅಪ್ರಾಣಂ ಅಮುಖ್ಯಂ ಅಮಾತ್ರಂ ಅನಂತರಂ
ಅಬಾಹ್ಯಂ | ನ ತದಶ್ವಾತಿ ಕಿಂಚನ | ನ ತದಶ್ವಾತಿ ಕಶ್ಚನ |

ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯರು ಹೇಳಿದರು - ಗಾರ್ಗಿ, ಲಕ್ಷ್ಮೀಗೆ ಅಕ್ಷರನಾಮಕ ನಾರಾಯಣನು ಆಧಾರ. ಆ ಅಕ್ಷರನ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಗಳೂ ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ - ಅವನು ಸೂಲ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಹ್ರಸ್ವ ಅಥವಾ ದೀರ್ಘವಾದ ಎಲ್ಲ ಪ್ರಾಕೃತ ವಸ್ತುಗಳಿಂದ ಭಿನ್ನ. ಪ್ರಾಕೃತರಕ್ತಾದಿ ರೂಪವಿಲ್ಲದವನು. ಪ್ರಾಕೃತಜಿಗಟುತನವಿಲ್ಲದವನು. ಅಜ್ಞಾನ ರಹಿತ. ಅವರಣ ರಹಿತ. ಶ್ವಾಸೋಚ್ವಾಸ ರಹಿತ. ಆಕಾಶ ಮೊದಲಾದ ಪಂಚಭೂತಮಯ ಶರೀರ ರಹಿತ. ಎಲ್ಲ ಕಡೆ ಇದ್ದರೂ ತತ್ವಯುಕ್ತ ದೋಷಲೇಪವಿಲ್ಲದವನು. ಪ್ರಾಕೃತ ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯ ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯರಹಿತ, ಪ್ರಾಕೃತಶರೀರರಹಿತ, ಪರಿಮಿತರಹಿತ, ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಒಳಗಿರುವವ, ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಹೊರಗೂ ಇರುವವ. ಆ ಅಕ್ಷರನು ತನ್ನ ಉಳಿವಿಗಾಗಿ ಯಾರನ್ನೂ ಆಶ್ರಯಿಸಿಲ್ಲ. ಅವನನ್ನು ಯಾರೂ ಅಳಿಸಲೂ ಶಕ್ತರಲ್ಲ.

ಏತಸ್ಯ ವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರಶಾಸನೇ ಗಾರ್ಗಿ ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸೌ ವಿದ್ಯತೌ ತಿಷ್ಠತಃ |
ಏತಸ್ಯ ವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರಶಾಸನೇ ಗಾರ್ಗಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೌ ವಿದ್ಯತೇ ತಿಷ್ಠತಃ | ಏತಸ್ಯ
ವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರಶಾಸನೇ ಗಾರ್ಗಿ ನಿರ್ಮೇಷಾ ಮುಹೂರ್ತಾ ಅಹೋರಾತ್ರಾಣಿ
ಅರ್ಧಮಾಸಾ ಮಾಸಾ ಋತವಃ ಸಂವತ್ಸರಾ ಇತಿ ವಿದ್ಯತಾಸ್ತಿಷ್ಠಂತಿ | ಏತಸ್ಯ ವಾ
ಅಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರಶಾಸನೇ ಗಾರ್ಗಿ ಪ್ರಾಚ್ಯೋಽನ್ಯಾ ನದ್ಯಃ ಸ್ಕಂದಂತೇ ಶ್ವೇತೇಭ್ಯಃ
ಪರ್ವತೇ ಭೈಃ ಪ್ರತೀಚ್ಯೋಽನ್ಯಾ ಯಾಂ ಯಾಂ ಚ ದಿಶಮನು | ಏತಸ್ಯ ವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ
ಪ್ರಶಾಸನೇ ಗಾರ್ಗಿ ದದತೋ ಮನುಷ್ಯಾಃ ಪ್ರಶಂಸಂತಿ, ಯಜಮಾನಂ ದೇವಾಃ,
ದರ್ವೀಂ ಪಿತರೋಽನ್ಯಾಯುತಾಃ |

ಈ ಅಕ್ಷರನಾಮಕ ಹರಿಯ ಇಚ್ಛಾಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಬ್ರಹ್ಮ-ರುದ್ರರು ಸುಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಅಕ್ಷರನ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ಶ್ರೀ ಭೂ ದೇವಿಯರು ಸುಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದ್ದಾರೆ. ಗಾರ್ಗಿ, ಈ ಅಕ್ಷರದ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ನಿಮಿಷಗಳು, ಮುಹೂರ್ತಗಳು, ಹಗಲು-ರಾತ್ರಿಗಳು, ಪಕ್ಷಗಳು, ತಿಂಗಳುಗಳು, ಋತುಗಳು, ವರ್ಷಗಳು ಇವುಗಳ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳು ಸುಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುತ್ತಾರೆ. ಗಾರ್ಗಿ, ಆ ಅಕ್ಷರನ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ನದಿಗಳೂ, ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ನದಿಗಳೂ, ಶ್ವೇತಪರ್ವತಗಳಿಂದ ಯಾವ ಯಾವ ದಿಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ಹರಿಯಬೇಕೋ ಆ ದಿಕ್ಕುಗಳಿಗೇ ಹರಿಯುತ್ತವೆ. ಗಾರ್ಗಿ, ಈ ಅಕ್ಷರನ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ದಾನ ಮಾಡುವವರನ್ನು ಮನುಷ್ಯರೂ, ಯಾಗ ಮಾಡುವವರನ್ನು ದೇವತೆಗಳೂ ಹೊಗಳುತ್ತಾರೆ. ಓತ್ಯಗಳು ದರ್ವಿಹೋಮವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಯೋ ವಾ ಏತದಕ್ಷರಂ ಗಾರ್ಗಿ ಅವಿದಿತ್ವಾ ಅಸ್ಮಿನ್ ಲೋಕೇ ಜುಹೋತಿ ಯಜತೇ ತಪಸ್ವಿತ್ಯತೇ ಬಹುನಿ ವರ್ಷಸಹಸ್ರಾಣಿ, ಅಂತವದೇವಾಸ್ಯ ತದ್ ಭವತಿ | ಯೋ ವಾ ಏತದಕ್ಷರಂ ಗಾರ್ಗಿ ಅವಿದಿತ್ವಾ ಅಸ್ಮಾಲೋಕಾತ್ ಪ್ರೈತಿ, ಸ ಕೃಪಣಃ. ಅಥ ಯ ಏತದಕ್ಷರಂ ಗಾರ್ಗಿ ವಿದಿತ್ವಾ ಅಸ್ಮಾಲೋಕಾತ್ ಪ್ರೈತಿ, ಸ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ |

ಗಾರ್ಗಿ, ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಯಾರು ಈ ಅಕ್ಷರನನ್ನು ತಿಳಿಯದೆ ಹೋಮ ಮಾಡುತ್ತಾನೋ, ದಾನ ಮಾಡುತ್ತಾನೋ, ಬಹುಸಾವಿರ ವರ್ಷ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೋ ಅವನು ಸ್ವರ್ಗದಿ ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಬಹು ಸಾವಿರ ವರ್ಷ ವಾಸ ಮಾಡಬಹುದು. ಆದರೂ ಆ ಫಲವು ನಶ್ವರವೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಗಾರ್ಗಿ, ಯಾರು ಈ ಅಕ್ಷರನನ್ನು ತಿಳಿಯದೆ ಮರಣ ಹೊಂದುತ್ತಾನೋ ಅವನು ಶೋಚನೀಯನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಸಂಸಾರ ಬಂಧನದಲ್ಲಿಯೇ ಇರುತ್ತಾನೆ. ಗಾರ್ಗಿ, ಯಾರು ಈ ಅಕ್ಷರನನ್ನು ತಿಳಿದು ಮರಣ ಹೊಂದುತ್ತಾನೋ ಅವನು ಮುಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ.

ತದ್ ವಾ ಏತದಕ್ಷರಂ ಗಾರ್ಗಿ, ಅದೃಷ್ಟಂ ದೃಷ್ಟ್ವ | ಅಶ್ರುತಂ ಶ್ರೋತೃ | ಅಮತಂ ಮಂತ್ರ | ಅವಿಜ್ಞಾತಂ ವಿಜ್ಞಾತೃ | ನಾನ್ಯದತೋಽಸ್ತಿ ದೃಷ್ಟ್ವ | ನಾನ್ಯದತೋಽಸ್ತಿ ಶ್ರೋತೃ | ನಾನ್ಯದತೋಽಸ್ತಿ ಮಂತ್ರ | ನಾನ್ಯದತೋಽಸ್ತಿ ವಿಜ್ಞಾತೃ | ಏತಸ್ಮಿನ್ ಖಲು ಅಕ್ಷರೇ ಗಾರ್ಗಿ ಆಕಾಶ ಓತಶ್ಚ ಪ್ರೋತಶ್ಚೈತಿ |

ಗಾರ್ಗಿ, ಈ ಅಕ್ಷರನು ಅನ್ಯರಿಗೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನೋಡಲಾಗದವನು. ತಾನು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ನೋಡುವವನು. ಅನ್ಯರಿಗೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಹೇಳಿ ತಿಳಿಯಲಾಗದವನು. ತಾನು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಕೇಳುವವನು. ಅನ್ಯರಿಗೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಗ್ರಹಿಸಲಾಗದವನು.

ತಾನು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಮನಸಾ ಗ್ರಹಿಸುವವನು. ಅನ್ಯರಿಗೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಿಳಿಯಲಾಗದವನು. ತಾನು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿಯುವವನು. ಅಕ್ಷರನಿಂದ ಅನ್ಯರು ಯಾರೂ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ನೋಡುವವರಲ್ಲ. ಅವನಿಗಿಂತ ಅನ್ಯರು ಯಾರೂ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಕೇಳುವವರಲ್ಲ. ಅವನಿಗಿಂತ ಅನ್ಯರು ಯಾರೂ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಮನಸಾ ತಿಳಿಯುವವರಲ್ಲ. ಇವನಿಗಿಂತ ಬೇರೆ ಯಾರೂ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವವನಿಲ್ಲ. ಗಾರ್ಗಿ ಇಂಥ ಅಕ್ಷರನಲ್ಲಿಯೇ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯೂ ಓತಪ್ರೋತವಾಗಿ ಆಶ್ರಯ ಪಡೆದಿದ್ದಾಳೆ.

ಸಾ ಹೋವಾಚ | ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ ಭಗವಂತಃ ತದೇವ ಬಹು ಮನ್ಯಧ್ವಂ ಯದ್
ಅಸ್ಮಾದ್ ನಮಸ್ಕಾರೇಣ ಮುಚ್ಯಧ್ವಮ್ | ನ ವೈ ಜಾತು ಯುಷ್ಮಾಕಮಿಮಂ ಕಕ್ಷಿದ್
ಬ್ರಹ್ಮೋದ್ಯಂ ಜೇತಾ ಇತಿ | ತತೋ ಹ ವಾಚಕ್ಕವೀ ಉಪರರಾಮ |

|| ಇತಿ ಅಕ್ಷರ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ ||

ಗಾರ್ಗಿ ಹೇಳಿದಳು, ಪೂಜ್ಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೇ ನಾನು ಹೇಳುವುದನ್ನು ಆದರದಿಂದ ಕೇಳಿರಿ. ನೀವು ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯರಿಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಅವರಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಯನ್ನು ಪಡೆಯಿರಿ. ಏಕೆಂದರೆ ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ ಯಾರೂ ಈ ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿಯನ್ನು ಗೆಲ್ಲಲಾರಿರಿ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿ ಗಾರ್ಗಿ ವಿರಮಿಸಿದಳು.

|| ಇಲ್ಲಿಗೆ ಅಕ್ಷರ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಮುಗಿಯಿತು ||

ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಧರಿಸಿದ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಅಕ್ಷರನಾಗುತ್ತಾನೆ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - “यद्भूतं च भवच्च भविष्यच्चेत्याचक्षते, आकाश एव तदोतं च प्रोतं च” इत्युक्त्वा ‘एतस्मिन्नु खल्वक्षरे गार्ग्याकाश ओतश्च प्रोतश्च’ इति वचनेन अम्बरान्तस्य सर्वस्य धृतेरुक्तत्वाद् ब्रह्मैवाक्षरम् । भर्ता सन् विष्णुर्जीवैर्हृदि भ्रियमाणश्च विभर्ति च ।

‘ಯದ್ಭೂತಂ ಚ ಭವಚ್ಚ ಭವಿಷ್ಯಚ್ಛೇತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ, ಆಕಾಶ ಏವ ತದೋತಂ ಚ ಪ್ರೋತಂ ಚ’ ಭೂತ, ವರ್ತಮಾನ, ಭವಿಷ್ಯದ್ ವಸ್ತುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿಯೇ ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಪಡೆದಿವೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿ, ‘ಏತಸ್ಮಿನ್ನು ಖಲವಕ್ಷರೇ ಗಾರ್ಗ್ಯಾಕಾಶ ಓತಶ್ಚ ಪ್ರೋತಶ್ಚ’ ಎಲೈ ಗಾರ್ಗಿಯೇ ಅಕ್ಷರತತ್ವದಲ್ಲಿಯೇ ಈ ಆಕಾಶವು ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಪಡೆದಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಈ ಮಾತಿನಿಂದ ಅಕ್ಷರತತ್ವವು ಆಕಾಶದ ತನಕ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಧರಿಸಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು.

ಆದ್ದರಿಂದ ಅಕ್ಷರನಾಮಕನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಸಕಲಕ್ಕೂ ಆಶ್ರಯ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಮಹಾವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಸಕಲಜೀವರು ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮಹಾವಿಷ್ಣು ಆ ಸಕಲರನ್ನೂ ಕೂಡ ತಾನೇ ಧರಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಸಕಲಧಾರಕತ್ವ ಇತರರಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ

ವಿಶೇಷವಿಚಾರ - ಪೃಥ್ವೀಲೋಕದಿಂದ ಆಕಾಶದ ತನಕ ಸಕಲವನ್ನೂ ಕೂಡ ಅಕ್ಷರತತ್ವವು ಧರಿಸಿದೆ ಎಂದು ಉಪನಿಷತ್ತು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಇಂಥ ಅಕ್ಷರನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಸಕಲ ಶ್ರುತಿ-ಸ್ಮೃತಿಗಳು ಸಕಲಧಾರಕತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಆಸಾಧಾರಣಸಾಮರ್ಥ್ಯವೆಂದು ಬಣ್ಣಿಸಿವೆ. ಇತರರಲ್ಲಿ ಈ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಸರ್ವಧಾ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆ.

'ಏತಸ್ಮಿನ್ನು' ಎನ್ನಲು ಕಾರಣವೇನು ?

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಏತಸ್ಮಿನ್ನು ಖಲ್ವಕ್ಷರೇ' ಎಂಬ ಪಾಠವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ 'ಏತಸ್ಮಿನ್ ಖಲ್ವಕ್ಷರೇ' ಎಂಬ ಪಾಠವಿದೆ. ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಪಾಠವನ್ನು ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಮಾಡಿ, ಭಾಷ್ಯಕಾರರು 'ಏತಸ್ಮಿನ್ನು' ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲು ಬಹಳ ಔಚಿತ್ಯವಿದೆ. ವೇದದ ಬೇರೆ ಶಾಖೆಯಲ್ಲೂ ಸಹ ಇದೇ ಅಕ್ಷರದಲ್ಲಿ ಸಕಲವೂ ನೆಲೆಗೊಂಡಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದ ಮಾತಿಗೆ ಇತರ ಶಾಖೆಯಲ್ಲಿರುವ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯದ ಸಂವಾದವನ್ನು ಇದರಿಂದ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ನಿಜವಾದ ಆಧಾರ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - एतदुक्तं भवति । यद्यपि हरिर्जंगता श्रियत इत्युच्यते जगति व्याप्तत्वात् । जगद्विभर्ति च । नैतावता तयोराधाराधेयभावस्तुल्य इति मन्तव्यम् । किन्तु मूलभर्ता सन् श्रियमाणश्च विभर्ति च । युज्यते च तस्यैकस्यैव बहुरूपतया निविष्टत्वादिति । यस्मिन्निदं सम्यक्च विविधं चैधि ॥

ಒಟ್ಟು ಅಭಿಪ್ರಾಯ - ಶ್ರೀಹರಿಯು ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತನಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತು ಇವನನ್ನು ಧರಿಸಿದೆ ಎಂದು ಉಪನಿಷತ್ತು ಹೇಳಿದೆ. ಇಂಥ ಜಗತ್ತನ್ನು ತಾನೂ ಕೂಡ ಧರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಜಗತ್ತು ಎರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಆಧಾರಾಧೇಯಭಾವವು ಸಮಾನವಾಯಿತೆಂದು ತಿಳಿಯಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ಮೂಲಭರ್ತೃವೆನಿಸಿದ ಮಹಾವಿಷ್ಣು ತನ್ನನ್ನು ಧರಿಸಿದ ಜಗತ್ತನ್ನೂ ಕೂಡ ತಾನೇ ಧರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಅದನ್ನು ಒಬ್ಬನೇ ಆಗಿದ್ದರೂ ಬಹುರೂಪಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ಅಯುಕ್ತವಲ್ಲ.

'ಯಸ್ತನ್ನಿದಂ ಸಂಚ ವಿಚೈಧಿ ಸರ್ವಂ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಚ, ವಿ, ಚ, ಏಧಿ ಎಂಬುದಾಗಿ ಪದಚ್ಛೇದವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಸಂ - ಚೆನ್ನಾಗಿ, ವಿ - ಅನೇಕ ರೂಪದಿಂದ, ಇದಂ - ಈ ಜಗತ್ತು, ಯಸ್ಮಿನ್ - ಯಾವ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ, ಏಧಿ = ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಹೊಂದಿ ವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದಿದೆಯೋ ಎಂಬುದಾಗಿ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಪಾಠಾಂತರದ ಬಗ್ಗೆ

ವಿಶೇಷ ವಿಚಾರ - ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಭರ್ತಾ ಸನ್ ಭ್ರಿಯಮಾಣೋ ಬಿಭರ್ತಿ । ಏಕೋ ದೇವೋ ಬಹುಧಾ ನಿವಿಷ್ಠಃ' ಎಂದಷ್ಟೇ ಶ್ರುತಿಯ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟೇ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಇತ್ತೀಚಿನ ಭಾಷ್ಯದ ಪುಸ್ತಕಗಳಲ್ಲಿ 'ಯದಾ ಭಾರಂ ತಂದ್ರಯತೇ ಸ ಭರ್ತುಮ್ । ಪರಾಸ್ಯ ಭಾರಂ ಪುನರಸ್ತಮೇತಿ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯವನ್ನೂ ಕೂಡ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾರೆ. ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣ ಶ್ರುತಿಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದರಿಂದ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಇದನ್ನು ಸೇರಿಸಿರಬಹುದು. ಆದರೆ ಪ್ರಾಚೀನ ಪುಸ್ತಕಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಉತ್ತರಾರ್ಥವು ಕಾಣಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

'ಯಸ್ತನ್ನಿದಂ ಸಂ ಚ ವಿ ಚೈಧಿ ಸರ್ವಂ ಯಸ್ಮಿನ್ ದೇವಾ ಅಧಿ ವಿಶ್ವೇ ನಿಷೇದುಃ' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಸರ್ವಂ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಯಾವುದೇ ಟೀಕಾರಾಯರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಬರೆದಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಮಹಾನಾರಾಯಣೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಬರುವ ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ಸರ್ವಂ' ಎಂಬ ಪದವು ಪ್ರಾಚೀನ ಕೋಶಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಇತ್ತೀಚಿನ ಮುದ್ರಿತ ಪುಸ್ತಕಗಳಲ್ಲಿ ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲೂ ಕೂಡ 'ಸರ್ವಂ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹಾಗೂ ಭಾಷ್ಯದ ಆಚಾರ್ಯರ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ 'ಸರ್ವಂ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಮುದ್ರಿತ ಪುಸ್ತಕಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಶ್ರೀಮಜ್ಜಯತೀರ್ಥಭಿಕ್ಷುಗಳಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಅಕ್ಷರ ಎಂಬ ನಾಮಸಮನ್ವಯ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ॥ ಅಕ್ಷರಮಮ್ಬರಾಂತಧೃತೇ: ॥

ಅತ್ರಾವಿನಾಶಿತ್ವಸಾಮ್ಯಾತ್ ಚಿತ್ರಕೃತೌ ಹರಿ ಚ ಸಾಧಾರಣಸ್ಯಾಕ್ಷರನಾಘ್ನೋ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ
ಸಮನ್ವಯಪ್ರತಿಪಾದನಾದಸ್ತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಾದಿಸಂಕ್ಲಿಪ್ತಿಃ ।

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾದ
'ಅವಿನಾಶಿತ್ವ' ಎಂಬ ಧರ್ಮವಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ 'ಅಕ್ಷರ' ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ
ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರಸಂಗತಿ, ಅಧ್ಯಾಯಸಂಗತಿ ಹಾಗೂ
ಪಾದಸಂಗತಿಗಳು ಇವೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಸಂಗತಿಗಳು

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಸಂಕ್ಲಿಪ್ತಿಂ ವಿಷಯವಾಕ್ಯಮುದಾಹೃತ್ಯ ವಿಷಯಾದಿಕಂ ಚ
ಸೂಚಯನ್ ಸಯುಕ್ತಿಕಂ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಂ ಚ ದರ್ಶಯತಿ - ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದೀತಿ ॥

ಶ್ರುತಿಸಂಗತಿ ಹಾಗೂ ಅಧಿಕರಣ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು, ವಿಷಯವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾ
ವಿಷಯಾದಿಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವವರಾಗಿ ಯುಕ್ತಿಯದ್ದವಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನೂ ಸಹ
ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ.

ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಗಳುಳ್ಳವನು ಅಕ್ಷರ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಾಃ ಪೂರ್ವ ವಿಷ್ಣೋರುಕ್ತಾಸ್ತೇ ಚ ವಾಚಸನೇಯಕೇ
ಅಕ್ಷರಸ್ಯೋಕ್ತಾಃ ।

ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಗಳನ್ನು ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಯಿತು. ಅದೇ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಗಳನ್ನು ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತು ಅಕ್ಷರನಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಅದು ಹೀಗೆ -

ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಏನು ಹೇಳಿದೆ ?

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - 'ತದ್ವಾ ಎತದಕ್ಷರಂ ಗಾರ್ಗಿ ಅದೃಶ್ಯಂ ದ್ರಷ್ಟೃಶ್ರುತಂ ಶ್ರೋತ್ರಮತಂ ಮನ್ತ್ರವಿಜ್ಞಾತಂ ವಿಜ್ಞಾತೃ ನಾನ್ಯದತೋಽಸ್ತಿ ದ್ರಷ್ಟೃ ನಾನ್ಯದತೋಽಸ್ತಿ ಶ್ರೋತೃ ನಾನ್ಯದತೋಽಸ್ತಿ ಮನ್ತೃ ನಾನ್ಯದತೋಽಸ್ತಿ ವಿಜ್ಞಾತ್ರೇತಸ್ಮಿನ್ಸತ್ತ್ವಕ್ಷರೇ ಗಾರ್ಗ್ಯಾಕಾಶ ಔತಶ್ಚ ಪ್ರೋತಶ್ಚ' ಇತಿ ।

'ಎಲೈ ! ಗಾರ್ಗಿಯೇ, ಅಕ್ಷರತತ್ವವು ಬೇರೆಯವರಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ್ದು, ಕೇಳಲೂ ಸಹ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ, ಮನನಕ್ಕೂ ಸಹ ವಿಷಯವಲ್ಲ, ಬೇರೆಯವರಿಂದ ನೋಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ, ಸ್ವತಃ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನೋಡುತ್ತದೆ, ಕೇಳುತ್ತದೆ, ಮನನ ಮಾಡುತ್ತದೆ, ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಯಾರೂ ಸಹ ನೋಡಿದವರೂ, ಕೇಳಿದವರೂ, ಮನನ ಮಾಡಿದವರೂ, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ತಿಳಿದವರೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಎಲೈ ! ಗಾರ್ಗಿಯೇ, ಇಂತಹ ಅಕ್ಷರತತ್ವದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಆಶ್ರಯ ಪಡೆದಿದೆ' ಎಂದು.

ಅಕ್ಷರ ಯಾರು ?

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - तस्याक्षरस्य विष्णोरन्यत्वेऽदृश्यत्वादिकं चान्यस्यैव प्रसज्येत इत्यवश्यं निर्णयत्वम् ।

ಈ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ಅಕ್ಷರವು ವಿಷ್ಣುವಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾದರೆ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳೂ ಸಹ ಬೇರೆಯವರಲ್ಲಿಯೇ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಿಂದ ಯಾರು ವಾಚ್ಯರಾಗಿದ್ದಾರೆಂಬುದನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ನಿರ್ಣಯ ಮಾಡಬೇಕು.

ಸಂಶಯ ಹಾಗೂ ಸಂಶಯಬೀಜ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ತದಕ್ಷರಂ ವಿಷಯಃ । किं विष्णुरुत चेतनप्रकृतिरिति सन्देहः । उक्तसाधारण्यं च सन्देहबीजम् ।

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪ್ರಕೃತವಾದ ಅಕ್ಷರವೇ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಅಕ್ಷರವು ವಿಷ್ಣುವೋ ಅಥವಾ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೋ ? ಎಂದು ಸಂದೇಹ. ಎರಡೂ ಕಡೆ ಸಮಾನವಾಗಿರುವ ಅವಿನಾಶಿತವು ಸಂದೇಹಕ್ಕೆ ಕಾರಣ.

ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಳೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - द्रष्टृत्वादिश्रवणात् जडप्रकृतैरोद्धारस्य च न सन्देहनिविष्टत्वम् । उत्तराधिकरणे त्वीक्षणस्य प्रथमाप्रतीतेरस्त्यवकाशः । एतदक्षरं मध्यमं श्रीतत्त्वमेवेति पूर्वः पक्षः ।

ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರತತ್ವಕ್ಕೆ ದೃಷ್ಟಾಂತವೇ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನಾಗಲೀ, ಓಂಕಾರವನ್ನಾಗಲೀ, ಸಂಶಯ ಕೋಟಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಮುಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯವಾಕ್ಯವೆನಿಸಿದ 'ಸದೇವ ಸೌಮ್ಯ ಇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಈಕ್ಷಣೀಯತ್ವಧರ್ಮವು ಮೊದಲು ಪ್ರತೀತವಾಗದ ಕಾರಣ ಅಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಿಂದ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನೂ ಸಹ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲೇ ಈಕ್ಷಣಧರ್ಮವು ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯನ್ನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ರೀತತ್ವವೆನಿಸಿದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೇ ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಳೆನಿಸಿದ್ದಾಳೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

'ಅಹಂ ಸೋಮಮಾಹನಸಂ ಬಿಭರ್ಮಿ'

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - तत्राक्षरशब्दस्य प्रसिद्धेः । 'एतस्य वाऽक्षरस्य प्रशासने गार्गि सूर्याचन्द्रमसौ विधृतौ तिष्ठतः' इत्यादिनाऽक्षरस्य चन्द्रसूर्याद्याधारत्व प्रतीतिश्च । चन्द्राद्याधारत्वस्य च 'अहं सोमम्' इत्यादेस्तद्धर्मत्वात् ।

ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವೇ ಆಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಏತಸ್ಯವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರಶಾಸನೇ ಗಾರ್ಗಿ ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸೌ ವಿಧೃತೌ ತಿಷ್ಠತಃ', 'ಅಕ್ಷರತತ್ವದ ಆಜ್ಞೆಯಿಂದ ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ ಎಲ್ಲರೂ ಸಹ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿದ್ದಾರೆ'. ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಅಕ್ಷರ ತತ್ವವು ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ ಮೊದಲಾದವರಿಗೆ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರ ಮೊದಲಾದವರಿಗೆ ಆಧಾರವಾಗಿರುವಿಕೆಯು ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ ಗುಣವಾಗಿದೆ ಎಂದು 'ಅಹಂ ಸೋಮಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಅಂಭ್ರಣೇ ಸೂಕ್ತದ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳೂ ಸಹ ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರದಲ್ಲಿಯೇ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನಚ ವಾಚ್ಯಮದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿವಿಷ್ಣುಧರ್ಮಭವಣಾತ್ ತಸ್ಯಾಕ್ಷರತ್ವಮಿತಿ।
ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಾನಾಂ ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರೇಽಪಿ ಸಮ್ಮಭಾವಾತ್ ।

ಪ್ರಶ್ನೆ - ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳೂ ಸಹ ಅದೇ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣದ ನ್ಯಾಯದಂತೆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮವಾದ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಗುಣದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯನಾಗಬೇಕಲ್ಲವೇ?

ಉತ್ತರ - ಆಗಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮವು ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಳೆನಿಸಿದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲೂ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ.

ಲಕ್ಷ್ಮೀಯೇ ಅದೃಶ್ಯಳೆನ್ನಲು ಶ್ರುತಿಪ್ರಮಾಣ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - तथा च स्मृतिः -

‘ये त्वक्षरमनिर्देश्यमव्यक्तं ध್ಯಯುपासते ।

सर्वत्रगमचिन्त्यं च कूटस्थमचलं ध्रुवम्’ ।

‘आसीदिदं तमोभूतमप्रज्ञातमलक्षणम् ।

अप्रतर्क्यमनिर्देश्यं प्रसुप्तमिव सर्वतः’ इत्यादि ।

ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸ್ತೂತಿ ಪ್ರಮಾಣವಿದೆ.

‘ಯೇ ತಕ್ಷರಂ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಮವ್ಯಕ್ತಂ ಪರ್ಯುಪಾಸತೇ |

ಸರ್ವತ್ರಗಮಚಿಂತ್ಯಂ ಚ ಕೂಟಶ್ಫಮಚಲಂ ಧ್ರುವಮ್ ||

ಅಕ್ಷರಳು ಅತ್ಯಂತ ಸೂಕ್ಷ್ಮಳಾದ್ದರಿಂದ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಳೂ, ಅವ್ಯಕ್ತಳೂ, ಸರ್ವತ್ರವ್ಯಾಪ್ತಳೂ, ಅಚಿಂತ್ಯಳೂ, ಆಕಾಶದಂತೆ ಕೂಟಶ್ಫಳೂ, ಅಚಲಳೂ, ನಿರ್ವಿಕಾರಳೂ ಆಗಿದ್ದಾಳೆ. ಇಂತಹ ಅಕ್ಷರಳೆನಿಸಿದ ಲಕ್ಷ್ಮೀಯನ್ನು ಯಾರು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೋ, ಎಂಬುದಾಗಿ ಈ ಸ್ತೂತಿಯು ಅದೃಶ್ಯತ್ವವನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಮೀಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ ಮತ್ತು

ಅಸೀದಿದಂ ತಮೋಭೂತಂ ಅಪ್ರಜ್ಞಾಕಮಲಕ್ಷಜಮ್ ||

ಅಪ್ರತರ್ಕ್ಯಮನಿರ್ದೇಶ್ಯಂ ಪ್ರಸುಪ್ತಮಿವ ಸರ್ವತಃ ||

‘ಅಜ್ಞೇಯಸ್ವರೂಪಳೂ, ಶಬ್ದದಿಂದ ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದವಳೂ, ಲೌಕಿಕ ಚಕ್ಷು ಇಲ್ಲದವಳೂ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಹಾಗೂ ಅನುಮಾನಗಳಿಂದ ಅಗೋಚರಳೂ, ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಾರವಿಲ್ಲದವಳೂ, ಜಡಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಅಭಿಮಾನಿಯಾದವಳೂ ಸಹ, ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೇ ಆಗಿದ್ದಾಳೆ’. ಈ ಸ್ತೂತಿಯಲ್ಲೂ ಸಹ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಧರ್ಮವು ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ ಲಕ್ಷಣವೆಂದು ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಅದೃಶ್ಯತ್ವವು ಉಭಯತ್ರ ಸಮಾನವಲ್ಲವೇ ?

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - अथापि स्यात् । अक्षरश्रुतेरदृश्यत्वादिलिङ्गानां च मध्यमोत्तमाक्षरयोः साम्येऽत्र मध्यमैवोच्यत इति निर्बन्धे को हेतुरिति ||

ಪ್ರಶ್ನೆ - ಅಕ್ಷರಶ್ರುತಿ ಹಾಗೂ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಲಿಂಗಗಳೆಲ್ಲವೂ ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಳೆನಿಸಿದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಉತ್ತಮಾಕ್ಷರನೆನಿಸಿದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮಾನವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಳೆನಿಸಿದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೇ ಅಕ್ಷರಳಾಗುತ್ತಾಳೆ ಎಂದು ಆಗ್ರಹಿಸಲು ಏನು ಕಾರಣ ?

ಲಕ್ಷ್ಮೀಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅದೃಶ್ಯತ್ವ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಮೈವಮ್ । 'ನ ತದಸ್ಮನಾತಿ ಕಿಚ್ಚನ' ಇತ್ಯಕ್ಷರಸ್ಯಾನಶನೋಕ್ತೆಃ ।
ತच्च ವಿಷ್ಣೋವಿರೂಢಮ್ । 'ಅತ್ತಾ ಚರಾಚರಗ್ರಹಣಾತ್' ಇತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ । ನಚ
ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಸ್ಯಾನಶನಾಙ್ಗೀಕಾರೇ ವಿರೋಧೋಽಸ್ತಿ । ಅतो ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಮೇವೈತದಕ್ಷರಮಿತಿ
ತಸ್ಯೈವಾದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಕತ್ವಮಿತಿ भावः ।

ಇದು ತಪ್ಪು. 'ನ ತದಶ್ಚಾತಿ ಕಿಂಚನ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಯಾರು ಅಕ್ಷರನೆನಿಸಿದ್ದಾರೋ ಅವರು
ಎನನ್ನೂ ತಿನ್ನುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಇಂತಹ ಅನಶನತ್ವವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ
ಹೇಳುವುದು ವಿರುದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಅತ್ತಾ ಚರಾಚರಗ್ರಹಣಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ
ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಭಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆಂದು ಈಗಾಗಲೇ ಸಾಧಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಳೆನಿಸಿದ
ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ಎನನ್ನೂ ಸಹ ತಿನ್ನುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ, ಇಂತಹ ವಿರೋಧಕ್ಕೆ
ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಳೆನಿಸಿದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೇ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯಳಾಗುತ್ತಾಳೆ,
ಅವಳೇ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮವುಳ್ಳವಳೂ ಸಹ ಆಗುತ್ತಾಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

'ಸೋಮ ಮಾಹನಸಂ' ಎಂಬುದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಆಹನಸಂ ಯಜ್ಞೇವಭಿಷ್ಯಮಾಣಮ್ । ಲತಾಭಿಮಾನಿತ್ವೇನೇಯ -
ಮುಕ್ತಿಃ । 'ಸೋಮಂ ರಾಜಾನಂ ಜುಹ್ವತಿ । ತಂ ದೇವಾ ಭಕ್ಷಯಂತಿ' ಇತ್ಯಾದಿವತ್ ।

ಆಹನಸಂ = ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಕುಟ್ಟಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಂತಹ ಸೋಮಲತೆಯು ಹಾಗೂ ಅದಕ್ಕೆ
ಅಭಿಮಾನಿಯಾದ ಚಂದ್ರನು, 'ಸೋಮಂ ರಾಜಾನಂ ಜುಹ್ವತಿ ತಂ ದೇವಾ ಭಕ್ಷಯಂತಿ'
ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಚಂದ್ರನ ಹವನ, ಭಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಸೋಮಲತಾಭಿಮಾನಿಯಾದ್ದರಿಂದ
ಔಪಚಾರಿಕವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೋ ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ಆಹನಸತ್ವವನ್ನು ಔಪಚಾರಿಕವಾಗಿ
ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಲಕ್ಷ್ಮೀಗೂ ಆಧಾರನಾದವನೇ ಅಕ್ಷರ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಸಿದ್ಧಾಂತಯತ್ಸೂತ್ರಮವತಾರ್ಯ ವ್ಯಾಚಢೇ - ಅತ ಇತಿ ॥
'ಯದ್ಭೂತಂ ಚ ಭವಚ್ಚ ಭವಿಷ್ಯಚ್ಛೇತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ । ಆಕಾಶ ಁವ ತದೊತಂ ಚ ಪ್ರೊತಂ ಚ'
ಇತ್ಯಾಕಾಶಾಖ್ಯಪ್ರಕೃತೇಃ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಮುಕ್ತವಾ 'ಁತಸ್ಮಿನ್ ಖಲ್ವಕ್ಷರೇ ಗಾರ್ಗ್ಯಾಕಾಶ
ಁತಶ್ಚ ಪ್ರೊತಶ್ಚ' ಇತ್ಯಕ್ಷರಸ್ಯ ತದಾಧಾರತ್ವಶ್ರವಣಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ ।

ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಸಾಧಪನೆ ಮಾಡುವ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅವತಾರಿಕೆ ನೀಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಅತಃ'
ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ.

ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅಕ್ಷರವು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಅಂತಹ ಯಾವಾತನು
ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದ ಮೇಲೆ ಭೂಲೋಕದ ಕೆಳಗೆ ಮತ್ತು ಇವೆರಡರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ತುಂಬಿದ್ದಾನೋ
ಅಂತಹ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ, ಮುಂದಿನ ಮತ್ತು ಈಗಿನ ಸಕಲಪದಾರ್ಥಗಳೆಲ್ಲವೂ
ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಪಡೆದಿರುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ ಆಕಾಶ ಎಂಬ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ
ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿ 'ಎತಸ್ಮಿನ್ ಖಲು ಅಕ್ಷರೇ ಗಾರ್ಗಿ, ಆಕಾಶಃ ಓತಶ್ಚ ಪ್ರೋತಶ್ಚ'
ಎಂಬುದಾಗಿ ಅಂತಹ ಚಿತ್ಪ್ರಕೃತಿಗೂ ಅಂದರೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೂ ಸಹ ಪರಮಾತ್ಮನೇ
ಆಧಾರನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವೆಂಬ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಧರ್ಮವನ್ನು
ಹೇಳಿರುವ ಕಾರಣ ಅವನೇ ಅಕ್ಷರ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆ.

ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವ ವಿಷ್ಣುವಿನದ್ದೇ ಧರ್ಮ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಂ ಕೃತೊ ವಿಷ್ಣುತ್ವನಿಶ್ಚಾಯಕಮಿತ್ಯತ ಆಹ -
ಯ ಇತಿ ॥ ಁಕೊ ದೆವೊ ಭರ್ತೃತ್ವೇನ ಬಹುಧಾ ನಿವಿಢೊ ಜಗತಾ ಶ್ರಿಯಮಾಣಸ್ತದ್ವಿಭರ್ತಿ ।
ಸ ಚ ಯದಾ ತಂ ಭಾರಂ ಭರ್ತುಂ ನೇಚ್ಛತಿ ತದಾಸೌ ನಶ್ಯತಿತ್ಯರ್ಥಃ ।

ಈ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮವೆಂದು ಹೇಗೆ ನಿಶ್ಚಯಿಸುತ್ತೀರಿ ?
ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ, 'ಯಥಾ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಮಾಣ ನೀಡಿ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಒಬ್ಬನೇ
ಪರಮಾತ್ಮನು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಧರಿಸಿದವನಾಗಿ ಅನೇಕ ರೂಪಗಳಿಂದ ಆಯಾ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು

ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತನ್ನೂ ಧಾರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ಅಂತಹ ಪರಮಾತ್ಮನು ಯಾವಾಗ ವಿಶ್ವವನ್ನು ಹೊರಲು ಇಚ್ಛಿಸುವುದಿಲ್ಲವೋ ಆವಾಗ ಸಮಗ್ರ ವಿಶ್ವವು ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಶ್ರುತಿಗೆ ಅರ್ಥ.

ಇತರರದ್ದಲ್ಲ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - एतच्च 'तद्धै त्वं प्राणः' इत्युक्तप्राणस्योच्यते । यस्मिन्निदं सम्यग्विविधं चैधि तदेव ब्रह्मेत्यर्थः । विष्णुवदन्यस्यापि सर्वाधारत्वं किं न स्यादित्यत आह - पृथिव्यादीति ॥

'ತದ್ವೈ ತ್ವಂ ಪ್ರಾಣಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೇ ಈ ಧರ್ಮವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಯಾರಲ್ಲಿ ಈ ವಿಶ್ವವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಪಡೆದು ಪ್ರವರ್ತಮಾನವಾಗಿದೆಯೋ ಅಂತಹವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ವಿಷ್ಣುವಿನಂತೆ ಬೇರೆಯವರಿಗೂ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವು ಏಕಿರಬಾರದು ? ಎಂದರೆ 'ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ' ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಮಂತ್ರಾಲಯ ಪ್ರಭುಗಳಾದ ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ
ಭಾವದೀಪ

ಅವಿನಾಶಿತ್ವವು ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತ

ಭಾವದೀಪ: - अक्षरमम्बरान्तर्धृते: ॥

विष्णोश्चेतनप्रकृतेश्चाविनाशित्वसाम्यादक्षरशब्दः साधारण इति न्यायविवरणोक्तं साधारण्यमाह - अविनाशित्वेति ॥ अक्षरशब्दप्रवृत्ति-निमित्तेति योज्यम्

'ಅವಿನಾಶಿತ್ವ' ಎಂಬುದು ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವಾಗಿದೆ. ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಈ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ. ಈ ಬಗೆಯ ಸಾಧಾರಣ್ಯವನ್ನು ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದನ್ನೇ ಪ್ರಕೃತ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ಅವಿನಾಶಿತ್ವ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಇದು ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಠತಃ ಹೇಳದಿದ್ದರೂ ಯೋಜನೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಲಕ್ಷ್ಮೀಯಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ರೂಢಿಯೂ ಸಹ ಇದೆ

भावदीपः - उपलक्षणमेतत् । अक्षरशब्दस्य रूढ्या चेत्यपि ध्येयम् ।
अविनाशित्वयोगमात्रस्यातिप्रसङ्गात् । देहतोऽविनाशित्वसाम्यादिति
वाऽर्थः । विशेषस्तु चन्द्रिकायाम् ।

ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವಿದೆ ಎಂದಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ ರೂಢಿಯೂ ಸಹ ಇರುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಕೇವಲ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವನ್ನಷ್ಟೇ ವಿವಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಅತಿಪ್ರಸಂಗ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಶರೀರದಿಂದ ವಿನಾಶವಿಲ್ಲದವರು ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀ ಹಾಗೂ ಮಹಾವಿಷ್ಣು ಮಾತ್ರವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳೂ ಸಹ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾಗಲಿ' ಎಂದು ಆಶಂಕಿಸಬಾರದು. ಹೆಚ್ಚಿನ ವಿಷಯವನ್ನು ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕೆಯನ್ನು ಓದಿ ತಿಳಿಯಬಹುದು.

ವಿಶೇಷವಿಚಾರ - 'ಯಯಾ ತದಕ್ಷರಮಧಿಗಮ್ಯತೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೂ ತೋರಿಸಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂದರೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಅಲ್ಲಿರುವ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಸಹ ವಿಷ್ಣುಪರತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಲಾರನು. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗೆ ಸಂಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ಪ್ರಯೋಗವೇ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಪ್ರಯೋಗಸಾಧಾರಣ್ಯದಿಂದ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವನ್ನು ತೋರಿಸಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಮತ್ತು ಪ್ರಯೋಗವೆಂಬುದು ಕೇವಲ ಚಿತ್ಪ್ರಕೃತಿ ಹಾಗೂ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಹೊರತಾಗಿ, ಲೋಕರೂಢಿಯಿಂದ ವರ್ಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಸೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಹೀಗೆ ವರ್ಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾದ ಪ್ರಯೋಗದ ಬಲದಿಂದ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಬ್ರಹ್ಮ ಹಾಗೂ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುವಂತಹ ಅಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ

ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತದ ಸಾಮ್ಯದಿಂದಲೇ ಉಭಯಸಾಧಾರಣ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸಬೇಕೇ ಹೊರತು, ಪ್ರಯೋಗಸಾಮ್ಯದಿಂದ ಉಭಯಸಾಧಾರಣ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸಬಾರದು.

ಮತ್ತು ಸಾಧಾರಣ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸುವಾಗ ಬೇರೆ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಸಾಧಾರಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಬೇರೆ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಯೋಗವಾದರೂ ಸಹ ರೂಢಿಯಿಂದಲೇ ಉಪಪನ್ನವಾಗಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಯೋಗವೃತ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಸಹ ಉಪಪನ್ನವಾಗಬಹುದು. ಇದಕ್ಕಿಂತ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತದಿಂದಲೇ ಉಭಯಸಾಧಾರಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದು ಹೆಚ್ಚು ಸ್ಪರಸ. ಅಂದರೆ ಬೇರೆ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಕೂಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕೊನೆಗೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಲೇಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದು ಸಾಪೇಕ್ಷ. ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಸಮನ್ವಯಮಾಡಬೇಕಾದ ಶಬ್ದದಿಂದಲೇ ತಿಳಿಯುವಂತಹ ನಿರಪೇಕ್ಷವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತದ ಸಾಮ್ಯದಿಂದ ಉಭಯಸಾಧಾರಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಲಘುವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕೇವಲ ಯೋಗಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರೆ ವರ್ಣ, ಜಡಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅವಿನಾಶಿತ್ವವು ಇರುವುದರಿಂದ ಅತಿಪ್ರಸಕ್ತಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪಂಕಜಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಯೋಗಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸದೇ ರೂಢ್ಯಾರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಗೆ ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾರೋ ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಯೋಗಾರ್ಥದ ಜೊತೆಗೆ ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿ ರೂಢ್ಯಾರ್ಥವನ್ನೂ ಸಹ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು.

ಹೀಗೆ ಯೋಗ ಹಾಗೂ ರೂಢ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಯೋಗರೂಢವಾದ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ರೂಢ್ಯಂಶದಿಂದ ಉಭಯಸಾಧಾರಣ್ಯವು 'ಅಕ್ಷರತ್ರಯಮೀರಿತಮ್' ಎಂಬ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣದ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿದ ಸ್ಮೃತಿಯಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಯೋಗಾಂಶದಿಂದ ಉಭಯಸಾಧಾರಣ್ಯವು ಹೇಗೆ ಎಂಬುದನ್ನು 'ಅವಿನಾಶಿತ್ವಸಾಮ್ಯಾತ್' ಎಂಬ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಿಶ್ರವಣಾತ್ ಜಡಪ್ರಕೃತೇಃ ಓಂಕಾರಸ್ಯ ಚ ನ ಸಂದೇಹನಿವಿಷ್ಟತ್ವಮ್' ಎಂದರೆ 'ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಿಗಳು ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯಾಗಲೀ, ಓಂಕಾರವಾಗಲೀ ಸಂದೇಹ ಕೋಟಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದಿಲ್ಲ' ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಅಂದರೆ ರೂಢಿವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದಾಗ ಓಂಕಾರ ಹಾಗೂ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ರೂಢಿಯಿರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನೂ ಸಹ ಸಂದೇಹ ಕೋಟಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಬೇಕಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿ ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಿಗಳಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಅವೆರಡನ್ನು ಸಂದೇಹಕೋಟಿಯಲ್ಲಿ

ಸೇರಿಸಬಾರದೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಯೋಗ, ರೂಢಿಗಳಿರಡನ್ನೂ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂಬ ವಿಚಾರವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.

ಹೀಗೆ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ 'ನಿತ್ಯಮಾತ್ರಸ್ಯ ನ ಸಂದೇಹನಿವಿಷ್ಟತ್ವಮ್' ಸಕಲ ನಿತ್ಯಪದಾರ್ಥಗಳು ಸಂದೇಹಕೋಟಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದೇ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಒಂಕಾರ ಹಾಗೂ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಗಳಿರಡನ್ನೇ ವಿವಕ್ಷಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಯೋಗವನ್ನಷ್ಟೇ ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಲ್ಲದೇ ರೂಢಿಯನ್ನೂ ಸಹ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂದೇಕೆ ಆಶಂಕಿಸಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ, ಜಡಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಆಶಂಕಿಸಿಲ್ಲ. ಎಕೆಂದರೆ ಸಂಶಯಕೋಟಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಯೋಗ ಹಾಗೂ ರೂಢಿಗಳು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದ್ದರೂ ಸಂಶಯಕೋಟಿ ಸಾಧಾರಣ್ಯದಿಂದಷ್ಟೇ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದ ಐದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ವಿಷಯ

ಭಾವದೀಪ: - इत्यन्तर्भाष्यं सङ्गतिपरत्वेन तावद् व्याकुर्वन्
अदृश्यत्वादिगुणा अक्षरस्योक्ता इत्येतावदंशं व्याचष्टे - अदृश्यत्वादिगुणा
इति ॥ अदृश्यत्वनये उक्ता इत्यर्थः । वाजसनेयके पञ्चमाध्याये 'अदृष्टं
द्रष्टृश्रुतं श्रोतृ' इत्यादिनेत्यर्थः ॥

'ಇತಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿಯ ತನಕದ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಸಂಗತಿ ಪರವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾ 'ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಾಃ ಅಕ್ಷರಸ್ಯೋಕ್ತಾಃ' ಎಂಬ ಅಂಶವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಾಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ. ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಕರಣವು ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಗಳನ್ನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸಿದೆ. ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದ ಐದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ 'ಅದೃಷ್ಟಂ ದ್ರಷ್ಟೃಶ್ರುತಂ ಶ್ರೋತೃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗಳಿಂದ ಎಂದು ಟೀಕಾಮಾತೆನ ಅರ್ಥ.

ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದ ಬಗ್ಗೆ

ಭಾವದೀಪ: - तद्वा एतदिति ॥ अम्बराधारत्वद्योतनायादिपदोपात्तपर-
शेषोक्तिः । अदृश्यत्वादेरक्षरस्थताद्योतनाय पूर्वशेषोक्तिः ॥ इतीति ॥
इत्युक्ता इत्यन्वयः । 'अहं सोमम्' इत्यादेर्भावमाह - तस्येति ॥

ಅಕಾಶಕ್ಕೆ ಅಕ್ಷರವು ಧಾರಕವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಅದಿಪದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾದ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದ ಶೇಷಭಾಗವನ್ನು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ತದ್ವಾ ಎತತ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗಳು ಅಕ್ಷರನಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿವೆ ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದ ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾರೆ. 'ಇತಿ' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ 'ಉಕ್ತಾಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯ. 'ಅಹಂ ಸೋಮಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು 'ತಸ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ನಿರ್ಧರಿಸಲೇ ಬೇಕಾದ ವಿಷಯ

ಭಾವದೀಪ: - ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣದಿಶಾ ಚಂದ್ರಾಧಾರತ್ವಾಲಿಂಗಾಚಿತ್ತಪ್ರಕೃತಿಸ್ತತ್ವ ಇತ್ಯರ್ಥ: । 'ಗುಣಾಃ' ಇತ್ಯೇತಸ್ಯ ತಾತ್ಪರ್ಯಮ್ - ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಕಂ चेति ॥ ಇತಿ ॥ ಇತಿ ಸಂಜ್ಞತಿಸಮ್ಮವಾದವಶ್ಯನಿರ್ಣಯತ್ವಮಕ್ಷರಸ್ಯೇತ್ಯರ್ಥ: - उक्तेति ॥ ದೇಹಾಕ್ಷರಣರೂಪಾ-
ವಿನಾಶಿತವಾಖ್ಯಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಸಾಧಾರಣ್ಯಮಿತ್ಯರ್ಥ: ।

ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಪ್ರಕಾರ ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರಾದ್ಯಾಧಾರತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗದಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಯದೇವಿಯನ್ನೇ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯಳೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸುವುದಾದರೆ ಎಂದು 'ತಸ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. 'ಗುಣಾಃ' ಎಂಬುದರ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನೇ 'ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಕಂ ಚ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. 'ಇತಿ' ಎಂದರೆ ಹೀಗೆ ಸಂಗತಿಯು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಅಕ್ಷರ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯರು ಯಾರೆಂದು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ನಿರ್ಣಯಿಸಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. 'ಉಕ್ತ' ಎಂದರೆ ದೇಹನಾಶವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ಎಂಬ ಅವಿನಾಶಿತ್ವವೆಂಬ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತ-
ಸಾಧಾರಣ್ಯವನ್ನು ಇಬ್ಬರಲ್ಲೂ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಜಡಪ್ರಕೃತಿ ಹಾಗೂ ಓಂಕಾರಗಳನ್ನೇಕೆ ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಲ

ಭಾವದೀಪ: - ननु 'अक्षरत्रयमीरितम्' इत्यदृश्यत्वनयोक्तस्मृत्या जडप्रकृतौ तथा 'यः पुनरेतं त्रिमात्रेणोम्' इति अनेनैवाक्षरेण परं पुरुषमभिध्यायीत' इत्योङ್ಕारेऽप्यक्ष पदप्रयोगदर्शनात् प्रवृत्तिनिमित्तस्यापि तत्साम्येनैव वाच्यत्वात्तयोः कुतो न संशयकोटित्वमित्यत आह - द्रष्टृत्वा दिश्रवणाज्ಜडप्रकृतेरोङ्कारस्य चेति ॥

ಪ್ರಶ್ನೆ - ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ 'ಅಕ್ಷರತ್ರಯಮೀರಿತಮ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲೂ ಸಹ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಿದೆ ಮತ್ತು 'ಯಃ ಪುನರೇತಂ ತ್ರಿಮಾತ್ರೇಣೋಮ್' ಇತಿ ಅನೇನೈವ ಅಕ್ಷರೇಣ ಪರಂ ಪುರುಷಮ್ ಅಭಿಧ್ಯಾಯೇತ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಓಂಕಾರದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ 'ಅಕ್ಷರ' ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. 'ಅಕ್ಷರ' ಪದಪ್ರಯೋಗದ ಸಾಮ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವೂ ಸಹ ಅವೆರಡರಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನಾಗಲೀ, ಓಂಕಾರವನ್ನಾಗಲೀ ಏಕೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವಿಷಯವನ್ನಾಗಿ ಪರಿಗಣಿಸಿಲ್ಲ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಿಶ್ರವಣಾತ್ ಜಡಪ್ರಕೃತೇರೋಂಕಾರಸ್ಯ ಚ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವಿಶೇಷವಿಚಾರ - ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಹೀಗಿದೆ - ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವ ಅಕ್ಷರವು ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ ಹೊರತು, ವಿಷ್ಣುವನ್ನಲ್ಲ. ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವೆನಿಸಿದ ಅವಿನಾಶಿತ್ವವು ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಸಮಾನವಾಗಿರಬಹುದು. ಆದರೆ ವೈದಿಕಪ್ರಯೋಗವು ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಷ್ಟೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿರುವ ಅಕ್ಷರಶ್ರುತಿಯು ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದೆ. ಅದು ಹೀಗೆ -

ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿ 'ಅಕ್ಷರ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಲೌಕಿಕಪ್ರಯೋಗವೇನೋ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ 'ಯೇ ತಕ್ಷರಮನಿದೇಶ್ಯಮ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ವೈದಿಕ ಪ್ರಯೋಗವಿರುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಶ್ರೌತಪ್ರಯೋಗವು ಕ್ಷರಾಕ್ಷರಪದಾರ್ಥಗಳಿಗಿಂತ ಅತೀತನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

'ಯಯಾ ತದಕ್ಷರಮಧಿಗಮ್ಯತೇ' ಮತ್ತು 'ಅಕ್ಷರಾತ್ ಸಂಭವತೀಹ ವಿಶ್ವಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುಪರವಾಗಿದೆಯಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು. ಅಲ್ಲಿರುವ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವೂ ಸಹ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಅಕ್ಷರವು ವಿಷ್ಣುವಾಗದಿದ್ದರೆ, ಹಿಂದಿನ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಅಕ್ಷರವೂ ಸಹ ವಿಷ್ಣು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆಯದೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿಯೇ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಭಾಷ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ 'ಏತಸ್ಯ ವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರಶಾಸನೇ ಗಾರ್ಗಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೌ ವಿಧೃತೇ ಪಿತೃಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯನೆಂದು ಶ್ರುತನಾದ ಅಕ್ಷರನು

ಬೇರೆಯವನಾದರೆ ದ್ಯುಭ್ವಾದ್ಯಾಯತನೂ ಸಹ ಬೇರೆಯವನೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ ಹೊರತು, ವಿಷ್ಣುಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ದ್ಯುಭ್ವಾದ್ಯಧಿಕರಣವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಬೇಕಿತ್ತು.

ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಬೇಕಾದರೆ ಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ತೋರಿಸಬೇಕಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಅವಿನಾಶಿತ್ವವೆಂಬ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವು ಉಭಯಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತೋರಿಸುವುದರಿಂದಷ್ಟೇ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವನ್ನು ಉಭಯತ್ರ-ಪ್ರಸಿದ್ಧವನ್ನೆಬೇಕು ಎನ್ನುವ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧಿಗೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಸೆಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ತೋರಿಸುವ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ತೋರಿಸುವಾಗ 'ಶ್ರೀತತ್ಪತ್ಯ' ಎಂದು ಹೇಳುವ ಬದಲು 'ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಸ್ಯ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅಂದರೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿರುವ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ನಿರವಶಾಶವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವನ್ನು ಇದರಿಂದ ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾರೆ

ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಒಂಕಾರವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದ್ದಾರೆ

ಭಾವದೀಪ: - एतेन 'ॐकारेण सर्वा वाक् सन्तृण्णा' इत्यादिश्रुत्या सर्ववर्णात्मकोक्कारस्य सन्देहकोटित्वं वदन्तो निरस्ताः ।

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ 'ಒಂಕಾರೇಣ ಸರ್ವಾ ವಾಕ್ ಸಂತ್ಯೃಣ್ಣಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯ ಬಲದಿಂದ ಸಕಲ ವರ್ಣಸ್ವರೂಪವಾದ ಒಂಕಾರವು ಸಂದೇಹಕೋಟಿನಿವಿಷ್ಟವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಅದ್ವೈತಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

'ಜಡಪ್ರಕೃತೇಃ ಆಕಾಶಸ್ಯ ಚ' ಎಂಬ ಪಾಠ ಅಸಾಧು

ಭಾವದೀಪ: - क्वचित्तु जडप्रकृतेराकाशस्य चेति पाठः । स च न साधुरेव । तत्राक्षरशब्दाप्रवृत्तेः । अविनाशित्वरूपप्रवृत्तिनिमित्तस्य भूताकाशोऽभावात् । अव्याकृते भावेऽपि कालात्मादावपि भावेनाऽकाशस्य चेति विशिष्योक्त्ययोगादित्याहुः ॥

ಕೆಲವೆಡೆ 'ಜಡಪ್ರಕೃತೇಃ ಆಕಾಶಸ್ಯ ಚೇತಿ' ಎಂಬ ಪಾಠವಿದೆ. ಈ ಪಾಠವು ಆತ್ಮಂತ ಅಸಾಧುವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಇವೆರಡರಲ್ಲಿ ಆಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. 'ಅವಿನಾಶಿತ್ವ' ಎಂಬ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವು ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದ್ವೈತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವಿದ್ದರೂ ಕಾಲ ಹಾಗೂ ಆತ್ಮ ಇವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅದೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತ ಇರುವುದರಿಂದ 'ಆಕಾಶಸ್ಯ ಚ' ಎಂಬ ಉಲ್ಲೇಖವನ್ನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಮಾಡಲು ಕಾರಣವಿಲ್ಲವೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಮುಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯು ಸೇರಿದೆ

ಭಾವದೀಪ: - तर्हि उत्तरनयेऽपि 'तदैक्षत' इति श्रवणाज्जडप्रकृतिसंशयो न स्यादित्यत आह - उत्तरेति ॥ सदेवेत्यत्राप्रतीतेरित्यर्थः ।

ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಜಡವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದಾದರೆ 'ತದೈಕ್ಷತ' ಎಂದು ಮುಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲೂ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಇಲ್ಲಿಯಂತೆ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ಸಂಶಯಕೋಟಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿದ್ದು ತಪ್ಪಾದೀತಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಉತ್ತರಾಧಿಕರಣೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. 'ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯ ಇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಪ್ರತೀತವಾಗಿದೆ ಎಂದರ್ಥ.

ಅಂತರ್ಯಾಮ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯು ಸೇರಿದೆ

ಭಾವದೀಪ: - एतेनान्तर्यामिनयेऽपि प्रकृतेः संशयकोटित्वं समाहितं ध्येयम् ।

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅಂತರ್ಯಾಮ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಹೇಗೆ ಸಂಶಯ ಕೋಟಿಯಲ್ಲಿ ನಿವಿಷ್ಟವಾಗಿದೆ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ನೀಡಿದಂತಾಯಿತು.

ಸಂಗತಿಪರಭಾಷ್ಯವೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಪರ

ಭಾವದೀಪ: - तदेव भाष्यं पूर्वपक्षादिपरत्वेनापि व्याकुर्वन् मध्यमाक्षरस्योक्ता इत्येतावदंशं प्रतिज्ञापरत्वेन व्याचष्टे - एतदिति ॥ अदृश्यत्वादिगुणकमित्यर्थः ।

ಸಂಗತಿಪರವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದ ಭಾಷ್ಯವನ್ನೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಪರವಾಗಿಯೂ ಕೂಡ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲು 'ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಸ್ಯೋಕ್ತಾಃ' ಎಂಬ ಮಾತನ್ನು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಪರವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಏತತ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ. 'ಏತತ್' ಎಂದರೆ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಎಂದರ್ಥ.

ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಶ್ರೀತತ್ವದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧ

ಭಾವದೀಪ: - ಶ್ರೀತತ್ವಸ್ಯೇತನುಕ್ತವಾ ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಸ್ಯೇತುಕ್ತಿಕಿಲಂಖಾಂ ಯುಕ್ತಿಮಾಹ - ತತ್ರೇತಿ॥ 'ಯೇ ತ್ವಕ್ಷರಮನಿರ್ದೇಶ್ಯಮ್' ಇತಿ ಗೀತಾದೌ ಶ್ರೀತತ್ವೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧೀರೀತ್ಯರ್ಥ: । 'ಅಕ್ಷರತ್ರಯಮೀರಿತಮ್' ಇತಿ ಸ್ಮೃತ್ಯಾ ವಿಷ್ಣಾವಪಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿರಸ್ತಿ ।

'ಶ್ರೀತತ್ವಸ್ಯ' ಎಂದೇ ಹೇಳಬಹುದಿತ್ತು. ಆದರೂ 'ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಸ್ಯ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಕ್ಕೆ ಏನು ಪ್ರಯೋಜನ ? ಎಂಬುದನ್ನು 'ತತ್ರ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಯೇ ತ್ವಕ್ಷರಮನಿರ್ದೇಶ್ಯಮ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ. ಗೀತೆ ಮೊದಲಾದೆಡೆ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಶ್ರೀತತ್ವದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂದರ್ಥ. 'ಅಕ್ಷರತ್ರಯಮೀರಿತಮ್' ಎಂಬ ಸ್ಫುಟಿಯ ಆಧಾರದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೂ 'ಅಕ್ಷರ' ಶಬ್ದದ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಇದೆ.

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲೇಕೆ ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರ ಎಂದರು ?

ಭಾವದೀಪ: - ಅತ एव भाष्ये मध्यमपदम् । अन्यथाऽक्षरस्येत्येव ब्रूयादित्यतो भाष्ये इत्यादिनेत्यनेन न केवलं प्राक् टीकोक्तवाक्यशेषो ग्राह्यः । किन्तु 'एतस्य वा' इत्यादिलिङ्गोक्तिपरवाक्यं च ।

ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಮಧ್ಯಮಾ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನೇ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ 'ಅಕ್ಷರಸ್ಯ' ಎಂದಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದ್ದರೆ ಸಾಕಾಗುತ್ತಿತ್ತಲ್ಲವೇ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಇತ್ಯಾದಿನಾ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅದಿಪದದಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಕೇವಲ ಸಂಪೂರ್ಣ ವಿಷಯವಾಕ್ಯವನ್ನಷ್ಟೇ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದಲ್ಲ. 'ಏತಸ್ಯ ವಾ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಲಿಂಗವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವನ್ನೂ ಸಹ ಅದಿಪದದಿಂದಲೇ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು.

ಚಂದ್ರಾದ್ಯಧಾರತ್ವವೆಂಬ ಗುಣವೂ ವಿವಕ್ಷಿತ

ಭಾವದೀಪ: - ಗುಣಾ ಇತ್ಯनेन चन्द्राद्याधारत्वगुणोऽपि ग्राह्य इति भावेन तद्वाक्योक्तिपूर्वं लिङ्गमाह - एतस्येति ॥

'ಗುಣಾಃ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಂದ್ರಾದ್ಯಧಾರತ್ವವೆಂಬ ಗುಣವನ್ನೂ ಸಹ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಆ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ಲಿಂಗವನ್ನೂ ಕೂಡ ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಎತಸ್ಯ' ಎಂಬ ಟೀಕೆಯಿಂದ.

'ಅಂಭೀಣೀ' ಸೂಕ್ತದ ಬಗ್ಗೆ

ಭಾವದೀಪ: - लिङ्गस्य श्रीतत्त्वधर्मतोक्तिपरत्वेनाहमित्यादिभाष्यं योजयति - चन्द्रेति ॥ अम्बिणीपर्यायश्रीवाक्यत्वादहमित्यादेरिति भावः ।

ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ ಧರ್ಮವನ್ನು ಹೇಳುವ ಲಿಂಗವಿರುವ ಕಾರಣ 'ಅಹಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು 'ಚಂದ್ರ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ ಯೋಜನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಅಂಭೀಣೀ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಶ್ರೀ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರ್ಯಾಯಪದವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಅಹಂ' ಎಂದರೆ 'ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ' ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವಾಕ್ಯಶೇಷದಂತೆ ಸ್ತುತಿಯೂ ಗ್ರಾಹ್ಯ

ಭಾವದೀಪ: - बुभ्वादिनयन्यायेन विष्णावपि सम्भवाद् भाष्यस्यादिपदानुरोधेन तद्धर्मत्वादित्येवोक्तम् - नतु तस्यैव धर्मत्वादिति ॥ भाष्ये इत्यादेरित्यादिपदेन 'अहं त्वष्टारमुत पूषणं भगम्' इति वाक्यशेष इव 'ये त्वक्षरम्' इति गीतास्मृतिरपि गृह्यत इति भावेन तद्व्यावर्त्यशङ्कामाह - नच वाच्यमिति॥

ದ್ಯುಭ್ಯಾದ್ಯಧಿಕರಣದ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಆಕಾಶಧಾರಕತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಆದಿಪದಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ 'ತದ್ಧರ್ಮತ್ವಾತ್' ಎಂದೇ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಹೊರತು 'ತಸ್ಯೈವ ಧರ್ಮತ್ವಾತ್' ಎಂದು ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಇತ್ಯಾದೇಃ' ಎಂಬ ಆದಿ ಪದದಿಂದ 'ಅಹಂ ತ್ವಷ್ಟಾರಮುತ ಪೂಷಣಂ ಭಗಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಶೇಷವನ್ನು ಹೇಗೆ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕೋ, ಅದರಂತೆ 'ಯೇ ತ್ವಕ್ಷರಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಗೀತಾಸ್ಮೃತಿಯನ್ನೂ ಸಹ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಇದರಿಂದ ಪರಿಹಾರವಾಗುವ ಶಂಕೆಯನ್ನು 'ನಚ ವಾಚ್ಯಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣದ ನ್ಯಾಯವಷ್ಟೇ ವಿವಕ್ಷಿತವಲ್ಲ

ಭಾವದೀಪ: - ಆಕಾಂಕ್ಷಿತಪೂರ್ತ್ಯಾ ತಸ್ಯಾಪಿ ಸಮ್ಮವಾದಿತಿ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಮಾ -
ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿತಿ ॥ ನ ಕೇವಲಂ ಅದೃಶ್ಯತ್ವನಯರೀತ್ಯಾ ವಿಣ್ಣಾವಿತ್ಯಪೇರರ್ಥಃ ।
ಇತ್ಯಾದೇರೀತ್ಯಾದಿಪದೋಕ್ತಾಂ ಸ್ಮೃತಿಮಾಹ - ತಥಾಚೇತಿ ॥

'ಲಕ್ಷ್ಮಿದೇವಿ' ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದಾಗಲೂ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯು ಪೂರ್ಣವಾಗುವ ಕಾರಣ
ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥವನ್ನು 'ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಕೇವಲ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣದ
ನ್ಯಾಯದಿಂದಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ; ಆದಿಪದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾದ ಸ್ವತ್ತಿಯನ್ನೂ ಸಹ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ
'ತಥಾಚ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

'ಯೇತ್ವಕ್ಷರಮನಿರ್ದೇಶ್ಯಮ್' ಎಂಬುದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಭಾವದೀಪ: - ಅಕ್ಷರಮವಿನಾಶಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮತ್ವಾದಿನಿರ್ದೇಶ್ಯಮ್ । ಅಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವಾದವ್ಯಕ್ತಮ್ ।
ಸರ್ವಗಂ ದೇಶತೋ ವ್ಯಾಪ್ತಮ್ । ಗುಣಬಾಹುಲ್ಯಾದಚಿಂತ್ಯಮ್ । ಕೂಟೇ ಆಕಾಶೋ
ಅಭಿಮಾನಿತಯಾ ಸ್ಥಿತಂ ಕೂಟಸ್ಥಮ್ । ಅಚಲಂ ಕದಾಪಿ ಸ್ವಪದಾದಭ್ರಷ್ಟಮ್ । ಧ್ರುವಂ
ನಿರ್ವಿಕಾರಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ।

'ಯೇತ್ವಕ್ಷರಮನಿರ್ದೇಶ್ಯಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿರುವ ಪದದ ಅರ್ಥ ಹೀಗಿದೆ - ಅಕ್ಷರಂ =
ವಿನಾಶವಿಲ್ಲದ್ದು, ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಂ = ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದದ್ದು, ಅವ್ಯಕ್ತಂ = ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದದ್ದು, ಸರ್ವಗಂ =
ದೇಶತಃ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದದ್ದು, ಅಚಲಂ = ಅಚಲ ಗುಣಭರಿತವಾದದ್ದು, ಕೂಟಸ್ಥಂ = ಆಕಾಶಕ್ಕೆ
ಅಭಿಮಾನಿಯಾದದ್ದು, ಅಚಲಂ = ನಿರಂತರ ತನ್ನ ಸ್ಥಾನದಿಂದ ಭ್ರಷ್ಟವಾಗದ್ದು, ಧ್ರುವಂ = ವಿಕಾರವಿಲ್ಲದ್ದು,
ಶ್ರೀತತ್ವವೇ ಆಗಿದೆ.

'ಇದಂ ತಮಃ' ಎಂಬುದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಭಾವದೀಪ: - ಇಯಂ ಚಿತ್ರಕೃತಿಪರೇತಿ ತಾತ್ಪರ್ಯೇ ವ್ಯಕ್ತಮ್ । ಆಸೀದಿತಿ
ದ್ವಾದಶಗೀತಾಭಾಷ್ಯೋಕ್ತಸ್ಮೃತಿಃ । ಇದಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ತಮಃ ಮಾಯಾಖ್ಯಂ ಪ್ರಲಯೇ ಪ್ರಸುಪ್ತಮಿತಿ
ನಿರ್ವ್ಯಾಪಾರಮಾಸೀತ್ । ಅಭೂತಮಜಾತಮ್ । ಅಪ್ರಜ್ಞಾತಮಿತ್ಯಾದಿನಾ

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿವೇದ್ಯತ್ವಮುಚ್ಯತೇ। ಅತ್ತೇತ್ಯುಕ್ತ್ವಾ 'ನ ತದಶ್ನಾತಿ ಕಿञ್ಚನೆತಿ ವಿರುದ್ಧತಾ'
ಇತಿ ನ್ಯಾಯವಿವರಣಮತ್ರ ಯೋಜಯಿತ್ಯುಂ ತದ್ವಚಾವರ್ತ್ಯಶಙ್ಕಾಮಾಹ - ಅಥಾಪೀತಿ ॥

ಈ ವಾಕ್ಯವು ಚಿತ್ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿದೆ ಎಂದು ಗೀತಾತಾತ್ಪರ್ಯದ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. 'ಆಸೀತ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಗೀತಾಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇದಂ = ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ, ತಮಃ = ಮಾಯೆಯು, ಪ್ರಲಯೇ = ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಪ್ರಸುಪ್ತಂ = ನಿರ್ವ್ಯಾಪಾರವುಳ್ಳದ್ದು, ಆಸೀತ್ = ಆಗಿತ್ತು, ಅಭೂತಂ = ಹುಟ್ಟಿಲ್ಲದ್ದು, ಅಪ್ರಜ್ಞಾತಂ = ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಗಳಿಂದ ಅವೇದ್ಯವಾದದ್ದು.

'ಅತ್ಯುಚ್ಯ 'ರಾಚರಗ್ರಹಣಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿ ಪ್ರಕೃತ 'ನ ತದಶ್ನಾತಿ ಕಿಂಚನ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಅತ್ಯುತ್ಪಾದನವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಯೋಜನೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವ್ಯಾವರ್ತ್ಯವಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು 'ಅಥಾಪಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಾ ಇದ್ದಾರೆ.

'ನ ತದಶ್ನಾತಿ' ಎಂಬುದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಭಾವದೀಪಃ - ಆದಿಪದೇನ ಸೂರ್ಯಾಧಾರತ್ವಲಿಂಗಗ್ರಹಃ । ನ್ಯಾಯವಿವರಣವಾಕ್ಯಸ್ಯ
ಖಂಡಶೋಽರ್ಥಮಾಹ - ನ ತದಿತಿ ॥ ಅಯಮಕ್ಷರವಾಕ್ಯಶೇಷ ಇತ್ಯಗ್ರೇ ಸ್ಪಷ್ಟಮ್ । ಅತ್ರ
'ನ ತದಶ್ನಾತಿ' ಇತ್ಯೇವ ಪೂರ್ವ 'ಕಿञ್ಚನ' ಇತ್ಯುಕ್ತಿಃ ಸಾಮಾನ್ಯಾಭಾವಸೂಚನಾಯ ।
ತೇನ ಗುಹಾನಯೋಕ್ತರೀತ್ಯಾಽಶ್ರುಭಾನಶಾನಪರಂ ತದಿತಿ ಪ್ರತ್ಯುಕ್ತಂ ಧೇಯಮ್ ॥

ಆದಿಪದದಿಂದ ಸೂರ್ಯಾಧಾರತ್ವ ಲಿಂಗವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ನ್ಯಾಯವಿವರಣ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ 'ಖಂಡಶಃ' ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ, 'ನ ತದಿತಿ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ. 'ನ ತದಶ್ನಾತಿ ಕಿಂಚನ' ಎಂಬುದು ಅಕ್ಷರ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿಯೇ ಇರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಮುಂದೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ವಸ್ತುತಃ 'ನ ತದಶ್ನಾತಿ' ಎಂದಷ್ಟೇ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದರೆ ಸಾಕಾಗಿತ್ತು. 'ಕಿಂಚನ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಯಾವುದನ್ನೂ ಸಹ ತಿನ್ನುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಸೂಚಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಗುಹಾಧಿಕರಣದ ನ್ಯಾಯದಂತೆ ಅಶುಭ ಫಲವನ್ನಷ್ಟೇ ತಿನ್ನುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಶ್ರುತಿಯು 'ನ ತದಶ್ನಾತಿ' ಎಂದು ಅತ್ಯುತ್ಪಾದನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ ಎಂಬ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಲಾಗದೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು.

ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾತ್ಮತ್ವವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ

ಭಾವದೀಪ: - ನಚೇತಿ ॥ ತಸ್ಯ ಪ್ರಾಗತ್ಯತ್ವಸ್ಯ ಕಾಪ್ಯನುಕ್ತೇ: ಅತ್ಯತ್ವೇಽಪಿ ವಾ
ಧರ್ಮಾಂತರೇಣ ವಾಕ್ಯಶೇಷಾದಿತಿ ನ್ಯಾಯೇನ 'ನಾನ್ಯತ್ ಕಿಂಚನ ಮಿಷತ್' ಇತಿ ಶ್ರುತಾವಿವ
ಸ್ವತನ್ತ್ರಾಶನಾಭಾವ-ಪರತೋಪಪತ್ತೇರಿತಿ ಭಾವ: ॥

ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿ 'ನ ತದಶ್ರುತಿ ಕಿಂಚನ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಬಹುದು.
ಎಕೆಂದರೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಆತ್ಮತ್ವವನ್ನು ಈ ಹಿಂದೆ ಯಾವ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ ಸಮರ್ಥಿಸಿಲ್ಲ.
ಆದ್ದರಿಂದ ಆತ್ಮತ್ವವು ಅವಳಲ್ಲಿ ಇದ್ದರೂ 'ಧರ್ಮಾಂತರೇಣ ವಾಕ್ಯಶೇಷಾತ್' ಎಂಬ ನ್ಯಾಯದಂತೆ ಮತ್ತು
'ನಾನ್ಯತ್ ಕಿಂಚನ ಮಿಷತ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಂತೆ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಏನನ್ನೂ ಸಹ ತಿನ್ನುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು
ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬಹುದು.

ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ

ಭಾವದೀಪ: - ಅತ ಇತಿ ॥ ಶ್ರುತೀಲಿಂಗರೂಪಪ್ರಾಪಕಭಾವಾದ್ ವಿಷ್ಣುತ್ವೇಽನಶನೋಕ್ತಿ
ವಿರೋಧಾಚ್ಚೇತ್ಯರ್ಥ: ।

'ಅತಃ' ಎಂದರೆ ಶ್ರುತಿ ಲಿಂಗಗಳೆಂಬ ಪ್ರಾಪಕಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಿಂದ ವಿಷ್ಣು
ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದರೆ ಅನಶನಶ್ರುತಿ ವಿರೋಧವಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಎಂದರ್ಥ.

'ಅಭಿಷೂಯಮಾಣಮ್' ಎಂಬುದರ ನಿಷ್ಪತ್ತಿ

ಭಾವದೀಪ: - ಅಕ್ಷರಮಿತ್ಯನಂತರಮ್ ಅತ ಇತ್ಯನುಷ್ಠಾಃ । ಇತಿತಿ ಪಾಠೇ ತು
ನಾನುಷ್ಠಾಃ । ಅತ್ರೋಕ್ತಂ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಂ ಚಾದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಕತ್ವಮಿತ್ಯರ್ಥ: । ಆದ್ವೈತ್ಯಸ್ಯ
ಹಂತೇ: ಕರ್ಮಣಿ ರೂಪಂ ಮತ್ವಾಽಹ - ಅಭಿಷೂಯಮಾಣಮಿತಿ ॥ ಕಥಂ
ಚಂದ್ರಸ್ಯಾಭಿಷೂಯಮಾಣತ್ವಮತ ಆಹ - ಲತೇತಿ ॥

'ಅಕ್ಷರಂ' ಎಂಬ ಪದದ ಅನಂತರ 'ಅತಃ' ಎಂಬುದನ್ನು ಅನುಷಂಗ ಮಾಡಬೇಕು. ಕೆಲವು
ಪುಸ್ತಕಗಳಲ್ಲಿ 'ಅಕ್ಷರಂ ಇತಿ' ಎಂಬ ಪಾಠವಿದೆ. ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅನುಷಂಗ ಮಾಡಬೇಕಾದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ
ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ಅಕ್ಷರವು ಮತ್ತು ಹಿಂದೆ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಗಳುಳ್ಳದ್ದು ಎಂದರ್ಥ.

ಆರ್ಪೂರ್ವಕವಾದ 'ಹನ'ಧಾತುವಿಗೆ ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಪ್ರಯೋಗವಿರುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ 'ಅಭಿಷೂಯಮಾಣಮ್' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಚಂದ್ರನನ್ನು ಮರ್ದಿಸಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಲತಾ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

'ಸೋಮಂ ರಾಜಾನಮ್' ಎಂದರೇನು ?

ಭಾವದೀಪ: - ಸೋಮಮಿತಿ 'ಸೋಮಂ ರಾಜಾನಮ್' ಇತ್ಯಾದೌ ಹ್ಯುಮಾನಭಕ್ಷ್ಯಮಾಣಸೋಮ-
ಲತಾಭಿಮಾನತ್ವಾಚ್ಚಂದ್ರೇಽಭಿಷ್ಯಮಾಣತ್ವೋಕ್ತಿರित್ಯರ್ಥ: । यत्र क चाक्षरस्य
ब्रह्मत्वमुच्यते इति भ्रमनिरासाय भाष्यस्थप्रतिज्ञार्थमाह - इदमिति ॥

'ಸೋಮಂ ರಾಜಾನಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರನಿಗೆ ಅಭಿಷವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಹೋಮಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಅಥವಾ ಭಕ್ಷಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಯಾವ ಸೋಮಲತೆ ಇದೆಯೋ ಅದಕ್ಕೆ ಅಭಿಮಾನಿಯಾದ್ದರಿಂದಷ್ಟೇ ಚಂದ್ರನಲ್ಲಿ ಅಭಿಷವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಬೇರೆ ಎಲ್ಲಾದರೂ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಆಕ್ಷರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿರಬಹುದಲ್ಲವೆ ? ಎಂಬ ಭ್ರಮೆಯನ್ನು ನಿರಾಸೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಭಾವದ ಅರ್ಥವನ್ನು 'ಇದಂ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ನ್ಯಾಯವಿವರಣದ ಆಧಾರದಲ್ಲಿ ಅನುಷಂಗ

ಭಾವದೀಪ: - भाष्योक्तवाक्यादम्बरधृतेरेव प्रतीत्या तदन्तसर्वधृतेरप्रतीतेः
सर्वाधारप्रकृत्याधारत्वं विष्णोरन्यस्य विरुद्धमिति न्यायविवरणोक्तिमनुरुद्धच
वाक्यशेषं वदन् हेतूक्तिपरं भाष्यं व्यनक्ति - यदूर्ध्वमिति ॥

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿದ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಆಕಾಶದ ಧಾರಕತ್ವವಷ್ಟೇ ಪ್ರತೀತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಕಾಶದ ತನಕ ಇರುವ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಧಾರಕತ್ವವು ಪ್ರತೀತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಸಕಲಕ್ಕೂ ಆಧಾರವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಆಧಾರವಾಗಿರುವಿಕೆಯು ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆಯವರಲ್ಲಿ ವಿರುದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದ ಮಾತನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ವಾಕ್ಯಶೇಷವನ್ನು ಅನುಷಂಗ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾ ಹೇತುಪರವಾದ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಯದೂರ್ಧ್ವಂ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

ಆಕಾಶವು ಅಕ್ಷರತತ್ವದಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಿತ

ಭಾವದೀಪ: - ಆಕಾಶಾಖ್ಯಪ್ರಕೃತೀರಿತಿ || ಚಿತ್ರಪ್ರಕೃತೀರಿತ್ಯರ್ಥ: | ಅತ್ರ ಶ್ರುತಾಬಾಕಾಶಸ್ಯ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಮುಕ್ತವಾಽಸ್ಯೈಕಾಕ್ಷರಾಶ್ರಿತತವಮುಚ್ಯತೇ |

'ಆಕಾಶಖ್ಯಪ್ರಕೃತೇ:' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಚಿತ್ರಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಎಂದರ್ಥ. ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಇಂತಹ ಆಕಾಶವು ಅಕ್ಷರತತ್ವದಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಿತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

'ಆಕಾಶ' ಎಂದರೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ

ಭಾವದೀಪ: - ತच्च 'अव्यक्तात् पुरुषः परः' 'अक्षरात्परतः परः' 'मम योनिरप्स्वान्तः समुद्रे' इत्यादिना श्रीतत्त्वलिङ्गमिति आकाशस्तल्लिङ्गादिति न्यायसाम्येन दीप्तेराकाशशब्दोक्ता श्रीर्हि सर्वाश्रया मता | 'तदाश्रयः परो विष्णुः सोऽस्थूलादिगुणो मतः' इति बृहद्भाष್ಯोक्तस्मृत्या चाकाशश्चित्रप್ರकृतिरिति भावः | अधिकं चन्द्रिकायाम् |

ಇಂತಹ ಅಕ್ಷರತತ್ವವು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ 'ಅವ್ಯಕ್ತಾತ್ ಪುರುಷಃ ಪರಃ', 'ಅಕ್ಷರಾತ್ಪರತಃ ಪರಃ', 'ಮಮ ಯೋನಿರಪ್ಸ್ವಾಂತಃ ಸಮುದ್ರೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಅಕ್ಷರದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ ಲಿಂಗಗಳೇ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿವೆ. ಮತ್ತು 'ಆಕಾಶಸ್ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್' ಎಂಬ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದಾಗ ಆಶ್ರಿತಯಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ಆಕಾಶ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಳಾಗುತ್ತಾಳೆ. ಇಂತಹ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯಳಾಗಿದ್ದಾಳೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶ ಶಬ್ದದಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಳಾಗುತ್ತಾಳೆ. ಇಂತಹ ಸಕಲಕ್ಕೂ ಆಶ್ರಯಳಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೆ ಆಶ್ರಯನಾದವನು 'ತದಾಶ್ರಯಃ ಪರೋ ವಿಷ್ಣುಃ' ಎಂಬ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಸ್ಮೃತಿಯ ಅನುಸಾರ ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಹೆಚ್ಚಿನ ವಿಚಾರವನ್ನು ಚಂದ್ರಿಕೆಯನ್ನು ನೋಡಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ವಿಶೇಷವಿಚಾರ - ಸಿದ್ಧಾಂತ ಒಗ್ಗಿದೆ - ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ನಾಶಕ್ಕೆ ಈಡಾಗದ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವು ಪುಷ್ಕಳವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ.

'ತಸ್ಮಾದ್‌ಕ್ಷರಮಿತ್ಯಾಚಕ್ಷತ ಏತಮೇವ ಸಂತಮ್' 'ಅಕ್ಷರಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಪರಮ್' ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿ, ಸ್ಮೃತಿಗಳೂ ಸಹ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವನ್ನು ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಿವೆ. ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವೇ ಹೀಗೆ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದ್ದರಿಂದ ಅವನು ಉತ್ತಮಾಕ್ಷರನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆದಿದ್ದಾನೆ.

ಮತ್ತು ಆಕಾಶ ಶಬ್ದದಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಳಾಗಿದ್ದಾಳೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆಕಾಶಾಂತಧಾರಕತ್ವವು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೇ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. 'ಯದ್ಭೂತಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ 'ಆಕಾಶ ಏವ ತದೋತಂ ಚ ಪ್ರೋತಂ ಚ' ಎಂಬಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಸರ್ವಚೇತನಪೋಷಕತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಮತ್ತು 'ಏತಸ್ಮಿನ್‌ಖಲ್ವಕ್ಷರೇ ಗಾಂಗಾಕಾಶ ಓತಶ್ಚ ಪ್ರೋತಶ್ಚ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಇಂತಹ ಆಕಾಶವು ಅನ್ಯಾಶ್ರಿತವಾಗಿದೆಯೆಂದೂ ಸಹ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಸರ್ವಚೇತನಪೋಷಕತ್ವ ಹಾಗೂ ಅನ್ಯಾಶ್ರಿತತ್ವಗಳೆರಡನ್ನೂ ಸಹ ಕೂಡಿಸಬೇಕೆಂದರೆ ಆಕಾಶಶಬ್ದದಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಳೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಬೇರೆ ಯಾರಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಈ ಎರಡೂ ವಿಧವಾದ ಧರ್ಮಗಳು ಕೂಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಶ್ನೆ - 'ತದೋತಂ ಚ ಪ್ರೋತಂ ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಓತಶ್ಚ, ಪ್ರೋತಶ್ಚವೆಂದರೆ ಉಪಾದೇಯತ್ವ ಮತ್ತು ಆಧೇಯತ್ವ ಎಂದರ್ಥ ಹೊರತು, ಪೋಷಕತ್ವ ಎಂದರ್ಥವಲ್ಲ. ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಉಪಾದೇಯ ಮತ್ತು ಆಧೇಯವಾದರೆ ಆಕಾಶ ಎಂಬ ಪದಾರ್ಥವು ಉಳಿದೆಲ್ಲಾ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಉಪಾದಾನವೆಂದೂ ಮತ್ತು ಆಧಾರವೆಂದೂ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಉಪಾದಾನತ್ವ ಮತ್ತು ಆಧಾರತ್ವಗಳನ್ನು ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಹೇಳಬಹುದು. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಆಕಾಶಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೆಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕೆಂದು ಹೇಗೆ ಸಾಧಿಸುತ್ತೀರಿ?

ಉತ್ತರ - 'ಓತ' ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉಪಾದೇಯ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಏತಸ್ಮಿನ್‌ಖಲ್ವಕ್ಷರೇ ಗಾಂಗಾಕಾಶ ಓತಶ್ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರನು ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ 'ಓತ' ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉಪಾದೇಯವೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ, ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಅಕ್ಷರನು ಉಪಾದಾನನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಅಕ್ಷರನು ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಿಗುಣಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ನಾದ್ದರಿಂದ ಚೇತನನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಇಂತಹ ಚೇತನನ್ನು ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಉಪಾದಾನವೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಪೋಷಕತ್ವ' ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು.

ಮತ್ತು 'ಕಸ್ಮಿನ್ನು ಖಲ್ವಿಂದ್ರಲೋಕಾ ಓತಾಶ್ಚಪ್ರೋತಾಶ್ಚೇತಿ ಪ್ರಜಾಪತಿಲೋಕೇಷು ಗಾಗಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ 'ಓತ' 'ಪ್ರೋತ' ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಆಧೇಯತ್ವವೆಂಬರ್ಥವನ್ನೂ ಸಹ ವಿವಕ್ಷಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಇಂದ್ರಲೋಕವು ಕೆಳಗಿರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಜಾಪತಿಲೋಕವು ಮೇಲಿರುತ್ತದೆ. ಮೇಲಿರುವಂತಹ ಪ್ರಜಾಪತಿಲೋಕವು ಕೇಳಿರುವ ಇಂದ್ರನ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಂದ್ರಲೋಕಕ್ಕೆ ಆಧೇಯತ್ವವನ್ನೂ ಸಹ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ 'ಓತ' 'ಪ್ರೋತ' ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಪೋಷ್ಯ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸೇಕು. ಆಗ ಪ್ರಜಾಪತಿಲೋಕದಿಂದ ಇಂದ್ರನ ಲೋಕವು ಪೋಷ್ಯವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಹೀಗೆ 'ವತಸ್ತಿಸ್ತಾ ಖಲ್ವಕ್ಷರೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಾಗಲೀ, 'ಕಸ್ಮಿನ್ನು ಖಲು' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಾಗಲೀ, ಶ್ರುತವಾದ 'ಓತ' 'ಪ್ರೋತ' ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಪೋಷ್ಯವೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದು ಅನಿವಾರ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ಅದೇ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿರುವ 'ಆಕಾಶ ಏವ ತದೋತಂ ಚ ಪ್ರೋತಂ ಚ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ 'ಓತ' 'ಪ್ರೋತ' ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಸಹ ಪೋಷ್ಯವೆಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ಒಪ್ಪಬೇಕು. ಒಂದೇ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿರುವ 'ಓತ' 'ಪ್ರೋತ' ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದು ತಪ್ಪಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಆದ್ದರಿಂದ 'ರುದ್ರಂ ಸಮಾಶ್ರಿತಾ ದೇವಾಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ರುದ್ರನನ್ನು ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳು ಆಶ್ರಯಿಸಿದ್ದಾರೆಂಬುದಕ್ಕೆ ರುದ್ರದೇವರಿಂದ ಪೋಷ್ಯರಾದವರು. 'ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ರುದ್ರದೇವರು ಪೋಷಣೆ ಮಾಡಿದರು' ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೇವೋ, ಮತ್ತು 'ರಾಜ್ಞಿ ರಾಜ್ಯಂ ಸಮಾಹಿತಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ 'ರಾಜನು ಸಕಲ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪೋಷಣೆ ಮಾಡಿದನು' ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೇವೋ, ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ 'ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಆಶ್ರಿತವಾಗಿವೆ' ಎಂದರೆ 'ಆಕಾಶದಿಂದ ಪೋಷಿತವಾಗಿವೆ' ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಅಚೇತನಕ್ಕೆ ಪೋಷ್ಯತ್ವವು ಯುಕ್ತವಾಗದ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ಭೂತ', 'ಭವತ' ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳಿಗೂ ಸಹ ಚೇತನಪರತ್ವವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು. ನಿತ್ಯರಾದ ಚೇತನರಿಗೆ ಭೂತಾದಿ ಕಾಲಗಳನ್ನು ಹೇಗೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದು ? ಎಂದರೆ ದೇಹದ್ವಾರಾ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿರುವುದರಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಮುಂದಿನ ಚೇತನರನ್ನು ಪೋಷಿಸುತ್ತಾನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವ ಆಕಾಶಶಬ್ದವೂ ಸಹ ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ.

ಅಂತಹ ಆಕಾಶನಾಮಕಳಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೆ ಆಶ್ರಯನಾದವನು ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ತನಗೆ ತಾನೇ ಆಶ್ರಯಳಾಗಿದ್ದಾಳೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ವಿರುದ್ಧವಾದ್ದರಿಂದ ಆಕಾಶಶಬ್ದದಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಳು. ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಿಂದ ಮಹಾವಿಷ್ಣು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಅತ್ಯಂತ ಸ್ವರಸವಾಗಿದೆ.

ಇದನ್ನೇ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ - 'ಸರ್ವಾಧಾರಪ್ರಕೃತ್ಯಾಧಾರತ್ವಂ ವಿಷ್ಣೋರನ್ಯಸ್ಯ ವಿರುದ್ಧಮ್' 'ಸಕಲಕ್ಕೂ ಆಧಾರವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಆಶ್ರಯನಾಗಿರುವಿಕೆಯು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಬೇರೆಯವರಲ್ಲಿ ವಿರುದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ' ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಇದನ್ನೇ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ -

ದೀಪ್ತೇರಾಕಾಶಶಬ್ದೋಕ್ತಾ ಶ್ರೀರ್ಹ ಸರ್ವಾಶ್ರಯಾ ಮತಾ |

ತದಾಶ್ರಯಃ ಪರೋ ವಿಷ್ಣುಃ ಸೋಽಸೂಲಾದಿಗುಣೋ ಮತಃ ||

ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಕಾಶಮಾನಳಾದ್ದರಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೇ ಆಕಾಶಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಳು. ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೂ ಇವಳೇ ಆಧಾರಸ್ವರೂಪಳು. ಇಂತಹ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೆ ಆಶ್ರಯನಾದವನು ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಇಂತಹ ವಿಷ್ಣುವು 'ಅಸೂಲತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳುಳ್ಳವನೆಂದು ಅಭಿಮತನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು.

ಹೀಗೆ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದ್ದರಿಂದ 'ಮಯಿ ಸರ್ವಮಿದಂ ಪ್ರೋತಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ಓತ' 'ಪ್ರೋತ' ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಸಹ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದಂತಾಯಿತು. ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಿಂದ ಪೋಷಿತವಾಗಿವೆ. ಅಂತಹ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಪೋಷಿತಳಾಗಿದ್ದಾಳೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು.

ಪ್ರಶ್ನೆ - ಆಕಾಶಪದಕ್ಕೆ ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದರೆ ಭೂತಾಕಾಶವೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಕಾಶಾಧಿಕರಣನ್ಯಾಯವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದರೆ ವಿಷ್ಣುವೆಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೊರತು ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯೆಂದಾಗಲೀ, ಚಿತ್ಪ್ರಕೃತಿಯೆಂದಾಗಲೀ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು, ಹಾಗೂ ಚಿತ್ ಪ್ರಕೃತಿಯೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಹೇಗೆ ಅನುಸರಿಸಿದಿರಿ?

ಉತ್ತರ - ಆಕಾಶಾಧಿಕರಣನ್ಯಾಯವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿ ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಚಿತ್ಪ್ರಕೃತಿಯೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ನಾವು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದ್ದೇವೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಆಕಾಶಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ

ಬಲಿಷ್ಠವಾದ ಲಿಂಗಗಳಿಗೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅನ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅದೇ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಇಲ್ಲಿಯೂ ವಿವಕ್ಷಿಸಿದಾಗ, ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿರುವ ಲಿಂಗಗಳ ಬಲದಿಂದ ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿರುವ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೆಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಆಶಾಧಿಕರಣನ್ಯಾಯದಿಂದಲೇ ಈ ವಿಷಯವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಜನ್ಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಯ ಏವ' ಎಂಬ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ

ಭಾವದೀಪ: - 'य एव एकप्रकृतिपुरुषकालाधारः पृथिवीं चां सर्वभुवनानि च दधार' इति जन्मादिनये 'य' इति श्रुतेर्व्याख्यानाद् भर्तेत्यादेरर्थमाह - एक इति ॥

'ಯ ಏವ' ವಿಷಪ್ರಕೃತಿಪುರುಷಕಾಲಾಧಾರ: ಪೃಥಿವೀಂ ದ್ಯಾಂ ಸರ್ವಭುವನಾನಿ ಚ ದಧಾರ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಜನ್ಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಯ ಏವ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈಗ 'ಭರ್ತಾ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಅರ್ಥವನ್ನು 'ವಿಕ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ.

'ಭರ್ತಾ ಸನ್' ಎಂಬುದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಭಾವದೀಪ: - 'भर्ता सन्' इत्यस्यार्थः - भर्तृत्वेनेति ॥ 'भ्रियमाणो बिभर्ति' इत्युत्त्या प्राप्तं जगदीश्वरयोराधाराधेयभावसाम्यं निरसितुं 'यदा भारं तन्द्रयते स भर्तुम् । परास्य भारं पुनरस्तमेति' इति शेषार्थमाह - स चेति ॥

'ಭರ್ತಾ ಸನ್' ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೇ 'ಭರ್ತೃತ್ವ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. 'ಭ್ರಿಯಮಾಣೋ ಬಿಭರ್ತಿ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಜಗತ್ತು ಮತ್ತು ಈಶ್ವರರೆಂಬ ಆಧಾರಾಧೇಯಗಳಿಗೆ ಸಾಮ್ಯವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರ ನಿರಾಸಕ್ಕಾಗಿ 'ಯದಾ ಭಾರಂ ತಂದ್ರಯತೇ ಸ ಭರ್ತೃಮ್' । ಪರಾಸ್ಯ ಭಾರಂ ಪುನರಸ್ತಮೇತಿ' ಎಂದು ಉಳಿದ ಶ್ರುತಿಯ ಅರ್ಥವನ್ನು 'ಸ ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

'ತತ್'ಶಬ್ದದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ವಿವಕ್ಷಿತ

ಭಾವದೀಪ: - अत्र विष्णुश्रुत्यादेरभावात् कथं विष्णौ समाख्येयं श्रुतिरित्यतस्तच्छब्दपरामृष्टमाह - एतच्चेति ॥

ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುಶಬ್ದವೇ ಕೇಳಿಸದ ಕಾರಣ, ವಿಷ್ಣುವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣ-ವಾಗುತ್ತದ್ದನ್ನೆಲ್ಲ ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಪರಾಮೃಷ್ಟನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು 'ಏತಚ್ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿತ್ವಲಿಂಗವು ನಿರ್ಣಾಯಕ

ಭಾವದೀಪ: - स च प्राणो 'अत एव प्राणः' इत्यत्र लक्ष्मीपतित्वादिलिङ्गेन विष्णुरिति निर्णीत इति भावः ।

ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳ ಬಲದಿಂದ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು 'ಅತ ಏವ ಪ್ರಾಣಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ.

'ಏಧಿ' ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗದ ಬಗ್ಗೆ

ಭಾವದೀಪ: - एधि अस्तीत्यर्थः । 'अवसोरेधावभ्यासलोपश्च' इति अस्तेर्मध्यमपुरुषप्रयोगः छान्दस इत्येके । एधीत्यस्यावर्धतेति चन्द्रिकोक्तिः ।

'ಏಧಿ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಆತ್ಮಿ' ಎಂದರ್ಥ. 'ಅವಸೋರೇಧಾವಭ್ಯಾಸಲೋಪಶ್ಚ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಅಸು ಧಾತುವಿನ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಪದಪ್ರಯೋಗವೇ 'ಏಧಿ' ಎಂಬ ಛಾಂದಸಪ್ರಯೋಗವೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. 'ಏಧಿ' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ 'ಅವರ್ಧತ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಚಂದ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

'ಯಸ್ಮಿನ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯೂ ವಿಷ್ಣುಪರ

ಭಾವದೀಪ: - यस्मिन्निति श्रौतयच्छब्दस्य विष्णवर्थत्वद्योतनाय 'तदेव ब्रह्म परमं कवीनाम्' इत्युत्तरवाक्यस्थितत्पदेनान्वयमाह - तदेव ब्रह्मेत्यर्थ इति ॥

'ಯಸ್ಮಿನ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ಯತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿದೆ. ಇದನ್ನು ತಿಳಿಸಲು 'ತದೇವ ಬ್ರಹ್ಮ ಪರಮಂ ಕವೀನಾಮ್' ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' ಪದದ ಜೊತೆಗೆ ಅನ್ವಯವನ್ನು 'ತದೇವ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

'ಯ ಉ ತ್ರಿಧಾತು' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಂತೆ 'ಭರ್ತಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬೇಕು

ಭಾವದೀಪ: - ವಿಷ್ಣುವದನ್ಯಸ್ಯಾಪೀತಿ || ಯ ಛ ತ್ವಿತಿ || ಶ್ರುತೇರ್ಜನ್ಮಾದಿನಯೋಕ್ತೀರೀತ್ಯಾ
ಭರ್ತೇತಿ ಶ್ರುತೇಶ್ಚ 'ಯದಾ ಭಾರಮ್' ಇತಿ ವಾಕ್ಯಶೇಷಾರ್ಥೋಕ್ತೀರೀತ್ಯಾಽನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕಾಭ್ಯಾಂ
ವಿಷ್ಣವೇಕಪರತ್ವಪ್ರತೀತಿಸ್ತಥೈವ ಶ್ರುತೀನಾಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತುಂ ಶಕ್ಯತ್ವೇಽಪಿ 'ಸ್ಮೃತ್ಯವೈಯರ್ಥ್ಯಾ
ಶ್ರುತಿಃ ಸರ್ವಾಧಾರಪ್ರಕೃತ್ಯಾಧಾರತ್ವಂ ವಿಷ್ಣೋಃ' ಇತಿ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೈಕದೇಶವಿವರಣ-
ಪರತಯಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಯ 'ಅನ್ಯಸ್ಯ ವಿರುದ್ಧಮ್' ಇತ್ಯೇತದಂಶವಿವರಣಪರತಯಾ
ಸ್ಮೃತಿವ್ಯಾಖ್ಯಾತೇತಿ ಧ್ಯೇಯಮ್ || ೧೦ ||

'ಯ ಉ ತ್ರಿಧಾತು' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಜನ್ಮಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದಂತೆ 'ಭರ್ತಾ'
ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯನ್ನೂ ಕೂಡ 'ಯದಾ ಭಾರಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಂತೆ ಕೇವಲ ವಿಷ್ಣುಪರವೆಂದು
ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬೇಕು. ಅನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕಗಳಿಂದ ಈ ಅರ್ಥವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು
ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿದ್ದರೂ ಕೂಡ 'ಸ್ಮೃತ್ಯವೈಯರ್ಥ್ಯಾಯ ಶ್ರುತೀಃ ಸರ್ವಾಧಾರಪ್ರಕೃತ್ಯಾಧಾರತ್ವಂ
ವಿಷ್ಣೋಃ' ಎಂಬ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದ ಏಕದೇಶವನ್ನು ವಿವರಣೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ
ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. 'ಅನ್ಯಸ್ಯ ವಿರುದ್ಧಮ್' ಎಂಬಂಶವನ್ನು ವಿವರಣೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ಮೃತಿಯನ್ನು
ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವಿಶೇಷವಿಚಾರ - ಅಥವಾ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಹಾಗೂ ನ್ಯಾಯಸುಧೆಯ ಪ್ರಕಾರ
'ಅಸ್ಥೂಲೋ ಅನಣುಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗೆ ಮತ್ತೊಂದು ಬಗೆಯಲ್ಲಿಯೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬಹುದು.
ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ಅಸ್ಥೂಲಃ' ಎಂಬ ಪದವು ಸ್ಥೂಲತ್ವಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಅಣುತ್ವವನ್ನು
ವಿಧಿಸುತ್ತಿದೆ. 'ಅನಣುಃ' ಎಂಬ ಪದವು ಅಣುತ್ವಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಸ್ಥೂಲತ್ವ ಧರ್ಮವನ್ನು
ವಿಧಿಸುತ್ತಿದೆ. ಹೀಗೆ ಆಯಾ ಪದಗಳು ತದ್ವಿರುದ್ಧವಾದ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ವಿಧಿಸುತ್ತಿವೆ ಎಂದು
ಹೇಳಬಹುದು. ಒಬ್ಬನೇ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಸ್ಥೂಲತ್ವ-ಅಣುತ್ವ ಮೊದಲಾದ
ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ -

ಯಥೈಕಸ್ಯೈವ ದಧ್ಮಾದೇಃ ಕೃತ್ವರ್ಥಪುರುಷಾರ್ಥತೇ |

ಅಣೇಯತ್ವಮಹೀಯಸ್ತೇ ತಥೈಕಸ್ಯೈವ ಹೀತಿತುಃ ||

ಒಂದೇ ದಧಿಯಲ್ಲಿ ಕೃತ್ವರ್ಥತ್ವ ಹಾಗೂ ಪುರುಷಾರ್ಥತ್ವಗಳಿರಡು ಇರುವುದು ಕಂಡಿದೆ. ಅದರಂತೆ ವಶ್ಯಾರ್ಥದ ಗುಣಶಾಲಿಯಾದ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ವಗಳು ಇರಬಹುದು.

ಶ್ಲೋಕದ ವಿವರಣೆ ಹೀಗಿದೆ - ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸ ಯಾಗವು ಉಳಿದ ಯಾಗಗಳಿಗಿಲ್ಲಾ ಪ್ರಕೃತಿಯಾಗುವಾಗಿದೆ, ಬೇರೆ ಮತ್ತೊಂದು ಯಾಗಕ್ಕೆ ಈ ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸ ಯಾಗವು ವಿಕೃತಿಯಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಇನ್ನು ಪಶುಗಣ ಮೊದಲಾದ ಯಾಗಗಳು ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸದ ಯಾಗಗಳಿಗೆ ಕೇವಲ ವಿಕೃತಿಯಾಗಿದೆ, ಮತ್ತೊಂದು ಯಾಗಕ್ಕೆ ಪ್ರಕೃತಿಯಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಅಗ್ನಿಷೋಮಿಯಪಶು ಮೊದಲಾದವುಗಳು ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸ ಯಾಗದ ವಿಕೃತಿಯೂ ಆಗಿದೆ, ಸವನೀಯ ಪಶುಬಂಧಕ್ಕೆ ಪ್ರಕೃತಿಯೂ ಆಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವ ಹಾಗೂ ವಿಕೃತಿತ್ವಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನವಾಗಿ ಕಂಡಿದ್ದರೂ ಅಗ್ನಿಷೋಮಿಯಪಶುವಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವ, ವಿಕೃತಿತ್ವಗಳಿರಡೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರುವುದು ಕಂಡಿರುತ್ತದೆ.

ಮತ್ತು ಅವಘಾತಕ್ಕೆ ಕೇವಲ ದೃಷ್ಟಪ್ರಯೋಜನವಿರುವುದು ಕಂಡಿದೆ. ಪೂಜೆಕ್ಕಾದಿಗಳಿಗೆ ಕೇವಲ ಅದೃಷ್ಟಪ್ರಯೋಜನವಿರುವುದು ಕಂಡಿದೆ. ಆದರೆ 'ಸ್ವಿಷ್ಟಕೃತ್' ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಪ್ರಯೋಜನ ಹಾಗೂ ಅದೃಷ್ಟಪ್ರಯೋಜನಗಳಿರಡೂ ಸಹ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರುವುದು ಕಂಡಿರುತ್ತದೆ.

ಇದರಂತೆ ಕಾಮಾಧಿಕಾರತ್ವ ಹಾಗೂ ನಿತ್ಯಾಧಿಕಾರತ್ವಗಳು ಬೇರೆಡೆ ಭಿನ್ನ-ಭಿನ್ನವಾಗಿ ಕಂಡಿದ್ದರೂ, ಜಾತೇಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರುವುದು ಕಂಡಿರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ನಿತ್ಯಕರ್ಮ ಹಾಗೂ ನೈಮಿತ್ತಿಕಕರ್ಮಗಳು ಭಿನ್ನ-ಭಿನ್ನವಾಗಿದ್ದರೂ ಕೆಲವೆಡೆ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರುವುದು ಕಂಡಿರುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಇದರಂತೆ ವ್ರೀಹಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಕೃತುಪ್ರಯೋಜನತ್ವವಿರುತ್ತದೆ. ಗೋದೋಹನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಪುರುಷಾರ್ಥತ್ವವು ಇರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ದಧಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೃತ್ವರ್ಥತ್ವ ಹಾಗೂ ಪುರುಷಾರ್ಥತ್ವಗಳಿರಡೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರುವುದು ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಈ ನಾಲ್ಕು ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳಿಂದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನ-ಭಿನ್ನವಾಗಿರುವ ಧರ್ಮಗಳು ಕೆಲವೆಡೆ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರಬಹುದೆಂಬ ನಿಯಮವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳಂತೆ ಅಣುತ್ವ ಹಾಗೂ ಮಹತ್ವಗಳಿರಡೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಲೋಕದಲ್ಲಿಲ್ಲದೆ ಇರುವುದು ಕಂಡಿದ್ದರೂ ಸಹ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ

ಇರಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಸಣ್ಣದಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಸಮಗ್ರ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವನ್ನೇ ಯಶೋದಾದೇವಿಯು ನೋಡಿದ್ದಾಳೆ. ಯಶೋದೆಯ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಕೃಷ್ಣನ ಮುಖದಲ್ಲಿ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ವಗಳಿರಡೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರುವುದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ, ಅಣುತ್ವಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಅನುಮಾಪಕವಾದ ಒಂದೇ ಹಗ್ಗದಿಂದ ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಕಟ್ಟುವಿಕೆ ಹಾಗೂ ಮಹತ್ವಕ್ಕೆ ಅನುಮಾಪಕವಾದ ಅನೇಕ ಹಗ್ಗಗಳಿಂದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಕಟ್ಟಲಾಗದಿರುವಿಕೆ ಎಂಬ ಲಿಂಗವೂ ಸಹ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಒಂದೇ ಹಗ್ಗದಿಂದ ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಕಟ್ಟಿರುವ ಕಾರಣ ಅಣುತ್ವವಿದೆಯೆಂದು ಊಹಿಸಬಹುದು. ಅನೇಕ ಹಗ್ಗಗಳಿಂದ ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಕಟ್ಟಲಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದೆ ಕಾರಣ ಮಹತ್ವವಿದೆಯೆಂದು ಊಹಿಸಬಹುದು.

'ಅಣೋರಣೇಯಾನ್ ಮಹತೋ ಮಹೀಯಾನ್' 'ಅಣುವಿಗಿಂತಲೂ ಅಣುವಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಮಹತ್ ಪದಾರ್ಥಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮಹೀಯಾನ್' ಆಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬ ಮಹಾನಾರಾಯಣ ಶ್ಲೋಕಿಯೂ ಸಹ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆ.

ಹಾಗಾದರೆ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ವಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ವಿರೋಧವನ್ನೇ ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗಿಲ್ಲವಲ್ಲ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು. ಪ್ರಾಕೃತತ್ವವು ಅಣುತ್ವ ಮಹತ್ವಗಳಿಗಿರುವ ವಿರೋಧಕ್ಕೆ ಉಪಾಧಿಯಾಗಿದೆ. ಅಂದರೆ ಎಲ್ಲಿ ಮಹತ್ವವಿರುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಕೃತತ್ವವಿದ್ದರೆ ಅಣುತ್ವ ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಇದರಂತೆ ಎಲ್ಲಿ ಅಣುತ್ವವಿರುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಕೃತತ್ವವಿದ್ದರೆ ಮಹತ್ವವು ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಘಟಪಟಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ವಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಒಪ್ಪೋಣ ಎಂಬ ಶಂಕೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಕೃತತ್ವವು ಇಲ್ಲದೆ ಕಾರಣ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ವಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಅಥವಾ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ವಗಳೆಲ್ಲರೂ ಭೇದವಿದ್ದರೆ ವಿರೋಧಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಭೇದಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾದ ವಿಶೇಷವಿರುವ ಕಾರಣ ವಿರೋಧಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಅಥವಾ 'ತ್ವಯೇಶ್ವರೇ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ನೋ ವಿರುದ್ಧತೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿರುವ ಐಶ್ವರ್ಯಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಯಾವುದೇ ಧರ್ಮಗಳ ವಿರೋಧಕ್ಕೂ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅಚಿಂತ್ಯಾದ್ಭುತಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರುವ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ವಗಳ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಬೇಕು.

ಇದನ್ನೇ ಅನುಷ್ಠಾಪ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ -

ಅತೋ ವಿರುದ್ಧವದ್ಭಾವಮಪಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಯ ತತ್ವತಃ |

ಯೋಜನೀಯಂ ಹರೌ ವಾಕ್ಯಂ ವಿರುದ್ಧೈರ್ಲಕ್ಷಣೈರ್ಯುತಮ್ ||

ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿರುವ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವಿರುವಂತೆ ಕಂಡರೂ ಸಹ ತಾತ್ವಿಕವಾಗಿ ಅದನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಯೋಜನೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮವಿರುವಿಕೆಯೇ ಅವನ ಸ್ವಭಾವವಾಗಿದೆ ಎಂದು.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

‘ಸಾ ಚ ಪ್ರಶಾಸನಾತ್’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ब्रह्मसूत्रम् - || सा च प्रशासनात् || ११ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ - ಆಕಾಶದ ಪರ್ಯಂತ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ವಿಷ್ಣು ಸ್ವತಃ ಧಾರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ಕೇವಲ ಆಜ್ಞಾಮೂಲಕವಾಗಿಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ ಮೊದಲಾದವರನ್ನೆಲ್ಲಾ ಆಯಾ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಇರುವಂತೆ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ, ಈ ಅದ್ಭುತ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ವಿಷ್ಣುವಿಗಲ್ಲದೇ ಬೇರೆಯವರಲ್ಲಿ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು.

ಅರ್ಥ -- ಚ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಸಾ = ಆಕಾಶದ ಪರ್ಯಂತ, ಇರುವ ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ ಮೊದಲಾದ ಸಕಲಪದಾರ್ಥಗಳು, ಪ್ರಶಾಸನಾತ್ = ಕೇವಲ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಆಜ್ಞೆಯಿಂದಲೇ ಉಂಟಾಗಿದೆ ಎಂದು ‘ಏತಸ್ಯ ವಾ’ ಎಂದು ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕತ್ರತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಚೇತನಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ಆಜ್ಞೆಯಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಧರಿಸಿದ್ದಾನೆ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್ - ॥ ಸಾ ಚ ಪ್ರಶಾಸನಾತ್ ॥ ಸಾ ಚ ಧೃತಿಃ ಪ್ರಶಾಸನಾದುಚ್ಯತೇ |

‘ಏತಸ್ಯ ವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರಶಾಸನೇ (ಗಾರ್ಗಿ ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸೌ ವಿಧೃತೌ
ತಿಷ್ಠತಃ)’ (ಬೃ. ೪-೬-೯) ಇತ್ಯಾದಿನಾ | ತಚ ಪ್ರಶಾಸನಂ ವಿಷ್ಣೋರೇವ |

ಅನುವಾದ - ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ ಮೊದಲಾದ ಆಕಾಶದ ಪರ್ಯಂತ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳು
ಭಗವಂತನ ಆಜ್ಞೆಯಿಂದಷ್ಟೇ ನಿಂತಿವೆ ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳಿದೆ. ‘ಏತಸ್ಯ ವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರಶಾಸನೇ
ಗಾರ್ಗಿ ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸೌ ವಿಧೃತೌ ತಿಷ್ಠತಃ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಅಂತಹ ಆಜ್ಞೆ ನೀಡುವ
ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಮತ್ತೊಂದು ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ
ಅಕ್ಷರನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಉಪನ್ಯಾಸ ಮಾಡಿ
ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಸಾ ಚ ಧೃತಿಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

ಸಾ ಚ ಧೃತಿಃ = ಅಂತಹ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಧಾರಣೆ
ಮಾಡುವಂತಹ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು, ಪ್ರಶಾಸನಾತ್ = ಕೇವಲ ವಿಷ್ಣುವಿನ
ಆಜ್ಞೆಯಿಂದಷ್ಟೇ, ಉಚ್ಯತೇ = ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ - ಗಾರ್ಗಿ =
ಎಲೈ, ಗಾರ್ಗಿಯೇ, ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸೌ = ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ
ಮೊದಲಾದವರು, ಏತಸ್ಯ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ = ಈ ಅಕ್ಷರನ, ಪ್ರಶಾಸನೇ =
ಆಜ್ಞೆಯಲ್ಲಿ, ವಿಧೃತೌ = ನೆಲೆಸಿದವರಾಗಿ, ತಿಷ್ಠತಃ = ಇರುತ್ತಾರೆ,
ಇತ್ಯಾದಿನಾ = ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ
ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಅಕ್ಷರನು.

ಸಕಲಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಆಜ್ಞೆ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ನಿರ್ಮಿಸಿದ
ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಅಕ್ಷರನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ ?
ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ತಚ್ಛ = ಅಂತಹ, ಪ್ರಶಾಸನಂ = ಆಜ್ಞೆ ಮಾಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು,
ವಿಷ್ಣೋರೇವ = ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಮಾತ್ರ.

ಸಕಲರೂ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಧೀನ

ब्रह्मसूत्रभाष्यम् - 'सप्ताधर्गर्भा भुवनस्य रेतो विष्णोस्तिष्ठन्ति प्रदिश विधर्मणि।'

(क्र. १-१६४-३६.)

ಅನುವಾದ - ಮಹತ್ತತ್ವ, ಅಹಂಕಾರತತ್ವ ಮತ್ತು ಪಂಚಮಹಾಭೂತಗಳೆಂಬ ಏಳು ಆವರಣಗಳೂ ಹಾಗೂ ಅವುಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮಾನಿಯಾದ ಬ್ರಹ್ಮ, ರುದ್ರಾದಿದೇವತೆಗಳೂ ಸುಖಪ್ರದನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಆಜ್ಞೆಯಿಂದ ತಮ್ಮ ಕರ್ತವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನಿರತರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಅಥವಾ ವಿಷ್ಣುವಿನ ರೇತಸ್ಸಿನ ಸ್ವರೂಪವಾಗಿರುವ ಮಹತ್ತತ್ವ, ಅಹಂಕಾರತತ್ವ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಮತ್ತು ಅವುಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮಾನಿಗಳಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಆಜ್ಞೆಯಿಂದ ವಿವಿಧವಾದ ಕರ್ತವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ವಿಷ್ಣುವಿನ ಆಜ್ಞೆಯಿಂದಲೇ ಇವೆಲ್ಲವೂ ನಡೆಯುತ್ತವೆ ಎಂದು ಹೇಗೆ ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತೀರಿ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಅರ್ಥಗರ್ಭಾಃ = ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡದ ಅತಿಸಮೃದ್ಧಿಪ್ರಸಿದ್ಧಿಗೆ ಕಾರಣೀಭೂತರೂ, ಆವರಣಭೂತರೂ ಆದ, ಭುವನಸ್ಯ = ಲೋಕಕ್ಕೆ, ರೇತಃ = ('ರೇತಸಃ' ಎಂದು ಬಹುವಚನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗವ್ಯತ್ಯಾಸ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.) ಸುಖಪ್ರದರೂ, ಸಾರಭೂತರೂ ಆದ, ಅಥವಾ ಭುವನಸ್ಯ = ಭೂಮನೂ, ಮನನೀಯನೂ ಆದ ವಿಷ್ಣುವಿನ, ರೇತಃ = ವೀರ್ಯವೆನಿಸಿದ, ಸಪ್ತ = ಮಹತ್ತತ್ವ, ಅಹಂಕಾರತತ್ವ ಮತ್ತು ಪಂಚಮಹಾಭೂತಗಳೆಂಬ ಏಳು ಆವರಣಗಳು ಮತ್ತು ಅವುಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮಾನಿಗಳಾಗಿ ತನ್ನಿಯಾಮಕರಾದ ಬ್ರಹ್ಮ, ರುದ್ರಾದಿದೇವತೆಗಳು, ವಿಷ್ಣೋಃ = ವಿಷ್ಣುವಿನ, ಪ್ರದೀಶಾ = ಆಜ್ಞೆಯಿಂದ, ವಿಧರ್ಮಣಃ = ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಬಹುವಿಧವಾದ ವಿಶ್ವಧಾರಣಾದಿ ಕರ್ತವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ, ತಿಷ್ಠಂತಿ = ತೊಡಗಿದ್ದಾರೆ.

ಬ್ರಹ್ಮರುದ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಚಕ್ರದಂತೆ ತಿರುಗಿಸುವನು

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್ - 'ಚತುರ್ಭಿಃ ಸಾಕಂ ನವತಿಂ ಚ ನಾಮಭಿಶ್ಚಕ್ರಂ ನ ವೃತ್ತಂ ವ್ಯತುರೇವಿವಿಪತ್ |'
(ಕ್ರ. ೧-೧೫೫-೬.) ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತೇ:

ಅನುವಾದ - ವಿಷ್ಣು, ವಾಸುದೇವ ಮೊದಲಾದ ನಾಲ್ಕು ರೂಪಗಳಿಂದ, ಬ್ರಹ್ಮ, ವಾಯು, ರುದ್ರ ಮೊದಲಾದ ತೊಂಭತ್ತು ಮಂದಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಚಕ್ರದಂತೆ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಿರುಗಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಸಃ = ಬೃಹಚ್ಛರೀರವುಳ್ಳಂತಹ ವಿಷ್ಣುವು, ಚತುರ್ಭಿಃ
= ವಾಸುದೇವ ಸಂಕರ್ಷಣ ಮೊದಲಾದ ನಾಲ್ಕು, ನಾಮಭಿಃ =
ಕೀರ್ತಿಯುಳ್ಳಂತಹ ರೂಪಗಳಿಂದ, ವ್ಯತೀನ್ = ವಿಶೇಷವಾಗಿ
ಅಧಿಕರಾದ, (೧)ನವತಿಂ = ಪ್ರಧಾನವಾಯುವಿನೊಂದಿಗೆ ಐವತ್ತು
ಮರುತ್‌ಗಳು, ಅಷ್ಟವಸುಗಳು, ಏಕಾದಶರುದ್ರರು, ವಿಷ್ಣುವ್ಯತಿರಿಕ್ತ
ಏಕಾದಶ ಆದಿತ್ಯರು, ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮನೊಂದಿಗೆ ಹತ್ತು
ಪ್ರಜಾಪತಿಗಳು ಹೀಗೆ ತೊಂಭತ್ತು ಮಂದಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು, ವೃತ್ತಂ =
ವರ್ತುಲಾಕಾರದ, ಚಕ್ರಂ ಸ = ಚಕ್ರದಂತೆ, ಸಾಕಂ = ಒಟ್ಟಿಗೆ ಅವೀವಿಪತ್
= ತಿರುಗಿಸಿದನು, ಇತ್ಯಾದಿ = ಇವೇ ಮೊದಲಾದ, ಶ್ರುತೇಃ = ಆಗಮ
ರೂಪ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ.

ವಿಷ್ಣುವೊಬ್ಬನೇ ಶಾಸಕ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್ - 'ಏಕಃ ಜ್ಞಾಸ್ತಾ ನ ದ್ವಿತೀಯೋಽಸ್ತಿ ಜ್ಞಾಸ್ತಾ |'

ಅನುವಾದ - ವಿಷ್ಣು ಒಬ್ಬನೇ ಶಾಸಕನಾಗಿ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಹೊರತು,
ಅವನಂತೆ ಬೇರೊಬ್ಬನು ಶಾಸಕನಿಲ್ಲ. ಅಂದರೆ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮಾಡಲಾರ. ಯಾವ
ವಿಷ್ಣು ನಮ್ಮೆಲ್ಲರ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿದ್ದಾನೆಯೋ ಅವನ ಬಗ್ಗೆ ಈಗ ನಿನಗೆ

(೧) "ಆದಿತ್ಯ ವಸವೋ ರುದ್ರಾ ಮರುತಶ್ಚಾಪ್ತಿನಾವಹ | ಬೃಹಸ್ಪತಿಶ್ಚ ಕಾಮಶ್ಚ ಮನುರ್ದಕ್ಷೋ ವಿನಾಯಕಃ |
ಭೃಗುಶ್ಚೈವನಿರುದ್ಧಶ್ಚ ಧರ್ಮೋ ನಿರ್ಮತಿರೇವ ಚ | ಕುಬೇರಸಹಿತಾ ದೇವಾ ನಮಃ ಸಂಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾಃ | ಅನಂತೋ
ಗರುಡೋ ವಾಯುಶ್ಚಕ್ಷುರೋ ಬ್ರಹ್ಮಣ ಸಹ " - ತತ್ವಪ್ರದೀಪೇ. ||

ಹೇಳುತ್ತೇನೆ. ಇದು ಸಭಾಪರ್ವದ ವಚನ. (ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮುಂದಿನ ಮೂಲದಲ್ಲಿರುವ 'ಇತ್ಯಾದೇಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯ)

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಆಜ್ಞೆಯಿಂದ ಸಕಲವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವಿಕೆಯು ಬೇರೆಯವರಲ್ಲೂ ಕೂಡಬಹುದಲ್ಲವೆ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ, ಚ = ಮತ್ತು; ಏಕಃ = ಒಬ್ಬನೇ, ಶಾಸ್ತ್ರಾ = ಜಗತ್ತಿನ ಶಾಸಕನು, ದ್ವಿತೀಯಃ = ಇವನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೊಬ್ಬನು, ಶಾಸ್ತ್ರಾ = ಶಾಸಕನು, ನಾಸ್ತಿ = ಇರುವುದಿಲ್ಲ, ಯಃ = ಯಾವಾತನು, ಹೃಚ್ಛಯಃ = ಸರ್ವಜೀವರ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿದ್ದಾನೋ, ತಮ್ = ಅವನನ್ನು, ಅಹಂ = ನಾನು, ಇಹ = ಇಲ್ಲಿ, ಬ್ರವೀಮಿ = ಹೇಳುತ್ತೇನೆ.

ಇತಿಹಾಸ ಪುರಾಣಗಳೇ ಇದಕ್ಕೆ ಆಧಾರ

ब्रह्मसूत्रभाष्यम् — 'न केवलं मे भवतश्च राजन् स वै बलं बलिनां चापरेषाम् ।'
(भाग-स्कं .७,अ.८,श्लो.८) इत्यादेश ॥ ११ ॥

ಅನುವಾದ - ಎಲೈ ! ಹಿರಣ್ಯಕನೇ, ನನಗೇ ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೇ, ನಿನಗೂ ಸಹ ಮತ್ತು ಬೇರೆ ಬಲಶಾಲಿಗಳಿಗೂ ಸಹ ಅವನೇ ಬಲಪ್ರದನು. ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಇತಿಹಾಸ ಪುರಾಣಗಳ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಶಾಸಕನು ಎಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುವನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಹ್ಲಾದರು ಹೇಳುವ ಮಾತು. ಹೇ! ರಾಜನ್ = ಎಲೈ! ರಾಜನೇ, ಕೇವಲಂ ಮೇ ನ = ನನಗೆ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ, ಭವತಃ = ನಿನಗೂ ಸಹ, ಚ = ಮತ್ತು, ಅಪರೇಷಾಂ = ಬೇರೆ, ಬಲಿನಾಂ ಚ = ಬಲಿಷ್ಠರಿಗೂ ಸಹ, ಬಲಂ = ಬಲದಾಯಕನು, ಸ ವೈ = ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಹೀಗೆ ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಗಳ ಆಧಾರಗಳಿಂದ ಸರ್ವಾಧಾರಕನು, ಸರ್ವನಿಯಾಮಕನು ಮತ್ತು ಸರ್ವ ಬಲಪ್ರದನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅಂತಹ ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಕ್ಷರನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ

‘ಸಪ್ತಾರ್ಥಗರ್ಭಾ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: – ಸಾ ಚ ಪ್ರಶಾಸನಾತ್ || ಸಮಹದಾದಿದೇವತಾ ಬ್ರಹ್ಮಾದಯ: ‘ಆರ್ಥಾ’
ಆ ಸಮಂತಾದೃಕ್ಷಾ ಗರ್ಭಾ ಗರಣೇನ ಖಿಯಂತ ಇತಿ ।

ಮಹತ್ತತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ಏಳು ತತ್ವಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮಾನಿಯಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ಏಳು ದೇವತೆಗಳು
‘ಆರ್ಥಾ’ ಆ = ಚೆನ್ನಾಗಿ, ಋದ್ಧಾಃ = ಸಮೃದ್ಧವಾದ ಗರ್ಭವುಳ್ಳವರು. ಅಥವಾ ಆ = ಚೆನ್ನಾಗಿ
ಋದ್ಧಸ್ಯ = ಪ್ರವರ್ಧಮಾನರಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಗರ್ಭರಾದವರು. ನಿಗರಣೆ ಮಾಡಿ ಧಾರಣೆ
ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ‘ಗರ್ಭ’ ಎಂದು ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ.

ವಿವರಣೆ - ‘ಸಪ್ತಾರ್ಥಗರ್ಭಾ ಭುವನಸ್ಯ ರೇತೋ ವಿಷ್ಣೋಸ್ತಿಸ್ವಂತಿ ಪ್ರದಿತಾ ವಿಧರ್ಮಿಣಿ’ ಎಂಬ
ಸೂಕ್ತವು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿದೆ. ಇದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - ‘ಸಪ್ತಾರ್ಥಗರ್ಭಾ’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಸಪ್ತ ಎಂಬ
ಪದದಿಂದ ಏಳುಮಂದಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು.

೧. ಮಹತ್ತತ್ವಕ್ಕೆ ಅಭಿಮಾನಿಯಾದ ಚತುರ್ಮುಖ.

೨. ಅಹಂಕಾರತತ್ವಕ್ಕೆ ಅಭಿಮಾನಿಯಾದ ರುದ್ರ.

೩. ಪೃಥಿವ್ಯಭಿಮಾನಿಯಾದ ಪೃಥಿವೀ.

೪. ಅಬಿಮಾನಿಯಾದ ವರುಣ.

೫. ತೇಜೋಭಿಮಾನಿಯಾದ ಅಗ್ನಿ.

೬. ವಾಯು ಅಭಿಮಾನಿಯಾದ ಪ್ರವಾಹವಾಯು.

೭. ಆಕಾಶಭಿಮಾನಿಯಾದ ಗಣಪತಿ.

ಹೀಗೆ ಏಳುಮಂದಿ ದೇವತೆಗಳು ಭಗವಂತನ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿರುತ್ತಾರೆ. ‘ಆ ಸಮಂತಾತ್ ಋದ್ಧಾಃ
ಗರ್ಭಾಃ = ಗರಣೇನ ಭಿಯಂತೇ ಇತಿ’ ಎಂಬ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಇಲ್ಲಿ
ತೋರಿಸಿರುವುದು ಬಹಳ ಸ್ವರಸವಾದದ್ದು.

‘ಭುವನಸ್ಯ ರೇತಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ಭೂಮಾ ವನನೀಯಶ್ಚೇತಿ ಭುವನಃ, ಭುವನಸ್ಯ ವಿಷ್ಣೋಃ, ರೇತೂರೂಪಾಶ್ಚ ತೇ ತಸ್ಯೈವ ಪ್ರದಿಶಾ ಪ್ರದೇಶೋನಾಽದೇಶೋನಾಽಜ್ಞಯಾ, ವಿವಿಧಧರ್ಮಿಣಿ ತಿष्ठಂತಿ ।

‘ಭುವನಸ್ಯ’ ಎಂದರೆ ‘ವಿಷ್ಣುವಿನ’ ಎಂದರ್ಥ. ಪೂರ್ಣಗುಣನೆಂದು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಲು ಅರ್ಹನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ‘ಭುವನ’ ಎಂದು ಹೆಸರು. ‘ಭೂಮಾ ಇತಿ ವನನೀಯಃ ಭುವನಃ’ ಎಂಬ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಇಂಥ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ರೇತೋ ರೂಪದಿಂದ ಸೃಷ್ಟರಾದವರು ಆ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳು. ‘ಭುವನ’ ಎನಿಸಿದ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಆದೇಶದಿಂದ ಬಗೆ ಬಗೆಯ ತಮ್ಮ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ್ದಾರೆ.

ವಿವರಣೆ - ಭುವನಸ್ಯ = ಭೂಮಾ ಎಂಬ ಗುಣದಿಂದ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಲು ಅರ್ಹನಾದ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ, ರೇತಃ = ರೇತಸ್ಸಿನಿಂದ ಸೃಷ್ಟರಾದವರಿಂದಲೇ ಆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಆಜ್ಞೆಯಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ತಮ್ಮನ್ನು ತೊಡಗಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆಂಬುದು ಈ ಶ್ರುತಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

‘ಏಕಃ ಶಾಸ್ತ್ರಾ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: -

एकः शास्ता न द्वितीयोऽस्ति शास्ता
गर्भे शयानं पुरुषं शास्ति शास्ता” इति भारते ॥

ಏಕಃ ಶಾಸ್ತ್ರಾ ನ ದ್ವಿತೀಯೋಽಸ್ತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಾ ।

ಗರ್ಭೇ ಶಯಾನಂ ಪುರುಷಂ ಶಾಸ್ತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಾ” ಇತಿ ಭಾರತೇ

ಅವನೊಬ್ಬನೇ ಶಾಸನೆ ಮಾಡುವವನು. ಅವನನ್ನು ಹೊರತಾಗಿ ಮತ್ತೊಬ್ಬನು ಶಾಸಕನು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮಲಗಿರುವ ಪುರುಷನನ್ನೂ ಕೂಡ ಶಾಸನೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಪಾಠಾಂತರದ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕ ಪಾಠ

'ಏಕಃ ಶಾಸ್ತ್ರಾ ನ ದ್ವಿತೀಯೋಽಸ್ಮಿ ಶಾಸ್ತ್ರಾ' ಎಂಬುದಷ್ಟೇ ಆಚಾರ್ಯರು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ ಮಹಾಭಾರತಶ್ಲೋಕ. ಉತ್ತರಾರ್ಧವನ್ನು ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು 'ಗರ್ಭೇ ಶಯಾನಂ ಪುರುಷಂ ಶಾಸ್ತ್ರಾ ಶಾಸ್ತ್ರಾ' ಇತಿ ಭಾರತೇ ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿಲ್ಲ. ಮುದ್ರಿತ ಪುಸ್ತಕಗಳಲ್ಲಿ 'ಏಕಃ ಶಾಸ್ತ್ರಾ ನ ದ್ವಿತೀಯೋಽಸ್ಮಿ ಶಾಸ್ತ್ರಾ | ಯೋ ಹೃಚ್ಛಯಃ ತಮಹಮಿಹ ಬ್ರವೀಮಿ (ಮಹಾಭಾರತ)' ಎಂಬ ಪಾಠ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದೆ. 'ಯೋಹೃಚ್ಛಯಃ ತಮಹಮಿಹ ಬ್ರವೀಮಿ' ಎಂಬುದು ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿರುವ ಉತ್ತರಾರ್ಧಶ್ಲೋಕ ಸರ್ವಥಾ ಅಲ್ಲ. ಪ್ರಮಾದವಶದಿಂದ ಹೀಗೆ ಮುದ್ರಿತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಮಹಾಭಾರತದ ಉತ್ತರಾರ್ಧ 'ಗರ್ಭೇ ಶಯಾನಂ ಪುರುಷಂ ಶಾಸ್ತ್ರಾ ಶಾಸ್ತ್ರಾ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ವಿಷ್ಣುವೇ ಅಕ್ಷರನೆನ್ನಲು ಮತ್ತೊಂದು ಯುಕ್ತಿ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಸಾ ಚ ಪ್ರಶಾಸನಾತ್ || ಯುತ್ಯಂತರೇಣ ವಿಷ್ಣೋರೇವಾಕ್ಷರತ್ವಂ
ಪ್ರತಿಪಾದಯತ್ ಸ್ವರ್ಮುಪನ್ಯಸ್ಯ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ - ಸಾ ಚೇತಿ ||

ಮತ್ತೊಂದು ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಸಾ ಚ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

ಪ್ರಶಾಸನವೂ ವಿಷ್ಣುವಿನದ್ದೇ ಧರ್ಮ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಯದಾ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಮೇವಾಕ್ಷರಸ್ಯ ವಿಷ್ಣುತ್ವಂ ನಿಶ್ಚಾಯಯತಿ,
ತದಾ ಸುತರಾಮಾಜ್ಞಾಮಾತ್ರೇಣ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಂ ವಿಷ್ಣುತ್ವನಿಶ್ಚಾಯಕಮಿತ್ಯಾಶಯಃ | ಕುತೋಽನೇನ
ವಿಷ್ಣುತ್ವನಿಶ್ಚಯ ಇತ್ಯತ ಆಹ - ತಚೇತಿ ||

ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವದಿಂದಲೇ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ವಾಚ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಾಧಿಸಲು ಬರುವಾಗ ಕೇವಲ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಆಜ್ಞೆಯಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಯುಕ್ತಿಯು ಅಕ್ಷರನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಲು ಕಾರಣವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಪುನಃ ಹೇಳಬೇಕೇನು ? ಹೀಗೆ ಕೈಮುತ್ಯನ್ಯಾಯವು ಭಾಷ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿದೆ. ಸರ್ವಾಧಾರಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಪ್ರಶಾಸನವು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಧರ್ಮವೇ ಆಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಗೆ ನಿಶ್ಚಯಿಸುತ್ತೀರಿ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ತಚ್ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಸರ್ವಧೃತಿಕಾರಣಂ ಪ್ರಶಾಸನಂ ವಿಷ್ಣೋರೇವ ತತ್ಕುತ ಇತಿ ತತ್ರಾಹ - ಸಪೇತಿ ||

ಸರ್ವಾಧಾರಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಆಜ್ಞೆಯು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಧರ್ಮವೇ ಆಗಿದೆ ಎಂಬುದು ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಸಪ್ತ' ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಎಂದು ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಸಪ್ತಾರ್ಥಗರ್ಭ ಎಂಬ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಮಹದಹ್ವಾರಪಚ್ಚಮಹಾಭೂತಾಸ್ವಸದೇವತಾ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಾಖ್ಯಾತಿ-
ಸಮೃದ್ಧಗರ್ಭಾಸ್ತದಾವರಣಭೂತಾ ಭುವನಸ್ಯ ರತಿಪ್ರದಾಃ ಸಾರಭೂತಾ ವಾ ಭುವನರತಿಪ್ರದಸ್ಯ
ವಿಷ್ಣೋರಾಜ್ಞಯಾ ವಿವಿಧವಿಶ್ವಧಾರಣೆ ತಿष्ठಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ |

ಮಹತ್ತತ್ವ, ಅಹಂಕಾರತ್ವ ಹಾಗೂ ಪಂಚಮಹಾಭೂತಗಳು ಸೇರಿ ಸಪ್ತಪದಾರ್ಥಗಳೆನಿಸುತ್ತವೆ. ಇಂತಹ ಸಪ್ತಪದಾರ್ಥಗಳ ನಿಯಾಮಕರಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ಸಪ್ತದೇವತೆಗಳು. ಇವರು ಅತ್ಯಂತ ಸಮೃದ್ಧವಾದ ಗರ್ಭದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಕ್ಕೆ ಆವರಣರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಇಂತಹ ಲೋಕಕ್ಕೆ ರತಿಪ್ರದರಾದ ಅಥವಾ ಸಾರಭೂತರಾದ ದೇವತೆಗಳು ಲೋಕಕ್ಕೆ ರತಿಪ್ರದನಾದ ಮತ್ತು ಸಾರಭೂತನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಆಜ್ಞೆಯಿಂದ ವಿವಿಧವಾದ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ್ದಾರೆ ಎಂದು ಶ್ರುತಿಗೆ ಅರ್ಥ.

‘ಏಕಃ ಶಾಸ್ತ್ರಾ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಉಲ್ಲೇಖಕ್ಕೆ ಕಾರಣ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಸರ್ವಧೃತಿಹೇತುಪ್ರಶಾಸನಂ ವಿಷ್ಣೋರಿವಾನ್ಯಸ್ಯಾಪಿ ಕಿಂ ನ ಸ್ಯಾತ್? ಇತ್ಯತ ಆಹ - ಏಕ ಇತಿ ॥ ಬಲಂ ಬಲಪ್ರದೋ, ಧೃತಿಹೇತುಃ ॥ ೧೧ ॥

ಈ ಸರ್ವಧಾರಣಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಪ್ರಶಾಸನವು ವಿಷ್ಣುವಿನಂತೆ ಬೇರೆಯವರಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಬರಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ‘ಏಕಃ ಶಾಸ್ತ್ರಾ’ ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಬಲ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬಲಪ್ರದನೆಂದರ್ಥ. ಧಾರಣಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವನೆಂದು ಇದರರ್ಥ.

ಭಾವದೀಪ

ಸೂತ್ರದ ಚ ಶಬ್ದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಭಾವದೀಪ: - ಸಾ ಚ ಪ್ರಶಾಸನಾತ್ ॥ ಸೂತ್ರೇ ಚರಾಬ್ದಾದಾಹ - ಯುಕ್ತಯಂತರೇಣೇತ್ಯಾದಿ॥ ಧೃತೇರಕ್ಷರಾಧೀನತ್ವೋಕ್ತಾವಪ್ಯಕ್ಷರಸ್ಯ ಕಥಂ ವಿಷ್ಣುತ್ವಸಿದ್ಧಿರೀತೃತೋಽಭಿಪ್ರಾಯಮಾಹ - ಯದೇತಿ॥

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಇರುವ ‘ಚ’ ಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುವೇ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೆನಿಸಲು ಯುಕ್ತಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ‘ಯುಕ್ತಾಂತರೇಣ’ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಧಾರಣೆಯು ಅಕ್ಷರತತ್ವದ ಆಜ್ಞೆಯಿಂದಷ್ಟೇ ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ತಿಳಿಯಿತು. ಇಷ್ಟಮಾತ್ರದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಅಂತಹ ಅಕ್ಷರನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಗೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ‘ಯದಾ’ ಎಂಬ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ತಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

‘ಸರ್ವಧೃತಿಕಾರಣಂ’ ಎಂಬುದು ‘ತತ್’ ಶಬ್ದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಭಾವದೀಪ: - ಆಜ್ಞಾಮಾತ್ರೇಣ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಾಚ್ಚೇತ್ಯರ್ಥ ಉಕ್ತೋ ಭವತಿ । ತच्छಬ್ದಾರ್ಥ ವ್ಯನಕ್ತಿ - ಸರ್ವಧೃತಿತಿ ॥ ಅರ್ಥಪದಾರ್ಥ: - ಅತಿಸಮೃದ್ಧೇತಿ ॥ ತದಾವರಣೇತಿ ಫಲಿತೋಕ್ತಿ: ।

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಕೇವಲ ಆಜ್ಞೆಯಿಂದಷ್ಟೇ ಸಕಲವನ್ನೂ ಧರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. 'ತತ್' ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು 'ಸರ್ವಧೃತಿಕಾರಣಂ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅರ್ಥ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು 'ಅತಿಸಮೃದ್ಧ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. 'ತದಾವರಣ' ಎನ್ನುವುದು ಫಲತಃ ಸಿದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥ.

ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ರೇತಃ' ಎಂಬುದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಭಾವದೀಪ: - ರೇತೋ ರೇತಸ ಇತಿ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಬಹುವಚನಸ್ಯೈಕವಚನಂ
ಮತ್ವಾಽರ್ಥದ್ವಯಮಾಹ - ರೇತೀತಿ || ಷಾಙ್ಕಚರ್ಯಂ ಮತ್ವಾಽರ್ಥಮಾಹ - ಭುವನೇತಿ ||

ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ರೇತಃ' ಎಂಬುದನ್ನು ಬಹುವಚನಾಂತವಾಗಿ 'ರೇತಸಃ' ಎಂದು ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಎರಡುಬಗೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನು 'ರತಿ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಪಶ್ಯೇವಿಭಕ್ತಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ 'ಭುವನ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

'ಸ ವೈ ಬಲಮ್' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಕೃತ ಉಪಯೋಗ

ಭಾವದೀಪ: - ಚತುರ್ಭಿರिति ಶ್ರುತಿರ್ಜನ್ಮಾದಿನಯ ಏವ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಾ । 'ಸ ವೈ
ಬಲಮ್' ಇತ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಕೃತೋಪಯೋಗಾಽರ್ಥಮಾಹ - ಬಲಮಿತಿ ||

'ಚತುರ್ಭಿಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಜನ್ಮಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ. 'ಸ ವೈ ಬಲಮ್' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಕೃತ ಉಪಯೋಗವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಬಲಮ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

‘ಅನ್ಯಭಾವವ್ಯಾವೃತ್ತೇಶ್ಚ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಮ್ - || ಅನ್ಯಭಾವವ್ಯಾವೃತ್ತೇಶ್ಚ || ೧೨ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ - ಲೌಕಿಕವಾದ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಗಾತ್ರ, ಪರಿಮಾಣ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಇರುತ್ತವೆ. ಅಂತಹ ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಯಾವುದೇ ಗುಣಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ. ಅವನ ಧರ್ಮಗಳೆಲ್ಲಾ ಅಲೌಕಿಕವಾಗಿವೆ. ಹೀಗೆ ಅಲೌಕಿಕಧರ್ಮವತ್ತ್ವವೆಂಬ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಸಾಧಾರಣಗುಣವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಅಕ್ಷರನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ.

ಅರ್ಥ -- ಅನ್ಯಭಾವವ್ಯಾವೃತ್ತೇಶ್ಚ = ವಿಷ್ಣುವಿಗಿಂತ ಅನ್ಯವಸ್ತುಗಳ ಸ್ವಭಾವವೆನಿಸಿದ ಸ್ಥೂಲತ್ವಾದಿಗಳು ‘ಅಸ್ಥೂಲಮನಣು’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರನಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೂ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಅಕ್ಷರನು.

|| ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸದೇವರಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ
ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು ||

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ಬೇರೆ ವಸ್ತುಗಳ ಸ್ವಭಾವ ಶ್ರೀಹರಿಗಿಲ್ಲ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್ - || ಅನ್ಯಭಾವವ್ಯಾವೃತ್ತೇಶ್ಚ || ಅಸ್ಥೂಲಮನಣು’ (ಬೃ. ೧-೬-೬.)

ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಸ್ಥೂಲಾಂವಾದಿನಾಮನ್ಯವಸ್ತುಸ್ವಭಾವಾನಾಂ ವ್ಯಾವೃತ್ತೇಶ್ಚ

ಅನುವಾದ - ‘ಅಸ್ಥೂಲಂ ಅನಣು’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಕೃತ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸ್ಥೂಲತ್ವ, ಅಣುತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳು ಅಕ್ಷರನಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೂ ಅಕ್ಷರನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಮತ್ತೊಂದು ಹೇತುವಿನಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಅಕ್ಷರ-
ನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿ
ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ -

ಅನ್ಯವಸ್ತುಸ್ವಭಾವಾನಾಂ = ಬೇರೆ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸ್ಥೂಲತ್ವ,
ಪರಿಮಾಣ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು, ಅಸ್ಥೂಲಾಣ್ವಾದೀನಾಂ =
'ಅಸ್ಥೂಲಮನಣು' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ,
'ವ್ಯಾವೃತ್ತೇಶ್ಚ' = ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ನಿಷೇಧ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದಲೂ
ವಿಷ್ಣುವೇ ಅಕ್ಷರನು.

ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮಗಳು

**ब्रह्मसूत्रभाष्यम् - 'अस्थूलोऽननुरमध्यमो मध्यमोऽव्यापको व्यापको योऽसौ
हरिरादिरनादिरविश्वो विश्वः सगुणो निर्गुणः' इत्यादेर्विष्णोरेव ते धर्माः।**

ಅನುವಾದ - ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸ್ಥೂಲನಲ್ಲ, ಅಣುವಲ್ಲ, ಮಧ್ಯಮಪರಿಮಾಣನಲ್ಲ, ಹೃದಯದ
ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುವವನು, ಅವನಂತೆ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಮತ್ತೊಬ್ಬರಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವನೇ ಎಲ್ಲೆಡೆ
ವ್ಯಾಪಿಸಿದವನು. ಸಕಲ ದೇಶಕಾಲಗಳಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತನು. ಅವನಿಗಿಂತ ಪೂರ್ಣರಾದವರು ಮತ್ತೊಬ್ಬರಿಲ್ಲ.
ಆದರೆ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅವನೇ ಪ್ರವೇಶಿಸಿರುವವನು, ಅಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿ
ಗುಣಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಸಗುಣನೆಂದೂ, ಪ್ರಾಕೃತಗುಣಗಳು ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ನಿರ್ಗುಣನೆಂದೂ
ಕರೆಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಲೌಕಿಕ ಸ್ವಭಾವವಿಲ್ಲದಿರುವುದೆಂಬ
ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇವೆಲ್ಲವೂ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮಗಳು.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಲೌಕಿಕವಾದ ಸ್ಥೂಲತ್ವಾದಿಧರ್ಮಗಳು ಇಲ್ಲದ
ಕಾರಣ ವಿಷ್ಣುವೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ ? ಎಂಬ
ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಅಸ್ಥೂಲಃ = ಲೌಕಿಕಮಹತ್ವರಹಿತನು,
ಅನಣುಃ = ಲೌಕಿಕಅಣುತ್ವರಹಿತನು, ಅಮಧ್ಯಮಃ = ಲೌಕಿಕ ಮಧ್ಯಮ-
ಪರಿಮಾಣವಿಲ್ಲದವನು, ಮಧ್ಯಮಃ = ಹೃದಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ
ಉಪಾಸನೆಗೆ ವಿಷಯನಾದವನೂ, ಅವ್ಯಾಪಕಃ = ಇವನಂತೆ ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ

ಮತ್ತೊಬ್ಬನಿಲ್ಲದವನು, ವ್ಯಾಪಕಃ = ಆದ್ದರಿಂದ ಎಲ್ಲೆಡೆ ಯಾವಾಗಲೂ
ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವವನು, ಯೋಽಸೌ ಹರಿಃ = ಯಾರೋ ಅಂತಹ
ಶ್ರೀಹರಿಯು, ಆದಿಃ = ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣನು, ಅನಾದಿಃ = ತನಗೆ
ಕಾರಣನಿಲ್ಲದವನು, ಅಥವಾ ಉತ್ಪತ್ತಿರಹಿತನು, ಅವಿಶ್ವಃ = ವಿಶ್ವಕ್ಕಿಂತ
ಭಿನ್ನನಾದವನು, ವಿಶ್ವಃ = ಎಲ್ಲೆಡೆ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ ರೂಪವುಳ್ಳವನು, ಸಗುಣಃ
= ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿಗುಣಗಳಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಸಗುಣನು, ನಿರ್ಗುಣಃ =
ಪ್ರಾಕೃತ ಸತ್ವಾದಿಗುಣವಿಲ್ಲದವನು , ಇತ್ಯಾದೇಃ = ಇವೇ ಮೊದಲಾದ
ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ, ತೇ ಧರ್ಮಾಃ = ಆ ಎಲ್ಲಾ ಧರ್ಮಗಳು, ವಿಷ್ಣೋರೇವ =
ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತವೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮಗಳುಳ್ಳವನು ವಿಷ್ಣು ಮಾತ್ರ

भाष्यम् — 'अस्थूलाऽनणुरूपोऽसौ सविश्वोऽविश्व एव च ।

विरुद्धधर्मरूपोऽसावैश्वर्यात् पुरुषोत्तमः ॥' इति च ब्राह्मे ॥

॥ इति श्रीमदानन्दतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचिते

ब्रह्मसूत्रभाष्ये अक्षराधिकरणम् ॥ ३ ॥

ಅನುವಾದ - ಪರಮಾತ್ಮನು ಸ್ಥೂಲನೂ ಅಲ್ಲ ಅಣುವೂ ಅಲ್ಲ, ಲೋಕಬಹುಭೂತನೂ
ಆಗಿದ್ದಾನೆ, ಲೋಕಾಂತರ್ಗತನೂ ಆಗಿದ್ದಾನೆ, ಹೀಗೆ ಅದ್ಭುತವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ವಿರುದ್ಧವಾದ
ಧರ್ಮಗಳುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಬ್ರಾಹ್ಮಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಲೌಕಿಕಪರಿಮಾಣಾದಿರಾಹಿತವು ಹೇಗೆ ವಿಷ್ಣುತ್ವ-
ಸಾಧಕವಾಗುತ್ತದೆ ? ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳೂ
ಪ್ರಾಕೃತಪರಿಮಾಣಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿವೆಯಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ
ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ .

ಅಸೌ = ಈ ವಿಷ್ಣುವು, ಅಸ್ಥೂಲೋಽನಣುರೂಪಃ = ಸ್ಥೂಲ-
ನಾಗದಿರುವಿಕೆಯುಳ್ಳವನು, ಮತ್ತು ಅಣುಭಿನ್ನಸ್ವರೂಪನು, ಏವ =

ಅವನೇ, ಅವಿಶ್ವಃ = ವಿಶ್ವಕ್ಕಿಂತ ಅತ್ಯಂತ ವಿಲಕ್ಷಣನೂ, ವಿಶ್ವಃ = ವಿಶ್ವದಲ್ಲಿ
ಅಂತರ್ಯಾಮಿಸ್ವರೂಪನೂ ಆಗಿದ್ದಾನೆ, ಅಸೌ = ಇಂತಹ;
(ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮರೂಪನಾದ). ಪುರುಷೋತ್ತಮಃ = ಕ್ಷರಾಕ್ಷರಪುರುಷ
ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ವಿಷ್ಣು, ಐಶ್ವರ್ಯಾತ್ = ಅಚಿಂತ್ಯ ಐಶ್ವರ್ಯ
ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ವಿಶ್ವವಿಲಕ್ಷಣನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಈ
ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು
ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೆ.

|| ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯದಲ
ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು ||

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ

‘ಅಸ್ಥೂಲಮನಣು’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಆಧಾರದಿಂದ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವದ ಸಮರ್ಥನೆ
ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ: - || ಅನ್ಯಭಾವವ್ಯಾವೃತ್ತೇಶ್ಚ || ೧-೩-೧೨ ||

‘ಅಸ್ಥೂಲಮನಣ್ವಹಸ್ವಮದೀರ್ಘಮಲೋಹಿತಮಸ್ತೇಹಮಚ್ಛಾಯಮತಮೋಽವಾಪ್ನನಾಕಾಶಮ್’
ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಪ್ರಕೃತೇರ್ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವೇನೋಚ್ಯಮಾನತ್ವಾತ್ ಅತ್ರಾಕ್ಷರಂ ವಿಷ್ಣುನ್ ಪ್ರಕೃತಿಃ ।
‘ಅಸ್ಥೂಲೋಽನಣುರೂಪಃ’ ಇತ್ಯಾದಿವಚನಾಂತರೇಣ ವಿಷ್ಣೋರೇವಾಸ್ಥೂಲತ್ವಾದಿಲಕ್ಷಣತ್ವೇ-
ನೋಕ್ತತ್ವಾದಿತ್ಯಾಹ । ಅನ್ಯಭಾವೇತ್ಯಾದಿನಾ । ನ ವಿಚಿತೇ ಅನ್ಯೋ ವ್ಯಾಪಕೋ
ಯಸ್ಯಾಸಾವವ್ಯಾಪಕ ಇತ್ಯರ್ಥಃ || ೧೨ ||

|| ಇತಿ ಶ್ರೀಪನ್ನಾಭತೀರ್ಥವಿರಚಿತಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿಯಾಮ್:
ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣಮ್ ||

‘ಅಸ್ಥೂಲಮನಣ್ವಹಸ್ವಮದೀರ್ಘಮಲೋಹಿತಮಸ್ತೇಹಮಚ್ಛಾಯಮತಮೋಽವಾಪ್ನನಾ-
ಕಾಶಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಗಿಂತ ವಿಲಕ್ಷಣವಾದ ಧರ್ಮಗಳು ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಲ್ಲಿ

ಶ್ರುತವಾಗಿವೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಲಕ್ಷ್ಯದೇವಿಯು ಅಕ್ಷರಳೆನಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಹೊರತು ವಿಷ್ಣುವೇ ಅಕ್ಷರನಾಗುತ್ತಾನೆ. 'ಅಸೂಲೋ ಅನುಣುರೂಪಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಬೇರೆ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದಲೂ ವಿಷ್ಣುವೇ 'ಅಸೂಲತ್ವ' ಮೊದಲಾದ ವಿರುದ್ಧಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳವನೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಇದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಅನ್ಯಭಾವವ್ಯಾವೃತ್ತೇಶ್ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ಹೊರಟಿದೆ. 'ಅವ್ಯಾಪಕಃ' ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ನವಿದ್ಯತೇ ಅನ್ಯಃ ವ್ಯಾಪಕಃ ಯಸ್ಮಾತ್ ಅವ್ಯಾಪಕಃ' ಎಂಬ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದಾಗ ಇವನಿಗಿಂತ ವ್ಯಾಪಕವಾದ ಬೇರೊಂದು ಪದಾರ್ಥವು ಇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

|| ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿಯಲ್ಲಿ
ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು ||

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ

ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಅನ್ಯಭಾವವ್ಯಾವೃತ್ತಿ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ಅನ್ಯಭಾವವ್ಯಾವೃತ್ತೇಶ್ಚ || 'एतद्वै तदक्षरं गार्गि ब्राह्मणा अभिवदन्ति अस्यूलमनण्वहस्वमदीर्घमलोहितम्' इत्यादिना स्थौल्याणुत्वादीनां व्यावृत्तिवचनाच्च ।

'ಏತದ್ವೈ ತದಕ್ಷರಂ ಗಾರ್ಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ ಅಭಿವದಂತಿ ಅಸೂಲಮನಣ್ವಹಸ್ವಮದೀರ್ಘಮಲೋಹಿತಮ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಸೌಲ್ಕ ಆಣುತ್ವಾದಿಗಳು ಅಕ್ಷರನಲ್ಲಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಈ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿವಚನದಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಅಕ್ಷರನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ವಿಶೇಷವಿಚಾರ - ಸ ಹೋವಾಚ | ಏತದ್ವೈ ತದಕ್ಷರಂ ಗಾರ್ಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ ಅಭಿವದಂತಿ ಅಸೂಲಂ ಅನುಣು ಅಹ್ರಸ್ವಂ ಅದೀರ್ಘಂ ಅಲೋಹಿತಂ ಅಸ್ನೇಹಂ ಅಚ್ಚಾಯಂ ಆತಮಃ ಅವಾಯು ಅನಾಕಾಶಂ ಅಸಂಗಂ ಅರಸಂ ಅಗಂಧಂ ಆಚಕ್ಷುಷ್ಯಂ ಅಶ್ರೋತ್ರಂ ಅವಾಕ್

ಅಮನಃ ಆತೇಜಸ್ವಂ ಅಪ್ರಾಣಂ ಅಮುಖಂ ಅಮಾತ್ರಂ ಅನಂತರಂ ಅಬಾಹ್ಯಮ್ | ನ ತದಶ್ವಾತಿ ಕಿಂಚನ | ನ ತದಶ್ವಾತಿ ಕಶ್ಚನ |

ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯರು ಹೇಳಿದರು - 'ಗಾರ್ಗಿ, ಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆ ಆಕ್ಷರನಾಮಕ ನಾರಾಯಣನು ಆಧಾರ. ಆ ಆಕ್ಷರನ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಗಳು ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ - ಅವನು ಸ್ಥೂಲ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಹ್ರಸ್ವ ದೀರ್ಘವಾದ ಎಲ್ಲ ಪ್ರಾಕೃತ ವಸ್ತುಗಳಿಂದ ಭಿನ್ನ. ಪ್ರಾಕೃತರಕ್ತಾದಿ ರೂಪವಿಲ್ಲದವನು. ಪ್ರಾಕೃತಜಿಗಟುತನವಿಲ್ಲದವನು. ಅಜ್ಞಾನರಹಿತ. ಅವರಣರಹಿತ, ಶ್ವಾಸೋಚ್ಚ್ವಾಸರಹಿತ, ಆಕಾಶ ಮೊದಲಾದ ಪಂಚಭೂತಮಯ ಶರೀರರಹಿತ. ಎಲ್ಲ ಕಡೆ ಇದ್ದರೂ ತತ್ವಯುಕ್ತ ದೋಷಲೇಪವಿಲ್ಲದವನು. ಪ್ರಾಕೃತರಸರಹಿತ, ಪ್ರಾಕೃತಗಂಧರಹಿತ, ಪ್ರಾಕೃತನೇತ್ರರಹಿತ, ಪ್ರಾಕೃತ ಶ್ರೋತ್ರರಹಿತ, ಪ್ರಾಕೃತ ವಾಗಿಂದ್ರಿಯರಹಿತ, ಪ್ರಾಕೃತ ಮನೋರಹಿತ, ಪ್ರಾಕೃತ ಕಾಂತಿರಹಿತ, ಪ್ರಾಕೃತ ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯ ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯರಹಿತ, ಪ್ರಾಕೃತ ಶರೀರರಹಿತ, ಪರಿಮಿತರಹಿತ, ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಒಳಗಿರುವವ, ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಹೊರಗೂ ಇರುವವ. ಆ ಆಕ್ಷರನು ತನ್ನ ಉಳಿವಿಗಾಗಿ ಯಾರನ್ನೂ ಆಶ್ರಯಿಸಿಲ್ಲ. ಅವನನ್ನು ಯಾರೂ ಅಳಿಸಲೂ ಶಕ್ತರಲ್ಲ.

ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಸ್ಥೂಲಸೂಕ್ಷ್ಮ ದಿವ್ಯಲಕ್ಷಣ್ಯಾದ್ ಜನಾರ್ದನಃ |

ಅಸ್ಥೂಲಾದಿರಿತಿ ಪ್ರೋಕ್ತೋ ನೈವ ಸ್ಥೂಲಾದ್ಯಭಾವತಃ |

ಅನಾವೃತೇಸ್ತಮೋ ನಾಸ್ಯ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಾನ್ನಾದ್ಯತೇ ಕ್ವಚಿತ್ |

ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಸ್ಥೂಲ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಮೊದಲಾದ ವಸ್ತುಗಳಿಂದ ಹರಿಯು ವಿಲಕ್ಷಣನಾಗಿರುವುದರಿಂದ 'ಅಸ್ಥೂಲ' 'ಅನಣು' ಎಂದು ಮೊದಲಾಗಿ ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಸ್ಥೂಲ್ಯ, ಅಣುತ್ತ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದಲ್ಲ. ಅವರಣ ರಹಿತನಾದುದರಿಂದ ಅವನು 'ಆತಮ' ಎನಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಸ್ವತಂತ್ರನಾದುದರಿಂದ ಯಾರಿಂದಲೂ ಸಂಹರಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ.

'ಅಸ್ಥೂಲೋ ಅನಣುಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪಃ - ಅಸ್ಯಲೋಽನಣುಃ 'ಅಣೋರಣಿಯಾನ್ಮಹತೋ ಮಹಿಯಾನ್' ಇತಿ ಶ್ರುತಃ |

ಅಮಧ್ಯಮಃ ಮಧ್ಯಮಪರಿमाणಿನಿಯತಿವರ್ಜಿತಃ | ಮಧ್ಯೆ ಮೀಯಮಾನತ್ವಾನ್ಮಧ್ಯಮಃ |

ಅಸ್ಯ ವ್ಯಾಪಕೋಽನ್ಯೋ ನಾಸ್ತೀತೀಯಮವ್ಯಾಪಕಃ | ಪ್ರವೇಶನಾಢಿಶ್ವಃ |

'ಅಸ್ಥೂಲೋಽನಣುಃ' 'ಸ್ಥೂಲಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳವನಲ್ಲ, ಅಣುಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳವನಲ್ಲ.' 'ಅಣೋರಣಿಯಾನ್ಮಹತೋ ಮಹಿಯಾನ್' 'ಅಣುವಿಗಿಂತ ಅಣುವಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಮಹತ್ತಿಗಿಂತ

ಮಹಿಯಾನ್ ಆಗಿದ್ದಾನೆ'. ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಅಸ್ಥೂಲತ್ವಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮಗಳೇ ಆಗಿವೆ.

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿದ 'ಅಸ್ಥೂಲಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ಅಮಧ್ಯಮಃ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಮಧ್ಯಮಪರಿಮಾಣದ ನಿಯಮ ಇಲ್ಲದವನು ಎಂದರ್ಥ. ಮಧ್ಯಮ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಮಧ್ಯೇ ಮೀಯಮಾನ್ವಾತ್' ಎಂಬ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯಂತೆ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಲು ಯೋಗ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದರ್ಥ. 'ಅವ್ಯಾಪಕಃ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಇವನನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿದ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರ್ಥ. 'ವಿಶ್ವ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಎಲ್ಲೆಡೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ್ದಾನೆಂದರ್ಥ.

'ಸ ವಿಶ್ವಃ ಅವಿಶ್ವ ವಿವ ಚ' ಎಂಬುದೇ ಸರಿಯಾದ ಪಾಠ

ಪಾಠಾಂತರದ ಬಗ್ಗೆ - ಮುದ್ರಿತ ಪುಸ್ತಕಗಳಲ್ಲಿ 'ಅವಿಶ್ವಃ ವಿಶ್ವ ವಿವ ಚ' ಎಂಬ ಪಾಠವು ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾಚೀನಕೋಶಗಳಲ್ಲಿ 'ಸವಿಶ್ವಃ ಅವಿಶ್ವ ವಿವ ಚ' ಎಂಬ ಪಾಠವು ಇರುತ್ತದೆ. ಹಾಗೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಪುರಾಣದಲ್ಲಿಯೂ 'ಸ ವಿಶ್ವಃ ಅವಿಶ್ವ ವಿವ ಚ' ಎಂದೇ ಪಾಠ ಇರುತ್ತದೆ.

ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮಗಳ ಸಮಾವೇಶ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪಃ - यद्यपि लोकेऽतिस्थूलत्वात्पणुत्वादयो धर्मा एकत्र विरुद्धाः, तथाऽपि विष्णोरैश्वर्यादुपपद्यन्ते । तदाह - विरुद्धधर्मरूपोऽसावैश्वर्यादिति ॥

ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಸ್ಥೂಲತ್ವ ಹಾಗೂ ಅತ್ಯಂತ ಅಣುತ್ವವು ಒಂದೇ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಇರುವುದು ಕಂಡಿಲ್ಲ. ಇಂಥ ಧರ್ಮಗಳು ಒಂದೇ ಕಡೆ ಇರುವುದು ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದರೂ ಕೂಡ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಪರಮೈಶ್ವರ್ಯ ಇರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಇದು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನೇ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮರೂಪೋಽಸಾವೈಶ್ವರ್ಯಾತ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಈಶ್ವರ ಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಅಭೇದ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪಃ - ननु कथमतिमहत ईश्वरस्यात्यणुत्वमिष्यते । परमाणोर्वा परममहतोच्यते ? रूपविशेषात् प्रदेशविशेषवत् । यथाहि परमाणुसम्बद्ध

ईश्वरप्रदेशः परमाणुपरिमाणतामणति । मेरुमन्दरादिगस्तत्तत्परिमाणतामुपैति ।
 एवं गगनसम्बन्धी तादृशो भवति । न च तेषां प्रदेशानामीश्वरान्मियो वा
 भेदं वादिनो वदन्ति । एकस्यैव तत्तत्प्रदेशात्मकत्वात् । एवमत्राप्यविरोधः ॥

॥ इत्यक्षराधिकरणम् ॥

ಪ್ರಶ್ನೆ - ಅತ್ಯಂತ ಮಹತ್ವದ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಅಣುತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ?
 ಪರಮಾಣುವಿಗೆ ಪರಮಮಹತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ?

ಉತ್ತರ - ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅನೇಕ ರೂಪಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರದೇಶವಿಶೇಷದಂತೆ
 ರೂಪವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ, ಅತಿಮಹತ್ವದ ರೂಪಕ್ಕೆ ಅಣುತ್ವವನ್ನು ಪರಮಾಣುರೂಪಕ್ಕೆ
 ಪರಮಮಹತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಬಹುದು. ಅದು ಹೀಗೆ - ಪರಮಾಣುವಿನ ಜೊತೆ ಸಂಬಂಧವನ್ನು
 ಹೊಂದಿದ ಈಶ್ವರನ ಪ್ರದೇಶವು ಪರಮಾಣು ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಅದರಂತೆ
 ಮೇರುಮಂದರದ ಜೊತೆ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಈಶ್ವರನ ಪ್ರದೇಶವು,
 ಮೇರುಮಂದರಾದಿಗಳ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಇದಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಿಶಾಲವಾದ ಗಗನ
 ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಈಶ್ವರನ ಪ್ರದೇಶವು ಗಗನಪರಿಮಾಣ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ.
 ಈ ಎಲ್ಲಾ ಪರಮಾಣು ಪ್ರದೇಶ, ಮೇರುಮಂದರಾದಿ ಪ್ರದೇಶ, ಗಗನ ಪ್ರದೇಶ ಇವುಗಳಿಗೆ
 ಈಶ್ವರನಿಂದ ಪರಸ್ಪರಭೇದವನ್ನು ವಾದಿಗಳಾದ ನಾವು ಒಪ್ಪಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಒಬ್ಬನೇ
 ಈಶ್ವರನು ತತ್ತ್ವಪ್ರದೇಶಾತ್ಮಕನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತ ಅತಿಮಹತ್ವದ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ
 ಮಹತ್ವವನ್ನು ಪರಮಾಣು ರೂಪವುಳ್ಳ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಪರಮಮಹತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ
 ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ.

ವಿಶೇಷವಿಚಾರ - 'ನ ಚ ತೇಷಾಂ ಪ್ರದೇಶಾನಾಮೀಶ್ವರಾನ್ವಿತ್ಯೋ ವಾ ಭೇದಂ
 ವಾದಿನೋ ವದಂತಿ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೂ ಈಶ್ವರನಿಗೂ ಭೇದವನ್ನು
 ವಾದಿಗಳು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬರ್ಥವು ತಿಳಿಯುವುದರಿಂದ ಗೊಂದಲವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೂ
 ಈಶ್ವರನಿಗೂ ಅಭೇದವೆಂದರೆ ಏನು ? ಎಂಬುದಾಗಿ. ಇದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ
 ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು - ಈಶ್ವರ ಪ್ರದೇಶವೆಂದರೆ ಈಶ್ವರನ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಎಂದರ್ಥ. ಅಥವಾ
 ಈಶ್ವರನ ಪರಿಮಾಣ ಎಂದರ್ಥ. ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ ಆಕಾಶದ ಪರಿಮಾಣಕ್ಕೂ ಆಕಾಶಕ್ಕೂ

ಭೇದವಿರುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಅದರಂತೆ ಈಶ್ವರನಿಗೂ ಈಶ್ವರನ ವ್ಯಾಪ್ತಿಗೂ ಭೇದವನ್ನು ನಾವು ಒಪ್ಪಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಅಭೇದವಿರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪರಮಾಣು ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಈಶ್ವರನ ಪ್ರದೇಶ ಎಂದರೆ ಈಶ್ವರನ ಆ ಪರಿಮಾಣವು ಪರಮಾಣು ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಮೇರುಮಂದರದ ಜೊತೆ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಈಶ್ವರನ ಪರಿಮಾಣವು ಎಂದರೆ ಈಶ್ವರನ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಮೇರುಮಂದರಾದಿಗಳ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಈಶ್ವರ ಬೇರೆಯಲ್ಲ. ಈಶ್ವರನ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಅಥವಾ ಪರಿಮಾಣಗಳು ಬೇರೆಯಲ್ಲ. ಒಬ್ಬನೇ ಈಶ್ವರನು ಆಯಾ ಪ್ರದೇಶಾತ್ಮಕನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿರೋಧಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಅದರಂತೆ ಅತಿಮಹತ್ವದ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಅಣುವಷ್ಟು ಅಣುಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಅತಿಮಹತ್ವವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದು ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿದೆ.

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ
ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಯಿತು ॥

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ವಿಷ್ಣುವೇ ಅಕ್ಷರನೆನ್ನಲು ಮೂರನೆಯ ಹೇತು

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ॥ ಅನ್ಯಭಾವವ್ಯಾವೃತ್ತೇಶ್ಚ ॥ ೧-೩-೧೨ ॥

युक्त्यन्तरेण विष्णोरेवाक्षरत्वं प्रतिपादयत् सूत्रं पठित्वा व्याचष्टे - अन्येति॥

ಮತ್ತೊಂದು ಹೇತುವಿನಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಅಕ್ಷರನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಅನ್ಯಭಾವವ್ಯಾವೃತ್ತೇಶ್ಚ' ಎಂದು.

'ಅಸ್ಥೂಲಮನಣು' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯ ಆಧಾರ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - 'एतद्वै तदक्षरं गार्गी ब्राह्मणा अभिवदन्त्य-
स्थूलमनण्वहस्वम दीर्घमलोहितमस्नेहमच्छायमतमोऽवाय्वनाकाशमसङ्गमरसगन्धम
चक्षुष्कमश्रोत्रमवागमनोऽतेजस्कमप्राणममुखममात्रमनन्तरबाह्यम्' । 'न

ತದನಾತಿ ಕಿञ्चन' इति सकलवस्तुस्वभावानां स्थूलत्वादीनामक्षरे
व्यावृत्तिकथनाच्च ब्रह्मैवाक्षरमित्यर्थः ।

'ಎತದ್ವೈ ತದಕ್ಷತರಂ ಗಾರ್ಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ ಅಭಿವದಂತ್ಯಸೂಲಮನಣ್ಣಹ್ರಸ್ವಮದೀರ್ಘ
ಮಲೋಹಿತಮಸ್ನೇಹಮಬ್ಬಾಯಮತಮೋಽವಾಯ್ವನಾಕಾಶಮಸಂಗಮರಸಗಂಧಮ
ಚಕ್ಷುಷ್ಯಮ ಶ್ರೋತ್ರಮವಾಗಮನೋಽತೇಜಸ್ಸಮಪ್ರಾಣಮಮುಖಮಮಾತ್ರಮನಂತರ-
ಬಾಹ್ಯಂ' 'ನ ತದಶ್ನತಿ ಕಿಂಚನ'. ಎಲೈ ಗಾರ್ಗಿಯೇ! ಅಕ್ಷರತತ್ವದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಗಳು
ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ - 'ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಸೂಲತ್ವ, ಅಣುತ್ವ, ಹ್ರಸ್ವತ್ವ, ದೀರ್ಘತ್ವ ಮೊದಲಾದ
ಗುಣಗಳು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಾಕೃತವರ್ಣವಾಗಲಿ, ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಸ್ನೇಹವಾಗಲಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.
ಅವಿದ್ಯೆ ಎಂಬ ಆವರಣದಿಂದ ರಹಿತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ವಾಯು, ಆಕಾಶ
ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಸಹಿತವಾದ ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಶರೀರವಿಲ್ಲದ್ದು ಅಸಂಗವೂ, ಪ್ರಾಕೃತವಾದ
ಗಂಧ, ರಸ ಮೊದಲಾದವೂ ಇಲ್ಲದ್ದು, ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಚಕ್ಷುಸ್ಸು, ಶ್ರೋತ್ರ, ವಾಣಿ, ಮನಸ್ಸು
ಇವುಗಳಿಂದ ರಹಿತವಾದದ್ದು, ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ತೇಜಸ್ಸು ಇಲ್ಲದ್ದು ಮತ್ತು ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಮುಖ,
ದೇಹವಿಲ್ಲದ್ದು, ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಪರಿಮಾಣವಿಲ್ಲದ ಪದಾರ್ಥವೇ ಅಕ್ಷರತತ್ವವೆನಿಸಿದೆ' ಎಂದು
ಹಾಗೂ 'ಇವನು ಅನ್ನ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನಾಗಲೀ,
ಅಶುಭಕರ್ಮವನ್ನಾಗಲೀ, ಭೋಗ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ'. ಹೀಗೆ ಸಕಲವಸ್ತುಗಳ ಸ್ವಭಾವವೆನಿಸಿದ
ಸೂಲತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಅಕ್ಷರತತ್ವದಲ್ಲಿ ನಿಷೇಧ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ
ಅಕ್ಷರನಾಗಬೇಕೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಅಸೂಲಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

तत्त्वप्रकाशिका – लौकिकस्थौल्यादिराहित्यं कथं विष्णुत्वनिश्चायकमित्यत
आह – अस्थूल इति ॥ लौकिकस्थौल्यादिराहित्येऽपि अलौकिकपरिमाणादि-
सद्भावात् न विष्णोरस्वभावत्वमिति भावेनोपलक्षणतया मध्यम इत्याद्युक्तम्।

ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಧರ್ಮಗಳಿಲ್ಲದ ಕಾರಣದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಅಕ್ಷರನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಗೆ
ನಿಶ್ಚಯಿಸುತ್ತೀರಿ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಅಸೂಲಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಾಕೃತವಾದ

ಶೂನ್ಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಪರಿಮಾಣಾದಿಗಳು ಇರುವ ಕಾರಣ ವಿಷ್ಣು ಅಸ್ವರೂಪನಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಎಂದರೆ ನಿರಾಕಾರನಲ್ಲ; ಸಾಕಾರ ಎಂದರ್ಥ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಉಪಲಕ್ಷಣವೆಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಮ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಧರ್ಮವಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

‘ಅತಮಃ’, ‘ಅದುಃಖಂ’, ‘ಅಸುಖಂ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - तमो वाय्वादीनां सर्वात्मना निवृत्तिः अदुःखम-
सुखमित्यादिवत् ।**

ತಮಸ್ಸು, ವಾಯು ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಅಕ್ಷರನಿಂದ ನಿವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿರುವಿಕೆಯನ್ನೇ ‘ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ ನಿವೃತ್ತಿ’ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅಪ್ರಾಕೃತವಾದ ತಮೋ ವಾಯ್ವಾದಿಧರ್ಮಗಳು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಇವೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬಾರದು. ಹೇಗೆಂದರೆ ‘ಅಸುಖಂ’, ‘ಅದುಃಖಂ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ‘ಅಸುಖಂ’ ಎಂದರೆ ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಸುಖವಿಲ್ಲದವನು, ಅಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಸುಖದಿಂದ ಪೂರ್ಣನಾದವನು ಎಂದರ್ಥ. ಆದರೆ ‘ಅದುಃಖಂ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ದುಃಖ-ವಿಲ್ಲದವನೂ, ಮತ್ತು ಅಪ್ರಾಕೃತವಾದ ದುಃಖವುಳ್ಳವನು ಎಂದರ್ಥವಲ್ಲ ಹೊರತು ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ ದುಃಖಶೂನ್ಯನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಗೆ ಮಾಡುತ್ತೇವೋ; ಅದರಂತೆ ‘ಅತಮಃ’ ಎಂದರೆ ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ ತಮಸ್ಸು ಇವನಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೆಂದೇ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪರಿಮಾಣವು ಅಪ್ರಾಕೃತವೇ ?

**तत्त्वप्रकाशिका - लौकिकपरिमाणादिराहित्यं कथं विष्णोर्युक्तम् ।
सर्वपदार्थानां प्राकृतपरिमाणस्यैव दर्शनादित्यत आह - अस्थूलेति ।**

ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಪರಿಮಾಣಾದಿರಾಹಿತತ್ವವಿದ್ದಮಾತ್ರದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಅಕ್ಷರನೆಂದು ಹೇಗೆ ನಿಶ್ಚಯಿಸುತ್ತೀರಿ? ಸಕಲಪದಾರ್ಥಗಳೂ ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಧರ್ಮಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವಾಗ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪರಿಮಾಣಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಾಕೃತತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ‘ಅಸ್ಥೂಲ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೂ ಕೂಡ ಅಪ್ರಾಕೃತಳಲ್ಲವೇ?

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಮध्यಮಾಕ್ಷರಸ್ಯಾಪ್ರಾಕೃತವಿಗ್ರಹತ್ವೇಽಪಿ ಭಗವದ್ಪೇಕ್ಷಯೈವ ।
ಅನೇನೈವ 'ನ ತದಶನಾತಿ ಕಿञ್ಚನ' ಇತ್ಯೇತದಪಿ ಜೀವಸ್ವಭಾವಭೂತೋಪಜೀವನಾರ್ಥಾಶಿನ
ವ್ಯಾವೃತ್ಯರ್ಥಮಿತಿ ಸೂಚಿತಂ ಭವತಿ । ಅಸ್ಮ್ಯುಲತ್ವಾದಿಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರಾತ್ ।

ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಳೆನಿಸಿದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೂ ಸಹ ಅಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಶರೀರವನ್ನೇ ಧರಿಸಿದ್ದಾಳೆ. ಆದರೂ ಸಹ ಭಗವಂತನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಅಪ್ರಾಕೃತಳಾಗಿದ್ದಾಳೆ ಹೊರತು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಅಪ್ರಾಕೃತಳಾಗಿಲ್ಲವೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ 'ನ ತದಶ್ನಾತಿ ಕಿಂಚನ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನೂ ಜೀವನ ಸ್ವಭಾವವೆನಿಸಿದ ಉಪಜೀವನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ತಿನ್ನುವಿಕೆ ಎಂಬುದನ್ನು ವ್ಯಾವೃತ್ತಿ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸೂಚಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಅಂದರೆ ಪ್ರಾಕೃತಸಂಪರ್ಕವಿಲ್ಲದ ವಿಷ್ಣು ಉಪಜೀವನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಏನನ್ನೂ ತಿನ್ನಲಾರನೆಂದು ಶ್ರುತಿಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಏಕೆಂದರೆ ಅಸ್ಥೂಲತ್ವಾದಿಗಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಈ ವಾಕ್ಯವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ.

ವಿಷ್ಣುವೇ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಅಕ್ಷರಶ್ರುತ್ಯಾದೀನಾಂ ತು ವಿಷ್ಣಾವೇವ ಮುಖ್ಯತಾ ತಸ್ಮಾದಕ್ಷರಂ
ವಿಷ್ಣುರೇವೇತಿ ತಸ್ಯೈವಾದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿ ಇತಿ ಸ್ಥಿತಮ್ ॥ ೧೨ ॥

॥ ಇತಿ ಶ್ರೀಮಜ್ಜಯತೀರ್ಥಭಿಕ್ಷುವಿರಚಿತಾಯಾಂ ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾಯಾಮ್ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣಮ್ ॥

ಆದ್ದರಿಂದ ಅಕ್ಷರಶ್ರುತಿಯು ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಅಕ್ಷರನಾಗುತ್ತಾನೆ ಹಾಗೂ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳು ಅವನಲ್ಲೇ ಇವೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತವೆ.

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಮಜ್ಜಯತೀರ್ಥಮುನಿಗಳಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕೆಯಲ್ಲಿ

ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಯಿತು ॥

ಭಾವದೀಪ

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಚ ಶಬ್ದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಭಾವದೀಪ: - ಅನ್ಯಭಾವವ್ಯಾವೃತ್ತೇಶ್ಚ ॥

ಸೌತ್ರಚಶಬ್ದಾಂಶಂ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಹೇತುಸಮುಚ್ಚಾಯಕಂ ಮತ್ವಾಽಹ - ಹೇತ್ವಂತರೇಣೇತಿ ॥ ಸೂತ್ರೇ 'ಅನ್ಯಭಾವ' ಇತ್ಯುಕ್ತಲಿಖ್ಯೋಕ್ತಿರನ್ಯವಸ್ತುಸ್ವಭಾವಾನಾಮಿತಿ । ತದರ್ಥ: - ಸಕಲೇತಿ॥ ಪ್ರಾಕೃತಾನಾಮಿತ್ಯರ್ಥ: ।

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಚ' ಶಬ್ದವು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಹೇತುವನ್ನು ಸಮುಚ್ಚಯ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ ಎಂದು 'ಹೇತ್ವಂತರೇಣ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಅನ್ಯಭಾವ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ 'ಅನ್ಯವಸ್ತುಸ್ವಭಾವಾನಂ' ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ದೊರೆಯುತ್ತದೆ. ಅದರ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಬೇಕೆಯಲ್ಲಿ 'ಸಕಲವಸ್ತುಸ್ವಭಾವಾನಂ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಸಕಲವಸ್ತುಗಳ ಸ್ವಭಾವ ಎಂದರ್ಥ.

'ಅಣು' ಮುಂತಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಭಾವಪ್ರಧಾನ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ

ಭಾವದೀಪ: - ಭಾಷ್ಯೇ ಭಾವಪ್ರಧಾನಂ ಮತ್ವೋಕ್ತಮ್ - ಸ್ಥೂಲತ್ವೇತಿ ॥ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತಶ್ರುತೌ ಮಧ್ಯಮವ್ಯಾಪಕಪದಯೋರುಕ್ತೇರಪಯೋಗಮಾಹ - ಅಲೌಕಿಕೇತಿ ॥ ಉಪಲಕ್ಷಣತಯಾ ಸ್ಥೌಲ್ಯಾದೇರುಪಲಕ್ಷಮತಯೇತ್ಯರ್ಥ: ।

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ 'ಅಣು' ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಭಾವಪ್ರಧಾನದಿಂದ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿವೆ ಎಂದು ತಿಳಿಸಲು 'ಸ್ಥೂಲತ್ವಾದಿನಮ್' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಮ ಹಾಗೂ ವ್ಯಾಪಕಪದಗಳ ತನಕ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಏಕೆ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾರೆ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ 'ಅಲೌಕಿಕ' ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಉಪಲಕ್ಷಣತಯಾ' ಎಂದರೆ ಸ್ಥೂಲ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಉಪಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ವೈಶೇಷಿಕಾಧಿಕರಣದ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಅಸ್ಥೂಲಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಭಾವದೀಪ: - ವಿस्तೃತಮೇತತ್ 'ಮಹತೋಽಲ್ಪತ್ವಮಪಿ ಹಿ ವ್ಯೋಮವತ್ ಪ್ರಾಹ ವೇದರಾಡ್' ಇತ್ಯಾದಿನಾ ವೈಶೇಷಿಕಾಧಿಕರಣಾನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನೇ ಭಗವತೋಽಣುತ್ವಮಹತ್ವಾದಿ-
ವ್ಯುತ್ಪಾದನೇನ ।

ಈ ವಿಚಾರವನ್ನೇ 'ಮಹತೋಽಲ್ಪತ್ವಮಪಿ ಹಿ ವ್ಯೋಮವತ್ ಪ್ರಾಹ ವೇದರಾಡ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ವೈಶೇಷಿಕಾಧಿಕರಣದ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನಿಗೆ ಅಣುತ್ವ ಹಾಗೂ ಮಹತ್ವಗಳನ್ನು ಆಕಾಶದ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಾಕೃತಸೌಲ್ಕಾರ್ಯಾದಿಗಳ ನಿರಾಕರಣೆಯ ಬಗ್ಗೆ

ಭಾವದೀಪ: - ನನು 'ಅಸ್ಯೂಲಮ್' ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಪ್ರಾಕೃತಸ್ಥೌಲ್ಯಾದಿನಿರಾಸೇ ತತ್ಪ್ರಾಯಪಠಿತಾನಾಮಪಿ ತಥಾ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯತ ಆಹ - ತಮ ಇತಿ ॥

'ಅಸ್ಯೂಲಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಪ್ರಾಕೃತಸೌಲ್ಕಾರ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಾದರೆ ಅದರ ಜೊತೆಗೇ ಪರಿತವಾದ ಸಕಲವನ್ನೂ ಸಹ ಹೀಗೆಯೇ ನಿರಾಕರಿಸಬೇಕಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ತಮಃ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

'ಅಸುಖಮ್' ಹಾಗೂ 'ಅದುಃಖಮ್' ಎಂಬೆರಡು ಪದಗಳ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸ

ಭಾವದೀಪ: - 'ಅದುಃಖಮಸುಖಮ್' ಇತಿ ಶ್ರುತಾವಸುಖಮಿತ್ಯನೇನ ಬಾಹ್ಯಸುಖ-
ನಿಷೇಧೇಽಪಿ 'ಅತಮೋಽವಾಯು' ಇತ್ಯಾದೌ ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ ತಮಃಪ್ರಭೃತೇವ ನಿರಾಸಃ ।
'ಆದಿತ್ಯವರ್ಣಂ ತಮಸಃ ಪರಸ್ತಾಡ್' ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯಬಲಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ ।

'ಅದುಃಖಮಸುಖಮ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ಅಸುಖಮ್' ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಾಹ್ಯಸುಖವನ್ನಷ್ಟೇ ನಿಷೇಧಮಾಡಲಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ 'ಅದುಃಖಮ್' ಎಂಬುದರಿಂದ ದುಃಖ ಸಾಮಾನ್ಯವನ್ನೇ ನಿಷೇಧ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತದೆಯೇ ಹೊರತು ಪ್ರಕೃತವಾದ ದುಃಖವಿಲ್ಲವೆಂದು ನಿಷೇಧ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಅದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತ 'ಅಸ್ಯೂಲಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಸ್ಥೂಲಾದಿ ಪದಗಳಿಂದ ಲೌಕಿಕವಾದ ಸೌಲ್ಕಾರ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ನಿಷೇಧ ಮಾಡಿದರೂ 'ಅತಮೋಽವಾಯು' ಇತ್ಯಾದಿಪದಗಳಿಂದ ತಮಸ್ಸು

ಮೊದಲಾದ್ದನ್ನು ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ ನಿಷೇಧ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. 'ಅದಿತ್ಯವರ್ಣಂ ತಮಸಃಪರಸ್ತಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣವೇ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ.

ದಹರಾಧಿಕರಣದ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಿಹಾರ

ಭಾವದೀಪ: - ಪ್ರಾಕೃತಸ್ಥೌಲ್ಯಾದಿರಾಹಿತೈರಪರಿಹಾರಮಾಶಾಙ್ಕಯ
ದಹರನಯಭಾಷ್ಯೇ ವಕ್ಷ್ಯमाणಪರಿಹಾರಂ ಸ್ವಯಮಾಹ - ಮಧ್ಯಮೇತಿ ||

'ಪ್ರಾಕೃತಸ್ಥೌಲ್ಯಾದಿರಾಹಿತೈಃ' ಎಂಬ ಹೇತುವಿಗೆ ವ್ಯಭಿಚಾರದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಆಶಂಕಿಸಿ ದಹರಾಧಿಕರಣದ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ಪ್ರಕೃತ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಮಧ್ಯಮ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

ಸ್ಥೌಲ್ಯಾದಿರಾಹಿತೈಃ ಇತರರಲ್ಲಿ ಸಾಪೇಕ್ಷಿತ

ಭಾವದೀಪ: - तथाच 'सापेक्षनिरपेक्षयोर्निरपेक्षं स्वीकर्तव्यम्' इत्यग्रे
भाष्योक्तेरस्थूलमित्यादिश्रुतौ निरपेक्षस्थौल्यादिराहित्यस्यैव ग्राह्यत्वात्तस्यैव
च सूत्रकृता विवक्षितत्वान्न व्यभिचार इत्यर्थः ।

ಆದ್ದರಿಂದ ಸಾಪೇಕ್ಷ ಹಾಗೂ ನಿರಪೇಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ನಿರಪೇಕ್ಷವಾದದ್ದನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದೇ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಮುಂದೆ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಅಸ್ಥೂಲಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ನಿರಪೇಕ್ಷಿತವಾದ 'ಸ್ಥೌಲ್ಯಾದಿರಾಹಿತೈಃ' ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಇಂತಹ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಸೂತ್ರಕಾರರೂ ಸಹ ವಿವಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ. ಬೇರೆಯವರಲ್ಲಿರುವ ಸ್ಥೌಲ್ಯಾದಿರಾಹಿತೈಃ ಸಾಪೇಕ್ಷಿತವಾದ್ದರಿಂದ ಆ ಅರ್ಥವು ಸೂತ್ರಕಾರರಿಗೆ ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ವ್ಯಭಿಚಾರದೋಷಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಅನಶನಶ್ರುತಿಯು ಸಾಮಾನ್ಯ

ಭಾವದೀಪ: - प्रागुक्तानशनोक्तिविरोधं परिहर्तुम् अनशनोक्तिस्त्वनुप
जीवनार्थत्वेनैव सावकाशेति न्यायविवरणं सूत्रारूढं दर्शयितुं सयुक्तिकं
व्याख्याति - अनेनैवेति ||

ಹಿಂದೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡುವಾಗ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅನಶನಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಪರಮಾತ್ಮನು ಮತ್ತೊಂದು ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಉಪಜೀವಿಸಿಕೊಂಡು ಜೀವಿಸಲಾರ; ಆದರೆ ಸಕಲಜೀವರು ಆಹಾರಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಉಪಜೀವಿಸಿಕೊಂಡೇ ಜೀವನವನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಾರೆ. ಇಂತಹ ಸ್ಥಿತಿ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅನಶನ ಶ್ರುತಿಯು ಸಾವಕಾಶವಾಗಿದೆ ಎಂದು ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅದನ್ನು ಸೂತ್ರಾರೂಢ ಮಾಡಲು ಯುಕ್ತಿಯದ್ದಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಅನೇನೈವ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

ವಿಕಾದಶಸ್ಕಂಧ ತಾತ್ಪರ್ಯದಲ್ಲಿ ಅನಶನಶ್ರುತಿಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಭಾವದೀಪ: - सूत्रे लौकिकस्थौल्यादिराहित्यस्य श्रुत्यर्थतया कथनेनैवेत्यर्थः। 'साशानानशनत्वेन नरदेवौ यथोदितौ । अस्ति विनाऽप्यदौर्बल्यात्तदनस्ति हरेर्भुजः' इत्येकादशस्कन्धतात्पर्योक्तेरिति भावः।

'ಅನೇನೈವ' ಎಂದರೆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಲೌಕಿಕವಾದ ಸೌಲ್ಕಾಂತಿಕತ್ವವನ್ನೇ ಶ್ರುತಿಯ ಅರ್ಥವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೇ ಎಂದರ್ಥ. 'ಸಾಶನಾನಶನತ್ವೇನ ನರದೇವೌ ಯಥೋದಿತೌ । ಅತ್ತಿಂ ವಿನಾಪ್ಯದೌರ್ಬಲ್ಯಾತ್ತದನಸ್ತಿ ಹರೇರ್ಭುಜಃ', ಜೀವನು ಆಹಾರವನ್ನು ಭೋಗಿಸುತ್ತಾನೆ. ಪರಮಾತ್ಮನು ಯಾವುದೇ ಆಹಾರವನ್ನು ಭೋಗಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಶ್ರುತಿಯು ಏನನ್ನೂ ತಿನ್ನುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಪರಮಾತ್ಮನ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಏನನ್ನೂ ತಿನ್ನದಿದ್ದರೂ ಸಹ ಅವನಿಗೆ ದೌರ್ಬಲ್ಯ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ವಿಕಾದಶ ಸ್ಕಂಧದ ತಾತ್ಪರ್ಯದ ವಚನವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಮರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

'ಧರ್ಮಾಂತರೇಣ ವಾಕ್ಯಶೇಷಾತ್' ಎಂಬ ನ್ಯಾಯ

ಭಾವದೀಪ: - कुत एवं सामान्योक्तेर्विशेषपरत्वम्? इत्यतो 'धर्मान्तरेण वाक्यशेषाद्' इति न्यायादिति भावेन न्यायविवरणोक्तसमाधौ युक्तिमाह - अस्यूलत्वादीति ॥ लौकिकस्थौल्यादिराहित्यादिसमभिव्याहारादित्यर्थः ॥

'ನ ತದಶ್ರುತಿ ಕಿಂಚನ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ, ಅತ್ಯತ್ಯಸಾಮಾನ್ಯವನ್ನಷ್ಟೇ ನಿಷೇಧಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ನೀವು ಅತ್ಯತ್ಯದ ವಿಶೇಷವನ್ನೇಕೆ ನಿಷೇಧ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದೀರಿ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಧರ್ಮಾಂತರೇಣ ವಾಕ್ಯಶೇಷಾತ್' ಎಂಬ ನ್ಯಾಯದ ಆಧಾರದಿಂದ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ

ಎರಡು ಸಮಾಧಾನಗಳನ್ನು ಯುಕ್ತಿಯದ್ದಾಗಿ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಅಸ್ಥೂಲತ್ವಾದಿ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಲೌಕಿಕ ಸ್ಥೂಲಾದಿರಾಹಿತ್ಯವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರ ಇರುವುದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ.

ನಾಕುಬಗೆಯ ನಾಶಗಳು

ಭಾವದೀಪ: - ಅಕ್ಷರೇತಿ ॥ ಅಕ್ಷರಶ್ರುತಿಸ್ತತ್ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಸೂರ್ಯಚಂದ್ರಾद्याधारत्व-
लिङ्गरूपपूर्वपक्षप्रापकाणामित्यर्थः ॥ मुख्यतेति ॥ 'अनित्यत्वं देहहानिः
दुःखप्राप्तिरपूर्णता । नाशश्चतुर्विधः प्रोक्तस्तदभावो हरेः सदा ॥' इति
स्मृतेः । 'तस्मादक्षरमित्याचक्षत एतमेव सन्तम्' इत्यादिश्रुतेः । 'अक्षरं
ब्रह्म परमम्' इत्यादिस्मृतेः ।

'ಅಕ್ಷರಶ್ರುತ್ಯಾದೀನಾಮ್' ಎಂದರೆ ಅಕ್ಷರಶ್ರುತಿ ಹಾಗೂ ಅದರ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತ ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರಾದ್ಯಾಧಾರಲಿಂಗಗಳೆಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಪ್ರಾಪಕಗಳಿಗೆ ಎಂದರ್ಥ. 'ಮುಖ್ಯತಯಾ' ಎಂದರೆ 'ಅನಿತ್ಯತ್ವಂ ದೇಹಹಾನಿಃ ದುಃಖಪ್ರಾಪ್ತಿರಪೂರ್ಣತಾ । ನಾಶಶ್ಚತುರ್ವಿಧಃ ಪ್ರೋಕ್ತಃ ತದಭಾವೋ ಹರೇಃ ಸದಾ' 'ಅನಿತ್ಯವಾಗಿರುವಿಕೆ, ದೇಹಹಾನಿ, ದುಃಖಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಅಪರಿಪೂರ್ಣತಾ' ಎಂಬುದಾಗಿ ನಾಶವು ನಾಕುವಿಧವಾಗಿದೆ. ನಾಕುಬಗೆಯ ನಾಶವೂ ಸಹ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಇಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಅವನು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. 'ತಸ್ಮಾದ್-ಅಕ್ಷರಮಿತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯೂ ಸಹ, 'ಅಕ್ಷರಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಪರಮ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯೂ ಸಹ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ.

ಅಕ್ಷರಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯತ್ವದ ಬಗ್ಗೆ ನಿರವಕಾಶಲಿಂಗಗಳು

ಭಾವದೀಪ: - बुभ्वादिनयोक्तदिशा अत्र भाष्योक्तश्रुत्यादिना च
सूर्याद्याधारत्वादेर्हरावेव युक्तत्वादिति भावः ॥ तस्मादिति ॥ तस्मात्
प्रकृतिद्वारा सर्वाधारत्वाज्ञामात्रेण सर्वाधारत्वनिरपेक्षलौकिकस्थौल्यादि
राहित्यरूप निरवकाशप्रापकभावात् । अनशनोक्तिरूपबाधकाभावाच्चेति
सर्वहेत्वंशार्थः ।

ದ್ಯುಭಾಷ್ಯಧಿಕರಣದ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಪ್ರಕೃತ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಸೂರ್ಯಾಬೆಂದ್ರಾದಿ ಆಧಾರತ್ವವು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವೇ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. 'ತಸ್ಮಾತ್' ಎಂದರೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ ಮೂಲಕ ಸಕಲವನ್ನೂ ಕೇವಲ ಆಜ್ಞೆಯಿಂದಷ್ಟೇ ಧರಿಸಿದ್ದಾನೆ ಮತ್ತು ಇವನಲ್ಲಿರುವ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವು ನಿರಪೇಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. ಲೌಕಿಕವಾದ ಸೌಲ್ಕಾದಿ ಧರ್ಮಗಳು ಇವನಲ್ಲಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ನಿರವಕಾಶಪ್ರಮಾಣಗಳ ಬಲದಿಂದ ಆಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಬಹುದು. 'ಅನಶನೋಕ್ತಿರೂಪಬಾಧಕಾಭಾವಾತ್' ಎಂಬುದು ಸಕಲ ಹೇತ್ವಶದ ಅರ್ಥವಾಗಿದೆ.

'ಆಕ್ಷರಂ ವಿಷ್ಣುರೇವ'

ಭಾವದೀಪ: - ಅಕ್ಷರಂ ತತ್ವಿತಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾರ್ಥ: - ಅಕ್ಷರಂ ವಿಷ್ಣುರೇವೇತಿ ||
ಇತಿ || ಹೇತೋರಿತ್ಯರ್ಥ: | ಶೋಭಣ ಫಲೋಕ್ತಿಯಾ ಭಾಷ್ಯೋಪಸಂಹಾರ: |

'ಆಕ್ಷರಂ ತತ್ವ' ಎಂಬ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನೇ 'ಆಕ್ಷರಂ ವಿಷ್ಣುರೇವ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. 'ಇತಿ' ಎಂದರೆ ಈ ಹೇತುವಿನಿಂದ ಎಂದರ್ಥ. ಉಳಿದ ಭಾಗದಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಫಲವನ್ನು ಹೇಳಿ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

'ಅಂಬರಾಂತಧೃತೇಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಅಂತಪದವು ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲ

ಭಾವದೀಪ: - ಯತ್ ಕಶ್ಚಿದಾಹ - ಸೂತ್ರೇ ಶ್ರುತ್ಯನುಸಾರಾಯಾಕಾಶಾಧಿತೇರೀತ್ಯೇವ ವಾಚ್ಯಮ್ ಅಂತಪದಂ ವ್ಯರ್ಥಮಿತಿ, ತನ್ನ | ತವಾಪ್ಯಮ್ಬರಪದಾಸ್ವಾರಸ್ಯಾತ್ | ಮಮ ತು ಅಂ ವಿಷ್ಣುಂ ವಿಭರ್ಮೀತ್ಯಾದಿವ್ಯುತ್ಪತ್ತಯಾ ಶ್ರೀತತ್ವಮೇವ ಆಕಾಶಶಬ್ದಾರ್ಥ ಇತಿ ಸೂತ್ರೇನ ಸ್ವಾರಸ್ಯೋಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ಚಂದ್ರಿಕೋಕ್ತದಿಶಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಪ್ರಕೃತ್ಯಂತರ್ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವೋಕ್ತಿಯರ್ಥ ತಯಾಂತಪದಸ್ಯಾಪಿ ಸಾರ್ಥಕಯಾತ್||೧೨||

|| ಇತಿ ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರಯತಿಕೃತೇ ಭಾವದೀಪೇ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣಮ್ ||

ಕೆಲವರು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಶ್ರುತಿಯ ಅನುಗುಣಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಆಕಾಶಧೃತೇಃ' ಎಂದಷ್ಟೇ ಹೇಳಬೇಕಿತ್ತು. 'ಅಂತ' ಪದವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆಂಬ, ಇವರವಾದ ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ ಇವರಿಗೂ ಸಹ 'ಅಂಬರ' ಪದದ ಸಾರ್ಥಕವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ನಮ್ಮ ಮತದಲ್ಲಿ

‘ಅಂಬರ’ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ‘ಅಂ ವಿಷ್ಣುಂ ಬಿಭರ್ತಿ’ ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದಾಗ ಮತ್ತು ಶ್ರೀತತ್ವವೇ ಆಕಾಶ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವೆಂದು ಸೂಚಿಸಿದ್ದರಿಂದ ‘ಅಂಬರ’ ಪದವು ಸ್ವರಸವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಚಂದ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಪೃಥಿವಿಯಿಂದ ಹಿಡಿದು ಪ್ರಕೃತಿಯ ತನಕ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರಕಾರರು ‘ಅಂತ’ ಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆಂಬ ಸಾರ್ಥಕ್ಯವಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಮದ್‌ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಭಾವದೀಪದ
ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣದ ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದವು ಮುಗಿಯಿತು ॥

॥ ಶ್ರೀ ಮಧ್ವೇಶಾರ್ಪಣಮಸ್ತು ॥

ತಂತ್ರದೀಪಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣದ ಸೂತ್ರಗಳು

॥ ಶ್ರೀಜಾನಕೀವದನಾಂಭೋಜರಾಜಹಂಸಾಯ ರಾಮಚಂದ್ರಾಯ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥವಿರಚಿತಾ

ತನ್ತ್ರದೀಪಿಕಾ

ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣಮ್ (೧|೩|೩)

ಸೂತ್ರದ ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

॥ ಅಕ್ಷರಮಂಬರಾಂತಧೃತಃ ॥ ೧-೩-೧೦ ॥

ಅತ್ರಾಕ್ಷರನಾಮ ಸಮನ್ವೀಯತೇ । “ಏತದ್ವೈ ತದಕ್ಷರಂ ಗಾರ್ಗಿ” ಇತ್ಯುಕ್ತಮಕ್ಷರಂ ತತ್ತು
ಬ್ರಹ್ಮೈವ ನ ಶ್ರೀತತ್ವಮ್ । ಅಂಬರಾಂತಧೃತಃ । ಅಂಬರಮಾಕಾಶಶಬ್ದಿತಂ ಶ್ರೀತತ್ವಮಂತೆ

यस्य सर्वस्य तदम्बरान्तं तस्य धृतेर्धारणात् । श्रुतावाकाशाख्यचित्प्रकृतेः
सर्वाधारत्वमुक्त्वा “एतस्मिन् खल्वक्षरे गार्ग्याकाश ओतश्च प्रोतश्च”
इत्यक्षरस्य तदाधारत्वश्रवणादित्यर्थः ।

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಎತದ್ವೈ ತದಕ್ಷರಂ ಗಾರ್ಗಿ' ಎಂಬ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ
ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವ 'ಆಕ್ಷರ' ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ಹೀಗಿದೆ - ಆಕ್ಷರಂ = 'ಎತದ್ವೈ ತದಕ್ಷರಂ ಗಾರ್ಗಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶ್ರುತನಾದ
ಆಕ್ಷರನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ ಹೊರತು ಶ್ರೀತತ್ವವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಅಂಬರಾಂತಧೃತೇಃ' =
'ಅಂಬರ' ಎಂದರೆ 'ಆಕಾಶ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ 'ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ' ಎಂದರ್ಥ.
ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೇ ಕೊನೆಯಾಗಿವುಳ್ಳ ಸಕಲಪದಾರ್ಥವೂ, 'ಅಂಬರಾಂತ' ಎನಿಸುತ್ತದೆ. ಆ ಎಲ್ಲಾ
ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಧರಿಸಿರುವುದರಿಂದ, ಎಂದು 'ಅಂಬರಾಂತಧೃತೇಃ' ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ
ಅರ್ಥ. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ಆಕಾಶ' ಎಂಬ ಚಿತ್ಪ್ರಕೃತಿಗೆ, ಅಂದರೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೆ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವನ್ನು
ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹಾಗೇ ಹೇಳಿ ಮುಂದೆ 'ಎತಸ್ಮಿನ್ ಖಲ್ವಕ್ಷರೇ ಗಾರ್ಗ್ಯಾಕಾಶ ಓತಶ್ಚ ಪ್ರೋತಶ್ಚ'
ಎಂಬುದಾಗಿ ಮುಂದಿನ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ ಪ್ರಕೃತಿಗೂ ಸಹ ಆಧಾರನಾದವನು ಆಕ್ಷರನೆಂದು
ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

‘ಅಂಬರ ಧೃತೇಃ’ ಎಂದಷ್ಟೇ ಏಕೆ ಹೇಳಿಲ್ಲ ?

अम्बरधृतेरित्येव पूर्तावन्तेत्युक्तिः पृथिव्यादिसर्वस्यापि प्रकृतिद्वारा
ब्रह्मैवाश्रय इति सूचयितुम् । “पृथिव्यादिप्रकृत्यन्तम्” इति स्मृतेः ।
अम्बरस्य श्रीतत्त्वज्ञापनाय चेत्यप्याहुः । सर्वाश्रयत्वे सत्येकाश्रयत्वस्य
तल्लिङ्गत्वादिति ॥

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಅಂಬರಾಂತಧೃತೇಃ' ಎಂದು ಹೇಳುವ ಬದಲು 'ಅಂಬರಧೃತೇಃ' ಎಂದಷ್ಟೇ
ಹೇಳಿದ್ದರೂ ಸಾಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು, ಆದರೆ 'ಅಂತ' ಎಂದು ಹೇಳಿ, ಅದರಿಂದ 'ಪೃಥಿವಿಯಿಂದ
ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಪ್ರಕೃತಿಯ ತನಕ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೂ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಮೂಲಕ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ
ಆಶ್ರಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

'ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಪ್ರಕೃತ್ಯಂತಂ ಭೂತಂ ಭವ್ಯಂ ಭವಚ್ಚ ಯತ್ ।

ವಿಷ್ಣುರೇಕೋ ಭಿಭರ್ತೀದಮ್ ನಾನ್ಯತ್ ತಸ್ಮಾತ್ ಸಮೋ ದೃತೌ'

ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯೇ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ. ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ಎಲ್ಲಾ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಧರಿಸಿದ್ದಾಳೆ. ಆದರೂ ಸಹ ಭಗವಂತನನ್ನು ಇವಳು ಆಶ್ರಯಿಸಿದ್ದಾಳೆ. ಅಂಬರವು ಶ್ರೀತತ್ವವೆಂದು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ 'ಅಂತ' ಪದವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದ್ದರೂ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವನ್ನೊಬ್ಬನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವುದು ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ ಲಕ್ಷಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ.

'ಸಾ ಚ ಪ್ರಶಾಸನಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇತಶ್ಚೈವಮಿತ್ಯಾಹ -

॥ ಸಾ ಚ ಪ್ರಶಾಸನಾತ್ ॥

उच्यत इति शेषः । सा धृतिश्च प्रशासनादक्षरस्याज्ञामात्रादुच्यते
“एतस्य वा अक्षरस्य प्रशासने गार्गि सूर्याचन्द्रमसौ विधृतौ तिष्ठतः”
इत्यादौ । अतश्चाक्षरं ब्रह्मैवेत्यर्थः ।

ಮತ್ತೊಂದು ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಅಕ್ಷರನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರ ಹೊರಡುತ್ತಿದೆ. 'ಉಚ್ಯತೇ' ಎಂಬುದನ್ನು ಶೇಷಪೂರಣ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಸಾಚ = ಅಂತಹ ಧಾರಣವು 'ಪ್ರಶಾಸನಾತ್' = ಅಕ್ಷರನ ಆಜ್ಞೆಯಿಂದಷ್ಟೇ, ಉಚ್ಯತೇ = 'ಎತಸ್ಯ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರಸಾಶನೇ ಗಾರ್ಗಿ ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸೌ ವಿಧೃತೌ ತಿಷ್ಠತಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಅಕ್ಷರನಾಗುತ್ತಾನೆಂದು.

'ಪ್ರಶಾಸನಾತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ಪ್ರ' ಉಪಸರ್ಗದ ಬಗ್ಗೆ

नहि प्रेत्युक्तासङ्खचितविषयत्वानन्यायतत्त्वरूपप्रकृष्टशासनमात्रेण
सर्वधृतिरन्यस्य युज्यत इति भावः ॥

‘ಪ್ರಶಾಸನಾತ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ‘ಪ್ರ’ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವು ಅಸಂಕುಚಿತವಾದ ವಿಷಯತ್ವವನ್ನು ಹಾಗೂ ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ಅಧೀನವಲ್ಲವೆಂಬ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಕೃಷ್ಟತ್ವವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಿದೆ. ಅಂದರೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದಿಂದ ಮಹಾವಿಷ್ಣು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಆಜ್ಞೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಇಂತಹ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದಿಂದ ಆಜ್ಞೆ ಮಾಡುವ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಸಕಲವನ್ನೂ ಧರಿಸುವಿಕೆಯು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇತರರಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

‘ಅನ್ಯಭಾವವ್ಯಾವೃತ್ತೇಶ್ಚ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇತಶ್ಚೈವಮಿತ್ಯಾಹ -

॥ ಅನ್ಯಭಾವವ್ಯಾವೃತ್ತೇಶ್ಚ ॥ ೧-೩-೧೨ ॥

ಅನ್ಯೇಷಾಂ ವಸ್ತುನಾಂ ಭಾವಾನಾಂ ಸ್ಥೌಲ್ಯಾದಿಧರ್ಮಾಣಾಂ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಃ “ಅಸ್ಯೂಲಮನು”
ಇತ್ಯಾದಿನಾಽಕ್ಷರೇ ವ್ಯಾವೃತ್ತ್ಯುಕ್ತೇಶ್ಚಾಕ್ಷರಂ ಬ್ರಹ್ಮೈವೇತ್ಯರ್ಥಃ ।

ಮತ್ತೊಂದು ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಅಕ್ಷರನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ಹೀಗಿದೆ - ಅನ್ಯೇಷಾಂ = ಬೇರೆ ವಸ್ತುಗಳ, ಭಾವಾನಾಂ = ಸೂರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ, ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಃ = ‘ಅಸ್ಥೂಲಮನು’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಅಕ್ಷರನಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಅಕ್ಷರನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ.

ಸ್ಥೌಲ್ಯಾದಿರಹಿತನಾದರೆ ಶೂನ್ಯನಾಗಲಾರ

ಸ್ಥೌಲ್ಯಾದೀತಿ ವಾಚ್ಯಽನ್ಯಭಾವೇತ್ಯುಕ್ತಿಃ ಸ್ಥೌಲ್ಯಾದಿಹೀನಮಕ್ಷರಂ ಬ್ರಹ್ಮ
ಚೇನ್ನಿಃಸ್ವಭಾವಂ ಸ್ವಾದೀತಿ ನ ಶಿಕ್ಷಣಮ್, ಅನ್ಯವಸ್ತುಸ್ವಾಭಾವಸ್ಯ ಪ್ರಾಕೃತಸ್ಯೈವ
ಸ್ಥೌಲ್ಯಾದೇರ್ವ್ಯಾವೃತ್ತ್ಯುಕ್ತೇರಿತಿ ಸೂಚಯಿತುಮ್ । ನಹಿ ತಾದೃಶಂ ನಿರಪೇಕ್ಷಂ
ಸ್ಥೌಲ್ಯಾದಿರಾಹಿತಮನ್ಯಸ್ಯ ಯುಜ್ಯತ ಇತಿ ಭಾವಃ ।

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಸೌಲ್ಕಾದೇರ್ವ್ಯಾವೃತ್ತೇಃ' ಎಂದೇ ಹೇಳಬಹುದಿತ್ತು. ಆದರೂ 'ಅನ್ಯಭಾವವ್ಯಾವೃತ್ತೇಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ; ಬೇರೆ ವಸ್ತುಗಳ ಸ್ವಭಾವವಾದ ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಸೌಲ್ಕಾದಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಸೌಲ್ಕಾದಿರಹಿತನಾದ್ದರಿಂದ ಶೂನ್ಯಸ್ವಭಾವನಾಗಬೇಕಾದೀತು ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಂತಹ ನಿರಪೇಕ್ಷವಾದ ಪ್ರಾಕೃತಸೌಲ್ಕಾದಿರಾಹಿತವು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇತರರಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ನ್ಯಾಯಸುಧೆಯ ಪ್ರಕಾರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

यद्वा सुधारीत्या “अस्थूलमनणु” इत्यादिना स्थौल्यादिविरुद्धाणुत्व-
महत्त्वादिमत्त्वाच्चेति चशब्देन समुचीयते । बहुपदविषयं व्याख्यानं
स्वशब्देन कृत्वा कतिपयपदविषयत्वादितं व्याख्यानं चशब्देन समुचितम् ।
नच विरोधः । अन्यभावाव्यावृत्तेरन्यवस्तु वैलक्षण्याद् वस्तुस्वभावस्यैव
तादृशत्वादिति यावदिति वृत्त्यन्तरं बोध्यम् ॥३॥

ಅಥವಾ ನ್ಯಾಯಸುಧೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಮತ್ತೊಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಇದರ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ತಿಳಿಯಬಹುದು. 'ಅಸ್ಥೂಲಮನಣು' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಸೌಲ್ಕಾದಿ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಎಂಬುದನ್ನು ಸಮುಚ್ಚಯ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ, 'ಅನ್ಯಭಾವ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. 'ಅಸ್ಥೂಲಮನಣು' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಅನೇಕ ಪದಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮಾಡಿ ಕೆಲವು ವಿಷಯಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು 'ಚ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಣುತ್ವ, ಮಹತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳು ವಿರುದ್ಧವಾದ್ದರಿಂದ ಒಬ್ಬನಲ್ಲೇ ಒಪ್ಪಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಶಂಕಿಸಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ 'ಅನ್ಯಭಾವವ್ಯಾವೃತ್ತೇಃ' = ಇತರ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದಲೂ ಬ್ರಹ್ಮನು ವಿಲಕ್ಷಣ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿರೋಧಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲವೆಂದು ಮತ್ತೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ತಂತ್ರದೀಪಿಕೆಯ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣವು ಮುಗಿಯಿತು ॥

ಅದ್ವೈತ-ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಮತದಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣ ಮತ್ತು ವಿಮರ್ಶೆ

ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಅಧಿಕರಣ ಶರೀರ ಹೀಗಿದೆ - ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ವರ್ಣಗಳನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ.

ಶ್ರುತಿಯು ಅಕ್ಷರದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶವೇ ಮೊದಲಾದ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಆಶ್ರಿತವಾಗಿವೆಯೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಆಕಾಶಾದಿಗಳು ಆಶ್ರಿತವಾಗಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ ? ಎಂದರೆ ಸಕಲ ರೂಪಧೇಯಗಳು 'ಗೌರಯಂ ವೈಕೋಽಯಂ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ನಾಮಧೇಯದಿಂದ ಅಭಿನ್ನವಾಗಿಯೇ ತೋರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆಕಾಶಾದಿ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಓತಪ್ರೋತವಾಗಿವೆಯೆಂದರೆ ಅಭಿನ್ನವಾಗಿವೆಯೆಂದರ್ಥ. ಹೀಗೆ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದ ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳು ಅಭಿನ್ನವಾಗಿವೆಯೆಂದು ಹೇಳುವುದೇ ಶ್ರುತಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಆದ್ದರಿಂದ ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳೇ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಶಾಂಕರ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳನ್ನು ಅಕ್ಷರವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡದೇ ಓಂಕಾರವೆಂಬುದನ್ನು ಅಕ್ಷರವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ ಓಂಕಾರಕ್ಕೆ ಅಕಾರಾದಿ ಸರ್ವವರ್ಣಾತ್ಮಕತ್ವವು ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ ಹೀಗಿದೆ - ಪೃಥಿವಿಯಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಆಕಾಶದ ತನಕ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನ ವಿಶಾರವಾಗಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಓತಪ್ರೋತವಾಗಿವೆಯೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು ಹೊರತು, ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಓತಪ್ರೋತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು 'ನಕ್ಷರತಿ ಇತಿ ಅಕ್ಷರಮ್' ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯೂ ಸಹ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲೇ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಿರ್ವಿಶೇಷ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

ಇವರ ಅಧಿಕರಣಶರೀರವು ಅಸಾಧುವಾಗಿದೆ. 'ಗೌರಯಂ ವೈಕೋಽಯಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರತೀತಿಗಳಿಂದ ಗೋತ್ವಾದಿ ಜಾತಿ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವು ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಗೋಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವೂ ಸಹ ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಆದರೆ 'ಕಸ್ತನ್ನು ಖಲ್ವಾಕಾಶ ಓತಶ್ಚ ಪೋತಶ್ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಆಕಾಶಾಶ್ರಯತ್ವವೂ ಮಾತ್ರ ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಅಕ್ಷರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವ, ಶ್ರೋತೃತ್ವ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನಂತೂ ಅಕಾರಾದಿ ಅಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳೇ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾಗುತ್ತವೆಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವೇ ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ.

ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಿಗಳು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳನ್ನು ಅಕ್ಷರವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡಬಾರದೆಂದು ಅದ್ವೈತಿಗಳಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೀರಿ. ಹಾಗಾದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳೇ ಮುಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಈಕ್ಷಿತ್ವವು ಶ್ರುತವಾಗಿದ್ದರೂ ಸಹ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ವಿಷಯವನ್ನಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದೀರಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಮುಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯೇ ಉತ್ತರವನ್ನು ನೀಡುತ್ತೇವೆ.

ಮತ್ತು ಹೀಗೆ ರೂಪಧೇಯವೆಲ್ಲವೂ ನಾಮಧೇಯದಿಂದ ಅನುವಿಧವಾಗಿ ತೋರುತ್ತವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದೀರಿ. ಹಾಗಾದರೆ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ನಾಮಾನುವಿಧವಾಗಿ ತೋರುತ್ತವೆಂದು ತಿಳಿಸಲು ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶವನ್ನೇಕೆ ಹೇಳಬೇಕು. ನೇರವಾಗಿ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ನಾಮಾನುವಿಧವಾಗಿ ತೋರುತ್ತವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರೆ ಸಾಕಾಗಿತ್ತಲ್ಲವೇ? ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಅದ್ವೈತಿಗಳಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಲಾಗದು.

ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಸಿದ್ಧಾಂತವೂ ಸಹ ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಆಕಾಶ ಏವ ತದೋತಂ ಚ' ಎಂಬ ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದು ವ ಸಕಲ ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಆಕಾಶವನ್ನು ಅನಿತ್ಯವಾದ ಭೂತಾಕಾಶವೆಂದು ಹೇಳುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ.

ಮತ್ತು ಅವಾಚ್ಯನಾದ ನಿರ್ವಿಶೇಷ ಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ 'ನ ಕ್ಷರತಿ ಇತಿ ಅಕ್ಷರಮ್' ಎಂಬ ಅವಯವಶಕ್ತಿರೂಪವಾದ ಯೋಗಾರ್ಥವೂ ಸಹ ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮತ್ತು 'ಏತದ್ವೈತದಕ್ಷರಂ ಗಾರ್ಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ ಅಭಿವದಂತಿ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಾಚ್ಯತ್ವ ಹಾಗೂ ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತವೆ.

ಪ್ರಥಮ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಧೃತಿಪದವೂ ಸಹ ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ ಭ್ರಮಾಧಿಷ್ಠಾನತ್ವವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮತ್ತೊಂದು ಬಗೆಯ ಧಾರಣವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಭ್ರಮಾಧಿಷ್ಠಾನರೂಪವಾದ ಆಶ್ರಯವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತೇವೆಂದು ಉತ್ತರಿಸಲಾಗದು. ಏಕೆಂದರೆ ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿ 'ಆಕಾಶ ಏವ ತದೋತಂ ಚ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಕಲ ವಸ್ತುಗಳು ಆಶ್ರಿತವಾಗಿವೆಯೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಮೂರು ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸಕಲ ವಸ್ತುಗಳು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಸ್ತವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಭ್ರಮಾಧಿಷ್ಠಾನವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಉಪಕ್ರಮ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅದನ್ನು ಹೇಳಬಾರದು.

ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಶಾಸನವೂ ಸಹ ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ

ಅಧ್ಯಸ್ತಸ್ಯಾಂಬರಾಂತಸ್ಯ ಹೃದಿಷ್ಠಾನಾತ್ಮಿಕಾ ಚಿತಿಃ |

ನ ಶಾಸ್ತ್ರೀ ನಹಿ ಶುಕ್ಲಾದಿ ಶಾಸ್ತ್ರ ರೂಪ್ಯಾದಿಕಂ ಕ್ವಚಿತ್ ||೧||

ಆಕಾಶದ ತನಕ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಅಧ್ಯಸ್ತವಾಗಿವೆ. ಚಿತ್ಸ್ವರೂಪವು ಅಧಿಷ್ಠಾನರೂಪವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಅಧಿಷ್ಠಾನರೂಪವಾದ ಚಿತ್ಸ್ವರೂಪವು ಅಧ್ಯಸ್ತಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಶಾಸನ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅಧಿಷ್ಠಾನವಾದ ಶುಕ್ತಿಯು ಅಧ್ಯಸ್ತವಾದ ರಜತಾದಿಗಳನ್ನು ಶಾಸನ ಮಾಡಲು ಎಂದೂ ಸಹ ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೋ ಅದರಂತೆ.

ಸವಿತೇಷ ಬ್ರಹ್ಮನು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ನೀವೇ ಒಪ್ಪಿಲ್ಲ ನಿರ್ವಿಶೇಷ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ವ್ಯಾವಹಾರಿಕವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರತ್ವವೂ ಸಹ ಇರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಪ್ರಾತಿಭಾಸಿಕವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಪ್ರಧಾನದಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಬಹುದು.

ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪತರುವಿನಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಉತ್ತರಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಲಾಗಿವೆ. ಶಾಸ್ತ್ರತ್ವವು ಚೇತನನ ಧರ್ಮವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಶಾಸ್ತ್ರತ್ವವನ್ನು ಚೇತನನೇ ಆಗಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಆರೋಪ ಮಾಡಬಹುದೇ ಹೊರತು, ಅಚೇತನವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಆರೋಪ ಮಾಡಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ ರಾಜನ ಪರಿವಾರದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತಹ ಮಂತ್ರಿಯಲ್ಲಷ್ಟೇ ರಾಜತ್ವವನ್ನು ಆರೋಪ ಮಾಡಬಹುದೇ ಹೊರತು,

ಯಾವುದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸಾದೃಶ್ಯವಿಲ್ಲದ ಗೋಡೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ರಾಜತ್ವವನ್ನು ಆರೋಪ ಮಾಡಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅದರಂತೆ.

ಈ ಉತ್ತರವೂ ಸಹ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ ಅಧಿಷ್ಠಾನ ಹಾಗೂ ಅಧ್ಯಕ್ಷಗಳಿಗೆ ಸಾದೃಶ್ಯವಿರಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಮಂತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ರಾಜನ ಸಾದೃಶ್ಯವಿರುವಂತೆ ನಿರ್ವಿಶೇಷ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಚಾತ್ವರೂಪನಾದ ಚೇತನನ ಸಾದೃಶ್ಯವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರತ್ವವನ್ನು ಪ್ರಧಾನದಲ್ಲಿ ಆರೋಪ ಮಾಡುವುದೇ ಅದ್ವೈತಿಗಳಿಗೆ ಸುಲಭ. ಏಕೆಂದರೆ ಶಾಸನಕರ್ತೃತ್ವವೆಂಬ ಶಾಸ್ತ್ರತ್ವವು ಜಡವಾದ ಅಂತಃಕರಣದ ಧರ್ಮವಾಗಿದೆ. ಜಡವೇ ಆಗಿರುವಂತಹ ಪ್ರಧಾನದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಶಾಸ್ತ್ರತ್ವವನ್ನು ಆರೋಪ ಮಾಡುವುದು ಸುಲಭ. ಏಕೆಂದರೆ ಜಡತ್ವ ಧರ್ಮದಿಂದ ಎರಡಕ್ಕೂ ಸಾದೃಶ್ಯವಿದೆ.

ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಮೂರನೆಯ ಸೂತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಹೀಗಿದೆ - 'ಅನ್ಯಭಾವವ್ಯಾವೃತ್ತೇಶ್ಚ' ಎಂದರೆ 'ಬ್ರಹ್ಮನಿಗಿಂತ ಅನ್ಯವಾದ ಪ್ರಧಾನ, ಜೀವ ಮೊದಲಾದ ಯಾವುದೇ ಪದಾರ್ಥಗಳೂ ಸಹ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಶ್ರುತಿಯು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನವಾದದ್ದು ಅಕ್ಷರವಾಗಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ವ್ಯಾವೃತ್ತಿ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಿಗುಣಗಳು ಪ್ರಧಾನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಸಂಭಾವಿತವಾದ್ದರಿಂದ ಎಂದು.

ಇದೂ ಸಹ ತಪ್ಪು. ಹೀಗೆ ಮೂರನೆಯ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುವುದಾದರೆ ಹಿಂದಿನೆರಡು ಸೂತ್ರಗಳೇ, ಅನಾವಶ್ಯಕ. ಈ ಸೂತ್ರವು ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳಿಂದ ಪ್ರಧಾನಾದಿಗಳನ್ನು ವ್ಯಾವೃತ್ತಿ ಮಾಡುವಂತೆ 'ಅಂಬರಾಂತಧೃತಿ' 'ಪ್ರಶಾಸನ'ಗಳೆಂಬ ಧರ್ಮಗಳಿಂದಲೂ ಸಹ ವರ್ಣಾದಿಗಳನ್ನು ವ್ಯಾವೃತ್ತಿ ಮಾಡುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಸುಲಭವಾಗಿ ಹೀಗೆಯೇ ಹೇಳಲು ಬರುವಾಗ ಹಿಂದಿನೆರಡು ಸೂತ್ರಗಳು ವ್ಯರ್ಥವೇ ಆಗುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಅಧಿಕರಣ ಶರೀರವಾಗಲೀ ಸೂತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳಾಗಲೀ ಅತ್ಯಂತ ಅಯುಕ್ತವಾಗಿವೆಯೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

ಅಕ್ಷರ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿರುವ 'ನಾನ್ಯದತೋಽಸ್ಮಿ ದ್ರಷ್ಟು' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮತ್ತೊಬ್ಬ ದ್ರಷ್ಟೃಪುರುಷನಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ, ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ ಏಕೈಕವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಇದನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ ನ್ಯಾಯಮೃತಾದಿ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಷ್ಟೇ ಶ್ರುತಿಯು ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಿದೆಯೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದ್ದೇವೆ.

ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಧಿಕರಣಗಳಂತೆ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅದ್ವೈತಿಗಳಿಗೆ 'ಅನ್ಯಭಾವವ್ಯಾಪ್ತೇಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಜೀವನ ದೆಸೆಯಿಂದ ಭೇದವನ್ನೇ ಒಪ್ಪಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಇಷ್ಟವಾದ ಅಭೇದವು ಈ ಅಧಿಕರಣದಿಂದಲೂ ಸಿದ್ಧವಾಗಲಿಲ್ಲ.

ಅದ್ವೈತಮತ ನಿರಾಕರಣೆಯಿಂದಲೇ ರಾಮಾನುಜಮತವನ್ನೂ ಸಹ ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಜಡವಾದ ಪ್ರಧಾನವೇ ಆಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಇವರ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಆದರೆ ಜಡವಾದ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಶಾಸ್ತ್ರತ್ವವಾಗಲೀ, ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಿಗಳಾಗಲೀ ಆಯುಕ್ತವಾಗುವ ಕಾರಣ ಅದ್ವೈತಿಗಳಂತೆ ಇವರ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವೂ ಸಹ ಉದಯವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಮತ್ತು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಧಾನ ಪರತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಅಂಬರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭೂತಾಕಾಶಪರತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಅಂಬರಾಂತಧ್ಯತೇಃ' ಎಂದರೆ ಅಂಬರ = ಭೂತಾಕಾಶಕ್ಕೆ, ಅಂತಃ = ಕಾರಣವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ, ಅಂತಹ ಪ್ರಕೃತಿಗೂ ಸಹ ಧಾರಕನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಇದೂ ಸಹ ತಪ್ಪು. ಶ್ರುತಿಗೆ ಅನುಸಾರಿಯಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಹೇಳುವುದು ನ್ಯಾಯಸಮ್ಮತವಾಗಿದೆ. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನಪರತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ, ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಭೂತಾಕಾಶಪರತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದು ಸರಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

'ಆಕಾಶ' ಪದಕ್ಕೆ ಚಿತ್‌ಪ್ರಕೃತಿಯೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದಾಗಲೂ ಈ ದೋಷವು ಸಮಾನವಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ 'ಅಂಬರಮ್ ಅಂತಃ ಯಸ್ಯ' ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಅಂಬರಾಂತ ಪದವು ವಾಚಕವಾಗಿದೆ. ಅಂದರೆ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಆಶ್ರಯವಾಗಿದೆ. ಅಂತಹ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಆಶ್ರಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಅಂತ' ಎಂಬ ಪದವು ಸಾರ್ಥಕವಾಗಿದೆ. ರಾಮಾನುಜರಿಗೆ ಈ ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ, ಅವರ ಪ್ರಕಾರ 'ಅಂತ' ಪದವು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ನಮ್ಮಂತೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದಾಗ 'ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕೃತ್ಯಂತಂ' ಎಂಬ ಸ್ಪೃತಿಯೂ ಸಹ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ.

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಆಕ್ಷರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ, ಸತ್ವರ್ದೀಪಾವಳಿ, ತತ್ವಪ್ರದೀಪ, ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ, ಭಾವದೀಪ ಇವುಗಳ ಅನುವಾದವು ಹಾಗೂ ತಂತ್ರದೀಪಿಕೆಯ ಜೊತೆ ಮತ್ತಿತರ ದಿಮರ್ಶಿಯು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು

॥ ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀಹಯಗ್ರೀವೋ ವಿಜಯತೇತಮಾಮ್ ॥

ಸದಧಿಕರಣ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ, ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ, ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ,
ತತ್ವಪ್ರದೀಪ, ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ, ಭಾವದೀಪ
ವಿಶೇಷವಿಚಾರದೊಂದಿಗೆ ಕನ್ನಡಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಅನುವಾದ
ಮತ್ತು
ತಂತ್ರದೀಪಿಕೆಯ ಜೊತೆ ಮತ್ತತ್ರಯ ವಿಮರ್ಶೆ

॥ ಹರಿಃ ಓಂ ॥

॥ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸಾಯ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀಮದ್‌ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

ಸದಧಿಕರಣ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

॥ ಅಥ ಸದಧಿಕರಣಮ್ ॥

‘ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್ಃ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಮ್ - ॥ ಇಕ್ಷತಿಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್ಃ ॥ ೧೩ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ - ‘ಸದೇವ ಸೋಮೈದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ‘ಸತ್’ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ಭಗವಂತನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ ಹೊರತು ಪ್ರಧಾನವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ‘ತದೈಕ್ಷತ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಜ್ಞಾನಸಹಿತವಾದ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಿಕೆಯನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ.

ಅರ್ಥ - ಸದೇವ ‘ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಛಾಂದೋಗ್ಯದ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿರುವ ‘ಸತ್’ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು, ಸಃ = ವಿಷ್ಣುವೇ ಹೊರತು ಪ್ರಧಾನವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್ಃ = ‘ತದೈಕ್ಷತ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಅದೇ ಛಾಂದೋಗ್ಯವು ಚೇತನನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುವ ‘ವಿಕ್ಷತ’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಉಪಲಕ್ಷಿತವಾದ ದರ್ಶನಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ.

॥ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸದೇವರಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ
ಸದಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು ॥

ಜಗದ್ಗುರು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ಜ್ಞಾನಪೂರ್ವಕ ಸೃಷ್ಟಿಸ್ಥಿತಿಯುಳ್ಳ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನ ಸಮನ್ವಯ

**ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್ - 'ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯೇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್' (ಛಾ. ೬-೨-೧.) ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಸತಃ
ಸೃಷ್ಟೃತ್ವಮುಚ್ಯತೇ ||**

ಅನುವಾದ - 'ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯ ಇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಛಾಂದೋಗ್ಯ ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ 'ಸತ್' ಎಂಬ ತತ್ವವು ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಪ್ರಕರಣ ಸ್ವರೂಪವಾದ 'ಸದೇವ' ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಪ್ರಕೃತ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಸಂಗತಿ ಹಾಗೂ ವಿಷಯವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ ವಿಷಯಾದಿಗಳನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ -

ಹೇ ಸೋಮ್ಯ = ಎಲೈ ಸೋಮಪಾನಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾದವನೇ, ಇದಂ = ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ, ಸದೇವ = 'ಸತ್' ಎಂಬ ತತ್ವವೇ, ಅಗ್ರೇ = ಸೃಷ್ಟಿಯ ಮೊದಲು, ಆಸೀತ್ = ಇದ್ದಿತು, ಇತ್ಯಾದಿನಾ = ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಛಾಂದೋಗ್ಯದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ, ಸತಃ = 'ಸತ್' ಎಂಬ ತತ್ವಕ್ಕೆ, ಸೃಷ್ಟೃತ್ವಂ = ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ಅಧೀನವಾಗದೇ ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡುವಿಕೆಯು, ಉಚ್ಯತೇ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

'ಸತ್' ಎಂದರೆ ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ

**ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್ - ತच्च सत् 'बहु स्यां प्रजायेय' (ಛಾ. ೬-೨-೩) इति परिणाम
प्रतीतेर्न विष्णुः ।**

ಅನುವಾದ - ಅಂತಹ 'ಸತ್' ಪದಾರ್ಥವು ವಿಷ್ಣುವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ 'ಬಹು ಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇಯ' ಎಂಬುದಾಗಿ 'ನಾನೇ ಬಹುರೂಪವಾಗಿ ಹುಟ್ಟುತ್ತೇನೆ' ಎಂದು ವಿಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದುವಿಕೆಯು ಶ್ರುತವಾಗುತ್ತಿದೆ. ವಿಷ್ಣುವು ವಿಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದದ ಕಾರಣ ಅವನನ್ನು 'ಸತ್' ಎಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಯುಕ್ತಿಯಿಂದಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ-

ತಚ್ಚ ಸತ್ = ಅಂತಹ ಸತ್ಪದಾರ್ಥವು, ನ ವಿಷ್ಣು = ವಿಷ್ಣುವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ, ಬಹು ಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇಯ = ಬಹುರೂಪವನ್ನು ತಾಳುತ್ತೇನೆ ಎಂದು, ಪರಿಣಾಮಪ್ರತೀತೇ = ವಿಕಾರವೆಂಬ ಅರ್ಥವು ತೋರುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ.

ಯಾವುದೇ ವಿಕಾರವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಸತ್ ಎನಿಸಲಾರ

ब्रह्मसूत्रभाष्यम् — स हि 'अविकारः सदा शुद्धो नित्य आत्मा सदा हरिः'

इत्यादिनाऽविकारः प्रसिद्ध इति ।

ಅನುವಾದ - ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ವಿಕಾರವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ವಿಷ್ಣುವು 'ಅವಿಕಾರಃ ಸದಾ ಶುದ್ಧೋ ನಿತೃ ಆತ್ಮಾ ಸದಾ ಹರಿಃ' ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣದಂತೆ ಯಾವುದೇ ವಿಕಾರವಿಲ್ಲದವನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಕಾರಿತ್ವವು ಶ್ರುತವಾಗಿದ್ದರೂ ವಿಷ್ಣುವೇ 'ಸತ್' ಪದಾರ್ಥನೆಂದು ಏಕೆ ಹೇಳಬಾರದು? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಹಿ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಸಃ = ಆ ವಿಷ್ಣುವು, ಅವಿಕಾರಃ = ವಿಕಾರರಹಿತನು, ಸದಾ = ಯಾವಾಗಲೂ, ಶುದ್ಧಃ = ಪ್ರಕೃತಿ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದವನು, ನಿತೃಃ = ನಾಶರಹಿತನು, ಸದಾ = ಯಾವಾಗಲೂ, ಆತ್ಮಾ = ಸರ್ವಾಂತರ್ಯಾಮಿಯು, ಹರಿಃ = ವಾಪಪರಿಹಾರಕನು, ಇತ್ಯಾದಿನಾ = ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ, ಅವಿಕಾರಃ = ವಿಕಾರವಿಲ್ಲದವನೆಂದು, ಪ್ರಸಿದ್ಧಃ = ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದಾನೆ, ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ವಿಷ್ಣು ಸತ್ಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಚ್ಯನಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇತಿ = ಇಷ್ಟು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

‘ಸತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ
 ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್ – ಅತೌ ಬ್ರವೀತಿ -

॥ ಇಕ್ಷತಿಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್ ಸಃ ॥ ೧೩ ॥

‘ತದೈಕ್ಷತ’ ಇತಿಕ್ಷತಿಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್ ಸ ಏವ ವಿಷ್ಣುರತ್ರೋಚ್ಯತೇ ।

ಅನುವಾದ - ಈ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಸೂತ್ರಕಾರರು
 ‘ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್ ಸಃ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವನ್ನು ರಚನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

‘ತದೈಕ್ಷತ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ನೋಡುವಿಕೆ ಎಂಬ ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ‘ಸತ್’
 ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಎಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ -- ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರವನ್ನು
 ಪಠಿಸುತ್ತಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಅತಃ = ಈ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು
 ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಬ್ರವೀತಿ = ಸೂತ್ರಕಾರರು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಸಃ =
 ‘ಸತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಚ್ಯನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ
 ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್ = ಚೇತನನಲ್ಲಿರುವ ದರ್ಶನ ಎಂಬ
 ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ.

ತತ್ = ‘ತತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ಪದಾರ್ಥವು, ಐಕ್ಷತಃ =
 ನೋಡಿತು, ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್ = ನೋಡುವಿಕೆ
 ಎಂಬ ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ, ಸಃ = ‘ಸತ್’ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ
 ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು, ವಿಷ್ಣುರೇವ = ವಿಷ್ಣುವೇ ಎಂದು, ಅತ್ರ =
 ಛಾಂದೋಗ್ಯ ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ, ಉಚ್ಯತೇ = ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಸ್ವತಂತ್ರದ್ರಷ್ಟೃತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಸಾಧಾರಣ ಲಕ್ಷಣ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್ – ‘ನಾನ್ಯೊಽತೌಽಸ್ತಿ ದ್ರಶ್ಠಾ’ (ಬೃ. ೪-೭-೨೩) ‘ನಾನ್ಯದತೌಽಸ್ತಿ ದ್ರಶ್ಠ’
 (ಬೃ. ೪-೮-೧೧) ಇತ್ಯಾದಿನಾ ತಸ್ಯೈವ ಹಿ ತಲ್ಲಕ್ಷಣಮ್ ।

ಅನುವಾದ - ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮತ್ತೊಂದು ಪದಾರ್ಥವು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ವಿನನ್ನೂ ಸಹ ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನೋಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಇವನಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನವಾದ ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವು, ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ದ್ರಷ್ಟೃವಾಗಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದಾಗಿ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅನೇಕಬಾರಿ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಸ್ವತಂತ್ರದ್ರಷ್ಟೃತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಸಾಧಾರಣಲಕ್ಷಣವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ನಿಯಮನ (ಈಶನ) ಕರ್ತೃತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಇದೆಯೋ ಅದರಂತೆ ಪ್ರಧಾನಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಏಕೀಕರಿಸಬಹುದು ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಆತಃ = ವಿಷ್ಣುವಿನ ದೇಸೆಯಿಂದ, ಅನ್ಯಃ = ಭಿನ್ನವಾದ ಮತ್ತೊಂದು ಪದಾರ್ಥವು, ದ್ರಷ್ಟಾ = ಸೃಷ್ಟಿಗೋಸ್ಕರ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ನೋಡುವಂತಹುದು, ನ = ಇರುವುದಿಲ್ಲ, ಮತ್ತು ನಾನ್ಯದತಃ ಅಸ್ತಿ ದ್ರಷ್ಟು = ಇವನಿಗಿಂತ ನೋಡಲು ಅರ್ಹವಾದ ವಸ್ತುವು ಮತ್ತೊಂದು ಇರುವುದಿಲ್ಲ, ಇತ್ಯಾದಿನಾ = ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ, ತಸ್ಯೈವ = ಆ ವಿಷ್ಣುವಿಗೇ, ತತ್ = ಆ ಸ್ವತಂತ್ರದ್ರಷ್ಟೃತ್ವವು, ಲಕ್ಷಣಂ = ಲಿಂಗವೆಂದು, ಹಿ = ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ವಿಕಾರವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಬಹುಭವನವುಳ್ಳವನು

ब्रह्मसूत्रभाष्यम् - बहुत्वं चाविकारेणैवोक्तम् 'अजायमानो बहुधा विजायते'
(ತೈ. ಆ. ೩-೧೩-೧) ಇತಿ ||

|| इति सदधिकरणम् || ४ ||

ಅನುವಾದ - ಬಹುತ್ವವಾದರೂ ಸಹ ವಿಕಾರವಿಲ್ಲದೇ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೂ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. 'ಅಜಾಯಮಾನೋ ಬಹುಧಾ ವಿಜಾಯತೇ' ಎಂಬ ತೈತ್ತಿರೀಯವು ವಿಕಾರವಿಲ್ಲದೇ ಭಗವಂತನು ಅನೇಕರೂಪಗಳನ್ನು ತಾಳುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ವಿಕಾರವಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಬಹುಭವನವೆಂಬ ವಿಕಾರವನ್ನು ಹೇಳಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ- ಬಹುತ್ವಂ ಚ = ಬಹುರೂಪತ್ವವಾದರೂ ಸಹ, ಅವಿಕಾರೇಣೈವ = ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ವಿಕಾರವಿಲ್ಲದೆಯೇ, ಉಕ್ತಮ್ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ,

ಅಜಾಯಮಾನಃ = ಯಾವುದೇ ಬಗೆಯ ಹುಟ್ಟಿಲ್ಲದವನಾದರೂ,
ಬಹುಧಾ = ಅನೇಕ ರೂಪಗಳಿಂದ, ವಿಜಾಯತೇ = ಅಭಿವ್ಯಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ,
ಇತಿ = ಹೀಗೆ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ, 'ಸತ್' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ
ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಎಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೆ.

|| ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯದ
ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ಸದಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು ||

ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ

'ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯೇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಯಾರನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿದೆ ?

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ: - || ಇಕ್ಷತಿಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್ಸ: ||

ಸದೇವಸೋಮ್ಯೇತ್ಯಾದೇಯಮರ್ಥ: । 'ಸದೇವಸೋಮ್ಯೇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್' 'ಏಕಮೇವಾದ್ವಿतीयಂ'
'ತದೈಕ್ಷತ ಬಹುಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇಯೇತಿ' 'ತತ್ತೇಜೋಽಸೃಜತ' ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತ್ಯಾ ಯತ್ ಜಗತ್ಸ್ರಷ್ಟ
ಶ್ರುಯತೇ ತತ್ಪ್ರಧಾನಂ ಭವೇತ್ । ಬಹುಧಾ ಜಾಯಮಾನತ್ವೇನೋಚ್ಯಮಾನತ್ವಾತ್ । ಬಹುಧಾ
ಪರಿಣಾಮಸ್ತು ಜಡರೂಪಪ್ರಧಾನಧರ್ಮೋ ನ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮ: । 'ಅವಿಕಾರ: ಶುದ್ಧ:' ಇತ್ಯಾದಿವಚನೈ:
ವಿಷ್ಣೋರವಿಕಾರತ್ವೇನೋಕ್ತತ್ವಾದಿತಿ ಚೆನ್ಮೈವಮ್ । ವಿಷ್ಣುರೇವಾತ್ರ ಸಚ್ಚಬ್ದೇನೋಚ್ಯತೇ ನ
ಪ್ರಧಾನಮ್ ಇಕ್ಷಿತೃತ್ವೇನೋಚ್ಯಮಾನತ್ವಾತ್ । ಇಕ್ಷಿತೃತ್ವಂ ಮುಖ್ಯಂ ನ ವಿಷ್ಣವನ್ಯಸ್ಯ ಸಮ್ಮಭವತಿ
'ನಾನ್ಯೋಽತೋಽಸ್ತಿ ದ್ರಶ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧಾತ್ । 'ಅಜಾಯಮಾನೋ ಬಹುಧಾ
ವಿಜಾಯತೇ' ಇತಿ ಅಪರಿಣಾಮಸ್ಯೈವ ಬಹವತಾರಶ್ರವಣಾತ್ ವಿಷ್ಣೋರ್ನ
ಬಹುಭವನಶ್ರುತಿವಿರೋಧೀತಿ ||೧೩||

|| ಇತಿ ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥವಿರಚಿತಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳ್ಯಾಮ್: ಸದಧಿಕರಣಮ್ ||

'ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯ ಅರ್ಥ ಹೀಗಿದೆ -

'ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯೇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್' 'ಏಕಮೇವಾದ್ವಿತೀಯಂ'

'ತದೈಕತ್ವ ಬಹು ಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇಯೇತಿ' 'ತತ್ತೇಜೋಽಸೃಜತ |'

ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಯಾವ ಜಗತ್ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆಯೋ ಅಂತಹ ಜಗತ್ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾದದ್ದು ಪ್ರಧಾನವೇ ಆಗಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಅನೇಕ ರೂಪಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟುವಿಕೆಯು ಶ್ರುತವಾದ್ದರಿಂದ. ಅನೇಕ ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಪರಿಣಾಮವಾಗುವಿಕೆಯು ಜಡರೂಪವಾದ ಪ್ರಧಾನದ ಧರ್ಮವಾಗುತ್ತದೆಯೇ ಹೊರತು, ವಿಷ್ಣುವಿನ ಧರ್ಮವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಅವಿಕಾರಃ ಸದಾ ಶುದ್ಧಃ' ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ, ವಿಷ್ಣು ನಿರ್ವಿಕಾರನೆಂದು ಪ್ರತೀತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಇಷ್ಟು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ವಿಷ್ಣುವೇ ಈ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ಸತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆ ಹೊರತು ಪ್ರಧಾನವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಯಾರು ಜಗತ್ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿದ್ದಾನೋ ಅವನಲ್ಲಿ 'ಈಕ್ಷಿತ್ಯತ್ವ' ಎಂಬ ಧರ್ಮವು ಕೇಳಿಸುತ್ತಿದೆ. ಈಕ್ಷಿತ್ಯತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ 'ನಾನ್ಮೋಽತೋಽಸ್ಮಿ ದ್ರಷ್ಟಾ' ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮತ್ತೊಂದು ದ್ರಷ್ಟೃಪದಾರ್ಥವಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯೇ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ. 'ಅಜಾಯಮಾನೋ ಬಹುಧಾ ವಿಜಾಯತೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಆಧಾರದಿಂದ ಭಗವಂತನಿಗೆ ಪರಿಣಾಮವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅನೇಕ ರೂಪಗಳಿಂದ ಅವತಾರವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬಹುಭವನಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧಕ್ಕೂ ಆಸ್ಪದವಿಲ್ಲ.

|| ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿಯಲ್ಲಿ

ಸದಧಿಕರಣದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು ||

ಶ್ರೀಶ್ರೀವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ

ಸತ್ ಎಂದರೆ ಜಡಪ್ರಕೃತಿ ಹಾಗೂ ಚೇತನಪ್ರಕೃತಿ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - 'ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯೇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್' ಇತ್ಯುಪಕ್ರಮ್ಯ 'ತದೈಕ್ಷತ ಬಹು
ಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇಯೇತಿ ತತ್ತೇಜೋಽಸೃಜತ' ಇತಿ ಸತ: ಸೃಷ್ಟೃತ್ವಮುಚ್ಯತೇ । ತಚ
ಸತ್ಪರಿಣಾಮಪ್ರತಿತೇ: ಪ್ರಕೃತಿರೀತಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಪ್ರತ್ಯಾಹ - 'ಛೇಕ್ಷತಿಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್ಸ:' ।

'ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯೇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಾರಂಭ ಮಾಡಿ, 'ತದೈಕ್ಷತ ಬಹು
ಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇಯೇತಿ ತತ್ತೇಜೋಽಸೃಜತ' ಎಂಬಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಸತ್ ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ
ಸೃಷ್ಟತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಈ ಸತ್ ಪದಾರ್ಥವು ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆಯೆಂದು
ಕೂಡ ಅಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಸತ್ ಪದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವೆಂದು
ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಇದರ ನಿರಾಕರಣೆಗಾಗಿ 'ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್ಸ:' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ಹೊರಟಿದೆ.

ವಿಶೇಷವಿಚಾರ - ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸತ್ಪದವನ್ನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ
ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಕೇವಲ ಸತ್ಪದದ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುವುದು ಈ
ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶವಲ್ಲ. ಸ್ಥಾನಸಮನ್ವಯವೇ ಮುಖ್ಯಉದ್ದೇಶವಾಗಿದೆ. ಸ್ಥಾನ ಎಂದರೆ
ಅನೇಕ ಪ್ರಕರಣಗಳ ಸಮುದಾಯ ಎಂದರ್ಥ. ಅನೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳ ಸಮುದಾಯವು
ಪ್ರಕರಣವಾಗಿವೆ. ಇಂಥ ಅನೇಕ ಪ್ರಕರಣಗಳ ಸಮುದಾಯವೇ ಸ್ಥಾನವೆಂದು
ಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಬರುವ 'ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯ' ಎಂಬ
ಒಂಬತ್ತು ಪ್ರಕರಣಗಳು ಸೇರಿ ಒಂದು ಸ್ಥಾನ ಆಗಿದೆ. ಈ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಕರಣಗಳಲ್ಲಿರುವ
'ಸತ್' ಎಂಬ ಪದದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ಆ
ಒಂಬತ್ತು ಪ್ರಕರಣಗಳ ಮುಖ್ಯ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬುದು ಇದರಿಂದ
ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸೂತ್ರಕಾರರು 'ಸತ್' ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕಶಬ್ದದ
ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಸತ್ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದದ್ದು ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಆಗಬೇಕು. 'ಬಹು ಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇಯ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನೇಕ ಜಡ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವು 'ಸತ್' ಎಂದು ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳಲಾರ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಅವಿಕಾರಃ ಸದಾ ಶುದ್ಧಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಯಾವುದೇ ವಿಕಾರವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಪ್ರಕೃತ ಸತ್ ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೂ ಅನೇಕ ಬಗೆಯ ವಿಕಾರವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಜಡಪ್ರಕೃತಿ 'ಸತ್' ಎಂದು ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಬಹು ಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇಯ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಇಚ್ಛಾಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಚೇತನ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಚೇತನ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಇಚ್ಛೆಯನ್ನು ಮಾಡಿತು, ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಹೊಂದಿತು ಎಂದು ಸುಲಭವಾಗಿಯೇ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಕೂಡಿಸಲು ಬರುವಾಗ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವು 'ಸತ್' ಪದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿಗಳ ವಿರೋಧವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಬರುವ ಪ್ರಕರಣ ಹೀಗಿದೆ -

ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯೇದಮಗ್ರ ಆಸೀದೇಕಮೇವಾದ್ವಿತೀಯಮ್ । ತದ್ವೈಕ ಆಹುಃ
'ಅಸದೇವೇದಮಗ್ರ ಆಸೀದೇಕಮೇವಾದ್ವಿತೀಯಮ್ । ತಸ್ಮಾದಸತಃ ಸಜ್ಜಾಯತೇ'
ಇತಿ ।

'ಕುತಸ್ತು ಖಲು ಸೋಮ್ಯೈವಂ ಸ್ಯಾತ್?' ಇತಿ ಹೋವಾಚ 'ಕಥಂ
ಅಸತಃ ಸಜ್ಜಾಯೇತ್ ? ಇತಿ । ಸತ್ ತ್ವೇವ ಸೋದ್ಯೇದಮಗ್ರ
ಆಸೀದೇಕಮೇವಾದ್ವಿತೀಯಮ್' ।

ಸೃಷ್ಟಿಯ ಮೊದಲು ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದುದರಿಂದ 'ಸತ್' ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಪರಮಾತ್ಮನು ಮಾತ್ರ ಇದ್ದನು. ಈ ಪರಮಾತ್ಮನು ತನ್ನ ಅವಯವ ಗುಣಕ್ರಿಯೆ ಇವುಗಳಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ಅಭಿನ್ನನಾಗಿರುವನು. ಅವನಿಗೆ ಸಮಾನರು ಯಾರೂ ಇಲ್ಲ. ಅಧಿಕರು ಇನ್ನಲ್ಲಿ ?

ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿ ಕಾರಣದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳಾದ ಬೌದ್ಧರು 'ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಗಿಂತ ಮೊದಲು ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶೂನ್ಯ ಒಂದೇ ಇತ್ತು. ಕಾರ್ಯಪ್ರಪಂಚವೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಸಹಕಾರಿ ಕಾರಣವಾಗಬಲ್ಲ ಇನ್ನೊಂದು ವಸ್ತುವೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಆ ಶೂನ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಪಂಚ ಹುಟ್ಟಿತು' ಎಂದು ಅನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಸತ್ ಆಗಿರುವ ಶೂನ್ಯವಿತ್ತು ಎಂಬುದು ಹೇಗೆ ತಾನೆ ಯುಕ್ತವಾದೀತು ? ಅಸತ್ತು ಇರುವುದೆಂದರೆ ಸ್ವವ್ಯಾಹತ ಮತ್ತು ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕ. ಅಸತ್

ಆದ ಶೂನ್ಯದಿಂದ ಜಗತ್ತು ಹುಟ್ಟುವುದು ಹೇಗೆ ತಾನೇ ಸಾಧ್ಯ ? ಅಸತ್ತು ಕಾರಣವಾಗುವುದು ಎಲ್ಲಿಯೂ ದೃಷ್ಟವಾಗಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ, ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಅವಯವಾದಿಗಳಿಗಿಂತ ಅತ್ಯಂತ ಅಭಿನ್ನನೂ, ತನಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಹಾಗೂ ತನಗಿಂತ ಅಧಿಕವಾದ ಬೇರೆ ವಸ್ತು ಇಲ್ಲದವನೂ ಆದ ಸದ್ರೂಪನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಇದ್ದನು ಎಂಬುದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ತದೈಕ್ಷತ 'ಬಹು ಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇಯ' ಇತಿ | ತತ್ ತೇಜೋಽಸೃಜತ | ತತ್ ತೇಜ ಐಕ್ಷತ 'ಬಹು ಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇಯ' ಇತಿ | ತದಪೋಽಸೃಜತ | ತಸ್ಮಾತ್ ಯತ್ರ ಕ್ವಚಿ ಶೋಚತಿ ಸ್ವೇದತೇ ವಾ ಪುರುಷಃ ತೇಜಸ ಏವ ತದ್ವ್ಯಾಪೋ ಜಾಯಂತೇ ||

ಅಸೌಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು ತಾನು ನಿಯಾಮಕ ನಾನಾ ರೂಪಗಳುಳ್ಳವನಾಗಬೇಕೆಂದೂ, ಅದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ನಿಯಮ್ಯವಾದ ನಾನಾವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಆಲೋಚಿಸಿದನು. ಬಳಿಕ ಆ ಪರಮಾತ್ಮನು ತೇಜ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಶ್ರೀದೇವಿಯನ್ನೂ, ಅವಳಿಂದ ಅಭಿಮನ್ಯಮಾನವಾದ ತೇಜಸ್ಸು ಎಂಬ ಭೂತದ್ರವ್ಯವನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. ಆ ಶ್ರೀದೇವಿಯು ತಾನು ನಿಯಾಮಕವಾದ ನಾನಾರೂಪಗಳನ್ನು ಹೊಂದಬೇಕೆಂದೂ, ಅದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ನಿಯಮ್ಯವಾದ ನಾನಾ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಯೋಚಿಸಿದಳು. ಬಳಿಕ ನೀರಿಗೆ ಅಭಿಮಾನಿಯಾದ ಅಪ್ ಎಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ಪ್ರಾಣದೇವರನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿ, ಅವರಿಂದ ಅಭಿಮನ್ಯಮಾನವಾದ ನೀರನ್ನು, ತನ್ನಿಂದ ಅಭಿಮನ್ಯಮಾನವಾದ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದಳು. ನೀರು ತೇಜಸ್ಸಿನ ಸೃಷ್ಟಿಯಾದುದರಿಂದಲೇ, ಮನುಷ್ಯನು ತಾಪದಿಂದ ದುಃಖಿಸುವಾಗ ಬೆವರುವಾಗ ಸಂತಾಪಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಕಣ್ಣೀರು ಬೆವರುಗಳ ರೂಪದಿಂದ ನೀರು ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ.

ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವಾತ್ ಸನ್ನಾಮಾ ಹರಿರ್ನಾರಾಯಣಃ ಪ್ರಭುಃ |

ಸೋಽಸೃಜತ್ ಪ್ರಥಮಂ ದೇವೀಂ ತೇಜ ಆಖ್ಯಾಂ ಶ್ರಿಯಂ ಸತೀಂ |

ತತೇ ಸ್ಥಿತೇನ ರೂಪೇಣ ಸಾಜ್ಞೈವ ಹಿ ಯತಃ ಸದಾ |

ತೇಜ ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ ತಸ್ಮಾತ್ ಜನೇರ್ವಾ ತತ ಏವ ತು |

ಯದಸ್ಯಾಃ ಸೃಷ್ಟಿಕ್ರಮ್ ರೂಪಂ ವಿವ್ಯಾಖ್ಯಂ ಜಾಯತೇ ಹರೇಃ |

ಸರ್ವಸಮರ್ಥನಾದ ಸಕಲಗುಣಪೂರ್ಣನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಕಾರಣ 'ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯ ಇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಸತ್ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳವನಾಗಿರುವನು. ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಸೃಷ್ಟಿಯ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಳಯದಲ್ಲೂ ತನ್ನೊಡನೆ

ಇದ್ದ ತೇಜ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಶ್ರೀದೇವಿಯನ್ನು ರೂಪಾಂತರದಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿಯೂ, ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸದಾ ಇರುವ ತನ್ನ ರೂಪದಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಇಲ್ಲದವಳಾದ್ದರಿಂದ, ಶ್ರೀದೇವಿಯು ತೇಜ ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಾಳೆ. ಆ ಶ್ರೀದೇವಿಯ ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ವಿದ್ಯಾ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ರೂಪವು, ಆ ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಆ ಕಾರಣವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡಾಗಲೂ ಅವಳಿಗೆ ತೇಜ ಎಂದು ಹೆಸರು ಅನ್ವರ್ಥವೆನಿಸುತ್ತದೆ.

ತಾ ಆಪ ವಕ್ಷಂತ 'ಬಹ್ವ್ಯಾಃ ಸ್ಯಾಮ ಪ್ರಜಾಯೇಮಹಿ' ಇತಿ । ತಾ ಅನ್ನಮಸೃಜಂತಃ
ತಸ್ಮಾತ್ ಯತ್ರ ಕ್ವ ಚ ವರ್ಷತಿ ತದೇವ ಭೂಯಿಷ್ಯಮನ್ಯಂ ಭವತಿ । ಅದ್ವೈ ವಿವ
ತದನ್ಯಾದ್ಯಂ ಜಾಯತೇ ।

ನೀರಿಗೆ ಅಭಿಮಾನಿಯಾದ ಆ ಪ್ರಾಣದೇವರು ತಾನು ನಿಯಾಮಕ ಬಹುರೂಪ ಉಳ್ಳವರಾಗಬೇಕೆಂದೂ, ಅದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ತನ್ನಿಂದ ಅಭಿಮನ್ಯಮಾನವಾಗುವ ಅನೇಕ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಬೇಕೆಂದೂ, ಅದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ತನ್ನಿಂದ ಅಭಿಮನ್ಯಮಾನವಾಗುವ ಅನೇಕ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಯೋಚಿಸಿದರು. ಹೀಗೆ ಯೋಚಿಸಿದ ಅವರು ಪೃಥಿವಿಗೆ ಅಭಿಮಾನಿಯಾದ ರುದ್ರದೇವರನ್ನೂ, ಆ ರುದ್ರದೇವರಿಂದ ಅಭಿಮನ್ಯಮಾನವಾದ ಪೃಥಿವೀ ಎಂಬ ಭೂತದ್ರವ್ಯವನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದರು. ಪೃಥಿವಿಯು ನೀರಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ, ಯಾವ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಳೆ ಸುರಿಯುತ್ತದೋ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಸಮೃದ್ಧವಾಗಿ ಪಾರ್ಥಿವವಸ್ತುಗಳು ಬೆಳೆಯುತ್ತವೆ.

ಈಕ್ಷತಿ ಮತ್ತು ಕರ್ಮಗಳು ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಸರ್ವಥಾ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ತತ್ಸದೈಕ್ಷತ ಬಹುಭವೇಯಂ ಪ್ರಜನಯೇಯಮಿತಿಕ್ಷತಿಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್ ।
“ತತ್ತೇಜೋಽಸೃಜತ” ಇತಿ ತತ್ಪೂರ್ವಕರ್ಮ ವ್ಯಪದೇಶಾನಾಮರೂಪೇ ವ್ಯಾಕರವಾಣೀತ್ಯಾದಿನಾ
ಚಕ್ಷತಿಪೂರ್ವಕವ್ಯಾಕರಣಾದಿಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್ । ಸ ಏವೇಶ್ವರಸ್ಸನ್ ಸರ್ವಶಬ್ದೋಕ್ತಃ । ನ
ತತ್ಪ್ರಧಾನಮೀಕ್ಷತಿಶಕ್ತ್ಯಾ ಕರ್ತೃಕರ್ಮಶಕ್ತ್ಯಾ ಚ ವಿಹೀನತ್ವಾತ್ ॥

॥ ಇತಿ ಸದಧಿಕರಣಮ್ ॥

ಆ ಸತ್ಪದಾರ್ಥವು ನೋಡಿತು, ಬಹುಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಬೇಕೆಂದು ಇಚ್ಛೆ ಪಟ್ಟಿತು, ಅನೇಕ ನಾಮರೂಪಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಇಚ್ಛಿಸಿತು. ಹೀಗೆ ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶವು

ಆ ಸತ್ ಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿದೆ. 'ತತ್ತ್ವಜೋಽಸೃಜತ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶ-
ವಿರುವುದರಿಂದ 'ನಾಮರೂಪೇ ವ್ಯಾಕರವಾಣಿ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಈಕ್ಷತಿಪೂರ್ವಕವಾದ
ವ್ಯಾಕರಣಾದಿಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶವಿರುವುದರಿಂದ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಸತ್ ಎಂದು ಕರಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ.
ಹೊರತು, ಪ್ರಕೃತಿಯು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಜ್ಞಾನಶಕ್ತಿ, ಕರ್ತೃಶಕ್ತಿ,
ಕರ್ಮಶಕ್ತಿಗಳು ಆ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಸರ್ವಥಾ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

ವಿಶೇಷವಿಚಾರ - 'ಈಕ್ಷತಿಶ್ಚ ಕರ್ಮಚ, ತಯೋಃ ವ್ಯಪದೇಶಃ' ಎಂಬ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯಂತೆ
ಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಕ್ರಿಯೆಗಳೆರಡೂ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು
ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

'ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್ಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಃ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗ
ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಪುರುಷನಾದ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಸತ್ ಎಂದು ಕರಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.
ಹೀಗೆ ಪುಲ್ಲಿಂಗಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಪುಲ್ಲಿಂಗಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಈ
ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ವಿಷಯವೆಂದು ಸೂಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

'ಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್', 'ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ
ಮೂರು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯಕ್ರಮವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಈಕ್ಷಿತ್ವದ
ವ್ಯಪದೇಶವು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಕರ್ತೃತ್ವ ವ್ಯಪದೇಶವೂ ಕೂಡ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.
ಈಕ್ಷತಿಪೂರ್ವಕವಾದ ವ್ಯಪದೇಶವೂ ಕೂಡ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಪರಮಾತ್ಮನು ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿ, ತಾನು ಅನೇಕ ರೂಪಗಳನ್ನು ತಾಳಿ,
ಅದರೊಳಗೆ ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡುತ್ತಾನೆಂದು ಶ್ರುತಿಗೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದಾಗ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ
ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕಾರ ಮಾಡಿದಂತಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಒಂದುವೇಳೆ ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನೇ ಸತ್
ಪದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವೆಂದು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಆಗ ಜ್ಞಾನೇಚ್ಛೆಯು ಅದರಲ್ಲಿ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ.
ತದನಂತರ ಜ್ಞಾನಕ್ರಿಯೆಯೂ ಕೂಡ ಅದರಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ
ಸತ್ ಪದದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವೆಂದು ಒಪ್ಪಬಾರದು.

ಶ್ರೀಮಜ್ಜಯತೀರ್ಥಭಿಕ್ಷುಗಳಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

‘ಸತ್’ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರತಿಪಾದಕವೋ, ಪ್ರಕೃತಿಪ್ರತಿಪಾದಕವೋ ?

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ॥ ಇಕ್ಷತಿಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್ಸಃ॥

ಅತ್ರ ‘ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯ’ ಇತ್ಯಾದಿಸೃಷ್ಟಿಪ್ರತಿಪಾದಕಸ್ಥಾನಗತಸನ್ಮಾಸ್ತೋ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಧಾನಯೋಃ
ಕಾರಣತ್ವಸಾಮ್ಯೇನ ಸಾಧಾರಣಸ್ಯ ಭಗವತಿ ಸಮನ್ವಯಪ್ರತಿಪಾದನಾದಸ್ತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಾದಿಸಂಕ್ಷೇಪಃ॥

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ‘ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯ’ ಮೊದಲಾದ ಸೃಷ್ಟಿಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ
‘ಸತ್’ ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕಶಬ್ದವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಈ ‘ಸತ್’ ಎಂಬ
ನಾಮಾತ್ಮಕಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಪ್ರಕೃತಿ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಕಾರಣತ್ವಧರ್ಮವು ಸಮಾನ-
ವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಉಭಯಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ‘ಸತ್’ ಎಂಬ
ನಾಮಾತ್ಮಕಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರಸಂಗತಿ, ಅಧ್ಯಾಯಸಂಗತಿ
ಹಾಗೂ ಪಾದಸಂಗತಿಗಳಿರುತ್ತವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯವಾಕ್ಯ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಸಂಕ್ಷೇಪಃ ವಿಷಯವಾಕ್ಯಮುದಾಹೃತ್ಯ ವಿಷಯಾದಿಕಂ ಚ
ಸೂಚಯತಿ - ಸದಿತಿ ॥

ಶ್ರುತಿಸಂಗತಿ, ಅಧಿಕರಣಸಂಗತಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುವವರಾಗಿ ವಿಷಯ-
ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾ ವಿಷಯಾದಿಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ ಸೂಚನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ‘ಸದೇವ
ಸೋಮ್ಯ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ.

ಜಗತ್ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು 'ಸತ್' ಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರತೀತವಾಗುತ್ತಿದೆ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - 'ಜನ್ಮಾಘಸ್ಯ ಯತಃ' ಇತಿ ಜಗತ್ಸ್ರಷ್ಟ್ವಂ ವಿಣ್ಣೋರುಕ್ತಮ್
ತಚ್ಚಂದೋಗಶ್ರುತೌ ಸತಃ ಪ್ರತೀಯತೇ 'ತತ್ತ್ವೇಜೋ ಅಸೃಜತ' ಇತ್ಯಾದಿನಾ ।

'ಜನ್ಮಾದ್ಯಸ್ಯ ಯತಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಜಗತ್ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಧರ್ಮವೆಂದು
ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಯಿತು. ಇದೇ ಜಗತ್ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಧರ್ಮವು ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ 'ಸತ್'
ಎಂಬ ತತ್ವದಲ್ಲಿ ಪ್ರತೀತವಾಗುತ್ತಿದೆ 'ತತ್ತ್ವೇಜೋ ಅಸೃಜತ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ

'ಸತ್' ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಣಯ ಮಾಡಲೇಬೇಕು

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ತಸ್ಯ ಚ ವಿಣ್ಣೋರನ್ಯತ್ವೇ ಅನ್ಯಸ್ಯೈವ ಸ್ರಷ್ಟ್ವಪ್ರಸಕ್ತಾದವಶ್ಯಂ
ನಿರ್ಣಯತ್ವಮ್ ।

ಅಂತಹ 'ಸತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದದ್ದು ವಿಷ್ಣುವಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನವಾದಲ್ಲಿ, ಆ
ಪದಾರ್ಥವೇ ಜಗತ್ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗುವ ಪ್ರಸಂಗ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ 'ಸತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಯಾರನ್ನು
ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ನಿರ್ಣಯ ಮಾಡಬೇಕು.

'ಸತ್' ಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರತೀತವಾಗುತ್ತಿದೆ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ತ ಸದತ್ರ ವಿಷಯಃ । ಕಿಂ ಬ್ರಹ್ಮ ತು ಪ್ರಧಾನಮಿತಿ ಸಂದೇಹಃ ।
ಕಾರಣತ್ವಸಾಮ್ಯಂ ಸಂದೇಹಬಿಜಮಿತಿ ಭಾವಃ ।

'ಸತ್' ಶಬ್ದವು ಈ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯ. 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದದ್ದು
ಬ್ರಹ್ಮನೋ ಅಥವಾ ಪ್ರಕೃತಿಯೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹ. ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಕಾರಣತ್ವಧರ್ಮವು
ಸಮಾನವಾಗಿರುವುದೇ ಸಂದೇಹಬೀಜ.

ಯುಕ್ತಿಯದ್ಧವಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಸಯುಕ್ತಿಕಂ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಯತಿ - ತಚ್ಚೇತಿ ॥ ಏತತ್ಸತ್ ಪ್ರಧಾನಮೇವ
ಭವೇನ್ನತು ವಿಣ್ಣುಃ ।

ಯುಕ್ತಿಬದ್ಧವಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು 'ತಚ್ಛ ಸತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಇಂತಹ 'ಸತ್' ಪದಾರ್ಥವು ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಆಗಬೇಕು ಹೊರತು ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ.

ಅನೇಕ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಪರಿಣಾಮವುಳ್ಳದ್ದು ಸತ್ ಪದಾರ್ಥ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - 'बहु स्यां प्रजायेय' इति सतो बहुभावाख्यविकारित्व-
श्रवणादित्यर्थः । विकारित्वप्रतीतावपि कुतोऽयं न विष्णुरित्यत आह - स हीति ॥

ಏಕೆಂದರೆ 'ಬಹು ಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇಯ' ಎಂಬುದಾಗಿ 'ಸತ್' ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಪರಿಣಾಮವಾಗುವಿಕೆಯನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣುವೇಕೆ 'ಸತ್' ಎನಿಸಬಾರದು? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಸ ಹಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಧಾನವೇ ಸತ್ ಪದಾರ್ಥವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - विष्णोः प्रमाणैरविकारित्वप्रसिद्धेस्तस्मिन् स्तदसम्भवात्
प्रधाने च तत्सम्भवात् तदेव सदिति तस्यैव जगत्कारणत्वमिति भावः ।

ಅನೇಕ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಯಾವುದೇ ವಿಕಾರಗಳಿಲ್ಲವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಅಂತಹ ನಿರ್ವಿಕಾರನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಪರಿಣಾಮವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಪ್ರಧಾನದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ವಿಕಾರವನ್ನು ಹೇಳಲು ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಧಾನವೇ 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಜಗತ್ಕಾರಣವೂ ಕೂಡ ಪ್ರಧಾನವೇ ಆಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಈ ಅಧಿಕರಣವು ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - नन्वेतत्स्थाने प्रधानस्य प्रतिपाद्यत्वेऽपि तस्योपादन-
कारणताभ्युपगमेनानिष्टाभावाद् व्यर्थमेवेदमधिकरणं प्रतीयत इति ।

ಪ್ರಶ್ನೆ - ಪ್ರಕೃತ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನವು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳಿಗೇನೂ ತೊಂದರೆ ಇಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿ ಉಪಾದಾನಕಾರಣವಾಗಿದೆ

ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳೂ ಒಪ್ಪುತ್ತಾರೆ. ಯಾವ ಅನಿಷ್ಟವೂ ಅವರಿಗೆ ಇಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣ ಹೊರಟದ್ದು ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲವೇ?

ಪ್ರಧಾನವು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಲ್ಲ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಮೈವಮ್ । ಭವೇದೇತದ್ವೇತತ್ಪ್ರಕರಣೇ ವಿಕಾರಿಕಾರಣಮೇವೋಚ್ಯತ ।
ನೈತದಸ್ತಿ ।

ಉತ್ತರ - ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ವಿಕಾರಿಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿರುವುದಾಗಿ ನಿಶ್ಚಿತವಾದಲ್ಲಿ ನೀವು ಮಾಡಿದ ಆಕ್ಷೇಪ ಸಾಧುವಾಗುತ್ತಿತ್ತು, ಆದರೆ ಹಾಗಿಲ್ಲ.

ಬ್ರಹ್ಮನ ಅನೇಕ ಅಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮಗಳು

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - 'ಏಕಮೇವಾದ್ವಿತೀಯಮ್', 'ತತ್ತೇಜೋಽಸೃಜತ', 'ಸನ್ಮೂಲಾಃ ಸೋಮೈಮಾಃ ಸೋಮೈಮಾಃ ಪ್ರಜಾಃ ಸದಾಯತನಾಃ ಸತ್ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಃ', 'ಸತಾ ಸೋಮ್ಯ ತದಾ ಸಂಪನ್ನೋ ಭವತಿ' ಇತ್ಯಾದಿಬ್ರಹ್ಮಲಕ್ಷಣಾನಾಂ ಶ್ರವಣಾತ್ ।

ಏಕೆಂದರೆ 'ಏಕಮೇವಾದ್ವಿತೀಯಮ್', 'ತತ್ತೇಜೋಽಸೃಜತ', 'ಸನ್ಮೂಲಾಃ ಸೋಮೈಮಾಃ ಸೋಮೈಮಾಃ ಪ್ರಜಾಃ ಸದಾಯತನಾಃ ಸತ್ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಃ', 'ಸತಾ ಸೋಮ್ಯ ತದಾ ಸಂಪನ್ನೋ ಭವತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಅದ್ವಿತೀಯತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ಬ್ರಹ್ಮನ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಶ್ರುತವಾಗಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರಧಾನವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಂಡನೆ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಸಿದ್ಧಾಂತಯತ್ ಸೂತ್ರಮವತಾರ್ಯ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ - ಅತ ಇತಿ ॥
ಸದೇವೇತ್ಯಾದಿಸ್ಥಾನೇ ಸಚ್ಚಂದ್ರೇನ ವಿಣ್ಣುರೇವೋಚ್ಯತೇ ।

ಈ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾ ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ಥಾಪಕವಾದ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅವತಾರಿಕೆ ನೀಡಿ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ - 'ಅತಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ. 'ಸದೇವ' ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ 'ಸತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ.

ಜಡಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಈಕ್ಷಣವೇ ಕೂಡದು

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಸತಸ್ತದೈಕ್ಷತೇತೀಕ್ಷತ್ಯಾಖ್ಯವ್ಯಾಪಾರಶ್ರವಣಾತ್ । ಜಙ್ಘಾನಸ್ಯೇಕ್ಷಣಾ-
ಸಮ್ಮವಾದಿತರ್ಯಃ ।**

ಏಕೆಂದರೆ 'ಸತ್' ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ 'ತದೈಕ್ಷತ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಈಕ್ಷಣವೆಂಬ ವ್ಯಾಪಾರವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಜಡಭೂತವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಈಕ್ಷಣವೆಂಬ ವ್ಯಾಪಾರವು ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಈಕ್ಷಣವು ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - अपिच विष्ण्वन्यस्य कस्यापीक्षतिमुख्यतो न विद्यते
किमु जडस्येत्याशयेनाऽऽह - नेति ॥**

ಮತ್ತು ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಯಾರಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಈಕ್ಷಣವನ್ನು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗದು. ಬೇರೆ ಚೇತನಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಈಕ್ಷಣವು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದ ಮೇಲೆ ಜಡಭೂತವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಈಕ್ಷಣವು ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕೇನು? ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ 'ನ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ.

ಪ್ರಧಾನಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೆಂದರ್ಥ

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - एतेन 'सोमो वै राजा गन्धर्वेष्वಾसीत्' इत्यादिवत्
अभिमानिविवक्षयेक्षत्युक्तिरिति परास्तम् ।**

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ 'ಸೋಮೋ ವೈ ರಾಜಾ ಗಂಧರ್ವೇಷ್ವಾಸೀತ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಗಂಧರ್ವೇಷು' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸೋಮಲತಾಭಿಮಾನಿಯಾದ ಚಂದ್ರನನ್ನು ಹೇಗೆ ವಿವಕ್ಷಿಸಲಾಗುತ್ತದೋ ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಪ್ರಧಾನಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಶ್ರುತಿಯು ಈಕ್ಷಣವೆಂಬ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಈ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಈಗ ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

ನಿರವಕಾಶವಾದ ಲಿಂಗ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನನು ನಿರವಕಾಶವಿಕಾರಿತ್ವಲಿಂಗೇನೇಕ್ಷತಿವ್ಯಪದೇಶೋ ಗೌಣಃ
ಕಿಂ ನ ಸ್ಯಾತ್ । 'ಸತ್ವಾತ್ ಸಂಜಾಯತೇ ಜ್ಞಾನಮ್' ಇತ್ಯಾದೇಃ ಪ್ರಧಾನಸ್ಯ ಜ್ಞಾನೋಪಾದಾನತ್ವಾದಿತ್ಯತ
ಆಹ - ಬಹುತ್ವಂ ಚೇತಿ ॥

ನಿರವಕಾಶವಾದ ಲಿಂಗದ ಬಲದಿಂದ ಈಕ್ಷಿತ್ವದ ವ್ಯಪದೇಶವನ್ನು ಏಕೆ ಗೌಣವಾಗಿ
ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬಾರದು? ಏಕೆಂದರೆ 'ಸತ್ವಾತ್ ಸಂಜಾಯತೇ ಜ್ಞಾನಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ
ಜ್ಞಾನವು ಸತ್ವಗುಣದಿಂದ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆಂದು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಅಂತಹ ಸತ್ವಗುಣವು
ಪ್ರಧಾನದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಧಾನವು ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಉಪಾದಾನಕಾರಣವಾಯಿತೆಂದಾಗುತ್ತ-
ದೆಲ್ಲವೇ? ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಬಹುತ್ವಂ ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಬಹುಭವನವೆಂಬ ಲಿಂಗವು ಸಾವಕಾಶ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - बहुभावस्य विकारित्वं विनैव स्वरूपबहुत्वेन
सावकाशत्वात् तद्वलेनेक्षतेगौणत्वं कल्प्यमिति भावः ॥

'ಸತ್' ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಬಹುಭವನವೆಂಬ ವಿಕಾರಿತ್ವದ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.
ಏಕೆಂದರೆ ಪರಮಾತ್ಮನು ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಅನೇಕ ಅವತಾರಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಈ
ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಶ್ರುತಿಯು ಬಹುಭವನವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ ಎಂದು ಸಾವಕಾಶ ಮಾಡಬಹುದು.
ಆದ್ದರಿಂದ ಬಹುಭವನವೆಂಬ ಲಿಂಗದ ಬಲದಿಂದ ಈ ಈಕ್ಷಿತಿಶ್ರುತಿಗೆ ಗೌಣತ್ವವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಲು
ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಸತ್ ಪದಾರ್ಥವಾದ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಜಗತ್ ಕಾರಣನು

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - अजायमानोऽविकूर्वाणः । अतः परं ब्रह्मैवैतत्स्थान-
प्रतिपाद्यं सदिति तस्यैवैतत्स्रष्टृत्वमि इति सिद्धम् ॥

॥ इति श्रीमज्जयतीर्थभिक्षुविरचितायां तत्त्वप्रकाशिकायाम्

सदधिकरणम् ॥

‘ಅಜಾಯಮಾನಃ’ ಎಂದರೆ ವಿಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದದೇ ಇರುವ ಎಂದರ್ಥ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಈ ಸೃಷ್ಟಿಸ್ಥಾನದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ, ಅವನೇ ‘ಸತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಚ್ಯನಾದ್ದರಿಂದ ಜನ್ಮಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತೃತ್ವವು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

|| ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಮಜ್ಜಯತೀರ್ಥಮುನಿಗಳಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ
ಸದಧಿಕರಣದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಯಿತು ||

|| ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾರ್ಪಣಮಸ್ತು ||

ಮಂತ್ರಾಲಯ ಪ್ರಭುಗಳಾದ ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ
ಭಾವದೀಪ

ಸೃಷ್ಟಿ ಸ್ಥಾನ ಸಮನ್ವಯವೇ ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶ

भावदीपः - ईक्षतिकर्मव्यपदेशात् सः ॥ अत्र न्यायविवरणे
कारणत्वसाम्याद् विष्णोरचेतनप्रकृतेश्च ‘सदेव सोम्य’ इत्यादिसृष्टिस्थानं
साधारणमिति अनेकप्रकरणजातरूपस्थानं समन्वेतव्यमुक्तम् ।

ಈ ಅಧಿಕರಣದ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಕಾರಣತ್ವಧರ್ಮವು ಮಹಾವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಜಡಪ್ರಕೃತಿ ಎರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ‘ಸದೇವ ಸೌಮ್ಯ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಸ್ಥಾನವು ಉಭಯಸಾಧಾರಣವಾಯಿತು. ಅನೇಕ ಪ್ರಕರಣಗಳ ಸಮೂಹವೇ ‘ಸ್ಥಾನ’ ಎನಿಸುತ್ತದೆ. ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಗಳು ಅನೇಕವಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಎಲ್ಲಾ ಶ್ರುತಿಗಳ ಸಮನ್ವಯವು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿತವಾದ್ದರಿಂದ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶವನ್ನೇ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ವಿಶೇಷವಿಚಾರ - ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಸತ್' ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದವನ್ನು ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಇದು ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ್ದರಿಂದ ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿಯೇ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಾಗಿದೆ. ಈ ವಿಚಾರವನ್ನು 'ಕಾರಣತ್ವಸಾಮಾನ್ಯತ್ವ' ವಿಷ್ಣೋರಚೇತನಪ್ರಕೃತೇಶ್ವ 'ಸದೇವ' ಇತ್ಯಾದಿಸೃಷ್ಟಿಸ್ಥಾನಂ ಸಾಧಾರಣಮ್' ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಜಡಪ್ರಕೃತಿ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಕಾರಣತ್ವವು ಸಮಾನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ 'ಸದೇವ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಅನೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳಿರುವ ಸೃಷ್ಟಿಸ್ಥಾನವು ಉಭಯಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ ಎಂದು ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಶ್ನೆ - ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನಷ್ಟೇ ನಿರೂಪಿಸಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಕೇವಲ ಕಾರಣತ್ವಸಾಮಾನ್ಯವನ್ನಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದ್ದಲ್ಲಿ, ಜಡಪ್ರಕೃತಿ ಹಾಗೂ ಬ್ರಹ್ಮ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಧಾರಣವಾದ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಮತ್ತೇನೆಂದರೆ 'ತದ್ಭಕ್ತ ತತ್ತೇಜೋಽಸೃಜತ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಚೇತನನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನಷ್ಟೇ ಇರುವ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಸೃಷ್ಟತ್ವವೆಂಬ ವಿಶೇಷ ರೂಪವಾದ ಕಾರಣತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಹಾಗೂ 'ಬಹು ಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಜಡವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನಷ್ಟೇ ಇರುವ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಉಪಾದಾನಸ್ವರೂಪವಾದ ಕಾರಣತ್ವವು ನಿರೂಪಿತವಾಗಿದೆ. ಸೃಷ್ಟತ್ವವು ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಉಪಾದಾನತ್ವವು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ ಕಾರಣತ್ವವು ಉಭಯಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳಿದರು ?

ಉತ್ತರ - ಕಾರಣತ್ವವೇ ಉಭಯಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಯಾವಾಗ ಸೃಷ್ಟತ್ವ ಹಾಗೂ ಉಪಾದಾನತ್ವಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೋ, ಅವಾಗ ಅದನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅವೆರಡರಲ್ಲಿ ಒಂದಕ್ಕೆ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಮತ್ತೊಂದನ್ನು ಅದಕ್ಕನುಸಾರಿಯಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬೇಕೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಹೇಳಬೇಕೇ ಹೊರತು, ಇದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇಂತಹ ವಾಕ್ಯವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿ, ಇಂತಹ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೇನೇ ಗೌಣಾರ್ಥ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ವಿಶೇಷ ನಿಶ್ಚಯವು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈಕ್ಷಿಪ್ತತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ವಾಕ್ಯವನ್ನಾಗಲೀ, ಬಹುಭವನವನ್ನು ಹೇಳುವ ವಾಕ್ಯವನ್ನಾಗಲೀ ವಿವರಿಸಿ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ನಿರೂಪಣೆ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಹೀಗಿರುವಾಗ 'ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯ ಇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ನಿಯಮೇನ ಪೂರ್ವವೃತ್ತಿತ್ವರೂಪವಾದ ಕಾರಣತ್ವದ ಜ್ಞಾನವು ಬರುತ್ತದೆ. 'ಸದೇವ ಸೌಮ್ಯ'

ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದದ್ದು ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಪದಾರ್ಥವಿದೆ ಎಂದಷ್ಟೇ ತಿಳಿದಾಗ, ವಿಶೇಷ ನಿಶ್ಚಯ ಇಲ್ಲದಿರುವಾಗ ಕಾರಣತ್ವವು ಬ್ರಹ್ಮ ಹಾಗೂ ಪ್ರಕೃತಿ ಎರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳದಂತಾಗುತ್ತದೆ.

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದಾಗ ಭೂಮಾಧಿಕರಣದ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿರುವ 'ಅಜ್ಞ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಇಲ್ಲಿರುವ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅನುಷಂಗ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ಅಜ್ಞಾನಿಯಾದವನಿಗೆ ಕಾರಣತ್ವದ ಜ್ಞಾನವಷ್ಟೇ ಬರುತ್ತದೆ ಹೊರತು, ಕಾರಣತ್ವದ ವಿಶೇಷದ ಜ್ಞಾನವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅವನ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಕಾರಣತ್ವಧರ್ಮವನ್ನು ಉಭಯಸಾಧಾರಣವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ 'ಸದೇವ ಸೌಮ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನಷ್ಟೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಹೊರತು, 'ತದೈಕತ್ವ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನಾಗಲೀ, 'ಬಹು ಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇಯ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನಾಗಲೀ ವಿಷಯವಾಕ್ಯವೆಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿಲ್ಲ.

'ಸತ್' ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದದ ಮೂಲಕ ಸ್ಥಾನ ಸಮನ್ವಯ

ಭಾವದೀಪ: - तच्च न साक्षात् । किन्तु तत्स्थसन्नामसमन्वये तद्युक्तानेकप्रकरणसमन्वयो भवतीति सच्छब्दसमन्वद्वारेत्यभिप्रेत्य भाष्ये तच्च सदिति सन्नाम समन्वेतव्यं प्रदर्शितमिति भावेनान्यत्रोक्तमेव साधारण्यं व्यनक्ति - अत्र सदेवेति ॥

ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ 'ಸ್ಥಾನ' ಸಮನ್ವಯವು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಿ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬಾರದು. ಹೊರತಾಗಿ, ಸೃಷ್ಟಿಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವಂತಹ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ಸತ್' ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಅಂತಹ 'ಸತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತಹ ಅನೇಕ ಪ್ರಕರಣಗಳ ಸಮನ್ವಯವೂ ಸಹ ಅರ್ಥಾತ್ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಸತ್' ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಸ್ಥಾನಸಮನ್ವಯವು ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ನ್ಯಾಯವಿವರಣದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ತಚ್ಚ ಸತ್' ಎಂಬುದಾಗಿ 'ಸತ್' ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಬೇರೆಡೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸಾಧಾರಣ್ಯವನ್ನೇ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ಅತ್ರ ಸದೇವ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಸ್ಥಿತಿ ಹಾಗೂ ಸಂಹಾರ ಸ್ಥಾನಗಳ ಸಮನ್ವಯವು ವಿವಕ್ಷಿತ

ಭಾವದೀಪ: - ಸೃಷ್ಟೀತ್ಯುಪಲಕ್ಷಣಮ್ । 'ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯ । ಸನ್ಮೂಲಾಃ ಸೋಮ್ಯೇಮಾಃ ಸರ್ವಾಃ ಪ್ರಜಾಃ ಸದಾಯತನಾಃ ಸತ್ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಃ । ಸತಾ ಸೋಮ್ಯ ತದಾ ಸಂಪನ್ಮೋ ಭವತಿ ಸತಿ ಸಂಪದ್ಯ ನ ವಿದುಃ । ಸತ ಆಗತ್ಯ ನ ವಿದುಃ' ಇತ್ಯಾದಿಸೃಷ್ಟಿಸುಪ್ತಿ-ಸರ್ವಾಶ್ರಯತ್ವಾದಿಪ್ರತಿಪಾದಕಾನೇಕಪ್ರಕರಣಜಾತರೂಪಸ್ಥಾನಗತಸ್ಯೇತ್ಯರ್ಥಃ ॥

ಸೃಷ್ಟಿಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ಎಂಬುದಾಗಿ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದು ಕೇವಲ ಉಪಲಕ್ಷಣ. ಇದರ ಜೊತೆಗೆ ಸ್ಥಿತಿಪ್ರತಿಪಾದಕ, ಸಂಹಾರಪ್ರತಿಪಾದಕಗಳನ್ನೂ ಸಹ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಸದೇವಸೌಮ್ಯ । ಸ ನೂಲಾಃ ಸೋಮ್ಯೇಮಾಃ ಸರ್ವಾಃ ಪ್ರಜಾಃ ಸದಾಯತನಾಃ ಸತ್ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಃ । ಸತಾ ಸೋಮ್ಯ ತದಾ ಸಂಪನ್ಮೋ ಭವತಿ ಸತಿ ಸಂಪದ್ಯ ನ ವಿದುಃ । ಸತ ಆಗತ್ಯ ನ ವಿದುಃ' ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಸೃಷ್ಟಿ-ಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ಸುಪ್ತಿಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ, ಸರ್ವಾಶ್ರಯಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ಅನೇಕ ಪ್ರಕರಣಗಳ ಸಮೂಹರೂಪವಾದ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಶೇಷವಿಚಾರ - ಪ್ರಶ್ನೆ - ಕಾರಣತ್ವದ ಮೂಲಕವಾಗಿ 'ಸತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೀರಿ. ಆದರೆ 'ಸತ್' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಅಬಾಧ್ಯತ್ವ' ಮೊದಲಾದ ಅರ್ಥಗಳಿವೆ. ಈ ಅಬಾಧ್ಯತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳಿಂದಲೇ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಕಾರಣತ್ವದ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಿಂತ ತನ್ನ ಅರ್ಥವೇ ಆಗಿರುವ ಅಬಾಧ್ಯತ್ವಾದಿಗಳ ಮೂಲಕ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದಾಗ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿಯೇ ಆಕಾಶಾದಿಶಬ್ದಗಳಂತೆ ಇದೂ ಸಹ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಇನ್ನು ನಿರ್ದೋಷತ್ವ, ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳಿಂದಲೇ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ನಿರ್ದೋಷತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಕಾರಣತ್ವ ಧರ್ಮದಿಂದಲೂ ಸಹ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಸತ್' ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಾದ ನಿರ್ದೋಷತ್ವವಾಗಲೀ, ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಾಗಲೀ, ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಕಾರಣತ್ವಧರ್ಮದ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ 'ಸತ್' ಶಬ್ದವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ಆದ್ದರಿಂದ

ಅಬಾಧ್ಯತ್ವಾದಿಧರ್ಮಗಳಿಂದಲೇ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಹಾಗೇ ಹೇಳಿದಾಗ 'ಸತ್' ಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವೆನಿಸಿದ ಅಬಾಧ್ಯತ್ವಾದಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮ ಹಾಗೂ ಪ್ರಕೃತಿ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಇತರ ಘಟಪಟಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಇರುತ್ತದೆ. ಇದರಂತೆ ನೀವು ಹೇಳುತ್ತಿರುವ ಕಾರಣತ್ವವೂ ಸಹ ಬ್ರಹ್ಮ ಹಾಗೂ ಪ್ರಕೃತಿಯಿಲ್ಲದೇ ಸಾಧಾರಣವಾಗದೇ, ಅದೃಷ್ಟಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಇರುವುದು ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜಕವೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ?

ಉತ್ತರ - 'ಸದೇವ ಸೌಮ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವ ಸರ್ವಕಾರಣತ್ವವು ಏಕವ್ಯಕ್ತಿಕವಾಗಿದೆ. ನೀವು ಅಕ್ಷೇಪಿಸುತ್ತಿರುವ ಅದೃಷ್ಟಾದಿವ್ಯಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಕಾರಣತ್ವವು ಅನೇಕ ವ್ಯಕ್ತಿಕವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದೃಷ್ಟಾದಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಕಾರಣತ್ವವೇ ಬೇರೆ, ಬ್ರಹ್ಮ ಹಾಗೂ ಪ್ರಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಕಾರಣತ್ವವೇ ಬೇರೆ. ಏಕವ್ಯಕ್ತಿಕವಾದ ಸಕಲಕಾರಣತ್ವವು ಬ್ರಹ್ಮ ಹಾಗೂ ಪ್ರಕೃತಿ ಎರಡರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನಾವು ಹೇಳಿದ ಕಾರಣತ್ವವು ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜಕವಾಗಿದೆ. ಅಥವಾ ಉಪಾದಾನತ್ವ, ಕರ್ತೃತ್ವ ಇವೆರಡರಲ್ಲಿ ಒಂದರಿಂದ ಮಾತ್ರ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ನಾವು ವಿವಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಕಾರಣತ್ವದಲ್ಲಿ ಉಪಾದಾನತ್ವವಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿರುವ ಕಾರಣತ್ವದಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃತ್ವವಿದೆ. ಅದೃಷ್ಟಾದಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಕಾರಣತ್ವದಲ್ಲಿ ಉಪಾದಾನತ್ವವೂ ಇಲ್ಲ. ಕರ್ತೃತ್ವವೂ ಇಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಉಪಾದಾನತ್ವಕರ್ತೃತ್ವಯೋಃ ಅನ್ಯತರತ್ವ' ರೂಪವಾದ ಕಾರಣತ್ವವು ಬ್ರಹ್ಮ ಹಾಗೂ ಪ್ರಕೃತಿ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ. ಹಾಗೂ ಅಬಾಧ್ಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ 'ಸತ್' ಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಗಳಿಂದ ಉಭಯಸಾಧಾರಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅಬಾಧ್ಯತ್ವಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸರ್ವಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಕಾರಣತ್ವಮುಖದಿಂದಲೇ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಪ್ರಕೃತಿ ಉಭಯಸಾಧಾರಣ

ಭಾವದೀಪ: - ಕಾರಣತ್ವೇತಿ || 'ಸದೇವ' ಇತಿ ವಾಕ್ಯೇ ವಿಶ್ವಸ್ಮಾತ್ ಪೂರ್ವ ಸತ್ವೋಕ್ತಿಯಾ ಪ್ರತೀತಕಾರಣತ್ವಸಾಮ್ಯೇನೆತಿ ವಾ 'ತತ್ತ್ವೇಜಃಸೃಜತ' ಇತಿ ವಾಕ್ಯಪ್ರತೀತ ಕಾರಣತ್ವಸಾಮ್ಯೇನೆತಿ ವಾಽರ್ಥ: । अधिकं चन्द्रिकायाम् ।

ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಪ್ರಕೃತಿ ಕಾರಣತ್ವವು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಸಮಾನವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ - ಇದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - 'ಸದೇವ ಸೌಮ್ಯ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಜಗತ್ತಿಗಿಂತ ಮೊದಲು

ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. 'ತತ್ತೇಜೋಽಸೃಜತ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಪ್ರಕೃತಿ ಎರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಕಾರಣತ್ವಧರ್ಮವು ಸಮಾನವಾಗಿದೆಯೆಂದು. ಹೆಚ್ಚಿನ ವಿಚಾರವನ್ನು ಚಂದ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವಿಶೇಷವಿಚಾರ- ಪ್ರಶ್ನೆ - ಕಾರಣತ್ವದ ಮೂಲಕವಾಗಿ 'ಸತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗುವ ಕಾರಣ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಸತ್' ಶಬ್ದವನ್ನು ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಲಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಆಕಾಶಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನೂ ಸಹ ಮಾಡಬೇಕಾದೀತು. ಏಕೆಂದರೆ 'ಸರ್ವಾಣಿ ಹ ವಾ ಇಮಾನಿ ಭೂತಾನಿ ಆಕಾಶಾದೇವ ಸಮುತ್ಪದ್ಯಂತೇ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಕಾರಣತ್ವವು ಪ್ರತೀತವಾಗುತ್ತಿದೆ ಹೊರತು, ಉಪಾದಾನಕಾರಣವೆಂದಾಗಲೀ, ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣವೆಂದಾಗಲೀ ಪ್ರತೀತವಾಗುತ್ತಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಂತಹ ಕಾರಣತ್ವವೂ ಸಹ ಪ್ರಕೃತಿ ಹಾಗೂ ವಿಷ್ಣು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಧಾರಣವಾಯಿತು. ಇಂತಹ ಕಾರಣತ್ವದಿಂದ ಸಹಿತವಾಗಿರುವ ಆಕಾಶಶಬ್ದವೂ ಕೂಡ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂದಾಗಿ 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಂತೆ ಇದರ ಸಮನ್ವಯವನ್ನೂ ಸಹ ಮಾಡಬೇಕಲ್ಲವೇ?

ಉತ್ತರ - 'ಸತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಆಕಾಶಶಬ್ದಕ್ಕೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದೆ - 'ಸತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸತ್ಯವೆಂದರ್ಥ. ಸಕಲ ವಸ್ತುಗಳೂ ಸಹ ಸತ್ಯವೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ವ್ಯಕ್ತಿವಿಶೇಷಕ್ಕೆ ಇದು ವಾಚಕವಾಗಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಈ 'ಸತ್' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ವತಃ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಕಾರಣತ್ವವು ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ್ದರಿಂದ ತನ್ಮೂಲಕವಾಗಷ್ಟೇ ಇದು ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಆಕಾಶಶಬ್ದವು ಅರ್ಥವಿಶೇಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣತ್ವದ ಅಧೀನ್ಯವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೊರತಾಗಿ ಕಾರಣತ್ವವೇ ಆಕಾಶಶಬ್ದದ ಅಧೀನವಾಗಿದೆ. ಅಂದರೆ ಆಕಾಶಶಬ್ದವು ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ್ದರಿಂದ ಕಾರಣತ್ವವೂ ಸಹ ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿಯೇ ಬರಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು ಹೊರತು, ಆಕಾಶಶಬ್ದವು ಕಾರಣತ್ವದ ಅಧೀನವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಂತೆ ಆಕಾಶಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವವನ್ನು ಆಪಾದಿಸಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಶ್ನೆ - ಕಾರಣತ್ವವು ಉಭಯಸಾಧಾರಣವಾದ್ದರಿಂದ 'ಸತ್' ಶಬ್ದವೂ ಸಹ ಉಭಯಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದೀರಿ. ಹಾಗಾದರೆ ಕಾರಣತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಬಹುದು. ಇದನ್ನು ಸಮನ್ವಯ

ಮಾಡುವುದರಿಂದ 'ಸತ್' ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯವೂ ಕೂಡ ಅರ್ಥಾತ್ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದಲ್ಲವೇ?

ಉತ್ತರ - 'ಸದೇವ ಸೌಮ್ಯ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ಸತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಮೊದಲು ಕೇಳಿಸುತ್ತಿದೆ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಥಮಶ್ರುತವಾದ 'ಸತ್' ಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅನಂತರ ಶ್ರುತವಾದ ಕಾರಣತ್ವದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು. ಮತ್ತು ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಅಕ್ಷರ' ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯವೇ ಬುದ್ಧಿಸ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಸತ್' ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನೇ ಮಾಡುವುದು ಸೂಕ್ತ ಹೊರತು, ಲಿಂಗಾತ್ಮಕಶಬ್ದಸಮನ್ವಯವು ಸೂಕ್ತವಲ್ಲ.

ಶ್ರುತಿ ಹಾಗೂ ಲಿಂಗಗಳ ನಡುವೆ ಶ್ರುತಿಯೇ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಶ್ರುತಿಯೆಂಬ ಪ್ರಬಲವಾದ ನಾಮಾತ್ಮಕಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ನೇರವಾಗಿ ಮಾಡಿ ಲಿಂಗಾತ್ಮಕಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಅರ್ಥಾತ್ ಮಾಡುವುದು ತಪ್ಪಲ್ಲ. ಆದರೆ ದುರ್ಬಲವಾದ ಲಿಂಗಸಮನ್ವಯವನ್ನು ನೇರವಾಗಿ ಮಾಡಿ, ಪ್ರಬಲವಾದ ನಾಮಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಅರ್ಥಾತ್ ಮಾಡುವಂಥಾದ್ದು ಅನ್ಯಾಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮತ್ತು 'ಸತ್' ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅನೇಕ ಪ್ರಯೋಜನವಿದೆ. 'ಸರ್ವಾಃ ಪ್ರಜಾಃ ಸದಾಯತನಾಃ ಸತ್ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಃ ಸತಾ ಸೋಮ್ಯ ತದಾ ಸಂಪನ್ನೋ ಭವತಿ ಸತಿ ಸಂಪದ್ಯ ನ ವಿದುಃ ಸತ ಆಗತ್ಯ ನ ವಿದುಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ 'ಸತ್' ಶಬ್ದದ ಜೊತೆಗೆ ಸರ್ವಾರ್ಥತ್ವ, ಸುಷುಪ್ತಿಗಮ್ಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ಅನೇಕ ಪ್ರಕರಣಗಳ ಸಮನ್ವಯವೂ ಸಹ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಾತ್ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ 'ಸತ್' ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯದಲ್ಲಿ ಫಲಾಧಿಕೃತವು ಇರುವ ಕಾರಣ ಕಾರಣತ್ವದ ಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಮಾಡಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ಹೀಗೆ 'ಸತ್' ಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯದ ಮೂಲಕ ಅನೇಕ ಗುಣಗಳ ಸಮನ್ವಯವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆಂಬ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೇ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ 'ಸ್ಥಾನಂ ಲಿಂಗಮನುಗ್ರಹಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ, ಹಾಗೂ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ 'ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯೇತ್ಯಾದಿಸೃಷ್ಟಿಸ್ಥಾನಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಅನೇಕ ಪ್ರಕರಣಕ್ಕೆ ವಾಚಕವಾದ ಸ್ಥಾನ ಎಂಬ ಪದವನ್ನೇ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಆದರೆ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ತಚ್ಚ ಸತ್' ಎಂಬುದಾಗಿ 'ಸತ್' ಶಬ್ದ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನೇ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆಂದರೆ 'ಸತ್' ಶಬ್ದವನ್ನು ನೇರವಾಗಿ ಸಮನ್ವಯಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಮಾತ್ರ.

ಹಾಗಾಗಿ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಹಾಗೂ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವೆಂದಿದ್ದಾರೆ. ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ ಹಾಗೂ ಆಣುಭಾಷ್ಯ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ 'ಸತ್' ಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯವೆಂದಿದ್ದಾರೆಂಬುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು.

ಪ್ರಶ್ನೆ - ಹಾಗಾದರೆ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಆಯಾ ಪಾದಗಳ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ 'ಲಿಂಗನಾಮ್' 'ಲಿಂಗ ಹಾಗೂ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದಗಳ ಸಮನ್ವಯವನ್ನಷ್ಟೇ ಮೂರನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತದೆ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರಲ್ಲವೇ?

ಉತ್ತರ - ಹೀಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು - 'ಲಿಂಗನಾಮ್' ಎಂದೇಕೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂದರೆ ಹಿಂದಿನ ಎರಡು ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಲಿಂಗ ಅಥವಾ ನಾಮ ಇವೆರಡರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದರ ಸಮನ್ವಯವನ್ನೇ ಸೀಮಿತವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಹಾಗೆ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ ಎಂಬುದಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಾದಗಳ ನಿಯಮವನ್ನು ವ್ಯವಚ್ಛೇದ ಮಾಡುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದಷ್ಟೇ 'ಲಿಂಗನಾಮ್' ಎಂದಿದ್ದಾರೆ. ಹೊರತು, ಸ್ಥಾನ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ವ್ಯಾವೃತ್ತಿ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹಾಗೆ ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಅಥವಾ ಸ್ಥಾನ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ನೇರವಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಹಾಗೇ ಹೇಳಿರಬಹುದು.

ಆದ್ದರಿಂದ ಬೇರೆ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಆಯಾ ಅಧಿಕರಣಗಳಿಂದ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಅಥವಾ ಲಿಂಗಾತ್ಮಕಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವೂ ಸಹ ಅರ್ಥಾತ್ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ಸ್ಥಾನದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಸೃಷ್ಟೃಪದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾದ ಆಕ್ಷೇಪ

ಭಾವದೀಪಃ - ಸಜ್ಗತಿಪರತ್ವೇನ ತಾವದ್ ಭಾಷ್ಯಂ ವ್ಯಾಕುರ್ವನ್ ಸತಃ ಸ್ರಷ್ಟೃತ್ವಮುಚ್ಯತ ಇತಿ ಸ್ರಷ್ಟೃಪದಸ್ಮಿತಮಾಕ್ಷೇಪ್ಯಂ ದರ್ಶಯತಿ - ಜನ್ಮಾದೀತಿ ॥

ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಸಂಗತಿಪ್ರದರ್ಶನ ಮೂಲಕವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾ, 'ಸತ್' ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಸೃಷ್ಟೃತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ಸೃಷ್ಟೃಪದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾದ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಜನ್ಮಾದಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

ಕಾರಣತ್ವದ ಜೊತೆ ಇತರ ಗುಣಗಳೂ ವಿವಕ್ಷಿತ

ಭಾವದೀಪ: - ಅತ್ರ ಭಾಷ್ಯटीकयोः स्रष्टृत्वशब्दः कारणत्वमात्रपरः, स च गुणान्तरोपलक्षक इत्यग्रे व्यक्तीभविष्यति । उच्यत इत्यस्यार्थः - प्रतीयत इति ॥

ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಭಾಷ್ಯ ಹಾಗೂ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ಸ್ಪಷ್ಟತ್ವ ಪದವು ಕಾರಣತ್ವವನ್ನಷ್ಟೇ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಅದರಿಂದ ಬೇರೆ ಗುಣಗಳಿಗೂ ಸಹ ಉಪಲಕ್ಷಕವಾಗಿದೆಯೆಂಬ ವಿಚಾರವು ಮುಂದೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. 'ಉಚ್ಯತೇ' ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೇ 'ಪ್ರತೀಯತೇ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಸದೇವ ಎಂಬ ವಿಷಯವಾಕ್ಯವು ಛಾಂದೋಗ್ಯದ ಆರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿದೆ

ಭಾವದೀಪ: - 'सदेव' इत्यादि तु वाक्यप्रतीकं सन्नामप्रदर्शनार्थमिति दर्शयन् व्याचष्टे - छन्दोगश्रुतौ सत इति ॥ षष्ठेऽध्याय इत्यर्थः ।

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ 'ಸದೇವ' ಎಂಬುದು ಪ್ರತೀಕಗ್ರಹಣವಾಗಿದೆಯೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ 'ಸತ್' ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯವು ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಛಂದೋಗಶ್ರುತೌ ಸತಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ. ಆರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಛಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ಈ ವಾಕ್ಯವು ಇರುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಜನ್ಮಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಸಂಗತಿ

ಭಾವದೀಪ: - 'इत्यादिना' इत्यनेनोपात्तं वाक्यमाह - तत्तेज इति ॥ एतेन जन्मादिनयोक्तं स्रष्टृत्वमित्यादिना सत उच्यत इति भाष्ययोजना दर्शिता ।

'ಇತ್ಯಾದಿನಾ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಆದಿಪದದಿಂದ ವಿವಕ್ಷಿತವಾದ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು 'ತತ್ತೇಜಃ' ಎಂಬುದರಿಂದ ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ 'ಜನ್ಮಾದಿನಯೋಕ್ತಂ ಸ್ರಷ್ಟತ್ವಮಿತ್ಯಾದಿನಾ ಸತ ಉಚ್ಯತೇ' ಜನ್ಮಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸ್ಪಷ್ಟತ್ವವನ್ನು 'ಸತ್'ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಹೇಳಲಾಗಿದೆಯೆಂದು ಭಾಷ್ಯದ ಮಾತುಗಳ ಯೋಜನೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಲಾಗದ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವ

ಭಾವದೀಪ: - ತच्च सदित्यादिभाष्यतात्पर्यमाह - तस्य चेति ॥ विष्णाव-
युक्तविकाररूपपरिणामोक्तेर्विष्णोरन्यत्व इत्यर्थः । स्रष्टृत्वमित्युक्तातात्पर्यमाह
- अन्यस्यैवेति ॥

'ತಚ್ಚ ಸತ್' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು 'ತಸ್ಯ ಚ' ಎಂಬ ಟೀಕೆಯಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಅಯುಕ್ತವಾದ ವಿಕಾರರೂಪವಾದ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು 'ತತ್ತ್ವೇಜಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ, ವಿಷ್ಣುವಿಗಿಂತ ಬೇರೆ ಪದಾರ್ಥವೇ ಜಗತ್ಕಾರಣವಾಗಬೇಕೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. 'ಸ್ರಷ್ಟೃತ್ವಮ್' ಎಂಬ ಪದದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು 'ಅನ್ಯಸ್ಯೈವ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಧಾನವನ್ನು ಸಂದೇಹಕೋಟಿಯಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿಸಲು ಆತಂಕವಿಲ್ಲ

ಭಾವದೀಪ: - इति सङ्गतिसम्भवाभिर्णेत्यत्वम् । सत इत्यनुषङ्गः । भाष्ये
न विष्णुरित्युक्तावपि न्यायविवरणोक्तिमनुरुद्धच उत प्रधानमित्युक्तम् ।
'तदैक्षत' इतीक्षणश्रवणेऽप्यदृष्टं द्रष्टृत्यक्षरवाक्य इव प्रथमत एवाप्रतीतेरस्ति
सन्देहनिविष्टत्वं प्रधानस्येति पूर्वमेवोक्तमिति भावः ।

ಹೀಗೆ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಹೇಳಬಹುದಾದ್ದರಿಂದ 'ಸತ್' ಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದದ್ದನ್ನು ಅಪಶ್ಯವಾಗಿ ನಿರ್ಣಯಿಸಬೇಕು. ಸತಃ' ಎಂಬುದನ್ನು ಅನುಷಂಗ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ನ ವಿಷ್ಣುಃ' ವಿಷ್ಣುವು ಸತ್ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಲ್ಲ ಎಂದಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದ್ದರೂ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದ ಮಾತನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ 'ಉತ ಪ್ರಧಾನಮ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಧಾನ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ತದೈಕ್ಷತ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಈಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರೂ 'ಅದೃಷ್ಟಂ ದ್ರಷ್ಟು' ಎಂಬ ಅಕ್ಷರವಾಕ್ಯದಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಈಕ್ಷಣವು ಪ್ರಥಮ ಪ್ರತೀತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಂದೇಹಕೋಟಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನವನ್ನು ನಿವೇಶಿಸಬಹುದು. ಈ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಿದ್ದಾಗಿದೆ.

ಸಂಗತಿಪರ ಭಾಷ್ಯವು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಪರ

ಭಾವದೀಪ: - पूर्वपक्षादिपरत्वेनापि व्याख्यातुमवतारयति -
सयुक्तिकमिति ॥ तच्च सन्न विष्णुरिति प्रतिज्ञाबाध्यं फलितार्थपरं मत्वा
व्याख्याति - प्रधानमेवेति ॥

ಸಂಗತಿಪರವಾದ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಪರವಾಗಿಯೂ ಸಹ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅವತಾರಿಕೆ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಸಯುಕ್ತಿಕಮ್' ಎಂಬ ಟೀಕೆಯಿಂದ. 'ತಚ್ಚ ಸತ್ ನ ವಿಷ್ಣುಃ' ಅಂತಹ ಸತ್ ಪದಾರ್ಥವು ವಿಷ್ಣುವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಪರವಾದ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಫಲಿತಾರ್ಥಪರವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ 'ಪ್ರಧಾನಮೇವ' ಎಂಬುದಾಗಿ.

ಬಹುಭಾವ ಎಂದರೇನು ?

ಭಾವದೀಪ: - हेत्वंशार्थमाह - बहु स्यामिति ॥ बहुभावेति ॥
तेजःप्रभृत्यात्मना । नतु स्वरूपबहुभावेनेत्यर्थः । इत्यादिनेत्यस्यार्थः -
प्रमाणैरिति ॥ भाष्ये हिर्हेताविति भावः ।

ಹೇತ್ವಂಶದ ಅರ್ಥವನ್ನು 'ಬಹು ಸ್ಯಾಮ್' ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. 'ಬಹುಭಾವ' ಎಂದರೆ ತೇಜಸ್ಸು ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಾಳುವಿಕೆ ಎಂದಷ್ಟೇ ಅರ್ಥ ಹೊರತು, ಸ್ವರೂಪತಃ ಬಹು ಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ ಎಂದರ್ಥವಲ್ಲ. 'ಇತ್ಯಾದಿನಾ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಆದಿಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು 'ಪ್ರಮಾಣೈಃ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿರುವ 'ಹಿ' ಪದವು ಹೇತ್ವರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ.

'ಬಹು ಸ್ಯಾಮ್ ಪ್ರಜಾಯೇಯ' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಭಾವದೀಪ: - अस्त्वविकारित्वं विष्णोः परिणामोऽप्यस्त्वित्यतः 'बहु
स्यां प्रजायेय' इत्यन्यस्यान्यभावादृष्टिरिति न्यायविवरणोक्तं हृदि कृत्वाऽह
- तस्मिन्निति ॥

ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ವಿಕಾರವಿಲ್ಲದಿರಬಹುದು. ಆದರೂ ಸಹ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಏನು ತೊಂದರೆ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಬಹು ಸ್ಯಾಮ್ ಪ್ರಜಾಯೇಯ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಒಂದು ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು

ಪದಾರ್ಥದ ಸ್ವರೂಪವು ಬರುವುದು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡಿಲ್ಲ ಎಂಬುದಾಗಿ 'ಬಹುಷಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇಯ ಇತಿ ಅನ್ಯಸ್ಯ 'ಅನ್ಯಭಾವಾದೃಷ್ಟಿ' ಎಂಬುದಾಗಿ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನೇ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು 'ತಸ್ಮಿನ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯು ಹೊರಟಿದೆ.

ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಬಹುಭವನವೆಂಬ ವಿಚಾರವಿಲ್ಲ

ಭಾವದೀಪ: - ನಿर्विकारे हरौ । तस्य तेजःप्रभृत्यात्मना बहुभवनरूपविकारस्य काप्येवमदृष्टाऽसम्भवादित्यर्थः ॥ प्रधाने चेति ॥ तस्य विकारित्वादिति भावः ॥

ನಿರ್ವಿಕಾರೇ = ವಿಚಾರವಿಲ್ಲದ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ, ಅಂತಹ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ತೇಜಸ್ಸು ಮೊದಲಾದವುಗಳ ರೂಪದಿಂದ ಬಹುಭವನರೂಪವಾದ ವಿಚಾರವು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡಿರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರ್ಥ. 'ಪ್ರಧಾನೇಚ' ಎಂದರೆ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ವಿಚಾರವಿರುವುದು ಕಂಡಿದೆ ಎಂದರ್ಥ.

ಸೃಷ್ಟೃತ್ವಪದಕ್ಕೆ ವಿನರ್ಥ ?

ಭಾವದೀಪ: - जगत्कारणत्वमिति ॥ एतेन भाष्ये स्रष्टृत्वपदम् अनन्याधीनकारणत्वमात्र परमिति दर्शितम् । ईक्षणं त्वभिमानिद्वारा वा ज्ञानहेतुत्वाद्वा युक्तमिति भावः ॥

'ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಮ್' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟೃತ್ವಪದವು ಅನನ್ಯಾಧೀನವಾದ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನಷ್ಟೇ ಹೇಳುತ್ತಿದೆಯೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಈಕ್ಷಣವನ್ನು ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂಬ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಕೂಡಿಸಬೇಕು.

ಅನನ್ಯಾಧೀನಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಕೂಡಿಸುವುದು ?

ಭಾವದೀಪ: - नन्विति ॥ उक्तदिशाऽनन्याधीनकारणत्वरूपब्रह्म-लक्षणाक्षेपासम्भवेऽपि गुणान्तराक्षेपप्रदर्शनायेयमाशङ्केति ज्ञेयम् । प्रधानस्य

ಸತ್ಪದವಾಚ್ಯತ್ವೇಽಪೀತ್ಯೇತಾವತಿ ವಾಚ್ಯೇ ಸ್ಥಾನ ಇತ್ಯುಕ್ತಿರ್ವಕ್ಷ್ಯमाणಾನೇಕಪ್ರಕರಣ-
ಗತಬಹುಗುಣಾಕ್ಷೇಪೋಕ್ತಿಸೌಕರ್ಯಾಃ ಉಚ್ಯೇತ ಪ್ರತೀಯೇತ ।

‘ನನು’ ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪಪರವಾದ ಟೀಕೆಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಅನನ್ಯಾಧೀನಕಾರಣತ್ವರೂಪವಾದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಲು ಬಾರದಿದ್ದರೂ ಉಳಿದ ಗುಣಗಳನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಬಹುದೆಂದು ಹೇಳಲು ಹೀಗೆ ಆಶಂಕಿಸಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಪ್ರಕೃತಿಯು ‘ಸತ್’ ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕಪದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗಿದ್ದರೂ ‘ಸ್ಥಾನೇ’ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಮುಂದೆ ಹೇಳುವಂತೆ ಅನೇಕ ಪ್ರಕರಣಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅನೇಕ ಗುಣಗಳ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಮಾಡುವುದರ ಸೌಕರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ‘ಉಚ್ಯೇತ’ ಎಂದರೆ ‘ತೋರಬೇಕಾದೀತು’ ಎಂದರ್ಥ.

ವಿಶೇಷವಿಚಾರ - ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಹೀಗಿದೆ - ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ‘ಸತ್’ ಎಂಬ ಪದವು ಪ್ರಧಾನವನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿದೆ ಹೊರತು, ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ‘ಬಹು ಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇಯ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಯಾವುದು ‘ಸತ್’ ಪದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವೋ, ಅದು ವಿಹಾರವುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಯಾವುದೇ ವಿಹಾರವಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ‘ಸತ್’ ಪದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಲಾರನು.

ವಿಹಾರ ಹಾಗೂ ವಿಹಾರಾಭಾವಗಳಿಗೆ ಬರುತ್ತಿರುವ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲು ನಿಮ್ಮಿಂದ ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಂತಹ ವಿರೋಧವನ್ನು ಕಥಂಚಿತ್ ಪರಿಹರಿಸಿದಿರಿ. ಉದಾ:- ಒಬ್ಬನೇಭೂಮನಲ್ಲಿ ಉತ್ಕೃಷ್ಟಮಣಹಾಗೂ ಸರ್ವಗತ್ವಗಳು ಶ್ರುತವಾಗಿವೆ. ಆದರೆ ಇವೆರಡಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯೋಗಿಭಾವ-ಅನುಯೋಗಿಭಾವ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂದರೆ ಉತ್ಕೃಷ್ಟಮಣಾಭಾವವನ್ನೇ ಸರ್ವಗತ್ವವೆಂದಾಗಲೀ, ಸರ್ವಗತ್ವದ ಅಭಾವವನ್ನೇ ಉತ್ಕೃಷ್ಟಮಣವೆಂದಾಗಲೀ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಪ್ರತಿಯೋಗಿ-ಅನುಯೋಗಿಭಾವವಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ವಿರೋಧವನ್ನು ನೀವು ಪರಿಹರಿಸಿದ್ದು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಆಕ್ಷರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಹತ್ವ ಹಾಗೂ ಅಣುತ್ವಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿದ್ದೂ ಸಹ ತಪ್ಪಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅಣುತ್ವ ಹಾಗೂ ಮಹತ್ವಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿಯೋಗಿ-ಅನುಯೋಗಿ ಭಾವಗಳಿದ್ದರೂ ಎರಡೂ ಭಾವರೂಪವೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಭಾವಾಭಾವರೂಪತ್ವವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಭಾವಾಭಾವರೂಪಗಳಾಗಿದ್ದು ಪ್ರತಿಯೋಗಿ-ಅನುಯೋಗಿ ಭಾವವೂ ಸಹ ಇದ್ದಲ್ಲಿ ವಿರೋಧವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದಿತ್ತು.

ಮತ್ತು ಪರಮಾತ್ಮನ ಧರ್ಮವೇ ಆಗಿರುವ ಸ್ಥೂಲತ್ವಾಭಾವ-ಅಣುತ್ವಾಭಾವಗಳ ಅವಿರೋಧವೂ ಸಹ ತಪ್ಪಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಎರಡೂ ಸಹ ಅಭಾವರೂಪಧರ್ಮಗಳೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಭಾವಾಭಾವರೂಪತ್ವವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಇವುಗಳಿಗೂ ಸಹ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಮತ್ತು ಅತ್ಯತ್ಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ಧರ್ಮವೇ ಆಗಿರುವ ಅತ್ಯತ್ಯ ಹಾಗೂ ಅನಶನಗಳ ವಿರೋಧಕ್ಕೂ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲವೆನ್ನಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಅತ್ಯತ್ಯ ಹಾಗೂ ಅನಶನಗಳಿಗೆ ಭಾವಾಭಾವರೂಪತ್ವವಿದ್ದರೂ ಸಹ ಅನಶನವು ಅತ್ಯತ್ಯವಿಶೇಷಾಭಾವರೂಪವೇ ಆಗಿದೆ ಹೊರತು, ಅತ್ಯತ್ಯಸಾಮಾನ್ಯಾಭಾವರೂಪವಾಗಿಲ್ಲ. ಅತ್ಯತ್ಯಸಾಮಾನ್ಯಾಭಾವರೂಪವೇ ಅನಶನವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ, ಅತ್ಯತ್ಯಸಾಮಾನ್ಯದಿಂದ ವಿರೋಧವು ಬರುತ್ತಿತ್ತು. ಏಕೆಂದರೆ ವಿಶೇಷಾಭಾವಕ್ಕೂ ಸಾಮಾನ್ಯಕ್ಕೂ ವಿರೋಧವಿರುವುದಿಲ್ಲ. (ಭೂತಲದಲ್ಲಿ ಪೀತಘಟವು ಇದ್ದಾಗ, ನೀಲಘಟಾಭಾವವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.)

ಪ್ರಕೃತ 'ಬಹು ಸ್ಯಾಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವಿಶಾರವು ಕೇಳಿಸುತ್ತಿದೆ. 'ನಿರ್ವಿಕಾರಃ ಸದಾ ಶುದ್ಧಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿಶಾರಾಭಾವವೂ ಸಹ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿದೆ. ಈ ವಿಶಾರ ಹಾಗೂ ವಿಶಾರಾಭಾವಗಳಿಗೆ ಬರುವಂತಹ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ನಿರ್ವಿಕಾರಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಿರುವ ವಿಶಾರಾಭಾವವು ವಿಶಾರಸಾಮಾನ್ಯದ ಅಭಾವರೂಪವೇ ಆಗಿದೆ. ವಿಶಾರಸಾಮಾನ್ಯಕ್ಕೂ, ವಿಶಾರಸಾಮಾನ್ಯಾಭಾವಕ್ಕೂ ವಿರೋಧವನ್ನು ಒಪ್ಪಲೇಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಸಾಮಾನ್ಯಾಭಾವಕ್ಕೂ, ವಿಶೇಷಕ್ಕೂ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧವಿರುತ್ತದೆ.

ಅನಶನಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ನಿರ್ವಿಕಾರಶ್ರುತಿಗೂ ಸಹ ವಿಶೇಷನಿಷೇಧಪರತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗೆ ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಅದು ಯುಕ್ತವೂ ಸಹ ಆಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಚೇತನನಲ್ಲಿ ವಿಶಾರವಾಗುವಿಕೆಯು (ವಿಶಾರಸಾಮಾನ್ಯವು) ಎಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ 'ಅನ್ಯಸ್ಯ ಅನ್ಯಭಾವಾದೃಷ್ಟಿ' ಒಬ್ಬನಿಗೆ ಮತ್ತೊಬ್ಬನಾಗಿರುವಿಕೆಯು ಕಂಡಿಲ್ಲ (ಒಬ್ಬನು ಮತ್ತೊಬ್ಬನಾಗಲಾರ) ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಇನ್ನು ನಾನಾವಿಧವಾದ ಹೇಯವಾದ ಆತ್ಮನ ವಿಶಾರವನ್ನು ಗುಣವೆಂದೂ ಸಹ ಹೇಳಲಾಗದು.

ಒಂದು ವೇಳೆ ಅಂತಹ ವಿಶಾರವಾಗುವಿಕೆಯು ಗುಣವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ 'ಗುಣಾಃ ಶ್ರುತಾಃ ಸುವಿರುದ್ಧಾಶ್ಚ ದೇವೇ ಸಂತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಗುಣವೂ ಸಹ ಇದೆ ಎಂದು ಒಪ್ಪಬಹುದಿತ್ತು. ಪ್ರತ್ಯುತ ಅನರ್ಥರೂಪವೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ದೋಷವೇ ಆಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ 'ಸತ್' ಪದದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಉಪಾದಾನಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬಹುದು

ಭಾವದೀಪ: - यद्वा तेजःप्रभृतेरग्रे त्रिवृत्करणोत्तयोपादानभूतत्वमप्यस्तीत्येव-
मुक्तिः ॥

ಅಥವಾ ತೇಜಸ್ಸು ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಮುಂದೆ ತ್ರಿವೃತ್ತರಣವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣತ್ವವೂ ಕೂಡ ಇರುತ್ತದೆಂದು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

‘ಸದೇವ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಕಾರಣತ್ವವು ವಿಷ್ಣುಮಾತ್ರ ನಿಷ್ಠ

ಭಾವದೀಪ: - एकमेवेति ॥ तेन समाभ्यधिकराहित्योत्तया ‘सदेव’ इत्युक्त-
कारणत्वस्यानन्याधीनतोक्तेः कारणत्वं ब्रह्मलक्षणमिति वा समाभ्यधिक-
राहित्यादिकं पृथगेकं लक्षणमिति वा एतदुक्तिः ।

‘ಏಕಮೇವಾದ್ವಿತೀಯಂ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಮತ್ತು ಅಧಿಕವಾದ ಮತ್ತೊಂದು ಪದಾರ್ಥವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಇದರಿಂದ ‘ಸದೇವ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಕಾರಣತ್ವವು ಅನನ್ಯಾಧೀನವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಕಾರಣತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಲಕ್ಷಣವೇ ಆಗಿದೆ. ಅಥವಾ ಸಮಾಭ್ಯಧಿಕರಾಹಿತವು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪ್ರತ್ಯೇಕಲಕ್ಷಣವೆಂದೂ ಸಹ ವಿವಕ್ಷಿಸಬಹುದೆಂದು ತಿಳಿಸಲು ‘ಏಕಮೇವಾದ್ವಿತೀಯಂ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವಕ್ಕಾಗಿ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವ

ಭಾವದೀಪ: - एतच्च जन्मादिसूत्रेऽर्थात् सिद्धम् । ‘सृष्टिः स्थितिश्च
संहारो नियतिर्ज्ञानमावृतिः । बन्धमोक्षौ च कथ्यन्ते तस्योत्कर्षप्रसिद्धये॥’
इत्युक्तेः ॥

ಇಂತಹ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಜನ್ಮಾದಿಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಾತ್ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ‘ಸೃಷ್ಟಿ ಸ್ಥಿತಿಶ್ಚ ಸಂಹಾರೋ ನಿಯತಿರ್ಜ್ಞಾನಮಾವೃತಿಃ | ಬಂಧಮೋಕ್ಷೌ ಚ ಕಥ್ಯಂತೇ ತಸ್ಯೋತ್ಕರ್ಷಪ್ರಸಿದ್ಧಯೇ’ ಸೃಷ್ಟಿ, ಸ್ಥಿತಿ, ಸಂಹಾರ, ನಿಯಮನ, ಜ್ಞಾನ, ಅಜ್ಞಾನ, ಬಂಧ, ಮೋಕ್ಷ ಇವುಗಳನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಸುಪ್ತಗಮ್ಯತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳು ವಿವಕ್ಷಿತ

ಭಾವದೀಪ: - ಸನ್ಮೂಲಾ ಇತಿ ॥ ಪ್ರಜಾ: ಪ್ರತಿನಿಮಿತ್ತತ್ವಸ್ಥಿತಿಹೇತುತ್ವ-
ಸುಪ್ತಗಮ್ಯತ್ವಾದಿನಾಂ ಶ್ರವಣಾತ್ತೇಷಾಮತಿವ್ಯಾಪ್ತಿ: ಸ್ಯಾದಿತಿ ಭಾವ: ।

‘ಸನ್ಮೂಲಾ ಸೋಮ್ಯೇಮಾ ಪ್ರಜಾ:’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ‘ಪ್ರಜೆಗಳೆಲ್ಲಾ ವಿಷ್ಣು ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣ-
ನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಮತ್ತು ಸ್ಥಿತಿಹೇತುತ್ವ, ಸುಪ್ತಗಮ್ಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳುಳ್ಳವನೆಂದು
ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಇವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿದೋಷ ಬರಬೇಕಾದೀತು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯ.

ಲಯಕರ್ತೃತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು

ಭಾವದೀಪ: - ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಕತ್ವಂ ಚ ಮುಕ್ತಿದತ್ತಮ್ । ‘ತತ್ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಕ ಮೋಕ್ಷಗಾ:’
ಇತಿ ತದ್ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತೆ: ॥ ಸತಾ ಸೋಮ್ಯೇತಿ ॥ ಲಯಕರ್ತೃತ್ವಂ ಚ ಲಬ್ಧಮ್ । ‘ಪ್ರಜಾಸ್ತದ್ವತ್
ಪ್ರಜಾಲಯ:’ ಇತಿ ತದ್ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತೇರೇವೇತಿ ಧ್ಯೇಯಮ್ ।

‘ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಕತ್ವ’ ಎಂದರೆ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ನೀಡುತ್ತಾನೆಂದರ್ಥ. ಏಕೆಂದರೆ ‘ತತ್ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಕ ಮೋಕ್ಷ-
ಗಾ:’ ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯವು ಆಧಾರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ. ‘ಸತಾ ಸೋಮ್ಯ’ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಯಕರ್ತೃತ್ವವು
ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಏಕೆಂದರೆ ‘ಪ್ರಜಾಸ್ತದ್ವತ್ ಪ್ರಜಾಲಯೇ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಉಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ
ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಪದಗಳ ಅರ್ಥಾಹಾರ

ಭಾವದೀಪ: - ಕಿಷ್ಕಿತ್ ಶೇಷೋಕ್ತಯಾ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಹೇತುಕ್ತಿಪರಂ ಭಾಷ್ಯಂ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ -
ಸದೇವೇತಿ ॥ ಅತ್ರೇತಸ್ಯಾರ್ಥ: - ಸ್ಥಾನ ಇತಿ ॥

ಕೆಲವು ಪದಗಳನ್ನು ಶೇಷಪೂರಣ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಮೂಲಕ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಹಾಗೂ ಹೇತುಗಳನ್ನು
ಹೇಳುವಂತಹ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಸದೇವ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ. ‘ಅತ್ರ’ ಎಂಬುದರ
ಅರ್ಥವನ್ನೇ ‘ಸೂನೇ’ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ವಿಶೇಷವಿಚಾರ - ಸಿದ್ಧಾಂತವು ಹೀಗಿದೆ - ಮೊದಲನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಅಯುಕ್ತ-
ಏಕೆಂದರೆ

ಈಕ್ಷರ್ಬಹುಭಾವಶ್ಚ ಮುಖ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಪರಿಗ್ರಹೇ ।

ಪ್ರಧಾನಪಕ್ಷೇ ತು ತಯೋರಮುಖ್ಯತ್ವಂ ಪ್ರಸಜ್ಯತೇ ॥೧೧॥

ಈಕ್ಷಣ ಹಾಗೂ ಬಹುಭವನಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿಯೇ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಪ್ರಧಾನ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಎರಡಕ್ಕೂ ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ಮೊದಲನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಈಕ್ಷಣವನ್ನು ಪ್ರಧಾನದಲ್ಲಿ ಗೌಣವಾಗಿಯೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರು ಉಪಪಾದಿಸಿದರು. ಈಕ್ಷಣವಷ್ಟೇ ಗೌಣವಲ್ಲ. ಬಹುಭಾವವೂ ಕೂಡ ಗೌಣವೆಂದೇ ಅವರು ಹೇಳಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ 'ತತ್ತೇಜೋಽಸೃಜತ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ತೇಜಸ್ಸು ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ, ತೇಜಸ್ಸು ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಬಹುಭವನವನ್ನು ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಹೇಳಬೇಕು ಎಂದಂತಾಯಿತು.

ಆದರೆ 'ತೇಜಸ್ಸು' ಮತ್ತು 'ಅಪ್' ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಜಡಪದಾರ್ಥವಲ್ಲ ಹೊರತು, ಚೇತನಪದಾರ್ಥಗಳು 'ತತ್ತೇಜ ಏಕ್ಷತ ತದಪೋಽಸೃಜತ, ತಾ ಆಪ ಏಕ್ಷತ, ತಾ ಅನ್ನಮಸೃಜತ, ತಿಸ್ರೋ ದೇವತಾಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ 'ಏಕ್ಷತ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ತೇಜಸ್ಸು ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಈಕ್ಷಿತ್ವವನ್ನು, 'ಅಸೃಜತ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿತ್ವವನ್ನು ಮತ್ತು 'ದೇವತಾಃ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ದೇವತಾತ್ವವನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಈ ಮೂರು ಕಾರಣಗಳಿಂದ 'ತೇಜಸ್' ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಚೇತನರೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

'ತೇಜಸ್' 'ಅಪ್' ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ದೇವತೆಗಳೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರಾದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ತ್ರಿವೃತಕರಣದ ವಿರೋಧವು ಬರುತ್ತದ್ದಲ್ಲವೇ? ಏಕೆಂದರೆ ಮೂರು ಪದಾರ್ಥಗಳ ಸಮ್ಮಿಲನವನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಇಂತಹ ಸಮ್ಮಿಲನವನ್ನು ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದು ಹೇಗೆ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಛಂದೋಗ್ಯ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಆದ್ದರಿಂದ ಜಡವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಚೇತನಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಬಹುಭವನವನ್ನು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಈಕ್ಷಣವನ್ನು ಗೌಣವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ಬಹುಭವನವನ್ನೂ ಕೂಡ ಗೌಣವಾಗಿಯೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಹಿಂದೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡುವಾಗ ಪ್ರಾಯಶಃ ಬಲದಿಂದ ಈಕ್ಷಣವು ಗೌಣವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

ಆದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನೇ 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಈಕ್ಷಣವಷ್ಟೇ ಮುಖ್ಯವಲ್ಲ. ಬಹುಭವನವೂ ಕೂಡ ಮುಖ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ಒಬ್ಬನೇ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಬಹುಭವನವು ಹೇಗೆ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಗುಹಾಂ ಪ್ರವಿಷ್ಟೌ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಿಸಲಾಗಿದೆ ಎಂದರೆ ಒಬ್ಬನೇ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ರೂಪಗಳ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವವಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಬಹುಭವನವು ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ. ದೃಷ್ಟಾನ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಹುಟ್ಟಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿ ಹುಟ್ಟನ್ನು ಕೂಡಿಸಬೇಕೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಹಾಗಾದರೆ ಗುಹಾಧಿಕರಣ ಹಾಗೂ ದೃಷ್ಟಾನ್ಯಧಿಕರಣದಿಂದಲೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪ್ರಮೇಯವು ಗತಾರ್ಥವಾದ್ದರಿಂದ, ವೈಯರ್ಥದೋಷ ಬರುತ್ತದಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಶಂಕಿಸಬಹುದು.

ವೈಯರ್ಥದೋಷವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಬಹು ಸ್ಯಾಮ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ತೇಜಸ್' ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಬಹುಭವನವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತೇನೆಂದು ಬ್ರಹ್ಮನು ಸಂಕಲ್ಪ ಮಾಡಿ, ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಬಹುಭವನವನ್ನು ಪಡೆದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಮುಂದೆ 'ತತ್ತ್ವಜೋಽಸೃಜತ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿರುವುದರಿಂದ 'ತೇಜಸ್' ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡಿದನೆಂದು ವಾಕ್ಯಶೇಷದ ಬಲದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ. ಸ್ವರೂಪತಃ ಅನೇಕ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಭಾವ(ರೂಪ)ವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತೇನೆಂದು ಸಂಕಲ್ಪ ಮಾಡಿ, 'ತೇಜಸ್' ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡುವುದು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು 'ತೇಜಸ್' ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪಡೆಯುವಿಕೆಯು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಯುಕ್ತವೂ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಹೊಸದಾದ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಿ, ಇದರ ಸಮಾಧಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಈ ಅಧಿಕರಣ ಹೊರಡುವುದು ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗಿದೆ.

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಕರ್ಮಪದದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಭಾವದೀಪ: - ಕರ್ಮಶಬ್ದಾರ್ಥ: - ವ್ಯಾಪಾರೆತಿ || ತತ್ಕೃತ್ಯಂ ಚಂದ್ರಿಕಾಯಾಂ ವ್ಯಕ್ತಮ್ | ತತ್ವಪ್ರದೀಪೇ ತು 'ನ ಕರ್ಮತ್ವಂ ನ ಕರ್ಮಾಣಿ' ಇತಿ ಗೀತಾವಾಕ್ಯ ಇವ ಕರ್ಮೇತಿ ಸೃಷ್ಟಿರೂಚ್ಯತೇ | ಇಕ್ಷತಿಸೃಷ್ಟಿಚಾರುಪದೇಶಾದಿತೀರ್ಥ ಇತ್ಯುಕ್ತಮ್ |

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಕರ್ಮಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು 'ವ್ಯಾಪಾರ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇದರ ಸಾರ್ಥಕವನ್ನು ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಾದರೂ 'ನ ಕರ್ತೃತ್ವಂ ನ ಕರ್ಮಾಣ' ಎಂಬ ಗೀತಾವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಶಬ್ದವನ್ನು 'ಸೃಷ್ಟಿ' ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ 'ಸೃಷ್ಟಿ' ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು. 'ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮವ್ಯವದೇಶಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಈಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ಸೃಷ್ಟಿಗಳನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ವಿಶೇಷವಿಚಾರ - 'ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮವ್ಯವದೇಶಾಚ್ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಕರ್ಮಪದ ಸಾರ್ಥಕವನ್ನು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ. ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಟೀಕೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಕರ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಪಾರ ಎಂದರ್ಥ. 'ಈಕ್ಷತಿ' ಎಂಬ ಕ್ರಿಯೆಯು ಕೇಳಿಸುತ್ತಿದೆ ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಆವಾಗ 'ಈಕ್ಷತಿವ್ಯವದೇಶಾತ್' ಎಂದಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದರೆ ಸಾಕು. 'ಈಕ್ಷತಿ' ಎಂಬ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಎಂದೇಕೆ ಹೇಳಬೇಕು? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವ ಶಂಕೆಯೊಂದನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕರ್ಮಶಬ್ದವನ್ನು ಸೂತ್ರಕಾರರು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಶಂಕೆ ಹೀಗಿದೆ - ಪ್ರಧಾನದಲ್ಲಿ ಈಕ್ಷಣವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೀರಿ. ಆದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಈಕ್ಷಣವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಏಕತ್ವ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಆಖ್ಯಾತ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಈ ಈಕ್ಷಣಕರ್ತೃತ್ವವು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ? ಏಕೆಂದರೆ 'ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಮ್' ಅನಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಈಶ್ವರನು ಜ್ಞಾನರೂಪನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಇಂತಹ ಜ್ಞಾನರೂಪನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಕರ್ತೃತ್ವವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಕ್ರಿಯಾಕರ್ತೃಭಾವವು ಭೇದಸಾಪೇಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. 'ದೇವದತ್ತಃ ದಾರು ಧಿನತ್ತಿ' ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಭೇದನ ಎಂಬ ಕ್ರಿಯೆಗೂ ಭೇದನಕರ್ತೃವಾದ ದೇವದತ್ತನಿಗೂ ಹೇಗೆ ಭೇದವಿದೆಯೋ, ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ 'ಜ್ಞಾನ' ಎಂಬ ಕ್ರಿಯೆಗೂ ಜ್ಞಾನಕರ್ತೃವಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ ಭೇದವೇ ಇರಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಕರ್ತೃತ್ವವೇ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಈ ಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕರ್ಮಪದವನ್ನು ಸೂತ್ರಕಾರರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಕರ್ಮಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದರಿಂದ, ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯಾ ಮತ್ತು ಕರ್ತೃಗಳಿಗೆ ಭೇದವಿದ್ದರೂ, ಪರಮಾತ್ಮನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಭೇದವಿರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ವಿಶೇಷದ ಬಲದಿಂದ ಜ್ಞಾನರೂಪನೇ ಆಗಿರುವಂತಹ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಕರ್ತೃತ್ವವೂ ಕೂಡ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಲೇ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ಈಕ್ಷತ್ಯಾಖ್ಯವ್ಯಾಪಾರಃ' ಈಕ್ಷಣವೆಂಬ ವ್ಯಾಪಾರ ಎಂದು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ತತ್ವಪ್ರದೀಪದ ಪ್ರಕಾರ ಹೀಗೆ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಕರ್ಮಶಬ್ದವು ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ 'ನ ಕರ್ತೃತ್ವಂ ನ ಕರ್ಮಾಣಿ' ಎಂಬ ಗೀತೆಯ ಶ್ಲೋಕಕ್ಕೆ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾ ಕರ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅದೃಷ್ಟೋತ್ಪಾದನವೆಂಬ ಕ್ರಿಯಾವಿಶೇಷಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೋ, ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಕರ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಕ್ರಿಯಾವಿಶೇಷ' ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದಾಗ ಪ್ರಧಾನ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಈಕ್ಷಿತ್ವವು ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಗಳೂ ಕೂಡ ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಕರ್ಮಪದವು ಸಾರ್ಥಕವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವಸ್ತುತಃ ಬೇರೆ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಸೂತ್ರದಿಂದ 'ತತ್' ಎಂಬುದನ್ನು ಅನುವೃತ್ತಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ, ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಬ್ರಹ್ಮಪರವಾದ 'ತತ್' ಎಂಬುದನ್ನು ಅನುವೃತ್ತಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು.

ಆದರೂ ಸಹ 'ತತ್' ಎಂಬುದನ್ನು ಅನುವೃತ್ತಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳದೇ 'ಸಃ' ಎಂದೇಕೆ ನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆಂದರೆ, ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಸೂಚನೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ. 'ಏಕೋ ನಾರಾಯಣ ಸೀತ' | ಸ ಮುನಿಭೂತ್ವಾ ಸಮಚಿಂತಯತ್ 'ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಾರಣತ್ವೇನ ನಿರ್ಣಿತನಾದ ಯಾವ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಇದ್ದಾನೋ, ಅವನು ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬ ಸಮಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವನ್ನಾಗಿ ತೋರಿಸಲು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಸಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಆದ್ದರಿಂದ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಕರ್ಮ' ಎಂಬ ಪದ, 'ಸಃ' ಎಂಬ ಪದ ಎರಡೂ ಕೂಡ ಅತ್ಯಂತ ಸಾರ್ಥಕವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಈಕ್ಷಣವೆಂಬ ಲಿಂಗವು ನಿರವಕಾಶ

ಭಾವದೀಪ: - ವಿಷ್ಣುರೇವೈತುಕ್ತಯಾ ನ ಪ್ರಧಾನಮಿತಿ ದರ್ಶಿತಮ್ | ತತ್ರ ಹೇತ್ವಾಕಾಕ್ಷಾಯಾಮಚೇತನಸ್ಯೇಕ್ಷಣಾದೃಷ್ಟಿರೀತಿನ್ಯತ್ರೋಕ್ತಮೀಕ್ಷಣಸ್ಯ ನಿರವಕಾಶತ್ವಮಾಹ - ಜಡೇತಿ ||

‘ವಿಷ್ಣುರೇವ ಉಚ್ಯತೇ’ ವಿಷ್ಣುವೊಬ್ಬನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆಂದು ಅವಧಾರಣಪುರಸ್ಕರವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಧಾನವು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇತುವಿನ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ, ಆಚೇತನಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನವಿರುವಿಕೆಯು ಬೇರೆ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡಿಲ್ಲ ಎಂಬುದಾಗಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ‘ಈಕ್ಷಣ’ ಎಂಬ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ನಿರವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಜಡ’ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ.

‘ತತ್ತೇಜ ಐಕ್ಯತ’ ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥವೇನು ?

ಭಾವದೀಪ: - ‘ತತ್ತೇಜ ಏಕತ’ ಇತ್ಯುಕ್ತಂ ತೇಜಃಪ್ರಭೃತ್ಯಪಿ ಚೇತನಮೇವೇತ್ಯಭಿಮಾನಿನಯೇ ವಕ್ಷ್ಯತ ಇತಿ ಭಾವಃ । ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ ವದನ್ಮೇವಾವತಾರಯತಿ - ಅಪಿಚ ವಿಷ್ಣಿವತಿ ॥

‘ತತ್ತೇಜ ಐಕ್ಯತ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಜಡವಾದ ತೇಜಸ್ಸಿಗೆ ಈಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳಿಯೇ ಇಲ್ಲ. ಹೊರತಾಗಿ, ‘ತೇಜಃ’ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಚೇತನರನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿವೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಅಭಿಮಾನ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮುಂದೆ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತೇವೆ. ಶ್ರುತಿಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವವರಾಗಿ ಅವತಾರಿಕೆ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಅಜಿತ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

ಸೋಮಶಬ್ದದಂತೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬೇಕು

ಭಾವದೀಪ: - एतेनेति ॥ श्रुतौ विष्ण्वन्यस्य मुख्येक्षणनिषेधेनेत्यर्थः । यथा ‘सोमो वै राजा गन्धर्वेष्वामीति’ देवा ऋषयश्चाभिधायन्’ इत्यादौ सोमलताभिमानिचेतनविवक्षया गन्धर्वेष्वामीदित्युक्तिस्तथेत्यर्थः ।

‘ವಿತೇನ’ ಎಂದರೆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದ ಈಕ್ಷಣವು ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಯಾರಲ್ಲಿಯೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ನಿಷೇಧ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ. ‘ಯಥಾ ಸೋಮೋ ವೈ ರಾಜಾ ಗಂಧರ್ವೇಷು ಆಸೀತ್ತಂ ದೇವಾ ಋಷಯಶ್ಚಾಭಿಧಾಯನ್’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ‘ಸೋಮ’ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸೋಮಲತೆಗೆ ಅಭಿಮಾನಿಯಾದ ಚೇತನರನ್ನೇ ವಿವಕ್ಷಿಸಿ, ಅಂತಹ ಚಂದ್ರನು ರಾಜನಂತೆ ಗಂಧರ್ವರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದನು ಎಂದು ಹೇಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತದೋ, ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅಭಿಮಾನಿಚೇತನರೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರಾಗುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯದ ಸಂಪೂರ್ಣ ಅಭಿಪ್ರಾಯ

ಭಾವದೀಪ: - ಭಾಷ್ಯೇ बहुत्वं चाविकारेणोक्तं श्रुतावित्युक्तम् । तावता कथमुक्तशङ्काव्युदास इत्यतो बहुभावश्रुतिस्त्वन्यभावं विना तत्तन्नियामकतया स्वरूप-बहुत्वार्थतयैव युज्यत इत्यन्यत्रोक्तमत्र संयोज्य भाष्यभावमाह - बहुभावस्येति ॥

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಬಹುತ್ವಂ ಚಾವಿಕಾರೇಣ ಉಕ್ತಂ ಶ್ರುತೌ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇಷ್ಟು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಬಹುಭವನವೆಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಶಂಕೆಯ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ಹೇಗೆ ಮಾಡಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಬಹುಭಾವಶ್ರುತಿಯು ಬಹುಭವನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಲೇ ಇಲ್ಲ. ಹೊರತಾಗಿ ಬೇರೆ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದದೇ, ಆಯಾ ಪದಾರ್ಥಗಳ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿ ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಅನೇಕ ರೂಪಗಳನ್ನು ತಾಳುತ್ತಾನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಕೂಡ ಶ್ರುತಿಗೆ ಹೇಳಬಹುದೆಂದು ಬೇರೆಡೆ ಸಮರ್ಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸಂಯೋಜನೆ ಮಾಡಿ ಭಾಷ್ಯದ ಸಂಪೂರ್ಣ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಬಹು ಭಾವಸ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ

ತೈತ್ತಿರೀಯಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಬಹು ಸ್ಯಾಮ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಭಾವದೀಪ: - स्वरूपेति ॥ अत्र श्रुतौ स्वरूपबहुभवनमेवोच्यते न तु तेजःप्रभृत्यात्मना बहुभवनम् । 'बहु स्याम्' इत्युक्त्वा 'तत्तेजोऽसृजत' इत्युक्तिस्तु

'सृष्ट्वा जगदिदं सर्वं नियामकतयाऽस्य तु ।

बहुरूपो भवानीति स्याज्जगच्चेत्यचिन्तयद् ॥'

इति तैत्तिरीयभाष्योक्तदिशा तत्तन्नियामकतया स्वरूपबहुभाव-
सङ्कल्पानन्तरं नियम्यं तेजःप्रभृतिस्पष्टवानित्युपपन्नेति ।

ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ಸ್ವರೂಪಬಹುತ್ವೇನ' ಎಂದಿದೆ. ಪ್ರಕೃತ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವರೂಪತಃ ಅನೇಕ ರೂಪಗಳನ್ನು ತಾಳುತ್ತಾನೆಂದೇ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಹೊರತು, ತೇಜಸ್ಸು, ಪೃಥಿವೀ ಮೊದಲಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳ

ಸ್ವರೂಪದಿಂದ, ವಿಹಾರವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಬಹು ಸ್ಯಾಮ್' ಅನೇಕ ರೂಪಗಳನ್ನು ತಾಳುತ್ತೇನೆಂದು ಇಚ್ಛಿಸಿ, ಅನಂತರ 'ತತ್ವೇಜೋಽಸ್ವಜತ' ಎಂಬ ಮಾತು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಈ ಮಾತಿಗೆ ತೈತ್ತಿರೀಯಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ -

ಸೃಷ್ಟ್ವಾ ಜಗದಿದಂ ಸರ್ವಂ ನಿಯಾಮಕತಯಾಽಸೃತು ।

ಬಹುರೂಪೋ ಭವಾನೀತಿ ಸ್ಯಾಜ್ಜಗಚ್ಛೇತ್ಯಚಿಂತಯತ್ ॥

ಸಕಲ ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿ, ನಿಯಾಮಕನಾಗಿ ಅನೇಕ ರೂಪಗಳನ್ನು ತಾಳುತ್ತೇನೆಂದು ಆಲೋಚಿಸಿದನು.

ಹೀಗೆ ತೈತ್ತಿರೀಯ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಭಗವಂತನು ಆಯಾವದಾರ್ಥಗಳ ನಿಯಾಮಕ ರೂಪದಿಂದ ಸ್ವರೂಪತಃ ಬಹುಭವನದ ಸಂಕಲ್ಪವನ್ನು ಮಾಡಿ, ಅದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ನಿಯಮ್ಯವಾದ ತೇಜಸ್ಸು ಪೃಥಿವೀ ಮೊದಲಾದ ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡಿದನೆಂದು ಪ್ರಕೃತ ಶ್ರುತಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯದ ನಾಕನೆಯ ಪಾದದ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಭಾವದೀಪ: - ತದುಕ್ತಂ ಚತುर्थಪಾದೀಯಾನುವ्याಖ್ಯಾನೇ

'बहु स्यामिति तस्यैव ह्युक्तमार्गेण युज्यते ।

तत्तद्गतेन रूपेण तदर्थं ह्यसृजजगद् ॥

इति । न्यायविवरणे चोक्तं बहुभावश्रुतिस्त्वित्यादि ।

ಈ ವಿಷಯವನ್ನೇ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪಾದದ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ -

'ಬಹು ಸ್ಯಾಮಿತಿ ತಸ್ಯೈವ ಹ್ಯುಕ್ತಮಾರ್ಗೇಣ ಯುಜ್ಯತೇ ।

ತತ್ತದ್ಗತೇನ ರೂಪೇಣ ತದರ್ಥಂ ಹ್ಯಸೃಜಜಗದ್ ॥

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಅನೇಕರೂಪಗಳನ್ನು ತಾಳುತ್ತೇನೆಂದು ಇಚ್ಛೆ ಮಾಡಿ, ಆ ರೂಪಗಳನ್ನು ತಾಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಿಯಮ್ಯವಾದ ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡಿದನು ಎಂದು.

ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲೂ ಕೂಡ 'ಬಹುಭಾವಶ್ರುತಿಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಇದೇ ವಿಷಯದ ವಿವರಣೆ

भावदीपः - विवृतमेतच्चन्द्रिकायाम् ।

‘बहु स्यामिति सङ्कल्प्य तेजःप्रभृतिसर्जनम् ।

गुरुः स्यामिति सङ्कल्प्य शिष्यसम्पादनादिवद् ॥ इति ।

ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೀಗೆ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ -

‘ಬಹು ಸ್ಯಾಮಿತಿ ಸಂಕಲ್ಪ್ಯ ತೇಜಃ ಪ್ರಭೃತಿಸರ್ಜನಮ್ ।

ಗುರುಃ ಸ್ಯಾಮಿತಿ ಸಂಕಲ್ಪ್ಯ ಶಿಷ್ಯಸಂಪಾದನಾದಿವತ್ ।

ಅನೇಕ ರೂಪಗಳನ್ನು ತಾಳುತ್ತೇನೆಂದು ಸಂಕಲ್ಪ ಮಾಡಿ, ತೇಜಸ್ಸು ಮೊದಲಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡಿದನೆಂಬುದು ವ್ಯಧಿಕರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ‘ನಾನು ಗುರು ಆಗಬೇಕು’ ಎಂದು ಸಂಕಲ್ಪ ಮಾಡಿ ಶಿಷ್ಯರ ಸಂಪಾದನೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದರೆ ಹೇಗೆ ವ್ಯಧಿಕರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅದರಂತೆ ಎಂದು.

ವಿಶೇಷವಿಚಾರ - ಈ ಅಧಿಕರಣವು ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲವೆನ್ನಲು ಅಧಿಕಾಶಂಕೆಯನ್ನು ಈ ಹಿಂದೆ ತೋರಿಸಲಾಯಿತು. ಅದಕ್ಕೆ ಏನು ಸಮಾಧಾನ ? ಎಂದರೆ. ಈಗ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಬಹು ಸ್ಯಾಮಿತಿ ಸಂಕಲ್ಪ್ಯ ತೇಜಃಪ್ರಭೃತಿಸರ್ಜನಮ್ ।

ಗುರುಃ ಸ್ಯಾಮಿತಿ ಸಂಕಲ್ಪ್ಯ ಶಿಷ್ಯಸಂಪಾದನಾದಿವತ್ ॥೧॥

ಶ್ರೀಹರಿಯು ಬಹುಭವನವನ್ನು ತಾಳುತ್ತೇನೆಂದು ಸಂಕಲ್ಪ ಮಾಡಿ, ‘ತೇಜಸ್’ ಮೊದಲಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿದ್ದು ತಪ್ಪಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ‘ನಾನು ಗುರುವಾಗಬೇಕು’ ಎಂದು ಸಂಕಲ್ಪ ಮಾಡಿ ಶಿಷ್ಯರನ್ನು ಸಂಪಾದನೆ ಮಾಡಲು ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಮಾಡಿದರೆ ಹೇಗೆ ತಪ್ಪಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಅದರಂತೆ.

ಆಯಾ ಪದಾರ್ಥಗಳ ನಿಯಾಮಕರೂಪದಿಂದ ಬಹುರೂಪಗಳನ್ನು ತಾಳಬೇಕೆಂದು ಸಂಕಲ್ಪ ಮಾಡಿ, ಅನಂತರ ನಿಯಮ್ಯಪದಾರ್ಥಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ತಪ್ಪಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ ಗುರುತ್ವವು ಶಿಷ್ಯಸಾಪೇಕ್ಷವೋ, ರಾಜತ್ವವು ಭೃತ್ಯಸಾಪೇಕ್ಷವೋ, ಅದರಂತೆ ನಿಯಾಮಕತ್ವವು ನಿಯಮ್ಯಸಾಪೇಕ್ಷವಾಗಿದೆ.

ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ತೈತ್ತಿರೀಯದ ಬ್ರಹ್ಮವಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿ ‘ಸೋಽಕಾಮಯತ ಬಹು ಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇಯ’ ಪರಮಾತ್ಮನು ಅನೇಕ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸಂಕಲ್ಪ

ಮಾಡಿದನು ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ, 'ಸ'ಇದಂ ಸರ್ವಮಸೃಜತ | ಯದಿದಂ ಕಿಂಚ | ತತ್ ಸೃಷ್ಟ್ವಾ ತದೇವಾನುಪ್ರಾವಿಶತ್' ಆ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡಿದನು. ಅನಂತರ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿದನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅಂದರೆ ಸಂಕಲ್ಪ ಮಾಡಿ, ತನ್ನಿಂದ ನಿಯಮ್ಯವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿದನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅವನ ಸಂಕಲ್ಪವು ಸತ್ಯವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೇ ಪ್ರಕೃತ ಛಾಂದೋಗ್ಯ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ 'ಅನೇನ ಜೀವೇನಾತ್ಮನಾಽನುಪ್ರವಿಶ್ಯ' ಎಂಬುದಾಗಿ ತಾನು ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡಿದ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿದನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ತನ್ನಿಂದ ಸೃಷ್ಟವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಣ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅವುಗಳ ಒಳಗಡೆ ಪ್ರವಿಷ್ಟನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಬೇಕೆಂದರೆ ಮೊದಲು ಅವುಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮಾಡಲೇ ಬೇಕು.

ಈ ಎಲ್ಲಾ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಲೇ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು 'ಅಚೇತನಸ್ಯೇಕ್ಷಣಾದೃಷ್ಟಿಃ | ಬಹುಭಾವಶ್ರುತಿಶ್ಚೈವೈವಂ ವಿನಾ ತತ್ಪ್ರವೇಶಮಕತಯಾ ಸ್ವರೂಪಬಹುತ್ವಾರ್ಥತ್ವೇನೈವ ಯುಜ್ಯತೇ' 'ಅಚೇತನವಾದ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಈಕ್ಷಣವು ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಇದು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಬಹುಭಾವ ಶ್ರುತಿಯೂ ಕೂಡ ಅನ್ಯಪದಾರ್ಥಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮಾಡದಿದ್ದರೆ, ಅವುಗಳ ಒಳಗಡೆ ನಿಯಾಮಕರೂಪದಿಂದ ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡುವುದು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ' ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ 'ಸತ್' ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೆಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಅವನಲ್ಲಿ 'ಈಕ್ಷಣ' ಮತ್ತು 'ಬಹುಭಾವ' ಎರಡೂ ಕೂಡ ಮುಖ್ಯವಾಗಿಯೇ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತವೆ.

ಈಕ್ಷಣವು ಚೇತನರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಬರಲು ಸಾಧ್ಯ. ಬಹುಭವನವು ಅಚೇತನ ಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಬರಲು ಸಾಧ್ಯ. ಈ ಎರಡು ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಒಂದೇ ಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಎರಡರಲ್ಲಿ ಒಂದಕ್ಕೆ ಗೌಣಾರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಲೇಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ, ಬಹುಭವನವನ್ನೇ ಗೌಣವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕು ಹೊರತು, ಈಕ್ಷಣವನ್ನು ಗೌಣವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ಎಲ್ಲಿ ಬಹುಭವನವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆಯೋ, ಅದರ ಹಿಂದೆ ಈಕ್ಷಿತ್ವವು ಮುಂದೆ ಸೃಷ್ಟ್ಯವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಈಕ್ಷಿತ್ವ-ಸೃಷ್ಟ್ಯಗಳೆರಡನ್ನು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದಾಗ ಇವೆರಡರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಇವೆರಡರಿಂದ ಸಂದಷ್ಟವಾದ ಬಹುಭವನವನ್ನೇ ಗೌಣವನ್ನಾಗಿ ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಶ್ನೆ - ಬಹುಭವನವನ್ನು ಮುಖ್ಯವನ್ನಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಈರ್ಷಣವನ್ನೇ ಗೌಣವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ, ಸಂಕಲ್ಪವು ಸೃಷ್ಟಿಗೋಸ್ಕರವಿರುವ ಕಾರಣ, 'ಗುಣೇ ತ್ವನ್ಮಾಯಕಲ್ಪನಾ' ಎಂಬ ನ್ಯಾಯದಂತೆ ಸಂಕಲ್ಪರೂಪವಾದ ಈರ್ಷಣವನ್ನೇ ಗೌಣವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕು. ಸೃಷ್ಟಿಗೋಸ್ಕರ ಸಂಕಲ್ಪವಿರುವುದರಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಯು ಮುಖ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಕಲ್ಪವು ಗೌಣವಾಗುತ್ತದೆ. 'ಸೃಷ್ಟಿ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬಹುಭವನವೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು.

ಉತ್ತರ - ಸಂಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತವಾದದ್ದು ಬಹುಭವನವೇ ಹೊರತು, ಈರ್ಷಣವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಬಹು ಸ್ಯಾಮ್ ಪ್ರಜಾಯೇಯ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಶ್ರುತಿಯು ಸಂಕಲ್ಪದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನೀನೇ ಹೇಳಿದ ನ್ಯಾಯದಂತೆ ಬಹುಭವನವನ್ನೇ ಗೌಣವನ್ನಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು ಎಂದಂತಾಗುತ್ತದೆ. 'ಅಸೃಜತ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸೃಷ್ಟಿಯು ಬಹುಭವನರೂಪವಲ್ಲ. ಪ್ರಧಾನವೇ ಆಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಸೃಷ್ಟತ್ವಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಬಹುಭವನವನ್ನು ಗೌಣವನ್ನಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬೇಕು.

ಮತ್ತು ಗೌಣವಾದ ಸಂಕಲ್ಪದಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡುವುದು ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಕಂಡಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಂಕಲ್ಪವನ್ನು ಗೌಣ ಮಾಡಿದರೆ ಸೃಷ್ಟಿರೂಪ ಪ್ರಯೋಜನವೇ ಸಂಕಲ್ಪಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಸತ್' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು

ಭಾವದೀಪ: - सूत्रार्थं विवृण्वन्नेव फलोत्पत्त्योपसंहरति - अत इति ॥
ನಿರವಕಾಶನಿರ್ಬಾಧಮುಖ್ಯೇಕ್ಷಣರೂಪಸಾಧಕಭಾವಾದಿತ್ಯರ್ಥ: । सदिति सूत्रे
शेषोक्ति: ।

ಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಲೇ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಫಲವನ್ನು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ 'ಅತಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ. 'ಅತಃ' ಎಂದರೆ ನಿರವಕಾಶವಾದ ಬಾಧವಿಲ್ಲದ ಮುಖ್ಯವಾದ 'ಈರ್ಷಣ' ಎಂಬ ಸಾಧಕಪ್ರಮಾಣವಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಸತ್' ಎಂಬುದನ್ನು ಶೇಷಪೂರಣ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವ ಸತ್ ಪದಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂದಿದ್ದಾರೆ

ಭಾವದೀಪ: - ಸದिति नपुंसकानुरोधाद् ब्रह्मेत्युक्तिः । 'मम योनिर्महद् ब्रह्म' इति प्रधानेऽपि ब्रह्मशब्दोऽस्तीति परं ब्रह्मेवेत्युक्तम् । अयं च तत्त्वित्यनुवृत्तशब्दस्य स इत्यनेनान्वयेन लब्धोऽर्थः ।

'ಸತ್' ಎಂಬ ಪದವು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕನುಸಾರಿಯಾಗಿ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲೇ ಇರುವ 'ಬ್ರಹ್ಮ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ. 'ಮಮ ಯೋನಿರ್ಮಹದ್ ಬ್ರಹ್ಮ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಅದಕ್ಕೋಸ್ಕರ 'ಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಈ ವಿಷಯವು 'ತತ್ತು ಸಮನ್ವಯಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ 'ತತ್ತು' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ 'ಸಃ' ಎಂಬುದರ ಜೊತೆಗೆ ಅನ್ವಯ ಮಾಡಿದಾಗ ದೊರೆತ ಅರ್ಥ.

ಇತಿಶಬ್ದವು ಹೇತ್ವರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ

ಭಾವದೀಪ: - इतिशब्दो हेत्वर्थः । तस्यैवेति पूर्वाक्षेपकभाष्यस्य विपर्ययेणोपसंहारः॥ स्रष्टृत्वमिति ॥ अनन्याधीनकारणत्वादिकम् अत्र श्रुतं प्रागुक्तं चेत्यर्थः ।

'ಇತಿ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಹೇತ್ವರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ. ಹಿಂದಿನ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಮಾಡುವ 'ತಸ್ಯೈವ' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ವಿಪರ್ಯಯದಿಂದ ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ 'ಸ್ರಷ್ಟತ್ವಮ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ. ಇಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವ ಮತ್ತು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ಅಧೀನವಾಗದ, ಕಾರಣತ್ವಾದಿಗಳು ಎಂದರ್ಥ.

'ತತ್ತೇಜೋಽಸೃಜತ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸೃಷ್ಟಿಪರ

ಭಾವದೀಪ: - यद्वा ईक्षणेन सच्छब्दितस्य चेतनत्वे निश्चिते 'तत्तेजोऽसृजत' इत्यादेः सृष्टिपरत्वस्यैव सम्भवेन कारणत्वमात्रपरत्वस्या-कल्प्यत्वात् स्रष्टृत्वमित्युक्तम्।

ಅಥವಾ 'ಈಕ್ಷಣ' ಎಂಬ ಹೇತುವಿನಿಂದ 'ತತ್' ಶಬ್ದವು ಚೇತನಪರವೆಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾದ ಮೇಲೆ 'ತತ್ತೇಜೋಽಸೃಜತ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳೂ ಕೂಡ ಸೃಷ್ಟಿಪರವೇ ಆಗುತ್ತವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು ಹೊರತು,

ಕಾರಣತ್ವವನ್ನಷ್ಟೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಬಾರದು. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಸೃಷ್ಟತ್ವಮ್' ಎಂದು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಕೆಲವರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಭಾವದೀಪ: - ಯತ್ ಕश्चिदाह - व्यापारपरस्य कर्मपदस्य धातुनिर्देशरूपेक्षतिपदेन सामानाधिकरण्यायोगः कर्मपदवैयर्थ्यम् । स इत्यस्य साध्यनिर्देशरूपत्वे पक्षनिर्देशाभावेन पूर्वोत्तराधिकरणवैरूप्यं चेत्यादि।

ಕೆಲವರು ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ - 'ವ್ಯಾಪಾರ' ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿರುವ ಕರ್ಮಪದಕ್ಕೆ ಧಾತುನಿರ್ದೇಶ-ರೂಪವಾದ ಈಕ್ಷತಿ ಪದದ ಜೊತೆಗೆ ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕರ್ಮಪದಕ್ಕೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಸಃ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯಪರತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ, ಪಕ್ಷನಿರ್ದೇಶವೇ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ, ಹಿಂದಿನ ಮುಂದಿನ ಅಧಿಕರಣಗಳಿಂದ, ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳದಂತಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು.

ನಿರಾಕರಣ

ಭಾವದೀಪ: - तच्च । धातुनिर्देशेन तदर्थस्येक्षणास्यात्र लक्ष्यत्वात् । अत एव टीकायां प्रधानस्येक्षणासम्भवादित्युक्तम् ।

ಇದು ತಪ್ಪು. ಧಾತುನಿರ್ದೇಶದಿಂದ ಅದರ ಅರ್ಥವಾದ ಈಕ್ಷಣವೇ ಇಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಯವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ಪ್ರಧಾನಸ್ಯ ಈಕ್ಷಣ ಅಸಂಭವಾತ್' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಈಕ್ಷಣವೆಂಬ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಸಮಂಜಸವಾಗಿದೆ

ಭಾವದೀಪ: - न्यायविवरणे चाचेतनस्येक्षणादृष्टिरिति । तथाचेक्षणाख्य-व्यापारेत्यर्थोपपत्तेः । कर्मपदसार्थक्यस्य पक्षविशेषानुक्तिकृत्यस्य च चन्द्रिकायां व्यक्तत्वात् ॥ १३ ॥

॥ इति श्रीराघवेन्द्रयतिकृते भावदीपे सदधिकरणम् ॥

ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿಯೂ 'ಅಚೇತನಸ್ಯ ಈಕ್ಷಣಾದ್ಯಪಿ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಿಂದ 'ಈಕ್ಷಣವೆಂಬ ವ್ಯಾಪಾರ' ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಸಮಂಜಸವಾಗುತ್ತದೆ. ಕರ್ಮಪದಸಾರ್ಥಕವು ಮತ್ತು ಪಕ್ಷವಿಶೇಷವನ್ನು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳದಿರುವಿಕೆಯು ಏಕೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ನಿರೂಪಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಮದ್‌ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಭಾವದೀಪದ
ಸದಧಿಕರಣದ ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದವು ಮುಗಿಯಿತು ॥

ತಂತ್ರದೀಪಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಸದಧಿಕರಣದ ಸೂತ್ರಗಳು

॥ ಶ್ರೀಜಾನಕೀವದನಾಂಭೋಜರಾಜಹಂಸಾಯ ರಾಮಚಂದ್ರಾಯ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥವಿರಚಿತಾ

ತನ್ತ್ರದೀಪಿಕಾ

ಸದಧಿಕರಣಮ್ (೧೩೩೪)

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಸಃ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯಕ್ರಮ

॥ ಇಕ್ಷತಿಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್ಸಃ ॥ ೧-೩-೧೩ ॥

ಅತ್ರ "ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯ" ಇತ್ಯಾದಿಸೃಷ್ಟಿಸ್ಥಾನಸ್ಯಸನ್ನಾಮ ಸಮನ್ವೀಯತೆ ।
ಯೋಗ್ಯತಯಾ ಸದಿತ್ಯನ್ವೇತಿ । ಸ ಇತ್ಯನೇನ ತತ್ವಿತಿ ತುರನ್ವೇತಿ ।

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ "ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯ" ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ಪ್ರಕರಣರೂಪವಾದ
ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ 'ಸತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಸತ್' ಎಂಬ

ಪದವು ಯೋಗ್ಯತಾದಿಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಸಃ' ಎಂಬುದರ ಜೊತೆಗೆ 'ತು' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕು.

‘ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

“ಸದೇವ” ಇತ್ಯಾದೌ ಶ್ರುತಂ ಸತ್ ಸ ಏವ ವಿಷ್ಣುರೇವ । ನ ಪ್ರಧಾನಮ್ । ಇಕ್ಷತೀರೂಪಂ ಚ ತತ್ಕರ್ಮ ಚ ತಸ್ಯ ವ್ಯಪದೇಶಾತ್ “ತದೈಕ್ಷತ” ಇತಿಕ್ಷಣಾಖ್ಯವ್ಯಾಪಾರೋಕ್ತೇರ್ಜಡೇ ತದಯೋಗಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ।

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ - ‘ಸದೇವ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವ ಸತ್ = ‘ಸತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ‘ಸಃ ತು’ = ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ ಹೊರತು, ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್ = ಈಕ್ಷತಿರೂಪವಾದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ. ‘ತದೈಕ್ಷತ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ‘ಈಕ್ಷಣ’ ಎಂಬ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಜಡವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಾರವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಅರ್ಥ.

ಸೂತ್ರದಲ್ಲೇಕೆ ಕರ್ಮಪದವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದರು

ಇಕ್ಷತೀತ್ಯೇವ ವಾಚ್ಯೇ ಕರ್ಮೇತ್ಯುಕ್ತಿಃ ಸ್ವರೂಪಾನ್ಯೇಕ್ಷಣಾಭಾವಾತ್ ಕಥಂ ತದೈಕ್ಷತೇತಿ ಕರ್ತೃತ್ವಶ್ರುತಿರिति ನ ಶಾಙ್ಕಯಮ್ । ವಿಶೇಷಾತ್ ಕ್ರಿಯಾಕರ್ತೃಭಾವ ಇತಿ ಸೂಚಯಿತುಮ್ ।

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ‘ಈಕ್ಷತಿ’ ಎಂದಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದ್ದರೆ ಸಾಕಾಗಿತ್ತು. ಆದರೂ ಸಹ ‘ಕರ್ಮ’ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಈಕ್ಷಣವು ಬ್ರಹ್ಮನ ಸ್ವರೂಪವೇ ಆಗಿರುವಾಗ, ಈಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಆಶ್ರಯನೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ವಿಶೇಷದ ಬಲದಿಂದ ಅಭೇದವಿದ್ದರೂ ಈಕ್ಷಣಕ್ರಿಯೆಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಆಶ್ರಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ಮಾಡಿ ಕ್ರಿಯಾಕರ್ತೃಭಾವಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದೆಂದು ಸೂಚನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ತತ್ಪ್ರದೀಪ ಹಾಗೂ ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಪದದ ಸಾರ್ಥಕ್ಯ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪಚಂದ್ರಿಕಯೋಸ್ತು ಕರ್ಮೇತಿ “ನ ಕರ್ತೃತ್ವಂ ನ ಕರ್ಮಾಣಿ” ಇತ್ಯತ್ರೇವ ಸೃಷ್ಟಿರೂಪತೇ । ಇಕ್ಷತಿಶ್ಚ ಕರ್ಮ ಚ ತಯೋರಿಕ್ಷಣಸೃಷ್ಟಿಕ್ರಿಯಯೋರೂಕ್ತೇರಿತ್ಯರ್ಥಃ ।

तत्त्वित्यनुवृत्तावपि स इत्युक्तिः “एको नारायण आसीत्”, “स मुनिभूत्वा समचिन्तयत्” इत्यादिसमाख्यां सूचयितुमित्युक्तम् ॥४॥

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ ಹಾಗೂ ಚಂದ್ರಿಕಾಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಪದದ ಸಾರ್ಥಕವನ್ನು ಹೀಗೆ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. 'ನ ಕರ್ತೃತ್ವಂ ನ ಕರ್ಮಾಣಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. 'ಈಶ್ವತಿಶ್ಚ ಕರ್ಮ ಚ ತಯೋಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಈಶ್ವರ ಕ್ರಿಯೆ ಹಾಗೂ ಸೃಷ್ಟಿಕ್ರಿಯೆಗಳ ವಚನವು ಇರುವುದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ. 'ತತ್' 'ತು' ಎಂಬ ಪದಗಳು ಅನವೃತ್ತವಾಗುತ್ತವೆ. ಆದರೂ ಸಹ 'ಸಃ' ಎಂದು ಏಕೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಎಂದರೆ 'ಏಕೋ ನಾರಾಯಣ ಆಸೀತ್' 'ಸ ಮುನಿಭೂತ್ವಾ ಸಮಚಿಂತಯತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳ ಸಮಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಸೂಚನೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ಸದಧಿಕರಣವು ಮುಗಿಯಿತು ॥

ಅದ್ವೈತ-ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಮತದಲ್ಲಿ ಸದಧಿಕರಣ

ಮತ್ತು

ವಿಮರ್ಶೆ

ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಅಧಿಕರಣ ಶರೀರ ಹೀಗಿದೆ -

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ - 'ಯಃ ಪುನರೇತಂ ತ್ರಿಮಾತ್ರೇಣೋಮಿತ್ಯನೇನೈವಾಕ್ಷರೇಣ ಪರಂ ಪುರುಷಮಭಿಧ್ಯಾಯೇತ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾದ ವಸ್ತು, ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನೆಂಬ ಅಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಸ ಸಾಮಭಿರುನ್ನೀಯತೇ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಮ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಯಾರು ಅಂತಹ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೋ, ಅವನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದ ದೇಶಪ್ರಾಪ್ತಿಯೆಂಬ ಫಲವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿಯುವಂತಹ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ದೊರೆಯುವ ಫಲವು ದೇಶಪರಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ - ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾದ ಈ ವಸ್ತು ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಪರಾತ್ತರಂ ಪುರಿಶಯಂ ಪುರುಷಮೀಕ್ಷತೇ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಧ್ಯಾನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಯೇ ಈಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಕರ್ಮನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಈಕ್ಷಣವಾದರೂ ಸಹ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾದ ಸದ್ವಿಷಯಕವೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ.

ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇತರ ಯಾವುದೇ ಪದಾರ್ಥವೂ ಸಹ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಲ್ಲ. ಮತ್ತು, ಈಕ್ಷಣೀಯನಾದವನು ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಲಿ, ಆದರೆ ಅಭಿಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯನಾದವನು ಮಾತ್ರ ಅಪರಬ್ರಹ್ಮನಾಗಲಿ ಎಂದೂ ಕೂಡ ಹೇಳಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯನಾದವನೇ ಧ್ಯಾನಕ್ಕೂ ಕೂಡ ವಿಷಯನಾಗುತ್ತಾನೆ.

ಇದನ್ನೇ ಭಾಮತಿಯಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದೆ -

ಈಕ್ಷಣಧ್ಯಾನಯೋರೇಕಃ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭೂತಯೋಃ |

ಅರ್ಥ ಔತ್ಸರ್ಗಿಕಂ ತತ್ತ್ವವಿಷಯತ್ವಂ ತಥೇಕ್ಷತೇಃ ||

ಧ್ಯಾನವು ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ್ದರಿಂದ ಧ್ಯಾನವು ಕಾರಣವಾದರೆ, ಈಕ್ಷಣವು ಕಾರ್ಯವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳಾದ ಈಕ್ಷಣ ಹಾಗೂ ಧ್ಯಾನಗಳಿಗೆ ಒಂದೇ ವಿಷಯವಿರಬೇಕು. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಈಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾದದ್ದು ತಾತ್ವಿಕವೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆಂಬುದು ಔತ್ಸರ್ಗಿಕನಿಯಮ.

ನಿರುಪಾಧಿಕವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವೇ ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನಫಲವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತ ಮೂರು ಮಾತ್ರಾಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚರಿಸುವಂತಹ ಒಂಕಾರವೆಂಬ ಉಪಾಧಿಯು ಇರುವುದರಿಂದ. ಇದರ ಫಲವು ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿದೆಯೆಂಬುದು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂಬುದು ಸಿದ್ಧಾಂತ. ಹೀಗೆ ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಈ ಅಧಿಕರಣವನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಈ ಅಧಿಕರಣ ಶರೀರ ಅಸಾಧುವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಕರ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾವಪ್ರಧಾನ ನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಮಾಡಿದರೆ ಕಲ್ಪನಾಗೌರವ-ರೂಪದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ.

ಮತ್ತು ನಿರವಕಾಶವಾದ ಪ್ರಥಮಶ್ರುತವಾದ ಪರಾತ್ತರತ್ವವೆಂಬ ಬ್ರಹ್ಮನ ಲಿಂಗವು ಇರುವಾಗ ಇದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಚರಮಶ್ರುತವಾದ ಸಾವಕಾಶವಾದ ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದು ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮತ್ತು ಅದ್ವೈತಮತದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾದದ್ದು ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆಂಬ ನಿಯಮವಿರುವುದರಿಂದ ಈಕ್ಷಣಿಕರ್ಮತ್ವವು ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕಸತ್ತಾದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆನ್ನಲು ಹೇತುವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಮತ್ತು ಧ್ಯಾನವು ಪರಮಾರ್ಥಸದ್ವಿಷಯಕವಾದ ಈಕ್ಷಣದ ಜೊತೆಗೆ ಏಕವಿಷಯತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಅದು ನಿರುಪಾಧಿಕಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಕವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದಿರಿ. ಇದು ವ್ಯಾಹತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನಫಲಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಓಂಕಾರೋಪಾಧಿಕ-ವಿಷಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದಿರಿ. ಇದೂ ಕೂಡ ವ್ಯಾಹತವಾಗಿದೆ. ಅಂದರೆ ಮೊದಲು ನಿರುಪಾಧಿಕ-ಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯವೆಂದು ಒಪ್ಪಿ, ಅನಂತರ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನಫಲಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಸೋಪಾಧಿಕಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದು ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಮತ್ತು ಓಂಕಾರೋಪಾಧಿಕವಾದ ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನಫಲವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಓಂಕಾರೇಣೈವಾನೇನಾನ್ವೇತಿ ವಿದ್ವಾನ್ ಯತ್ತಚ್ಚಾಂತಮಜರಮಮೃತಮಭಯಂ ಪರಂ ಚ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿ ಓಂಕಾರಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನಫಲವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಮತ್ತು

'ಈಕ್ಷಣಸ್ಯಾನುಸಾರೇಣ ಧ್ಯಾನಂ ಸದ್ವಿಷಯಂ ಯದಿ |

ತರ್ಹಿ ಧ್ಯಾನಾನುಸಾರೇಣಾಸ್ತಿಕ್ಷಣಂ ಕಲ್ಪಿತಾರ್ಥಕಮ್ ||೧||'

ಈಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಧ್ಯಾನವು ಸತ್ಪದಾರ್ಥವಿಷಯಕವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೀರಿ. ಹಾಗಾದರೆ ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಈಕ್ಷಣವೇ ಕಲ್ಪಿತಾರ್ಥವಿಷಯಕವೆಂದು ಏಕೆ ಹೇಳಬಾರದು?

ನಮ್ಮ ಮತದಲ್ಲಿ 'ಯೋಷಿತಮಗ್ನಿಂ ಧ್ಯಾಯೇತ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಆರೋಪಿತ ವಿಷಯತ್ವವನ್ನೇ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಪ್ರಕೃತ ಸದ್ವಿಷಯಕತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು 'ಯ ಏಷೋಽಂತರಾದಿತ್ಯೇ ಹಿರಣ್ಮಯಃ ಪುರುಷೋ ದೃಶ್ಯತೇ' 'ಯದಾ ಪಶ್ಯಃ ಪಶ್ಯತೇ ರಗ್ವರ್ಣಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಈಕ್ಷಣವೂ ಕೂಡ ಮಿಥ್ಯಾವಿಷಯಕವೇ ಆಗಿದೆಯೆಂದು ನೀವು ಒಪ್ಪಲೇ ಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಆರೋಪಿತ-ವಿಷಯಕವಾದ ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಈಕ್ಷಣವನ್ನು ಕಲ್ಪಿತಾರ್ಥವಿಷಯಕವೆಂದು ಹೇಳುವುದೇ ಸಮಂಜಸ.

'ಯ ವಿಷೋಽಂತರಾದಿತ್ಯೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ ವಿಷಯತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುತ್ತೇವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ, ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭವಿಷಯಕವೆಂದೂ ಸಹ ಹೇಳಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನು 'ಪರಾತ್ತರಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಲ್ಲ. ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ನಿಮ್ಮಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಧಿಕರಣಗಳಂತೆ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ ಅದ್ವೈತಿಗಳು 'ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಜೀವ ಹಾಗೂ ಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ ಕರ್ತೃ-ಕರ್ಮಭಾವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ ಭೇದವನ್ನೇ ಒಪ್ಪಿದಂತಾಯಿತು. ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ದೃಶ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅದ್ವೈತಿಗಳಿಗೆ ಈ ಅಧಿಕರಣವೂ ಕೂಡ ಮುಳುಗಿದೆ.

ರಾಮಾನುಜರ ಅಧಿಕರಣಶರೀರ ಹೀಗಿದೆ - 'ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮ' 'ಪರಾತ್ತರಂ' 'ಪುರಿಶಯಂ ಪುರುಷಮೀಕ್ಷತೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯನಾದವನೂ ಸಹ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ 'ವ್ಯಪದೇಶಾತ್' ಪರಮಾತ್ಮತ್ವೇನ ವ್ಯಪದೇಶ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಎಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ.

ಪ್ರಶ್ನೆ - ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವೇ ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಪುರುಷಮೀಕ್ಷತೇ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಾತ್ತರತ್ವಾದಿಲಿಂಗಗಳು ಕೇಳಿಸುತ್ತಿವೆ. 'ಯಥಾ ಪಾದೋದರಸ್ತ್ವಾಚಾ ವಿನಿರ್ಮುಚ್ಯತೇ ಏವಂ ಹೈವ ಸ ಪಾಪ್ತನಾ ವಿನಿರ್ಮುಕ್ತಃ' 'ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ ಸರ್ಪವು ತನ್ನ ಚರ್ಮವನ್ನು ಕಳಚಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೋ, ಅದರಂತೆ ಪರಾತ್ತರನಾದವನನ್ನು ತಿಳಿದಂತಹ ಪುರುಷನು ಪಾಪಗಳನ್ನು ಕಳಚಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಾತ್ತರನನ್ನು ತಿಳಿದವನು ಪಾಪಲೇಪವಿಲ್ಲದವನಾಗುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಮೃತತ್ವ-ಅಭಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಧರ್ಮಗಳೇ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಗೋಚರವಾಗುತ್ತಿವೆ. ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲವೂ ಪರಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಕವೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಹುಟ್ಟಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ ?

ಉತ್ತರ - ಚತುರ್ಮುಖನೇ ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ವಿಷಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಸೋಽಂತರಿಕ್ಷಂ ಯಜುರ್ಭಿಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಪ್ರಣವದ ಒಂದು ಅಕ್ಷರದ ಧ್ಯಾನದಿಂದ ಮನುಷ್ಯಲೋಕವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಎರಡು ಅಕ್ಷರಗಳ ಧ್ಯಾನದಿಂದ ಅಂತರಿಕ್ಷಲೋಕದ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಪ್ರಾಕೃತವಾದ

ಅಂತರಿಕ್ಷಲೋಕದ ಸನ್ನಿಧಾನದಿಂದ ಮುಂದಿರುವ 'ಸ ಸಾಮಭಿರುನ್ನೀಯತೇ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಮ್' ಮೂರು ಅಕ್ಷರಗಳ ಧ್ಯಾನದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವು ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವೇ ಆಗಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯನಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಉದಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ರಾಮಾನುಜರು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ಉದಯವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಈ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಅಂತಸ್ತದ್ಧರ್ಮೋಪದೇಶಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ, 'ಭೇದವ್ಯಪದೇಶಾಚ್ಚಾನ್ಯಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕೇವಲ 'ವ್ಯಪದೇಶಾತ್' ಎಂದಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದೇ, ಆ ವ್ಯಪದೇಶಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾದದ್ದು ಯಾವುದು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತ ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ 'ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ವ್ಯಪದೇಶಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾದದ್ದನ್ನೇ 'ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮ' ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಲು ಬರುವಾಗ 'ವ್ಯಪದೇಶಾತ್' ಎಂಬುದನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳುವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಅಂದರೆ ಅರ್ಥವಿಶೇಷಘಟಿತವಾದ ಹೇಳುವೇ ಸಿದ್ಧಾಂತಸಾಧಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಂತಹ ಅರ್ಥವಿಶೇಷಘಟಿತವಾದ ವ್ಯಪದೇಶವನ್ನೇ ಹೇಳುವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕು. 'ತದ್ಧರ್ಮ' 'ಭೇದ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವ್ಯಪದೇಶದ ಜೊತೆಗೆ ಸಿದ್ಧಾಂತಸಾಧಕವಾದ ಅಥವಾ ವಿಶೇಷವಾಚಕ ಶಬ್ದಗಳು ಸೇರಿರುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಎಂದರ್ಥ.

ಮತ್ತು ಸನ್ನಿಧಾನದ ಬಲದಿಂದ ಲಿಂಗಾದಿಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥಾಂತರವನ್ನು ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆಂದು ನೀವು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದೂ ಕೂಡ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ನಿಮ್ಮ ಪ್ರಕಾರ ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಶಾಸ್ತ್ರದ ಪೂರ್ವಭಾಗವೆಂದೇ ಪರಿಗಣಿತವಾದ ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಾಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ 'ಆನಂತರ್ಯಮಚೋದನಾ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಲಿಂಗಾದಿಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಕೂಡ ಸನ್ನಿಧಾನವೇ ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ವಿಪರೀತವಾಗಿ ಸನ್ನಿಧಾನದಿಂದ ಲಿಂಗಾದಿಗಳಿಗೆ ನೀವು ಹೇಳುತ್ತಿರುವ ದೌರ್ಬಲ್ಯವು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸನ್ನಿಧಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಲು ನಿಮ್ಮಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸದಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ, ಸತ್ವರ್ದೀಪಾವಳಿ, ತತ್ವಪ್ರದೀಪ, ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ, ಭಾವದೀಪ ಇವುಗಳ ಅನುವಾದವು ಹಾಗೂ ತಂತ್ರದೀಪಿಕೆಯ ಜೊತೆ ಮತ್ತೆಯ ವಿಮರ್ಶೆಯು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು

॥ ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀಹಯಗ್ರೀವೋ ವಿಜಯತೇತಮಾಮ್ ॥

ದಹರಾಧಿಕರಣ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ, ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ, ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ,
ತತ್ವಪ್ರದೀಪ, ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ, ಭಾವದೀಪ
ವಿಶೇಷವಿಚಾರದೊಂದಿಗೆ ಕನ್ನಡಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಅನುವಾದ
ಮತ್ತು
ತಂತ್ರದೀಪಿಕೆಯ ಜೊತೆ ಮತತ್ರಯ ವಿಮರ್ಶೆ

॥ ಹರಿಃ ಓಂ ॥

॥ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸಾಯ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀಮದ್‌ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

ದಹರಾಧಿಕರಣ

॥ ಅಥ ದಹರಾಧಿಕರಣಮ್ ॥

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

‘ದಹರ ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ब्रह्मसूत्रम् - ॥ दहर उत्तरेभ्यः ॥ २४ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ - ಸಣ್ಣದಾದ ಹೃದಯ ಪದ್ಮದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುವವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಹೊರತು ಜೀವಾದಿಗಳಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ.

ಅರ್ಥ -- ದಹರೇ = ‘ದಹರಂ ಪುಂಡರೀಕಂ ವೇಶ್ಮ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಹೃತ್ತದ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಸಣ್ಣದಾದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುವವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ ಹೊರತು ಜೀವಾದಿಗಳಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ = ‘ಯ ಆತ್ಮಾ ಅಪಹತಪಾಪಾ’ ಮುಂತಾದ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಕೊಡುವುದರಿಂದ.

ಜಗದ್ಗುರು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ಸಕಲಕ್ಕೂ ಆಧಾರವಾದದ್ದು ಆಕಾಶವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ

**ब्रह्मसूत्रभाष्यम् - चन्द्रादित्याद्याधारत्वं विष्णोरुक्तम् । तच्च 'एतस्मिन्
ब्रह्मपुरे दहरं पुण्डरीकं वेङ्गम दहरोऽस्मिन्नन्तर आकाशः किं तदत्र
विद्यते' (छां. ८-१-२.) 'उभे अस्मिन् द्यावापृथिवी अन्तरेव
समाहिते उभावग्निश्च वायुश्च सूर्याचन्द्रमसावुभौ । विद्युन्नक्षत्राणि'
(छां ८-१-३) इत्यादिनाऽऽकाशस्य प्रतीयते ।**

ಅನುವಾದ - ಚಂದ್ರ, ಸೂರ್ಯ, ಸ್ವರ್ಗ, ಭೂಮಿ ಇವುಗಳಿಗೆ ಆಧಾರನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೆಂದು ಹಿಂದಿನ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಣಯಿಸಲಾಯಿತು. ಆದರೆ ಛಾಂದೋಗ್ಯ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಆಕಾಶವೇ ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಧಾರವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ -

‘ಹೃದಯ ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣದಾದ ಕಮಲದಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮಾಕಾಶವಿದೆ’ ಎಂದು ಗುರುಗಳು ಉಪದೇಶಿಸಿದಾಗ ಶಿಷ್ಯನು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ. ‘ಆ ಸೂಕ್ಷ್ಮಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಏನಿದೆ?’ ಗುರುಗಳು ಹೀಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾರೆ - ‘ಸೂಕ್ಷ್ಮಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಗ, ಭೂಮಿ ಎಲ್ಲವೂ ಸಹ ಒಳಗೆ ಆಶ್ರಿತವಾಗಿವೆ ಮತ್ತು ಮಿಂಚು ನಕ್ಷತ್ರ ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಛ್ರಿತಕ ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲೇ ಆಶ್ರಿತವಾಗಿವೆ’ ಎಂದು.

ಈ ಛಾಂದೋಗ್ಯದ ಪ್ರಕರಣವನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರಾದಿಗಳಿಗಲ್ಲಾ ಆಧಾರವಾದದ್ದು ಆಕಾಶವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಜೀವ, ಆಕಾಶ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಆಪಾತತಃ ತೋರುವ ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವಿಕೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥದ ‘ದಹರ’ ಎಂಬ ಧರ್ಮದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಿಂದ ‘ಹೃದದ್ರವ್ಯತ್ವ’ವೆಂಬ ಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ನೇರವಾಗಿ ಅಥವಾ ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಸಾಧಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಲಿಂಗದ

ಸಮನ್ವಯದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಅನೇಕ ಧರ್ಮಗಳ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಮೊದಲು ವಿಷಯ ಮತ್ತು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ -

ಚಂದ್ರಾದಿತ್ಯಾದ್ಯಾಧಾರತ್ವಂ = ಚಂದ್ರ, ಸೂರ್ಯ, ಸ್ವರ್ಗ ಮೊದಲಾದವು-
ಗಳಿಗೆ ಆಧಾರವಾಗಿರುವಿಕೆಯು, ವಿಷ್ಣೋಃ = ವಿಷ್ಣುವಿನ, ಉಕ್ತಮ್ =
ಧರ್ಮವೆಂದು ಹಿಂದಿನ ಆಕ್ಷರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಯಿತು, ತಚ್ಚ =
ಅಂತಹ, ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರಾದಿ ಆಧಾರತ್ವವು ಮತ್ತು ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಥತ್ವವು
ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ತೋರುತ್ತಿದೆ. ಈ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವು ಹೀಗಿದೆ -

ವಿತ್ಯಸ್ಮಿನ್ ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ = ಇಂತಹ ಹೃದಯವೆಂಬ ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ, ದಹರಂ =
ಸಣ್ಣದಾದ, ಪುಂಡರೀಕಂ ವೇಶ್ಯ = ಕಮಲವೆಂಬ ಮನೆಯು ಇದೆಯೋ,
ತಸ್ಮಿನ್ = ಅದರಲ್ಲಿ, ದಹರಃ ಆಕಾಶಃ = ಅತ್ಯಂತ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ
ಆಕಾಶವು ಇರುತ್ತದೆ, ಹೀಗೆ ಗುರುಗಳು ಶಿಷ್ಯನಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿದರು.

ಶಿಷ್ಯನು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ. ತದತ್ರ = ಆ ಸೂಕ್ಷ್ಮಾಕಾಶದಲ್ಲಿ, ಕಿಂ ವಿದ್ಯತೇ =
ಏನಿದೆ?

ಗುರುಗಳು ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾರೆ, ಅಸ್ಮಿನ್ = ಈ ಸೂಕ್ಷ್ಮಾಕಾಶದಲ್ಲಿ,
ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ = ಸ್ವರ್ಗ, ಭೂಮಿ ಮೊದಲಾದವು, ಅಂತರೀಪ =
ಒಳಗೇ, ಸಮಾಹಿತೇ = ಆಶ್ರಿತವಾಗಿವೆ, ಮತ್ತು ಉಭೇ = ಮುಕ್ತ ಮತ್ತು
ಅಮುಕ್ತರಿಬ್ಬರೂ, ಅಗ್ನಿಶ್ಚವಾಯುಶ್ಚ ಉಭೌ = ಅಗ್ನಿ, ವಾಯುಗಳಿಬ್ಬರೂ,
ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸೌ ಉಭೌ = ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರರಿಬ್ಬರೂ,
ವಿದ್ಯುನ್ನಕ್ಷತ್ರಾಣಿ = ಮಿಂಚು ಹಾಗೂ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು, (ನೆಲೆಸಿವೆ),
ಇತ್ಯಾದಿನಾ = ಇವೇ ಮೊದಲಾದ, ಶ್ರುತಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ, ಆಕಾಶಸ್ಯ =
ಆಕಾಶಕ್ಕೆ, ಪ್ರತೀಯತೇ = ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರಾದಿ ಆಧಾರತ್ವವು ಮತ್ತು
ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಥತ್ವವು ತೋರುತ್ತದೆ.

ಆಕಾಶವೆಂದರೆ ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್ — ಸ ಚಾಽಕಾಶೋ ನ ವಿಷ್ಣುಃ । 'ತಸ್ಯಾನ್ತೇ ಸುಖೀಽ ಸೂಕ್ಷ್ಮಂ (ತಸ್ಮಿನ್ ಸರ್ವಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಮ್') (ಮಹಾನಾ. ೧-೧.) ಇತಿ ಶ್ರುತೇರಿತಿ । ಅತ ಆಹ —

ಅನುವಾದ - ಈ ಆಕಾಶವಾದರೂ, ವಿಷ್ಣುವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ, ಏಕೆಂದರೆ ಮಹಾನಾರಾಯಣೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ, 'ತಸ್ಯಾಂತೇ ಸುಖೀರಂ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ, ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಜಡಾಕಾಶವನ್ನೇ ಸರ್ವಾರ್ಥಧಾರವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಈ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರಕಾರರು, ಸೂತ್ರವನ್ನು ರಚಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ದಹರ ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ' ಎಂದು.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಆಕಾಶವು ಸಕಲಕ್ಕೂ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಹೃದಯಪದ್ಧದಲ್ಲಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳೋಣ. 'ಆಕಾಶಸ್ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಂತೆ, ಆಕಾಶಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣು ಪರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಹೃತ್‌ಪದ್ಧಸ್ಥತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಅಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ -

ಸ ಚ = ಅಂತಹ, ಆಕಾಶಃ = ಆಕಾಶವು, ವಿಷ್ಣುಃ = ವಿಷ್ಣುವೆಂದು, ನ = ಹೇಳಲಾಗದು, ಏಕೆಂದರೆ ನಾರಾಯಣೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ, ತಸ್ಯಾಂತೇ = ಹೃದಯದ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ, ಸುಖೀಽ = ಛಿದ್ರ ಸ್ವರೂಪವಾದ, ಸೂಕ್ಷ್ಮಂ = ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ತತ್ವವಿದೆ, ತಸ್ಮಿನ್ = ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ, ಸರ್ವಂ = ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥವೂ, ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಂ = ಆಶ್ರಿತವಾಗಿದೆ, ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ = ಹೀಗೆ ಶ್ರುತಿಗಳಿರುವುದರಿಂದ, ಭೂತಾಕಾಶವೇ ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಹೃತ್ಪದ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಸಣ್ಣ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿರುವವನು ನಾರಾಯಣನೇ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್ - || ದಹರ उत्तरेभ्यः ||

‘य आत्माऽपहतपाप्मा विजरो विमृत्युः, विशोकोऽविजिघत्सोऽ-
पिपासः सत्यकामः सत्यसङ्कल्पः सोऽन्वेष्टव्यः स विजिज्ञासितव्यः’
(छां.८-७-३) इत्यादिभ्य उत्तरेभ्यो गुणेभ्यो दहरे विष्णुरेव ।

ಅನುವಾದ - ಯಾವಾತನು ಸರ್ವನಿಯಾಮಕನೂ, ಪಾಪಲೇಪರಹಿತನೂ, ವೃದ್ಧಾಪ್ಯ ಮೊದಲಾದ ದೋಷಗಳಿಲ್ಲದವನೂ, ಮೃತ್ಯುವನ್ನು ಗೆದ್ದವನೂ, ದುಃಖರಹಿತನೂ, ನ್ಯೂನತೆ ಇಲ್ಲದವನೂ, ಹಸಿವು, ನೀರಡಿಕೆ ಮೊದಲಾದ ದೋಷಗಳಿಲ್ಲದವನೂ, ಸತ್ಯವಾದ ಕಾಮನೆ ಉಳ್ಳವನೂ, ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪನೂ ಆಗಿದ್ದಾನೋ ಅಂತಹವನೇ ಹುಡುಕಲು (ಅನ್ವೇಷಣೆಗೆ) ಯೋಗ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅವನನ್ನೇ ವಿಚಾರ ಮಾಡಬೇಕು. ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಛಾಂದೋಗ್ಯವು ಹೃತ್ಪದ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಗಳುತ್ತಿದೆ. ಈ ಎಲ್ಲ ಗುಣಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಅಸಾಧಾರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಹೃತ್ಪದ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದಾನೆಂದು, ಹಾಗೂ ಸರ್ವಾಧಾರನೆಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅವತಾರಿಕೆ ನೀಡುತ್ತಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ -

ದಹರಃ = ಹೃತ್ಪದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶವೆಂದರೆ ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ,
ವಿಕಂದರೆ , ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ = ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ
ಗುಣಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೇ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ.

ಛಾಂದೋಗ್ಯದ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಗಳು ಹೀಗಿವೆ - ಯಃ =
ಯಾವಾತನು, ಆತ್ಮಾ = ಸಕಲನಿಯಾಮಕನೋ, ಅಪಹತಪಾಪ್ಮಾ =
ಪಾಪಲೇಪಗಳಿಂದ ರಹಿತನೋ, ವಿಜರಃ = ವೃದ್ಧಾಪ್ಯವೇ ಮೊದಲಾದ
ದೋಷಗಳಿಲ್ಲದವನೋ, ವಿಮೃತ್ಯುಃ = ಮೃತ್ಯುವನ್ನು ಗೆದ್ದವನೋ,
ವಿಕೋಕಃ = ದುಃಖರಹಿತನೋ, ಅವಿಜಿಘತ್ಸಃ = ಹಸಿವು ಇಲ್ಲದವನೋ,

ಅಪಿಪಾಸಃ = ಬಾಯಾರಿಕೆ ಇಲ್ಲದವನೋ, ಸತ್ಯಕಾಮಃ = ಸತ್ಯವಾದ ಕಾಮನೆಯುಳ್ಳವನೋ, ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪಃ = ಯಾವುದೇ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ವ್ಯರ್ಥವಾಗದಂತಹ ಸಂಕಲ್ಪ ಉಳ್ಳವನೋ, ಸಃ = ಅಂತಹ ವ್ಯಕ್ತಿಯೇ, ಅನ್ವೇಷ್ಯಃ = ಹುಡುಕಲು ಯೋಗ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ, ಸಃ = ಅವನೇ, ವಿಜ್ಞಾಪಿತವ್ಯಃ = ವಿಚಾರ ಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯನು, ಇತ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ = ಇವೇ ಮೊದಲಾದ, ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ = ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿರುವ, ಗುಣೇಭ್ಯಃ = ಗುಣಗಳಿಂದ, ದಹರೇ = ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಇರುವವನು, ವಿಷ್ಣುರೇವ = ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಪಹತಪಾಪೃತ್ವಾದಿಗುಣಗಳೆಲ್ಲವೂ ವಿಷ್ಣುವಿನದ್ದೇ ಆಗಿದೆ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್ - 'ಯೋಽಶಾನಾಯಾಪಿಪಾಸೇ ಶೋಕಂ ಮೋಹಂ ಜರಾಂ ಮೃತ್ಯುಮತ್ಯೇತಿ' (ಬೃ.೪-೪) 'ಸ ಏಷ ಸರ್ವೇಭ್ಯಃ ಪಾಪಮಭ್ಯ ಉದಿತಃ' (ಛಾ.೧-೬-೭) ಇತ್ಯಾದಿನಾ ವಿಷ್ಣೋರೇವ ಹಿ ತೇ ಗುಣಾಃ ।

ಅನುವಾದ - 'ಯಾವಾತನು ಹಸಿವು, ನೀರಡಿಕೆ, ದುಃಖ, ಭ್ರಾಂತಿ, ಮುಪ್ಪು, ಮರಣ ಇವುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ದಾಟಿದ್ದಾನೋ, ಅಂತಹ ವ್ಯಕ್ತಿಯೇ, ಸಕಲ ಪಾಪಗಳಿಂದ ರಹಿತನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ'. ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಪಾಪರಾಹಿತ್ಯಾದಿ ಗುಣಗಳು, ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುತ್ತವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- 'ಯಃ = ಯಾವಾತನು, ಅಶನಾಯಾ = ಹಸಿವು, ಪಿಪಾಸೇ = ನೀರಡಿಕೆಗಳನ್ನು, ಶೋಕಂ = ದುಃಖವನ್ನು, ಮೋಹಂ = ಮೂರ್ಛೆಯನ್ನು, ಜರಾಂ = ಮುಪ್ಪನ್ನು, ಮೃತ್ಯುಂ = ಮರಣವನ್ನು, ಅತ್ಯೇತಿ = ದಾಟಿದ್ದಾನೋ, ಸ ವಿಷಃ = ಅಂತಹ ಇವನೇ, ಸರ್ವೇಭ್ಯಃ ಪಾಪೃಭ್ಯಃ = ಸಕಲ ಪಾಪಗಳಿಂದ, ಉದಿತಃ = ರಹಿತನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾನೆ', ಇತ್ಯಾದಿನಾ = ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ, ತೇ ಗುಣಾಃ = ಹಿಂದಿನ ಅಪಹತಪಾಪೃತ್ವಾದಿ ಸಮಸ್ತ ಗುಣಗಳು, ವಿಷ್ಣೋರೇವ ಹಿ = ಭಗವಂತನದ್ದೇ ಆಗಿವೆ.

ಹಸಿವು ನೀರಡಿಕೆಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದವನು ಶ್ರೀಹರಿ ಮಾತ್ರ

ब्रह्मसूत्रभाष्यम् - 'नित्यतीर्णाशनायादिरिक एव हरिः स्वतः ।

अशनायादिकानन्ये तत्प्रसादात् तरन्ति हि ॥'

इति पात्रे ॥

ಅನುವಾದ - ನಿರಂತರವಾಗಿ ಹಸಿವು ನೀರಡಿಕೆಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದವನು ಶ್ರೀಹರಿ ಮಾತ್ರ. ಅವನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಬೇರೆಯವರೂ ಸಹ ಹಸಿವು, ನೀರಡಿಕೆಗಳನ್ನು ಗೆಲ್ಲಬಹುದು. ಹೀಗೆ ಪದ್ಮಪುರಾಣವು ಹೇಳಿದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಆದರೂ ಸಹ ಇವುಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಗುಣಗಳಲ್ಲ. ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಮೊದಲಾದವರಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಇಂತಹ ಗುಣಗಳು ಇರಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ -

ಸ್ವತಃ = ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ಅಪೇಕ್ಷೆ ಇಲ್ಲದೇ, ನಿತ್ಯತೀರ್ಣಾಶನಾಯಾದಿಃ = ಅನಾದ್ಯಂತಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ಹಸಿವು ನೀರಡಿಕೆಗಳನ್ನು ದಾಟದವನು, ಏಕ ಏವ = ಒಬ್ಬನೇ ಆದ, ಹರಿಃ = ಶ್ರೀಹರಿಯು, ತತ್ ಪ್ರಸಾದಾತ್ = ಇಂತಹ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದಲೇ, ಅನ್ಯೇ = ರಮಾಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳೂ ಸಹ, ಅಶನಾಯಾದಿಕಾನ್ = ಹಸಿವು, ನೀರಡಿಕೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು, ತರಂತಿ = ದಾಟುತ್ತಾರೆ, ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಪಾದ್ಮೇ = ಪದ್ಮ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಸಾಪೇಕ್ಷನಿರಪೇಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ನಿರಪೇಕ್ಷವು ಸ್ವೀಕಾರಾರ್ಹ

ब्रह्मसूत्रभाष्यम् - सापेक्षनिरपेक्षयोश्च निरपेक्षं स्वीकर्तव्यम् ।

ಅನುವಾದ - ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿಗುಣಗಳು ಸಹಜವಾಗಿ ಇವೆ. ಬೇರೆಯವರಲ್ಲಿ ಈ ಗುಣಗಳು ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅಧೀನವಾಗಿವೆ. ಸಾಪೇಕ್ಷನಿರಪೇಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ನಿರಪೇಕ್ಷವಾದದ್ದನ್ನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಹಸಿವು ನೀರಡಿಕೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಮೀರಿರುವಿಕೆ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಗುಣವೆಂದರೆ, ನಿರಪೇಕ್ಷವಾದ ಗುಣಗಳನ್ನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಮೊದಲಾದವರಲ್ಲಿ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿಗಳು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿರದಿದ್ದರೂ, ಅಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಇರುತ್ತವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲವೆ ? ಆದ್ದರಿಂದ 'ಅಪಹತಪಾಪತ್ವ' ಎಂಬ ಗುಣದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ದಹರಸ್ಥನೆಂದು ಹೇಗೆ ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತೀರಿ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ -

ಸಾಪೇಕ್ಷ-ನಿರಪೇಕ್ಷಯೋಕ್ತ = ಪಾರತಂತ್ರ್ಯ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ, ನಿರಪೇಕ್ಷಂ = ಸ್ವತಂತ್ರವಾದದ್ದೇ, ಸ್ವೀಕರ್ತವ್ಯಂ = ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಡಬೇಕು.

ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪವೆಂದರೆ ಮಹಾವಿಷ್ಣು ಮಾತ್ರ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್ - 'ಸತ್ಯಕಾಮೋಽಪರೋ ನಾಸ್ತಿ ತಮೃತೇ ವಿಷ್ಣುಮವ್ಯಯಮ್ ।

ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಮನ್ಯೇಷಾಂ ಭವೇತ್ ತತ್ಕಾಮ್ಯಕಾಮಿತಾ ॥'

ಇತಿ ಚ ಸ್ಕಾಂದೇ ॥

ಅನುವಾದ - ನಾಶರಹಿತನಾದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಮೊದಲಾದವರೂ ಸಹ ಸತ್ಯ ಸಂಕಲ್ಪರಲ್ಲ. ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಮೊದಲಾದವರಲ್ಲಿರುವ ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಧೀನವೇ ಆಗಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ದಹರಸ್ಥನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪವು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮವೆಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ವಿಷ್ಣುವೇ ಹೃತ್ತದ್ವೈಸ್ಥನೆಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಸಾಪೇಕ್ಷತ್ವ, ನಿರಪೇಕ್ಷತ್ವಗಳಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿಗಳು ಅಭಾವರೂಪವಾದ ಕಾರಣ ಆಕಾಶಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ನೇರವಾಗಿ ಅಥವಾ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಕೂಡಬಹುದು. ಆದರೆ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿಭಾವರೂಪವಾದ ಗುಣಗಳು ಬೇರೆಯವರಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಸಹ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇಂತಹ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿಗುಣಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಹೃತ್ತದ್ವೈಸ್ಥನೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಬಹುದು.

ಸತ್ಯಕಾಮಃ = ಅಪ್ರತಿಹತವಾದ ಸಂಕಲ್ಪವುಳ್ಳವನು, ತಂ ವಿಷ್ಣುಂ ಋತೇ = ಆ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಅಪರಃ = ಮತ್ತೊಬ್ಬ ದೇವತೆಯು, ನಾಸ್ತಿ =

ಇರುವುದಿಲ್ಲ, ಅನ್ಯೇಷಾಂ = ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿರುವ, ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಂ
 = ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪಗುಣವು, ತತ್ ಕಾಮಕಾಮಿತಾ = ಪರಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛೆಗೆ
 ಅನುಗುಣವಾಗಿಯೇ ಕಾಮನು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು, ಭವೇತ್ =
 ಆಗಿರುತ್ತದೆ, ಇತಿ ಚ = ಎಂಬುದಾಗಿಯೂ ಸ್ಥಾನದಪುರಾಣದಲ್ಲಿ
 ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ದಹರನೆಂದು, ಹೃತ್ತದ್ವೈತ್ಯನೆಂದು
 ನಿರ್ಣಯವಾಯಿತು.

ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ

ಆಕಾಶಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಚ್ಯವಾದ ಭೂತಾಕಾಶವು ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ: - || ದಹರ उत्तरेभ्यः || १४ ||

चन्द्रेत्यादेरयमर्थः । अथ 'यदिदमस्मिन् ब्रह्मपुरे' इत्याम्नायते ।
 तत्राकाशस्य चन्द्राद्याधारत्वमुच्यते । स चाकाशशब्दाभिधेयो भूताकाशो न
 विष्णुः ।

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಚಂದ್ರಾದಿತ್ಯದ್ಯಾಧಾರತ್ವಂ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ 'ಆದಿ' ಪದಕ್ಕೆ
 ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ - 'ಆಥ ಯದಿದಮಸ್ಮಿನ್ ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ' ಎಂದು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ
 ಚಂದ್ರಾದಿತ್ಯದ್ಯಾಧಾರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. 'ಆಕಾಶ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭೂತಾಕಾಶವೆಂದೇ ಅರ್ಥ
 ಹೊರತು ವಿಷ್ಣುವೆಂದಲ್ಲ.

ಆಕಾಶಶಬ್ದವು ಭೂತಾಕಾಶವೆನ್ನಲು ಸಂವಾದ ಪ್ರಮಾಣ

सत्तर्कदীपावलि: - 'हृदयं तद्विजानीयात्' 'तस्यान्ते सुषिरं सूक्ष्मं
 तस्मिन् सर्वं प्रतिष्ठितम्' इति श्रुत्यन्तरसंवादात्

‘ಹೃದಯಂ ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾತ್’ ‘ತಸ್ಯಾಂತೇ ಸುಷಿರಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮಂ ತಸ್ಮಿನ್ ಸರ್ವಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಮ್’ ಎಂಬ ಸಮಾಖ್ಯಾಶ್ರುತ್ಯಂತರದ ಸಂವಾದ ಇರುವುದರಿಂದ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ಸಮಾಪ್ತಿ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ: - ‘एतस्य वा अक्षरस्य’ इत्यादिना विष्णोरेवेति, तन्न । सिद्धयतीत्येवं प्राप्तेऽभिधीयते ।

ಆದ್ದರಿಂದ ಚಂದ್ರಾದಿತ್ಯಾದ್ಯಾಧಾರತ್ವವನ್ನು, ‘ಎತಸ್ಯ ವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಏನು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಯಿತೋ ಅದು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಚಂದ್ರಾದಿತ್ಯಾದ್ಯಾಧಾರನಾದವನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ: - चन्द्राद्याधारो विष्णुरेवात्र निर्दिश्यते, नाकाशम् ।

ಸಿದ್ಧಾಂತ - ಚಂದ್ರಾದಿತ್ಯಾದ್ಯಾಧಾರನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತದೆ ಹೊರತು ಆಕಾಶವಲ್ಲ.

ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪತ್ವಾದಿಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನದ್ದೇ ಧರ್ಮ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ: - ‘य आत्माऽपहतपाप्मा विजरो विमृत्युर्विशोकोऽविजिघित्सोऽपिपासः सत्यकामः सत्यसङ्कल्पः’ इत्युत्तरवाक्यविरोधात् ।

‘ಯ ಆತ್ಮಾಪಹತಪಾಪ್ಮಾ ವಿಜರೋ ವಿಮೃತ್ಯುರ್ವಿಶೋಕೋಽವಿಜಿಘಿತ್ಸೋಽಪಿಪಾಸಃ ಸತ್ಯಕಾಮಃ ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪಃ’ ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪತ್ವಾದಿ ಅಸಾಧಾರಣಗುಣಗಳೇ ಶ್ರುತವಾಗಿವೆ. ವಿಷ್ಣುವು ಆಕಾಶಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಲ್ಲವೆಂದರೆ, ಈ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವವನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವತಿ: - 'अथ यदिदमस्मिन् ब्रह्मपुरे दहरं पुण्डरीकं वेष्म दहरोऽस्मिन्नन्तराऽकाशस्तस्मिन् यदन्तस्तदन्वेष्टव्यम्, तद्वाव विजिज्ञासितव्यम्' इत्यन्वेष्टव्यतया यो निर्दिष्टो विष्णुः दहराकाशस्थः तद्धृदयाकाशसन्निहितं सर्वमुच्यते ।

'ಅಥ ಯದಿದಮಸ್ಮಿನ್ ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ ದಹರಂ ಪುಂಡರೀಕಂ ವೇಶ್ಮ ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ನಂತರಾಽಕಾಶಸ್ತಸ್ಮಿನ್ ಯದಂತಸ್ತದನ್ವೇಷ್ಯವ್ಯಮ್, ತದ್ವಾವ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಮ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಗೆ ವಿಷಯನಾದ ಯಾವ ವಿಷ್ಣುವಿದ್ದಾನೋ ಇವನು ದಹರಾಕಾಶ-
ದಲ್ಲಿರುತ್ತಾನೆ. ಅಂತಹ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವೂ ಸನ್ನಿಹಿತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇವನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವೂ ಆಶ್ರಿತವಾಗಿದೆ.

ಆದರೂ ಸರ್ವಗತನಾಗಿರುವನು

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವತಿ: - 'यावान् वाऽयमाकाशस्तावानधोऽन्तर्हृदय आकाश उभे अस्मिन् यावापृथिवी' इत्यादिना ।

'ಯಾವಾನ್ ವಾಽಯಮಾಕಾಶಸ್ತಾವಾನೇಷೋಽಂತರ್ಹೃದಯ ಆಕಾಶ ಉಭೇ ಅಸ್ಮಿನ್ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಪ್ತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಸಕಲಕ್ಕೂ ಆಧಾರನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ ಮತ್ತು ಸರ್ವಗತನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು.

ವ್ಯಾಪ್ತನಾದವನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಹೊರತು ಬಾಹ್ಯಾಕಾಶವಲ್ಲ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವತಿ: - अथवा विष्णुमेव न बाह्याकाशं व्यापकं हृत्कुहरस्याकाशशब्देन निर्दिश्य तत्स्यं सर्वमुच्यते ।

ಅಥವಾ ವಿಷ್ಣುವೇ ವ್ಯಾಪ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಹೊರತು ಬಾಹ್ಯಾಕಾಶವಲ್ಲ ; ಹೃದಯಗುಹೆಯಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿದ್ದಾನೆಂದು ನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡಿ ಅವನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವೂ ಇದೆ ಎಂದು 'ಆಕಾಶ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಶ್ರುತಿ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ.

ಹಸಿವು ನೀರಡಿಕೆಗಳನ್ನು ದಾಟಿದ್ದು ಭೂತಾಕಾಶವಲ್ಲ

ಸತ್ತಕದಿಪಾವತಿ: - उभे इत्यादिना अपहतपाप्मत्वादिगुणकश्च विष्णुरैवैतच्छ्रुत्यन्तरसंवादेन दृढीकरोति - योऽशनायेत्यादिना ॥ अशनाया विजिघित्सा क्षुदित्यर्थः ।

'ಉಭೇ ಅಸ್ಮಿನ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿಗುಣಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೇ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಶ್ರುತಂತರಸಂವಾದದಿಂದ ದೃಢಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಯೋಽಶನಾಯಾ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ. ಹಸಿವೆ ನೀರಡಿಕೆಗಳನ್ನು ದಾಟಿದ್ದಾನೆಂದರ್ಥ.

ಮುಕ್ತರಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ನಿತ್ಯತೀರ್ಣಾತ್ಮಾದಿಗಳು ಇರುವುದಿಲ್ಲ

ಸತ್ತಕದಿಪಾವತಿ: - नन्वशनायादिपिपासाद्यतिक्रमणं न विष्णोरेव, मुक्तानामपि सम्भवादित्याशङ्कित आह - नित्येति ॥

ಹಸಿವೆ, ನೀರಡಿಕೆಗಳನ್ನು ದಾಟಿರುವುದು ವಿಷ್ಣುವಿನದ್ದೇ ಲಕ್ಷಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಮುಕ್ತರಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಈ ಗುಣಗಳಿರುತ್ತವಲ್ಲವೆ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ನಿತ್ಯತೀರ್ಣಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣದ ಬಲದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮವೆಂದು ನಿಶ್ಚಯ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿಗಳು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ

ಸತ್ತಕದಿಪಾವತಿ: - नच दहराकाशस्याप्यपहतपाप्मत्वादिकं किञ्चिदाशङ्कनीयम्, अप्रसक्तप्रतिषेध प्रसङ्गात् । भगवदनुकूलेच्छावत्त्वमेव मुक्तानां सत्यकामत्वमित्यर्थः ॥

ದಹರಾಕಾಶಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಅಪಹತವಾಪತ್ತಾದಿಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲವೆ ? ಎಂದು ಶಂಕಿಸಬಾರದು. ಜಡವಾದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಪಾಪಕ್ಕೆ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯೇ ಇಲ್ಲ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಅದನ್ನು ನಿಷೇಧ ಮಾಡುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಮುಕ್ತರಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿಗಳು ಇದ್ದರೂ ಅವು ಭಗವಂತನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾದ ಇಚ್ಛೆಯೇ ಆಗಿರುತ್ತವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಶ್ರೀತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ

ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಏನಿದೆ ?

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - चन्द्रादित्याद्याधारत्वं विष्णोरुक्तं “सूर्याचन्द्रमसौ विधृती” इत्यादिना । तच्च “एतस्मिन् ब्रह्मपुरे दहरं पुण्डरीकं वेश्म दहारोऽस्मिन् अन्तराकाशः किं तदत्र विद्यते यदन्वेष्टव्यं यद्वाव विजिज्ञासितव्यमिति, स ब्रूयात् यावान्वाऽयमाकाशस्तावानेषोऽन्तर्हृदय आकाशः । उभे अस्मिन् यावापृथिवी अन्तरेव समाहिते । उभावग्निश्च वायुश्च सूर्याचन्द्रमसावुभौ” इत्यादावाकाशस्य प्रतीयते ।

ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಧಾರನಾದವನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು “ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸೌ ವಿಧೃತೌ ತಿಷ್ಠತಃ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಈ ಹಿಂದೆ ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ಆದರೆ ಇದೇ ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರಾದ್ಯಾಧಾರತ್ವವು ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾಗುತ್ತಿದೆ = ‘ಏತಸ್ಮಿನ್ ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ ದಹರಂ ಪುಂಡರೀಕಂ ವೇಶ್ಮ ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ ಅಂತರಾಕಾಶಃ ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ ಯದನ್ವೇಷ್ಯವ್ಯಂ ಯದ್ವಾವ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಮ್’ ಇತಿ, ಸ ಬ್ರೂಯಾತ್ ಯಾವಾನ್ವಾಽಯಮಾಕಾಶಸ್ತಾವಾನೇಷೋಽಂತರ್ಹೃದಯ ಆಕಾಶಃ । ಉಭೇ ಅಸ್ಮಿನ್ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಅಂತರೇವ ಸಮಾಹಿತೇ । ಉಭಾವಗ್ನಿಶ್ಚ ವಾಯುಶ್ಚ ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸಾವುಭೌ” “ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿರುವ ಈ ದೇಹವೆಂಬ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಹೃದಯ

ಕಮಲವೆಂಬ ಒಂದು ಮನೆಯಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಪ್ರದೇಶವಿದೆ. ಆ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಏನಿದೆ ? ಇದರ ಬಗ್ಗೆ ಅನ್ವೇಷಣೆ ಮಾಡಬೇಕು ಹಾಗೂ ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಬಾಹ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಆಕಾಶವಿದೆಯೋ, ಅದೆಲ್ಲವೂ ಈ ಜಾಗದಲ್ಲಿದೆ. ಮತ್ತು ಭೂಮ್ಯಾಕಾಶಗಳೆಲ್ಲವೂ ಇದರಲ್ಲೇ ಆಡಗಿದೆ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೇ ಅಗ್ನಿ, ವಾಯು, ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಇದನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿದ್ದಾರೆ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸೂರ್ಯ-ಚಂದ್ರಾದ್ಯಾಧಾರತ್ವವು ಪ್ರತೀತವಾಗುತ್ತಿದೆ.

ದಹರಾಕಾಶವೇ ಸಕಲಕ್ಕೂ ಆಶ್ರಯ, ಅಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುವವನು ಜೀವನೆಂಬುದು
ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ಸ ಚಾಽದಿತ్యాಧಾಧಾರ: ಕಿಂ ದಹರಾಕಾಶಸ್ಸಯಾದಾಹೋಸ್ವಿತ್ ತತ್ಸ್ಯ: ಕಶ್ಚಿದಿತಿದಾನಿಂ ಚಿಂತ್ಯತೇ । ಕಿಂ ತಾವಾತ್ ಪ್ರಾಪ್ತಮ್ ? ದಹರಾಕಾಶ ಇತಿ “ತಸ್ಯಾಂತೇ ಸುಖಿಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮಂ ತಸ್ಮಿನ್ ಸರ್ವಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಮ್” ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತ್ಯಂತರೇ ದಹರಸುಖಿಸ್ಯ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಪ್ರತಿತೇ: । ತತ್ಸ್ಯ: ಕಶ್ಚಿದಿತ್ಯಪರ: ಪಕ್ಷ: । ಸೌಽಪಿ ಜೀವ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಮ್ । ಹೃದಯಗತದಹರಾಕಾಶಾಂತಸ್ಥತ್ವಾತ್ । ಉಪರಿ ಚ ತತ್ಪರಾಮರ್ಶದರ್ಶನಾದಿತಿ ।

ಆದಿತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಧಾರವಾದದ್ದು ದಹರಾಕಾಶವೇ ಆಗಿದೆ. ಅಥವಾ ಆ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಸಕಲಕ್ಕೂ ಆಶ್ರಯನೆಂಬುದು ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ‘ತಸ್ಮಾಂತೇ ಸುಖಿರಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮಂ ತಸ್ಮಿನ್ ಸರ್ವಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಮ್’ ಎಂಬುದಾಗಿ ನಾರಾಯಣೋಪನಿಷತ್ತು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಆ ಸುಖಿಪ್ರದೇಶವೇ ಸಕಲಕ್ಕೂ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಆ ಸೂಕ್ಷ್ಮಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಇರುವ ವ್ಯಕ್ತಿಯೂ ಸಕಲಕ್ಕೆ ಆಧಾರ ಎಂಬುದು ಮತ್ತೊಂದು ಪಕ್ಷ. ಅವನು ಜೀವನೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಜೀವನು ಹೃದಯದ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿದ್ದಾನೆಂಬುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಮುಂದೆಯೂ ಸಹ ಆ ಜೀವನನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ದಹರಾಕಾಶದ ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಅಸಂಗತ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ಅತ್ರೋತ್ತರಂ - ‘ದಹರ ಉತ್ತರೇಭ್ಯ:’ ॥ ನ ತಾವತ್ ದಹರಾಕಾಶೋಽತ್ರ ಪ್ರತಿಪಾಠತೇ । “ತಸ್ಮಿನ್ ಯದಂತಸ್ತದನ್ವೇಷ್ಯಂ ತದ್ವಾ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಮ್” ಇತಿ

ತದಂತಸ್ಥಸ್ಯೈವಾನ್ವೇಷ್ಯತ್ವಪ್ರತಿಜ್ಞಾನಾತ್ । किन्तु तत्स्यः कश्चिदेव । स च दहराकाशे स्थितो विष्णुरेव ।

ಉತ್ತರವನ್ನು ಸೂತ್ರಕಾರರು 'ದಹರೇ ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಛಾಂದೋಗ್ಯದ ಪ್ರಕರಣದಿಂದ ದಹರಾಕಾಶವು ಪ್ರತಿವಾದ್ಯವೇ ಅಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ತಸ್ಮಿನ್ಯದಂತಸ್ತದನ್ವೇಷ್ಯಂ ತದ್ವಾವ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಮ್' ಅಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿದ್ದನ್ನೇ ಅನ್ವೇಷಣೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಹಾಗೂ ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂಬುದಾಗಿ, ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಪದಾರ್ಥದ ಬಗ್ಗೆ ಅನ್ವೇಷ್ಯತ್ವ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವಗಳ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಉಪನಿಷತ್ತು ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನೇ ಸಕಲಕ್ಕೂ ಆಧಾರವೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಬಾರದು. ಹೊರತಾಗಿ, ಆ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುವ ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನೇ ಅನ್ವೇಷಣೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಆ ವ್ಯಕ್ತಿಯಾದರೂ ಜೀವನಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ.

ವಿವರಣೆ - (ಸಂಗ್ರಹ) 'ಅಥ ಯದಿದಮಸ್ಮಿನ್ ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ ದಹರಂ ಪುಂಡರೀಕಂ ವೇಶ್ಮ | ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ನಂತರಾಕಾಶಃ | ತಸ್ಮಿನ್ ಯದಂತಃ ತದನ್ವೇಷ್ಯವ್ಯಮ್ | ತದ್ವಾವ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಂ' ಇತಿ |

ಈ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಪೂರ್ಣಗುಣನೂ, ಪೂರ್ಣಕಾಮನೂ ಆಗಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಹೃದಯಕಮಲರೂಪವಾದ ಸಣ್ಣಮನೆಯು ಆಶ್ರಿತವಾಗಿದೆ. ಈ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣ ಆಕಾಶವಿದೆ. ಅದರ ಒಳಗೆ ಏನು ಇದೆಯೋ ಅದನ್ನೇ ಹುಡುಕಬೇಕು ಅಂದರೆ ಮನನ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು.

ತಂ ಚೇದ್ ಬ್ರೂಯುಃ 'ಯದಿದಮಸ್ಮಿನ್ ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ ದಹರಂ ಪುಂಡರೀಕಂ ವೇಶ್ಮ, ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ನಂತರಾಕಾಶಃ, ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ ಯದನ್ವೇಷ್ಯವ್ಯಂ, ಯದ್ವಾವ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಂ' ಇತಿ |

ಸ ಬ್ರೂಯಾತ್ ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ ತಾವಾನೇಷೋಽಂತರ್ಹೃದಯ ಆಕಾಶಃ | ಉಭೇ ಅಸ್ಮಿನ್ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಆಂತರೇವ ಸಮಾಹಿತೇ | ಉಭಾವಗ್ನಿಶ್ಚ ವಾಯುಶ್ಚ ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸಾವುಭೌ ವಿದ್ಯುನ್ನಕ್ಷತ್ರಾಣಿ ಯಚ್ಚಾಸ್ತೇಹಾಸ್ತಿ ಯಚ್ಚ ನಾಸ್ತಿ ಸರ್ವಂ ತದಸ್ಮಿನ್ ಸಮಾಹಿತಂ ಇತಿ ||

ಆಗ ಗುರುಗಳನ್ನು ಶಿಷ್ಯರು ಹೀಗೆ ಕೇಳಬಹುದು - 'ಪರಮಾತ್ಮನ ಆವಾಸ ಸ್ಥಾನವಾದ ಈ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕ ಹೃದಯ ಕಮಲವಿದೆ ಮತ್ತು ಅದರೊಳಗೆ ಅಲ್ಪವಾದ ಆಕಾಶವಿದೆ ಎಂದಿರಿ. ಅದರಲ್ಲಿ ಹುಡುಕಬೇಕಾದುದು, ಮನನ ಮಾಡಬೇಕಾದುದು ಏನಿದೆ ? ಬ್ರಹ್ಮನಂತೂ ಅಲ್ಲ. ಅವನು ವ್ಯಾಪ್ತ. ಚಿಕ್ಕ ಹೃದಯಕಮಲದಲ್ಲಿ ಅವನು ಇರಲಾರ' ಎಂದು.

ಆಗ ಗುರುಗಳು ಹೇಳಬೇಕು - 'ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಹೃತ್ಕಮಲದೊಳಗಿನ ಆಕಾಶದೊಳಗೆ ಆಕಾಶನಾಮಕ ಪರಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ದಾನೆ. ಹೃದಯದ ಹೊರಗೆ ವ್ಯಾಪ್ತನಾಗಿರುವ ಆಕಾಶನಾಮಕನಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನು ದೇಶಕಾಲಗುಣಗಳಿಂದ ಹೇಗೆ ಅನಂತನಾಗಿರುವನೋ ಹಾಗೆಯೇ ಹೃತ್ಕಮಲದೊಳಗಿನ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ ಈ ಆಕಾಶನಾಮಕ ಪರಬ್ರಹ್ಮನೂ ಅನಂತನಾಗಿರುವನು. ಹೀಗೆ ಅವನು ಅಣುವೂ ಮಹತ್ವೂ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಹೃದಯಕಮಲದಲ್ಲಿ ಅಣುವಾಗಿ ನೆಲೆಸುವುದು ಅಸಂಭಾವಿತವಲ್ಲ. ಅವನನ್ನೇ ಮನನ ಮಾಡಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ, ಅವನಲ್ಲೇ ಮುಕ್ತರು, ಅಮುಕ್ತರು ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧರಾದ ಸ್ವರ್ಗ ಹಾಗೂ ಭೂಮಿಗಳ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳೂ, ಅಗ್ನಿ ಹಾಗೂ ವಾಯುಗಳ ಅಭಿಮಾನಿಗಳು, ಸೂರ್ಯ-ಚಂದ್ರರೂ, ವಿದ್ಯುತ್ ಹಾಗೂ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳೂ ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲರೂ ಆಶ್ರಿತರಾಗಿರುವರು'.

ತಂ ಚೇತ್ ಬ್ರೂಯುಃ 'ಅಸ್ಮಿನ್ ಚೇದಿದಂ ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ ಸರ್ವಂ ಸಮಾಹಿತಂ ಸರ್ವಾಣಿ ಚ ಭೂತಾನಿ ಸರ್ವೇ ಚ ಕಾಮಾಃ ಯದೈನತ್ ಜರಾಂವಾಪ್ನೋತಿ ಪ್ರಧ್ವಂಸತೇ ವಾ ಕಿಂ ತತೋಽತಿಶಿಷ್ಯತೇ' ಇತಿ | ಸ ಬ್ರೂಯಾತ್ 'ನಾಸ್ಯ ಜರಯೈತತ್ ಜೀರ್ಯತಿ | ನ ವಧೇನಾಸ್ಯ ಹನ್ಯತೇ | ಏತತ್ ಸತ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಮ್ | ಅಸ್ಮಿನ್ ಕಾಮಾಃ ಸಮಾಹಿತಾಃ | ಏಷ ಆತ್ಮಾಽಪಹತಪಾಪಾಃ ವಿಜರೋ ವಿಮೃತ್ಯುರ್ವಿ-ಶೋಕೋಽವಿಜಘ್ರೋಽಪಿಪಾಸಃ ಸತ್ಯಕಾಮಃ ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪೋ ಯಥಾ ಹ್ಯೇವೇಹ ಪ್ರಜಾಃ ಅನ್ವಾನ್ವಿತಂ ಯಥಾನುಶಾಸನಂ ಯಂ ಯಮಂತಮುಭಿಕಾಮಾ ಭವಂತಿ ಯಂ ಜನಪದಂ ಯಂ ಕ್ಷೇತ್ರಭಾಗಂ ತಂ ತಮೇವೋಪಜೀವಂತಿ ||

ಆ ಗುರುಗಳನ್ನು ಶಿಷ್ಯರು 'ಬ್ರಹ್ಮನ ಪುರವೆನಿಸಿರುವ ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವೂ ಇದೆ. ಎಲ್ಲ ಪ್ರಾಣಿಫಲೂ ಇವೆ ಮತ್ತು ಅವನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಕಾಮನೆಗಳು ಪೂರೈಸಿವೆ ಎಂದಾದರೆ, ಈ ಶರೀರವನ್ನು ಮುದಿತನವು ಆವರಿಸಿದಾಗ ಅಥವಾ ಶರೀರ ನಾಶವಾದಾಗ ಆ ಶರೀರದೊಳಗೆ ಯಾವುದು ತಾನೇ ಉಳಿದೀತು?' ಎಂದು ಕೇಳಿದರೆ ಗುರುಗಳು ಹೇಳಬೇಕು 'ಈ ಶರೀರದ ಮುದಿತನದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಮುದಿತನವೂ ಉಂಟಾಗದು, ಶರೀರದ ನಾಶದಿಂದ ನಾಶವೂ ಸಂಭವಿಸದು. ಈ ಪರಬ್ರಹ್ಮನು ವಾಪಲೇಪರಹಿತನೂ, ಮುದಿತನವಿಲ್ಲದವನೂ,

ಮರಣದೂರನೂ, ಶೋಕವಿಲ್ಲದವನೂ ಹಸಿವೆತ್ತಷ್ಟೆ ಪೀಡೆ ಇಲ್ಲದವನೂ, ಅಮೋಘ ಇಚ್ಛೆ ಉಳ್ಳವನೂ ಅಮೋಘ ಸಂಕಲ್ಪ ಉಳ್ಳವನೂ ಆಗಿರುವನು. ಸಾಯುಜ್ಯಮುಕ್ತರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಯೋಗ್ಯತೆಗೆ ಅನುಸಾರ ಅಂದರೆ ತಾರತಮ್ಯ- ಯುಕ್ತರಾಗಿಯೇ, ಪರಮಾತ್ಮನ ಆಜ್ಞಾನುಸಾರ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ. ಯಾವ ಯಾವ ದೇಶವನ್ನು ಯಾವ ಯಾವ ರಾಷ್ಟ್ರವನ್ನು, ಯಾವ ಯಾವ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಮುಕ್ತರು ಹೊಂದಲು ಇಚ್ಛಿಸುವರೋ ಅವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಪರಮಾತ್ಮನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಹೊರತು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಅಲ್ಲ.

ತತ್ ಯಥೇಹ ಕರ್ಮಜಿತೋ ಲೋಕಃ ಕ್ಷೀಯತೇ ಏವಮೇವಾಮುತ್ರ ಪುಣ್ಯಜಿತೋ ಲೋಕಃ ಕ್ಷೀಯತೇ ತದ್ ಇಹಾತ್ಮಾನಮನುವಿದ್ಯ ಪ್ರಜಂತ್ಯೇತಾನ್ ಚ ಸತ್ಯಾನ್ ಕಾಮಾನ್ | ತೇಷಾಂ ಸರ್ವೇಷು ಲೋಕೇಷ್ವಕಾಮಚಾರೋ ಭವತಿ | ಅಥ ಯ ಇಹಾತ್ಮಾನಮನುವಿದ್ಯ ಪ್ರಜಂತ್ಯೇತಾನ್ ಚ ಸತ್ಯಾನ್ ಕಾಮಾನ್ ತೇಷಾಂ ಸರ್ವೇಷು ಲೋಕೇಷು ಕಾಮಚಾರೋ ಭವತಿ ||

ಹೇಗೆ ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮದಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಿದ ದೇಹ, ಮನೆ ಮೊದಲಾದ ಐಶ್ವರ್ಯಗಳು ನಾಶವಾಗುತ್ತವೋ ಹಾಗೆಯೇ, ಯಾರು ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೂ ಅವನ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿ ಮಹಿಮೆಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿಯದೆ ಕರ್ಮಾಚರಣೆ ಮಾಡುವರೋ ಅವನು ಹೊಂದುವ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಫಲಗಳೂ ಪುಣ್ಯಕ್ಷಯವಾದಾಗ ನಾಶಹೊಂದುತ್ತವೆ. ಅವರಿಗೆ ಎಲ್ಲಾ ಲೋಕಗಳಲ್ಲೂ ಇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಭಾಗ್ಯವು ಕೈಗೂಡದು. ಆದರೆ ಯಾರು ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೂ, ಅವನ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿ ಮಹಿಮೆಗಳನ್ನೂ ಅರಿತು ಪುಣ್ಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುತ್ತಾರೋ ಅವರ ಆ ಪುಣ್ಯದಿಂದ ಲಭ್ಯವಾದ ಮೋಕ್ಷರೂಪ ಫಲವು ಎಂದೂ ಸಂಪಾದಿಸುತ್ತಾರೋ ಅವರ ಆ ಪುಣ್ಯದಿಂದ ಲಭ್ಯವಾದ ಮೋಕ್ಷರೂಪ ಫಲವು ಎಂದೂ ನಾಶವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಅವರಿಗೆ ಇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ಲೋಕಗಳಲ್ಲೂ ಸಂಚರಿಸುವ ಭಾಗ್ಯ ದೊರಕುತ್ತದೆ ಎಂದು ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸ ಯದಿ ಪಿತೃಲೋಕಕಾಮೋ ಭವತಿ ಸಂಕಲ್ಪಾದೇವಾಸ್ಯ ಪಿತರಃ ಸಮುತ್ಪಿಷ್ಯಂತಿ | ತೇನ ಪಿತೃಲೋಕೇನ ಸಂಪನ್ನೋ ಮಹೀಯತೇ | ಅಥ ಯದಿ ಮಾತೃಲೋಕಕಾಮೋ ಭವತಿ ಸಂಕಲ್ಪಾದೇವಾಸ್ಯ ಮಾತರಃ ಸಮುತ್ಪಿಷ್ಯಂತಿ | ತೇನ ಮಾತೃ ಲೋಕೇನ ಸಂಪನ್ನೋ ಮಹೀಯತೇ | ಅಥ ಯದಿ ಭ್ರಾತೃಲೋಕಕಾಮೋ ಭವತಿ ಸಂಕಲ್ಪಾದೇವಾಸ್ಯ ಭ್ರಾತರಃ ಸಮುತ್ಪಿಷ್ಯಂತಿ ತೇನ ಭ್ರಾತೃಲೋಕೇನ ಸಂಪನ್ನೋ ಮಹೀಯತೇ | ಅಥ ಯದಿ ಸ್ವಪ್ನಲೋಕಕಾಮೋ ಭವತಿ ಸಂಕಲ್ಪಾದೇವಾಸ್ಯ ಸ್ವಸಾರಃ ಸಮುತ್ಪಿಷ್ಯಂತಿ | ತೇನ

ಸ್ವಪ್ನಲೋಕೇನ ಸಂಪನ್ನೋ ಮಹೀಯತೇ | ಅಥ ಯದಿ ಸಖಲೋಕಾಮೋ ಭವತಿ
ಸಂಕಲ್ಪಾದೇವಸ್ಯ ಸಖಾಯಃ ಸಮುತ್ಪಿಷ್ಠಂತಿ | ತೇನ ಸಖಲೋಕೇನ ಸಂಪನ್ನೋ
ಮಹೀಯತೇ |

ಆ ಮುಕ್ತನು ತನ್ನ ಚರಮಜನ್ಮವಿತ್ತತಂದೆ ವಿಷ್ಣುಲೋಕ ಹೊಂದಲಿ. ಅವನ ಆ ಲೋಕವೇ
ನನ್ನದೂ ಆಗಿರಲೆಂದು ಬಯಸಿದರೆ ಆಗ ಅವನ ಇಚ್ಛಾಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಅವನ ತಂದೆ
ಮುಕ್ತನಾಗಿ ಅವನ ಎದುರಿನಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತಾನೆ. ತಂದೆಯ ದರ್ಶನದಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದ ಆ ಮುಕ್ತನು
ಇತರ ಮುಕ್ತರಿಂದ ಗೌರವಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಆ ಮುಕ್ತನು ತನ್ನ ಚರಮಜನ್ಮದ ಮಾತೆಯನ್ನು
ತನ್ನ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ನೋಡಲು ಬಯಸಿದನೆಂದರೆ ಆಗ ಅವನ ಇಚ್ಛಾಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ
ಅವನ ಮಾತೆಯರು ಮುಕ್ತರಾಗಿ ತನ್ನ ಮುಂದೆ ಸನ್ನಿಹಿತರಾಗಿರುವರು. ತನ್ನ ಮಾತೆಯರ
ದರ್ಶನದಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದ ಆ ಮುಕ್ತನು ಇತರ ಮುಕ್ತರಿಂದಪ ಆದರಿಸಲ್ಪಡುವನು. ಅವನ
ತನ್ನ ಚರಮಜನ್ಮದ ಸಹೋದರರನ್ನು ತನ್ನ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ನೋಡಲು ಇಚ್ಛಿಸಿದರೆ ಆಗ ಅವನ
ಇಚ್ಛಾಮಾತ್ರದಿಂದ ಆ ಸಹೋದರರು ಮುಕ್ತರಾಗಿ ಬಂದು ಮುಂದೆ ಸನ್ನಿಹಿತರಾಗುತ್ತಾರೆ.
ಸಹೋದರರ ದರ್ಶನದಿಂದ ಸಂತುಷ್ಟನಾದ ಅವನನ್ನು ಇತರ ಮುಕ್ತರು ಸನ್ಮಾನಿಸುತ್ತಾರೆ.
ಅವನು ತನ್ನ ಚರಮಜನ್ಮದ ಸಹೋದರಿಯರನ್ನು ತನ್ನ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ನೋಡಲು
ಬಯಸಿದರೆ ಅವನ ಇಚ್ಛಾಮಾತ್ರದಿಂದ ಸಹೋದರಿಯರು ಮುಕ್ತರಾಗಿ ಬಂದು ಮುಂದೆ
ಸನ್ನಿಹಿತರಾಗುವರು. ಸಹೋದರಿಯರ ದರ್ಶನದಿಂದ ಕೃತಕೃತ್ಯನಾದ ಅವನನ್ನು ಇತರ
ಮುಕ್ತರು ಆದರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆ ಮುಕ್ತನು ತನ್ನ ಚರಮಜನ್ಮದ ಸ್ನೇಹಿತರನ್ನು ತನ್ನ ಲೋಕದಲ್ಲಿ
ನೋಡಲು ಬಯಸಿದನೆಂದರೆ ಅವನ ಇಚ್ಛಾಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಅವನ ಸ್ನೇಹಿತರು ಮುಕ್ತರಾಗಿ
ಬಂದು ಮುಂದೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷರಾಗುವರು. ಸ್ನೇಹಿತರ ದರ್ಶನದಿಂದ ತೃಪ್ತನಾದ ಆ ಮುಕ್ತನನ್ನು
ಇತರ ಮುಕ್ತರು ಆದರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅಥ ಯದಿ ಗಂಧಮಾಲ್ಯಲೋಕಾಮೋ ಭವತಿ ಸಂಕಲ್ಪಾದೇವಸ್ಯ ಗಂಧಮಾಲ್ಯೇ
ಸಮುತ್ಪಿಷ್ಠಂತಿ | ತೇನ ಗಂಧಮಾಲ್ಯಲೋಕೇನ ಸಂಪನ್ನೋ ಮಹೀಯತೇ | ಅಥ
ಯದ್ವನ್ನಪಾನಲೋಕಾಮೋ ಭವತಿ ಸಂಕಲ್ಪಾದೇವಾಸ್ಯವನ್ನಪಾನೇ ಸಮುತ್ಪಿಷ್ಠಂತಿ |
ತೇನಾನ್ನಪಾನಲೋಕೇನ ಸಂಪನ್ನೋ ಮಹೀಯತೇ | ಅಥ ಯದಿ ಗೀತವಾದಿತ್ರ
ಲೋಕಾಮೋ ಭವತಿ ಸಂಕಲ್ಪಾದೇವಾಸ್ಯ ಗೀತವಾದಿತ್ರೇ ಸಮುತ್ಪಿಷ್ಠಂತಿ | ತೇನ
ಗೀತವಾದಿತ್ರಲೋಕೇನ ಸಂಪನ್ನೋ ಮಹೀಯತೇ | ಅಥ ಯದಿ ಸ್ತ್ರೀಲೋಕಾಮೋ

ಭವತಿ ಸಂಕಲ್ಪಾದೇವಾಸ್ತಸ್ಮೀಯಃ ಸಮುತ್ತಿಷ್ಠಂತಿ | ತೇನ ಸ್ತ್ರೀಲೋಕೇನ ಸಂಪನ್ನೋ
ಮಹೀಯತೇ | ಯಂ ಯಮಂತಭಿಕಾಮೋ ಭವತಿ ಯಂ ಕಾಮಂ ಕಾಮಯತೇ
ಸೋಽಸ್ಯ ಸಂಕಲ್ಪಾದೇವ ಸಮುತ್ತಿಷ್ಠಂತಿ | ತೇನ ಸಂಪನ್ನೋನ ಮಹೀಯತೇ ||

ಅವನು ಗಂಧಮಾಲ್ಯಾದಿ ಭೋಗ್ಯವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಭೋಗಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸಿದನೆಂದರೆ ಅವನ ಇಚ್ಛಾಮಾತ್ರದಿಂದ ಅವೆಲ್ಲವೂ ಎದುರಿಗೆ ಸನ್ನಿಹಿತವಾಗುವುವು. ಗಂಧಮಾಲ್ಯಾದಿಗಳ ಭೋಗದಿಂದ ತೃಪ್ತನಾದ ಅವನು ಇತರ ಮುಕ್ತರಿಂದ ಸನ್ನಾಹಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಅವನ ಅನ್ನಪಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಉಪಭೋಗಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸಿದನೆಂದರೆ ಅವನ ಇಚ್ಛಾಮಾತ್ರದಿಂದ ಅನ್ನಪಾನಗಳು ಎದುರಿಗೆ ಸನ್ನಿಹಿತವಾಗುತ್ತವೆ. ಅನ್ನಪಾನಗಳ ಉಪಭೋಗದಿಂದ ತೃಪ್ತನಾದ ಅವನು ಇತರ ಮುಕ್ತರಿಂದ ಸತ್ಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಅವನು ಸಂಗೀತ ವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ಆಲಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸಿದನೆಂದರೆ ಅವನ ಆ ಇಚ್ಛಾಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಸಂಗೀತ ವಾದ್ಯಗಳು ಒದಗಿ ಬರುತ್ತವೆ. ಸಂಗೀತವಾದ್ಯಗಳ ಶ್ರವಣದಿಂದ ತೃಪ್ತನಾದ ಆ ಮುಕ್ತನನ್ನು ಇತರ ಮುಕ್ತರು ಸನ್ನಾಹಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅವನು ಚರಮ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಸೇವಿಸಿದ ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ತನ್ನ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕಾಣಲು ಇಚ್ಛಿಸಿದನೆಂದರೆ ಆಗ ಅವನ ಇಚ್ಛಾಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಆ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಮುಕ್ತರಾಗಿ ಮುಂದೆ ಬಂದು ಸನ್ನಿಹಿತರಾಗುವರು. ಸ್ತ್ರೀಯರ ದರ್ಶನದಿಂದ ತೃಪ್ತನಾದ ಅವನು ಇತರ ಮುಕ್ತರಿಂದ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಆ ಮುಕ್ತನು ಯಾವ ಯಾವ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸಲು ಬಯಸುತ್ತಾನೋ ಪ್ರದೇಶಗಳೂ, ಎಲ್ಲ ಅಭೀಷ್ಟವಸ್ತುಗಳೂ ಇಚ್ಛಾಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಅವನಿಗೆ ಒದಗಿ ಬರುತ್ತವೆ. ತನ್ನ ಆ ಇಚ್ಛಾವಿಷಯಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿ ತೃಪ್ತನಾದ ಆ ಮುಕ್ತನು ಇತರ ಮುಕ್ತರಿಂದ ಸನ್ನಾಹಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ.

ತ ಇಮೇ ಸತ್ಯಾಃ ಕಾಮಾಃ ಅನ್ಯತಾಪಿಧಾನಾಃ | ತೇಷಾಂ ಸತ್ಯಾನ್ಯಾಂ
ಸತಾಮನೃತಮಪಿಧಾನಮ್ | ಯೋ ಯೋ ಹೃಷ್ಯೇತಃ ಪ್ರೈತಿ ನ ತಮಿಹ ದರ್ಶನಾಯ
ಲಭತೇ |

ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುವ ಈ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿರೂಪಮಹಿಮೆಯು ಜೀವರಿಗೆ ಸಂಸಾರಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲೂ ಇದ್ದೇ ಇದೆ. ಆದರೆ ಅನಾದ್ಯಜ್ಞಾನದಿಂದ ಆವೃತವಾಗಿದೆ. ಅಂದರೆ ಅದರ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಅಜ್ಞಾನವು ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯ ಸಂಸಾರಿ ಜೀವನ ಯಾವ ಯಾವ ತಂದೆ ತಾಯಿ ಮೊದಲಾದ ಬಂಧುಗಳು ಪರಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಾರೋ, ಅವರನ್ನು ಈ ಜೀವನು ಪುನಃ ನೋಡಲಿಚ್ಛಿಸಿದರೂ ನೋಡಲು ಸಿಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಅಥ ಯೇ ಚಾಸ್ಯೇಹ ಜೀವಾ ಯೇ ಚ ಪ್ರೇತಾ ಯಚ್ಚಾನ್ಯದಿಚ್ಛನ್ ನ ಲಭತೇ ಸರ್ವಂ ತದತ್ರ ಗತ್ವಾವಿಂದತೇ | ಅತ್ರ ಹ್ಯಸ್ಯೈತೇ ಸತ್ಯಾಃ ಕಾಮಾಃ | ತದ್ಯಥಾಽಪಿ ಹಿರಣ್ಮಿಧಿಂ ನಿಹಿತಮಕ್ಷೇತಜ್ಞಾ ಉಪರೈಪರಿ ಸಂಚರಂತೋ ನ ವಿಂದೇಯುರೇವಮೇವೇಮಾಃ ಸರ್ವಾಃ ಪ್ರಜಾ ಅಹರಹರ್ಗಚ್ಯಂತ್ಯ ಏತಂ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಂ ನ ವಿಂದಂತಿ | ಅನ್ಯತೇನ ಹಿ ಪ್ರತ್ಯೂಥಾಃ |

ಈ ಅಮುಕ್ತ ಜೀವನು ಬದುಕಿರುವ ಅಥವಾ ಮರಣ ಹೊಂದಿರುವ ತನ್ನ ಬಂಧುಗಳನ್ನಾಗಲೀ, ಬೇರೆ ವಿಷಯ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನಾಗಲೀ ಬಯಸಿದಾಗಲೆಲ್ಲಾ ಹೊಂದಲಾರ, ಆದರೆ ಅವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ವಿಷ್ಣುಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಅಲ್ಲಿ ಅವನ ಸ್ವರೂಪ ಭೂತವಾದ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿಗಳು ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಅವು ಅಜ್ಞಾನಾವೃತವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ನಿಧಿಯಿರುವ ಸ್ಥಳವೆಂದು ಅರಿಯದೇ ಇರುವವರು ಆ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವ ಬಂಗಾರದ ನಿಧಿಯ ಮೇಲೆ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದರೂ ಆ ನಿಧಿಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಗೆ ನೋಡುವುದಿಲ್ಲವೋ ಹಾಗೆಯೇ ಈ ಜೀವರೆಲ್ಲರೂ ಪ್ರತಿದಿನ ಗಾಢನಿದ್ರಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಸರ್ವಾಶ್ರಯನಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಿದರೂ ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಆವೃತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವನನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ. ಅಷ್ಟರಿಂದಲೇ ಅವನು ಅಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ.

ಸ ವಾ ಏಷ ಆತ್ಮಾ ಹೃದಿ | ತಸ್ಯೈತದೇತದೇವ ನಿರುಕ್ತಂ 'ಹೃದ್ಯಯಂ' ಇತಿ | ತಸ್ಮಾತ್ ಹೃದಯಮ್ | ಅಹರಹರ್ವಾ ಏವಂ ವಿತ್ ಸ್ವರ್ಗಂ ಲೋಕಮೇತಿ |

ಅಂತಹ ಈ ಪರಮಾತ್ಮನು ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಇದ್ದೇ ಇರುವನು. ಹೃದಯ ಕಮಲದಲ್ಲಿರುವ ಈ ಪರಮಾತ್ಮನ 'ಹೃದಯ' ಎಂಬ ನಾಮದ ಅರ್ಥ ವಿವರಣೆ ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವವನು, ಹೃದಿ ಆಯತೇ ಎಂದು. ಆದುದರಿಂದ ವನು ಹೃದಯನಾಮಕನು. ನಿತ್ಯವೂ, ಹೀಗೆ ಹೃದಯನಾಮಕ ವಿಷ್ಣುವನ್ನರಿತು ಉಪಾಸಿಸುವವನು ವಿಷ್ಣುಲೋಕವನ್ನು ಹೊಂದುವನು.

ಅಥ ಯ ಏಷ ಸಂಪ್ರಸಾದೋಽಸ್ಮಾತ್ ಶರೀರಾತ್ ಸಮುತ್ಥಾಯ ಪರಂಜ್ಯೋತಿರುಪಸಂಪದ್ಯ ಸ್ವೇನ ರೂಪೇಣಾಭಿನಿಪ್ಪದ್ಯತೇ | ಏಷ ಆತ್ಮೇತಿ ಹೋವಾಚಿ | ಏತದಮೃತಮಭಯಂ ಏತತ್ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ | ತಸ್ಯ ಹ ವಾ ಏತಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ನಾಮ ಸತ್ಯಮಿತಿ ||

ಪರಮಾತ್ಮನ ಪರಮಪ್ರಸಾದಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನೆನಿಸಿದ ಈ ಪರಮಾತ್ಮಜ್ಞಾನಿಯು ತನ್ನ ಚರಮಶರೀರದಿಂದ ಹೊರಗೆ ಬಂದು ಪರಂಜ್ಯೋತಿಸ್ವರೂಪನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಿ, ಜ್ಞಾನಾನಂದಮಯವಾದ ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಪ್ರಕಟನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಈ ಪರಂಜ್ಯೋತಿ ಜೀವನಲ್ಲ, ಪರಮಾತ್ಮನು. ಈ ಪರಮಾತ್ಮನು ನಿತ್ಯಮುಕ್ತನೂ, ಭಯರಹಿತನೂ, ಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣನೂ ಆಗಿರುವನು ಎಂದು ಈ ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ದ್ರಷ್ಟಾರಣ್ಯದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಹೇಳಿದ್ದಾಳೆ. ಈ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಸತ್ಯ ಎಂಬುದು ನಾಮಾಂತರ.

ತಾನಿ ಹ ವಾ ಏತಾನಿ ತ್ರಿಣ್ಕುಕ್ಷರಾಣಿ ಸತ್ ತಿ ಯಮಿತಿ | ತತ್ ಯತ್ ಸತ್
ತದಮೃತಮ್ | ಅಥ ಯತ್ ತಿ ತನ್ಮತ್ಸಮ್ | ಅಥ ಯತ್ ಯಂ ತೇನೋಭೇ
ಯಚ್ಚಿತಿ | ಯದನೇನೋಭೇ ಯಚ್ಚಿತಿ ತಸ್ಮಾದ್ಭವಹರಹರ್ವಾ ವಿವಂವಿತ್ ಸ್ವರ್ಗಂ
ಲೋಕಮೇತಿ ||

'ಸತ್ಯಂ' ಎಂಬ ಪದದಲ್ಲಿ 'ಸತ್', 'ತಿ', 'ಯಂ' ಎಂದು ಮೂರು ಅಕ್ಷರಗಳಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ 'ಸತ್' ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ ಮುಕ್ತರ ಸಮೂಹವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. 'ತಿ' ಎಂಬ ಅಕ್ಷರವು ಮರ್ತ್ಯರನಿಸಿರುವ ಸಂಸಾರಿಜೀವರನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. 'ಯಂ' ಎಂಬ ಅಕ್ಷರವು ಪರಮಾತ್ಮನು ಮುಕ್ತ, ಸಂಸಾರಿಗಳಿಬ್ಬರನ್ನೂ ನಿಯಮಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. 'ಯಂ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಮುಕ್ತರು ಹಾಗೂ ಸಂಸಾರಿಗಳೆಂಬ ಎರಡು ರೀತಿಯ ಜೀವ ವರ್ಗಗಳನ್ನು ನಿಯಮಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಲಭಿಸುವುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ 'ಯಂ' ಎಂದು ಹೆಸರು. ಹೀಗೆ ಸತ್ಯಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾಗಿರುವನೆಂದು ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಯಾರು ನಿತ್ಯ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುವರೋ ಅಂತಹ ಜ್ಞಾನಿಗಳು ವಿಷ್ಣುಲೋಕವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ.

ಅಥ ಯ ಆತ್ಮಾ ಸ ಸೇತುವಿದ್ಯತಿರೇಷಾಂ ಲೋಕಾನಾಮ ಸಂಭೇದಾಯ | ನೈತಂ
ಸೇತುಮಹೋರಾತ್ರೇ ತರತಃ | ನ ಜರಾ | ನ ಮೃತ್ಯುಃ | ನ ಶೋಕಃ | ನ ಸುಕೃತಮ್ | ನ
ದುಷ್ಕೃತಮ್ | ಸರ್ವೇ ಪಾಪಾನ್ಮೋಽತೋ ನಿವರ್ತಂತೇ | ಅಪಹತ ಪಾಪಾಹ್ಯೇಷ
ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಃ |

ಹೃದಯಾಕಾಶಸ್ಥನಾದ ಈ ಪರಮಾತ್ಮನು ಈ ಲೋಕಗಳೆಲ್ಲಾ ಒಂದರೊಳಗೊಂದು ಸೇರಿಕೊಳ್ಳದಂತೆ ಅಥವಾ ನಾಶವಾಗದಂತೆ ಅವುಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯನೂ ಆಧಾರನೂ ಆಗಿರುವನು. ಈ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಹಗಲು ರಾತ್ರಿಗಳನ್ನು ಮೀರಿ ನಿಂತಿರುವನು ವಿನಹ ಹಗಲು ರಾತ್ರಿಗಳ ಪರಿಣಾಮವಾದ ಯಾವ ವಿಕಾರವೂ ಅವನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮುಪ್ಪು, ಸಾವು, ದುಃಖ, ಪಾಪ, ಪುಣ್ಯ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಅವನನ್ನು ಎಂದೂ ಸ್ಪರ್ಶಿಸಲಾರವು. ಎಲ್ಲಾ

ಪಾಪಗಳೂ ಅವನಿಂದ ನಿತ್ಯವೂ ದೂರವಾಗಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಅವನು ಪಾಪರಹಿತನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

ತಸ್ಮಾದ್ವಾ ಏತಂ ಸೇತುಂ ತೀರ್ತ್ವಾಂಧಃ ಸನ್ನನಂಧೋ ಭವತಿ | ಏದ್ಧಃ ಸನ್ನವಿದ್ಲೋ ಭವತಿ | ಉಪತಾಪೀ ಸನ್ನನುಪತಾಪೀ ಭವತಿ | ತಸ್ಮಾದ್ವಾ ಏತಂ ಸೇತುಂ ತೀರ್ತ್ವಾಪಿ ನಕ್ತಮಹರೇವಾಭಿನಿಪ್ಪದ್ಯತೇ | ಅಸಕ್ಯತ್ ವಿಭಾತೋ ಹ್ಯೇವೈಷ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಃ ||

ಅವನಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಸರ್ವಾಶ್ರಯನಾದ ಅವನನ್ನು ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಂಸಾರವನ್ನು ದಾಟಿ, ಮೊದಲು ಸಂಸಾರಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಅಜ್ಞಾನಿಯಾಗಿರುವ ಜೀವನು, ಬಳಿಕ ಜ್ಞಾನಿಯಾಗಿಯೂ, ಮದಲು ಇತರರ ಕೆಟ್ಟಮಾತಿನಿಂದ ಘಾಸಿಹೊಂದಿದವನು ಬಳಿಕ ಅಂಥ ಅಘಾತ ಇಲ್ಲದವನೂ, ಮೊದಲು ರೋಗಿಯಾಗಿದ್ದವನು ಬಳಿಕ ರೋಗರಹಿತನೂ ಆಗಿ ಪಾಪರಹಿತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ, ತಾನೂ ಪಾಪರಹಿತನೆನಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅವನನ್ನು ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಂಸಾರವನ್ನು ದಾಟಿ ಮುಕ್ತರನಿಸಿರುವ ಜೀವರಿಗೆ ರಾತ್ರಿಯೂ ಹಗಲೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಬ್ರಹ್ಮನೆಂಬ ಈ ಸರ್ವಾಶ್ರಯನು ಸದಾ ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾಗಿಯೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಅವನನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಜೀವನಿಗೆ ರಾತ್ರಿಯೂ ಹಗಲೆನಿಸುವುದು ಯುಕ್ತವೇ ಆಗಿದೆ.

ತದ ಏವೈತಂ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಂ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯೇಣಾನುವಿಂದಂತಿ ತೇಷಾಮೇವೈಷ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಃ | ತೇಷಾಂ ಸರ್ವೇಷು ಲೋಕೇಷು ಕಾಮಚಾರೋ ಭವತಿ ||

ಉಪಾಸಕರ ನಡುವೆ ಯಾರು ತ್ರಿಕರಣ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಅನುಷ್ಠಾನಗೈದು, ಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣನೂ ಸರ್ವಾಶ್ರಯನೂ ಆದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವರೋ ಅವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಪರಮಾತ್ಮನ ಕೃಪಾಕಟಾಕ್ಷವು ಲಭಿಸುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶನವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರ ಫಲವಾಗಿ ಅವರಿಗೆ ಎಲ್ಲಾ ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಸೌಭಾಗ್ಯ ಲಭಿಸುತ್ತದೆ.

ಅಥ ಯದ್ಯಜ್ಞ ಇತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಮೇವ ತತ್ |

ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯೇಣ ಹ್ಯೇವ ಯೋ ಜ್ಞಾತಾ ತಂ ವಿಂದತೇ |

ಅಥ ಯದಿಷ್ಟುಮಿತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಮೇವ ತತ್ |

ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯೇಣ ಹ್ಯೇವೇಷ್ಟ್ವಾನ್ಮಾನಮನುವಿಂದತೇ ||

ಜ್ಞಾನವೊಂದೇ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಯಾವ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವೆನ್ನುವರೋ ಆ ಯಜ್ಞವು ಬ್ರಹ್ಮನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಸಾಧನವಾದ ಜ್ಞಾನವಾಗಿದ್ದು

ಮಾನಸ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವೇ ಆಗಿದೆ. ಕಾಯಿಕ ಹಾಗೂ ವಾಚಿಕ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯದ ಸಹಾಯದಿಂದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದವನು 'ಜ್ಞ' ಎನಿಸಿರುವ ಆ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆಂಬುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧ. ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಯಾವ ಇಷ್ಟವನ್ನು ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವೆಂದು ಅನ್ನುವರೋ ಅದೂ ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವೇ ಆಗಿದೆ. ಮಾನಸಿಕ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವೆನಿಸಿರುವ ಪರಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನದಿಂದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಪೂಜಾರೂಪವಾಗಿ ಯಾಗ ಮಾಡಿ ಉಪಾಸಕನು ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆಂಬುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವೇ ಆಗಿದೆ.

ಅಥ ಯತ್ ಸತ್ತಾಯಮಿತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಮೇವ ತತ್ | ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯೇಣ ಹ್ಯೇವ ಸತಃ ಆತ್ಮನಃ ತ್ರಾಣಂ ವಿಂದತೇ | ಅಥ ಯನ್ಮಾನಸಮಿತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಮೇವ ತತ್ | ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯೇಣ ಹ್ಯೇವಾತ್ಮನಮನುವಿದ್ಯ ಮನುತೇ | ಅಥ ಯದನಾಶಕಾಯನಮಿತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಮೇವ ತತ್ | ಏಷ ಹ್ಯಾತ್ಮಾ ನ ಪಶ್ಯತಿ ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯೇಣಾನುವಿಂದತೇ |

ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಯಾವ ಸತ್ತಾಯಣವನ್ನು ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವೆನ್ನುವರೋ ಅದು ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವೇ ಆಗಿದೆ. ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವಾದ ಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಕ ಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಮಾನಸಿಕ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯದ ಸಹಾಯದಿಂದಲೇ ಸತ್ ಎಂಬ ಹಸರುಳ್ಳ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಜ್ಞಾನಿಯು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ವಿಷಯವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವೇ ಆಗಿದೆ. ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಯಾವ ಮಾನವನನ್ನು ಮೋಕ್ಷಸಾಧನೆಯೆನ್ನುವರೋ ಅದೂ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವೇ ಆಗಿದೆ. ಕಾಯಿ ವಾಚಿಕ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯದ ಸಹಾಯದಿಂದಲೇ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ಆರಿತು, ಅಪರೋಕ್ಷದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ. ಅಪರೋಕ್ಷದಿಂದ ತಿಳಿದು ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂಬುದೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವೇ ಆಗಿದೆ. ಯಾವ ಅನಾಶಕಾಯನವನ್ನು ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವೆನ್ನುವರೋ ಅದೂ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವೇ ಆಗಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯದ ಸಹಾಯದಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಯು ಯಾವ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಅರಿಯುವನೋ ಅಂತಹ ಪರಮಾತ್ಮನು ಆ ಜ್ಞಾನಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಾಶವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂದರೆ ಪರಮಾತ್ಮನು ಅವನನ್ನು ಕೈ ಬಿಡುವುದಿಲ್ಲ. ಇದು 'ತಸ್ಯಾಹಂ ನ ಪ್ರಣತ್ಯಾಮಿ' ಎಂದು ಮುಂತಾದ ವಚನಗಳಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವೇ ಆಗಿದೆ.

ಅಥ ಯದರಣಾಯಾನಮಿತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಮೇವ ತತ್ | ಅರಶ್ಚ ಹ ವೈ ಗೃಶಾರ್ಣವೌ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕೇ ತೃತೀಯಸ್ವಾಮಿತೋ ದಿವಿ | ತದೈರಂ ಮದೀಯಂ ಸರಃ | ತದಶ್ಶತ್ಃ ಸೋಮಸವನಃ | ತದಪರಾಜಿತಾ ಪೂಃ | ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಪ್ರಭುವಿವಿಹಿತಂ

ಹಿರಣ್ಮಯಮ್ | ತದ್ಧ ವಿವೈತಾವರಂ ಚ ವೈ ಇಂ ಚಾರ್ಣವೌ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕೇ
ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯೇಣಾನುವಿಂದತೇ, ತೇಷಾಮೇವೈಷ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಃ ತೇಷಾಂ ಸರ್ವೇಷು
ಲೋಕೇಷು ಕಾಮಚಾರೋ ಭವತಿ ||

ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಯಾವ ಅರಣ್ಯಾಯನವನ್ನು ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವೆನ್ನುವರೋ ಅದೂ
ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವೇ ಆಗಿದೆ. ಮೂರನೆಯ ದ್ಯುಲೋಕವಾದ ಶ್ವೇತದ್ವಿಪದಲೀಲ ಅರ ಹಾಗೂ
ಇಂ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಸಮುದ್ರಗಳಂತಹ ಎರಡು ಸರೋವರಗಳಿವೆ. ಲಕ್ಷಾತ್ಮಕವಾದ
ಸುಖಕರವಾದ ಇನ್ನೊಂದು ಸರೋವರೂ ಆ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕದಲ್ಲಿದೆ. ಅಮೃತರಸವನ್ನು
ಸುರಿಸುತ್ತಿರುವ ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷ ಸಮೂಹವೂ ಇದೆ. ಅಪರಾಜಿತ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಪರಬ್ರಹ್ಮನ
ಪುರವೂ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ತಕ್ಕ ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳ ಲಕ್ಷಾತ್ಮಕವಾದ ಸುವರ್ಣಮಯ
ಪರ್ಯಂಕ ಒಂದಿದೆ.

ಪರಮಾತ್ಮ ಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯದ ಸಹಾಯದಿಂದ ಯಾರು ಈ ಅರ ಹಾಗೂ
ಇಂಗಳೆಂಬ ಸರೋವರಗಳನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೋ ಅಂತಹ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೇ ಈ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವು
ಲಭಿಸುತ್ತದೆ. ಅವರಿಗೇ ತಮಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಎಲ್ಲಾ ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾಗಿ
ಸಂಚರಿಸುವ ಭಾಗ್ಯವೂ ಕೈಗೊಡುತ್ತದೆ.

ಅಥ ಯಾ ಏತ ಹೃದಯಸ್ಯ ನಾಡ್ಯಃ ತಾಃ ಪಿಂಗಲಸ್ಯಾಗೆಮ್ಯಃ ತಿಷ್ಠಂತಿ ಶುಕ್ಲಸ್ಯ ನೀಲಸ್ಯ
ಪೀತಸ್ಯ ಲೋಹಿತಸ್ಯೇತಿ | ಅಸೌ ವಾ ಆದಿತ್ಯಃ ಪಿಂಗಲಃ | ಏಷ ಶುಕ್ಲಃ | ಏಷ ನೀಲಃ |
ಏಷ ಪೀತಃ | ಏಷ ಲೋಹಿತಃ |

ಸುಷುಮ್ನಾ, ನಂದಿನೀ, ಪಿಂಗಲಾ, ವಜ್ರಿಕಾ ಹಾಗೂ ಇಡಾ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ
ಯಾವ ಐದು ಹೃದಯದ ನಾಡಿಗಳಿವೆಯೋ ಅವು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಕೆಂಪುಮಿಶ್ರಿತ
ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣವುಳ್ಳ ಅತಿಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಸಂಕರ್ಷನಿಗೂ, ಶುಕ್ಲವರ್ಣನಾದ ಅಣುಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳ
ವಾಸುದೇವನಿಗೂ, ನೀಲವರ್ಣನಾಗಿದ್ದು, ಅಣುಪರಿಮಿತಿಯುಳ್ಳ ಅನಿರುದ್ಧನಿಗೂ,
ಬಂಗಾರಬಣ್ಣವಿದ್ದು ಅಣುರೂಪವಾದ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನನಿಗೂ, ರಕ್ತವರ್ಣನಾಗಿದ್ದು
ಅಣುಸ್ಪರ್ಶವನಾದ ನಾರಾಯಣನಿಗೂ ಆಧಾರವಾಗಿವೆ ಎಂದು ಉಪಾಸನೈಯಬೇಕು.
ಜಗತ್ತಿಗೆ ಆದಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ 'ಆದಿತ್ಯ' ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಈ ಪರಮಾತ್ಮನು
ಆದಿತ್ಯನಲ್ಲಿರುವನೆಂದೂ, ಈ ಸೂರ್ಯಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಆದಿತ್ಯ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ
ಕೆಂಪುಮಿಶ್ರಿತಕಪ್ಪುವರ್ಣವುಳ್ಳ ಸಂಕರ್ಷಣ, ಶುಕ್ಲವರ್ಣ ವಾಸುದೇವ, ನೀಲವರ್ಣ ಅನಿರುದ್ಧ,

ಬಂಗಾರದ ವರ್ಣವುಳ್ಳ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ, ಕೆಂಪುವರ್ಣವುಳ್ಳ ನಾರಾಯಣ ಹೀಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಐದುರೂಪಗಳೂ ಇವೆ ಎಂದೂ ಉಪಾಸಿಸಬೇಕು.

ತದ್ವತ್ಥಾ ಮಹಾಪಥ ಆತತ ಉಭೌ ಗ್ರಾಮೌ ಗಚ್ಛತೀಮಂ ಚಾಮುಂ ಚೈವಮೇವೈತಾ
ಆದಿತ್ಯಸ್ಯ ರಶ್ಮಯ ಉಭೌ ಲೋಕೌ ಗಚ್ಛಂತೀಮಂ ಚಾಮುಂಚ | ಆಭ್ಯೋ ನಾಡೀಭ್ಯಃ
ಪ್ರತಾಯಂತೇ ತೇಽಮುಷ್ಮಿನ್ನಾದ್ಯೇತ ಸೃಷ್ಟಾಃ |

ಯಾವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡದಾದ ರಸ್ತೆಯು ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವ ಈ ಗ್ರಾಮ ಹಾಗೂ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಆ ಗ್ರಾಮ ಹೀಗೆ ಎರಡು ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡಿರುತ್ತದೋ ಹಾಗೆಯೇ, ಆದಿತ್ಯನಲ್ಲಿರುವ ಆದಿತ್ಯನಾಮಕ ಪರಮಾತ್ಮಮ್ನ ಕಿರಣಗಳು ಸೂರ್ಯಕಿರಣಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿದ್ದು ಈ ಜೀವನನ್ನು ಆ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಹೀಗೆ ಎರಡು ಲೋಕಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡಿವೆ. ಆ ಸೂರ್ಯನಿಂದ ಹೊರಟು ಸೂರ್ಯನಲ್ಲಿರುವವುಗಳಾಗಿ ಯಾವ ಕಿರಣಗಳು ಕಾಣಿಸುತ್ತಿವೆಯೋ ಅವು ಜೀವನ ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ನಾಡಿಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿವೆ. ಈ ನಾಡಿಗಳಿಂದ ಹೊರಟು ನಾಡಿಗಳಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಯಾವ ಕಿರಣಗಳು ಕಾಣಿಸುತ್ತಿವೆಯೋ ಅವು ಸೂರ್ಯನಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿವೆ.

ತದ್ಯತ್ಯೈತತ್ ಸುಪ್ತಃ ಸಮಸ್ತಃ ಸಂಪ್ರಸನ್ನಃ ಸ್ವಪ್ನಂ ನ ವಿಜಾನಾತ್ಯಾಸು ತದಾ ನಾಡೀಷು
ಸೃಷ್ಟೋ ಭವತಿ | ತಂ ನ ಕಶ್ಚನ ಪಾಪ್ನಾ ಸ್ಪೃಶತಿ | ತೇದಸಾ ಹಿ ತದಾ ಸಂಪನೋನ
ಭವತಿ |

ಸುಪ್ತಜೀವನು ಎಲ್ಲ ಇಂದ್ರಿಯ ವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನು ತೊರೆದು ಸ್ವರೂಪ ಸುಖವನ್ನನುಭವಿಸುತ್ತಾ, ಯಾವಾಗ ಸ್ವಪ್ನವನ್ನು ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲವೋ ಆಗ ಸುಷುಮ್ನಾನಾಡಿಯಲ್ಲಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತಾನೆ. ಆಗ ಜೀವನು ತೇಜೋರೂಪನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಕಾರಣ ಯಾವ ವಾಪವೂ ಅವನನ್ನು ಸ್ಪರ್ಶಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

ಅಥ ಯತ್ಯೈತದಬಲಿಮಾನಂ ನೀತೋ ಭವತಿ ತಮಭಿತ ಆಸೀನಾ ಆಹುಃ 'ಜಾನಿಸಿ
ಮಾಂ ? ಜಾನಾಸಿ ಮಾಂ?' ಇತಿ | ಸ ಯಾವದಸ್ಮಾತ್ ಶರೀರಾದನ್ತುಂತೋ ಭವತಿ
ತಾವತ್ ಜಾನಾತಿ |

ಯಾವಾಗ ಹೃದಯಕಮಲದಲ್ಲಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಉಪಾಸಿಸುವ ಜ್ಞಾನಿಯು ಜರಾದಿಗಳಿಂದ ಶರೀರದೌರ್ಬಲ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದುವನೋ ಆಗ ಅವನ ಸುತ್ತಲೂ ಕುಳಿತಿರುವ

ಬಂಧುಗಳು ನನ್ನ ಪರಿಚಯವಾಗುತ್ತಿದೆಯೋ ? ನನ್ನ ಪರಿಚಯವಾಗುತ್ತಿದೆಯೋ ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆ ಜ್ಞಾನಿಯು ಎಷ್ಟರತನಕ ತನ್ನ ಶರೀರದಿಂದ ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಅವರನ್ನು ಗುರುತಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ.

ಅಥ ಯತ್ಯತಸ್ಮಾತ್ ಶರೀರಾದುತ್ತಾಮತ್ಯತೈವ ರಕ್ತಿಭಿರಾರ್ಥ ಆಕ್ರಮತೇ | ಸ ಓಮಿತಿವಾಹೋದ್ವಾಹೀಯತೇ | ಸ ಯಾವತ್ ಕ್ಷಿಪ್ಯೇತ್ ಮನಃ ತಾವದಾದಿತ್ಯಂ ಗಚ್ಛತಿ | ಏತದ್ವೈಖಲು ಲೋಕದ್ವಾರಂ ವಿದುಷಾಂ ಪ್ರಪದನಮ್ | ನಿರೋಧೋಽ-ವಿದುಷಾಮ್ |

ಯಾವಾಗ ಆ ಜ್ಞಾನಿಯು ಈ ಶರೀರದಿಂದ ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ಹೊಂದುತ್ತಾನೋ ಆಗ ನಾಡಿಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿರುವ ಸೂರ್ಯರಕ್ತಿಗಳಿಂದ ನಾಡೀದ್ವಾರವನ್ನು ಕಂಡು, ಉರ್ಧ್ವಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೊರಡುತ್ತಾನೆ. ಒಂಕಾರವನ್ನು ಪರಿಸುತ್ತು ಸಂಚರಿಸುವ ವಾಯುದೇವರಿಂದ ದಿವ್ಯವಾದ ಚಿದ್ರೂಪ ಮಂಗಳಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಅವನನ್ನು ವಾಯುದೇವರು ಯಾವಾಗ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಲು ಮನಸ್ಸು ಮಾಡುವರೋ ಆಗ ಅವನು ಆದಿತ್ಯಾಂತರ್ಗತ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಸೇರುತ್ತಾನೆ. ಆ ಪರಮಾತ್ಮನು ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋಗಲು ದ್ವಾರವಾಗಿದ್ದು ಅವರಿಂದ ಹೊಂದಲು ಯೋಗ್ಯ ಸ್ಥಾನವಾಗಿರುವನು. ಆ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋಗದಂತೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕನೂ ಆಗಿರುವನು.

ತದೇಷ ಶ್ಲೋಕಃ -

ಶತಂ ಚೈಕಾ ಚ ಹೃದಯಸ್ಥ ನಾಡ್ಯಃ
ತಾಸಾಂ ಮೂರ್ಧಾನಮಭಿನಿಸ್ತುತೈಕಾ |
ತಯೋರ್ಧ್ವಮಾಯನ್ನಮೃತತ್ವಮೇತಿ
ವಿಷ್ವಜ್ಞ ಅನ್ಯಾ ಉತ್ಕೃಷ್ಟಮಣೀ ಭವಂತಿ ||
ಉತ್ಕೃಷ್ಟಮಣೀ ಭವಂತಿ ||

ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷಮಾರ್ಗವಾದ ಒಂದು ನಾಡಿ ಇದೆ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಈ ಶ್ಲೋಕದ ಸಂವಾದವಿದೆ - ಹೃದಯಕಮಲದಲ್ಲಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನು ವಾಸಿಸುವ ನಾಡಿಗಳು ಹೃದಯಲ್ಲಿ ನೂರಾ ಒಂದು ಇವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ಸುಷುಮ್ನಾನಾಡಿಯು ಶಿರಸ್ಸಿನ ಕಡೆಗೆ ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ. ಆ ನಾಡಿಯ ಮೂಲಕ ಉರ್ಧ್ವಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ಜ್ಞಾನಿಯು

ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಇತರ ನಾಡಿಗಳು ಬೇರೆ ಲೋಕಗಳನ್ನು ಹೊಂದಲು ಮಾರ್ಗಗಳಾಗಿವೆ.

'ಯ ಆತ್ಮಾಪಹತಪಾಪ್ನಾ ವಿಜರೋ ವಿಮೃತ್ಸುರ್ವಿಶೋಕೋಽ-
ವಿಜಘತ್ಸೋ' ಪಿಪಾಸುಃ ಸತ್ಯಕಾಮಃ ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪಃ ಸೋಽನ್ವೇವಪ್ಪವ್ಯಃ | ಸ
ವಿಜಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಃ | ಸ ಸರ್ವಾಂಶ್ಚ ಲೋಕಾನಾಪ್ನೋತಿ ಸರ್ವಾಂಶ್ಚ ಕಾಮಾನ್ ಯಃ
ತಮಾತ್ಮಾನಮನುವಿದ್ಯ ವಿಜಾನಾತಿ' ಇತಿ ಹ ಪ್ರಜಾಪತಿರುವಾಚ |

ಯಾವ ಪರಮಾತ್ಮನು ಪಾಪಲೇಪ ರಹಿತನೂ ಅಜರಾಮರನೂ, ಶೋಕರಹಿತನೂ, ಹಸಿವೆ ತೃಷ್ಣೆಗಳೆಂಬ ಪೀಡೆಗಳಿಗೆ ಒಳಗಾಗದವನೂ, ನಿಯಮೇನ ಫಲಿಸತಕ್ಕ ಇಚ್ಛೆ ಹಾಗೂ ಸಂಕಲ್ಪವುಳ್ಳವನೂ ಆಗಿರುವನೋ ಅಂತಹ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಶ್ರವಣ ಮನನ ಧ್ಯಾನಗಳ ಮೂಲಕ ಕಂಡುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಯಾರು ಹೀಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಮೂಲಕ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸುತ್ತಾನೋ ಅವನು ಎಲ್ಲ ಲೋಕಗಳನ್ನೂ, ಎಲ್ಲ ಅಭೀಷ್ಟಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮದೇವರು ದೇವತೆಗಳ ಹಾಗೂ ಅಸುರರ ಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದರು.

ತದ್ವೋಭಯೋ ದೇವಾಸುರಾ ಅನುಬುಬುಧಿರೇ | ತೇ ಹೋಚುಃ 'ಹಂತ
ತಮಾತ್ಮಾನಮನ್ವಿಷ್ಟಾಪೋ ಯಮಾತ್ಮಾನಮನ್ವಿಷ್ಟ ಸರ್ವಾಂಶ್ಚ ಲೋಕಾನಾಪ್ನೋತಿ
ಸರ್ವಾಂಶ್ಚ ಕಾಮಾನ್ ಇತಿ' ಇಂದ್ರೋ ಹ ವೈ ದೇವಾನಾಮುಭಿಪ್ರವವ್ರಾಜ |
ವಿರೋಚನೋಽಸುರಾಕಾಮ್ | ತೌ ಹಾಸಂದಿದಾನಾವೇವ ಸಮಿತ್ವಾಕೇ
ಪ್ರಜಾಪತಿಸಕಾಶಮಾಜಗ್ಮತುಃ |

ಹೀಗೆ ಬ್ರಹ್ಮದೇವರು ಹೇಳಿದುದನ್ನು ದೇವತೆಗಳು ಹಾಗೂ ಅಸುರರು ಕೇಳಿ ತಿಳಿದರು. 'ಯಾವ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಅರಿತುಕೊಂಡರೆ ಎಲ್ಲಾ ಲೋಕಗಳನ್ನು ಪಡೆದು ಎಲ್ಲಾ ಕಾಮನೆಗಳನ್ನು ಕೈಗೂಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದೋ ಅಂತಹ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ತಿಳಿದು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳೋಣ' ಎಂದು ಉತ್ಸುಕತೆಯಿಂದ ದೇವತೆಗಳು, ಇಂದ್ರನಿಗೂ, ಅಸುರರು ವಿರೋಚನನಿಗೂ ಹೇಳಿದರು. ದೇವತೆಗಳಾಗಿ ದೇವೇಂದ್ರನೂ, ಅಸುರರಾಗಿ ವಿರೋಚನನೂ ಬ್ರಹ್ಮದೇವರಲ್ಲಿ ಉಪದೇಶ ಪಡೆಯಲು ಬಂದರು. ಸಮಿತುಪಾಣಿಗಳಾಗಿದ್ದ ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಒಂದೇ ಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಹೊರಟಿದ್ದರೂ ಪರಸ್ಪರ ಪ್ರೀತಿ ಹಾಗೂ ಮಾತುಕತೆ ಇಲ್ಲದವರಾಗಿಯೇ ಬ್ರಹ್ಮದೇವರನ್ನು ಸಮೀಪಿಸಿದರು.

ತೌಹದ್ವಾತಿಂಶತಂವರ್ಷಾಗೇ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಮೂಷತುಃ | ತೌಹಪ್ರಜಾಪತಿರುವಾಚ
'ಕಿಮಿಚ್ಛಂತಾವಾಸ್ತಂ' ಇತಿ | ತೌಹೋಚತುಃ 'ಯ ಆತ್ಮಾ ಸಪತಪಾಪ್ನಾ ವಿಜರೋ
ವಿಮೃತ್ಯುರ್ವಿಶೋಕೋಽವಿಜಘ್ರತೋಽಪಿಪಾಸಃ ಸತ್ಯಕಾಮಃ ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪಃ
ಸೋಽನ್ವೇಷ್ಯಃ | ಸ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಃ | ಸ ಸರ್ವಾರ್ಥಲೋಕಾನಾಪ್ನೋತಿ ಸರ್ವಾರ್ಥ
ಕಾಮಾನ್ | ಯಃ ತಮಾತ್ಮಾನಮನುವಿದ್ಯ ವಿಜಾನಾತಿತಿ ಹ ಭಗವತೋ ವಚೋ
ಹರಂತೋ ವೇದಯಂತೇ | ತಮಿಚ್ಛಂತಾವಾಸ್ತಂ' ಇತಿ ||

ಆ ಇಂದ್ರ ವಿರೋಚನರಿಬ್ಬರೂ ಮೂವತ್ತೆರಡೂ ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ
ನಡೆಸುತ್ತ ಬ್ರಹ್ಮದೇವರ ಬಳಿ ವಾಸ ಮಾಡಿದರು. ಬ್ರಹ್ಮದೇವರು ಅವರನ್ನು 'ಯಾವುದರ
ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ನೀವು ನನ್ನ ಹತ್ತಿರ ವಾಸವಾಗಿರುವಿರಿ' ಎಂದು ಕೇಳಿದರು. ಅದಕ್ಕುತ್ತರವಾಗಿ
ಅವರಿಬ್ಬರೂ 'ಯಾವ ಪರಮಾತ್ಮನು ಪಾಪ, ವೃದ್ಧಾಪ್ಯ, ಮರಣ, ಶೋಕ ಇವುಗಳಿಂದ
ದೂರನೂ, ಹಸಿವೆ ಬಾಯಾರಿಕೆಗಳಿಂದ ಬಳಲಿದವನೂ, ನಿಯಮೇನ ಫಲಿಸುವ ಇಚ್ಛೆ
ಹಾಗೂ ಸಂಕಲ್ಪಗಳುಳ್ಳವನೂ ಆಗಿರುವನೋ, ಅವನ ಶ್ರವಣ ಮನನ ಧ್ಯಾನಗಳ ಮೂಲಕ
ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವೆಂಬ ಅನ್ವೇಷಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಯಾರುಹೀಗೆ ಅವನನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸುವನೋ
ಅವನು ಎಲ್ಲಾ ಲೋಕಗಳನ್ನು ಪಡೆದು ತನ್ನ ಎಲ್ಲಾ ಕಾಮನೆಗಳನ್ನು ಕೈಗೂಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವನು,
ಎಂಬ ಪೂಜ್ಯರಾದ ತಮ್ಮ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿ ದೇವತೆಗಳೂ ಅಸುರರೂ ಅಂತಹ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು
ಅರಿತುಕೊಳ್ಳಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವರು. ಅವರಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತಮ್ಮಿಂದ ತಿಳಿಯಲು
ನಾವು ತಮ್ಮ ಹತ್ತಿರ ವಾಸಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವೆವು ಎಂದು ಹೇಳಿದರು.

ತೌಹ ಪ್ರಜಾಪತಿರುವಾಚ 'ಯ ವಿಜೋಂತರಕ್ಷಣಿ ಪುರುಷೋ ದೃಶ್ಯತೇ ವಿಷ
ಆತ್ಮೇತಿ ಹೋವಾಚ | ವಿತದಮೃತಭಯಮೇತತ್ ಬ್ರಹ್ಮ' ಇತಿ | 'ಅಥ ಯೋಽಯಂ
ಭಗವೋಽಪ್ನು ಪರಿಖ್ಯಾಯತೇ ಯಶ್ಚಾಯಮಾದರ್ಶೇ ಕತಮ ವಿಷ' ಇತಿ | 'ವಿಷ
ಉ ವಿವೈಷು ಸರ್ವೇಷ್ವಂತೇಷು ಪರಿಖ್ಯಾಯತ' ಇತಿ ಹೋವಾಚ ||

ಅವರಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮದೇವರು ಸಮಗ್ರವಾಗಿ ಉಪದೇಶಿಸಿದರು - 'ಕಣ್ಣಿನೊಳಗೆ ಯಾವ
ಪುರುಷನು ಕಾಣಿಸುತ್ತಿರುವನೋ ಅವನೇ ಪಾಪಾದಿರಹಿತನಾದ ಈ ಪರಮಾತ್ಮನು. ಅವನು
ನಾಶರಹಿತನೂ, ಭಯರಹಿತನೂ, ಆದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಾಗಿರುವನು' ಎಂದು. ಆಗ ಇಂದ್ರ,
ವಿರೋಚನರಿಬ್ಬರೂ 'ಪೂಜ್ಯರೇ ! ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಕನ್ನಡಿಯಲ್ಲಿ ಯಾವ ಪುರುಷನು
ಗೋಚರಿಸುತ್ತಿರುವನೋ ಅವನ ಯಾರು ?' ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಲು 'ಕಣ್ಣಿನೊಳಗಿರುವ ಈ

ಪುರುಷನೇ ನೀರು ಕನ್ನಡಿ ಮೊದಲಾದ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲೂ ಎಲ್ಲೆಡೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿರುವನು' ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮದೇವರು ಉತ್ತರಿಸಿದರು.

ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕ ಹಾಗೂ ಛಾಂದೋಗ್ಯಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - “ಯ ಆತ್ಮಾಽಪಹತಪಾಪ್ಮಾ ವಿಜರೋ ವಿಮೃತ್ಯುರ್ವಿಶೋಕೋಽ-
ವಿಜಿಘತ್ಸೋಽಪಿಪಾಸಸ್ಸತ್ಯಕಾಮಸ್ಸತ್ಯಸಂಕ್ಲೃಪ್ತಃ” ಇತ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ। ನ ಚಾಽಕಾಶ-
ಜೀವಯೋರೇತೇ ಗುಣಾಸ್ಸಮ್ಭವಂತೀತ್ಯಾಹ - ‘ಯೋಽಶನಾಯಾಪಿಪಾಸೇ’ ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕ-
ವಾಕ್ಯೇನ ‘ಸ ಷಃ’ ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಉಂದೋಗವಾಕ್ಯೇನ ಚ ।

‘ಯ ಆತ್ಮಾಪಹತಪಾಪ್ಮಾ ವಿಜರೋ ವಿಮೃತ್ಯುರ್ವಿಶೋಕೋಽವಿಜಿಘತ್ಸೋಽಪಿಪಾಸಃ
ಸತ್ಯಕಾಮಃ ಸತ್ಯಸಂಕ್ಲೃಪ್ತಃ’ ‘ಅಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುವ ಆತ್ಮನಾದರೂ ಸಕಲ ಪಾಪಗಳಿಂದ
ರಹಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಮುಪ್ಪು, ಮರಣ, ಶೋಕ, ಹಸಿವು, ನೀರಡಿಕೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ
ರಹಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಸತ್ಯಕಾಮನು ಸತ್ಯಸಂಕ್ಲೃಪ್ತನೂ ಆಗಿದ್ದಾನೆ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು
ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಆಸಾಧಾರಣಗುಣಗಳನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ದಹರಾಕಾಶಕ್ಕಾಗಲೀ,
ಜೀವನಿಗಾಗಲೀ ಈ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಒಂದು ಇರಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಈ
ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ‘ಯೋಽಶನಾಯಾಪಿಪಾಸೇ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕವಾಕ್ಯವನ್ನು
ಉದಾಹರಣೆ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ‘ಸ ಏಷಃ ಸರ್ವೇಭ್ಯಃ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ
ಛಾಂದೋಗ್ಯವಾಕ್ಯವನ್ನೂ ಕೂಡ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವಿವರಣೆ - ‘ಯ ಆತ್ಮಾ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಛಾಂದೋಗ್ಯ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ, ಹಾಗೂ
‘ಯೋಽಶನಾಯ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಷಡೂರ್ಮಿಗಳನ್ನು ದಾಟದವನು
ಜೀವ. ಷಡೂರ್ಮಿಗಳನ್ನು ದಾಟದವನು ಪರಮಾತ್ಮ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಎಂಬ
ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಲಾಯಿತು. ಆದರೆ ಷಡೂರ್ಮಿಗಳನ್ನು ದಾಟದವನು ಶ್ರೀಹಂಯೇ
ಆಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಎರಡೂ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜೀವನೇಕೆ ಈ
ಎರಡು ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗಬಾರದೆಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಸಾರ ಬಂಧನದಲ್ಲಿ
ಹಸಿವು, ನೀರಡಿಕೆ ಮೊದಲಾದ ದೋಷಗಳಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಷಡೂರ್ಮಿಗಳನ್ನು
ದಾಟದವನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಮತ್ತು ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ‘ಅಸ್ಯೇತಿ’ ಎಂಬ ಪದವು

ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಷಡೂರ್ಮಿಗಳನ್ನು ದಾಟಿದ್ದಾನೆಂಬುದು ಇದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ದಾಟಬೇಕಾದರೆ ಮೊದಲು ಆ ದೋಷಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಜೀವನನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ವಾಕ್ಯಗಳು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತಿವೆ ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಇದರ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು - 'ನಿತ್ಯತೀರ್ಣಾಶನಾಯಾದಿಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಪಾದಪುರಾಣದ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವನ್ನಾಗಿ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ನಿತ್ಯವಾಗಿಯೂ ಹಸಿವು, ನೀರಡಿಕೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ದಾಟದವನು ಜೀವನಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಸಂಸಾರ ಬಂಧನದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಬಗೆಯ ದೋಷಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದರಿಂದ ತ್ರೀಹರಿಯೊಬ್ಬನೇ 'ಅಪಹತಪಾಪಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಲು ಸಾಧ್ಯ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಪದಪುರಾಣದ ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಏಕ ಏವ ಹರಿಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಜೀವನಲ್ಲಿರುವ ಹಸಿವು ನೀರಡಿಕೆ ಮೊದಲಾದ ಷಡೂರ್ಮಿಗಳನ್ನು ಗೆಲುವಿಕೆಯು ತ್ರೀಹರಿಯ ಅಧೀನವಾಗಿದೆ ಹೊರತು, ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಇರುವುದು ತ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ.

'ಯ ಆತ್ಮಾ ಅಪಹತಪಾಪಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ಅವಿಜಿಘತ್ಸಃ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಹಸಿವು ಇಲ್ಲದವನು ಎಂದರ್ಥ. 'ವಿಶೇಷೇಣ ಜಗ್ಗುಂ ಭಕ್ಷಿತುಂ ಇಚ್ಛಾ ಇತಿ ವಿಜಿಘತ್ಸಾ' ಎಂಬ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯಂತೆ ತಿನ್ನುವ ಬಯಕೆಯು 'ವಿಜಿಘತ್ಸಾ' ಎಂದು ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಆಪ್ತಕಾಮನಾದ ತ್ರೀಹರಿಗೆ ವಿಜಿಘತ್ಸ ಎಂಬುದು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಅವಿಜಿಘತ್ಸಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ.

ಅಪಹತಪಾಪತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳು ಮುಕ್ತಜೀವರಲ್ಲಿ ಇರಬಹುದು. ಆದರೆ ಈ ಗುಣಗಳೆಲ್ಲವೂ ಭಗವಂತನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದಲೇ ಬಂದಿವೆ. ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿರುವ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳು ಯಾರ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದಲೂ ಬಂದಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿವೆ. ನಿರವಧಿಕವಾಗಿವೆ. ಆದರೆ ಮುಕ್ತಜೀವರಲ್ಲಿರುವ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳು ಭಗವಂತನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಬಂದಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜೀವನ ಗುಣಗಳು ಸಾಪೇಕ್ಷವಾದವು. ಪರಮಾತ್ಮನ ಗುಣಗಳು ನಿರಪೇಕ್ಷವಾದವು. ಸಾಪೇಕ್ಷ ಹಾಗೂ ನಿರಪೇಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ, ನಿರಪೇಕ್ಷವೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಂಥ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು.

ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ನೈಪುಣ್ಯ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ಅತ್ರ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಂ ಶರೀರಂ ದಹರೋ ಭೂತಾಕಾಶ ಇತ್ಯಾದಿ ಛಂದೋಗೋಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯೇ
ತ್ವಭಾಣಿ ನಿಪುಣತಮಂ ಶ್ರೀಮಚ್ಚರಣೈ: । ತಸ್ಮಾದಸ್ಮಾಕಂ ನ ಪ್ರಯತ್ನೋಽತ್ರ ।

‘ಬ್ರಹ್ಮಪುರಂ ಶರೀರಂ ದಹರ: ಭೂತಾಕಾಶ:’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಛಂದೋಗೋಪನಿಷತ್ತಿನ
ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಬಹಳ ನೈಪುಣ್ಯದಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ
ನಾವು ಈ ಶ್ರುತಿಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಪಟ್ಟಿಲ್ಲ.

ಆಕಾಶನು ವಿಷ್ಣುವೆನ್ನಲು ನಾಕು ಬಗೆಯ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಗಳು

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - “ದಹರೋಽस्ಮಿನ್ ಅಂತರಾಕಾಶ: ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿद्यತೇ”
ಇತ್ಯತ್ರಾಽಕಾಶಶಬ್ದೇನ ಭೂತಾಕಾಶೋ ವಿವಕ್ಷಿತ: । ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿद्यತೇ ಇತ್ಯಸ್ಯಾಯಂ
ಪರಿಹಾರ: - ಅಸ್ಮಿನ್ ಭೂತಾಕಾಶೋ ಪರಬ್ರಹ್ಮಾಖ್ಯ ಆಕಾಶೋ ವಿद्यತೇ । ಆ ಸಮಂತಾತ್
ಕಾಶನಾದಾಕಾಶ:, ಆ ಸಮಂತಾತ್ ಕಮಭ್ರಾತೀತಿ ವಾ । “ಅಸ್ಮಿನ್ ಕಾಮಾಸ್ಸಮಾಹಿತಾ:”
ಇತಿ ವಾಕ್ಯಶೇಷಾದಾಸಮಂತಾತ್ ಕಾಮಾನಭ್ರಾತೀತಿ ವಾ ।

‘ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ನಂತರಾಕಾಶ: ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶ ಶಬ್ದದಿಂದ
ಭೂತಾಕಾಶವು ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಯಾರು ನೆಲೆಸಿದ್ದಾರೆ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಪರಿಹಾರವನ್ನು
ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು - ಈ ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮವೆಂಬ ಆಕಾಶವಿದೆ. ಇವನನ್ನೇ ಆಕಾಶ
ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ ? ಎಂದರೆ -

೧. ‘ಆಸಮಂತಾತ್ ಕಾಶನಾದಾಕಾಶ:’ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾನಾದ್ದರಿಂದ ಆಕಾಶ-
ನೆನಿಸುತ್ತಾನೆ.

೨. ‘ಆಸಮಂತಾತ್ಕಮಶ್ಚಾತೀತಿ ವಾ’ ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ ಸುಖವನ್ನು ಉಪಭೋಗಿಸುತ್ತಾನೆ.

೩. ‘ಅಸ್ಮಿನ್ಕಾಮಾ: ಸಮಾಹಿತಾ:’ ಇವನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಕಾಮನೆಗಳು ಒಗ್ಗೂಡಿವೆ.

೪. ‘ಆಸಮಂತಾತ್ಪ್ರಮಾನಶ್ಚಾತೀತಿ ವಾ’ ಎಲ್ಲಾ ಬಗೆಯ ಕಾಮನೆಗಳನ್ನು ಉಪಭೋಗಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ಬಗೆಯ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಗಳಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನೊಬ್ಬನೇ ಆಕಾಶನೆಂದು ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಯೋಗ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

ಆಕಾಶರೂಪಿಯಾದ ಭಗವಂತನು ಗುಣತಃ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯುಳ್ಳವನು

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ಸ ಚ ಯಾವಾನ್ ಪರಮಾತ್ಮಾ ವ್ಯಾಪ್ತೋಽಸ್ತಿ ತಾವಾನೇವ ವಿಚಿತೇ ಗುಣತಃ । ಪೂರ್ಣಗುಣಾತ್ಮಕತ್ವಾತ್ । ಅಲ್ಪಪರಿಮಾಣಸ್ಯ ಮಹತ್ಪರಿಮಾಣತ್ವಂ ಚ ಯುಜ್ಯತೇ । ಅಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಿಕತ್ವಾತ್ ।

ಇಂಥ ಆಕಾಶವಾದರೂ ಪರಮಾತ್ಮನು ಎಷ್ಟು ವ್ಯಾಪ್ತನೋ, ಅಷ್ಟೇ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಪೂರ್ಣಗುಣಾತ್ಮಕನಾದ್ದರಿಂದ ಗುಣತಃ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಅಲ್ಪಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಮಹತ್ಪರಿಮಾಣತ್ವವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಿಯಿರುವುದರಿಂದ ಅವನಲ್ಲಿ ವಿರೋಧಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ.

‘ಯಸ್ಮಿನ್ ವಿರುದ್ಧಗತಯಃ’ ಎಂಬ ಭಾಗವತದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - “ಯಸ್ಮಿನ್ ವಿರುದ್ಧಗತಯೋಽಪ್ಯನಿಶಂ ಪತಂತಿ ವಿಚಾರಯೋ ವಿವಿಧಶಕ್ತಯ ಆನುಪೂರ್ವ್ಯಾ” ಇತಿ ವಚನಾತ್ । ಆನುಪೂರ್ವ್ಯೇತಿ ಶ್ರುತಿಪ್ರಮಾಣಾದಿತೀರ್ಥಃ । “ಆನುಪೂರ್ವಿ ಶ್ರುತಿವೇದ ಆಪ್ತಾಯಶ್ಚೇತಿ ಕಥ್ಯತೇ” ಇತ್ಯಭಿಧಾನಾತ್ । ಅನ್ಯಥಾಽನಿಶಮಿತೈಕತೀವಿರೋಧಾತ್ ।

‘ಯಸ್ಮಿನ್ ವಿರುದ್ಧಗತಯೋಽಪ್ಯನಿಶಂ ಪತಂತಿ ವಿದ್ಯಾದಯೋ ವಿವಿಧಶಕ್ತಯ ಆನುಪೂರ್ವ್ಯಾ’ ‘ಪಂಚರಾತ್ರಾದಿ ವಿದ್ಯೆಗಳು, ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ವಾದಿ ಶಕ್ತಿಗಳು ವಿರುದ್ಧವಾದ ಧರ್ಮವನ್ನು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿದ್ದರೂ ಶ್ರುತಿಪ್ರಮಾಣವಿರುವುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರುತ್ತವೆ’ ಎಂಬ ಭಾಗವತದ ಚತುರ್ಥಸ್ಯಂಧದ ಮಾತಿನಂತೆ ವಿರುದ್ಧ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪಬಹುದು. ಈ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ‘ಆನುಪೂರ್ವ್ಯಾ’ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಶ್ರುತಿಪ್ರಮಾಣ ಇರುವುದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ. ‘ಆನುಪೂರ್ವೀ ಶ್ರುತಿವೇದ

ಆಮ್ನಾಯಶ್ಚೇತಿ ಕಥ್ಯತೇ' ಆನುಪೂರ್ವಿ, ಶ್ರುತಿ, ವೇದ, ಆಮ್ನಾಯ ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಪರ್ಯಾಯ ಪದಗಳೆಂದು ಕೋಶವು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ 'ಅನಿಶಮ್' ಎಂಬ ಮಾತಿನಿಂದ ಆನುಪೂರ್ವ್ಯ ಎಂಬ ಮಾತಿಗೆ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತಿತ್ತು.

ವಿವರಣೆ -

ಯಸ್ಮಿನ್ ವಿರುದ್ಧಗತಯೋಽಪ್ಯನಿಶಂ ಪತಂತಿ
ವಿದ್ಯಾದಯೋ ವಿವಿಧಶಕ್ತಯ ಆನುಪೂರ್ವ್ಯಾಃ |
ತದ್ ಬ್ರಹ್ಮವಿಶ್ವಭವಮೇಕಮವಿಶ್ವಮಾದ್ಯಮ್
ಆನಂದ ಮಾತ್ರಮವಿಕಾರಮಹಂ ಪ್ರಪದ್ಯೇ ||

ಯೋಗ, ರೂಢಿ ಮುಂತಾದ ನಾನಾ ಪದಶಕ್ತಿಗಳೂ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧವಾದಂತಿರುವ ವೇದ ಪಂಚರಾತ್ರಾದಿ ಸಮಸ್ತಶಬ್ದಗಳೂ ವಿಚಿತ್ರ ಅಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಿಗಳುಳ್ಳ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಅಣುವು ಮಹತ್ವಾದಿ ಸಕಲಗುಣಗಳೂ ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ದೇಶಕಾಲಾದಿವ್ಯವಸ್ಥೆಗಳನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸದೇ ಸದಾ ಕೂಡುತ್ತವೆ. ಅದರಿಂದ ನೀನು ಗುಣಪೂರ್ಣ, ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಅದಿಕಾರಣ, ಸರ್ವೋತ್ತಮ, ಸರ್ವವಿಲಕ್ಷಣ, ಆನಂದಸ್ವರೂಪ ಮತ್ತು ವಿಕಾರರಹಿತನೆಂದು ವೇದಗಳು ಕೊಂಡಾಡುತ್ತವೆ. ಇಂಥ ನಿನ್ನನ್ನು ನಾನು ಮೊರೆ ಹೋಗುತ್ತೇನೆ.

ಇಲ್ಲಿ 'ವಿದ್ಯಾದಯೋ ವಿವಿಧಶಕ್ತಯ ಆನುಪೂರ್ವ್ಯಾಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಆನುಪೂರ್ವ್ಯಾತ್' ಎಂದು ಪಾಠವಿಟ್ಟುಕೊಂಡು 'ಕ್ರಮವಾಗಿ' ಎಂದು ಬೇರೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರು ಅರ್ಥ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ವಿರುದ್ಧ ಗುಣಗಳು ನಿತ್ಯವಾಗಿದ್ದರೂ ಉಪಾಸಕರ ತಾರತಮ್ಯದಿಂದ ಅವು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಆವಿರ್ಭೂತವಾಗುತ್ತವೆ ಎಂದು ಪರಕೀಯರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಮಾಘಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ನಾರದರು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಬಳಿಗೆ ಆಕಾಶದಿಂದ ಕೆಳಗಿಳಿದು ಬರುವಾಗ ಮೊದಲಿಗೆ ದೂರದಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಬೆಳಕಿನ ಗೋಲಕದಂತೆ, ಬಳಿಕ ಕೇವಲ ಏನೋ ಒಂದು ಶರೀರದಂತೆ, ಬಳಿಕ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟ ಅವಯವಯುಕ್ತರಾಗಿ ಪುರುಷರಾಗಿರುವಂತೆ ಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಕಂಡು ಬಂದರು ಎಂದು ಕವಿ ವರ್ಣಿಸುವುದನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿ ಅದರಂತೆ ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮಕೇವಲ ಆನಂದ ಮಾತ್ರನಾಗಿ, ಭಕ್ತನಿಗೆ ಕಾಣುತ್ತಾನೆ. ಭಕ್ತಿ ಹೆಚ್ಚಿದಂತೆಲ್ಲ ಹೆಚ್ಚು ಹೆಚ್ಚು ಗುಣಗಳುಳ್ಳವನಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಾನೆ. ವಿದ್ಯೆ-ಅವಿದ್ಯೆ, ಸೃಷ್ಟಿ-ಸಂಹಾರ, ಜನ್ಮ-ಅಜನ್ಮ, ನಿಷ್ಕ್ರಿಯತ್ವ-ಲೀಲಾಕಾರಿತ್ವ,

ಆತ್ಮಾರಾಮತ್ವ-ಭಕ್ತವಾತ್ಸಲ್ಯಗಳು ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದ್ದರೂ ಅವು ನಿತ್ಯ ಜೊತೆಗಿರುತ್ತವೆ ಎಂದು ವಿವರಣೆ ನೀಡುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತವೆ ಸರಿ ಇಲ್ಲ. ನಾರದರಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಬೆಳಕಿನ, ಶರೀರಾಕೃತಿಯ ಮತ್ತು ಅವಯವಗಳ ದರ್ಶನಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಆದರೂ ಆ ಬೆಳಕು ಮುಂತಾದವುಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ಸಗುಣತ್ವನಿರ್ಗುಣತ್ವಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವಿದೆ. 'ನಿರ್ಗುಣತ್ವ ಸತ್ಯವಾದರೂ ಸಗುಣತ್ವ ಕಾಲ್ಪನಿಕ. ಎರಡೂ ನಿತ್ಯವಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಇದೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಆವಿರ್ಭೂತವಾಗುತ್ತದೆ' ಎನ್ನುವುದು ಪ್ರಮಿತವಾಗಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು 'ವಿದ್ಯಾದಿ'ಗಳು ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಿದ ವಿರುದ್ಧಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ, ಇನ್ನೊಂದು ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವೆನ್ನುವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅವುಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ಎರಡೂ ವ್ಯಾವಹಾರಿಕವೆನ್ನುವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ 'ವಿದ್ಯೆಯೊಂದಿಗೆ ಅವಿದ್ಯೆ (ಮೋಹ) ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಇದೆ ಎರಡೂ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ' ಎನ್ನುವಂತಿಲ್ಲ. ಅವನ ಮಾಯೆ ಪರವ್ಯಾಮೋಹಕರಿ ಹೊರತು ಸ್ವವ್ಯಾಮೋಹಕರಿಯಲ್ಲ ತಾನೇ ?

ಆದರಿಂದ 'ಆನುಪೂರ್ವ್ಯ'ವೆಂದರೆ ಕ್ರಮವೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬಾರದು. 'ಆನುಪೂರ್ವೀ' ಎಂದರೆ ವೇದ. ಆನುಪೂರ್ವಿಗಳ ಸಮೂಹವೇ 'ಆನುಪೂರ್ವ್ಯ' ಅವುಗಳು ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಅಣುತ್ವಮಹತ್ವಾದಿಗುಣಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳುತ್ತವೆ. ದೋಷಗಳನ್ನಲ್ಲ ಎನ್ನಬೇಕು. ಹೀಗಾಗಿ ಅಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಬೇಕೆಂದು ಭಾಗವತದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ 'ಆನುಪೂರ್ವೀ' ಎಂದರೆ ವೇದ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಆನುಪೂರ್ವೀ ಶ್ರುತಿಶ್ಲೇಷ ತ್ರಯೀ ಚಾಮ್ನಾಯ ಉಚ್ಯತೇ || ಇತ್ಯಭಿಧಾನಮ್ |

ಆನುಪೂರ್ವಿ, ಶ್ರುತಿ, ತ್ರಯೀ ಎಂದು ವೇದಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಹೆಸರುಗಳೆಂದು ಅಭಿಧಾನಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಆದರಿಂದ 'ಆನುಪೂರ್ವ್ಯ' ಎಂದರೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ 'ಅಸ್ಥೂಲಮನಣು' ಇತ್ಯಾದಿ ವೇದವಚನದಿಂದ ಸಹಿತವಾದ 'ವಿದ್ಯಾದಿ'ಗಳು. ಅಂದರೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಪಂಚರಾತ್ರಾದಿ ಪೌರುಷೇಯಗ್ರಂಥವಚನಗಳು ಮತ್ತು ವಿರುದ್ಧವಾದ ಅಣುತ್ವ ಮಹತ್ವಾದಿ ವಿರುದ್ಧಗುಣಗಳು ಎಂದರ್ಥ.

ಬ್ರಹ್ಮಾಕಾಶವೇ ವಿವಕ್ಷಿತ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - 'एष म आत्मान्तर्हृदयेऽणीयान् ब्रीहेवा एष म आत्मान्तर्हृदये ज्यायान् पृथिव्याः' इति हृदयस्थस्यैवाणुत्वमहत्वोक्तेश्चेत्यादि, 'दहरोऽस्मिन् अन्तराकाशः' इति च पूर्वोक्ताकाशस्य दहरत्वमुक्तम् । उत्तरस्य 'यावान्वाऽयमाकाशः' इत्यनन्तपरिमाणत्वम् । अतो ब्रह्माकाश एवोत्तरः ।

'ಎಷ ಮ ಆತ್ಮಾಂತಹೃದಯೇಽಣೀಯಾನ್ ಬ್ರೀಹೇರ್ವಾ ಎಷ ಮ ಆತ್ಮಾಂತಹೃದಯೇ ಜ್ಯಾಯಾನ್ ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ' ನನ್ನ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನು ವ್ರೀಹಿಗಿಂತಲೂ ಅಣುವಾಗಿದ್ದಾನೆ. ನನ್ನ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನು ಪೃಥಿವಿಗಿಂತ ಮಹತ್ವಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ವವನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಮತ್ತು 'ದಹರೇಽಸ್ಮಿನ್ನಂತರಾಕಾಶೇ' ಈ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಆಕಾಶವಿದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ದಹರತ್ವವನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಯಾವಾನ್ವಾಽಯಮಾಕಾಶಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನಂತ ಪರಿಮಾಣತ್ವವನ್ನು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಆಕಾಶವೆಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಾಕಾಶವೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಈ ಬ್ರಹ್ಮಾಕಾಶವೇ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ದಹರಾಕಾಶ ಎಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - पूर्वोक्तस्याभूताकाशत्वे "तस्मिन् यदन्तस्तदन्वेष्टव्यं तद्वाव विजिज्ञासितव्यम्" "तत्रापि दहं गगनं विशोकस्तस्मिन् यदन्तस्तदुपासितव्यम्" "सहस्रशीर्षं देवम्" इत्यादि कथं युज्येत । नहि भगवदन्तःस्थितमेवान्यत् किञ्चिद्विजिज्ञास्यम् । तद्वावेत्यवधारणाच्चेत्यादि च सुविस्तृतम् ॥

ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ದಹರಾಕಾಶವೂ ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಭೂತಾಕಾಶವು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗುವುದಾದರೆ 'ತಸ್ಮಿನ್ ಯದಂತಃ ತದನ್ವೇಷ್ಯವ್ಯಂ ತದ್ವಾವ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಮ್' 'ಒಳಗಿರುವುದನ್ನು ಅನ್ವೇಷಣೆ ಮಾಡಬೇಕು.

ಅದನ್ನೇ ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಮಾಡಬೇಕು' 'ತತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿ ದಹ್ರಂ ಗಗನಂ ವಿಶೋಕಃ ತಸ್ಮಿನ್ ಯದಂತಃ ತದುಪಾಸಿತವ್ಯಮ್' 'ಅಲ್ಲೊಂದು ಪುಟ್ಟ ಆಕಾಶವಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಯಾರು ನೆಲೆಸಿದ್ದಾನೋ, ಅವನನ್ನು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕು. 'ಸಹಸ್ರಶೀರ್ಷಂ ದೇವಮ್' 'ಅವನು ಸಾವಿರಾರು ಅವಯವಗಳುಳ್ಳವನು' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ವಿಚಾರಗಳೆಲ್ಲವೂ ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತವೆ ? ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಭಗವಂತನ ಒಳಗಡೆ ಇರುವ ಬೇರೆ ಯಾವುದನ್ನು ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲವಷ್ಟೇ ? ಏಕೆಂದರೆ 'ತದ್ವಾವ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಆ ಭಗವಂತನನ್ನೇ ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಅವಧಾರಣಪುರಸ್ಕರವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವಿವರಣೆ - ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಹೀಗೆ ಮಾಡಲಾಗಿತ್ತು - 'ಯಾವಾನ್ವಾಯಮಾಕಾಶಃ ತಾವಾನೇವ ಏಷಃ ಅಂತರ್ಹೃದಯೇ ಆಕಾಶಃ' ಹೊರಗೆ ಆಕಾಶವು ಎಷ್ಟು ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿದೆಯೋ, ಅದೇ ಆಕಾಶವು ಹೃದಯದಲ್ಲೂ ಇದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಉಪನಿಷತ್ತು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶ ಎಂದರೇನು ? ಎಂಬುದೇ ಬರುವ ಪ್ರಶ್ನೆ.

ಆಕಾಶ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣು ಎಂದು ಉತ್ತರಿಸಲಾಗದು. ಏಕೆಂದರೆ 'ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ ?' ಎಂಬುದಾಗಿ ಶಿಷ್ಯನು ಹೃದಯ ಕಮಲದಲ್ಲಿರುವ ಪುಟ್ಟ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಏನಿದೆ ? ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಆಕಾಶ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಒಂದು ವೇಳೆ ವಿಷ್ಣುವೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸುವುದಾದರೆ, ಬ್ರಹ್ಮ ವಿದ್ಯತೇ, ಅಥವಾ ವಿಷ್ಣು ವಿದ್ಯತೇ ಎಂಬುದಾಗಿ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಆದರೆ ಹಾಗೇ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ. ಒಳಗಿನ ಆಕಾಶವು ಹೊರಗಿನ ಆಕಾಶದಷ್ಟೇ ವಿಶಾಲವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಉಪನಿಷತ್ತು ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಭೂತಾಕಾಶವೆಂದೇ ಆಕಾಶಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಆಗ ಈ ಗೊಂದಲಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಲೋಕಗಳು, ಸೂರ್ಯ-ಚಂದ್ರಾದಿಗಳು ನೆಲೆಸಿದ್ದಾರೆಂದು ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಪುಟ್ಟ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಇರುವುದು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆ ಹುಟ್ಟಿದರೆ, 'ಯಾವಾನ್ವಾಯಮಾಕಾಶಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಆಕಾಶದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಉಪನಿಷತ್ತು ಬಣ್ಣಿಸುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹೃದಯ ಕಮಲದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿದ್ದು ಭೂತಾಕಾಶವೇ ಹೊರತು, ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ. ಇಂಥ ಭೂತಾಕಾಶವನ್ನು ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಮಾಡಬೇಕು, ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಮಾಡಬಾರದು ಎಂದು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು - ಹೃದಯಕಮಲದಲ್ಲಿ ಭೂತಾಕಾಶವಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣು ನೆಲೆಸಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಮತ್ತು 'ತಸ್ಮಿನ್ ಯದಂತಃ ತದುಪಾಸಿತವ್ಯಮ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಆಕಾಶತತ್ವದ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಲೇ ಇಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಹೃದಯಕಮಲದಲ್ಲಿರುವ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುವ ಆತ್ಮನನ್ನು ಉಪನಿಷತ್ತು ಹೀಗೆ ವರ್ಣನೆ ಮಾಡಿದೆ- 'ಯ ಆತ್ಮಾಪಹತವಾಪ್ನಾ ವಿಜರಃ ವಿಮೃತ್ಯಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಅಪಹತವಾಪ್ನಾದಿಗುಣಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನದ್ದೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುವವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ.

'ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ?' ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಹೃದಯಕಮಲದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮನು ಯಾವ ಗುಣಗಳುಳ್ಳವನು ಎಂದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಹೊರತು, ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಏನಿದೆ ? ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವಲ್ಲ. ಹೃದಯಕಮಲವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮಪುರ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೇ ಆ ಕಮಲದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿದ್ದಾನೆಂಬುದನ್ನು ಶಿಷ್ಯನಾದವನು ತಿಳಿದು ಬಿಡುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಅಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುವ ವಿಷ್ಣು ಎಂಥವನು ?' ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ 'ಯಾವಾನ್ವಾಯಮಾಕಾಶಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಉತ್ತರವನ್ನು ನೀಡುತ್ತಿದೆ. ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಈ ಆಕಾಶವೆಲ್ಲವೂ ಹೃದಯಕಮಲದಲ್ಲಿರುವ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿದೆ. ಸ್ವರ್ಗಲೋಕ, ಪೃಥಿವೀಲೋಕಗಳೂ ಕೂಡ ಅವನಲ್ಲೇ ನೆಲೆಸಿದೆ. ಇದೇ ಅವನ ಮಹಾಮಹಿಮೆ ಎಂಬುದು ಶ್ರುತಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಹೀಗೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದಾಗ 'ಕಿಂ' ಎಂಬ ಪ್ರಥಮಾಂತ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ 'ಅಸ್ಮಿನ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಪ್ತಮಂತವಾಗಿ ಉತ್ತರವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಅಥವಾ 'ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ ?' 'ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಏನಿದೆ ?' ಎಂಬುದಾಗಿ 'ಕಿಂ' ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಥಮಾಂತವಾಗಿಯೂ ವಿವಕ್ಷಿಸಬಹುದು. ಆಗ 'ಅಯಮಾಕಾಶಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಥಮಾಂತವಾಗಿ ಉತ್ತರವಾಕ್ಯವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೃದಯದ ಹೊರಗೆ ಮಹಾವಿಷ್ಣು ಎಷ್ಟು ವ್ಯಾಪ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೋ, ಒಳಗೂ ಕೂಡ ಹಾಗೆಯೇ ವ್ಯಾಪ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅಥವಾ ಹೃದಯದ ಹೊರಗೆ ಹೇಗೆ ಗುಣತಃ ವ್ಯಾಪ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೋ, ಹೃದಯದ ಒಳಗೂ ಹಾಗೇ ವ್ಯಾಪ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳೂ ಕೂಡ ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಹೊಂದಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರವು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಭೂತಾಕಾಶವನ್ನು ಸರ್ವಥಾ ವಿವಕ್ಷಿಸಬಾರದು. ಮಹಾವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುವವನೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು.

ವಿಶೇಷವಿಚಾರ - (ಸಂಗ್ರಹ) ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಛಾಂದೋಗ್ಯಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿದ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಅನುವಾದ ಮಾಡಿದರು. ಇತ್ಯಾದಿ ಚ ಸುವಿಷ್ಣುತಮ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಛಾಂದೋಗ್ಯಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು

ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆಂದು ತಿಳಿಸಿರುವರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿರುವ ಛಾಂದೋಗ್ಯಭಾಷ್ಯದ ಪ್ರಕರಣ ಹೀಗಿದೆ -

ಉಪನಿಷತ್ತು - 'ಅಥ ಯದಿದಮಸ್ಮಿನ್ ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ ದಹರಂ ಪುಂಡರೀಕಂ ವೇಶ್ಮ | ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ನಂತರಾಕಾಶಃ | ತಸ್ಮಿನ್ ಯದಂತಃ ತದನ್ವೇಷ್ಟ್ಯಮ್ | ತದ್ವಾನ್ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಂ' ಇತಿ |

ಗುರುವು ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಹೇಳಬೇಕು - ಈ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಪೂರ್ಣಗುಣನೂ, ಪೂರ್ಣಕಾಮನೂ ಆಗಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಹೃದಯಕಮಲರೂಪವಾದ ಸಣ್ಣ ಮನೆಯು ಆಶ್ರಿತವಾಗಿದೆ. ಈ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣ ಆಕಾಶವಿದೆ. ಅದರ ಒಳಗೆ ಏನು ಇದೆಯೋ ಅದನ್ನೇ ಹಡುಕಬೇಕು ಅಂದರೆ ಮನನ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು.

ಭಾಷ್ಯ - 'ಯದಿದಮಸ್ಮಿನ್ ಬ್ರಹ್ಮಪುರ' ಇತಿ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಶಬ್ದೇನ ಬ್ರಹ್ಮಾಖ್ಯಂ ಪುರಂ, ಪೂರ್ಣಾತ್ಮಾತ್ ಪುರಮಿತಿ ಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮ, ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಪುರಮಿತಿ ಶರೀರಂ ಚೋಭಯಂ ವಿವಕ್ಷಿತಮ್ |

'ಪ್ರಾಪ್ತೋಽವಧ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಂ ರಾಜೀವ ನಿವಸಾಮ್ಯಹಮ್ |'

'ಅಸ್ಮಿಂಶ್ಚೇದ್ಯದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ ಸರ್ವಂ ಸಮಾಹಿತಮ್ ||'

'ಯದೈನಂ ಜರಾಸವಾಪ್ನೋತಿ ಪ್ರದ್ವಂಸತೇ ವಾ ಕಿಂ ತತೋಽತಿ ಶಿಷ್ಯತೇ ಇತಿ | ಸ ಬ್ರೂಯಾತ್ ನಾಸ್ಯ ಜರಯೈತತ್ ಜೀರ್ಯತಿ ನ ವಧೇನಾಸ್ಯ ಹನ್ಯತೇ | ಏತತ್ ಸತ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಮ್ | ಅಸ್ಮಿನ್ ಕಾಮಾಃ ಸಮಾಹಿತಾಃ | ಏಷ ಆತ್ಮಾಪಹತಾಪಾಪಾಃ ವಿಜರೋ ವಿಮೃತ್ಯುಃ' ಇತಿ ವಾಕ್ಯಶೇಷಾತ್ ಭಗವದ್ಭಜನನಾಚ್ಚ ಬ್ರಹ್ಮಪುರ ಶಬ್ದೇನ ಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮೋಚ್ಯತೇ ಇತ್ಯವಸೀಯತೇ | 'ಯತ್ ಪುಂಡರೀಕಂ ಪುರಮಧ್ಯಸಂಸ್ಥಂ' 'ಯದಿದಂ ಶರೀರಂ ತದೇತದಾದ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಸದನಂ' ಇತ್ಯಾದೇಃ ಶರೀರಂ ಚ ||

ಯದಿದಮಸ್ಮಿನ್ ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಪುರ ಶಬ್ದದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂಬ ಪುರ ಅಂದರೆ ಪೂರ್ಣವಾದ ವಸ್ತು ಮತ್ತು ಪರಬ್ರಹ್ಮನು ವಾಸಮಾಡುವ ಈ ಶರೀರ ಎಂಬ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳೂ ಅಭಿಪ್ರೇತವಾಗಿವೆ.

'ಸಂಹರಿಸಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಪುರವನ್ನು ಹೊಂದಿ ನಾನು ರಾಜನಂತೆ ವಾಸಿಸುತ್ತಿರುವೆನು. ಈ ಬ್ರಹ್ಮಪುರದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವೂ ಆಶ್ರಯಹೊಂದಿದೆ' ಎಂದು ಮುಂತಾದ

ಪರಮಾತ್ಮನ ವಚನಗಳಿಂದಲೂ, 'ಶರೀರವನ್ನು ಯಾವಾಗ ಮುದಿತನವು ವ್ಯಾಪಿಸಿ ನಾಶಗೊಳಿಸುವುದೋ ಆಗ ಏನು ತಾನೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ? ಏನೂ ಉಳಿಯದು, ಎಂದು ಶಿಷ್ಯನು ಕೇಳಿದರೆ, ಗುರುಗಳು 'ಈ ಶರೀರದ ಮುಪ್ಪಿನಿಂದ ಮುದಿತನವನ್ನು ಹೊಂದದವನು. ಈ ಶರೀರದ ನಾಶದಿಂದ ನಶಿಸದವನು ಬ್ರಹ್ಮಪುರ ಎನಿಸಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮ. ಅವನು ನಿತ್ಯನಾಗಿರುವನು. ಇವನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಕಾಮನೆಗಳು ಪೂರೈಸಿವೆ. ಸರ್ವವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಈ ಪರಮಾತ್ಮನು ಪಾಪರಹಿತನೂ, ಮುಪ್ಪಿಲ್ಲದವನೂ, ನಾಶರಹಿತನೂ ಆಗಿರುವನು ಎಂದು ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾರೆ' ಎಂದು ಮುಂತಾದ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಿಂದಲೂ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಶಬ್ದದಿಂದ ನಾಶರಹಿತನಾದ ಸರ್ವಾಶ್ರಯನಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. 'ಬ್ರಹ್ಮಪುರದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಕಮಲವಿದೆಯೋ' ಎಂಬ ತೈತ್ತಿರೀಯ ವಾಕ್ಯದ ಸಂವಾದದಿಂದಲೂ, 'ಯಾವ ಈ ಶರೀರವಿದೆಯೋ ಅದು ಬ್ರಹ್ಮಪುರ ಎನಿಸಿದೆ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯದ ಸಂವಾದದಿಂದಲೂ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಶಬ್ದದಿಂದ ಶರೀರವೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆಂದು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ.

'ಯದ್ವೈತತ್ ಬ್ರಹ್ಮೇತೀದಂ ವಾವತದ್ ಯೋಽಯಂ ಬಹಿರ್ಧಾ ಪುರುಷಾದಾಕಾಶಃ'

'ಯಸ್ತು ಸರ್ವಾಣಿ ಭೂತಾನ್ಯಾತ್ಮನೈವಾನುಪಶ್ಯತಿ।' ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಪರಬ್ರಹ್ಮಣೈವ ಚ ಹೃದಯಂ ಸ್ಥಿತಮ್ |

ಜೀವನಿಗಿತಹೊರಗೆ ದೇಹದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಆಕಾಶನೆನಿಸಿರುವುದು ಸರ್ವತ್ರವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ. 'ಯಾರು ಎಲ್ಲಾ ಜಂತುಗಳನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡು ಇರುವವೆಂದು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳುವನೋ' ಎಂದು ಮುಂತಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲೇ ಹೃದಯವು ಆಶ್ರಿತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಪುರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ಣಕಾಮನಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಅರ್ಥೈಸಿದಾಗ 'ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ ದಹರಂ ಪುಂಡರೀಕಂ' ಪರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಲ್ಪವಾದ ಹೃದಯ ಕಮಲವು ಆಶ್ರಿತವಾಗಿದೆ' ಎನ್ನುವುದು ಯುಕ್ತವಾಗಲಾರದು. ಹೃದಯವಿರುವುದು ಶರೀರದಲ್ಲಿ. ಶರೀರವು ಅದಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯವಾದೀತೇ ಹೊರತು ಪರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲ. ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೇನೇ ಹೃದಯವು ಆಶ್ರಯ. ಹೃದಯಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಹೇಗೆ ಆಶ್ರಯನೆನಿಸಲು ಸಾಧ್ಯ ಎಂಬ ಅಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಆಚಾರ್ಯರು ಇಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ - 'ಯದ್ವೈತತ್' ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣವಾಕ್ಯವು ಹೃದಯದ ಒಳಗಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನ ರೂಪಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆಯಾದ ಇನ್ನೊಂದು ರೂಪವು ಹೊರಗೆ ದೇಹಕ್ಕೆ ಧಾರಕವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸಾರುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ, ದೇಹಾಂತರ್ಗತವಾದ ಹೃದಯಕ್ಕೆ ಅದು ಧಾರಕವಾಗಬಹುದು.

‘ಯಸ್ತು ಸರ್ವಾಣಿ ಭೂತಾನಿ’ ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣ ವಾಕ್ಯವು ಎಲ್ಲ ವಸ್ತುಗಳಿಗೂ ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಶ್ರಯ ಎಂದು ಸಾರುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಹೃದಯಕ್ಕೂ ಅವನೇ ಆಶ್ರಯ.

‘ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ನಂತರಾಕಾಶಃ ತಸ್ಮಿನ್ ಯದಂತಃ ತದನ್ವೇಷ್ಟ್ಯಂ’
 ‘ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ನಂತರಾಕಾಶಃ ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ’ ಇತ್ಯಾಕಾಶ ಶಬ್ದೇನ
 ಭೂತಾಕಾಶೋ ವಿವಕ್ಷಿತಃ | ಕಿಂ ತದ್ರತ ವಿದ್ಯತೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾಯಂ ಪರಿಹಾರಃ -
 ಅಸ್ಮಿನ್ ಭೂತಾಕಾಶೇ ಪರಬ್ರಹ್ಮಾಖ್ಯ ಆಕಾಶೋ ವಿದ್ಯತೇ | ಆ ಸಮಂತಾತ್
 ಕಾಶನಾತ್ ಆಕಾಶಃ | ಆ ಸಮಂತಾತ್ ಕಂ ಅಶ್ನಾತಿತಿ ವಾ | ‘ಅಸ್ಮಿನ್ ಕಾಮಾಃ
 ಸಮಾಹಿತಾಃ’ ಇತಿ ವಾಕ್ಯಶೇಷಾತ್ ಆ ಸಮಂತಾತ್ ಕಾಮಾನ್ ಅಶ್ನಾತಿತಿ
 ವಾ | ಸ ಚ ಯಾವಾನ್ ಬಹಿಃ ಪರಮಾತ್ಮಾ ವ್ಯಾಪ್ತೋಽಸ್ಮಿ ತಾವಾನೇವ ವಿದ್ಯತೇ
 ಗುಣತಃ | ಪೂರ್ಣಗುಣತ್ವಾತ್ | ಅಲ್ಪಪರಿಮಾಣಸ್ಯಾಪಿ ಮಹತ್ ಪರಿಮಾಣತ್ವಂ ಚ
 ಯುಜ್ಯತೇ | ಅಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಿತ್ವಾತ್ |

‘ಯಸ್ಮಿನ್ ವಿರುದ್ಧಗತಯೋಽಪ್ಯನಿಶಂ ಪತಂತಿ
 ವಿದ್ಯಾದಯೋ ವಿವಿಧ ಶಕ್ತಯ ಆನುಪೂರ್ವಾಃ’ ಇತಿ ವಚನಾತ್ |
 ಆನುಪೂರ್ವ್ಯೇತಿ ಶ್ರುತಿಪ್ರಮಾಣಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ |
 ‘ಆನುಪೂರ್ವೀ ಶ್ರುತಿರ್ವೇದ ಆಮ್ನಾಯಶ್ಚೇತಿ ಕಥ್ಯತೇ |
 ಇತ್ಯಭಿಧಾನಾತ್ | ಅನ್ಯಥಾಽನಿಶಮಿತ್ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧಾತ್ |

‘ಈ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣ ಆಕಾಶವಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಏನಿದೆಯೋ ಅದನ್ನು ಹುಡುಕಬೇಕು.’
 ‘ಈ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣ ಆಕಾಶವಿದೆ ಎಂದಿರಿ. ಅದರಲ್ಲಿ ಹುಡುಕಬೇಕಾದುದು ಏನಿದೆ?’
 ಎಂಬಲ್ಲಿ ಆಕಾಶಶಬ್ದವು ಭೂತಾಕಾಶಪರ. ‘ಅದರಲ್ಲಿ ಏನಿದೆ?’ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ‘ಈ
 ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಕಾಶವಿದೆ’ ಎಂದು ಸಮಾಧಾನ. ‘ಪರಬ್ರಹ್ಮನು
 ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದರಿಂದ ಆಕಾಶನೆನಿಸುತ್ತಾನೆ.’ ಅಥವಾ ‘ಪೂರ್ಣಸುಖವನ್ನು
 ಅನುಭವಿಸುವುದರಿಂದ ಆಕಾಶನೆನಿಸುತ್ತಾನೆ’ ಅಥವಾ ‘ಈ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಬಯಕೆಗಳೂ
 ಪೂರೈಸಿರುತ್ತವೆ’ ಎಂದು ಮುಂದೆ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಎಲ್ಲ ಬಯಸಿದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ
 ಭೋಗಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶನೆನಿಸುತ್ತಾನೆ. ಹೃದಯದ ಹೊರಗಡೆ ಇರುವ
 ಆಕಾಶನಾಮಕನಾದ ಆ ಪರಬ್ರಹ್ಮನು ಹಾಗೆಯೇ ಹೃದಯಾಕಾಶದೊಳಗಿರುವ ಪರಬ್ರಹ್ಮನೂ
 ಗುಣದಿಂದ ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡಿರುವನು. ಈ ಎರಡೂ ರೂಪಗಳೂ ಅನಂತಗುಣಪೂರ್ಣವೇ

ಆಗಿವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಎರಡೂ ರೂಪಗಳೂ ಪರಸ್ಪರ ಅಭಿನ್ನ. ಹೃದಯದ ಹೊರಗಡೆ ಹಾಗೂ ಒಳಗಡೆ ಇರುವ ಅವನ ರೂಪಗಳು ಅತ್ಯಂತ ಅಭಿನ್ನವಾಗಿದ್ದು ಒಂದೇ ಆಗಿದ್ದರೂ ಅಘಟಿತಘಟನಾತ್ಮಕವಾದ ಅಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಿಯು ಆ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಅಲ್ಪಪರಿಮಾಣ ಹಾಗೂ ಮಹತ್ ಪರಿಮಾಣಗಳು ಆ ಒಬ್ಬನೇ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸರಿಹೊಂದುತ್ತವೆ.

‘ವಿದ್ಯೆಯೇ ಮೊದಲಾದ ನಾನಾವಿಧ ಶಕ್ತಿಗಳು ಈ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿವೆ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದರಿಂದ ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧವೆನಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಅಣುತ್ತ ಮಹತ್ತಾದಿ ಧರ್ಮಗಳೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಂಡ, ಈ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಯಾವತ್ತೂ ಒಟ್ಟಿಗೇನೇ ಇರುತ್ತವೆ. ಈ ವಿಷಯವು ವೇದರೂಪಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ’ ಎಂದು ಪ್ರಮಾಣವಚನವಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಿವಶಾತ್ ಒಬ್ಬನೇ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಣುತ್ತ ಹಾಗೂ ಮಹತ್ವಗಳು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದ್ದರೂ ಪರಸ್ಪರ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿವೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವೆನಿಸುತ್ತದೆ.

‘ಅನುಪೂರ್ವ, ಶ್ರುತಿ, ವೇದ, ಆಮ್ನಾಯ ಎಂಬೀ ಶಬ್ದಗಳೆಲ್ಲ ಸಮಾನಾರ್ಥಕವಾಗಿವೆ’ ಎಂದು ಶಬ್ದಾನುಶಾಸನವಿರುವುದರಿಂದ ‘ಯಸ್ಮಿನ್ ವಿರುದ್ಧಗತಯೋ’ ಎಂಬ ಈ ಪ್ರಮಾಣವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ‘ಅನುಪೂರ್ವಾ’ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವೇದರೂಪ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬೇಕು. ಇದಕ್ಕೆ ಹೊರತಾಗಿ ಅನುಕ್ರಮವಾಗಿ, ಭಿನ್ನ ಭಿನ್ನ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದರೆ, ಅಣುತ್ತ ಮಹತ್ತಾದಿ ವಿರುದ್ಧ ಧರ್ಮಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಒಂದೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವು ಒಟ್ಟು ಸೇರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಉಂಟಾಗುವುದು. ಒಂದೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವು ಒಟ್ಟು ಸೇರುತ್ತವೆ’ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿರುವ ಅನಿಶಂ (ಯಾವತ್ತೂ) ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ವಿರೋಧವಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವಂತಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ‘ಅನುಪೂರ್ವಾ’ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ‘ವೇದರೂಪ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ’ ಎಂದೇ ಅರ್ಥ ಹೊರತು ‘ಅನುಕ್ರಮವಾಗಿ’ ಎಂದಲ್ಲ.

‘ಏಷ ಮ ಆತ್ಮಾತಹರ್ವದಯೇಽಣೀಯಾನ್ ಪ್ರೀಹೇರ್ವಾ’ ಏಷ ಮ

ಆತ್ಮಾತಹರ್ವದಯೇ ಜ್ಯಾಯಾನ್ ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ’ ಇತಿ

ಹೃದಯಸ್ಥಸ್ಯ ವಾಣುತ್ವಮಹತ್ವೋಕ್ತೇತ್ಯ |

ಗುಣಾಃ ಶ್ರುತಾಃ ಸುವಿರುದ್ಧಾಶ್ಚ ದೇವೇ

ಸಂತ್ಯಶ್ರುತಾ ಅಪಿ ನೈವಾತ್ರ ಶಂಕಾ |

ಚಿಂತಾ ಅಚಿಂತಾಶ್ಚ ತಥೈವ ದೋಷಾಃ

ಶ್ರುತಾಶ್ಚನಾಜ್ಞಾಹಿ ತಥಾ ಪ್ರತೀತಾಃ || ಇತಿ ಚ ಶ್ರುತಿಃ ||

ಸುವಿರುದ್ಧಾ ಅಶ್ರುತಾಶ್ಚ ಗುಣಾಃ ಸಂತೈವ ಸರ್ವಶಃ |

ದೋಷಾಃ ಕೇವಲಿ ನ ಸಂತೈವ ಶ್ರುತಾ ಅಪಿ ತು ಸರ್ವಶಃ ||

ಇತಿ ಗಾರುಡೇ ||

ನನ್ನ ಹೃದಯದ ಒಳಗಿರುವ ಈ ಪರಮಾತ್ಮನು ವ್ರೀಹಿ ಎಂಬ ಧಾನ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅಣುವಾಗಿರುವನು. 'ನನ್ನ ಹೃದಯದೊಳಗಿರುವ ಈ ಪರಮಾತ್ಮನು ಭೂಮಿಗಿಂತಲೂ ಮಹತ್ ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳವನಾಗಿರುವನು' ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯೇ ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪಕ್ಕೇನೇ ಅಣುವು ಹಾಗೂ ಮಹತ್ವಗಳಿವೆ ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಪರಮಾತ್ಮನ ಒಂದೇ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಅಣುವು ಮಹತ್ವಗಳು ಅಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಿ ಮಹಿಮೆಯಿಂದಾಗಿ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಇವೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ.

'ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧವೆನಿಸಿರುವ ಗುಣಗಳೂ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವಾದವುಗಳಾಗಿ, ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಆಶ್ರಿತವಾಗಿವೆ. ಕೆಲವು ಗುಣಗಳು 'ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿವೆ' ಎಂದು ವೇದಾದಿ ಪ್ರಮಾಣ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿತವಾಗಿದ್ದಿದ್ದರೂ ಅವನಲ್ಲಿ ಇದ್ದೇ ಇವೆ. ವೇದಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಲ್ಲವೆಂದು ಅಂತಹ ಗುಣಗಳನ್ನು ಅವನಲ್ಲಿ ಅಂಗೀಕರಿಸದೇ ಇರುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವೇ ಬೇಡ. ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿರುವ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಲಕ್ಷ್ಯಾದಿಗಳ ಚಿಂತನೆಗೆ ಗೋಚರವಾದರೆ, ಕೆಲವು ಅಗೋಚರವಾಗಿವೆ. ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ದೋಷಗಳಿವೆ ಎಂದು ವೇದದಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿತವಾದಂತೆ ಕಂಡರೂ ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಅವು ಅವನಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ. ಅಂತಹ ವೇದವಾಕ್ಯಗಳ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಅರಿಯದೆ ಇರುವ ಅಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಆ ದೋಷಗಳು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿವೆ ಎಂದು ತೋರುತ್ತಿರಬಹುದು. ತಾತ್ಪರ್ಯಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಅವು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಖಚಿತವಾಗಿವೆ' ಎಂದು ಕೂಡ ಶ್ರುತಿಯು ಸಾರುತ್ತಿದೆ.

"ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವ ಗುಣಗಳೂ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಜೊತೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿವೆ. 'ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಇವೆ' ಎಂದು ವೇದದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾಗಿರದ ಗುಣಗಳೂ ಅವನಲ್ಲಿವೆ. ವೇದದಲ್ಲಿ 'ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಇವೆ' ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತೆ ಆಪಾತತಃ ತೋರುತ್ತಿದ್ದರೂ ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಅವನಲ್ಲಿ ಯಾವ ದೋಷಗಳೂ ಇಲ್ಲ" ಎಂದು ಗಾರುಡಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿತವಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ವೇದವು ಸಾರುತ್ತಿದೆ

ಎಂದಿಷ್ಟರಿಂದಲೇನೇ ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ಕಣ್ಣುಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪುವುದಾದರೆ 'ಜನಿತೋತ ವಿಷ್ಣೋಃ' ಎಂಬಿತ್ಯಾದಿ ವೇದವಾಕ್ಯಗಳು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮೊದಲಾದ ದೋಷಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಅವನ್ನೂ ಒಪ್ಪೋಣ ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ.

'ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ' ಇತಿ ಪ್ರಶ್ನಾತ್ ಹೃದ್ಗತ ಆಕಾಶೋ ಹೃದಯ ಶಬ್ದೇನೋಚ್ಯತೇ | ಹೃದ್ಯಯನಾತ್ | ತಸ್ಮಿನ್ ಹೃದಯಾಖ್ಯ ಆಕಾಶೇ ಬ್ರಹ್ಮಾಖ್ಯ ಆಕಾಶೋ ವಿದ್ಯತೇ ಇತ್ಯರ್ಥಃ || ಅನ್ಯಥಾ ಕಥಂ ಭೂತಾಕಾಶಸ್ಯ ದಹರಸ್ಯ ದಹರಾಕಾಶಸ್ವರೂಪತ್ವಂ ? 'ದಹರೋಽಸ್ತಿನ್ನಂತರಾಕಾಶಃ' ಇತಿ ಚ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾಕಾಶಸ್ಯ ದಹರತ್ವಮುಕ್ತಮ್ | ಉತ್ತರಸ್ಯ ತು 'ಯಾವಾನ್ಮಾ ಅಯಮಾಕಾಶ' ಇತ್ಯಂತ ಪರಿಮಾಣತ್ವಮ್ | ಆತೋ ಬ್ರಹ್ಮಾಕಾಶ ವಿವೋತ್ತರಃ |

'ಬ್ರಹ್ಮನ ಪುರವೆನಿಸಿರುವ ಈ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಕಮಲಾಕಾರದ ಹೃದಯವೆಂಬ ಮನೆಯಿದೆಯೋ, ಆ ಮನೆಯೊಳಗೆ ಯಾವ ಭೂತಾಕಾಶವಿದೆಯೋ, ಆ ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ, ಶ್ರವಣ ಮನನ ಧ್ಯಾನಗಳ ಮೂಲಕ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲೇಬೇಕಾದ ವಸ್ತು ಯಾವುದು?' ಎಂದು ಶಿಷ್ಯರು ಕೇಳಿರುವ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ಹೊರಟಿರುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ, ಅಂಥ ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ ವಸ್ತುವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು ವಿನಹ ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ವಸ್ತುವನ್ನಲ್ಲ. ಹಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಪ್ರಶ್ನೆ ಹಾಗೂ ಉತ್ತರಗಳು ಪರಸ್ಪರ ಅಸಂಗತವೆನಿಸಿಯಾವು. ಆದುದರಿಂದ 'ಅಂತರ್ಹೃದಯ ಆಕಾಶಃ' ಎಂಬ ಉತ್ತರವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಹೃದಯಶಬ್ದದಿಂದ ಅಂತಃಕರಣದಲ್ಲಿರುವ ಭೂತಾಕಾಶವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಿದೆ ಹೊರತು ಅಂತಃಕರಣವಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ. 'ಹೃದಿ ಅಯನಾತ್ ಹೃದಯಂ' ಅಂತಃಕರಣದಲ್ಲಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಹೃದಯವೆನಿಸಿದೆ ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಾಗ ಹೃದಯಶಬ್ದವು ಅಂತಃಕರಣದ ಒಳಗಿರುವ ಭೂತಾಕಾಶಕ್ಕೆ ವಾಚಕವೂ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಹೃದಯಶಬ್ದದಿಂದ ಭೂತಾಕಾಶವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಲು ಯಾವ ಬಾಧಕವೂ ಇಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಅಂತರ್ಹೃದಯ ಆಕಾಶಃ ಎಂಬ ಉತ್ತರವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ 'ಅಂತಃಕರಣದ ಒಳಗಿರುವ ಭೂತಾಕಾಶದೊಳಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂಬ ಆಕಾಶವಿದೆ' ಎಂದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೊರತು ಹೃದಯ (ಅಂತಃಕರಣ)ದೊಳಗೆ ಭೂತಾಕಾಶವಿದೆ' ಎಂದಲ್ಲ. ಇದಕ್ಕೆ ಹೊರತಾಗಿ ಹೃದಯದ ಒಳಗೆ ಭೂತಾಕಾಶವಿದೆ ಎಂದೇ ಅದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಹೃದಯದೊಳಗಿದೆ ಎಂದು ಮೊದಲೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಆ ಭೂತಾಕಾಶವು

'ದಹರೋಽಸ್ತಿನಂತರಾಕಾಶಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಅಣುಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳದ್ದಾದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಮಹತ್ ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳ ಬಾಹ್ಯಾಕಾಶದ ಸಮಾನತೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೇಗೆ ತಾನೇ ಸರಿಹೊಂದಿರು ? 'ಅಂತರ್ಹೃದಯ ಆಕಾಶಃ' ಎಂಬ ಉತ್ತರ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಆಕಾಶವು ಭೂತಾಕಾಶವಾಗಿರದೆ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿರುವನು ಎಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸದೆ ಬೇರೆ ಗತಿಯೇ ಇಲ್ಲ.

ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾಕಾಶಸ್ಯಾಭೂತಾಕಾಶತ್ವೇ 'ತಸ್ಮಿನ್ ಯದಂತಃ ತದನ್ವೇಷ್ಟ್ಯಂ ತದ್ವಾವ್ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಂ' 'ತತ್ರಾಪಿ ದಹ್ರಂ ಗಗನಂ ವಿಶೋಕಃ ತಸ್ಮಿನ್ ಯದಂತಃ ತದುಪಾಸಿತವ್ಯಂ' 'ಸಹಸ್ರಶೀರ್ಷಂ ದೇವಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ಕಥಂ ಯುಜ್ಯತೇ । ನಹಿ ಭಗವದಂತಸ್ಥಿತ್ಯೇವಾನ್ಯತ್ ಕಿಂಚಿತ್ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಮ್ । 'ತದ್ವಾವ್' ಇತ್ಯವಧಾರಣಾಚ್ಚ ।

'ಒಂದೇ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಎರಡು ಆಕಾಶ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮೊದಲು ಹೇಳಿದ ದಹರಾಕಾಶವೂ ಭೂತಾಕಾಶವಲ್ಲ. ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ, ಅಚಿಂತ್ಯತಕ್ರಿಯಿಂದ ಮಹತ್ವಾದ ಬ್ರಹ್ಮನೂ ಸಣ್ಣ ಆಕಾಶವೆನಿಸಬಹುದು. ಹೀಗೆ ಎರಡೂ ಆಕಾಶಗಳೂ ಪರಬ್ರಹ್ಮ' ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ, 'ಆ ಆಕಾಶದೊಳಗೆ ಯಾವುದಿದೆಯೋ ಅದರ ಅನ್ವೇಷಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು', 'ಹೃದಯಕಮಲದಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣ ಆಕಾಶವಿದೆ. ಅದರೊಳಗಿರುವ ಶೋಕರಹಿತವಾದ ವಸ್ತು ಏನಿದೆಯೋ ಅದನ್ನು ಆರಾಧಿಸಬೇಕು' 'ಆ ದೇವನು ಸಾವಿರ ತಲೆಗಳುಳ್ಳವನು' ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ, ಆಕಾಶದ ಒಳಗಿರುವ ವಸ್ತುವೇ ಜ್ಞೇಯ, ಆರಾಧ್ಯ ಎನ್ನುವುದು ಹೇಗೆ ಯುಕ್ತವಾದೀತು ? ಆಕಾಶವನ್ನು ಪರಬ್ರಹ್ಮನೆಂದಿಟ್ಟುಕೊಂಡಲ್ಲಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನೊಳಗೆ ಇರುವ ಬೇರೆ ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಆರಾಧ್ಯವೆನಿಸಲಾರದಷ್ಟೇ ? 'ತದ್ವಾವ್ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಂ', ಆಕಾಶದೊಳಗಿರುವ ವಸ್ತುವೇ ಜ್ಞೇಯ. ಬೇರೆ ವಸ್ತುವು ಜ್ಞೇಯವಲ್ಲ ಎಂದೂ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಭಗವಂತನು ಜ್ಞೇಯನೆಂಬುದು ಸರ್ವಸಮ್ಮತವಾಗಿರುವಾಗ ಭಗವಂತನೊಳಗಿರುವ ಬೇರೆ ಯಾವುದನ್ನೋ ಆರಾಧಿಸಬೇಕು. ಭಗವಂತನನ್ನಲ್ಲ ಎನ್ನುವುದು ಸಮಂಜಸವಾಗದು. ಆದ್ದರಿಂದ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನು ಭೂತಾಕಾಶವೆಂದಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಆಗ ಅದರೊಳಗಿರುವ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ ಆರಾಧಿಸಬೇಕೆನ್ನುವುದು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಉತ್ತರಸ್ಯಾಪರಬ್ರಹ್ಮತ್ವೇ ಚ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಂ 'ನಾಸ್ಯ ಜರಯೈತತ್ ಜೀರ್ಯತಿ, ನ ವಧೇನಾಸ್ಯ ಹನ್ಯತೇ, ವಿತತ್ ಸತ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಂ, ಅಸ್ಮಿನ್ ಕಾಮಾಃ ಸಮಾಹಿತಾಃ, ವಿಷ ಆತ್ಮಾಽಪಹತಪಾಪ್ನಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ನ ಯುಜ್ಯತೇ ।

'ದಹರೋಽಸ್ತಿನಂತರಾಕಾಶಃ' ಎಂದು ಮೊದಲು ಹೇಳಿರುವ ಆಕಾಶ ಶಬ್ದವು ಭೂತಾಕಾಶವೆನ್ನುವುದಾದರೆ 'ಏಷೋಽಂತರ್ಹೃದಯ ಆಕಾಶಃ' ಎಂದು ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಆಕಾಶವೂ ಭೂತಾಕಾಶವೇ ಆಗಿರಿ, ಪರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲ ಎಂದು ಆಕ್ಷೇಪಿಸುವುದೂ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಈ ಆಕಾಶವೂ ಭೂತಾಕಾಶವಾದರೆ 'ಉಭೇ ಅಸ್ಮಿನ್ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಉಭಾವಗ್ನಿಶ್ಚ ವಾಯುಶ್ಚ ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸಾವುಭೌ ವಿದ್ಯುನ್ನಕ್ಷತ್ರಾಣಿ' ಎಂದು ಹೇಳಿರುವ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವೂ, 'ನಾಸ್ಯ ಜರಯೈತತ್ ಜೀರ್ಯತಿ' ಎಂದಿರುವ ಅಜರತ್ವವೂ, 'ನ ವಧೇನಾಸ್ಯ ಹನ್ಯತೇ' ಎಂದಿರುವ ನಾಶರಾಹಿತತ್ವವೂ, 'ಏತತ್ ಸತ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಂ, ಅಸ್ಮಿನ್ ಕಾಮಾಃ ಸಮಾಹಿತಾಃ' ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ನಿತ್ಯತ್ವ ಪೂರ್ಣಕಾಮತ್ವಗಳೂ, 'ಏಷ ಆತ್ಮಾಪಹತವಾಪ್ತಾ' ಎಂದು ನಿರೂಪಿತವಾದ ಪಾಪರಾಹಿತತ್ವವೂ ಸರಿಹೊಂದಲಾರದು. ಇವೆಲ್ಲವೂ ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಅಸಾಧಾರಣ ಮಹಿಮೆಗಳು.

'ಒಂದೇ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಎರಡು ಆಕಾಶಶಬ್ದಗಳೂ ಪರಬ್ರಹ್ಮ-ವಾಚಕವೆಂದಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳೋಣ. 'ಅಸ್ಮಿನ್ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ' ಎಂದು ಆಕಾಶನಾಮಕ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ವಸ್ತುಗಳೇ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯವಾಗಿ ನಿರೂಪಿತವಾಗಿವೆ. ಮಹತ್ವಾದ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯವಸ್ತುಗಳು, ಅಲ್ಪನಾದ ಆಕಾಶನಾಮಕ ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಒಳಗಿರಲು ಹೇಗೆ ಶಕ್ಯ ? ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪವು ಉಂಟಾಗದಿರಲೆಂದು ಪ್ರಾಸಂಗಿಕವಾಗಿ ಈ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ 'ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ ತಾವಾನೇಷಃ' ಎಂದು ಬಾಹ್ಯಾಕಾಶದ ಸಮಾನತೆಯನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಹೊರತು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಆಕಾಶದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದಲ್ಲ. ಹೀಗೆ "ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳೇ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯವಾದರೆ, 'ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ ತಾವಾನೇಷಃ' ಎಂಬ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಆಕಾಶದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದು ವೈರ್ಥ' ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೂ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಶಂಕೆಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಸಮಾಧಾನ ನೀಡಲಾಗಿದೆ.

'ಕಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ ಯದನ್ವೇಷ್ಯವ್ಯಂ ಯದ್ವಾಪ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಂ' ಇತ್ಯಸ್ಯ 'ಯ ಏಷೋಽಂತರ್ಹೃದಯ ಆಕಾಶಃ' ಇತ್ಯೇವ ಪರಿಹಾರಃ । ನ ತು 'ಉಭೇ ಅಸ್ಮಿನ್ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ' ಇತ್ಯಾದಿ । ತತ್ರ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯತ್ಯೇ ಹೇತುತ್ವೇನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಕಥನಮೇವ । ನಹಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದೇರೇವ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವಮ್ । 'ತಮೇವೈಕಂ ಜಾನಥ ಆತ್ಮಾನಮನ್ಯಾ ವಾಚೋ ವಿಮುಂಚಥ' ಇತಿ ಹಿ ಶ್ರುತಿಃ ।

ಹೃದಯದೊಳಗಿರುವ ಈ ಅಲ್ಪಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಶ್ರವಣ ಮನನ ಧ್ಯಾನಗಳ ಮೂಲಕ ಹುಡುಕಬೇಕಾದ ವಸ್ತು ಏನಿದೆ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಹೃತ್ಯಮಲದೊಳಗಿನ ಆಕಾಶದೊಳಗಿರುವ

ಈ ಆಕಾಶನಾಮಕ ಪರಬ್ರಹ್ಮನು' ಎಂಬುದೇ ಉತ್ತರ ಹೊರತು 'ಇಲ್ಲಿ ಎರಡುವಿಧ ಸ್ವರ್ಗ ಭೂಮಿಗಳ ಅಭಿಮಾನಿಗಳು' ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಅಲ್ಲ. ಅದು ಆಕಾಶನಾಮಕ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಯಾಕೆ ಅರಿತುಕೊಳ್ಳಲೇ ಬೇಕು, ಅವನಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ಮಹತ್ವವೇನು ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ, ಸ್ವರ್ಗ ಭೂಮಿ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯ ನೀಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ನಿರೂಪಣೆ ಮಾತ್ರವೇ ಆಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಸ್ವರ್ಗ ಭೂಮಿ ಮುಂತಾದವುಗಳೇ ಶ್ರವಣ ಮನನಾದಿ ಯೋಗ್ಯವೆನ್ನಲಾಗದು. 'ನೀವು ಆ ಪರಮಾತ್ಮನೊಬ್ಬನನ್ನೇ ಅರಿತುಕೊಳ್ಳಿ ಇತರ ಪ್ರಪಂಚದ ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಬಿಟ್ಟು ಬಿಡಿ' ಎನ್ನುತ್ತಿದೆ, ಶ್ರುತಿ.

'ಉಭೇ ಅಸ್ಮಿನ್ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ' ಇತ್ಯಾದ್ಯುಭಯಶಬ್ದೋ ಮುಕ್ತಾಮುಕ್ತ-
ರಾಶಿವ್ಯಪೇಕ್ಷಯಾ | 'ಯಚ್ಚಾಶ್ವೇಹಾಸ್ತಿ ಯಚ್ಚ ನಾಸ್ತಿ' ಇತಿ ವಾಕ್ಯಶೇಷಾತ್ |
'ಅಸ್ಯ' ಇತಿ ಸಂಸಾರಿಣಃ | ನ ಹಿ ಸಂಸಾರಿಣೋ ಮುಕ್ತಾ ಉಪಕಾರಕಾಃ | ಯದಸ್ಯ
ನೋಪಕಾರಕಂ ತತ್ ತಸ್ಯ ನಾಸ್ತೀತ್ಯುಚ್ಯತೇಽನ್ಯಸ್ಯ ಸತ್ತ್ವೇಽಪಿ | ಯಥಾ ವಿತ್ತಾದಿ |

'ಎರಡು ಬಗೆಯ ಸ್ವರ್ಗ ಭೂಮಿಗಳು ಈ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿವೆ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಎರಡು ಬಗೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದುದು ಮುಕ್ತ ಅಮುಕ್ತ ಎಂದು ಎರಡು ಬಗೆಯ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ವಾಕ್ಯದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ 'ಯಾವುದು ಇವನ ಪಾಲಿಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಇದೆಯೋ ಯಾವುದು ಇಲ್ಲವೋ' ಎಂದಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ 'ಅಸ್ಯ' ಎಂದರೆ 'ಸಂಸಾರಿ ಜೀವನ ಪಾಲಿಗೆ' ಎಂದರ್ಥ, ಸಂಸಾರಿ ಜೀವನಿಗೆ ಮುಕ್ತರು ಉಪಕಾರಕರಲ್ಲ. ಯಾವುದು ಅವನಿಗೆ ಉಪಕಾರಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅದು ಅವನ ಪಾಲಿಗೆ ಇಲ್ಲವೆಂದೇ ಹೇಳುವುದುಂಟು. ಇದ್ದೂ ಉಪಯೋಗಕ್ಕೆ ಬಾರದಿರುವ ಹಣ ಮುಂತಾದವುಗಳಂತೆ. (ಸಂಗ್ರಹ)

ಶ್ರೀಮಜ್ಜಯತೀರ್ಥಭಿಕ್ಷುಗಳಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಹೃತ್ತದ್ವೈತ್ಯತತ್ವವು ವಿಷ್ಣು, ಆಕಾಶ, ಜೀವ ಮೂವರಲ್ಲೂ ಸಮಾನ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - || ದಹರ ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ || ೧೪ ||

ಅತ್ರ 'ಯೋ ವೇದ ನಿಹಿತಂ ಗುಹಾಯಾಮ್' । 'ತಸ್ಯಾನ್ತೇ ಸುಖಿಂ ಸೂಕ್ಷಮ್' । 'ಹೃದಿ ತ್ವೇಷ ಆತ್ಮಾ' ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಭಿಃ ಬ್ರಹ್ಮಾಕಾಶಜೀವೇಷು ಸಾಧಾರಣಸ್ಯ ಹೃತ್ಪದ್ಧತೀತ್ವಲಿಂಗಸ್ಯ ಭಗವತಿ ಸಮನ್ವಯಪ್ರತಿಪಾದನಾಸ್ತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಾದಿಸಂಘತಿಃ ।

ಸಂಗತಿ ವಿಚಾರ - 'ಯೋ ವೇದ ನಿಹಿತಂ ಗುಹಾಯಾಮ್', 'ಯಾರು ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವವನನ್ನು ತಿಳಿದಿದ್ದಾನೋ', 'ತಸ್ಯಾನ್ತೇ ಸುಖಿಂ ಸೂಕ್ಷಮ್', 'ಹೃತ್ತದ್ವೈತ್ಯದಲ್ಲಿ ಅತಿಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಆಕಾಶ ಇದೆ', 'ಹೃದಿ ಹ್ಯೇಷ' 'ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮ ಇದ್ದಾನೆ'.

ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳ ಬಲದಿಂದ 'ಹೃತ್ತದ್ವೈತ್ಯ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವು, ವಿಷ್ಣು, ಆಕಾಶ, ಜೀವ ಮೂವರಲ್ಲೂ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಉಭಯತ್ರ ಸಾಧಾರಣವಾದ ಹೃತ್ತದ್ವೈತ್ಯ ಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ, ಶಾಸ್ತ್ರಸಂಗತಿ, ಅಧ್ಯಾಯಸಂಗತಿ, ಹಾಗೂ ಪಾದಸಂಗತಿಗಳು ಇರುತ್ತವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಯುಕ್ತಿಬದ್ಧವಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಸಂಘತಿಂ ವಿಷಯವಾಕ್ಯಮುದಾಹೃತ್ಯ ವಿಷಯಾದಿಕಂ ಚ ಸೂಚಯನ್ ಸಯುಕ್ತಿಕಂ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಂ ಸೂಚಯತಿ - ಚಂದ್ರೇತಿ ||

ಶ್ರುತಿಸಂಗತಿ, ಅಧಿಕರಣಸಂಗತಿ ಹಾಗೂ ವಿಷಯವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾ ವಿಷಯಾದಿಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾ ಯುಕ್ತಿಬದ್ಧವಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಸೂಚನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಚಂದ್ರ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರಾದ್ಯಾಧಾರತ್ವ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - 'एतस्य वाऽक्षरस्य' इत्यादिना विष्णोश्चन्द्रादित्या-
धारत्वमुक्तं तच्छन्दोगश्रुतौ हृत्पद्मस्यस्योच्यते ।

'ಏತಸ್ಯ ವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಎಷ್ಟುವೇ ಚಂದ್ರ, ಅದಿತ್ಯ ಮೊದಲಾದವರಿಗೆ
ಆಧಾರನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸಲಾಯಿತು, ಆದರೆ ಅದೇ ಚಂದ್ರಾದ್ಯಾ-
ಧಾರತ್ವವು ಛಾಂದೋಗ್ಯಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಿಗೆ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ.

ಅಧಿಕರಣದ ಸಂಪೂರ್ಣ ವಿಷಯವಾಕ್ಯ

तत्त्वप्रकाशिका - 'एतस्मिन्नक्षरे दहरं पुण्डरीकं वेश्म दहरोऽस्मिन्नन्तर
आकाशस्तस्मिन् यदन्तस्तदन्वेष्टव्यं तद्वाव विजिज्ञासितव्यमिति । तं चेद्
ब्रूयुः किं तदत्र विद्यते यदन्वेष्टव्यं यद्वाव विजिज्ञासितव्यमिति । स ब्रूयाद्यावान्
वा अयमाकाशस्तावानेषोऽन्तर्हृदय आकाश उभे अस्मिन् द्यावापृथिवी'
इत्यादिना ।

ಅದು ಹೀಗೆ - 'ಏತಸ್ಮಿನ್ ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ ದಹರಂ ಪುಂಡರೀಕಂ ವೇಶ್ಮ ದಹರೇಽಸ್ಮಿನ್ನಂತರಃ
ಆಕಾಶಸ್ತಸ್ಮಿನ್ ಯದಂತಸ್ತದನ್ವೇಷ್ಟವ್ಯಂ ತದ್ವಾವ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಮಿತಿ । ತಂ ಚೇದ್ ಬ್ರೂಯುಃ
ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ ಯದನ್ವೇಷ್ಟವ್ಯಂ ಯದ್ವಾವ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಮಿತಿ । ಸ ಬ್ರೂಯಾದ್ಯಾವಾನ್
ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಸ್ತಾವಾನೇಷೋಽನ್ತರ್ಹೃದಯ ಆಕಾಶ ಉಭೇ ಅಸ್ಮಿನ್ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ',

'ಬ್ರಹ್ಮನ ಆವಾಸಸ್ಥಾನವಾದ ಈ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕ ಹೃದಯಕಮಲವಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ
ಅಲ್ಪವಾದ ಆಕಾಶವಿದೆ, ಅದರಲ್ಲಿ ಏನು ಇದೆಯೋ ಅದನ್ನು ಹುಡುಕಬೇಕು, ಅಂದರೆ ಜಿಜ್ಞಾಸೆ
ಮಾಡಬೇಕು. ಅದರಲ್ಲಿ ಏನನ್ನು ಹುಡುಕಬೇಕು ? ಏನನ್ನು ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಮಾಡಬೇಕು? ಈ
ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ಗುರುಗಳು ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಹೃತ್ಕಮಲವಿದೆ, ಅದರಲ್ಲಿ ಆಕಾಶವಿದೆ,
ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ದಾನೆ, ಹೊರಗೆ ಎಷ್ಟು ವಿಶಾಲವಾದ ಆಕಾಶವಿದೆಯೋ, ಅವನ
ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟುವಿಶಾಲವಾದ ಆಕಾಶವಿದೆ. ಇವನು ಸಮಗ್ರ ದ್ಯುಲೋಕ,

ಭೂಲೋಕಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಆಧಾರನಾಗಿದ್ದಾನೆ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಛಾಂದೋಗ್ಯದ ಎಂಟನೇ ಅಧ್ಯಾಯವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ.

ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಾದವನು ಯಾರು ?

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ತಸ್ಯ ಚ ವಿಣ್ಣೋರನ್ಯತ್ವೇಽಕ್ಷರಸ್ಯ ವಿಣ್ಣುತ್ವಸಾಧಕಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಂ
ಚಾನ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಸಜ್ಯೇತೇತ್ಯವಶ್ಯಂ ನಿರ್ಣಯತಾ ।

ಇಲ್ಲಿರುವ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನನಾದರೆ ಆಕ್ಷರನಿಗೆ ವಿಷ್ಣುತ್ವಸಾಧಕವಾದ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವು ಬೇರೆಯವರಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಾದವನನ್ನು ಯಾರೆಂದು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ನಿರ್ಣಯ ಮಾಡಬೇಕು.

ಅಧಿಕರಣದ ಸಂದೇಹ, ಸಂದೇಹಬೀಜಗಳು

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ತದ್ವೈದ್ಯಪತ್ರಸ್ಯತ್ವಂ ವಿಷಯಃ । ಕಿಂ ವಿಣ್ಣೋರಯಾಕಾಶಸ್ಯೋತ
ಜೀವಸ್ಯೇತಿ ಸಂಶಯಃ । ಉಕ್ತಸಾಧಾರಣ್ಯಂ ಸಂದೇಹಬೀಜಮ್ ।

ಅಂತಹ ಹೃದಯಪದ್ವಸ್ಥತ್ವವೇ ವಿಷಯ. ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಾದವನು, ವಿಷ್ಣುವೋ, ಆಕಾಶವೋ, ಅಥವಾ ಜೀವನೋ? ಎಂದು ಸಂಶಯ. ಶ್ರುತಿಗಳು ಮೂವರಲ್ಲೂ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿರುವುದೇ ಸಂದೇಹಬೀಜ.

ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಾದದ್ದು ಭೂತಾಕಾಶವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಸರ್ವಾಧಾರತಯಾ ಹೃತ್ಪತ್ರಸ್ಯತ್ವಮಾಕಾಶಸ್ಯೇತಿ ತಾವತ್
ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಃ । 'ದಹರೇಽಸ್ಮಿನ್ನಂತರ ಆಕಾಶಃ' ಇತಿ ಹೃತ್ಪತ್ರೇ ದಹರಾಕಾಶಸ್ಥಿತಿಶ್ರವಣಾತ್
ತಸ್ಯೈವ 'ಉಭೇ ಅಸ್ಮಿನ್' ಇತಿ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವೋಕ್ತೇರಿತ್ಯರ್ಥಃ ।

ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಾದದ್ದು ಭೂತಾಕಾಶವೇ ಆಗಿದೆ. ಸಕಲಕ್ಕೂ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. 'ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ನಂತರ ಆಕಾಶಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೃತ್ತದ್ವದಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣದಾದ ಆಕಾಶದ ಸ್ಥಿತಿಯೂ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಅಂತಹ ಆಕಾಶವೇ 'ಉಭೇ ಅಸ್ಮಿನ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಬಲದಿಂದ ಸಕಲಕ್ಕೂ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ ಎಂದೂ ಕೂಡ ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ.

ಆಕಾಶಸ್ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಣಯವಾಗಿದೆ ಅಲ್ಲವೇ?

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನನ್ವಸ್ತ್ವಾಕಾಶಸ್ಯ ಸರ್ವಾಧಾರತಯಾ ಹೃದಯಪಗ್ನಸ್ಥಿತ್ವಮ್ ।
ತಸ್ಯ ಚಾಸ್ಸಕಾಶಸ್ತಲ್ಲಿಂಗಾದಿತಿ ನ್ಯಾಯೇನ ವಿಷ್ಣುತ್ವೇ ತಸ್ಯೈವ ಹೃತ್ಪಗ್ನಸ್ಥಿತ್ವಸಿದ್ಧಿರित್ಯತ
ಆಹ - ಸ ಚೇತಿ ॥

ಆಕಾಶವು ಸಕಲಕ್ಕೂ ಆಧಾರವಾದ್ದರಿಂದ ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಥವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಒಪ್ಪೋಣ, ಆದರೆ
'ಆಕಾಶಸ್ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್' ಎಂಬ ಪ್ರಥಮಪಾದದ ಸೂತ್ರದಂತೆ ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಕಾಶ
ಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ, ಅಂತಹ ವಿಷ್ಣುವಿಗೇ ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಥತ್ವವೂ ಕೂಡ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದಲ್ಲವೇ?
ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಸಚ ಆಕಾಶಃ ನ ವಿಷ್ಣುಃ' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ನಾರಾಯಣೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಸಮಾಖ್ಯಾನ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನಾತ್ರೋಕ್ತಾಸ್ಸಕಾಶೋ ವಿಷ್ಣುಃ । 'ತಸ್ಯಾನ್ತೇ ಸುಖಿರಮ್' ಇತಿ
ಪ್ರಸಿದ್ಧಾಕಾಶಸ್ಯೈವ ಸರ್ವಾಧಾರತಯಾ ಹೃತ್ಪಗ್ನಸ್ಥಿತ್ವೋಕ್ತೇಃ ತತ್ಸಮಾಖ್ಯಾನಾದಿತೀರ್ಥಃ ।

ಛಾಂದೋಗ್ಯದ ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. 'ತಸ್ಯಾಂತೇ
ಸುಖಿರಮ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಭೂತಾಕಾಶವೇ ಸಕಲಕ್ಕೂ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ
ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಆಕಾಶವೇ ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಥವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.
ಹೀಗೆ ನಾರಾಯಣೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಸಮಾಖ್ಯಾನವಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಭೂತಾಕಾಶವೇ ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಥ-
ವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸುಷಿರವು ಆಕಾಶಶಬ್ದವಾಚ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನಚ ವಾಚ್ಯಮ್ ಅಸ್ತು ಆಕಾಶಶಬ್ದೇನ ಸುಖಿರಮೇವ ।
'ತಸ್ಮಿನ್ ಯದಂತಃ' ಇತಿ ಹೃತ್ಪಗ್ನಸ್ಥಾಕಾಶಗತೋ ವಿಷ್ಣುಃ ಸರ್ವಾಧಾರತಯೋಚ್ಯತೇ ಇತಿ ।
ತಥಾ ಸತಿ ವಾಕ್ಯಾನ್ವಯಾನುಪಪತ್ತೇಃ ।

'ಆಕಾಶ' ಶಬ್ದದಿಂದ 'ಸುಷಿರವೇ' ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗಲಿ. ಆದರೆ 'ತಸ್ಮಿನ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ
ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಥವಾದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ ವಿಷ್ಣು ಸಕಲಕ್ಕೂ ಆಧಾರನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೇಕೆ

ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬಾರದು? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಅನ್ವಯವೇ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಹೃತ್ವದ್ವೈತವಾದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿದ್ದಾನೆಯೇ ?

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - तथा हि । तस्मिन्नित्यत्र विष्णुत्वाभिप्राये किं तदत्र विद्यते इति प्रश्नस्य ब्रह्म विद्यत इति परिहारं विना 'यावान्वा' इत्यादेरभिप्रायासङ्गतिः ।

ಹೇಗೆಂದರೆ 'ತಸ್ಮಿನ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೃತ್ವದ್ವೈತವಾದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿದ್ದಾನೆಂದು ಅರ್ಥೈಸಿದರೆ ಮುಂದೆ 'ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ' ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಏನಿದೆ ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ನಿಮ್ಮ ಪ್ರಕಾರ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ದಾನೆಂದು ಉತ್ತರಿಸಬೇಕು. ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಗಡೆ ಎಷ್ಟು ವಿಶಾಲವಾದ ಆಕಾಶವಿದೆಯೋ ಅಷ್ಟು ಆಕಾಶವಿದೆ ಎಂಬ 'ಯಾವಾನ್ವಾಯಮಾಕಾಶಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಉತ್ತರವು ಅಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಭೂತಾಕಾಶವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದಾಗ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - आकाशपक्षे त्वस्त्यन्वयः । हृदयाकाशस्यमुपास्यमित्युक्ते किं तत्र स्थितमिति प्रश्ने यावान्वा अयमाकाश इति प्रागुक्ताकाशमेव विशिष्योभे अस्मिन्नित्यादिपरिहारसंश्लेषात् ।

ಆದರೆ ಭೂತಾಕಾಶವೇ ಹೃತ್ವದ್ವೈತವೆಂದು ಒಪ್ಪಿದಾಗ, ಹಿಂದಿನ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಅನ್ವಯವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ -

ಹೇಗೆಂದರೆ ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವುದನ್ನು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಅಲ್ಲಿ ಏನಿದೆ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಆವಾಗ 'ಯಾವಾನ್ವಾಯಮಾಕಾಶಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಆಕಾಶವನ್ನೇ ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಿ 'ಉಭೇ ತಸ್ಮಿನ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ, ಆ ಆಕಾಶವು ಸಕಲಕ್ಕೂ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಉತ್ತರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರಗಳು ಅತ್ಯಂತ ಸಂಗತವಾಗಿವೆ.

ಯಾರು ಸರ್ವಾಧಾರ ?

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನಚ ಯಾವಾನಿತ್ಯಾದಿನಾಽಽಕಾಶಾಖ್ಯೋ ವಿಷ್ಣುಃ ಸರ್ವಾಧಾರತಯಾ ಪರಿಹಾರೆ ಕಥ್ಯತ ಇತ್ಯನ್ವಯೋಪಪತ್ತಿಃ ।

'ಯಾವಾನ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ವಿಷ್ಣುವೇ ಸರ್ವಾಧಾರನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿಲ್ಲವೆಂದು ಅನ್ವಯ.

ಸುಷಿರವೇ ಸಕಲಕ್ಕೂ ಆಧಾರ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ತस्ಮಿನ್ ಸರ್ವಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಮಿತಿ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಸುಖರಸ್ಯೈವ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವೋಕ್ತಿವಿರೋಧಾತ್ । ತಸ್ಮಾದಾಕಾಶಸ್ಯೈವ ಸರ್ವಾಧಾರತಯಾ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಯತ್ವಮ್ ।

'ತಸ್ಮಿನ್ ಸರ್ವಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಮ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಸುಷಿರವೇ ಸಕಲಕ್ಕೂ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಕೇಳಬರುತ್ತಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಸಕಲಾಧಾರನೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ, ಈ ಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧವೂ ಕೂಡ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆಕಾಶವೇ ಸಕಲಕ್ಕೂ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ. ಹಾಗೂ ಅದೇ ಹೃತ್ಪದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು.

ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥನಾದವನು ಜೀವನೆಂದು ಎರಡನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಜೀವಸ್ಯ ವೈತತ್ತ್ವವೇತ್ । उत्तरत्र 'परंज्योतिरुपसम्पद्य स्वेन रूपेणाभिनिष्पद्यत एष आत्मेति होवाच' इति जीवस्य 'य आत्माऽपहतपाप्मा' इत्युक्तहृत्पदस्थಾत्मतया परामर्शात् दहरस्थत्वलिङ्गाच्च ।

ಅಥವಾ ಜೀವನೇ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥನಾಗುತ್ತಾನೆ, ಏಕೆಂದರೆ ಇದೇ ಛಾಂದೋಗ್ಯ ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಮುಂದಿನ ಖಂಡದಲ್ಲಿ 'ಪರಂಜ್ಯೋತಿರೂಪಸಂಪದ್ಯ ಸ್ವೇನ ರೂಪೇಣಾಭಿನಿಷ್ಪದ್ಯತ ವಿಷ ಆತ್ಮೇತಿ ಹೋವಾಚ', 'ಯೋಗ್ಯನಾದ ಜೀವನು ಪ್ರಕಾಶ ಸ್ವರೂಪನಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಸ್ವರೂಪಾವಿಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ ಇವನೇ ಆತ್ಮನು'. ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಯ ಆತ್ಮಾ ಅಪಹತಪಾಪ್ಮಾ', ಎಂದು ಯಾವ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥನಾದ ಆತ್ಮನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ

ಮಾಡಲಾಗಿದೆಯೋ ಅವನೇ ಜೀವನು. ಹಾಗೂ 'ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನಸ್ಥಿತತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವೂ ಕೂಡ ಜೀವನಲ್ಲೇ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಅಣುರೂಪನಾಗಲಾರ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ತದ್ವಿ ಅಣೋರ್ಜೀವಸ್ಯೈವ ಯುಕ್ತಂ ನ ಸರ್ವಗತಸ್ಯ ಹೇ: ।

ಹೃದಯಪುಂಡರೀಕದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶವು ಅತ್ಯಂತ ಅಣುರೂಪವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಅಣುಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ, ಅಣುಸ್ವರೂಪನಾದ ಜೀವನೇ ಇರಲು ಅರ್ಹ; ಹೊರತು ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲ.

ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಸಮಾನವಾದ ದೋಷ ದೋಷವೇ ಅಲ್ಲ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನ ಚಾನ್ವಯಾಭಾವದೋಃ । ವಿಷ್ಣುಪಕ್ಷೇಽಪಿ ಸಾಮ್ಯಾತ್ । ಅತೋ ಭಗವದಿರದೇವ ಚಂದ್ರಾದಿತ್ಯಾಘಾಧಾರಾಕ್ಷರಮಿತಿ ।

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅನ್ವಯಾಭಾವದೋಷವು ಜೀವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಾಗಿದ್ದವನು ವಿಷ್ಣುವೆಂದು ಹೇಳಿದರೂ ಈ ದೋಷವು ಸಮಾನವಾಗಿದೆ. ಯಾವ ದೋಷವು ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಸಮಾನವಾಗಿರುತ್ತದೋ ಅದು ದೋಷವೇ ಅಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಭೂತಾಕಾಶ ಅಥವಾ ಜೀವರುಗಳೇ, ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥರಾಗುತ್ತಾರೆ, ಚಂದ್ರಾದಿತ್ಯ ಮೊದಲಾದವರಿಗೂ ಆಶ್ರಯರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರೂ ಆಗುತ್ತಾರೆ ಹೊರತು, ಅಕ್ಷರನೂ, ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನೂ ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವವನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಸಿದ್ಧಾಂತಯತ್ಸೂತ್ರಮವತಾರ್ಯ ವ್ಯಾಚಢೇ - ಅತ ಇತಿ ॥
ದಹರಪದ್ಧಸ್ಯೋ ವಿಷ್ಣುರೇವ ಭವೇತ್ । ಯ ಆತ್ಮಾಽಪಹತಪಾಪ್ಮೇತ್ಯಾದಿನೋತ್ತರವಾಕ್ಯೇ
ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಯಸ್ಯಾಪಹತ- ಪಾಪ್ಮತ್ವಾದಿಗುಣಶ್ರವಣಾದಿತಿ ಭಾವ: ।

ಈ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಾ ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ಥಾಪನೆಗಾಗಿ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಆತಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ. ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಹೃದಯಪದ್ಮದಲ್ಲಿರುವವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. 'ಯ ಆತ್ಮಾ ಅಪಹತಪಾಪ್ನಾ' ಮೊದಲಾದ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೃತ್ಪದ್ಮದಲ್ಲಿ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳು ಶ್ರುತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ.

ಅಪಹತಪಾಪತ್ವವು ವಿಷ್ಣುತ್ವ ನಿಶ್ಚಾಯಕ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - अपहतपाप्मत्वादिकं कथं विष्णुत्वनिश्चायकमित्यत
आह - य इति ॥

'ಅಪಹತಪಾಪತ್ವ' ಮುಂತಾದವು ವಿಷ್ಣುತ್ವಕ್ಕೆ ನಿಶ್ಚಾಯಕವೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಯಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ಆತ್ಮೇತಿ' ಎಂಬುದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - अत्येति अतिक्रम्य वर्तते । न चाकाशस्यापि
पापाद्यभावेनैते गुणा युक्ता इति वाच्यम् । तस्याचेतनस्य तत्प्राप्त्यभावेन
निषेधयोगात् ।

ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ಆತ್ಮೇತಿ' ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅತಿಕ್ರಮಣ ಮಾಡಿ ಇರುತ್ತಾನೆಂದರ್ಥ. ಭೂತಾಕಾಶವು ಜಡವಾದ್ದರಿಂದ ಪಾಪಗಳು ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲವಲ್ಲವೇ? ಆದ್ದರಿಂದ ಭೂತಾಕಾಶದ ಗುಣವನ್ನೇ ಶ್ರುತಿಯು ವರ್ಣಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಏಕೆ ಹೇಳಬಾರದು? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಅಚೇತನವಾದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಪಾಪವಿರಲು ಪ್ರಸಕ್ತಿಯೇ ಇಲ್ಲ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಅದನ್ನು ನಿಷೇಧ ಮಾಡುವುದು, ಅಪ್ರಸ್ತುತವೆನಿಸುತ್ತದೆ.

ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿಗಳು ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಅಸಂಭಾವಿತ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - विष्णोश्चेतनत्वादस्ति प्राप्तिः । सत्यकामत्वाद्ययोगाच्च ।

ವಿಷ್ಣುವಾದರೂ ಸಹ ಚೇತನನಾದುದರಿಂದ ಪಾಪ ಇರಲು ಪ್ರಸಕ್ತಿ ಇದೆ. ಅದರ ನಿಷೇಧವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳು ಅತ್ಯಂತ ಅಸಂಭಾವಿತವಾಗಿದೆ.

ಸತ್ಯಕಾಮ ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - तथापि नैते गुणा विष्णोरेव रमादिष्वपि सम्भवादित्यत आह - नित्येति ॥ ननु यथाकथञ्चिदपि तेऽन्यत्र गुणाः सन्त्येव अतः कथं तैर्विष्णुत्वनिश्चय इत्यत आह - सापेक्षेति ॥ अपहृतपाप्मत्वादीनां कथञ्चिदन्यत्र वृत्तावपि न कथञ्चिदन्यत्र सत्यकामत्वादि इत्याशयेनाऽऽह - सत्यकाम इति ॥

ಆದರೂ ಸಹ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳು, ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿರುವಂತೆ, ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಮೊದಲಾದವರಲ್ಲಿಯೂ ಇರುತ್ತವೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮವೆಂದು ಹೇಗೆ ನಿಶ್ಚಯಿಸುತ್ತೀರಿ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ನಿತ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಅಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ರಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿ, ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳು ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತವೆ. ಹೇಗಾದರೂ ಇರಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನಂತೆ ಬೇರೆಯವರಲ್ಲೂ ಇರುವಾಗ ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮವೆಂದು ಹೇಗೆ ಪರಿಗಣಿಸುತ್ತೀರಿ? ಇವುಗಳು ಹೇಗೆ ವಿಷ್ಣುತ್ವನಿಶ್ಚಾಯಕವಾಗುತ್ತವೆ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಸಾಪೇಕ್ಷ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿ-ಗುಣಗಳು ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಮೊದಲಾದವರಲ್ಲಿ, ಹೇಗಾದರೂ ಬರಬಹುದು. ಆದರೆ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿಗುಣಗಳಂತೂ ಕಥಂಚಿದಪಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಸತ್ಯಕಾಮಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ.

ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿಗಳು ಸರ್ವಥಾ ಇಲ್ಲ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - अनेनाऽऽकाशाभिमानिविषयतयाऽपहृतपाप्मत्वाद्युप-
पत्तिरिति परास्तम् ॥ १४ ॥

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಭೂತಾಕಾಶಕ್ಕೆ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿಗುಣಗಳು ಬರುವಂತೆ ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿಯೂ ಬರುತ್ತದೆಂಬ ಶಂಕೆಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಹೇಗೆಂದರೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿರುವಂತಹ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿ-ಗುಣಗಳು ಅಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿವೆ, ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿಗುಣಗಳಂತೂ ಕಥಂಚಿದಪಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು.

ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ

ಭಾವದೀಪ

ವಿಷಯವಾಕ್ಯವನ್ನೇಕೆ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿಲ್ಲ

ಭಾವದೀಪ: - ದಹರ ಉತ್ತರೇಭ್ಯ: ||

ಅತ್ರ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆ ಸ್ಪಷ್ಟತ್ವಾತ್ ಶ್ರುತೀನುದಾಹೃತ್ಯ ಹೃತ್ಪದ್ಧಾಸ್ಥಿತತ್ವಂ
ಸಾಧಾರಣಾಮಿತ್ಯುಕ್ತಮ್ | ತದುದಾಹರಣಪೂರ್ವಕಂ ಸಾಧಾರಣ್ಯಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಸ್ಯ ಪಾದಾಂತರ್ಭಾವಿಮಾಹ
- ಅತ್ರ ಯೋ ವೇದೇತಿ ||

ಈ ಅಧಿಕರಣದ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ್ದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಿಸದೆ ಹೃತ್ಪದ್ಧಾಸ್ಥಿತ್ವವು ಉಭಯಸಾಧಾರಣವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಆ ಶ್ರುತಿಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾ ಉಭಯಸಾಧಾರಣ್ಯವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತೋರಿಸುತ್ತಾ ಪಾದಾಂತರ್ಭಾವವಸಂಗತಿಯನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ "ಅತ್ರ ಯೋ ವೇದ" ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

ವಿಶೇಷವಿಚಾರ - ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಹೀಗಿದೆ - ಹೃತ್ಪದ್ಧಾಸ್ಥಿತ್ವವನ್ನು ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲೇ ಹೇಳಬೇಕು ಹೊರತು, ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲ. ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಹೃತ್ಪದ್ಧಾಸ್ಥಿತ್ವವಾದ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನೇ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿರೋ, ಅಥವಾ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಅನ್ವೇಷಣೀಯ-ನಾದವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿರೋ? ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸಬೇಕು.

ಪ್ರಥಮಪಕ್ಷವನ್ನು 'ಆಕಾಶಸ್ಯ ಪ್ರತೀಯತೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದ ಮಾತಿನಿಂದ ಮತ್ತು ಭಾಷ್ಯದ ಈ ಮಾತನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವ 'ದಹರೋಽಸಿನ್ನಂತರಾಕಾಶಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕಾವಾಕ್ಯಗಳಿಂದಲೂ ದೂಷಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾಗಿದೆ.

ಇಷ್ಟು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. 'ದಹರೋಽಸಿನ್ನಂತರಾಕಾಶಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಹೃತ್ಪ್ರತ್ಯಯದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಮುಂದಿರುವ 'ತಾವನೇಷೋಽಂತಹೃದಯ ಆಕಾಶ ಉಭೇ ಅಸ್ಮಿನ್ ದ್ವಾವಪೃಥಿವೀ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಸರ್ವಾಧಾರವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಗಗನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಆಕಾಶಶಬ್ದವೇ ಶ್ರುತವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ದಹರಾಕಾಶನೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

'ಆಕಾಶಾಸ್ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್' ಎಂಬ ಪ್ರಥಮ ಪಾದದ ಸೂತ್ರದಂತೆ ಅವಹತವಾಪ್ತವೇ ಮೊದಲಾದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಲಿಂಗಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಆಕಾಶಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು.

'ಪದ್ಮಕೋಶಪ್ರತೀಕಾಶಂ ಹೃದಯಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಹೃತ್ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಿ, 'ತಸ್ಯಾಂತೇ ಸುಷಿರಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮಂ ತಸ್ಮಿನ್ ಸರ್ವಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಮ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ನಾರಾಯಣ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸುಷಿರಕ್ಕೆ ಹೃತ್ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಮತ್ತು ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿರುವಿಕೆಯನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ನಾರಾಯಣೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ಸುಷಿರ ಶಬ್ದವು ಬ್ರಹ್ಮಪರವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ. ಆವಾಗ ಹೃತ್ಪ್ರತ್ಯಯ ಮತ್ತು ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವ ಎರಡನ್ನೂ ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲೇ ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು.

"ತಸ್ಯ ಮಧ್ಯೇ ವಹ್ನಿಶಿಖಾ ಅಣಿಯೋರ್ಧ್ವಾ ವ್ಯವಸ್ಥಿತಾ |

ತಸ್ಯಾಃ ಶಿಖಾಯಾ ಮಧ್ಯೇ ಪರಮಾತ್ಮಾ ವ್ಯವಸ್ಥಿತಃ"

ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೃದಯಪದ್ಮದಲ್ಲಿ ಸುಷಿರವಿದೆ. ಆ ಸುಷಿರದಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣದಾದ ತೇಜಸ್ಸಿದೆ, ಅದರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನಿದ್ದಾನೆಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಸುಷಿರದಲ್ಲಿರುವ ತೇಜಸ್ಸಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನಿದ್ದಾನೆಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿರುವಾಗ ಸುಷಿರವನ್ನೇ ಪರಮಾತ್ಮನೆಂದು ಹೇಳುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ.

ಮತ್ತು ದಹರಾಕಾಶವನ್ನೇ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ, 'ತಸ್ಮಿನ್ ಯದಂತಸ್ತದನ್ವೇಷ್ಯಮ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ದಹರಾಕಾಶದ ಒಳಗೆ ಇರುವವನನ್ನು ಅನ್ವೇಷಣೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಈ ಅನ್ವೇಷಣೆಗೆ ವಿಷಯನಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮನಾಗದೇ ಇರಬೇಕಾದೀತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಗೆ ವಿಷಯನಾದವನೇ ಬೇರೆ ಎಂದಾಗಿ ದಹರಾಕಾಶನು ಮಾತ್ರ ಪರಮಾತ್ಮನೆಂದಾಗಬೇಕಾದೀತು. ಆವಾಗ ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದೇ ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ.

ದಹರಾಕಾಶನು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲ. ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಅನ್ವೇಷಣೆಗೆ ವಿಷಯನಾದವನನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷವನ್ನೂ ಕೂಡ ಒಪ್ಪಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ದಹ ರೋಽಸ್ಮಿನ್ನಂತರಾಕಾಶಸ್ತಸ್ಮಿನ್ಯ-ದಂತಸ್ತದನ್ವೇಷ್ಯಮ್' ಇತ್ಯನೇನ 'ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಸ್ತಾವಾನೇಷೋಽಂತಹ್ಯದಯ ಆಕಾಶಃ' ಇತ್ಯಸ್ಯಾನ್ವಯಾಭಾವಾತ್' ಎಂಬ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಈ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವ 'ವಾಕ್ಯಾನ್ವಯಾನುಪಪತ್ತೇಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆದ ಟೀಕಾವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಈ ಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಈ ಟೀಕಾಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು - 'ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶಶಬ್ದವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಭೂತಾಕಾಶವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆಯೋ? ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆಯೋ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ನೀವು ಉತ್ತರಿಸಬೇಕು.

ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷ ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ 'ತಸ್ಮಿನ್ ಯದಂತಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅನ್ವೇಷಣೆಗೆ ವಿಷಯನಾದವನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಹೃತ್ಪದ್ಧದಲ್ಲಿರುವ ದಹರಾಕಾಶಸ್ಥನಾದವನನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ 'ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ' 'ಅಲ್ಲಿ ಏನಿದೆ?' ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ದಾನೆಂದು ಉತ್ತರಿಸಬೇಕು. ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು 'ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಅನ್ವೇಷಣಾವಿಷಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಅಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಅನನ್ವಯವೆಂಬ ಬಾಧಕವಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ 'ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶಶಬ್ದವು ಪ್ರಸಿದ್ಧಾಕಾಶಪರವೆಂಬುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ.

ಆಕಾಶದ ಬಗ್ಗೆ ಉತ್ತರಿಸುವುದು ಅಸಂಗತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅನ್ವೇಷಣೆಗೆ ವಿಷಯನಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಅಂತಹ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಆಕಾಶವು ಆಧಾರವಾಗಿದೆಯೆಂಬ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ 'ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದಾಗ ಅಸಂಗತವಾಗಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ ?

ಏಕೆಂದರೆ 'ತಸ್ಮಿನ್ ಯದಂತಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಈ ಹಿಂದೆಯೇ ಆಧಾರದ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಈಗ 'ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಆಧೇಯದ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ, ಅದಕ್ಕನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಆಧೇಯದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು ಹೊರತು, ಪುನಃ ಆಧಾರದ ಬಗ್ಗೆ ಉತ್ತರಿಸಿದರೆ ಆಕಾಂಕ್ಷಾವಿಲ್ಲದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅನನ್ವಯ ದೋಷವು ಬಂದೇ ಬರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಆಧೇಯವಾದದ್ದು ದ್ಯಾವ್ಯಾಪೃಥಿವೀಗಳೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ,

ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳೇ ಅನ್ವೇಷಣಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾಗಬೇಕಾದ ಪ್ರಸಂಗವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಆಧಾರತ್ವ ವಚನವು ಅನನ್ವಿತವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ನಿಮಗೆ ಪರಿಹರಿಸಲಾಗದು.

ಹೃತ್ತದ್ವೈತ್ಯವಾದದ್ದು ಭೂತಾಕಾಶವೆಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಈ ಯಾವ ಅನನ್ವಯ ದೋಷಕ್ಕೂ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಹಾಗೂ ಅನ್ವಯವೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ದಹರ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಹೃತ್ತದ್ವೈತ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ ಮೇಲೆ ಅನ್ವೇಷ್ಯ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ ವಸ್ತುವನ್ನು ಅನ್ವೇಷಣ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದಾಗ 'ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ' ಎಂದು ಅನ್ವೇಷ್ಯವಾದ ಆಧೇಯದ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ 'ಯಾವಾನ್ವಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹಿಂದೆ ಆಧಾರವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಆಕಾಶವನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡಿ, ಅದರಲ್ಲಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಇರುತ್ತವೆಂದು ಉತ್ತರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಸ್ಥಗ್ಧಾದ ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಬೃಹತ್ತಾದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳು ಇರಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಬಾಹ್ಯಾಕಾಶವು ಹೇಗೆ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿದೆಯೋ, ಅದರಂತೆ ದಹರಾಕಾಶವೂ ಕೂಡ ಸಮಾನಯೋಗಕ್ಷೇಮದಿಂದ ಸಕಲಕ್ಕೂ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ 'ಉಭೇ ಅಸ್ಮಿನ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಅನ್ವೇಷಣೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ಆತ್ಮಂತ ಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಆದ್ದರಿಂದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಪ್ರಥಮಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನ ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೇಗೆ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಜಿಜ್ಞಾಸಾಸೂತ್ರವನ್ನೂ ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ 'ಮುಖ್ಯತಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾದೀನಾಮನುಷಾಸ್ತತ್ವಾತ್' ಎಂಬ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಷೇಧ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗೆ ಅಭಿಮತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

'ಯೋ ವೇದ' ಎಂಬ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವು ಆನಂದಮಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ

भावदीपः - एतच्चानन्दमयनये ब्रह्मपरत्वेन निर्णीतम् ।

"ಯೋ ವೇದ ನಿಹಿತಂ ಗುಹಾಯಾಂ" ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಬ್ರಹ್ಮಪರವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ವಿಚಾರವನ್ನು ಆನಂದಮಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ.

ಮಂದಿರೇ ಮಣಿಮಾಲಾನ್ಯಾಯದಿಂದ ಗುಹಾಸ್ಥತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

ಭಾವದೀಪ: - यद्यपि 'परमे व्योमन्' इति हृदयगुहास्थाकाशस्थत्वमेव तत्रोक्तम्, मन्दिरे मणिमालेतिवत् सामान्येन गुहास्थत्वमविरुद्धम् । अत एव गुहायामित्याधारसप्तमीति भावः ॥ तस्येति ॥

ಮಸ್ತುತಃ "ಪರಮೇ ವ್ಯೋಮನ್" ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೃದಯಗುಹೆಯಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿರುವಿಕೆಯನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳಿದೆ. ಆದರೆ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ "ಮಂದಿರೇ ಮಣಿಮಾಲಾ" ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹೃದಯಗುಹಾಸ್ಥತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ; ಇದು ವಿರುದ್ಧವಲ್ಲ. ಮನೆಯಲ್ಲಿ 'ಮಣಿಮಾಲೆ ಇದೆ' ಎಂದರೆ 'ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಆಭರಣದ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಮಣಿಮಾಲೆ ಇದೆ' ಎಂದರ್ಥ. ಆದರಂತೆ ಹೃದಯಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನು ಇದ್ದಾನೆಂದರೆ ಹೃದಯಗುಹೆಯಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನು ಇದ್ದಾನೆಂದರ್ಥ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ "ಗುಹಾಯಾಂ" ಎಂಬುದಾಗಿ ಆಧಾರಾರ್ಥಕವಾದ ಸಪ್ತಮೀವಿಭಕ್ತಿಯ ಪ್ರಯೋಗವಿರುತ್ತದೆ.

ತೈತ್ತಿರೀಯದಲ್ಲಿ ಹೃದಯಗುಹಾಸ್ಥತ್ವ ವಿಚಾರ

ಭಾವದೀಪ: - 'तैत्तिरीये पद्मकोशप्रतीकाशं हृदयं चाप्यधोमुखम् । अधोनिष्ठ्या वितस्त्यान्ते नाभ्यामुपरि तिष्ठति । ज्वालमालाकुलं भाति विश्वस्यायतनं महत् । सन्ततः शिलाभिस्तुलम्बत्याकोशसन्निभम् । तस्यान्ते' इति प्रकृतहृत्पद्मं तस्येति परामृश्य तदन्तस्थत्वमाकाशस्योच्यते - हृदीति ॥

ತೈತ್ತಿರೀಯೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಆಕಾಶವೇ ಹೃದಯಗುಹೆಯಲ್ಲಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತೆ ಇದೆ. ತೈತ್ತಿರೀಯಪ್ರಕರಣ ಹೀಗಿದೆ - 'ಪದ್ಮಕೋಶಪ್ರತೀಕಾಶಂ ಹೃದಯಂ ಚಾಪ್ಯಧೋಮುಖಮ್ । ಅಧೋನಿಷ್ಠ್ಯಾ ವಿತಸ್ತುಂತೇ ನಾಭ್ಯಾಮುಪರಿ ತಿಷ್ಠತಿ । ಜ್ವಾಲಮಾಲಾಕುಲಂ ಭಾತಿ ವಿಶ್ವಸಾಯತನಂ ಮಹತ್ । ಸಂತತಂಶಿಲಾಭಿಸ್ತುಲಂಬತ್ಯಾಕೋಶಸನ್ನಿಭಮ್ । ತಸ್ಮಾಂತೇ' ಎಂದು. ಹಿಂದೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಹೃತ್ಪದವನ್ನೇ 'ತಸ್ಯ' ಎಂಬ 'ತತ್' ಪದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಿ ಹೃದಯಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶವಿದೆ ಯೆಂದು ಈ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳಿದೆ.

ಷಟ್ಪ್ರಶ್ನದಲ್ಲಿ ಹೃದಯಗುಹಾಸ್ಥತ್ವ ವಿಚಾರ

ಭಾವದೀಪ: - ಷಟ್ಪ್ರಶ್ನೇ 'मध्ये तु समानः एष ह्येतद्धृतमन्नं समं नयति । तस्मादेताः सप्तार्चिषो भवन्ति' इति पूर्वत्र तस्मात्ಸಮಾನೇನಾನಸ್ಯ ಸಮೀಕರಣಾತ್ 'एताः सप्तार्चिषो भवन्ति' इत्युक्तौ आत्मैव विषयसंसर्गेण ताननुभविष्यति किमिन्द्रियवृत्तिभिरिति शङ्कयाम् अणुत्वात्तस्य नैवं युक्तमिति भावेन हृदि ह्येष आत्मा जीवः स्वरूपेण वर्तत इत्युक्ते: ।

ಷಟ್ಪ್ರಶ್ನೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ಜೀವನು ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಇದ್ದಾನೆಂದು ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದೆ. ಷಟ್ಪ್ರಶ್ನೋಪತ್ತಿನ ಪ್ರಕರಣ ಹೀಗಿದೆ - 'ಮಧ್ಯೇ ತು ಸಮಾನಃ ಏಷ ಹ್ಯೇತದ್ಭುತಮನ್ನಂ ಸಮಂ ನಯತಿ ತಸ್ಮಾದೇತಾಃ ಸಪ್ತಾರ್ಚಿಷೋ ಭವಂತಿ' ಎಂದು. ಅಂದರೆ ಸಮಾನ ನಾಮಕನಾದ ವಾಯು ಅನ್ನವನ್ನು ಎಲ್ಲಾ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಸಮಾನವಾಗಿ ಕೊಂಡೊಯ್ಯುವುದರಿಂದ ಕಣ್ಣು, ಕಿವಿ ಮೊದಲಾದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ತಮ್ಮ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಲು ಸಮರ್ಥಗಳಾಗಿವೆ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದಾಗ ಆತ್ಮನೇ ನೇರವಾಗಿ ವಿಷಯಸಂಪರ್ಕಗಳನ್ನು ಪಡೆಲು ಸಮರ್ಥನಾಗಿದ್ದಾನೆ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಸಹಕಾರಗಳೇಕೆ ? ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಆತ್ಮನು ಅಣುರೂಪನಾಗಿ ಹೃದಯ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ನೇರವಾಗಿ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ 'ಹೃದಿ ಹ್ಯೇಷ ಆತ್ಮಾ' ಎಂಬ ಮಾತು ಹೊರಟಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಜೀವನೇ ಹೃದಯದಲ್ಲಿದ್ದಾನೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.

'ಅವಸ್ಥಿತಿವೈಶೇಷ್ಯಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೃದಯಗುಹಾಸ್ಥತ್ವ ವಿಚಾರ

ಭಾವದೀಪ: - 'अवस्थितिर्वैशेष्यादिति चेन्नाभ्युपगमाद्धृदि हि' इति सूत्रकृता जीवपरत्वेन वक्ष्यमाणत्वाच्चेति भावः ॥

'ಅವಸ್ಥಿತಿವೈಶೇಷ್ಯಾದಿತಿ ಚೇನ್ನಾಭ್ಯುಪಗಮಾದ್ಭೃದಿ ಹಿ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಜೀವನು ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುವವರಿದ್ದಾರೆ.

ಹೃದಯಪದ್ಧಸ್ಥತ್ವ ಎಂದರೇನು ?

ಭಾವದೀಪ: - ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥತ್ವೇತಿ || ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪರಂಪರಾಸಾಧಾರಣಹೃತ್ಪದ್ಧಗತತ್ವಲಿಂಗ ಸ್ಯೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಆಕಾಶಸ್ಯೇತಿ ಭಾಷ್ಯಂ ತು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಹೇತ್ವಭಿಪ್ರಾಯಮ್, ನತು ಸಮನ್ವೇತವ್ಯನಾಮಾಶಯಮಿತಿ ಭಾವಃ |

ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥತ್ವ' ಎಂದು ಇದೆ. ಅಂದರೆ ಹೃದಯಪದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪರಾಗಿ ಇರುತ್ತಾನೆಂದು ಅಥವಾ ಹೃತ್ಪದ್ಧದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿರುತ್ತಾನೆಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಹೀಗೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪರಂಪರಾ-ಸಾಧಾರಣವಾದ 'ಹೃತ್ಪದ್ಧಗತತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನು ಎಂದು ಇದರ ಅರ್ಥ. 'ಆಕಾಶಸ್ಯ' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯವಾಕ್ಯವು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ಹೇತುವರವಾಗಿದೆ; ಹೊರತು ಆಕಾಶವೆಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯಗೋಚರ ಹೇಳಿದ್ದಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥಿತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯವೇ ವಿವಕ್ಷಿತ ಹೊರತು, ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಹೇಳುವಂತೆ ಆಕಾಶಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯವು ವಿವಕ್ಷಿತವಲ್ಲ.

ಸಂಗತಿಪರ ಭಾಷ್ಯದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಭಾವದೀಪ: - ಇತ್ಯಂತಿಭಾಷ್ಯಂ ಸಜ್ಜಿತಿಸೂಚಕತ್ವೇನ ವ್ಯಾಕುರ್ವನ್ಯುಕ್ತಮಿತ್ಯಂತಂ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ - ಏತಸ್ಯ ವಾ ಇತಿ || ಉಕ್ತಮಕ್ಷರನಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ |

'ಇತಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಇರುವ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಸಂಗತಿಪರವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾ, 'ಉಕ್ತಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿಯ ತನಕದ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಏತಸ್ಯ ವಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ. ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರನಿಗೆ ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರಾದ್ಯಾಧಾರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆಯೆಂದರ್ಥ.

ಛಾಂದೋಗ್ಯಶ್ರುತಿಯ ಎಂಟನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ವಿಚಾರ

ಭಾವದೀಪ: - ಆಕಾಶಸ್ಯ ಪ್ರತೀಯತ ಇತ್ಯತ್ರ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥತ್ವಸ್ಯೇತ್ಯಾಕಾಶವಿಶೇಷಣಮುಪೇತ್ಯ ತಾತ್ಪರ್ಯಮಾಹ - ತಚ್ಚಂದ್ರೋಗಶ್ರುತಾವಿತಿ || ಉಚ್ಯತೇ ಅಷ್ಟಮ ಇತ್ಯರ್ಥಃ |

'ಆಕಾಶಸ್ಯ ಪ್ರತೀಯತೇ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೃತ್ಪದ್ಧದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿರುವಿಕೆಯು ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದೆ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಒಬ್ಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ತಚ್ಚಂದ್ರೋಗಶ್ರುತೌ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ. 'ಉಚ್ಯತೇ' ಎಂದರೆ ಛಾಂದೋಗ್ಯಶ್ರುತಿಯ ಎಂಟನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಎಂದರ್ಥ.

ಪ್ರಕರಣದ ಸಂಪೂರ್ಣ ವಾಕ್ಯ

ಭಾವದೀಪ: - केनेत्यत एतस्मिन्नित्यादिभाष्यमिति भावेन भाष्ये पूर्वपक्षयुक्तिद्योतनाय समग्रानुक्तावपि वक्ष्यमाणानन्वययुक्तिसौकर्याय तद्वाक्यं समग्रं पठति - एतस्मिन्निति ॥

ಯಾರಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಎತಸ್ಮಿನ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಸಮಗ್ರವಾಕ್ಯವನ್ನು ಪಠಿಸದಿದ್ದರೂ ಟೀಕಾರಾಯರು ಆಕಾಶಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಅನ್ವಯವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು ಮುಂದೆ ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಕರಣದ ಸಂಪೂರ್ಣ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಎತಸ್ಮಿನ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

ಹೃದಯಕಮಲದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಏನಿದೆ ?

ಭಾವದೀಪ: - ब्रह्मपुरे देहे । दहरं दध्रमल्पमित्यर्थः । अस्मिन् पुण्डरीके । तस्मिन्नाकाशे । कथं तस्यान्वेषणमित्यत उक्तम् - विजिज्ञासितव्यमिति ॥ तमेवमुक्तवन्तं गुरुं शिष्याश्चेद् ब्रूयुः । किं तदाह - किं तदत्रेति ॥

'ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ' ಎಂದರೆ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ. 'ದಹರಂ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅಣುರೂಪವಾದದ್ದು ಎಂದರ್ಥ. 'ಅಸ್ಮಿನ್' ಹೃದಯಕಮಲದಲ್ಲಿ, 'ತಸ್ಮಿನ್' ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ, ಹುಡುಕುವುದು ಹೇಗೆ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಂ' ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಗುರುವನ್ನು ಶಿಷ್ಯರು ಪುನಃ ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾರೆ - 'ಹೃದಯಕಮಲದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಏನಿದೆ?' ಎಂದು. ಇದನ್ನೇ 'ಕಿಂ ತದತ್ರ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಯಾವ ಕಾರಣಕ್ಕಾಗಿ ಹೀಗೆ ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಮಾಡಬೇಕು ?

ಭಾವದೀಪ: - यदन्वेष्टत्वादिनोक्तं तदत्र किं विद्यते? कुतश्च तदन्वेष्टव्यम्? कीदृशं च तद् विद्यते? इति प्रश्नार्थः । स गुरुः शिष्यान् प्रति ब्रूयात् । किं तदाह - यावानिति ॥

ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಲಾಯಿತು. ಆದರೆ ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಏನಿದೆ? ಯಾವ ಕಾರಣಕ್ಕಾಗಿ ಅದನ್ನು ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಮಾಡಬೇಕು? ಇರುವ ವಸ್ತುವು ಎಂತಹ ಧರ್ಮಗಳಿಂದ ಉಪಪನ್ನವಾಗಿದೆ ? ಎಂಬುದು ಪ್ರಶ್ನೆಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಅವಾಗ ಗುರುಗಳು ಶಿಷ್ಯರನ್ನು ಕುರಿತು ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದೇನೆಂಬುದನ್ನು 'ಯಾವಾನ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ.

ಹೃದಯಶಬ್ದದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿ

ಭಾವದೀಪ: - हृद्ययत इति हृदये हृत्स्थदहराकाशे । आकाशः आकाशनाम ब्रह्म विद्यते । अयं बाह्याकाशः आकाशनामा विष्णुर्यावान् व्यास्या, तावानिति किमत्यस्य । अस्मिन् द्यावाभूम्यादि सर्वं समाहितं यतोऽतो द्यावापृथिव्याद्याधारत्वाजिज्ञास्यमिति कुतश्चेति प्रश्नस्योत्तरम् ।

'ಹೃದಯೇ' ಎಂದರೆ 'ಹೃದಿ ಅಯತೇ ಇತಿ' ಎಂಬ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸಿದಾಗ ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಆಕಾಶನಾಮಕಬ್ರಹ್ಮನು ಇರುತ್ತಾನೆ. 'ಅಯಂ' ಎಂದರೆ ಬಾಹ್ಯಾಕಾಶ ಎಂದರ್ಥ. ಆಕಾಶನಾಮಕನಾದ ವಿಷ್ಣು ಎಷ್ಟು ವ್ಯಾಪ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆಯೋ ಅಷ್ಟೇ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಇದು 'ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ' ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಈ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಆಶ್ರಿತವಾಗಿವೆ. ಅದ್ದರಿಂದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಿತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಉತ್ತರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದು 'ಕುತಶ್ಚ' ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರವಾಗಿದೆ.

ಹೃತ್ಪದ್ವಯಸ್ಯ ಯಾವ ಧರ್ಮ ವಿಶಿಷ್ಟನಾಗಿದ್ದಾನೆ ?

ಭಾವದೀಪ: - कीदृशमित्यस्यापि तद् ब्रह्म कीदृशमस्तीति पृष्टम् । तस्य हृदये यावान् बाह्याकाशः तावान् द्यावाभूम्यादिकं च सर्वं विद्यते सर्वाधारभूतं तदिति इदमेवोत्तरमिति सिद्धान्त्योऽर्थः ।

‘ಕೀದೃಶಂ’ ಯಾವ ಧರ್ಮಗಳಿಂದ ಉಪಪನ್ನವಾಗಿದ್ದಾನೆ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೂ ಕೂಡ ‘ಯಾವಾನ್ವಾ’ ಎಂಬುದೇ ಉತ್ತರವಾಗಿದೆ. ಅಂದರೆ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ಬಾಹ್ಯಾಕಾಶವಿದೆಯೋ ಅಷ್ಟು ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಇರುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದ್ಯಾಶ್ರಯತ್ವಧರ್ಮವು ಇರುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಉಪನಿಷತ್ತಿಗೆ ಇಲ್ಲಿಯತನಕ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳ ಪ್ರಕಾರ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯ

ಭಾವದೀಪ: - पूर्वपक्षीयस्तु हृदये आकाश इति प्रागुक्तदहराकाशमनूद्य यावानिति बाह्याकाशतुल्यतया तं विशेष्यान्वेष्टव्यतया तत्र द्यावाभूम्यादिकमुच्यत इत्यर्थः ।

ಆದರೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಗಳು ‘ಹೃದಯೇ’ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಹೃದಯಾಕಾಶವನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡಿ ‘ಯಾವಾನ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಬಾಹ್ಯಾಕಾಶದ ಸಾಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ಅದರಲ್ಲಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಆಕಾಶಶ್ರುತಿಯು ಭೂತಾಕಾಶಪರವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ

ಭಾವದೀಪ: - आकाशस्येत्यादेर्भावः - तस्य चेति ॥ चन्द्राद्याधार- हृत्पद्मस्थस्येत्यर्थः॥ अन्यत्वं इति ॥ सुषिरश्रुतिसमाख्यासहिताकाशश्रुत्या आकाशत्वे वक्ष्यमाणदिशा जीवत्वे वेत्यर्थः ।

‘ಆಕಾಶಸ್ಯ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ‘ತಸ್ಯಚ’ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅಂದರೆ ಚಂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಧಾರವಾದ ಹೃತ್ಪದ್ಮದಲ್ಲಿರುವ ಎಂದರ್ಥ. ‘ಅನ್ಯತ್ವ’ ಎಂದರೆ ಸುಷಿರಶ್ರುತಿಸಮಾಖ್ಯಾ- ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಆಕಾಶಶ್ರುತಿಯು ಭೂತಾಕಾಶಪರವಾದರೆ ಅಥವಾ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಜೀವಪರವಾದರೆ ಎಂದರ್ಥ.

ಟೀಕಾವಾಕ್ಯಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಭಾವದೀಪ: - उक्तमित्यन्तस्य तात्पर्यम् - अक्षरस्येति ॥ इतीति ॥ इति सङ्गतिसम्भवादित्यर्थः ॥ तदिति ॥ यस्मिन् हृत्पद्मस्थे सर्वाधारत्वं श्रुतम्, तद्गतः साक्षात् परम्परासाधारण्येन पूर्वोत्तरवाक्यस्थहृत्पद्मस्थत्वसामान्यरूपो धर्म इत्यर्थः ।

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿರುವ 'ಉಕ್ತಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿಯ ತನಕದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು 'ಅಕ್ಷರಸ್ಯ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. 'ಇತಿ' ಎಂದರೆ ಹೀಗೆ ಸಂಗತಿಯು ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ. 'ತತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕಾವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಹೀಗರ್ಥ - ಯಾವ ಹೃದಯಪದ್ಮದಲ್ಲಿರುವ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆಯೋ ಅಂತಹ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿರುವ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಪರಂಪರಾಸಾಧಾರಣವಾದ ಹಿಂದಿನ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ 'ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥ' ಎಂಬ ಸಾಮಾನ್ಯಧರ್ಮವು ಈ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ ಎಂದರ್ಥ. ಅಂದರೆ 'ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆಂದು ಅರ್ಥ.

ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ಅಥವಾ ಪರಂಪರಾದಿಂದಲೂ ಲಿಂಗಸಮನ್ವಯವು ವಿವಕ್ಷಿತ

ಭಾವದೀಪ: - तेन साक्षाच्चेदहरे विष्णुरेवेति विष्णोर्दहराकाशस्थत्वोक्तिः सिद्धान्ते न युक्ता । परम्परा चेदाकाशस्थेति पूर्वपक्षायोग इति शङ्कानवकाशः। अस्मिन् पक्षे पूर्वोत्तरपक्षसामञ्जस्यमग्रे विवरिष्यते ।

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥ- ಲಿಂಗವನ್ನು ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುವುದಾದರೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ವಿಷ್ಣು ಹೃದಯಪದ್ಮದಲ್ಲಿರುವ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತಾನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡುತ್ತೀರಿ. ಇನ್ನು ಪರಂಪರೆಯಾ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥಲಿಂಗವನ್ನು ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುತ್ತೇವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದೇ ಹೊರತು ಹೃದಯಪದ್ಮದಲ್ಲಿರುವ ದಹರಾಕಾಶಸ್ಥಿತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವೇ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಈಗ ಪರಿಹರಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಏಕೆಂದರೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್, ಪರಂಪರಾಸಾಧಾರಣವಾದ ಹಿಂದಿನ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥಿತ್ವವನ್ನು

ಇಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಇದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಹಾಗೂ ಸಿದ್ಧಾಂತಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತ-
ವೆಂಬುದನ್ನು ಮುಂದೆ ವಿವರಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಜೀವಪರಾಮರ್ಶಾತ್ ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಭಾವದೀಪ: - जीवपरामर्शादित्युत्तरभाष्यानुरोधादाह - उत जीवस्येति ॥
पूर्वपक्षादिपरत्वेनापि व्याकुर्वन् हृत्पद्मस्यत्वं साक्षाद् व्यवधानेन वा द्वेधा
सम्भवति ।

'ಜೀವಪರಾಮರ್ಶಾತ್' ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ 'ಉತ ಜೀವಸ್ಯ' ಎಂಬ
ಟೀಕೆಯು ಹೊರಟಿದೆ. ಹೃತ್ತದ್ವೈತ್ಯವನ್ನು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಪರವಾಗಿಯೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾ
ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ಮತ್ತು ವ್ಯವಹಿತವಾಗಿಯೂ ಹೃತ್ತದ್ವೈತ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾದ ಲಿಂಗವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದಾಗ

ಭಾವದೀಪ: - तत्राद्ये तच्चाकाशस्य प्रतीयत इति प्रतिज्ञाभाष्यं विवृणोति
- सर्वेति ॥ दहरोऽस्मिन्नन्तरिति पूर्ववाक्ये 'य एषोऽन्तर्हृदय' इत्युत्तरस्मिन्
सर्वाधारवाक्ये च श्रुतहृत्पद्मस्यत्वमित्यर्थ: ॥

ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ಹೃತ್ತದ್ವೈತ್ಯವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದಾಗ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿಯೇ ಈ ಧರ್ಮವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂಬ
ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಭಾಷ್ಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಸರ್ವ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ. 'ದಹರೋಽಸ್ತನ್ನಂತಃ' ಎಂಬ
ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು 'ಯ ಏಷೋಽಂತರ್ಹೃದಯೇ' ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು
ಸರ್ವಾಧಾರವನ್ನು ಹೇಳುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಹೃತ್ತದ್ವೈತ್ಯಲಿಂಗವು ಎಂದರ್ಥ.

ಸುಷಿರ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವ

ಭಾವದೀಪ: - तावदिति ॥ जीवस्येति पश्चाद्वक्ष्याम इत्यर्थ: । पूर्वाक्षेप-
रूपफलोक्तिसौकर्याय वा सुषिरश्रुत्यैकार्थ्याय वा तदुक्त्यै शङ्कोत्थानाय वा
सिद्धान्तिन इष्टापत्तिनिरासाय वा सर्वाधारतयेति विशेषणम् ।

'ಅವತ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಜೀವಪರವಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಮುಂದೆ ಹೇಳುತ್ತೇವೆ ಎಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಆಕಾಶವೇ ಹೃತ್ತದ್ವೈತವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡಬೇಕಾದಾಗ 'ಸರ್ವಾಧಾರತಯಾ' ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. ಈ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ನೀಡಲು ಹಲವು ಕಾರಣಗಳಿವೆ. ಹಿಂದಿನ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರನಿಗೆ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿತ್ತು. ಅದನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡುವ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಥವಾ ಸುಷಿರಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಕ್ಕೆ ಸಮಾನಾರ್ಥಕತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಅಥವಾ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದಾಗ ಶಂಕೆಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಅಥವಾ ಆಕಾಶವು ಹೃದಯಪದ್ಧದಲ್ಲಿದೆ ಎಂಬುದು ನಮಗೆ ಇಷ್ಟವೇ ಆಗಿದೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಯು ಇಷ್ಟಾಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಅದನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲು 'ಸರ್ವಾಧಾರತಯಾ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಶ್ರುತಿಗಳ ನಿಜಾಭಿಪ್ರಾಯ

ಭಾವದೀಪ: - तेन तच्चेत्येतर्थो विवृतः । कुतः? इत्यतो दहरोऽस्मिन्नन्तर
आकाश इत्यन्तवाक्योक्तेर्भावमाह - दहर इति ॥

ಇದರಿಂದ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿರುವ 'ತಚ್ಚ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಭೂತಾಕಾಶವು ಹೃದಯಪದ್ಧದಲ್ಲಿದೆ ಎಂದು ಏಕೆ ಒಪ್ಪಬೇಕು? ಎಂದರೆ 'ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ನಂತರ ಆಕಾಶಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ದಹರೇ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

'ಯ ಏಷೋಽಂತಹೃದಯೇ ಆಕಾಶಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ವಿವಕ್ಷಿತ

ಭಾವದೀಪ: - इदमुपलक्षणम् । 'य एषोऽन्तर्हृदय आकाश' इति चेत्यपि
बोध्यम् ॥ स्थितीति ॥ हृत्पद्मस्थे आकाशशब्दश्रवणादित्यर्थः । किं
तदत्रेत्याद्युक्तेर्भावमाह - तस्यैवेति ॥

ಉಪಲಕ್ಷಣಯಾ 'ಯ ಏಷೋಽಂತಹೃದಯೇ ಆಕಾಶಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನೂ ಕೂಡ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ಹೃತ್ತದ್ವೇ ದಹರಾಕಾಶಸ್ಮಿತ್ತಿಶ್ರವಣಾತ್' 'ಹೃದಯಪದ್ಧದಲ್ಲಿ ದಹರಾಕಾಶದ ಇರುವಿಕೆಯು ಶ್ರುತವಾದ್ದರಿಂದ' ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಹೃತ್ತದ್ವದಲ್ಲಿರುವ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಆಕಾಶ ಶಬ್ದವು ಶ್ರುತವಾದ್ದರಿಂದ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

‘ತಸ್ಯಾಂತೇ’ ಎಂಬುದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ

ಭಾವದೀಪ: – अन्यथा किं तदत्रेति प्रश्नानानुगुण्यमिति भावः ॥ तस्यान्त इति ॥ विवृतमेतत्पूर्वम् ।

ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ‘ಕಿಂ ತದತ್ರ’ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯೇ ಅನನುಗುಣವಾಗುತ್ತದೆಂಬುದು ಇದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ‘ತಸ್ಯಾಂತೇ’ ಇದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಹಿಂದೆ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ.

‘ತಸ್ಮಿನ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯ

ಭಾವದೀಪ: – ‘तस्मिन् सर्वं प्रतिष्ठितम्’ इति वाक्यशेषार्थमाह – सर्वेति ॥ तत्रापि सुषिरस्य विष्णुत्वं तु न युक्तम् ।

‘ತಸ್ಮಿನ್ ಸರ್ವಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಂ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಉಳಿದ ವಾಕ್ಯಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ‘ಸರ್ವ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸುಷಿರಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣುತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ವಿಷ್ಣುವು ಶಿಖಾಮಧ್ಯಸ್ಥನಾಗಿರುವನು

ಭಾವದೀಪ: – ‘तस्य मध्ये वह्निशिखा अणीयोर्ध्वा व्यवस्थितः ।’ इति विष्णोः शिखामध्यस्थत्वोक्तेरिति भावेनोक्तम् – आकाशस्यैवेति ॥

‘ತಸ್ಯ ಮಧ್ಯೇ ವಹ್ನಿಶಿಖಾ ಅಣೀಯೋರ್ಧ್ವಾ ವ್ಯವಸ್ಥಿತಃ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೃದಯಸುಷಿರದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಶಿಖೆಯು ಇರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿ ‘ತಸ್ಯಾಃ ಶಿಖಾಯಾಃ ಮಧ್ಯೇ ಪರಮಾತ್ಮಾ ವ್ಯವಸ್ಥಿತಃ’ ಎಂದು ಆ ಅಗ್ನಿಶಿಖೆಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣು ಇದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ‘ಆಕಾಶಸ್ಥೈವ’ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅಂದರೆ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಹೃತ್ತದ್ರಸ್ಥತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಬಾರದು, ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಹೇಳಬೇಕೆಂದು ‘ಏವ’ ಕಾರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಹೃತ್ತದ್ರಸ್ಥತ್ವವನ್ನು ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ವಿವಕ್ಷಿಸಿದಾಗ

ಭಾವದೀಪ: – एवं साक्षाद् हृत्पद्मस्थत्वपक्षे भाष्यं योजयित्वा व्यवधानेन हृत्पद्मस्थत्वपक्षं शङ्कते – नच वाच्यमिति ॥

ಹೀಗೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಮತ್ತು ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥತ್ವದರ್ಶನವನ್ನು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಯೋಜನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾಯಿತು. ಈಗ ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥತ್ವವನ್ನು ಲಿಂಗವೆಂದು ವಿವರಿಸಿದಾಗ ಭಾಷ್ಯದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಯೋಜನೆ ಮಾಡಲು ಶಂಕಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ನಚ ವಾಚ್ಯಮ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಚಾರ

ಭಾವದೀಪ: - ಅस्ಮಿನ್ ಪಕ್ಷೇ ನ್ಯಾಯವಿವರಣಾಂಕ್ತಂ ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ನಂತರ ಆಕಾಶಸ್ತಸ್ಮಿನ್ ಯದಂತಸ್ತದನ್ವೇಷಮಿತ್ಯನೇನ ಯಾವಾನ್ ವಾ ಆಯಮಾಕಾಶಸ್ತಾವಾನೇಷೋಽಂತರ್ಹೃದಯ ಇತ್ಯಸ್ಯಾನ್ವಯಾಭಾವ ಇತಿ ದೋಷಂ ವ್ಯಜಯನ್ ಶಾಬಾಭೂಮ್ಯಾದೇವಾನ್ವೇಷವ್ಯತ್ವಂ ನ ವಿಷ್ಣೋರಿತ್ಯಾಹ - ತಥಾ ಸತೀತಿ ||

ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ 'ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ನಂತರ ಆಕಾಶಸ್ತಸ್ಮಿನ್ ಯದಂತಸ್ತದನ್ವೇಷವ್ಯಂ' ಎಂಬುದರಿಂದ 'ಯಾವಾನ್ವಾಯಮಾಕಾಶಸ್ತಾವಾನೇಷೋಽಂತರ್ಹೃದಯೇ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯವೇ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ದೋಷವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅದನ್ನೇ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಾ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯಷ್ಟೇ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ ಹೊರತು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಅಲ್ಲವೆಂದು 'ತಥಾ ಸತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಆಕಾಶಶಬ್ದವು ಆಕಾಶಪರವೋ, ಬ್ರಹ್ಮಪರವೋ ?

ಭಾವದೀಪ: - एतेन भाष्ये आकाशो न विष्णुः, सुषिरश्रुतेरित्युपलक्षणम्। आकाशो न विष्णुः वाक्यान्वयानुपपत्तेरित्यपि बोध्यमिति दर्शितम् । यावान् वा अयमाकाश इति वाक्यस्याकाशः किं प्रसिद्ध एवोत ब्रह्मेति विकल्पौ हृदि कृत्वा आद्ये अन्वयाभावदोषमाह - तस्मिन्नित्यत्रेति || अन्वेष्टव्यवाक्ये अन्वेष्टव्यतयोक्तस्य दहराकाशस्थस्येत्यर्थः ।

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣು ಆಕಾಶನಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. 'ಸುಷಿರ-ಶ್ರುತೇಃ' ಎಂಬುದು ಉಪಲಕ್ಷಣವಾಗಿದೆ. ಆಕಾಶವು ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ವಾಕ್ಯಾನ್ವಯವು

ಅನುಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದನ್ನೂ ಕೂಡ ತಿಳಿಯಬೇಕು. 'ಯಾವನ್ನಾ ಆಯಮಾಕಾಶಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಆಕಾಶಪರಮೋ? ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮಪರಮೋ? ಎಂದು ವಿಕಲ್ಪವನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಗ್ರಂಥಮಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯವೇ ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬ ದೋಷವನ್ನು 'ತಸ್ಮಿನ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕಾವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಅನ್ವೇಷ್ಯ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅನ್ವೇಷಣೇ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಎಂದು 'ತಸ್ಮಿನ್ನಿತ್ಯತ್ರ' ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರಿಗೆ ಅನ್ಯಾಭಾವದೋಷವಿಲ್ಲ

भावदीपः - अयं च दोषो न पूर्वपक्ष इत्याह - आकाशेति ॥
आकाशान्तर्ब्रह्मास्तीत्यनुपेत्य साक्षाद् हृत्पद्मस्थमाकाशं व्यवहितं तु
द्यावाभूम्यादिकमिति पक्षे त्वित्यर्थः ।

ಈ ಅನ್ವಯಾಭಾವದೋಷವು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರಿಗೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು 'ಆಕಾಶ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. 'ಆಕಾಶಪಕ್ಷೇ' ಎಂದರೆ ಆಕಾಶದ ಒಳಗಡೆ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಒಪ್ಪದೇ ನೇರವಾಗಿ ಹೃತ್ತದ್ವದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶವಿದೆ. ಇಂತಹ ಆಕಾಶವು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ.

'ಏತಸ್ಮಿನ್ ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದ ಯೋಜನೆ

भावदीपः - अस्त्यन्वय इत्युक्तं तदुपपादकत्वेनापि एतस्मिन् ब्रह्मपुर
इत्यादिभाष्यं योजयति - हृदयेति ॥ इत्युक्त इति ॥ 'तस्मिन् यदन्तः'
इति वाक्य इत्यर्थः ।

'ಅಸ್ತನ್ವಯಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದನ್ನೇ ಉಪಪಾದನೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಏತಸ್ಮಿನ್ ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಯೋಜನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಹೃದಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ. 'ಇತ್ಯುಕ್ತಃ' ಎಂದರೆ 'ತಸ್ಮಿನ್ಯದಂತಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಎಂದರ್ಥ.

‘ಕಿಂ ತದತ್ರ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ

ಭಾವದೀಪ: - किं तदत्रेत्यादि प्रतीयत इत्यन्तर्भाष्यभावमाह - किमिति ॥ आधेयप्रश्न इत्यर्थः । विशिष्य द्वावाभूम्याद्याधारत्वयोग्यत्वाय बाह्याकाशतुल्यतया विशिष्येत्यर्थः ।

‘ಕಿಂ ತದತ್ರ’ ಎಂಬಲ್ಲಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ‘ಪ್ರತೀಯತೇ’ ಎಂಬಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಇರುವ ಭಾಷ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ‘ಕಿಂ ಆತ್ರ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ‘ಕಿಂ’ ಎಂಬುದು ಆಧೇಯದ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸುವ ಪದವಾಗಿದೆ. ದ್ಯಾವಾಭೂಮಿಗಳ ಆಧಾರಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಬಾಹ್ಯಾಕಾಶಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ಧರ್ಮವಿರುವುದರಿಂದ ‘ವಿಶಿಷ್ಟ’ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಆಕಾಶಶಬ್ದವು ಬ್ರಹ್ಮಪರ

ಭಾವದೀಪ: - यावान् वा इति वाक्यस्याकाशो ब्रह्मेति द्वितीयपक्षशङ्कोत्तरत्वेन स चाकाश इत्यादिभाष्यं व्याचष्टे - नचेति ॥

‘ಯಾವಾನ್ವಾ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶಶಬ್ದವು ಬ್ರಹ್ಮಪರವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಎರಡನೇ ಪಕ್ಷದ ಶಂಕೆಗೆ ಉತ್ತರ ನೀಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ‘ಸ ಚಾಕಾಶಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ. ಅದನ್ನು ‘ನಚ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಆಕಾಶಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ

ಭಾವದೀಪ: - परिहारे परिहारवाक्ये । एतेन ‘स यावान्’ इति वाक्योक्ताकाशो विष्णुरिति नच वाच्यमिति भाष्यार्थो दर्शितः । वाक्यशेषोक्तिपूर्वं तस्यान्त इत्युक्तसमाख्याविरोधं व्यनक्ति - तस्मिन्निति॥

‘ಪರಿಹಾರೇ’ ಎಂದರೆ ‘ಪರಿಹಾರನೀಡುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ’ ಎಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ‘ಯಾವಾನ್ವಾ’ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಆಕಾಶಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ವಿಷ್ಣುವೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು. ಹೀಗೆ ಭಾಷ್ಯದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಉಳಿದ ವಾಕ್ಯಶೇಷವನ್ನು ಹೇಳುವ ಮುಖಾಂತರ ‘ತಸ್ಯಾಂತೇ’ ಎಂಬ ಸಮಾಖ್ಯಾವಿರೋಧವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ತಸ್ಮಿನ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ.

‘ತಸ್ಮಾತ್’ ಎಂಬುದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಭಾವದೀಪ: – ತಸ್ಮಾದಿತಿ ॥ ಸುಪಿರಶ್ರುತಿಸಮಾಖ್ಯಾವಾಕ್ಯಾನ್ವಯಸಾಮಂಜಸ್ಯಾಭ್ಯಾಂ
ಸಹಿತಸ್ಯಾಕಾಶಶಬ್ದಸ್ಯ ಸಾಧಕಸ್ಯ ಭಾವಾತ್ ।

‘ತಸ್ಮಾತ್’ ಎಂದರೆ ಸುಷಿರಶ್ರುತಿ ಮತ್ತು ಸಮಾಖ್ಯಾವಾಕ್ಯದ ಅನ್ವಯಸಾಮಂಜಸ್ಯದ ಜೊತೆಗೆ
ಆಕಾಶಶ್ರುತಿಯೆಂಬ ಸಾಧಕಪ್ರಮಾಣವಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ.

ವಿಷ್ಣುವು ಆಕಾಶಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದಾಗ

ಭಾವದೀಪ: – ವಿಷ್ಣುತ್ವಪಕ್ಷೇ ವಾಕ್ಯಾನ್ವಯಾಭಾವಸುಪಿರಶ್ರುತಿವಿರೋಧರೂಪಬಾಧಕ-
ಭಾವಾಚ್ಛೇತ್ಯರ್ಥಃ । ಅಪಹತಪಾಪ್ತತ್ವಾದಿಕಂ ತು ಜಡೇ ಆಕಾಶೋ ಪಾಪಾಸ್ಪೃಶ್ಯವಾ ವಾ
ಅಭಿಮಾನಿದ್ವಾರಾ ವಾ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಭಾವಃ । ಬಾಧವಾರಣಾಯ ಸರ್ವಾಧಾರತಯೇತ್ಯುಕ್ತಮ್ ।

ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಕಾಶಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದಲ್ಲಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಅನ್ವಯ ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ, ಸುಷಿರಶ್ರುತಿಯ
ವಿರೋಧವೆಂಬ ಬಾಧಕವೂ ಇರುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅಪಹತಪಾಪ್ತತ್ವಾದಿಗಳು ಜಡವಾದ
ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಶಂಕಿಸಬಹುದು. ವಾಪದ ಸಂಪರ್ಕವೇ ಜಡಗಳಿಗೆ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ
ಅಥವಾ ಅಭಿಮಾನಿಚೇತನರಲ್ಲಿ ಅಪಹತಪಾಪ್ತತ್ವಾದಿಗಳು ಇರುವುದರಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.
ಬಾಧದೋಷವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ‘ಸರ್ವಾಧಾರತಯಾ’ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

‘ಇತರಪರಾಮರ್ಶಾತ್ ಸಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಭಾವದೀಪ: – ‘ಇತರಪರಾಮರ್ಶಾತ್ ಸ ಇತಿ ಚೇದ್’ ಇತಿ ಸ್ವತಃಪರಾಮರ್ಶಾಭ್ಯಾಮುಕ್ತಂ
ವ್ಯನಕ್ತಿ – ಜೀವಸ್ಯ ಚೇತಿ ॥ ಪರಾಮರ್ಶಾದಿತಿ ॥

ಜಡವಾದ ಆಕಾಶವೇ ಹೃತ್ತದೃಷ್ಟವೆಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ಈಗ ಜೀವನೇ
ಹೃತ್ತದೃಷ್ಟನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸಲು ಹೊರಟಿದ್ದಾರೆ. ‘ಇತರಪರಾಮರ್ಶಾತ್ ಸ ಇತಿ ಚೇತ್’
ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ಹಾಗೂ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಜೀವಸ್ಯ ವಾ’ ಇತ್ಯಾದಿ
ಟೀಕೆಯಿಂದ.

ಹೃತ್ಪದ್ವ್ಯಸ್ಥನಲ್ಲಿ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳು

ಭಾವದೀಪ: - प्रकृतं जीवं एष इति परामृश्य आत्मेत्यात्मपदेन 'य आत्मा अपहतपाप्मा' इत्यादिवाक्येऽपहतपाप्मत्वादिनोक्तहृत्पद्मस्यात्मत्वस्य विधानादित्यर्थः ।

ಪ್ರಕೃತನಾದ ಜೀವನನ್ನು 'ಏಷಃ' ಎಂದು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಿ ಆತ್ಮಪದದಿಂದ 'ಯ ಆತ್ಮಾ ಅಪಹತಪಾಪ್ಮಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಮುಖಾಂತರ ಹೃತ್ಪದ್ವ್ಯಸ್ಥನಲ್ಲಿ ಆತ್ಮತ್ವವನ್ನು ವಿಧಾನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜೀವನು ಹೃತ್ಪದ್ವ್ಯಸ್ಥನಾಗುತ್ತಾನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವಿಶೇಷವಿಚಾರ - ಹೃತ್ಪದ್ವ್ಯಸ್ಥನಾದವನು ಜೀವನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ 'ಏಷ ಸಂಪ್ರಸಾದೋಽಸ್ಮಾಚ್ಚರೀರಾತ್ಸಮುತ್ಥಾಯ ಪರಂ ಜ್ಯೋತಿರುಪಸಂಪದ್ಯ ಸ್ವೇನ ರೂಪೇಣಾಭಿನಿಷ್ಪದ್ಯತ ಏಷ ಆತ್ಮಾ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಮುಂದಿನ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ 'ಏತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರಕೃತನಾದ ಜೀವನನ್ನೇ ಅನುವಾದ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಅಂತಹ ಜೀವನಿಗೆ ಆತ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ 'ಯ ಆತ್ಮಾಪಹತಪಾಪ್ಮಾ ವಿಜರೋ ವಿಮೃತ್ಯುಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೃತ್ಪದ್ವ್ಯಸ್ಥನಾದ ಆತ್ಮತ್ವವನ್ನು ವಿಧಾನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಜೀವನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುವುದಾದರೆ, 'ಏಷಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಪ್ರಯೋಗ ಇರಬೇಕಿತ್ತಲ್ಲವೇ? 'ಏತತ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗ ಪ್ರಯೋಗವು ಹೇಗೆ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಇಲ್ಲಿರುವ 'ಏತತ್' ಶಬ್ದವು ಪರಜ್ಯೋತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಜೀವನನ್ನೇ ಹೃತ್ಪದ್ವ್ಯಸ್ಥನೆನ್ನುವುದಾದರೆ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಗೆ ಕೂಡಿಸಬೇಕು? ಎಂದರೆ, ಇದೇ ಜೀವನು ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಮೇಲೆ ಪಾಪವಿದೂರನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಮುಂದೆ ಹೊಂದುವಂತಹ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಸಂಸಾರದಶೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದು ತಪ್ಪಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಅಸ್ಯ ಸೂತ್ರಸ್ಯ ಶಾಟಕಂ ವಯ' ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಅಂದರೆ 'ನೂಲುಗಳಿಂದ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಹೆಣೆಯಬೇಕು' ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಶಾಟಕಶಬ್ದವಿದೆ. ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಇನ್ನೂ ಹೆಣೆಯದೇ ಇರುವಾಗಲೂ ಕೂಡ ಮುಂದೆ ಹುಟ್ಟುವಂತಹ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ ಮೊದಲೇ ಶಾಟಕಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದು

ಕಂಡಿದೆ. ಇದರಂತೆ 'ಯೂಪಂ ತಕ್ಷತಿ' ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡಿದೆ. ತಕ್ಷಣವೆಲ್ಲಾ ಆದಮೇಲೆ ಯೂಪವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಮೊದಲೇ ಯೂಪಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನಾವು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಅದರಂತೆ ಮುಂದೆ ಮೋಕ್ಷಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಂದುವಂತಹ ಅಪಹತವಾಪ್ತತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಮೊದಲೇ ಆ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಇದೇ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಮುಂದೆ 'ಸ ಯದಿ ಪಿತೃಲೋಕಕಾಮೋ ಭವತಿ ಸಂಕಲ್ಪಾದೇವ ಅಸ್ಯ ಪಿತರಃ ಸಮುತ್ತಿಷ್ಠಂತೇ | ಅತ್ರ ಹ್ಯೇತೇ ಸತ್ಯಾಃ ಕಾಮಾಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಮುಕ್ತರಲ್ಲಿರುವ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಜೀವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ 'ಯಾವಾನ್ವಾ ಆಯಮಾಕಾಶಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶ ಶಬ್ದದಿಂದ ಅನನ್ವಯ ದೋಷ ಬರುತ್ತದ್ದಲ್ಲವೇ? ಎಂದರೆ ಈ ದೋಷ ಬ್ರಹ್ಮಪಕ್ಷದಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಸಮಾನವಾದ್ದರಿಂದ ದೋಷವೆನಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಯಾವ ದೋಷವು ಎರಡು ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಸಮಾನವಾಗಿರುತ್ತದೋ, ಅದನ್ನು ದೋಷವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

'ಅರ್ಭಕೌಕಸ್ವಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ವಿಚಾರ

ಭಾವದೀಪ: - 'ಅಲ್ಪಶ್ರುತೇರಿತಿ चेद्' इति सूत्रतद्भाष्याभ्यामुक्तमाह -
दहरस्थत्वेति ॥ 'अर्भकौकस्त्वाद्' इति सूत्रे व्योमवद् विष्णावपि युक्तमित्यतोऽस्य
निरवकाशत्वमाह - तद्व्यणोरिति ॥ 'उत्क्रान्तिगत्यागतीनाम्' इति वक्ष्य-
माणन्यायेनाणोरित्यर्थः ॥

'ಅಲ್ಪಶ್ರುತೇರಿತಿ ಚೇತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ಹಾಗೂ ಭಾಷ್ಯಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು 'ದಹರಸ್ಥತ್ವ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಅರ್ಭಕೌಕಸ್ವಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶದಂತೆ ವಿಷ್ಣುವೂ ಕೂಡ ವ್ಯಾಪ್ತನಾಗಿದ್ದರೂ ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುತ್ತಾನಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಜೀವನಲ್ಲಿರುವ ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನಸ್ಥಿತ್ವವು ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದೆಯೆಂದು 'ತದ್ವ್ಯಣೋಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಉತ್ಕ್ರಾಂತಿಗತ್ಯಾಗತೀನಾಂ' ಎಂಬ ಮುಂದೆ ಬರುವ ಸೂತ್ರದ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಅಣುವಾದ ಜೀವನಿಗೆ ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನಸ್ಥಿತ್ವವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನಸ್ಥಿತತ್ವವು ಜೀವದ ಧರ್ಮ

ಭಾವದೀಪ: - ಸರ್ವಗತಸ್ಯೇತಿ || ಅಂಶತೋಽಪಿತಿ ಯೋಜ್ಯಮ್ | ವ್ಯೋಮ್ನೋಽ-
ಶೇನೈಕತ್ರಾಲ್ಪದೇಶೋಽವಸ್ಥಿತಿಸಮ್ಮಭೇಽಪಿ ಹರೇರಂಶಸ್ಯಾಪ್ಯಪರಿಚ್ಛಿನ್ನತ್ವೇನಾಲ್ಪೌಕಸ್ತ್ವಸ್ಯ
ನಿರವಕಾಶತ್ವಾದಿತಿ ಭಾವಃ |

'ಸರ್ವಗತಸ್ಯ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಅಂಶತೋಽಪಿ' ಎಂಬುದನ್ನು ಯೋಜನೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅಂದರೆ
ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಅಂಶದಿಂದ ಅಲ್ಪದೇಶಸ್ಥಿತತ್ವವು ಉಪಪನ್ನವಾದರೂ ಕೂಡ ಭಗವಂತನ ಅಂಶವೂ ಸಹ
ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದ್ದರಿಂದ ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನಸ್ಥಿತತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಧರ್ಮವು ಜೀವನಲ್ಲಿ
ಮಾತ್ರ ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಶ್ರುತಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ

ಭಾವದೀಪ: - ವಿವಿರೀಷ್ಯತೇ ಚೈತದಗ್ರೇ | ಅಪಹತಪಾಪಮತ್ವಾದಿಕಂ ತು ಜೀವೇ ಮುಕ್ತೌ
ಭಾವಾದ್ ಭಾವ್ಯಪೇಕ್ಷಯಾ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಭಾವಃ |

ಇದೇ ವಿಷಯವನ್ನು ಮುಂದೆ ವಿವರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಅಪಹತಪಾಪಮತ್ವಾದಿಗುಣಗಳು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದ
ಕಾರಣ ಜೀವನನ್ನು ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥಿತನೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುವುದು? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು. ಸಂಸಾರ
ದಶೆಯಲ್ಲಿರುವ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಅಪಹತಪಾಪಮತ್ವಾದಿಗುಣಗಳು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಮುಕ್ತನಾದ ಮೇಲೆ ಅದೇ
ಧರ್ಮಗಳು ಇರುವುದರಿಂದ ಭಾವಧರ್ಮದ ವಿವಕ್ಷೆಯಿಂದ ಮೊದಲೇ ಆ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು
ಹೇಳಿದೆ.

'ಯಾವಾನ್ ವಾ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಅನ್ವಯ ?

ಭಾವದೀಪ: - ನನು ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥಾಕಾಶಸ್ಯೋ ಜೀವಶ್ಚೇದ್ ಯಾವಾನ್ವಾ ಇತಿ
ವಾಕ್ಯಾನನ್ವಯ ಇತ್ಯತ ಆಹ - ನಚೇತಿ ||

ಹೃತ್ಪದ್ಧದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿರುವವನು ಜೀವನೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ 'ಯಾವಾನ್ವಾ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅನ್ವಯವೇ
ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲವಲ್ಲ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ನಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಸಂದೇಹ ಸ್ವರೂಪವೇ ?

ಭಾವದೀಪ: - ಹೃತ್ಪದ್ವಯ ಆಕಾಶ ಏವೇತಿ ವಾ ಜೀವ ಏವೇತಿ ವಾ ನಿರ್ಣಯಾಭಾವಾತ್
ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ಯ ಸಂದೇಹಾದವಿಶೇಷಃ ಸ್ಯಾದಿತೃತೀಯೋ ವಿಷ್ಣಿವತರತ್ವೇನ ನಿಶ್ಚಯಃ ಸ್ಯಾದಿತಿ
ಭಾವೇನ ದ್ವಿವಿಧಪೂರ್ವಪಕ್ಷಫಲತ್ವೇನೋಕ್ತಮಿತ್ಯಂತರಭಾಷ್ಯತಾತ್ಪರ್ಯಮಾಹ - ಅತಃ ಇತಿ ॥

ಹೃತ್ಪದ್ವಯವಾದ ವಸ್ತುವು ಜಡಾಕಾಶವೆಂದೋ, ಜೀವನೆಂದೋ ನಿರ್ಣಯಿಸಲು ಬಾರದಿದ್ದಾಗ
ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಸಂದೇಹಸ್ವರೂಪವನ್ನೇ ಹೊಂದಿತ್ತಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ವಿಷ್ಣು ಇತರತ್ವೇನ ನಿಶ್ಚಯ
ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಎರಡೂ ಬಗೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣು ಹೃತ್ಪದ್ವಯನಾಗು-
ವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ನಿಶ್ಚಯವಿರುವುದರಿಂದ ಎರಡು ಬಗೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. 'ಉಕ್ತಂ'
ಎಂಬಲ್ಲಿಯ ತನಕದ ಭಾಷ್ಯದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು 'ಅತಃ' ಎಂಬ ಟೀಕಾವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಅಥವಾ ಪರಂಪರೆಯಿಂದಲೇ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಹೃತ್ಪದ್ವಯತ್ವವಿಲ್ಲ

ಭಾವದೀಪ: - ಸಾಕ್ಷಾತ್ ವ್ಯವಧಾನಾಭ್ಯಾಂ ಕ್ರಮಾದಾಕಾಶಜೀವಯೋರೇವ ಸರ್ವಾಧಾರತಯಾ
ಹೃತ್ಪದ್ವಯತ್ವತ್ವಾದ್ ವಿಷ್ಣೋಽಶ್ವೇಕೇನಾಪಿ ರೂಪೇಣ ಸರ್ವಾಧಾರತಯಾ ಹೃತ್ಪದ್ವಯತ್ವತ್ವಾ-
ಭಾವಾಚ್ಚೇತ್ಯರ್ಥಃ ।

ಸಾಕ್ಷಾತ್ಹೃತ್ಪದ್ವಯತ್ವವು ಅಥವಾ ಪರಂಪರೆಯೂ ಸರ್ವಾಧಾರತೆಯೂ ಹೃತ್ಪದ್ವಯತ್ವವು ಆಕಾಶ
ಮತ್ತು ಜೀವರುಗಳಿಗೆ ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಆದರೆ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಅಥವಾ ಪರಂಪರೆಯೂ
ಹೃತ್ಪದ್ವಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಹಾಗಾದರೆ ದಹರಾಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲವೇ ?

ಭಾವದೀಪ: - ವಿಷ್ಣೋಃ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಹೃತ್ಪದ್ವಯತ್ವತ್ವಾಭಾವೇಽಪಿ ಹೃತ್ಪದ್ವಯತ್ವ
ದಹರಾಕಾಶತ್ವತಯಾ ವ್ಯವಧಾನೇನ ಹೃತ್ಪದ್ವಯತ್ವತ್ವಂ ಸ್ಯಾದೇವೇತಿ ಭಾವೇನಾಽಕಾಕ್ಷಾತ್ಪ್ರಾಪ್ತೇ
ಭಾಷ್ಯಂ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ - ದಹರೆತಿ ॥

ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಹೃತ್ಪದ್ವಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಹೃತ್ಪದ್ವಯತ್ವವು
ದಹರಾಕಾಶತ್ವತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಹೀಗೆ ಪರಂಪರೆಯೂ ಹೃತ್ಪದ್ವಯತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಬಂದೇ

ಬರುತ್ತದಲ್ಲವೇ? ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಗೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ದಹರ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

ಪರಂಪರೆಯಿಂದಲೂ ಹೃತ್ಪದ್ವ್ಯಸ್ಥವು ಲಿಂಗವಾಗುತ್ತದೆ

ಭಾವದೀಪ: - परम्परया दहरहृत्पद्मस्थ इत्यर्थः । अत्येति अतिशयेन प्राप्नोतीति भ्रान्तिं निराह - अतिक्रम्येति ॥ सर्वदा शोकादिहीन एवास्त इत्यर्थः॥ विष्णोरिति ॥ सजातीये जीवे दर्शनेनात्रापि तत्प्राप्तिभ्रान्तौ निषेध-सम्भवादित्यर्थः ।

ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ದಹರವಾದ ಹೃತ್ಪದ್ವ್ಯಸ್ಥನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ಅತ್ಯೇತಿ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲು 'ಅತಿಕ್ರಮ್ಯ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅಂದರೆ 'ನಿರಂತರವಾಗಿ ದುಃಖಾದಿಗಳಿಂದ ರಹಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ' ಎಂದರ್ಥ.

ವಿಶೇಷವಿಚಾರ- ಸಿದ್ಧಾಂತ ಹೀಗಿದೆ- ಹೃತ್ಪದ್ವ್ಯಸ್ಥನಾದವನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಮುಂದಿನ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳು ಶ್ರುತವಾದ್ದರಿಂದ. (ದಹರೇ = ಹೃದಯಪದ್ಧದಲ್ಲಿರುವ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಇರುವವನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ = ಮುಂದಿನ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿ ಲಿಂಗಗಳಿರುವುದರಿಂದ.)

ಹಿಂದೆ ಎರಡು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ವಿಕಲ್ಪ ಮಾಡಿದ್ದರೂ, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಹೃದಯಪದ್ಧದಲ್ಲಿರುವ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನೇ ವಿಷ್ಣುವೆಂಬ ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗೇ ಒಪ್ಪಿದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ದೋಷಗಳಿಗೆ ಅವಕಾಶವಿರುತ್ತಿತ್ತು; ಹೊರತಾಗಿ ಹೃದಯಪದ್ಧದಲ್ಲಿರುವ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವವನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಎರಡನೆಯ ವಿಕಲ್ಪವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

ಜಡವಾದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿಯೂ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಪಾಪ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಜಡವಾದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯೇ

ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾದರೆ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಪಾಪಗಳಿಗೆ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ ? ಎಂದರೆ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯೆಂದರೇನು ? ಎಂಬುದನ್ನು ಮೊದಲು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಸಜಾತೀಯೇ ದರ್ಶನಂ ಹಿ ಪ್ರತಿಷೇಧೇ ಪ್ರಯೋಜಕಮ್ ।

ಚೇತನೇ ಚೈವ ಪಾಪಾದ್ರಿಮತ್ವಾ ದೃಷ್ಟಾ ಜಡೇ ತು ನ ॥ ೧ ॥

ಪ್ರತಿಷೇಧ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಯಾವುದು ಪ್ರಯೋಜಕವಾಗಿದೆಯೋ, ಅದು ಪ್ರಸಕ್ತಿ ಎನಿಸುತ್ತಿದೆ. ಇಂತಹ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯು ಸಜಾತೀಯವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡಿದೆ. ವಿಜಾತೀಯವಾದದ್ದರಲ್ಲಿ ಕಂಡಿಲ್ಲ. ಅಂದರೆ ಚೇತನತ್ವೇನ ಸಜಾತೀಯರಾದ ಜೀವಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಪಾದಿಗಳಿರುವುದು ಕಂಡಿದೆ. ಅಂತಹ ಪಾಪಾದಿಗಳಿಗೆ ಚೇತನನೇ ಆದ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯಿದ್ದಾಗ, ಅದನ್ನು ನಿಷೇಧ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಜಡವಾದ ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಾಂಗತ್ಯವಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಪಾಪಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯಿರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಜೀವನನ್ನು ಹೃತ್ತದ್ವೈತ್ಯವೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಸಂಸಾರದಶೆಯಲ್ಲಿ ಅಪಹತವಾಪ್ತತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಮುಕ್ತನಾದ ಜೀವನನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಮೋಕ್ಷದಶೆಯಲ್ಲಿ ದೇಹವೇ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಹೃತ್ತದ್ವೈತ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ವಿಕಂ ಸಂದಿಹಾಸಃ ಅಪರಮ್ ಪ್ರಚ್ಯವತೇ' ಎಂಬ ನ್ಯಾಯದಂತೆ ಅಪಹತವಾಪ್ತತ್ವ ಮತ್ತು ಹೃತ್ತದ್ವೈತ್ಯ ಎರಡನ್ನೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕೂಡಿಸಲು ಜೀವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಮತ್ತು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಅಪಹತವಾಪ್ತತ್ವಾದಿಗಳು ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ನಿರಪೇಕ್ಷವಾದ್ದರಿಂದ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿವೆ. ಜೀವನಲ್ಲಿ ಈಶನ ಅಧೀನವಾದ್ದರಿಂದ ಅಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿವೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸಾಪೇಕ್ಷ ಹಾಗೂ ನಿರಪೇಕ್ಷಗಳ ನಡುವೆ ನಿರಪೇಕ್ಷವಾದದ್ದನ್ನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು.

ನಿರಪೇಕ್ಷವಾದದ್ದನ್ನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಬರುವಾಗ ಸಾಪೇಕ್ಷವಾದದ್ದನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬಾರದು. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿಗಳೂ ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗಗಳೇ ಆಗಿವೆಯೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೇ ಆಕಾಶವನ್ನು ಹೃತ್ತದ್ವೈತ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಿ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಅಭಿಮಾನಿಯಾದ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಬೇಕೆಂಬ ಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

ಅಭಿಮಾನಿ ಚೇತನರಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳು ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

ಆಕಾಶಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿಗಳು ಬರುತ್ತದಲ್ಲವೇ ?

ಭಾವದೀಪ: - ಅಭಿಮಾನಿಧ್ವಾರಾಽಕಾಶೋಽಪ್ಯಸ್ತ್ವಪಹತಪಾಪಮತ್ವಮಿತ್ಯತ ಆಹ - ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವೇತಿ || ತತ್ತು ನಿರವಕಾಶಮಿತ್ಯಗ್ರೇ ವ್ಯಕ್ತಮಿತಿ ಭಾವಃ | ಕಥञ्चिद् ಅಭಿಮಾನ್ಯಾದಿಧ್ವಾರೆತ್ಯರ್ಥಃ || ಅನೇನೇತಿ || ಕಾಪಿ ನಿರಪೇಕ್ಷಧರ್ಮಾಭಾವ- ಕಥನೇನೇತ್ಯರ್ಥಃ |

ಚೇತನತ್ವೇನ ಸಜಾತಿಯನಾದ ಜೀವನಲ್ಲಿ ದುಃಖಾದಿಗಳು ಇರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೂ ದುಃಖಾದಿಗಳು ಬರಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಭ್ರಾಂತಿ ಬಂದರೆ ಅದನ್ನು ನಿಷೇಧ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದರ್ಥ. ಅಭಿಮಾನಿಜೀವನ ಮುಖಾಂತರ ಆಕಾಶಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಮುಂದೆ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. "ಕಥಂಚಿತ್" ಎಂದರೆ ಅಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಗಳ ಮುಖಾಂತರ ಎಂದರ್ಥ. 'ಅನೇನ' ಎಂದರೆ 'ನಿರಪೇಕ್ಷವಾದ ಧರ್ಮಗಳು ಇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ' ಎಂದರ್ಥ.

ತರ್ಕತಾಂಡವದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಸಾಪೇಕ್ಷಧರ್ಮವೂ ಕೂಡ ಮುಖ್ಯವಲ್ಲವೇ ?

ಭಾವದೀಪ: - ನನು ತರ್ಕತಾಂಡವೇ ಪಾಕಸಾಪೇಕ್ಷಸ್ಯಾಪಿ ಪೃಥಿವೀಶೌಕ್ಲವಸ್ಯ ತನ್ನಿರಪೇಕ್ಷಾಬಾದಿಶೌಕ್ಲವಸ್ಯೇವ ಶುಕ್ಲಶಬ್ದಮುಖ್ಯಾರ್ಥತ್ವೇನ ತುಲ್ಯತಯಾ ಪ್ರತೀತೆಃ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಸಂಜ್ಞತಿಜ್ಞಾನಾದಿಸಾಪೇಕ್ಷಯೋರಪ್ಯನುಮಾನಶಬ್ದಯೋಸ್ತನ್ನಿರಪೇಕ್ಷಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವತ್ ಪ್ರಮಾಣಶಬ್ದ- ಮುಖ್ಯಾರ್ಥತ್ವೇನ ತುಲ್ಯತಯಾ ಪ್ರತೀತೇಶ್ಚೇತ್ಯಾದಿನೋಪಕ್ರಮಪ್ರಾಬಲ್ಯಭಜ್ಞೇ ಸಾಪೇಕ್ಷಸ್ಯಾಪಿ ಶಬ್ದಮುಖ್ಯಾರ್ಥತ್ವೋಕ್ತೆಃ 'ಸತ್ಯಕಾಮಃ ಸತ್ಯಸಂಕ್ಲಲ್ಪಃ' ಇತಿ ಶ್ರುತೌ ಸಾಪೇಕ್ಷಧರ್ಮಸ್ಯಾಪಿ ಧೀರಸ್ತೀತಿ ಚೇನ | ಪ್ರತೀತಸ್ಯಾಪಿ ತಸ್ಯ ತ್ಯಾಗೋಪಪತ್ತೇರಿತಿ ಭಾವಃ || ೧೪ ||

ಶಂಕೆ - ತರ್ಕತಾಂಡವದಲ್ಲಿ ಸಾಪೇಕ್ಷವಾದ ಧರ್ಮವನ್ನೂ ಸಹ ಶಬ್ದದ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವೆಂದೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪೃಥಿವಿಯಲ್ಲಿರುವ ಶೌಕ್ಲ್ಯವು ಸಾಪೇಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. ನೀರಿನಲ್ಲಿರುವ ಶೌಕ್ಲ್ಯವು ನಿರಪೇಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. 'ಶುಕ್ಲ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನೀರಿನ ಶೌಕ್ಲ್ಯವು ಹೇಗೆ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವೋ ಅದರಂತೆ ಪೃಥಿವಿಯಲ್ಲಿರುವ ಶೌಕ್ಲ್ಯವೂ ಸಹ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವೇ ಆಗಿದೆ. ಅದರಂತೆ ವ್ಯಾಪ್ತಿಜ್ಞಾನ ಸಂಬಂಧಜ್ಞಾನಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷೆ ಪಡೆದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣಶಬ್ದದ ಮುಖ್ಯವಾದ ವ್ಯವಹಾರ ಹೇಗೆ ಇದೆಯೋ ಅದರಂತೆ ವ್ಯಾಪ್ತಿಜ್ಞಾನ ಸಂಬಂಧಜ್ಞಾನಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಅನುಮಾನ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಮಾಣ ಶಬ್ದದ ವ್ಯವಹಾರವಿದೆ. ಹೀಗೆ ಸಾಪೇಕ್ಷಿತವಾದದ್ದೂ ಸಹ ಶಬ್ದದ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವೇ ಆಗುತ್ತದೆಂದು ತರ್ಕತಾಂಡವದ ಉಪಕ್ರಮ-ಪ್ರಾಬಲ್ಯಭಂಗ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಪ್ರಕೃತ 'ಸತ್ಯಕಾಮಃ ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಸಾಪೇಕ್ಷವಾದ ಧರ್ಮವನ್ನೂ ಸಹ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ವಿವಕ್ಷಿಸಬಹುದಲ್ಲವೇ ?

ಸಮಾಧಾನ - ಹೌದು. ಸಾಪೇಕ್ಷಧರ್ಮದ ಪ್ರತೀತಿ ಬಂದೇ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೂ ಸಹ ಸಾಪೇಕ್ಷ ನಿರಪೇಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ನಿರಪೇಕ್ಷವಾದದ್ದು ಪ್ರಬಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅದನ್ನೇ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಭಾಷ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

'ಗತಿಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ ತಥಾಹಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಂ - ಗತಿಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ ತಥಾಹಿ ದೃಶ್ಯಂ ಲಿಕ್ಷ್ಯಂ || ೧೪ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ - ಸುಷುಪ್ತಿ ಅವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಜೀವನಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಪ್ರಾಪ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಮತ್ತು 'ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದವೂ ಸಹ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಯಾವ ರೀತಿಯಾಗಿ ಹೀಗೆ ಗತಿ ಹಾಗೂ ಶಬ್ದಗಳು ಹೃತ್ಪದ್ವೈತ್ಯನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಬರುತ್ತವೋ ಅದರಂತರ 'ಅರ' ಮತ್ತು 'ಇ' ಎಂಬ ಸುಧಾಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯವಾದ ಲಿಂಗವೂ ಸಹ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೂ ಹೃದಯ ಪದ್ಧದಲ್ಲಿರುವವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಬಹುದು.

ಅರ್ಥ -- || ಗತಿ ಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ ತಥಾ ಹಿ ದೃಷ್ಟಂ ಲಿಂಗಂ ಚ ||, = 'ಅಹರಹಃ ಗಚ್ಛಂತ್ಯ ಏತಂ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಂ' ಎಂಬ ಛಾಂದೋಗ್ಯದ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ 'ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಂ' ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದ. ಈ ಎರಡುಕಾರಣಗಳಿಂದ ಹೃದಯಾಕಾಶದ ಪದ್ಧದಲ್ಲಿರುವವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಮತ್ತು ಯತಃ = ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ, ಗತಿ ಹಾಗೂ ಶಬ್ದಗಳು ಹೃತ್‌ಪದ್ಧತನಲ್ಲಿವೆಯೋ, ತಥಾ = ಅದರಂತೆ, ಲಿಂಗಂಚ = ಅರಶ್ಚ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ 'ಅರ' ಮತ್ತು 'ಣ್' ಎಂಬ ಸುಧಾಸಮುದ್ರ ಲೋಕವತ್ಪವಂಬ ಲಿಂಗವೂಸಹ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಹೃದಯಾಕಾಶದ ಪದ್ಧದಲ್ಲಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ದಹರಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುವೆನ್ನಲು ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಕಾರಣ

ब्रह्मसूत्रभाष्यम् - || गतिश्चब्दाभ्यां तथाहि दृष्टं लिङ्गं च ||

‘अहरहर्चछन्त्य एतं ब्रह्मलोकं न विन्दन्ति’ (छां. ೬-೩-೨.)

इति सुप्तस्य तद्रतिर्ब्रह्मशब्दश्चोच्यते ।

ಅನುವಾದ - 'ಪ್ರತಿನಿತ್ಯ ಹಗಲು ರಾತ್ರಿ ಜೀವರುಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಲೇ ಇದ್ದಾರೆ. ಆದರೂ ಸಹ ಅವನನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿಲ್ಲ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಛಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಮುಂದೆ ಸುಷುಪ್ತಿ ಅವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವರಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದವೂ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಮತ್ತೊಂದು ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಹೃತ್‌ಪದ್ಧಸ್ಥನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತಾ, ಶಂಕಾಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ -

ಅಹರಹಃ = ಹಗಲೂ ರಾತ್ರಿ, ಜೀವರುಗಳು, ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವನ್ನು ಕುರಿತು, ಗಚ್ಛಂತಿ = ಹೋಗುತ್ತಾರೆ, ಆದರೂ ಸಹ ಈ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು, ನ ವಿಂದಂತಿ = ತಿಳಿಯಲಾರರು, ಸುಪ್ತಸ್ಯ = ಸುಪ್ತನಾದ ಜೀವನಿಗೆ, ತದ್ಗತಿಃ = ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ, ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಶ್ಚ = ಬ್ರಹ್ಮಪದದ ಪ್ರಯೋಗವೂ ಸಹ, ಉಚ್ಯತೇ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಸುಪ್ರಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವವು ಎರಡನೆಯ ಕಾರಣ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್ - 'ಸತಾ ಸೋಮ್ಯ ತದಾ ಸಂಪನ್ನೋ ಭವತಿ' (ಛಾಂ. ೬-೭-೧.) ಇತಿ ಶ್ರುತೇಸ್ತಂ
ಹಿ ಸುಮೋ ಗಚ್ಛತಿ ।

ಅನುವಾದ - "ಸತ್" ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಚ್ಯನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಕುರಿತು, ಜೀವನು
ಹೋಗುತ್ತಾನೆ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಸುಪ್ರನಾದ ಜೀವನು, ತಾನೇ ಅವನೆಡೆಗೆ ತೆರಳುತ್ತಾನೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಸುಪ್ರಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವವು ವಿಷ್ಣುತ್ವನಿಶ್ಚಾಯಕ ಲಿಂಗವೆಂದು
ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ, ಹೇ ಸೋಮ್ಯ ! =
ಭಕ್ತಿ, ಜ್ಞಾನಗಳಿಗೆ ಅರ್ಹನಾದ ಹೇ ಶ್ವೇತಕೇತುವೇ ! ತದಾ = ಸುಷುಪ್ತಿ
ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜೀವನು, ಸತಾ = 'ಸತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಚ್ಯನಾದ,
ಬ್ರಹ್ಮನ ಜೊತೆಗೆ, ಸಂಪನ್ನಃ = ಹೊಂದಿದವನು, ಭವತಿ = ಆಗುತ್ತಾನೆ,
ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಶ್ರುತೇಃ = ಶ್ರುತಿ ಇರುವ ಕಾರಣ, ತಂ = ವಿಷ್ಣುವನ್ನು
ಕುರಿತು, ಸುಪ್ರಃ = ಸುಷುಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಜೀವನು, ಗಚ್ಛತಿ =
ಸ್ವತಃ ತಾನೇ ತೆರಳುತ್ತಾನೆ, ಹಿ = ಇದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಷ್ಟೆ.

ಅರಣ್ಯಾಶ್ರಯತ್ವವು ಮೂರನೆಯ ಕಾರಣ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್ - 'ಅರಶ್ಚ ಹ ವೈ ಷ್ಯಾರ್ಣವೌ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕೇ' (ಛಾಂ ೮-೫-೩.) ಇತಿ ಲಿಕ್ತಂ ಚ
ತಥಾ ದೃಶ್ಯಮ್ ।

ಅನುವಾದ - ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕದಲ್ಲಿ 'ಅರ' ಮತ್ತು 'ಣ್ಣಿ' ಎಂಬ ಎರಡು ಸಮುದ್ರಗಳಿವೆ, ಹೀಗೆ
ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವೆಂಬ ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮವೂ ಸಹ ಸುಪ್ರ ಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವದಂತೆ ವಿಷ್ಣುತ್ವ
ನಿಶ್ಚಾಯಕವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- 'ಲಿಂಗಂ ಚ ತಥಾಹಿ ದೃಷ್ಟಮ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ
ಶೇಷವನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ಹೇತುವಿನಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ -

ಅರಃ = ಅರವೆಂದು, ಚ ವೈ = ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ, ಣ್ಣಿಃ = ಣ್ಣಿ
ಎಂದು, ಅರ್ಣವೌ = ಎರಡು ಅಮೃತಸಮುದ್ರಗಳು, ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕೇ =
ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕದಲ್ಲಿ, ಹ = ಇರುವುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯಷ್ಟೆ, ಇತಿ =

ಹೀಗೆ, ಲಿಂಗಂ = ವಿಷ್ಣುವಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ, 'ಅರ' 'ಣ್ಯ' ಎಂಬ ಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯಲೋಕವತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗವೂ ಸಹ, ದೃಷ್ಟಮ್ = ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ.

ಎಲ್ಲಾ ಲಿಂಗಗಳು ವಿಷ್ಣುತ್ವ ನಿಶ್ಚಾಯಕಗಳು

ब्रह्मसूत्रभाष्यम् - 'अरश्च वै ण्यश्च सुधासमुद्रौ तत्रैव सर्वाभिमतप्रदौ द्वौ ।'
इत्यादिना तस्यैव तल्लक्षणत्वेनोच्यते ॥ १५ ॥

ಅನುವಾದ - 'ಅರ' ಮತ್ತು 'ಣ್ಯ' ಎಂಬ ಎರಡು ಅಮೃತಸಮುದ್ರಗಳು ವಿಷ್ಣುಲೋಕದಲ್ಲೇ ಇರುತ್ತವೆ. ಇವೆರಡೂ ಸಕಲ ಅಭೀಷ್ಟಪ್ರದಗಳಾಗಿವೆ. ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ, ಸುಧಾಸಮುದ್ರವುಳ್ಳ ಲೋಕವು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಲಕ್ಷಣವೇ ಆಗಿದೆ ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಹೃತ್‌ಪದ್ಧಸ್ಥನಲ್ಲಿ 'ಅರ' 'ಣ್ಯ' ಎಂಬ ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿರುವ ಲೋಕವತ್ವ ಎಂಬುದು ಲಿಂಗವಾಗಿರಬಹುದು. ಇದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಹೃತ್‌ಪದ್ಧಸ್ಥನೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ -

ಅರಃ = ಅರವೆಂದು, ಚ ವೈ = ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ, ಣ್ಯಶ್ಚ = ಣ್ಯ ಎಂದೂ, ಸುಧಾಸಮುದ್ರೌ = ಎರಡು ಸುಧಾಸಮುದ್ರಗಳೂ, ತತ್ತ್ವವ = ಆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಲೋಕದಲ್ಲೇ ಇವೆ, ದ್ವೌ = ಆ ಎರಡು ಸಮುದ್ರಗಳೂ ಸಹ, ಸರ್ವಾಭಿಮತಪ್ರದೌ = ಸಕಲ ಅಭೀಷ್ಟಗಳನ್ನು ನೀಡುವವುಗಳಾಗಿ ಇರುತ್ತವೆ, ಇತ್ಯಾದಿನಾ = ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ, ತಸ್ಯೈವ = ಆ ವಿಷ್ಣುವಿಗೇ, ತತ್ = ಆ ಅರಣ್ಯಾಶ್ರಯಲೋಕವತ್ವವು, ಲಕ್ಷಣತ್ವೇನ = ಲಿಂಗವೆಂಬುದಾಗಿ, ಉಚ್ಯತೇ = ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ಸತ್ಕರ್ತದೀಪಾವಳಿ

‘ಇಮಾಃ ಸರ್ವಾಃ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನು

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ: - || ಗತಿಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ ತಥಾಹಿ ದೃಢಂ ಲಿಂಗಂ ||

ಗತೀತ್ಯಾದೇಯಮರ್ಯ: । ಚಾಪಾಪೃಥಿವ್ಯಾಧಾರಂ ಪ್ರಕೃತ್ಯ ‘ಇಮಾಃ ಸರ್ವಾಃ ಪ್ರಜಾಃ ಅಹರಹರ್ಗಂಚ್ಛಂತ್ಯ ಏತಂ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಂ ನ ವಿಂದಂತಿ’ ಇತಿ ಶ್ರುಯಮಾಣತ್ವಾದಪ್ಯಸೌ ವಿಷ್ಣುರೇವ, ನಹಿ ದಹರ ಆಕಾಶಃ ।

ಗತಿಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥ ಹೀಗಿದೆ -

ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳಿಗೆ ಆಧಾರವಾದದ್ದರ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಕೃತವಾದಾಗ ‘ಇಮಾಃ ಸರ್ವಾಃ ಪ್ರಜಾಃ ಅಹರಹರ್ಗಂಚ್ಛಂತ್ಯಃ ಏತಂ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಂ ನ ವಿಂದಂತಿ’ ಎಂದು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರತಿನಿತ್ಯ ಸುಪ್ತರಾದ ಪ್ರಜೆಗಳು ಯಾವ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವನ್ನು ಕುರಿತು ತೆರಳುತ್ತಾರೋ ಅದನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವ ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಹೊರತು ದಹರಾಕಾಶವಲ್ಲ.

ಸುಪ್ರಪ್ರಾಪ್ಯತಪ್ತವು ವಿಷ್ಣುವಿನದ್ದೇ ಅಸಾಧಾರಣಲಿಂಗ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ: - ವಿಷ್ಣುರೇವ ಹಿ ಸುಸಗಮ್ಯಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧೋ ‘ಯತ್ರ ತತ್ಪುರುಷಃ ಸ್ವಪಿತಿ ನಾಮ ಸತಾ ಸೋಮ್ಯ ತದಾ ಸಂಪನ್ನೋ ಭವತಿ’ ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತೌ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಶಬ್ದೋಽತ್ರ ದಹರಾಕಾಶವಿಷಯತ್ವೇ ‘ಅರಶ್ಚ ಹ ವೈ ಣ್ಯಶ್ಚಾರ್ಣವೌ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕೇ’ ಇತಿ ಲಿಂಗದರ್ಶನಂ ವಿರುದ್ಧಯತೇ ।

ಏಕೆಂದರೆ ಸುಪ್ತರಾದ ಪ್ರಜೆಗಳಿಂದ ಗಮ್ಯನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ - ‘ಯತ್ರ ತತ್ಪುರುಷಃ ಸ್ವಪಿತಿ ಸತಾ ಸೋಮ್ಯ ತದಾ ಸಂಪನ್ನೋ ಭವತಿ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಸುಪ್ತನಾದ ಪ್ರಜೆಯು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಕುರಿತು ತೆರಳುತ್ತಾನೆಂದು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ.

'ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಂ ನ ವಿಂದಂತಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಶಬ್ದವು ದಹರಾಕಾಶವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವುದಾದರೆ, 'ಅರಶ್ಚ ಹ ವೈ ಣ್ಯಶ್ಚಾರ್ಣವೌ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕೇ' ಎಂಬ 'ಅರ' ಮತ್ತು 'ಣ್ಯ' ಎಂಬ ಸುಧಾ ಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯತ್ವವು ವಿರುದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅರಣ್ಯಾಶ್ರಯತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನದ್ದೇ ಲಿಂಗವೆಂದು ಪುರುಷೋತ್ತಮ ತಂತ್ರ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಿಃ - ಅರಣ್ಯಶಬ್ದಾಭಿಧೇಯಸುಧಾಸಮುದ್ರಯೋರ್ವಿಷ್ಣುಲೋಕಸ್ಥತ್ವೇನ ಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವಾದಾಗಮೇಷು । ತಥಾಹಿ ತ್ತಂ ಪುರುಷೋತ್ತಮತಂತ್ರೇ - 'ಅರಶ್ಚ ವೈ ಣ್ಯಶ್ಚ ಸುಧಾಸಮುದ್ರೌ ತತ್ರೈವ ಸರ್ವಾಭಿಮತಪ್ರದೌ ದ್ವೌ' ಇತಿ ॥

ಏಕೆಂದರೆ 'ಅರ' ಮತ್ತು 'ಣ್ಯ' ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ಸುಧಾಸಮುದ್ರಗಳು ವಿಷ್ಣುಲೋಕದಲ್ಲಿ ಇವೆ ಎಂದು ಆಗಮಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ಇದನ್ನೇ ಪುರುಷೋತ್ತಮತಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. 'ಅರಶ್ಚ ವೈ ಣ್ಯಶ್ಚ ಸುಧಾಸಮುದ್ರೌ ತತ್ರೈವ ಸರ್ವಾಭಿಮತಪ್ರದೌ ದ್ವೌ' ಎಂದು.

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ

ಸುಪ್ರಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಸಾಧಾರಣಲಿಂಗ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ಗತಿಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ ತಥಾ ಹಿ ದೃಢಂ ಲಿಙ್ಗಂ ಚ ॥ "ಇಮಾ: ಸರ್ವಾ: ಪ್ರಜಾ ಅಹರಹಗ್ಚಿಂತಯಂತಿ ಏತಂ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಂ ನ ವಿಂದಂತಿ" ನ ವಿಜಾನಂತೀತ್ಯರ್ಥ: ।

ಅಜ್ಞತ್ವಾದೇವ ಸುತೌ ತು ನಿಯಂ ಯಾಂತೋಽಪಿ ಮಾಧವಮ್ ।

ನೈವ ಪಶ್ಯಂತ್ಯಸೌ ವಿಷ್ಣುಹೃದಯಂ ನಾಮ ಹೃದ್ರತೇ: ॥ ಇತಿ ಪರೈಃ ಪಾಸನಾಯಾಮ್ ।

"ಇಮಾ: ಸರ್ವಾ: ಪ್ರಜಾ ಅಹರಹಗ್ಚಿಂತಯಂತಿ ಏತಂ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಂ ನ ವಿಂದಂತಿ" ಎಂಬುದಾಗಿ ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಪೂರ್ಣವಾದ ವಾಕ್ಯ. "ಈ ಜೀವರು ಪ್ರತಿನಿತ್ಯವು ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಕ್ಕೆ ತೆರಳುತ್ತಾರೆ. ಆದರೂ ಕೂಡ ಅವನನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ" ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯು

ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ 'ನ' ವಿಂದಂತಿ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ 'ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ' ಎಂದರ್ಥ. ಆದರೆ 'ನ ವಿಜಾನಂತಿ' = 'ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ' ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರಕೃತ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು.

ಅಜ್ಞತ್ವಾದೇವ ಸುಪ್ತೌ ತು ನಿತ್ಯಂ ಯಾಂತೋಽಪಿ ಮಾಧವಮ್ |

ನೈವ ಪಶ್ಯಂತ್ಯಸೌ ವಿಷ್ಣುಹೃದಯಂ ನಾಮ ಹೃದಗತೇಃ ||

ಸುಷುಪ್ತಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಜೀವರು ಮಾಧವನನ್ನು ತಲುಪುತ್ತಾರೆ. ಆದರೂ ಕೂಡ ಅವನನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುವ ಕಾರಣ ವಿಷ್ಣು ಹೃದಯ ಎಂಬುದಾಗಿ ಕರಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ.

ಹೀಗೆ ಪರ್ಯಂಕೋಪಾಸನೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ವಿವರಣೆ - ಪ್ರಕೃತ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುವವನು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂಬುದು ಅನೇಕ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಸುಪ್ರಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವವು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿರುವ ಅಸಾಧಾರಣಾರ್ಥಮವಾಗಿದೆ. ಸುಷುಪ್ತಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರೂ ಕೂಡ ಪರಮಾತ್ಮನ ಬಳಿ ತೆರಳುತ್ತಾರೆ. ಅವನಿಗೆ ಪ್ರಾಜ್ಞ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಅವನು ಹೃದಯಕಮಲದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿದ್ದಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಹೃದಯಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮಪುರ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸುಷುಪ್ತಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಕುರಿತು ತೆರಳಿದರೂ, ಹೀಗೆ ಸುಪ್ರಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವವು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಹೃದಯಲ್ಲಿರುವವನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ.

ಅರಣ್ಯಾಶ್ರಯತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಸಾಧಾರಣಲಿಂಗ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - तद्वतिर्दहरस्यं प्रति गतिः । सुप्तगम्यत्वलिङ्गाद् ब्रह्मशब्दाच्च दहरस्यो विष्णुरेव । अरण्यनामार्णवद्वयाधिकरणलोकवत्त्वं लिङ्गं च तथा दृष्टं हि, ब्रह्मशब्देन सहैव दृष्टमित्यर्थः ।

“परस्य ब्रह्मणो लोके श्वेतद्वीपाभिधे परे ।

अरो ण्यश्चार्णवौ दिव्यौ चिदानन्दरसात्मकौ”

इति च पर्यङ्कोपासनायाम् ॥

'ತದ್ಗತಿ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುವವನ್ನು ಕುರಿತು ಹೋಗುವಿಕೆ ಎಂದರ್ಥ. ಸುಪ್ರಗಮ್ಯತ್ವಲಿಂಗವಿರುವುದಿಂದ ಹಾಗೂ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವಿರುವುದರಿಂದ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವವನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ.

'ಅರ' 'ಣ್ಯ' ಎಂಬ ಎರಡು ಸುಧಾಸಮುದ್ರಗಳಿಗೆ ಅಧಿಕರಣವಾದ ಲೋಕವುಳ್ಳ ಲಿಂಗವೂ ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದದ ಜೊತೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇದೂ ಕೂಡ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಸಾಧಾರಣಲಿಂಗವಾಗಿದೆ.

'ಪರಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಲೋಕೇ ಶ್ವೇತದ್ವಿಪಾಭಿಧೇ ಪರೇ |

ಅರೋ ನೃಶ್ಚಾರ್ಣವೌ ದಿವ್ಯೌ ಚಿದಾನಂದರಸಾತ್ಮಕೌ'

'ಉತ್ತಮವಾದ ಶ್ವೇತದ್ವೀಪವೆಂಬ ಬ್ರಹ್ಮನ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾತ್ಮಕವಾದ 'ಅರ' ಮತ್ತು 'ಣ್ಯ' ಎಂಬೆರಡು ಸುಧಾಸಮುದ್ರಗಳಿವೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಪರ್ಯಂಕೋಪಾಸನೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ವಿವರಣೆ - ಬ್ರಹ್ಮಪದವಿರುವುದು ಮತ್ತೊಂದು ಲಿಂಗ. ಹೃದಯಕಮಲದಲ್ಲಿರುವವನೇ ಬ್ರಹ್ಮಪದದಿಂದ ವಾಚ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಶ್ರುತಿ ಹೇಳಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಸರ್ವಾಶ್ರಯನಾದ್ದರಿಂದ ಲೋಕ ಎಂದು ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವೆಂಬ ಪದವು ಹೃದಯಕಮಲದಲ್ಲಿರುವವನಿಗೆ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ.

ಅರಣ್ಯಾಶ್ರಯತ್ವವು ಮತ್ತೊಂದು ಲಿಂಗ. 'ಅರ' ಮತ್ತು 'ಣ್ಯ' ಎಂಬೆರಡು ಅಮೃತಸಮುದ್ರಗಳು. ಶ್ವೇತದ್ವೀಪವೆಂಬ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿವೆ. ಆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಯಾರು ನೆಲೆಸಿದ್ದಾನೋ, ಅವನೇ ಹೃದಯಕಮಲದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿದ್ದಾನೆಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ.

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ತತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - ಗತಿ ಹಾಗೂ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಗಳು ಹೇಗೆ ವಿಷ್ಣುತ್ವನಿಶ್ಚಾಯಕವೋ, ಅದರಂತೆ ಅರಣ್ಯಾಶ್ರಯತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗವೂ ಕೂಡ ವಿಷ್ಣುತ್ವನಿಶ್ಚಾಯಕವಾಗಿದೆ ಎಂದು. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಹಿ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಈ ಲೋಕವು ವಿಷ್ಣುವಿನದ್ದೇ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂಬಭಿಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ದಹರಸ್ಥನು ವಿಷ್ಣುವೆನ್ನಲು ಮತ್ತೊಂದು ಯುಕ್ತಿ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ॥ ಗತಿಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ ತಥಾಹಿ ದೃಢಂ ಲಿಕ್ಷಚ ॥

ಯುಕ್ತಯಂತರೇಣ ಹೃತ್ಪ್ರಸಕ್ತವ್ಯವ್ಯವಿಧಿಃ ಪ್ರತಿಪಾದಯತ್ಸೂತ್ರಮುಪನ್ಯಸ್ಯ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ -
ಗತೀತಿ ॥

ಮತ್ತೊಂದು ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಹೃತ್ಪ್ರಸಕ್ತನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಉಪನ್ಯಾಸ ಮಾಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಗತಿ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅಸಾಧಾರಣಲಿಂಗಗಳು

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಅತ್ರ ಹೃತ್ಪ್ರಸಕ್ತಸ್ಯಾಹರಹಗ್ಚಿಂತ್ಯ ಎತಮಿತಿ ಸುಪ್ರಜಾಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವ-
ವ್ಯಪದೇಶಾತ್, ಹೃತ್ಪ್ರಸಕ್ತಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕತ್ವೋಕ್ತಿಯಾ ತದಂತರ್ಗತೇ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಶ್ರವಣಾಚ್ಚ
ವಿಷ್ಣುರೇವಾಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ।

ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೃತ್ಪ್ರಸಕ್ತದಲ್ಲಿ ಇರುವವನಿಗೆ, ಪ್ರತಿನಿತ್ಯವೂ ಸುಪ್ರಸಾದ ಪ್ರಜೆಗಳಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ 'ಸುಪ್ರಪ್ರಜಾಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗದ ಬಲದಿಂದ ಮತ್ತು ಹೃತ್ಪ್ರಸಕ್ತವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವೆಂದು ಕರೆದದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕದಲ್ಲಿರುವವನು, ವಿಷ್ಣುವಾದ್ದರಿಂದ ಹೃತ್ಪ್ರಸಕ್ತದಲ್ಲಿರುವವನೂ ಕೂಡ ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಇಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವೂ ಸಹ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ.

ಲೋಕಪದದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಬ್ರಹ್ಮೈವ ಸರ್ವಾಶ್ರಯತ್ವಾದಿನಾ ಲೋಕಪದೋಕ್ತಂ ವಾ ।

ಅಥವಾ 'ಲೋಕ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯ ಎಂದರ್ಥ, ಬ್ರಹ್ಮನು ಸರ್ವಕ್ಕೂ ಆಶ್ರಯನಾದ್ದರಿಂದ, ಲೋಕಪದದಿಂದ ಅವನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆ.

ಸುಪ್ರಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವವು ಹೇಗೆ ವಿಷ್ಣುತ್ವ ನಿಶ್ಚಾಯಕ ?

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಸುಸಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವಂ ಕೃತೌ ವಿಷ್ಣುತ್ವನಿಶ್ಚಾಯಕಮ್ ? ಇತ್ಯತ ಆಹ - ಸತೇತಿ ॥

ಸುಪ್ರಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವವು ಇದ್ದ ಮಾತ್ರದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಥನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಗೆ ನಿಶ್ಚಯಿಸುತ್ತೀರಿ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಸತಾ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣೋಕಪರ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಸಮ್ಯಗ್: ಸಜ್ಜತಃ । ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಸ್ತು ವಿಷ್ಣುಕಪರ ಇತಿ ಪ್ರಾगेवोक्तम् ।

'ಸಂಪನ್ನಃ' ಎಂದರೆ ಸಂಗತನೆಂದರ್ಥ, ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಕೇವಲ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹಿಂದೆಯೇ ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ.

'ಅರ' ಮತ್ತು 'ಣ್ಯ' ಎಂಬೆರಡು ಸುಧಾಸಮುದ್ರಗಳು

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - किञ्च हृत्पद्मस्थस्य अरण्याख्यसुधासमुद्राश्रयलोकवत्त्व-
लिङ्गश्रवणाच्च तदन्तर्गतो विष्णुरिति सूत्रशेषं व्याचष्टे - अरश्चेति ॥

ಮತ್ತು ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಥನಿಗೆ 'ಅರ' ಮತ್ತು 'ಣ್ಯ' ಎಂಬೆರಡು ಸುಧಾಸಮುದ್ರಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದ ಲೋಕವತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಹೃತ್ಪದ್ವಾಂತರ್ಗತನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಎಂದರೆ 'ಅರ' ಮತ್ತು 'ಣ್ಯ' ಎಂಬೆರಡು ಸುಧಾಸಮುದ್ರಗಳು ವಿಷ್ಣು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತಹ ಲಿಂಗವನ್ನು ಹೃತ್ಪದ್ವದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಹೃತ್ಪದ್ವದಲ್ಲಿರಬೇಕೆಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವಂತಹ ಸೂತ್ರಶೇಷವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಅರಶ್ಚ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

ಅರಣ್ಯಾಶ್ರಯಲೋಕವತ್ವವು ಹೇಗೆ ವಿಷ್ಣುತ್ವ ನಿಶ್ಚಾಯಕ ?

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - हृत्पद्मस्थस्य अरण्याश्रयलोकवत्त्वलिङ्गश्रवणेऽपि
कृतोऽयं विष्णुः? इति चेत् ।

ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಿಗೆ 'ಅರಣ್ಯಾಶ್ರಯಲೋಕವತ್ಸ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವು ಶ್ರುತವಾಗಿದ್ದರೂ ವಿಷ್ಣುವೇ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ಎಂದರೆ,

'ಹಿ' ಶಬ್ದದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - तस्य च विष्णुलोकैकलिङ्गत्वादिति हिशब्दाभिप्रायमाह - अरश्चेति ॥

ಈ ಅರಣ್ಯಾಶ್ರಯಲೋಕವತ್ಸವು ಕೇವಲ ವಿಷ್ಣುಲೋಕದ ಲಿಂಗವೇ ಆಗಿದೆ ಎಂಬುದು 'ಹಿ' ಶಬ್ದದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೆಂದು ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಅರಶ್ಚ' ಎಂಬುದರಿಂದ.

ಅರಣ್ಯಾಶ್ರಯತ್ವವು ಸತ್ಯಲೋಕದ ಲಿಂಗವಲ್ಲ

तत्त्वप्रकाशिका - अनेन अरण्याश्रयत्वं सत्यलोकलिङ्गमित्यप्यपास्तम् ।
क्षीराब्धिमध्ये इति तत्प्रसङ्गात् ।

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ; ಕೆಲವರು ಅರಣ್ಯಾಶ್ರಯತ್ವವು ಸತ್ಯಲೋಕದ ಲಿಂಗವೆಂದು ಏನು ವಾದಿಸುತ್ತಾರೋ, ಅದನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಏಕೆಂದರೆ 'ಕ್ಷೀರಾಬ್ಧಿಮಧ್ಯೇ' 'ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ' ಎಂದು ವಿಷ್ಣುಲೋಕದ ಲಿಂಗದಿಂದಲೇ ಇದು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಿದೆ.

'ಅಹರಹರ್ಗಚ್ಛಂತ್ಯಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥ ವಿಷಯಕ

तत्त्वप्रकाशिका - अरण्याश्रयलोकवत्त्वं हृत्पद्मस्यस्य नोच्यते ? इति शङ्कापनोदाय 'तथा' इत्युक्तम् । 'यथाऽहरहर्गच्छन्त्य एतं ब्रह्मलोकं न विन्न्ति' इत्येतत् हृत्पद्मस्यविषयं तथैदपि लिङ्गं तनिष्ठम् । ब्रह्मलोक-शब्दश्रवणादेवेति भावः ।

ಅರಣ್ಯಾಶ್ರಯಲೋಕವತ್ಸವು ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿಲ್ಲವೆಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ತಥಾ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಯಾವ ರೀತಿಯಾಗಿ 'ಅಹರಹರ್ಗಚ್ಛಂತ್ಯಃ

ಏತಂ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಂ ನ ವಿಂದಂತಿ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಹೃತ್ಪದ್ವೈವಿಷಯಕವಾಗಿದೆಯೋ ಅದರಂತೆ ಅರಣ್ಯಾಶ್ರಯತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗವೂ ಕೂಡ ಹೃತ್ಪದ್ವೈವಿಷಯಕವೇ ಆಗಿದೆ. ಎರಡೂ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಶಬ್ದವು ಶ್ರುತವಾಗಿರುವುದೇ ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಪದವು ವಿಷ್ಣುಲೋಕ ಪರ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಅಥವಾ 'ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಮ್' ಇತಿ ಹೃತ್ಪದಸ್ಯ ವಿಷ್ಣು-
ಲೋಕತ್ವೋಕ್ತೇಸ್ತದಂತರ್ಗತೋ ವಿಷ್ಣುರೀತ್ಯುಕ್ತಮ್ । ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಪದಂ ಕೃತೋ ವಿಷ್ಣುಲೋಕವಾಚಿ?
ಇತ್ಯತ ಆಹ - ಅರಶ್ಚೇತಿ ॥ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಪದಸ್ಯ ವಿಷ್ಣುಲೋಕೇ ಅರಶ್ಚೇತಿ ಪ್ರಯೋಗಾದತ್ರಾಪಿ
ತತ್ಪರತ್ವಮೇವ ।

ಅಥವಾ 'ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಮ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೃತ್ಪದವನ್ನು ವಿಷ್ಣುಲೋಕವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕದಲ್ಲಿರುವವನು ವಿಷ್ಣುವಾದ್ದರಿಂದ ಹೃತ್ಪದದಲ್ಲಿರುವವನೂ ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಪದವು ವಿಷ್ಣುಲೋಕಕ್ಕೆ ವಾಚಕವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಗೆ ನಿಶ್ಚಯಿಸುವುದು? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಅರಶ್ಚ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಪದವನ್ನು ವಿಷ್ಣುಲೋಕ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತ 'ಅಹರಹಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ವಿಷ್ಣುಲೋಕ' ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಅರಣ್ಯಾಶ್ರಯತ್ವಲಿಂಗವು ಭಗವತ್ಲೋಕಲಿಂಗವಾಗಿದೆ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ತತ್ರಾಪಿ ತತ್ಕೃತಃ ? ಅರಣ್ಯಾಶ್ರಯತ್ವಲಿಂಗಾದೀತ್ಯರ್ಥಃ । ತಸ್ಯ
ಭಗವತ್ಲೋಕಲಿಂಗತ್ವಂ ಕೃತ ಇತ್ಯತ ಆಹ - ಅರಶ್ಚೇತಿ ॥

'ಅರಶ್ಚ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಪದವನ್ನು 'ವಿಷ್ಣುಲೋಕ' ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ ಎಂಬುದನ್ನಾದರೂ ಹೇಗೆ ನಿಶ್ಚಯಿಸುವುದು? ಎಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಕ್ಕೆ ಅರಣ್ಯಾಶ್ರಯಹೇತುಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ. ಅರಣ್ಯ ಹೇತುಲಿಂಗವಾದರೂ ವಿಷ್ಣುಲೋಕಕ್ಕೆ ಲಿಂಗವೆಂದು ಹೇಗೆ ನಿಶ್ಚಯಿಸುವುದು? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಅರಶ್ಚ ವೈ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಭಾವದೀಪ

‘ಯುಕ್ತಂತರೇಣ’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಏಕವಚನವು ಸಮುದಾಯಾಭಿಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿ

ಭಾವದೀಪ: - ಗತಿಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ ತಥಾ ಹಿ ದೃಢಂ ಲಿಂಗಂ ಚ ॥

ಯುಕ್ತಯಂತರೇಣೇತಿ ॥ ಜಾತಾವೇಕವಚನಮ್ । ಭಾಷ್ಯಂ ವ್ಯಾಕುರ್ವನ್ ಸೂತ್ರಾರ್ಯಮಾಹ -
ಅತ್ರೇತಿ ॥

ಮತ್ತೊಂದು ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನು ಭಗವಂತನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಸೂತ್ರವು ಹೊರಟಿದೆ. “ಯುಕ್ತಂತರೇಣ” ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಏಕವಚನವು ಸಮುದಾಯ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿದೆ. ಅಂದರೆ ಅನೇಕ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಸಾಧಿಸಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾ ಸೂತ್ರಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಅತ್ರ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ.

‘ಗಚ್ಛಂತ್ಯಃ’ ಎಂಬ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗಪ್ರಯೋಗಕ್ಕೆ ಕಾರಣ

ಭಾವದೀಪ: - “‘ಇಮಾಃ ಪ್ರಜಾ ಅಹರಹಗ್‌ಚ್ಛಂತ್ಯ’” ಇತಿ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಪ್ರಜಾಪೇಕ್ಷಯಾ
“‘ಗಚ್ಛಂತ್ಯಃ’” ಇತಿ ಖೀಲಿಂಗಮಿತ್ಯುಪೇತ್ಯೋಕ್ತಮ್ ॥ ಸುಪ್ರಜೇತಿ ॥

‘ಇಮಾಃ ಪ್ರಜಾ ಅಹರಹಗ್‌ಚ್ಛಂತ್ಯಃ’ ಎಂದು ‘ಇಮಾಃ ಪ್ರಜಾಃ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ‘ಗಚ್ಛಂತ್ಯಃ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗವನ್ನೇ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಪದದಿಂದ ಯಾರು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರು ?

ಭಾವದೀಪ: - ಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮೈವ ಲೋಕನಾತ್ । ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಇತಿ ಪ್ರೋಕ್ತಸ್ತಸ್ಯ
ಲೋಕೋಽಪಿ ಕಥ್ಯತ ಇತಿ ತದ್ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತೇಃ ಪಞ್ಚಾರ್ಥತ್ವಮುಪೇತ್ಯಾರ್ಯಮಾಹ - ಹೃತ್ಪದಸ್ಯೇತಿ ॥
ಅಯಂ ಸರ್ವಾಧಾರತಯಾ ಹೃತ್ಪದಸ್ಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ।

ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ ‘ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ’ ಎನಿಸುತ್ತಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ ‘ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ’ ಇತಿ ಪ್ರೋಕ್ತಸ್ತಸ್ಯ ಲೋಕೋಽಪಿ ಕಥ್ಯತೇ’ ‘ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮ ಹಾಗೂ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಇಬ್ಬರೂ ಕೂಡ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ-

ರಾಗುತ್ತಾರೆಂದು ಭಂದೋಗೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. 'ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಲೋಕಃ' ಎಂಬ ಷಷ್ಠಾರ್ಥವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಹೃತ್ತದ್ವೈ' ಎಂಬುದಾಗಿ. ಹೃತ್ತದ್ವೈಯವನು ಸಕಲಕ್ಕೂ ಆಧಾರನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದರ್ಥ.

ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ

ಭಾವದೀಪ: - ಅರ್ಥಾಂತರಂ ಚಾಽಹ - ಬ್ರಹ್ಮ ಚಾಸೌ ಲೋಕಃ ॥ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತೇತಿ
ಭಾವ: । ಅಸ್ಮಿನ್ ಪಕ್ಷೇ ಸಾಕ್ಷಾದೇವ ಹೃತ್ಪದ್ವೈಸ್ಯ ಗತಿಶಬ್ದೌ । ಪೂರ್ವವ್ಯಾಖ್ಯಾನೇ
ತ್ವಾರ್ಥಿಕೌ । ತದ್ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಂ ತ್ವತ್ತರಲಿಂಗೋಕ್ತಿಸೌಕರ್ಯೇತಿ ಭಾವ: ।

ಮತ್ತೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಬ್ರಹ್ಮ ಚಾಸೌ ಲೋಕಃ' ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಮೊದಲನೆಯ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಂತೆ ಹೃತ್ತದ್ವೈ ಬ್ರಹ್ಮನ ಲೋಕವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಎರಡನೆಯ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಲೋಕಸ್ವರೂಪನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

'ಬ್ರಹ್ಮ ಚಾಸೌ ಲೋಕಃ' ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದಾಗ ನೇರವಾಗಿಯೇ ಹೃತ್ತದ್ವೈಯಲ್ಲಿ ಗತಿ ಮತ್ತು ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಲಿಂಗವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. 'ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಲೋಕಃ' ಎಂದು ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದಾಗ ಅರ್ಥಿಕವಾದ ಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಸೌಕರ್ಯವಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಮುಕ್ತನಾದ ಜೀವನು ಐಕ್ಯಹೊಂದಲಾರ

ಭಾವದೀಪ: - ತಾದಾತ್ಮ್ಯಂ ಪ್ರಾಪ್ತ ಇತಿ ಭ್ರಾಂತಿಂ ನಿರಾಹ - ಸಂಜ್ಞತ ಇತಿ ॥
'ಲಿಂಗಂ ಚ' ಇತಿ 'ಚ' ಅರ್ಥ ವದನ್ ಭಾಷ್ಯಂ ಭಾವಾರ್ಥೋಕ್ತಿಪೂರ್ವಂ ಅವತಾರಯತಿ -
ಕಿಂಚೇತಿ ॥

ಮುಕ್ತನಾದ ಜೀವನು ಬ್ರಹ್ಮನೊಂದಿಗೆ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಸಂಗತಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. 'ಲಿಂಗಂಚ' ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ಭಾಷ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ಅವತಾರಿಕೆಯನ್ನು ನೀಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಕಿಂಚ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

ಅರಣ್ಯಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ ಶಬ್ದವನ್ನೇ ಹೃತ್ಪದ್ಧದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ

ಭಾವದೀಪ: - ಲೋಕವತ್ವಲಿङ್ಗೇತಿ ॥ 'ಅರಶ್ಚ ಹ ವೈ ಣ್ಯಶ್ಚಾರ್ಣವೌ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕೇ ತೃತೀಯಸ್ಯಾಮಿತೋ ದಿವಿ' ಇತ್ಯುತ್ತರವಾಕ್ಯೇ ಅರಣ್ಯಾಖ್ಯಸುಧಾಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯಲೋಕೇ ಪ್ರಯುಕ್ತ-
ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಪದಸ್ಯ ಹೃತ್ಪದ್ಧೇ ಪ್ರಯೋಗಾದ್ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಯ ತಾದೃಶಲೋಕವತ್ವಂ ಲಭ್ಯತ ಇತಿ
ಭಾವ: ॥

'ಅರಶ್ಚ ಹ ವೈ ಣ್ಯಶ್ಚಾರ್ಣವೌ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕೇ ತೃತೀಯಸ್ಯಾಮಿತೋ ದಿವಿ' ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಅರ' ಮತ್ತು 'ಣ್ಯ' ಎಂಬೆರಡು ಸುಧಾಸಮುದ್ರಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆಯೋ ಅದೇ ಪದವನ್ನು ಹೃತ್ಪದ್ಧದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹೃತ್ಪದ್ಧಕ್ಕೆ ಅಂತಹ ಲೋಕವತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ.

'ತತ್ಪ್ರಸಂಗಾತ್' ಎಂಬುದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಭಾವದೀಪ: - ಹಿಶಬ್ದೇತಿ ॥ ಪೂರ್ವ ಭಾಷ್ಯೇ 'ಲಿङ್ಗಂ ಚ ತಥಾಹಿ ದೃಢಮ್' ಇತಿ 'ಹಿ' ಶಬ್ದ: ಕೇವಲಮನುದಿತ ಏವೇತಿ ಭಾವ: ॥ ಅನೇನೆತಿ ॥ 'ಹಿ' ಶಬ್ದಸೂಚಿತ ಸ್ಮೃತಿಕಥನೇನೇತೀರ್ಥ: ॥ ತತ್ಪ್ರಸಂಗಾದಿತಿ ॥ ವಿಷ್ಣುಲೋಕಪ್ರಸಂಗಾದಿತ್ಯರ್ಥ: ।

ಹಿಂದೆ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಲಿಂಗಂ ಚ ತಥಾಹಿ ದೃಢಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ಹಿ' ಶಬ್ದವನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡಲಾಗಿತ್ತು ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. 'ಅನೇನ' ಎಂದರೆ 'ಹಿ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾದ ಸ್ಮೃತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ. 'ತತ್ಪ್ರಸಂಗಾತ್' ಎಂದರೆ ವಿಷ್ಣುಲೋಕವನ್ನು ಹೊಂದಬೇಕಾದ ಪ್ರಸಂಗ ಬರುವುದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ.

'ಅರಶ್ಚ ವೈ ಣ್ಯಶ್ಚ' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯವಾಕ್ಯದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಭಾವದೀಪ: - 'ಅರಶ್ಚ ವೈ ಣ್ಯಶ್ಚ' ಇತಿ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತವಾಕ್ಯೇ ಪೂರ್ವತ್ರ 'ಕ್ಷೀರಾಬ್ಧಿಮಧ್ಯೇ' ಇತಿ ಉಕ್ರಮ್ಯ ಉಕ್ತವಿಷ್ಣುಲೋಕಪ್ರಸ್ತಾವೇ 'ಅರಶ್ಚ' ಇತಿ ಪಾಠಾದಿತ್ಯರ್ಥ: ।

‘ಅರಶ್ಚ ವೈ ಣ್ಯಶ್ಚ’ ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯದ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ‘ಕ್ಷಿರಾಬ್ಧಿಮಧ್ಯೇ’ ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ ವಿಷ್ಣುಲೋಕದ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಿರುವಾಗ ‘ಅರಶ್ಚ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವರಾಹಾದಿಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಲಿಂಗ

ಭಾವದೀಪ: – यद्वा बराहादिपुराणान्तरे चतुर्दशाध्यायादौ पूर्वत्र क्षीराब्धिं उक्त्वा “तन्मध्ये मम लोकस्तु परितो बलयाकृतिः” इत्युक्त्वा “अरण्याख्यसुधाम्भोधिः” इत्याद्युक्तेरिति भावः ।

ಅಥವಾ ವರಾಹ ಮೊದಲಾದ ಬೇರೆ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಹದಿನಾಲ್ಕನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಕ್ಷಿರಸಮುದ್ರವನ್ನು ಹೇಳಿ ಅದರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ದುಂಡಾದ ನನ್ನ ಲೋಕವಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿ ‘ಅರ’ ಮತ್ತು ‘ಣ್ಯ’ ಎಂಬ ಸುಧಾ ಸಮುದ್ರಗಳು ಅಲ್ಲಿವೆ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ‘ತಥಾ’ ಪದದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಭಾವದೀಪ: – भाष्ये हि शब्दार्थमात्रविवरणात् सौत्रतथाशब्दकृत्यं स्वयमाह – अरण्येति ॥ ब्रह्मलोकेति ॥ सुधासमुद्राश्रयलोके प्रयुक्तब्रह्मलोक-पदस्य हृत्पद्मे श्रवणादित्यर्थः ।

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ‘ಹಿ’ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನಷ್ಟೇ ವಿವರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ‘ತಥಾ’ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾರ್ಥಕವನ್ನು ಸ್ವತಃ ತಾವೇ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಅರಣ್ಯೇ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ. ‘ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ’ ಎಂದರೆ ಸುಧಾಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಪದವು ಹೃತ್ತದ್ರದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ್ದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ.

‘ಗತಿಶಬ್ದಲಿಂಗೇಭ್ಯಃ’ ಎಂದೇಕೆ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಹೇಳಿಲ್ಲ ?

ಭಾವದೀಪ: – एतेनास्य लिङ्स्य विष्णुनिष्ठताया अस्पष्टत्वेनोप-पादनसापेक्षत्वात् गतिशब्दलिङ्गेभ्य इत्यनुक्त्वा पृथगुक्तिरिति दर्शितम् ।

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣುನಿಷ್ಠತ್ವವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯದ ಕಾರಣ ಅದರ ವಿವರಣೆಯು ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ‘ಗತಿಶಬ್ದಲಿಂಗೇಭ್ಯಃ’ ಎಂದು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಹೇಳದೆ ‘ತಥಾಹಿ ದೃಷ್ಟಂ ಚ’ ಎಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಲಿಂಗಪದದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಭಾವದೀಪ: - पूर्वं हृत्पद्मस्यस्य ब्रह्मत्वे हेत्वन्तरोक्त्यर्थं सौत्रं लिङ्गपदमित्येवं परतया अरश्चेत्यादि भाष्यं व्याख्यातम् । अधुना ब्रह्मलोकशब्दस्य प्रसिद्धसत्यलोकपरत्वशङ्कानिरासार्थं तदित्येवंपरतया अरश्चेत्यादिभाष्यांशं व्याचष्टे - अथवेति ॥

ಹೃತ್ಪದ್ವನು ಬ್ರಹ್ಮನಾಗಿದ್ದಾನೆನ್ನಲು ಮತ್ತೊಂದು ಹೇತುವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಲಿಂಗಪದವು ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿ 'ಅರಶ್ಚ' ಮುಂತಾದ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಹಿಂದೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾಯಿತು. ಈಗ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಸತ್ಯಲೋಕ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಇರುವಾಗ ವಿಷ್ಣುವೇ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ? ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ನಿರಾಸ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಅರಶ್ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳು ಹೊರಟಿವೆ ಎಂದು ಭಾಷ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು 'ಅಥವಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ

ಭಾವದೀಪ: - भाष्ये “इति” शब्दानन्तरं हेतुसाध्ये अध्याहृत्य वा (यथा) विष्णुलोके ब्रह्मलोकपदप्रयोगः तथा ‘ब्रह्मलोकं’ इत्यत्रापि विष्णुलोकत्वे लिङ्गमनुमापकं दृष्टमित्यर्थमुपेत्य वा “अरश्च” इत्यादिवाक्यं व्याचष्टे - ब्रह्मलोकेति ॥

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಇತಿ' ಶಬ್ದದ ಅನಂತರ ಹೇತು ಮತ್ತು ಸಾಧ್ಯಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ವಿಷ್ಣುಲೋಕದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಪದಪ್ರಯೋಗವು, ಅದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ 'ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ವಿಷ್ಣುಲೋಕವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನುಮಾಪಕವಾದ ಲಿಂಗವು ಕಂಡಿದೆ ಎಂದು ಒಪ್ಪಿ 'ಅರಶ್ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

'ಅರಶ್ಚ ವೈ ಣ್ಯಶ್ಚ' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯದ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ 'ಕ್ಷಿರಾಭಿಮಧ್ಯೇ' ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ ವಿಷ್ಣುಲೋಕದ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಿರುವಾಗ 'ಅರಶ್ಚ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವರಾಹಾದಿಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಲಿಂಗ

ಭಾವದೀಪ: - यद्वा बराहादिपुराणान्तरे चतुर्दशाध्यायादौ पूर्वत्र क्षीराब्धिं उत्त्वा "तन्मध्ये मम लोकस्तु परितो बलयाकृतिः" इत्युत्त्वा "अरण्याख्यसुधाम्भोधिः" इत्याद्युक्तेरिति भावः ।

ಅಥವಾ ವರಾಹ ಮೊದಲಾದ ಬೇರೆ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಹದಿನಾಲ್ಕನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಕ್ಷಿರಸಮುದ್ರವನ್ನು ಹೇಳಿ ಅದರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ದುಂಡಾದ ನನ್ನ ಲೋಕವಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿ 'ಅರ' ಮತ್ತು 'ಣ್ಯ' ಎಂಬ ಸುಧಾ ಸಮುದ್ರಗಳು ಅಲ್ಲಿವೆ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ತಥಾ' ಪದದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಭಾವದೀಪ: - भाष्ये हि शब्दार्थमात्रविवरणात् सौत्रतथाशब्दकृत्यं स्वयमाह - अरण्येति ॥ ब्रह्मलोकेति ॥ सुधासमुद्राश्रयलोके प्रयुक्तब्रह्मलोक-पदस्य हृत्पद्मे श्रवणादित्यर्थः ।

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಹಿ' ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನಷ್ಟೇ ವಿವರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ತಥಾ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾರ್ಥಕವನ್ನು ಸ್ವತಃ ತಾವೇ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಅರಣ್ಯೇ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ. 'ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ' ಎಂದರೆ ಸುಧಾಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಪದವು ಹೃತ್ಪದದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ್ದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ.

'ಗತಿಶಬ್ದಲಿಂಗೇಭ್ಯಃ' ಎಂದೇಕೆ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಹೇಳಿಲ್ಲ ?

ಭಾವದೀಪ: - एतेनास्य लिङ्स्य विष्णुनिष्ठताया अस्पष्टत्वेनोप-पादनसापेक्षत्वात् गतिशब्दलिङ्गेभ्य इत्यनुत्त्वा पृथगुक्तिरिति दर्शितम् ।

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣುನಿಷ್ಠತ್ವವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯದ ಕಾರಣ ಅದರ ವಿವರಣೆಯು ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಗತಿಶಬ್ದಲಿಂಗೇಭ್ಯಃ' ಎಂದು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಹೇಳದೆ 'ತಥಾಹಿ ದೃಷ್ಟಂ ಚ' ಎಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಲಿಂಗಪದದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಭಾವದೀಪ: - पूर्वं हृत्पद्मस्थस्य ब्रह्मत्वे हेत्वन्तरोक्त्यर्थं सौत्रं लिङ्गपदमित्येवं परतया अरश्चेत्यादि भाष्यं व्याख्यातम् । अधुना ब्रह्मलोकशब्दस्य प्रसिद्धसत्यलोकपरत्वशङ्कानिरासार्थं तदित्येवंपरतया अरश्चेत्यादिभाष्यांशं व्याचष्टे - अथवेति ॥

ಹೃತ್ತದಸ್ಥನು ಬ್ರಹ್ಮನಾಗಿದ್ದಾನೆನ್ನಲು ಮತ್ತೊಂದು ಹೇತುವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಲಿಂಗಪದವು ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿ 'ಅರಶ್ಚ' ಮುಂತಾದ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಹಿಂದೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾಯಿತು. ಈಗ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಸತ್ಯಲೋಕ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಇರುವಾಗ ವಿಷ್ಣುವೇ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ? ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ನಿರಾಸ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಅರಶ್ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳು ಹೊರಟಿವೆ ಎಂದು ಭಾಷ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು 'ಅಥವಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ

ಭಾವದೀಪ: - भाष्ये “इति” शब्दानन्तरं हेतुसाध्ये अध्याहृत्य वा (यथा) विष्णुलोके ब्रह्मलोकपदप्रयोगः तथा ‘ब्रह्मलोकं’ इत्यत्रापि विष्णुलोकत्वे लिङ्गमनुमापकं दृष्टमित्यर्थमुपेत्य वा “अरश्च” इत्यादिवाक्यं व्याचष्टे - ब्रह्मलोकेति ॥

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಇತಿ' ಶಬ್ದದ ಅನಂತರ ಹೇತು ಮತ್ತು ಸಾಧ್ಯಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ವಿಷ್ಣುಲೋಕದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಪದಪ್ರಯೋಗವು, ಅದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ 'ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ವಿಷ್ಣುಲೋಕವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನುಮಾಪಕವಾದ ಲಿಂಗವು ಕಂಡಿದೆ ಎಂದು ಒಪ್ಪಿ 'ಅರಶ್ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

ಅರಶ್ಚ ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಭಾವದೀಪ: - ಅರಶ್ಚೇತಿ || ವಾಕ್ಯೇ ಇತ್ಯರ್ಥ: | ಅತ್ರಾಪಿ 'ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಂ ನ ವಿಂದಂತಿ' ಇತ್ಯತ್ರಾಪಿ ವಿಷ್ಣುಲೋಕಪರತ್ವಮೇವೇತ್ಯರ್ಥ: |

'ಅರಶ್ಚ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. 'ಅತ್ರಾಪಿ' ಎಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಂ ನ ವಿಂದಂತಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ವಿಷ್ಣುಪರತ್ವವನ್ನೇ ಒಪ್ಪಬೇಕೆಂದರ್ಥ.

'ಲಿಂಗಂ ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ಟೀಕೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಭಾವದೀಪ: - ತಥಾ ಅರಶ್ಚೇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯೇಽಪಿ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಶಬ್ದಸ್ಯ ವಿಷ್ಣುಲೋಕವಾಚಿತ್ವೇಽಪಿ ಲಿಂಗಂ ಸುಧಾಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯತ್ವಾದಿರೂಪವಿಷ್ಣುಲೋಕಲಿಂಗಂ ದೃಷ್ಟಮಿತ್ಯರ್ಥಮುಪೇತ್ಯ ಲಿಂಗಂ ಚೇತ್ಯಾದಿಭಾಷ್ಯಮವತಾರ್ಯ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ - ತತ್ರಾಪಿತಿ ||

ಅದರಂತೆ 'ಅರಶ್ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣುಲೋಕವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೂ 'ಲಿಂಗಂ' ಎಂದರೆ ಸುಧಾಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯತ್ವಾದಿರೂಪವಾದ ವಿಷ್ಣುಲೋಕಲಿಂಗವು ಕಂಡಿರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ 'ಲಿಂಗಂ ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ಅವತಾರಿಕೆಯನ್ನು ನೀಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ತತ್ರಾಪಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ.

ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ಕೆಲವು ಕಠಿಣಪದಗಳ ಅರ್ಥ

ಭಾವದೀಪ: - ಅರಶ್ಚೇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯೇಽಪಿತ್ಯರ್ಥ: || ತಸ್ಯೇತಿ || ಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯತ್ವಸ್ಯೇತ್ಯರ್ಥ: | ಭಾಷ್ಯೇ ತಸ್ಯೈವ ವಿಷ್ಣುಲೋಕಸ್ಯೈವ ತತ್ ಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯತ್ವಮಿತ್ಯರ್ಥ: || ೧೫ ||

'ತತ್ರಾಪಿ' ಎಂದರೆ 'ಅರಶ್ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಎಂದರ್ಥ. 'ತಸ್ಯ' ಎಂದರೆ 'ಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯಕ್ಕೆ' ಎಂದರ್ಥ. ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ತಸ್ಯೈವ' ಎಂದರೆ 'ವಿಷ್ಣುಲೋಕಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ' 'ತತ್' ಎಂದರೆ ಸುಧಾಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವಿಶೇಷವಿಚಾರ - 'ದಹರ ಉತ್ತೇರಭ್ಯಃ' ಎಂಬುದು ಪ್ರಥಮ ಸೂತ್ರ. ಇದರಲ್ಲಿ ಸ್ವಪಕ್ಷ ಸಾಧಕ ಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ವಿಷಯ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲೇ

ಶ್ರುತವಾದ ಆತ್ಮಶ್ರುತಿ ಹಾಗೂ ಅಪಹತವಾಪ್ತವ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಾಗಿದ್ದಾನೆನ್ನಲು ಸಾಧಕಪ್ರಮಾಣಗಳಾಗಿವೆ. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ದಹರೇ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಪ್ತಮೀವಿಭಕ್ತಂತವಾಗಿದೆ ಹೊರತು, ಪರಮತದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವಂತೆ 'ದಹರಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಥಮಾನಿಭಕ್ತಂತವಾಗಿಲ್ಲ.

'ಗತಿಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ ತಥಾಹಿ ದೃಷ್ಟಂ ಚ' ಎಂಬುದು ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರ. ಈ ಇದರಲ್ಲಿ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಶ್ರುತಿ ಹಾಗೂ ಸುಪ್ರಗಮ್ಯವ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಾಗಿದ್ದಾನೆನ್ನಲು ಪ್ರಮಾಣವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಥಮಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ, ಇದರಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹಿತವಾದ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿರುವ ಕಾರಣ ಇದಕ್ಕೆ ದ್ವಿತೀಯ ಸ್ಥಾನವು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಕೃತವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುಲೋಕ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ 'ಅರ' ಮತ್ತು 'ಣ್ಯ' ಎಂಬೆರಡು ಸುಧಾಸಮುದ್ರಗಳಿಗೆ ವಿಷ್ಣುಲೋಕವು ಆಧಾರವಾಗಿದೆಯೆಂದು ವರ್ಣಸುಮಾಗ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅದೇ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಶಬ್ದವು ಪ್ರಕೃತ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವಾಗಲೂ ಕೂಡ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ವಿಷ್ಣುಲೋಕವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಲಿಂಗಶಬ್ದದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುಲೋಕಪರವಾಗಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ಸಾಧಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಾಗ ಲಿಂಗಶಬ್ದವು ಹೇತುಸಾಧಕ ಹೇತುವಾಗುತ್ತದೆ ಹೊರತು, ಸುಪ್ರಗಮ್ಯ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಶ್ರುತಿಗಳಂತೆ ನೇರವಾಗಿ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆನ್ನಲು ಸಾಧಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ತಥಾಹಿ ದೃಷ್ಟಂ ಲಿಂಗಂ ಚ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಇದನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ 'ಗತಿಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ' ಎಂಬುದರಿಂದಲೇ ಈ ಲಿಂಗವನ್ನೂ ಕೂಡ ಸಂಗ್ರಹಿಸಬಹುದಿತ್ತು. ಈ ಸ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು.

ಒಂದು ವೇಳೆ ಲಿಂಗಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಸಾಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಅರಣ್ಯಾಶ್ರಯಲೋಕವತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನೂ ಕೂಡ ವಿವಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಅವಾಗ 'ಅಹರಹರ್ಗಚ್ಛಂತ್ಯ ವಿತಂ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಮ್' ಎಂಬುದರ ಅನಂತರವೇ 'ಸ ವಿಷ ಆತ್ಮಾ ಹೃದಿ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಸುಪ್ರಗಮ್ಯತ್ವಕ್ಕೂ ಆತ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಿಷ್ಠತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಹೀಗೆ ಸಿದ್ಧವಾದ ಕಾರಣ ದ್ವಂದ್ವಸಮಾಸದಿಂದ, ಸುಪ್ತಗಮ್ಯತ್ವ ಹಾಗೂ ಆತ್ಮಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಹೇತುವನ್ನಾಗಿ ಬಳಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಎರಡು ಹೇತುಗಳಂತೆ 'ಅರಣ್ಯಾಶ್ರಯಲೋಕವತ್' ಎಂಬ ಲಿಂಗವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದನ್ನು ದ್ವಂದ್ವಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿರುವುದಿಲ್ಲ.

'ಅರಶ್ಚ ಹ ವೈ ಣ್ಯಾರ್ಣವೌ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕೇ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದ ಹತ್ತಿರ ಹೃತ್ಪದ್ವಂದ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹೃತ್ಪದ್ವಂದ್ವವಾಗಿ ಸುಧಾಸಮುದಾಶ್ರಯತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗವು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹೊರತಾಗಿ ಅದನ್ನು ಹೃತ್ಪದ್ವಂದ್ವವೆಂದು ಸಾಧನೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಅದಕ್ಕೋಸ್ಕರವೇ ಸೂತ್ರಕಾರರು 'ತಥಾಹ ದೃಷ್ಟಂ ಲಿಂಗಂಚ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಲಿಂಗಶಬ್ದದಿಂದ ಈ ಹೇತುವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾರೆ.

'ತಥಾ ದೃಷ್ಟಮ್' ಎಂಬುದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ ಸುಪ್ತಗಮ್ಯತ್ವವು ಹೃತ್ಪದ್ವಂದ್ವವಾಗಿರುವುದು ಕಂಡಿದೆಯೋ, ಅದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಲಿಂಗವೂ ಕೂಡ ಹೃತ್ಪದ್ವಂದ್ವವಾಗಿ ಕಂಡಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಹೃತ್ಪದ್ವವು ಪರಮಾತ್ಮನ ಆವಾಸಸ್ಥಾನವಾದ್ದರಿಂದ ಅವನ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಹೃತ್ಪದ್ವದಲ್ಲಿ 'ಏತಂ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಮ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. 'ಅರಣ್ಯ' ಎಂಬ ಸುಧಾಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯವಾದ ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಈ 'ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ' ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅರಣ್ಯಾಶ್ರಯತ್ವವು ಹೃತ್ಪದ್ವಂದ್ವವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಸುಪ್ತಗಮ್ಯತ್ವ ಎಂಬ ಲಿಂಗದ ಉದಾಹರಣೆಯಿಂದ ಅರಣ್ಯಾಶ್ರಯಲೋಕವತ್ವವನ್ನೂ ಕೂಡ ಹೃತ್ಪದ್ವದಲ್ಲಿ ಸಾಧಿಸಬೇಕು.

ಹೀಗೆ ಅರಣ್ಯಾಶ್ರಯಲೋಕವತ್ವವು ಹೃತ್ಪದ್ವಂದ್ವವೆಂದು ತಿಳಿದ ಮೇಲೆ ಈ ಹೇತುವಿಗೆ ಪಕ್ಷದರ್ಪವತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸಬೇಕು. ಅಂದರೆ ಹೃತ್ಪದ್ವಃ, ವಿಷ್ಣುರೇವ, ಅರಣ್ಯಾಶ್ರಯಲೋಕವತ್ವಾತ್ ಎಂದು ಅನುಮಾನವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದಾಗ 'ಅರಣ್ಯಾಶ್ರಯ-ಲೋಕವತ್ವಾತ್' ಎಂಬ ಹೇತುವಿಗೆ ಪಕ್ಷನಿಷ್ಪತ್ತವನ್ನು ಸಾಧಿಸಬೇಕು. 'ಇಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯ ವಿಷ್ಣು ಈ ಸಾಧ್ಯಕ್ಕೂ ಹೇತುವಿಗೂ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಈ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸ್ತೂತ್ರಿಯೇ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ. ಅಂದರೆ ಅರಣ್ಯಾಶ್ರಯಲೋಕವತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಲಿಂಗವಾಗಿರುವುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಹ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

'ಧೃತೇಶ್ವ ಮಹಿಮೋಽಸ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ಥಿನ್ನುಪಲಭಿಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ब्रह्मसूत्रम् - धृतेश्च महिम्नोऽस्यास्मिन्नुपलब्धेः ॥ १५ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ - ಹೃತ್‌ಪದ್ಧಸ್ಥಿತನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವು ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಹೃತ್‌ಪದ್ಧಸ್ಥನಾಗಿದ್ದಾನೆ; ಮತ್ತು ಸರ್ವೇಶ್ವರತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣದಿಂದಲೂ ವಿಷ್ಣುವೇ ಹೃತ್‌ಪದ್ಧಸ್ಥನೆಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅರ್ಥ -- ಧೃತೇಶ್ವ = 'ಸ ಏಷಃ ಸೇತುರ್ವಿಧೃತಿಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ, ಸರ್ವಾಧಾರಕತ್ವ ಧರ್ಮವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಹೃದಯ ಪದ್ಧದಲ್ಲಿ ಇರುವವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಮತ್ತು ಛಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೃದಯಪದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಸರ್ವೇಶ್ವರತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ಮಹಿಮೆಗಳು, ಅಸ್ಮಿನ್ = 'ಏಷಃ ಸರ್ವೇಶ್ವರಃ' ಎಂಬ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕವಾಕ್ಯದ ಸಮಾಖ್ಯಾನವಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಛಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಹೃದಯಪದ್ಧಸ್ಥನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕವಾಕ್ಯದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆನ್ನಲು ಏನು ಆಧಾರ ? ಎಂದರೆ, ಅಸ್ಮಿನ್ = ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ, ಅಸ್ಯ ಮಹಿಮಃ = ಸಕಲವನ್ನೂ ನಿಯಂತ್ರಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ಮಹಿಮೆಯ, ಉಪಲಬ್ಧೇಃ = ಉಪಲಬ್ಧಿ ಇರುವುದರಿಂದ, 'ಏಷ ಸೇತುರ್ವಿಧಾರಣೀ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸರ್ವೇಶ್ವರತ್ವಧರ್ಮವು ಉಲ್ಲೇಖಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ವಾಕ್ಯವು ಹೇಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಪರವಾಗುತ್ತದೋ ಅದರಂತೆ, ಇಲ್ಲಿರುವ ವಾಕ್ಯವೂ ಬ್ರಹ್ಮಪರವೇ ಆಗುತ್ತದೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಸಕಲಕ್ಕೂ ಧಾರಕ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್ - || ಧೃತೇಶ್ಚ ಮಹಿಮ್ನೋಽಸ್ಮಿನ್ಪಾಲಯೇಃ ||

‘एष सेतुर्विधृतिः’ (छां. ८-४-१.) इति धृतेः,

ಅನುವಾದ - ಹೃತ್ಪದ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಸಕಲವನ್ನೂ ಧರಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಕಾರಣ, ‘ಸೇತು’ ಎನಿಸಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಧಾರಕತ್ವಗುಣವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಮತ್ತೊಂದು ಹೇತುವಿನಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಹೃತ್ ಪದ್ಧಸ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪರಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ -

ಏಷ ಸೇತುಃ = ಇವನೇ ಸಕಲಕ್ಕೂ ಆಶ್ರಯನು, ವಿಧೃತಿಃ = ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಧರಿಸಿದವನು, ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಧೃತೇಃ = ವಿಷ್ಣುವಿನ ಧಾರಕತ್ವಗುಣವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ.

ಶ್ರೀಹರಿಯ ಮಹಿಮೆ ಛಾಂದೋಗ್ಯದಂತೆ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲೂ ಇದೆ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್ - ‘एष भूताधिपतिरेष भूतपालः’ (बृ. ६-४-२१.) इत्याद्यस्य
महिम्नोऽस्मिन्पಾಲयैः ।

ಅನುವಾದ - ‘ಏಷ ಭೂತಾಧಿಪತಿರೇಷ ಭೂತಪಾಲಃ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ‘ಹೃತ್’ ಪದ್ಧಸ್ಥನಲ್ಲಿರುವವನಿಗೆ, ಸಕಲ ಚೇತನರನ್ನು ನಿಯಮನ ಮಾಡುವಿಕೆ ಎಂಬ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇವೆಲ್ಲವೂ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಮಹಿಮೆಯೇ ಆಗಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣದಿಂದಲೂ, ಛಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದ ಹೃತ್ ಪದ್ಧಸ್ಥನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಏಷಃ = ಇವನೇ, ಭೂತಾಧಿಪತಿಃ = ಸಕಲ ಜೀವರಿಗೆ ನಿಯಾಮಕನು, ಏಷಃ = ಇವನೇ, ಭೂತಪಾಲಃ = ಸಕಲ ಜೀವರುಗಳಿಗೆ ರಕ್ಷಕನು, ಇತ್ಯಾದ್ಯಸ್ಯ = ಇವೇ ಮೊದಲಾದ, ಮಹಿಮ್ನುಃ =

ಮಹಿಮೆಯು, ಅಸ್ಮಿನ್ = ಹೃತ್ಪದದಲ್ಲಿರುವನಲ್ಲಿ, ಉಪಲಬ್ಧಃ = ಶ್ರುತವಾಗಿವೆ.

ಸರ್ವಾರ್ಥಾತ್ಪ್ರವಿಷ್ಟತ್ವನಿಶ್ಚಾಯಕ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್—‘ಏತस्मिन्स्ವಲ್ವಕ್ಷರೇ ಗಾರ್ಗ್ಯಾಕಾಶೋತಶ್ಚ ಪ್ರೋತಶ್ಚ’ (ಬೃ.೪-೬-೧೧),
‘ಏತಸ್ಯ ವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರಶಾಸನೇ ಗಾರ್ಗಿ’ (ಬೃ.೪-೬-೧೨)

ಅನುವಾದ - ‘ಎಲೈ ! ಗಾರ್ಗಿಯೇ, ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅನುಜ್ಞೆಯಿಂದಲೇ ಆಕಾಶವು ಅಕ್ಷರನಲ್ಲಿಯೇ ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಪಡೆದಿದೆ’. ‘ಎಲೈ ! ಗಾರ್ಗಿಯೇ, ಅಕ್ಷರತತ್ವದ ಅಜ್ಞೆಯಿಂದಲೇ ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರಾದಿಗಳು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನಿಂತಿದ್ದಾರೆ’.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಸರ್ವಾರ್ಥಾತ್ಪ್ರವಿಷ್ಟತ್ವ ಲಿಂಗವು ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಹೃತ್ಪದಸ್ಥನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದಿರಿ. ಆದರೆ ಸರ್ವಾರ್ಥಾತ್ಪ್ರವಿಷ್ಟತ್ವನಿಶ್ಚಾಯಕವೆಂದು ಹೇಗೆ ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತೀರಿ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ -

ಹೇ ! ಗಾರ್ಗಿ = ಎಲೈ ಗಾರ್ಗಿಯೇ !, ವಿತಸ್ಯ ವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ = ಈ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಅಕ್ಷರನೆನಿಸಿದ ಪರಮಾತ್ಮನ, ಪ್ರಶಾಸನೇ = ಅಜ್ಞೆಯಿಂದಲೇ, ಆಕಾಶಃ = ಆಕಾಶವು, ವಿತಸ್ಯ ಅಕ್ಷರೇ = ಈ ಅಕ್ಷರತತ್ವದಲ್ಲಿ, ಒತ್ತತ್ ಪ್ರೋತತ್ವ = ಹಾಸುಹೊಕ್ಕಾಗಿ ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ.

ಸರ್ವೇಶ್ವರತ್ವಾದಿ ಮಹಿಮೆಗಳು ವಿಷ್ಣುತ್ವ ನಿಶ್ಚಾಯಕ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್ —‘ಸ ಹಿ ಸರ್ವಾಧಿಪತಿಃ ಸ ಹಿ ಸರ್ವಪಾಲಃ ಸ ಇತಿ ಸ ವಿಷ್ಣುಃ’,
‘ಪತಿಂ ವಿಶ್ವಸ್ಯಾಽತ್ಮೇಶ್ವರಮ್’ (ಮಹಾನಾ.೧೧) ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಭ್ಯಸ್ತಸ್ಯ ಹೌಃ
ಮಹಿಮಾ ।

ಅನುವಾದ - ಅಂತಹ ವಿಷ್ಣುವೇ ಸಕಲ ಸಲ್ಲೋಕ ಪಾಲಕನು, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಒಡೆಯನು, ಅವನೇ ಸ್ವಾಮಿಯು, ಅವನೇ ವ್ಯಾಪ್ತನು ಅಚೇತನವರ್ಗಕ್ಕೆ ಒಡೆಯನಾದ, ಚೇತನರಿಗೂ ಒಡೆಯನಾದ

ಇಂತಹ ನಾರಾಯಣನನ್ನು, ಜಗತ್ತು ಆಶ್ರಯಿಸಿದೆ. ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಸ್ಥಿತಿಗಳಿಂದ ಲೋಕಾಧಾರತ್ವಾದಿಗುಣಗಳು, ವಿಷ್ಣುವಿನದ್ದೇ ಆಗಿವೆಯೆಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಸಮಾಖ್ಯಾಶ್ರುತಿಯಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಸರ್ವೇಶ್ವರತ್ವಾದಿ ಮಹಿಮೆಗಳು, ವಿಷ್ಣುತ್ವನಿಶ್ಚಾಯಕವೆಂದು ಹೇಗೆ ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತೀರಿ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ,

ಸ ಹಿ = ಅಂತಹ ಅಕ್ಷರನೇ, ಸರ್ವಾಧಿಪತಿಃ = ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಒಡೆಯನು, ಸ ಹಿ ಸರ್ವಪಾಲಃ = ಅವನೇ ಸಕಲರಿಗೂ ರಕ್ಷಕನು, ಸ ಈಶಃ = ಅವನೇ ಸಕಲ ನಿಯಾಮಕನು, ಸಃ = ಅಂತಹವನು, ವಿಷ್ಣುಃ = ವ್ಯಾಪ್ತನು, ವಿಶ್ವಸ್ಯ = ಜಗತ್ತಿಗೆ, ಪತಿಃ = ಒಡೆಯನನ್ನಾಗಿ, ಆತ್ಮೇಶ್ವರಂ = ಸ್ವಾಮಿಯನ್ನಾಗಿ ಹಾಗೂ ಮಂಗಳಕರನನ್ನಾಗಿ, ಇತ್ಯಾದಿ = ಇವೇ ಮೊದಲಾದ, ಶ್ರುತಿಭ್ಯಃ = ವೇದಗಳ ದೆಸೆಯಿಂದ, ಏಷ ಮಹಿಮಾ = ಈ ಸರ್ವೇಶ್ವರತ್ವ ಮಹಿಮೆಯು, ತಸ್ಯ ಹಿ = ಆ ವಿಷ್ಣುವಿನದ್ದೇ ಎಂದು ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ.

ಸರ್ವೇಶ್ವರತ್ವಾದಿಗಳು ಇತರರಲ್ಲಿ ಸರ್ವಥಾ ಇರುವುದಿಲ್ಲ

ब्रह्मसूत्रभाष्यम् — 'सर्वेशो विष्णुरेवैको नान्योऽस्ति जगतः पतिः ।' इति च स्कान्दे ॥

ಅನುವಾದ - ಸರ್ವೇಶ್ವರನಾದವನು ವಿಷ್ಣು ಒಬ್ಬನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಅವನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇನ್ನಾರೂ ಬೇರೆ ಯಾರೂ ಸಹ ಈ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಒಡೆಯರಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಸ್ಥಾಪಿಸುವುದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಸರ್ವೇಶ್ವರತ್ವಾದಿಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಂತೆ ಬೇರೆಯವರಲ್ಲೂ ಇರಬಹುದಲ್ಲವೆ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ-

ಸರ್ವೇಶೋ = ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಒಡೆಯನಾದವನು, ವಿಷ್ಣುರೇವೈಕಃ = ವಿಷ್ಣು ಒಬ್ಬನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ, ಅನ್ಯಃ = ಮತ್ತೊಬ್ಬನು, ಜಗತಃ = ಜಗತ್ತಿಗೆ, ಪತಿಃ = ಒಡೆಯನು, ನಾಸ್ತಿ = ಇರುವುದಿಲ್ಲ, ಇತಿ ಚ = ಹೀಗೂ ಸಹ, ಸ್ಥಾಪಿತಃ = ಸ್ಥಾಪಿಸುವುದು ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ

ಹೃತ್ವದ್ವಸ್ಥನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಹೊರತು, ದಹರಾಕಾಶವಲ್ಲ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ: - ಧೃತೇಶ್ಚ ಮಹಿಮ್ನೋಽಸ್ಯಾಸ್ಮಿನ್ಪಲಂಘ್ಯ: || ೧-೨-೨೪ ||

ಧೃತೇರಿತ್ಯಾದೇಯಮರ್ಯ: । ಚಾಬಾಪೃಥಿವ್ಯಾಧಾರಂ ಪ್ರಕೃತ್ಯ 'ಸ ಸೇತುರ್ವಿಧೃತಿರೇಷಾಂ ಲೋಕಾನಾಮ್' ಇತಿ ಶ್ರೂಯಮಾಣತ್ವಾದಪ್ಯಸೌ ವಿಷ್ಣುರೇವ ನ ದಹರ ಆಕಾಶ: ।

'ಧೃತೇಶ್ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥ ಹೀಗಿದೆ - ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಧಾರನಾದವನ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಸ್ತುತವಾದಾಗ, 'ಸ ಸೇತುರ್ವಿಧೃತಿರೇಷಾಂ ಲೋಕಾನಾಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಹೃತ್ವದ್ವಸ್ಥನು ಹೊರತು ದಹರಾಕಾಶವಲ್ಲ.

ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವವನು ಸಮಸ್ತ ಜಗದ್ಧಾರಕ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ: - ತತ್ ಸ್ಥಿತಪುರುಷ ಏವ ಹಿ ಜಗದ್ಧಾರಣಾದಿಮಹಿಮಾ ಶ್ರುತ್ಯಂತರೋಪಲಂಘ್ಯ: ।

ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ ಪುರುಷನೇ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತನ್ನು ಧಾರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆಂಬ ಮಹಿಮೆಯು ಬೇರೆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಸಕಲ ಜಗದ್ಧಾರಕತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಸಾಧಾರಣ ಗುಣ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ: - 'ಸ ಏಷೋಽಂತರ್ಹೃದಯ ಆಕಾಶಸ್ತಸ್ಮಿಂಶ್ಚೇತೇ । ಏಷ ಭೂತಾಧಿಪತಿರೇಷ ಭೂತಪಾಲ: ಏಷ ಸೇತುರ್ವಿಧಾರಣ ಏಷ ಲೋಕಾನಾಮಸಮ್ಮೇದಾಯ' ಇತಿ ವಿಷ್ಣೋರೇವಾಯಂ ಮಹಿಮೇತ್ಯೇತಚ್ಚುತ್ಯಂತರೈ: ಸಾಧಯತಿ - ಏತಸ್ಮಿನ್ನಿತ್ಯಾದಿನಾ ||

'ಸ' ಎಷೋಽಂತರ್ಹೃದಯ ಆಕಾಶಸ್ತಸ್ಮಿನ್ಶೇತೇ । ಎಷ ಭೂತಾಧಿಪತಿರೇಷ ಭೂತಪಾಲ: ಎಷ ಸೇತುರ್ವಿಧಾರಣ ಎಷ ಲೋಕಾನಾಮಸಂಭೇದಾಯ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವೇ ಸಕಲ

ಧಾರಕನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಬೇರೆ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಸಾಧನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಏತಸ್ಮಿನ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ.

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ

ಸಮಸ್ತಧಾರಕತ್ವಗುಣ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ಧೃತೇಶ್ವ ಮಹಿಮ್ನೋಽಸ್ಯಾಸ್ಮಿನ್ಪಲಂಖೈಃ || ಅಸ್ಮಿನ್ ವಿಷಯವಾಕ್ಯೇ
“एष सेतुर्विधृतिः” इति जगद्धृतेरुक्तत्वाच्च दहरस्यो विष्णुरेव । “स सेतुः”
इति वक्तव्ये छन्दोगवाक्ये “एष सेतुः” इति वदता भगवता समानरूपे
श्रुत्यन्तरमपि विषयवाक्यमादीयत इत्यावेदितम् ।

ಈ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಎಷ ಸೇತುರ್ವಿಧೃತಿಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತಿನ ಧಾರಕತ್ವ ಗುಣವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುವವನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಇರುವಂತೆ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ 'ಸ ಸೇತುಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿ ಬೇಕಿತ್ತು. ಆದರೂ 'ಎಷ ಸೇತುಃ' ಎಂದು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ಭಗವಾನ್ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಇದರಂತೆ ಮತ್ತೊಂದು ಶ್ರುತಿಯೂ ಕೂಡ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯವಾಕ್ಯವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ವಿವರಣೆ - ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಸ ಸೇತುರ್ವಿಧೃತಿಃ' ಎಂಬ ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಮಾತಿನ ಆಧಾರದಿಂದ ಜಗದ್ಧಾರಕತ್ವ ಎಂಬ ಗುಣವು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವನೇ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಬರುವ ವಾಕ್ಯ ಹೀಗಿದೆ -

ಅಥ ಯ ಆತ್ಮಾ ಸ ಸೇತುರ್ವಿಧೃತಿರೇಷಾಂ ಲೋಕಾನಾಮಸಂಭೇದಾಯ | ನೈತಂ ಸೇತುಮಹೋರಾತ್ರೇ ತರತಃ | ನ ಜರಾ | ನ ಮೃತ್ಯುಃ | ನ ಕೋಕಃ | ನ ಸುಕೃತಮ್ | ನ ದುಷ್ಕೃತಮ್ | ಸರ್ವೇ ಪಾಪಾನ್ಮೋಽತೋ ನಿವರ್ತಂತೇ | ಅಪಹತಪಾಪ್ಮಾ ಹ್ಯೇಷ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಃ |

ಹೃದಯಾಕಾಶಸ್ಥನಾದ ಈ ಪರಮಾತ್ಮನು ಈ ಲೋಕಗಳೆಲ್ಲಾ ಒಂದರೊಳಗೊಂದು ಸೇರಿಕೊಳ್ಳದಂತೆ ಅಥವಾ ನಾಶವಾಗದಂತೆ ಅವುಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯನೂ ಆಧಾರನೂ ಆಗಿರುವನು. ಈ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಹಗಲು ರಾತ್ರಿಗಳನ್ನು ಮೀರಿ ನಿಂತಿರುವನು. ಹಗಲು ರಾತ್ರಿಗಳ ಪರಿಣಾಮವಾದ ಯಾವ ವಿಕಾರವೂ ಅವನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮುಪ್ಪು, ಸಾವು, ದುಃಖ, ಪಾಪ, ಪುಣ್ಯ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಅವನನ್ನು ಎಂದೂ ಸ್ಪರ್ಶಿಸಲಾರವು. ಎಲ್ಲಾ ಪಾಪಗಳೂ ಅವನಿಂದ ನಿತ್ಯವೂ ದೂರವಾಗಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಅವನು ಪಾಪರಹಿತನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ 'ಸ ಸೇತುಃ' ಎಂದಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಎಷ ಸೇತುಃ' ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಇದರಂತೆ ಮತ್ತೊಂದು ಶ್ರುತಿಯೂ ಕೂಡ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯವಾಕ್ಯವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಶ್ರುತಿಯ ವಾಕ್ಯವನ್ನೇಕೆ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಮಾಡುವರು ?

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - सर्वत्र च सर्वेषां समानजातीयानां श्रुत्यन्तराणां सहोपलक्षणार्थमेतदुपक्रमे च “अस्मिन् ब्रह्मपुरे” इत्युदाहृतव्येपि “एतस्मिन् ब्रह्मपुरे” इत्युदाहृतम् । “गायति त्रायति च” इति श्रुत्यन्तरमेव सदृशमधस्ताच्च सूचयाम्बभूवे । उपरिष्ठाच्च क्वचित्कचिदेवम्भूतेषु वचनभेदेष्वयमेवाऽशयो बोद्धव्यः ।

ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಹೀಗಲ್ಲ. ಎಲ್ಲೆಡೆಯೂ ಕೂಡ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೀಗೆ ಶ್ರುತಿಯ ಪದಗಳನ್ನು ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಮಾಡಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದಾಗ ತತ್ಸಮಾನಜಾತೀಯವಾದ ಬೇರೆ ಶ್ರುತಿಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ ಅಧಿಕರಣವಿಷಯವಾಕ್ಯವನ್ನಾಗಿ ಪರಿಗಣಿಸಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಆ ಬೇರೆ ಶ್ರುತಿಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುವುದು ಕೇವಲ ಉಪಲಕ್ಷಣಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಎಂಬುದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ 'ಅಸ್ಮಿನ್ ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ' ಎಂದೇ ಛಂದೋಗೈದ ಮಾತನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಬೇಕಿತ್ತು. ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು 'ಎತಸ್ಮಿನ್ ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ' ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲೂ ಕೂಡ ಇದೇ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ಮುಂದೆಯೂ ಸಹ 'ಗಾಯತಿ ತ್ರಾಯತಿ ಚ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಶ್ರುತ್ಯಂತರವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ವಚನಭೇದವನ್ನು ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದಾಗ ಇದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ದಹರಾಕಾಶಸ್ಯ ವಿಷ್ಣುವೆಂದು ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - “एष सर्वेश्वर एष भूताधिपतिरेष भूतपाल एष सेतुर्विधरण
एषां लोकानाम्” इत्यादेरस्य विष्णोर्महिम्नोऽस्मिन् हृदयाकाशस्ये
बृहदारण्यकवाक्यादुपलब्धेश्च दहरे विष्णुरेव ।

‘ವಿಷ್ಣು ಸರ್ವೇಶ್ವರ ವಿಷ್ಣು ಭೂತಾಧಿಪತಿರೇಷ ಭೂತಪಾಲ ವಿಷ್ಣು ಸೇತುರ್ವಿಧರಣ ವಿಷ್ಣುಂ
ಲೋಕಾನಾಮ್’ ಇವನು ಸಕಲಕ್ಕೂ ಒಡೆಯನು. ಸಕಲಭೂತಗಳಿಗೆ ಇವನೊಬ್ಬನೇ ಒಡೆಯನು.
ಸಮಸ್ತ ಲೋಕಗಳನ್ನು ಇವನೇ ಧರಿಸಿದವನು ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಸಾಧಾರಣ
ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕವು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ ಪುರುಷನಲ್ಲೇ
ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕವಾಕ್ಯವು ಇಂಥ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ
ನೆಲೆಸಿರುವವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಬಹುದು.

ಲಕ್ಷ್ಮೀಧಾರಕನೂ ಕೂಡ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - तत्र “य एषोऽन्तर्हृदय आकाशस्तस्मिन् शेते” “सर्वस्य
वशी” इति हृदयाकाशस्यं प्रस्तुत्य हि महिमाऽयमभिहितः । “एतस्मिन्
खल्वक्षरे गार्गि” इत्यादि श्रुतिभ्यस्तस्यास्य विष्णोरेव त्वेष धृत्यादिको महिमा ॥

‘ಯ ವಿಷ್ಣೋಂತಹೃದಯೇ ಆಕಾಶಸ್ತಸ್ಮಿನ್ ಶೇತೇ’ ಎಲ್ಲೆಡೆ ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ
ಆಕಾಶನಾಮಕನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಹೃದಯದ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುವನು. ‘ಸರ್ವಸ್ಯ
ವಶೀ’ ಎಲ್ಲವೂ ಇವನ ಅಧೀನವಾಗಿದೆ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವವನ ಬಗ್ಗೆ
ಪ್ರಸ್ತಾವ ಮಾಡಿ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಅದೇ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

‘ವಿತಸ್ತನ್ನು ಖಲ್ವಕ್ಷರೇ ಗಾರ್ಗಿ’ ‘ಓ ಗಾರ್ಗಿಯೇ ! ಇಂಥ ಅಕ್ಷರನಲ್ಲಿಯೇ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯೂ
ಕೂಡ ಓತಪ್ರೋತವಾಗಿ ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದಾಳೆ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಸಕಲ
ಧಾರಕತ್ವಧರ್ಮವನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುವವನು
ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೆಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಶೇಷವಿಚಾರ - ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ 'ಏತಸ್ಯನ್ ಖಲ್ವಕ್ಷರೇ ಗಾರ್ಗಿ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದ ಪ್ರಕರಣ ಹೀಗಿದೆ -

ತದ್ ವಾ ಏತದಕ್ಷರಂ ಗಾರ್ಗಿ, ಅದೃಷ್ಟಂ ದ್ರಷ್ಟುಂ | ಅಶ್ರುತಂ ಶ್ರೋತೃ | ಅಮತಂ ಮಂತ್ರ | ಅವಿಜ್ಞಾತಂ ವಿಜ್ಞಾತೃ | ನಾನ್ಯದತೋಽಸ್ತಿ ದ್ರಷ್ಟುಂ | ನಾನ್ಯದತೋಽಸ್ತಿ ಶ್ರೋತೃ | ನಾನ್ಯದತೋಽಸ್ತಿಮಂತ್ರ | ನಾನ್ಯದತೋಽಸ್ತಿವಿಜ್ಞಾತೃ | ಏತಸ್ಯನ್ ಖಲು ಅಕ್ಷರೇ ಗಾರ್ಗಿ ಆಕಾಶ ಓತಶ್ಚ ಪೋತಶ್ಚೇತಿ |

ಗಾರ್ಗಿ, ಈ ಅಕ್ಷರನು ಅನ್ಯರಿಗೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನೋಡಲಾಗದವನು. ತಾನು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ನೋಡುವವನು. ಅನ್ಯರಿಗೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಹೇಳಿ ತಿಳಿಯಲಾಗದವನು. ತಾನು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಕೇಳುವವನು. ಅನ್ಯರಿಗೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಗ್ರಹಿಸಲಾಗದವನು. ತಾನು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಮನಸಾ ಗ್ರಹಿಸುವವನು. ಅನ್ಯರಿಗೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಿಳಿಯಲಾಗದವನು. ತಾನು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿಯುವವನು. ಅಕ್ಷರನಿಂದ ಅನ್ಯರು ಯಾರೂ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ನೋಡುವವರಲ್ಲ. ಅವನಿಗಿಂತ ಅನ್ಯರು ಯಾರೂ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಕೇಳುವವರಲ್ಲ. ಅವನಿಗಿಂತ ಅನ್ಯರು ಯಾರೂ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಮನಸಾ ತಿಳಿಯುವವರಲ್ಲ. ಇವನಿಗಿಂತ ಬೇರೆ ಯಾರೂ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವವನಿಲ್ಲ. ಗಾರ್ಗಿ ಇಂಥ ಅಕ್ಷರನಲ್ಲಿಯೇ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯೂ ಓತಪೋತವಾಗಿ ಆಶ್ರಯ ಪಡೆದಿದ್ದಾಳೆ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಥನು ವಿಷ್ಣುವೆನ್ನಲು ಮತ್ತೊಂದು ಹೇತು

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಧೃತೇಶ್ಚ ಮಹಿಸ್ತೋಽಸ್ಯಾಸ್ಮಿನ್ಪಲಬ್ಧೇಃ || ೧-೨-೨೪ ||
ಹೇತ್ವಂತರೇಣ ವಿಣ್ಣೋಃ ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಥತ್ವಂ ಪ್ರತಿಪಾದಯತ್ ಸ್ವರ್ಮುಪನ್ಯಸ್ಯ ವ್ಯಾಚಛೇ -
ಧೃತೇಶ್ಚೇತಿ ||

ಮತ್ತೊಂದು ಹೇತುವಿನಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಥನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬುದನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವಂತಹ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿ, ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಧೃತೇಶ್ಚ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

ಭೂಲೋಕಾದಿಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನು

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - 'ಅಥ ಯ ಆತ್ಮಾ ಸ ಸೇತುರ್ವಿಧೃತಿರೇಷಾಂ ಲೋಕಾನಾಮಸಮ್ಮೇದಾಯ'
ಇತಿ ಹೃತ್ಪದ್ಧತಿಸ್ಯ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಶ್ರವಣಾಚ್ಚ ವಿಷ್ಣುರೇವಾಸಾವಿತೃರ್ಯಃ ।

'ಅಥ ಯ ಆತ್ಮಾ ಸ ಸೇತುರ್ವಿಧೃತಿರೇಷಾಂ ಲೋಕಾನಾಮಸಂಭೇದಾಯ' 'ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು ನಾಶವಾಗಬಾರದೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ, ಭೂಲೋಕಾದಿಗಳನ್ನು ಧಾರಣೆ ಮಾಡಿ, ಪೋಷಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಸರ್ವಾಶ್ರಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ'. ಹೀಗೆ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಧರ್ಮವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸಂಪ್ರದಾಯಜ್ಞಾನಿಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಅತ್ರ ಸ ಸೇತುರिति वक्तव्ये एष सेतुरित्युक्तिः
शास्त्रान्तराणामप्यत्रोपसङ्गहार्यम् । एवमन्यत्रापि इति सम्प्रदायविदः ॥

ಇಲ್ಲಿ 'ಸೇತುಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಬದಲು, 'ಏಷ ಸೇತುಃ' ಎಂದು ಏಕೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂದರೆ? ಬೇರೆ ಶಾಖಾದಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವಿದೆ, ಅವುಗಳನ್ನೂ ಸಂಗ್ರಹಿಸಬೇಕೆಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ. ಹೀಗೆ ಬೇರೆಕಡೆಯೂ ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂದು ಸಂಪ್ರದಾಯ-ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

'ಏಷ ಸೇತುಃ ವಿಧೃತಿಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - विधृतिः सेतुरिति धारणसमर्थ आश्रयः । न च वाच्यमयं न हृत्पदस्य इति । 'य आत्मा' इति प्रागुक्तात्मपरामर्शात् 'सर्वे पाप्मानोऽतो निवर्तन्ते' इति तल्लक्षणत्वोक्तेश्च ।

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ವಿಧೃತಿಃ = ಸಕಲವನ್ನು ಧರಿಸಲು ಸಮರ್ಥನು, ಸೇತುಃ = ಆಶ್ರಯನು, 'ಏಷ ಸೇತುಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು, ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನು ಅಲ್ಲವೆಂದು ಶಂಕಿಸಬಾರದು ಏಕೆಂದರೆ, 'ಯ ಆತ್ಮಾ' ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಆತ್ಮನ ಪರಾಮರ್ಶವನ್ನು ಮಾಡಿ 'ಸರ್ವೇ

ಪಾಪಾನ್ಮೋಽತೋ ನಿವರ್ತಂತೇ', 'ಇವನಿಂದ ಸಕಲ ಪಾಪಗಳು ಹಿಂತಿರುಗುತ್ತವೆ' ಎಂಬುದಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಸಮಾಖ್ಯಾಶ್ರುತಿಯ ಆಧಾರ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಸಮಾಖ್ಯಾಽಪ್ಯೇತಮಯಿ ಸಾಧಯತಿ - ಏಷ ಇತಿ ||

'ಸಮಾಖ್ಯಾ' ರೂಪವಾದ ಶ್ರುತಿಪ್ರಮಾಣದಿಂದಲೂ ಹೃತ್ತದ್ವಂದ್ವಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಏಷಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸರ್ವಾಶ್ರಯತ್ವ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ವಾಜಸನೇಯಕೇ 'ಯ ಏಷೋಽಂತರ್ಹೃದಯ ಆಕಾಶಸ್ತस्मिन् ಶೇತೇ ಸರ್ವಸ್ಯ ವಶೀ' ಇತ್ಯಾಯುಕ್ತವಾ 'ಏಷ ಸರ್ವೇಶ್ವರ ಏಷ ಭೂತಾಧಿಪತಿರೇಷ ಭೂತಪಾಲ ಏಷ ಸೇತುರ್ವಿಧಾರಣಃ' 'ಏಷಾಂ ಲೋಕಾನಾಮಸಮ್ಮೇದಾಯ' ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಹೃದಯೇ ವಿಷ್ಣೋರುಕ್ತತ್ವೇನ ತತ್ಸಮಾಖ್ಯಾನಾದತ್ರಾಪ್ಯುಕ್ತೋ ವಿಷ್ಣುರೇವ ।

ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ, 'ಯ ಏಷೋಽಂತರ್ಹೃದಯ ಆಕಾಶಸ್ತಸ್ಮಿನ್ ಶೇತೇ ಸರ್ವಸ್ಯ ವಶೀ' - 'ಪರಮಾತ್ಮನು ಬೇರೆ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿರುತ್ತಾನೆ, ಎಲ್ಲವೂ ಅವನ ವಶವಾಗಿದೆ' ಎಂದು ಹೇಳಿ ಮುಂದೆ 'ಏಷ ಸರ್ವೇಶ್ವರ ಏಷ ಭೂತಾಧಿಪತಿರೇಷ ಭೂತಪಾಲ ಏಷ ಸೇತುರ್ವಿಧಾರಣಃ', 'ಏಷಾಂ ಲೋಕಾನಾಮಸಂಭೇದಾಯ', 'ಇವನೇ ಭೂತಾಧಿಪತಿಯು ಭೂತಪಾಲನು, ಭೂಲೋಕಾದಿಗಳ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ, ಅವುಗಳನ್ನು ಧಾರಣೆ ಮಾಡಿದವನು' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವೇ ಇದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಈ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣದ ಬಲದಿಂದ ಛಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಅಥ ಯ ಆತ್ಮಾ ಸ ಸೇತುರ್ವಿದ್ಯತೀ' ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಮಾಖ್ಯಾಶ್ರುತಿಯಷ್ಟೇ ಕಾರಣವಲ್ಲ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನಚ ವಾಚ್ಯಂ ಸಮಾಖ್ಯಾಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತೋಽಪಿ ಕುತೋ ವಿಷ್ಣುರिति ।
ಅಸ್ಮಿನ್ ಸರ್ವೇಶ್ವರತ್ವಾದಿವಿಷ್ಣುಮಹಿಮ್ನಃ ಶ್ರವಣಾದೇವೇತಿ ಭಾವಃ ।

ಸಮಾಖ್ಯಾಶ್ರುತಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದರೂ ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮವೆನಿಸಿದ ಸರ್ವೇಶ್ವರತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ಮಹಿಮೆಗಳು ಶ್ರುತವಾದ್ದರಿಂದ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - यदुक्तं हृत्पद्मस्यस्य सर्वाधारत्वश्रवणात् विष्णुरसाविति ।

ತತ್ರ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಂ ಕೃತೌ ವಿಷ್ಣುತ್ವನಿಶ್ಚಾಯಕಮಿತ್ಯತ ಆಹ - एतस्मिन्निति ॥

ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವ ಧರ್ಮವು ಶ್ರುತವಾದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥನೆಂದು ಹೇಳಿದಿರಿ, ಆದರೆ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮವೆಂದು ಹೇಗೆ ನಿಶ್ಚಯಿಸುತ್ತೀರಿ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಏತಸ್ಮಿನ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳು ವಿವಕ್ಷಿತ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - एतस्येति प्रतीकग्रहणेन बहुवाक्यानि सूचयति ।

ಭಾಷ್ಯಕಾರರು 'ಏತಸ್ಯ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ಏತಸ್ಯ' ಎಂಬ ಪದದ ಪ್ರತೀಕವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸರ್ವೇಶ್ವರತ್ವಾದಿ ಮಹಿಮೆಗಳೆಲ್ಲವೂ ಹೇಗೆ ವಿಷ್ಣುತ್ವ ನಿಶ್ಚಾಯಕ ?

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ननु समाख्याश्रुत्युक्तः सर्वेश्वरत्वादिमहिमा कृतो विष्णुरित्यत आह - स हीति ॥

ಸಮಾಖ್ಯಾಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಿಟ್ಟ ಸರ್ವೇಶ್ವರತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳೆಲ್ಲವೂ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಮಹಿಮೆಯಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಗೆ ನಿಶ್ಚಯಿಸುತ್ತೀರಿ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಸಹಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದ ಮಾತಿನಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಇತರರಲ್ಲಿ ಇಂಥ ಮಹಿಮೆ ಸರ್ವಥಾ ಇರುವುದಿಲ್ಲ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ವಿಶ್ವಮಚೇತನಮ್ । ವಿಷ್ಣೋರಿವ ಅನ್ಯस्याಪಿ महिमा किं
न स्यादित्यत आह - सर्वेश इति ॥

ವಿಶ್ವಂ ಎಂದರೆ ಅಚೇತನಪದಾರ್ಥ ಎಂದರ್ಥ. ಸರ್ವೇಶ್ವರತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ
ಧರ್ಮಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಬೇರೆಯವರಲ್ಲಿ ಏಕಿರಬಾರದು? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಸರ್ವೇಶ'
ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಭಾವದೀಪ

'ಧೃತೇಶ್ವ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಭಾಗದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

भावदीपः - धृतेश्च महिम्नोऽस्यास्मिन्नुपलब्धेः ॥

हेत्वन्तरेणेति ॥ सूत्रे "च" शब्दादिति भावः । भाष्ये वाजसनेयवाक्य-
प्रतीकपूर्वम् अत्रत्यवाक्यस्योक्तेर्भावमग्रे विवृण्वानः स्वयमेतत्प्रकरणस्य-
छान्दोग्यवाक्यमुदाहृत्य "धृतेः" इत्यन्तर्भाष्यं व्याकुर्वन् 'धृतेश्च' इति
सूत्रांशार्थमाह - अथ य इति ॥

ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ಹೇತುವಿನಿಂದ ಹೃತ್ಪದ್ವಿತ್ವಕ್ಕೆ ಲಿಂಗವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ
ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ "ಚ" ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ "ಹೇತ್ವಂತರೇಣ" ಎಂಬ
ಪದದಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತಿನ ವಾಕ್ಯದ ಪ್ರತೀಕಗ್ರಹಣ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ಪ್ರಕೃತ
ಛಾಂದೋಗ್ಯದ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವನ್ನು ಟೀಕಾಕಾರರು ಮುಂದೆ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.
ಈಗ ಛಾಂದೋಗ್ಯಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿರುವ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಸ್ವತಃ ತಾವೇ ಉದಾಹರಿಸಿ "ಧೃತೇಃ" ಎಂಬಲ್ಲಿಯ
ತನಕ ಇರುವ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾ, 'ಧೃತೇಶ್ವ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಭಾಗವನ್ನೂ ಕೂಡ
ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಅಥ ಯಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಮಾತುಗಳಿಂದ.

‘ಅಸ್ಮಿನ್ ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ’ ಎಂದು ಹೇಳಿದೇ ‘ಏತಸ್ಮಿನ್’ ಎಂದೇಕೆ ಹೇಳಿದರು ?

ಭಾವದೀಪ: – ಭಾಷ್ಯಭಾವಮಾಹ – ಅತ್ರೇತಿ || ಉಪಸಂಕ್ರಹಾರ್ಯಮಿತಿ || ವಿವರಿಸ್ಯತೇ
 ಚೈತದಗ್ರೇ || ಉಪಸಂಕ್ರಹಾರ್ಯಮಿತಿ || ‘ಅತ ಏವ ಪ್ರಾಣಃ’ ಇತ್ಯತ್ರ ‘ಹೀಶ್ವ ತೇ’ ಇತಿ
 ವಕ್ತವ್ಯೇ . ‘ಶ್ರೀಶ್ವ ತೇ’ ಇತ್ಯುಕ್ತಿಃ | ತಥಾ ‘ಪತ್ಯಾದಿಶಬ್ದೇಭ್ಯಃ’ ಇತ್ಯತ್ರ ‘ಸರ್ವಸ್ಯ
 ವಶೀ ಸರ್ವಸ್ಯೇಶಾನಃ’ ಇತ್ಯೇವ ವಕ್ತವ್ಯೇ “‘ಸರ್ವಸ್ಯಾಧಿಪತಿಃ’” ಇತ್ಯುಕ್ತಿಃ | ಅತ್ರೈವ
 “‘ಅಸ್ಮಿನ್ ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ’” ಇತಿ ವಾಚ್ಯೇಽಪ್ಯೇತಸ್ಮಿನ್ನಿತಿ ವಾಕ್ಯೋಕ್ತಿಃ |

ಭಾಷ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ‘ಅತ್ರ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಮಾತುಗಳಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.
 “ಉಪಸಂಕ್ರಹಾರ್ಯಂ” ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮುಂದೆ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. “ಏವಮನ್ಯ
 ತ್ರಾಪಿ” ಎಂದರೆ ‘ಅತ ಏವ ಪ್ರಾಣಃ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ‘ಹೀಶ್ವ ತೇ’ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಬದಲು
 ‘ಶ್ರೀಶ್ವ ತೇ’ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೋ ಅದರಂತೆ ‘ಪತ್ಯಾದಿಶಬ್ದೇಭ್ಯಃ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ‘ಸರ್ವಸ್ಯ ವಶೀ
 ಸರ್ವಸ್ಯೇಶಾನಃ’ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಬದಲು ‘ಸರ್ವಸ್ಯಾಧಿಪತಿಃ’ ಎಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೋ ಅದರಂತೆ
 ಇಲ್ಲಿ ‘ಅಸ್ಮಿನ್ ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ’ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಬದಲು ‘ಏತಸ್ಮಿನ್’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಟೀಕಾಕೃತ್ವಾದರು ತತ್ವಪ್ರದೀಪವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಕ್ಕೆ ದಾಖಲೆ

ಭಾವದೀಪ: – ಸಮಾನಜಾತೀಯಾನಾಂ ಶ್ರುತ್ಯಂತರಾಣಾಂ ಸಂಕ್ರಹೋಪಲಕ್ಷಣಾರ್ಥಮೇತದಿತ್ಯಾದಿ
 ತತ್ವಪ್ರದೀಪೋಕ್ತೆಃ “‘ಸಂಪ್ರದಾಯವಿದಃ’” ಇತ್ಯುಕ್ತಮ್ | ಅಪೌನರುಕ್ತಯಾಽಽಹ –
 ಧಾರಣಸಮರ್ಥ ಇತಿ ||

ಒಂದೇ ತರಹ ಇರುವ ಬೇರೆ ಶ್ರುತಿಗಳನ್ನು ಉಪಲಕ್ಷಣಯಾ ಸಂಗ್ರಹ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೀಗೆ
 ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂದು ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ. ತತ್ವಪ್ರದೀಪಕಾರರ ಈ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು
 ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ‘ಸಂಪ್ರದಾಯವಿದಃ’ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಪುನರುಕ್ತಿಯೋಷವನ್ನು
 ಪರಿಹರಿಸಲು “ಧಾರಣಸಮರ್ಥ” ಎಂಬ ಪದವು ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನ ವಾಕ್ಯಶೇಷವು ಗ್ರಾಹ್ಯ

ಭಾವದೀಪ: - ಸೂತ್ರಖಂಡಮವತಾರ್ಯ ವ್ಯಾಚಛೇ - ನಚೇತಿ || ಅಸ್ಯ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಯಸ್ಯ ಅಸ್ಮಿನ್ “ಸ ಸೇತುಃ” ಇತಿ ವಾಕ್ಯೇ ಅಪಹೃತಪಾಪ್ತವ್ರೂಪಮಹಿಮ್ನ ಉಲಬ್ಧೇಃ ಇತ್ಯರ್ಥಮ್ ಉಪೇತ್ಯ ಆಽಽಹ - ಯ ಆತ್ಮೇತಿ || ಭಾಷ್ಯೇ “ಅಃ ಭೂತ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಜಸನೇಯವಾಕ್ಯಶೇಷೋಕ್ತಿಃ “ಸರ್ವೇ ಪಾಪ್ತಾನಃ” ಇತಿ ಛಾಂದೋಗ್ಯ-ವಾಕ್ಯಶೇಷಸ್ಯಾಪ್ಯುಲಕ್ಷಣಮಿತಿ ಭಾವಃ |

ಸೂತ್ರಖಂಡವನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ನಚ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ. ‘ಅಸ್ಯ’ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಹೃತ್ಪದ್ಧನಿಗೆ ಎಂದರ್ಥ. ಇವನಲ್ಲಿ ‘ಸ ಸೇತುಃ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಪಹೃತವಾಪ್ತವಾದ ಮಹಿಮೆಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಎಂಬುದನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ‘ಯ ಆತ್ಮಾ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳು ಹೊರಟಿವೆ. ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ‘ಏಷ ಭೂತ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದ ವಾಕ್ಯಶೇಷವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ‘ಸರ್ವೇ ಪಾಪ್ತಾನಃ’ ಎಂಬ ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನ ವಾಕ್ಯಶೇಷವನ್ನೂ ಕೂಡ ಉಪಲಕ್ಷಣಯಾ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು.

ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಸಮಗ್ರ ವಿಷಯವಾಕ್ಯ

ಭಾವದೀಪ: - ಇದಾನಿ ಸೂತ್ರಸ್ಯಾರ್ಥಾಂತರೋಕ್ತಿಪರತಯಾ ಭಾಷ್ಯಮವತಾರ್ಯ ಧೃತೀರೀತ್ಯಂತಂ ತಾತ್ಪರ್ಯತೋ ವ್ಯಾಚಛೇ - ಸಮಾಖ್ಯಯೇತಿ || ವಾಜಸನೇಯಕ ಇತಿ || ಷಟ್ಽಧ್ಯಾಯೇ | ಭಾಷ್ಯೇ ‘ಅಃ ಸೇತುಃ’ ಇತಿ ಪ್ರತೀಕಮಾತ್ರೋಕ್ತಿಃ ಸ್ವಯಂ ಸಮಗ್ರಂ ಪಠತಿ - ಯ ಅಃ ಇತಿ ||

ಈಗ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ಅವತಾರಿಕೆ ನೀಡಿ ‘ಧೃತೇಃ’ ಎಂಬಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಇರುವ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಸಮಾಖ್ಯಯಾ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ. ‘ವಾಜಸನೇಯಕೇ’ ಎಂದು ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದ ಆರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ. ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ‘ಏಷ ಸೇತುಃ’ ಎಂದಷ್ಟೇ ಪ್ರತೀಕಗ್ರಹಣ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಟೀಕಾಕಾರರು ಸಮಗ್ರವಾಕ್ಯವನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಯ ಏಷಃ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

‘ಇತ್ಯಾದಿ’ ಎಂಬುದು ವಿಭಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ ಪದ

ಭಾವದೀಪ: - ಹೃತ್ಪದ್ವಯಸ್ಯ ತತ್ಸಾಕಾಶಸ್ಥಿತ್ವೇನೈವ ಇಹ ಅಭಿಮತತ್ವಾದ್
ಹೃದಯೇ ವಿಷ್ಣೋರುಕ್ತವೇನೈತುಕ್ತಮ್ । “ಎಷ ಭೂತ” ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯಶಿಷ್ಯಮವತಾರ್ಯ
ವ್ಯಾಚ್ಛೇ - ನಚ ವಾಚ್ಯಮಿತಿ ॥ ಭಾಷ್ಯೇ “ಇತ್ಯಾದಿ” ಇತಿ ಕ್ರಿಯಾವಿಶೇಷಣಮ್ ।
ಸಾಂತಮಹತ ಇತ್ಯಾದಾವಿವಾಹಿಭಕ್ತಿಕನಿರ್ದೇಶೋ ವೇತಿ ಭಾವ: ॥

‘ಹೃತ್ಪದ್ವಯ’ ಎಂದರೆ ಹೃದಯಪದ್ಮದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿರುವಿಕೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಇಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿತ-
ವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ‘ಹೃದಯೇ ವಿಷ್ಣೋರುಕ್ತವೇನ’ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ‘ಏಷ ಭೂತಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ
ಭಾಷ್ಯದ ಶೇಷವನ್ನು ಅವತಾರಿಕೆ ನೀಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ನಚ ವಾಚ್ಯಂ’ ಇತ್ಯಾದಿ
ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ. ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ‘ಇತ್ಯಾದಿ’ ಎಂಬುದು ಕ್ರಿಯಾವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಅಥವಾ ‘ಸಾಂತಮಹತಃ’
ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ವಿಭಕ್ತಿ ಇಲ್ಲದ ಪದವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಆಕಾಶಪದಕ್ಕೆ ಚಿತ್ ಪ್ರಕೃತಿ ಎಂದರ್ಥ

ಭಾವದೀಪ: - ಯದ್ವಕ್ತುಮಿತಿ ॥ ‘ಸ ಸೇತುರ್ವಿಧೃತಿಃ’ ಇತಿ ವಾಕ್ಯಗ್ರಾಹಿಣಾ
ಧೃತೇಶ್ಚೇತಿ ಸೂತ್ರಖಂಡೇನೈತೀತ್ಯರ್ಥಃ ॥ ಏತಸ್ಮಿನ್ನಿತಿತಿತಿ ॥

ಭಾಷ್ಯೇ ಆಕಾಶ ಇತಿ ಸರ್ವಾಧಾರತಯೋಕ್ತಚಿತ್ಪ್ರಕೃತಿರೀತ್ಯರ್ಥಃ ॥ ಪ್ರತೀಕೇತಿ ॥
‘ಏತಸ್ಯ ವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರಶಾಸನೇ ಗಾರ್ಗಿ ಸೂರ್ಯಾಚ್ಚಂದ್ರಮಸೌ’ ‘ಏತಸ್ಯ ವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ
ಪ್ರಶಾಸನೇ ಗಾರ್ಗಿ ಛಾಪಾಪೃಥಿವ್ಯೌ’ ಇತ್ಯಾದಿನಿ ಬಹುವಾಕ್ಯಾನಿ ಸೂಚಯತೀತ್ಯರ್ಥಃ ।

‘ಯದ್ವಕ್ತುಂ’ ಎಂದರೆ ‘ಸ ಸೇತುರ್ವಿಧೃತಿಃ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸುವ ‘ಧೃತೇಶ್ಚ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ
ಭಾಗದಿಂದ ಎಂದರ್ಥ. ‘ಏತಸ್ಮಿನ್’ ಎಂದರೆ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶ ಪದದಿಂದ ಸರ್ವಾಧಾರವಾದ ಚಿತ್ ಪ್ರ-
ಕೃತಿ ಎಂದರ್ಥ.

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ‘ಏತಸ್ಯ’ ಎಂಬ ಪ್ರತೀಕದಿಂದ ‘ಏತಸ್ಯ ವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರಶಾಸನೇ ಗಾರ್ಗಿ ಸೂರ್ಯ-
ಚಂದ್ರಮಸೌ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಮತ್ತು ‘ಏತಸ್ಯ ವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರಶಾಸನೇ ಗಾರ್ಗಿ ಛಾಪಾಪೃಥಿವ್ಯೌ’
ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳು ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸೂಚನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಆತ್ಮ ಹಾಗೂ ಈಶ್ವರ ಎಂಬೆರಡು ಪದಗಳಿಗೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲ

ಭಾವದೀಪ: - 'आत्मेश्वरम्' इत्यस्यावैयर्थ्यायाऽह - विश्वमचेतनमिति॥
'आत्मा चेतन' इति भावः । 'नारायणं महाज्ञेयम्' इत्यग्रे नारायणपद
सामानाधिकरण्याद् वैष्णवत्वमस्य सिद्धमिति भावः ॥ १६ ॥

'ಆತ್ಮ' 'ಈಶ್ವರಂ' ಎಂಬೆರಡು ಪದಗಳಿಗೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯ ಬರಬಾರದೆಂದು 'ವಿಶ್ವಮಚೇತನಂ' ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಆತ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ಚೇತನರನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. 'ನಾರಾಯಣಂ ಮಹಾಜ್ಞೇಯಂ' ಎಂದು ಮುಂದೆ ನಾರಾಯಣಪದದಿಂದ ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುಪರವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವಿಶೇಷವಿಚಾರ - 'ಧೃತೇಶ್ಚ ಮಹಿಮ್ನೋಽಸ್ಮಿಸ್ತ್ವಾ ಉಪಲಬ್ಧೇಃ' ಎಂಬುದು ಮೂರನೆಯ ಸೂತ್ರ. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಧೃತೇಃ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲೇ ಶ್ರುತವಾದ ಧೃತಿರೂಪಲಿಂಗದಿಂದ ಎಂಬುದು ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥ. ಧೃತಿ ಪದ ಘಟಿತವಾದ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವು ಬೇರೆ ಕಡೆ ಶ್ರುತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಎಂಬುದು ಮತ್ತೊಂದು ಅರ್ಥ. ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೇ ಹೃತ್ಪದ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ 'ಸ ಸೇತುರ್ವಿಧೃತಿಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಸರ್ವಧಾರಣೆ ಎಂಬ ಲಿಂಗವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು 'ವಿಷ ಸೇತುರ್ವಿಧರಣೇ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಧೃತಿಪದದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತಹ 'ಯ ವಿಷೋಽಂತಹೃದಯೇ ಆಕಾಶಸ್ತಸ್ಮಿನ್' ಎಂಬ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕಶ್ರುತಿಯ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಧೃತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿ, ಅನಂತರ ಹೃದಯಪದಸ್ಥವಾದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮದ್ವಿಧಾನೆಂದು ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಹೀಗೆ ಒಂದೇ ಧೃತಿಪದದಿಂದ 'ಧೃತಿ' ಎಂಬ ಲಿಂಗ ಹಾಗೂ ಧೃತಿಪದಘಟಿತವಾದ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣ ಇದರಡರ ಬಲದಿಂದ ಹೃತ್ಪದ್ವಯವನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

'ನಿರ್ಗತಸಮಾನೋಕ್ತಿಃ' ಎಂಬುದು ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣದ ಲಕ್ಷಣ. ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತು ವಿಷ್ಣುವಿಷಯಕವೆಂದು ನಿರ್ಗತವಾಗಿದ್ದರೆ ಮಾತ್ರ ಅದನ್ನು ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಬಹುದು. ಆದರೆ ಅದು ವಿಷ್ಣುವಿಷಯಕವೆಂದೇ ಹೇಗೆ ಹೇಳುವುದು ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಅಸ್ಯ ಮಹಿಮ್ನಃ ಅಸ್ಮಿನ್ ಉಪಲಬ್ಧೇಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಮುಂದಿನ ಭಾಗವು ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದೆ. ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣುವಿಷಯಕತ್ವವನ್ನು

ಉಪಪಾದನೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಮಹಿಮಾ' ಎಂಬ ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅಸ್ಯ = ಭೂತಾಧಿಪತಿತ್ವಾದಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು, ಅಸ್ಮಿನ್ = ದಹರಾಕಾಶಸ್ಥವಾದ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ, ಉಪಲಬ್ಧೇಶ್ಚ = ವಾಜಸನೇಯ ಶಾಖಾದಲ್ಲಿ ಉಪಲಬ್ಧವಾಗಿರುವುದೂ ಕೂಡ ಮತ್ತೊಂದು ಕಾರಣ. ಹೀಗೆ 'ಧೃತೇಶ್ಚ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ಚ' ಶಬ್ದವನ್ನು ಭಿನ್ನಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಯೋಜನೆ ಮಾಡಿ ಅನ್ವಯವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

'ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ್ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಮ್ - ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ್ಚ || ೧೭ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ - ಮಹಾನಾರಾಯಣಕೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ 'ದಹ್ರಂ ವಿಪಾಪಂ' ಎಂಬುದಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವೇ ಹೃದಯಪದ್ಮದಲ್ಲಿದ್ದಾನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ, ಆದ್ದರಿಂದಲೂ ಛಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಹೃದಯಪದ್ಮಸ್ಥನೂ ಸಹ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ.

ಅರ್ಥ -- || ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ್ಚ || , ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ್ಚ = 'ದಹ್ರಂ ವಿಪಾಪಂ' ಎಂಬ ಮಹಾನಾರಾಯಣಕೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ, ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥಿತ್ವವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಸಹ ವಿಷ್ಣುವೇ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥನೆಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

'ದಹರಾಕಾಶಸ್ಥ'ವಿಷ್ಣುವೆಂಬುದು ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್ - || ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ್ಚ ||

'ತತ್ರಾಪಿ ದಹಂ ಗಗನಂ विशोकस्तस्मिन् यदन्तस्तदुपासितव्यम्'
(ಮಹಾನಾ. ೧೦-೭.) ಇತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ್ಚ ||

ಅನುವಾದ - ವಿಷ್ಣುವೇ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥನಾಗಿದ್ದಾನೆನ್ನಲು, ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿಗಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ - 'ತತ್ರಾಪಿ ದಹ್ರಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವೇ ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿದ್ದಾನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಸಮಾಖ್ಯಾರೂಪವಾದ ಮತ್ತೊಂದು ಶ್ರುತಿಯಿಂದ, ವಿಷ್ಣುವೇ ಹೃತ್ತದ್ವಂದ್ವನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲು ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿ, ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ತತ್ಪ್ರಾಪಿ = ಹೃದಯ ಕಮಲದಲ್ಲಿ, ದಹ್ರಂ ಗಗನಂ = ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಆಕಾಶವು, ತ್ಯನ್ = ಆ ಸೂಕ್ಷ್ಮಾಕಾಶದ ಒಳಗಡೆ, ವಿಶೋಕಃ = ಶೋಕವಿಲ್ಲದ ವಸ್ತು, ಯತ್ = ಯಾವುದಿದೆಯೋ, ತತ್ = ಆ ವಸ್ತುವು, ಉಪಾಸಿತವ್ಯಮ್ = ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಉಪಾಸಿಸಲ್ಪಡಬೇಕು, ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ್ವಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಇರುವುದರಿಂದಲೂ ಸಹ.

ಸುಷಿರಶ್ರುತಿ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ

ब्रह्मसूत्रभाष्यम् – तदन्तस्स्थत्वापेक्षत्वाच्च सुषिरश्रुतिविरोधः ॥

ಅನುವಾದ - ಸುಷಿರಾಂತರ್ಗತ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಸುಷಿರಶ್ರುತಿವಿರೋಧವೂ ಸಹ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಹೃತ್ತದ್ವದಲ್ಲಿರುವವನು ವಿಷ್ಣುವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ, ಸುಷಿರಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದಲ್ಲವೆ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ತದಂತಃಸ್ಥತ್ವಾಪೇಕ್ಷತ್ವಾತ್ = ಒಳಗಿನ ಭಗವತ್ ರೂಪದ ಉದ್ದೇಶವಿರುವುದರಿಂದ, ನ ಸುಷಿರಶ್ರುತಿವಿರೋಧಃ = ಛಿದ್ರಬೋಧಕವಾದ ಸುಷಿರಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧವೂ ಸಹ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಸುತ್ತರ್ಕ ದೀಪಾವಳಿ

ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕು

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ: - ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ್ವ ॥ ೧-೨-೧೭ ॥

‘ತಸ್ಮಿನ್ಯದಂತಸ್ತದನ್ವೇಷ್ಯಂ ತದ್ವಾ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಮ್’ ಇತಿ ದಹರಾಕಾಶ-
ಸ್ಥಿತಸ್ಯೋಪಾಸ್ಯತ್ವೇನ ಶ್ರವಣಾದತ್ರ ವಿಷ್ಣುರೇವ ಪ್ರತಿಪಾಢತೇ ।

‘ತಸ್ಮಿನ್ ಯದಂತಸ್ತದನ್ವೇಷ್ಯಂ ತದ್ವಾವ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಮ್’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ
ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವವನನ್ನು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೂ ಇಲ್ಲಿ
ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ.

‘ದಹರಂ ವಿಪಾಷ್ಯಂ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ: - ತಯಾಹಿ ಶ್ರುತ್ಯಂತರಮ್ ।

‘ದಹರಂ ವಿಪಾಷ್ಯಂ ಪರವೇಶ್ಮಭೂತಂ, ಯತ್ಪುಣ್ಡರೀಕಂ ಪುರಮಧ್ಯಸಂಸ್ಥಮ್ ।
ತತ್ರಾಪಿ ದಹಂ ಗಗನಂ ವಿಶೋಕ: ತಸ್ಮಿನ್ಯದಂತಸ್ತದುಪಾಸಿತವ್ಯಮ್ ।
ಸಹಸ್ರಶೀರ್ಷಂ ದೇವಮ್ ಇತಿ ।

ತದಾಹ ಪ್ರಸಿದ್ಧೇರಿತ್ಯಾದಿನಾ ।

ಇದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತ್ಯಂತರವೂ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆ -

‘ದಹರಂ ವಿಪಾಷ್ಯಂ ಪರವೇಶ್ಮಭೂತಂ ಯತ್ಪುಣ್ಡರೀಕಂ ಪುರಮಧ್ಯಸಂಸ್ಥಮ್ ।
ತತ್ರಾಪಿ ದಹಂ ಗಗನಂ ವಿಶೋಕ: ತಸ್ಮಿನ್ ಯದಂತಸ್ತದುಪಾಸಿತವ್ಯಮ್ ।
ಸಹಸ್ರಶೀರ್ಷಂ ದೇವಮ್’

ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೃದಯಪುಂಡರೀಕದಲ್ಲಿರುವವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು
ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ‘ಪ್ರಸಿದ್ಧೇ:’ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವ ಹೇಳುವ ಸುಷಿರಶ್ರುತಿಗೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ: - ಯದುಕ್ತಂ ತಸ್ಯಾನ್ತೇ ಸುಷಿರಮಿತಿ ತತ್ರಾಹ ತದಂತರೀತಿ । ಯಥಾ
ಭಾಂಡಾಂತಃಸ್ಯಮಪಿ ಗೃಹಸ್ಯಮಿತ್ಯುಚ್ಯತೇ एवं ಸುಷಿರಸ್ಥಿತವಿಣ್ಣಾವೇವ ಸರ್ವ
ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಮಿತಿ ಜ್ಞಾತವ್ಯಮ್ । ಸುಷಿರಸ್ಯ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವಿರೋಧಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ ।

'ತಸ್ಯಾಂತೇ ಸುಷಿರಂ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ವಿಷ್ಣುವೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು 'ತದಂತಃ'
ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ ಪಾತ್ರೆಯ ಒಳಗೆ ಇರುವ ವಸ್ತುವನ್ನು
ಮನೆಯಲ್ಲಿದೆ ಎಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೋ ಅದರಂತೆ ಸುಷಿರದಲ್ಲಿರುವ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೇ ಎಲ್ಲವೂ
ಇರುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಸುಷಿರಕ್ಕೆ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯ
ವಿರೋಧವೂ ಕೂಡ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ತತ್ತ್ವದೀಪ

ಮಹಾನಾರಾಯಣೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟಪಾದ ವಚನ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: -

“ದಹಂ ವಿಪಾಷ್ಣಂ ಪರವೇಷಮಭೂತಂ ಯತ್ಪುಂಡರೀಕಂ ಪುರಮಧ್ಯಸಂಸ್ಥಮ್ ।

ತತ್ರಾಪಿ ದಹಂ ಗಗನಂ ವಿಶೋಕಸ್ತಸ್ಮಿನ್ ಯದಂತಸ್ತದ್ವಿಪಾಸಿತವ್ಯಂ”

“ಸಹಸ್ರಶೀಘ್ರಂ ದೇವಮ್” ಇತಿ ಶ್ರುತ್ಯಂತರೇ ದಹರಗಗನಾಂತರ್ಗತಸ್ಯ
ನಾರಾಯಣತ್ವಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ್ಚ । ತಸ್ಮಿನ್ ಗಗನೇ ಯದ್ವಿಶೋಕಸ್ತದ್ವಿಪಾಸಿತವ್ಯಮಿತ್ಯನ್ವಯಃ ।
ಲಿಂಗವ್ಯತ್ಯಾಸಸ್ತಸ್ಯ ಪುರುಷತ್ವಜ್ಞಾಪನಾರ್ಥಃ ।

'ದಹಂ ವಿಪಾಷ್ಣಂ ಪರವೇಷಮಭೂತಂ ಯತ್ಪುಂಡರೀಕಂ ಪುರಮಧ್ಯಸಂಸ್ಥಮ್' ।

ತತ್ರಾಪಿ ದಹಂ ಗಗನಂ ವಿಶೋಕಸ್ತಸ್ಮಿನ್ಯದಂತಸ್ತದ್ವಿಪಾಸಿತವ್ಯಂ ॥

‘ದೇಹವೆಂಬ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಹೃದಯವೆಂಬ ಅರಮನೆಯಿದೆ. ಅದರಲ್ಲೊಂದು ಕಮಲವಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಪುಟ್ಟ ಆಕಾಶವಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಪಾಪರಹಿತನಾದ ಪುರುಷನು ನೆಲೆಸಿದ್ದಾನೆ. ಅವನನ್ನೇ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕು’

ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಮಹಾನಾರಾಯಣೋಪನಿಷತ್ತು ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುವನು ವಿಷ್ಣುವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಮತ್ತು ‘ಸಹಸ್ರಶೀರ್ಷಂ ದೇವಂ’ ಎಂಬ ಇನ್ನೊಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ದಹರಗಗನದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾಗಿರುವನು ನಾರಾಯಣನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿದೆ. ಮಹಾನಾರಾಯಣೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ತಸ್ಮಿನ್ = ಗಗನದಲ್ಲಿ, ಯದ್ವಿಶೋಕಃ = ಯಾರು ಶೋಕ ರಹಿತನಾಗಿದ್ದಾನೋ, ತದುಪಾಸಿತವ್ಯಂ = ಅವನನ್ನೇ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನ್ವಯಕ್ರಮವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

‘ವಿಶೋಕಃ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಲಿಂಗವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಮಾಡಿರುವುದಕ್ಕೆ ‘ಅಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುವವನು ಪುರುಷನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ’ ಎಂದು ತಿಳಿಸುವುದೇ ಆಗಿದೆ.

ಲಿಂಗವ್ಯತ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಎರಡು ಕಾರಣ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - “एष म आत्माऽपहतपाप्मा विजरो विमृत्युर्विशोकः”
इत्यादावुदितगुणानामधिकरणैक्यबलेन सन्निधीयमानानामनुकर्षणार्थः ।

‘ಏಷ ಮ ಆತ್ಮಾಪಹತಪಾಪ್ಮಾ ವಿಜರೋ ಮಿಮೃತ್ಯುರ್ವಿಶೋಕಃ’ ‘ಈ ಆತ್ಮನು ಪಾಪರಹಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಜರಾಮರಣಾದಿರಹಿತನಾಗಿ ದುಃಖದೂರನಾಗಿದ್ದಾನೆ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಅಧಿಕರಣನಾದ ಪುರುಷನಿಂದ ಐಕ್ಯವಿರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ಈ ಗುಣಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ ಅನುಕರ್ಷಣೆ ಮಾಡುವುದು ಲಿಂಗವ್ಯತ್ಯಾಸದ ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರಯೋಜನ.

ಪಾಠಾಂತರದ ಬಗ್ಗೆ - ಮುದ್ರಿತ ಪುಸ್ತಕಗಳಲ್ಲಿ ‘ಸನ್ನಿಧೀಯಮಾನಾನಾಮನುಕರ್ಷಣೇಯಾರ್ಥಃ ಚಕಾರಃ’ ಎಂದು ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಪಾಠವಿದೆ. ಆದರೆ ಚಕಾರಃ ಎಂಬ ಪಾಠವು ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದದ್ದು. ಭಾಷ್ಯದೀಪಿಕಾದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ತತ್ವಪ್ರದೀಪದ ಈ ವಾಕ್ಯವನ್ನು

ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡುವಾಗ 'ಸನ್ನಿಧೀಯಮಾನಾನಾಮನುಕರ್ಷಣೀಯಾರ್ಥಃ' ಎಂದಷ್ಟೇ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಚಕಾರದ ಬಗ್ಗೆ ಸಾರ್ಥಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಲು ಈ ವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿಲ್ಲ. ಹೊರತಾಗಿ, ಲಿಂಗವ್ಯತ್ಯಾಸ ಮಾಡಲು ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಹೇಳಲು ಈ ವಾಕ್ಯ ಹೊರಟಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ವಿಶೋಕಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಲಿಂಗವ್ಯತ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಒಟ್ಟು ಎರಡು ಕಾರಣ.

೧. ಪುರುಷತ್ವಜ್ಞಾಪನೆ ಮಾಡುವುದು.

೨. ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ಅನುಕರ್ಷಣೆ ಮಾಡುವುದು.

ಮಂದಿರೇ ಮಣಿಮಾಲಾನ್ಯಾಯದಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬೇಕು

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - यत्कृतं हृत्पद्मसूक्ष्मसुषिरे सर्वप्रतिष्ठाश्रुतेस्तस्यैव सर्वाधारत्वमिति, तत्रोच्यते - तदन्तस्थापेक्षत्वादिति । सुषिरान्तस्थ-परमात्मापेक्षत्वात् सुषಿरे सर्वप्रतिष्ठाश्रुतेर्न विरोधः । यथा मन्दिरस्थ-मञ्जूषान्तर्गतमपि मन्दिरस्थमिति सङ्गीर्यते, एवमिहापि ॥

ಹೃತ್ಪದ್ಮದಲ್ಲಿರುವ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಸುಷಿರದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವೂ ಆಶ್ರಿತವಾಗಿವೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಶ್ರುತಿ ಹೇಳುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಸರ್ವಕ್ಕೂ ಆಧಾರನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುವಿರಿ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ತದಂತಸ್ಥಾಪೇಕ್ಷತ್ವಾತ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಉತ್ತರವನ್ನು ನೀಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಸುಷಿರವು ಸಕಲಕ್ಕೂ ಆಧಾರವಾಗಲು ಸುಷಿರದ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ, ಸುಷಿರವು ಸಕಲಕ್ಕೂ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದಾಗ ಯಾವುದೇ ವಿರೋಧಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಮಣಿಮಾಲೆಯಿದ್ದಾಗ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಮಣಿಮಾಲೆ ಇದೆ' ಎಂದು ವ್ಯವಹರಿಸುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಬೇಕು.

ವಿವರಣೆ - 'ತಸ್ಯಾಂತೇ ಸುಷಿರಂ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು 'ಹೃದಯಪದ್ಮದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶವಿದೆ' ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹೃದಯಪದ್ಮದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನಿದ್ದಾನೆಂಬ ಸಮರ್ಥನೆಗೆ

ಈ ಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧ ಅನಿವಾರ್ಯ. ಮತ್ತು ಹೃದಯಪದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸುಷಿರವಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವು ಇದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಆಕಾಶಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣುವೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದರೂ ಕೂಡ 'ತಸ್ಯಾಂತೇ ಸುಷಿರಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮಂ ತಸ್ಮಿನ್ ಸರ್ವಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಂ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಆ ಸುಷಿರವೇ ಸಕಲಕ್ಕೂ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಗೆ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸುಷಿರದಲ್ಲಿರುವ ವಿಷ್ಣುವೇ ಸರ್ವಾಧಾರನೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಪ್ರಕೃತ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ದೇಹವು ಪಟ್ಟಣ, ಹೃದಯವು ಅರಮನೆ, ಅದರಲ್ಲೊಂದು ಕಮಲ, ಅದರಲ್ಲಿ ಆಕಾಶ, ಅದರಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣು, ಅವನಲ್ಲಿ ಸಕಲ ಲೋಕಗಳು, ಸೂರ್ಯ-ಚಂದ್ರರು, ಭೂಮಿ-ಆಕಾಶಗಳು ನೆಲೆಸಿವೆ ಎಂದು ಹೇಳುವುದೇ ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಪ್ರಧಾನ ಉದ್ದೇಶ. ಹಾಗಾದರೆ ಸುಷಿರದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವೂ ಇದೆ ಎಂದೇಕೆ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು. ಶ್ರುತಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿಷ್ಟೇ - "ನಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಮಣಿಮಾಲೆಯಿದೆ" ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನಾವು ಕೇಳಿದ್ದೇವೆ. ಇದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ - ಮನೆಯ ಒಳಗಿರುವ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಮಣಿಮಾಲೆಯಿದೆ ಎಂದು. ಅದರಂತೆ ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವೂ ಇದೆ ಎಂಬ ಮಾತಿಗೆ ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವೂ ಇದೆ ಎಂದೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸುಷಿರಶ್ರುತಿಗೆ ವಿರೋಧ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದಾಗಿ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ದೃಷ್ಟಾಂತಪುರಸ್ಕರವಾಗಿ ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

'ತದಂತಸ್ಥಾಪೇಕ್ಷತ್ವಾತ್' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯವಾಕ್ಯದಿಂದ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ನೀಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಸುಷಿರವು ಸಕಲಕ್ಕೂ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಸುಷಿರದ ಅಂತಸ್ಥನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಸಕಲಕ್ಕೂ ಆಧಾರನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ವಿವರಿಸಬೇಕು. ಆಗ ಸುಷಿರಶ್ರುತಿಗೆ ವಿರೋಧ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಥನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೆನ್ನಲು ಮತ್ತೊಂದು ಯುಕ್ತಿ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ್ವ ॥ ೧-೨-೧೭ ॥

युक्त्यन्तरेण विष्णोः हृत्पद्मस्थत्वसाधकं सूत्रं पठित्वा व्याचष्टे -
प्रसिद्धेश्वेति ॥

ಮತ್ತೊಂದು ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಥನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬುದನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ
ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ್ವ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

ವಿಷ್ಣುವು ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಥನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ

तत्त्वप्रकाशिका - 'दहरं विपापं परवेष्मभूतं यत्पुण्डरीकं पुरमध्यसंस्थम्।
तत्रापि दहम् इति विष्णोः हृत्पद्मस्थत्वप्रसिद्धेश्व स एव हृत्पद्मस्थ इत्यर्थः ।

'ದಹರಂ ವಿಪಾಪಂ ಪರವೇಶ್ಮಭೂತಂ ಯತ್ಪುಂಡರೀಕಂ ಪುರಮಧ್ಯಸಂಸ್ಥಮ್' । ತತ್ರಾಪಿ
ದಹ್ರಮ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಥವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಸಹ ವಿಷ್ಣುವೇ
ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಥನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಸೂತ್ರದ ಆರ್ಥ.

ಸುಷಿರಶ್ರುತಿ ವಿರೋಧವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ

तत्त्वप्रकाशिका - 'दहरोऽस्मिन्नन्तर आकाशः' इति हृत्पद्मस्थाकाशो
विष्णुरित्यभ्युपगमे सुषिरश्रुतिविरोध इत्येतदनेनैव निरस्तं भवति ।

'ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ನಂತರ ಆಕಾಶಃ' ಎಂಬ ಹೃತ್ಪದ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವೆಂದು
ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿದರೆ, ಸುಷಿರಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ ಅಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಶಂಕೆಯನ್ನು
ಇದರಿಂದಲೇ ನಿರಾಸ ಮಾಡಿದಂತಾಯಿತು.

ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - 'ಪುಂಡ್ರೀಕೇ ದಹರಂ ಗಗನಂ ತस्ಮಿನ್ विशोकं ब्रह्मम्'
इत्यभ्युपगमात्।

ಹೃದಯಪುಂಡರೀಕದಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣದಾದ ಆಕಾಶ = ಪ್ರದೇಶವಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಶೋಕರಹಿತನಾದ
ಬ್ರಹ್ಮದ್ವಂದ್ವೇಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವುದರಿಂದ.

'ದಿವ್ಯೇ ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಇದನ್ನು ಹೇಳಿದೆ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - 'दिव्ये ब्रह्मपुरे लोष व्योम्यात्मा सम्प्रतिष्ठितः।' । 'य
एषोऽन्तर्हृदय आकाशस्तस्मिन्नयं पुरुषः' इत्यादेश्च ।

'ದಿವ್ಯವಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸ್ಥಾನವೆನಿಸಿದ, ಬ್ರಹ್ಮಪುರವೆನಿಸಿದ ಹೃತ್‌ಕಮಲದಲ್ಲಿರುವ
ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನು ಉತ್ತಮರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ' ಎಂದು; ಮತ್ತು 'ಯ
ಎಷೋಽಂತರ್ಹೃದಯ ಆಕಾಶಸ್ತಸ್ಮಿನ್ನಯಂ ಪುರುಷಃ', 'ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ
ಗುಣಪೂರ್ಣನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು ವಾಸ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ'. ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ
ಹೃತ್ಪದ್ಧತ್ವಧರ್ಮವನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಮುಂದಿನ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅನ್ವಯವಿಲ್ಲವಲ್ಲ ?

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - अन्वयाभावस्तर्हि भवेदिति च न वाच्यम् ।

'ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ ಅಂತರಾಕಾಶಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನು ಇದ್ದಾನೆಂದು
ಒಪ್ಪಿದರೆ 'ಯಾವಾನ್ ವಾ ಅಯಮ್ ಆಕಾಶಃ' ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅನ್ವಯವೇ
ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವಲ್ಲ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು.

ಹೃತ್ಪದ್ಧದಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಅನ್ವೇಷಣೆ ಮಾಡಬೇಕು

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - तथा हि । तस्मिन् यदन्तरित्यत्र हृत्पद्मस्थाकाशगतं
ब्रह्मान्वेष्टव्यमित्युच्यते । ब्रह्मपुरपदेनैव ब्रह्मस्थितिसिद्धेः ।

ಏಕೆಂದರೆ 'ತಸ್ಮಿನ್ ಯದಂತಃ ತದನ್ವೇಷ್ಯವ್ಯಂ' ಎಂಬ ಛಾಂದೋಗ್ಯಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹೃತ್ತದ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಅನ್ವೇಷಣೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ 'ಅಂತಃ' ಎಂಬ ಪದವಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಬ್ರಹ್ಮಪುರಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಪದದಿಂದಲೇ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹುಡುಕಬೇಕೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

'ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ' ?

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - तथा च कीदृशं तदिति भावेन 'किं तदत्र विद्यते?' इति प्रश्ने तत्स्वरूपनिरूपणपरतया 'यावान्वाऽयमाकाशः' इत्यादिवाक्यान्वयः।

ಆದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹುಡುಕಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಹೇಗಿದ್ದಾನೆ? ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ 'ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ' ಎಂದು ಶಿಷ್ಯರು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಬ್ರಹ್ಮನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಗುರುಗಳು 'ಯಾವಾನ್ವಾಽಯಮಾಕಾಶಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರ ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ 'ಯಾವಾನ್ವಾಽಯಮ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ.

ಬ್ರಹ್ಮನ ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಬಾಹ್ಯಾಕಾಶವು ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿದೆ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - यद् ब्रह्मान्वेष्टव्यतयोक्तं तस्यान्तर्हृदये यावानेष आकाशस्तावान् सर्वोऽपि विद्यते । तदाधारतया पृथिव्यादिकं च समाहितम् ।

ಯಾವ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹುಡುಕಬೇಕೆಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳಿದೆಯೋ ಅಂತಹ ಬ್ರಹ್ಮನ ಹೃದಯ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಬಾಹ್ಯಾಕಾಶವು ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿದೆ. ಭೂಲೋಕವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳೂ ಕೂಡ ಅದರಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಿತವಾಗಿವೆ.

ದೇಹವು ನಾಶವಾದರೂ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯು ನಾಶವಾಗಲಾರ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - नष्टेऽपि देहे न नश्यति । अपहतपाप्मत्वादिगुणं चेति।

ದೇಹವು ನಾಶವಾದರೂ ಕೂಡ ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನು ನಾಶವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಅಂತಹ ಪರಮಾತ್ಮನು ಅಪಹತಪಾಪತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಅಥವಾ ಹೃತ್ಪನ್ನಗತಾಕಾಶಸ್ಥಮನ್ವೇಷ್ಯಮಿತಿ ಸಾಮಾನ್ಯೇನೋಕ್ತೆ 'ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿಚಿತೇ' ಇತಿ ಪ್ರಶ್ನೇ ಯಾವಾನ್ ಬಹಿಃ ಪರಮಾತ್ಮಾಃಕಾಶಾಸ್ಥಸ್ತಿಷ್ಠತಿ ತಾವಾನ್ ಹೃದಯಪನ್ನಾಕಾಶೇ ವಿಚಿತೇ ।

ಅಥವಾ ಹೃತ್ಪದ್ಧದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ನೆಲಿಸಿರುವಂತಹ ವಸ್ತುವನ್ನು ಅನ್ವೇಷಣೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು, ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಗುರುಗಳು ಹೇಳಿದ ಮೇಲೆ ಶಿಷ್ಯರು 'ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ' ಅದರಲ್ಲಿರುವ ಪದಾರ್ಥ ಯಾವುದು? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆವಾಗ 'ಯಾವಾನ್ವಾನ್ವಯ ಮಾಕಾಶಃ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಬಾಹ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶನಾಮಕನಾಗಿ ಎಷ್ಟು ವ್ಯಾಪ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೋ ಅದೇರೀತಿ ಹೃದಯಪದ್ಧದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪ್ತನಾಗಿ ಇರುತ್ತಾನೆ.

ಅಪಹತಪಾಪ್ತಾಪ್ತಿ ಗುಣಗಳುಳ್ಳವನು ಅಂತರ್ಯಾಮಿ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಸ ಚ ಪೃಥಿವ್ಯಾಘ್ರಾಶ್ರಯತ್ವಾತ್ ಶರೀರನಾಶೇನಾಪ್ಯನಾಶ್ಯತ್ವಾತ್ ಅಪಹತಪಾಪ್ತತ್ವಾದೇಶ್ಚ ಅನ್ವೇಷ್ಯ ಇತ್ಯನ್ವಯೋಪಪತ್ತೇಃ ।

ಅಂತಹ ಪರಮಾತ್ಮನು ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಶರೀರ-ನಾಶವಾದರೂ ಕೂಡ ತಾನು ನಷ್ಟನಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅಪಹತಪಾಪ್ತಾದಿಗುಣಗಳಿಂದಲೂ ಯುಕ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಅನ್ವೇಷಣೆ ಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಹಿಂದಿನ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಅನ್ವಯವನ್ನು ತೋರಿಸಲು ಬರುತ್ತದೆ.

'ಬ್ರಹ್ಮಪುರ' ಎಂದರೆ ಮಹಾವಿಷ್ಣು

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನ ಚ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಪದಪ್ರಯೋಗಾದಾತ್ಮಾ ನ ವಿಷ್ಣುಃ । ಬ್ರಹ್ಮೈವ ಪೂರ್ಣತ್ವಾತ್ ಪುರಮಿತ್ಯುಪಪತ್ತೇಃ ।

ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ಬ್ರಹ್ಮಪುರ' ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಆತ್ಮನು ವಿಷ್ಣುವಾಗುವುದಿಲ್ಲವಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು. ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಪೂರ್ಣನಾದ್ದರಿಂದ 'ಪುರ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣುವೆಂದೇ ಅರ್ಥ.

‘ಏತತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಶರೀರವು ಪ್ರಕೃತವಲ್ಲ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - एतच्छब्देन शरीरस्य प्रकृतत्वाच्चेति चेन्न ।
शरीरनाशेनास्याविनाशोक्तेः ।

ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ‘ಏತತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಶರೀರ ಪ್ರಕೃತವಾಗಿದೆಯಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು. ಶರೀರನಾಶವಾದರೂ ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಕ್ಕೆ ನಾಶವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ‘ಬ್ರಹ್ಮಪುರ’ ಶಬ್ದದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆ.

ದಹರಕಾಶದಲ್ಲಿ ಭೂತಾಕಾಶವಿರಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ?

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - न चाऽऽकाशपक्षेऽन्वयोऽस्ति । ‘दहराकाशस्यमुपास्यम्’
इत्युक्ते किं तदत्र विद्यते ? इति प्रश्ने यावान्वेत्यस्यान्वयादर्शनात् । नहि
दहराकाशस्यो व्याप्ताकाशोऽन्वेष्टव्य इत्युपपद्यते । तदभावादयोगाच्च ।

‘ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ ಅಂತರಾಕಾಶೇ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಭೂತಾಕಾಶವೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗಿದೆಯಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು. ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಅನ್ವಯವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮಾಕಾಶದ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ, ಸೂಕ್ಷ್ಮಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಏನಿದೆ ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ, ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ನೀಡಲು ‘ಯಾವಾನ್ಮಾ’ ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ, ಎಂದು ಉತ್ತರಿಸಲಾಗದು. ಏಕೆಂದರೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ ಭೂತಾಕಾಶವನ್ನು ಅನ್ವೇಷಣ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ ಆಕಾಶವು ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಇರಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ.

ದಹರಾಕಾಶಕ್ಕೆ ಪೃಥಿವ್ಯಾದ್ಯಶ್ರಯತ್ವವು ಸರ್ವಥಾ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - नापि दहराकाशमेव विशिष्य, उभे अस्मिन्
इत्यादिपरिहार इति युक्तम् । दहरस्य व्याप्तत्वायोगात्, मुख्यतः
पृथिव्यादीनामनुपास्यत्वाच्च ।

ದಹರಾಕಾಶವೇ ಸ್ಥೂಲಾಕಾಶದಂತೆ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಪರಿಹಾರವನ್ನೂ ಕೂಡ ಹೇಳಲಾಗದು. ಸೂಕ್ಷ್ಮಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಏನು ವಿಶೇಷವಿದೆ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಬಾಹ್ಯಾಕಾಶವು ಹೇಗೆ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿದೆಯೋ ಅದರಂತೆ ದಹರಾಕಾಶವೂ ಕೂಡ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಉತ್ತರವನ್ನು ನೀಡಲಾಗದು. ಏಕೆಂದರೆ ದಹರಾಕಾಶವು ಸ್ಥೂಲಾಕಾಶದಂತೆ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಉಪಾಸ್ಯತ್ವವೂ ಕೂಡ ಸರ್ವಥಾ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಆಧಾರತ್ವವನ್ನು ದಹರಾಕಾಶಕ್ಕೆ ಹೇಳಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವ ಹೇಳಿದಾಗ ಯಾವುದೇ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನನ್ವೇವಂ 'ಹೃತ್ಪನ್ನಗತಾಕಾಶಸ್ಯೋ ವಿಷ್ಣುಃ' ಇತ್ಯಭ್ಯುಪೇತ್ಯ ತಸ್ಯ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಾಕ್ಷೀಕಾರೋಽಪಿ ಸುಖಿರಶ್ರುತಿವಿರೋಧಃ ಸ್ಯಾತ್ । ತತ್ರ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಸುಖಿರಸ್ಯ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವೋಕ್ತೇರಿತ್ಯತ ಆಹ - ತದಿತಿ ॥

ಹಾಗಾದರೆ ಹೃತ್ಪದದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿದ್ದಾನೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಅಂತಹ ವಿಷ್ಣು ಸಕಲಕ್ಕೂ ಆಧಾರನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿದರೂ ಸಹ ಸುಷಿರಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧವು ಬರುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ನೇರವಾಗಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸುಷಿರಕ್ಕೆ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಈ ಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧವು ಬರುತ್ತದೆ ಅಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ತತ್' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

'ಮಂದಿರೇ ಮಣಿಮಾಲಾ' ನ್ಯಾಯದಂತೆ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನ ಚೈವಮಕ್ಷೀಕಾರೇಽಪಿ ಸುಖಿರಶ್ರುತಿವಿರೋಧಃ । 'ಮಂದಿರೇ ಮಣಿಮಾಲಾ' ಇತ್ಯತ್ರ ಮಂದಿರಪದೇನ ತದಂತಸ್ಥಮಕ್ಷಿಪಾವಿವಕ್ಷಾವತ್ ಸುಖಿರಶ್ರುತೇರಪಿ ತದಂತಃಸ್ಥಭಗವದಪೇಕ್ಷಯಾ ಪ್ರವೃತ್ತತ್ವಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ ॥ ೧೭ ॥

ವಿಷ್ಣುವೇ ಸಕಲಕ್ಕೆ ಆಧಾರನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿದರೂ ಕೂಡ ಸುಷಿರಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. 'ಮಂದಿರೇ ಮಣಿಮಾಲಾ' ಎಂಬ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಅಂದರೆ 'ಮಂದಿರೇ ಮಣಿಮಾಲಾ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಮಂದಿರ ಪದಕ್ಕೆ ಮಂದಿರದಲ್ಲಿರುವ ಅಭರಣದ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಎಂದೇ ಅರ್ಥ. ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸುಷಿರಪದಕ್ಕೆ ಸುಷಿರದಲ್ಲಿರುವ ಭಗವಂತನೆಂದೇ ಅರ್ಥ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯದ ಮಾತುಗಳು ಹೊರಟಿವೆ.

ಭಾವದೀಪ

'ತತ್ರಾಪಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಭಾವದೀಪ: - ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ್ವ ॥

भाष्योक्तश्रुतौ तत्रापीति तच्छब्दपरामर्शं दर्शयन् भाष्यं व्याचष्टे -
दहरमिति ॥

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್ರಾಪಿ' ಎಂಬ ಪದದ 'ತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಯಾವುದನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸುವವರಾಗಿ, ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ದಹರಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ.

'ನ ಸುಷಿರಶ್ರುತಿವಿರೋಧಃ' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

भावदीप: - विष्णोरिति ॥ 'सहस्रशीर्षं देवम्' इति तस्यैव प्रकृतत्वादिति
भावः । न सुषिरश्रुतिविरोध इति भाष्यं व्याचष्टे - दहर इति ॥

'ವಿಷ್ಣೋಃ' ಎಂಬುದರಿಂದ 'ಸಹಸ್ರಶೀರ್ಷಂ ದೇವಮ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವೇ ಪ್ರಕೃತ-
ನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. 'ನ ಸುಷಿರಶ್ರುತಿವಿರೋಧಃ' ಸುಷಿರಶ್ರುತಿವಿರೋಧಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ' ಎಂಬ
ಭಾಷ್ಯವನ್ನು 'ದಹರೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

'ಆಕಾಶಸ್ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ನ್ಯಾಯವು ವಿವಕ್ಷಿತ

भावदीप: - इत्यभ्युपगम इति ॥ आकाशपदेन तल्लिङ्गादिति न्यायेन
विष्णुमुपादाय तस्य हृत्पद्मस्थत्वाभ्युपगमे पूर्वोक्तदिशा सुषिरस्य
सर्वाधारतया हृत्पद्मस्थत्वश्रुतिविरोध इत्यर्थः ॥

‘ಆಕಾಶಸ್ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಆಕಾಶಪದದಿಂದ ಪ್ರತಿವಾದ್ಯ-
ನಾದವನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ, ಅವನೇ ಹೃದಯಕಮಲದಲ್ಲಿದ್ದಾನೆಂದು
ಒಪ್ಪಿದರೆ, ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಸುಷಿರವೇ ಸಕಲಕ್ಕೂ ಆಧಾರವಾದ ಹೃದಸ್ಥವಾಗಿದೆಯೆಂಬ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧ
ಬರುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನು ‘ಇತ್ಯಭ್ಯುಪಗಮೇ’ ಎಂಬ ಟೀಕೆಯಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಸೂತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇನು ?

ಭಾವದೀಪ: - ಅನೇನೈವೇತಿ || ‘ತತ್ರಾಪಿ ದಹರಮ್’ ಇತಿ ಶ್ರುತಿಗ್ರಾಹಿಣಾ
‘ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ್ಚ’ ಇತಿ ಸೂತ್ರೇಣೈವೇತ್ಯರ್ಥ: |

ನ ಕೇವಲಂ ತಸ್ಯ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಯತ್ವಸಾಮಾನ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ್ಚೇತಿ ಸೂತ್ರಾರ್ಥ: | ಕಿಂತು
ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಯಾಕಾಶಸ್ಯತ್ವಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ್ಚೇತ್ಯಪ್ಯರ್ಥ ಇತಿ ಭಾವೇನ ಇತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ್ಚೇತ್ಯಸ್ಯ
ಶ್ರುತಿಷು ದಹರಾಕಾಶಸ್ಯತ್ವಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ್ಚೇತ್ಯರ್ಥಕತಯಾ उत्तरभाष्येणान्वयमुपेत्य तदन्तःस्थेति
तच्छब्दार्थमाह - तस्मिन्निति ||

‘ಅನೇನೈವ’ ಎಂದರೆ ‘ತತ್ರಾಪಿ ದಹರಮ್’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುವ ‘ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ್ಚ’ ಎಂಬ
ಸೂತ್ರದಿಂದ ಎಂದರ್ಥ.

ಹೃತ್ಕಮಲದಲ್ಲಿರುವವನು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂಬುದು ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ವಿಚಾರ. ಇಷ್ಟೇ
ಸೂತ್ರಾರ್ಥವಲ್ಲ. ಹೊರತಾಗಿ, ಹೃತ್ಕಮಲದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಪರಮಾತ್ಮನೇ
ಇರುತ್ತಾನೆಂಬುದೂ ಕೂಡ ಸೂತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇ ಆಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ‘ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ್ಚ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ
ಪರಮಾತ್ಮನೇ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುತ್ತಾನೆಂಬುದು ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂದರ್ಥ. ಈ
ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಉತ್ತರಭಾಷ್ಯದ ಜೊತೆಗೆ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ, ‘ತದಂಷ್ಠ’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ‘ತತ್’
ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ‘ತಸ್ಮಿನ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ದಹರಾಕಾಶಸ್ಥತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಎಲ್ಲಾ ಶ್ರುತಿಗಳ ಸಮನ್ವಯ

ಭಾವದೀಪ: - ಶ್ರುತೌ ಲಿङ्गव्यत्ययं मत्वोक्तम् - विशोकमिति || भाष्ये
हृत्पदस्यत्वोक्तेरिति शेषः | दहराकाशस्यत्वावेदकश्रुत्यन्तराणि
भाष्योपलक्षितान्याह - दिव्य इति ||

ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಲಿಂಗವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಗಮನಿಸಿ 'ವಿಶೋಕಮ್' ಎಂದಿದ್ದಾರೆ. 'ಭಾಷ್ಯೇ ಹೃತ್ತದ್ಭತ್ತಕ್ಷೋಃ' ಎಂಬುದನ್ನು ಶೇಷಪೂರಣ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ದಹರಾಕಾಶಸ್ಥತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವ ಬೇರೆ ಶ್ರುತಿಗಳನ್ನೂ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಪಲಕ್ಷಣಯಾ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅದನ್ನೇ 'ದಿವ್ಯೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಅನೇಕ ಕಡೆ ಇರುವ ಶ್ರುತಿಗಳು

ಭಾವದೀಪ: - आथर्वणे । य एष इति तैत्तिरीये । आदिपदेन 'य एषोऽन्तर्हृदय आकाशस्तस्मिन् शेते' 'यो वेद निहितं गुहायां परमे व्योमन्' इति पूर्वोक्तश्रुत्यादिग्रहः।

'ದಿವ್ಯೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಆರ್ಥವರ್ಣದಲ್ಲಿದೆ. 'ಯ ಏಷ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ತೈತ್ತಿರೀಯಾದಲ್ಲಿದೆ. 'ಅದಿ' ಪದವು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ 'ಯ ಏಷೋಽಂತರ್ಹೃದಯೇ ಆಕಾಶಸ್ತಸ್ಮಿನ್ ಶೇತೇ' ಎಂಬುದನ್ನು ಮತ್ತು 'ಯೋ ವೇದ ನಿಹಿತಂ ಗುಹಾಯಾಂ ಪರಮೇ ವ್ಯೋಮನ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಅನ್ವಯಾಭಾವಾದಿ ದೋಷಗಳಿಗೆ ದೋಷವಿಲ್ಲ

ಭಾವದೀಪ: - भाष्ये श्रुतिविरोध इत्युपलक्षणं मत्वा प्रागुक्तानन्वयदोषं निराह - अन्वयाभाव इति ॥ “योऽन्वेष्टव्यो भगवांस्तस्यान्तर्हृदये यावान् वा अयमाकाशस्तावानेषोऽन्तर्हृदय आकाशस्तस्मिन् द्यावापृथिवी अन्तरेव समाहिते । स भगवानपहतपाप्मा” इत्यन्वय इत्यन्यत्रोक्तं समाधिं व्यनक्ति - तस्मिन्नित्यादिना॥

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವು ಉಪಲಕ್ಷಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿದು, ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅನ್ವಯದೋಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಅನ್ವಯಾಭಾವ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ. 'ಯೋಽನ್ವೇಷ್ಟವ್ಯೋ ಭಗವಾಂಸ್ತಸ್ಯಾಂತರ್ಹೃದಯೇ ಯಾವಾನ್ ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಸ್ತಾವಾನೇಷೋಽಂತರ್ಹೃದಯ ಆಕಾಶಸ್ತಸ್ಮಿನ್ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಅಂತರೇವ ಸಮಾಹಿತೇ । ಸ ಭಗವಾನಪಹತಪಾಪ್ಮ'.

ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನ್ವಯವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂದು ಬೇರೆಡೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸಮಾಧಾನವನ್ನೇ 'ತಸ್ಮಿನ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

‘ಪುಂಡರೀಕಂ ವೇಶ್ಮ’ ಎಂಬುದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಭಾವದೀಪ: - ಅಪ್ರಕೃತಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಕಥಮುಕ್ತೀರೀತೃತ ಆಹ - ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇತಿ ||
 ದೇಹಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರತಿ ಪುರತ್ವೋಕ್ತಿಯಾ ತಥಾ ‘ಪುಂಡರೀಕಂ ವೇಶ್ಮ’ ಇತ್ಯತ್ರಾಪಿ
 ಬ್ರಹ್ಮಪದಾನ್ವಯಾವಶ್ಯಮಾಭಾವೇ ಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರತಿ ಪುಂಡರೀಕಸ್ಯ ವೇಶ್ಮತ್ವೋಕ್ತಿಯಾ ಬ್ರಹ್ಮ ವೇಶ್ಮಪದೇನ
 ಚೇತ್ಯುಪಲಕ್ಷಣಮ್ | ತಥಾಚ ಯದ್ ಬ್ರಹ್ಮಾಂತಸ್ತದನ್ವೇಷ್ಯಮಿತಿ ಸಿದ್ಧೇರೀತೃತಃ |

ಅಪ್ರಕೃತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೇಗೆ ಸಮಂಜಸವಾಗುತ್ತದೆ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ
 ‘ಬ್ರಹ್ಮಪುರ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಬ್ರಹ್ಮವಿಗೆ ದೇಹವು ಪಟ್ಟಣವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು
 ‘ಪುಂಡರೀಕಂ ವೇಶ್ಮ’ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಪುಂಡರೀಕವೇ ಬ್ರಹ್ಮವು ಮನೆಯೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ,
 ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಪದವನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ, ಅನ್ವಯ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ‘ವೇಶ್ಮ’ ಪದದಿಂದ
 ಬ್ರಹ್ಮಪದವನ್ನು ಉಪಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಂತಾಯಿತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಒಳಗೆ ಯಾವ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ದಾನೋ,
 ಅವನನ್ನು ಅನ್ವೇಷಣೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

‘ತಸ್ಮಾಂತರ್ಹೃದಯೇ’ ಎಂಬುದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಭಾವದೀಪ: - ತಸ್ಮಾಂತರ್ಹೃದಯ ಇತಿ ಸಮಾನವಿಭಕ್ತಿಕತ್ವಾಭಾವೇಽಪಿ
 ಸಮಾನವಿಷಯತ್ವಮಾತ್ರೇಣಾಪಿ ಪ್ರಸನೋತ್ತರಭಾವೋ ಯುಕ್ತ ಇತಿ ಭಾವಃ |

“ತಸ್ಮಾಂತರ್ಹೃದಯೇ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಮಾನವಿಭಕ್ತಿವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಸಮಾನವಿಷಯತ್ವವಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ
 ಪ್ರಶೋತ್ತರಗಳು ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

‘ಉಭೇ ಅಸ್ಮಿನ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಭಾವದೀಪ: - ಉಭೇ ಅಸ್ಮಿನ್ ದ್ವಾವಾಪೃಥಿವೀ ಇತ್ಯಾದೇರೀತೃತಃ - ತದಾಧಾರತಯೇತಿ ||
 ಬ್ರಹ್ಮಹೃದಯಸ್ಥಾಕಾಶಾಭಿಮಾನ್ಯಾಧಾರತಯಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾಽಭಿಮಾನ್ಯಾದಿಕಮೀತೃತಃ |

‘ನಾಸ್ಯ जरयैतज्जीर्यते । न वधेनास्य हन्यते । तदेतत् सत्यम् ब्रह्मपुरमस्मिन्
कामाः समाहिताः । एष आत्माऽपहतपाप्मा’ इत्यादेरर्थमाह - नष्टेऽपीति॥

“ಉಭೇ ಅಸ್ಮಿನ್ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ” ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಅರ್ಥವನ್ನು “ತದಾಧಾರತಯಾ” ಇತ್ಯಾದಿ ಮಾತುಗಳಿಂದ ವಿವರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಬ್ರಹ್ಮನು ಹೃದಯಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಿಗೂ ಅಭಿಮಾನಿಯಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. “ನಾಸ್ಯ ಜರಯೈತಜ್ಜೀರ್ಯತೇ । ನ ವಧೇನಾಸ್ಯ ಹನ್ಯತೇ । ತದೇತ ತ್ಸತ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಮಸ್ಮಿನ್ಮಾಮಾಃ ಸಮಾಹಿತಾಃ । ಏಷ ಆತ್ಮಾಪಹತಪಾಪ್ಮಾ” ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯ ಅರ್ಥವನ್ನು “ನಷ್ಟೇಽಪಿ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಭಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಭಾಷ್ಯಾಂತರ

भावदीपः - अस्मिन् भूताकाशे ब्रह्माख्याकाशो वर्तते । स च यावान्
बहिः परमात्मा व्याप्तोऽस्ति तावानेव विद्यत इति छान्दोग्यभाष्योक्तं
पक्षान्तरं व्यनक्ति - अथवेति ॥

“ಅಸ್ಮಿನ್” = ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ, ಆಕಾಶಸ್ವರೂಪಿಯಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಇದ್ದಾನೆ. ಇವನು ಬಾಹ್ಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ವಿಶಾಲನಾಗಿದ್ದಾನೋ, ಅಷ್ಟೇ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ಭಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪಕ್ಷಾಂತರವನ್ನು “ಅಥವಾ” ಇತ್ಯಾದಿ ಮಾತುಗಳಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

‘ಸಂಗಮ್ಯಂತೇ ಗುರೋರ್ಗಿರಃ’ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆ

भावदीपः - अस्मिन् पक्षे प्रश्नोत्तरयोस्तुल्यविभक्तिकत्वं चास्तीति
भावः । एतद्व्याख्यानोक्तिश्चाल्पश्रुतेरित्यधिकाशङ्कोत्थानाय । ‘सङ्गम्यन्ते
गुरोर्गिरः’ इति स्वप्रतिज्ञानुरोधाय चेति ज्ञेयम् ।

ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರಗಳಿಗೆ ತುಲ್ಯವಿಭಕ್ತಿಗಳೂ ಸಹ ಕೂಡುತ್ತವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದ್ದರಿಂದ “ಅಲ್ಪಶ್ರುತೇಃ” ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಭಾಗದಿಂದ ಹೆಚ್ಚಿನ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಲು ಆಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ “ಸಂಗಮ್ಯಂತೇ ಗುರೋರ್ಗಿರಃ” ಎಂಬ ತಮ್ಮ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ.

ಬ್ರಹ್ಮನ ಪಟ್ಟಣವಾದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿರಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ

ಭಾವದೀಪ: - ದೇಹಾದೇರ್ಭ್ರಹ್ಮ ಪ್ರತಿ ಪುರತ್ವಾಶ್ಚುಕ್ತಾವಪಿ ಸ್ಪಷ್ಟಂ ತತ್ರ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ಥಿತೇಽ-
ಪ್ರಾಪ್ತೇರನ್ಯಪುರಾದಾವನ್ಯಸ್ಯಾಪಿ ಸ್ಥಿತಿಸಮ್ಭವಾದಿತ್ಯಭಿಪ್ರೇತ್ಯ ಸಾಮಾನ್ಯೇನೋಕ್ತ
ಇತ್ಯುಕ್ತಮ್ ।

ದೇಹವು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ "ಪುರ" ಎನಿಸಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೂ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನ ಪಟ್ಟಣವಾದ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಇರಬೇಕೆಂದು ಎನಿಲ್ಲ. ಜೀವನೂ ಸಹ ಇರಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಬೇರೊಬ್ಬರು ಇರಬಾರದೆಂದೇನಿಲ್ಲ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ "ಉಕ್ತಃ" ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಹೃದಯಪದದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿ

ಭಾವದೀಪ: - ತಸ್ಯೈತದೇವ ನಿರುಕ್ತಂ ಹೃದಯಮಿತ್ಯುತ್ತರವಾಕ್ಯೋಕ್ತರೀತ್ಯಾ ಹೃದಯತ
ಇತಿ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತ್ಯಾ ಹೃದಯಪದೇನ ಹೃತ್ಪುಂಡರೀಕಸ್ಥದಹರಭೂತಾಕಾಶಂ ಗೃಹ್ಯತ ಇತಿ ಭಾವೇನಾಹ
- ಹೃದಯಪದಾಕಾಶ ಇತಿ ॥

"ತಸ್ಯೈತದೇವ ನಿರುಕ್ತಃ" ಎಂದು ಉತ್ತರವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ "ಹೃದಿ ಅಯತೇ" ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಹೃದಯಪದಕ್ಕೆ ಹೃದಯಪುಂಡರೀಕದಲ್ಲಿರುವ ಅಲ್ಪವಾದ ಭೂತಾಕಾಶವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ "ಹೃದಯಪದಾಕಾಶ" ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಭಾಂದೋಗ್ಯಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಭಾವದೀಪ: - ತರ್ಹಿ ಕಿಂ ತದತ್ರೇತಿ ಪ್ರಶ್ನಸ್ಯ ಯಾವಾನಿತ್ಯನೇನೋತ್ತರಿಸಿತತ್ವಾತ್ ।
'ಽಽಽಽ ಅಸ್ಮಿನ್ ಛಾವಾಪೃಥಿವೀ' ಇತ್ಯಾದಿ ವ್ಯರ್ಥಮಿತ್ಯತಃ ತತ್ತು ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯತ್ವೇ
ಹೇತುತ್ವೇನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಕಥನಮೇವೇತಿ ಛಾಂದೋಗ್ಯಭಾಷ್ಯಾನುರೋಧೇನ ವಾಕ್ಯಶೇಷಸ್ಯಾನ್ವಯಮಾಹ
- ಸ ಚೇತಿ ॥

ಹಾಗಾದರೆ "ಕಿಂ ತದತ್ರ" ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ "ಯಾವಾನ್ವಾ" ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ಆದ್ದರಿಂದ "ಉಭೇ ಅಸ್ಮಿನ್ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ" ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳು ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ

“ತತ್ತು ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವೃತ್ತೇ ಹೇತುತ್ವೇನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಕಥನಮೇವ” ಎಂಬ ಛಾಂದೋಗ್ಯಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ವಾಕ್ಯಶೇಷಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ “ಸ ಚ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

ಬ್ರಹ್ಮಪುರ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಛಾಂದೋಗ್ಯಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಭಾವದೀಪ: - ನचेति ॥ ‘तदेतत् सत्यं ब्रह्मपुरम्’ इति ह्यप्यस्यಾकाशस्ये
ब्रह्मपुरपदप्रयोगादित्यर्थः । ब्रह्माख्यं पुरं पूर्णत्वात् पुरमिति
तद्भाष्योक्तमेवाह - ब्रह्मैवेति ॥

“ತದೇತತ್ ಸತ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಂ” ಎಂದು ಹೃತ್ತದ್ದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿರುವವನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಪುರ ಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಎಂದು “ನಚ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿರುವ ‘ಬ್ರಹ್ಮಪುರ’ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ಣನಾದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು ಎಂದು ಛಾಂದೋಗ್ಯಭಾಷ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೇ “ಬ್ರಹ್ಮೈವ” ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

‘ಏತತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು

ಭಾವದೀಪ: - एतच्छब्देन, ‘यदिदमस्मिन् ब्रह्मपुरे’ इति ब्रह्मपुर-
शब्देनेत्यर्थः ॥ अस्याविनाशेति ॥ तथाच नाशाभावरूपलिङ्गेन
शरीरेऽनुपपन्नेन बाधकेन प्रकृतशरीरत्यागेन विष्णुग्रहणं युक्तम् ।

“ಏತಚ್ಚಬ್ದೇನ” ಎಂದರೆ “ಯದಿದಮಸ್ಮಿನ್ ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ” ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ‘ಬ್ರಹ್ಮಪುರ’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಎಂದರ್ಥ. “ಅಸ್ಯಾವಿನಾಶಿ” ಇತ್ಯಾದಿ ಮಾತಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - ‘ನಾಶಾಭಾವ’ ಎಂಬ ಲಿಂಗವು ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಅನುಪಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಶರೀರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ವಿಷ್ಣು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು.

ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದ್ಧಿಕರಣದಂತೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಭಾವದೀಪ: - यथा अदृश्यत्वनये ‘अक्षरात् सम्भवतीह विश्वम्’
इत्यत्राक्षरशब्देन ब्रह्मणः प्रकृतत्वेऽपि ‘अक्षरात्परतः परः’ इत्यत्र
परत्वावधित्वबाधकेन तत्राक्षरपदेन प्रकृतिग्रहणं तद्वदिति भावः ।

ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ "ಅಕ್ಷರಾತ್ಯಂಭವತೀಹ ವಿಶ್ವಂ" ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮವು ಪ್ರಕೃತನಾಗಿದ್ದರೂ "ಅಕ್ಷರಾತ್ಪರತಃ ಪರಃ" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪರತ್ವಾವಧಿತ್ವವೆಂಬ ಬಾಧಕವಿರುವ ಕಾರಣ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆಯೋ ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ 'ನಾಶಾಭಾವ' ಎಂಬ ಬಾಧಕವಿರುವುದರಿಂದ 'ವಿಷ್ಣು' ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು.

ಬ್ರಹ್ಮಪುರ ಪದದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಪ್ರಕೃತ

ಭಾವದೀಪ: - एतच्चोपलक्षणम् । बृहत्वात् पूर्णकामत्वाद् विष्णुः ब्रह्मपुराभिधः । तस्मिंस्तस्य पुरं देहः तस्मिन् हृदयमास्थितमित्युक्तदिशा पूर्वमपि ब्रह्मपुरपदेन विष्णोरपि प्रकृतत्वाद् द्वयोः प्रकृतत्वेऽपि बहूनां सह निर्देश इत्यानन्दमयनयटीकोक्तरीत्या सत्यं ब्रह्मपुरमित्यत्र विष्णुमात्रग्रहणं युक्तमित्यपि ज्ञेयम् ।

ಇದು ಉಪಲಕ್ಷಣ - "ಬೃಹತ್ವಾತ್ ಪೂರ್ಣಕಾಮತ್ವಾತ್ ವಿಷ್ಣುಃ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಾಭಿಧಃ । ತಸ್ಮಿನ್ ಸ್ವಸ್ಥ ಪುರಂ ದೇಹಸ್ತಸ್ಮಿನ್ ಹೃದಯಮಾಸ್ಥಿತಂ" ಎಂಬ ಉಕ್ತಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಹಿಂದೆಯೂ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಪದದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಪ್ರಕೃತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಇಬ್ಬರು ಪ್ರಕೃತರಾದಾಗ "ಬಹುನಾಂ ಸಹ ನಿರ್ದೇಶಃ" ಎಂದು ಆನಂದಮಯಾಧಿಕರಣದ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ "ಸತ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಂ" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ವಿಷ್ಣುವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು ತಪ್ಪಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ವಿಷ್ಣುವೇ ಬ್ರಹ್ಮಪುರ ಎನ್ನಲು ಏನು ನಿರ್ಬಂಧ ?

ಭಾವದೀಪ: - तर्हि उभयत्र वाक्यान्वयसामञ्जस्ये विष्णुरेवेति निर्बन्धे को हेतुरित्यत आकाशपक्ष एवान्वयाभाव इति न्यायविवरणोक्तमन्वयाभावं व्यनक्ति - नचेत्यादिना ॥

ಹಾಗಾದರೆ ಆಕಾಶ ಹಾಗೂ ಬ್ರಹ್ಮ ಎರಡರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ವಾಕ್ಯದ ಅನ್ವಯ ಸಮಂಜಸ-ವಾಗುತ್ತಿರಲು ವಿಷ್ಣುವೇ ಬ್ರಹ್ಮಪುರ ಎನಿಸಿದ್ದಾನೆಂದು ನಿರ್ಬಂಧ ಮಾಡಲು ಏನು ಕಾರಣ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಆಕಾಶ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೇ ಅನ್ವಯವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು "ಆಕಾಶಪಕ್ಷೇ ಏವ ಅನ್ವಯಾಭಾವಃ" ಎಂಬ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ "ನಚ" ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ.

ಅನೇಕ ವಿಕಲ್ಪಗಳ ನಿರಾಕರಣೆ

ಭಾವದೀಪ: - ತತ್ರ किं यावानिति वाक्ये पूर्वोक्तहृत्पुण्डरीकस्यदहराकाशस्यैव हृदयेऽवस्थानमुच्यते । अथ आकाशपदं सप्तम्यन्तमुपेत्य हृदये हृत्स्ये आकाशो व्याप्ताकाशोऽस्तीत्युच्यते । किं वा हृदये आकाश इति दहरमनूद्य यावानिति बाह्याकाश तुल्यतया तदेव विशिष्यत इति विकल्पान् हृदि कृत्वा आद्यं निराह - यावान् वा इत्यस्येति ॥

“ಯಾವಾನ್ವಾ” ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಹೃತ್ತುಂಡರೀಕದಲ್ಲಿ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನೇ ಹೃದಯದಲ್ಲಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆಯೋ? ಅಥವಾ ಆಕಾಶಪದವನ್ನು ಸಪ್ತಮ್ಯಂತವಾಗಿ ವಿವಕ್ಷಿಸಿ ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತಾಕಾಶವಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆಯೋ? ಅಥವಾ ‘ಆಕಾಶ’ ಎಂದು ದಹರಾಕಾಶವನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡಿ “ಯಾವಾನ್ವಾ” ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಬಾಹ್ಯಾಕಾಶದ ಸಮಾನತೆಯನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆಯೋ? ಇದೇ ಮೊದಲಾದ ವಿಕಲ್ಪಗಳನ್ನು ಹೃದಯದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಮೊದಲನೆಯ ವಿಕಲ್ಪವನ್ನು “ಯಾವಾನ್ವಾ ಇತ್ಯಸ್ಯ” ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಅನ್ವೇಷಣವು ಅಯುಕ್ತ

ಭಾವದೀಪ: - हृदये आकाश इत्येतावता पूर्तेरिति भावः । द्वितीयं निराह - नहीति ॥ तदभावादिति ॥ ईश्वरवदचिन्त्यशक्त्यभावेन व्याप्ताकाशस्य दहराकाशस्यत्वाभावात् । छान्दोग्यभाष्योक्तदिशा ‘तमेवैकं जानथ’ इति ब्रह्मण एवान्वेष्टव्यत्वोक्त्या आकाशो अन्वेष्टव्यत्वायोगाच्चेत्यर्थः ।

ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ “ಹೃದಯೇ ಆಕಾಶಃ” ಎಂದಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದ್ದರೆ ಸಾಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷವನ್ನು ‘ನಹಿ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ‘ತದಭಾವಾತ್’ ಎಂದರೆ ಈಶ್ವರನಂತೆ ಅಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಿ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ವ್ಯಾಪ್ತಾಕಾಶವು ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿಲ್ಲ ಎಂದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಛಾಂದೋಗ್ಯಭಾಷ್ಯದ ಪ್ರಕಾರ “ತಮೇವೈಕಂ ಜಾನಥ” ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅನ್ವೇಷಣವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಅನ್ವೇಷಣವು ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಹೃದಯಾಕಾಶವು ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ

ಭಾವದೀಪ: - ತೃತೀಯಂ ನಿರಾಹ - ನಾಪೀತಿ ॥ ವ್ಯಾಸತ್ವೇತಿ ॥ ಇಶ್ವರವದಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಯ
ಭಾವಾದಿತಿ ಭಾವ: ।

ಮೂರನೆಯ ಪಕ್ಷವನ್ನು "ನಾಪಿ" ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ವ್ಯಾಪ್ತತ್ವವೆಂದರೆ ಈಶ್ವರನಂತೆ ಆಚಂತ್ಯಶಕ್ತಿ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಹೃದಯಾಕಾಶವು ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವವೇ ಅಯುಕ್ತ

ಭಾವದೀಪ: - ನಹಿ 'ದ್ವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದೇರ್ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವಂ' 'ತಮೇವೈಕಂ ಜಾನಥ
ಆತ್ಮಾನಮ್ ಅನ್ಯಾ ವಾಚೋ ವಿಮುಚ್ಛಥ' ಇತಿ ಹಿ ಶ್ರುತಿರिति ಛಾಂದೋಗ್ಯಭಾಷ್ಯೋಕ್ತಂ
ದೋಷಮಾಹ - ಮುಖ್ಯತ ಇತಿ ॥

ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವವೇ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ "ತಮೇವೈಕಂ ಜಾನಥ
ಆತ್ಮಾನಮ್ ಅನ್ಯಾ ವಾಚೋ ವಿಮುಚ್ಛಥ" ಎಂದಷ್ಟೇ ಶ್ರುತಿ ಇರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ
ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ದೋಷವನ್ನು "ಮುಖ್ಯತಃ" ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ
ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಮುಖ್ಯವಾದ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ

ಭಾವದೀಪ: - ತದಾಧಾರತಯೇತಿ ಪ್ರಾಗುಕ್ತದಿಶಾ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಪ್ರಕಾರತಯಾ
ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವಮಸ್ತೀತ್ಯತೋ ಮುಖ್ಯತ ಇತ್ಯುಕ್ತಮ್ । ವಕ್ಷ್ಯತಿ ಚ 'ಅವಸ್ಥಿತೇರಿತಿ
ಕಾಶಾಕೃತ್ಸ್ನಃ' ಇತಿ ಸ್ತೋತ್ರಮುಖ್ಯತೋ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವಮिति ಭಾವ: ।

ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಮುಖ್ಯವಾದ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲವೇ?
"ತದಾಧಾರತಯಾ" ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇವುಗಳ
ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯೆಯನ್ನು ಏಕೆ ಹೇಳಬಾರದು? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ "ಮುಖ್ಯತಃ" ಎಂದು ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.
'ಅವಸ್ಥಿತೇರಿತಿ ಕಾಶಾಕೃತ್ಸ್ನಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಮುಖ್ಯವಾದ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವವನ್ನೇ ಇವುಗಳಿಗೆ
ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಮುಖ್ಯವಾದ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವವು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಪದಗಳ ಪೂರಣೆ

ಭಾವದೀಪ: - पूर्वोक्तशङ्कापरिहारकत्वेनापि तदित्यादिभाष्यमवतार्य
व्याचष्टे - नन्वेवमिति ॥ अङ्गीकारेऽपीति ॥ यथा साक्षाद् हृत्पद्मस्थत्वे
विरोधस्तथैवमङ्गीकारेऽपीत्यपेरर्थः । भाष्येऽपेक्षितं पूरयति -
नचैवमङ्गीकारेऽपीति ॥ १७ ॥

ಹಿಂದಿನ ಶಂಕೆಯ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ "ತತ್" ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ ಎಂದು ಅವತಾರಿಕೆಯನ್ನು ಹೇಳಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ "ನನ್ನೇಮ್" ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ. "ಅಂಗೀಕಾರೇಽಪಿ" ಎಂದರೆ ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ ಹೃತ್ತದ್ವೈತ್ಯವನ್ನು ನೇರ ಹೇಳಿದರೆ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆಯೋ ಅದರಂತೆ ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಹೃತ್ತದ್ವೈತ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದರೂ ಕೂಡ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆಂದರ್ಥ. ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಪದಗಳನ್ನು ಪೂರ್ತಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು "ನಚೈವ ಮಂಗೀಕಾರೇಽಪಿ" ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

'ಇತರಪರಾಮರ್ಶಾತ್ ಇತಿ ಚೇನ್ನಾಸಂಭವಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ब्रह्मसूत्रम् - इतरपरामर्शात् इति चेन्नासम्भवात् ॥ १८ ॥

ಅನುವಾದ - 'ಸ್ವೇನ ರೂಪೇಣಾಭಿನಿವೃದ್ಧತೇ' ಎಂಬುದಾಗಿ. ಪ್ರಕೃತನಾದ ಜೀವನನ್ನೇ 'ವಿಷ ಆತ್ಮಾ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ವಿಷತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜೀವನೇ ಹೃದಯಪದ್ಧಸ್ಥನಾಗಬೇಕಲ್ಲವೆ ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಹೃದಯಪದ್ಧಸ್ಥನಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿತವಾದ ಪಾಪಲೇಪರೂಪಿತ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಬರಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ.

ಅರ್ಥ -- ಇತರಪರಾಮರ್ಶಾತ್ = 'ಪರಂಜ್ಯೋತಿರುಪಸಂಪದ್ಯ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಸಕ್ತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನನಾದ ಜೀವನು 'ಏಷ ಆತ್ಮಾ' ಎಂಬ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿರುವ 'ಏತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಃ - ಇತಿ = ಚೇತ್, ಜೀವನೇ ಹೃದಯಪದ್ಧಸ್ಥನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಆಕ್ಷೇಪ.

ನ = ಇದು ತಪ್ಪು. ಅಸಂಭವಾತ್ = ಜೀವನಿಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅಪಹತವಾಪ್ತವಾದ ಗುಣಗಳು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಬರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ಹೃದಯಕಮದಲ್ಲಿರುವ ಆತ್ಮನು ಜೀವನಲ್ಲ

ब्रह्मसूत्रभाष्यम् - ॥ इतरपरामर्शात् स इति चेन्नासम्भवात् ॥

‘परंज्योतिरुपसमपद्य स्वेन रूपेणाभिनिष्पद्यते,’ (छा. ೬-೧೨-೩)

‘एष आत्मेति होवाच’ (छा. ೪-೧೫-೧) इति जीवपरामर्शात् स इति चेत्,

ಅನುವಾದ - 'ಪರಂಜ್ಯೋತಿಸ್ವರೂಪನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಿ ತನ್ನ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ರೂಪದಿಂದ ಪ್ರಕಟನಾಗುತ್ತಾನೆ ಇವನೇ ಜೀವಾತ್ಮನು', ಹೀಗೆ 'ಯ ಆತ್ಮಾ ಅಪಹತವಾಪ್ತಾ' ಎಂಬುದಾಗಿ, ಪ್ರಸಕ್ತನಾದ ಹೃದಯಸ್ಥನಾದ ಆತ್ಮನನ್ನು 'ಏಷ ಆತ್ಮಾ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜೀವಾತ್ಮನೇ ಹೃದಯಸ್ಥನಾಗುತ್ತಾನೆಲ್ಲವೇ ?

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಭಗವಂತನಲ್ಲಿರುವ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥತ್ವಲಿಂಗವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಮಾಡಿ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಆಕ್ಷೇಪ ಭಾಗವನ್ನಷ್ಟೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ -

ಪರಂಜ್ಯೋತಿಃ = ಪರಂಜ್ಯೋತಿಸ್ವರೂಪನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು, ಉಪಸಂಪದ್ಯ = ಹೊಂದಿ, ಸ್ವೇನ ರೂಪೇಣ = ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ತನ್ನ ರೂಪದಿಂದ, ಅಭಿನಿಷ್ಠದೇ = ಪ್ರಕಟಗೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಏಷ ಆತ್ಮಾ = ಇವನೇ ಜೀವಾತ್ಮನು, ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಹೋವಾಚ = ಹೇಳಿದರು ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ, ಇತಿ = ಎಂದು, ಜೀವಪರಾಮರ್ಶಾತ್ = 'ಯ ಆತ್ಮಾ

ಅಪಹತಪಾಪಾ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಜೀವನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶೆ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ,
ಸಃ = ಜೀವನು, ಹೃತ್ ಪದ್ಧನು, ಇತಿ ಚೇತ್ = ಹೀಗೆ ಆಕ್ಷೇಪವುಂಟಾದರೆ-

ಜೀವನಲ್ಲಿ ಅಪಹತಪಾಪಾತ್ಮವು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿಲ್ಲ

ब्रह्मसूत्रभाष्यम् - न । तस्य स्वतोऽपहतपाप्मत्वायसम्भवात् ॥

ಅನುವಾದ - ಇದು ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ ಜೀವನು ಈಶ್ವರನನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸದೇ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ
ಅಪಹತಪಾಪನಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- 'ಧೃತೇಶ್ಚ' ಸೂತ್ರದಿಂದ 'ಅಸ್ಯ ಅಸ್ಮಿನ್ನುಪಲಭ್ಯೇಃ'
ಎಂಬುದನ್ನು ಅನುವೃತ್ತಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಪರಿಹಾರ ಅಂಶವನ್ನಷ್ಟೇ
ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ನ = ಇದು ತಪ್ಪು, ತಸ್ಯ = ಆ ಜೀವನಿಗೆ, ಸ್ವತಃ = ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ,
ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿ = ಅಪಹತಪಾಪತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳು,
ಅಸಂಭವಾತ್ = ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

सत्तर्कद्विपಾವಳಿ

'ಇತರಪರಾಮರ್ಶಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥ

सत्तर्कदीपावळिः - इतरपरामर्शात् स इति चेन्नासम्भवात् ॥ १८ ॥

'एष आत्माऽपहतात्मा' इत्यादिवाक्यवशाद् दहराकाशस्थितो विष्णुरेव
द्याವಾಪೃಥಿವ್ಯಾಧಾರ ಇತ್ಯುಕ್ತಮ್, ತನ್ನ ।

'ಇತರ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥ ಹೀಗಿದೆ - 'ಏಷ ಆತ್ಮಾ ಅಪಹತಪಾಪಾ' ಇತ್ಯಾದಿ
ವಾಕ್ಯದ ಬಲದಿಂದ ಹೃದಯದ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವವನು, ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಇವನು
ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಧಾರನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಲಾಯಿತು, ಇದು ತಪ್ಪು.

ಅರ್ಥ -- ಇತರಪರಾಮರ್ಶಾತ್ = 'ಪರಂಜ್ಯೋತಿರೂಪಸಂಪದ್ಯ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಸಕ್ತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನನಾದ ಜೀವನು 'ಏಷ ಆತ್ಮಾ' ಎಂಬ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿರುವ 'ಏತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಃ - ಇತಿ = ಚೇತ್, ಜೀವನೇ ಹೃದಯಪದ್ವಸ್ಥನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಆಕ್ಷೇಪ.

ನ = ಇದು ತಪ್ಪು. ಅಸಂಭವಾತ್ = ಜೀವನಿಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅಪಹತವಾಪತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಬರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ಹೃದಯಕಮದಲ್ಲಿರುವ ಆತ್ಮನು ಜೀವನಲ್ಲ

ब्रह्मसूत्रभाष्यम् — ॥ इतरपरामर्शात् स इति चेन्नासम्भवात् ॥

‘परंज्योतिरूपसम्यय स्वेन रूपेणाभिनिष्पद्यते,’ (ಛಾ.೮-೧೨-೩)

‘एष आत्मेति होवाच’ (ಛಾ.೪-೧೫-೧) इति जीवपरामर्शात् स इति चेत्,

ಅನುವಾದ - 'ಪರಂಜ್ಯೋತಿಸ್ವರೂಪನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಿ ತನ್ನ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ರೂಪದಿಂದ ಪ್ರಕಟನಾಗುತ್ತಾನೆ ಇವನೇ ಜೀವಾತ್ಮನು', ಹೀಗೆ 'ಯ ಆತ್ಮಾ ಅಪಹತವಾಪ್ತಾ' ಎಂಬುದಾಗಿ, ಪ್ರಕೃತನಾದ ಹೃದಯಸ್ಥನಾದ ಆತ್ಮನನ್ನು 'ಏಷ ಆತ್ಮಾ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜೀವಾತ್ಮನೇ ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಥನಾಗುತ್ತಾನಲ್ಲವೇ ?

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಭಗವಂತನಲ್ಲಿರುವ ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಥತ್ವಲಿಂಗವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಮಾಡಿ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಆಕ್ಷೇಪ ಭಾಗವನ್ನಷ್ಟೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ -

ಪರಂಜ್ಯೋತಿಃ = ಪರಂಜ್ಯೋತಿಸ್ವರೂಪನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು, ಉಪಸಂಪದ್ಯ = ಹೊಂದಿ, ಸ್ವೇನ ರೂಪೇಣ = ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ತನ್ನ ರೂಪದಿಂದ, ಅಭಿನಿಷ್ಪದ್ಯತೇ = ಪ್ರಕಟಗೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಏಷ ಆತ್ಮಾ = ಇವನೇ ಜೀವಾತ್ಮನು, ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಹೋವಾಚ = ಹೇಳಿದರು ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ, ಇತಿ = ಎಂದು, ಜೀವಪರಾಮರ್ಶಾತ್ = 'ಯ ಆತ್ಮಾ

ಅಪಹತಪಾಪಾ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಜೀವನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶೆ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ,
ಸಃ = ಜೀವನು, ಹೃತ್‌ಪದ್ವಸ್ತುನು, ಇತಿ ಚೇತ್ = ಹೀಗೆ ಆಕ್ಷೇಪವುಂಟಾದರೆ-

ಜೀವನಲ್ಲಿ ಅಪಹತಪಾಪಾತ್ಮವು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿಲ್ಲ

ब्रह्मसूत्रभाष्यम् - न । तस्य स्वतोऽपहतपाप्मत्वायसम्भवात् ॥

ಅನುವಾದ - ಇದು ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ ಜೀವನು ಈಶ್ವರನನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸದೇ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ
ಅಪಹತಪಾಪಾತ್ಮನಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- 'ಧೃತೇಶ್ಚ' ಸೂತ್ರದಿಂದ 'ಅಸ್ಯ ಅಸ್ಮಿನ್ನುಪಲಬ್ಧೇಃ'
ಎಂಬುದನ್ನು ಅನುವೃತ್ತಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಪರಿಹಾರ ಅಂಶವನ್ನಷ್ಟೇ
ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ನ = ಇದು ತಪ್ಪು, ತಸ್ಯ = ಆ ಜೀವನಿಗೆ, ಸ್ವತಃ = ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ,
ಅಪಹತಪಾಪಾತ್ಮತ್ವಾದಿ = ಅಪಹತಪಾಪಾತ್ಮತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳು,
ಅಸಂಭವಾತ್ = ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

सत्तर्कदೀपावली

'ಇತರಪರಾಮರ್ಶಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥ

सत्तर्कदीपावलि: - इतरपरामर्शात् स इति चेन्नासम्भवात् ॥ १८ ॥

'एष आत्माऽपहतापाप्मा' इत्यादिवाक्यवशाद् दहराकाशस्थितो विष्णुरेव
यावापृथिव्याधार इत्युक्तम्, तन्न ।

'ಇತರ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥ ಹೀಗಿದೆ - 'ಏಷ ಆತ್ಮಾ ಅಪಹತಪಾಪಾ' ಇತ್ಯಾದಿ
ವಾಕ್ಯದ ಬಲದಿಂದ ಹೃದಯದ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವವನು, ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಇವನು
ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಧಾರನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಲಾಯಿತು, ಇದು ತಪ್ಪು.

ದಹರಾಕಾಶಸ್ಥಿತನಾದವನು ಜೀವನಲ್ಲವೇ ?

ಸತ್ತಕದೀಪಾವಹಿ: - ದಹರಾಕಾಶಸ್ಥಿತಸ್ಯ ಜೀವಸ್ಯೈವ 'ಪರಂ ಜ್ಯೋತಿರೂಪಸಂಪದ್ಯ ಸ್ವೇನ ರೂಪೇಣಾಭಿನಿಷ್ಪದ್ಯತೇ, ಏಷ ಆತ್ಮೇತಿ ಹೋವಾಚ' ಇತಿ ಪರಾಮರ್ಶಾದಿತಿ ಚೇತ್,

ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ ಜೀವನೇ 'ಪರಂ ಜ್ಯೋತಿರೂಪಸಂಪದ್ಯ ಸ್ವೇನ ರೂಪೇಣಾಭಿನಿಷ್ಪದ್ಯತೇ' ಎಷ್ಟು ಆತ್ಮೇತಿ ಹೋವಾಚ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಇಂತಹ ಜೀವನನ್ನೇ ದಹರಾಕಾಶಸ್ಥಿತನೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಲ್ಲವೇ?

ಅಪಹತಪಾಪೃತ್ವದ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಅಸಂಭಾವಿತ

ಸತ್ತಕದೀಪಾವಹಿ: - ಮೈವಮ್ । ಜೀವಸ್ಯಾಪಹತಪಾಪಮತ್ವಾದಿಧರ್ಮಾಸಂಭವೇನಾತ್ರಾತ್ಮ-
ಶಬ್ದೇನ ನಿರ್ದೇಶಾಸಂಭವಾತ್ ।

ಈ ಆಕ್ಷೇಪವು ತಪ್ಪು. ಜೀವನಲ್ಲಿ ಅಪಹತಪಾಪೃತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳು ಅಸಂಭಾವಿತಗಳಾಗಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಆತ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ಜೀವನನ್ನು ನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಮುಕ್ತಜೀವನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲಾಗದು

ಸತ್ತಕದೀಪಾವಹಿ: - 'ಪರಂ ಜ್ಯೋತಿರೂಪಸಂಪದ್ಯ ಸ್ವೇನ ರೂಪೇಣಾಭಿನಿಷ್ಪದ್ಯತೇ, ಸ ತತ್ರ ಪರ್ಯೇತಿ ಜಕ್ಷನ್ ಕ್ರೀಡನ್ ರಮಮಾಣಃ' ಇತ್ಯುಪರಿತನವಾಕ್ಯೇನ ಮುಕ್ತಜೀವಪ್ರತಿತೆ: । ಮುಕ್ತಸ್ಯಾಪಹತಪಾಪಮತ್ವಾದಿಗುಣಕಾತ್ಮತ್ವ- ಸಂಭವ ಇತಿ ಚೇತ್,

'ಪರಂ ಜ್ಯೋತಿರೂಪಸಂಪದ್ಯ ಸ್ವೇನ ರೂಪೇಣಾಭಿನಿಷ್ಪದ್ಯತೇ, ಸ ತತ್ರ ಪರ್ಯೇತಿ ಜಕ್ಷನ್ ಕ್ರೀಡನ್ ರಮಮಾಣಃ' ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದ ಬಲದಿಂದ ಮುಕ್ತನಾದ ಜೀವನು ಪ್ರಸಕ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಮುಕ್ತನಾದ ಜೀವನಲ್ಲದರೂ ಅಪಹತಪಾಪೃತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಆತ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ಅವನನ್ನು ನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡಬಹುದಲ್ಲವೇ?

ಶ್ರುತಿಗೆ ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ

**ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ: - ಮೈವಮ್ । ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥತ್ವಾತ್ । ನಹಿ ಮುಖ್ಯೇ ಸತ್ಯಮುಖ್ಯಂ
ಯುಜ್ಯತೇ ।**

ಈ ಶಂಕೆಯು ಸರಿಯಲ್ಲ, ಹಾಗೇನಾದರೂ ಮುಕ್ತ ಜೀವನನ್ನು ನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡಿದರೆ, ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಶ್ರುತಿಗೆ ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನೇ ಸುಲಭವಾಗಿ ಹೇಳಲು ಬರುವಾಗ ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು ನ್ಯಾಯವಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಪಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ, ಅಮುಖ್ಯವಾದ ಆತ್ಮಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದ ಮುಖ್ಯಜೀವನನ್ನು ಪರಿತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿ ಮುಖ್ಯನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವದ್ವಿಗುಣಗಳಿಂದ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ.

ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ಏತತ್' ಪದದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಬೇಕು

**ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ: - ನचैष य आत्मेति जीवपरामर्शविरोधः, यं परं
ज्योतिशब्दाभिधेयमुपसम्पद्य स्वेन रूपेणाभिनिष्पद्यते । एष आत्मेति
परमात्मन एव परामर्शोपपत्तेः।**

॥ इति श्रीपद्मनाभतीर्थविरचितसत्तर्कದೀಪಾವಳ್ಯಾಮ್: ದಹರಾಧಿಕರಣಮ್ ॥

ಹಾಗಾದರೆ 'ಏಷಃ ಯ ಆತ್ಮಾ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಜೀವನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಿದ್ದಕ್ಕೆ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದಲ್ಲವೆ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು. ಯಾವ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ 'ಜ್ಯೋತಿಃ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಿ ತನ್ನ ನೈಜಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೋ ಅಂತಹ ವಿಷ್ಣುವೇ 'ಆತ್ಮಾ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಹೀಗೆ 'ಏಷ ಆತ್ಮಾ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ಏತತ್' ಪದದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬೇಕು.

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿಯಲ್ಲಿ

ದಹರಾಧಿಕರಣದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು ॥

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಹೃದಯಪದ್ಧತವೆಂಬ ಲಿಂಗದ ಆಕ್ಷೇಪ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಇತರಪರಾಮರ್ಶಾತ್ ಸ ಇತಿ ಚೇನಾಸಮ್ಮಭವಾತ್ ॥ ೧೮ ॥

ಭಗವತೋ ಹೃತ್ಪದ್ಧತವ್ಯವ್ಯವಸ್ಥಾತ್ ಸಮಾಧತ್ಸೂತ್ರಮುಪನ್ಯಸ್ಯಾಸ್ಸಕ್ಷೇಪಾಂಶಂ ತಾವವ್ಯಾಚಛೇ
- ಇತರೇತಿ ॥

ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಸಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಹೃದಯಪದ್ಧತವೆಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಿ ಅದರ ಸಮಾಧಾನಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರವನ್ನು ರಚಿಸಿ, ಆಕ್ಷೇಪಾಂಶವನ್ನು ಮೊದಲು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಇತರ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

ಹೃದಯಪದ್ಧತವನ್ನು ಜೀವನವೆಂಬ ಆಕ್ಷೇಪ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - 'ಪರಂ ಜ್ಯೋತಿರೂಪಸಂಪದ್ಯ ಸ್ವೇನ ರೂಪೇಣ ಅಭಿನಿಷ್ಪದ್ಯತೇ' ಇತ್ಯುಕ್ತಸ್ಯ ಜೀವಸ್ಯ 'ಏಷ ಆತ್ಮೇತಿ ಹೋವಾಚ' ಇತಿ ಹೃತ್ಪದ್ಧತಾತ್ಮತಯಾ ಪರಾಮರ್ಶಾಜೀವ
ಏವ ಹೃತ್ಪದ್ಧತಸ್ಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ।

'ಪರಂಜ್ಯೋತಿರೂಪಸಂಪದ್ಯ ಸ್ವೇನ ರೂಪೇಣ ಅಭಿನಿಷ್ಪದ್ಯತೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಜೀವನನ್ನು 'ಏಷ ಆತ್ಮೇತಿ ಹೋವಾಚ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೃದಯಪದ್ಧತವೆಂದು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಹೃದಯಪದ್ಧತವಾದವನು ಜೀವನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಆಕ್ಷೇಪ.

ಜೀವನಲ್ಲಿ ಅಸಂಭಾವಿತವಾದ ಧರ್ಮಗಳು

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಪರಿಹಾರಾಂಶಂ ವ್ಯಾಚಛೇ - ನೇತಿ ॥ ನ ಜೀವೋ ಹೃತ್ಪದ್ಧತಃ ।
ಹೃತ್ಪದ್ಧತಸ್ಯೇಪಹತಪಾಪ್ತತ್ವಾದಿಗುಣಶ್ರವಣಾತ್ತ್ವೇಷಾಂ ಜೀವೇಸಮ್ಮಭವಾತ್ ।

ಈ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಪರಿಹಾರ ನೀಡುವ ಸೂತ್ರದ ಭಾಗವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ನ' ಇತ್ಯಾದಿ ಮಾತುಗಳಿಂದ. ಜೀವನು ಹೃತ್ವದ್ವಸ್ಥನಲ್ಲವೆಂದು ಅರ್ಥ. ಏಕೆಂದರೆ ಹೃತ್ವದ್ವಸ್ಥನಲ್ಲಿ ಅಪಹತಪಾಪೃತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳು ಶ್ರುತವಾಗಿವೆ. ಇಂತಹ ಗುಣಗಳು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಅಸಂಭಾವಿತ.

ಮುಕ್ತಜೀವನಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಅಸಂಭಾವಿತ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನ ಚ ವಾಚ್ಯಂ ಮುಕ್ತಜೀವೇ ತತ್ಸಮ್ಮಿವಾತ್ ಜೀವ ಏವ
ಭಾವಿಭಾವೇನೋಚ್ಯತ ಇತಿ ।

ಮುಕ್ತಜೀವನಲ್ಲಿ ಅಪಹತಪಾಪೃತ್ವಾದಿಗುಣಗಳು ಇರುವುದರಿಂದ, ಮುಂದೆ ಬರುವ ಗುಣಗಳನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ ಸಂಸಾರಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಅಂತಹ ಗುಣಗಳುಳ್ಳವನೆಂದು ಹೇಳಿರಬಹುದಲ್ಲವೆ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು.

ಹೃತ್ವದ್ವಸ್ಥನಾದವನು ಶ್ರೀಹರಿ ಮಾತ್ರ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಮುಕ್ತಸ್ಯಾಪ್ಯಸ್ವಾತನ್ತ್ರ್ಯೇಣ ತದಸಮ್ಮಿವಾತ್ । ಅತಃ
ಸ್ವಾತನ್ತ್ರ್ಯೇಣಾಪಹತಪಾಪೃತ್ವಾದಿಗುಣೋ ಹರಿರೇವ ಹೃತ್ಪನ್ನಗತ ಇತಿ ಭಾವಃ ॥

ಮುಕ್ತನಲ್ಲಿ ಅಪಹತಪಾಪೃತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳು ಇರಬಹುದು, ಆದರೆ ಅಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದಿಂದಷ್ಟೇ ಆ ಗುಣಗಳು ಬಂದಿರುತ್ತವೆ. ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಅಪಹತಪಾಪೃತ್ವಾದಿ-ಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸುವುದೇ ನ್ಯಾಯಸಮ್ಮತವಾದುದು. ಮುಖ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಲು ಬರುವಾಗ ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು ತಪ್ಪು. ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಹೃತ್ವದ್ವಸ್ಥನಲ್ಲದ್ದನೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

ಭಾವದೀಪ

ಯಾರನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸ ಬೇಕು ?

ಭಾವದೀಪ: - ಇತರಪರಾಮರ್ಶಾತ್ ಸ ಇತಿ ಚೇನಾಸಮ್ಮವಾತ್ ॥ ೧೮ ॥

ಪರಾಮರ್ಶಾದಿತಿ ॥ “ಎಷ ಸಂಪ್ರಸಾದೋಽಸ್ಮಾಚ್ಚರೀರಾತ್ ಸಮುತ್ಥಾಯ ಪರಂ ಜ್ಯೋತಿಃ” ಇತಿ ಪೂರ್ವಾಕ್ಯೇ “ಸಂಪ್ರಸಾದ” ಪದೇನ ಪ್ರಕೃತಸ್ಯ “ಅಭಿನಿಷ್ಪದ್ಯತೇ” ಇತಿ ಕರ್ತೃತ್ವೇನೋಕ್ತಸ್ಯ ಜೀವಸ್ಯ “ಎಷಃ” ಇತಿ ಪರಾಮೃಶ್ಯ ಆತ್ಮಪದೇನ ‘ಯ ಆತ್ಮಾಽಪಹತಪಾಪ್ಮಾ ವಿಜರೋ ವಿಮೃತ್ಯುಃ’ ಇತ್ಯುಕ್ತ ಹೃತ್ಪದ್ವಯಾತ್ಮತವವಿಧಾನಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ।

ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ “ಪರಾಮರ್ಶಾತ್” ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - “ಎಷ ಸಂಪ್ರಸಾದೋಽಸ್ಮಾಚ್ಚರೀರಾತ್ಸಮುತ್ಥಾಯ ಪರಂ ಜ್ಯೋತಿಃ” ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ “ಸಂಪ್ರಸಾದ” ಪದದಿಂದ ಪ್ರಕೃತನಾದವನಿಗೆ “ಅಭಿನಿಷ್ಪದ್ಯತೇ” ಎಂದು ಕರ್ತೃತ್ವದ ಹೇಳಲಾದ ಜೀವನನ್ನೇ “ಎಷಃ” ಎಂದು ಪರಾಮರ್ಶೆ ಮಾಡಿ ಆತ್ಮಪದದಿಂದ “ಯ ಆತ್ಮಾಽಪಹತಪಾಪ್ಮಾ ವಿಜರೋ ವಿಮೃತ್ಯುಃ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಹೃತ್ಪದದಲ್ಲಿರುವ ಆತ್ಮನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯೊಂದಿಗೆ ಅನ್ವಯ

ಭಾವದೀಪ: - ಶೇಷಪೂರ್ವಾ ಸ ಇತಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾರ್ಥಮಾಹ - ಜೀವ ಏವೇತಿ ॥ ನೇತೃಸ್ಯ ಪೂರ್ವತನಪ್ರತಿಜ್ಞಾಪಾನ್ವಯಂ ದರ್ಶಯನ್ ಹೇತುಸಾಧ್ಯಯೋರವೈಯ್ಯಧಿಕರಣಯಾ ಭಾಷ್ಯಂ ವ್ಯಾಚರೇ - ನ ಜೀವ ಇತಿ ॥

ವಾಕ್ಯದ ಉಳಿದ ಪದಗಳನ್ನು ಪೂರ್ತಿ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ “ಸಃ” ಎಂಬ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ “ಜೀವ ಏವ” ಎಂಬುದಾಗಿ. “ನ” ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯೊಂದಿಗೆ ಅನ್ವಯವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ ಹೇತು ಮತ್ತು ಸಾಧ್ಯಗಳಿಗೆ ವೈಯಕ್ತಿಕರಣವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ “ನ ಜೀವ” ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

ನಿರಪೇಕ್ಷವಾದ ಅರ್ಥವೇ ಗ್ರಾಹ್ಯ

ಭಾವದೀಪ: - स्वत इति पदं शङ्खपूर्वं व्यनक्ति - नचेति ॥ स्वातन्त्र्येणेति॥
सापेक्षनिरपेक्षयोर्निरपेक्षमेव श्रुतौ स्वीकर्तव्यमिति भावः ॥१८॥

“ಸ್ವತಃ” ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಶಂಕೆ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ “ನಚ” ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ. “ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯೇಣ” ಎಂದರೆ ಸಾಪೇಕ್ಷ ಹಾಗೂ ನಿರಪೇಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ನಿರಪೇಕ್ಷವಾದದ್ದನ್ನೇ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

‘ಉತ್ತರಾಚ್ಛೇದಾವಿಭೂತಸ್ವರೂಪಸ್ತು’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ
ब्रह्मसूत्रम् - उत्तराच्चेदाविर्भूतस्वरूपस्तु ॥ १ ॥

ಅನುವಾದ - ‘ಸ ತತ್ರ ಪರ್ಯೇತಿ’ ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವದೇ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಈ ಹೇತುವಿನಿಂದ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವ ಮೊದಲಾದವೂ ಸಹ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತವಲ್ಲವೆ ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ಅದೇ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತನಾದ ಜೀವನ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ ಹೊರತು ಸಂಸಾರಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿರುವ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುವ ಜೀವನ ಉಲ್ಲೇಖವಿಲ್ಲ. ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆದಾಗ ಪಾಪರಹಿತನಾಗಿದ್ದರೂ ಸಂಸಾರಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪಾಪಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನೇ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ.

ಅರ್ಥ -- ‘ತು’ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ‘ಏವ’ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ. ‘ಣ’ ಎಂಬುದನ್ನು ಶೇಷಪೂರಣ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಉತ್ತರಾತ್ = ‘ಸ ತತ್ರ ಪರ್ಯೇತಿ’ ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗೆ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಗಳು ಪ್ರತೀತವಾಗುತ್ತಿವೆ ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ವಿಷ್ಣುಲೋಕತ್ವಾದಿಗಳನ್ನೂ ಕೂಡಿಸಬಹುದು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಜೀವನು ಹೃದಯಪದ್ಧಸ್ಥನಾಗುತ್ತಾನಲ್ಲವೆ ? ಎಂದರೆ ಇದು ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ ಯಾವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿಗಳು ಶ್ರುತವಾಗಿವೆಯೋ ಅದೇ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ‘ಸ್ವೇನ ರೂಪೇಣ ಜೀವೋ ಅಭಿನಿಷ್ಠದ್ಯತೇ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಆವಿರ್ಭೂತ ಸ್ವರೂಪನಾದ ಮುಕ್ತಜೀವನ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ, ಹೊರತಾಗಿ ಜೀವಸಾಮಾನ್ಯನ ಉಲ್ಲೇಖವಿಲ್ಲ. ಮುಕ್ತನಾದರೂ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವ ಮುಂತಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನು ಅಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮುಕ್ತನಿಗೂ ಕೂಡ ಹೃದಯಪದ್ಧಸ್ಥತ್ವವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ವಿಹರಿಸುವ ಜೀವನೇಕೆ ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಥನಾಗಬಾರದು ?

ब्रह्मसूत्रभाष्यम् - ॥ उत्तराखेदाविर्भूतस्वरूपस्तु ॥

‘स तत्र पर्येति जक्षन् क्रीडन् रममाणः’ (छा.೮-೧೨-೩)

इत्याद्युत्तरवचनाजीव एवेति चेत्,

ಅನುವಾದ - ಛಾಂದೋಗ್ಯದ ಮುಂದಿನ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಖಂಡದಲ್ಲಿ, ‘ಮುಕ್ತ ಜೀವನು ಭಗವಂತನ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ತಿನ್ನುತ್ತಾ ಆಟವಾಡುತ್ತಾ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾನೆ’ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೂ ಜೀವನೇ ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಥನಾಗಬೇಕಲ್ಲವೇ ?

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಜೀವನಲ್ಲಿ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವವನ್ನು ಏಕೆ ಹೇಳಬಾರದು? ಎಂದು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿ ಸಮಾಧಾನ ನೀಡುವ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಉಪನ್ಯಾಸ ಮಾಡುತ್ತಾ ಆಕ್ಷೇಪಾಂಶವನ್ನಷ್ಟೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

‘ಸಃ = ಜೀವನು, ತತ್ರ = ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ಜಕ್ಷನ್ = ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ತಿನ್ನುತ್ತಾ, ಕ್ರೀಡನ್ = ಆಟವಾಡುತ್ತಾ, ರಮಮಾಣಃ = ವಿಹಾರ ಮಾಡುತ್ತಾ, ಪರ್ಯೇತಿ = ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾನೆ’, ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನಾತ್ = ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಛಾಂದೋಗ್ಯದ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ, ಜೀವ ಏವ = ಜೀವನೇ ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಥನು, ಇತಿ ಚೇತ್ = ಇಷ್ಟು ಆಕ್ಷೇಪವುಂಟಾದರೆ.

ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವ, ಪಾಪಾದ್ಯಲೇಪ ಧರ್ಮಗಳು ಜೀವನಲ್ಲಿಲ್ಲ

ब्रह्मसूत्रभाष्यम् - न । तत्र हि परमेश्वरप्रसादादाविर्भूतस्वरूपो मुक्त उच्यते ।

ಅನುವಾದ - ಇದು ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ, ಪರಮಾತ್ಮನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದಷ್ಟೇ, ಜೀವನು ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಸುವಿವನ್ನು ಹೇಗೆ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆಂಬುದನ್ನು ಈ ಶ್ರುತಿಯು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಿದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ‘ಪರಂಜ್ಯೋತಿರುಪಸಂಪದ್ಯ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ, ಜೀವನಿಗೆ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿಗುಣಗಳು ಇವೆ ಎಂದಷ್ಟೇ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಧೀನನೆಂದು ಹೇಳಿಲ್ಲವಲ್ಲ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ
ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ -

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ನ = ಇದು ತಪ್ಪು, ತತ್ವಹಿ = ಆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ,
ಪರಮೇಶ್ವರಪ್ರಸಾದಾತ್ = ಭಗವಂತನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದಲೇ,
ಅವಿಭೂತಸ್ವರೂಪಃ = ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪಸುಖದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು,
ಮುಕ್ತಃ = ಮುಕ್ತನೆಂದು, ಉಚ್ಯತೇ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ.

ಜೀವನು ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಧೀನ

ब्रह्मसूत्रभाष्यम् – यत्प्रसादात् स मुक्तो भवति स भगवान् पूर्वोक्तः ॥

ಅನುವಾದ - ಯಾರ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಜೀವನು ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೋ ಅಂತಹವನೇ
ಪರಮಾತ್ಮನು. ಅವನೇ ಪರಂಜ್ಯೋತಿಯು ಎಂದು ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಯತ್ ಪ್ರಸಾದಾತ್ = ಯಾರ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ, ಸಃ =
ಜೀವನು, ಮುಕ್ತೋ ಭವತಿ = ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೋ, ಸಃ =
ಅಂತಹ, ಭಗವಾನ್ = ಭಗವಂತನು, ಪೂರ್ವೋಕ್ತಃ = ಹಿಂದೆ
ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳುಳ್ಳವನೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು.

तत्त्वप्रकाशिका

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಆಕ್ಷೇಪ ಭಾಗದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

तत्त्वप्रकाशिका -

उत्तराच्चेदाविर्भूतस्वरूपस्तु ॥ ९ ॥

जीवस्यापहतपाप्मत्वाद्यसम्भवमाक्षिप्य समादधत्सूत्रं पठित्वाऽऽक्षेपांशं
तावद् व्याचष्टे - उत्तरादिति ॥

ಜೀವನಲ್ಲಿ ಅಪಹತವಾಪ್ತವಾದಿಗುಣಗಳು ಅಸಂಭಾವಿತವೆಂದು ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಯಿತು. ಅದನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಿ ಸಮಾಧಾನ ನೀಡುವ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿ ಮೊದಲು ಆಕ್ಷೇಪಭಾಗವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಉತ್ತರಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿಗಳೂ ಕೂಡ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದಲ್ಲವೇ ?

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - 'एष सम्प्रसादोऽस्माच्छरीरात् समुत्पाय' इत्युक्तजीवस्य 'स तत्र पर्येति' इत्यादिना सत्यकामत्वप्रतीतेस्तत एव विशोकत्वादिसिद्धेः उक्तगुणासम्भवाभावात्स एव हृत्पद्मस्य इत्यर्थः ।

'ಏಷ ಸಂಪ್ರಸಾದೋಽಸ್ಮಾಚ್ಚರೀರಾತ್ ಸಮುತ್ಪಾಯ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಜೀವನಿಗೆ 'ಸ ತತ್ರ ಪರ್ಯೇತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳು ಶ್ರುತವಾಗಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಶೋಕರಾಹಿತವೂ ಸಹ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಪಹತವಾಪ್ತವಾದಿ ಗುಣಗಳನ್ನು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಹೇಳಬಹುದಾದ್ದರಿಂದ ಅವನೇ ಹೃತ್ತದ್ವೈತ್ಯವಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಆಕ್ಷೇಪದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಮುಕ್ತರಾದ ಜೀವರು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರೆಂದು ಆಕ್ಷೇಪ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - नजध्याहारेण परिहारांशं व्याचष्टे - नेति ॥ नैतद्वाक्यबलेन जीवस्य गुणान् सम्भाव्य हृत्पद्मस्यत्वं वाच्यम् । तद्वाक्ये मुक्तजीवस्योच्यमानत्वात्।

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ನಜ' ಎಂಬುದನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಪರಿಹಾರವನ್ನು ಹೇಳುವ ಸೂತ್ರದ ಭಾಗವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ನ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ. 'ಸ ತತ್ರ ಪರ್ಯೇತಿ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದ ಬಲದಿಂದ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ ಹೃತ್ತದ್ವೈತ್ಯವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತರಾದ ಜೀವರೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರಾಗಿದ್ದಾರೆ.

ಮುಕ್ತಧರ್ಮವು ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಜೀವನಲ್ಲ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - 'ಸ್ವೇನ ರೂಪೇಣಾಭಿನಿಷ್ಪದತೇ' ಇತ್ಯುಕ್ತಃ । ಹೃತ್ಪ್ರಗ್ವಾಕ್ಯಸ್ಯ ಚ ದೇಹಾಂತರ್ವರ್ತಿತಯಾ ಮುಕ್ತತ್ವಾಭಿಪ್ರಾಯಾತ್ ।

ಏಕೆಂದರೆ 'ಸ್ವೇನ ರೂಪೇಣಾಭಿನಿಷ್ಪದತೇ', ಎಂಬುದಾಗಿ ಮುಕ್ತಜೀವರ ಧರ್ಮವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹೃತ್ಪ್ರದ್ವೈಪದವನಾದರೂ ದೇಹದ ಒಳಗಡೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಂತಹ ಮುಕ್ತಧರ್ಮವನ್ನು ಇವನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗದು.

ಭಾವಿಭಾವಾಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದೇಕೆ ಕೂಡಿಸಬಾರದು ?

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನಚ ವಕ್ತವ್ಯಂ ಮುಕ್ತವಿಷಯತ್ವೇಽಪ್ಯೇತದ್ವಾಕ್ಯಸ್ಯ ಮುಕ್ತಸ್ಯಾಪಿ ಜೀವತ್ವೇನಾಸ್ತ್ಯೇವ ಜೀವೇಽಪಹತಪಾಪಮತ್ವಾದಿಸಮ್ಭವೋಽಂತೋ ಜೀವ ಏವ ಅಪಹತಪಾಪಮತ್ವಾದಿಗುಣೋ ಹೃತ್ಪ್ರಗ್ವಾಕ್ಯತತಯಾ ಭಾವಿಭಾವೇನೋಚ್ಯತ ಇತಿ ।

ಈ ವಾಕ್ಯವು ಮುಕ್ತವಿಷಯಕವಾಗಿರಬಹುದು, ಆದರೂ ಸಹ ಮುಕ್ತನು ಜೀವನೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ, ಜೀವನಲ್ಲಿ ಅಪಹತಪಾಪಮತ್ವಾದಿಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳದಂತಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ಅಪಹತಪಾಪಮತ್ವಾದಿಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವ ಕಾರಣ ಅಂತಹ ಜೀವನು ಹೃತ್ಪ್ರದ್ವೈಪದವನಾಗುತ್ತಾನೆಂದು (ಮುಂದೆ ಬರುವ ಗುಣಗಳನ್ನು ಅಭಿಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು) ಭಾವಿಭಾವಾಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು.

ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಗುಣಗಳು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಥಾ ಇಲ್ಲ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಮುಕ್ತಸ್ಯಾಪಿ ಪರಮೇಶ್ವರಪ್ರಸಾದಾದೇವ ತದ್ಗುಣಾವಿರ್ಭಾವೇನ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ-ಪಾಪಮತ್ವಾದಿಸಮ್ಭವಾದಿತಿ ಭಾವಃ ।

ಏಕೆಂದರೆ ಮುಕ್ತನಾದ ಜೀವನೂ ಕೂಡ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರಸಾದದಿಂದಲೇ, ಅಂತಹ ಗುಣಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಮುಕ್ತನಾದ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಅಪಹತಪಾಪಮತ್ವಾದಿಗುಣಗಳು ಬರಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ.

ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿಗಳು ಇರಬಹುದಲ್ಲವೇ ?

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನನ್ವತ್ರ ಮುಕ್ತಸ್ಯ ತದ್ಗುಣತ್ವಮೇವೋಚ್ಯತೇ ನತು ಪರಮೇಶ್ವರಾಧೀನತ್ವಮ್
ಅತಸ್ತತ್ಸ್ವತ ಏವೇತ್ಯತ ಆಹ - ಯದಿತಿ ॥

ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿಗುಣಗಳಷ್ಟೇ ಇದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅವು ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಧೀನವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಇದರಿಂದ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿಯೇ ಇವೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಯತ್ರ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ.

ಪರಮಾತ್ಮನೊಬ್ಬನೇ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳುಳ್ಳವನು

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನಾತ್ರ ಮುಕ್ತಗುಣಪ್ರಾಪ್ತೇ: ಪರಮೇಶ್ವರಾಧೀನತ್ವೋಕ್ತಭಾವ: ।
ಪರಮೇಶ್ವರಸ್ಯ ಗುಣಪ್ರದಾತೃತಯಾ 'ಪರಂ ಜ್ಯೋತಿರೂಪಸಂಪದ್ಯ' ಇತಿ ಪೂರ್ವಾಕಯೋಕ್ತತ್ವಾದಿತಿ
ಭಾವ: । ನನು ಪರಮೇಶ್ವರಪ್ರಸಾದಾದಪಿ ಜೀವಸ್ಯಾಸ್ತೀವ ತದ್ಗುಣಜಾತಮತ: ಸ
ಎವಾಪಹತಪಾಪಮತ್ವಾದಿಗುಣೋ ಹೃತ್ಪನ್ನಸ್ಯೋಽಸ್ತಿತ್ವೀತೃತೋ ವಾಽಽಹ - ಯದಿತಿ ॥ ನ
ಪರಮೇಶ್ವರಪ್ರಸಾದಲಬ್ಧಗುಣೋ ಜೀವ: ಪೂರ್ವಾಕಯೋಽಪಹತಪಾಪಮತ್ವಾದಿನೋಕ್ತ: । ಕಿನ್ತು
ಯತ್ಪ್ರಸಾದಾತ್ಸ ಮುಕ್ತೋ ಭೂತ್ವಾಽಪಹತಪಾಪಮತ್ವಾದಿಗುಣೋ ಭವತಿ ಸ ಭಗವಾನೇವ ।

ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತನಲ್ಲಿರುವ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಧೀನತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿಲ್ಲವೆಂದಿಲ್ಲ, 'ಪರಂಜ್ಯೋತಿರೂಪಸಂಪದ್ಯ' ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಅಂತಹ ಗುಣಗಳನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಧೀನವಾಗಿಯಾದರೂ ಜೀವನಿಗೆ ಅಂತಹ ಗುಣಗಳು ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತವೆ. ಒಟ್ಟಾರೆ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿಗುಣಗಳು ಇರುವ ಕಾರಣ ಜೀವನನ್ನು ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಥನೆಂದು ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರಶ್ನೆಗೂ 'ಯತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದಿಂದಲೇ ಸೂಚನೆ ನೀಡಿದ್ದಾರೆ.

ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಪಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಜೀವನು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿಲ್ಲ; ಹೊರತು ಯಾರ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಜೀವರುಗಳು ಮುಕ್ತರಾಗುತ್ತಾರೋ ಅಂತಹ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳುಳ್ಳವನೆಂದು ಶ್ರುತಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜೀವನನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಥನೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು.

ದಾತೃಪ್ರತಿಗ್ರಹೀತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ದಾತೃವೇ ಪ್ರಧಾನ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ದಾತೃಪ್ರತಿಗ್ರಹೀತ್ಯೋರ್ದಾತುರೇವ ಮುಖ್ಯತ್ವಾತ್ ಮುಖ್ಯಸ್ಯೈವ
ಗ್ರಾಹ್ಯತ್ವಾದिति भावः ॥

ಅಪಹತಪಾಪೃತ್ವಾದಿಗುಣಗಳನ್ನು ಜೀವನಿಗೆ ನೀಡಿದವನು ಭಗವಂತ. ಸ್ವೀಕರಿಸಿದವನು ಜೀವ. ದಾತೃ ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಗ್ರಹೀತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ, ದಾತೃವೇ ಪ್ರಧಾನವಾದ್ದರಿಂದ ಎರಡೂ ಅರ್ಥಗಳನ್ನೂ ವಿವಕ್ಷಿಸಲು ಬರುತ್ತಿರುವಾಗ ಪ್ರಧಾನವಾದ ದಾತೃವಾದ ಪರಮಾತ್ಮನೇಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು ನ್ಯಾಯಸಮ್ಮತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಭಾವದೀಪ

ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ಕೆಲವು ಕಠಿಣ ಪದಗಳ ಅರ್ಥ

भावदीपः - उत्तराच्चेदाविर्भूतस्वरूपस्तु ॥

शेषोक्त्या भाष्यं व्याचष्टे - नैतदिति ॥ आविर्भूतस्वरूप इत्यस्यार्थः
- मुक्तजीवस्येति ॥ परमेश्वरप्रसादादित्येतच्छङ्कापूर्वं व्यनक्ति - नच
वक्तव्यमित्यादिना ॥ मुक्तस्यापि जीवत्वेनेति ॥ हृत्पद्मस्थत्वापहतपाप्मत्वयोः
भिन्नकालत्वेपि ऐकाधिकरण्यात् अपहतपाप्मेत्याद्युक्तिर्युक्तेत्यर्थः ॥ १९ ॥

ಉಳಿದ ಪದಗಳನ್ನು ಪೂರ್ತಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ "ನೈತತ್" ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ. "ಅವಿರ್ಭೂತಸ್ವರೂಪಃ" ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥವನ್ನೇ "ಮುಕ್ತಜೀವಸ್ಯ" ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. "ಪರಮೇಶ್ವರಪ್ರಸಾದಾತ್" ಎಂಬುದನ್ನು ಶಂಕಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ "ನಚ ವಕ್ತವ್ಯಂ" ಇತ್ಯಾದಿ ಮಾತಿನಿಂದ. "ಮುಕ್ತಸ್ತಾಽಪಿ ಜೀವತ್ವೇನ" ಎಂದು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಅಂದರೆ ಹೃತ್ತದ್ವಂದ್ವ ಹಾಗೂ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವವು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಒಂದೇ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿದ್ದುವುದರಿಂದ ಅಪಹತಪಾಪೃತ್ವಾದಿಗಳು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತವೆಂದು ಇದರರ್ಥ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

'ಅನ್ಯಾರ್ಥಶ್ಚಪರಾಮರ್ಶಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಮ್ - ಅನ್ಯಾರ್ಥಶ್ಚಪರಾಮರ್ಶಃ ||

ಅನುವಾದ - ಮತ್ತು 'ಸ ಏಷ ಆತ್ಮಾ' ಎಂಬುದಾಗಿ 'ಏತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವವನು 'ಜ್ಯೋತಿರುಪಸಂಪದ್ಯ' ಎಂಬ ಅದೇ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತುತನಾದ ಜ್ಯೋತಿಸ್ವರೂಪನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಹೊರತು ಜೀವನಲ್ಲ.

ಅರ್ಥ -- 'ಚ' ಎಂಬುದು ಅವಧಾರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ. ಪರಾಮರ್ಶಃ = 'ಏಷಃ ಆತ್ಮಾ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ 'ಏತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು, ಅನ್ಯಾರ್ಥಃ = 'ಪರಂಜ್ಯೋತಿಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಉಕ್ತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಹೊರತು ಜೀವನಲ್ಲ ಎಂದರೆ ಪರಾಮರ್ಶವು ಜೀವವಿಷಯಕವಲ್ಲ. ಪರಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಕ ಎಂದು ಭಾವ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

'ಏಷ ಆತ್ಮಾ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ ಪರಮಾತ್ಮಪರ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್ - || ಅನ್ಯಾರ್ಥಶ್ಚ ಪರಾಮರ್ಶಃ ||

ಯಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಸ್ವೇನ ರೂಪೇಣ ಜೀವೋಽಭಿನಿಷ್ಪದತೇ ಸ ಏಷ ಆತ್ಮೇತಿ ಪರಮಾರ್ಥಶ್ಚ ಪರಾಮರ್ಶಃ ||

ಅನುವಾದ - ಜೀವನು ಯಾರನ್ನು ಪಡೆದು ತನ್ನ ಸ್ವಾಭಾವಿಕರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೋ, ಅಂತಹವನು ಹೃತ್ಪದ್ಧದಲ್ಲಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಹೀಗೆ 'ಏಷ ಆತ್ಮಾ' ಎಂದು ಪರಾಮರ್ಶಿತನಾದವನು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ ಹೊರತು ಜೀವನಲ್ಲ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- 'ಏಷಃ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀವನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಮಾಡಿ, 'ಆತ್ಮಾ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥನಾದವನು ಜೀವನೇ ಆಗಬೇಕಲ್ಲವೇ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಯಂ = ಯಾರನ್ನು, ಪ್ರಾಪ್ತ = ಹೊಂದಿ, ಸ್ವೇನ ರೂಪೇಣ = ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ರೂಪದಿಂದ, ಅಭಿನಿಷ್ಠದೃತೇ = ಮುಕ್ತನೆಂದು ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುವ. ಸ ಏಷ ಆತ್ಮಾ = ಅಂತಹ ಆತ್ಮನೇ ಪರಮಾತ್ಮನು, ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಪರಮಾರ್ಥಶ್ಚ = ಶ್ರುತಿಪ್ರಮಾಣಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ ಅರ್ಥವೇ, ಪರಾಮರ್ಶಃ = ಪರಾಮರ್ಶಯೋಗ್ಯವಾದದ್ದು, ಆದ್ದರಿಂದ ಜೀವನು ಹೃತ್‌ಪದ್ಧಸ್ಥನಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ

ಜೀವನೂ ಕೂಡ ದಹರಾಕಾಶಸ್ಥನಲ್ಲ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ಅನ್ಯಾರ್ಥಶ್ಚ ಪರಾಮರ್ಶಃ ॥ “एष सम्प्रसादोऽस्माच्छरीरात् समुत्थाय” इत्यादिवाक्ये ‘एष आत्मा’ इति परामर्शः परमात्मविषय इति यत्, तस्माच्च न जीव उच्यते ।

‘ಏಷ ಸಂಪ್ರಸಾದೋಽಸ್ಮಾಚ್ಚರೀರಾತ್ ಸಮುತ್ಥಾಯ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ‘ಏಷ’ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಆತ್ಮನನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಜೀವನು ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಇದ್ದಾನೆಂದು ಉಪನಿಷತ್ತು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ.

ಪರ್ಯಂಕೋಪಾಸನೆಯಲ್ಲಿ ಜೀವಪಕ್ಷ ನಿರಾಕರಣೆ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: -

“यस्य सम्यग्रसादोऽस्ति विष्णोरेव स उच्यते ।

सम्प्रसादः स उत्थाय शरीरात् प्राप्य केशवम् ॥

यथास्वरूपस्तु भवेद्यं प्राप्यासौ सरूपताम् ।

आप्नोति स परो ह्यात्मा भगवानिन्दिरापतिः ।

इत्याह सा रमादेवी पश्यन्ती परमं पदम्” इति च पर्यङ्गೋपासनायाम् ॥

ಯಸ್ಯ ಸಮ್ಯಕ್ ಪ್ರಸಾದೋಽಸ್ತಿ ವಿಜ್ಞೋರೇವ ಸ ಉಚ್ಯತೇ |
 ಸಂಪ್ರಸಾದಃ ಸ ಉತ್ಥಾಯ ಶರೀರಾತ್ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಕೇಶವಮ್ ||
 ಯಥಾಸ್ವರೂಪಸ್ತು ಭವೇದ್ಯಂ ಪ್ರಾಪ್ಯಾಸೌ ಸರೂಪತಾಮ್ |
 ಆಪ್ನೋತಿ ಸ ಪರೋ ಹ್ಯಾತ್ಮಾ ಭಗವಾನಂದಿರಾಪತಿಃ |
 ಇತ್ಯಾಹ ಸಾ ರಮಾದೇವೀ ಪಶ್ಯಂತೀ ಪರಮಂ ಪದಮ್ ||

ಯಾವ ಜ್ಞಾನಿಗೆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಪ್ರಸಾದವು ಸಿದ್ಧಿಸಿರುತ್ತದೋ ಅವನು ಸಂಪ್ರಸಾದನೆನಿಸಿಕೊಂಡಿರುವನು. ಅವನು ತನ್ನ ಅಂತಿಮ ಶರೀರದಿಂದ ಹೊರಗೆ ಬಂದು ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಿ, ತನ್ನ ಜ್ಞಾನಾನಂದಮಯವಾದ ಸ್ವರೂಪದ ಆವಿರ್ಭಾವವುಳ್ಳವನಾಗುವನು. ಯಾರನ್ನು ಹೊಂದಿ ಆ ಜ್ಞಾನಿಯು ತನ್ನ ನಿಜರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದುವನೋ ಅಂತಹ ಪರಂಜ್ಯೋತಿಯು ಭಗವಾನ್ ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿಯೇ ಹೊರತು ಜೀವನಲ್ಲ ಎಂಬುದಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಕಾಣುವ ಮಂತ್ರದ್ರಷ್ಟಾರ್ಥದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ಹೇಳಿದಳು. ಹೀಗೆ ಪರ್ಯಂಕೋವಾಸನೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ವಿಶೇಷವಿಚಾರ - ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಎಂಟನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಪ್ರಕರಣ ಹೀಗಿದೆ. ಇದೇ ಉಪನಿಷತ್ತಿಗೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಮಾಡಿದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನೇ ಪ್ರಕೃತ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು 'ಯಸ್ಯ ಸಮ್ಯಕ್ ಪ್ರಸಾದೋಽಸ್ತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಕಾರಿಕೆಯಿಂದ ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಅಥ ಯ ಏಷ ಸಂಪ್ರಸಾದೋಽಸ್ಮಾತ್ ಶರೀರಾತ್ ಸಮುತ್ಥಾಯ
 ಪರಂಜ್ಯೋತಿರುಪಸಂಪದ್ಯ ಸ್ಥಾನ ರೂಪೇಣಾಭಿನಿಷ್ಪದ್ಯತೇ | ಏಷ ಆತ್ಮೇತಿ
 ಹೋವಾಚ | ಏತದಮೃತಮಭಯಂ ಏತತ್ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ | ತಸ್ಯ ಹ ವಾ ಏತಸ್ಯ
 ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ನಾಮ ಸತ್ಯಮಿತಿ ||

ಪರಮಾತ್ಮನ ಪರಮಪ್ರಸಾದಕ್ಕೆ ವಾತ್ಸನೆಯಿಂದ ಈ ಪರಮಾತ್ಮಜ್ಞಾನಿಯು ತನ್ನ ಚರಮಶರೀರದಿಂದ ಹೊರಗೆ ಬಂದು ಪರಂಜ್ಯೋತಿಸ್ವರೂಪನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಿ, ಜ್ಞಾನಾನಂದಮಯವಾದ ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಪ್ರಕಟನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಈ ಪರಂಜ್ಯೋತಿ ಜೀವನಲ್ಲ, ಪರಮಾತ್ಮನು. ಈ ಪರಮಾತ್ಮನು ನಿತ್ಯಮುಕ್ತನೂ, ಭಯರಹಿತನೂ, ಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣನೂ ಆಗಿರುವನು ಎಂದು ಈ ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ದ್ರಷ್ಟಾರ್ಥದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಹೇಳಿದ್ದಾಳೆ. ಈ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಸತ್ಯ ಎಂಬುದು ನಾಮಾಂತರ.

ಈ ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ವಾಕ್ಯವು ಜೀವನ ಮುಖ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ನಿರೂಪಣೆ ಮಾಡಿದೆ. ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ 'ಏಷಃ' ಎಂಬ ಪದವಿದೆ. ಹಿಂದೆ 'ಯ ಆತ್ಮಾ ಅಪಹತಪಾಪ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪಾಪರಹಿತನಾದ ಮುಕ್ತಜೀವನನ್ನೇಕೆ ಇಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಬಾರದು ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ 'ಏಷಃ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಮುಕ್ತಜೀವನವನ್ನು ವಿವರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಇದೇ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಪರಂಜ್ಯೋತಿ' ಎಂಬ ಪದವಿರುವುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ವಿವರಿಸಬೇಕು. ಅಂಥ ಪರಂಜ್ಯೋತಿಯೇ 'ಆತ್ಮಾ' ಎಂದು ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಆತ್ಮಶಬ್ದದಿಂದಲೂ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹೃದಯಪದ್ಧಸ್ಥನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬುದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿಗಳು ಅಮುಖ್ಯವಲ್ಲವೇ?

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ॥ ಅನ್ಯಾರ್ಥಇವ ಪರಾಮರ್ಶಃ ॥

ಅಮುಖ್ಯಾಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿಗುಣೋಽಪಿ ಜೀವಃ ಪರಾಮರ್ಶಬಲೇನ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥಾತ್ಮಾ ಕಿಂ ನ ಸ್ಯಾತ್ ? ಇತ್ಯಾಶಂಕಾಂ ಪರಿಹರತ್ಸೂತ್ರಮುಪನ್ಯಸ್ಯ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ - ಅನ್ಯೇತಿ ॥

ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಮುಖ್ಯವಾದ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಜೀವನವನ್ನು ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥನೆಂದು ಹೇಳಬಾರದೆಂದು ಸಾಧಿಸಲಾಯಿತು, ಆದರೆ ಅಮುಖ್ಯವಾದ ಅಪಹತ-ಪಾಪತ್ವಾದಿಗುಣಗಳುಳ್ಳ, ಜೀವನು ಪರಾಮರ್ಶದ ಬಲದಿಂದ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥನು ಏಕೆ ಆಗಬಾರದು? ಎಂಬ ಶಂಕೆಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ - 'ಅನ್ಯಾರ್ಥಶ್ಚ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

ಆತ್ಮತ್ವವು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಭವೇದೇತದೇಶಃ ಇತಿ ಜೀವಂ ಪರಾಮೃಶ್ಯ ತಸ್ಯ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥತ್ವಂ ವಿಧೀಯೇತ | ನೈತದಸ್ತಿ | ಯಂ ಪರಂ ಜ್ಯೋತಿರಾಖ್ಯಂ ಭಗವಂತಮಭಿಸಂಪ್ರಪ್ಯ ಜೀವಃ ಸ್ವೇನ

ರೂಪೇಣಾಽಭಿನಿಷ್ಪದತೇ, ಸ ಏಷ ಆತ್ಮೇತಿ ಪರಮಾತ್ಮಾನಮೇವೈಷ ಇತಿ ಪರಾಮೃತ್ಯ ತಸ್ಯಾತ್ಮತ್ವೋಕ್ತೆಃ ।

ಒಂದು ವೇಳೆ 'ಏಷಃ' ಎಂದು ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು ಜೀವನೇ ಆಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಹೃದ್ವತ್ಸತ್ವವನ್ನು ವಿಧಿಸಬಹುದಿತ್ತು. ಆದರೆ ಜೀವನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಯಾವ ಪರಂಜ್ಯೋತಿಸ್ವರೂಪನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಪಡೆದು ಜೀವನು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದನೋ ಅಂತಹವನೇ 'ಆತ್ಮಾ' ಎಂದು ಶ್ರುತಿ ಹೇಳಿದೆ. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ದಾತೃತ್ವೇನ ಪ್ರಧಾನನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನೇ 'ಏತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಹೀಗೆ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಆತ್ಮತ್ವವನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ.

ಜೀವನಲ್ಲಿ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವವು ಅಸಂಭಾವಿತ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಅतो जीवेऽपहतपाप्मत्वाद्यसम्भवात्, परामर्शस्य चेश्वरार्थत्वात्, स एवापहतपाप्मत्वादिगुणो हृत्पश्य इति भावः ।

ಆದ್ದರಿಂದ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿಗುಣಗಳು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಅಸಂಭಾವಿತವಾದ್ದರಿಂದ ಮತ್ತು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ಏತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದರಿಂದಲೂ ಈಶ್ವರನೇ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿಗುಣಗಳುಳ್ಳವನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು ಹೃದ್ವತ್ಸತ್ವವಾಗುತ್ತಾನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ನಿರವಕಾಶವಾದ ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗಗಳು

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - नच मन्तव्यमुभयथाऽपि सम्भवे कुतः परमात्मार्थता परामर्शस्येति । निरवकाशोक्तानेकहेतुबलादेव ॥

ಜೀವ ಹಾಗೂ ಪರಮಾತ್ಮರಿಬ್ಬರನ್ನೂ ಕೂಡ 'ಏತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲು ಬರುವಾಗ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ಏಕೆ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಬೇಕು? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ನಿರವಕಾಶವಾದ ಅನೇಕ ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗಗಳು ಇರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಬೇಕೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಭಾವದೀಪ

‘ಏಷ ಇತಿ’ ಎಂಬ ಟೀಕೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಭಾವದೀಪ: - ಅನ್ಯಾರ್ಥಶ್ಚ ಪರಾಮರ್ಶ: ||

ಭಗವಂತಮಿತಿ || ಜ್ಯೋತಿಶಬ್ದಶ್ಚ ‘ಆತ್ಮಾ ಪ್ರಕರಣಾದ್’ ಇತಿ ಚತುर्थೆ
ಭಗವತ್ಪರೋ ವಕ್ಷ್ಯತ ಇತಿ ಭಾವ: || ಷ ಇತಿ ಪರಾಮೃಶ್ಯೇತಿ || ಪುಲ್ಲಿಂಗಂ ತು ‘ಶೈತ್ಯಂ
ಹಿ ಯತ್ ಸಾ ಪ್ರಕೃತಿರ್ಜಲಸ್ಯೇತ್ಯಾದಾವಿವ ವಿಧೇಯಾತ್ಮಾಪೇಕ್ಷಯಾ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಭಾವ: |
ಸ ಏವೇತ್ಯೇವಕಾರತಾತ್ಪರ್ಯಂ ಹೇತುತ್ವಯಾ ವ್ಯನಕ್ತಿ - ನಚ ಮನ್ತವ್ಯಮಿತಿ || ೨೦ ||

“ಭಗವಂತಂ” ಎಂದರೆ ಜ್ಯೋತಿಃ ಶಬ್ದವನ್ನು “ಆತ್ಮಾ ಪ್ರಕರಣಾತ್” ಎಂಬ ನಾಲ್ಕನೇ ಭಾಗದ
ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಭಗವತ್ಪರವೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. “ಏಷ ಇತಿ ಪರಾಮೃಶ್ಯ”
ಎಂದು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಪುಲ್ಲಿಂಗಪ್ರಯೋಗವು ತಪ್ಪಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ‘ಶೈತ್ಯಂ ಹಿ ಯತ್ಸಾ
ಪ್ರಕೃತಿರ್ಜಲಸ್ಯ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಿಧೇಯವಾದ ಪ್ರಕೃತಿ ಶಬ್ದವು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಪುಂಸಕ-
ಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವ ಶೈತ್ಯವನ್ನು “ಸಾ” ಎಂದು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುವಂತೆ, ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ವಿಧೇಯವಾದ
ಪ್ರಕೃತಿ ಶಬ್ದವು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿರುವ ಶೈತ್ಯವನ್ನು “ಸಾ” ಎಂದು ಪರಾಮರ್ಶ
ಮಾಡುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ವಿಧೇಯವಾದ ಆತ್ಮನನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ “ಏಷಃ” ಎಂದು ಪರಾಮರ್ಶ
ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. “ಸ ಏವ” ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಏವಕಾರವನ್ನು ಕಾರಣಪುರಸ್ಕರವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ
“ನಚ ಮಂತವ್ಯಂ” ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅಣುರೂಪ ಅಚಿಂತ್ಯಾದ್ಭುತ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ - ಅಲ್ಪಶ್ರುತೇರಿತಿಚೇತದಕ್ತಮ್ ||

ಅನುವಾದ - 'ದಹರಮ್' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅತ್ಯಂತ ಸಣ್ಣದಾದ ಆಕಾಶವೆಂದರ್ಥ. ಸರ್ವಗತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಲ್ಪದೇಶಸ್ಥತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ಎಂದರೆ ಅಲ್ಪದೇಶಸ್ಥತ್ವವು ದೇವತೆಗಳ ಉಪಾಸನೆಗೋಸ್ಕರ ಮಾತ್ರ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಅರ್ಥ -- ಅಲ್ಪಶ್ರುತೇಃ = ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಇರುವಿಕೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಜೀವನೇ ಹೃದಯಪದ್ಧಸ್ಥನಾಗುತ್ತಾನೆಂದು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ ತದುಕ್ತಂ = ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನಸ್ಥಿತ್ವವು ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ದೇವತೆಗಳ ಉಪಾಸನೆಗೋಸ್ಕರ ಅಂತರಾಹೃದಯಸ್ಥ ಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ಶ್ರುತಿಗಳು ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಹೃದಯ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಇದ್ದಾನೆಂದು ವರ್ಣನೆ ಮಾಡುತ್ತವೆ.

|| ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸದೇವರಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ
ದಹರಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು ||

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ಪರಮಾತ್ಮನು ಹೃದಯಸ್ಥನಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ - || ಅಲ್ಪಶ್ರುತೇರಿತಿ ಚೇತ್ ತದಕ್ತಮ್ ||

'ದಹರಃ' (ಛಾ. ೮-೧-೧.) ಇತ್ಯಲ್ಪಶ್ರುತೇನೆತಿ ಚೇತ್,

ಅನುವಾದ - 'ದಹರಃ' ಎಂದು ಛಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೃದಯಾಕಾಶವು ಅತ್ಯಂತ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವು ಹೃದಯದಲ್ಲಿರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವಲ್ಲವೇ ?

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿ ಸಮಾಧಾನ ನೀಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾ ಆಕ್ಷೇಪಾಂಶವನ್ನಷ್ಟೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ-

ದಹರಃ = ದಹರವು, ಇತಿ = ಎಂದು, ಅಲ್ಪಶ್ರುತೇಃ = ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ, ನ = ಪರಮಾತ್ಮನು ಹೃತ್ ಪದ್ಧಸ್ಥನಲ್ಲ, ಇತಿ ಚೇತ್ = ಇಷ್ಟು ಆಕ್ಷೇಪವುಂಟಾದರೆ -

ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ್ದರಿಂದ ಹೃದಯಸ್ಥನೂ ಹೌದು

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್ - ನ । 'ನಿಚಾಯ್ಯತ್ವಾದೇವಂ ವ್ಯೋಮವಚ್ಛ' ಇತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ ।

ಅನುವಾದ - ಇದು ತಪ್ಪು, 'ನಿಚಾಯ್ಯತ್ವಾದೇವಂ ವ್ಯೋಮವಚ್ಛ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಈ ಹಿಂದೆಯೇ ಇದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅನುವೃತ್ತವಾದ 'ನಇ' ಎಂಬುದನ್ನು ಆವೃತ್ತಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಪರಿಹಾರಾಂಶವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ -

ನ = ಇದು ತಪ್ಪು, ಏಕೆಂದರೆ ವ್ಯೋಮವಚ್ಛ = ಆಕಾಶದಂತೆಯೂ, ನಿಚಾಯ್ಯತ್ವಾದೇವಂ = ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ್ದರಿಂದಲೇ ಅಲ್ಪದೇಶದಲ್ಲಿಯೂ ಪರಮಾತ್ಮನು ಇರುತ್ತಾನೆ, ಇತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ = ಎಂದು ಈ ಹಿಂದೆಯೇ ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ.

ಆಕಾಶದ ದೃಷ್ಟಾಂತ ಹೇಗೆ ?

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್ - 'एष म आत्माऽन्तर्हृदये ज्यायान्' (ಛಾ. ೩-೧೪-೩)

इति श्रुत्युक्तत्वाच्च ॥

॥ इति श्रीमदानन्दतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचिते

ब्रह्मसूत्रभाष्ये दहराधिकरणम्॥ ५॥

ಅನುವಾದ - ಮತ್ತು ಸರ್ವಭೂತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇವನೇ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿ ಇರುತ್ತಾನೆಂದು, 'ಏಷ ಮೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯೂ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ ಎಂದು ನಿರೂಪಿಸಿದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಆಕಾಶವು ಒಂದು ಅಂಶದಿಂದ ಅಪೂರ್ಣ-
ವಾಗಬಹುದು, ಆದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಂಶಗಳೂ ಸಹ
ಪೂರ್ಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆಕಾಶದಂತೆ ಹೇಳಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ?
ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಸೂತ್ರದ ಭಾಗವನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರಕಾರದಿಂದ
ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ -

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ವಿಷ: ಆತ್ಮಾ = ಈ ಪರಮಾತ್ಮನು, ಅಂತಹೃದಯೇ
= ಸಕಲ ಜೀವಿಗಳ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ, ಜ್ಯಾಯಾನ್ = ನಿಯಾಮಕನಾಗಿ
ಶ್ರೇಷ್ಠನಾಗಿದ್ದಾನೆ, ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ = ಶ್ರುತಿಗಳು
ಹೇಳುತ್ತಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಹೃತ್ಪದ್ವ್ಯಸ್ಥನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ.
ಇವನೇ 'ದಹರ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದಲೂ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ.
ಆಕಾಶವಾಗಲೀ, ಜೀವನಾಗಲೀ ಹೃತ್ಪದ್ವ್ಯಸ್ಥನಾಗಲು, ದಹರಶಬ್ದದಿಂದ
ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಇಂತಹ ವಿಷ್ಣುವೇ ಆನಂದಮಯನೂ,
ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನೂ ಆಗುತ್ತಾನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

|| ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಮದಾಣಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯದ
ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ದಹರಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು ||

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ

ದಹರಾಕಾಶಸ್ಥನಾದವನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ಅಲ್ಪಶ್ರುತೇರಿತಿ चेत् तदुक्तम् || दहरे स्थित इत्यल्पौकस्त्व-
श्रुतेर्न पर: किन्तु जीव इति चेन्मैवम् । सूत्रश्रुतिभ्यामुक्तोत्तरत्वात् ||

|| इति दहराधिकरणम् ||

ದಹರಾಕಾಶವು ಅತ್ಯಂತ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ್ದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ವಿಷ್ಣುವು ನೆಲೆಸಲು
ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಸೂತ್ರ ಹಾಗೂ ಶ್ರುತಿಯ ಆಧಾರದಿಂದ ಈಗಾಗಲೇ
ಇದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದೇವೆ.

ವಿವರಣೆ - 'ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ ಅಂತರಾಕಾಶಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಹೃದಯಾಕಾಶವು ಅತ್ಯಂತ ಕಿರಿದಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವು ಇದರಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಇರುತ್ತಾನೆ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸಲು ಈ ಸೂತ್ರ ಹೊರಟಿದೆ. 'ನಿಚಾಯ್ಯತ್ವಾತ್ ಏವಂ ವ್ಯೋಮವಚ್ಛ' ಎಂಬ ಸರ್ವಗತತ್ವಾಧಿಕರಣದ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನು ವ್ಯಾಪ್ತನಾಗಿದ್ದರೂ ಅಣುರೂಪವನ್ನೂ ಕೂಡ ತುಳಿದಾನೆ. ಉಪಾಸನೆಗಾಗಿ ನಾವು ಇಂಥ ಅಣುರೂಪವನ್ನೇ ಧ್ಯಾನ ಮಾಡಬೇಕು. ಮತ್ತು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯೂ ಕೂಡ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುವವನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಇವನಲ್ಲಿ ಸಕಲವೂ ಆಶ್ರಿತವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಅಧಿಕರಣ ಪ್ರಯೋಜನವು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ
ದಹರಾಧಿಕರಣದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಯಿತು ॥

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಆಕ್ಷೇಪಭಾಗದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ॥ ಅಲ್ಪಶ್ರುತೇರಿತಿ ಚೇತ್ ತದುತ್ತಮ್ ॥

उक्तमाक्षिप्य समादधत्सूत्रमुपन्यस्याऽऽक्षेपांशं तावद् व्याचष्टे -
अल्पेति॥

ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಿ ಸಮಾಧಾನ ನೀಡುವಂತಹ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿ ಮೊದಲು ಆಕ್ಷೇಪ ಭಾಗವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಅಲ್ಪ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದ ಪ್ರಮೇಯ

तत्त्वप्रकाशिका - यदुक्तं 'जीवेऽसम्भावितगुणश्रवणाद्विष्णुरेव हृदयपद्मस्यो
न जीवः' इति ।

ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗೆ ಅಸಂಭಾವಿತವಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಷ್ಟೇ ಇರುವಂತಹ ಗುಣಗಳು ಶ್ರುತವಾದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಹೃದಯಕಮಲದಲ್ಲಿದ್ದಾನೆ, ಜೀವನಲ್ಲವೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಯಿತು.

ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದು ತಪ್ಪು

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ತದಯುಕ್ತಮ್ । 'ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ನಂತರ ಆಕಾಶಸ್ತಸ್ಮಿನ್ ಯದಂತಃ' ಇತಿ ಪರಮಾತ್ಮನು ಸಮಾಭಿಮಾನಮಾನಜೀವಿವಿಷ್ಣುಸ್ಯಾಲ್ಪಸ್ಥಾನಸ್ಥಿತತ್ವಸ್ಯ ಶ್ರುತತ್ವಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ ।

ಇದು ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ, 'ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ನಂತರ ಆಕಾಶಸ್ತಸ್ಮಿನ್ ಯದಂತಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಸಂಭಾವಿತವಾದ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಬರುವಂತಹ ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನಸ್ಥಿತತ್ವ (ಅಣು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವಿಕೆ) ಎಂಬ ಧರ್ಮವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಸರ್ವತ್ರವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಅಣು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜೀವನೇ ಹೃದಯಕಮಲದಲ್ಲಿರುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಬೇಕೆಂದು ಆಕ್ಷೇಪ.

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಪರಿಹಾರ ಭಾಗದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನಜಘ್ಯಾಹಾರೇಣ ಪರಿಹಾರಾಂಶಂ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ - ನೇತಿ ॥
ನಾಲ್ಪಸ್ಥಾನಸ್ಥಿತಶ್ರುತಿಃ ವಿಷ್ಣಾವನುಪಪನ್ನಾ ।

'ನಜಃ' ಎಂಬುದನ್ನು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಪರಿಹಾರಭಾಗವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ನ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ. ಅಲ್ಪದೇಶದಲ್ಲಿ ಇರುವಿಕೆಯನ್ನು ಹೇಳುವಂತಹ ಶ್ರುತಿಯು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಅನುಪಪನ್ನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಎಲ್ಲೆಡೆ ಇರುವವನು ಅಲ್ಪದೇಶದಲ್ಲೂ ಇರುತ್ತಾನೆ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನಾಲ್ಪಸ್ಥಾನಸ್ಥಿತಶ್ರುತಿಃ ವಿಷ್ಣಾವನುಪಪನ್ನಾ ।
'ನಿಚಾಯ್ಯತ್ವಾದೇವಂ ವ್ಯೋಮವತ್' ಇತ್ಯತ್ರ ಸರ್ವಗತಸ್ಯಾಪಿ ವಿಷ್ಣೋಃ ವ್ಯೋಮವದಲ್ಪಸ್ಥಾನಸ್ಥಿತಃ
ಉಕ್ತತ್ವಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ ।

ಅಲ್ಪವಾದ ಹೃದಯಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವಿಕೆಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಅನುಪಪನ್ನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ನಿಜಾಯ್ತಾದೇವಂ ವೈರಾಮವತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸರ್ವತ್ರವ್ಯಾಪ್ತವಾದ ಆಕಾಶವು ಅಲ್ಪದೇಶದಲ್ಲೂ ಇರುವಂತೆ ಸರ್ವಗತನಾದ ವಿಷ್ಣು ಅಲ್ಪದೇಶದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾಗಿದೆ.

ಅಂಶದಿಂದಲೂ ವಿಷ್ಣು ಸರ್ವಗತ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನ ವ್ಯೋಮವದೀಶ್ವರಸ್ಯ ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನಸ್ಥಿತಿಃ ಯುಕ್ತಾ ।
ಸರ್ವಗತಸ್ಯಾಪಿ ವ್ಯೋಮೋಽಶತೋಽಲ್ಪಸ್ಥಾನಸ್ಥಿತೀಪ್ಯುಪಪತ್ತೇಃ, ನಚ ತಥಾ ವಿಷ್ಣೋರೂಪಪತ್ತಿಃ ।
ತಸ್ಯಾಂಶತೋಽಪಿ ಸರ್ವಗತತ್ವಾತ್ ।

ಆಕಾಶದ ದೃಷ್ಟಾಂತದಂತೆ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅಲ್ಪಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವಿಕೆಯನ್ನು ಒಪ್ಪಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಆಕಾಶವು ಸರ್ವತ್ರವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿದ್ದರೂ ಅನೇಕ ಅಂಶಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಒಂದಂಶದಿಂದ ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವಿಕೆಯನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಆದರೆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಲಾಗದು. ಏಕೆಂದರೆ ಅಂಶಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡ ವಿಷ್ಣು ಸರ್ವಗತನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ.

ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಪರಿಹಾರಭಾಗದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - 'ಯಾವಾನ್ವಾ' ಇತ್ಯುಕ್ತೇಶ್ಚೇತ್ಯತಃ ಸೂತ್ರಶೇಷಂ ಪ್ರಕಾರಾಂತರೇಣ
ವ್ಯಾಚ್ಛೇ - ಏಷ ಇತಿ ॥

ಹಾಗೂ 'ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸರ್ವಗತತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದೆಯಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಸೂತ್ರದ ಪರಿಹಾರಭಾಗವನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಏಷಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

ಹೃದಯಸ್ಥನನ್ನಲು ಶ್ರುತಿಯ ಆಧಾರ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಸರ್ವಗತತಯೈವ ವಿಷ್ಣೋರಲ್ಪಸ್ಥಾನಸ್ಥಿತೀರೂಪಪನ್ನಾ ॥ 'ಏಷ
ಮಆತ್ಮಾ' ಇತಿ ಶ್ರುತೌ ಸರ್ವಜ್ಞಾಯಸ್ತ್ವೇನೈವ ಹೃದಯಸ್ಥತ್ವೋಕ್ತೀರೀತ್ಯರ್ಥಃ ।

ಸರ್ವತ್ರವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನಸ್ಥಿತ್ವವನ್ನೂ ಕೂಡ ಹೇಳಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ 'ವಿಷ್ಣುಃ ಆತ್ಮಾ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ, ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದ ಉತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ಹೃದಯಸ್ಥಿತ್ವವನ್ನೂ ಕೂಡ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವವನೇ ಸಕಲಪದಾರ್ಥಧಾರಕ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನಚ ಏತಶ್ಚುಕ್ತಿವಿರುದ್ಧಮ್ । 'ಯಸ್ಮಿನ್ ವಿರುದ್ಧಗತಯೋಽಪ್ಯನಿಶಂ ಪತಂತಿ' ಇತ್ಯಾದಃ । ಅತಃ ವಿಷ್ಣುರೇವ ಹೃತ್ಪದ್ಧತಃ ಸರ್ವಾಧಾರಶ್ಚೇತಿ ಸಿದ್ಧಮ್ ॥

॥ ಇತಿ ಶ್ರೀಮಜ್ಜಯತೀರ್ಥಭಿಕ್ಷುವಿರಚಿತಾಯಾಂ ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾಯಾಮ್
ದಹರಾಧಿಕರಣಮ್ ॥

ವ್ಯಾಪ್ತನಲ್ಲಿ ಅಣುರೂಪವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ವಿರುದ್ಧವಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು. 'ಯಸ್ಮಿನ್ವಿರುದ್ಧಗತಯೋಽಪ್ಯನಿಶಂ ಪತಂತಿ' ಎಂಬ ಭಾಗವತದ ಮಾತಿನಂತೆ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿರುವ ಯಾವ ಧರ್ಮಗಳಿಗೂ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಹೃದಯಕಮಲದಲ್ಲಿರುವ ಅಣುರೂಪವಾದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿದ್ದಾನೆ, ಹಾಗೂ ಸಕಲಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೂ ಧಾರಕನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಮಜ್ಜಯತೀರ್ಥಮುನಿಗಳಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ
ದಹರಾಧಿಕರಣದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಯಿತು ॥

॥ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾರ್ಪಣಮಸ್ತು ॥

ಭಾವದೀಪ

‘ವೈಮವತ್’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪುನರುಕ್ತಿ ಪರಿಹಾರ

ಭಾವದೀಪ: - ಅಲ್ಪಶ್ರುತೇರಿತಿ चेत् तदुक्तम् ॥

ವ್ಯೋಮವದಿತ್ಯನೇನಾಸ್ಯಾಗತಾರ್ಥತ್ವಾಯ ವಿಶೇಷಾಶಕ್ತೌಕ್ತಿಪೂರ್ವಂ ಭಾಷ್ಯಂ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ -
ನ ವ್ಯೋಮವದಿತಿ ॥

‘ವೈಮವತ್’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪುನರುಕ್ತಿಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲು ವಿಶೇಷವಾದ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ನ ವೈಮವತ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ.

‘ಯಾವಾನ್ವಾ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ

ಭಾವದೀಪ: - यावान्वा इति ॥ पूर्वमथवेति द्वितीयव्याख्याने ‘यावान्
वा अयमाकाशस्तावानेषोऽन्तर्हृदय आकाशः’ इति हृत्पद्मस्यದಹರಾಕಾಶಸ್ಯ-
ಸ್ಯಾಽಕಾಶನಾಮ್ನೋ ವಿಷ್ಣೋರ್ವ್ಯಾಸಬಾಹ್ಯರೂಪತೌಲ್ಯೇನ ವ್ಯಾಸತ್ವೋಕ್ತೇರಿತ್ಯರ್ಥ: ।

ಹಿಂದೆ “ಅಥವಾ” ಎಂಬ ಎರಡನೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದಾಗ “ಯಾವಾನ್ವಾ
ಅಯಮಾಕಾಶಸ್ತಾವಾನೇಷೋಽಂತರ್ಹೃದಯ ಆಕಾಶಃ” ಎಂದು ಹೃತ್ಪದ್ಮದಲ್ಲಿರುವ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ
ಆಕಾಶನಾಮಕನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ ಬಾಹ್ಯಾಕಾಶದ ತೌಲ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವ ಮುಖಾಂತರ
ವ್ಯಾಪ್ತವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಬೇಕು.

‘ಜ್ಯಾಯಾನ್’ ಎಂಬುದರ ನಿಷ್ಪತ್ತಿ

ಭಾವದೀಪ: - इति श्रुतौ छन्दोगश्रुतौ तृतीय इत्यर्थ: । ज्यायस्त्वेन
वृद्धतमत्वेन व्यासत्वेनेति यावत् । ‘वृद्धस्य च’ इति सूत्रेण ईयसुन्प्रत्यये
ज्यादेशो च रूपमेतत् । छान्दोग्यभाष्यस्थं सर्वमत्रानुसन्धेयमिति भावेन
किञ्चित् प्रदर्शयति - यस्मिन्निति ॥

“ಇತಿ ಶ್ರುತೌ” ಎಂದರೆ ಛಂದೋಗ್ಯದ ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ. “ಜ್ಯಾಯಸ್ವೇನ” ಎಂದರೆ ಎಲ್ಲೆಡೆ ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ್ದರಿಂದ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. “ವೃದ್ಧಸ್ಯ ಚ” ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ “ಈಯಸುನ್” ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದು “ಜ್ಯ” ಆದೇಶವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾಗ ಈ ರೂಪವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಛಂದೋಗ್ಯಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಎಲ್ಲವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಅನುಸಂಧಾನ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಒಂದು ಮಾತನ್ನು ಮಾತ್ರ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರದರ್ಶಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ “ಯಸ್ಮಿನ್” ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

ವಿರುದ್ಧ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ದೋಷವಿಲ್ಲ

ಭಾವದೀಪ: - उक्तं हि तद्भाष्ये अल्पपरिमाणस्यापि महत्परिमाणं युज्यते, अचिन्त्य शक्तित्वात् । ‘यस्मिन् विरुद्धगतयोऽप्यनिशं पतन्ति विद्यादयो विविधशक्तय आनुपूर्व्या’ इति वचनात् । आनुपूर्व्येति श्रुतिप्रामाण्यादित्यर्थः इत्यादि । उपपादितमेतन्निपुणतरं वैशेषिकनयानु-
व्याಖ्यान इति भावः ।

ಛಂದೋಗ್ಯಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಪಪರಿಮಾಣನಿಗೂ ಮಹತ್ಪರಿಮಾಣವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಿಯು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಇರುವುದರಿಂದ. “ಯಸ್ಮಿನ್ ವಿರುದ್ಧ-
ಗತಯೋಽಪ್ಯನಿಶಂ ಪತಂತಿ ವಿದ್ಯಾದಯೋ ವಿವಿಧಶಕ್ತಯ ಅನುಪೂರ್ವ್ಯಾ” ಎಂಬ ವಚನವು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ. “ಅನುಪೂರ್ವ್ಯಾ” ಎಂದರೆ ಶ್ರುತಿಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ. ಇದನ್ನು ವೈಶೇಷಿಕಾಧಿಕರಣದ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ದೋಷವಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಸಕಲ ಸೂತ್ರಾರ್ಥಗಳ ಫಲ

ಭಾವದೀಪ: - सर्वसूत्रार्थं फलोक्त्योपसंहरति - अत इति ॥ आत्मशब्द-
ब्रह्मशब्दापहतपाप्मत्वसुप्तगम्यत्व अरण्याख्य सुधासमुद्राश्रयलोकवत्त्व-
सर्वधारकत्वरूपलिङ्गवाजसनेय तैत्तिरीयसमाख्यारूपसाधकभावात् सुषिरश्रुति-
विरोध वाक्यानन्वयेतर परामर्श अल्पस्थानस्थत्वादिबाधकाभावाच्चेत्यर्थः ।

ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಎಲ್ಲಾ ಸೂತ್ರಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ಫಲವನ್ನು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ "ಅತಃ" ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ. "ಅತಃ" ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ ಹೀಗಿದೆ - ಅತ್ಯಶಬ್ದ, ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದ, ಅಪಹತವಾಪತ್ತ, ಸುಪ್ತಗಮ್ಯತ್ವ, "ಅರ" "ಣ್ಯ" ಎಂಬ ಸುಧಾಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯತ್ವ, ಸರ್ವಧಾರಕತ್ವ, ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಲಿಂಗಗಳು ಇರುವುದರಿಂದ, ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕ, ತೈತ್ತಿರೀಯ ಮೊದಲಾದ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವೆಂಬ ಸಾಧಕಪ್ರಮಾಣಗಳಿರುವುದರಿಂದ, ಸುಷಿರಶ್ರುತಿವಿರೋಧ, ವಾಕ್ಯಾನನ್ವಯ, ಇತರ ಪರಮಾರ್ಥ, ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನಸ್ಥಿತತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಬಾಧಕಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು.

ಚಂದ್ರಿಕೆಯನ್ನು ತಿಳಿದವರಿಗೆ ಏನು ಕಷ್ಟ?

ಭಾವದೀಪ: - दहरे तत्त्वित्यस्यार्थः - विष्णुरेवेति ॥ सर्वेति भाष्यलब्धफलोपसंहारः। अत्र पूर्वत्र च श्रुतसर्वाधारइत्यर्थः । यत्त्वत्र केनचिद् दूषणमुत्प्रेक्षितम्, तत्तु चन्द्रिकार्थावमर्शिनां न दुरुद्धरमिति ग्रन्थगौरवभयानात्र प्रपञ्च्यते ॥ २१ ॥

॥ इति श्रीराघवेन्द्रयतिकृते भावदीपे दहराधिकरणम् ॥५॥

"ದಹರೇ ತತ್ತ್ವ" ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವೇ ಇದ್ದಾನೆಂಬುದರ ಅರ್ಥವನ್ನೇ "ವಿಷ್ಣುರೇವ" ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. "ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವ" ಎಂಬುದು ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಅಧಿಕರಣಫಲದ ಉಪಸಂಹಾರವಾಗಿದೆ. ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಹಿಂದಿನ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾದ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವು ಎಂದರ್ಥ.

ಕೆಲವರು ಇಲ್ಲಿ ಅಪಖ್ಯಾನ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಅವರನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ದೂಷಣೆ ಮಾಡಿಲ್ಲ. ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಅವರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಚಂದ್ರಿಕೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅವಮರ್ಶೆ ಮಾಡುವವರಿಗೆ ಅದನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದೇನು ಕಷ್ಟವಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಗ್ರಂಥಗೌರವ ಭಯದಿಂದ ಪುನಃ ಇಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಮದ್‌ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಭಾವದೀಪದ

ದಹರಾಧಿಕರಣದ ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದವು ಮುಗಿಯಿತು ॥

ತಂತ್ರದೀಪಿಕೆಯಲ್ಲಿ ದಹರಾಧಿಕರಣದ ಸೂತ್ರಗಳು

॥ ಶ್ರೀಜಾನಕೀವದನಾಮ್ಬೋಜರಾಜಹಂಸಾಯ ರಾಮಚಂದ್ರಾಯ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥವಿರಚಿತಾ

ತನ್ತ್ರದೀಪಿಕಾ

ದಹರಾಧಿಕರಣಮ್ (೧|೩|೫)

ಸತ್ ಪದದ ಅನುವೃತ್ತಿ

॥ ದಹರ ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ ॥ ೧-೩-೧೪ ॥

ಅತ್ರ ಹೃತ್ಪದ್ವಯತ್ವಲಿಂಗಂ ಸಮನ್ವೀಯತೇ | ತತ್ತ್ವಿತೀಯಾಸ್ತಿ | ಶ್ರುತ್ವಾಧ್ಯಾಯತನಮಿತಿ
ಮಣ್ಡುಕಪುತ್ರಾಽನ್ವೇತಿ | ಪೂರ್ವಸ್ಮಾತ್ ಸದಿತೀ ಚ |

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಹೃತ್ಪದ್ವಯತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. 'ತತ್' ಎಂಬ ಪದಗಳು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅನುವೃತ್ತವಾಗುತ್ತವೆ. 'ದುಃಖಾದ್ಯಾಯತನಮ್' ಎಂಬುದು ಮಂಡೂಕಪುತ್ರಿಯಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯವಾಗದಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ವಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಿಂದ 'ಸತ್' ಎಂಬ ಪದವು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

'ದಹರೇ ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥ

“ಉಭೇ ಅಸ್ಮಿನ್ ದ್ವಾವಾಪೃಥಿವೀ” ಇತ್ಯಾದಿನೋಕ್ತಂ ಶ್ರುತ್ವಾಧ್ಯಾಯತನಂ ಸತ್ ದಹರೇ
“ದಹರಂ ಪುಂಡರೀಕಂ ವೇಶಮ್” ಇತ್ಯಾಶ್ರುತದಹರೇ ಹೃತ್ಪದೇ ತತ್ತ್ವಂ ಬ್ರಹ್ಮೈವ ನ ಜೀವಾದಿಃ |

उत्तरेभ्यः “य आत्मा अपहतपाप्मा” इत्याद्युत्तरवाक्यस्थापहतपाप्मत्वादि
धर्मेभ्य इत्यर्थः ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ಹೀಗಿದೆ - ದ್ಯುಭ್ಯಾದ್ಯಾಯತನಮ್ ಸತ್ = 'ಉಭೇ ಅಸ್ಮಿನ್
ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ದ್ಯುಭ್ಯಾದ್ಯಾಯತನನು, ದಹರೇ = 'ದಹರಂ
ಪುಂಡರೀಕಂ ವೇಶ್ಮ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸ್ಥೂದಾದ ಹೃತ್ತದೃದ್ವದಲ್ಲಿರುವವನು 'ತತ್'
ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ ಹೊರತು, ಜೀವಾದಿಗಳಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ = "ಯ ಆತ್ಮಾ
ಅಪಹತಪಾಪ್ಮಾ" ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಅಪಹತಪಾಪ್ಮತ್ವ ಮೊದಲಾದ
ಧರ್ಮಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು.

‘ತತ್’ ಎಂಬದೂ ಅನುವೃತ್ತ

इतश्चैवमित्याह -

॥ गतिशब्दाभ्यां तथा हि दृष्टं लिङ्गं च ॥

दहरे तत्त्वित्यस्ति । गतिः सुप्तप्राप्तिः । शब्दो ब्रह्मशब्दः ।

ಮತ್ತೊಂದು ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಹೃತ್ತದೃದ್ವಸ್ಥನಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು
ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಗತಿಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ ತಥಾ ಹಿ ದೃಷ್ಟಂ ಲಿಂಗಂ ಚ' ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ 'ದಹರೇ'
ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ತತ್' ಎಂಬುದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. 'ಗತಿ' ಎಂದರೆ ಸುಪ್ತಜೀವನದಿಂದ
ಹೊಂದುವಿಕೆ ಎಂದರ್ಥ. 'ಶಬ್ದ' ಎಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದ ಎಂದರ್ಥ.

ಹೃತ್ತದೃದ್ವಸ್ಥನಲ್ಲಿ ಸುಪ್ತಪ್ರಾಪ್ತತ್ವ ಹಾಗೂ ಪ್ರಹರಜ್ಞವಾಚ್ಯತ್ವ

ताभ्यां सुप्तगम्यत्वलिङ्गब्रह्मशब्दाभ्यामुक्तरूपदहररस्यं ब्रह्मैवेत्यर्थः ।

“अहरहर्गच्छन्त्य एतं ब्रह्मलोकं न विन्दन्ति” इति हृत्पद्मस्थस्य
सुप्तप्रजाप्राप्यत्वोक्त्या ब्रह्मणो लोकमिति ब्रह्मलोकत्वोक्त्या च तत्स्थस्य
सुप्तप्राप्यत्वं ब्रह्मशब्दवाच्यत्वं च सिद्धमिति भावः ।

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ಹೀಗಿದೆ - ಗತಿ ಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ = ಸುಪ್ತಗಮ್ಯತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗ ಹಾಗೂ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದ ಇವುಗಳಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅಲ್ಪವಾದ ಹೃತ್ಪದ್ಧದಲ್ಲಿರುವವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು 'ಗತಿಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರಾಂಶದ ಅರ್ಥ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಅಹರಹರ್ಗಚ್ಛಂತ್ಯಃ ಏತಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಲೋಕಂ ನ ವಿಂದಂತಿ' ಸುಪ್ತರಾದ ಪ್ರಜೆಗಳು ಪ್ರತಿನಿತ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದುವವರಾದರೂ ಬ್ರಹ್ಮನ ಸ್ಥಳವೆನಿಸಿದ ಹೃತ್ಪದ್ಧವನ್ನಾಗಲೀ, ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನಾಗಲೀ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥನಿಗೆ ಸುಪ್ತಜೀವಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಮತ್ತು 'ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಲೋಕಮ್' ಎಂಬುದಾಗಿ, ಹೃತ್ಪದ್ಧವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥನಲ್ಲಿ ಸುಪ್ರಪ್ರಾಪ್ತ ಹಾಗೂ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವಾಚ್ಯತೆಗಳು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತವೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

'ಹಿ' ತಬ್ಬದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ

इतश्चैवमित्याह तथाहीत्यादिना । यथा गतिशब्दौ हृत्पद्मस्थगौ तथा लिङ्गमरण्याख्यसुधासमुद्राश्रयलोकवत्त्वरूपं लिङ्गं च हृत्पद्मस्थगं दृष्टं यतोऽतोऽपि दहरस्थं ब्रह्मेत्यर्थः । एतल्लोकवत्त्वं च विष्णौ प्रसिद्धमिति हेर्यः ।

‘ತಥಾಹಿ ದೃಷ್ಟಂ ಲಿಂಗಂ ಚ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರಭಾಗದ ಅರ್ಥ ಹೀಗಿದೆ - ಮತ್ತೊಂದು ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಹೃತ್ತದೃಷ್ಟನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಗತಿ ಮತ್ತು ಶಬ್ದಗಳು ಹೃತ್ತದೃಷ್ಟನಿಗೆ ಹೇಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಿವೆಯೋ, ತಥಾ = ಅದರಂತೆ ಲಿಂಗಮ್ = ‘ಅರ’ ಮತ್ತು ‘ಣ್ಯ’ ಎಂಬ ಸುಧಾಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯಲೋಕವತ್ವ ಎಂಬ ಲಿಂಗವು ಹೃತ್ತದೃಷ್ಟನಲ್ಲಿದೆ ಎಂದು, ದೃಷ್ಟಮ್ = ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೂ ದಹರಾಕಾಶಸ್ಥನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದರ್ಥ. ಇಂತಹ ಲೋಕವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಯೆಂದು ‘ಹಿ’ ಶಬ್ದವು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ.

ಸುಧಾಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯತ್ವ

“ಅರಶ್ಚ ಹ ವೈ ಣ್ಯಶ್ಚಾರ್ಣವೌ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕೇ” ಇತ್ಯುತ್ತರವಾಕ್ಯೇಽರण्याಖ್ಯಸುಧಾಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯೇ ವಿಷ್ಣುಲೋಕೇ ಪ್ರಯುಕ್ತಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಶಬ್ದಸ್ಯ ಹೃತ್ಪದ್ಧೇ “एतं ब्रह्मलोकम्” इति प्रयोगात् तत्स्थस्य तल्लोकवत्त्वमिति भावः ।

‘ಅರಶ್ಚ ಹ ವೈ ಣ್ಯಶ್ಚಾರ್ಣವೌ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕೇ’ ‘ಅರ’ ಮತ್ತು ‘ಣ್ಯ’ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಎರಡು ಸುಧಾಸಮುದ್ರಗಳು ವಿಷ್ಣುಲೋಕವಾದ ಶ್ವೇತದ್ವೀಪದಲ್ಲಿವೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಮುಂದಿನವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ‘ಅರ’ ಮತ್ತು ‘ಣ್ಯ’ ಗಳೆಂಬ ಸುಧಾಸಮುದ್ರಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದ ವಿಷ್ಣುಲೋಕವನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ‘ಏತಂ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಮ್’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೃತ್ಪದ್ಧದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ, ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥನು ‘ಅರ’ ಮತ್ತು ‘ಣ್ಯ’ ಎಂಬ ಸುಧಾಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯವಾದ ಲೋಕವುಳ್ಳವನೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಈ ಲಿಂಗ

अस्य लिङ्गस्य हृत्पद्मस्थगत्वं न स्पष्टमिति पृथगुक्तिः । अत एवास्य तत्स्थतां वक्तुं तथेत्युक्तिः ।

ಈ ಲಿಂಗವು ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿವೆಯೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಗತಿಶಬ್ದಗಳಿಗಿಂತ ಲಿಂಗಶಬ್ದವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಈ ಲಿಂಗವು ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥನಲ್ಲಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲು ‘ತಥಾ’ ಎಂದು ಸೂತ್ರಕಾರರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಇದು ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ವಿಷ್ಣುತ್ವ ಸಾಧಕ

यद्वा ब्रह्मलोकमिति हृत्पद्मस्य विष्णुलोकत्वोक्त्या तत्स्थो विष्णुरित्युक्तम् । ब्रह्मलोकपदस्य विष्णुलोकवाचित्वं कुत इत्यत इदमुच्यते । लिङ्गं सुधासमुद्राश्रयलोकवत्त्वरूपलिङ्गं च दृष्टं तदाश्रयलोकवत्त्वं च विष्णुलोकलिङ्गं प्रसिद्धमिति हेरर्थः । हृत्पद्मे प्रयुक्तब्रह्मलोकपदमुत्तरत्र प्रयुज्य “अरश्च ह वै ण्यश्चारणवौ ब्रह्मलोकೇ” इति तदाश्रयलोकत्वोक्तेर्न

ಸತ್ಯಲೋಕೋ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಪದಾರ್ಥ ಇತಿ ಭಾವಃ । ಅತ್ರ ಪಕ್ಷೇ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದ
ರೂಪಹೇತುಸಾಧಕತ್ವಾದಸ್ಯ ಲಿಂಗಸ್ಯ ಪೃಥಗುಕ್ತಿಃ ॥

ಅಥವಾ 'ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೃತ್ಪದವನ್ನೇ ವಿಷ್ಣುಲೋಕವೆಂದೇ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹೃತ್ಪದದಲ್ಲಿರುವವನು ವಿಷ್ಣುವಾಗಿದ್ದಾನೆಂದೂ ಕೂಡ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಪದವು ವಿಷ್ಣುಲೋಕವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಏನು ಪ್ರಮಾಣ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರರೂಪವಾಗಿ ಈ ಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. 'ಲಿಂಗಮ್' = ಸುಧಾಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯ-ಲೋಕವತ್ತ್ವ ಎಂಬ ಲಿಂಗವು, ದೃಷ್ಟಂ ಚ = ಸುಧಾಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯಲೋಕವತ್ತ್ವವು ವಿಷ್ಣುಲೋಕದ ಧರ್ಮವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು 'ಹಿ' ಶಬ್ದವು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಹೃತ್ಪದದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಪದವನ್ನೇ ಮುಂದೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ 'ಅರಶ್ಚ ಹ ವೈ ಣ್ಯಶ್ಚಾರ್ಣವೌ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕೇ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವನ್ನು ಸುಧಾಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯ-ಲೋಕವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ, ಸತ್ಯಲೋಕವನ್ನೇ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವೆಂದು ತಿಳಿಯಬಾರದೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವೆಂಬ ಹೇತುವಿಗೆ ಸಾಧಕವಾದ್ದರಿಂದ, ಅಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವೆಂಬ ಹೇತು ವಿಷ್ಣುಪರವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸಾಧನೆ ಮಾಡಲು, 'ಸುಧಾಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯ ಲೋಕವತ್ತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ, ಈ ಲಿಂಗವು ನೇರವಾಗಿ ವಿಷ್ಣು ಹೃತ್ಪದಸ್ಥನಾಗಿ-ದ್ದಾನೆಂದು ಸಾಧನೆ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಇದನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

'ದೃತೇಶ್ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥ

ಇತಶ್ಚೈವಮಿತ್ಯಾಹ -

॥ ಧೃತೇಶ್ಚ ಮಹಿಮ್ನೋಽಸ್ಮಿನ್ಪುಲಖ್ಯಃ ॥೧-೩-೧೬॥

ಧೃತೇರ್ಧಾರಣಾಚ್ಚ "ಯ ಆತ್ಮಾ ಸ ಸೇತರ್ವಿಧುತಿಃ" ಇತಿ ಸರ್ವಧಾರಕತ್ವಾಲಿಂಗಶ್ರವಣಾಚ್ಚ ದಹರೇ ಬ್ರಹ್ಮೈವ । ಏತಲ್ಲಿಂಗಂ ಹೃತ್ಪದಾಸ್ಥಗಮಿತಿ । ಕುತಃ ? ಅಸ್ಯ ಹೃತ್ಪದಾಸ್ಥಸ್ಯ ಮಹಿಮ್ನೋಽಪಹತ-ಪಾಪ್ತತ್ವಾದೇರಸ್ಮಿನ್ ವಾಕ್ಯೇ ಉಪಲಬ್ಧೇರಿತ್ಯೇಕೋಽರ್ಥಃ ।

ಮತ್ತೊಂದು ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಧೃತೇಶ್ಚ ಮಹಿಮೋಽಸ್ಯಾಸ್ಮಿನ್ನಪಲಭ್ಯಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ. ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ಹೀಗಿದೆ - 'ಧೃತೇಃ' = ಧಾರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದಲೂ, 'ಯ ಆತ್ಮಾ ಸ ಸೇತುರ್ವಿಧೃತಿಃ' 'ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಾದ ಆತ್ಮನೇ ಸಕಲ ಲೋಕಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯನು' ಎಂಬುದಾಗಿ 'ಸಕಲಧಾರಕತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಅಲ್ಪವಾದ ಹೃತ್ತದ್ವಲ್ಲಿರುವವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಈ ಲಿಂಗವು ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಲ್ಲಿದೆಯೆನ್ನಲು ಏನು ಪ್ರಮಾಣ? ಎಂದರೆ, ಅಸ್ಯ = ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನ, ಮಹಿಮಃ = ಅಪಹತಪಾಪತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ಮಹಿಮೆಗಳು, ಅಸ್ಮಿನ್ = ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಪಲಬ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಇದು ಈ ಸೂತ್ರದ ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥ.

ಆತ್ಮನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸಬೇಕು

“य आत्मा” इति प्रागुक्तहृत्पद्मस्यात्मपरामर्शेन “स सेतुः” इत्याद्युक्त्वा सर्वे पाप्मनोऽतो निवर्तन्ते इत्याद्युक्तेरिति भावः ।

'ಯ ಆತ್ಮ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಾದ ಆತ್ಮನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶೆ ಮಾಡಿ, 'ಸ ಸೇತುಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿ 'ಸರ್ವೇ ಪಾಪ್ಮನೋಽತೋ ನಿವರ್ತಂತೇ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ 'ಯ ಆತ್ಮ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಮೊದಲು ಹೇಳಿ, ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಾದ ಆತ್ಮನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶೆ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ 'ಸ ಸೇತುಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿ 'ಸರ್ವೇ ಪಾಪ್ಮನೋಽತೋ ನಿವರ್ತಂತೇ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ಅರ್ಥ

अन्यस्तु धृतिपदेन धृतियुक्तं वाक्यं गृह्यते । अस्मिन्निति च तन्त्रम् । चशब्द उपलब्धेश्चेत्यन्वेति । धृतेर्धृतिप्रतिपादकादेशसेतुर्विधारण इति वाक्यात् वाजसनेयसमाख्यानादहरे ब्रह्मैवेति यावत् । तत्रापि ब्रह्मेति कुतः? अस्य विष्णोर्महिम्नः सर्वाधिपतित्वादेरस्मिन् हृत्पद्मस्थे अस्मिन् वाजसनेये उपलब्धेश्चेत्यर्थः ।

ಸೂತ್ರದ ಮತ್ತೊಂದು ಅರ್ಥ ಹೀಗಿದೆ - ಧೃತಿಪದದಿಂದ ಧೃತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. 'ಅಸ್ಮಿನ್' ಎಂಬುದನ್ನು ಆವೃತ್ತಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. 'ಧೃತೇಶ್ಚ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ಚ' ಶಬ್ದವು 'ಉಪಲಬ್ಧೇ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ.

ಧೃತೇಃ = ಧೃತಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವ 'ಏಷ ಸೇತುವಿಧಾರಣಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದ ಸಮಾಖ್ಯಾನವಿರುವುದರಿಂದ, ಅಲ್ಪವಾದ ಹೃತ್ತದ್ವದಲ್ಲಿರುವವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬುದು ಹೇಗೆ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ? ಎಂದರೆ, ಅಸ್ಮ = ವಿಷ್ಣುವಿನ, ಮಹಿಮ್ನಃ = ಸರ್ವಾಧಿಪತಿತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಮಹಿಮೆಯು, ಅಸ್ಮಿನ್ = ಹೃತ್ತದ್ವದಲ್ಲಿ, ಅಸ್ಮಿನ್ = ಈ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ, ಉಪಲಬ್ಧೇಶ್ಚ = ಉಪಲಬ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಕೂಡ ಎಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ.

ಸಾಮಾಖ್ಯಾ ಪ್ರಮಾಣದ ಆಧಾರ

“ಯ ಏಷೋಽಂತರ್ದಯ ಆಕಾಶಸ್ತस्मिन् शेते सर्वस्य वशी” इत्याद्युक्त्वा “एष सर्वेश्वर एष भूतपालः” इति विष्णुलिङ्गोक्त्या तस्य वैष्णवत्वं सिद्धमिति तत्समाख्यानादहरे विष्णुरिति भावः ।

‘ಯ ಏಷೋಽಂತರ್ದಯ ಆಕಾಶಸ್ತಸ್ಮಿನ್ ಶೇತೇ ಸರ್ವಸ್ಯ ವಶೇ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಮೊದಲು ಹೇಳಿ, ‘ಏಷ ಸರ್ವೇಶ್ವರ ಏಷ ಭೂತಪಾಲಃ’ ಎಂದು ಮುಂದೆ ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾಶ್ರಯನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದ್ದರಿಂದ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಸಮಾಖ್ಯಾ-ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವವನು ವಿಷ್ಣುವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

‘ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ್ಚ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥ

इतश्चैवमित्याह -

॥ प्रसिद्धेश्च ॥ १-३-१७ ॥

“दहरं विपापम्” इत्यादितैत्तिरीये विष्णोर्हृत्पद्मस्यत्वप्रसिद्धेश्च तत्समाख्यानादहरे ब्रह्मैवेत्यर्थः ।

ಮತ್ತೊಂದು ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಹೃತ್ತದೃಷ್ಟನಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ಹೀಗಿದೆ - ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ್ವ = 'ದಹರಂ ವಿವಾಪ್ಮಮ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ತೃತ್ತೀಯೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಹೃತ್ತದೃಷ್ಟತ್ವದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಿರುವುದರಿಂದಲೂ ತೃತ್ತೀಯೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವಿರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಪವಾದ ಹೃತ್ತದೃಷ್ಟದಲ್ಲಿರುವವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ.

ಹಿಂದಿನ ಆಕ್ಷೇಪ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ 'ಇತರ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರ

उक्तमाक्षिप्याह -

॥ इतरपरामर्शात्स इति चेन्नासम्भवात् ॥१-३-१८॥

“परंज्योतिरूपसम्पद्य” इति प्रकृतस्येतरस्य जीवस्य परामर्शात् “एष आत्मा” इत्येतच्छब्देन “य आत्माऽपहतपाप्मा” इत्यादिनोक्त-
हृत्पद्मस्थस्यात्मत्वविधानादहरे स जीव इति चेन्न । असम्भवात् ।
अपहतपाप्मत्वादिधर्माणां हृत्पद्मस्थे श्रुतानां जीवे असम्भवात्
“एतदमृतमभयम्” इत्युक्तಾಮृतत्वादेश्च असम्भवादित्यर्थः ।

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನೇ ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಿ ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರ ಹೊರಟಿದೆ. 'ಇತರಪರಾಮರ್ಶಾತ್ ಇತಿ ಚೇನ್ನಾಸಂಭವಾತ್' 'ಪರಂಜ್ಯೋತಿರುಪಸಂಪದ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಪ್ರಕೃತನಾದ, ಇತರಸ್ಯ = ಜೀವನ, ಪರಾಮರ್ಶಾತ್ = 'ವಿಷ ತೇ ಆತ್ಮಾ' ಎಂಬುದಾಗಿ 'ವಿತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ, ಯ = ಜೀವನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಿ 'ಯ ಆತ್ಮಾಪಹತಪಾಪ್ಮಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಹೃತ್ತದೃಷ್ಟನಿಗೆ ಆತ್ಮತ್ವವನ್ನು ವಿಧಾನ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಹೃತ್ತದೃಷ್ಟನು ಜೀವನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಶಂಕಿಸಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ಅಸಂಭವಾತ್ = ಹೃತ್ತದೃಷ್ಟನಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಅಪಹತಪಾಪ್ಮತ್ವಾದಿ-
ಧರ್ಮಗಳು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಅಸಂಭಾವಿತವಾಗಿವೆ. 'ವಿತದಮೃತಮಭಯಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಅಮೃತತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳೂ ಕೂಡ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಅಸಂಭಾವಿತವಾಗಿವೆ
ಯೆಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ.

ಅಸಂಭವ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ 'ಉತ್ತರಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರ

उक्तासम्भवमाक्षिप्याह -

॥ उत्तराच्चेदाविर्भूतस्वरूपस्तु ॥ ೧-೩-೧೯ ॥

ತುರೇವ | ಸ ಇತಿ ದಹರ ಇತಿ ಚಾಸ್ತಿ | ನೇತಿ ಶೇಷಃ | उत्तरात् जीवस्य सत्यकामत्वप्रतिपादकात् “स तत्र पर्येति” इत्याद्युत्तरवाक्यात् | तत एवापहतपाप्मत्वादिसम्भवेन दहरे जीव इति चेन्न | आविर्भूतस्वरूपस्तु मुक्त एवोच्यते सत्यकामत्वेन तत्रेत्यर्थः | “स्वेन रूपेणाभिनिष्पद्यते” इत्युक्तेः | हृत्पद्मस्यस्य देहान्तर्वर्तितया मुक्तत्वायोगादिति भावः |

ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಅಸಂಭವದೋಷವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಿ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರವು ಹೊರಟಿದೆ. 'ಉತ್ತರಾಚ್ಛೇದಾವಿರ್ಭೂತ-ಸ್ವರೂಪಸ್ತು' ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ತು' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಎವ' ಎಂದರ್ಥ. 'ಸಃ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು, 'ದಹರೇ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಅನುವೃತ್ತಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. 'ನ' ಎಂಬುದನ್ನು ಶೇಷಪೂರಣ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ಹೀಗಿದೆ - 'ಉತ್ತರಾಚ್ಛೇತ್' = ಜೀವನಿಗೆ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವ 'ಸ ತತ್ರ ಪರ್ಯೇತಿ' ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದ ಬಲದಿಂದ, ಆ ವಾಕ್ಯದಿಂದಲೇ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿಗಳು ಜೀವನಲ್ಲಿವೆಯೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವವನು ಜೀವನೇ ಏಕಾಗಬಾರದು? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಆವಿರ್ಭೂತಸ್ವರೂಪಸ್ತು = ಆವಿರ್ಭೂತಸ್ವರೂಪನೆನಿಸಿದ ಮುಕ್ತಜೀವನೇ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಸ್ವೇನ ರೂಪೇಣಾಭಿ-ನಿಷ್ಪದ್ಯತೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಮುಕ್ತಜೀವನನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ಆದರೆ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥನು ದೇಹದ ಒಳಗಿರುವುದರಿಂದ, ಮುಕ್ತಜೀವನು ದೇಹದಲ್ಲಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

‘ಉತ್ತರಾತ್’ ಎಂಬುದು ಸಾಧು

मुक्तस्त्विति वाच्ये श्रौतमुक्तिस्वरूपोक्त्यर्थैवमुक्तिः । “पूर्वादिभ्यो नवभ्यो वा” इत्युक्तेरुत्तरादिति साधु ॥

‘ಮುಕ್ತಸ್ತು’ ಎಂದೇ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಬಹುದಿತ್ತು. ಆದರೂ ಸಹ ಶ್ರುತಿಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾದ ಮುಕ್ತಿಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ‘ಅವಿಭೂತಸ್ವರೂಪಸ್ತು’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ‘ಪೂರ್ವಾದಿಭ್ಯೋ ನವಭ್ಯೋ ವಾ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಂತೆ ‘ಉತ್ತರಾತ್’ ಎಂಬ ಪದಪ್ರಯೋಗವು ಸಾಧುವಾಗಿದೆ. ‘ಉತ್ತರತ್ವಾತ್’ ಎಂದೇನೂ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ.

‘ಏಷಃ’ ಎಂಬ ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಪ್ರಯೋಗದ ಸಮರ್ಥನೆ

एष आत्मेति जीवपरामर्शबलात् कथञ्चिज्जीव एव दहरस्थ इत्यत आह - ॥ अन्यार्थश्च परामर्शः ॥१-३-२०॥

च एव । अन्योऽर्थो विषयो यस्य सः । परंज्योतिरित्युक्तज्योतीरूप-
ब्रह्मविषय एव परामर्शः । परामृश्यात्मत्वविधानमित्यर्थः । एष इति
पुलिङ्गं त्वन्त्यात्मापेक्षयेति भावः ।

‘ಏಷ ಆತ್ಮಾ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಜೀವನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸಿರುವ ಬಲದಿಂದಲೇ ಹೇಗಾದರೂ ಜೀವನೇ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿದ್ದಾನೆಂದು ಏಕೆ ಹೇಳಬಾರದು? ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ನೀಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಅನ್ಯಾರ್ಥಶ್ಚ ಪರಾಮರ್ಶಃ’ ಎಂಬುದಾಗಿ. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ‘ಚ’ ಶಬ್ದವು ‘ಏವ’ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ. ಬೇರೆಯಾದಾದ ವಿಷಯವುಳ್ಳದ್ದೂ ಅನ್ಯಾರ್ಥವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ‘ಪರಂಜ್ಯೋತಿಃ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಜ್ಯೋತಿರೂಪವಾದ ಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯದಲ್ಲೇ ‘ಏಷಃ’ ಎಂದು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಿ, ಆತ್ಮತ್ವವನ್ನು ವಿಧಾನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ‘ಏಷಃ’ ಎಂಬ ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಪ್ರಯೋಗವು ಆತ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

‘ಅಲ್ಪಶ್ರುತೇಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥ

उक्तमाक्षिप्याह -॥ अल्पश्रुतेरिति चेत्तदुक्तम् ॥१-३-२१॥

“ದಹರಂ ಪುಂಡರೀಕಮ್” ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಅಲ್ಪಸ್ಯ ಸ್ಥಾನಸ್ಯ ಶ್ರವಣಾದಹರೇ ಸಃ ನ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ चेತ್ ನೇತಿ ಶೇಷಃ । ತತ್ ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನಸ್ಯತ್ವಮುಕ್ತಂ ನಿಶ್ಚಾಯ್ಯತ್ವಾದಿತ್ಯಾದಿನಾ ಸಮಾಹಿತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ।

ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಹೃತ್ತದ್ವಿಸ್ಥಾನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬುದನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಿ ಸಮಾಧಾನ ನೀಡುವ ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರ ಹೀಗಿದೆ - ‘ಅಲ್ಪಶ್ರುತೇರಿತಿ ಚೇತ್ತದುಕ್ತಮ್’

‘ದಹರಂ ಪುಂಡರೀಕಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಅಲ್ಪವಾದ ಸ್ಥಾನವು ಶ್ರುತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಅಲ್ಪವಾದ ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವವನು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಬಾರದು. ‘ನ’ ಎಂಬುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿಯೂ ಶೇಷಪೂರಣ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ‘ತತ್’ = ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವಿಕೆಯೂ, ‘ಉಕ್ತಮ್’ = ‘ನಿಶ್ಚಾಯ್ಯತ್ವತ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾಗಿದೆ ಯೆಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ.

ಅಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಿಯಿಂದ ವಿರೋಧ ಪರಿಹಾರ

व्योम्नोऽशतोऽल्पौकस्त्वं युक्तम् । विष्णोरंशस्यापि पूर्णत्वादिति विशेषशङ्कानिरासार्थमिदं स्मरणम् । तन्निरासश्च तदुक्तं तत्सर्वगतत्वेनैव हृत्पद्मस्थत्वं “एष म आत्माऽन्तर्हृदये ज्यायान् पृथिव्या” इत्यादिश्रुतावुक्तिमिति वृत्त्यन्तराद्बोध्यः। अचिन्त्यशक्तित्वाद्युज्यत इति भावः ॥५॥

ಭೂತಾಕಾಶಕ್ಕೆ ಅಂಶಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವಿಕೆಯನ್ನು ಕೂಡಿಸಬಹುದು. ಆದರೆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಂಶಗಳೂ ಕೂಡ ಪರಿಪೂರ್ಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನ-
ದಲ್ಲಿರುವಿಕೆಯನ್ನು ಹೇಗೆ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯ ? ಎಂಬ ವಿಶೇಷವಾದ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸು-

ವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ನಿಜಾಯ್ತಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ಹೊರಟಿದೆ. ಈ ಶಂಕೆಯ ಪರಿಹಾರವನ್ನು 'ತದುಕ್ತಮ್' = ಸರ್ವಗತನಾದ್ದರಿಂದಲೇ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನು ಆಗುತ್ತಾನೆಂಬುದು 'ಏಷ ಮ ಆತ್ಮಾಂತರ್ಹೃದಯೇ ಜ್ಯಾಯಾನ್ ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆಯೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾಂತರದಿಂದ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅಚಿತ್ಯಶಕ್ತಿಯಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಗತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುತ್ತಾನೆಂಬುದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

|| ಇಲ್ಲಿಗೆ ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ದಹರಾಧಿಕರಣವು ಮುಗಿಯಿತು ||

ಅದ್ವೈತ-ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಮತದಲ್ಲಿ ದಹರಾಧಿಕರಣ

ಮತ್ತು

ವಿಮರ್ಶೆ

ಅದ್ವೈತಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ರಾಮಾನುಜ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಶರೀರ ಹೀಗಿದೆ - ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತವಾದ ದಹರಾಕಾಶವು ಭೂತಾಕಾಶವೇ ಆಗಿದೆ. ಅಥವಾ ಜೀವನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ದಹರ' ಪದವು ಪ್ರಥಮಾಂತವಾಗಿದೆ ಹೊರತು, 'ದಹರೇ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಪ್ತಮ್ಯಂತವಾಗಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಇವರಿಬ್ಬರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೂ ಸರಿಯಲ್ಲ. ದಹರಾಕಾಶವನ್ನೇ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ, 'ತಸ್ಮಿನ್ ಯದಂತಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ ವಸ್ತುವನ್ನು ಅನ್ವೇಷಣೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿರುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ.

ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವನ್ನು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. 'ತಸ್ಮಿನ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೃತ್ತುಂಡರೀಕವನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಬೇಕು. ಹೃದಯಪುಂಡರೀಕದಲ್ಲಿರುವ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನು ಅನ್ವೇಷಣೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ ಎಂದು.

ಇದು ತಪ್ಪು. 'ತಸ್ಮಿನ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಹಿಂದೆ ಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲು ಬರುವಾಗ ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಹೃದಯ-ಪುಂಡರೀಕವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶೆ ಮಾಡುವುದು ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಸನ್ನಿಹಿತವಾದದ್ದನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲು ಬರುವಾಗ ವ್ಯವಹಿತವಾದದ್ದನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬಾರದೆನ್ನಲು ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯ ದೃಷ್ಟಾಂತವು ಇರುತ್ತದೆ. ಏಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯದ ಮೂರನೆಯ ಪರ್ವದಲ್ಲಿ ಬರುವಂತಹ 'ಸಾಕಮೇಧೀಯ' ಎಂಬ ಯಾಗದಲ್ಲಿ 'ಏತದ್ವಾಹ್ಮಣ ಏಕಕಪಾಲಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ 'ಏತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ವೈಶ್ವದೇವಿಕವಾದ ಏಕಕಪಾಲವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬಾರದು. ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ವಾರುಣಪ್ರಘಾಸಿಕವಾದ ಏಕಕಪಾಲವನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಣಯಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿಯೂ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬೇಕು.

ಮತ್ತು ದಹರಾಕಾಶವು ಹೃದಯಪುಂಡರೀಕದಲ್ಲಿದ್ದೆಯೆಂದು 'ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್' ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಪುನಃ ಅದನ್ನೇ ಹೇಳುವುದು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮತ್ತು 'ಯದಂತಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ಯತ್' ಶಬ್ದವು, 'ತದನ್ನೇಷ್ವವ್ಯಮ್ ತದ್ವಾವ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' ಶಬ್ದವು ದಹರಾಕಾಶಪರವಾದರೆ ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಯೋಗಮಾಡಬೇಕಿತ್ತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಆದ್ವೈತಿಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಅಸಾಧುವಾಗಿದೆ.

ರಾಮಾನುಜರ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ ಹೀಗಿದೆ - 'ಯದಂತಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಯಃ' ಎಂಬ ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಶಬ್ದವನ್ನೂ ಕೂಡ ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವ 'ಯಃ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸಬೇಕು. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ಯತ್' ಎಂಬ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದ ಶಬ್ದದಿಂದ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ ಗುಣಜಾತವನ್ನು (ಗುಣಗಳ ಸಮೂಹ) ಪರಾಮರ್ಶಿಸಬೇಕು.

ಅಥವಾ ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. 'ಯಃ' 'ಯತ್' ಎಂಬೆರಡು ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಏಕಶೇಷ ಸಮಾಸ ಮಾಡಿದಾಗ ಕೇವಲ 'ಯತ್' ಎಂದೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. 'ಯಃ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿದೆ. 'ಯತ್' ಎಂಬುದು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಎರಡೂ ಲಿಂಗಗಳ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ವಿಗ್ರಹ ಮಾಡುವಾಗ 'ತೈದಾದೀನಿ ಸರ್ವೈರ್ನಿತ್ಯಮ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು 'ತೈತ್' ಮೊದಲಾದ ಸರ್ವನಾಮ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ನಿತ್ಯವಾಗಿ ಏಕಶೇಷವನ್ನು ವಿಧಾನ ಮಾಡಿದೆ. ಅನಂತರ 'ನಪುಂಸಕಮನಪುಂಸಕೇನೈಕವಚ್ಛಾನ್ಯಾನ್ಯತರ-ಸ್ಯಾಮ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವು

ಮತ್ತು ಏಕವಚನವು ಬರುತ್ತದೆಂದು ವಿಧಾನ ಮಾಡಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗ, ಏಕವಚನ ಎರಡೂ ಮಾಡಿದಾಗ 'ಯತ್' ಎಂದೇ ರೂಪವನ್ನು ಮಾಡಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ.

ಆದ್ದರಿಂದ 'ಯಃ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ವಾಚ್ಯವಾದ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನು 'ಯತ್' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ವಾಚ್ಯವಾದ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ ಗುಣಜಾತವನ್ನು ಅನ್ವೇಷಣ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ. ಇಷ್ಟು ರಾಮಾನುಜರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಇದು ತಪ್ಪು. ಹಿಂದೆ ನಾವು ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡಿದಂತೆ ಶ್ರುತಿಗೆ ಸುಲಭವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಲು ಬರುವಾಗ 'ಯಃ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದಾಗಲೀ, ಅಥವಾ ಏಕಶೇಷ ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡುವುದಾಗಲೀ, ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ.

ಮತ್ತು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾರ್ಥದ ಏಕದೇಶಕ್ಕೆ ಪದಾರ್ಥಾನಂತರದಿಂದ ಅನ್ವಯ ಮಾಡುವುದು ಅವ್ಯುತ್ಪನ್ನವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಕೃತ ಏಕಶೇಷವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ 'ಯತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ, ದಹರಾಕಾಶ ಮತ್ತು ಗುಣಜಾತಗಳೆರಡೂ ಅರ್ಥವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಈ ಎರಡಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಅಂತರ್ವರ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕು ಹೊರತು ಕೇವಲ ಗುಣಜಾತಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಅಂತರ್ವರ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯ ಮಾಡಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ 'ಯೌ ಅಂತರ್ವರ್ತೇತೇ ತೌ ಆನಯ' ಯಾರಿಬ್ಬರು ಒಳಗಿದ್ದಾರೋ, ಅವರನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಾ ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ. ಒಬ್ಬನು ಮಾತ್ರ ಒಳಗಿದ್ದಾನೆಂಬ ಪ್ರತೀತಿಯು ಬರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಇಬ್ಬರು ಒಳಗಿದ್ದಾರೆಂಬ ಪ್ರತೀತಿಯೇ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅದ್ವೈತ ಮತದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತ ಮತದಲ್ಲಿ 'ದಹರ ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ದಹರ' ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಂತವೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ, ದಹರಾಕಾಶವನ್ನೇ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈಗಾಗಲೇ ಹೇಳಿದಂತೆ ಇದು ತಪ್ಪು. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ದೋಷಗಳು ಬರುವುದಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೇ ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿಗಳ ವಿರೋಧವೂ ಕೂಡ ಬರುತ್ತದೆ. ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದ 'ಯ ಏಷೋಽಂತಹ್ಯದಯ ಆಕಾಶಸ್ತಸ್ಮಿನ್ ಶೇತೇ ಸರ್ವಸ್ಯ ವತೀ ಸರ್ವಸ್ಯೇಶಾನಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶವಿದೆ. ಅಂತಹ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನಿದ್ದಾನೆ. ಅವನೇ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸ್ವಾಮಿಯಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಎಲ್ಲವೂ ಅವನ ಅಧೀನವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಅರ್ಥವರ್ಣೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ 'ದಿವ್ಯೇ ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ ಹ್ಯೇಷ ವ್ಯೋಮ್ಯಾತ್ಮಾ ಸಂಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಃ'

ಎಂಬುದಾಗಿ ದಿವ್ಯವಾದ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶವಿದೆ. ಅವನಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಾ ಎನಿಸಿದ ಬ್ರಹ್ಮನಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಮತ್ತು ತೈತ್ತಿರಿಯೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಶಿಕ್ಷಾವಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿ 'ಯ ಏಷೋಽಂತಹೃದಯ ಆಕಾಶಃ ತಸ್ಮಿನ್ನಯಂ ಪುರುಷಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಶರೀರದ ಒಳಗಿರುವ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶವಿದೆ. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಪುರುಷನಾಮಕನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮವಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿ 'ಯೋ ವೇದ ನಿಹಿತಂ ಗುಹಾಯಾಂ ಪರಮೇ ವ್ಯೋಮನ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೃದಯ ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವಂತಹ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಮಹಾನಾರಾಯಣೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ 'ದಹ್ರಂ ವಿಪಾಪಂ ಪರವೇಶ್ವಭೂತಂ ಯತ್ಪುಂಡರೀಕಂ ಪುರಮಧ್ಯಸಂಸ್ಥಮ್ | ತತ್ರಾಪಿ ದಹ್ರಂ ಗಗನಂ ವಿಶೋಕಃ ತಸ್ಮಿನ್ಯದಂತಃ ತದುಪಾಸಿತವ್ಯಮ್' ದೇಹದ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಕಮಲವಿದೆ. ಅಂತಹ ಕಮಲದಲ್ಲಿ ದಹರಾಕಾಶವಿದೆ. ಅಂತಹ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಪಾಪರೂಪಿತ್ವಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲಾ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವವನ್ನೇ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಹೊರತು, ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶವನ್ನೇ ಬ್ರಹ್ಮವೆಂದು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿಲ್ಲ.

'ಗತಿಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ ತಥಾಹಿ ದೃಷ್ಟಂ ಲಿಂಗಂ ಚ' ಎಂಬ ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ತಥಾಹಿ ದೃಷ್ಟಮ್' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅದ್ವೈತಿಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಹೀಗಿದೆ - 'ಸತಾ ಸೋಮ್ಯ ತದಾ ಸಂಪನ್ನೋ ಭವತಿ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಬೇರೆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸುಪ್ತರಾದ ಜೀವರಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಕವಾದ ಗಮನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದು ಕಂಡಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಕ ಗಮನವು ದಹರಾಕಾಶವೇ ಬ್ರಹ್ಮನಾಗಿದ್ದಾನೆನ್ನಲು ಲಿಂಗವಾಗಿದೆಯೆಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು.

ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಈ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಸರಿಯಲ್ಲ. 'ಗತಿ ಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ' ಎಂಬ ದ್ವಂದ್ವಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಗರ್ಭಿತವಾದ 'ಗತಿ' ಶಬ್ದವು ಸಮಾಸದ ಏಕದೇಶವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದಲ್ಲಿದೆ. ಇಂತಹ 'ಗತಿ' ಶಬ್ದದಿಂದ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವಾದ ದೃಷ್ಟಪದದ ಜೊತೆಗೆ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಎಂದರೆ ಸಮಾಸದ ಏಕದೇಶದಿಂದ ಅನ್ವಯ ಮಾಡುವುದು ಮತ್ತು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗಪದದಿಂದ ಅನ್ವಯ ಮಾಡುವುದು ಎರಡೂ ಕೂಡ ಆಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಹೀಗೆ ಅದ್ವೈತಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ರಾಮಾನುಜರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನೂ ಕೂಡ ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತು - 'ತಥಾ ಹಿ ದೃಷ್ಟಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ದೃಷ್ಟ' ಶಬ್ದವು 'ಗತಿ' ಮತ್ತು 'ಶಬ್ದ' ಎರಡರಲ್ಲಿಯೂ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಇವರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ. ಸುಪ್ತ ಪ್ರಜೆಗಳ ಗಮನ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದ ಎರಡೂ ಕೂಡ ಶ್ರುತ್ಯಂತರದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಕವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಇದೂ ಸಹ ತಪ್ಪು.

ರಾಮಾನುಜರು ಹೇಳುವಂತೆ 'ದೃಷ್ಟ' ಶಬ್ದವು 'ಗತಿ' 'ಶಬ್ದ' ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಣವಾಗುವುದಾದರೆ, ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕಿತ್ತು. ಏಕೆಂದರೆ 'ಗತಿಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ' ಎಂಬುದು ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿಯೂ, ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾದ ದೃಷ್ಟಪದವೂ ಕೂಡ ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕಿತ್ತು.

ಇನ್ನು ಶಾಂಕರ-ರಾಮಾನುಜರು ಇಬ್ಬರೂ ಕೂಡ; ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಲಿಂಗಮ್' ಎಂಬ ಪದವು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಧಾರಯ ಸಮಾಸವನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಿದೆ. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಬ್ರಹ್ಮೈವ ಲೋಕಃ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಃ' ಎಂದು ಕರ್ಮಧಾರಯ ಸಮಾಸವನ್ನು ಮಾಡಿದಾಗ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಲೋಕನೆನಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಅಂತಹ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಸುಪ್ತನಾದ ಜೀವನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಹೊರತು 'ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಲೋಕಃ' ಎಂದು ಷಷ್ಠೀ ತತ್ಪರುಷ ಸಮಾಸವನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು. 'ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಲೋಕಃ' ಎಂದು ಷಷ್ಠೀ ತತ್ಪರುಷ ಸಮಾಸ ಮಾಡಿದಾಗ, ಬ್ರಹ್ಮನ ಲೋಕವನ್ನು ಕುರಿತು ಸುಪ್ತಜೀವನು ಹೋಗುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಪ್ರತಿನಿತ್ಯ ಸತ್ಯಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋಗಲು ಜೀವನಿಗೆ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಷಷ್ಠೀ ತತ್ಪರುಷ ಸಮಾಸವನ್ನು ಮಾಡದೇ, ಕರ್ಮಧಾರಯ ಸಮಾಸವನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೋಗುತ್ತಾನೆಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನೇ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಲಿಂಗಮ್' ಎಂಬ ಪದವು ತಿಳಿಸುತ್ತಿದೆ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಈ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೂ ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ ಶ್ರುತಿಯ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಪದವಿದೆ. ಅಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಪದಕ್ಕೆ ಷಷ್ಠೀತತ್ಪರುಷ ಸಮಾಸವನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸುವುದು ಅನಿವಾರ್ಯ. 'ಅರಶ್ಚ ವೈ ಣ್ಯಶ್ಚಾರ್ಣವೌ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕೇ ತ್ರೇತೀಯಸ್ಯಾಮಿತೋ ದಿವಿ ತದ್ಧರಂ

ಮದೀಯಂ ಸರಃ ತದಶ್ವತ್ಥಃ ಸೋಮಸವನಸ್ತದಪರಾಜಿತಾಪೂಃ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ 'ಅರ' ಮತ್ತು 'ಣ್' ಎಂಬೆರಡು ಸುಧಾಸಮುದ್ರಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕದಲ್ಲಿವೆ. ಭೂಲೋಕದಿಂದ ಮೂರನೆಯ ಲೋಕವೆನಿಸಿದ ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಮದದಾಯಕವಾದ ಸರೋವರವಿದೆ. ಅಮೃತವನ್ನು ಸ್ವವಿಸುವ ಅಶ್ವತ್ಥ ಮರವಿದೆ, ಯಾರಿಂದಲೂ ಗೆಲ್ಲಲಾಗದ ಪಟ್ಟಣವೇ ಈ ಬ್ರಹ್ಮನ ಪಟ್ಟಣ' ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮನ ಲೋಕವನ್ನು ವರ್ಣನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಲೋಕನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬಾರದು. ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಲೋಕವೆಂದೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬೇಕು. ಮತ್ತು 'ಪರಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಕೋ ಲೋಕೇ ಶ್ವೇತದ್ವೀಪಾಭಿಧೇ ಪರೇ | ಅರೋ ಣ್ಯಶ್ವಾರ್ಣವೌ ದಿವ್ಯೌ' ಎಂಬ ಛಾಂದೋಗ್ಯ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸ್ಮೃತಿಯೂ ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವನ್ನೇ ವರ್ಣನೆ ಮಾಡಿದೆ. ಈ ಸ್ಮೃತಿಯ ಆಧಾರದಿಂದಲೂ 'ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಲೋಕೇ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಷಷ್ಠೀ ಸಮಾಸವೇ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿದೆ. ಮತ್ತು 'ಅರ' ಮತ್ತು 'ಣ್' ಎಂಬೆರಡು ಸುಧಾಸಮುದ್ರಗಳಿಗೆ, ಸರೋವರಕ್ಕೆ, ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿರುವಿಕೆಯೆಂಬ ಲಿಂಗದ ಬಲದಿಂದಲೂ ಷಷ್ಠೀಸಮಾಸ ಮಾಡುವುದೇ ಅತ್ಯಂತ ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

'ಏತಯಾ ನಿಷಾದಸ್ಥಪತಿಮ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ವಿಚಾರ ಮಾಡುವಾಗ ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯಲ್ಲಿ ಷಷ್ಠೀ ಸಮಾಸಕ್ಕಿಂತ ಕರ್ಮಧಾರಯ ಸಮಾಸವನ್ನೇ ಶ್ರೇಷ್ಠವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಿದ್ದಾರಲ್ಲವೇ? ಆದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಕರ್ಮಧಾರಯ ಸಮಾಸವನ್ನು ಮಾಡುವುದೇ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ 'ಏತಯಾ ನಿಷಾದಸ್ಥಪತಿಮ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿ ಷಷ್ಠೀ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಕೇಳಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ. ಷಷ್ಠೀ ಸಮಾಸವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕೆನ್ನಲು ಬೇರೆ ಯಾವ ಲಿಂಗಗಳೂ ಕೂಡ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಮಾನಾಧಿಕರಣ ಸಮಾಸವೆನಿಸಿದ ಕರ್ಮಧಾರಯ ಸಮಾಸವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿ ಷಷ್ಠೀ ಸಮಾಸವು ಅನೇಕ ಲಿಂಗಗಳೂ ಇರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ, ಕರ್ಮಧಾರಯ ಸಮಾಸವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸದೇ ಷಷ್ಠೀ ಸಮಾಸವನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕು.

ಆದ್ದರಿಂದ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ 'ಅಹರಹರ್ಗಚ್ಛಂತ್ಯ ಏತಂ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಆವಾಸಸ್ಥಾನವಾದ ಕಾರಣ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನೇ 'ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ' ಎಂದು ಕರೆಯಬೇಕು. ಹೊರತು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವೆಂದು ಕರೆಯಬಾರದು.

ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ 'ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ ದಹರಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶರೀರವು ಬ್ರಹ್ಮಪುರ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಾಗಿದೆಯೋ, ಅದರಂತೆ 'ಏತಂ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮನ ಆವಾಸಸ್ಥಾನವೆನಿಸಿದ ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ದಹರಾಕಾಶವೇ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವೆನಿಸಿದೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವನ್ನು ಕುರಿತು ಹೋಗದವನು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಕುರಿತೂ ಕೂಡ ಹೋಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಸುಪ್ತನಾದ ಜೀವನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳುವ ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನ ಆವಾಸಸ್ಥಾನವನ್ನೂ ಕೂಡ ತೆರಳುತ್ತಾನೆಂದು ಕೂಡ ಒಪ್ಪಲೇ ಬೇಕು.

'ಧೃತೇಶ್ಚ ಮಹಿಮ್ನೋಽಸ್ಥಿನ್ನುಪಲಭ್ಯೇಃ' ಎಂಬ ಮೂರನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಧೃತೇಃ ಮಹಿಮ್ನಾ' ಎಂಬೆರಡು ಪದಗಳು ಧಾರಕತ್ವವೆಂಬ ಮಹಿಮೆಯಿರುವುದರಿಂದ ಸಮಾನಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿವೆ ಎಂದು ಶಂಕರ-ರಾಮಾನುಜರಿಬ್ಬರೂ ಕೂಡ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ದಹರಾಕಾಶನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಸಕಲ ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಧಾರಕತ್ವ ಮಹಿಮೆಯು ಅವನಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಇವರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ.

ಇದೂ ಕೂಡ ತಪ್ಪು. 'ಧೃತೇಃ' ಎಂದಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದರೆ ಸಾಕು. 'ಮಹಿಮಾ' ಎಂಬ ಪದವು ವ್ಯರ್ಥ. ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ 'ಅಂಬರಾಂತಧೃತೇಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ 'ಧೃತೇಃ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದಲೇ 'ಸೇತುವಿಧೃತಿಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಧಾರಕತ್ವ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೋ, ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ 'ಧೃತೇಃ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದಲೇ ಧಾರಕತ್ವ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಪುನಃ 'ಮಹಿಮ್ನಃ' ಎಂಬ ಪದವು ಇವರಿಬ್ಬರ ಪ್ರಕಾರವೂ ವ್ಯರ್ಥವೇ ಆಗಿದೆ. ಬೇರೊಂದು ಕೃತ್ಯವನ್ನು ಇವರಿಬ್ಬರಿಂದಲೂ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮೂರನೆಯ ಸೂತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೂ ಕೂಡ ಅಸಾಧುವಾಗಿದೆ.

ಅದ್ವೈತಮತದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಮತದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೀಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದ್ದಾರೆ - 'ಆಕಾಶ ಇತಿ ಹೋವಾಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಇರುವಂತಹ ಆಕಾಶ ಶಬ್ದವು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ 'ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೆಂದು.

ಇದು ತಪ್ಪು. ನಾವು ಹೇಳುವಂತೆ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುವಂತಹ ಆಕಾಶಸ್ಥಿತ್ವವು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಲು ಬರುವಾಗ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡದಿರುವ ದಹರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಮಾನಾಧಿಕರಣವಾದ ಆಕಾಶಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಐದನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಅಸಂಭವಾತ್' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಬುದ್ಧಿ ಮೊದಲಾದ ಉಪಾಧಿಗಳಿಂದ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನನಾದ ಜೀವನಿಗೆ 'ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಆಕಾಶದ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ನೀಡುವುದು ಅಸಂಭಾವಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜೀವನನ್ನು ದಹರಾಕಾಶನೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು ಹೊರತಾಗಿ, ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನನಾದ ಉಪಮೇಯಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ದಹರಾಕಾಶನೆನ್ನಬೇಕೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಇದೂ ಸಹ ತಪ್ಪು. ಬ್ರಹ್ಮನೂ ಕೂಡ 'ಜ್ಯಾಯಾನಾಕಾಶಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯ ಬಲದಿಂದ ಭೂತಾಕಾಶಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿನ ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜೀವನು ಹೇಗೆ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನನಾದ ಕಾರಣ ಉಪಮೇಯನಾಗಲಾರನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತೀರೋ, ಅದರಂತೆ ಆಕಾಶಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿನ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಕಾರಣ ಬ್ರಹ್ಮನೂ ಕೂಡ ಉಪಮೇಯನಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಕಂಕಾ - 'ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇನೆಂದರೆ ಪುಂಡರೀಕದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ಅಲ್ಪಪರಿಮಾಣವು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ಅಲ್ಲಗಳೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತಾನೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ಹೊರಟಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಈ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಉಪಪಾದಿಸಬಹುದಲ್ಲವೇ ಎಂದು.

ಸಮಾಧಾನ - ಈ ಸಮರ್ಥನೆಯೂ ಸಹ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಹೇಳುವುದಾದರೆ 'ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಬ್ರಹ್ಮಪರವಾದಂತೆ ಜೀವಪರವೂ ಕೂಡ ಆಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಅದ್ವೈತಮತದಲ್ಲಿ ಸುಷುಪ್ತಾದ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಅನುಗತವಾದ ಜೀವಭಾವದಲ್ಲಿ ಅನನುಗತವಾದ ಬುದ್ಧ್ಯಾದಿಗಳು ಉಪಾಧಿಯಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸುಷುಪ್ತಾದ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಅನುಗತವಾದ ಅವಿದ್ಯೆಯೇ ಉಪಾಧಿಯಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಅವಿದ್ಯೋಪಾಧಿಕನಾದ ಜೀವನನ್ನು ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನನೆಂದು ಅದ್ವೈತಿಗಳೂ ಕೂಡ ಒಪ್ಪಿದ್ದಾರೆ. ಇಂತಹ ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನನಾದ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಪುಂಡರೀಕದಲ್ಲಿರುವಿಕೆ ಎಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ಅಲ್ಪಪರಿಮಾಣವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿದೆ. ಅದರ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ 'ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಐದನೆಯ ಸೂತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಸರಿಯಲ್ಲ.

'ಉತ್ತರಾಚ್ಛೇತ್ ಆವಿರ್ಭೂತಸ್ವರೂಪಸ್ತು' ಎಂಬ ಆರನೆಯ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಹೀಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾರೆ. 'ಪರಂಜ್ಯೋತಿಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಆವಿರ್ಭೂತನಾದ ಜೀವನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಹೊರತು, ಅವಿದ್ಯಾವೃತ್ತನಾದ ಜೀವನಲ್ಲ. ಆವಿರ್ಭೂತ-ಸ್ವರೂಪನಾದ ಜೀವನೆಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಪರಂಜ್ಯೋತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಶುದ್ಧಬ್ರಹ್ಮಪರವೇ ಆಗಿದೆ ಹೊರತು, ಉಪಹಿತನಾದ ಜೀವಪರವಲ್ಲ ಎಂದು.

ಈ ಸೂತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೂ ಕೂಡ ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ 'ಸ ತತ್ರ ಪರ್ಯೇತಿ ಜಕ್ಷನ್ ಕ್ರೀಡನ್ ರಮಮಾಣಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಶ್ರುತವಾದ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟಬ್ರಹ್ಮನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಶುದ್ಧಬ್ರಹ್ಮನು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ಹೇಳುವುದು ತಪ್ಪು. ಇನ್ನು ಹತ್ತು ಹಲವಾರು ದೋಷಗಳನ್ನು ಸ್ವತಃ ಶಿಷ್ಯಂದಿರೇ ಊಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಏಳನೆಯ, ಎಂಟನೆಯ ಸೂತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿರುವ ತಪ್ಪುಗಳನ್ನೂ ಸಹ ಇದರಂತೆ ಗಮನಿಸಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಉಳಿದ ಅಧಿಕರಣಗಳಂತೆ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಜೀವಬ್ರಹ್ಮಭೇದವನ್ನೇ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಏಕೆಂದರೆ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನು ಜೀವನೆಂದು ಒಪ್ಪದೇ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು 'ಗತಿಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಮ್' ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣದಿಂದ ಜೀವನು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆಂದು ಒಪ್ಪಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಜೀವನೇ ಬೇರೆ, ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡಂತಾಯಿತು. 'ಸತ್ಯಕಾಮಃ ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ದಹರವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳು ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು ನಿರ್ಗುಣನಾಗಿದ್ದಾನೆನ್ನಲೂ ಕೂಡ ಪ್ರತಿಕೂಲವೇ ಆಗಿದೆ. ಇದರಂತೆ ಮುಂದೆಯೂ ಕೂಡ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

'ಗತಿಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ ತಥಾಹಿ ದೃಷ್ಟಂ ಲಿಂಗಂ ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ತಥಾಹಿ ದೃಷ್ಟಂ ಲಿಂಗಂ ಚ' ಎಂಬುದನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವಾಗ 'ಅರಶ್ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ಟೀಕೆಯು ಮೊದಲು ಹೀಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದೆ. ಹೃತ್ಪದ್ಯಸ್ಥನಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆನ್ನಲು ಮತ್ತೊಂದು ಹೇತುವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಲಿಂಗಪದವು ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು. ಹೀಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿ, ಪ್ರಕೃತ 'ಅರಶ್ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ಈಗ ಮತ್ತೊಂದು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ - ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಬಲದಿಂದ ಸತ್ಯಲೋಕ ಎಂಬರ್ಥವು ಪ್ರತೀತವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಶಂಕೆಯನ್ನು ನಿರಾಸಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಅರಣ್ಯಾಖ್ಯ ಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯಲೋಕವತ್' ಎಂಬ

ಲಿಂಗವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಲಿಂಗಪದವು ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಭಾಷ್ಯವು ಹೇಳುತ್ತಿದೆಯೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ - 'ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ

ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿರುವ 'ತಲ್ಲಕ್ಷಣೋಕ್ತೋಶ್ಚ' ಎಂಬುದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - 'ಏಷ ಆತ್ಮಾ ಅಪಹತವಾಪ್ತಾ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೃತ್ಪದಸ್ಥಾನ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಅಪಹತವಾಪ್ತತ್ವವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇದೇ ಲಕ್ಷಣವು 'ಸರ್ವೇ ವಾಪೃನೋಽತೋ ನಿವರ್ತಂತೇ' ಎಂಬುದರಿಂದ 'ಸ ಸೇತುಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಹೇತುವಿನ ಧರ್ಮವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಪಹತವಾಪ್ತತ್ವವು ಬ್ರಹ್ಮನ ಧರ್ಮವೇ ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾಗುತ್ತದೆ.

'ಏತಸ್ಯೇತಿ ಪ್ರತೀಕಗ್ರಹಣೇನ' ಎಂದು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಏತಸ್ಯ' ಎಂದು ಪ್ರತೀಕವನ್ನು ಗ್ರಹಣ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಅವು ಹೀಗಿವೆ - 'ಏತಸ್ಯ ವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರಶಾಸನೇ ಗಾರ್ಗಿ ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸೌ' ಎಂದು 'ಏತಸ್ಯ ವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರಶಾಸನೇ ಗಾರ್ಗಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೌ' ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಬಹುವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸಲಾಗಿದೆ ಎಂದರ್ಥ.

ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ಏಷ್ಠುರಿತ್ಯಭ್ಯುಪಗಮೇ ಸುಷಿರಶ್ರುತಿವಿರೋಧಃ' ಎಂದಿದೆ. ಇದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು - ಬ್ರಹ್ಮನು ಹೃತ್ಪದಸ್ಥನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಒಪ್ಪಿದರೆ 'ತಸ್ಯಾಂತೇ ಸುಷಿರಮ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸುಷಿರಕ್ಕೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಹೃತ್ಪದಸ್ಥತ್ವದ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಶಂಕೆಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಏಕೆಂದರೆ ಸುಷಿರಕ್ಕೆ 'ದಹರೋಽಸ್ತಿನಂತರಾಕಾಶೇ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಹೃತ್ಪದಸ್ಥತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿಯೇ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ 'ದಹರಂ ವಿಪಾಪಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯ ಬಲದಿಂದ 'ತಸ್ಮಿನ್ ಯಂದತಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಹೃತ್ಪದದಲ್ಲಿರುವ ಸುಷಿರಸ್ಥತ್ವವನ್ನೇ ನಾವು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದೇವೆ ಎಂದರ್ಥ. 'ತದಾಧಾರತಯಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಕಮ್' ಎಂದು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಜಡಕ್ಕೆ ಜಡವು ಆಶ್ರಯವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆಕಾಶಾಭಿಮಾನಿಯಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಿತವಾದ ಪೃಥಿವ್ಯಾದ್ಯಭಿಮಾನಿಗಳು ಎಂದು ಇದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥೈಸಬೇಕು.

'ಬ್ರಹ್ಮೈವ ಪೂರ್ಣತ್ವಾತ್ ಪುರಮ್' ಎಂದು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಇದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - 'ಏತತ್ ಸತ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಮ್' ಎಂದು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಶರೀರವನ್ನು 'ಏಷ ಆತ್ಮಾ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ಏತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಿರುವ ಕಾರಣ, ಶರೀರವೇ ಆತ್ಮವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಹೊರತು,

ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ ಎಂದು ಶಂಕಿಸಬಾರದು. ಛಾಂದೋಗ್ಯಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ 'ಯದಿದಮಸ್ಮಿನ್ ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ' ಎಂಬ ಮೊದಲಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಪುರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಷಷ್ಠೀತತ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸವನ್ನು ಅಥವಾ ಕರ್ಮಧಾರಯ ಸಮಾಸವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಶರೀರ ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂಬೆರಡರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಆದರೆ 'ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ ಸರ್ವಂ ಸಮಾಹಿತಮ್' ಎಂಬ ಎರಡನೆಯ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಮತ್ತು 'ಏತತ್ ಸತ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಮ್' ಎಂಬ ಮೂರನೆಯ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಪುರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕೇವಲ 'ಬ್ರಹ್ಮ' ಎಂದೇ ಅರ್ಥ.

ಇಲ್ಲಿಗೆ ದಹರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ, ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ, ತತ್ವಪ್ರದೀಪ, ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ, ಭಾವದೀಪ ಇವುಗಳ ಅನುವಾದವು ಹಾಗೂ ತಂತ್ರದೀಪಿಕೆಯ ಜೊತೆ ಮತತ್ರಯ ವಿಮರ್ಶೆಯು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು

॥ ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀಹಯಗ್ರೀವೋ ವಿಜಯತೇತಮಾಮ್ ॥

ಅನುಕೃತ್ಯಧಿಕರಣ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ, ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ, ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ,
ತತ್ವಪ್ರದೀಪ, ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ, ಭಾವದೀಪ
ವಿಶೇಷವಿಚಾರದೊಂದಿಗೆ ಕನ್ನಡಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಅನುವಾದ
ಮತ್ತು
ತಂತ್ರದೀಪಿಕೆಯ ಜೊತೆ ಮತತ್ರಯ ವಿಮರ್ಶೆ

॥ ಹರಿಃ ಓಂ ॥

॥ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸಾಯ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀಮದ್‌ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

ಅನುಕೃತ್ಯಧಿಕರಣ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

॥ ಅಥ ಅನುಕೃತ್ಯಧಿಕರಣಮ್ ॥

‘ಅನುಕೃತೇಸ್ತಸ್ಯ ಚ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಮ್ - ॥ ಅನುಕೃತೇಸ್ತಸ್ಯ ಚ :॥ ೨೨ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ - “ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಂ” ಎಂಬ ಕಾಶಕದ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ‘ಪ್ರಾರ್ಥಿತತ್ವ’ ಎಂಬ ‘ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣ’ನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಸೂರ್ಯ ಮುಂತಾದವರ ಪ್ರಕಾಶನ ಕ್ರಿಯೆಯು, ಭಗವದಧೀನವಾಗಿದೆ ಎಂದು ‘ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ ಸರ್ವಮಿದಂ ವಿಭಾತಿ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಅರ್ಥ -- ‘ಚ’ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ, ‘ತಸ್ಯ’ ಎಂಬ ಪದವು ‘ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಪ್ರತೀಕವಾಗಿದೆ, ‘ಅನುಕೃತಿಃ’ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ‘ಅನುಕ್ರಿಯಾ’ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಎಂದರ್ಥ. ಆದ್ದರಿಂದ ‘ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಂ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಪ್ರಾರ್ಥಿತನಾದವನು (ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನಾದವನು) ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ ‘ಅನುಕೃತೇಃ ತಮೇವ ಭಾಂತಂ ಅನುಭಾತಿ

ಸರ್ವಮ್' ಎಂಬ ಕಾಠಕದ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯ ಮೊದಲಾದವರ ಪ್ರಕಾಶನಕ್ರಿಯೆಯು ಭಗವಂತನ ಕ್ರಿಯೆಗೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿದೆ ಎಂದು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ತಸ್ಯ ಚ = 'ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ ಸರ್ವಮಿದಂ ವಿಭಾತಿ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಜಗತ್ತು ಭಗವಂತನ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದಲೇ ಬೆಳಗುತ್ತಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಜಗದ್ಗುರು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಸುಖದಲ್ಲಿ ಅನುಕೂಲೈಣ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವವಿದೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ

भाष्यम् — अदृश्यत्वादयः परमेश्वरगुणा उक्ताः । 'तेषां सुखं शाश्वतं
नेतरेषाम् । तदेतदिति मन्यन्तेऽनिर्देश्यं परमं सुखम् कथं नु
तद्विजानीम्' (कठ. ५, १२, १४) इत्यादिना ज्ञानिसुखस्याप्यनि
र्देश्यत्वमज्ञेयत्वं चोच्यत इति ॥

ಅನುವಾದ - ಹಿಂದೆ ಆನಂದಮಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುತ್ತವೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಯಿತು. ಆದರೆ ಇದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಸುಖವು ದೊರೆಯುತ್ತದೆ, ಬೇರೆಯವರಿಗೆ ದೊರೆಯುವುದಿಲ್ಲ. ಇಂತಹ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಸುಖವೇ ಪರಮಸುಖವೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. 'ಹೀಗೆ ಕಾಠಕದಲ್ಲಿರುವ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವವನ್ನು ಅಜ್ಞೇಯತ್ವವನ್ನೂ ಸಹ ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಸುಖದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ'. ಆದ್ದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಸುಖವೇ ಅದೃಶ್ಯವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಅನುಕೂಲೈಣ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನು ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲು ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಸಂಗತಿ ವಿಷಯ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾ ಯುಕ್ತಬದ್ಧವಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ ಇದ್ದಾರೆ -

ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಯಃ = ಅದೃಶ್ಯತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳು,
ಪರಮೇಶ್ವರಗುಣಾಃ = ವಿಷ್ಣುವಿನದ್ದೇ ಗುಣಗಳಾಗಿವೆ ಎಂದು, ಉಕ್ತಾಃ =
ಆನಂದಮಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಯಿತು.

ತೇಷಾಂ = ಜ್ಞಾನಿಗಳ, ಸುಖಂ = ಸುಖವು, ಶಾಶ್ವತಂ = ಶಾಶ್ವತವಾಗಿದೆ,
 ಇತರೇಷಾಂ = ಅಜ್ಞಾನಿಗಳ ಸುಖವು, ನ = ಶಾಶ್ವತವಲ್ಲ, ತದೇತತ್ =
 ಇಂತಹ ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಸುಖವು, ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಂ = ಇಷ್ಟೇ ಎಂದು ನಿರ್ದೇಶ
 ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ್ದು, ಪರಮಂ ಸುಖಂ = ಪರಮಸುಖ-
 ಸ್ವರೂಪವಾದದ್ದು, ಇತಿ = ಎಂದು, ದುಸ್ಯಂತೇ = ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ,
 ಇತ್ಯಾದಿನಾ = ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಕಾಠಕದ ಮಾತುಗಳಿಂದ,
 ಜ್ಞಾನಿಸುಖಸ್ಯಾಪಿ = ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಸುಖಕ್ಕೂ ಸಹ, ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವಂ = ಇಷ್ಟೇ
 ಎಂದು ನಿರ್ದೇಶಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ್ದೆಂದು, ಅಚ್ಚೇಯತ್ವಂ =
 ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ್ದೆಂದು, ಉಚ್ಯತೇ =
 ಹೇಳಲಾಗಿದೆ, ಇತಿ = ಇಷ್ಟು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಗನಾದವನು ಪರಮಾತ್ಮನೇ

ब्रह्मसूत्रभाष्यम् – अतो वक्ति

॥ अनुकृतेस्तस्य च ॥२२॥

‘तमेव भान्तमनुभाति सर्वम्’ (ಕಠ.೪-೧೪) इत्यनुकृतेः, ‘तस्य

भासा सर्वमिदं विभाति’ (ಕಠ. ೪-೧೪) इति वचनाच्च

परमात्मैवानिर्देश्यसुखरूपः ।

ಅನುವಾದ - ಈ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರಕಾರರು ‘ಅನುಕೃತೇಸ್ತಸ್ಯ ಚ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವನ್ನು ರಚನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

‘ಪ್ರಕಾಶಸ್ವರೂಪನಾದ ಭಗವಂತನನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿಯೇ ಸಕಲವೂ ಬೆಳಗುತ್ತದೆ’. ಹೀಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲವೂ ಬೆಳಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ, ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯ ಸುಖಸ್ವರೂಪನೆಂದು ಕಾಠಕವು ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ಥಾಪನೆಗಾಗಿ, ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಭಾಂತಂ = ಪ್ರಕಾಶಸ್ವರೂಪನಾದ, ತಮೇವ = ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ, ಅನು = ಅನುಸರಿಸಿ, ಸರ್ವಮ್ = ಸಕಲವೂ, ಭಾತಿ = ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತದೆ, ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಅನುಕೃತೇಃ = ಪರಮಾತ್ಮನ ಅನುಕರಣವೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದರಿಂದ: ಮತ್ತು, ತಸ್ಯ = ಪರಮಾತ್ಮನ, ಭಾಸಾ = ಕಾಂತಿಯಿಂದಲೇ, ಸರ್ವಮಿದಂ = ಸಕಲವೂ ಸಹ, ವಿಭಾತಿ = ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತದೆ, ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ವಚನಾಚ್ಚ = ಕಾಲಕದಲ್ಲೇ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಸಹ, ಪರಮಾತ್ಮೈವ = ಪರಮಾತ್ಮನೇ, ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಸುಖರೂಪಃ = ಇಷ್ಟೇ ಎಂದು ನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡಲಾಗದ ಸುಖಸ್ವರೂಪನು ಆಗಿದ್ದಾನೆ.

ಜಗತ್ತಿನ ಬೆಳಕು ಜ್ಞಾನಿಸುಖದಿಂದಲ್ಲ

ब्रह्मसूत्रभाष्यम् – नहि ज्ञानिसुखमनुभाति सर्वं, नच तद्भासा ।

ಅನುವಾದ - ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಜಗತ್ತು ಬೆಳಕು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಅಥವಾ ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಸುಖದಿಂದಲೂ ಜಗತ್ತು ಬೆಳಗುತ್ತಿಲ್ಲ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- 'ತಮೇವ ಭಾಂತಂ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯ-ಚಂದ್ರಾದಿಗಳು ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಧೀನವಾಗಿ, ಬೆಳಗುತ್ತಿದ್ದಾರೆಂದು ಹೇಳಿ, ಅಂತಹ ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳ ಬೆಳಕಿನಿಂದ ಜಗತ್ತು ಬೆಳಗುತ್ತಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲವೆ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ -

ಜ್ಞಾನಿಸುಖಂ = ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಸುಖವನ್ನು, ಅನು = ಅನುಸರಿಸಿ, ಸರ್ವಂ = ಸಕಲವೂ, ನಹಿ ಭಾತಿ = ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದಿಲ್ಲ, ತದ್ಭಾಸಾ = ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದಲೂ ಸಹ ನೇರವಾಗಿ, ನಚ = ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

ಅಪಿಶಬ್ದದಿಂದ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕಾದ ಶ್ರುತಿ

ब्रह्मसूत्रभाष्यम् – 'अहं तत् तेजो रश्मीत्' इति नारायणभासा हि सर्वं भाति ।

ಅನುವಾದ - 'ಅಹಂ ತತ್ ತೇಜೋ ರಶ್ಮೀತ್' ಎಂಬಂತೆ ನಾರಾಯಣನ ಕಾಂತಿಯಿಂದಲೇ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಸುಖದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದು ಬೇಡ, ಅದರೂ ಸಹ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಎಂದು ಕಾಣುವ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ ಎಂದು ಹೇಗೆ ನಿಶ್ಚಯಿಸುತ್ತೀರಿ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಎರಡನೇ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಅಖಿ' ಪದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾದ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ -

ಅಹಂ = ನಾನು, ತತ್ ತೇಜೋ ರಶ್ಮೀತ್ = ಪ್ರಕಾಶಕರಾದ ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೂ ಪ್ರಕಾಶರೂಪನು, ಇತಿ = ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ, ನಾರಾಯಣಭಾಸಾ = ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದಲೇ, ಸರ್ವಂ = ಎಲ್ಲವೂ, ಭಾತಿ = ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತದೆ, ಆದ್ದರಿಂದ 'ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವ' ಹಾಗೂ 'ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವಗಳು' ಪರಮಾತ್ಮನ ಧರ್ಮವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಸತ್ಕರ್ತೃದೀಪಾವಳಿ

'ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಸತ್ತಕದಿಪಾವತಿ: - ಅನುಕ್ರತೇಸ್ತಸ್ಯ ಚ ||

ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದೇರಯಮರ್ಥ: । 'ತಮಾತ್ಮಸ್ಯಂ ಯೇನುಪಸ್ಯಂತಿ ಧೀರಾಸ್ತೇಷಾಂ ಸುಖಮ್' 'ಕಯಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನಿಯಾಮ್' ಇತಿ ಶ್ರುತೌ ಜ್ಞಾನಿಸುಖಸ್ಯಾನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವಾದಿಕಮುಚ್ಯತೇ । ಅತಃ ಪರಮಾತ್ಮವಾದಾಢೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಕ ಇತಿ ಯದ್ವಕ್ತಂ ಪ್ರಾಕ್, ತತ್ರ ಸಿಢ್ಢಿವತೀತಿ ಚೇತ್,

'ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದೇಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದ ಅರ್ಥ ಹೀಗಿದೆ - 'ತಮಾತ್ಮಸ್ಥಂ ಯೇನುಪಸ್ಯಂತಿ ಧೀರಾಸ್ತೇಷಾಂ ಸುಖಮ್' 'ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನಿಯಾಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನು ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಗಳುಳ್ಳವನೆಂದು ಸಾಧಿಸಿದ್ದು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲವಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಆಕ್ಷೇಪ.

ಅನಿದೇಶ್ಯಸುಖಸ್ವರೂಪನು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ?

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ: - ಮೈವಮ್ । 'ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ ಸರ್ವಮಿದಂ ವಿಭಾತಿ' ಇತಿ ವಾಕ್ಯಶೋಷಾದ್ 'ಅಹಂ ತತ್ತೇಜೋ ರಶ್ಮಿಚಾರಾಯಣಮ್' ಇತಿ ಶ್ರುತ್ಯಂತರವಿರೋಧಾತ್ । 'ಯದಾದಿತ್ಯಗತಂ ತೇಜಃ' ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯವಿರೋಧಾತ್

'ತತ್ತೇಜೋ ವಿಧಿ ಮಾಮಕಮ್' ಇತಿ ಮತ್ತೇಜಸಾ ಪ್ರವರ್ತಿಸತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ॥

॥ ಇತಿ ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳ್ಯಾಮ್ ಅನುಕೃತ್ಯಧಿಕರಣಮ್ ॥

ಇದು ತಪ್ಪು 'ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ ಸರ್ವಮಿದಂ ವಿಭಾತಿ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು 'ಅಹಂ ತತ್ತೇಜೋ ರಶ್ಮಿಚಾರಾಯಣಮ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತ್ಯಂತರದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಅನಿದೇಶ್ಯಸುಖ-ಸ್ವರೂಪನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅವನ ಅಧೀನವಾಗಿಯೇ ಜಗತ್ತು ಬೆಳಗುತ್ತದೆ ಎಂದು 'ಯದಾದಿತ್ಯಗತಂ ತೇಜಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಮೃತಿವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನೇ ಅನಿದೇಶ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಈ ಎಲ್ಲಾ ಶ್ರುತಿ-ಸ್ಮೃತಿಗಳ ವಿರೋಧವು ಬರುತ್ತದೆ. ಅವನ ಸುಖವೇ ಅನಿದೇಶ್ಯವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಆದ್ದರಿಂದ 'ತತ್ತೇಜೋ ವಿಧಿ ಮಾಮಕಮ್' ಎಂದರೆ ಪರಮಾತ್ಮನ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲವೂ ಬೆಳಗುತ್ತಿದೆ ಎಂದರ್ಥ.

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ಅನುಕೃತ್ಯಧಿಕರಣವು ಮುಗಿಯಿತು ॥

ಶ್ರೀಶ್ರೀವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ

ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಾದಿಗಳು

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - “ತಮಾತ್ಮಸ್ಯಂ ಯೇನುಪಶ್ಯಂತಿ ಧೀರಾಸ್ತೇಷಾಂ ಸುಖಂ ಶಾಶ್ವತಂ ನೇತರೇಷಾಮ್” ಇತ್ಯತ್ರ ತೇಷಾಂ ಸುಖಂ ಶಾಶ್ವತಮಿತಿ ಹಿ ಪ್ರಸ್ತುತಿ: ಪೂರ್ವಪಕ್ಷೋತ್ಥಾಪಿಕಾ । “ತಮಾತ್ಮಸ್ಯಮ್” ಇತಿ ಸಿದ್ಧಾಂತಬಿಜಮ್ । “ತದೇತದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇನಿರ್ದೇಶ್ಯಂ ಪರಮಂ ಸುಖಮ್ । ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನಿಯಾಮ್” ಇತಿ ವಿಷಯವಾಕ್ಯಮ್ ॥

‘ತಮಾತ್ಮಸ್ಥಂ ಯೇನುಪಶ್ಯಂತಿ ಧೀರಾಸ್ತೇಷಾಂ ಸುಖಂ ಶಾಶ್ವತಂ ನೇತರೇಷಾಮ್’ ಯಾವ ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಆತ್ಮಸ್ಥನನ್ನು ಕಾಣುವರೋ, ಅವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಮೋಕ್ಷಸುಖವು ದೊರೆಯುತ್ತದೆ ಎಂಬ ವಿಷಯವಾಕ್ಯವು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಉತ್ಥಾಪಕವಾಗಿದೆ. ಇದೇ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ‘ತಮಾತ್ಮಸ್ಥಮ್’ ಎಂಬ ಪದವು ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ಸ್ಥಾಪಕವಾಗಿದೆ. ‘ತದೇತದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇನಿರ್ದೇಶ್ಯಂ ಪರಮಂ ಸುಖಮ್’ । ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನಿಯಾಮ್’ ಅದು ಸಮಗ್ರವಾಗಿ ತಿಳಿಯಲು ಅಸಾಧ್ಯವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಶ್ರೇಷ್ಠ ಸುಖರೂಪವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ನಾನು ಹೇಗೆ ಸಮರ್ಥನಾಗುವೆನು ? ಎಂಬುದು ಈ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯವಾಕ್ಯ.

ವಿವರಣೆ - ಕಾಠಕೋಪನಿಷತ್ತಿನ ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯವಾಕ್ಯವು ಪ್ರಸ್ತುತವಾಗಿದೆ ಆ ಪ್ರಕರಣ ಹೀಗಿದೆ -

ವಿಕೋ ವಶೀ ಸರ್ವಭೂತಾಂತರಾತ್ಮಾ
ವಿಕಂ ರೂಪಂ ಬಹುಧಾ ಯಃ ಕರೋತಿ ।
ತಮಾತ್ಮಸ್ಥಂ ಯೇನುಪಶ್ಯಂತಿ ಧೀರಾ-
ಸ್ತೇಷಾಂ ಸುಖಂ ಶಾಶ್ವತಂ ನೇತರೇಷಾಮ್ ॥

ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತನ್ನ ವಶದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಎಲ್ಲ ಜೀವರ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾಗಿದ್ದು ಸ್ವತಂತ್ರನಾದ ಯಾರು ಅನೇಕ ಜೀವರಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾಗಿ ಇರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತನ್ನ ಒಂದು ರೂಪವನ್ನೇ ಅನೇಕ ರೂಪವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆಯೋ ಅಂತಹ ಭಗವಂತನನ್ನು

ತಮ್ಮೊಳಗೆ ಯಾವ ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಕಾಣುವರೋ ಅವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಮೋಕ್ಷಸುಖವು ದೊರೆಯುತ್ತದೆ. ಇತರರಿಗೆ ದೊರೆಯುವುದಿಲ್ಲ.

ನಿತ್ಯೋ ನಿತ್ಯಾನಾಂ ಚೇತನಶ್ಚೇತನಾನಾಂ
ಏಕೋ ಬಹೂನಾಂ ಯೋ ವಿದಧಾತಿ ಕಾಮಾನ್ |
ತಮಾತ್ಮಸ್ಥಂ ಯೇನು ಪಶ್ಯಂತಿ ಧೀರಾ-
ಸ್ತೇಷಾಂ ಶಾಂತಿಃ ಶಾಶ್ವತೀ ನೇತರೇಷಾಮ್ ||

ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಕೊಡುವ ಅಥವಾ ನಿತ್ಯ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಪರಮ ನಿತ್ಯನಾಗಿರುವ ಎಲ್ಲ ಚೇತನರಿಗಿಂತಲೂ ಪರಮ ಚೇತನನಾಗಿರುವ ಸ್ವತಂತ್ರನಾದ ಯಾರು ಅವರವರ ಅಭೀಷ್ಟಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆಯೋ ಇಂಥ ಭಗವಂತನನ್ನು ಯಾವ ಧೀರರು ತಮ್ಮೊಳಗೇ ಕಾಣುವರೋ ಅವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಮೋಕ್ಷಸುಖವು ಲಭಿಸುತ್ತದೆ. ಬೇರೆಯವರಿಗೆ ಲಭಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

ಚೇತನಾಭಾಸಕೋ ಜೀವಃ ಪರಮಶ್ಚೇತನೋ ಹರಿಃ |

ಸ್ವತಂತ್ರತ್ವಾತ್ ಸ್ವತಂತ್ರೋ ಹಿ ನೈವ ದೋಷೇಣ ಲಿಪ್ಯತೇ || ಇತಿ ಕೌರ್ಮೇ ||

ಜೀವನು ಅಲ್ಲ ಚೇತನನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಶ್ರೀಹರಿಯು ಪರಮ ಚೇತನನಾಗಿದ್ದಾನೆ, ಏಕೆಂದರೆ ಅವನು ಸ್ವತಂತ್ರ. ಸ್ವತಂತ್ರನಾದವನು ದುಃಖಾದಿ ದೋಷವುಳ್ಳ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಇದ್ದರೂ ಜೀವನ ಆ ದೋಷಗಳಿಂದ ಲಿಪ್ತನಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಎಲ್ಲ ವಿಷಯವು ಕೂರ್ಮ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಸ ಏಕ ಏವ ಸರ್ವಭೂತಾಂತರಾತ್ಮಾ | ತಸ್ಯ ರೂಪಂ ರೂಪಂ ಪ್ರತಿರೂಪಾಖ್ಯೋ ಜೀವೋ ಬಭೂವ | ಬಹಿಶ್ಚಾಸೌ ಪರಮಾತ್ಮನೋ ನಿತರಾಂ ಭಿನ್ನಃ | ಪರತಂತ್ರತ್ವಾತ್ |

ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಒಬ್ಬನೇ ಎಲ್ಲ ಜೀವರ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಆ ಭಗವಂತನು ಒಬ್ಬನೇ ಆದರೂ ಅನೇಕ ರೂಪವುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಎಲ್ಲ ಜೀವರೂ ಅವನ ಪ್ರತಿಬಿಂಬರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಜೀವನು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗಿಂತ ಅತ್ಯಂತ ಭಿನ್ನನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಪರಮಾತ್ಮನು ಸ್ವತಂತ್ರ, ಜೀವನು ಪರತಂತ್ರ, ಜೀವನು ಪರತಂತ್ರನಾದುದರಿಂದಲೇ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗಿಂತ ಅತ್ಯಂತ ಭಿನ್ನನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

ಆತ್ಮೈವೇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್ ಇತ್ಯಾದಿವತ್ ಅನಾದಿತ್ವಾಪೇಕ್ಷಯಾ | ಆತ್ಮನಿಸ್ಥಂ ಹರಿಂ ಜಾನನ್ ಮುಚ್ಯತೇ ನಾತ್ರ ಸಂಶಯಃ | ಜೀವೈಕ್ಯೇನ ತು ತಂ ಧ್ಯಾಯನ್ ತಮಸ್ಯಂಧೇ ಪತೇದ್ ಧ್ರುವಂ || ಇತಿ ಚ ||

ಆತ್ಮವೇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್', 'ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಮೊದಲು ಪರಮಾತ್ಮನೊಬ್ಬನೆ ಇದ್ದನು' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ಆಸೀತ್' ಎಂದು ಭೂತಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವಿದ್ದರೂ ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದಲೂ ಭಗವಂತನು ಇದ್ದಾನೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಗೆ ಅರ್ಥ ಮಾಡುವುದು ಸರ್ವ ಸಮ್ಮತವಾಗಿದೆಯೋ ಅದರಂತೆ 'ರೂಪಂ ರೂಪಂ ಪ್ರತಿರೂಪೋ ಬಭಾವ', 'ಜೀವರು ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರತಿಬಿಂಬರಾಗಿದ್ದರು' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಭೂತಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗಕ್ಕೆ, ಜೀವರು ಅನಾದಿ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಭಗವಂತನ ಪ್ರತಿಬಿಂಬರಾಗಿದ್ದಾರೆ ಎಂದೇ ಅರ್ಥ ಮಾಡಬೇಕು. 'ತಮಾತ್ಮಸ್ಥಂ ಯೇನ ಪಶ್ಯಂತಿ ಧೀರಾಸ್ತೇಷಾಂ ಸುಖಂ ಶಾಶ್ವತಂ ನೇತರೇಷಾಂ' ಎಂದರೆ ತನ್ನಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯುವವನು ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಬ್ರಹ್ಮನು ಜೀವನಿಂದ ಐಕ್ಯವುಳ್ಳವನೆಂದು ಚಿಂತಿಸುವವನು ಅಂಧಂತಮಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಬೀಳುತ್ತಾನೆ ಎಂದೂ ಕೂರ್ಮ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ತದೇತದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಂ ಪರಮಂ ಸುಖಮ್ |

ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಂ ಕಿಮು ಭಾತಿ ನ ಭಾತಿ ವಾ ||

" 'ಗುಹ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ 'ಏಕಂ ರೂಪಂ ಬಹುಧಾ' ಎಂಬಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಹೇಳಿರುವ ಈ ಬ್ರಹ್ಮ ಸ್ವರೂಪವು ಹೀಗೆಯೇ ಇದೆ ಎಂದು ಸಮಗ್ರವಾಗಿ ತಿಳಿಸಲು ಅಸಾಧ್ಯವಾದುದು ಮತ್ತು ಶ್ರೇಷ್ಠ ಸುಖರೂಪವಾದುದು ಎಂದು ಜ್ಞಾನಿಗಳು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. ಇಂಥ ಭಗವಂತನನ್ನು ಅವನ ಅನುಗ್ರಹವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ನಾನಾದರೂ ಹೇಗೆ ತಿಳಿದೇನು ?" ಇದು ಯಮನ ಮಾತು. 'ಭಗವಂತನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದಲಾದರೂ ಅವನನ್ನು ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವೇ?' ಇದು ನಚಿಕೇತನ ಪ್ರಶ್ನೆ, 'ಇಲ್ಲ' ಭಗವಂತನ ಪ್ರಸಾದದಿಂದಲೂ ಅವನನ್ನು ಸಮಗ್ರವಾಗಿ ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ' ಇದು ಯಮನ ಉತ್ತರ.

ಏತದೇವ ಭಗವದ್ರೂಪಂ ಪರಮಂ ಸುಖಮ್ | ಜ್ಞಾನಿಸುಖಂ ತು ತದ್ವಿಘ್ನಕ್ ಮಾತ್ರಮ್ |

ಬ್ರಹ್ಮಾದೀನಾಂ ಚ ಮುಕ್ತಾನಾಂ ಸುಖಂ ವಿಘ್ನ ಸುಖಸ್ಯ ತು |

ಪ್ರತಿಬಿಂಬಸ್ತು ವಿಘ್ನಟ್ ಕೋ ವಿಘ್ನರೇವ ಪರಂ ಸುಖಮ್ ||

ಸಮ್ಯಗ್ಭಾತಿ ನ ಭಾತೀತಿ ಜಾನೀಯಾಂ ತತ್ಕಥಂ ನೃಪಮ್ |

ತತ್ಪ್ರಸಾದಮೃತೇ ದಿವ್ಯಂ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಂ ಪರಂ ಸುಖಮ್ || ಇತಿ ಚ ಮಹಾವಾರಹೇ ||

ಭಗವಂತನ ರೂಪವೇ ಪರಮ ಸುಖವಾಗಿದೆ. ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಸುಖವು ಪರಮಾತ್ಮನ ಸುಖದಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಅಂಶ ಮಾತ್ರ.

'ಮುಕ್ತರಾದ ಚತುರ್ಮುಖ ಮೊದಲಾದವರ ಸುಖವೂ ಕೂಡ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸುಖಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಿಂಬವಾಗಿದ್ದು ಅದರಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಅಂಶಮಾತ್ರವೇ ಆಗಿದೆ. ವಿಷ್ಣುವೇ ಪರಮ ಸುಖರೂಪಿಯಾಗಿದ್ದಾನೆ, ಮುಕ್ತ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳ ಸುಖವೇ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸುಖದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಅಂಶ ಮಾತ್ರ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಮೇಲೆ, ಉಳಿದವರ ಸುಖವು ಮಹತ್ವಾದುದಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವುದೇನಿದೆ ? ಮಾತಿಗೆ ನಿಲುಕದ ದಿವ್ಯ ಪರಮ ಸುಖಸ್ವರೂಪನಾದ ಭಗವಂತನನ್ನು ಅವನ ಅನುಗ್ರಹವಿಲ್ಲದೆ ನಾನು ಹೇಗೆ ತಾನೆ ತಿಳಿದೇನು ?' ಎಂದು ಯಮನು ಹೇಳಿದಾಗ, 'ಭಗವಂತನ ಪ್ರಸಾದದಿಂದಲಾದರೂ ಅವನನ್ನು ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವೇ?' ಎಂದು ನಚಿಕೇತನ ಪ್ರಶ್ನೆ. 'ಅವರವರ ಯೋಗ್ಯತೆಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಭಗವಂತನ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಭಗವಂತನನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪವೆ ತಿಳಿಯಬಹುದೇ ಹೊರತು ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ತಿಳಿಯಲು ಯಾರಿಂದಲೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ, ಎಂದು ಯಮನು ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಈ ವಿಷಯವು ಮಹಾವರಾಹ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ ನ ಚಂದ್ರತಾರಕಮ್
ನೇಮಾ ವಿದ್ಯುತೋ ಭಾಂತಿ ಕುತೋಽಯಮಗ್ನಿಃ |
ತಮೇವ ಭಾಂತಮನು ಭಾತಿ ಸರ್ವಂ
ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ ಸರ್ವಮಿದಂ ವಿಭಾತಿ ||

ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಸೂರ್ಯನು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ನಕ್ಷತ್ರಗಳೂ ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಮಿಂಚುಗಳು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಭಗವಂತನು ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದರಿಂದಲೇ ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಕೂಡ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತವೆ. ಭಗವಂತನ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದಲೇ ಈ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಪಂಚವು ಕಾಣುತ್ತದೆ.

ಅನುಭಾನಾತ್' ಎಂದೇಕೆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಲ್ಲ ?

ತತ್ವಪ್ರದೀಪಃ - ಅನುಕೃತೇಸ್ತಸ್ಯ ಚ || ಅನುಮಾನಂ ನಾಮ ತದಿಚ್ಛಾನುರೋಧೇನ
ಭಾನಮ್ | ಅನುಕೃತಿಶಬ್ದೇನ ಅನುಭಾನಮುಚ್ಯತೇ | ಭಾನಸ್ಯಾಪಿ ಕ್ರಿಯಾರೂಪತ್ವಾತ್ |
ಅನ್ಯಕೃತೀನಾಮಪ್ಯುಸಂಕ್ಷಾಹಾರ್ಯಮನುಕೃತೇಃ ಇತ್ಯುಕ್ತಮ್ |

'ಅನುಭಾನ' ಎಂದರೆ 'ಭಗವದಿಚ್ಛೆಗನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಿಕೆ' ಎಂದರ್ಥ. 'ಅನುಕೃತೇಃ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಅನುಭಾನವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಭಾನವೂ ಕೂಡ ಕ್ರಿಯಾರೂಪವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅನುಕೃತಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನುಭಾನ ಎಂಬರ್ಥವು ಸಮಂಜಸವಾಗುತ್ತದೆ. ಉಳಿದ ಕೃತಿಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ ಉಪಸಂಗ್ರಹ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಅನುಭಾನಾತ್' ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ 'ಅನುಕೃತೇಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು.

ವಿವರಣೆ - ಪ್ರಶ್ನೆ - ಸೂತ್ರವು ಶ್ರುತಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿರಬೇಕು. 'ತಮೇವ ಭಾಂತಂ ಅನುಭಾತಿ ಸರ್ವಂ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಅನುಭಾನಾತ್' ಎಂದೇ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕಿತ್ತು. ಹೀಗಿರುವಾಗ 'ಅನುಕೃತೇಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗದಂತೆ ವಿಕೆ ಹೇಳಿರುವರು ?

ಉತ್ತರ - ಕೃತಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕ್ರಿಯೆ ಎಂದರ್ಥ. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದೂ ಕೂಡ ಕ್ರಿಯಾರೂಪವಾದ್ದರಿಂದ 'ಅನುಕೃತೇಃ' ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನುಸರಿಸಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದರಿಂದ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಅನುಕೃತೇಃ' ಎಂಬ ಪದವು ಶ್ರುತಿಗೆ ಅನುಗುಣವೇ ಆಗಿದೆ ಹೊರತು, ಅನನುಗುಣವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಶ್ನೆ - ಆದರೂ ಸಹ 'ಅನುಭಾನಾತ್' ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದಿತ್ತಲ್ಲವೇ? ಕೃತಿ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲು ಏನು ಕಾರಣ?

ಉತ್ತರ - ಮಹತ್ಪ್ರಯೋಜನವಿದೆ. 'ಅನುಭಾನಾತ್' ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಿಕೆ ಎಂಬ ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನಷ್ಟೇ ಸಂಗ್ರಹ ಮಾಡಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಉಳಿದ ಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ ಸಂಗ್ರಹ ಮಾಡುವ ಉದ್ದೇಶಕ್ಕಾಗಿ ಭಾನ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡದೇ ಕೃತಿಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಿಕೆ ಎಂಬ ಕ್ರಿಯೆ ಮಾತ್ರ ಭಗವದಧೀನವಲ್ಲ. ಆ ಪ್ರಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ ದಾಹಕತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಕ್ರಿಯೆಗಳೂ ಕೂಡ ಹರಿಯ ಇಚ್ಛಾಧೀನವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಸುವುದೇ ಸೂತ್ರಕಾರರ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ 'ಅನುಕೃತೇಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ಬಹಳ ಅರ್ಥಪೂರ್ಣವಾದದ್ದು.

'ಅನುಕೃತೇಃ' ಎಂಬ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗದ ಸ್ವಾರಸ್ಯ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - नहि काचिदपि कृतिर्हीच्छानुरोधनमन्तरेण भवति ।
भानश्रुत्याऽपि कृतिरुपसङ्गहीता । भानपूर्वकत्वाकृते: । अतोऽनुकृते: इति

युक्तमुक्तम् । अहं तत्तेजो मदपेक्षया रश्मिरूपाणामल्पानामन्येषां तेजसां प्रेरकम् ॥

ಯಾವುದೇ ಒಂದು ಕೃತಿಯೂ ಕೂಡ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಇಚ್ಛೆಗೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗದೇ ಇರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. 'ತಮೇವ ಭಾಂತಂ' ಎಂಬ ಭಾನಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ಕೂಡ ಎಲ್ಲಾ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಉಪಲಕ್ಷಣಯಾ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಕೃತಿಯು ಭಾನಪೂರ್ವಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ 'ಅನುಕೃತೇಃ' ಎಂದು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

'ಅಹಂ ತತ್ತೇಜೋ ರಶ್ಮಿತ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಉಳಿದ ರಶ್ಮಿಗಳು ಅಲ್ಪವಾಗಿವೆ. ಅದಕ್ಕೂ ಕೂಡ ನಾನೇ ಪ್ರಕಾಶಕನಾಗಿದ್ದೇನೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ವಿವರಣೆ - ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ 'ತಮೇವ ಭಾಂತಂ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಸಕಲ ಕೃತಿಗಳೂ ಭಗವದಿಚ್ಛಾಧೀನವಾಗಿವೆ ಎಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರಕಾರರು 'ಅನುಕೃತೇಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. 'ಅಹಂ ತತ್ತೇಜೋ ರಶ್ಮಿತ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಅರ್ಥ ಹೀಗಿದೆ - ನಾನೇ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಪ್ರಕಾಶಕನಾಗಿದ್ದೇನೆ. ನನ್ನ ಪ್ರಕಾಶದ ಮುಂದೆ ಉಳಿದೆಲ್ಲವೂ ಕೂಡ ಅಲ್ಪವಾಗಿದೆ. ಅವುಗಳಿಗೂ ಕೂಡ ಪ್ರಕಾಶಶಕ್ತಿಯನ್ನು ನಾನೇ ನೀಡುತ್ತಿರುವೆನು. ಮತ್ತು ಅವೆಲ್ಲದರ ಪ್ರಕಾಶವು ನನ್ನದೇ ಆಗಿದೆ ಎಂದು.

ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು ಎರಡು ಅಂಶಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು.

೧. ಸೂರ್ಯಾದಿ ಸಕಲ ಪ್ರಕಾಶಗಳಿಗೆ ಶ್ರೀಹರಿಯು ನಿಯಾಮಕ.

೨. ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಕಾಶವೆಲ್ಲವೂ ಶ್ರೀಹರಿಯದ್ದೇ ಆಗಿದೆ.

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಅನುಕೃತೇಃ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ 'ತಮೇವ ಭಾಂತಂ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಅನುಕೃತಿಯನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದ್ದಾರೆ. 'ತಸ್ಯ' ಎಂಬ ಪದವು 'ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ ಸರ್ವಮಿದಂ ವಿಭಾತಿ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದ ಪ್ರತೀಕರೂಪವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಅನುಕೃತಿ' ಹಾಗೂ 'ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ' ಎಂಬ ವಚನ ಈ ಎರಡು ಕಾರಣಗಳನ್ನು ಸೂತ್ರಕಾರರು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿ 'ತದೇತದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸುಖವೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಶ್ರೀಮಜ್ಜಯತೀರ್ಥಭಿಕ್ಷುಗಳಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವ ಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯಕ್ಕಾಗಿ ಅನುಕೃತ್ಯಧಿಕರಣ
ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ॥ ಅನುಕೃತೇಸ್ತಸ್ಯ ಚ ॥

ಅತ್ರಾಽಽನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವಲಿಂಗಸ್ಯ ಭಗವತಿ ಜ್ಞಾನಿಸುಖೇ ಚ ಸುಖಶಬ್ದವೃತ್ತಾ
ಸಾಧಾರಣಸ್ಯ ವಿಷ್ಣೌ ಸಮನ್ವಯಪ್ರತಿಪಾದನಾದಸ್ತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಾದಿಸಂಕ್ರಾಂತಿಃ ।

ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಸಂಕ್ರಾಂತಿಂ ವಿಷಯಾದಿಕಂ ಚ ಸೂಚಯನ್ ಸಯುಕ್ತಿಕಂ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಂ ಚ ದರ್ಶಯತಿ -
ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಯ ಇತಿ ॥

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವ' ಲಿಂಗವನ್ನು ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಈ ಲಿಂಗವು ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನಿಸುಖದಲ್ಲಿ ಸುಖಶಬ್ದದ ಇರುವಿಕೆಯಿಂದ ಉಭಯಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಧರ್ಮವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಕಾರಣ ಶಾಸ್ತ್ರಾದಿಸಂಗತಿಗಳು ಇರುತ್ತವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಶ್ರುತಿಸಂಗತಿ, ಅಧಿಕರಣಸಂಗತಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಸೂಚನೆ ಮಾಡುತ್ತಾ ಯುಕ್ತಬದ್ಧವಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ ಇದ್ದಾರೆ 'ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿ' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ.

ಅದೃಶ್ಯತ್ವ, ಅಜ್ಞೇಯತ್ವಗಳು ಯಾರಲ್ಲಿವೆ ?

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಪೂರ್ವಮದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಾಃ ಪರಮೇಶ್ವರಸ್ಯೋಕ್ತಾಃ । ತೇಷಾಮ-
ದೃಶ್ಯತ್ವಾಜ್ಞೇಯತ್ವೇ ಕಸ್ಯಚಿದಾನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣಸ್ಯ ಕಾರಣೇ ಕಥ್ಯೇತೇ ।

ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಗಳು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿರುತ್ತವೆ ಎಂದು ಸಾಧಿಸಲಾಯಿತು. ಆದರೆ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನಾದವನಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಅದೃಶ್ಯತ್ವ, ಅಜ್ಞೇಯತ್ವ ಗುಣಗಳು ಇರುತ್ತವೆಂದು ಕಾರಣಕೋಪನಿಷತ್ತು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ.

ಜ್ಞಾನಿಸುಖದಲ್ಲಿ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗಳು ಇದೆಯೇ ?

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - 'ತದೇತದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇಽನಿರ್ದೇಶ್ಯಂ ಪರಮಂ ಸುಖಮ್ । ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಂ ಕಿಮು ಭಾತಿ ನ ಭಾತಿ ವಾ' ಇತಿ ।

'ಶಾಶ್ವತವಾದ ಸುಖವನ್ನೇ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲಾಗದ ಪರಮಸುಖವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಇಂತಹ ಸುಖವನ್ನು ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಹೇಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೋ ಅಂತಹ ಸುಖವೇ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯವಾಗಿದೆ' ಎಂದು ಕಾಠಕೋಪನಿಷತ್ತು ಹೇಳಿದೆ.

'ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವ' ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - 'ಆನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವಂ' ನಾಮ 'ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮಿತಿ ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಂ ಪ್ರಾರ್ಥಿತತ್ವಮ್'

'ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವಂ' ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥಹೀನಿದೆ -

'ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಂ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಎಂದು.

ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವದ್ದಲ್ಲೇ ಅಜ್ಞೇಯತ್ವಾದಿಗಳು

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ತಸ್ಯ ಚಾನ್ಯನಿಷ್ಠತ್ವೇಽನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವಂ 'ನ ಭಗತಿ' ಇತ್ಯುಕ್ತಾಜ್ಞೇಯತ್ವಂ ಚಾನ್ಯಸ್ಯೈವ ಪ್ರಸಜ್ಯೇತೇತ್ಯವಶ್ಯಂ ನಿರ್ಣೇತವ್ಯತ್ವಮ್ ।

ಇಂತಹ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವವು ಬೇರೆಯವರಲ್ಲಿ ಬರುವುದಾದರೆ, ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವ, ಅಜ್ಞೇಯತ್ವ ಮೊದಲಾದುವುಗಳು ಬೇರೆಯವರಲ್ಲಾ ಬರುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವಲಿಂಗವನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ನಿರ್ಣಯಿಸಬೇಕು.

ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ತದಾನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವಮತ್ರ ವಿಷಯಃ । ವಿಷ್ಣೋರನ್ಯಸ್ಯ ವೇತಿ ಸಂದೇಹಃ । ಪ್ರಾಗುಕ್ತಸಾಧಾರಣ್ಯಂ ಸಂದೇಹಬಿಜಮ್ । ಜ್ಞಾನಿಸುಖಸ್ಯ ಏತಲ್ಲಿಕ್ಷಮಿತಿ ಪೂರ್ವಃ ಪಕ್ಷಃ ।

ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವವೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯ. ಈ ಧರ್ಮವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿದೆಯೋ ಬೇರೆಯವರಲ್ಲಿ ಇದೆಯೋ? ಎಂಬುದೇ ಸಂಶಯ. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಜ್ಞಾನಿಸುಖ ಮತ್ತು ಪರಮಾತ್ಮ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿರುವುದು ಸಂದೇಹ ಬೀಜ. ಈ ಲಿಂಗವು ಜ್ಞಾನಿಸುಖದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತದೆಂಬುದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಜ್ಞಾನಿಸುಖವು ಪ್ರಕೃತವಲ್ಲವೇ ?

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಪರಮಂ ಸುಖಮಿತಿ ಸುಖೋಕ್ತೆ: । ನಚ ಸುಖಶ್ರುತಿರ್ವಿಙ್ಗಾವಪಿ ಸಾವಕಾಶೇತಿ ತದ್ಗ್ರಹ: । 'एको वशी सर्वभूतान्तरात्मा एकं रूपं बहुधा यः करोति । तमात्मस्यं येऽनुपश्यन्ति धीराः तेषां सुखं शाश्वतं नेतरेषाम्' इति ज्ञानिसुखस्य प्रकृतत्वात् ।

ಏಕೆಂದರೆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ಪರಮಂ ಸುಖಮ್' ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಸುಖಶಬ್ದವಿದೆ. ಇನ್ನು ಸುಖಶ್ರುತಿಯು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿದೆಯಲ್ಲವೇ ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ 'ಏಕೋ ವಶೀ ಸರ್ವಭೂತಾಂತರಾತ್ಮಾ ಏಕಂ ರೂಪಂ ಬಹುಧಾ ಯಃ ಕರೋತಿ । ತಮಾತ್ಮಸ್ಥಂ ಯೇಽನುಪಶ್ಯಂತಿ ಧೀರಾಃ ತೇಷಾಂ ಸುಖಂ ಶಾಶ್ವತಂ ನೇತರೇಷಾಂ' ಯಾವಾತನು ಸ್ವಗತಭೇದ ವಿವರ್ಜಿತನೋ, ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾಮಿಯೋ, ಸರ್ವಭೂತಾಂತರ್ಯಾಮಿಯೋ, ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಅನಂತ ಪ್ರಕಾರವನ್ನೂ ಹೊಂದಿದವನೋ, ಸಕಲ ಜೀವರ ಹೃದಯಪದ್ಮದಲ್ಲಿದ್ದಾನೋ, ಅಂತಹ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಜ್ಞಾನಿಯಾದ ಅಧಿಕಾರಿಯು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಅವನಿಗೆ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಸುಖಸ್ವರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷವೇ ದೊರೆಯುತ್ತದೆ. ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಸುಖವೇ ಪ್ರಕೃತವಾಗಿವೆ.

ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದ ಸುಖಶಬ್ದದಿಂದ ಯಾರನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸಬೇಕು ?

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - तस्यैव 'तदेतदिति मन्यन्ते' इति परामर्शात् । नच वाच्यं भगवतोऽपि प्रकृतत्वात् तत्परामर्शोऽयमस्तु? इति । तस्य नपुंसक-सुखशब्देनाप्रकृतस्य तदित्यादिपरामर्शायोगात् ।

ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಸುಖವನ್ನೇ 'ತದೇತದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ತದೇತತ್' ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಪರಮಾತ್ಮನೂ ಕೂಡ ಇದೇ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತನಾದ್ದರಿಂದ 'ತದೇತತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಅವನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು. ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವ ಸುಖಶಬ್ದದಿಂದ ಅಪ್ರಸಕ್ತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ.

ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಬೇಕೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಸಮ್ಭವತ್ಸಮೀಪಸ್ಯಪರಾಮರ್ಶಿ ವಿಹಾಯ ದ್ವಸ್ಥಪರಾಮರ್ಶಗ್ರಹಣೇ ಕಾರಣಾಭಾವಾच्च । ಅतो ಜ್ಞಾನಿಸುಖಸ್ಯೈವಾಽನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವಾತ್, ತಸ್ಯೈವಾ-ನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವಾದೀತ್ಯರ್ಥಃ ।

'ತದೇತತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲೇ ಇರುವ 'ತೇಷಾಂ ಸುಖಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಸುಖಪದವನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡಿ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ 'ಏಕೋ ವಶೀ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪರಾಮರ್ಶಮಾಡಲು ಏನೂ ಕಾರಣವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವೇ ಇಲ್ಲಿ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣವಾಗಿದೆ, ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳಿಂದಲೂ ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ವಿಷ್ಣುವೇ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಸಿದ್ಧಾಂತಯತ್ಸೂತ್ರಮವತಾರ್ಯ ವ್ಯಾಚಛೇ - ಅತ ಇತಿ ॥ 'ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನಿಯಾಮ್' ಇತ್ಯಾನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣೋ ವಿಘ್ನುರೇವ । ನ ಸುಖಶ್ರುತಿವಿರೋಧಃ ।

ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡುವ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಅತಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ. 'ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನಿಯಾಮ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನಾಗಿರುವನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಸುಖಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧಕ್ಕೆ ಈಗ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ.

‘ಪರಮಂ ಸುಖಮ್’ ಎಂಬುದರಿಂದಲೂ ವಿಷ್ಣುವೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಪರಮಂ ಸುಖಮಿತಿ ಸುಖಶ್ರುತೇರಪಿ ತತ್ಪರತ್ವಾತ್ । ತेषಾಂ ಸುಖಮಿತಿ ಜ್ಞಾನಿಸುಖಸ್ಯ ಪ್ರಕೃತತ್ವಾತ್ತಸ್ಯೈವ ತದೇತದಿತಿ ಪರಾಮರ್ಶಾನ್ವೇತಿ ಚೇನ್ । ‘ಚೇತನಚೇತನಾನಾಮ್’ ಇತ್ಯಾದೌ ಪರಮಾತ್ಮನೋಽಪಿ ಪ್ರಕೃತತ್ವಾತ್ ।

ಏಕೆಂದರೆ ‘ಪರಮಂ ಸುಖಮ್’ ಎಂಬ ‘ಸುಖ’ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಸುಖ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವೂ ಕೂಡ ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ.

‘ತೇಷಾಂ ಸುಖಂ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವೇ ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ್ದರಿಂದ ಅಂತಹ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನೇ ‘ತದೇತತ್’ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬೇಕಲ್ಲವೆ? ಇದು ವಿಷ್ಣುಪರವಾಗಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು. ‘ಚೇತನಶ್ಚೇತನಾನಾಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನೂ ಕೂಡ ಪ್ರಕೃತನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ.

ಪರಮಾತ್ಮನು ಅಪ್ರಕೃತನಲ್ಲವೇ ?

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನಚ ಪರಮಾತ್ಮನೋ ನಪುಂಸಕಸುಖಶಬ್ದೇನಾಪ್ರಕೃತತ್ವಾತ್ತದೇತದಿತಿ ಪರಾಮರ್ಶಾಯೋಗ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ ।

ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವ ಸುಖಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಮಾಡಿ ಪ್ರಕೃತನೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ಹೀಗೆ ಅಪ್ರಕೃತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ‘ತದೇತತ್’ ಎಂಬ ಸರ್ವನಾಮದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವಲ್ಲವೆ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು.

ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಪರಮಸುಖವೆನ್ನಲು ವಾಕ್ಯ ಯೋಜನೆ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಯದನಿರ್ದೇಶ್ಯಂ ಪರಮಂ ಸುಖಂ ‘ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮಿತ್ಯಾ-
ನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಣಂತಿ ತದನಿರ್ದೇಶ್ಯಂ ಸುಖಮೇತತ್ ಪ್ರಕೃತಪರಮಾತ್ಮನೋ ರೂಪಮಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇ’
ಇತಿ ವಾಕ್ಯಯೋಜನೋಪಪತ್ತೇಃ ।

ಯಾವುದನ್ನು ನಿರ್ದೇಶ್ಯ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ ಪರಮಸುಖವನ್ನು 'ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹಣ ಮಾಡಿದ್ದಾರೋ, ಆ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಸುಖವೇ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ರೂಪವೆಂದು ಜ್ಞಾನಿಜನರು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಯೋಜನೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ದೂರಸ್ಥನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇಕೆ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಬೇಕು ?

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನಚ ವಕ್ತವ್ಯಂ ಸಮೀಪ್ಯಪರಾಮಶಿ ವಿಹಾಯ ಕಯಶ್ಚಿದೇವ ದೂರಸ್ಯಗ್ರಹಣೇ ಕಾರಣಾಭಾವ ಇತಿ ।

ಹತ್ತಿರದಲ್ಲೇ ಇರುವುದನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡದೆ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸುಖವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಲು ಏನೂ ಕಾರಣವಿಲ್ಲವಲ್ಲವೆ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು.

'ತಮೇವ ಭಾಂತಮ್ ಅನುಭಾತಿ ಸರ್ವಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಶೇಷದ ಬೆಂಬಲ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - 'ತಮೇವ ಭಾಂತಮನುಭಾತಿ ಸರ್ವಮ್' ಇತಿ ವಾಕ್ಯಶೇಷೇ ಸೂರ್ಯಾದಿನಾಮೇತದಧೀನಪ್ರಕಾಶಶ್ರವಣಾತ್ 'ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ' ಇತಿ ಸರ್ವಜಗತಃ ತತ್ಪ್ರಭಾ-ಪ್ರಕಾಶತತ್ವಪ್ರತಿಪತ್ತೇಶ್ಚ ।

'ತಮೇವ ಭಾಂತಮನುಭಾತಿ ಸರ್ವಮ್' ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸುಖಪ್ರಕಾಶದ ಅಧೀನವಾದ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು 'ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಭಗವತ್ಪ್ರಭಾದಿಂದ ಜಗತ್ಪ್ರಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವುದನ್ನು ಪರಿತ್ಯಾಗ ಮಾಡಲು ಕಾರಣ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಅತಃ ಸಮೀಪೋಕ್ತಪರಿತ್ಯಾಗೇ ಕಾರಣಸಂಭಾವೇನ ದೂರೋಕ್ತಪರಮಾತ್ಮ-ಗ್ರಹಣೋಪಪತ್ತೇಃ । ತಸ್ಯ ಚ ಸುಖರೂಪತ್ವಾತಿಶಯೇನ ನಪುಂಸಕಸುಖಶ್ರುತ್ಯುಪಪತ್ತೇಃ, 'ವಿಷ್ಣುರೇವ ಆನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣಃ' ಇತಿ ತಸ್ಯೈವ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವಾದೀತಿ ಭಾವಃ ।

ಆದ್ದರಿಂದ ಸಮೀಪದಲ್ಲೇ ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ್ದನ್ನು ಪರಿತ್ಯಾಗ ಮಾಡಲು ಕಾರಣವಿರುವುದರಿಂದ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಗ್ರಹಣ ಮಾಡಿದ್ದು ಸೂಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಪರಮಾತ್ಮನು ಅತಿಶಯವಾದ ಸುಖಸ್ವರೂಪಿಯಾದ್ದರಿಂದ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವ ಸುಖಶಬ್ದದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರೆ ಯಾವ ತೊಂದರೆಯೂ ಇಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅವನಲ್ಲಿಯೇ ಅದೃಶ್ಯತ್ವದಿ ಧರ್ಮಗಳಿವೆ ಎಂಬುದು ಭಾಷ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನೇಕೆ ಪರಿತ್ಯಾಗ ಮಾಡುವಿರಿ ?

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನನ್ವೇತದಧೀನತಯಾ ಸೂರ್ಯಾದಿನಾಂ ಭಾನೋಕ್ತಾವೇತಸ್ಯ ಸರ್ವಜಗತ್ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವೋಕ್ತೌ ಚ ಕುತಃ ಸಮೀಪೋಕ್ತಜ್ಞಾನಿಸುಖಪರಾಮರ್ಶಪರित್ಯಾಗಃ ? ಇತ್ಯತ ಆಹ - ನ ಹೀತಿ ||

ಸೂರ್ಯಾದಿಪ್ರಕಾಶವು ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಧೀನವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಪರಮಾತ್ಮನು ಸಕಲಜಗತ್ತಿಗೆ ಪ್ರಕಾಶಕನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದರೂ ಕೂಡ 'ತದೇತದಿತಿ' ವಾಕ್ಯದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನು ಪರಿತ್ಯಾಗ ಮಾಡಲು ಏನು ಕಾರಣ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ನಹಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಜ್ಞಾನಿಸುಖದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಜಗತ್ ಪ್ರಕಾಶತತ್ವ ಇಲ್ಲ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಸರ್ವ 'ಸೂರ್ಯಾದಿಜಗತ್ ಭಾತಿ' ಇತಿ ಶೇಷಃ । ಅಸ್ತ್ವೇತದ್ಭುಖಂ ಜ್ಞಾನಿಸುಖೇಽನುಪಪನ್ನಂ ತಥಾಪಿ ಕುತೋಽನೇನ ಪರಮಾತ್ಮಗ್ರಹಣಮಿತ್ಯತ ಆಹ - ಅಹಮಿತಿ ||

'ಸರ್ವಂ ಸೂರ್ಯಾದಿಜಗತ್ ಭಾತಿ' ಸಕಲವಾದ ಸೂರ್ಯಾದಿ ಜಗತ್ತು ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಸೂರ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕಾಶತತ್ವ ಮತ್ತು ಸರ್ವಜಗತ್ತನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವಿಕೆ ಇವೆರಡೂ ಜ್ಞಾನಿಸುಖದಲ್ಲಿ ಅನುಪಪನ್ನವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಒಪ್ಪೋಣ. ಆದರೂ ಕೂಡ ಈ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಅಹಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅನುಪಪತ್ತಿಯಿದ್ದಾಗ ದೂರಸ್ಥವಾದ್ದನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸಬಹುದು

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - एतदुभयस्य ज्ञानिसुखेऽसम्भवात् परमात्मनि सम्भवाद् दूरोक्तस्यापि समीपोक्तपरित्यागेन ग्रहणमिति भावः ।

ಈ ಎರಡೂ ವಿಷಯಗಳು ಜ್ಞಾನಿಸುಖದಲ್ಲಿ ಅಸಂಭಾವಿತವಾದ್ದರಿಂದ, ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಂಭಾವಿತವಾದ್ದರಿಂದಲೂ, ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವುದನ್ನು ಪರಿತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿ ದೂರದಲ್ಲಿರುವುದನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು ಯುಕ್ತವೇ ಆಗಿದೆ.

ವ್ಯವಹಿತಾನ್ವಯಕ್ಕೆ ಆಧಾರ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - तदुक्तं - 'व्यवधानेनान्वयोऽपि योग्यतापेक्षया भवत्' इति। इति श्रुतेरिति शेषः ।

ಇದನ್ನೇ 'ವ್ಯವಧಾನೇನಾನ್ವಯೋಽಪಿ ಯೋಗ್ಯತಾಪೇಕ್ಷಯಾ ಭವೇತ್' ವ್ಯವಹಿತವಾಗಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಯೋಗ್ಯವಾದುದನ್ನು ಅನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. 'ಇತಿ' ಎಂಬುದರ ನಂತರ, 'ಶ್ರುತೇಃ' ಎಂಬುದನ್ನು ಶೇಷಪೂರಣ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳ ತೇಜಸ್ಸು ಭಗವದಧೀನ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - रश्मीदिति सूर्यादितेजसां नारायणाधीनत्वमुच्यते । 'तेजः' इति सर्वजगत्प्रकाशकत्वम् । नारायणभासा तदधीनभासा तदीयभासा च सर्वं सूर्यादिजगच्च भाति प्रकाशते प्रकाश्यते च ॥

'ರಶ್ಮೀತ್' ಈ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳ ದಿವ್ಯವಾದ ತೇಜಸ್ಸು ಭಗವಂತನ ಅಧೀನವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ತೇಜಸ್ಸೆಂದರೆ ಸಕಲಜಗತ್ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವ ಎಂದರ್ಥ. 'ನಾರಾಯಣಭಾಸಾ' ಎಂದರೆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಧೀನವಾದ ಸಕಲ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಅಥವಾ ನಾರಾಯಣನ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ, ಸರ್ವಂ = ಎಂದರೆ ಸಕಲ ಸೂರ್ಯಾದಿಜಗತ್ತು 'ಭಾತಿ' ಎಂದರೆ ಪ್ರಕಾಶಿತವಾಗುತ್ತದೆ, ಹಾಗೂ ಮತ್ತೊಂದನ್ನು ಪ್ರಕಾಶ ಮಾಡುತ್ತದೆ, ಇಷ್ಟು ಈ ಸೂತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಮಂತ್ರಾಲಯ ಪ್ರಭುಗಳಾದ ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಭಾವದೀಪ

ನ್ಯಾಯವಿವರಣದ ಜೊತೆ ಭಾಷ್ಯದ ಅಧ್ಯಯನ

ಭಾವದೀಪ: - ಅನುಕೃತೇಸ್ತಸ್ಯ ಚ ॥

ಅತ್ರ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆ 'ಕಥಂ ನು ತದ್ ವಿಜಾನೀಯಾಮ್' ಇತ್ಯಾನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗ್ರಹಣಂ ಕಸ್ಯೇತಿ ವಿಚಾರ್ಯಮಿತ್ಯುಕ್ತಮ್ । ತತ್ರ ಪೂರ್ವಸ್ಮಾಲ್ಲಿಂಗಂ ಸಾಧಾರಣಮಿತಿ ಪದಾನುವೃತ್ತಿಂ ಸೂಚಯನ್ ಆನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗ್ರಹಣಂ ಕಸ್ಯೇತ್ಯುಕ್ತಯೈವ ಲಬ್ಧಸಾಧಾರಣ್ಯಂ ವ್ಯನಕ್ತಿ - ಅತ್ರಾನುಕೂಲ್ಯೇನೇತಿ ॥

'ಅನುಕೃತೇಸ್ತಸ್ಯ ಚ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನುಕೃತೃಧಿಕರಣವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಈ ಅಧಿಕರಣದ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ 'ಕಥಂ ನು ತದ್ ವಿಜಾನೀಯಾಮ್' ಇತ್ಯಾನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗ್ರಹಣಂ ಕಸ್ಯೇತಿ ವಿಚಾರ್ಯಮ್' 'ಕಥಂ ನು ತದ್ ವಿಜಾನೀಯಾಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅನುಕೂಲ್ಯೇನ ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದವನು ಯಾರು ? ಎಂದು ವಿಚಾರ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ನ್ಯಾಯವಿವರಣದ ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ 'ಲಿಂಗಂ ಸಾಧಾರಣಮ್' ಎಂಬ ಪದಗಳನ್ನು ಅನುವೃತ್ತಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾ 'ಅನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗ್ರಹಣಂ ಕಸ್ಯ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೇ ಉಭಯಸಾಧಾರಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಅತ್ರ ಅನುಕೂಲ್ಯೇನ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ.

ಜ್ಞಾನಿಜನರಿಗೆ ನಿರುಪಾಧಿಕ ಇಷ್ಟನೇ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ

ಭಾವದೀಪ: - ಭಗವತಿ ಜ್ಞಾನಿಸುಖೇ ಚ ಸಾಧಾರಣಸ್ಯೇತ್ಯನ್ವಯಃ । ಸುಖೇ ತಾವದುಕ್ತಲಿಂಗಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಮೇವ । ಅನುಕೂಲವೇದನೀಯತ್ವಂ ಸುಖತ್ವಮಿತಿ ಸರ್ವಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ । ಭಗವತೋಽಪಿ ಜ್ಞಾನಿನಂ ಪ್ರತಿ 'ಪ್ರಿಯೋ ಹಿ ಜ್ಞಾನಿನೋಽತ್ಯರ್ಥಮಹಮ್' ಇತ್ಯುಕ್ತನಿರೂಪಾಧೀಶ್ವತ್ವಾತ್ ।

ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನಿಸುಖದಲ್ಲಿ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಅನ್ವಯ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಸುಖದಲ್ಲಾದರೂ ಈ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವೇ ಆಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಇದು ನನಗೆ ಇಷ್ಟ ಎಂಬ ತಿಳುವಳಿಕೆಯು ಸುಖದಲ್ಲಿದ್ದು ವುದು ಸರ್ವಸಿದ್ಧವಾದ ವಿಚಾರ. ಇದರಂತೆ ಭಗವಂತನೂ ಕೂಡ 'ಪ್ರಿಯೋ ಹಿ ಜ್ಞಾನಿನೋಽತ್ಯರ್ಥಮಹಮ್ ಸಚ ಮಮ ಪ್ರಿಯಃ' ಎಂಬ ಗೀತೆಯ ವಾಣಿಯಂತೆ ಜ್ಞಾನಿಜನರಿಗೆ ನಿರುಪಾಧಿಕನಾಗಿ ಇಷ್ಟನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ.

ಅನುಕೂಲವೇದನೀಯತ್ವವು ಉಭಯಸಾಕಾರ

ಭಾವದೀಪ: - ಜ್ಞಾನಿನಂ ಪ್ರತಿ ಸ್ವಸುಖ ಇವ ಭಗವತ್ಯಪಿ ತಲ್ಲಿಜ್ಞಂ ಸಿದ್ಧಮಿತಿ ಭಗವತಿ ಜ್ಞಾನಿಸುಖೇ ಚ ಸಾಧಾರಣಸ್ಯೇತ್ಯುಕ್ತಮ್ । ಪರಮಾತ್ಮೈವಾನಿರ್ದೇಶ್ಯಸುಖರೂಪ ಇತಿ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತಿಸ್ತುಚಿತಂ ಸಾಧಾರಣ್ಯಮಾಹ - ಸುಖಶಬ್ದವೃತ್ಯೇತಿ ॥

ಜ್ಞಾನಿಜನರನ್ನು ಕುರಿತು ತಮ್ಮ ಸುಖದಲ್ಲಿ ಅನುಕೂಲವೇದನೀಯತ್ವವು ಹೇಗೆ ಇದೆಯೋ, ಅದರಂತೆ ಜ್ಞಾನಿಜನರಿಗೆ ಭಗವಂತನು ಅನುಕೂಲವೇದನೀಯನಾದ್ದರಿಂದ ಸ್ವಸುಖದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಈ ಅನುಕೂಲವೇದನೀಯತ್ವ ಎಂಬ ಲಿಂಗವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. 'ಪರಮಾತ್ಮೈವ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಸುಖರೂಪಃ' ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಸುಖಸ್ವರೂಪನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬ ಭಾಷ್ಯದ ಮಾತಿನಿಂದ ಸೂಚಿತವಾದ ಸಾಧಾರಣ್ಯವನ್ನು 'ಸುಖಶಬ್ದವೃತ್ತ್ಯಾ' ಎಂಬ ಟೀಕೆಯಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧನೆನ್ನಲು ಕಾರಣ

ಭಾವದೀಪ: - ಪ್ರಾಕ್ತನಚಶಬ್ದೋಽತ್ರಾಪ್ಯನ್ವೇತಿ । 'ಪರಮಂ ಸುಖಮ್' ಇತ್ಯುಕ್ತಸುಖಶಬ್ದಸ್ಯ 'ತೇಷಾಂ ಸುಖಂ ಶಾಶ್ವತಮ್' ಇತಿ ಪೂರ್ವತ್ರ ಜ್ಞಾನಿಸುಖೇ 'ಯೋ ವೈ ಭೂಮಾ ತತ್ಸುಖಮ್' ಇತಿ ಭಗವತಿ ಚ ಪ್ರಯೋಗೇ ಚೇತ್ಯರ್ಥಃ ।

ಹಿಂದಿರುವ 'ಚ'ಶಬ್ದವನ್ನು ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅನ್ವಯ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. 'ಪರಮಂ ಸುಖಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಸುಖಶಬ್ದವು 'ತೇಷಾಂ ಸುಖಂ ಶಾಶ್ವತಮ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಹಿಂದೆ ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ ಜ್ಞಾನಿಸುಖದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು 'ಯೋ ವೈ ಭೂಮಾ ತತ್ಸುಖಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಸಂಗತಿಪರ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಭಾವದೀಪ: - भाष्यं सङ्गतिपरत्वेन तावद् व्याचष्टे - पूर्वमिति ॥
अदृश्यत्वनये ॥ तेषामदृश्यत्वाज्ञेयत्वे इति ॥ तेषां मध्ये अद्रेश्याग्राह्यपदोक्ते
इत्यर्थः ।

ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಸಂಗತಿಪರವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಪೂರ್ವಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ. 'ಪೂರ್ವಮ್' ಎಂದರೆ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ. 'ತೇಷಾಮದೃಶ್ಯತ್ವಾಜ್ಞೇಯತ್ವೇ' ಎಂದರೆ ಅವುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅದ್ರೇಶ್ಯ ಮತ್ತು ಅಗ್ರಾಹ್ಯಪದಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಎಂದರ್ಥ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ಸಮರ್ಥನೆ

ಭಾವದೀಪ: - ज्ञानिसुखस्योच्यत इत्यस्यार्थः - कस्यचिदिति ॥ केनेत्यतः
तदेतदिति पूर्वभाष्यमिति मत्वाऽह - तदेतदिति ॥ भाष्ये पर्वपक्षयुक्ति-
सूचनाय एकदेशमात्रोक्तावपि आदिपदोपात्तलिङ्गार्पकांशमाह - कथञ्चु
तदिति ॥ पूर्वार्धेनानिर्देश्यत्वस्य उत्तरार्धेन न भातीत्यज्ञेयत्वस्य चोक्तेरिति
भावः ।

'ಜ್ಞಾನಿಸುಖಸ್ಯೋಚ್ಯತೇ' ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥವನ್ನು 'ಕಸ್ಯಚಿತ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಎಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ತದೇತತ್' ಎಂಬ ಪೂರ್ವಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ತದೇತತ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ. ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಸೂಚನೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರುತಿಯ ಏಕದೇಶವನ್ನಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದ್ದರೂ ಅದಿಪದದಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಲಿಂಗವನ್ನು ತಿಳಿಸುವಂತಹ ಉಳಿದ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಕಥಂನು ತತ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ. ಪೂರ್ವಾರ್ಥದಿಂದ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವವು ಉತ್ತರಾರ್ಥದಿಂದ 'ನ ಭಾತಿ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಅಜ್ಞೇಯತ್ವವು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆಯೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಿಂದ ವಿರೋಧ ಪರಿಹಾರ

ಭಾವದೀಪ: - अत्र भाष्ये परमात्मैवानिर्देश्यसुखरूप इत्युक्त्याऽनुकूल्येन
गृह्यमाणत्वं सुखत्वरूपलिङ्गमिति भाति । तथात्वे न्यायविवरणे 'कथं नु

ತದ್ ವಿಜಾನೀಯಾಮ್' ಇತ್ಯಾನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗ್ರಹಣಮಿತ್ಯುಕ್ತಿರ್ನ ಯುಕ್ತಾ । ತದ್ವಾಕ್ಯೇ ಸುಖತ್ವಲಿಂಗಪ್ರತೀತಿರೀತೃತೀಯೋ ಲಿಂಗಸ್ವರೂಪಂ ವಿವಿಚ್ಯಾಽಹ - ಅನುಕೂಲ್ಯೇನೇತಿ ॥

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನು ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಸುಖರೂಪನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವವು ಸುಖತ್ವರೂಪವಾದ ಲಿಂಗವೆಂದೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ 'ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮ್' ಎಂಬ ಅನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗ್ರಹಣವು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸುಖತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗ ಪ್ರತೀತವಾಗುತ್ತಿಲ್ಲವಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಲಿಂಗ-ಸ್ವರೂಪವನ್ನೇ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಅನುಕೂಲ್ಯೇನ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ.

ವಿಜಾನೀಯಾಮ್ ಎಂಬ ಲಿಜ್ ಪ್ರಯೋಗದ ಬಗ್ಗೆ

ಭಾವದೀಪ: - 'ವಿಧಿನಿಮನ್ತ್ರಣಾಮನ್ತ್ರಣಾಧೀಶ್ವರಸಂಪ್ರದಾನಪ್ರಾರ್ಥನೇಷು ಲಿಙ್' ಇತಿ ಸ್ಮರಣಾತ್ । ವಿಜಾನೀಯಾಮಿತಿ ಲಿಙ್ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಂ ಜ್ಞೇಯಸ್ಯ ಪ್ರಾರ್ಥನಾಪ್ರತೀತಿರೀತಿ ವಾ । ಕಥಂ ಪುತ್ರಂ ಪಞ್ಚಮಮ್ ಆಯಾತಿ ನ ವೇತ್ಯತ್ರ ದರ್ಶನಾರ್ಥಂ ಪುತ್ರಾಗಮನಪ್ರಾರ್ಥನಪ್ರತೀತಿರೀತಿ ವಾಽಭಿಪ್ರಾಯಃ । ಕಥಂ ನ್ವಿತಿ ವಾಕ್ಯೇ ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಮಾವಿರ್ಭಾವಿರೂಪಮಾನಪ್ರಾರ್ಥನಪ್ರತೀತಿರೀತಿ ವಾಽಭಿಪ್ರಾಯಃ । ಸುಖರೂಪ ಇತಿ ಭಾಷ್ಯಂ ತು ಫಲಿತೋಕ್ತಿಪರಮಿತಿ ಭಾವಃ ।

ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಜಾನೀಯಾಮ್ ಎಂಬುದಾಗಿ ಲಿಜ್ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. 'ವಿಧಿನಿಮನ್ತ್ರಣಾ-ಮನ್ತ್ರಣಾಧೀಶ್ವರಸಂಪ್ರದಾನಪ್ರಾರ್ಥನೇಷು ಲಿಙ್' ಎಂಬ ಪಾಠನೀಸೂತ್ರದಂತೆ ಪ್ರಾರ್ಥನಾ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ 'ಲಿಜ್' ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅಥವಾ 'ವಿಜಾನೀಯಾಮ್' ಎಂಬ 'ಲಿಜ್' ಪ್ರತ್ಯಯದಿಂದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಜ್ಞೇಯವಸ್ತುವಿನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನೂ ಕೂಡ ತಿಳಿಯಬಹುದು. ನನ್ನ ಮಗನನ್ನು ಯಾವಾಗ ನೋಡುತ್ತೇನೆ, ಅವನು ಬರುತ್ತಾನೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂಬುದಾಗಿ, ಮಗನ ದರ್ಶನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಅವನ ಆಗಮನದ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಹೇಗೆ ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿರುತ್ತದೋ, ಅದರಂತೆ 'ಕಥಂ ನು ತತ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಅವಿಭಾವರೂಪವಾದ ಜ್ಞಾನದ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಪ್ರತೀತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. 'ಸುಖರೂಪಃ' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯವಾದರೂ ಫಲವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವಿಶೇಷವಿಚಾರ - ಅನುಕೃತೇಸ್ತಸ್ಯ ಚ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನುಕೃತ್ಯಧಿಕರಣವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ 'ಅನುಗ್ರಹ' ಎಂಬ ಲಿಂಗದ

ಸಮನ್ವಯವು ಉದ್ದೇಶಿತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ 'ಅನುಗ್ರಹ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವಂ' ಎಂದರ್ಥ ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ಮಾತನ್ನು ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ನ್ಯಾಯವಿವರಣದ ಈ ಮಾತನ್ನು 'ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮಿತಿ ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಂ ಪ್ರಾರ್ಥಿತತ್ವಮ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಂ ಪ್ರಾರ್ಥಿತತ್ವಮ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಟೀಕಾ ಮಾತಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - 'ವಿಜಾನೀಯಾಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಲಿಜ್' ಲಕಾರವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಈ 'ಲಿಜ್' ಲಕಾರದಿಂದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಜ್ಞೇಯವಾದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಮಾಡುವಂತಹ ಬುದ್ಧಿ ಎಂಬರ್ಥವು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ 'ಕಥಂ ನು ಪುತ್ರಂ ಪಶ್ಯೇಯಂ; ಸ ಆಗಚ್ಛತಿ ವಾ ನವಾ' 'ಮಗನನ್ನು ಹೇಗೆ ಕಾಣಲಿ ? ಅವನು ಬರುತ್ತಾನೋ ಇಲ್ಲವೋ? ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಮಗನ ಆಗಮನವೇ ಮುಖ್ಯವಲ್ಲ. ಅವನ ದರ್ಶನವೂ ಮುಖ್ಯವಾಗಿದೆ. ಆದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ 'ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಜ್ಞಾನಿಯಾದವನು ಅಭಿವರ್ಣವರೂಪ ಜ್ಞಾನದ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಪ್ರಾರ್ಥನಾ ಬುದ್ಧಿಯೇ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣವೆನಿಸುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಹೀಗೆ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆಂದು ಹೇಳಲಾಯಿತು. ಆದರೆ ಇದೇ ಅಧಿಕರಣದ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಪರಮಾತ್ಮವಾನಿದೇಶ್ಯಸುಖರೂಪಃ' ಎಂದು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಅನಿದೇಶ್ಯಸುಖರೂಪನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು, ಅನಿದೇಶ್ಯಸುಖರೂಪತ್ವವನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಲಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದಂತೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದೆ. ಆದರೆ ಕೇವಲ ಈ ವಾಕ್ಯವು ಅಧಿಕರಣದ ಫಲವನ್ನಷ್ಟೇ ಹೇಳಲು ಹೊರಟಿದೆ ಹೊರತು, ಅಧಿಕರಣದ ಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯವೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶ.

ಕೆಲವರು 'ಪರಮಾತ್ಮವಾನಿದೇಶ್ಯಸುಖರೂಪಮ್' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದ ಮಾತನ್ನು ಅರ್ಥೈಸುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವವು ಸುಖಸ್ವರೂಪವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಸುಖತ್ವವು ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಸುಖ ಮತ್ತು ಪರಮಾತ್ಮ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರಕೃತ 'ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮ್' ಎಂಬುದು ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಾಗಿದೆ. ಈ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ತಮ್ಮ ಸುಖವು ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಹೇಗೆ ಪ್ರಿಯವಾಗಿದೆಯೋ ಅದರಂತೆ ಪರಮಾತ್ಮನೂ ಕೂಡ ಅವರಿಗೆ ಪ್ರಿಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಪ್ರಾರ್ಥನಾ ವಿಷಯವು ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಸುಖ ಮತ್ತು ಪರಮಾತ್ಮ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಧಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ 'ಪರಮಂ ಸುಖಮ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸುಖಶಬ್ದದ ಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರವಿರುವುದರಿಂದ; ಈ ಸುಖವು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಉಭಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಆದ್ದರಿಂದ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹಮಾಣತ್ವ ಎಂಬ ಲಿಂಗವು ಪರಮಾತ್ಮ ಹಾಗೂ ಜ್ಞಾನಿಸುಖ ಎರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ಸಿದ್ಧಾಂತ ನ್ಯಾಯವನ್ನೇ ಅವಲಂಬಿಸಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಅಪವಾದಿಕೇ ಸಂಗತಿಯನ್ನು, ಹಾಗೂ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದ ವೈಷಮ್ಯಪ್ರದರ್ಶನದ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣ ರೂಪವಾದ ಸಂಗತಿಯನ್ನೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣ ಆನಂತರ್ಯ ಸಂಗತಿ ಇರುತ್ತದೆ.

ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವ ಹಾಗೂ ಅಜ್ಞೇಯತ್ವಗಳು ಜ್ಞಾನಿಸುಖದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ

ಭಾವದೀಪ: - तेषां सुखमित्यादेर्भावमाह - तस्य चेति ॥

प्रकृतज्ञानिसुखवाचिसुखश्रुत्या ज्ञानिसुखनिष्ठत्व इत्यर्थः । ज्ञानिसुखस्या-
निर्देश्यत्वमज्ञेयत्वं चोच्यत इत्यस्य भावमाह - अनिर्देश्यत्वमिति ॥

'ತೇಜಾಂ ಸುಖಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು 'ತಸ್ಯ ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವ ಸುಖಶ್ರುತಿಯಿಂದ, ಪ್ರಕೃತ ಜ್ಞಾನಿಸುಖ ಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ಶ್ರುತಿಯು ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವುದಾದರೆ ಎಂದರ್ಥ. ಜ್ಞಾನಿಸುಖಕ್ಕೆ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವ ಹಾಗೂ ಅಜ್ಞೇಯತ್ವಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ ಎಂಬುದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು 'ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವಮ್' ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹಮಾಣಸ್ಯ ಎಂಬುದನ್ನು ಅನುಷಂಗ ಮಾಡಬೇಕು

ಭಾವದೀಪ: - प्राग् विष्णुधर्मतयोक्तमिति योज्यम् । इत्यवश्येत्युक्तार्थम् ।
निर्णेतव्यत्वम् । आनुकूल्येन गृह्यमाणस्येत्यनुषङ्गः । पूर्वपक्षादिपरत्वेनापि

ವ್ಯಾಕುರ್ವನ್ ಜ್ಞಾನಿಸುಖಸ್ಯೇತ್ಯेतತ್ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಪರತ್ವೇನ ವ್ಯಾಚಢೇ - ಜ್ಞಾನಿಸುಖಸ್ಯೈ-
ತಛಿಕ್ಷಮಿತಿ ॥

'ಹಿಂದೆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಧರ್ಮವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ' ಎಂಬುದನ್ನು ಯೋಜನೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು 'ಅನಿದೇಶ್ಯತ್ವಮ್' ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. 'ಇತ್ಯವಶ್ಯಂ' ಎಂಬುದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದರ ಸಮರ್ಥನೆಗಾಗಿ. 'ನಿರ್ಣೇತವ್ಯತ್ವಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣಸ್ಯ' ಎಂಬುದನ್ನು ಅನುಷಂಗ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಾದಿಪರವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾ 'ಜ್ಞಾನಿಸುಖಸ್ಯ' ಎಂಬುದು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾರೂಪವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಜ್ಞಾನಿಸುಖಸ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ.

'ಕಥಂ ನು ತತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ತತ್ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಬೇಕು

ಭಾವದೀಪ: - 'ಕಥಂ ನು ತದ್' ಇತಿ ವಾಕ್ಯೋಕ್ತಮಾನುಕೂಲ್ಯೇನ
ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವರೂಪಮಿತ್ಯರ್ಥ: । ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಮಿತ್ಯಾದಿಪೂರ್ವಭಾಷ್ಯಲಬ್ಧಂ ಹೇತುಮಾಹ - ಪರಮಂ
ಸುಖಮಿತಿತಿ ॥ ತಸ್ಯೈವ ಚ ಕಥಂ ನು ತದಿತಿ ತಚ್ಚಛದೇನ ಪರಾಮರ್ಶಾದಿತಿ ಭಾವ: ।

'ಕಥಂ ನು ತತ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಎಂದರ್ಥ. 'ಅನಿದೇಶ್ಯಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಹಿಂದಿನ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ಲಬ್ಧವಾದ ಹೇತುವನ್ನು 'ಪರಮಂ ಸುಖಮ್' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅಂತಹ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನೇ 'ಕಥಂ ನು ತತ್' ಎಂಬ 'ತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಜ್ಞಾನಿಸುಖದ ಗ್ರಹಣವೇ ಇಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿತ

ಭಾವದೀಪ: - 'ತದೇತದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇ ಕಥಂ ನು ತದ್ ವಿಜಾನೀಯಾಮ್' ಇತಿ 'ತೇಷಾಂ
ಸುಖಂ ಶಾಶ್ವತಮ್' ಇತ್ಯುಕ್ತಜ್ಞಾನಿಸುಖಗ್ರಹಣಮಿತಿ ವಿಪರೀತಶ್ರುತಿಭ್ರಮ ಇತ್ಯನ್ಯತ್ರೋಕ್ತರೀತ್ಯಾ
ಸುಖಶ್ರುತೇರ್ನಿರವಕಾಶತ್ವಾಯ ತದ್ವಿಶೇಷಣಭೂತತದಾದಿಸರ್ವನಾಮಶ್ರುತೇರ್ನಿರವಕಾಶತ್ವೋಕ್ತಿ-
ಪರತಯಾ ತೇಷಾಮಿತ್ಯಾದಿಭಾಷ್ಯಂ ಶಙ್ಕಾಪೂರ್ವ ವ್ಯಾಚಢೇ - ನಚೇತಿ ॥

ಪ್ರಕೃತ 'ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮ್' ಎಂಬುದು ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಾಗಿದೆ. ಈ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ತಮ್ಮ ಸುಖವು ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಹೇಗೆ ಪ್ರಿಯವಾಗಿದೆಯೋ ಅದರಂತೆ ಪರಮಾತ್ಮನೂ ಕೂಡ ಅವರಿಗೆ ಪ್ರಿಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಪ್ರಾರ್ಥನಾ ವಿಷಯವು ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಸುಖ ಮತ್ತು ಪರಮಾತ್ಮ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಧಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ 'ಪರಮಂ ಸುಖಮ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸುಖಶಬ್ದದ ಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರವಿರುವುದರಿಂದ; ಈ ಸುಖವು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಆದ್ದರಿಂದ ಅನುಕೂಲೇನ ಗೃಹಮಾಣತ್ವ ಎಂಬ ಲಿಂಗವು ಪರಮಾತ್ಮ ಹಾಗೂ ಜ್ಞಾನಿಸುಖ ಎರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ಸಿದ್ಧಾಂತ ನ್ಯಾಯವನ್ನೇ ಅವಲಂಬಿಸಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಆಪವಾದಿಕೇ ಸಂಗತಿಯನ್ನು, ಹಾಗೂ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದ ವೈಷಮ್ಯಪ್ರದರ್ಶನದ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣ ರೂಪವಾದ ಸಂಗತಿಯನ್ನೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣ ಆನಂತರ್ಯ ಸಂಗತಿ ಇರುತ್ತದೆ.

ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವ ಹಾಗೂ ಅಜ್ಞೇಯತ್ವಗಳು ಜ್ಞಾನಿಸುಖದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ

ಭಾವದೀಪ: - तेषां सुखमित्यादेर्भावमाह - तस्य चेति ॥

प्रकृतज्ञानिसुखवाचिसुखश्रुत्या ज्ञानिसुखनिष्ठत्व इत्यर्थः । ज्ञानिसुखस्या-
निर्देश्यत्वमज्ञेयत्वं चोच्यत इत्यस्य भावमाह - अनिर्देश्यत्वमिति ॥

'ತೇಜಾಂ ಸುಖಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು 'ತಸ್ಯ ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವ ಸುಖಶ್ರುತಿಯಿಂದ, ಪ್ರಕೃತ ಜ್ಞಾನಿಸುಖ ಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ಶ್ರುತಿಯು ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವುದಾದರೆ ಎಂದರ್ಥ. ಜ್ಞಾನಿಸುಖಕ್ಕೆ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವ ಹಾಗೂ ಅಜ್ಞೇಯತ್ವಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ ಎಂಬುದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು 'ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವಮ್' ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅನುಕೂಲೇನ ಗೃಹಮಾಣಸ್ಯ ಎಂಬುದನ್ನು ಅನುಷಂಗ ಮಾಡಬೇಕು

ಭಾವದೀಪ: - प्राग् विष्णुधर्मतयोक्तमिति योज्यम् । इत्यवश्येत्युक्तार्थम् ।
निर्णेतव्यत्वम् । आनुकूल्येन गृह्यमाणस्येत्यनुषङ्गः । पूर्वपक्षादिपरत्वेनापि

ವ್ಯಾಕುರ್ವನ್ ಜ್ಞಾನಿಸುಖಸ್ಯೇತ್ಯेतತ್ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಪರತ್ವೇನ ವ್ಯಾಚಢ್ಢೆ - ಜ್ಞಾನಿಸುಖಸ್ಯೇ-
ತಲ್ಲಿಙ್ಗಮಿತಿ ||

‘ಹಿಂದೆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಧರ್ಮವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ’ ಎಂಬುದನ್ನು ಯೋಜನೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು
‘ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವಮ್’ ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ‘ಇತ್ಯವಶ್ಯಂ’ ಎಂಬುದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದರ
ಸಮರ್ಥನೆಗಾಗಿ. ‘ನಿರ್ಣೇತವ್ಯತ್ವಮ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ‘ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣಸ್ಯ’ ಎಂಬುದನ್ನು
ಅನುಷಂಗ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಾದಿಪರವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾ ‘ಜ್ಞಾನಿಸುಖಸ್ಯ’
ಎಂಬುದು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾರೂಪವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಜ್ಞಾನಿಸುಖಸ್ಯ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ.

‘ಕಥಂ ನು ತತ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ತತ್ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಬೇಕು

ಭಾವದೀಪ: - ‘ಕಥಂ ನು ತದ್’ ಇತಿ ವಾಕ್ಯೋಕ್ತಮಾನುಕೂಲ್ಯೇನ
ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವರೂಪಮಿತ್ಯರ್ಥ: | ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಮಿತ್ಯಾದಿಪೂರ್ವಭಾಷ್ಯಲಬ್ಧಂ ಹೇತುಮಾಹ - ಪರಮಂ
ಸುಖಮಿತಿತಿ || ತಸ್ಯೈವ ಚ ಕಥಂ ನು ತದಿತಿ ತಚ್ಛಬ್ದೇನ ಪರಾಮರ್ಶಾದಿತಿ ಭಾವ: |

‘ಕಥಂ ನು ತತ್’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ
ಎಂದರ್ಥ. ‘ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಹಿಂದಿನ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ಲಬ್ಧವಾದ ಹೇತುವನ್ನು ‘ಪರಮಂ
ಸುಖಮ್’ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅಂತಹ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನೇ ‘ಕಥಂ ನು ತತ್’ ಎಂಬ ‘ತತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ
ಪರಾಮರ್ಶಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಜ್ಞಾನಿಸುಖದ ಗ್ರಹಣವೇ ಇಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿತ

ಭಾವದೀಪ: - ‘ತದೇತದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇ ಕಥಂ ನು ತದ್ ವಿಜಾನೀಯಾಮ್’ ಇತಿ ‘ತೇಷಾಂ
ಸುಖಂ ಶಾಶ್ವತಮ್’ ಇತ್ಯುಕ್ತಜ್ಞಾನಿಸುಖಗ್ರಹಣಮಿತಿ ವಿಪರೀತಶ್ರುತಿಭ್ರಮ ಇತ್ಯನ್ಯತ್ರೋಕ್ತರೀತ್ಯಾ
ಸುಖಶ್ರುತೇರ್ನಿರವಕಾಶತ್ವಾಯ ತದ್ವಿಶೇಷಣಭೂತತದಾದಿಸರ್ವನಾಮಶ್ರುತೇರ್ನಿರವಕಾಶತ್ವೋಕ್ತಿ-
ಪರತಯಾ ತೇಷಾಮಿತ್ಯಾದಿಭಾಷ್ಯಂ ಶಾಕ್ಲಪೂರ್ವ ವ್ಯಾಚಢ್ಢೆ - ನಚೇತಿ ||

‘ತದೇತದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇ ಕಥಂ ನು ತದ್ ವಿಜಾನೀಯಾಮ್’ ‘ತೇಷಾಂ ಸುಖಂ ಶಾಶ್ವತಮ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಿಸುಖದ ಗ್ರಹಣವು ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. ‘ವಿವರೀತಶ್ಚುತಿಭ್ರಮಃ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಬೇರೆ ಕಡೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸುಖಶ್ಚುತಿಗೆ ನಿರವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಅದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣಭೂತವಾದ ‘ತತ್’ ಮೊದಲಾದ ಸರ್ವನಾಮಶ್ಚುತಿಗಳಿಗೆ ನಿರವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ‘ತೇಷಾಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಶಂಕಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ನಚ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

‘ಭೂಮಾ ಸಂಪ್ರಸಾದಾತ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು

ಭಾವದೀಪ: - ‘ಸುಖವಿಶಿಷ್ಟಾ’ ಇತಿ ಸ್ತೋತ್ರೇ ‘ಲಕ್ಷಣಂ ಪರಮಾನಂದಃ’ ಇತ್ಯುಕ್ತದಿಶಾ ವಾ ‘ಭೂಮಾ ಸಂಪ್ರಸಾದಾದ್’ ಇತ್ಯತ್ರೋಕ್ತದಿಶಾ ‘ಯೋ ವೈ ಭೂಮಾ ತತ್ಸುಖಮ್’ ಇತ್ಯುಕ್ತಾ ವೇತಿ ಭಾವಃ ।

‘ಸುಖವಿಶಿಷ್ಟ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ‘ಲಕ್ಷಣಂ ಪರಮಾನಂದಃ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದಂತೆ, ಅಥವಾ ‘ಭೂಮಾ ಸಂಪ್ರಸಾದಾತ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ, ಅಥವಾ ‘ಯೋ ವೈ ಭೂಮಾ ತತ್ಸುಖಮ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

‘ತತ್’ ಎಂಬ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕ ಶ್ರುತಿಯು ಸಾವಕಾಶವಲ್ಲವೇ?

ಭಾವದೀಪ: - ತೇಷಾಮಿತಿ ತच्छಬ್ದಾರ್ಥಸೂಚನಾಯ ಏಕೋ ವಶೀತಿ ತ್ರಿಪಾಠುಕ್ತಿಃ । ಆತ್ಮಸ್ಥಂ ಸ್ವಸ್ಥಿತಮ್ । ತದಿತಿ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಶ್ರುತೇಃ ಸಾವಕಾಶತ್ವಮಾಶಂಕಾ ನುಪುಂಸಕಲಿಂಗೇನ ತಸ್ಯಾ ನಿರವಕಾಶತ್ವಮಾಹ - ನಚೇತಿ ॥

‘ತೇಷಾಮ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ‘ತತ್’ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚನೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ‘ಏಕೋ ವಶೀ’ ಎಂಬ ಉಳಿದ ಮೂರು ಪಾದಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ‘ಆತ್ಮಸ್ಥಂ’ ಎಂದರೆ ತನ್ನಲ್ಲಿರುವ ಎಂದರ್ಥ. ‘ತತ್’ ಎಂಬ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಶ್ಚುತಿಗೆ ಸಾವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಆಶಂಕೆ ಮಾಡಿ, ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಿಂದ ಆಂತಹ ಶ್ರುತಿಗೆ ನಿರವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ನಚ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

ಯಾವುದು ಪ್ರಕೃತ ?

ಭಾವದೀಪ: - तथाच तस्यैवेत्युक्तमिति भावः ॥ प्रकृतत्वादिति ॥ तत्रैवं मन्त्रे । 'एको वशी' इति प्रकृतत्वादित्यर्थः ।

ಆದ್ದರಿಂದಲೇ 'ತಸ್ಯೈವ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. 'ಪ್ರಕೃತತ್ವಾತ್' ಎಂದರೆ ಅದೇ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಏಕೋ ವಶೀ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಕೃತವಾದ್ದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ.

'ಏಷ ಆತ್ಮಾ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಏತತ್ ಶಬ್ದದಿಂದ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಪರಾಮರ್ಶ

ಭಾವದೀಪ: - ननु पूर्वत्र 'एष आत्मा' इत्यत्र एतच्छब्दस्य पूर्वोक्तज्योतिःपरत्वेऽपि विधेयात्मापेक्षया पुल्लिङ्गत्ववदिहापि विधेयसुखापेक्षया नपुंसकत्वमस्त्वित्या शङ्कानिरासायोक्तं तदित्यादीत्यादिपदम् । तदेतच्छब्दयोरेकस्य तथात्वेऽप्येकस्यो देशकत्वावश्यम्भावेन द्वयोर्नपुंसकत्वयोगादित्यर्थः । अङ्गीकृत्य चेदमुदितम् । वस्तुतस्तु तदिति प्रातिपदिकश्रुतिरेव स्वतो निरवकाशेति भावेनाह - सम्भवदिति ।

ಹಿಂದೆ 'ಏಷ ಆತ್ಮಾ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ಏತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಿದರೂ ವಿಧೇಯವಾದ ಆತ್ಮಶಬ್ದದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ವಿಧೇಯವಾದ ಸುಖದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹಾರ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ತದಿತ್ಯಾದಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಆದಿಪದವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. 'ತದೇ ತತ್' ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಕ್ಕೆ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗತ್ವವನ್ನು ಕೂಡಿಸಬಹುದಾದರೂ ಎರಡೂ ಪದಗಳಿಗೆ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವನ್ನು ಕೂಡಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿ ಹೇಳಿದ್ದು, ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ 'ತತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಶ್ರುತಿಯೇ ಸ್ವತಃ ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ, 'ಸಂಭವಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯೂ ಹೊರಟಿದೆ.

ವ್ಯವಹಿತವಾದ ಪುಂಡರೀಕವನ್ನೇಕೆ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಿಲ್ಲ ?

ಭಾವದೀಪ: - दूरस्थेति ॥ ज्ञानिसुखेन व्यवहितेत्यर्थः । अन्यथा पूर्वत्रापि 'तस्मिन् यदन्तः' इत्यत्राप्याकाशपरामर्शित्वं तच्छब्दस्य न स्यात् । व्यवहितपुण्डरीकपरत्वमेव स्यादिति भावः ॥

'ದೂರಸ್ಥ' ಎಂದರೆ 'ಜ್ಞಾನಿಸುಖಕ್ಕಿಂತ ವ್ಯವಹಿತವಾದ' ಎಂದರ್ಥ. 'ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಹಿಂದೆಯೂ ಸಹ 'ತಸ್ಮಿನ್ ಯದಂತಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ತತ್‌ಶಬ್ದದಿಂದ ಆಕಾಶದ ಪರಾಮರ್ಶವು ತಪ್ಪಾಗಬೇಕಾದೀತು. ವ್ಯವಹಿತವಾದ ಪುಂಡರೀಕದ ಪರಾಮರ್ಶವನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕಾದೀತು.

'ಆಕಾಶಾ ಚ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾಷ್ಯದ ಯೋಜನೆ

ಭಾವದೀಪ: - ಅತ ಇತಿ || ಸನ್ನಿಹಿತಪರಾಮರ್ಶಿನಪುಂಸಕಂ ತದೇತತ್ ಶ್ರುತಿ-
ಸಮಾನಾಧಿಕೃತಸುಖಶ್ರುತ್ಯನುರೋಧಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವಾದೀತಿ || ಕಾಠಕೇ
ಆರ್ಥವರ್ಣೇ ಚ ಶ್ರುತಮಿತಿ ಯೋಜ್ಯಮ್ | ಭಾಷ್ಯೇ ಪರಮಾತ್ಮವೈತ್ಯನಂತರಮ್ ಆನುಕೂಲ್ಯೇನ
ಗೃಹ್ಯಮಾಣ ಇತಿ ಶೇಷಂ ಮತ್ವಾ ಭಾಷ್ಯಮಾಕಾಂಕ್ಷಾಕ್ರಮೇಣ ವ್ಯಾಚಛೇ - ಕಥಂ ತದೇತಿ ||

'ಅತಃ' ಎಂದರೆ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದದ್ದನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸುವ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವ 'ತದೇತತ್'
ಎಂಬ ಪದಗಳು ಸಮಾನಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ, 'ಇಂತಹ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಎಂದು 'ಅ
ತಃ' ಪದದ ಅರ್ಥ. 'ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವಾದಿ' ಎಂದು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಕಾಠಕದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಆರ್ಥವರ್ಣದಲ್ಲಿ
ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಯೋಜನೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನೇ
ಎಂಬುದರ ಅನಂತರ 'ಅನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣೇ' ಎಂಬುದನ್ನು ಶೇಷಪೂರಣ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ
ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಆಕಾಂಕ್ಷಾಕ್ರಮದಿಂದ ಯೋಜನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಕಥಂ ತತ್'
ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

ಸುಖಶ್ರುತಿಯು ಸಾವಕಾಶ

ಭಾವದೀಪ: - ಸುಖರೂಪ ಇತ್ಯಸ್ಯಾರ್ಥ ಇತಿ ಭ್ರಮನಿರಾಸಾಯ ಕಥಂ ನ್ವಿತಿ ವಾಕ್ಯೋಕ್ತಿಃ |
ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಸುಖರೂಪ ಇತಿ ಭಾಷ್ಯಂ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಸುಖಶ್ರುತೇಃ ಸಾವಕಾಶತ್ವೋಕ್ತಿಪರತಯಾ
ತಾತ್ಪರ್ಯತೋ ವ್ಯಾಚಛೇ - ನಚೇತಿ ||

'ಸುಖರೂಪಃ' ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥವೇ 'ಕಥಂ ನು ತತ್' ಎಂಬ ಭ್ರಮೆಯನ್ನು ನಿರಾಸ
ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಕಥಂ ನು ತತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. 'ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಸುಖರೂಪಃ' ಎಂಬ
ಭಾಷ್ಯವು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸುಖಶ್ರುತಿಯ ಸಾವಕಾಶತ್ವ ಸಮರ್ಥನಾಗಾಗಿ ಹೊರಟಿದೆಯೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ
ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ನಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ.

ಶಾಶ್ವತವಾದ ಸುಖ ಯಾರಿಂದ ?

ಭಾವದೀಪ: - ನನು ತದೇತತ್ ಶ್ರುತಿಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯಾತ್ಸಾಽಪಿ ನಿರವಕಾಶೇತ್ಯುಕ್ತಮಿತಿ
ಶಾಕ್ತತೇ - ತೇಷಾಮಿತಿ ॥ ನೇತಿ चेदिति ॥ ಸುಖಶ್ರುತೇರ್ವಿष्ಣುಪರತ್ವಂ ನೇತಿ चेदित्यर्थः।
यज्ज्ञानाच्छाश्वतं सुखं स भगवान् यद् ब्रह्म अनिर्देश्यं सुखमिति वदन्ति
तदेतत् स्वरूपमिति मन्यन्त इत्यन्यत्रोक्तं वाक्यमत्र व्याकुर्वन् तदुत्तरत्वेन
भगवानित्यन्तस्य भावमाह - चेतन इति ॥

'ತದೇತತ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯದಿಂದ 'ಕಥಂ ನು ತತ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯೂ ಸಹ
ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದೆಯಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಶಂಕೆಯನ್ನು 'ತೇಷಾಂ' ಎಂಬುದರಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ನೇತಿ
ಚೇತ' ಎಂದರೆ ಸುಖಶ್ರುತಿಯು ವಿಷ್ಣುಪರವಾಗದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ. ಯಾರ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಶಾಶ್ವತವಾದ
ಸುಖವು ದೊರೆಯುತ್ತದೋ, 'ಯಜ್ಞಾನಾತ್ ಶಾಶ್ವತಮ್ ಸುಖಂ ಸ ಭಗವಾನ್ ಯದ್ ಬ್ರಹ್ಮ
ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಂ ಸುಖಮ್' ಇತಿ ವದಂತಿ ತದೇತತ್ ಸ್ವರೂಪಮಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಬೇರೆ ಕಡೆ
ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾ 'ಭಗವಾನ್' ಎಂಬಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಇರುವ ವಾಕ್ಯದ
ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು 'ಚೇತನೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವವು ಯಾರಲ್ಲಿದೆ ?

ಭಾವದೀಪ: - 'यद् ब्रह्म' इत्यादेः पूर्वकृतशङ्कान्तरनिवर्तकत्वेनार्थमाह -
नचेत्यादिना ॥ यदिति ॥ 'यतो वाचो निवर्तन्ते' इत्यादौ प्रसिद्धं
यदनिर्देश्यम् इत्यर्थः । गृह्णन्ति ज्ञानार्थं प्रार्थयन्त इत्यर्थः ।

'ಯದ್ ಬ್ರಹ್ಮ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಹಿಂದೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಶಂಕೆಯ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಹೊರಟದೆಯೆಂಬ
ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ನಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ. 'ಯತ್' ಎಂದರೆ 'ಯತೋ ವಾಚೋ
ನಿವರ್ತಂತೇ' ಇತ್ಯಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವವು ಎಂದರ್ಥ. 'ಗೃಹ್ಣಂತಿ' ಎಂದರೆ
ಜ್ಞಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದರ್ಥ.

ಬ್ರಹ್ಮನ ರೂಪವು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಿಂದ ವಿವಕ್ಷಿತವಲ್ಲವೇ ?

ಭಾವದೀಪ: - काठकभाष्ये तु 'तदेव भगवद्रूपं परमं सुखं ज्ञानिसुखं तु
विष्णुमात्रम्' इति सुखं विधेयमित्यर्थान्तरमुक्तम् । तत्र तद् गुह्यं

ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯುಪಕ್ರಾಂತಮ್‌ एतद्‌ एकं‌ रूपमिति मध्ये चोक्तं‌ ब्रह्मणो रूपं‌ परमं‌ सुखमित्यर्थ इति नपुंसकोपपत्तिरुक्ता चन्द्रिकायाम्‌ । इदानीं 'तमेव' इत्यादिभाष्यं‌ सम्भवत्समीपेत्यादिना पूर्वोक्तशङ्काव्यावर्तकत्वेन व्याचष्टे - नच वक्तव्यमिति ॥

ಕಾಲಕಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ತದೇವ ಭಗವದ್ರೂಪಂ ಪರಮಂ ಸುಖಂ ಜ್ಞಾನಿಸುಖಂ ತು ವಿಷ್ಣುಕೃತ್ವಮ್' ಇತಿ ಸುಖಂ ವಿಧೇಯಮ್' ಎಂಬ ಅರ್ಥಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅಲ್ಲಿ 'ತತ್ ಗುಹ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ 'ವತತ್ ವಕಂ ರೂಪಂ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮನ ರೂಪವು 'ಪರಮಂ ಸುಖಮ್' ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಚಂದ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಈಗ 'ತಮೇವ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಸಂಭವತ್‌ಸಮೀಪ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಶಂಕೆಯ ಪರಿಹಾರಕವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ನಚ ವಕ್ತವ್ಯಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ.

'ವಿಕೋ ವವೀ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಕ್ತನಾದ ವಿಷ್ಣು ದೂರ ಅಲ್ಲವೇ ?

भावदीपः - दूरस्थेति ॥ यद्यपि 'तेषां सुखम्' इत्युक्तज्ञानिसुखाद् 'एको वशी' इत्यादिनोक्तविष्णुर्दूरस्थः । 'चेतनश्चेतनानाम्' इत्युक्तस्तु सन्निहित एव । एतन्मन्त्रस्य 'तेषां सुखम्' इत्यतोऽनन्तरमाम्नानाद् अनेनैव मन्त्रेण पूर्वं प्रकृतत्वस्योक्तेः । तथाप्यभ्युपेत्य वादेन वा चेतन इति मन्त्रेऽपि 'तेषां शान्तिः शाश्वती नेतरेषाम्' इति श्रवणेन शान्तिशब्दितसुखव्यवधानं चेतन इत्यस्याप्यस्तीति वा दूरस्थेत्युक्तम् ।

ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ 'ತೇಷಾಂ ಸುಖಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಜ್ಞಾನಿಸುಖಕ್ಕಿಂತ 'ವಿಕೋ ವವೀ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಷ್ಣು ದೂರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಕ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. 'ಚೇತನಶ್ಚೇತನಾನಾಮ್' ಎಂಬುದೇ ಸನ್ನಿಹಿತವಾಗಿದೆ. ಈ ಮಂತ್ರವು 'ತೇಷಾಂ ಸುಖಮ್' ಎಂಬುದರ ಅನಂತರ ಪಠಿತವಾದ್ದರಿಂದ, ಈ ಮಂತ್ರದಿಂದಲೇ ಪೂರ್ವಪ್ರಕೃತವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು ಆದರೂ ಸಹ ಅಂಗೀಕಾರವಾದ ಮಾಡಿ, 'ಚೇತನಃ' ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ 'ತೇಷಾಂ ಶಾಂತಿಃ ಶಾಶ್ವತೀ ನೇತರೇಷಾಮ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಶ್ರುತವಾದ್ದರಿಂದ ಶಾಂತಿ

ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವೆನಿಸಿದ ಸುಖದ ವ್ಯವಧಾನವು 'ಚೇತನಃ' ಎಂಬುದಕ್ಕೂ ಇದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ತಿಳಿಸಲು 'ದೂರಸ್ಯ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ 'ಅನುಕೃತೇ' ಎಂಬ ಪದದ ಸ್ವಾರಸ್ಯ

ಭಾವದೀಪ: - ಅನುಭಾನಂ ನಾಮ ತದಿಚ್ಛಾನುರೋಧೇನ ಭಾನಮ್, ಅನುಕೃತಿಶಬ್ದೇನ ಅನುಭಾನಮುಚ್ಯತೇ । ಭಾನಸ್ಯಾಪಿ ಕ್ರಿಯಾರೂಪತ್ವಾತ್ । ಅನುಕೃತೀನಾಮಪ್ಯುಪಸಂಘ್ರಹಾರ್ಥ-ಮನುಕೃತೇರಿತ್ಯುಕ್ತಮಿತಿ ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪೋಕ್ತಸ್ಯಾ ಅನುಕೃತೇರಿತ್ಯಸ್ಯ ಅನುಭಾನಾದಿತ್ಯರ್ಥ ಮತ್ವಾಽಹ - ಏತದಧೀನಪ್ರಕಾಶೇತಿ ॥

ಅನುಭಾನವೆಂದರೆ ಅವನ ಇಚ್ಛೆಗೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ತಿಳಿಯುವಿಕೆ ಎಂದರ್ಥ. ಇಂತಹ ಅನುಭಾನವು ಅನುಕೃತಿ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗಿದೆ. ಭಾನವೂ ಕೂಡ ಕ್ರಿಯಾರೂಪವೇ ಆಗಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಬೇರೆ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹ ಮಾಡಲು 'ಅನುಕೃತೇಃ' ಎಂದೇ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂದು ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರದ 'ಅನುಕೃತೇಃ' ಎಂಬ ಪದದ ಸಾರ್ಥಕ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ಏತದಧೀನಪ್ರಕಾಶ' ಇತ್ಯಾದಿ ಮಾತು ಹೊರಟಿದೆ.

ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟಪಾದ ನಮ್ಮ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಭಾವದೀಪ: - ಸರ್ವಮಿತ್ಯಸ್ಯಾರ್ಥಃ - ಸೂರ್ಯಾದೀನಾಮಿತಿ ॥ ಏತದಧೀನೇತ್ಯುಕ್ತಸ್ಯಾ ಸ್ತೋತ್ರೇ ತಸ್ಯೇತಿ ಪದಮ್ ಆನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯमाणಪರಂ ಸದ್ ಅನುಕೃತೇರಿತ್ಯತಃ ಪೂರ್ವಮಪ್ಯನ್ವೇತಿ ಸ್ವಸ್ಥಾನೇ ಚ ಸ್ಥಿತಂ ಸತ್ 'ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ' ಇತಿ ವಾಕ್ಯಪ್ರತೀಕಂ ಚ ಭವತೀತಿ ದರ್ಶಿತಮ್ । ಸ್ಪಷ್ಟೀಕೃತಂ ಚೈತತ್ ತನ್ತ್ರದೀಪಿಕಾಯಾಮಸ್ಮಾಭಿಃ । ಭಾಷ್ಯೇ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯ-ಸುಖರೂಪತ್ವೇ ಚ ಅನುಕೃತ್ಯಾದೇಹೇತುತ್ವೋಕ್ತಸ್ಯಾ ಸಮೀಪಸ್ಥದೂರಸ್ಥತ್ಯಾಗೋಪಾದಾನಯೋರ್ಹೇತುತ್ವಂ ಲಿಂಗಸಮನ್ವಯಹೇತುತ್ವಂ ಚ ಲಬ್ಧಮಿತಿ ದರ್ಶಯನ್ ಭಾಷ್ಯಸ್ಯ ಫಲಿತೋಕ್ತಿಪರತ್ವೇನ ಭಾವಮಾಹ - ಅತ ಇತಿ ॥

'ಸರ್ವಮ್' ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥವೇ 'ಸೂರ್ಯಾದೀನಾಮ್' ಎಂಬುದು, 'ಏತದಧೀನ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ತಸ್ಯ' ಎಂಬ ಪದವು 'ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣಪರಂ ಸತ್ ಅನುಕೃತೇ' ಎಂಬುದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ಅನ್ವಯ ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ತನ್ನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು 'ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಪ್ರತೀಕವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದನ್ನು ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾದಿ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ನಾವೇ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿದ್ದೇವೆ. ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಸುಖರೂಪವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನುಕೃತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇತುವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ, ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವುದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ದೂರದಲ್ಲಿರುವುದನ್ನು ಸ್ವೀಕಾರ ಮಾಡಲು ಕಾರಣವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ, ಲಿಂಗಸಮನ್ವಯದ ಹೇತುವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ಸಮರ್ಥಿಸಿ, ಭಾಷ್ಯದ ಮಾತಿಗೆ ಫಲಪರವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಅತಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

'ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಭಾವದೀಪ: - उक्तलिङ्गद्वयाभावादित्यर्थः । सर्वं सूर्यादीत्युक्त्या श्रौतसर्वशब्दोऽपि सूर्यादितेजोमात्रपरो न सर्वजगत्पर इति व्याख्यातं भवति । नच तद्भासेति भाष्ये शेषमाह - जगद्भातीति शेष इति ॥ तेन 'तस्य भासा' इति श्रुतौ सर्वशब्दो जगत्परो न तेजोमात्रपर इति दर्शितम् । नहीत्यादेर्भाविमाह - एतदुभयस्येति ॥ सर्वतेजोनियन्तृत्वसर्वजगत्प्रकाशक त्वरूपोभयस्येत्यर्थः ॥

'ಅತಃ' ಎಂದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಎರಡು ಲಿಂಗಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ. 'ಸರ್ವಮ್ ಸೂರ್ಯಾದಿ' ಎಂಬ ಟೀಕೆಯಿಂದ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಸರ್ವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸೂರ್ಯಾದಿತೇಜಸ್ಸುಗಳನ್ನಷ್ಟೇ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಸರ್ವಜಗತ್ತನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬಾರದೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದಂತಾಯಿತು. 'ನಚ ತದ್ಭಾಸಾ' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಶೇಷಪೂರಣವನ್ನು 'ಜಗದ್ಭಾತೀತಿ ಶೇಷಃ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ 'ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಸರ್ವಶಬ್ದವು ಜಗತ್ತರವಾಗಿದೆ ಕೇವಲ ತೇಜೋಮಾತ್ರಪರವಾಗಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. 'ನಹಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು 'ಏತದುಭಯಸ್ಯ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅಂದರೆ ಸಕಲ ತೇಜಸ್ಸುಗಳ ನಿಯಂತ್ರಕವು ಸಕಲ ಜಗತ್ತಿನ ಪ್ರಕಾಶತ್ವಗಳಿಗಿರುವ ಎಂದರ್ಥ.

ಸನ್ನಿಧಿಯು ಯೋಗ್ಯತೆಗಿಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠ

ಭಾವದೀಪ: - ತದ್ಗುಣಮಿತಿ ॥ ಚತುರ್ಥಸ್ಕಂಧತಾತ್ಪರ್ಯೇ ವಿಂಶೋಽಧ್ಯಾಯೇ ಭಗವತ್ಪಾದೋದಾಹತ-
ಶಬ್ದನಿರ್ಣಯವಾಕ್ಯೇ ಸನ್ನಿಧೇರಪಿ ಯೋಗ್ಯತಾಯಾ ಬಲೀಯಸ್ತ್ವಮುಕ್ತಮಿತ್ಯರ್ಥ: ।

ಚತುರ್ಥಸ್ಕಂಧತಾತ್ಪರ್ಯದ ಇಪ್ಪತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರೇ ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡುವಂತಹ ಶಬ್ದನಿರ್ಣಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸನ್ನಿಧಿಗೂ ಸಹ ಯೋಗ್ಯತೆಗಿಂತ ಬಲೀಯಸ್ತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

‘ಶ್ರುತೇ’ ಎಂಬುದನ್ನು ಶೇಷಪೂರಣ ಮಾಡಬೇಕು

ಭಾವದೀಪ: - ಇತಿ ಶಬ್ದಾನಂತರಂ ಶ್ರುತೇರಿತಿ ಶೇಷಮಾಹ - ಇತಿ ಶ್ರುತೇರಿತಿ ಶೇಷ
ಇತಿ ॥ ಪ್ರಕೃತಾರ್ಥದ್ವಯಂ ಶ್ರುತೌ ವ್ಯನಕ್ತಿ - ರಸ್ಮೀದಿತಿ ॥

‘ಇತಿ’ ಶಬ್ದದ ಅನಂತರ ‘ಶ್ರುತೇ:’ ಎಂಬುದನ್ನು ಶೇಷಪೂರಣ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ‘ಇತಿ ಶ್ರುತೇರಿತಿ ಶೇಷ:’ ಎಂದಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ರಶ್ಮೀತ್’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

‘ನಾರಾಯಣಪುರುಷ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಿಂದ ನಾರಾಯಣನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ

ಭಾವದೀಪ: - ಅಗ್ರೀದಿತ್ಯಸ್ಯ ಅಗ್ನಿಸಮಿನ್ಧಕತ್ವಮಿವ ರಸ್ಮೀಚ್ಚಬ್ದಸ್ಯ
ರಸ್ಮಿಸಮಿನ್ಧಕತ್ವಮರ್ಥ ಇತ್ಯುಪೇತ್ಯೋಕ್ತಮ್ - ಸೂರ್ಯಾದಿತಿ ॥ ನಾರಾಯಣೇತಿ ॥ ನಾರಾಯಣಂ
ಪುರುಷಮಿತಿ ವಾಕ್ಯಶೇಷಾದಿತಿ ಭಾವ: । ಏಷಾ ಚ ಶ್ರುತಿರಂತರ್ನಯೋಕ್ತಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಾ
ಚ । ಶ್ರುತ್ಯನುರೋಧೇನ ಭಾಷ್ಯಸ್ಥಪದಾನಾಮಪ್ಯರ್ಥದ್ವಯಮಾಹ - ನಾರಾಯಣೇತಿ ॥ ೨೨ ॥

‘ಅಗ್ನೀತ್’ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ‘ಅಗ್ನಿಸಮಿನ್ಧಕತ್ವಮ್’ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡುವಂತೆ, ‘ರಶ್ಮೀತ್’ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ‘ರಶ್ಮಿಸಮಿನ್ಧಕತ್ವಮ್’ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕೆಂದಂತಾಯಿತು. ‘ನಾರಾಯಣಂ ಪುರುಷಮ್’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಶೇಷದ ಬಲದಿಂದ ನಾರಾಯಣನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಈ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಅಂತರಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಶ್ರುತಿಗೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ‘ನಾರಾಯಣ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ವಿಶೇಷವಿಚಾರ - ಸಿದ್ಧಾಂತ ಹೀಗಿದೆ - ಕಾಠಕೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಪಂಚಮಖಂಡದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ 'ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ ನ ಚಂದ್ರತಾರಕಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ ಮೊದಲಾದ ಯಾವುದೇ ಬೆಳಗುವಂತಹ ವಸ್ತುಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಾಶನಾಗಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶತ್ವವು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುವಂತಹ ಅಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು 'ತಮೇವ ಭಾಂತಮನುಭಾತಿ ಸರ್ವಮ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರಾದಿಗಳ ಪ್ರಕಾಶಕ್ಕೆ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಕಾರಣನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುವಂತಹ ಸೂರ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕಾಶಹೇತುತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. 'ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ ಸರ್ವಮಿದಂ ವಿಭಾತಿ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ, ಸಕಲ ಜಗತ್ತೂ ಕೂಡ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದಲೇ ಬೆಳಗುತ್ತಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸರ್ವಜಗತ್ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ 'ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶತ್ವ', 'ಸೂರ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕಾಶಾದಿ ಹೇತುತ್ವ', 'ಸರ್ವಜಗತ್ ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವ' ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳೆಲ್ಲವೂ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿದ ಶ್ರುತಿ-ಸ್ಮೃತಿಗಳಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವೇ ಇರುತ್ತವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಇದರಿಂದ ಏನಾಯಿತು ? ಎಂದರೆ, 'ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದಮತ್ತು 'ಕಥಂನುತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಅನುಕೂಲೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣವಾದ ವಸ್ತುವೇ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ-ವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಅನುಕೂಲೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

'ಅಪಿ ಸ್ಮರ್ಯತೇ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ब्रह्मसूत्रम् - ॥ अपि स्मर्यते ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ - 'ಜಗತ್ತು ಭಗವಂತನ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಿದೆ' ಎಂಬುದು ಸ್ಮೃತಿಯಿಂದಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ; ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ತೀರ್ಮಾನವಾಗಿದೆ. 'ಯದಾದಿತ್ಯಗತಂ ತೇಜಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಗವದ್ ಗೀತೆಯೇ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಧಾರ.

ಅರ್ಥ -- ಅಬಿ = ಹೇತುವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಧರ್ಮವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಶ್ರುತಿಯಿಂದಷ್ಟೇ ಶ್ರುತವಾಗಿಲ್ಲ ಹೊರತಾಗಿ, ಸ್ಮರ್ಯತೇ = ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಭಗವದ್ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ 'ಯದಾದಿತ್ಯಗತಂ ತೇಜಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಸ್ಮೃತಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದಲೂ ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳ ತೇಜಸ್ಸು ಭಗವದಧೀನವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

॥ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸದೇವರಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ
ಅನುಕೃತ್ಯಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು ॥

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ಸಕಲ ಜಗತ್ ಪ್ರಕಾಶಕ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಎನ್ನಲು ಗೀತೆಯ ಆಧಾರ

ब्रह्मसूत्रभाष्यम् - ॥ अपि स्मर्यते ॥ ॥

‘यदादित्यगतं तेजो जगद् भासयतेऽखिलम् । यच्चन्द्रमसि यचाग्नौ
तत् तेजो विद्धि मामकम् ॥’ (गी. ೧೫.೧೨) इति ।

ಅನುವಾದ - ಸ್ಮೃತಿ ಪ್ರಮಾಣವೂ ಸಹ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತದೆ, 'ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತನ್ನು ಬೆಳಗಿಸುವ ತೇಜಸ್ಸು ಸೂರ್ಯನಲ್ಲಿದೆ, ಚಂದ್ರ, ಅಗ್ನಿ ಮೊದಲಾದವರಲ್ಲೂ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯು ಇದೆ. ಇದೆಲ್ಲವೂ ನನ್ನದೇ ಆಗಿದೆ' ಎಂದು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ 'ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವ'
ಹಾಗೂ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವಗಳಿಗೆ ಶ್ರುತಿಪ್ರಮಾಣವನ್ನೂ ಸಹ
ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ -

ಅಖಿಲಮ್ = ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತು, ಮತ್ತು ಯತ್ = ಯಾವ, ಅದಿತ್ಯಗತಂ
= ಸೂರ್ಯನಲ್ಲಿರುವ, ತೇಜಃ = ಕಾಂತಿಯು, ಯತ್ = ಯಾವ,
ಚಂದ್ರಮಸಿ = ಚಂದ್ರನಲ್ಲಿರುವ, ಯತ್ = ಯಾವ, ಅಗ್ನೌ =
ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿರುವ, ಕಾಂತಿಯು, ಭಾಸಯತೇ = ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿದೆಯೋ,
ತತ್ = ಅಂತಹ, ತೇಜಃ = ಕಾಂತಿಯು, ಮಾಮಕಮಿತಿ = ನನ್ನದೇ

ಆಗಿದೆಯೆಂದು, ಎದ್ದಿ = ಅರ್ಜುನನೇ ತಿಳಿ, ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.

ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವಾದಿಗಳೂ ವಿಷ್ಣುಮಾತ್ರ ನಿಷ್ಠ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್ - 'ನ ತದ್ ಭಾಸಯತೇ ಸೂರ್ಯೋ ನ ಜ್ಞಾಙ್ಗೋ ನ ಪಾವಕಃ |

ಯದ್ ಗತ್ವಾ ನ ನಿವರ್ತಂತೇ ತದ್ ಧಾಮ ಪರಮಂ ಮಮ ||'(ಶ್ಲೋ.೧೫.೬) ಇತಿ ಚ

|| ಇತಿ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯೇ ಅನುಕೃತ್ಯಧಿಕರಣಮ್ || ೬ ||

ಅನುವಾದ - 'ನನ್ನ ಯಾವ ಮಂದಿರವನ್ನು ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಪಡೆಯುತ್ತಾರೋ ಪುನಃ ಅವರು ಹಿಂತಿರುಗುವುದಿಲ್ಲವೋ. ಅಂತಹ ಮಂದಿರವನ್ನು ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ, ಅಗ್ನಿ ಮೊದಲಾದವರೂ ಸಹ ಬೆಳಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ' ಹೀಗೆ ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ ಮೊದಲಾದವರು ಸ್ವತಃ ಬೆಳಗಲಾರರು ಮತ್ತು ಅವರನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಮತ್ತೊಂದೂ ಸಹ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಬೆಳಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವ' ಮತ್ತು 'ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವ' ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುತ್ತವೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಲಾಯಿತು.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಅಪಿ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯುಕ್ತಿ ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ, ಸ್ಮೃತಿಯನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ-

ಸೂರ್ಯಃ = ಸೂರ್ಯನು, ತತ್ = ಆ ನನ್ನ ಸ್ಥಾನವನ್ನು, ನ ಭಾಸಯತೇ = ಪ್ರಕಾಶಿಸಲು ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿಲ್ಲ. ಶಶಾಂಕಃ = ಚಂದ್ರನೂ ಸಹ, ನ = ಪ್ರಕಾಶಿಸಲಾರನು, ಪಾವಕಃ = ಅಗ್ನಿಯೂ ಸಹ, ನ = ಪ್ರಕಾಶಿಸಲಾರನು, ಯದ್ ಗತ್ವಾ = ಯಾವ ನನ್ನ ಸ್ಥಾನವನ್ನುಹೊಂದಿ, ನ ನಿವರ್ತಂತೇ = ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಪುನಃ ಹಿಂತಿರುಗಲಾರರೋ, ತತ್ = ಅದು, ಮಮ = ನನ್ನ, ಪರಮಂ = ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಧಾಮ = ಮನೆಯು ಆಗಿದೆ, ಇತಿ = ಹೀಗೆ ಸ್ಮೃತಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವಲಿಂಗವು

ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಯಾರಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು
ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

|| ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಮದಾನಂದವೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯದ
ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ಅನುಕೃತ್ಯಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು ||

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ

'ಮಾಮಕಂ' ಎಂಬುದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ಅಪಿ ಸ್ಮರ्यತೇ || ಮಾಮಕಂ ಮದಧೀನಮ್ | ಮತ್ತೇಜ
ಎವಾದಿತ್ಯಾದಿಸ್ಥಿತಂ ತತ್ತೇಜಃಪ್ರೇರಕತ್ವೇನಾಖಿಲಂ ಭಾಸಯತೀತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಇತ್ಯನುಕೃತ್ಯಾಧಿಕರಣಮ್ ||

'ತತ್ತ್ವೇಜೋ ವಿದ್ಯಮಾಮಕಂ' ಎಂಬ ಗೀತೆಯಲ್ಲಿರುವ 'ಮಾಮಕಂ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ 'ನನ್ನ
ಅಧೀನವಾದದ್ದು' ಎಂದರ್ಥ. ನನ್ನ ತೇಜಸ್ಸು ಸೂರ್ಯ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿ
ಸೂರ್ಯಾದಿ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಪ್ರೇರಣೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಅದರಿಂದ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತು ಬೆಳಗುತ್ತದೆ
ಎಂಬುದು ಗೀತೆಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

'ಸೂರ್ಯಾದಿತೇಜೋನಿಯಾಮಕತ್ವ', 'ಜಗತ್ ಭಾಸಕತ್ವ' ಎಂಬೆರಡು ಲಿಂಗಗಳ ಸಮನ್ವಯ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - || ಅಪಿ ಸ್ಮರ್ಯತೇ ||

ಯದೇತಃಪ್ರಪಂಚಸ್ಯ ವಿಷ್ಣುನಿಷ್ಠತ್ವಂ ಶ್ರು(ತ್ಯೋ)ತ್ಯುಪಪಾದಿತಂ ತತ್ಸ್ಮತ್ಯಾಪ್ಯುಪಪಾದಯತ್ಸುತ್ರಂ
ಪಠಿತ್ವಾ ತಾಂ ಸ್ಮೃತಿಮುದಾಹರತಿ - ಅಪೀತಿ ||

ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ 'ಸೂರ್ಯಾದಿತೇಜೋನಿಯಾಮಕತ್ವ' ಮತ್ತು 'ಜಗತ್ ಭಾಸಕತ್ವ' ಎಂಬೆರಡು ಲಿಂಗಗಳು ವಿಷ್ಣುನಿಷ್ಠವಾಗಿವೆ ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲೇ ಉಪಪಾದನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾಯಿತು. ಈಗ ಅದೇ ವಿಷಯವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟತೆಯಿಂದಲೂ ಕೂಡ ಉಪಪಾದನೆ ಮಾಡಲು ಹೊರಟಿದ್ದಾರೆ. ಹಾಗೆ ಹೇಳುವ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿ ಸ್ಪಷ್ಟತೆಯನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಅಪಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ.

ಶ್ರುತಿಯ ಜೊತೆ ಸ್ಪಷ್ಟತೆಯ ಆಧಾರ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನ ಕೇವಲಮೇತಚ್ಛಯತೇ, ಅಪಿ ತು ಸ್ಮರಯತೇಽಪಿತ್ಯರ್ಥಃ ।
ಮಾಮಕಂ ಮದಧೀನಂ ಮದೀಯಂ ಚ ॥

ಈ ಎರಡು ಲಿಂಗಗಳು ಕೇವಲ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಷ್ಟೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿಲ್ಲ, ಸ್ಪಷ್ಟತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಎಂದು ಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥ. 'ಮಾಮಕಂ' ಎಂಬ ಗೀತೆಯಲ್ಲಿರುವ ಪದಕ್ಕೆ ನನ್ನ ಅಧೀನವಾದ ಮತ್ತು ನನಗೆ ಸಂಬಂಧ ಪಟ್ಟ ಎಂದರ್ಥ.

ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ವಸ್ತುವೇ ಇಲ್ಲ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಕಿञ्चितತ 'ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ ನ ಚಂದ್ರತಾರಕಂ ನೇಮಾ ವಿಚ್ಛುತೋ ಭಾಂತಿ ಕುತೋಽಯಮಗ್ನಿಃ', ಆ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ, ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಪ್ರಕಾಶ ಪಡಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂದ ಮೇಲೆ, ಅಗ್ನಿಯು ಹೇಗೆ ತಾನೆ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿಯಾನು? ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನುಕೂಲೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನಾದವನಿಗೆ ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಅಪ್ರಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳಿದೆ. ಇದೇ ವಿಷಯವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟತೆಯೂ ಕೂಡ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೇ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ.

ವಿಶೇಷವಿಚಾರ - ಪ್ರಶ್ನೆ - ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿಧೇಯವಾದ ಆತ್ಮಶಬ್ದದ ಸಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯದ ಬಲದಿಂದ 'ಎತತ್' ಶಬ್ದವು ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಯಿತು. ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ವಿಧೇಯವಾದ ಸುವಶಬ್ದವು

ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕನುಸಾರಿಯಾಗಿ 'ತತ್' ಮತ್ತು 'ಏತತ್' ಶಬ್ದಗಳೂ ಕೂಡ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿವೆ. ಇಂತಹ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದ ಶಬ್ದಗಳು ಪುಲ್ಲಿಂಗದಿಂದ ಪ್ರಸಕ್ತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬಹುದಲ್ಲವೇ?

ಉತ್ತರ - 'ತತ್' ಮತ್ತು 'ಏತತ್' ಶಬ್ದಗಳ ನಡುವೆ ಎಂದರೆ ಉದ್ದೇಶ್ಯ-ವಿಧೇಯಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಶಬ್ದ ಮಾತ್ರ ವಿಧೇಯವಾದ ಸುಖಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವಾಗಬಹುದು. ಆದರೆ ಎರಡೂ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ವಿಧೇಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಮಾನಾಧಿಕರಣವಾಗಿ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲು ಕಾರಣವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿಧೇಯವಾದ ಆತ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಒಂದೇ 'ಏತತ್' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪುಲ್ಲಿಂಗವನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸಲಾಗಿತ್ತು.

ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ತದಿತ್ಯಾದಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಆದಿ' ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಂದರೆ 'ತತ್' ಮತ್ತು 'ಏತತ್' ಎಂಬೆರಡು ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಟೀಕೆಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಪ್ರಶ್ನೆ - 'ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಂ ಪರಮಂ ಸುಖಂ ತದೇತತ್ ಪರಮಾತ್ಮನೋ ರೂಪಮ್' ಯಾವ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯವಾದ ಪರಮಸುಖವಿದೆಯೋ ಅದು ಪರಮಾತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ರೂಪಶಬ್ದವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡುತ್ತೇವೆ. ಆವಾಗ ರೂಪಶಬ್ದವು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ, ಅಂತಹ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಿಂದ ಪ್ರಸಕ್ತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು 'ತತ್' ಮತ್ತು 'ಏತತ್' ಎಂಬೆರಡು ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿರುವ ಶಬ್ದಗಳಿಂದಲೇ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬಹುದಲ್ಲವೇ?

ಉತ್ತರ - ಇದೂ ಸಹ ತಪ್ಪು. ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ರೂಪಶಬ್ದವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆಂಬ ದೋಷವಿದೆ. ಏನನ್ನೂ ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡದೇ ಸಹಜವಾಗಿ ಜ್ಞಾನಿಸುಖಪರತ್ವವೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಲು ಬರುವಾಗ, ಇದು ಕ್ಲಿಷ್ಟಕಲ್ಪನೆಯಾಗಿದೆ.

ಮತ್ತು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವನ್ನು ನಿರ್ವಾಹ ಮಾಡುವುದು ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಪ್ರಾಸ್ಮಾ ಅಗ್ನಿಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಪಶು' ಶಬ್ದವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ 'ಅಸ್ಮೈ' ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪುಲ್ಲಿಂಗತ್ವವನ್ನು ನಿರ್ವಾಹ ಮಾಡಬಹುದಾದ್ದರಿಂದ, ಹೆಣ್ಣು ಪಶುವನ್ನೂ ಕೂಡ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕೆಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಬಾರದಾದ್ದರಿಂದ ಹೆಣ್ಣುಪಶುವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬಾರದೆಂದು ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯ ನವಮಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಣಯಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆಂತೆ ಇಲ್ಲೂ ಕೂಡ

'ತದೇತತ್' ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ, ರೂಪಶಬ್ದವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಶ್ನೆ - 'ತಮೇವ ಭಾಂತಮ್ ಅನುಭಾತಿ ಸರ್ವಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕಾಶಗಳೆಲ್ಲವೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಧೀನವಾಗಿದೆ. ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಪ್ರಥಮ ಪ್ರಕಾಶರೂಪನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳು ಪ್ರಕಾಶಸ್ವರೂಪರಲ್ಲ. ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಅನೇಕ ಹೇತುಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಈ ಎಲ್ಲಾ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಲಿಂಗಗಳ ಬಲದಿಂದ, ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನಾದವನು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲವೇ?

ಉತ್ತರ - ಅನುಕೃತಿವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ 'ತಮೇವ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' ಶಬ್ದವು ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಈಶ್ವರ ಪರವಾಗಿದೆಯೆಂದೇ ಒಪ್ಪುತ್ತೇವೆ. ತನ್ಮಾತ್ರದಿಂದ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನಾದವನು ಪರಮಾತ್ಮನೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಲಾಗದು. ಆದ್ದರಿಂದ 'ತಮೇವ ಭಾಂತಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಲಿ ಆದರೆ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣವಾದದ್ದು ಜ್ಞಾನಿಸುಖವೇ ಆಗುತ್ತದೆ.

ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಲೇ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ 'ತದೇತದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇ | ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮಿತಿ | ತೇಷಾಂ ಸುಖಂ ಶಾಶ್ವತಮಿತ್ಯುಕ್ತಜ್ಞಾನಿಸುಖಪರಾಮರ್ಶಃ' ಎಂದರೆ 'ತದೇತದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇ | ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ತೇಷಾಂ ಸುಖಂ ಶಾಶ್ವತಮ್' ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗೂ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲೂ ಸಹ 'ಪರಮಾತ್ಮೈವಾನಿರ್ದೇಶ್ಯ ಸುಖರೂಪಃ' ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯ ಸ್ವರೂಪನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಇಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಮಾಡಿದ ವಿಚಾರದಂತೆ 'ತದೇತತ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' ಎಂಬ ಪದವು ಸನ್ನಿಹಿತವಾದದ್ದನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುವಂತಹ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಿವಾಗಿದೆ. ಅದಕ್ಕನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಯಾರ್ಥವೆನಿಸಿದ ಲಿಂಗವನ್ನು ಅರ್ಥೈಸಬೇಕು. ಮತ್ತು ಸಮಭಿವ್ಯಾಹೃತವಾದ ಸುಖಪದದ ಅನುಸಾರಿಯೂ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ 'ತತ್' ಶಬ್ದವು ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವವೂ ಕೂಡ ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಸುಖದಲ್ಲೇ ಬರುತ್ತದೆ ಹೊರತು, ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲವೆಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ದೃಢವಾಯಿತು.

ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಅतो विष्णुरेवात्र प्रतिपाद्य(त) इति सूत्रस्यार्थान्तरमभिप्रेत्य
तां स्मृतिमुदाहरति ॥ न तदिति ॥

ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಈ ಸ್ಮೃತಿಯಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು
ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ಆ ಸ್ಮೃತಿಯನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾ ಇದ್ದಾರೆ 'ನ ತತ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

ಧಾಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ವರೂಪ ಎಂದರ್ಥ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - धाम स्वरूपम् । 'तेजः स्वरूपं च गृहं प्राज्ञैर्धामेति
गीयते' इत्यभिधानात् । युक्तिसमुच्चयेऽपि पदम् ।

'ಧಾಮ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ 'ಸ್ವರೂಪ' ಎಂದರ್ಥ, 'ತೇಜಃ ಸ್ವರೂಪಂ ಚ ಗೃಹಂ
ಪ್ರಾಜ್ಞೈರ್ಧಾಮೇತಿ ಗೀಯತೇ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಧಾಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ವರೂಪ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕೋಶ
ಇದೆ. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಅಶಿ' ಶಬ್ದವು ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ,
'ಸೂರ್ಯಾದಿತೇಜೋನಿಯಾಮಕತ್ವ' ಮತ್ತು 'ಜಗತ್ ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವ' ಎಂಬ ಯುಕ್ತಿಗಳನ್ನು
ಸಮುಚ್ಚಯ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ.

ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನೇಕೆ ವಿವಕ್ಷಿಸಬಾರದು ?

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - नच मन्तव्यं न तत्र सूर्यो भातीत्यादि पुल्लिङ्गेन
प्रकृतपरमात्मा एवोच्यते, नतु आनुकूल्येन गृह्यमाणस्य । अतः
'स्तज्ज्ञानिसुखम्' इति ग्रहणेऽपि बाधकाभाव इति ।

'ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಏಕೋ ವತೀ' ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ
ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಹೊರತು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವ
ಅನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣವಾದ ಸುಖವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಈ
ಸುಖವು ಸಂಬಂಧಪಡದ ಕಾರಣ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೆ ಏನೂ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲವೆಂದು
ಶಂಕಿಸಬಾರದು.

ಆನುಕೂಲೈಣ ಗೃಹಣಮಾಣವಾದ ಸುಖ ಎಂದರೆ ಯಾವುದು ?

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - 'ಕಿಮು ಭಾತಿ ನ ಭಾತಿ ವಾ' ಇತಿ ಪ್ರಕೃತಸ್ಯೈವ ನ ತತ್ರೇತನ್ಯನುಸಂಧಾನಪ್ರತಿತೀಃ, 'ಯಸ್ಯೈವಂ ಸುಖಂ ರೂಪಂ ತತ್ರ' ಇತಿ ವಾಕ್ಯಯೋಜನೋಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ।

'ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ' ಎಂಬುದರ ಹಿಂದಿನ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಕಿಮು ಭಾತಿ ನ ಭಾತಿ ವಾ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ ಆನುಕೂಲೈಣ ಗೃಹ್ಯಮಾಣವಾದ ಸುಖವನ್ನು 'ನ ತತ್ರ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅನುಸಂಧಾನ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರತೀತವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯವಾದ ಸುಖವು ಯಾರ ಸ್ವರೂಪವೋ ಅವರನ್ನು ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳು ಪ್ರಕಾಶ ಪಡಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ವಾಕ್ಯಯೋಜನೆ ಮಾಡಿದಾಗ ಅದೂ ಕೂಡ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಶೇಷವಿಚಾರ - ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಹೀಗಿದೆ - ಕಾಶಿಕೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವ ಆನುಕೂಲೈಣ ಗೃಹ್ಯಮಾಣವು ಜ್ಞಾನಿಸುಖವೇ ಆಗಿದೆ ಹೊರತು, ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲ. ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ 'ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ತತ್ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ತದೇತದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇಽನಿರ್ದೇಶ್ಯಂ ಪರಮಂ ಸುಖಮ್' ಎಂದು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಸುಖವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಸುಖವು ಜ್ಞಾನಿಸುಖವಾದ್ದರಿಂದ, ಆನುಕೂಲೈಣ ಗೃಹ್ಯಮಾಣವಾದದ್ದು ಜ್ಞಾನಿಸುಖವೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು.

ಪ್ರಶ್ನೆ - 'ಹಂತ ತ ಇದಂ ಪ್ರವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ಗುಹ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಸನಾತನಮ್' 'ಏಲೈ ! ನಚಿಕೇತನೇ, ಗೂಢವಾದ ಸನಾತನವಾದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಬಗ್ಗೆ ನಿನಗೆ ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತೇನೆ' ಎಂಬ ಯಮದೇವರ ಮಾತಿನೊಂದಿಗೆ ಪ್ರಕರಣವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಇದರಿಂದಲೇ ಇದು ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಕರಣವೆಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು 'ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಂ ಪರಮಂ ಸುಖಮ್' ಎಂದು, ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವ ಲಿಂಗವೂ ಕೂಡ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಇದು ಬ್ರಹ್ಮನ ಆಧಾರರಣ ಲಿಂಗ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಕರಣ ಹಾಗೂ ಲಿಂಗಗಳ ಬಲದಿಂದ ಹಿಂದೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಸುಖವೂ ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವೆಂದೇ ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲವೇ?

ಉತ್ತರ - ಪ್ರಕರಣ ಹಾಗೂ ಲಿಂಗಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಪರವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಆದರೆ ಪ್ರಕರಣಲಿಂಗಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಶ್ರುತಿಯು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿವೆ. 'ತದೇತದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' ಮತ್ತು 'ಏತತ್' ಎಂಬೆರಡು ಸರ್ವನಾಮಶ್ರುತಿಗಳು

ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ, ಶ್ರುತಿಯ ಆಧಾರದಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವೇ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತೇವೆ.

'ತದೇತತ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' ಮತ್ತು 'ಏತತ್' ಎಂಬೆರಡು ಶಬ್ದಗಳು 'ಏಕಂ ರೂಪಂ ಬಹುಧಾ ಯಃ ಕರೋತಿ : ತಮಾತ್ಮಸ್ಥಂ ಯೇನುಪಶ್ಯಂತಿಧೀರಾಸ್ತೇಷಾಂ ಸುಖಂ ಶಾಶ್ವತಂ ನೇತರೇಷಾಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುತ್ತಿವೆ.

ಪ್ರಶ್ನೆ - ಅದೇ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ತಮಾತ್ಮಸ್ಥಂ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಈಶ್ವರನೂ ಕೂಡ ಪ್ರಕೃತನೇ ಆಗಿದ್ದಾನಲ್ಲವೇ? ಹೀಗಿರುವಾಗ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಲು ಏನು ಕಾರಣ?

ಉತ್ತರ - ಪರಮಾತ್ಮನು ಪುಲ್ಲಿಂಗವಾದ 'ತಮ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರಕೃತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅಂತಹ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬೇಕೆಂದರೆ 'ತತ್' ಮತ್ತು 'ಏತತ್' ಶಬ್ದಗಳೂ ಕೂಡ ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲೇ ಇರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ಮತ್ತು ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ 'ತಸ್ಮಿನ್' ಯದಂತಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ಆಶಾಶವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುವುದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ವ್ಯವಹಿತವಾದ ಪುಂಡರೀಕವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬಾರದೆಂದು ನೀವು ಸಾಧಿಸಿದಿರಿ. ಆದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಲು ಬರುತ್ತಿರುವಾಗ ವ್ಯವಹಿತವಾದ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುವುದು ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮತ್ತು 'ತೇಷಾಂ ಸುಖಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಸುಖಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವೇ 'ಪರಮಂ ಸುಖಮ್' ಎಂಬುದರ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾಗುತ್ತದೆ.

'ಏಕೋ ವಶೀ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗಳಿಗೇಕೆ ಭಯವಿಲ್ಲ ?

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ದ್ರೋತಗ್ರಹಣೇ ವಿಶ್ವತೋಽಪಿ ದ್ರೋತಗ್ರಹಣೇ ಕಥಂ ನ ಭೀತಿಃ ।
ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವಾಘಯೋಗಾच्च ॥

'ತದೇತತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' ಎಂಬ ಸರ್ವನಾಮಶಬ್ದದಿಂದ 'ಏಕೋ ವಶೀ' ಎಂಬ ದೂರದ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು, ಸ್ವೀಕಾರ ಮಾಡಲು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರಿಗೆ ಹೆದರಿಕೆ

ಆಗುವುದಾದರೆ, 'ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ತದೇತತ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ಬಹಳದೂರದಲ್ಲಿರುವ 'ಏಕೋ ವಶೀ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಮಾಡಲು ಭಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೇನು? ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನಿಸುವಲ್ಲಿ ಅದೃಶ್ಯತ್ವವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ 'ತದೇತತ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಸುವವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ತಸ್ಮಾದಾನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣೋ ಹರಿರೇವೇತಿ ತಸ್ಯೈವ
ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವಾದೀತಿ ಸಿದ್ಧಮ್ ||

|| ಇತಿ ಶ್ರೀಮಜ್ಜಯತೀರ್ಥಭಿಕ್ಷುವಿರಚಿತಾಯಾಂ ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾಯಾಮ್
ಅನುಕೂತ್ಯಧಿಕರಣಮ್ ||

ಈ ಎಲ್ಲಾಕಾರಣಗಳಿಂದ 'ಸೂರ್ಯಾದಿತೇಜೋನಿಯಾಮಕತ್ವ', 'ಜಗತ್ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವ' ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಅಪ್ರಕಾಶ್ಯತ್ವ, ಈ ಎಲ್ಲ ಲಿಂಗಗಳೂ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಮಂಜಸವಾಗಿ ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಗಳೂ ಕೂಡ ಅವನಲ್ಲಿಯೇ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತವೆ.

|| ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಮಜ್ಜಯತೀರ್ಥಮುನಿಗಳಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ
ಅನುಕೃತ್ಯಧಿಕರಣದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಯಿತು ||

ಭಾವದೀಪ

ಶ್ರುತಿಯ ಜೊತೆ ಸ್ಮೃತಿಯ ಸಮುಚ್ಚಯ

ಭಾವದೀಪ: - ಅಪಿ ಸ್ಮರಂತೇ॥

ನ ಕೇವಲಮಿತಿ ॥ एतेन प्रागुक्ता श्रुतिरेतत्सूत्रस्थापिपदेन
समुचितैवोक्तेति सूचितम् । भाष्यस्य सूत्रेणान्वय इति भावः ।

'ಅಪಿ ಸ್ಮರಂತೇ'

ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ನ ಕೇವಲಮ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ, ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಅಪಿ' ಪದದಿಂದ ಸಮುಚ್ಚಯ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸೂಚಿತವಾಯಿತು. ಭಾಷ್ಯದ ಮಾತಿಗೆ ಸೂತ್ರದ ಜೊತೆಗೆ ಅನ್ವಯ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

'ಅಪಿ' ಪದದಿಂದ ಎರಡು ಲಿಂಗಗಳ ಸಮುಚ್ಚಯ

ಭಾವದೀಪ: - अत्राद्यसूत्रे चशब्देन न तत्रेति वाक्यशेषोक्तलिङ्गं
समुचीयते। तत्र सूर्याद्यप्रकाशयत्वसूर्यादिनियन्तृत्वजगद्भासकत्वरूपलिङ्गानां
मध्ये द्वयोरपि शब्देन प्रागुक्तश्रुतिसिद्धत्वमुक्त्वा त्रयाणामपि विष्णुनिष्ठत्वं
स्मार्तं चेत्याहेति योजना तु स्फुटत्वान्नोक्तेत्याहुः ।

ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪ್ರಥಮಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಚ' ಶಬ್ದದಿಂದ 'ನ ತತ್ರ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಲಿಂಗವನ್ನು ಸಮುಚ್ಚಯ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶತತ್ವ, ಸೂರ್ಯಾದಿನಿಯಂತ್ರಿತತ್ವ, ಜಗತ್‌ಭಾಸಕತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಎರಡನ್ನು 'ಅಪಿ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ, ಅವುಗಳನ್ನು ಹಿಂದೆ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ, ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆಯೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿ, ಮೂರುಲಿಂಗಗಳೂ ಸಹ ವಿಷ್ಣುನಿಷ್ಠವಾಗಿವೆಯೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈ ವಿಷಯವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಿಲ್ಲ.

‘ಕಿಂಚ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯ ಸೂತ್ರದ ‘ಅಪಿ’ ಪದಾರ್ಥ

ಭಾವದೀಪ: - ನ ತದಿತಿ ಸ್ಮೃತ್ಯುಪಯೋಗಾಯ ಸೂತ್ರಸ್ಯಾರ್ಥಾನ್ತರಂ ವ್ಯಕ್ತಿಕುರ್ವನ್ನವತಾರಯತಿ - ಕಿಂಚೇತಿ ॥ ಸೌತ್ರಾಪಿಶಬ್ದಾರ್ಥೋಽಯಮ್ । ಭಾತಿ ಭಾಸಯತಿ । ಸೂರ್ಯಾದಯಸ್ತಂ ನ ಭಾಸಯಂತೀತ್ಯಾಥವರ್ಣಭಾಷ್ಯೋಕ್ತೆ: ॥

‘ನ ತದ್ಭಾಸಯತೇ’ ಎಂಬ ಸ್ತೋತ್ರಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗವಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಲು ಅವತಾರಿಕೆ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಕಿಂಚ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ. ಇದು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ‘ಅಪಿ’ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಭಾತಿ’ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದರ್ಥ. ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳು ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಅರ್ಥವರ್ಣ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ.

ಮೂರನೆಯ ಲಿಂಗವೂ ಅಪಿಶಬ್ದದಿಂದ ಸಮುಚ್ಚಿತ

ಭಾವದೀಪ: - ಯುಕ್ತೀತಿ ॥ ಪೂರ್ವಯೋಜನಾಯಾಮ್ ಆದ್ಯಸೂತ್ರೋಪಾತ್ತಸ್ಯ ಯುಕ್ತಿರ್ದ್ವಯಸ್ಯ ವಿಷ್ಣೌ ಶ್ರೌತತ್ವಸಮುಚ್ಚಯೇಽಪಿಶಬ್ದ ಇತಿ ದರ್ಶಿತಮ್ । ಇದಾನಿ ಸೂರ್ಯಾದಿಪ್ರಕಾಶಯತ್ವಸ್ಯಾಪಿ ಸ್ಮಾರ್ತತ್ವಮಿತಿ ಸೂರ್ಯಾದಿಪ್ರಕಾಶಯತ್ವಾಚ್ಚಾನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣೋ ವಿಷ್ಣುರೇವೇತಿ ಸೂರ್ಯಾದಿಪ್ರಕಾಶಯತ್ವರೂಪಯುಕ್ತಿ ಸಮುಚ್ಚಯೇಽಪಿ ಪದಮಿತ್ಯರ್ಥ: ।

ಹಿಂದಿನ ಯೋಜನೆಯಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಎರಡು ಯುಕ್ತಿಗಳಿಗೆ, ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧತ್ವವನ್ನು ಸಮುಚ್ಚಯ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ‘ಅಪಿ’ ಶಬ್ದವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಲಾಯಿತು. ಈಗ ‘ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶತ್ವ’ ಎಂಬ ಲಿಂಗವೂ ಸಹ ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವೇ ಆಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ‘ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶತ್ವ’ ಎಂಬ ಲಿಂಗದ ಬಲದಿಂದಲೂ ಅನುಕೂಲೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ‘ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶತ್ವ’ ಎಂಬ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಸಮುಚ್ಚಯ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಪಿಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆಯೆಂದು ಈಗ ಯೋಜನೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

‘ನಚ ಮಂತವ್ಯಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ ವ್ಯಾವರ್ತವಾದ ಶಂಕೆ

ಭಾವದೀಪ: - ಶ್ರುತೌ ನ ತತ್ರೇತಿ ವಾಕ್ಯಶಿಷೋಕ್ತಲಿಂಗಸ್ಯ ಪ್ರಾಥಮ್ಯೇನ ಸೂರ್ಯಾದಿಪ್ರಕಾಶಯತ್ವಾದ್ ‘ಅನುಕೃತೇಸ್ತಸ್ಯ ಚ’ ಇತಿ ವಕ್ತವ್ಯೇ ಅನುಕೃತಿಶಬ್ದೇನ ‘ತಮೇವ

ಭಾನ್ತಮ್' ಇತಿ ದ್ವಿತೀಯ ವಾಕ್ಯೋಕ್ತಾನುಭಾನೋಕ್ತಯಾ ಸ್ಫುಚಿತಂ ಚೋದಮಾಶ್ಚೈತರಯತಿ
- ನಚೇತಿ ॥

ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ನ ತತ್ರ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಥಮ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ, 'ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶತ್ವಾತ್' 'ಅನುಕೃತೇಸ್ತಸ್ಯ ಚ' ಎಂಬ 'ಅನುಕೃತಿ' ಶಬ್ದದಿಂದ 'ತಮೇವ ಭಾಂತಮ್' ಎಂಬ ಎರಡನೆಯ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅನುಭಾನದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾದ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ನಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

ಮೂರು ತತ್ಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದು ?

ಭಾವದೀಪ: - ಇತ್ಯಾದಿ ಪುಲ್ಲಿಕ್ಷೇನೆತಿ ॥ ತತ್ರ ತಂ ತಸ್ಯೇತಿ ತच्छಬ್ದತ್ರಯಗತೇನೇತೀರ್ಥಃ ।
ಮಧ್ಯೆ ತಮಿತಿ ಪುಲ್ಲಿಕ್ಷಶ್ರವಣಾತ್ ಪೂರ್ವೋತ್ತರತच्छಬ್ದಯೋರಪಿ ತಥಾತ್ವಮಿತಿ ಭಾವಃ ॥
ಪ್ರಕೃತೇತಿ ॥ 'ಚೇತನಶ್ಚೇತನಾನಾಮ್' ಇತ್ಯನೇನೇತೀರ್ಥಃ ।

'ಇತ್ಯಾದಿ ಪುಲ್ಲಿಂಗೇನ' ಎಂದರೆ 'ತತ್ರ ತಂ ತಸ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿರುವ ಮೂರು 'ತತ್' ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಎಂದರ್ಥ. ಈ ಮೂರರ ಮಧ್ಯೆ 'ತಮ್' ಎಂಬುದು ಮಾತ್ರ ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿದೆ. ಹಿಂದಿನ-ಮುಂದಿನ ಪದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪುಲ್ಲಿಂಗವನ್ನೇ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕಾಗಿತ್ತು. 'ಪ್ರಕೃತ' ಎಂದರೆ 'ಚೇತನಶ್ಚೇತನಾನಾಮ್' ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಎಂದರ್ಥ.

ಮೂರುಲಿಂಗಗಳು ಪ್ರಕೃತ

ಭಾವದೀಪ: - ಉಚ್ಯತೇ । ಸೂರ್ಯಪ್ರಕಾಶಯತ್ವತತ್ಪ್ರಕಾಶನಿಯಂತೃತ್ವಜಗತ್ಪ್ರಕಾಶಕ
ತ್ವರೂಪ ಲಿಂಗತ್ರಯಮಿತ್ಯೀರ್ಥಃ ॥ ಪ್ರಕೃತಸ್ಯೈವೇತಿ ॥ ದುರ್ಜೈವತ್ವೇನೋಕ್ತಸ್ಯೈವ ವಸ್ತುನೋ
'ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ' ಇತ್ಯತ್ರ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾನಾದಿತ್ಯೀರ್ಥಃ ।

'ಉಚ್ಯತೇ' ಎಂದರೆ ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶತ್ವ, ತತ್ಪ್ರಕಾಶನಿಯಂತೃತ್ವ, ಜಗತ್ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವ ಎಂಬ ಮೂರು ಲಿಂಗಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ ಎಂದರ್ಥ. 'ಪ್ರಕೃತಸ್ಯೈವ' ಎಂದರೆ ದುರ್ಜೈವತ್ವವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಸ್ತುವೇ 'ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾನಮಾಯವಾಗಿದೆ ಎಂದರ್ಥ.

ಪುಲ್ಲಿಂಗನಿರ್ವಹಣಕ್ಕಾಗಿ 'ಯಸ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆ

ಭಾವದೀಪ: - तथाच तदैकार्थमेव तं तस्येति तच्छब्दयोरपीति भावः ।
कथं तर्हि तत्र तमित्यादिपुल्लिङ्गनिर्वाह इत्यत आह - यस्येति ॥

ಆದ್ದರಿಂದ ಆ ಶ್ರುತಿಯ ಜೊತೆಗೆ 'ತಂ ತಸ್ಯ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ತತ್ ಶ್ರುತಿಗಳೂ ಸಹ ಏಕಾರ್ಥತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ. ಹಾಗಾದರೆ 'ತತ್ರ ತಮ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಪುಲ್ಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಗೆ ನಿರ್ವಹಿಸುವುದು? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಯಸ್ಯ' ಎಂಬ ಟೀಕೆಯಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪುಲ್ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಸನ್ನಿಹಿತಪರತ್ವ ಸಮರ್ಥನೆ

ಭಾವದೀಪ: - यदनिर्देश्यं सुखम् आनुकूल्येन ग्राह्यं च तत्परमात्मनः
एतत्प्रकृतं रूपम् । यस्य परमात्मनो रूपमेवमनिर्देश्यपरमसुखात्मक-
मानुकूल्येन ग्राह्यं च तत्र परमात्मनि तं परमात्मानम् इति च पुल्लिङ्गस्य
सन्निहितपरत्वस्य चोपपत्तेरित्यर्थः ।

ಯಾವ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯವಾದ ಸುಖವಿದೆಯೋ, ಮತ್ತು ಅನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗ್ರಹ್ಯಮಾಣವಾಗಿದೆಯೋ, ಆ ಸುಖವು ಪರಮಾತ್ಮಸ್ವರೂಪವೇ ಆಗಿದೆ. ಯಾವ ಪರಮಾತ್ಮನ ರೂಪವು ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯವಾದ ಪರಮಸುಖಸ್ವರೂಪವೂ ಅನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗ್ರಹ್ಯಮಾಣವೂ ಆಗಿದೆಯೋ, ಅಂತಹ ತತ್ರ = ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ 'ತಂ' = ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಎಂಬುದಾಗಿ ಪುಲ್ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಸನ್ನಿಹಿತಪರತ್ವವು ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆಂದರ್ಥ.

'ಯಸ್ಯ' ಎಂಬುದರ ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಅನಿವಾರ್ಯವೇ ?

ಭಾವದೀಪ: - तर्हि यस्येत्यध्याहारदोषः । व्यवहितपरत्वपक्षे तु 'यो
विदधाति कामान्' 'न तत्र सूर्यो भाति' इत्युपपत्तेरित्यत आह -
दूरोक्तेति ॥ 'तदेतद्' इति श्रुतेर्व्यवहितेश्वरपरत्वे बिभ्यतः न
तत्रेत्यादेरतिदೂरೋक्तस्य 'चेतनश्चेतनानाम्' इति वाक्योक्तग्रहणे कथं न
भीतिरित्यर्थः ।

ಹಾಗಾದರೆ 'ಯಸ್ಯ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಲ್ಲವೇ? ವ್ಯವಹಿತಪರತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ 'ಯಸ್ಯ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. 'ಯೋ ವಿದಧಾತಿ ಕಾಮಾನ್ ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ' ಎಂಬುದಾಗಿಯೇ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಕೂಡಿಸಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ದೂರೋಕ್ತ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. 'ತದೇತತ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗೆ ವ್ಯವಹಿತಪರತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೆದರುವವನು 'ನ ತತ್ರ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಅತ್ಯಂತ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ 'ಚೇತನಶ್ಚೇತನಾನಾಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಲು ಹೆದರುವುದಿಲ್ಲವೇನು?

ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸಿದರೆ ಮತ್ತೊಂದು ಬಾಧಕ

ಭಾವದೀಪ: - ಸನ್ನಿಹಿತಪರಾಮರ್ಶಿತಚ್ಛಬ್ದಪ್ರಾತಿಪದಿಕಸ್ವಾರಸ್ಯಾನುರೋಧೇನ ಗುಣಭೂತಂ ಲಿಙ್ಗಂ ಕಯಚ್ಛಿದುಕ್ತದಿಶಾ ನಿರ್ವಾಹ್ಯಮಿತಿ ಭಾವಃ । ಪುಲ್ಲಿಙ್ಗಾನುರೋಧೇನ 'ನ ತತ್ರ' ಇತ್ಯಾದಿರ್ವ್ಯವಹಿತಪರತ್ವಮುಪೇತ್ಯ 'ತದೇತತ್' ಇತ್ಯಾದೇರ್ಜಾನಿಸುಖಪರತ್ವೋಪಗತೌ ಬಾಧಕಾಂತರಂ ಚಾಽಹ - ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವಾಽಯೋಗಾಚೇತಿ ॥

ಸನ್ನಿಹಿತವಾದದ್ದನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸುವ 'ತತ್' ಎಂಬ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕದ ಸ್ವಾರಸ್ಯಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಗೌಣವಾದ ಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಗಾದರೂ ಕಷ್ಟದಿಂದ ನಿರ್ವಹಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಪುಲ್ಲಿಂಗವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿ 'ನ ತತ್ರ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ವ್ಯವಹಿತಪರತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿ 'ತದೇತತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನಿಸುಖಪರತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದಾಗ ಮತ್ತೊಂದು ಬಾಧಕ ಬರುತ್ತದೆಂದು 'ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವಾದ್ಯ-ಯೋಗಾಚ್ಛ' ಎಂಬ ಟೀಕೆಯಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಜ್ಞಾನಿಸುಖದಲ್ಲಿ ಪರಮತ್ವವಿಲ್ಲವೆನ್ನಲು ವರಾಹ ಪುರಾಣ

ಭಾವದೀಪ: - 'ಯತೋ ವಾಚೋ ನಿವರ್ತಂತೆ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತ್ಯಾ ಬ್ರಹ್ಮರೂಪಾನಂದಸ್ಯೈವಾನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವಾತ್ । 'ಎಷ ಪರಮ ಆನಂದಃ' ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತ್ಯಾ ತಸ್ಯೈವ ಪರಮಾನಂದತ್ವಾಚ್ಚ ಜ್ಞಾನಿಸುಖಸ್ಯ ಚ 'ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿತೃಣಾಂತಾಸ್ತು ವಿಷ್ಣುಽನಂದಭಾಗಿನಃ' ಇತಿ

पूर्वोक्तदिशा वा 'ब्रह्मादीनां तु युक्तानां सुखं विष्णुसुखस्य तु ।
प्रतिबिम्बस्तु विष्णुर्दृको विष्णोरेव परं सुखम् ॥' इति काठकभाष्योक्त-
वाराहस्मृत्या वा अनिर्देश्यत्वपरमत्वयोरयोगाच्चेत्यर्थः ॥

'ಯತೋ ವಾಚೋ ನಿವರ್ತಂತೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯ ಬಲದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವಾದ ಆನಂದವೇ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. 'ಏಷ ಪರಮ ಆನಂದಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಅಂತಹ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಪರಮಾನಂದಸ್ವರೂಪನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಜ್ಞಾನಿಸುವವಾದರೂ 'ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿ-ತ್ಯಣಾಂತಾಸ್ತು ವಿಪ್ಲವಾನಂದಭಾಗಿನಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಮಾತಿನಂತೆ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯವೆಂದಾಗಲೀ, ಪರಮಾನಂದಸ್ವರೂಪವಾಗಿದೆಯೆಂದಾಗಲೀ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. 'ಬ್ರಹ್ಮಾದೀನಾಂ ತು ಯುಕ್ತಾನಾಂ ಸುಖಂ ವಿಪ್ಲವಸುಖಸ್ಯ ತು । ಪ್ರತಿಬಿಂಬಸ್ತು ವಿಪ್ಲವೋ ವಿಷ್ಣೋರೇವ ಪರಂ ಸುಖಮ್ ॥' ಎಂಬ ಕಾಠಕಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿದ ವರಾಹಪುರಾಣದ ಮಾತಿನ ಬಲದಿಂದಲೂ ಜ್ಞಾನಿಸುವಿಕೆಗೆ ಪರಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದರ್ಥ.

ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಸಮನ್ವಯಕ್ಕೆ ಸಾಧಕವಿದೆ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲ

भावदीपः - तस्मादिति ॥ सूर्यादितेजोनियन्तृत्वजगत्प्रकाशकत्वसूर्याद्य-
प्रकाश्यत्वरूपसूत्रोक्तसाधकभावात् सुखश्रुतिविरोधादिबाधकाभावाच्चेत्यर्थः ।
सूत्रेऽध्याहृतप्रतिज्ञार्थः - आनुकूल्येनेति ॥ अदृश्यत्वादीति फलोक्तिः
अज्ञेयत्वमादिपदार्थः । अत्र श्रुतं प्राक् श्रुतं चेत्यर्थः ॥ २३ ॥

॥ इति श्रीराघवेन्द्रयतिकृते भावदीपे अनुकृत्यधिकरणम् ॥

'ತಸ್ಮಾತ್' ಎಂದರೆ ಸೂರ್ಯಾದಿತೇಜೋನಿಯಂತತ್ವ, ಜಗತ್ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವ, ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶಕತ್ವ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಮೂರು ಸಾಧಕಲಿಂಗಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಸುಖಶ್ರುತಿಗಳ ವಿರೋಧವೆಂಬ

ಬಾಧಕವೂ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಎಂದರ್ಥ. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನು 'ಅನುಕೂಲೈನ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿ' ಎಂಬುದು ಅಧಿಕರಣದಫಲ. 'ಅಜ್ಞೇಯತ್ವ' ಎಂಬುದು ಆದಿಪದದ ಅರ್ಥ ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಮತ್ತು ಹಿಂದೆ ಶ್ರುತವಾದ ಧರ್ಮಗಳು ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಮದ್‌ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಭಾವದೀಪದ
ಅನುಕೃತ್ಯಾಧಿಕರಣದ ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದವು ಮುಗಿಯಿತು ॥

॥ ಶ್ರೀ ಮಧ್ವೇಶಾರ್ಪಣಮಸ್ತು ॥

ತಂತ್ರದೀಪಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಅನುಕೃತ್ಯಧಿಕರಣದ ಸೂತ್ರಗಳು

॥ ಶ್ರೀಜಾನಕೀವದನಾಮ್ಭೋಜರಾಜಹಂಸಾಯ ರಾಮಚಂದ್ರಾಯ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥವಿರಚಿತಾ

ತನ್ತ್ರದೀಪಿಕಾ

ಅನುಕೃತ್ಯಾಧಿಕರಣಮ್ (೧೩೩೬)

ಅಧಿಕರಣದ ಸಮನ್ವಯ

॥ ಅನುಕೃತೇಸ್ತಸ್ಯ ಚ ॥೧-೩-೨೨

ಅತ್ರ ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಂ ಪ್ರಾರ್ಥಿತತ್ವರೂಪಮಾನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವಂ ಲಿಙ್ಗಂ ಸಮನ್ವೀಯತೇ।
ಆನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣಮಿತಿ ಯೋಗ್ಯತಯಾಽನ್ವೇತಿ ।

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಂ ಪ್ರಾರ್ಥಿತತ್ವ' ಎಂಬ 'ಅನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನು ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಅನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣಮ್' ಎಂಬ ಪದಗಳು ಯೋಗ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ.

'ತಸ್ಯ' ಎಂಬ ಪದದ ಆವೃತ್ತಿಯ ಜೊತೆ ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಅನುಕೃತಿಪದೇನಾನುಭಾನಮುಚ್ಯತೇ । ತಸ್ಯಾಪಿ ಕ್ರಿಯಾತ್ವಾತ್ । ತಸ್ಯೇತಿ ತನ್ತ್ರಮ್।
“ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಂ ಕಿಮು ಭಾತಿ ನ ಭಾತಿ ವಾ” ಇತ್ಯುಕ್ತಮಾನುಕೂಲ್ಯೇನ

ಗೃಹ್ಮಣಾಂ ತತು ಬ್ರಹ್ಮೈವ । ನತು ಜ್ಞಾನಿಸುಖಮ್ । ಕುತಃ? ತಸ್ಯಾಽನುಕೂಲ್ಪೇನ
ಗೃಹ್ಮಣಾಣಸ್ಯಾನುಕೃತೇಃ ಸೂರ್ಯಾದಿಭಿರನುಭಾನಾತ್ । “ತಮೇವ ಭಾಂತಮನುಭಾತಿ ಸರ್ವಮ್”
ಇತಿ ತದಧೀನಭಾನಶ್ರವಣಾತ್ ಸೂರ್ಯಾದಿರಿನಿ ಯಾವತ್ ।

‘ಅನುಕೃತಿ’ ಎಂದರೆ ‘ಅನುಭಾನ’ ಅಥವಾ ಭಗವಂತನ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ
ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಿಕೆ ಎಂದರ್ಥ. ಇದು ಕ್ರಿಯಾರೂಪವಾಗಿದೆ. ‘ತಸ್ಯ’ ಎಂಬುದನ್ನು ಎರಡು ಬಾರಿ
ಅನ್ವಯ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ‘ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮ್ ಕಿಮು ಭಾತಿ ನ ಭಾತಿ ವಾ’
ಎಂಬ ಕಾಠಕೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಅನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನು, ತತ್ = ಬ್ರಹ್ಮನೇ
ಆಗಿದ್ದಾನೆ ಹೊರತು, ಜ್ಞಾನಿಸುವವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ‘ತಸ್ಯ’ = ಅನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣಕ್ಕೆ,
‘ಅನುಕೃತೇಃ’ = ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಅನುಭಾನವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ‘ತಮೇವ ಭಾಂತಂ
ಅನುಭಾತಿ ಸರ್ವಮ್’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಧೀನವಾದ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು
ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಸೂತ್ರದ ‘ತಸ್ಯ’ ಪದವು ಶ್ರುತಿ ಪ್ರತೀಕ

किञ्च तस्य, वाक्यप्रतीकं चैतत्, “तस्य भासा सर्वमिदं विभाति”
इति सर्वस्य तत्प्रकाशयत्वोक्तेरित्यर्थः । चशब्देन “न तत्र सूर्यो भाति”
इत्याद्युक्तसूर्याद्यप्रकाशयत्वाच्चेति समुचीयते ।

ಮತ್ತು ‘ತಸ್ಯ’ ಎಂಬುದು ವಾಕ್ಯಪ್ರತೀಕವೂ ಆಗಿದೆ. ‘ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ ಸರ್ವಮಿದಂ ವಿಭಾತಿ’
ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಕಲವೂ ಸಹ ಅವನಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ.
(‘ತಸ್ಯ’ ಎಂಬ ಎರಡನೆಯ ಬಾರಿ ಅನ್ವಯ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಪದದ ಅರ್ಥ.)

‘ಚ’ ಶಬ್ದದಿಂದ ‘ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋಭಾತಿ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ
ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಪ್ರಕಾಶನಾಗಿಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನೂ ಕೂಡ ಸಮುಚ್ಚಯ
ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ವಿಷ್ಣುವೇ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹಮಾಣ

“ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮ್” ಇತಿ ವಾಕ್ಯಶೇಷೇ ತಮಿತಿ ತಸ್ಯೇತಿ ತತ್ರೇತಿ ತತ್ಪದೈರಾನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹಮಾಣಂ ಪರಾಮೃಶ್ಯ ಸೂರ್ಯಾದಿತೇಜೋನಿಯನ್ತೃತ್ವಸರ್ವಪ್ರಕಾಶಕತ್ವ ಸೂರ್ಯಾಧಿಪ್ರಕಾಶತವಾಲ್ಯನಿರವಕಾಶಾಲಿಜ್ಜತ್ರಯೋಕ್ತೇರ್ಬ್ರಹ್ಮೇವೇತಿ ಭಾವಃ ।

‘ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮ್’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿ ‘ತಂ’ ‘ತಸ್ಯ’ ‘ತತ್ರ’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ‘ತತ್’ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹಮಾಣನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಿ, ‘ಸೂರ್ಯಾದಿ ತೇಜೋನಿಯಾಮಕತ್ವ’, ‘ಸರ್ವಪ್ರಕಾಶಕತ್ವ’, ‘ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶಕತ್ವ’ ಎಂಬ ನಿರವಕಾಶವಾದ ಮೂರು ಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ, ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹಮಾಣನಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

‘ಅನುಕೃತೇಃ’ ಎಂಬ ಪದ ಪ್ರಯೋಗದ ಸ್ವಾರಸ್ಯ

ಅನುಭಾನಾದಿತಿ ವಾಚ್ಯೇ ಅನುಕೃತೇರಿತ್ಯುಕ್ತಿಃ ಸೂರ್ಯಾದಿಕೃತಮನ್ಯದಪಿ ತಪನಾದಿಶಾಧಿನಮಿತಿ ದರ್ಶಯಿತುಮಿತ್ಯುಕ್ತಂ ತತ್ಪ್ರದೀಪಾದೌ । “ತಾಪನೀ ಪಾಚನೀ ಚೈವ” ಇತ್ಯಾದಿಃ ಸ್ಮೃತೇಃ । ಶ್ರುತೌ ಸೂರ್ಯಾಧಿಪ್ರಕಾಶತವಾಲ್ಯನಿರವಕಾಶಾಲಿಜ್ಜತ್ರಯೋಕ್ತೇರ್ಬ್ರಹ್ಮೇವೇತಿ ಭಾವಃ । ತಮಿತಿ ತಸ್ಯೇತಿ ತತ್ರೇತಿ ತತ್ಪದೈರಾನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹಮಾಣಂ ಪರಾಮೃಶ್ಯ ಸೂರ್ಯಾದಿತೇಜೋನಿಯನ್ತೃತ್ವಸರ್ವಪ್ರಕಾಶಕತ್ವ ಸೂರ್ಯಾಧಿಪ್ರಕಾಶತವಾಲ್ಯನಿರವಕಾಶಾಲಿಜ್ಜತ್ರಯೋಕ್ತೇರ್ಬ್ರಹ್ಮೇವೇತಿ ಭಾವಃ ।

‘ಅನುಭಾನಾತ್’ ಎಂದೇ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಬೇಕಿತ್ತು. ಆದರೆ ‘ಅನುಕೃತೇಃ’ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳ ತಾಪನೀ, ಪಾಚನೀ ಮೊದಲಾದ ಸ್ವೈತಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಭಗವದಧೀನವಾಗಿವೆಯೆಂದು ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ. ‘ತಾಪನೀ’, ‘ಪಾಚನೀ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ವೈತಿಗಳೇ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಧಾರವೆಂದು ತತ್ಪ್ರದೀಪಾದಿ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶಕತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅದಕ್ಕನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಹೇಳದೆ, ‘ಅನುಕೃತೇಃ’ ಎಂದು ಏಕೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂದರೆ, ‘ತಮ್’ ಎಂಬ ಪದವು ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ‘ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮ್’ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ ? ಎಂಬ

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಮೂಲವಾದ್ದರಿಂದ, ಅಥವಾ ಬೇರೆ ಕ್ರಿಯೆಗಳೂ ಕೂಡ ಭಗವದಧೀನವಾಗಿವೆಯೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ.

‘ತಸ್ಯ ಅನುಕೃತೇಃ’ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಕಾರಣ ?

अत एव “किमु भाति” इत्युक्तदुर्ज्ञेयस्य “न तत्र सूर्यो भाति” इति प्रत्यभिज्ञानात् सन्निहितपरामर्शिप्रातिपदिकप्राबल्याच्च तदेव परामृश्यत इति वक्तुं तस्यानुकृतेरित्याह । अन्यथाऽनुकृतेरित्येवावक्ष्यत् ॥

ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಮೊದಲು ಹೇಳಿದ್ದರೂ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅನುಕೃತಿಯನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವ ‘ತತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ‘ಕಥಂ ನು ತತ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದ ‘ತತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶಿಸುವುದು ಯುಕ್ತವಾದ್ದರಿಂದಲೇ ‘ಕಿಮು ಭಾತಿ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ದುರ್ಜ್ಞೇಯತ್ವವನ್ನು ‘ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋಭಾತಿ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾ ಮಾಡಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದದ್ದನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುವ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕದ ಬಲದಿಂದಲೂ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನಾದವನೇ ‘ತಮ್’ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶಮಾಡಲು ಅರ್ಹನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಇದನ್ನು ಹೇಳಲು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ‘ತಸ್ಯಾನುಕೃತೇಃ’ ಎಂದೇ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ‘ಅನುಕೃತೇಃ’ ಎಂದಷ್ಟೇ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರು.

ಮೂರು ಲಿಂಗಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಎನ್ನಲು ಶ್ರುತಿ-ಸ್ಮೃತಿಗಳು

पूर्वोक्तलिङ्गत्रयस्य वैष्णवत्वं श्रुतिस्मृतिभ्यामाह -

॥ अपि स्मर्यते ॥ १-३-२३

अपि: श्रूयत इति समुच्चिनोति । “अहं तत्तेजो रश्मीत्” इत्यत्र तेज इति सर्वप्रकाशकत्वं रश्मीदिति सूर्यादितेजोनियन्तृत्वं श्रूयते ।

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಮೂರು ಲಿಂಗಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಬರುತ್ತವೆಯೆಂಬುದನ್ನು ಶ್ರುತಿ-ಸ್ಮೃತಿಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಅಪಿಸ್ಮರ್ಯತೇ’. ‘ಅಪಿ’ ಶಬ್ದವು

‘ಶ್ರೂಯತೇ’ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಸಮುಚ್ಚಯ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ‘ಅಹಂ ತತ್ತೇಜೋ ರಶ್ಮೀತ್’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ‘ತೇಜಸ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸೂರ್ಯಪ್ರಕಾಶಕತ್ವವು ‘ರಶ್ಮೀತ್’ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸೂರ್ಯಾದಿತೇಜೋನಿಯಾಮಕತ್ವವು ನಾರಾಯಣನಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ.

ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಲಿಂಗಗಳು

“ಯದಾದಿತ್ಯಗತಂ ತೇಜಃ” ಇತಿ ಸ್ಮೃತೌ “ಮಾಮಕಮ್” ಇತ್ಯನೇನ ತದ್ವ್ಯಂ ಸ್ಮರ್ಯತೇ । ಮಾಮಕಂ ಮದಧೀನಂ ಮದೀಯಶ್ಚೇತ್ಯರ್ಥಾತ್ । “ನ ತದ್ಭಾಸಯತೇ ಸೂರ್ಯಃ” ಇತಿ ತೃತೀಯಂ ಸ್ಮರ್ಯತೇ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ।

‘ಯದಾದಿತ್ಯಗತಂ ತೇಜಃ’ ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ‘ಮಾಮಕಮ್’ ಎಂಬುದರಿಂದ ಈ ಎರಡು ಲಿಂಗಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ‘ಮಾಮಕಮ್’ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ‘ನನ್ನ ಅಧೀನವಾಗಿವೆ’ ಮತ್ತು ‘ನನ್ನ ಸಂಬಂಧಿಯಾಗಿದೆ’ ಎಂದು ಎರಡರ್ಥ. ‘ನ ತದ್ಭಾಸೇತಿ ಸೂರ್ಯಃ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಮೂರನೆಯ ಲಿಂಗವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಸ್ಮೃತಿಯನ್ನು ಕಂಠತಃ ಹೇಳಿ, ಶ್ರುತಿಯನ್ನೇಕೆ ಸಮುಚ್ಚಯ ಮಾಡಿದರು ?

ಯದ್ವಾ ಯಥಾಡಿಕಂ ಸೂತ್ರದ್ವಯಂ ಲಿಂಗದ್ವಯಪರಮ್ । ಸ್ಮೃತಾವಿವ ಶ್ರುತೌ ವಿವಕ್ಷಿತಾರ್ಥಸ್ಯಾ-
ಸ್ಫುಟತ್ವಾತ್ ಸಾ ಅಪಿ ನಾ ಸಮುಚ್ಚಿತಾ । ಸ್ಮೃತಿಃ ಸ್ವಶಬ್ದೋಕ್ತಾ ।

ಅಥವಾ ತತ್ಪ್ರಕಾಶಿಕೆಗೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳು ಎರಡು ಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಲು ಹೊರಟಿವೆ. ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಅರ್ಥವು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆಯೋ, ಅದರಂತೆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಸ್ಮೃತಿಯನ್ನು ಕಂಠತಃ ಹೇಳಿ, ‘ಅಹಿ’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಸಮುಚ್ಚಯ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಮತ್ತೊಂದು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಯದ್ವಾ ಪೂರ್ವತ್ರ ಚಶಬ್ದೋಽನುಕೃತೇಸ್ತಸ್ಯೇತ್ಯುಕ್ತಸರ್ವಪ್ರಕಾಶಕತ್ವಾಚೇತಿ ಹೇತುರ್ದ್ವಯಸಮುಚ್ಚಯೇ ।
ಅತ್ರಾಪಿ ಹೇತುಂತರಸಮುಚ್ಚಯೇ । “ನ ತದ್ಭಾಸಯತೇ” ಇತಿ ಸೂರ್ಯಪ್ರಕಾಶಯತ್ವಂ

विष्णोः स्मर्यते । अतोऽप्यानुकूल्येन गृह्यमाणं ब्रह्मैवेत्यस्य वृत्त्यन्तरं
बोध्यम् ॥६॥

ಅಥವಾ ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಚ' ಶಬ್ದವು ಅನುಕೃತಿಯಿಂದ ಮತ್ತು 'ತಸ್ಯ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಸರ್ವಪ್ರಕಾಶಕತ್ವದಿಂದ ಎಂದು ಎರಡು ಹೇತುಗಳನ್ನು ಸಮುಚ್ಚಯ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ 'ಅಪಿ' ಶಬ್ದವು ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶಕತ್ವ ಎಂಬ ಮತ್ತೊಂದು ಹೇತುವನ್ನು ಸಮುಚ್ಚಯ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. 'ನ ತದ್ಭಾಸಯತೇ' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶಕತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿದೆಯೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೂ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಮತ್ತೊಂದು ಬಗೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ಅನುಕೃತ್ಯಧಿಕರಣವು ಮುಗಿಯಿತು ॥

ಅದ್ವೈತ-ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಮತದಲ್ಲಿ ಅನುಕೃತ್ಯಧಿಕರಣ ಮತ್ತು ವಿಮರ್ಶೆ

ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಅರ್ಥವರ್ಣೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ 'ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಇದು ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ ಅದ್ವೈತಿಗಳಾದ ನೀವು ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಸಾರ್ಥಕ್ಯವನ್ನು ಹೀಗೆ ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಬೇಕು - 'ಯತ್ತದದ್ರೇಶ್ಯಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕರಣವು ಬ್ರಹ್ಮಪರವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಅದೇ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿರುವ 'ಯಸ್ಮಿನ್‌ದ್ಯೌಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವೂ ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮಪರವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಪುನಃ ಇದರ ಸಮನ್ವಯಕ್ಕಾಗಿ ದ್ಯುಭಾಸದ್ವಿಧಿಕರಣವು ಹೊರಟದ್ದು ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಆಶಂಕಿಸಿ,

'ಯತ್ತದದ್ರೇಶ್ಯಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಯಸ್ಮಿನ್ದ್ಯೋಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಆಶಂಕಿಸಬೇಕು. ಆಗ ಅದರ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ದ್ಯುಭಾಷ್ಯಾಧಿಕರಣವು ಹೊರಟದೆಯೆಂದು ಅದ್ವೈತಿಗಳಾದ ನೀವು ದ್ಯುಭಾಷ್ಯಾಧಿಕರಣದ ಸಾರ್ಥಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೀರಿ.

ಇದೇ ನ್ಯಾಯದಿಂದಲೇ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿಯೂ ಆರ್ಥವರ್ಣೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ 'ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು 'ಯತ್ತದದ್ರೇಶ್ಯಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿದೆ. ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣದ ನ್ಯಾಯದಿಂದಲೇ 'ಯತ್ತದದ್ರೇಶ್ಯಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಬ್ರಹ್ಮಪರವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾದಾಗ, 'ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವೂ ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮಪರವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾದಂತಾಯಿತು. ಮತ್ತು 'ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಯಸ್ಮಿನ್ದ್ಯೋಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇದು ದ್ಯುಭಾಷ್ಯಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಪರವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. 'ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ' ಎಂಬ ಮುಂದಿನ 'ಅನಶ್ಚನ್ನಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು 'ಸ್ಥಿತದನಾಭ್ಯಾಂ ಚ' ಎಂಬ ಅಧಿಕರಣದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಪರವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ 'ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದ ಪ್ರಾರಂಭದ ಪ್ರಕರಣವು ಮತ್ತು ಹಿಂದಿನ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ಬ್ರಹ್ಮಪರವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವಾಗ, ಪುನಃ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣ, ದ್ಯುಭಾಷ್ಯಾಧಿಕರಣಗಳಿಂದ ಅಗತಾರ್ಥತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ಸಾರ್ಥಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಗೆ ಹೇಳುವುದು? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಅದ್ವೈತಿಗಳಾದ ನೀವು ಹೀಗೆ ಉತ್ತರಿಸಬೇಕು. 'ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು 'ಯತ್ತದದ್ರೇಶ್ಯಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು 'ಯಸ್ಮಿನ್ದ್ಯೋಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದ್ವಯಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಇರುವುದೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಕೃತ್ವಾಚಿಂತೆಯನ್ನು ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಈ ಕೃತ್ವಾಚಿಂತೆಯ ಪರಿಹಾರಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಈ ಅನುಕ್ರಮಿಕರಣವು ಹೊರಟಿರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಉತ್ತರಿಸಬೇಕು. ಆದರೆ ಈ ಕೃತ್ವಾಚಿಂತೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅಧಿಕರಣ ಸಾರ್ಥಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ.

ಪ್ರಕೃತ ಕಾಲಕವಾಕ್ಯವನ್ನೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದೆಂಬ ಗತ್ಯಂತರವಿರುವಾಗ ನೀವು ಮಾಡುವ ಕೃತ್ವಾಚಿಂತೆಯು ಯುಕ್ತವೇ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಗತ್ಯಂತರವಿದ್ದಾಗಲೂ ಕೃತ್ವಾಚಿಂತೆಯನ್ನು ಮಾಡುವುದಾದರೆ, 'ಆತ ಏವ ಪ್ರಾಣಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ 'ಪ್ರಾಣಬಂಧನಂ ಹಿ ಸೋಮ್ಯ ಮನಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ವಿಷಯವೆಂದು

ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಅದ್ವೈತಿಗಳಾದ ನೀವು 'ಪ್ರಾಣಬಂಧನಂ ಹಿ ಸೋಮ್ಯ ಮನಃ ಇತಿ ವಾಕ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಕರಣಸಫ್ತೇನಾಸಂದಿಗ್ಧತ್ವಾನ್ನ ವಿಷಯಃ| ಕಿಂತು ಪ್ರಾಣ ಇತಿ ಹೋವಾಚ' ಇತಿ ವಾಕ್ಯಮೇವ' ಎಂದು 'ಪ್ರಾಣಬಂಧನಂ ಹಿ ಸೋಮ್ಯ ಮನಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಂದಿಗ್ಧವೇ ಆಗಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಇದನ್ನು ವಿಷಯವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸದೇ 'ಪ್ರಾಣ ಇತಿ ಹೋವಾಚ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನೇ ವಿಷಯವೆನ್ನಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾಣಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅದ್ವೈತಿಗಳಾದ ನೀವು ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಿದ್ದೀರಿ. ಇದು ಅಯುಕ್ತವಾಗಬೇಕಾದೀತು. ಏಕೆಂದರೆ 'ಪ್ರಾಣಬಂಧನಂ ಹಿ ಸೋಮ್ಯ ಮನಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಕೃತ್ವಾಚಿಂತೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಯೇ ವಿಷಯವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಬಹುದು. ಆದರೂ ಕೂಡ ನೀವು ಹಾಗೇ ಮಾಡದೇ ಬೇರೆಗತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದೀರಿ. ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಕಾಲಕವಾಕ್ಯವೆಂಬ ಗತ್ಯಂತರವಿರುವಾಗ ಅರ್ಥವರ್ಣೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಕೃತ್ವಾಚಿಂತೆಯ ಮೂಲಕ ವಿಷಯವೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ.

ಮತ್ತು ನೀವು ವಿಷಯವಾಕ್ಯವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸುವ ಅರ್ಥವರ್ಣೋಪನಿಷತ್ತಿನ ವಾಕ್ಯದ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ವಿರಜಂ ಬ್ರಹ್ಮ ನಿಷ್ಕಲಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವಿದೆ. ಮುಂದೆ 'ಬ್ರಹ್ಮವೇದಮಮೃತಂ ಪುರಸ್ತಾತ್' ಎಂದಿದೆ. ಹೀಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಶ್ರುತಿಲಿಂಗಗಳೆಲ್ಲವೂ ಹಿಂದಿನ-ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿರುವಾಗ ನಮ್ಮ ಪಕ್ಷದಂತೆ ದೃಢವಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣವನ್ನೇ ನಿಮಗೆ ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅರ್ಥವರ್ಣೋಪನಿಷತ್ತಿನ 'ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ಸಂಶಯವೇ ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಷಯವಾಕ್ಯವೂ ಕೂಡ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಮತ್ತು ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಭಾನರೂಪನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ 'ಭಾಂತಮ್' ಎಂಬ ಶತ್ರಂತ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವೇ ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಕರ್ತೃರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಂದು 'ಭಾಂತಮ್' ಎಂಬ ರೂಪವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಭಾನಸ್ವರೂಪನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಭಾನಕರ್ತೃವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು 'ತಸ್ಯಭಾಸಾ' ಎಂಬ ಷಷ್ಠೀಪ್ರಯೋಗವೂ ಕೂಡ ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಭಾನಸ್ವರೂಪನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಕುರಿತು ಅವನ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗದು.

ಮತ್ತು 'ಧಾವಂತಮನುಧಾವತಿ' ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಓಡುವಂತಹ ಕಳ್ಳನನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ, ಆರಕ್ಷಕನು ಹಿಂದೆ ಓಡುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲಿ 'ಅನು' ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗ ಇರುತ್ತದೋ, ಅಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯಾಭೇದವು ನಿಯಮೇನ ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ಇಬ್ಬರು ಓಡುವವರಿದ್ದು, ಇಬ್ಬರ ಕ್ರಿಯೆಯೂ ಭಿನ್ನವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ 'ಭಾಂತಮ್ ಅನುಭಾತಿ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ಅನು' ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಭಾನಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅಂದರೆ ಎರಡು ಪ್ರಕಾಶಗಳಿದ್ದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಈ ಪ್ರಯೋಗವು ಸಾಧುವಾಗುತ್ತದೆ ಹೊರತು, ಒಂದೇ ಪ್ರಕಾಶವಿದ್ದರೆ ಸಾಧುವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಬ್ರಹ್ಮನ ಪ್ರಕಾಶವೇ ಬೇರೆ, ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳ ಪ್ರಕಾಶವೇ ಬೇರೆಯಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ, ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಕೂಡಿಸಬಹುದು. ಆದರೆ ನಿಮ್ಮ ಪ್ರಕಾರ ಬ್ರಹ್ಮಭಾನಕ್ಕಿಂತ ಅತಿರಿಕ್ತವಾದ ಭಾನವೇ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ 'ಅನು' ಶಬ್ದವು ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಸ್ತುತಃ ಬ್ರಹ್ಮಭಾನಕ್ಕಿಂತ ಜಗತ್ತಿನಭಾನವು ಭಿನ್ನವಲ್ಲ. ಆದರೂ ಸಹ ಆರೋಪಿತವಾದ ಭೇದದಿಂದ 'ಅನು' ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಉದಾ : 'ವಹ್ನಿಂ ದಹಂತಮಯೋಽನುದಹತಿ' ಸುಡುವ ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ, ಕಬ್ಬಿಣವು ಸುಡುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸುಡುವಿಕೆಯು ಬೆಂಕಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಿದ್ದರೂ 'ಅಯಃ ಅನುದಹತಿ' ಎಂದು 'ಅನು' ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವ ದಾಹಕ್ಕೂ, ಬೆಂಕಿಯಲ್ಲಿರುವ ದಾಹಕ್ಕೂ ಭೇದವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಆರೋಪಿತವಾದ ಭೇದವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ, 'ಅನುದಹತಿ' ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡುವಂತೆ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿಯೂ 'ಭಾಂತಮ್ ಅನುಭಾತಿ' ಎಂಬ ಶ್ರುತ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಕೂಡಿಸಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು. ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವಾದ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಆರೋಪಿತ ವಿಷಯಕವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಹಾಗೇ ಹೇಳಿದರೆ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ದೋಷವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ.

ಮತ್ತು 'ಅಪಿ ಸ್ಮರ್ಯತೇ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ 'ನ ತದ್ವಾಸಯತೇ ಸೂರ್ಯಃ' ಎಂದು, ಮತ್ತು 'ಯದಾದಿತ್ಯಗತಮ್ ತೇಜಃ' ಎಂಬ ಗೀತಾವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ವಿಷಯವೆಂದು ನೀವೂ ಕೂಡ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ. 'ನ ತದ್ವಾಸಯತೇ ಸೂರ್ಯಃ' ಎಂಬ ಗೀತಾವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಭಾಸ್ಯತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. 'ಯದಾದಿತ್ಯಗತಂ ತೇಜಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ

ಸೂರ್ಯಾದಿ ತೇಜಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ಭಗವದಧೀನತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆದರೆ ನೀನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಜ್ಞಾನಾಂತರದಿಂದ ವೇದ್ಯವಲ್ಲವೆಂದಾಗಲೀ, ಅಥವಾ ಅಸ್ಮದಾದಿ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಘಟಾದಿ ಜ್ಞಾನವು ಬ್ರಹ್ಮರೂಪವಾಗಿದೆಯೆಂದಾಗಲೀ, ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಯಾವ ಉದ್ದೇಶಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಗೀತಾವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ವಿಷಯವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೀರೋ, ಅದು ವ್ಯಧಿಕರಣವಾಗಿದೆ.

ರಾಮಾನುಜರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಹೀಗಿದೆ - ಇವರು 'ಅನುಕೃತೇಸ್ವಸ್ಯ ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಅಧಿಕರಣವೆಂದು ಹೇಳದೆ, ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಶೇಷವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಛಾಂದೋಗ್ಯದ ಮುಂದಿನ ಪ್ರಜಾಪತಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿ ರೂಪದಿಂದ, ಜೀವನನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಆ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಾದಿಗಳಿಂದ ತಿರೋಹಿತವಾದ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳ ಅವಿಭಾವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಜೀವನೇ ಮುಂದಿನ ಪ್ರಜಾಪತಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

ಹಿಂದಿನ 'ದಹರ' ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಆ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅತಿರೋಹಿತವಾದ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಗುಣಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಬರುವುದರಿಂದ, 'ದಹರ' ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ.

ಹೀಗೆ 'ಉತ್ತರಾಚ್ಛೇದಾವಿಭೂತಸ್ವರೂಪಸ್ತು' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವ ರಾಮಾನುಜರು 'ಅನುಕೃತೇಸ್ವಸ್ಯ ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಮತ್ತು 'ಅಪಿ ಸ್ಮರ್ಯತೇ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಅದಕ್ಕೆ ಪೂರಕವಾಗಿಯೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನ ಅನುಕರಣದ ಸಾದೃಶ್ಯದಿಂದ ಮತ್ತು "ಮಮ ಸಾಧರ್ಮ್ಯಮಾಗತಾಃ" ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಪ್ರಜಾಪತಿ ವಾಕ್ಯಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ಜೀವನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಹಾಗೂ 'ದಹರ' ವಾಕ್ಯಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹಿಂದಿನ ದಹರಾಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಅಂಗಭೂತವಾಗಿ ಈ ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ರಾಮಾನುಜರ ಈ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ದಹರವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಯ ಅತ್ಯಾವಹತಪಾಪಾ' 'ವಿಜರೋ ವಿಮೃತ್ಯುಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳು ಹೇಗಿವೆಯೋ, ಅದೇ

ತರಹ ಪ್ರಜಾಪತಿವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳು ಶ್ರುತವಾಗಿವೆ. ಹೊರತು, ನೀವು ಹೇಳುವಂತೆ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿಗಳ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವವನ್ನು ಹೇಳಿಯೇ ಇಲ್ಲ. 'ಸ್ವೇನ ರೂಪೇಣಾಭಿನಿಷ್ಪದ್ಯತೇ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಿಂದ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿಗಳ ಆವಿರ್ಭಾವವು ಪ್ರಜಾಪತಿವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಇದೆಯಲ್ಲವೇ? ಎಂದರೆ, ಇದೇ ತರಹದ ವಾಕ್ಯವು 'ದಹರ' ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ದಹರವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ದಹರವಾಕ್ಯವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಜೀವಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನು ಅಭಿನಿಷ್ಠಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳುವುದರಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಗುಣವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಜೀವಸ್ವರೂಪದ ಆವಿರ್ಭಾವವನ್ನು ದಹರವಾಕ್ಯವು ಹೇಳುತ್ತಿದೆಯೆಂದು ಉತ್ತರಿಸಿದರೆ; ಪ್ರಜಾಪತಿವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಇದು ಸಮಾನ. ಅಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಜೀವಸ್ವರೂಪದ ಅಭಿನಿಷ್ಠಾದಕತ್ವ ಧರ್ಮವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಆವಿರ್ಭಾವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬಹುದು. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಯಾವ ವೈಷಮ್ಯವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ದಹರವಾಕ್ಯವು ಬ್ರಹ್ಮಪರವೆಂದು, ಪ್ರಜಾಪತಿ ವಾಕ್ಯವು ಜೀವಪರವೆಂದು ನೀವು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತೀರಿ.

ದಹರ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಪ್ರಜಾಪತಿವಾಕ್ಯದಿಂದಲೂ ಕೂಡ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆನ್ನಲು ಮತ್ತೊಂದು ಕಾರಣ ಹೀಗಿದೆ - ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿ ಗುಣವುಳ್ಳ ಆತ್ಮನ ಬಗ್ಗೆ ಇಂದ್ರ ದೇವರು ಪುನಃ ಪುನಃ ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆವಾಗ ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮದೇವರು ಆತ್ಮನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಉಪದೇಶ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ - 'ಯ ಏಷೋಽಂತರಕ್ಷಣಿ ಪುರುಷೋ ದೃಶ್ಯತೇ ಏಷ ಆತ್ಮಾ ಚಕ್ಷುರ್ದ್ರಿಯದಲ್ಲಿರುವ ಪುರುಷನೇ 'ಆತ್ಮಾ' ಎನಿಸಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು. 'ಯ ಏಷ ಸ್ವಪ್ನೇ ಮಹಿಮಾನಶ್ಚರತ್ಯೇಷ ಆತ್ಮಾ' ಯಾವಾತನು ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಮಹಿಮೋಪೇತನಾಗಿ ಸಂಚಾರ ಮಾಡುತ್ತಾನೋ, ಅವನೇ ಆತ್ಮನು ಎಂದು. 'ಯತ್ಕೃತಸ್ತುಪ್ತಃ ಸಮಸ್ತಃ ಸಂಪ್ರಸನ್ನಃ ಸ್ವಪ್ನಂ ನ ವಿಜಾನಾತ್ಯೇಷ ಆತ್ಮಾ' ಯಾವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸುಪ್ತನು ಆಲಿಂಗಿತನಾಗಿರುತ್ತಾನೋ, ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಸನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನಾಗಿರುತ್ತಾನೋ, ಸ್ವಪ್ನವನ್ನೂ ಕೂಡ ಕಾಣಲಾರನೋ ಅಂತಹ ಜೀವನಿಗೆ ಅಧಿಷ್ಠಾನಭೂತನಾದವನೇ ಆತ್ಮನು ಎಂದು ಮತ್ತು 'ತದಸ್ಯಾಮೃತಸ್ಯಾ-

ಶರೀರಸ್ಯಾತ್ಮನೋಽಧಿಷ್ಠಾನಮ್' ಅಮೃತಸ್ವರೂಪನಾದ ಅಶರೀರಿಯಾದ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಅಧಿಷ್ಠಾನನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ಮಾತುಗಳಿಂದ ಆತ್ಮನ ಬಗ್ಗೆ ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಈ ಉಪದೇಶ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಶ್ರುತವಾದ ಅಕ್ಷಿವಾಕ್ಯವು ಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಕವೇ ಆಗಿದೆ. 'ಅಂತಸ್ತದ್ಧರ್ಮೋಪದೇಶಾತ್' 'ಅಂತರ ಉಪಪತ್ತೇಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ನಿರ್ಣಾಯಿತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ 'ಯ ಏಷೋಽಂತರಕ್ಷಿಣಿ ಪುರುಷೋ ದೃಶ್ಯತೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತ್ಯಂತರದಿಂದಲೂ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು. ಅಂತಹ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾಕ್ಕೆ ವಿಷಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಜೀವನು ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿರುವ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಅಕ್ಷಿವಾಕ್ಯವು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ.

'ಸ್ವಾಪ್ನ' ವಾಕ್ಯವೂ ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಕವೇ ಆಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಸ್ವಪ್ನೇನ ಶಾರೀರಮಭಿ-ಪ್ರಹತ್ಯಾಸುಪ್ತಃ ಸುಪ್ತಾನಭಿಚಾಕಶೀತಿ' ಸ್ವಪ್ನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶಾರೀರನಾದ ಜೀವನನ್ನು ಹೊಂದಿ, ಸುಪ್ತರಾದ ಜೀವರನ್ನಲ್ಲಾ ನೋಡುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಶ್ರುತ್ಯಂತರ ಬಲದಿಂದ, ಸ್ವಪ್ನನಿಯಾಮಕನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನೇ 'ಯ ಏಷಃ ಸ್ವಪ್ನ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಮಹೀಯಮಾನತ್ವಲಿಂಗವು ಎರಡೂ ಕಡೆ ಶ್ರುತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ.

ಸುಪ್ತವಾಕ್ಯವೂ ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರತಿಪಾದಕವೇ ಆಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಪ್ರಾಜ್ಞೇನಾತ್ಮನಾ ಸಂಪರಿಷ್ಕೃತಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ಸುಷುಪ್ತವಸ್ಥಾ ಪ್ರೇರಕನಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದೇ ಹೇಳಿದೆ. ಅದರ ಬಲದಿಂದ 'ಯತ್ಯತತ್ಸುಪ್ತಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವೂ ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರತಿಪಾದಕವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಯತ್ರ ಸುಪ್ತಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ಯತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನೇ ಸಕಲವಿಧ ಸುಪ್ತಜೀವರಿಗೆ ಆಧಾರನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅವನನ್ನೇ 'ಏಷ ಆತ್ಮಾ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ಏತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಬ್ರಹ್ಮದೇವರಿಂದ ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅಶರೀರವಾಕ್ಯವೂ ಕೂಡ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಅಶರೀರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿರಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಸಾರ್ವಕಾಲಿಕವಾದ ಶರೀರರಾಹಿತ್ಯ ಎಂಬ ಸಹಜವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ವಿವಕ್ಷಿಸಲು ಬರುವಾಗ ಸಾರ್ವೇಕ್ಷಿತವಾದ ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಾದ ಶರೀರರಾಹಿತ್ಯದಿಂದ ಜೀವನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ನಿರಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಸಾರ್ವಕಾಲಿಕವಾದ ಶರೀರರಾಹಿತ್ಯವು ಈಶ್ವರನಲ್ಲಷ್ಟೇ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮತ್ತು ಅಕ್ಷಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳ ನಡುವೆ ಪ್ರತಿವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ 'ಏಷ ಆತ್ಮೇತಿ ಹೋವಾಚ' 'ಏತದಮೃತಮುಭಯಮೇತದ್ ಬ್ರಹ್ಮ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಅಮೃತತ್ವ-ಅಭಯತ್ವಾದಿಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಜೀವವಿಷಯಕವಾಗಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ ?

ಮತ್ತು ಪ್ರಜಾಪತಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಯ ಆತ್ಮಾಪಹತಪಾಪಾ' ಎಂದಿದೆ. ಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥವಾದ ಪ್ರಕೃತವಾದದ್ದನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸುವ ಇಲ್ಲಿರುವ 'ಯಃ' ಎಂಬ ಸರ್ವನಾಮಶಬ್ದದಿಂದ 'ಏಷ ಆತ್ಮಾ ಅಪಹತಪಾಪಾ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತುತವಾದ ದಹರವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುವುದೇ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮತ್ತು 'ತೇಷಾಂ ಸರ್ವೇಷು ಲೋಕೇಷು ಕಾಮಚಾರೋ ಭವತಿ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಯಾವ ದಹರವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ದಹರನ ತಿಳುವಳಿಕೆಯಿಂದ ಯಾವ ಮೋಕ್ಷವೆಂಬ ಫಲವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆಯೋ, ಅದೇ ಮೋಕ್ಷ ಫಲವನ್ನು 'ತೇಷಾಂ ಸರ್ವೇ ಲೋಕಾ ಆಪ್ತಾಃ' ಎಂಬ ಪ್ರಜಾಪತಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಅದರಂತೆ ದಹರವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ತಸ್ಮಿನ್ನದಂತಃ ತದನ್ವೇಷ್ಯವ್ಯಮ್' ಎಂದು ಯಾವ ದಹರನಲ್ಲಿ ಅನ್ವೇಷಣ ವಿಷಯತ್ವವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆಯೋ, ಅವನಿಗೇ ಪ್ರಜಾಪತಿವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಸೋಽನ್ವೇಷ್ಯಃ ಸ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನ್ವೇಷಣವಿಷಯತ್ವವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ.

'ಇಂದ್ರೋ ವಿರೋಚನಶ್ಚೈವ ಶ್ರುತ್ವಾ ತಂ ಬ್ರಹ್ಮಣೋಽಕ್ಷಿಗಮ್ । ವಿಷ್ಣುಮಾನಂದ-ರೂಪೇತಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಮೃತಿಯೂ ಕೂಡ ದಹರ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಪ್ರಜಾಪತಿವಾಕ್ಯದಿಂದಲೂ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆನ್ನಲು ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ದಹರವಾಕ್ಯವು ಬ್ರಹ್ಮಪರವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಜಾಪತಿ ವಾಕ್ಯವು ಜೀವಪರವಾಗಿದೆಯೆಂಬ ರಾಮಾನುಜರ ನಿಲುವು ಅತ್ಯಂತ ಅಸಾಧುವಾಗಿದೆ.

ರಾಮಾನುಜರ ಸೂತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಕೂಡ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಅನುಕೃತೇಸ್ತಸ್ಯ ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು 'ಅಪಿ ಸ್ಮರ್ಯತೇ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತನಾದ ಜೀವನಿಗೆ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿ ರೂಪದಿಂದ ಈಶ್ವರನ ಜೊತೆಗಿರುವ ಸಾಮ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸಲಾಗಿದೆಯೋ, ಅಥವಾ ಅನೃತಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಸಾಮ್ಯದಿಂದ ದಹರವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಮತ್ತು ಪ್ರಜಾಪತಿವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ಜೀವನೆಂದು ಸಾಧನೆ ಮಾಡುತ್ತೀರೋ?

ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಮುಕ್ತಜೀವರಿಗೆ ಈಶ್ವರನಿಂದ ಸಾಮ್ಯವಿದೆಯೆಂದು ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿರುವ 'ಸಂಪದ್ಯಾವಿಹಾಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಪುನಃ ಇಲ್ಲಿ ಅದರ ಸಾಧನೆಯು ಅನಾವಶ್ಯಕ. ಮತ್ತು ಸಮನ್ವಯಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಈ ವಿಚಾರವು ಅಪ್ರಸ್ತುತ. ಮತ್ತು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಅನುಕೃತೇ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಾಮ್ಯವನ್ನು ಹೇತುವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿರುವಾಗ ಅದನ್ನೇ ಸಾಧ್ಯವೆಂದು ಹೇಳುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ.

ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷವೂ ಕೂಡ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅನುಕೃತಿಯಿಂದಷ್ಟೇ ಹಿಂದಿನ ದಹರವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮನು. ಮುಂದಿನ ಪ್ರಜಾಪತಿವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ಜೀವನೆಂಬುದು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ರಾಮಾನುಜರ ಅಧಿಕರಣಶರೀರ ಹಾಗೂ ಸೂತ್ರಾರ್ಥಗಳು ಅತ್ಯಂತ ಅಸಾಧುವಾಗಿದೆ. ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ಜೊತೆಗೇ ಈ ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳು ಸೇರಿವೆ ಎಂಬ ವಿಚಾರಗಳೂ ಕೂಡ ಅಸಾಧುವಾಗಿದೆ.

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಅನುಕೃತ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ, ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ, ತತ್ವಪ್ರದೀಪ, ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ, ಭಾವದೀಪ ಇವುಗಳ ಅನುವಾದವು ಹಾಗೂ ತಂತ್ರದೀಪಿಕೆಯ ಜೊತೆ ಮತತ್ರಯ ವಿಮರ್ಶೆಯು

ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು

॥ ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀಹಯಗ್ರೀವೋ ವಿಜಯತೇತಮಾಮ್ ॥

ವಾಮನಾಧಿಕರಣ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ, ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ, ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ,
ತತ್ವಪ್ರದೀಪ, ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ ಭಾವದೀಪ
ವಿಶೇಷ ವಿಚಾರದೊಂದಿಗೆ ಕನ್ನಡಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಅನುವಾದ
ಮತ್ತು
ತಂತ್ರದೀಪಿಕೆಯ ಜೊತೆ ಮತ್ತೆಯ ವಿಮರ್ಶೆ

॥ ಹರಿಃ ಓಂ ॥

॥ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸಾಯ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀಮದ್‌ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

ವಾಮನಾಧಿಕರಣ

॥ ಅಥ ವಾಮನಾಧಿಕರಣಮ್ ॥

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

‘ಶಬ್ದಾದೇವ ಪ್ರಮಿತಃ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಮ್ - ॥ ಅಥ ವಾಮನಾಧಿಕರಣಮ್ ॥

॥ ಶಬ್ದಾದೇವ ಪ್ರಮಿತಃ॥ ೨೪ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ - ‘ಈಶಾನೋ ಭೂತಭವ್ಯಸ್ಯ’ ಎಂಬ ಕಾಠಕ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ‘ಈಶಾನ’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ ಹೊರತು ವಾಯುದೇವರಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ‘ಮಧ್ಯೇ ವಾಮನಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ನಿರವಕಾಶ ವಾಮನಶ್ರುತಿ ಇರುವುದರಿಂದ .

ಅರ್ಥ -- ಪ್ರಮಿತಃ = ‘ಈಶಾನೋ ಭೂತಭವ್ಯಸ್ಯ’ ಎಂಬ ಕಾಠಕದಲ್ಲಿರುವ ‘ಈಶಾನ’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಪ್ರಮಾಣ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಹೊರತು ವಾಯುದೇವರಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಶಬ್ದಾದೇವ = ‘ಮಧ್ಯೇ ವಾಮನಂ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಮುಂದಿನ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ನಿರವಕಾಶವಾದ ವಾಮನಶ್ರುತಿ ಇರುವುದರಿಂದ. ಹೃದ್ಯಪೇಕ್ಷಯಾತುಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರತ್ವಾತ್’ ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಅವಕಾಶಕೇವಲ ಅಂಗುಷ್ಠದಷ್ಟು. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೇ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರ ಉಪಾಸನೆ ಎಂಬ ವಿದ್ಯೆಗೆ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾದವರು ಮನುಷ್ಯರು ಮಾತ್ರ, ಆದ್ದರಿಂದ ಪಶುಗಳಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲ.

ಜಗದ್ಗುರು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ವಾಮನಶಬ್ದದಿಂದ ಈಶಾನ ಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯ

ब्रह्मसूत्रभाष्यम् — विष्णुरेव जिज्ञास्य इत्युक्तम् । तत्र

‘ऊर्ध्वं प्राणमुन्नयत्यपानं प्रत्यवस्यति ।

मध्ये वामनमासीनं विश्वेदेवा उपासते ॥’ (ಕಠ.೫.೩)

इति सर्वदेवोपास्यः कश्चित् प्रतीयते ।

ಅನುವಾದ - ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಈಶಾನ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. || ಅಥಾತೋ ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸಾ || ಎಂಬ ಮೊದಲನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸಾಧಿಸಲಾಯಿತು. ಆದರೆ ಕಾಠಕಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ಉರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರಾಣಮುನ್ನಯತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಮತ್ತೊಬ್ಬನಲ್ಲಿ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಯಾವಾತನು ಪ್ರಾಣನನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ತರುತ್ತಾನೋ, ಅಪಾನವಾಯುವನ್ನು ಕೆಳಗೆ ತಳ್ಳುತ್ತಾನೋ, ಹೃದಯಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುವ ಇಂತಹ ಸುಂದರನನ್ನು ಸಮಸ್ತ ದೇವತೆಗಳೂ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಎಂಬುದಾಗಿ 'ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವ' ಎಂಬ ಧರ್ಮವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಯಾವುದೋ ವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ, 'ಈಶಾನ' ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಸಂಗತಿ, ವಿಷಯ, ಸಂಶಯಗಳನ್ನು ಮೊದಲು ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ವಿಷ್ಣುರೇವ = ವಿಷ್ಣುವೇ, ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯಃ = ಜಿಜ್ಞಾಸೆಗೆ ವಿಷಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ, ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಉಕ್ತಂ = ಜಿಜ್ಞಾಸಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಯಿತು, ತತ್ರ = ಆ ಜಿಜ್ಞಾಸಾವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ಕಾಠಕವು, ಪ್ರಾಣಮ್ = ಪ್ರಾಣನನ್ನು, ಉರ್ಧ್ವಮ್ = ಮೇಲ್ಮುಖವಾಗಿ, ಉನ್ನಯತಿ = ತರುತ್ತಾನೆ, ಅಪಾನಂ = ಅಪಾನವಾಯುವನ್ನು, ಪ್ರತ್ಯಗ್ಮ್ಯತಿ = ಕೆಳಮುಖವನ್ನಾಗಿ ನಿಯಂತ್ರಿಸುತ್ತಾನೆ, ಮಧ್ಯೇ = ಹೃದಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದು, ಆಸೀನಮ್ = ಕುಳಿತಿರುವ,

ವಾಮನಂ = ಸುಂದರನಾದ ಇವನನ್ನು, ವಿಶ್ವೇದೇವಾಃ = ಸಮಸ್ತ-
ದೇವತೆಗಳು, ಉಪಾಸತೇ = ಉಪಾಸಿಸುತ್ತಾರೆ, ಇತಿ = ಹೀಗೆ,
ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯಃ = ಸಕಲದೇವತೆಗಳಿಂದ ಉಪಾಸ್ಯನಾದವನು,
ಕಪ್ತತ್ = ಒಬ್ಬ, ಪ್ರತೀಯತೇ = ತೋರುತ್ತಿದ್ದಾನೆ.

ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೇ ವಾಮನಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದ್ದರಿಂದ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್ - ಸ ಚ 'ಎವಮೇವೈಷ ಪ್ರಾಣ ಇತರಾನ್ ಪ್ರಾಣಾನ್ ಪೃಥಕ್ ಪೃಥಗೇವ
ಸನ್ನಿಧತೇ'

(ಪ್ರಕೃ. ೩೪.) 'ಯೋಽಯಂ ಮಧ್ಯಮಃ ಪ್ರಾಣಃ' (ಬೃ. ೩-೪-೨೧.)

'ಕುವಿದಿಕ್ಷ' (ಋ. ೭-೧-೧೧.) ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವಾ-
ನ್ಮಧ್ಯಮತ್ವಾತ್ ಸರ್ವದಿವೋಪಾಸ್ಯತ್ವಾಚ್ಚ ವಾಯುರೇವೇತಿ ಪ್ರತೀಯತೇ ।

ಅನುವಾದ - ಅವನು ಯಾರು ಎಂದರೆ ಮೂರು ಕಾರಣಗಳಿಂದ 'ವಾಯು' ಎಂದು
ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ - 'ವಿವಮೇವೈಷಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಾಣ-ಅಪಾನಾದಿ ವಾಯುಗಳ
ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವವನ್ನು, ಹಾಗೂ 'ಯೋಽಯಂ ಮಧ್ಯಮಃ ಪ್ರಾಣಃ' ಎಂಬ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕವು
ಮಧ್ಯಮತ್ವವನ್ನು 'ಕುವಿದಂ' ಎಂಬ ಋಗ್ವೇದವು ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಹೀಗೆ
ಮೂರು ಧರ್ಮಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ವಾಯುದೇವರು ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ
ವಾಯುವೇ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಈ ಆಕ್ಷೇಪದ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಸೂತ್ರವನ್ನು
ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಯುಕ್ತಿಬದ್ಧವಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ-
ಸ ಚ = ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವವನು, ವಿವಮೇವ = ಇದೇ ಪ್ರಕಾರದಲ್ಲಿ,
ವಿಷಃ = ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ, ಪ್ರಾಣಃ = ಮುಖ್ಯ ಪ್ರಾಣನು, ಇತರಾನ್ =
ಇತರೆ ತನ್ನ ಶಿಷ್ಯರಾದ, ಪ್ರಾಣಾನ್ = ಅಪಾನ, ವ್ಯಾನ ಮೊದಲಾದ
ಪ್ರಾಣಗಳನ್ನು, ಪೃಥಕ್ ಪೃಥಗೇವ = ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ, ಸನ್ನಿಧತೇ =
ದೇಹದ ಅಂಗಾಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಅವರನ್ನು ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೊಳಿಸುತ್ತಾನೆ, ಯೋಽಯಂ =
ಆ ಯಾವ, ಮಧ್ಯಮಃ ಪ್ರಾಣಃ = ಮಧ್ಯಮ ಪ್ರಾಣನು ಇತರ ಪ್ರಾಣಗಳ
ನಿಯಾಮಕನಾಗಿದ್ದಾನೆ,

ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿಯೂ ಕುವಿದಂಗ ನಮಸಾ ಯೇ ವೃಧಾಸಃ ಪುರಾ ದೇವಾ
ಅನವದ್ಯಾಸ ಆಸನ್ | ತೇ ವಾಯವೇ ಮನವೇ ಬಾಧಿತಾಯಾ-
ವಾಸಯನ್ ಉಷಸಂ ಸೂರ್ಯೇಣ || ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.
ಅಂಗ = ಪ್ರಿಯನೇ, ಯೇ = ಯಾವ ದೇವತೆಗಳು, ನಮಸಾ =
ನಮಸ್ಕಾರವೇ ಮೊದಲಾದ ಕ್ರಿಯೆಗಳಿಂದ, ವೃಧಾಸಃ = ಜ್ಞಾನಾದಿ-
ಗುಣಗಳಿಂದ ಸಂಪನ್ನರಾಗಿದ್ದಾರೆಯೋ, ಅನವದ್ಯಾಸಃ = ಅಜ್ಞಾನಾದಿ
ದೋಷಗಳಿಂದ ರಹಿತರಾಗಿದ್ದಾರೆಯೋ, ಪುರಾ = ಮೊದಲೇ, ಆಸನ್ =
ಇದ್ದರೋ ಅಂತಹ ದೇವತೆಗಳು, ಸೂರ್ಯೇಣ ಸಹ = ಸೂರ್ಯನ
ಜೊತೆಗೆ, ಕೃಚಿತ್ = ರಹಸ್ಯ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ, ಮನವೇ = ಜ್ಞಾನಿಯಾದ, ಬಾಧಿ-
ತಾಯ = ಸಂಸಾರಬಾಧಿತರಿಂದ ಶರಣಾಗತನಾದ, ವಾಯವೇ =
ವಾಯುದೇವನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ, ಉಷಸಮ್ = ತಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು,
ಆವಾಸಯನ್ = ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿದರು. ಇತ್ಯಾದಿನಾ = ಇವೇ ಮೊದಲಾದ
ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ, ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವಾತ್ = ಅಪಾನ ಮೊದಲಾದ
ಪ್ರಾಣಗಳ ನಿಯಾಮಕತ್ವವು ಶ್ರುತವಾದ್ದರಿಂದ, ಮಧ್ಯಮತ್ವಾತ್ =
ಹೃದಯದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ, ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವಾತ್ = ಸಕಲ
ದೇವತೆಗಳ ಉಪಾಸ್ಯತ್ವ ಇರುವುದರಿಂದಲೂ, ವಾಯುರೇವ =
ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೇ, 'ಈಶಾನ' ಎಂಬ ಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನು, ಇತಿ =
ಎಂದು, ಪ್ರತೀಯತೇ = ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ.

ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ವಾಮನನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ

ब्रह्मसूत्रभाष्यम् – अतोऽब्रवीत् ॥ शब्दादेव प्रमितः ॥

ಅನುವಾದ - ಹಿಂದಿನ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಸೂತ್ರಕಾರರು 'ಶಬ್ದಾದೇವ ಪ್ರಮಿತಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಅತಃ = ಈ ಆಕ್ಷೇಪದ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ, ಅಬ್ರವೀತ್ =
ಸೂತ್ರಕಾರರು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. || ಶಬ್ದಾದೇವ ಪ್ರಮಿತಃ || ಎಂದು.

ಲಿಂಗವು ಶ್ರುತಿಗಿಂತ ಪ್ರಬಲವಲ್ಲ

ब्रह्मसूत्रभाष्यम् - वामनशब्दादेव विष्णुरिति प्रमितः । नहि श्रुतेर्लिङ्गं बलवत् ।

ಅನುವಾದ - 'ಮಧ್ಯೇ ವಾಮನಮ್ ಆಸೀನಂ' ಎಂಬ ಕಾಠಕದಲ್ಲಿ ವಾಮನ ಶಬ್ದವಿರುವುದರಿಂದಲೇ, ಲಿಂಗವು ಶ್ರುತಿಗಿಂತ ಪ್ರಬಲವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಏವ' ಎಂದು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸೂಚಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಇದರಿಂದ ಲಿಂಗದ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸಿದಂತಾಯಿತು ಎಂದು ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ-
 ವಿಷ್ಣುರಿತಿ = ವಿಷ್ಣುವೇ ಈಶಾನ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ ಎಂದು, ಪ್ರಮಿತಃ = ನಿಶ್ಚಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಶ್ರುತೇಃ = ಶ್ರುತಿಗಿಂತಲೂ, ಲಿಂಗಂ = ಲಿಂಗವು, ನಹಿ ಬಲವತ್ = ಬಲಿಷ್ಠವಲ್ಲವಷ್ಟೇ.

ಸ್ಕಾಂದ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಬಲ್ಯ ದೌರ್ಬಲ್ಯ ವಿಚಾರ

ब्रह्मसूत्रभाष्यम् - 'श्रुतेर्लिङ्गं समाख्या च वाक्यं प्रकरणं तथा ।

पूर्वं पूर्वं बलीयः स्यादेवमागमनिर्णयः ।' इति स्कान्दे ।

ಅನುವಾದ - 'ಶ್ರುತಿ, ಲಿಂಗ, ಸಮಾಖ್ಯಾ, ವಾಕ್ಯ, ಪ್ರಕರಣ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮುಂದಿನವುಗಳಿಗಿಂತ ಹಿಂದಿನವು ಪ್ರಬಲವಾಗುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳ ಪ್ರಾಬಲ್ಯ ದೌರ್ಬಲ್ಯಗಳಿಂದಲೇ, ಆಗಮದ ನಿಜವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸಬೇಕು' - ಹೀಗೆ ಸ್ಕಾಂದ ಪುರಾಣವು ಹೇಳಿದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಲಿಂಗವು ಶ್ರುತಿಗಿಂತ ಏಕೆ ಪ್ರಬಲವಲ್ಲ? ಒಂದು ವೇಳೆ ಶ್ರುತಿಗಿಂತ ಲಿಂಗವೇ ಪ್ರಬಲವಾದರೆ, ಸ್ಕಾಂದಪುರಾಣದ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದು ಹೀಗೆ -

ಶ್ರುತಿಃ = ವೇದವು, ಲಿಂಗಂ = ಯುಕ್ತಿಯು, ಚ = ಮತ್ತು, ಸಮಾಖ್ಯಾ = ಸಮಾನವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿರುವ ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರಮಾಣವು, ವಾಕ್ಯಂ = ಸ್ಮೃತಿವಾಕ್ಯವು, ತಥಾ = ಅದರಂತೆ, ಪ್ರಕರಣಂ = ಪ್ರಕರಣವು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ, ಪೂರ್ವಂ ಪೂರ್ವಂ = ಹಿಂದಿನವುಗಳು, ಬಲೀಯಃ = ಬಲಿಷ್ಠವಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳು, ಏವಂ = ಹೀಗೆ, ಆಗಮನಿರ್ಣಯಃ =

ವೇದದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಣಯಿತವಾಗಿದೆ. ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಸ್ಯಾಂದೇ = ಸ್ಯಾಂದಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಾಣಶಬ್ದದಿಂದಲೂ ವಿಷ್ಣುವೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ

**ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್ - ತಚ್ಚ ಲಿಙ್ಗಂ ವಿಷ್ಣೋರೇವ | ತಸ್ಯೈವ ಪ್ರಾಣತ್ವೋಕ್ತೇ: 'ತದ್ವೈ ತ್ವಂ ಪ್ರಾಣೋ
ಅಭವ:' ಇತಿ ||**

ಅನುವಾದ - ವಾಯುದೇವನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಧರ್ಮಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನದ್ದೇ ಆಗಿವೆ. ಏಕೆಂದರೆ 'ತದ್ವೈ ತ್ವಂ ಪ್ರಾಣೋ ಅಭವ:' ಎಂಬುದಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವೇ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂಬ ವಿಚಾರವನ್ನು, ಹಿಂದೆ ಪ್ರಾಣಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಶ್ರುತಿಯು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಲಿ, ಅದರೂ ಸಹ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಲಿಂಗಗಳೂ ಸಹ ಪ್ರಬಲವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನಿರ್ಣಯವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗುವುದಿಲ್ಲವಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ - ತಚ್ಚ ಲಿಂಗಂ = ಆ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ಧರ್ಮಗಳು, ವಿಷ್ಣೋರೇವ = ವಿಷ್ಣುವಿನದ್ದೇ ಆಗಿವೆ, ತಸ್ಯೈವ = ಆ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ, ತದ್ವೈ ತ್ವಂ ಅಭವಃ = ಆ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಪ್ರಾಣನಾದವನು, ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಪ್ರಮಾಣಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಣತೋಕ್ಷೀಃ = ಪ್ರಾಣಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯನು.

ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಸತ್ತ್ವಕದೀಪಾವಳಿ

‘ಊರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರಾಣಮುನ್ನಯತಿ’ ಎಂಬುದು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರ ಲಿಂಗ

ಸತ್ತಕದೀಪಾವಳಿ: - || ಶಬ್ದಾದೇವ ಪ್ರಮಿತ: || ೧-೩-೨೪ ||

‘ವಿಷ್ಣುರೇವ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯ:’ ಇತ್ಯಾದೇರಯಮರ್ಥ: । ‘ಋಷಿಂ ಪ್ರಾಣಮುನ್ಯತಿ’
ಇತ್ಯಾಚಾಮಾಯತೇ । ತತ್ರ ತಾವಲ್ಲಿಕ್ಷಾನ್ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣ: ಪ್ರತೀಯತೇ ।

‘ಎಷ್ಟುರೇವ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯ:’ ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದ ಅರ್ಥ ಹೀಗಿದೆ -

‘ಊರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರಾಣಮುನ್ನಯತಿ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಕಾಠಕೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಪ್ರಕರಣ ಇದೆ. ಈ ವಾಕ್ಯವು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರ ಲಿಂಗದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಕಾರಣ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರಾಗಿದ್ದಾರೆಂದು ಪ್ರತೀತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಲ್ಲಿರುವ ಲಿಂಗಗಳು

ಸತ್ತಕದೀಪಾವಳಿ: - ಯದತ್ರ ಪ್ರಾಣಾಪಾನಾದಿವಿನಿಯೋಜಕತ್ವಂ ಯನ್ಮಧ್ಯಸ್ಥಿತತ್ವಮ್,
ಯಚ್ಚ ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವಮ್, ತತ್ ‘ಸರ್ವಮೇವ ಪ್ರಾಣ:’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತ್ಯಂತರೇಷು
ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಶಬ್ದಾಭಿಧೇಯಸ್ಯ प्रधानವಾಯೋರ್ಲಿಕ್ಷತವೇನ ಉಚ್ಯತೇ ।

ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವ ಪ್ರಾಣಾಪಾನಾದಿಲಿಂಗನಿಯಾಮಕತ್ವ, ಮಧ್ಯಸ್ಥಿತತ್ವ, ಮತ್ತು ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತವೆಂದು ಬೇರೆ ಸ್ಮೃತಿಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರ ಲಿಂಗಗಳು ಇರುವ ಕಾರಣ ಅವರೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರಾಗುತ್ತಾರೆ.

‘ಕುವಿದಂಗ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯ ಅರ್ಥ

ಸತ್ತರ್ದೇವತಾಪಾಪಾಃ - ಕುವಿದಗ್ನೇತ್ಯಸ್ಯಾಯಮರ್ಥಃ । ಅಗ್ನೇತಿ ಸಂಬೋಧನಮ್ ।
ನಮಸ್ಕಾರಾದಿರೂಪಯಾ ಭಕ್ತಿಯಾ ಪ್ರವೃತ್ತಾ ಅನವಧಾಃ ಪುರಾ ಯೇ ದೇವಾಃ ಸೂರ್ಯೇಣ ಸಹಾಸನ್ ತೇ
ಜ್ಞಾನಿನೇ ಕ್ಲೇಶಬಾಧಿತೈಃ ಶರಣತ್ವೇನ ಪ್ರಾಪ್ತಾಯ ವಾಯವೇ ಕುಚಿದೇಕಾಂತೇ ಉಪಸಃ ಪ್ರಕಾಶರೂಪಾಃ
ಬುದ್ಧಿಂ ಧ್ಯಾನಾರೂಪಾಂ ಆವಸನ್ ಸ್ಥಾಪಯಾಮಾಸುರಕುರ್ವನ್ನಿತಿ ।

‘ಕುವಿದಂಗ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಯುಕ್ತಸಂಹಿತೆಯ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥಹೀನಿದೆ -

‘ಅಂಗ’ ಎಂಬುದು ಸಂಬೋಧಕವಾಚಕಶಬ್ದ, ಸೂರ್ಯನ ಜೊತೆಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು
ದೇವತೆಗಳು ವಾಯುದೇವರಲ್ಲಿ ನಮಸ್ಕಾರವೇ ಮೊದಲಾದ ಸೇವೆಯಿಂದ ಭಕ್ತಿಮಾಡುತ್ತಾ
ಜ್ಞಾನಾದಿಗುಣಗಳಿಂದ ಪ್ರವೃದ್ಧರಾಗಿ, ಅಜ್ಞಾನಾದಿ ದೋಷಗಳಿಂದ ವಿದೂರರಾದರು. ಅಂತಹ
ದೇವತೆಗಳು ಒಮ್ಮೆ ಏಕಾಂತಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಿಜನರು ಮತ್ತು ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಬಳಲಿದ ಜನರು
ಯಾರನ್ನು ಶರಣು ಹೊಂದುತ್ತಾರೋ ಅಂತಹ ವಾಯುದೇವರಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನ ಮಾಡಲು
ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಇಟ್ಟರು.

ನಿದಿಧ್ಯಾಸನಕ್ಕೆ ಯಾರು ವಿಷಯ ?

ಸತ್ತರ್ದೇವತಾಪಾಪಾಃ - ಅತೌ ಯದ್ವಕ್ತುಮ್, ಪ್ರಾಗ್ ವಿಷ್ಣುರೇವ ನಿರಿದಿಧ್ಯಾಸಿತವ್ಯ ಇತಿ,
ತತ್ರ ಸಿದ್ಧಿಃ ತೀತಿತಿ ಚೇತ್,

ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ನಿದಿಧ್ಯಾಸನಕ್ಕೆ ವಿಷಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದು
ತಪ್ಪಾಯಿತಲ್ಲವೇ?

ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಲಿಂಗವು ವಿಷ್ಣುಶ್ರುತಿಗಿಂತ ದುರ್ಬಲ

ಸತ್ತರ್ದೇವತಾಪಾಪಾಃ - ಮೈವಮ್ । ವಿಷ್ಣುರೇವಾತ್ರ ಪ್ರತಿಪಾಢತೇ । ‘ವಾಮನಮಾಸೀನಮ್’
ಇತಿ ವಾಮನಶ್ರುತೇಃ । ಯದ್ವಕ್ತುಂ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಲಿಂಗಮ್, ತಚ್ಛ್ರುತ್ಯಾ ಬಾಧ್ಯತೇ, ದುರ್ಬಲತ್ವಾತ್ ।

ಇದು ತಪ್ಪು. ವಿಷ್ಣುವೇ 'ಕುವಿದಂಗ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ. 'ವಾಮನಮಾಸೀನಮ್' ಎಂಬ 'ವಾಮನ' ಶ್ರುತಿಯು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ. ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಲಿಂಗವಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಯು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಕಲಿಂಗಕವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ತಪ್ಪು. ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಲಿಂಗವು ಶ್ರುತಿಗಿಂತ ದುರ್ಬಲವಾದ್ದರಿಂದ ಬಾಧಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಜೈಮಿನಿ ಋಷಿಗಳು ಹೇಳಿದ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಬಲ್ಯ ವಿಚಾರ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಹಿ: - ತದ್ಗುತಂ ಜೈಮಿನಿನಾ 'ಶ್ರುತೀಲಿಂಗವಾಕ್ಯಪ್ರಕರಣಸ್ಯಾನ ಸಮಾಖ್ಯಾನಾಂ ಸಮವಾಯೇ ಪರದೈರ್ಬಲ್ಯಮರ್ಥವಿಪ್ರಕರ್ಷಾತ್' ಇತಿ ।

ಇದನ್ನೇ ಜೈಮಿನಿ ಋಷಿಗಳು 'ಶ್ರುತಿಲಿಂಗವಾಕ್ಯಪ್ರಕರಣಸ್ಥಾನಸಮಾಖ್ಯಾನಂ ಸಮವಾಯೇ ಪರದೈರ್ಬಲ್ಯಮರ್ಥವಿಪ್ರಕರ್ಷಾದ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ದುರ್ಬಲವಾದ ಲಿಂಗವು ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಬಾಧಿತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಸ್ವಾಂದ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿಯೂ ಅದನ್ನೇ ಹೇಳಿದೆ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಹಿ: - ಯತ್ರ ಶ್ರುತೀಲಿಂಗಾದಯಃ ಪರಸ್ಪರಂ ವಿರುದ್ಧಯಂತೇ, ತತ್ರ ಪೂರ್ವಪೂರ್ವಬಲೀಯಸ್ತ್ವಂ ಪುರಾಣವಚನೇನ ಸಾಧಯತಿ ಶ್ರುತೀರಿತಿ ॥

ಯಾವವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಾದಿಗಳು ಪರಸ್ಪರವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುತ್ತವೋ, ಅಂತಹ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮುಂದಿನವುಗಳಿಗಿಂತ ಹಿಂದಿನವುಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಸ್ವಾಂದಪುರಾಣದ ಮಾತಿನಿಂದ ಸಾಧನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಶ್ರುತಿಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

ಈಶಾನಶಬ್ದದಿಂದ ವಿಷ್ಣುಪ್ರತಿಪಾದಕವೆನ್ನಲು ಬಾಧಕವಿಲ್ಲ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಹಿ: - ಅತ್ರ ಸಮಾಖ್ಯಾ ನಾಮ ಸಮಾನಪ್ರಕರಣಮುಚ್ಯತೇ । ವಿಷ್ಣಾವಪ್ಯುಪಪನ್ನತ್ವೇನಾನ್ಯಥಾಸಿದ್ಧತ್ವಾದಪ್ಯತ್ರ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಲಿಂಗಂ ನ ವಿರೋಧೀತ್ಯಾಹ - ತತ್ವೇತಿ ॥

ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ 'ಸಮಾಖ್ಯಾ' ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ಪ್ರಕರಣ ಎಂದರ್ಥ. ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ಲಿಂಗಗಳೆಲ್ಲವೂ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೂ ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದರಿಂದ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿವೆ.

ಆದ್ದರಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ಲಿಂಗಗಳು ವಿಷ್ಣುವೇ 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನನ್ನಲು ಬಾಧಕಗಳಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಶ್ರೀತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಎರಚಿತವಾದ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ

ವಿಷ್ಣುವಿನ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕು

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ಮೋಕ್ಷಸ್ಯೈವ ಪರಮಪುರುಷಾರ್ಥತ್ವಾತ್ತಸ್ಯ ಚ ಸಮೀಚೋ ವಿನಾ ವಿಷ್ಣುಪ್ರಸಾದಾದಲಮ್ಯತ್ವಾತ್, ತಸ್ಯ ಚಾತಿಮಾತ್ರಸ್ಯ ಜ್ಞಾನಪ್ರಸಾಧ್ಯತ್ವಾತ್, ತಸ್ಯ ಚಾಪರೋಕ್ಷಸ್ಯ ಜಿಜ್ಞಾಸಾಸಮಾಯತ್ತತ್ವಾತ್ ವಿಷ್ಣುರೇವ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯ ಇತ್ಯುಕ್ತಮ್ । ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯೋ ಮೀಸಾಂಸ್ಯೋ ವಿಚಾರ್ಯ ಇತ್ಯರ್ಥ: । “ಜಿಜ್ಞಾಸಿತಂ ಸುಸಂಪನ್ನಮ್” ಇತಿ ಭಾಗವತೇ । ಅರ್ಥಾದುಪಾಸ್ಯ ಇತ್ಯಾಪದ್ಯತೇ ।

ಮೋಕ್ಷವೇ ಪರಮ ಪುರುಷಾರ್ಥ. ಅದನ್ನು ಪಡೆಯಲು ವಿಷ್ಣುಪ್ರಸಾದ ಬೇಕೇ ಬೇಕು. ವಿಷ್ಣುಪ್ರಸಾದವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಆ ಮೋಕ್ಷ ದೊರಕದು. ವಿಷ್ಣುಪ್ರಸಾದ ಆಗಬೇಕೆಂದರೆ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದಬೇಕು. ಆ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನ ಆಗಬೇಕೆಂದರೆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಜಿಜ್ಞಾಸನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಪ್ರಥಮಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. 'ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೀಮಾಂಸ್ಯ ಎಂದರ್ಥ. ವಿಚಾರ ಮಾಡಲು ಅರ್ಹನಾಗಿರುವನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯ. 'ಜಿಜ್ಞಾಸಿತಂ ಸುಸಂಪನ್ನಮ್' ಎಂಬ ಭಾಗವತವು ಇದಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ. ಅರ್ಥಾತ್ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳ ಉಪಾಸನೆಗೆ ಯಾರು ವಿಷಯ ?

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ತತ್ರ ಕಾಠಕಶ್ರುತೋ ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯ: ಕಞ್ಚಿತ್ಪ್ರತೀಯತೇ । ಸ ಕಿಂ ವಾಯುರೂತ ವಿಷ್ಣುರೀತಿ ಸಂಶಯ: । ಕಿಂ ತಾವತ್ಪ್ರಾಪ್ತಂ ? ವಾಯುರೇವೇತಿ । ಊರ್ವಮಿತ್ಯಾದಿಶ್ರುತೇ: ।

ಹೀಗಿರುವಾಗ ಕಾಶಕಶ್ರುತಿಯು ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಉಪಾಸ್ಯನಾದವನ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ-
ಆ ಕಾಶಕದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇನು ಎಂಬುದನ್ನು ವಿಚಾರ ಮಾಡಬೇಕು. 'ಊರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರಾಣಂ'
'ಇತ್ಯಾದಿ ಕಾಶಕಶ್ರುತಿಯು ವಾಯುದೇವರನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದೆಯೋ, ಅಥವಾ
ಮಹಾವಿಷ್ಣುವನ್ನೋ ? ಎಂಬ ಸಂಶಯ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ವಾಯುದೇವನನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ
ಮಾಡುತ್ತಿದೆ ಎಂಬುದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ 'ಊರ್ಧ್ವಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು
ಆಧಾರವಾಗಿದೆ.

ವಿವರಣೆ - ಊರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರಾಣಮುನ್ನಯತಿ ಅಪಾನಂ ಪ್ರತ್ಯಗಸ್ಯತಿ |

ಮಧ್ಯೇ ವಾಮನಮಾಸೀನಂ ವಿಶ್ವೇದೇವಾ ಉಪಾಸತೇ ||

ಎಲ್ಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠ ಪರಿಮಾಣದಲ್ಲಿ ಇರುವ ವಾಮನನು
ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣ ಸ್ವರೂಪನಾದ ಪ್ರಾಣವಾಯುವನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಂದರೆ ಶ್ವಾಸೋಚ್ಛ್ವಾಸಕ್ಕೆ
ಅನುಕೂಲಕರವಾಗುವಂತೆ ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಮುಖ್ಯ ಪ್ರಾಣ ಸ್ವರೂಪನಾದ ಅಪಾನ
ವಾಯುವನ್ನು ಕೆಳಗೆ ಅಂದರೆ ಮಲ ಮೂತ್ರ ವಿಸರ್ಜನೆಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ
ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತಾನೆ, ಇಂಥ ವಾಮನನನ್ನು ಎಲ್ಲ ದೇವತೆಗಳು ಉಪಾಸಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅಸ್ಯ ವಿಶ್ವಂಸಮಾನಸ್ಯ ಶರೀರಸ್ಯ ದೇಹಿನಃ |

ದೇಹಾದ್ವಿಮುಚ್ಯಮಾನಸ್ಯ ಕಿಮತ್ರ ಪರಿಶಿಷ್ಟತೇ || ಏತದ್ವೈತತ್ ||

"ಸ್ಥೂಲ ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ ಜೀವನು ಆ ಶರೀರವನ್ನು ಪರಿತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿ
ಸೂಕ್ಷ್ಮದೇಹದಿಂದಲೂ ಮುಕ್ತನಾದಾಗ, ಆ ಜೀವನಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ನಿಯಾಮಕನಾದ
ಭಗವಂತನು ಎಂಥ ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳವನು? ನನಗೆ ಇನ್ನೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಉಪದೇಶಿಸು"
ಎಂದು ಪುನಃ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದ ನಚಿಕೇತನಿಗೆ ಯಮನು ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾನೆ. 'ನಚಿಕೇತನೇ ನೀನು ಕೇಳಿದ
ಭಗವಂತನ ಸ್ವರೂಪವು ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿದೆ.

ನ ಪ್ರಾಣೇನ ನಾಪಾನೇನ ಮರ್ತ್ಯೋ ಜೀವತಿ ಕಕ್ಷನ |

ಇತರೇಣ ತು ಜೀವಂತಿ ಯಸ್ಮಿನ್ನೇತಾವುಪಾಶ್ರಿತೌ ||

ಯಾವ ಮನುಷ್ಯನೂ ಪ್ರಾಣನಿಂದಲೂ ಬದುಕುವುದಿಲ್ಲ. ಅಪಾನನಿಂದಲೂ
ಬದುಕುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಪ್ರಾಣಾಪಾನ ವಾಯುಗಳು ಯಾರಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಿತರಾಗಿದ್ದಾರೆಯೋ, ಈ
ಪ್ರಾಣಾಪಾನಗಳಿಗಿಂತ ಅತ್ಯಂತ ಭಿನ್ನನಾದ ಈ ಭಗವಂತನಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲ ಜೀವರು ಬದುಕುತ್ತಾರೆ.

ನ ಕೇವಲಂ ಪ್ರಾಣ ಏವ ಚೇತನಾನಾಂ ವಿಧಾರಕಃ |

ಕಿಂತು ವಿಷ್ಣುಂ ಸಮಾಶ್ರಿತ್ಯ ಪ್ರಾಣೋ ಜೀವಾನ್ ಭಿಭತ್ಯಯಮ್ |

ಅತೋ ಮುಖ್ಯಾಶ್ರಯೋ ವಿಷ್ಣುಃ ಚೇತನಾನಾಂ ಸ್ವತಂತ್ರತಃ ||

ಭಗವಂತನ ಅಪೇಕ್ಷೆ ಇಲ್ಲದೇ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಜೀವರ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಸ್ವತಂತ್ರನಾಗಿ ಕಾರಣನಲ್ಲ. ಅವನು ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡೇ ಜೀವರನ್ನು ಒದಗಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಚೇತನರಿಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಹಾಗೂ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಆಶ್ರಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

ಮಧ್ಯಮಪ್ರಾಣನು ಉಪಾಸ್ಯನೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - योऽयं देहे देहिनामूर्ध्वं प्राणमुन्नयत्यपानमभिमुखमस्याति
तं मध्य आसीने देवा उपासत इति प्राणव्यवस्थापकत्वान्मध्यमत्वाच्च |

ಯಾವಾತನು ಈ ದೇಹದಲ್ಲಿ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿ ನೆಲಸಿ ಮೇಲೆ ಪ್ರಾಣನನ್ನು, ಕೆಳಗಡೆ ಅಪಾನನ್ನು ನಿಯಮನ ಮಾಡುತ್ತಾ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವನೋ, ಅವನನ್ನೇ ದೇವತೆಗಳು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವಧರ್ಮವನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಮಧ್ಯಮಪ್ರಾಣನೇ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಗೆ ಅರ್ಹನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೇ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನೆನ್ನಲು ಸಂವಾದಿ ಪ್ರಮಾಣ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - “यथा सम्राट्‌वाधिकृतान्विनियुक्तं एतान् ग्रामानधितिष्ठस्वेति,
एवमेवैष प्राणः” इत्यादि श्रुत्यन्तरान्मुख्यप्राणस्यैव प्राणानां व्यवस्थापकत्वम् |

ಹೇಗೆ ಒಬ್ಬ ರಾಜನು ತನ್ನ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಭಾಗವನ್ನು ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರಿಗೆ ಆಡಳಿತ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹಂಚುವನೋ, ಅದರಂತೆ ಈ ಪ್ರಾಣನೂ ಕೂಡ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಅಪಾನಾದಿಗಳಿಗೆ ನೀಡಿ, ತಾನು ಹೃದಯಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುವನು ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಬೇರೆ ಶ್ರುತಿಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೇ ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ವಿವರಣೆ- ಕಾಠಕೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಣೆಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವವು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ಲಿಂಗವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೇ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಗೆ

ಅರ್ಹನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರ ಸಮರ್ಥನೆ. ಕಾಠಕೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಬರುವ ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವದ ಪ್ರಕರಣ ಹೀಗಿದೆ -

(ಸಂಗ್ರಹ) ಅಥ ಹೈನಂ ಕೌಸಲ್ಯಶ್ಚಕ್ಷುರಾಯನಃ ಪಪ್ರಚ್ಛ | ಭಗವನ್ ಕುತ ಏಷ ಪ್ರಾಣೋ ಜಾಯತೇ | ಕಥಮಾಯುತ್ಯಸ್ಥಿಂಚ್ಛರೀರೇ | ಆತ್ಮಾನಂ ವಾ ಪ್ರವಿಭಜ್ಯ ಕಥಂ ಪ್ರತಿಚ್ಛತೇ | ಕೇನೋತ್ಕಮತೇ | ಕಥಂ ಬಾಹ್ಯಮಭಿಧತ್ತೇ ಕಥಮಧ್ಯಾತ್ಮಮಿತಿ ||

ಅನಂತರ ಅಶ್ವಲಾಯನ ಪುತ್ರನಾದ ಕೌಸಲ್ಯನು ಒಪ್ಪಲಾದರನ್ನು ಕುರಿತು 'ಪೂಜ್ಯರೇ, ಈ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಯಾರಿಂದ ಹುಟ್ಟುತ್ತಾನೆ ? ಏಕೆಂದರೆ ಮಹಾ ಮಹಿಮನಾದ ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಭಗವಂತನಿಂದಲಾದರೂ ಉತ್ತಿ ಹೇಗೆ ತಾನೆ ಸಾಧ್ಯ ? ಈ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರಾಣನು ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಾನೆ ? ತನ್ನನ್ನು ಐದು ರೂಪಗಳನ್ನಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸಿಕೊಂಡು ಯಾವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ, ಇರುತ್ತಾನೆ ? ಅಂದರೆ ಆ ರೂಪಗಳಾವುವು ? ಯಾವ ಯಾವ ರೂಪದಿಂದ ಯಾವ ಯಾವ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತ ಎಲ್ಲಿಲ್ಲರುತ್ತಾನೆ ? ಯಾವ ರೂಪದಿಂದ ಜೀವ-ಪರಮಾತ್ಮರನ್ನು ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು, ಶರೀರದಿಂದ ಹೊರಟು ಹೋಗುತ್ತಾನೆ ? ಯಾವ ರೂಪದಿಂದ ಶರೀರದ ಹೊರಗೆ, ಅಧಿಭೂತ ಅಧಿದೈವಗಳನ್ನು ಧರಿಸುತ್ತಾನೆ ?' ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದನು.

ತಸ್ಮೈ ಸ ಹೋವಾಚ ಅತಿಪ್ರಶ್ನಾನ್‌ಪ್ರಚ್ಛಸಿ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಯೋಽಸಿತಿ | ತಸ್ಮಾತ್ತೇಹಂ ಬ್ರವಿಮಿ | ಆತ್ಮತ ಏಷ ಪ್ರಾಣೋ ಜಾಯತೇ | ಯಥೈಷಾ ಪುರುಷೇ ಧಾಯಾ ಏತಸ್ಸಿನ್ನೇತದಾತತಂ ||

ಒಪ್ಪಲಾದರು ಅಶ್ವಲಾಯನನಿಗೆ ಉತ್ತರಿಸಿದರು 'ನೀನು ಒಳ್ಳೆಯ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಿದ್ದಿ. ಬಹಳ ವೇದ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಮಾತನಾಡುವವನಾಗಿದ್ದಿ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಾನು ನಿನ್ನ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತೇನೆ. ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಮಹಾಮಹಿಮನಾದರೂ ಅವನು ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಹುಟ್ಟುತ್ತಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ, ಹೇಗೆ ಈ ಶರೀರದ ನೆರಳು ಶರೀರದ ಅಧೀನವಾಗಿದೆಯೋ ಅದರಂತೆ ಎಲ್ಲವೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಧೀನ. ಅವನು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಮಹಿಮೆ ಉಳ್ಳವಾದುದರಿಂದ, ಅವನಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಹುಟ್ಟುವುದು ಶಕ್ಯವೇ ಆಗಿದೆ.

'ಆತ್ಮತ ಏಷ ಪ್ರಾಣೋ ಜಾಯತೇ' ಎಂಬ ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ, ಆತ್ಮ ಎಂದರೆ ಪರಮಾತ್ಮ. ಏಕೆಂದರೆ ಬೇರೆ ಯಾರಿಗೂ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಮನೋಕ್ಯತೇನಾಯುತ್ಯಸ್ಥಿಂಚ್ಛರೀರೇ | ಯಥಾ ಸಮ್ರಾಡೇ ವ್ಯಾಧಿಕ್ತತಾನ್ ವಿನಿಯುಂಕ್ತ ಏತಾನ್ ಗ್ರಾಮಾನಧಿಪತ್ಯಸ್ತ್ಯತಾನ್ ಗ್ರಾಮಾನಧಿಪತ್ಯ ಸ್ವೇತೇವಮೇವೈಷ ಪ್ರಾಣ ಇತರಾನ್ ಪ್ರಾಣಾನ್ ಪೃಥಕ್ ಪೃಥಗೇನ ಸನ್ನಿಧತ್ತೇ ||

ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದ ಈ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಶರೀರಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನಡೆಸಿಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ಹೇಗೆ ಒಬ್ಬ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯು ತನ್ನ ಸಾಮಂತರಾದವರಿಗೆ ನೀನು ಪಾಟಲೀ-ಪುತ್ರಾಧಿಪತಿಯಾಗು, ನೀನು ಕೌಶಂಬಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಯಾಗು ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ನೇಮಿಸುತ್ತಾನೋ ಹಾಗೇ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಇತರ ಪ್ರಾಣಾಪಾನಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಜ್ಞೆ ಮಾಡಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಇರಿಸುತ್ತಾನೆ.

ವಿಷ್ಣೋರ್ವಾಯುಃ ಸಮುತ್ಪನ್ನೋ ವಾಯೋಃ ಸರ್ವಾಶ್ಚ ದೇವತಾಃ |
ಪ್ರಾಣಾದ್ಯಾಸ್ತಾನಯನ್ ಪ್ರಾಣ ಆಜ್ಞಾಪಯತಿ ರಾಜವತ್ | ಸ್ವಯಂ ಚ
ಪಂಚರೂಪಃ ಸನ್ ದದ್ಯಾನ್ಮೋಕ್ಷಾದಿಕಂ ಪ್ರಭುಃ | ಇತಿ ಪ್ರಭಂಜನೇ ||

ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಹುಟ್ಟಿದನು. ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಂದ ಪ್ರಾಣಾದಿ ಇತರ ದೇವತೆಗಳು ಹುಟ್ಟಿದರು. ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ತನಗಿಂತ ಭಿನ್ನರಾದ, ತನ್ನಿಂದಲೇ ಹುಟ್ಟಿದ ಪ್ರಾಣಾದಿಗಳನ್ನು ರಾಜನಂತೆ, ಅವರವರ ಕೆಲಸಗಳಲ್ಲಿ ಆಜ್ಞಾಪಿಸುತ್ತಾನೆ. ಸಮರ್ಥನಾದ ಆ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೇ ತನಗಿಂತ ಭಿನ್ನರಾದ ಪ್ರಾಣಾಪಾನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ, ತಾನು ಪ್ರಾಣಾದಿ ಪಂಚರೂಪದಿಂದ ಇದ್ದು, ಮೋಕ್ಷಾದಿ ಪುಣ್ಯಲೋಕಗಳನ್ನು ಭಗವಂತನ ಅನುಜ್ಞೆಯಿಂದ ಕೊಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದು 'ಪ್ರಭಂಜನ' ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಪಾಯೂಪಸ್ಥೇಽಪಾನಂ ಚಕ್ಷುಃಶ್ರೋತ್ರೇ ಮುಖನಾಸಿಕಾಭ್ಯಾಂ ಪ್ರಾಣಃ ಸ್ವಯಂ
ಪ್ರತಿಷ್ಠತೇ | ಮಧ್ಯೇ ತು ಸಮಾನಃ | ವಿಷ ಹೈತದ್ವತ್ಥಮನ್ಯಂ ಸಮಂ ನಯತಿ
ತಸ್ಮಾದೇತಾಃ ಸಪ್ರಾರ್ಚಿತೋ ಭವಂತಿ | ಹೃದಿ ಹೈಷ ಆತ್ಮಾ ||

ಮಲಾದಿಗಳನ್ನು ಹೊರಗೆ ಹಾಕುವುದರಿಂದ ಅಪಾನನನಿಸುವ ಅಪಾನ ವಾಯುವನ್ನು ಅನ್ನ ಅಪಾನವೆಂಬ ರೂಪದಿಂದ ಯುಕ್ತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ, ವಾಯು ಉಪಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಇರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಕಣ್ಣು ಕಿವಿಗಳಿಂದಲೂ, ಮುಖ ಮೂಗುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮುಖ್ಯ ಪ್ರಾಣನು ತಾನೇ ಪ್ರಾಣರೂಪದಿಂದ ಪ್ರಾಣವಾಯುವಿನಲ್ಲಿದ್ದು ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಾನೆ. ಸಮಾನನು ಸಮಾನವಾಯುವಿನಲ್ಲಿದ್ದು ಪ್ರಾಣಾಪಾನಗಳ ನಡುವೆ, ಅಂದರೆ ನಾಭಿಯ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಸಮಾನವಾಯುವು ಉಂಡ ಅನ್ನವನ್ನು ಶರೀರದ ಆಯಾಯ ಅಂಗಗಳಿಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಕೊಂಡೊಯ್ಯುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ವಾಯುವಿಗೆ ಸಮಾನ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಅನ್ನವನ್ನು ಎಲ್ಲ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೂ ಸಮಾನವಾಗಿ ಕೊಂಡೊಯ್ಯುವುದರಿಂದಲೇ ಕಣ್ಣು, ಕಿವಿ, ಮೂಗು, ನಾಲಿಗೆ, ಚರ್ಮ, ಮನಸ್ಸು ಮತ್ತು ಬುದ್ಧಿಗಳೆಂಬ ಏಳು ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳು ತಮ್ಮ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಲು ಸಮರ್ಥಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಆತ್ಮನು ತಾನೇ ವಿಷಯಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು

ಸಂಪರ್ಕಿಸಿ ಅನುಭವಿಸಲಾರ. ಆತ್ಮನು ಅಣುರೂಪನಾಗಿ ಹೃದಯಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಇದ್ದಾನೆ. ಅವನಿಗೆ ವಿಷಯಪದಾರ್ಥಗಳ ಸಂಪರ್ಕ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಮೂಲಕವಾದ್ದರಿಂದ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಸಹಾಯವು ಅತ್ಯಾವಶ್ಯಕ.

ಅತ್ಯಂತದೇಕಶತಂ ನಾಡೀನಾಮ್ | ತಾಸಾಂ ಶತಮೇಕೈಕಸ್ಯಾಂ ದ್ವಾಸಪ್ತತಿಂ
ಪ್ರತಿಶಾಖಾನಾಡೀಸಹಸ್ರಾಣಿ ಭವಂತ್ಯಾಸು ವ್ಯಾನಶ್ಚರತಿ ಅಥೈಕಯೋರ್ಧ್ವ ಉದಾನಃ
ಪುಣ್ಯೇನ ಪುಣ್ಯಂ ಲೋಕಂ ನಯತಿ ಪಾಪೇನ ಪಾಪಮುಭಾಭ್ಯಾಮೇವ ಮನುಷ್ಯ
ಲೋಕಮ್ ||

ಈ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ನೂರ ಒಂದು ಮುಖ್ಯನಾಡಿಗಳಿವೆ. ಪ್ರತಿಯೊಂದರಲ್ಲೂ ನೂರು ನೂರರಂತೆ ಉಪನಾಡಿಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳಿಗೂ ತಿರುಗಿ ಉಪನಾಡಿಗಳು ಬೇರೆ ಇವೆ. ಒಟ್ಟು ಎಪ್ಪತ್ತೆರಡು ಸಾವಿರನಾಡಿಗಳು ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತವೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅನ್ನರಸವನ್ನು ನಾನಾವಿಧದಿಂದ ನಾಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಯ್ಯುವುದರಿಂದ ವ್ಯಾನ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ವ್ಯಾನವಾಯುವಿನಲ್ಲಿದ್ದು, ಈ ನಾಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಉದಾನ ಎಂಬ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಉದಾನವಾಯುವಿನಲ್ಲಿ ಇದ್ದು, ಈ ನಾಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದ ಸುಷುಮ್ನಾನಾಡಿಯಲ್ಲಿ ಮೇಲ್ಮುಖನಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಜೀವನ ಪುಣ್ಯವನ್ನು ನಿಮಿತ್ತ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅವನನ್ನು ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಪುಣ್ಯಲೋಕಗಳಿಗೂ, ತತ್ಪಜ್ಞಾನವನ್ನು ನಿಮಿತ್ತಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅವನನ್ನು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೂ ಒಯ್ಯುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಊರ್ಧ್ವಲೋಕಗಳಿಗೆ ಒಯ್ಯುವುದರಿಂದ ಉದಾನನೆನಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಪಾಪವನ್ನು ನಿಮಿತ್ತ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ನರಕಕ್ಕೂ, ಪುಣ್ಯವಾಪಗಳು ಸಮನವಾಗಿದ್ದರೆ ಅದಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಮನುಷ್ಯಲೋಕಕ್ಕೂ ಈ ಉದಾನನೇ ಜೀವನವನ್ನು ಒಯ್ಯುತ್ತಾನೆ.

$100 \times 100 = 10000$, ಹತ್ತುಸಾವಿರದ ನೂರು ಉಪನಾಡಿಗಳಾದವು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ 10,000 ನಾಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದಕ್ಕೂ ಏಳರಂತೆ ಮತ್ತೆ ಉಪನಾಡಿಗಳಿವೆ. ಉಳಿದ ನೂರರಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದರಲ್ಲೂ 10 ರಂತೆ ಉಪನಾಡಿಗಳಿವೆ, ಹೀಗೆ $10,000 \times 2 = 20000 + 100 \times 10 = 2,000$ ಒಟ್ಟು 22,000 ನಾಡಿಗಳು ಶರೀರದಲ್ಲಿವೆ.

ಹೀಗೆ ಒಟ್ಟು ಎಪ್ಪತ್ತೆರಡು ಸಾವಿರ ನಾಡಿಗಳು ಶರೀರದಲ್ಲಿವೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅನ್ನರಸವನ್ನು ನಾನಾವಿಧದಿಂದ ನಾಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಯ್ಯುವುದರಿಂದ ವ್ಯಾನ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ವ್ಯಾನವಾಯುವಿನಲ್ಲಿದ್ದು ಈ ನಾಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಉದಾನ ಎಂಬ

ಹೆಸರುಳ್ಳ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಉದಾನವಾಯುವಿನಲ್ಲಿದ್ದು ಈ ನಾಡಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದ ಸುಷುಮ್ನಾನಾಡಿಯಲ್ಲಿ ಮೇಲ್ಮುಖವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇವನು ಜೀವನ ಪುಣ್ಯವನ್ನು ನಿಮಿತ್ತಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅವನನ್ನು ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಪುಣ್ಯಲೋಕಗಳಿಗೂ ತತ್ವಜ್ಞಾನವನ್ನು ನಿಮಿತ್ತಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅವನನ್ನು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೂ ಒಯ್ಯುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಉರ್ಧ್ವಲೋಕಗಳಿಗೆ ಒಯ್ಯುವುದರಿಂದ ಉದಾನನೆನಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಪಾಪವನ್ನು ನಿಮಿತ್ತಮಾಡಿಕೊಂಡು ನರಕಕ್ಕೂ ಪುಣ್ಯಪಾಪಗಳು ಸಮನಾಗಿದ್ದರೆ ಅದಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಮನುಷ್ಯಲೋಕಕ್ಕೂ ಈ ಉದಾನನೇ ಜೀವನವನ್ನು ಒಯ್ಯುತ್ತಾನೆ.

ಆದಿತ್ಯೋ ಹ ವೈ ಬಾಹ್ಯಃ ಪ್ರಾಣ ಉದಯತೇಷ ಹೈನಂ ಚಾಕ್ಷುಷಂ
ಪ್ರಾಣಮನುಗೃಹ್ಣಾನ್ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ಯಾ ದೇವತಾ ಸೈಷಾ ಪುರುಷಶ್ಚಾಪಾನ-
ಮವಪ್ಪ್ರಾಂತರಾ ಯದಾಕಾಶಃ ಸ ಸಮಾನೋ ವಾಯುರ್ವಾನ್ ತೇಜೋ ಹ ವಾ
ಉದಾನಃ | ತಸ್ಮಾದುಪಶಾಂತತೇಜಾಃ ಪುನರ್ಭವಮಿಂದ್ರಿಯೈರ್ಮನಸಿ ಸಂಪದ್ಯ
ಮಾನ್ಯಃ ||

ಪ್ರಾಣನಾಮಕನಾದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೇ ಶರೀರದ ಹೊರಗೆ ಸೂರ್ಯನಲ್ಲಿದ್ದು, ಸೂರ್ಯನೆಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳವನಾಗಿ ಉದಯಿಸುತ್ತಾನೆ. ಸೂರ್ಯನಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಣನೇ ಆ ಸೂರ್ಯನೊಂದಿಗೆ ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿದ್ದು, ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಣವಾಯುವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾನೆ. ಶರೀರದ ಹೊರಗೆ ಪೃಥಿವಿಯನ್ನು ಧರಿಸುವ ಅಪಾನನಾಮಕನಾದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೇ, ಆ ಪೃಥಿವಿಯೊಂದಿಗೆ ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ಅಪಾನವಾಯುವಿನಲ್ಲಿದ್ದು, ಅಪಾನವಾಯುವನ್ನು ಧರಿಸಿ ದೇಹದೊಳಗಿದ್ದಾನೆ. ದ್ಯಾವಾ ಪೃಥಿವಿಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶವನ್ನು ಧರಿಸುವ ಸಮಾನನೆಂಬ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೇ ಆ ಆಕಾಶದೊಂದಿಗೆ ಶರೀರದಲ್ಲಿದ್ದು, ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ ಸಮಾನವನ್ನು ಧರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಹೊರಗಿನ ವಾಯುವಿಗೆ ಧಾರಕನಾದ ವ್ಯಾನನಾಮಕ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೇ ವಾಯುವಿನೊಂದಿಗೆ ದೇಹದೊಳಗಿದ್ದು, ದೇಹದೊಳಗಿನ ವ್ಯಾನವಾಯುವನ್ನು ಧರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಶರೀರದ ಹೊರಗೆ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಧರಿಸುವ ಉದಾನನಾಮಕ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೇ ಆ ತೇಜಸ್ಸಿನೊಂದಿಗೆ ಶರೀರದಲ್ಲಿದ್ದು, ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ ಉದಾನವಾಯುವನ್ನು ಧರಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂಬುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವೆ. ತೇಜಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವ ಉದಾನನೇ ಆ ತೇಜಸ್ಸಿನೊಂದಿಗೆ ಶರೀರದಲ್ಲಿದ್ದು, ಜೀವಿಗಳ ಜೀವನಕಾರಣವಾಗಿ ಇರುವುದರಿಂದಲೇ, ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನ ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ ತೇಜಸ್ಸು ಆರಿಹೋದರೆ ಆಗ ಉದಾನವಾಯುವು ಹೊರಟುಹೋದನೆಂದು ಊಹಿಸಿ, ಮನಸ್ಸಿನೊಡನೆ ಬೆರೆತು ಲೀನವಾದ ಇಂದ್ರಿಗಳೊಂದಿಗೆ ಆ ಮನುಷ್ಯನು ಜನ್ಮಾಂತರ ಪಡೆಯುವನು, ಅಂದರೆ ಮರಣಹೊಂದುವನೆಂದು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಜನರು ಊಹಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಯಚ್ಚತ್ತಸ್ತೇನೈಷ ಪ್ರಾಣಮಾಯತಿ । ಪ್ರಾಣಶ್ವೇಜಸಾ ಯುಕ್ತಃ ಸಹಾತ್ಮನಾ
ಯಥಾಸಂಕಲ್ಪಿತಂ ಲೋಕಂ ನಯತಿ । ಯ ಏವಂ ವಿದ್ವಾನ್ ಪ್ರಾಣಂ ವೇದ ನ
ಹಾಸ್ಯ ಪ್ರಜಾ ಹೀಯತೇಽಮೃತೋ ಭವತಿ । ತದೇಷ ಶ್ಲೋಕಃ ।

ಉತ್ತತ್ತಿಮಾಯತಿಂ ಸ್ಥಾನಂ ವಿಭುತ್ವಂ ಚೈವ ಪಂಚಧಾ ।
ಅಧ್ಯಾತ್ಮಂ ಚೈವ ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ವಿಜ್ಞಾಯಾಮೃತಶ್ಚತೇ ॥
ವಿಜ್ಞಾಯಾಮೃತ ಮಶ್ನುತ ಇತಿ ॥

॥ ಇತಿ ತೃತೀಯ ಪ್ರಶ್ನ ಪ್ರತಿವಚನಮ್ ॥

ಜೀವನು ಮರಣಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಆಲೋಚಿಸುವನೋ, ತದ್ವಿಷಯಕವಾದ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಅವನು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾನೆ. ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ತನ್ನ ಉದಾನರೂಪದಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು, ಪರಮಾತ್ಮನೊಂದಿಗೆ ಆ ಜೀವನನ್ನು ಹೊತ್ತು, ಆ ಜೀವನಿಂದ ಸಂಕಲ್ಪಿತವಾದ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಕೊಂಡೊಯ್ಯುವನು. ಯಾರು ಇಂಥ ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೋ ಅವನಿಗೆ ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದ ಸಂತತಿಯೂ, ಮರಣಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷವೂ ಲಭಿಸುವುದು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯದ ಸಮತಿಯೂ ಇದೆ - 'ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ಉತ್ತತ್ತಿಯನ್ನೂ, ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಅವನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನೂ, ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಅವನ ಇರುವಿಕೆಯನ್ನೂ, ಪ್ರಾಣಾಪಾನಾದಿ ಐದುವಿಧ ರೂಪ ಸ್ವೀಕಾರವನ್ನೂ, ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ಮತ್ತು ಬಾಹ್ಯಧಾರಕತ್ವವನ್ನೂ, ಶರೀರದಿಂದ ಉತ್ಕ್ರಮಣವನ್ನೂ ಯಾರು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೋ ಅವನು ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. (ಸಂಗ್ರಹ)

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಮೂರನೆಯ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರದ ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದ ಮುಗಿಯಿತು ॥

ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಲ್ಲಿ ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪಃ - “ಅಯಮೇವ ನಾಸ್ತೋಪಾಸ್ಯಂ ಮಧ್ಯಮಃ ಪ್ರಾಣಃ” ಇತಿ
ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕವಾಕ್ಯಾತ್ ತಸ್ಯೈವ ಮಧ್ಯಮತ್ವಂ ಚ । ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವಂ ಚಾವಿರುಷ್ಣಂ
ತಸ್ಯ ।

ಅಥೇಮಮೇವ ನಾಪೋದ್ಯೋಽಯಂ ಮಧ್ಯಮಃ ಪ್ರಾಣ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕವಾಕ್ಯದಿಂದಲೂ ಕೂಡ ಆ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೇ ಹೃದಯಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವನ್ನು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಹೇಳುವುದು ವಿರುದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ವಿವರಣೆ - ಕಥಂ ಚಾನ್ಯಥಾ ಕಾಮಾದೀನಾಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಮಹಿಮಾನಾಂ ಸ್ತ್ರೀಮಾತ್ರಾದಿಕಂ ದೇವತೋಚ್ಚತೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ಚೈತತ್ |

ಅಮೃತ ಸ್ತ್ರೀ ಸತ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ವಾಯು ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಸರಸ್ವತಿ ಪಾರ್ವತಿ ಬ್ರಹ್ಮ ಇತ್ಯಾದಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಹೇಳದಿದ್ದರೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ ಮೊದಲಾದವರಿಗೆ ಕೇವಲ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಮೊದಲಾದವರು ನಿಯಾಮಕರು ಎಂದು ಹೇಳಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ ? ವಾಯು ಲಕ್ಷ್ಮಿ ಮುಂತಾದವರಿಗೆ ಇತರರಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿದೆ ಎಂಬ ವಿಷಯವು ಪ್ರಮಾಣಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ

'ಆತ್ಮಾದೇವಾನಾಂ ಭುವನಸ್ಯಗರ್ಭಃ' 'ಆತ್ಮತೇ ವಾತಃ' 'ಇಂದ್ರೋ ವೈ ದೇವಾನಾಮೋಜಿಷ್ಠಃ' 'ಬ್ರಹ್ಮಾದೇವಾನಾಂ ಪ್ರಥಮಃ ಸಂಬಭೂವ' 'ಅಯಂ ವಾ ವ ಶಿಶುರ್ಯೋಽಯಂ ಮಧ್ಯಮಃ ಪ್ರಾಣಃ' 'ತಮೇತಾಃ ಸಪ್ತಾಕ್ಷಿಯ ಉಪತಿಷ್ಠಂತೇ' 'ತದ್ ಯಾ ಇಮಾ ಆಕ್ಷನ್ ಲೋಹಿನ್ಯೋ ರಾಜಯಸ್ತಾಭಿರೇನಂ ರುದ್ರೋಽನ್ವಾಯತ್ತೋ ಯಚ್ಚಕ್ಷಂ ತೇನೇಂದ್ರಃ'

ಲೋಕವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ವಾಯುವು ದೇವತೆಗಳ ನಿಯಾಮಕ ಇಂದ್ರನೇ ! ವಾಯುವು ನಿನಗೆ ನಿಯಾಮಕ. ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಆತಿ ಹೆಚ್ಚು ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು. ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನು ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಹುಟ್ಟಿದವನು. ಈ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಮಗನು. ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನನ್ನು ಈ ಏಳು ದೇವತೆಗಳೂ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿರುವ ಕೆಂಪುರೇಖೆಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ರುದ್ರನು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನನ್ನು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿರುವ ಬಿಳಿಯಾದ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಇಂದ್ರನು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನನ್ನು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

ಅಶ್ವಮೇದಃ ಕೃತುಶ್ರೇಷ್ಠೋ ಜ್ಯೋತಿಃ ಶ್ರೇಷ್ಠೋ ದಿವಾಕರಃ |

ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋ ದ್ವಿಪದಾಂ ಶ್ರೇಷ್ಠೋ ದೇವಶ್ರೇಷ್ಠಸ್ತು ಮಾರುತಃ |

ವಾಯುಭೀಮೋ ಭಮನಾದೋ ಮಹಾಜಾಃ |

ಸರ್ವೇಷಾಂ ಚ ಪ್ರಾಣಿನಾಂ ಪ್ರಾಣಭೂತಃ |

ಅನಾವೃತ್ತಿದೇಹಿನಾಂ ದೇಹಪಾತೇ

ತಸ್ಮಾದ್ ವಾಯುದೇವದೇವೋ ವಿಶಿಷ್ಠಃ |

ಕ್ರತುಂ ಸಚಂತ ಮಾರುತಸ್ಯವೇಧಸಃ |

ಅಶ್ವಮೇಧವು ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠ, ಜ್ಯೋತಿಗಳಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನು ಶ್ರೇಷ್ಠ. ಎರಡು ಕಾಲಿನ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಣ ಶ್ರೇಷ್ಠ. ಹಾಗೆಯೇ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ವಾಯುವು ಶ್ರೇಷ್ಠ. ವಾಯುವು ಭಯಂಕರ, ಭಯಂಕರ ಗರ್ಜನೆ ಮಾಡುವವನು. ಮಹಾಬಲಶಾಲಿ, ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಪ್ರಾಣಪ್ರದ. ದೇಹಿಗಳ ದೇಹವು ಬೀಳಲು ವಾಯುವೇ ಕಾರಣ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಾಯುವು ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಭು. ಅವರಿಗಿಂತ ಉತ್ತಮ. ವರುಣಾದಿ ದೇವತೆಗಳು ವಾಯುದೇವರ ಪ್ರೀತಿಗಾಗಿ ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿದರು.

'ವಾಯೋರಾತ್ಮಾನಂ ಕವಯೋ ನಿಚ್ಯುತಃ' 'ಆತ್ಮತಃ ವಿಷ್ವಪ್ರಾಣೋ ಜಾಯತೇ' 'ಯೋ ವಾಯೌ ತಿಷ್ಠನ್' 'ದೇವಾನಾಂ ದೇವತಾ' 'ವಾಯುರ್ವಾಯೋರ್ದೇವೋ ಜನಾರ್ದನಃ' 'ಸ ಪ್ರಾಣ ಮಸೃಜತ ಪ್ರಾಣಾಚ್ಛ್ರದ್ಧಾಮ್' 'ವಿತಸ್ತಾಜ್ಜಾಯತೇ ಪ್ರಾಣಃ'

ರುದ್ರಂ ಸಮಾಶ್ರಿತಾ ದೇವಾ ರುದ್ರೋ ಬ್ರಹ್ಮಾಣಮಾಶ್ರಿತಃ |

ಬ್ರಹ್ಮಾಮಾಮಾಶ್ರಿತೋ ನಿತ್ಯಂ ನಾಹಂ ಕಂಚಿದುಪಾಶ್ರಿತಃ |

ಇತ್ಯಾದಿಷು ಸರ್ವತ್ರ |

ಜ್ಞಾನಿಗಳು ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ವಾಯುವಿನ ಪ್ರಭುವೆಂದು ತಿಳಿದು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟುತ್ತಾನೆ. ವಿಷ್ಣುವು ವಾಯುವಿನಲ್ಲಿದ್ದು ನಿಯಾಮಕನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ನಿಯಾಮಕ ವಾಯು. ವಾಯುವಿಗೆ ನಿರ್ಮಾಯಕ ವಿಷ್ಣು. ವಿಷ್ಣುವು ಪ್ರಾಣನನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. ಅನಂತರ ಭಾರತಿಯನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಹುಟ್ಟುತ್ತಾನೆ. ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ರುದ್ರನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದ್ದಾರೆ. ರುದ್ರನು ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಚತುರ್ಮುಖನು ಯಾವಾಗಲೂ ನನ್ನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದ್ದಾನೆ. ನಾನು ಯಾರನ್ನೂ ಆಶ್ರಯಿಸಿಲ್ಲ. ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಕಡೆ ವಾಯು ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳು ಅಧಿಕಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವರೆಂದು ವರ್ಣಿತರಾಗಿರುವರು.

ಶ್ರಿಯಃ ಪ್ರಸಾದಂ ಸ ಕುಶೇಶಯೇಶಯಃ

ಶ್ರಿತಃ ಸ ಚಿಂತ್ಯ ಪ್ರಶಶಂಸ ಶೌರಿಮ್ | ಇತ್ಯಾದಿ ಚ |

ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವವ ಚತುರ್ಮುಖ. ಅವನು ಯಾವ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದನೋ ಆ ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಧ್ಯಾನ ಮಾಡಬೇಕು. ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳು ಕೂಡ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಿಗಿಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠಳೂ, ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಿಯಳೂ ಆಗಿರುವಳೆಂದು ಹೇಳುತ್ತವೆ.

ಶಾಕಲ್ಯೇತಿ ಹೋವಾಚ ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯಃ | ತ್ವಾಂ ಸಿದ್ಧ್ವ ಇಮೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ
ಅಂಗಾರಾವಕ್ರಯಣಮಕ್ರತ್ನಾ ಇತಿ |

ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯರು ಹೇಳಿದರು ಶಾಕಲ್ಯ. ಈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ನಿಮ್ಮನ್ನು ಕಿಡಿಗಳನ್ನು ಅತ್ತಿತ್ತ ಚೆಲ್ಲುವ ಕೊಳ್ಳಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ ಎಂದು ನನಗೆ ಅನಿಸುತ್ತದೆ. ಪಾಪ, ಅದು ನಿಮಗೆ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲ.

ಈ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದ ವಾದಕ್ಕೆ ನಿಂತು ನೀವು ಬಹಳ ಅಬದ್ಧ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಿದ್ದೀರಿ. ಕಿಡಿ ಉಗುಳುತ್ತ ಉರಿವ ಕೊಳ್ಳಿಯಂತೆ ಆಗಿರುವಿರಿ. ಆದರೆ ಉರಿವ ಕೊಳ್ಳಿ ಕಿಡಿಗಳನ್ನುಗುಳುತ್ತ ಜ್ವಲಿಸಿದರೂ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ತಾನೇ ನಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಬೇಡ, ಸಾಕು ಎಂದು ದಯೆಯಿಂದ ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯರು ಹೇಳಿದರು.

ಅಕ್ರತಾಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪುನಃ ದಯೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.

ಕುವಿದಂಗ ಎಂಬ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪಃ - ಕುವಿದಜ್ಞೇತ್ಯಾದೌ ಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ | ತಥಾಹಿ - ಪುರಾ ಕಚಿಛೇ
ನಮಸ್ಕಾರಾದಿನಾ ವೃದ್ಧಾಸ್ಸಂತೋ ದೇವಾ ರಾಗಾಯವಯಶ್ಯುನ್ಯಾ ಆಸನ್ತೇ | ವಾಯವೇ ಜ್ಞಾನಿನ
ಬಾಧಿಭಿಃ ಶರಣಾರ್ಯಮಿತಾಯಾಽವಾಸಯನ್ ಸ್ವಬುದ್ಧಿಂ ಸೂರ್ಯಣ ಸಹ | 'ಉಪ ಪ್ರಕಾಶನೇ'
ಇತಿ ಧಾತೌರ್ಬುದ್ಧಿಃ ಕೃಷಾಶಬ್ದೋಕ್ತಾ | ವಾಯುಮುದಿಶ್ಯ ಬುದ್ಧಿಮಾವಾಸಯಂತಿತ್ಯರ್ಥಃ
ತಸ್ಮಾದ್ವಾಯುರಪಿ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಪ್ರತಿವಿಧೀಯತೇ |

ಬುಗ್ವೇದದಲ್ಲಿರುವ 'ಕುವಿದಂಗ' ಇತ್ಯಾದಿ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಲ್ಲಿಯೇ ಇದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. 'ಕುವಿದಂಗ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು - ಪುರಾ =

ಹಿಂದೆ, ಕುವಿತು = ರಹಸ್ಯಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ, ಏ = ಯಾವ ದೇವತೆಗಳು, ನಮಸಾ = ನಮಸ್ಕಾರ
ಮೊದಲಾದ ಉಪಾಸನೆಯಿಂದ, ವೃದ್ಧಾಸಃ = ಜ್ಞಾನಾದಿಗುಣದಿಂದ ಅಭಿವೃದ್ಧರಾದರೋ,
ಅನವಧ್ಯಾಸಃ = ರಾಗಾದಿಮೋಷಗಳಿಂದ ರಹಿತರಾದರೋ, ಅಂಥ ದೇವತೆಗಳು, ವಾಯುವೇ =
ವಾಯುದೇವನನ್ನು ಕುರಿತು, ಬಾಧಿತಾಯ = ಸಂಸಾರಬಾಧೆಯಿಂದ ಶರಣಾಗತರಾದ, ಉಷಸಂ
= ತಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು, ಸೂರ್ಯೇಣ ಸಃ = ಸೂರ್ಯನೊಂದಿಗೆ, ಆವಾಸಯನ್ =
ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿದರು.

‘ಉಷಸಂ’ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಎಂದರ್ಥ. ‘ಉಷ ಪ್ರಕಾಶನೇ’ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ
ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಅರ್ಥವು ದೊರೆಯುತ್ತದೆ. ವಾಯುದೇವರನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ತಮ್ಮ
ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿದರು ಎಂಬುದು ಇದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಾಯುದೇವರೂ
ಕೂಡ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯರಾಗುತ್ತಾರೆಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಾದಿಗಳ ಲಕ್ಷಣ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪಃ - ಶಬ್ದಾದೇವ ಪ್ರಮಿತಃ ॥ ಎವಮಾಗಮನಿರ್ಣಯಃ । एवं
पूर्वपूर्वबलीयोभिः श्रुत्यादिभिरागमार्थनिर्णयः ।

श्रुतिर्नाम समुद्दिष्टं लिङ्गं तल्लक्षणं स्मृतम् ।

पदानि निरपेक्षाणि वाक्यं प्रकरणं तथा ॥

एकस्य प्रतिपत्त्यङ्गवचनं स्थानमुच्यते ।

अन्यत्र तत्समोक्तिस्तु समाख्यास्थानमेव च ॥

अध्यायादिप्रबन्धास्तु प्रभेदा आगमस्य च” इति सम्प्रदायविद्वचनादेतेषां
भेदो वेदितव्यः ॥

ವಾಮನಶ್ರುತಿಯ ಆಧಾರದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಹೃದಯಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಉಪಾಸ್ಯ-
ನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳಿಗಿಂತಲೂ
ಶ್ರುತಿಯು ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಸ್ಕಂದವಚನವಿದೆ -

ಶ್ರುತಿ, ಲಿಂಗ, ಸಮಾಖ್ಯಾ, ವಾಕ್ಯ, ಪ್ರಕರಣ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯವುಗಳು ಮುಂದಿನವುಗಳಿಗಿಂತ ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿವೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಆಗಮದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಣಯ ಮಾಡಬೇಕು.

ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು -

ಶ್ರುತಿನಾಮ ಸಮುದ್ದಿಷ್ಟಂ ಲಿಂಗಂ ತಲ್ಲಕ್ಷಣಂ ಸ್ತೂತಮ್ |
ಪದಾನಿ ನಿರಪೇಕ್ಷಾಣಿ ವಾಕ್ಯಂ ಪ್ರಕರಣಂ ತಥಾ ||

ಹೆಸರನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುವುದು ಶ್ರುತಿ. ಆ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಅಸಾಧಾರಣಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಲಿಂಗ. ನಿರಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಅನೇಕ ಪದಗಳ ಸಮುದಾಯವೇ ವಾಕ್ಯ, ಅನೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳ ಸಮುದಾಯವೇ ಪ್ರಕರಣ. ಒಂದು ತತ್ವದ ನಿರ್ಣಯಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾದ ವಚನವು ಸ್ಥಾನ. ಬೇರೆಕಡೆ ಅದಕ್ಕೆ ಸಂವಾದಿಯಾದ ವಚನವು ಸಮಾಖ್ಯಾ. ಹೀಗೆ ಆಗಮದ ಪ್ರಭೇದವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಸಂಪ್ರದಾಯತೀತದವರ ಮಾತಿನ ಆಧಾರದಿಂದ ಇವುಗಳಲ್ಲಿರುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು.

ವಿಶೇಷ ವಿಚಾರ - ಬಿಳಿಯ ಬಟ್ಟೆ ತೊಟ್ಟವನು ಯಾವಾಗ ಬರುತ್ತಾನೆ? ಎಂದುಪ್ರಶ್ನಿಸದರೆ ಕೂಡಲೇ ಶಾಬ್ದಬೋಧ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ದೇವದತ್ತನು ಯಾವಾಗ ಬರುತ್ತಾನೆ ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ ಕೂಡಲೇ ಶಾಬ್ದಬೋಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಬಲವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತ ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವ ಎಂಬ ಅಸಾಧಾರಣ ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತ ವಾಮನಶಬ್ದವನ್ನು ಹೇಳಿದಾಗ ಕೂಡಲೇ ಶಾಬ್ದಬೋಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಾಮನ- ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ. ಇದರ ಆಧಾರದಿಂದ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಉಪಾಸ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಾಕ್ಯವು ದುರ್ಬಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅನೇಕ ಪದಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಶಾಬ್ದಬೋಧವನ್ನು ತಂದುಕೊಳ್ಳುವುದು ಮತ್ತಷ್ಟು ವಿಳಂಬವಾಗುತ್ತದೆ. ಅನೇಕ ಪ್ರಕರಣಗಳ ಸಮುದಾಯವನ್ನು ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಸ್ಥಾನಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಶಾಬ್ದಬೋಧ ತಂದುಕೊಳ್ಳುವುದು ಇನ್ನಷ್ಟು ವಿಳಂಬವಾಗುತ್ತದೆ. ಬೇರೆ ಶ್ರುತಿಯ ಸಂವಾದವನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದು ಮತ್ತೂ ಕಷ್ಟ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಮುಂದಿನವುಗಳು ಹಿಂದಿನವುಗಳಿಗಿಂತ ದುರ್ಬಲವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಸಮಾಖ್ಯೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಒಂದು ವಿಮರ್ಶೆ

ಪ್ರತಿರ್ಲಿಂಗಂ ಸಮಾಖ್ಯಾ ಚ ವಾಕ್ಯಂ ಪ್ರಕರಣೇ ತಥಾ |

ಪೂರ್ವಪೂರ್ವಂ ಬಲೀಯಃ ಸ್ವಾದೇವಮಾಗಮನೀರ್ಯಃ ||

ಆಶಂಕೆ - ಈ ಸ್ವಾಂದ ಪುರಾಣದ ವಚನವನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ಶ್ರುತಿಗಿಂತಲೂ ಲಿಂಗವು, ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ಸಮಾಖ್ಯೆಯು, ಸಮಾಖ್ಯೆಗಿಂತಲೂ ವಾಕ್ಯವು, ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪ್ರಕರಣವು ದುರ್ಬಲವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಸಮಾಖ್ಯೆಯು ಪ್ರಕರಣಕ್ಕಿಂತಲೂ ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದೇ ಸಿದ್ಧಾಂತ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಸಮಾಖ್ಯೆಯನ್ನು ಸ್ವಾಂದ ಪುರಾಣದ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯದ್ದಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕಿತ್ತು. ಶ್ರುತಿ ಹಾಗೂ ಲಿಂಗಗಳ ಅನಂತರ ಏಕೆ ಹೇಳಿದರು ? ಶ್ರುತ್ಯಂತರ ಸಂವಾದವನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದು ಪ್ರಕರಣಕ್ಕಿಂತಲೂ ಕಠಿಣವಾದ್ದರಿಂದ ಸಮಾಖ್ಯೆಯು ಪ್ರಕರಣಕ್ಕಿಂತಲೂ ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದು ಅನುಭವಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಹಾಗಿದ್ದಾಗ ಸಮಾಖ್ಯೆಯನ್ನು ವಾಕ್ಯ ಹಾಗೂ ಪ್ರಕರಣಕ್ಕಿಂತಲೂ ಬಲಿಷ್ಠವೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮೂರನೆಯ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಸಮಾಖ್ಯೆಯನ್ನು ಸೇರಿಸಿದ್ದು ತಪ್ಪಲ್ಲವೇ ?

ಸಮಾಧಾನ - ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. ಸಮಾಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಕ್ರಮವು ಅವಿವಕ್ಷಿತವೆಂದು. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಸಮಾಖ್ಯಾ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು 'ಪ್ರಕರಣಂ' ಎಂಬ ಪದದ ಅನಂತರ ಅನ್ವಯ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಆಗ ಸಮಸ್ಯೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಕರಣಕ್ಕಿಂತಲೂ ಸಮಾಖ್ಯೆಯೇ ದುರ್ಬಲವೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ.

ಆಶಂಕೆ - ಹೀಗೆ ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳಿದರೆ, 'ಪೂರ್ವಪೂರ್ವಂ ಬಲೀಯಃ ಸ್ವಾತ್ ಏವಮಾಗಮನೀರ್ಯಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಅಸ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಹಿಂದಿನದ್ದೇ ಪ್ರಬಲವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದಕ್ಕೂ ಅನ್ವಯವಾಗುವಂತೆ ಈ ವಚನ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಕ್ರಮವು ಅವಿವಕ್ಷಿತವೆಂದರೆ 'ಪೂರ್ವಪೂರ್ವಂ ಬಲೀಯಃ' ಎಂಬ ಮಾತಿಗೆ ಸ್ವಾರಸ್ಯವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಅಲ್ಲವೇ ?

ಸಮಾಧಾನ - ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಸಮಾಧಾನ ಒಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ, ಮತ್ತೊಂದು ರೀತಿಯ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಹೀಗೆ ಹೇಳಬಹುದು - ಸಮಾಖ್ಯೆಯು ಅನೇಕವಿಧವಾಗಿದೆ. ನಾಮಸಮಾಖ್ಯೆ, ಲಿಂಗಸಮಾಖ್ಯೆ, ವಾಕ್ಯಸಮಾಖ್ಯೆ, ಪ್ರಕರಣಸಮಾಖ್ಯೆ ಎಂದು. ಈ ವೈವಿಧ್ಯವು ಸಮಾಖ್ಯೆ ಬಿಟ್ಟು ಇತರ ಪ್ರಮಾಣಗಳಲ್ಲಿರುವುದಿಲ್ಲ. ನಾಮಸಮಾಖ್ಯಾ ಹಾಗೂ ಲಿಂಗಸಮಾಖ್ಯಾಗಳು ವಾಕ್ಯ ಹಾಗೂ ಪ್ರಕರಣಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಪ್ರಬಲವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಆದರೆ

ಪ್ರಕರಣಸಮಾಖ್ಯಾ ಎಂಬುದು ಪ್ರಕರಣಾಕೃಂತಿಲೂ ದುರ್ಬಲವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಒಂದು ಅಪೂರ್ವ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಸ್ಥಾಪಿಸಿರುವುದಾದ ಈ ವಚನವನ್ನು ಇದೇ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾರೆಂದು ವಿವರಿಸಬಹುದು. ಹೀಗೆ ವಿವರಿಸಿದಾಗ 'ಪೂರ್ವಪೂರ್ವಂ ಬಲೀಯಃ ಸ್ಯಾತ್' ಎಂಬ ಮಾತಿಗೂ ಸ್ವರಸವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ವಿವರಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ.

'ನಮೋ ಯುವಭ್ಯೋ, ನಮ ಆತಿನೇಭ್ಯಃ' ಎಂಬ ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಮಾತಿಗೆ 'ನಮ ಆವಬುಭ್ಯಃ' ಎಂಬ ಭಾಗವತದ ವಚನವು ಸಮಾಖ್ಯಾ ಎನಿಸುತ್ತದೆ. ಇದು ನಾಮಸಮಾಖ್ಯಾ ಆಗಿದೆ. ನಮಾಸಮಾಖ್ಯೆಯು ವಾಕ್ಯ ಹಾಗೂ ಪ್ರಕರಣಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಪ್ರಬಲವೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು.

ಅಥವಾ ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವು ಅವಿವಕ್ಷಿತ ಎಂಬ ಹೇಳಿಕೆಗೆ ಸ್ವರಸವಾಗಿ ಹೀಗೂ ಅರ್ಥ ಹೇಳಬಹುದು - ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಕೆಲವೊಂದು ಮಾತುಗಳು ಮೋಹಕವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಅಯೋಗ್ಯರಿಗೆ ಅರ್ಥವಾಗಬಾರದೆಂಬ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಆಪಾತತಃ ವಿರೋಧರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಸರು ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಕೃತ ಶ್ರುತಿ, ಲಿಂಗ, ಸಮಾಖ್ಯಾ, ವಾಕ್ಯ, ಪ್ರಕರಣ ಎಂಬ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ತತ್ಪರ್ಯಾಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ, ಮುಂದೆ 'ಪೂರ್ವಪೂರ್ವಂ ಬಲೀಯಃ ಸ್ಯಾತ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಹಿಂದಿನದ್ದೇ ಪ್ರಬಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇವುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಮಾಖ್ಯೆಯ ಕ್ರಮವನ್ನು ಪುರಾಣಕಾರರು ವಿವರಿಸಿಲ್ಲ. ಅದನ್ನು ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾಕಾರರು ಸಮಾಖ್ಯಾವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವು ಅವಿವಕ್ಷಿತವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಪೂರ್ವಂ ಪೂರ್ವಂ ಬಲೀಯಃ ಸ್ಯಾತ್' ಎಂಬ ಮಾತಿಗೆ ಸಮಾಖ್ಯೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವೆಂಬುದಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಶ್ರುತಿ

ನಾಮಾತ್ಮಕವಾದ ಶಬ್ದವೇ ಶ್ರುತಿ. ದೇವದತ್ತ, ಯಜ್ಞದತ್ತ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳೇ ಶ್ರುತಿಯೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತವೆ. ವೇದದಲ್ಲಿ ಪುರುಷ, ಆತ್ಮ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಭಗವಂತನ ಶ್ರುತಿರೂಪವಾಗಿದೆ.

ಲಿಂಗ

ಅಸಾಧಾರಣಾರ್ಥಮವೇ ಲಿಂಗ. ಬಿಳಿಬಟ್ಟೆ ತೊಟ್ಟವನು, ಕುಳಿತಿರುವವನು, ಅಡುಗೆಮಾಡುವವನು ಇವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಲಿಂಗರೂಪವಾದ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿವೆ.

ಪರೋವರೀಯತ್ವ, ಸಮಸ್ತರೋಷಧಾರಕತ್ವ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ವೇದದಲ್ಲಿರುವ ಭಗವಂತನ ಅಸಾಧಾರಣಲಿಂಗಗಳು.

ವಾಕ್ಯ

ನಿರಾಕಾಂಕ್ಷವಾದ ಪದಗಳ ಸಮೂಹವೇ ವಾಕ್ಯ. ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗುವ 'ಪ್ರಾಣೇಷು ಹೃದ್ಯಂತಃ ಜ್ಯೋತಿಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಜ್ಯೋತಿ ಎಂದರೆ ಪರಮಾತ್ಮ, ಏಕೆಂದರೆ 'ಕತಮಃ ಆತ್ಮಾ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಆತ್ಮನು ಹೇಗಿದ್ದಾನೆ? ಎಂದು ಪಶ್ಚಿಸಿದರೆ, 'ಯೋಽಯಂ ವಿಜ್ಞಾನಮಯಃ ಪ್ರಾಣೇಷು ಹೃದ್ಯಂತಃ' ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ನಿರ್ಣಯಿಸಲಾಗಿದೆ. 'ಯೋಯಂ ವಿಜ್ಞಾನಮಯಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳ ಸಮೂಹವಾದ್ದರಿಂದ ಇದು ವಾಕ್ಯ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಕರಣ

ಒಂದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಅನೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳ ಗುಂಪು 'ಪ್ರಕರಣ' ಎನಿಸುತ್ತದೆ. 'ಸಃ ಯದ್ಯದೇವ ಆಸೃಜತ ತತ್ತದತ್ತುಮದ್ರಿಯತ' ಇತ್ಯಾದಿ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಲೋಕಸಂಹಾರಕತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಅನೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳ ಸಮೂಹರೂಪವಾದ್ದರಿಂದ ಇದು ಪ್ರಕರಣವಾಗಿದೆ.

ಸಮಾಖ್ಯಾ

ಮತ್ತೊಂದು ಕಡೆ ಸಮಾನವಾದ ವಚನವು 'ಸಮಾಖ್ಯಾ' ಎನಿಸುತ್ತದೆ. 'ಯ ಆತ್ಮನಿ ತಿಷ್ಠನ್ ಆತ್ಮನೋಽಂತರಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿ, 'ಯಃ ವಿಜ್ಞಾನಿ ತಿಷ್ಠನ್' ಎಂದು ಮತ್ತೊಂದು ಕಡೆ ಹೇಳಿದರೆ ಇದು ಸಮಾನವಾದ ವಚನವಾದ್ದರಿಂದ 'ಸಮಾಖ್ಯಾ' ಎನಿಸುತ್ತದೆ.

ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ವಿಚಾರವನ್ನು ಮಾಡುವ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿದೆ. ಇದು ಒಂದು ಮುಖದ ಚಿಂತನೆ ಮಾತ್ರ.

ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳ ಲಕ್ಷಣ

ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಹಿಂದಿನದ್ದೇ ಅನುಸರಣೀಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಮುಂದಿನದ್ದು ದುರ್ಬಲವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಹಿಂದಿನ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಮುಂದಿನ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಬೇಕು. ಪ್ರಕೃತ ವಾಮನಶ್ರುತಿಯು

ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವ ಎಂಬ ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ವಾಮನಶ್ರುತಿಗೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವಲಿಂಗವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕು.

ನಿರವಕಾಶವೇ ಪ್ರಬಲ

ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಶ್ರುತಿ, ಲಿಂಗ, ಪ್ರಕರಣ, ವಾಕ್ಯ, ಸಮಾಖ್ಯಾ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನದ್ದೇ ಪ್ರಬಲವಾಗಿರುತ್ತವೆ ಎಂಬುದು ಸಾಮಾನ್ಯ ನಿಯಮ. ಒಂದುವೇಳೆ ಲಿಂಗವು ನಿರವಕಾಶವಾಗಿ, ಶ್ರುತಿಯು ಸಾವಕಾಶವಾದರೆ ಲಿಂಗವೇ ಬಲಿಷ್ಠವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಇದರಂತೆ ಶ್ರುತಿ, ಲಿಂಗ, ವಾಕ್ಯ, ಪ್ರಕರಣ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿ, ಸಮಾಖ್ಯೆಯು ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದ್ದರೆ. ಇವೆಲ್ಲಕ್ಕಿಂತ ಸಮಾಖ್ಯೆಯೇ ಪ್ರಬಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಐದರಲ್ಲಿ ಯಾವುದು ನಿರವಕಾಶವೋ, ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು.

ಪ್ರಕೃತ ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವ ಎಂಬ ಲಿಂಗವು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಲ್ಲಿ ನಿರವಕಾಶವಾಗದ ಕಾರಣ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೇ ಸಾವಕಾಶವಾದ ಕಾರಣ ಲಿಂಗವನ್ನು ನಿರವಕಾಶತ್ವೇನ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಾಮಾನ್ಯನಿಯಮದಂತೆ ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಾಮನಶ್ರುತಿಯೇ ಪ್ರಬಲವೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. (ಸಂಗ್ರಹ)

ಶ್ರೀಮಜ್ಜಯತೀರ್ಥಭಿಕ್ಷುಗಳಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಅಧಿಕರಣ ಸಂಗತ್ಯಾದಿ ವಿಚಾರ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ॥ ಶಬ್ದಾದೇವ ಪ್ರಮಿತಃ ॥ ೧-೩-೨೪ ॥

ಅತ್ರ ಪ್ರೇರಕತ್ವಸಾಮ್ಯೇನ ಭಗವತಿ ವಾಯೌ ಚ ಸಾಧಾರಣಸ್ಯೇಶಾನನಾಭೌ ವಿಷ್ಣೌ
ಸಮನ್ವಯಪ್ರತಿಪಾದನಾದಸ್ತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಾದಿಸಂಕ್ರಾಂತಿಃ । ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಸಂಕ್ರಾಂತಿಂ ವಿಷಯಸಂಶಯೌ ಚ
ಸೂಚಯತಿ - ವಿಷ್ಣುರೇವೇತಿ ॥

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಈಶಾನ' ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕಶಬ್ದವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ವಾಯು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರೇರಕತ್ವಧರ್ಮವು ಸಮಾನವಾಗಿ

ಶ್ರುತವಾದ್ದರಿಂದ 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದವು ಉಭಯಸಾಧಾರಣವಾಯಿತು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಶಾಸ್ತ್ರಸಂಗತಿ, ಅಧ್ಯಾಸಂಗತಿ, ಪಾದಸಂಗತಿಗಳಿರುತ್ತವೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಶ್ರುತಿಸಂಗತಿ, ಅಧಿಕರಣಸಂಗತಿ ಹಾಗೂ ವಿಷಯ ಸಂಶಯಗಳನ್ನು ಸೂಚನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ವಿಷ್ಣುರೇವ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ.

ಈಶಾನಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಯೇ ಜಿಜ್ಞಾಸು

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - 'अथातो ब्रह्मजिज्ञासा' इति जिज्ञास्यत्वं विष्णोरुक्तम्।
तज्जिज्ञास्यत्वमीशानस्य काठके प्रतीयते ।

'ಅಥಾತೋ ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸಾ' ಎಂಬ ಪ್ರಥಮಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಯಿತು. ಆದರೆ ಕಾಠಕದಲ್ಲಿ 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ-ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಷಯವಾಕ್ಯ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - 'अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषो मध्य आत्मनि तिष्ठति । ईशानो भूतभव्यस्य' इत्युक्त्वा 'ऊर्ध्वं प्राणम्' इत्यादौ 'विश्वेदेवा उपासते' इति जिज्ञासोपासनायोरैक्यात् ।

'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷೋ ಮಧ್ಯೇ ಆತ್ಮನಿ ತಿಷ್ಠತಿ । ಈಶಾನೋ ಭೂತಭವ್ಯಸ್ಯ' 'ಅಂಗುಷ್ಠಪ್ರಮಾಣವುಳ್ಳ ಭೂತಭವಿಷ್ಯತ್ಕಾಲೀನವಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಪ್ರೇರಣೆ ಮಾಡುವ ದೇಹದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವವನೇ ಈಶಾನಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನು' ಎಂದು ಹೇಳಿ ಮುಂದೆ 'ಊರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರಾಣಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಆ ಈಶಾನನನ್ನು 'ವಿಶ್ವೇದೇವಾಃ ಉಪಾಸತೇ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಸರ್ವದೇವತೆಗಳೂ, ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಜಿಜ್ಞಾಸೆಗೂ, ಉಪಾಸನೆಗೂ ಐಕ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಇಂತಹ ಈಶಾನನನ್ನೇ ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು.

ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಹಾಗೂ ಉಪಾಸನೆ ಎರಡೂ ಒಂದೇ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಶ್ರವಣಾದಿರೂಪವಿಚಾರೋ ಹಿ ಜಿಜ್ಞಾಸೋಚ್ಯತೇ । ಉಪಾಸನಾ ಚ ಸೇವ ।

ಶ್ರವಣಾದಿರೂಪ ವಿಚಾರಣೆ ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಉಪಾಸನೆಯೂ ಶ್ರವಣಾದಿರೂಪದ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯಾದ್ದರಿಂದ, ಉಪಾಸನೆಗೆ ಹಾಗೂ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಗೆ ಏಕೈಕವಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಉಪಾಸನೆಯು ಎರಡು ವಿಧ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಯದಾಹುಃ ।

‘ಸೋಪಾಸನಾ ಚ ದ್ವಿವಿಧಾ ಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸಸ್ವರೂಪಿಣಿ ।

ಧ್ಯಾನರೂಪಾ ಪರಾ ಚೈವ ತದಕ್ಷಂ ಧಾರಣಾದಿಕಮ್ ॥’ ಇತಿ ।

ಉಪಾಸನೆಯು ಜಿಜ್ಞಾಸಾರೂಪವಾಗಿಯೇ ಇದೆ ಎನ್ನಲು ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ಮಾತೇ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ. ‘ಸೋಪಾಸನಾ ಚ ದ್ವಿವಿಧಾ ಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸಸ್ವರೂಪಿಣೀ । ಧ್ಯಾನರೂಪಾ ಪರಾ ಚೈವ ತದಂಗಂ ಧಾರಣಾದಿಕಮ್’ ಉಪಾಸನೆ ಎರಡು ಪ್ರಕಾರದಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ, ಒಂದು ಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸ ರೂಪವಾದದ್ದು, ಮತ್ತೊಂದು ಯಮ, ನಿಯಮ ಪ್ರಾಣಾಯಾಮಾದಿ ಅಂಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಧ್ಯಾನರೂಪವಾದದ್ದು.

ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತತ್ವಕ್ಕೆ ವಿಷಯನಾದ ಈಶಾನನೇ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ವಿಷಯ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಸ ಚ ಯದಿ ವಿಷ್ಣೋರನ್ಯಃ ಸ್ಯಾತ್ತದಾ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವಂ ಚಾನ್ಯಸ್ಯೈವ ಪ್ರಸಜತೇ ? ಇತ್ಯವಶ್ಯಂ ನಿರ್ಣಯಃ । ಸ ಇಶಾನೋಽತ್ರ ವಿಷಯಃ ।

ಹೀಗೆ ಉಪಾಸನೆಗೆ ಅಂದರೆ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಗೆ ವಿಷಯನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯವನಾದರೆ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತತ್ವವೂ ಕೂಡ ಅವನಲ್ಲೇ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತತ್ವವು ಯಾರ ಧರ್ಮವೆಂದು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ವಿವರಣೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತತ್ವಕ್ಕೆ ವಿಷಯನಾದ ಈಶಾನನೇ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ವಿಷಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

ಅಧಿಕರಣದ ಸಂದೇಹ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - किं विष्णुर्वायुर्वेति सन्देहः । प्रागुक्तसाधारण्यमेव सन्देहबीजमिति भावः ।

'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೋ ಅಥವಾ ವಾಯುವೋ ? ಎಂದು ಸಂದೇಹ. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರೇರಕತ್ವಧರ್ಮವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದೇ ಸಂದೇಹಕ್ಕೆ ಕಾರಣ.

ಗರ್ಭಸ್ತಾವದಿಂದಲೇ ರುದ್ರನು ವಿವಕ್ಷಿತನಲ್ಲ

तत्त्वप्रकाशिका - ईशानशब्दस्य रुद्रे प्रसिद्धावपि तद्विषयसंशयः सर्वदेवोपास्यत्वलिङ्गभिः गर्भसावेणैव निवृत्तः ।

ವಸ್ತುತಃ 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದವು ರುದ್ರದೇವರಲ್ಲೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ರುದ್ರವಿಷಯಕವಾದ ಸಂಶಯವನ್ನೂ ಕೂಡ ತೋರಿಸಬೇಕಿತ್ತಲ್ಲವೆ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯು 'ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವ' ಧರ್ಮ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ರುದ್ರನಲ್ಲಿ ಈ ಧರ್ಮವು ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ರುದ್ರದೇವರು ಸಂದೇಹಕೋಟಿಯಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿತರಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಗರ್ಭಸ್ತಾವದಿಂದಲೇ ಪರಿಹಾರವಾಯಿತು.

ಯುಕ್ತಿಬದ್ಧವಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ

तत्त्वप्रकाशिका - य उन्नयति तमित्यन्वयः । सयुक्तिकं पूर्वपक्षयति - स चेति ॥

ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ಯ ಉನ್ನಯತಿ ತಮ್' 'ಯಾರು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುತ್ತಾರೋ ಅವರು' ಎಂದು ಅನ್ವಯವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಯುಕ್ತಿಬದ್ಧವಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು 'ಸ ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದ ಮಾತುಗಳಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ವಾಯುದೇವನೇ ಈಶಾನನೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಸ ಚೇಶಾನೋ ವಾಯುರೇವ ಭವೇತ್ । ईशानस्योर्ध्वं
प्राणमुन्नयतीति वाक्ये प्राणव्यवस्थापकत्वमध्यमत्वसर्वदिवोपास्यत्वश्रवणात् ।

ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತನಾದ ಈಶಾನನು ವಾಯುದೇವರೇ ಆಗಿದ್ದಾರೆ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಊರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರಾಣಮ್ ಉನ್ನಯತಿ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವ', 'ಮಧ್ಯಮತ್ವ' ಮತ್ತು 'ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸತ್ವ' ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಈಶಾನನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ.

ಈಶಾನಶಬ್ದಕ್ಕೆ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - न चैतल्लिङ्गश्रवणेऽपि कुतोऽयं वायुर्विष्णुः किं न
स्यादिति ।

ಈ ಲಿಂಗಗಳು ಇದ್ದರೂ ಕೂಡ 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಾಯುದೇವರೇ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಏನು ಕಾರಣ? 'ಈಶಾನ' ಪದಕ್ಕೆ 'ವಿಷ್ಣು' ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಏಕೆ ಸ್ವೀಕರಿಸಬಾರದು?

ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವವು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನದ್ದೇ ಲಿಂಗ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - 'यथा सम्राडेवाधिकृतान्विनियुक्त एतान् ग्रामान्
अधितिष्ठस्वैतान् ग्रामाधितिष्ठस्व इत्येवमेवैष प्राण इतरान् प्राणान् पृथक्पृथगेव
सन्निधत्ते' इति प्राणव्यवस्थापकत्वस्य वायुलिङ्गत्वश्रवणात् ।

ಹೀಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು ಏಕೆಂದರೆ, 'ಯಥಾ ಸಮ್ರಾಡೇವಾಧಿಕೃತಾನ್ವಿನಿಯುಕ್ತಃ ಏತಾನ್ ಗ್ರಾಮಾನ್ ಅಧಿತಿಷ್ಠಸ್ವೈತಾನ್ ಗ್ರಾಮಾಧಿತಿಷ್ಠಸ್ವ ಇತ್ಯೇವಮೇವೈಷ ಪ್ರಾಣ ಇತರಾನ್ ಪ್ರಾಣಾನ್ ಪೃಥಕ್ ಪೃಥಗೇವ ಸನ್ನಿಧತ್ತೇ' 'ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ ಸಾರ್ವಭೌಮನಾದ ರಾಜನು ತನ್ನ ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿರುವ ಪುರುಷರನ್ನು ಕುರಿತು, ಈ ಊರುಗಳ ಮೇಲೆ ನೀನು ಅಧಿಕಾರನಿಯಂತ್ರಣ ಮಾಡು ಎಂದು ನಿಯೋಗ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಆದೇ ರೀತಿ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರು ಪ್ರಾಣ, ಅಪಾನ

ಮೊದಲಾದ ಅಧೀನ ವಾಯುದೇವತೆಗಳನ್ನು ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಸ್ಥಳಗಳನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಣ ಮಾಡಲು ಆಜ್ಞೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಪ್ರಾಣ, ಅಪಾನಾದಿಗಳನ್ನು ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡುವ ವಾಯುದೇವರ ಧರ್ಮವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಾಣನಲ್ಲಿ ಇರುವ ಮಧ್ಯಮತ್ವ ಧರ್ಮ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - 'ಅಯಮೇವ ನಾಪ್ರೋಚೋಽಯಂ ಮಧ್ಯಮಃ ಪ್ರಾಣಃ' ಇತಿ ಮಧ್ಯಮತ್ವಸ್ಯ ತದ್ವಿವರಣಾಃ ।

ಅದರಂತೆ 'ಅಥೇಮಮೇವ ನಾಪ್ರೋಚೋಽಯಂ ಮಧ್ಯಮಃ ಪ್ರಾಣಃ' 'ಮೃತ್ಯು' ಎಂಬ ಪ್ರಾಣನು ಮಧ್ಯಮ ಪ್ರಾಣನೆನಿಸಿದ್ದಾನೆ, ಅಂದರೆ ಚಕ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠನೂ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗಿಂತ ಕನಿಷ್ಠನೂ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದರ್ಥ. ಇಂಥಹ ಪ್ರಾಣನು ಪ್ರಾಪ್ತನಾಗಲಿಲ್ಲ. ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಮಧ್ಯಮತ್ವ ಧರ್ಮವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವು ವಾಯುದೇವನಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಕುವಿದಕ್ಷೇತಿ ತಸ್ಯ ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವಪ್ರತಿಪತ್ತೇಶ್ಚ ॥

ಮತ್ತು 'ಕುವಿದಂಗೆ' ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಆ ವಾಯುದೇವರಿಗೆ ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವೂ ಕೂಡ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ.

'ಈಶಾನ್' ಎಂದರೆ ವಾಯುದೇವರೇ ?

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಅತೌ ವಾಯ್ವೇಕನಿಷ್ಠಲಿಕ್ಷಶ್ರವಣಾದಿಶಾನೌ ವಾಯುರೇವೇತಿ ಹೇತುಸ್ತಸ್ಯೈವ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವಮ್ ।

ಆದ್ದರಿಂದ ಕೇವಲ ವಾಯುದೇವರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುವ ಧರ್ಮವನ್ನು 'ಊರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರಾಣಂ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಕಾರಣ 'ಈಶಾನ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರಾದವರು ವಾಯುದೇವರೇ ಆಗುತ್ತಾರೆ. ಅವರೇ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯರೂ ಕೂಡ ಆಗುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವಿಷ್ಣುಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವಕ್ಕೆ ಇದು ವಿರುದ್ಧವಲ್ಲ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನಚ ವಾಚ್ಯಂ ನೇದಮನಿಶ್ಚಂ, ವಾಯೋರಪಿ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತಾಭ್ಯುಪಗಮಾದ್
ವಿಷ್ಣುಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವಸ್ಯಾಬಾಧಾದಿತಿ ।

ವಾಯುದೇವರು ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯರೇ ಆಗಿರಲಿ, ಆದರೂ ವಿಷ್ಣುಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವಕ್ಕೆ ಬಾಧವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ
ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಆಕ್ಷೇಪವು ಅನಿಷ್ಟ ಆಗಿಲ್ಲವಲ್ಲ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು.

ಮೋಕ್ಷಬಿಟ್ಟು ಇತರ ಪ್ರಯೋಜನ ದೇವತೆಗಳಿಗಿಲ್ಲ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ವಾಯೋಃ ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವೇ ತಸ್ಯ ಮೋಕ್ಷದಾತೃತ್ವಾಪಾತಾತ್ ।
ನಹಿ ಪ್ರಾಪ್ತಸಮಸ್ತೈಶ್ವರ್ಯಾಣಾಂ ದೇವಾನಾಂ ಪ್ರಯೋಜನಾಂತರಮಸ್ತಿ ।

ವಾಯುದೇವರು ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯರೆಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾದರೆ, ಮೋಕ್ಷದಾತೃತ್ವವೂ ಕೂಡ
ಅವರಲ್ಲಿಯೇ ಬರುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಸಮಸ್ತ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಂತಹ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ
ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಯಾವ ಪ್ರಯೋಜನಗಳೂ ಕೂಡ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೋಸ್ಕರ ವಿಷ್ಣುವೇ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯ ಎಂಬುದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ತಥಾ ಚ ಕಿಂ ವಿಷ್ಣುಜಿಜ್ಞಾಸಾನಿಯಮೇನೆತಿ ವಿಷ್ಣುರೇವ
ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಂ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯ ಇತ್ಯಸ್ಯಾನುಪಪತ್ತಿರिति ಭಾವಃ ।

ಆದ್ದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೋಸ್ಕರ ವಿಷ್ಣು ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವಾದರೂ ಏಕೆ?
ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೋಸ್ಕರ ವಿಷ್ಣು ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬ
ಮಾತುಗಳಿಗೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆಂಬುದು ಭಾಷ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

‘ಕುವಿದಂಗ’ ಎಂಬ ಮಂತ್ರದ ಅರ್ಥ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಅಯಂ ಮನ್ತ್ರಾರ್ಥಃ । ಅಹ್ನೇತಿ ಸಮ್ಬೋಧನಮ್ । ಯೇ ದೇವಾ
ವಾಯೋರ್ನಮಸ್ಕಾರಾದಿನಾ ಜ್ಞಾನಾದಿಗುಣಪೂರ್ಣಾ ಅಜ್ಞಾನಾಘವಯವಿಧುರಾಶ್ಚ ಪುರಾ ಆಸಂತೇ

ಋಚಿಢ್ರಹಸ್ಯಸ್ಥಾನೇ ಸುರೈಣ ಸಾಕಂ ಜ್ಞಾನಿಢೇ ಸಂಸಾರಬಾಧವಢ್ನಿಃ ಶರಣಂ ಪ್ರಾಪ್ತಾಥ ಯವೇ
ಬುಢ್ಧಿಢಾಬಾಸಯಂಸ್ತಢ್ನಿಢಿಢಯಾಢಕುರ್ವಜಿತಿ ।

‘ಕುವಿದಂಗೆ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಢಂತ್ರದ ಅರ್ಥ ಹೀಗಿದೆ - ‘ಅಂಗೆ’ ಎಂಬುದು ಸಂಬೋಧ-
ವಾಚಕಪದ. ಯಾವ ದೇವತೆಗಳು ವಾಯುದೇವನ ಉಪಾಸನೆಯಿಂದ ಅಂದರೆ ನಮಸ್ಕಾರಾದಿ-
ಸೇವೆಯಿಂದ ಜ್ಞಾನಾದಿಗುಣಪೂರ್ಣರಾಗಿದ್ದಾರೋ ಢತ್ತು ಅಜ್ಞಾನಾದಿದೋಷಗಳಿಂದ
ರಹಿತರಾಗಿದ್ದಾರೋ ಅವರು ಒಮ್ಮೆ ಏಕಾಂತ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನ ಜೊತೆಗೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡು
ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಢತ್ತು ಸಂಸಾರಿಗಳು ಯಾರನ್ನು ಶರಣು ಹೊಂದುತ್ತಾರೋ ಅಂತಹ
ವಾಯುದೇವರನ್ನು ಶರಣಾದರು. ಢತ್ತು ಅಂತಹ ವಾಯುದೇವರಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನಿಟ್ಟು
ಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ನಿರತರಾದರು ಎಂದು.

ವಾಮನಶ್ರುತಿಯ ಬಲದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಈಶಾನನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಸಿದ್ಧಾಂತಯತ್ಸೂತ್ರಢವತಾರ್ಯ ವ್ಯಾಚಢೇ - ಅತ ಇತಿ ॥
ವಿಷ್ಣುರೇವೇಶಾನೋ ಢವೇತ್ । ‘ಢಧ್ಯೇ ವಾಢನಢ್’ ಇತಿ ವಾಢನಶ್ರುತೇಃ ।

ಸಿದ್ಧಾಂತ ಸ್ಥಾಪಕವಾದ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಢಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ, ‘ಅತಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ
ಭಾಷ್ಯದಿಂದ. ‘ಢಧ್ಯೇ ವಾಢನಢ್’ ಎಂಬ ವಾಢನಶ್ರುತಿಯ ಬಲದಿಂದ ‘ಈಶಾನ’
ಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ.

ಅಂಥ ವಿಷ್ಣುವೇ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ತನು

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ತಸ್ಯಾಶ್ಚ ವಿಷ್ಣೌ ಢಹಾಯೋಗರುಢಿಸಿದ್ವಾಯಾಸ್ತತ್ಪ್ರಢಾಪಕತ್ವಾತ್ ।
ಅತೋ ವಿಷ್ಣೋರೀಶಾನತ್ವೇಢ ತಸ್ಯೈವ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವಢಿತಿ ಢಾವಃ ।

ವಾಢನಶಬ್ದವಾದರೂ ಢಹಾಯೋಗ ಢತ್ತು ವಿದ್ವದ್‌ರೂಢಿಗಳಿಂದ ವಿಷ್ಣುಪರವೇ ಆಗಿದೆ
ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ‘ಈಶಾನ’ ಪದದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ
ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಅವನೇ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ವಾಮನಶಬ್ದವು ನಿರವಕಾಶ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಅತ್ರ ಪ್ರಮಿತಪದಂ ಶ್ರುತೇರ್ನಿರವಕಾಶತ್ವಸೂಚನಾರ್ಥಮ್ । ನನು ವಾಯುಲಿಕ್ಷಿಸದ್ಭಾವಾದೀಶಾನೋ ವಾಯುರೇವ ಕಿಂ ನ ಸ್ಯಾದಿತೃತ ಆಹ - ನ ಹೀತಿ ॥

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಪ್ರಮಿತ' ಎಂಬ ಪದವು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ವಾಮನ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿರವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಸೂಚನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ.

ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವಾಯುದೇವರ ಲಿಂಗಗಳು ಇರುವುದರಿಂದ 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರು ವಾಯುದೇವರೇ ಏಕಾಗಬಾರದು? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ನಹಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಶಬ್ದಾದೇವ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಅವಧಾರಣದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಭವೇತ್ಸತ್ಯಾಮಪಿ ಶ್ರುತೌ ಲಿಕ್ಷಣ ವಾಯುತ್ವನಿಶ್ಚಯೋ यदि ಶ್ರುತೇರ್ಲಿಕ್ಷಂ ಬಲವದ್ಭವೇನ ಚ ತದಸ್ತೀತ್ಯರ್ಥಃ । ಅನೇನ ಶಬ್ದಾದೇವ ಇತ್ಯೇವಕಾರಾಭಿಪ್ರಾಯೋ ವರ್ಣಿತೋ ಭವತಿ । ಕುತೋ ನ ಶ್ರುತೇರ್ಲಿಕ್ಷಂ ಬಲವದಿತೃತ ಆಹ - ಶ್ರುತಿರिति ॥

ಶ್ರುತಿ ಇದ್ದರೂ ಕೂಡ ಲಿಂಗದ ಬಲದಿಂದ ವಾಯುದೇವರೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಬಹುದಿತ್ತು, ಒಂದುವೇಳೆ ಶ್ರುತಿಗಿಂತ ಲಿಂಗವು ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ನಿಮ್ಮ ಮಾತು ಸರಿಯಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಆದರೆ ಇದನ್ನು ಹೇಗೆ ಸಾಧಿಸುತ್ತೀರಿ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಶ್ರುತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ. ಹಾಗೆ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ 'ಶಬ್ದಾದೇವ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಏವ' ಶಬ್ದದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

ವಾಕ್ಯ, ಪ್ರಕರಣ, ಸ್ಥಾನ, ಸಮಾಖ್ಯಾ ಇವುಗಳ ಅರ್ಥ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನಾಮಮಾತ್ರೇಣ ನಿರ್ದೇಶಃ ಶ್ರುತಿಃ । ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮೋ ಲಿಕ್ಷಮ್ । ನಿರಾಕಾಂಕ್ಷಪದಾನಿ ವಾಕ್ಯಮ್ । ಏಕಪ್ರಮೇಯಪ್ರತಿಪಾದಕಾನೇಕವಾಕ್ಯಾನಿ ಪ್ರಕಣಮ್ । ಅನೇಕಪ್ರಮೇಯಪ್ರತಿಪಾದಕಮೇಕಾರ್ಥೇ ತಾತ್ಪರ್ಯಯುಕ್ತಂ ಸ್ಥಾನಮ್ । ಸಮಾನೋಕ್ತಿಃ ಸಮಾಖ್ಯಾ ।

ಸ್ಕಾಂದಪುರಾಣದ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥ ಹೀಗಿದೆ - ನಾಮಮಾತ್ರದಿಂದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡುವುದೇ ಶ್ರುತಿ. ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮವೇ ಲಿಂಗವಾಗಿದೆ. ಯಾವ ಪದಸಮೂಹಗಳಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯು ಶಾಂತವಾಗಿರುತ್ತದೋ, ಅಂತಹ ಪದಸಮೂಹವನ್ನೇ ವಾಕ್ಯವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಒಂದೇ ವಿಷಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವ ಅನೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳ ಗುಂಪನ್ನು 'ಪ್ರಕರಣ'ವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಅನೇಕ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವ, ಒಂದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವುಳ್ಳ ಪ್ರಕರಣಗಳ ಗುಂಪನ್ನೇ 'ಸ್ಥಾನ'ವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಬೇರೆಕಡೆ ಸಮಾನವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವಂತಹ ವಾಕ್ಯವನ್ನು 'ಸಮಾಖ್ಯಾ' ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರತಿಯೇ ಸರ್ವಶ್ರೇಷ್ಠ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ತತ್ರ ಶ್ರುತೇಃ ಸಾಕ್ಷಾದರ್ಯಧೀಜನಕತ್ವಾತ್ ಸರ್ವತಃ ಪ್ರಾಬಲ್ಯಮ್ ।
ಲಿಂಗಸ್ಯಾನುಮಾಪಕತಯಾಽರ್ಥಬೋಧಕತ್ವಾತ್ ತದಾನಂತರ್ಯಮ್ ।

ಶ್ರುತಿಯು ನೇರವಾಗಿ ಅರ್ಥಜ್ಞಾನವನ್ನು ತಂದುಕೊಡುವುದರಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿದೆ. ಲಿಂಗವು ಅನುಮಾನದ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಅಂದರೆ ವ್ಯಾಪ್ತಿಜ್ಞಾನ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವ ಮೂಲಕ ಅರ್ಥನಿಶ್ಚಯವನ್ನು ತಂದುಕೊಡುವ ಕಾರಣ ಎರಡನೆಯ ಸ್ಥಾನದಿಂದ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ.

ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಾಕ್ಯವು ದುರ್ಬಲ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ವಾಕ್ಯಸ್ಯಾನೇಕಾರ್ಥಕಯದ್ವಾರಾಽರ್ಥಾನುಮಾಪಕತ್ವಾತ್ ತತೋಽಪಿ ದೌರ್ಬಲ್ಯಮ್ ।

ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಪದಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಎಲ್ಲಾ ಪದಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯುವ ಮೂಲಕ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಕರಣವು ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ದುರ್ಬಲ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಪ್ರಕರಣಸ್ಯ ಬಹುರ್ಥಪರತ್ವೇನಾರ್ಥಾನುಮಿತಿಹೇತುತ್ವಾತ್ತದವಮತಾ ।

ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ವಾಮನಶಬ್ದವು ನಿರವಕಾಶ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಅತ್ರ ಪ್ರಮಿತಪದಂ ಶ್ರುತೇರ್ನಿರವಕಾಶತ್ವಸೂಚನಾರ್ಥಮ್ । ನನು ವಾಯುಲಿಂಗಸಂಭವಾದಿಶಾನೋ ವಾಯುರೇವ ಕಿಂ ನ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯತ ಆಹ - ನ ಹೀತಿ ॥

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಪ್ರಮಿತ' ಎಂಬ ಪದವು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ವಾಮನ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿರವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಸೂಚನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ.

ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವಾಯುದೇವರ ಲಿಂಗಗಳು ಇರುವುದರಿಂದ 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರು ವಾಯುದೇವರೇ ಏಕಾಗಬಾರದು? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ನಹಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಶಬ್ದಾದೇವ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಅವಧಾರಣದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಭವೇತ್ಸತ್ಯಾಮಪಿ ಶ್ರುತೌ ಲಿಂಗೇನ ವಾಯುತ್ವನಿಶ್ಚಯೋ यदि ಶ್ರುತೇರ್ಲಿಂಗಂ ಬಲವದ್ಭವೇನ ಚ ತದಸ್ತೀತ್ಯರ್ಥಃ । ಅನೇನ ಶಬ್ದಾದೇವ ಇತ್ಯೇವಕಾರಾಭಿಪ್ರಾಯೋ ವರ್ಣಿತೋ ಭವತಿ । ಕುತೋ ನ ಶ್ರುತೇರ್ಲಿಂಗಂ ಬಲವದಿತ್ಯತ ಆಹ - ಶ್ರುತಿರिति ॥

ಶ್ರುತಿ ಇದ್ದರೂ ಕೂಡ ಲಿಂಗದ ಬಲದಿಂದ ವಾಯುದೇವರೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಬಹುದಿತ್ತು, ಒಂದುವೇಳೆ ಶ್ರುತಿಗಿಂತ ಲಿಂಗವು ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ನಿಮ್ಮ ಮಾತು ಸರಿಯಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಆದರೆ ಇದನ್ನು ಹೇಗೆ ಸಾಧಿಸುತ್ತೀರಿ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಶ್ರುತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ. ಹಾಗೆ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ 'ಶಬ್ದಾದೇವ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಏವ' ಶಬ್ದದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

ವಾಕ್ಯ, ಪ್ರಕರಣ, ಸ್ಥಾನ, ಸಮಾಖ್ಯಾ ಇವುಗಳ ಅರ್ಥ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನಾಮಮಾತ್ರೇಣ ನಿರ್ದೇಶಃ ಶ್ರುತಿಃ । ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮೋ ಲಿಂಗಮ್ । ನಿರಾಕಾಂಕ್ಷಪದಾನಿ ವಾಕ್ಯಮ್ । ಏಕಪ್ರಮೇಯಪ್ರತಿಪಾದಕಾನೇಕವಾಕ್ಯಾನಿ ಪ್ರಕಣಮ್ । ಅನೇಕಪ್ರಮೇಯಪ್ರತಿಪಾದಕಮೇಕಾರ್ಥೇ ತಾತ್ಪರ್ಯಯುಕ್ತಂ ಸ್ಥಾನಮ್ । ಸಮಾನೋಕ್ತಿಃ ಸಮಾಖ್ಯಾ ।

ಸ್ವಾಂದಪುರಾಣದ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥ ಹೀಗಿದೆ - ನಾಮಮಾತ್ರದಿಂದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡುವುದೇ ಶ್ರುತಿ. ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮವೇ ಲಿಂಗವಾಗಿದೆ. ಯಾವ ಪದಸಮೂಹಗಳಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯು ಶಾಂತವಾಗಿರುತ್ತದೋ, ಅಂತಹ ಪದಸಮೂಹವನ್ನೇ ವಾಕ್ಯವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಒಂದೇ ವಿಷಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವ ಅನೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳ ಗುಂಪನ್ನು 'ಪ್ರಕರಣ'ವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಅನೇಕ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವ, ಒಂದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವುಳ್ಳ ಪ್ರಕರಣಗಳ ಗುಂಪನ್ನೇ 'ಸ್ಥಾನ'ವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಬೇರೆಕಡೆ ಸಮಾನವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವಂತಹ ವಾಕ್ಯವನ್ನು 'ಸಮಾಖ್ಯಾ' ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಶ್ರುತಿಯೇ ಸರ್ವಶ್ರೇಷ್ಠ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ತತ್ರ ಶ್ರುತೇಃ ಸಾಕ್ಷಾದರ್ಯಧೀಜನಕತ್ವಾತ್ ಸರ್ವತಃ ಪ್ರಾಬಲ್ಯಮ್ ।
ಲಿङ್ಗಸ್ಯಾನುಮಾಪಕತಯಾಽರ್ಥಬೋಧಕತ್ವಾತ್ ತದಾನಂತರ್ಯಮ್ ।

ಶ್ರುತಿಯು ನೇರವಾಗಿ ಅರ್ಥಜ್ಞಾನವನ್ನು ತಂದುಕೊಡುವುದರಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿದೆ. ಲಿಂಗವು ಅನುಮಾನದ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಅಂದರೆ ವ್ಯಾಪ್ತಿಜ್ಞಾನ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವ ಮೂಲಕ ಅರ್ಥನಿಶ್ಚಯವನ್ನು ತಂದುಕೊಡುವ ಕಾರಣ ಎರಡನೆಯ ಸ್ಥಾನದಿಂದ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ.

ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಾಕ್ಯವು ದುರ್ಬಲ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ವಾಕ್ಯಸ್ಯಾನೇಕಾರ್ಥಕಥನದ್ವಾರಾಽನುಮಾಪಕತ್ವಾತ್ ತತಃಽಪಿ ದೌರ್ಬಲ್ಯಮ್ ।

ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಪದಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಎಲ್ಲಾ ಪದಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ತೀಯುವ ಮೂಲಕ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ತೀಯಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಕರಣವು ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ದುರ್ಬಲ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಪ್ರಕರಣಸ್ಯ ಬಹ್ವರ್ಥಪರತ್ವೇನಾರ್ಥಾನುಮಿತಿಹೇತುತ್ವಾತ್ತದವಮತಾ ।

ಪ್ರಕರಣವು ಅನೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳ ಪುಂಜವಾದ್ದರಿಂದ ಅನೇಕ ಪದಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಮೂಲಕ ವಾಕ್ಯಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿದು ಅನಂತರ ಪ್ರಮೇಯದ ಜ್ಞಾನವು ಬರುವ ಕಾರಣ ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಕರಣಕ್ಕಿಂತಲೂ ಸ್ಥಾನವು ದುರ್ಬಲ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಸ್ಥಾನಸ್ಯಾತಿಬಹ್ವರ್ಥಕಥನೇನಾಭಿಪ್ರಾಯತೋಽರ್ಥಾನುಮಿತಿಜನಕಸ್ಯ ತತೋಽಪಿ ದೈರ್ಬಲ್ಯಮ್ । ಸಮಾಖ್ಯಾಯಾಃ ಸ್ಥಾನಾಂತರಗತಾಯಾಃ ಸಾದೃಶ್ಯಾಮಾತ್ರೇಣ ಅರ್ಥಾನುಮಾಪಕತ್ವಾತ್ ತತೋಽಪಿ ದುರ್ಬಲತ್ವಾತ್ ।

ಸ್ಥಾನವಾದರೂ ಸಹ ಅನೇಕ ಪ್ರಕರಣಗಳ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿರುವ ಕಾರಣ ಅದರಿಂದ ಪ್ರತೀತವಾಗುವ ಅರ್ಥವು ಪ್ರಕರಣಕ್ಕಿಂತ ಅನಂತರ ಬರುವುದರಿಂದ ಸ್ಥಾನವು ಪ್ರಕರಣಕ್ಕಿಂತ ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆ.

ಒಂದು ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ಅಭಿಧೇಯವಾದ ಅರ್ಥನಿಶ್ಚಯಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ಮತ್ತೊಂದು ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಅರ್ಥನಿಶ್ಚಯವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಅಂದರೆ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವು ಸಾದೃಶ್ಯದಿಂದ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಅನುಮಾಪಕವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಉಳಿದೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗಿಂತ ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆ.

ಮುಂದಿನ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗಿಂತ ಹಿಂದಿನ ಪ್ರಮಾಣಗಳು ಶ್ರೇಷ್ಠ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಅತ್ರಾಪಿ ಪೂರ್ವತ್ ನಿರವಕಾಶಾತ್ ಸ್ವಭಾವದುರ್ಬಲಾದಪಿ ಸ್ವಭಾವಪ್ರಬಲಸಾವಕಾಶಸ್ಯ ದೈರ್ಬಲ್ಯಮಿತ್ಯಾದಿ ದೃಢವ್ಯಮ್ ।

ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ 'ಉಪಕ್ರಮೋಪಸಂಹಾರೋ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಸ್ವಭಾವತಃ ದುರ್ಬಲವಾಗಿದ್ದರೂ ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದ್ದರೆ ಬಲಿಷ್ಠವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ವಭಾವತಃ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದ್ದರೂ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿದ್ದರೆ ದುರ್ಬಲವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ಮುಂದಿನ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗಿಂತ ಹಿಂದಿನ ಪ್ರಮಾಣಗಳು ಶ್ರೇಷ್ಠವೇ ಆಗಿವೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಮುಂದಿನ

ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದ್ದರೂ ಸಾವಕಾಶವಾದ ಹಿಂದಿನ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಮುಂದಿನ ಪ್ರಮಾಣಗಳು ಬಾಧಿತವೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಬೇಕು

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಅತ್ರ ವಿರುದ್ಧೇತೇಷಾಂ ಸಮವಾಯೇ ಸತ್ಯವಂ ಪೂರ್ವಪೂರ್ವೋತ್ತರೋತ್ತರಬಾಧ
ತ್ಯಾಗಮಾರ್ಥನಿರ್ಣಯೋ ಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ ।**

ಸ್ಕಾಂದಪುರಾಣದ ಈ ವಚನದಲ್ಲಿ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಶ್ರುತಿ ಲಿಂಗಾದಿಗಳು ಒಂದೇಕಡೆ ಸೇರಿದಾಗ ಹಿಂದಿನ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗಿಂತ, ಮುಂದಿನ ಪ್ರಮಾಣಗಳು ಬಾಧಿತವಾಗುತ್ತವೆಂಬುದು ಆಗಮಾರ್ಥದ ನಿರ್ಣಯವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ಬಾಧ

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನಚ ಯಥಾಸ್ಥಿತ ಏವ ಕ್ರಮಃ । ಆತ್ಮಾ ಪ್ರಕರಣದ್ವಿತ್ಯತ್ರ
ಸಮಾಖ್ಯಾಯಾಃ ಪ್ರಕರಣೇನ ಬಾಧಿತತ್ವಾತ್ ।**

ಈ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳ ಕ್ರಮ ಹೇಗಿರುವುದೂ ಹಾಗೆಯೇ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಯಬಾರದು ಏಕೆಂದರೆ 'ಆತ್ಮಾಪ್ರಕರಣಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಪ್ರಕರಣದಿಂದ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ಬಾಧವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅಂದರೆ ಸ್ಕಾಂದಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತ ಅನಂತರ ಪ್ರಕರಣವು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತ ಪ್ರಕರಣವು ಬಾಧಿತವಾಗಬೇಕಾದೀತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಕ್ರಮವೇ ಎಲ್ಲೆಡೆ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆಂಬುದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಲ್ಲ.

ಜೈಮಿನಿಗಳು ಹೇಳಿದ ಸೂತ್ರ

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ತದಾಹ ಜೈಮಿನಿಃ 'ಶ್ರುತೀಲಿಂಗವಾಕ್ಯಪ್ರಕರಣಸ್ಥಾನಸಮಾಖ್ಯಾನಾಂ
ಸಮವಾಯೇ ಪರದೈರ್ಬಲ್ಯಮರ್ಥವಿಪ್ರಕರ್ಷಾತ್' ಇತಿ ।**

ಪ್ರಕರಣವು ಅನೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳ ಪುಂಜವಾದ್ದರಿಂದ ಅನೇಕ ಪದಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಮೂಲಕ ವಾಕ್ಯಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿದು ಅನಂತರ ಪ್ರಮೇಯದ ಜ್ಞಾನವು ಬರುವ ಕಾರಣ ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಕರಣಕ್ಕಿಂತಲೂ ಸ್ಥಾನವು ದುರ್ಬಲ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಸ್ಥಾನಸ್ಯಾತಿಬಹ್ವರ್ಥಕಯನೇನಾಭಿಪ್ರಾಯತೋಽರ್ಥಾನುಮಿತಿಜನಕಸ್ಯ ತತೋಽಪಿ ದೈರ್ಬಲ್ಯಮ್ । ಸಮಾಖ್ಯಾಯಾಃ ಸ್ಥಾನಾಂತರಗತಾಯಾಃ ಸಾದೃಶ್ಯಾಮಾತ್ರೇಣ ಅರ್ಥಾನುಮಾಪಕತ್ವಾತ್ ತತೋಽಪಿ ದುರ್ಬಲತ್ವಾತ್ ।

ಸ್ಥಾನವಾದರೂ ಸಹ ಅನೇಕ ಪ್ರಕರಣಗಳ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿರುವ ಕಾರಣ ಅದರಿಂದ ಪ್ರತೀತವಾಗುವ ಅರ್ಥವು ಪ್ರಕರಣಕ್ಕಿಂತ ಅನಂತರ ಬರುವುದರಿಂದ ಸ್ಥಾನವು ಪ್ರಕರಣಕ್ಕಿಂತ ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆ.

ಒಂದು ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ಅಭಿಧೇಯವಾದ ಅರ್ಥನಿಶ್ಚಯಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ಮತ್ತೊಂದು ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಅರ್ಥನಿಶ್ಚಯವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಅಂದರೆ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವು ಸಾದೃಶ್ಯದಿಂದ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಅನುಮಾಪಕವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಉಳಿದೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗಿಂತ ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆ.

ಮುಂದಿನ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗಿಂತ ಹಿಂದಿನ ಪ್ರಮಾಣಗಳು ಶ್ರೇಷ್ಠ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಅತ್ರಾಪಿ ಪೂರ್ವತ್ ನಿರವಕಾಶಾತ್ ಸ್ವಭಾವದುರ್ಬಲಾದಪಿ ಸ್ವಭಾವಪ್ರಬಲಸಾವಕಾಶಸ್ಯ ದೈರ್ಬಲ್ಯಮಿತ್ಯಾದಿ ದೃಢವ್ಯಮ್ ।

ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ 'ಉಪಕ್ರಮೋಪಸಂಹಾರೋ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಸ್ವಭಾವತಃ ದುರ್ಬಲವಾಗಿದ್ದರೂ ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದ್ದರೆ ಬಲಿಷ್ಠವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ವಭಾವತಃ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದ್ದರೂ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿದ್ದರೆ ದುರ್ಬಲವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ಮುಂದಿನ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗಿಂತ ಹಿಂದಿನ ಪ್ರಮಾಣಗಳು ಶ್ರೇಷ್ಠವೇ ಆಗಿವೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಮುಂದಿನ

ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದ್ದರೂ ಸಾವಕಾಶವಾದ ಹಿಂದಿನ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಮುಂದಿನ ಪ್ರಮಾಣಗಳು ಬಾಧಿತವೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಬೇಕು

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಅತ್ರ ವಿರುದ್ಧೇತೇಷಾಂ ಸಮವಾಯೇ ಸತ್ಯವಂ ಪೂರ್ವಪೂರ್ವೋತ್ತರೋತ್ತರಾಭಿ-
ಯಾಗಮಾರ್ಥನಿರ್ಣಯೋ ಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ ।**

ಸ್ವಾಂದಪುರಾಣದ ಈ ವಚನದಲ್ಲಿ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಶ್ರುತಿ ಲಿಂಗಾದಿಗಳು ಒಂದೇಕಡೆ ಸೇರಿದಾಗ ಹಿಂದಿನ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗಿಂತ, ಮುಂದಿನ ಪ್ರಮಾಣಗಳು ಬಾಧಿತವಾಗುತ್ತವೆಂಬುದು ಆಗಮಾರ್ಥದ ನಿರ್ಣಯವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ಬಾಧ

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನಚ ಯಾಸ್ಥಿತ ಏವ ಕ್ರಮಃ । ಆತ್ಮಾ ಪ್ರಕರಣದ್ವಿತ್ರ
ಸಮಾಖ್ಯಾಯಾಃ ಪ್ರಕರಣೇನ ಬಾಧಿತತ್ವಾತ್ ।**

ಈ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳ ಕ್ರಮ ಹೇಗಿರುವುದೋ ಹಾಗೆಯೇ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಯಬಾರದು ಎಕೆಂದರೆ 'ಆತ್ಮಪ್ರಕರಣಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಪ್ರಕರಣದಿಂದ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ಬಾಧವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅಂದರೆ ಸ್ವಾಂದಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತ ಅನಂತರ ಪ್ರಕರಣವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತ ಬಾಧಿತವಾಗಬೇಕಾದೀತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಕ್ರಮವೇ ಎಲ್ಲೆಡೆ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆಂಬುದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಲ್ಲ.

ಜೈಮಿನಿಗಳು ಹೇಳಿದ ಸೂತ್ರ

**ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ತದಾಹ ಜೈಮಿನಿಃ 'ಶ್ರುತಿಲಿಂಗವಾಕ್ಯಪ್ರಕರಣಸ್ಥಾನಸಮಾಖ್ಯಾನಾಂ
ಸಮವಾಯೇ ಪರದೌರ್ಬಲ್ಯಮರ್ಥವಿಪ್ರಕರ್ಷಾತ್' ಇತಿ ।**

ಜೈಮಿನಿಯಷಿಗಳು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ - 'ಶ್ರುತಿ, ಲಿಂಗ, ವಾಕ್ಯ, ಪ್ರಕರಣ, ಸ್ಥಾನ, ಸಮಾಖ್ಯಾನಂ ಸಮವಾಯೇ ಪಾರದೌರ್ಬಲ್ಯಮರ್ಥವಿಪ್ರಕರ್ಷಾತ್' ಶ್ರುತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳ ವಿರೋಧವು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಒಂದೆಡೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಮುಂದಿನ ಪ್ರಮಾಣಗಳು ಹಿಂದಿನ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತ ದುರ್ಬಲವಾಗುತ್ತವೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಅರ್ಥಪ್ರತೀತಿಯನ್ನು ತಂದುಕೊಡುವಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗಿಂತ ಮುಂದಿನ ಪ್ರಮಾಣಗಳಲ್ಲಿ ವಿಳಂಬವಿರುತ್ತದೆ.

ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿದ ಪ್ರಾಬಲ್ಯ ತಾರತಮ್ಯ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - भाष्यकारोऽपि । 'वाक्यं प्रकरणं स्थानं सामाख्या च तथाविधा' इति ।

ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಸಹ 'ವಾಕ್ಯಂ ಪ್ರಕರಣಂ ಸ್ಥಾನಂ ಸಮಾಖ್ಯಾ ಚ ತಥಾವಿಧಾ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳೇ ಅರ್ಥನಿಶ್ಚಯಕ

तत्त्वप्रकाशिका - श्रुतिलिङ्गवाक्यानां साक्षाद्विप्रतिपन्नार्थनिष्ठत्वे श्रुत्यादित्वेनैव ज्ञापकत्वम् ।

ಶ್ರುತಿ, ಲಿಂಗ, ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ, ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಇದ್ದರೆ ಮಾತ್ರ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳೇ ಸ್ವಭಾವದಿಂದ ಆಯಾ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ನಿಶ್ಚಯ ಮಾಡಿಕೊಡುತ್ತವೆ.

ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನಾರ್ಥವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸುವುದು ಹೇಗೆ ?

तत्त्वप्रकाशिका - उपक्रमोपसंहारयोः श्रुतत्वे तन्निश्चायकतया लिङ्गत्वमन्यत्र चेत्प्रकरणनिश्चायकत्वेन ।

ಉಪಕ್ರಮೋಪಸಂಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರಮಾಣಗಳು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಉಪಕ್ರಮೋಪಸಂಹಾರಗಳ ನಿಶ್ಚಯ ಮಾಡಿ ಅನಂತರ ಅವುಗಳ ಮೂಲಕ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯ ಮಾಡಲು ಇವು ಕಾರಣವಾಗುತ್ತವೆ. ಮತ್ತು ಉಪಕ್ರಮೋಪಸಂಹಾರಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆಕಡೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ

ಆವಾಗ ಪ್ರಕರಣವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯ ಮಾಡಿ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ಅರ್ಥದ ನಿಶ್ಚಯ ಮಾಡಲು ಕಾರಣಗಳಾಗುತ್ತವೆ.

ಎಂದೇಕೆ ವಿವಕ್ಷಿಸಿದ್ದಾರೆ ?

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - उपक्रमोपसंहारावपि श्रुत्यादिना सत्यामर्थसिद्धौ तात्पर्यलिङ्गे । अन्यथा प्रकरणनिश्चायकौ । समाख्यापि साक्षाद्विप्रतिपन्ननिष्ठा समाख्यात्वेनैव लिङ्गम् । अन्यथा प्रकरणनिश्चायकत्वेन भवति । लिङ्गवाक्ययोः साक्षादसाक्षात्त्वेन भेदः । 'गोत्रभिदं प्रवक्षणा अभिनत्पर्वतानाम्' इत्यादिवदिति।

ಉಪಕ್ರಮೋಪಸಂಹಾರಗಳೂ ಸಹ ತಮಗಿಂತ ಬೇರೆ ಕಡೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿ-ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ, ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯಸೂಚಕವಾಗುತ್ತವೆ. ಶ್ರುತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳು ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಿಶ್ಚಾಯಕ-ವಾಗದಿದ್ದಾಗ ಉಪಕ್ರಮ ಮತ್ತು ಉಪಸಂಹಾರಗಳು ಪ್ರಕರಣಕ್ಕೆ ನಿಶ್ಚಾಯಕಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಇದರಂತೆ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವೂ ಕೂಡ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನೇರವಾಗಿದ್ದರೆ ಸ್ವತಃ ಅದೇ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಮಾಡುತ್ತದೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಪ್ರಕರಣನಿಶ್ಚಾಯಕತ್ವದ ಮೂಲಕವಾಗಿ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಲಿಂಗ ಮತ್ತು ವಾಕ್ಯ ಇವುಗಳೆರಡರಲ್ಲಿ ಒಂದು ನೇರವಾಗಿ ಧರ್ಮಪ್ರತಿಪಾದಕ-ವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತೊಂದು ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಧರ್ಮಪ್ರತಿಪಾದಕವಾಗುತ್ತದೆ. 'ಗೋತ್ರಭಿದಂ' ಮತ್ತು 'ಅಭಿನತ್ಪರ್ವತಾನಾಮ್' ಎಂಬುದು ಉದಾಹರಣೆ. ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮ ವಾಚಕವಾದ 'ಗೋತ್ರಭಿತ' ಎಂಬ ಪದವು ಬೇರೆ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷೆ ಪಡೆದಿರುವುದರಿಂದ 'ಇಂದ್ರ' ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಲಿಂಗವಾಗುತ್ತದೆ. 'ಅಭಿನತ್ಪರ್ವತಾನಾಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ತನ್ನಲ್ಲಿರುವ ಪದಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ ಅನಂತರ 'ಪರ್ವತಭೇಧನ' ಎಂಬ ಧರ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ವಾಕ್ಯವೆಂದು ಹೆಸರು.

ಅನೇಕ ಲಿಂಗಗಳು ಸೇರಿದಾಗ ಶ್ರುತಿಯು ಬಾಧಕವಾಗುತ್ತದಲ್ಲವೇ ?

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನನ್ವಸ್ತು ಶ್ರುತೇ: ಸ್ವಭಾವಪ್ರಾಬಲ್ಯಂ ತಥಾಪಿ ಬಾಹುಲ್ಯೇನ
ಲಿಂಗಾನಾಮಪಿ ಪ್ರಾಬಲ್ಯಾದನಿರ್ಣಯ ಏವೈತತ್ ಆಹ - ತತ್ತ್ವೇತಿ ||

ಶ್ರುತಿಗೆ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವಿದೆ. ಆದರೂ ಸಹ ಬಲಿಷ್ಠವೇ ಆದ ಅನೇಕ ಲಿಂಗಗಳು ಸೇರಿದಾಗ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಬಾಧಿಸಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಯು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿದೆ, ಲಿಂಗಗಳು ಬಾಹುಲ್ಯಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿ ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿವೆ ಇಂತಹ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ 'ಇದಮಿತ್ಥಂ' ಎಂಬ ನಿರ್ಣಯವು ಅಸಾಧ್ಯವಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ತಚ್ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ನಿರವಕಾಶಶ್ರುತಿಯು ಸಾವಿರ ಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸುತ್ತದೆ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನ ಬಾಹುಲ್ಯೇಽಪಿ ಲಿಂಗಾನಾಂ ಶ್ರುತಿಸಾಮ್ಯೇನಾನಿರ್ಣಯಃ ।
ಶ್ರುತೇರ್ನಿರವಕಾಶತ್ವಾತ್ । ಲಿಂಗಾನಾಂ ವಿಷ್ಣಾವಕಾಶತ್ । ಸಾವಕಾಶತಾದಪಿ
ನಿರವಕಾಸ್ಯೈಕಸ್ಯ ಪ್ರಾಬಲ್ಯಾದಿತಿ ಭಾವಃ ।

ಲಿಂಗಗಳು ಬಹಳವಾಗಿದ್ದರೂ ಶ್ರುತಿಯ ಸಾಮ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಶ್ರುತಿಯು ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದೆ, ಲಿಂಗಗಳು ಸಾವಕಾಶವಾಗಿವೆ. ಸಾವಕಾಶಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತ ನಿರವಕಾಶಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಅನೇಕ ಲಿಂಗಗಳನ್ನು ನಿರವಕಾಶಶ್ರುತಿಯು ಬಾಧಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಪ್ರಾಣಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಯುಶಬ್ದವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಶ್ರುತ್ಯಂತರೇಣ ಪ್ರಾಣನಿಷ್ಠತಯಾ ಲಿಂಗೋಕ್ತೇಃ । ಕಥಂ
ತದ್ವಿಷ್ಣೋರಿತ್ಯತ ಆಹ - ತಸ್ಯೈವೇತಿ || ವಾಯುತ್ವಮತ್ರೋಪಲಕ್ಷ್ಯತೇ ||

'ಎವಮೇಷ ಪ್ರಾಣಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದಲೇ 'ಲಿಂಗಗಳು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಲ್ಲಿವೆ' ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಲಿಂಗಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಸಾವಕಾಶವಾಗುತ್ತವೆ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ

'ತಸ್ಯೈವ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ 'ಪ್ರಾಣ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಉಪಲಕ್ಷಣಯಾ 'ವಾಯು' ಶಬ್ದವನ್ನೂ ಕೂಡ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಮಂತ್ರಾಲಯ ಪ್ರಭುಗಳಾದ ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಭಾವದೀಪ

ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣನ್ಯಾಯದಿಂದ ಉಭಯಸಾಧಾರಣ್ಯ ಸಮರ್ಥನೆ

ಭಾವದೀಪ: - || ಶಬ್ದಾದೇವ ಪ್ರಮಿತ: ||

ಅತ್ರ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆ ಪುನರೀಶಾನಶಬ್ದ ಇತ್ಯೇತಾವನ್ಮಾತ್ರೋಕ್ತಾವಪಿ ಪ್ರಾಣಪ್ರೇರಕ
ಇತಿ ಸಹೇಪಭಾಷ್ಯೋಕ್ತಿಯಾ ಸೂಚಿತಮ್ 'ಒಳ್ಳೆ ಪ್ರಾಣಮುಂತ್ರಯತಿತಿ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತವಾಕ್ಯಶಿಫಲಂ
ಧರ್ಮಮಾದಾಯ ಸಾಧಾರಣ್ಯಮಕ್ಷರನಯನ್ಯಾಯೇನಾಹ - ಪ್ರೇರಕತ್ವೇತಿ ||

'ಶಬ್ದದೇವ ಪ್ರಮಿತಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ವಾಮನಾಧಿಕರಣವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಈ
ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಈಶಾನ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಪ್ರೇರಕತ್ವ'
ಎಂಬ 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣ ಹಾಗೂ ವಿಷ್ಣು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ
ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ 'ಈಶಾನಶಬ್ದಃ' ಎಂದಷ್ಟೇ
ಹೇಳಿದ್ದರೂ, ಅಣುಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಪ್ರಾಣಪ್ರೇರಕಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಪ್ರೇರಕತ್ವವು 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದದ
ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವೆಂದು ಸೂಚಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು 'ಉರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರಾಣಮುನ್ನಯತಿ' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯದ
ವಾಕ್ಯಶೇಷದಿಂದ ಪ್ರೇರಕತ್ವವು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಪ್ರೇರಕತ್ವ ಎಂಬ ಧರ್ಮವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ
ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣದ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಇದು ಉಭಯಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ
'ಪ್ರೇರಕತ್ವಸಾಮ್ಯೇನ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ.

ವಿಶೇಷವಿಚಾರ - 'ಶಬ್ದದೇವ ಪ್ರಮಿತಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಾಮನಾಧಿಕರಣವು
ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತಿದೆ.

ಪ್ರಶ್ನೆ - 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುಹಾಗೂ ವಾಯು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರೇರಕತ್ವವು 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವಾಗಿದೆ. ಅಸಂಕುಚಿತವಾದ ಪ್ರೇರಕತ್ವವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಕೇವಲ ವಾಯುದೇವರಲ್ಲಿ 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಂಕುಚಿತವಾದ ಪ್ರೇರಕತ್ವವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಉಳಿದ ಜೀವರಿಗೂ 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ರುದ್ರದೇವರನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದಾಗ 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದದ ರೂಢಿಯನ್ನೂ ಸಹ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ವಾಯು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳಿದರು?

ಉತ್ತರ - ಅಸಂಕುಚಿತವಾದ ಪ್ರೇರಕತ್ವವನ್ನು 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸದೇ ಕಿಂಚಿತ್ ಸಂಕುಚಿತತ್ವವನ್ನು ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಕಿಂಚಿತ್ ಸಂಕುಚಿತತ್ವವೆಂಬ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವು ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ವಾಯುದೇವರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಬರುತ್ತದೆ. ಎಂದರೆ ಉಳಿದ ರುದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಸಂಕುಚಿತವಾದ ಪ್ರೇರಕತ್ವವೇ ಬರುತ್ತದೆ ಹೊರತು, ಕಿಂಚಿತ್ ಸಂಕುಚಿತವಾದ ಪ್ರೇರಕತ್ವವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರ್ಥ. ಮತ್ತು ಈಶಾನತ್ವದ ಜೊತೆಗೆ ಸಹಚರಿತವಾದ ಪ್ರಾಣಾದಿವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವವೂ ಕೂಡ ರುದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಅಸಂಭಾವಿತವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಈಶಾನ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ವಾಯು ಈ ಉಭಯರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

'ತಮಾತ್ಮಸ್ಥಂ ಯೇನುಪಶ್ಯಂತಿ ಧೀರಾಃ ತೇಷಾಂ ಸುಖಂ ಶಾಶ್ವತಮ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಮೋಕ್ಷವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದರು,

ಇದು ತಪ್ಪು. 'ವಿಶ್ವೇದೇವಾ ಉಪಾಸತೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಲ್ಲಿಯೇ ದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸಮಸ್ತ ವಶ್ತರ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಂತಹ ದೇವತೆಗಳು ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಲಾರರು. ಆದ್ದರಿಂದ ವಾಯುದೇವರ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೂ ಮೋಕ್ಷವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಯಾರದೋ ಉಪಾಸನೆಯಿಂದ ಯಾರದೋ ಜ್ಞಾನ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮತ್ತೊಬ್ಬನ (ವಾಯುವಿನ) ಉಪಾಸನೆಯಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಜ್ಞಾನವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಮೋಕ್ಷವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು. ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಆನಂತರ್ಯಸಂಗತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಈಶಾನ ಶಬ್ದವು ವಾಯು ಹಾಗೂ ವಿಷ್ಣು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧ

ಭಾವದೀಪ: - उपलक्षणमेतत् । रूढिसाम्येन चेत्यपि ध्येयम् । 'ईशानः प्राणदः प्राणः' इति विष्णाविव 'ईशानो मारुतः प्राणः वायुर्जिष्णुस्तथैव च' इति प्रथमाध्यायबृहद्वाक्योक्त्या वायावपि रूढेः सत्वात् ।

ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣ ಹಾಗೂ ಮಹಾವಿಷ್ಣು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರೇರಕತ್ವದರ್ಮವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದು ಉಪಲಕ್ಷಣವಾಗಿದೆ. 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದದ ರೂಢಿಯೂ ಸಹ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಈಶಾನಃ ಪ್ರಾಣದಃ ಪ್ರಾಣಃ' ಎಂಬ ವಿಷ್ಣುಸಹಸ್ರನಾಮದ ಮಾತಿನಿಂದ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಈಶಾನಶಬ್ದದ ರೂಢಿಯು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದರೆ 'ಈಶಾನೋ ಮಾರುತಃ ಪ್ರಾಣಃ ವಾಯುರ್ಜಿಷ್ಣುಸ್ತಥೈವ ಚ' ಎಂಬ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕಭಾಷ್ಯದ ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಮಾತಿನಂತೆ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದದ ರೂಢಿಯು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಮೂರನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಈ ಅಧಿಕರಣವು ಸಂಗತ

ಭಾವದೀಪ: - सङ्गतिपरत्वेन तावद् भाष्यं व्याकुर्वन् प्रतीयत इत्यन्तस्यार्थमाह - अथात इत्यादिना ॥

ಹೀಗೆ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಮೂರನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಈ ಅಧಿಕರಣವು ಸಂಗತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುವವರಾಗಿ 'ಪ್ರತೀಯತೇ' ಎಂಬಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಇರುವ ಭಾಷ್ಯದ ವಾಕ್ಯಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು 'ಅಥಾತಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಉಪಾಸನಾವಾಕ್ಯದ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲು ಕಾರಣ

ಭಾವದೀಪ: - ईशानस्येति ॥ तेन भाष्ये कश्चिदित्यस्यार्थो दर्शितः । सङ्गत्यादिद्योतनाय भाष्ये उपासनावಾक्योक्तावपि समन्वेतव्यशब्दादि दर्शयितुं पूर्ववाक्यं चाऽह - अङ्गुष्ठेति ॥

‘ಈಶಾನಸ್ಯ’ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ‘ಕಶ್ಚಿತ್’ ಎಂಬ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಾಸನಾವಾಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಶಬ್ದವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಉಪಾಸನಾವಾಕ್ಯದ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ‘ಅಂಗುಷ್ಠ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

‘ವಿಶ್ವೇದೇವಾಃ’ ಎಂದಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದ್ದರೆ ಸಾಕುತ್ತಲ್ಲವೇ ?

ಭಾವದೀಪ: – ಇತ್ಯಾದಾವಿತಿ || ಪ್ರಾಣೋನ್ನಯಾದಿಪ್ರತಿಪಾದಕವಾಕ್ಯ ಇತಿ ಯಜ್ಯಮ್ | ತೇನೋಕ್ತೇತಿ ಯುಕ್ತಮ್ | ಭಾಷ್ಯೇ ವಿಶ್ವೇದೇವಾ ಇತ್ಯಾದಾವೇವ ವಾಚ್ಯೇ ಉರ್ಧ್ವಮಿತ್ಯಾದಿ ಪೂರ್ವೋಕ್ತೇರುಪಯೋಗೋಽಗ್ರೇ ವ್ಯಕ್ತಃ ||

‘ಇತ್ಯಾದೌ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ‘ಪ್ರಾಣೋನ್ನಯನಾದಿಪ್ರತಿಪಾದಕವಾಕ್ಯೇ’ ಎಂಬುದನ್ನು ಯೋಜನೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಆದ್ದರಿಂದ ‘ಉಕ್ತ’ ಹೇಳಲಟ್ಟಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ. ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ‘ವಿಶ್ವೇದೇವಾಃ’ ಎಂದಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದ್ದರೆ ಸಾಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ‘ಉರ್ಧ್ವಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಏಕೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಎಂಬುದರ ಉಪಯೋಗವನ್ನು ಮುಂದೆ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರದ್ದು

ಭಾವದೀಪ: – ಯದಾಹುರिति || ಅನುಭಾಷ್ಯೇ ತೃತೀಯೇ ಸರ್ವವೇದಾಂತನಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಸ ಚೇತ್ಯಾದೇರ್ಭಾವಮಾಹ – ಸ ಚ ಯದಿತಿ || ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣದಿಶಾ ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವಾದಿನಾ ವಾಯುಃ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಉಕ್ತಮಿತ್ಯಂತವಾಕ್ಯಸ್ಯ ಭಾವಮಾಹ – ತದೇತಿ ||

‘ಯದಾಹುಃ’ ಎಂದರೆ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ಮೂರನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ಸರ್ವವೇದಾಂತಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂದು ಅರ್ಥ. ‘ಸ ಚ’ ಇತ್ಯಾದಿಭಾಷ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ‘ಸ ಚ ಯದಿ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಮುಂದೆ ಹೇಳುವಂತೆ ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರೂ ಕೂಡ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರಾಗಬಹುದು ಎಂದರ್ಥ. ‘ಉಕ್ತಮ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಇರುವ ಭಾಷ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ‘ಯದಾ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

‘ಈಶಾನಃ’ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಅನುಷಂಗ ಮಾಡಬೇಕು

ಭಾವದೀಪ: – ಇತ್ಯವಶ್ಯಮಿತ್ಯುಕ್ತಾರ್ಥಮ್ । ನಿರ್ಣಯಃ ಇಶಾನ ಇತ್ಯನುಷಂಗಃ । ಶ್ರುತೌ ದೇವಮಾತ್ರೋಕ್ತಾವಪಿ ಕೈಮುತ್ಯಲಬ್ಧಂ ಮತ್ಯಾಽಹ – ಅಧಿಕಾರಿಸರ್ವೇತಿ ॥

‘ಇತ್ಯವಶ್ಯಮ್’ ಎಂಬುದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದರ ಸಮರ್ಥನಾಗಿ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ‘ನಿರ್ಣಯಃ’ ಎಂಬ ಪದದ ನಂತರ ‘ಈಶಾನಃ’ ಎಂಬುದನ್ನು ಅನುಷಂಗ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಂದಷ್ಟೇ ಉಪಾಸ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರೂ ಕೈಮುತ್ಯನ್ಯಾದಿಂದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾದ ಸಕಲ ಜೀವರಿಂದಲೂ ಉಪಾಸ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬುದು ಲಭ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನೇ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ‘ಅಧಿಕಾರಿ-ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯ’ ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಸಕಲೋಪಾಸ್ಯತ್ವವು ವಾಯುದೇವರಲ್ಲಿದೆ

ಭಾವದೀಪ: – ‘ಇಯದಾಮನನಾದಿತ್ಯಾದೌ ರುद्रಾದಪ್ಯಧಿಕಾಧಿಕಾರಿಣೌ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣತ್ವಾದಿತಿ ಭಾವಃ । ಸ್ವೇತೇತೀತೀಧಿಕಾರಿವಿಶೇಷಣಂ ಬೋಧ್ಯಮ್ । ತೇನ ನ ವಾಯಾವಪ್ಯನುಪಪತ್ತಿರಿತಿ ।

‘ಇಯದಾಮನನಾದ್’ ಎಂಬ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ಯೋಗ್ಯತೆಯುಳ್ಳ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಇರುತ್ತಾರೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ರುದ್ರದೇವರನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ‘ಈಶಾನ’ ಶಬ್ದದಿಂದ ವಿವಕ್ಷಿಸಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ‘ಸ್ವೇತರ’ ಎಂಬುದನ್ನು ಅಧಿಕಾರಿಯಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಣವನ್ನಾಗಿ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ವಾಯುದೇವರಲ್ಲೂ ಸಕಲೋಪಾಸ್ಯತ್ವವು ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ರುದ್ರದೇವರಲ್ಲಿ ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗವು ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಸಂತಯಕೋಟಿಯಲ್ಲಿ ಅವರನ್ನು ಸೇರಿಸಲಾಗದು.

ಉಳಿದವರಲ್ಲಿ ಈ ಲಿಂಗವಿಲ್ಲ

ಭಾವದೀಪ: – एतेन प्रेरकत्वस्यान्यत्रापि वृत्तेः कथं द्वयसाधारण्यमित्यपि शङ्काऽपास्ता ।

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಪ್ರೇರಕತ್ವಧರ್ಮವು ಬೇರೆಯವರಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವಾಗ ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ವಾಯು ಉಭಯಮಾತ್ರ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ? ಎಂಬ ಶಂಕೆಯನ್ನು

ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಉಳಿದವರಲ್ಲಿ ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳು ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

ವಾಮನನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಪ್ರೇರಕತ್ವಾದಿಗಳು ಪ್ರತೀತವಾಗಿಲ್ಲ

ಭಾವದೀಪ: - ನನ್ಮುಖೈ ಪ್ರಾಣಮುಚಯತೀತ್ಯತ್ರ ಕರ್ತುರನ್ಯಸ್ಯಾಪ್ರತೀತೇ: ಪ್ರಕೃತೇಶಾನಸ್ಯೈವ ಕರ್ತೃತ್ವೇನಾನ್ವಯೇಽಪಿ ನೋತ್ತರಾರ್ಥೇ । ತತ್ರ 'ವಾಮನಮಿತಿ ಶ್ರುತೇ: ಅನ್ಯಸ್ಯೈವೋಪಾಸ್ಯತ್ವ ಪ್ರತೀತೇ: । ಅಸ್ಯ ತದಪ್ರತೀತೇಶ್ಚ ಕಥಂ ತಲ್ಲಿಂಗತಯೇತ್ಯುಕ್ತಿರೀತ್ಯತ ಆಹ - ಯ ಇತಿ ॥

ಪ್ರಶ್ನೆ - 'ಉರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರಾಣಮುನ್ನಯತಿ' ಎಂಬ ಕಾಠಕೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಪ್ರೇರಕನಾದ ಬೇರೆ ಕರ್ತೃ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ, ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತನಾದ ಈಶಾನನೇ ಕರ್ತೃವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದರೆ 'ಮಧ್ಯೇ ವಾಮನಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಈಶಾನನೇ ಕರ್ತೃ ಎಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಲಾಗದು. ಏಕೆಂದರೆ 'ವಾಮನಮ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಈಶಾನನಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯವನಾದ ವಾಮನನನ್ನೇ ಉಪಾಸ್ಯನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ವಾಮನನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಪ್ರೇರಕತ್ವಾದಿಗಳು ಪ್ರತೀತವಾಗುತ್ತಿಲ್ಲ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಪ್ರೇರಕತ್ವವು ಈಶಾನನ ಲಿಂಗವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ಯಃ ಉನ್ನಯತಿ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಅನ್ವಯಕ್ರಮವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಂದರೆ 'ಯಃ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ 'ತಮ್' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಅನುವೃತ್ತಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

'ಮಧ್ಯೇ ವಾಮನಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾನ

ಭಾವದೀಪ: - ಅನ್ಯಥಾ ಸಮಭಿವ್ಯಾಹರೇಣ ಪ್ರತೀತೈಕವಾಕ್ಯತಾಭಿಜ್ಞಪ್ರಸಂಗಾತ್ । 'ಮಧ್ಯ ಆತ್ಮನೀತ್ಯುಕ್ತಸ್ಯ ಮಧ್ಯೇ ವಾಮನಮಿತಿ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾನಾಚ್ಚೇತ್ಯರ್ಥಃ ।

ಹೀಗೆ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡದಿದ್ದರೆ 'ಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರ'ದಿಂದ ಪ್ರತೀತವಾಗುವ ಏಕವಾಕ್ಯತ್ವಕ್ಕೆ ಭಂಗ ಬರುತ್ತದೆ. 'ಮಧ್ಯೇ ಆತ್ಮನಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದವನನ್ನೇ 'ಮಧ್ಯೇ ವಾಮನಮ್' ಎಂಬುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾನ ಮಾಡಬೇಕು.

ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಾದಿಗಳು

ಭಾವದೀಪ: - पूर्वपक्षतद्युक्तितत्फलपरत्वेनापि भाष्यं व्याचक्षाणः स चेत्याद्यंशमवतार्य 'स च वायुरेवेति प्रतिज्ञांशार्थमाह सयुक्तिकमिति ॥

ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ, ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಯುಕ್ತಿ, ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಫಲ ಇವುಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುವಂತೆ ಭಾಷ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವವರಾಗಿ 'ಸ ಚ' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯದ ಮಾತನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡುತ್ತಾ 'ಸ ಚ ವಾಯುರೇವ' ಎಂಬ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಸಯುಕ್ತಿಕಮ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

'ಏವಮೇವೈಷ ಪ್ರಾಣಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯತ್ರಯಗಳು

ಭಾವದೀಪ: - स चेत्यनुवादः ईशान इति व्याख्या । कुतः इत्याकाङ्क्षायाम् 'एवमेवैष प्राणः' इत्यादिवाक्यत्रयं श्रवणोपलक्षणमुपेत्य तन्वाचष्टे - ईशानस्येति॥

ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿರುವ 'ಸ ಚ' ಎಂಬುದು ಭಾಷ್ಯದ ಅನುವಾದವಾಗಿದೆ. 'ಈಶಾನ' ಎಂಬುದು ಅದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆ. ವಾಯುದೇವರೇ 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರೆಂದು ಏಕೆ ಒಪ್ಪಬೇಕು? ಎಂಬ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಗೆ 'ಏವಮೇವೈಷ ಪ್ರಾಣಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಮೂರುವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿರುವ ಮಾತು ಉಪಲಕ್ಷಣವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಈಶಾನಸ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

'ಊರ್ಧ್ವಂ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದರ ಉಪಯೋಗ

ಭಾವದೀಪ: - अनेन ईशान एवात्र वाक्ये कर्तृत्वेनान्वेतीति दर्शितम् ॥ इति वाक्य इति ॥ एतेन भाष्ये पूर्वम् ऊर्ध्वमित्यादि त्रिपाद्युक्तेरुपयोगो दर्शितः ।

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ 'ಊರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರಾಣಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಈಶಾನನೇ ಕರ್ತೃವಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. 'ಇತಿ ವಾಕ್ಯೇ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಊರ್ಧ್ವಂ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಮೂರುಭಾಗಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರ ಉಪಯೋಗವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

‘ಊರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರಾಣಮುನ್ನಯತಿ’ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು
ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸಮನ್ವಯವಾಗುತ್ತದೆ

ಭಾವದೀಪ: - ಇದಾನಿಮ್ ‘ಊರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರಾಣಮುನ್ನಯತಿ’ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಗಾಗಿ ಪ್ರಾಣಾದನ್ಯತ್ರಾವ
ಕಾಶರಾಹಿತ್ಯಮಿತ್ಯನ್ಯತ್ರೋಕ್ತಲಿಂಗನಿರವಕಾಶತ್ವವಿವರಣಪರತಯಾ ‘ಎವಮೇವೈಷಃ’
ಇತ್ಯಾದಿ ಉಪಾಸ್ಯತ್ವಾच्च’ ಇತ್ಯಂತಂ ಭಾಷ್ಯಂ ಶಕ್ತವ್ಯಂ ವ್ಯಾಖ್ಯೇ - ನಚೇತಿ ॥

‘ಊರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರಾಣಮುನ್ನಯತಿ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಲಿಂಗಗಳು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಲ್ಲಿ
ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಯಾರಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ನಿರವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಬೇರೆಕಡೆ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅದನ್ನೇ
ಈಗ ವಿವರಣೆ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ‘ಎವಮೇವೈಷಃ’ ಎಂಬಲ್ಲಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ‘ಉಪಾಸ್ಯತ್ವಾಚ್ಚ’
ಎಂಬಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಇರುವ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪ ಪರವಾಗಿದೆಯೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ನಚ’
ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ‘ಎವಂ’ ಪದದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಭಾವದೀಪ: - ಭಾಷ್ಯಸ್ಯೈವಮ್ಪದಾರ್ಥವಿವರಣಾಯ ಷಟ್ಪ್ರಶ್ನನಿರಾಕರಣಮಾಹ -
ಯಥೇತಿ ॥

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ‘ಎವಂ’ ಎಂಬ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಷಟ್ಪ್ರಶ್ನದಲ್ಲಿರುವ
ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಯಥಾ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರು ಮಾಡುವ ಆಚ್ಛೇಯ ಕ್ರಮ

ಭಾವದೀಪ: - ಸಮ್ರಾಟ್ ಸಾರ್ವಭೌಮೋಽಧಿಕೃತಾನ್ವಿಯೋಗಿನೋ ವಿನಿಯುಕ್ತಃ । ಕಥಮ್
ಏತಾನ್ ಗ್ರಾಮಾನಧಿತಿಷ್ಠಸ್ವ, ತದಾಧಿಪತ್ಯೇನ ತಿಷ್ಠೇತಿ । ಎವಮೇವೈಷ ಆತ್ಮತಃ ಏಷ
ಪ್ರಾಣೋ ಜಾಯತ ಇತಿ ಆತ್ಮಜಾತತ್ವೇನೋಕ್ತಃ ಪ್ರಾಣೋ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಃ ಇತರಾನ್ ಭಿನ್ನಾನ್
ಸ್ವಸ್ಮಾಜ್ಜಾತತ್ವೇನ ಉಪಚಾರೇಣ ಆತ್ಮಪ್ರವಿಭಾಗಾನ್ ಪ್ರಾಣಾನ್ವಾಯುನ್ ಪೃಥಕ್ಪೃಥಗೇವ
ಸ್ಥಾನೇಷು ಸ್ಥಾಪಯತೀತ್ಯರ್ಥಃ ॥

ಉದಾಹರಣೆ - ಸಾರ್ವಭೌಮನಾದ ರಾಜನು ತನ್ನ ಅಧಿಕಾರದಿಂದ ಉಳಿದ ಸಾಮಂತರಾಜರನ್ನು ಆಯಾಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ವಿನಿಯೋಗಿಸುತ್ತಾನೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ ನೀನು ಈ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಣ ಮಾಡು, ಈ ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆಲ್ಲ ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿ ರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡು ಎಂದು ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರನ್ನು ನಿಯೋಜಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅದರಂತೆ 'ಆತ್ಮತಃ ಏಷ ಪ್ರಾಣೋ ಜಾಯತೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರೂ ಕೂಡ ತನಗಿಂತ ಭಿನ್ನರಾದ, ತನ್ನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಕಾರಣ 'ಪ್ರಾಣ' ಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರಾದ ಉಳಿದ ಪ್ರಾಣಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಆಯಾ ಕೆಲಸಗಳಲ್ಲಿ ನಿಯಂತ್ರಣ ಮಾಡುವಂತೆ ಆಜ್ಞೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರನ್ನು ಯಾರೂ ಸಂಹರಿಸುವುದಿಲ್ಲ

ಭಾವದೀಪ: - ಅयेति ॥ वाजसनेये तृतीये वागादीनां मृत्युनात्तत्त्वमुक्त्वा 'अयेमं वायुं मृत्युर्नाऽप्रोदिति वागादिश्रैष्ठ्यं प्राणस्योच्यत इति तस्य मुख्यप्राणत्वद्योतनाय पूर्वशेषोक्तिः ।

ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಮೂರನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ವಾಗಾದ್ಯಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳನ್ನು ಮೃತ್ಯುವು ತಿನ್ನುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆನಂತರ 'ಅರ್ಥಮಂ ವಾಯುಂ ಮೃತ್ಯುರ್ನಾಘ್ನೋತ್' 'ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರನ್ನು ಮೃತ್ಯು ತಿನ್ನುವುದಿಲ್ಲ' ಎಂದು ವಾಗಾದ್ಯಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಉಕ್ತಮತ್ಸವನು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಿಗೆ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಾಣಾದಿಪ್ರೇರಕರಾದವರು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರೇ ಆಗಿದ್ದಾರೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಶಿಶು ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣರೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರು

ಭಾವದೀಪ: - 'अयं वा शिशुः योऽयं मध्यमः प्राणः' 'प्राणः स्थूणेत्युपरि चतुर्थे शिशुब्राह्मणेऽप्यस्ति । फलितमाह - अत इति ॥ तस्य व्याख्या वाय्वेकेति ॥

'ಅಯಂ ವಾ ಶಿಶುಃ ಯೋಽಯಂ ಮಧ್ಯಮಃ ಪ್ರಾಣಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಶಿಶುಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ವಾಕ್ಯವು ಇರುತ್ತದೆ. ಫಲಿತವಾದ ವಾಕ್ಯವನ್ನು 'ಆತಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅದರ ಅರ್ಥವನ್ನೇ 'ವಾಯ್ವೇಕ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಮತ್ತೊಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಭಾವದೀಪ: - ಯದ್ವಾ ಅತಃ 'ಎವಮೇವೈಷಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸಮಾಖ್ಯಾನಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ |
ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯಃ ಕಞ್ಚಿತ್ಪ್ರತೀಯತ ಇತ್ಯಸ್ಯ ತಾತ್ಪರ್ಯಮಾಹ - ಇತಿ ಹೇತುಸ್ತಸ್ಯೈವೇತಿ||

ಅಥವಾ 'ಅತಃ' ಎಂದರೆ 'ಎವಮೇವೈಷಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸಮಾಖ್ಯಾನ ಇರುವುದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ. 'ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯಃ ಕಞ್ಚಿತ್' ಎಂಬುದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು 'ಇತಿ ಹೇತೋಸ್ತಸ್ಯೈವ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

'ವಿಷ್ಣೋರೇವ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಅವಧಾರಣೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಭಾವದೀಪ: - ಉಕ್ತಮಿತ್ಯಂತರಭಾಷ್ಯಭಾವಂ ವಕ್ತುಂ ವಿಷ್ಣೋರೇವ | ಇತ್ಯವಧಾರಣೋಕ್ತೆರ್ಭಾವಂ
ಶಾಸ್ತ್ರೋತ್ತರಾಭ್ಯಾಂ ವ್ಯನಕ್ತಿ - ನಚ ವಾಚ್ಯಮಿತಿ ||

'ಉಕ್ತಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಇರುವ ಭಾಷ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ವಿಷ್ಣೋರೇವ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. 'ವಿಷ್ಣೋರೇವ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಅವಧಾರಣೆಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಶಂಕೆ ಹಾಗೂ ಉತ್ತರಗಳಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ನಚ ವಾಚ್ಯಮ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

'ಅಂಗಾವಬದ್ಧಾಸ್ತು' ಎಂಬುದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಭಾವದೀಪ: - ವಾಯೋರಪೀತಿ || 'ಅಂಗಾವಬದ್ಧಾಸ್ತು ನ ಶಾಖಾಸು ಹಿ ಪ್ರತಿವೇದಮ್'
ಇತಿ ತೃತೀಯೇ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣತ್ವಾದಿತಿ ಭಾವಃ |

'ವಾಯೋರಪಿ' ಎಂದು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿದೆ. 'ಅಂಗಾವಬದ್ಧಾಸ್ತು ನ ಶಾಖಾಸು ಹಿ ಪ್ರತಿವೇದಮ್'
ಎಂಬುದಾಗಿ ಮೂರನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ವಾಯುದೇವರಲ್ಲಿಯೂ ಇದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವನ್ನು ಏಕೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ?

ಭಾವದೀಪ: - ಭಾಷ್ಯೇ ಉಪಾಸ್ಯಃ ಕಞ್ಚಿತ್ಪ್ರತೀಯತ ಇತ್ಯುಕ್ತೈವ ಪೂರ್ಣೈ
ಸರ್ವದೇವೇತ್ಯುಕ್ತಿನಿಲಬ್ಧಮಾಹ - ನ ಹೀತಿ ||

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಉಪಾಸ್ಯಃ ಕಕ್ಷಿತ್ ಪ್ರತೀಯತೇ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೇ ಅರ್ಥವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುವಾಗ ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವನ್ನು ಏಕೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ನಹಿ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸಕಲ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಭಾಷ್ಯಾರೂಢ

ಭಾವದೀಪ: - एवमुक्तेस्तात्पर्यं मोक्षार्थमिति शेषपूर्त्या भाष्यवाक्यारूढं करोति - विष्णुरेवेति ॥

ಇಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಹೇಳಿದರ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥವೆಂದು ಶೇಷಪೂರಣ ಮಾಡುವುದರ ಮೂಲಕ ಭಾಷ್ಯಾರೂಢ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ವಿಷ್ಣುರೇವ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

'ಕುವಿದಂಗ' ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಉಪಾಸ್ಯತ್ವ

ಭಾವದೀಪ: - पूर्वं 'कुविदङ्गेति तस्य सर्वदेवोपास्यत्वप्रतीतेरित्युक्तं तद्व्याख्यानेन व्यनक्ति - अयं मन्त्रार्थ इति ॥

ಹಿಂದೆ 'ಕುವಿದಂಗ' ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದರು. ಅದನ್ನೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಅಯಂ ಮಂತ್ರಾರ್ಥಃ ಇತಿ' ಎಂಬುದಾಗಿ.

ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿರುವ ಕುವಿದಂಗ ಮಂತ್ರ

ಭಾವದೀಪ: - 'कुविदङ्ग नमसा ये वृधासः पुरा देवा अनवद्यास आसन् । ते वायवे मनवे बाधितायावासयन्नुषसंसूर्येण' इति मन्त्रः ।

'ಕುವಿದಂಗ ನಮಸಾ ಯೇ ವೃಧಾಸಃ ಪುರಾ ದೇವಾ ಅನವದ್ಯಾಸ ಆಸನ್ । ತೇ ವಾಯವೇ ಮನವೇ ಬಾಧಿತಾಯಾವಾಸಯನ್ನುಷಸಂ ಸೂರ್ಯೇಣ' ಎಂಬುದು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಮಂತ್ರ.

ಬಾಧಿತಾಯ ಎಂಬುದರ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ

ಭಾವದೀಪ: - नमसेत्युपलक्षणं मत्वाऽह - नमस्कारादिनेति ॥ वृधासः ज्ञानादिगुणपूर्णाः कुवित् कश्चित् । बाद्भिः इतायेत्युपेत्याऽह - संसारेति ॥

ಇಲ್ಲಿರುವ 'ನಮಸಾ' ಎಂಬುದು ಉಪಲಕ್ಷಣವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ 'ನಮಸ್ಕಾರಾದಿನಾ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. 'ವೃಧಾಸಃ' ಎಂದರೆ ಜ್ಞಾನಾದಿಗುಣಗಳಿಂದ ಪೂರ್ಣರಾಗಿ, 'ಕುವಿತ್' ಎಂದರೆ 'ರಹಸ್ಯಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ' ಎಂದರ್ಥ, 'ಬುದ್ಧಿಃ ಇತಾಯ ಬಾಧಿತಾಯ' ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ 'ಸಂಸಾರ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಕುವಿದಂಗ ಎಂಬ ಮಂತ್ರವು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣ ಪರ

ಭಾವದೀಪಃ - ಉಷಸಂ ಬುದ್ಧಿಮ್ । ತ್ರಯೋರ್ಥಾಃ ಸರ್ವವೇದೇಷ್ವಿತುತ್ಯಾಪಿ 'ಕಲ್ಪನೋಪದೇಶಾದಿತ್ಯಾದಿಚತುರ್ಥಪಾದೋಕ್ತನಿರ್ಯಾಯಪರತ್ವಸ್ಯಾಪಿ ಸತ್ತ್ವಾದ್ವಾ ಸರ್ವ-ಸೂಕ್ತಾನಾಂ ತತ್ರ ತತ್ರಸ್ಯವಾತ್ವಾದಿ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಚ ಜ್ಯೋತಿರಾದಿನಯೈವೈಷಣವತ್ವ-ಸಿದ್ಧಾವಪಿ ಇಹ ಮಂತ್ರೇ ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗಾಭಾವೇನ ಅಂತರಾದಿನಯನಿರ್ಯಾಯಾವಿಷಯತ್ವಾದ್ವಾಽಯಂ ಮಂತ್ರೋಽತ್ರ ವಾಯುಪರತ್ವೇನೋಕ್ತೋ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಃ ।

'ಉಷಸಂ' = ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು, ವೇದಗಳಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಮಂತ್ರಕ್ಕೂ, ಮೂರು ಅರ್ಥಗಳಿರುವುದರಿಂದ 'ಕಲ್ಪನೋಪದೇಶಾತ್' ಎಂಬ ನಾಲ್ಕನೇ ಪಾದದ ನ್ಯಾಯದಂತೆ ಅನ್ಯಪರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದಾದ್ದರಿಂದ; ಅಥವಾ ಸಕಲಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿರುವ ವಾಯು ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಜ್ಯೋತಿರಧಿಕರಣದ ನ್ಯಾಯದಂತೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಬಹುದಾದರೂ, ಈ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗಗಳಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಅಂತರಾಧಿಕರಣದ ನ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾಗದ ಕಾರಣವೂ ಈ ಮಂತ್ರವು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಪರವೇ ಆಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಮತ್ತು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಪರವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ವಿಶೇಷವಿಚಾರ - 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರಾದವರು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರೇ ಆಗಿದ್ದಾರೆ ಹೊರತು, ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಯಾವಾತನು 'ಈಶಾನ' ಎನಿಸಿದ್ದಾನೋ ಅವನಲ್ಲಿ 'ಊರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರಾಣ ಉನ್ಮಯತಿ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವ ಎಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನು 'ಮಧ್ಯೇ ವಾಮನಮಾಸೀನಮ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು 'ಮಧ್ಯಮತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನು 'ವಿಶ್ವೇದೇವಾ ಉಪಾಸತೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು 'ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತಃ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ.

ಈ ಮೂರೂ ಲಿಂಗಗಳು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಲ್ಲಿಯೇ ಅಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಇರುತ್ತವೆ. 'ಏವಮೇವೈಷ ಪ್ರಾಣಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವ- ಲಿಂಗವಿದೆಯೆಂದು, 'ಯೋಽಯಂ ಮಧ್ಯಮಃ ಪ್ರಾಣಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಮಧ್ಯಮತ್ವವು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಲ್ಲಿದೆಯೆಂದು, 'ಕುವಿದಂಗ' ಎಂಬ ಮಂತ್ರವು 'ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವು' ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಲ್ಲಿ ಇದೆಯೆಂದು ಸಾಧಿಸುತ್ತಿವೆ. ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿದ ಈ ಎಲ್ಲ ಶ್ರುತಿಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಮೇಲಿನ ಮೂರು ಲಿಂಗಗಳು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರ ಅಸಾಧಾರಣಲಿಂಗಗಳೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

'ಏವಮೇವ ಏಷಃ ಪ್ರಾಣಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ. 'ಆತ್ಮತಃ ಏಷ ಪ್ರಾಣೋ ಜಾಯತೇ' ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವಿಕೆಯೆಂಬ ಧರ್ಮವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರೇ ಪ್ರಸಕ್ತರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಅವರನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬೇಕು. ಹುಟ್ಟುವಿಕೆ ಇಲ್ಲದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು 'ಏವಮೇವ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಮತ್ತು 'ಏವಮೇವ ಏಷಃ ಪ್ರಾಣಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆನ್ನಲು ಯಾವುದೇ ಲಿಂಗಗಳಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ಹೀಗೆ 'ಏವಮೇವ ಏಷಃ ಪ್ರಾಣಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ಪ್ರಾಣ' ಶಬ್ದವು ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೋ, ಅದೇ ಕಾರಣದಿಂದ 'ಕುವಿದಂಗ' ಎಂಬ 'ಋಜು' ಮಂತ್ರವೂ ಕೂಡ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ ಹೊರತು ವಿಷ್ಣುವನ್ನಲ್ಲ.

'ಕುವಿದಂಗ' ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರು ಉಪಾಸ್ಯರಾಗಿದ್ದಾರೆಂದಷ್ಟೇ ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ. ಆದರೆ 'ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾ ಉಪಾಸತೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಧರ್ಮವೆನ್ನಲು 'ಕುವಿದಂಗ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಗೆ ಪ್ರಮಾಣವಾಗುತ್ತದೆ ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ

'ಕುವಿದಂಗ' ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ 'ದೇವಾಃ' ಎಂಬ ಬಹುವಚನವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಕೇವಲ ಮೂರು ದೇವತೆಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥಸಂಕೋಚ ಮಾಡಲು ಕಾರಣವಿಲ್ಲ. ಹೊರತಾಗಿ, ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳು ಎಂದು ಕಾತ್ಯಾಯ್ಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ

ಬಹುವಚನವನ್ನು ಕೂಡಿಸಬೇಕು. ಕೇವಲ ಮೂರು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಹುವಚನವನ್ನು ಪರ್ಯವಸಾನ ಮಾಡಿದರೆ, ಅದರಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಗುಣಾತಿಶಯವು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

'ನರೇಂದ್ರಂ ಚರಾಃ ಸೇವಂತೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ 'ಚರಾಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಕೇವಲ ಮೂರುಮಂದಿ ಎಂದಷ್ಟೇ ಅರ್ಥವಲ್ಲ. ಅಂದರೆ ಮೂರುಮಂದಿ ಸೇವಕರಷ್ಟೇ ರಾಜನನ್ನು ಸೇವನೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸದೇ, ಸಕಲ ಸೇವಕರು ರಾಜನನ್ನು ಸೇವಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತ 'ದೇವಾಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಬಹುವಚನಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಮೂವರು ಎಂಬಷ್ಟೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿ ಮಾಡದೇ, ಸಕಲ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು.

ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯಲ್ಲಿ 'ವಸಂತಾಯ ಕಪಿಂಜಲಾನ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಕೇವಲ ಮೂರು ಕಪಿಂಜಲ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಆಲಂಭನ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ನೀವು ಹೇಳುವಂತೆ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಸಕಲವನ್ನು ಅರ್ಥವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸುವುದಾದರೆ, ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಸಕಲ ಕಪಿಂಜಲಗೋವುಗಳ ಆಲಂಭನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯ ಈ ದೃಷ್ಟಾಂತದಂತೆ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿಯೂ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಕೇವಲ ಮೂರು ದೇವತೆಗಳು ಎಂದಷ್ಟೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೂ ಈಗ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ವಸಂತಾಯ ಕಪಿಂಜಲಾನ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಮೂರು ಗೋವುಗಳು ಎಂದಷ್ಟೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಸಕಲ ಕಪಿಂಜಲಗಳ ಆಲಂಭನವು ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಅಶಕ್ಯವಾಗಿದೆ. ಮೂರು ಕಪಿಂಜಲಗಳ ಆಲಂಭನ ಮಾಡುವಿಕೆಯಿಂದಲೇ 'ಕಪಿಂಜಲಾನ್' ಎಂಬ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಸಾರ್ಥಕವನ್ನು ಉಪವಾದಿಸಲು ಬರುವಾಗ ಅಶಕ್ಯವಾದ ಸಕಲ ಕಪಿಂಜಲಗಳ ಆಲಂಭನವನ್ನು ವಿಧಿಸುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ವಿಕಲ್ಪವು ಅಷ್ಟದೋಷಗಳಿಂದ ದುಷ್ಪದಾದ್ದರಿಂದ ಮೂರಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಕಪಿಂಜಲಗೋವುಗಳ ಆಲಂಭನವು ಅನಾವಶ್ಯಕ.

ಮತ್ತು ಒಂದು ವೇಳೆ, 'ವಸಂತಾಯ ಕಪಿಂಜಲಾನ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಬಹುವಚನದಿಂದ ಸಕಲ ಕಪಿಂಜಲಗಳ ಆಲಂಭನವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸುವುದಾದರೆ 'ನ ಹಿಂಸ್ಯಾತ್' ಸರ್ವಾಭೂತಾನಿ' ಎಂಬ ನಿಷೇಧಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಸಂಕೋಚ ಮಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ಕಪಿಂಜಲ ಗೋವುಗಳ ಹಿಂಸೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಹಿಂಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು ಎಂದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಬಹುವಚನದಿಂದ ಸಕಲ ಕಪಿಂಜಲಗಳ ಆಲಂಭನವನ್ನು ನೀವು ವಿವಕ್ಷಿಸುವುದರಿಂದ. ಹೀಗೆ 'ನ ಹಿಂಸ್ಯಾತ್' ಎಂಬ ನಿಷೇಧವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಕಲ ಕಪಿಂಜಲ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು

ಉಳಿದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಹಿಂಸೆಯ ನಿಷೇಧವನ್ನಷ್ಟೇ ವಿವಕ್ಷಿಸುವುದು ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ 'ನ ಹಿಂಸ್ಯಾತ್' ಎಂಬ ನಿಷೇಧಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಸಂಕೋಚ ಮಾಡದೇ ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಹಿಂಸಾ ನಿಷೇಧವೂ ವಿಹಿತವಾಗಿದೆಯೆಂದೇ ಹೇಳಲು ಬರುವಾಗ ಸಂಕೋಚ ಮಾಡುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೂ 'ಕಪಿಂಜಲಾನ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಮೂರು ಗೋವುಗಳು ಎಂದಷ್ಟೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತ 'ಕುವಿದಂಗ' ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ದೇವಾಃ' ಎಂಬ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಸಂಕೋಚ ಮಾಡಿ ಅರ್ಥಸಲು ಯಾವುದೇ ಇಂತಹ ಕಾರಣಗಳಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಕಲದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವೇ 'ಕುವಿದಂಗ' ಎಂಬ ವೇದಮಂತ್ರ ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

'ವಿಷ್ಣುರೇವ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ಪೀಠಿಕೆ

ಭಾವದೀಪ: - ವಕ್ಷ್ಯತೇ चैतत्तृतीये 'मन्त्रादिवद्वाऽविरोध इति सूत्रे । उक्तं च ऋग्भाष्ये 'पूर्वप्रसिद्धवर्जं तु शक्रान्ता देवता मता' इति । प्रमित इत्यत्र विशेषाकाङ्क्षायाम् ईशानशब्दोक्तो विष्णुरेवेत्यन्यत्रोक्तेनैव पूरयन् भाष्यं व्याचष्टे - विष्णुरेवेति ॥

ಇದರ ಬಗ್ಗೆ ಮುಂದೆ 'ಮಂತ್ರಾದಿವದ್ವಾಽವಿರೋಧಃ' ಎಂಬ ಮೂರನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುತ್ತೇವೆ. ಯುಗಾಷ್ಟದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ - 'ಪೂರ್ವಪ್ರಸಿದ್ಧವರ್ಜಂ ತು ಶಕ್ರಾಂತಾ ದೇವತಾ ಮತಾ' ಮುಖ್ಯ ಪ್ರಾಣದೇವರನ ತನಕ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ವೇದಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದಲ್ಲ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರದೇವರ ತನಕ ಸಕಲದೇವತೆಗಳೂ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರಾಗಿದ್ದಾರೆ ಎಂದು. 'ಪ್ರಮಿತಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷದ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ ವಿಷ್ಣುವೇ ವಿಶೇಷ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ವಿಷ್ಣುರೇವ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

ವಾಮನಶ್ರುತಿಯು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ನಿರವಕಾಶ

ಭಾವದೀಪ: - ननु वामनश्रुतिरप्यनुश्चेति सूत्रे द्वितीये वक्ष्यमाणदिशाऽ-
णुभूतप्राणरूपाद्यभिप्रायेण बायावपि सावकाशेत्यतो वामनश्रुतेरेवानवकाश
इत्यन्यत्रोक्तमनवकाशत्वं सौत्रप्रमितपदोक्तमिति दर्शयन् भाष्यस्थ-
प्रमितपदतात्पर्यमाह - तस्याश्चेति ॥

ಪ್ರಶ್ನೆ - ವಾಮನಶ್ರುತಿಯು ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಎರಡನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಇರುವಂತಹ 'ಅಣುಶ್ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರು ಅಣುಸ್ವರೂಪರೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಅಂತಹ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರುತಿಯು ವಾಮನಶಬ್ದವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಾಮನಶ್ರುತಿಯು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಲ್ಲಿ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿದೆಯಲ್ಲವೇ?

ಉತ್ತರ - ವಾಮನಶ್ರುತಿಯು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುವಂತಹ ನಿರವಕಾಶಶ್ರುತಿಯಾಗಿದೆ. ಈ ವಿಚಾರವನ್ನು ಬೇರೆ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದೇ ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಪ್ರಮಿತ' ಪದವು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಮಿತಪದದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನೂ ಸಹ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ತಸ್ಯಾಶ್ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

ವಾಮನಿ ಶಬ್ದದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿ

ಭಾವದೀಪ: - ಅಂತರನಯೇ ಸ್ಥಾನಾದೀತಿ ಗುಣಸೂತ್ರೋಕ್ತೇ 'एष उ एव वामनिरेष हि सर्वाणि वामानि नयति' इत सावधारणश्रुतिवाक्ये वामनिशब्दನिरुಕ್त्या 'एकदेशविकृतमनन्यवद्भवतीति न्यायेन 'देवासो देवा' इत्यादेरिव वामनिवामनशब्दयोरैकार्थ्येन महायोगस्य 'स वामनः स आनन्दः सोऽच्युतः' इति तद्भाष्योक्तश्रौतप्रयोगस्य 'उपेन्द्रो वामनः प्रांशुरिति सहस्रनामोक्तस्मार्तप्रयोगस्य च सत्त्वेन रूढेश्च सत्त्वादिति भावः ।

ಅಂತರಾಧಿಕರಣದ ಸ್ಥಾನಾದಿ ಗುಣಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಎಷ ಉ ಏವ ವಾಮನಿರೇಷ ಹಿ ಸರ್ವಾಣಿ ವಾಮಾನಿ ನಯತಿ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಈ ಸಾವಧಾರಣ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ವಾಮನಿ' ಶಬ್ದದ ನಿರುಕ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲಾಗಿದೆ. ಸಕಲ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ನೀಡುವವನಾದ್ದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು 'ವಾಮನಿ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ. 'ಏಕದೇಶವಿಕೃತಮನನ್ಯವದ್ಭವತಿ' ಏಕದೇಶದ ವಿಚಾರದಿಂದ ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ನ್ಯಾಯದಂತೆ 'ವಾಮನಿ' ಹಾಗೂ 'ವಾಮನ' ಶಬ್ದಗಳು ಒಂದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತವೆ. 'ದೇವಾಸಃ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು 'ದೇವಾಃ' ಎಂಬ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಗೆ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೋ ಅದರಂತೆ. ಮತ್ತು 'ಸ ವಾಮನಃ ಸ

ಆನಂದ: ಸೋಽಚ್ಯುತಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಉಪನಿಷದ್‌ಭಾಷ್ಯದ ಮಾತಿನಂತೆ ವಾಮನಶಬ್ದದ ಮಹಾಯೋಗವು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುತ್ತದೆ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ 'ಉಪೇಂದ್ರೋ ವಾಮನಃ ಪ್ರಾಂಶುಃ' ಎಂಬ ವಿಷ್ಣುಸಹಸ್ರನಾಮದ ಪ್ರಯೋಗವು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ರೂಢಿಯು ಇರುತ್ತದೆ ಹೀಗೆ ಮಹಾಯೋಗ ಮತ್ತು ರೂಢಿಗಳ ಬಲದಿಂದ 'ವಾಮನ' ಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಶೇಷವಿಚಾರ - ಸಿದ್ಧಾಂತ ಹೀಗಿದೆ -

ಸಹಸ್ರಾದಪಿ ಲಿಂಗಾನಾಂ ಶ್ರುತಿರ್ಬಲವತೀ ಸ್ವತಃ |

ಆವಕಾಶೋಜ್ಞತಾ ಸಾವಕಾಶಾತ್ಪ್ರಕಿಮು ಲಿಂಗತಃ ||೧||

ಶ್ರುತಿಯು ಸಾವಿರ ಲಿಂಗಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿಯೇ ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿವೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಸಾವಕಾಶವಾದ ಲಿಂಗಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕೇನು?

ವಾಮನಶ್ರುತಿಯು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಏಷ ಉ ಏವ ವಾಮನಃ, ಏಷ ಹಿ ಸರ್ವಾಣಿ ವಾಮನಿ ನಯತಿ' ಇಂತಹ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ವಾಮನಿಯೆನಿಸಿದ್ದಾನೆ. 'ಯಾವಾತನು ಸಕಲ ಸುಂದರ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ನೀಡುವ ಮೂಲಕ ಪ್ರೇರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೋ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಬೇರೆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಅವಧಾರಣಾಪುರಸ್ಕರವಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ 'ವಾಮನ' ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ.

ವಿಷ್ಣುಸಹಸ್ರನಾಮದಲ್ಲಿ 'ಉಪೇಂದ್ರೋ ವಾಮನಃ ಪ್ರಾಂಶುಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ 'ವಾಮನ' ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಇದೂ ಸಹ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನಿಜನರೆಲ್ಲರೂ ಭಗವಂತನನ್ನೇ 'ವಾಮನ' ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

'ಏಷ ಉ ಏವ ವಾಮನಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ವಿಷ್ಣುವನ್ನು 'ವಾಮನಿ' ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದೆ. ಆದರೆ ನೀವು ವಾಮನನಾಗಿದ್ದಾನೆನ್ನಲು ಪ್ರಮಾಣವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೀರಿ. 'ವಾಮನಿ' ಶಬ್ದವೇ ಬೇರೆ, ವಾಮನ ಶಬ್ದವೇ ಬೇರೆ? ಹೀಗಿರುವಾಗ ವಾಮನನು ವಿಷ್ಣುವಾಗಿದ್ದಾನೆನ್ನಲು ಇದು ಹೇಗೆ ಆಧಾರವಾಗುತ್ತದೆ?

ಹೀಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಲೋಕವೇದಾಧಿಕರಣ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಅಧಿಕೃವಿದ್ದ ಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ವಾಮನ' ಶಬ್ದದಿಂದಲೂ 'ವಾಮನಿ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿರಬಹುದು.

ಇಂತಹ ವರ್ಣವಿಹಾರದಿಂದ ಏಕದೇಶವು ಅನ್ಯಥಾಭೂತವಾದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ 'ವಾಮನ' ಹಾಗೂ 'ವಾಮನಿ' ಎಂಬೆರಡೂ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಉದಾ: 'ದೇವಾಸ:' 'ದೇವಾ:' ಎಂಬೆರಡು ಶಬ್ದಗಳು ಒಂದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ಈ ಎರಡು ಏಕ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾನದಿಂದ ಒಂದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಲು ಬರುವಾಗ, ಶಬ್ದಗಳು ಭಿನ್ನವಾದ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಅರ್ಥವೂ ಕೂಡ ಭಿನ್ನವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಕಲ್ಪಿಸುವುದು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ವೇದದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ 'ನ ಕಿರಿಂದ್ರ:' ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ 'ಕಿ:' ಎಂಬ ಪದವು 'ಸ:' ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ನೀಡುತ್ತಿದೆ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ 'ಕ:' ಎಂಬ ಯಾವ ಶಬ್ದವಿದೆಯೋ, ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ವರ್ಣವಿಹಾರವು ಇಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ಬೇರೆಯೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ನೀಡುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು. ಹೊರತಾಗಿ, ಸ್ವಲ್ಪ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದ್ದರೂ ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ 'ಸ:' ಎಂಬ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಇದೂ ಸಹ ಹೇಳುತ್ತಿದೆಯೆಂದೇ ಒಪ್ಪಬೇಕು.

ಇದನ್ನೇ ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯ ತಂತ್ರವಾರ್ತಿಕದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ -

ಆಕೃತೀನಾಮಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯಾ ಕಥಂಚಿನ್ನಿರೂಪಿತಾ |

ನಾಸಾವವಯವಾಧಿಕೃತವಿನಾಶೇಷು ವಿನಶ್ಯತಿ ||

ದೇವತಾತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಯಾವ ಆಯವವಾಧಿಕೃತವಿದೆಯೋ ಅದರ ವಿನಾಶಮಾತ್ರದಿಂದ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ನಾಶವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು.

ಆದ್ದರಿಂದ ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯ 'ಯದ್ಯೋನ್ಯಾಂತದುತ್ತರಯೋರ್ಗಾಯತಿ' ಎಂಬ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಉತ್ತರಾ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು 'ಉತ್ತರಾ' ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಸಂಜ್ಞಾರೂಪವಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಈ 'ಉತ್ತರಾ' ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವಿಶೇಷವನ್ನು 'ಉತ್ತರಾ' ಶಬ್ದದಿಂದ ವಿವಕ್ಷಿಸುವುದು ಅನ್ಯನಿರಪೇಕ್ಷಿತವಾದ್ದರಿಂದ ಸಾಧುವಾಗಿದೆ.

ಹೊರತು, 'ಉತ್ತರಾ' ಎಂಬ 'ಋಜ್' ಮಂತ್ರವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸುವುದಿಲ್ಲ. 'ಯೋನಿ' ಎಂಬ 'ಋಜ್' ಮಂತ್ರಕ್ಕಿಂತ ಮುಂದಿರುವುದನ್ನು 'ಉತ್ತರಾ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರೆ ಅನ್ಯಸಾಪೇಕ್ಷಿತವಾಗುವುದರಿಂದ ಸಾವಕಾಶವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಾಪೇಕ್ಷಕ್ಕಿಂತಲೂ ನಿರಪೇಕ್ಷವೇ ಪ್ರಬಲವಾದ್ದರಿಂದ 'ಉತ್ತರಾ' ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವಿಶೇಷವನ್ನೇ 'ಉತ್ತರಯೋರ್ಗಾಯತಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ಉತ್ತರಾ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕೆಂದು ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಣಯಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಅದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತ 'ವಾಮನ' ಶಬ್ದವೂ ಪ್ರತಿಯೋಗಿನಿರಪೇಕ್ಷಿತವಾಗಿ ರೂಢಿಯಿಂದ ವಿಷ್ಣುಪರವಾಗಿದೆಯೆಂದೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಹೊರತಾಗಿ, ದೀರ್ಘಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯೋಗಿಯಾದ ಹ್ರಸ್ವ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಸಣ್ಣದಾದ ವಸ್ತು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಾರದು. ಆದ್ದರಿಂದ 'ವಾಮನ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವಂತೆ ವಿಷ್ಣುವೆಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು ನ್ಯಾಯಸಮ್ಮತವಾಗಿದೆ.

ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಲೇ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ 'ವಾಮನಶ್ರುತೇರೇವಾನವಕಾಶಃ' ವಿಷ್ಣುವಿಷಯಕವಾದ ವಾಮನಶ್ರುತಿಯು ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಜಿಜ್ಞಾಸಾ ನಿಯಮದ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಏನು ಉತ್ತರ ?

ಭಾವದೀಪ: - ಅಸ್ತ್ವೇವಂ ಪ್ರಾಗ್ರುಕ್ತಜಿಜ್ಞಾಸಾನಿಯಮಾಕ್ಷೇಪೇ ಕಿಮುಕ್ತಮುತ್ತರಮಿತ್ಯತ
ಆಹ - ಅತ ಇತಿ ॥

ಹಾಗಾದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಜಿಜ್ಞಾಸಾನಿಯಮದ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಏನು ಉತ್ತರವನ್ನು ನೀಡಿದಂತಾಯಿತು ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಅತಃ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಮಿತ ಪದದಿಂದ ತಿಳಿಯುವ ಮೂಲ

ಭಾವದೀಪ: - ನಿರವಕಾಶಶ್ರುತೇರೇವೇತ್ಯರ್ಥಃ । ನಿರವಕಾಶತ್ವಂ ಭಾಷ್ಯೇ ಕುತೋ ನೋಕ್ತಮಿತ್ಯತ ಆಹ - ಅತ್ರೇತಿ ॥ ಭಾಷ್ಯೇ ಸೂತ್ರೇ ಚೇತ್ಯರ್ಥಃ ।

ನಿರವಕಾಶಶ್ರುತಿ ಇರುವುದರಿಂದಲೇ ಎಂದರ್ಥ. ವಾಮನ ಶ್ರುತಿಗೆ ನಿರವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಏಕೆ ಹೇಳಲಿಲ್ಲ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಅತ್ರ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಅತ್ರ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ. ಅಂದರೆ ಭಾಷ್ಯ ಹಾಗೂ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ 'ಪ್ರಮಿತ' ಪದದಿಂದ ನಿರವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ವಿವಕಾರದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಭಾವದೀಪ: - यद्वा 'अत एव प्राणः' इत्यत्र 'लिङ्गं बलवदेव स्यात्' इत्यनुभाष्ये लिङ्गनिरवकಾशत्वस्यैवकारार्थत्वोक्त्या तत्रेवात्राप्येवकारो निरवकಾशत्वार्थ इति भ्रमनिरासायोक्तम् - अत्रೇति ॥

ಅಥವಾ 'ಅತ ಏವ ಪ್ರಾಣಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುವಾಗ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ 'ಲಿಂಗಂ ಬಲವದೇವ ಸ್ಯಾತ್' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅಂದರೆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಏವ' ಕಾರವು ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ನಿರವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ 'ಶಬ್ದಾದೇವ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಏವಕಾರವೇ ನಿರವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿದೆಯೆಂಬ ಭ್ರಮೆಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ 'ಅತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕಾಮಾತು ಹೊರಟಿದೆ.

ಶ್ರುತಿಗೆ ನಿರವಕಾಶತ್ವ ಹೇಳಿದ್ದು ಅಭ್ಯುಚ್ಚಯಕ್ಕಾಗಿ

ಭಾವದೀಪ: - एवकारस्तु श्रुतेर्लिङ्गादितोऽपि जात्या प्राबल्योक्त्यर्थ इत्याह - अनेनेति ॥ एवं सति श्रुत्यैव निर्णयोपपत्तौ तन्निरवकाशत्व-मभ्युच्चयत्वेनोक्तमिति भावः ।

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಮಿತಪದವೇ ನಿರವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಏವಕಾರದ ಅರ್ಥವೇನು ಎಂದರೆ ಶ್ರುತಿಯು ಲಿಂಗಾದಿಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ವಿಚಾರವನ್ನು ಏವಕಾರವು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿದೆಯೆಂದು 'ಅನೇನ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೇ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ನಿರ್ಣಯವು ಉಂಟಾಗುವಾಗ ಶ್ರುತಿಗೆ ನಿರವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಕೇವಲ 'ಅಭ್ಯುಚ್ಚಯ' ಯುಕ್ತಿಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವಾಕ್ಯಾದಿಗಳ ಲಕ್ಷಣ

ಭಾವದೀಪ: - स्मार्तक्रमो न विवक्षित इति भावेन 'श्रुतिर्नाम समुद्दिष्टं लिङ्गं तल्लक्षणं स्मृतम् । पदानि निरपेक्षाणि वाक्यं प्रकरणं तथा ॥ एकस्य प्रतिपत्त्यङ्गवचनं स्थानमुच्यते । अन्यत्र तत्समोक्तिस्तु समाख्या स्थानमेव च ॥ अध्यायादिप्रबन्धास्तु प्रभेदा आगमस्य च' इति तत्त्वप्रदीपोक्त वचनानुरोधेन क्रममुपेत्य लक्षणान्याह - नाममात्रेणेति ॥

ಶ್ರುತಿ ಲಿಂಗಾದಿಗಳ ಸ್ವರೂಪ ಹಾಗೂ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಹೀಗಿವೆ - ' ಶ್ರುತೀರ್ನಾಮ ಸಮುದ್ದಿಷ್ಟಂ ಲಿಂಗಂ ತಲ್ಲಕ್ಷಣಂ ಸ್ಮೃತಮ್ । ಪದಾನಿ ನಿರಪೇಕ್ಷಾಣಿ ವಾಕ್ಯಂ ಪ್ರಕರಣಂ ತಥಾ ॥ ಏಕಸ್ಯ ಪ್ರತಿಪತ್ಯಂಗವಚನಂ

ಸ್ಥಾನಮುಚ್ಯತೇ । ಅನ್ಯತ್ರ ತತ್ಸಮೋಕ್ತಿಸ್ತು ಸಮಾಖ್ಯಾ ಸ್ಥಾನಮೇವ ಚ ॥ ಅಧ್ಯಾಯಾದಿ ಪ್ರಬಂಧಾಸ್ತು ಪ್ರಭೇದಾ ಆಗಮಸ್ಯ ಚ ॥' ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದವೇ ಶ್ರುತಿ. ಅಸಾಧಾರಣಾರ್ಥಮವೇ ಲಿಂಗ, ಪೂರ್ಣವಾದ ಆಕಾಂಕ್ಷಾದಿಗಳುಳ್ಳ ಪದಗಳ ಸಮೂಹವೇ ವಾಕ್ಯ, ಪೂರ್ಣವಾದ ಆಕಾಂಕ್ಷಾದಿಗಳುಳ್ಳ ವಾಕ್ಯಗಳ ಸಮೂಹವೇ ಪ್ರಕರಣ, ಅಂತಹ ಅನೇಕ ಪ್ರಕರಣಗಳ ಸಮೂಹವೇ ಸ್ಥಾನ, ಸಮಾನವಾದ ಮತ್ತೊಂದು ವಚನವೇ ಸಮಾಖ್ಯಾ.

ಶ್ರುತಿಯ ಲಕ್ಷಣ

ಭಾವದೀಪ: - आपाततः धर्मद्वारं विना धर्मिनिर्देशकः शब्द इत्यर्थः । यथा द्युभवाद्यायतनं स्वशब्दादित्यत्र तमेवैकं जानथ अत्मानम् इत्यत्राऽऽत्मश्रुतिः। यथा वा अत्रैव वामनश्रुतिः ॥

ಆಪಾತತಃ ಧರ್ಮವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷೆ ಪಡದೆ ನೇರವಾಗಿ ಧರ್ಮಿಯನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವಂತಹ ಶಬ್ದವೇ 'ಶ್ರುತಿ' ಎನಿಸುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆ 'ದ್ಯುಭ್ಯಾದ್ಯಾಯತನಂ ಸ್ವಶಬ್ದಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ತಮೇವೈಕಂ ಜಾನಾಥ ಆತ್ಮಾನಂ' ಎಂಬ ಆತ್ಮಶ್ರುತಿಯು ಧರ್ಮವನ್ನು ಉಪಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡದೆ ಧರ್ಮಿಯನ್ನೇ ನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ರುತಿರೂಪವಾದ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆ. ಅಥವಾ ಇದೇ ಅಧಿಕರಣದ ವಾಮನ ಶ್ರುತಿಯೂ ಸಹ ಇದಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆ.

ಲಿಂಗದ ಲಕ್ಷಣ

ಭಾವದೀಪ: - असाधारणेति ॥ एकपदार्पितो वाऽनेकपदार्पितो वेत्यर्थः। तथा च तादृशधर्मबोधशब्दोऽपि लिङ्गमित्युच्यते । योग्यताबद्वाक्यमपि तथेति भावः ।

ಅಸಾಧಾರಣಾರ್ಥಮವೇ ಲಿಂಗವೆಂದು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅಂತಹ ಲಿಂಗವು ಒಂದು ಪದದಿಂದಲೂ ತಿಳಿಯಬಹುದು ಅಥವಾ ಅನೇಕ ಪದದಿಂದಲೂ ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಂತಹ ಅಸಾಧಾರಣಾರ್ಥಮವೋದಕವಾದ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಲಿಂಗವೆಂದೇ ಹೆಸರು. ಯೋಗ್ಯತಾದಿಗಳುಳ್ಳ ವಾಕ್ಯದ ಲಕ್ಷಣವು ಹೀಗೆಯೇ ಇರುತ್ತದೆ.

ಶ್ರುತಿಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ಅನಂತತ್ವಲಿಂಗ

ಭಾವದೀಪ: - ತತ್ರಾಽಂಥ ಯಥಾ 'ಆಕಾಶಸ್ತಲ್ಲಿಜ್ಞಾತ್' ಇತ್ಯತ್ರ 'ಸ ಏಷೋಽನಂತ:' ಇತ್ಯನಂತತ್ವಮ್ । ದ್ವಿತೀಯಂ ತು 'ಅತ ಏವ ಪ್ರಾಣ:' ಇತ್ಯತ್ರ 'ಶ್ರೀಶ್ಚ ತೇ ಲಕ್ಷ್ಮೀಶ್ಚ ಪತ್ನೀಾವಿತಿ ಶ್ರೀಪತ್ನೀಕತ್ವಾದಿಕಮ್ ।

ವಿಕಪದಾರ್ಪಿತ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆ ಹೀಗಿದೆ - 'ಆಕಾಶಸ್ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್' ಎಂಬುದರಿಂದ 'ಸ ಏಷೋಽನಂತ:' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ಅನಂತತ್ವಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾದ ಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. 'ಅನಂತ:' ಎಂಬ ಒಂದೇ ಪದದಿಂದ ತಿಳಿಯುವಂತಹ ಅನಂತತ್ವವೆಂಬುವ ಲಿಂಗವು ವಿಕಪದಾರ್ಪಿತ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿದೆ. ಅನೇಕಪದಾರ್ಪಿತಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆ ಹೀಗಿದೆ - 'ಅತ ಏವ ಪ್ರಾಣ:' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಶ್ರೀಶ್ಚ ತೇ ಲಕ್ಷ್ಮೀಶ್ಚ ಪತ್ನೀ' ಎಂಬ ಅನೇಕ ಪದಗಳಿಂದ ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗವು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

'ಶ್ರೀಶ್ಚ ತೇ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ಲಿಂಗ

ಭಾವದೀಪ: - एतेन 'श्रीश्च ते' इत्यादेर्वाक्यत्वेऽपि तद्वोध्यस्यासाधारण धर्मत्वात् तदभिप्रायेण तत्र सूत्रभाष्यादौ लिङ्गत्वोक्तिर्युक्तेति भावः ॥

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ 'ಶ್ರೀಶ್ಚ ತೇ ಲಕ್ಷ್ಮೀಶ್ಚ ಪತ್ನೀ' ಎಂಬುದು ವಾಕ್ಯರೂಪವಾಗಿದ್ದರೂ ಇದರಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದದ್ದು ಅಸಾಧಾರಣಾರ್ಥಮವಾದ್ದರಿಂದ ಸೂತ್ರ ಹಾಗೂ ಭಾಷ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಲಿಂಗವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಸಮಂಜಸವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸಮರ್ಪಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

ನಿರಾಕಾಂಕ್ಷಿತವೆಂದರೇನು ?

ಭಾವದೀಪ: - निराकाङ्क्षेति ॥ स्वस्मिन्नेव पूर्णाकाङ्क्षत्वेनान्यत्र निराकाङ्क्षाणि पदानीत्यर्थः ।

ನಿರಾಕಾಂಕ್ಷಿತವಾದ ಪದಗಳ ಸಮೂಹವೇ ವಾಕ್ಯವೆಂದು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅಂದರೆ ತನ್ನಲ್ಲಿರುವ ಪದಗಳಿಂದಲೇ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮತ್ತೊಂದು ಪದದ ಅಪೇಕ್ಷೆ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಪದಗಳು ನಿರಾಕಾಂಕ್ಷಿತವೆನಿಸುತ್ತವೆ.

ಎರಡು ಬಗೆಯ ವಾಕ್ಯಗಳ ಬಗ್ಗೆ

ಭಾವದೀಪ: - एतच्च वाक्यं विप्रतिपन्नस्वान्तर्गतपदार्थनिर्णायकं वा समभिव्याहृतवाक्यान्तर्गतविप्रतिपन्नपदार्थनिर्णायकं वा भवति ।

ಇಂತಹ ವಾಕ್ಯವು ಎರಡು ವಿಧ - ೧. ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವಾಂತರ್ಗತವಾದ ಪದಗಳಿಂದಲೇ ನಿರ್ಣಯ ಮಾಡುವುದು. ೨. ಸಮಭಿವ್ಯಾಹೃತವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ಪದಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವುದು.

ಸ್ವಾಂತರ್ಗತವಾದ ಪದಗಳಿಂದಲೇ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಯ

ಭಾವದೀಪ: - आद्यं यथा हेयत्वावचनाच्चेति सूत्रे 'जानथ आत्मानम्' इति वाक्यम् अहेयत्वरूपलिङ्गोपस्थापनद्वारा जीवं निवार्य परमात्मानम् आत्मपदार्थं निर्णययति ।

ಸ್ವಾಂತರ್ಗತವಾದ ಪದಗಳೇ ಅರ್ಥ ನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗುತ್ತವೆಂಬುದಕ್ಕೆ ದೃಷ್ಟಾಂತ ಹೀಗಿದೆ - 'ಹೇಯತ್ವಾವಚನಾಚ್ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ತಮೇವೈಕಮ್ ಜಾನಥ ಆತ್ಮಾನಮ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದು 'ಅಹೇಯತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನು ಉಪಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ಜೀವನನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಆತ್ಮಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಸ್ವಾಂತರ್ಗತವಾದ ಪದಗಳಿಂದಲೇ ಅರ್ಥವು ನಿರ್ಣಯವಾಗಿದೆ.

ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೇ ವಿಕಲ್ಪ

ಭಾವದೀಪ: - द्वितीयमपि वाक्यान्तरनिर्णायकश्रुत्यादियुक्तत्वेन वा सहपाठमात्रेण वेति द्वेधा ।

ಸಮಭಿವ್ಯಾಹೃತವಾದ ವಾಕ್ಯಾಂತರ್ಗತ ಪದಗಳಿಂದಲೂ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೆಂಬುದು ಎರಡುವಿಧ, ವಾಕ್ಯಾಂತರನಿರ್ಣಾಯಕವಾದ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ ಅಥವಾ ಸಹಪಾಠ-ಮಾತ್ರದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ ಎಂದು.

‘ಅಮೃತಸ್ಯೈಷ ಸೇತುಃ’ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿರ್ಣಯವಾಗದ ವಿಷಯ

ಭಾವದೀಪ: – आद्यं यथा तत्रैव ‘स एषोऽन्तश्चरते बहुधा जायमानः’ इति जीवलिङ्गोपस्थापकवाक्यसमभिव्याहारेण पुनरात्मशब्दे जीवपरत्वे विप्रतिपत्तौ ‘अमृतस्यैष सेतुः’ इति मुक्तोपसृप्यत्वलिङ्गोपेतवाक्यान्तरस्य ‘जानथ आत्मानम्’ इति वाक्यस्थात्मपदार्थस्य परमात्मत्वनिर्णायकत्वम्।

ಮೊದಲನೆಯದಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆ ಹೀಗಿದೆ - ‘ಸ ಏಷೋಽಂತಶ್ಚರತೇ ಬಹುಧಾ ಜಾಯಮಾನಃ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಜೀವಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಉಪಸ್ಥಾಪಕವಾದ ವಾಕ್ಯದ ಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರದಿಂದ ‘ಆತ್ಮ’ ಶಬ್ದವು ಜೀವಪರವಾಗಿದೆಯೆಂದು ‘ವಿಪ್ರತಿಪತ್ತಿ’ ಬಂದಾಗ ‘ಅಮೃತಸ್ಯೈಷ ಸೇತುಃ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ‘ಮುಕ್ತೋಪಸೃಪ್ಯತ್ವ’ ಎಂಬ ಲಿಂಗದಿಂದ ‘ಜಾನಥ ಆತ್ಮಾನಮ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ‘ಆತ್ಮ’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತದೆ.

ಎರಡನೆಯದಕ್ಕೆ ದೃಷ್ಟಾಂತ

ಭಾವದೀಪ: – द्वितीयं यथा – दहरनये ‘किं तदत्र विद्यते?’ इति प्रश्नवाक्यम् ‘एषोऽन्तर्हृदय आकाशः’ इति वाक्यस्थाकाशपदस्य ब्रह्मरूपार्थत्वं निर्णाययति

ಎರಡನೆಯದಕ್ಕೆ ದೃಷ್ಟಾಂತ ಹೀಗಿದೆ - ದಹರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ‘ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ?’ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆ ವಾಕ್ಯವು ‘ಏಷೋಽಂತರ್ಹೃದಯೇ ಆಕಾಶಃ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ‘ಆಕಾಶ’ ಪದದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಕರಣದ ಲಕ್ಷಣ

ಭಾವದೀಪ: – एकेति ॥ एकप्रमेयतात्पर्यकानेकवाक्यानीत्यर्थः । यथा बुभ्वादिनये ‘प्रकरणाद्’ इत्यत्र ‘जुष्टं यदा पश्यत्यन्यमीशम्’ इतीशशब्दार्थे विप्रतिपत्तौ ‘द्वे विद्ये’ निर्बाधोपक्रमेण ब्रह्मपरतया निर्णीतं प्रकरणं स्वान्तर्गतेशशब्दार्थब्रह्मेति निर्णाययति ।

ಒಂದೇ ಪ್ರಮೇಯದಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವುಳ್ಳ ಅನೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳೇ ಪ್ರಕರಣವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆ - ದ್ಯುಭಾದ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿರುವ 'ಪ್ರಕರಣಾತ್' ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಜುಷ್ಠಂ ಯದಾ ಪಶ್ಯತ್ಯನ್ಯಮೀಶಮ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ಈಶ' ಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೋ ರುದ್ರನನ್ನೋ ? ಎಂಬ ವಿಪ್ರ ತಿಪತ್ತಿಯು ಉಂಟಾದಾಗ 'ದ್ವೇ ವಿದ್ಯೇ' ಎಂಬ ನಿರ್ಬಾಧಿತವಾದ ಉಪಕ್ರಮದ ಬಲದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಪರವೇ ಆಗಿದೆ ಎಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಕರಣವು ಸ್ವಾಂತರ್ಗತವಾದ 'ಈಶ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತದೆ.

ಸ್ಥಾನದ ಲಕ್ಷಣ

ಭಾವದೀಪ: - ಸ್ಮೃತೌ ಏಕಸ್ಯೇತ್ಯಾದಿಕಮುತ್ತರೇಣಾಪ್ಯನ್ವೇತಿತಿ ಮತ್ವಾಽಹ - ಅನೇಕೇತಿ ॥ ಏಕಾರ್ಥೇ ತಾತ್ಪರ್ಯಯುಕ್ತಾನೇಕಪ್ರಮೇಯಪ್ರತಿಪಾದಕಪ್ರಕರಣಜಾತಂ ಸ್ಥಾನಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ॥

ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ಏಕಸ್ಯಾ' ಎಂಬುದು ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅನ್ವಯವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಅನೇಕ ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯು ಹೊರಟಿದೆ. ಒಂದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವುಳ್ಳ ಅನೇಕ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವಂತಹ ಪ್ರಕರಣಗಳ ಸಮೂಹವೇ 'ಸ್ಥಾನ' ಎನಿಸುತ್ತದೆ.

ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆ

ಭಾವದೀಪ: - ಯಥಾ 'ಶಂನೋ ಮಿತ್ರಾದಿಭಿರ್ವಾಕ್ಯೈಸ್ತೇರೇವ ಹರಿಮಸ್ತುವತ್ । ಭೃಗುಃ ಪಂಚಾತ್ಮಕಂ ಪೂರ್ಣಮನ್ನಾದಿಮಯಚ್ಛುತಮ್' । ಮುಕ್ತಗೀತಾವಸನೈಸ್ತು' ಇತಿ ಸ್ಮೃತ್ಯಾ ಬ್ರಹ್ಮಪರತ್ವೇನಾವಧಾರಿತವಜ್ಜೀತ್ರಯಾತ್ಮಕಸ್ಥಾನಸ್ಯ ಸ್ವಾಂತರ್ಗತಾನಾಮಯಾದೀನಾಂ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವ-ನಿರ್ಣಾಯಕತ್ವಮ್ ।

ಉದಾಹರಣೆ - 'ಶನ್ನೋ ಮಿತ್ರಾದಿಭಿರ್ವಾಕ್ಯೈಸ್ತೇರೇವ ಹರಿಮಸ್ತುವತ್' । ಭೃಗುಃ ಪಂಚಾತ್ಮಕಂ ಪೂರ್ಣಮನ್ನಾದಿಮಯಚ್ಛುತಮ್' । ಮುಕ್ತಗೀತಾವಸನೈಸ್ತು' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಪರವೆಂದು ನಿರ್ಣಿತವಾದ ಮೂರು ವಲ್ಲಿಗಳೆಂಬ ಸ್ಥಾನವು ಸ್ವಾಂತರ್ಗತವಾದ ಅನ್ನಮಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಪರವೇ ಆಗಿವೆಯೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತವೆ.

‘ಅಮೃತಸ್ಯೈಷ ಸೇತುಃ’ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿರ್ಣಯವಾಗದ ವಿಷಯ

ಭಾವದೀಪ: – आद्यं यथा तत्रैव ‘स एषोऽन्तश्चरते बहुधा जायमानः’ इति जीवलिङ्गोपस्थापकवाक्यसमभिव्याहारेण पुनरात्मशब्दे जीवपरत्वे विप्रतिपत्तौ ‘अमृतस्यैष सेतुः’ इति मुक्तोपसृप्यत्वलिङ्गोपेतवाक्यान्तरस्य ‘जानथ आत्मानम्’ इति वाक्यस्थात्मपदार्थस्य परमात्मत्वनिर्णायकत्वम्।

ಮೊದಲನೆಯದಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆ ಹೀಗಿದೆ - ‘ಸ ಏಷೋಽಂತಶ್ಚರತೇ ಬಹುಧಾ ಜಾಯಮಾನಃ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಜೀವಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಉಪಸ್ಥಾಪಕವಾದ ವಾಕ್ಯದ ಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರದಿಂದ ‘ಆತ್ಮ’ ಶಬ್ದವು ಜೀವಪರವಾಗಿದೆಯೆಂದು ‘ವಿಪ್ರತಿಪತ್ತಿ’ ಬಂದಾಗ ‘ಅಮೃತಸ್ಯೈಷ ಸೇತುಃ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ‘ಮುಕ್ತೋಪಸೃಪ್ಯತ್ವ’ ಎಂಬ ಲಿಂಗದಿಂದ ‘ಜಾನಥ ಆತ್ಮಾನಮ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ‘ಆತ್ಮ’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತದೆ.

ಎರಡನೆಯದಕ್ಕೆ ದೃಷ್ಟಾಂತ

ಭಾವದೀಪ: – द्वितीयं यथा – दहरनये ‘किं तदत्र विद्यते?’ इति प्रश्नवाक्यम् ‘एषोऽन्तर्हृदय आकाशः’ इति वाक्यस्थाकाशपदस्य ब्रह्मरूपार्थत्वं निर्णाययति

ಎರಡನೆಯದಕ್ಕೆ ದೃಷ್ಟಾಂತ ಹೀಗಿದೆ - ದಹರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ‘ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ?’ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆ ವಾಕ್ಯವು ‘ಏಷೋಽಂತರ್ಹೃದಯೇ ಆಕಾಶಃ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ‘ಆಕಾಶ’ ಪದದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಕರಣದ ಲಕ್ಷಣ

ಭಾವದೀಪ: – एकेति ॥ एकप्रमेयतात्पर्यकानेकवाक्यानीत्यर्थः । यथा चुम्वादिनये ‘प्रकरणाद्’ इत्यत्र ‘जुष्टं यदा पश्यत्यन्यमीशम्’ इतीशशब्दार्थे विप्रतिपत्तौ ‘द्वे विद्ये’ निर्बाधोपक्रमेण ब्रह्मपरतया निर्णीतं प्रकरणं स्वान्तर्गतेशशब्दार्थब्रह्मेति निर्णाययति ।

ಒಂದೇ ಪ್ರಮೇಯದಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವುಳ್ಳ ಅನೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳೇ ಪ್ರಕರಣವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆ - ದ್ಯುಭಾಷ್ಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿರುವ 'ಪ್ರಕರಣಾತ್' ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಜುಷ್ಠಂ ಯದಾ ಪಶ್ಯತ್ಯನ್ಯಮೀಶಮ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ಈಶ' ಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೋ ರುದ್ರನನ್ನೋ ? ಎಂಬ ವಿಷ್ಣು ತಿಪ್ತಿಯು ಉಂಟಾದಾಗ 'ದ್ವೇ ವಿದ್ವೇ' ಎಂಬ ನಿರ್ಬಾಧಿತವಾದ ಉಪಕ್ರಮದ ಬಲದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಪರವೇ ಆಗಿದೆ ಎಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಕರಣವು ಸ್ವಾಂತರ್ಗತವಾದ 'ಈಶ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತದೆ.

ಸ್ಥಾನದ ಲಕ್ಷಣ

ಭಾವದೀಪ: - ಸ್ಮೃತೌ ऐकस्येत्यादिकमुत्तरेणाप्यन्वेतीति मत्वाऽह -
अनेकेति ॥ एकार्थे तात्पर्ययुक्तानेकप्रमेयप्रतिपादकप्रकरणजातं स्थानमित्यर्थः॥

ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ಏಕಸ್ಯಾ' ಎಂಬುದು ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅನ್ವಯವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಅನೇಕ ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯು ಹೊರಟಿದೆ. ಒಂದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವುಳ್ಳ ಅನೇಕ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವಂತಹ ಪ್ರಕರಣಗಳ ಸಮೂಹವೇ 'ಸ್ಥಾನ' ಎನಿಸುತ್ತದೆ.

ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆ

ಭಾವದೀಪ: - यथा 'शन्नोमित्रादिभिर्वाक्यैस्तैरेव हरिमस्तुवत् । भृगुः पञ्चात्मकं पूर्णमन्नादिमयच्युतम् । मुक्तगीतावसनैस्तु' इति स्मृत्या ब्रह्मपरत्वेनावधारितवल्लीत्रयात्मकस्थानस्य स्वान्तर्गतान्नमयादीनां ब्रह्मत्व-
निर्णायकत्वम् ।

ಉದಾಹರಣೆ - 'ಶನ್ನೋ ಮಿತ್ರಾದಿಭಿರ್ವಾಕ್ಯೈಸ್ತೈರೇವ ಹರಿಮಸ್ತುವತ್' । ಭೃಗುಃ ಪಂಚಾತ್ಮಕಂ ಪೂರ್ಣಮನ್ನಾದಿಮಯಚ್ಯುತಮ್ । ಮುಕ್ತಾಗೀತಾವಸನೈಸ್ತು' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಪರವೆಂದು ನಿರ್ಣೀತವಾದ ಮೂರು ವಲ್ಲಿಗಳೆಂಬ ಸ್ಥಾನವು ಸ್ವಾಂತರ್ಗತವಾದ ಅನ್ನಮಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಪರವೇ ಆಗಿವೆಯೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತವೆ.

ಸಮಾಖ್ಯಾ ಲಕ್ಷಣದ ಬಗ್ಗೆ

ಭಾವದೀಪ: - समानेति ॥ निर्णीतस्थले समानोक्तिरित्यर्थः । सा च शब्दतोऽर्थतरचेति द्वेधा ।

ನಿರ್ಣಿತವಾದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಸಮಾನವಾದ ವಚನವನ್ನು ಹೇಳುವಿಕೆಯೇ ಸಮಾಖ್ಯಾ ಎನಿಸುತ್ತದೆ. ಇದು 'ಅರ್ಥತಃ ಸಮಾಖ್ಯಾ', 'ಶಬ್ದತಃ ಸಮಾಖ್ಯಾ' ಎಂದು ಎರಡುವಿಧ.

ಸಮಾಖ್ಯೆಯು ಎರಡುವಿಧ

ಭಾವದೀಪ: - आद्या यथा अन्तर्यामिनये 'शारीरश्च' इति सूत्रे 'य आत्मनि तिष्ठन्नात्मनोऽन्तरः' इत्यादिसमाख्याया 'यो विज्ञाने तिष्ठन्' इत्यादिवाक्यस्यविज्ञानस्य जीवत्वनिर्णायकत्वम् ।

'ಶಬ್ದತಃ' ಸಮಾಖ್ಯೆಗೆ ಉದಾಹರಣೆ ಹೀಗಿದೆ - ಅಂತರ್ಯಾಮ್ಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿರುವ 'ಶಾರೀರಶ್ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಯ ಆತ್ಮನಿ ತಿಷ್ಠನ್ನಾತ್ಮನೋಽನ್ತರಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸಮಾಖ್ಯೆಯು 'ಯೋ ವಿಜ್ಞಾನೇ ತಿಷ್ಠನ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ವಿಜ್ಞಾನಶಬ್ದದಿಂದ ಜೀವನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತದೆ.

ಎರಡು ಬಗೆಯ ಸಮಾಖ್ಯೆಗಳಿಗೆ ಉದಾಹರಣೆ

ಭಾವದೀಪ: - उक्तं च तट्टीकायाम् विज्ञानपदेन शारीरः कुतः? इति चेद् उदाहृतश्रुतिसमाख्यानादेवेति । द्वितीया तु वैश्वानरनये वैश्वानरस्य विष्णुत्वे पुरुषसूक्तसमाख्यानिर्णायिकेत्याद्युह्यम् ।

ಅದೇ ಅಧಿಕರಣದ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ವಿಜ್ಞಾನಪದೇನ ಶಾರೀರಃ ಕುತಃ? ಇತಿ ಚೇದ್ ಉದಾಹೃತಶ್ರುತಿ-ಸಮಾಖ್ಯಾನಾದೇವ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅರ್ಥತಃ ಸಮಾಖ್ಯೆಗೆ ಉದಾಹರಣೆ ಹೀಗಿದೆ - ವೈಶ್ವಾನರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವೇ ವೈಶ್ವಾನರಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆನ್ನಲು ಪುರುಷಸೂತ್ರದ ಸಮಾಖ್ಯೆಯನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ವೈಶ್ವಾನರ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಪದಗಳೇ ಬೇರೆ, ಪುರುಷಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಪದಗಳೇ ಬೇರೆ. ಆದರೂ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಪುರುಷಸೂತ್ರವು ಸಮಾಖ್ಯಾ-ಪ್ರಮಾಣವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದು ಪ್ರಬಲ ?

ಭಾವದೀಪ: - ಅತ್ರ ಲಕ್ಷಣेषು विशेषणकृत्यं स्पष्टम् । तेषु पूर्वबलीयस्त्वं बीजोक्त्या व्यनक्ति - तत्रेति ॥ साक्षात् लिङ्गबद्धास्यादिबुद्धिमनपेक्ष्य शब्दविधयेत्यर्थः ॥

ಈ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಾದಿಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲಿರುವ ವಿಶೇಷಣಗಳ ಸಾರ್ಥಕವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವತಃ ತಾವೇ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮುಂದಿನ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗಿಂತ ಹಿಂದಿನ ಪ್ರಮಾಣಗಳು ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿದೆ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕಾರಣವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ತತ್ರ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ. ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಎಂದರೆ ಲಿಂಗದಂತೆ ವ್ಯಾಪ್ತಿಜ್ಞಾನ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸದೆ ಶಬ್ದರೂಪವಾಗಿಯೇ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕಗಳಾಗಿದೆ ಎಂದರ್ಥ.

ಶ್ರುತಿಗಿಂತ ಲಿಂಗವು ದುರ್ಬಲವೆನ್ನಲು ಕಾರಣ

ಭಾವದೀಪ: - अनुमापकतयेति ॥ 'इदमेतदर्थकं तदसाधारणधर्मबोधकशब्द-समानाधिकृतत्वात् य एवं स एवं यथाऽमुक' इति वा । 'अयमेतत्पदार्थः तत्समानाधिकृतपदबोध्यासाधारणधर्मवत्त्वात् य एवं स एवं यथाऽमुकः' इति वाऽनुमापकतयेत्यर्थः । व्यास्यादिबुद्धिव्यवधानेनानुमापकत्वात् तदानन्तर्यमित्यर्थः ।

ಶ್ರುತಿಯು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾದರೆ, ಲಿಂಗವು ವ್ಯಾಪ್ತಿಜ್ಞಾನವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸದುವ ಮೂಲಕ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದು ಹೀಗೆ - 'ಇದಮೇತದರ್ಥಕಂ ತದಸಾಧಾರಣಧರ್ಮ-ಬೋಧಕಶಬ್ದಸಮಾನಾಧಿಕೃತತ್ವಾತ್ । ಯ ಏವಂ ಸ ಏವಂ ಯಥಾಽಮುಕಃ' ಅಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮಬೋಧಕವಾದ ಶಬ್ದದ ಸಾಮಾನ್ಯಾಧಿಕರಣ್ಯವಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಈ ಪದವು ಇಂತಹ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಬೇಕು. ಇದೇತರಹ ಅನೇಕ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳು ಕಂಡಿವೆ" ಎಂಬ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಲಿಂಗವು ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ 'ಅಯಮೇತದ್ವದಾರ್ಥಃ ತತ್ಸಮಾನಾಧಿಕೃತಪದಬೋಧ್ಯಾ-ಸಾಧಾರಣಧರ್ಮವತ್ತ್ವಾತ್ ಯ ಏವಂ ಸ ಏವಂ ಯಥಾಽಮುಕಃ' 'ಆ ಪದದ ಸಾಮಾನ್ಯಾಧಿಕರಣವು ಈ ಪದದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ. ಅದೇ ಪದ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವ ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮವನ್ನೇ ಈ ಪದವೂ

ಸಹ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಈ ಅರ್ಥವು ಇಂಥಹ ಪದದ ಅರ್ಥವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಅನೇಕ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳು ಕಂಡಿವೆ' ಎಂಬ ಅನುಮಾನವೂ ಸಹ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಬುದ್ಧಿಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ, ಅನಂತರ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವುದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಗಿಂತ ಲಿಂಗವು ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವಾಮನಾಧಿಕರಣವೇ ಉದಾಹರಣೆ

ಭಾವದೀಪ: – यथाऽत्रैव वामनश्रुतितः प्राणादिव्यवस्थापकत्वलिङ्गस्य ।

ಉದಾಹರಣೆ ಇದೇ ಅಧಿಕರಣದ ವಾಮನಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಾಣಾದಿವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಅರ್ಥೋಪಸ್ಥಾಪಕತ್ವವಾಗಿ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ.

ಭಾವದೀಪ: – यदोर्ध्वं प्राणमुन्नयतीति शब्दावगतो धर्मः वाय्वविनाभावानु
सन्धानवत एव, ईशानशब्दार्थो वायुरेव । तत्समानाधिकृतशब्द-
बोध्यतदविनाभूत प्राणव्यवस्थापकत्वरूपधर्मवत्त्वात् । यो यत्समानाधिकृत-
शब्दबोध्यासाधारणधर्मवान्, स तच्छब्दार्थः ।

'ಯದೋರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರಾಣಮುನ್ನಯತಿ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಯಾವ ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವ ಧರ್ಮವಿದೆಯೋ ಅಂತಹ ಧರ್ಮದಿಂದ ಅವಿನಾಭೂತರಾದ ಕಾರಣ 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರಾದವರು ವಾಯುದೇವರೇ ಆಗುತ್ತಾರೆ. ಏಕೆಂದರೆ ತತ್ಸಮಾನಾಧಿಕೃತಶಬ್ದಬೋಧ್ಯವಾದ ಅವಿನಾಭೂತವಾದ ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವವೆಂಬ ಧರ್ಮವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದ ಯಾರು ಯಾವ ಶಬ್ದದ ಸಾಮಾನ್ಯ-ಕರಣ್ಯದಿಂದ ಬೋಧ್ಯವಾದ ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮವುಳ್ಳವನೋ ಅವನು ಆ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆ.

ಶ್ರುತಿಯು ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತ ಪ್ರಬಲ

ಭಾವದೀಪ: – यथा 'तल्लिङ्गाद्' इत्यादौ 'स एषोऽनन्तः' इत्याकाशशब्द-
समानाधिकृतानन्तशब्दबोध्यासाधारणधर्मवान् विष्णुः आकाशशब्दार्थ इति
ईशानशब्दार्थं वायुरिति निर्णययितुं प्रवर्तन्ते, ततः प्रागेव

ईशानशब्दसमानाधिकृता वामनश्रुतिः व्याप्तिधियं विनैवेशान् शब्दार्थरूपं
स्वार्थं स्वनिष्ठशक्त्यैव निश्चाययतीति प्राबल्यमित्यर्थः ॥

ಉದಾಹರಣೆ - 'ಆಕಾಶಸ್ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ 'ಸ
ವಿಷೋಽನಂತಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶಶಬ್ದದ ಸಾಮಾನ್ಯಾಧಿಕರಣ್ಯ ಇರುವಂತಹ ಅನಂತ ಶಬ್ದ
ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ಅಸಾಧಾರಣಾರ್ಥಮವುಳ್ಳ ಯಾವ ವಿಷ್ಣುವಿದ್ದಾನೋ ಅವನೇ 'ಆಕಾಶ' ಶಬ್ದ
ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಯಾವಾಗ 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದವು ವಾಯುವನ್ನು
ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತದೋ ಆದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲೇ 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದದ ಸಾಮಾನ್ಯಾಧಿಕರಣ್ಯವನ್ನು
ಹೊಂದಿರುವಂತಹ ವಾಮನಶ್ರುತಿಯು ವ್ಯಾಪ್ತಿಜ್ಞಾನವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸದೇ ವಿಷ್ಣುವೇ
ಈಶಾನಪದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಬಹುದು. ಹೀಗೆ ಶ್ರುತಿಯು ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ
ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ಲಿಂಗವೇ ಪ್ರಬಲವೆನ್ನಲು ಕಾರಣ

भावदीपः - अनेकेति ॥ अनेकपदार्थकथनद्वारा स्वार्थान्वययोग्य एव
समभिव्याहृतवाक्यान्तरार्थ इत्यादिरूपेणानुमापकत्वादित्यर्थः ।

ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಾಕ್ಯವು ವಿಳಂಬವಾಗಿ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತ
ಲಿಂಗವೇ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಅನೇಕ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಮೂಲಕ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ
ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವಿಳಂಬವಾಗಿ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗುತ್ತದೆ.

ಎಲ್ಲಾ ವಾಕ್ಯಗಳು ವಿಷ್ಣುವರ

भावदीपः - यथा दहरनये 'एषोऽन्तर्हृदय आकाशः' इति वाक्यं हृतस्य
दहराकाशस्थितब्रह्मार्थकम् । तद्वतान्वेष्टव्यवस्तुप्रश्नार्थकमितदत्रेत्यादिवाक्य
समभिव्याहारात् । यद्यदर्थकवाक्यसमभिव्याहृतं तद्वಾक्यं तदर्थान्वय-
योग्यार्थकम् । यथा स य एवंविदिति ब्रह्मज्ञानिवाक्यसमभिव्याहृतम्
'अन्नमयमात्मानमुपसङ्गामतीत्यादिवाक्यं ब्रह्मप्राप्त्यर्थकमिति सामान्य-
व्याप्त्या वा यथा 'अधीहि भगवो ब्रह्म' इति ब्रह्मप्रश्नार्थकवाक्यसमभिव्याहृतं

चक्षुःश्रोत्रमित्याद्युत्तरवाक्यं
वाऽनुमापकत्वादित्यर्थः ।

ब्रह्मार्थकमित्यादिरूपेण

विशिष्य

ಅನುಮಾನದ ಸ್ವರೂಪ ಹೀಗಿದೆ - ದಹರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿರುವಂತಹ 'ಏಷೋಽಂತಹೃದಯೇ ಆಕಾಶಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ ಏಕೆಂದರೆ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಅನ್ವೇಷಣೆ ಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ವಸ್ತುವಿನ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಶ್ನೆ ಹಾಗೂ ಉತ್ತರಗಳು ಇರುವುದರಿಂದ. 'ಏಷೋಽಂತಹೃದಯ ಆಕಾಶಃ ಇತಿ ವಾಕ್ಯಂ ಹೃತ್ಸ್ಥ ದಹರಾಕಾಶಸ್ಥಿತ-ಬ್ರಹ್ಮಾರ್ಥಕಮ್' । ತದ್ಗತಾನ್ವೇಷ್ಯವಸ್ತುಪ್ರತ್ಯಾರ್ಥಕಕಿಂತದತ್ತೇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರಾತ್ । ಯದ್ ಯದರ್ಥಕವಾಕ್ಯಸಮಭಿವ್ಯಾಹೃತಮ್, ತದ್ ವಾಕ್ಯಂ ತದರ್ಥಾನ್ವಯಯೋಗ್ಯಾರ್ಥಕಮ್ । ಯಥಾ ಸ ಯ ಏವಂವಿದ್ ಇತಿ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿವಾಕ್ಯಸಮಭಿವ್ಯಾಹೃತಮ್ ಅನ್ನಮಯಮಾತ್ಮಾನಮುಪಸಂಕ್ರಾಮತಿ ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತರ್ಥಕಮ್ । ಎಂದು. ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿವಾಕ್ಯದ ಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರವಿರುವುದರಿಂದ 'ಅನ್ನಮಯಮಾತ್ಮಾನಮುಪಸಂಕ್ರಾಮತಿ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಬ್ರಹ್ಮನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತದೆಯೋ ಅದರಂತೆ 'ಕಿಂ ತದತ್ರ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದ ಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರವಿರುವುದರಿಂದ ಅನ್ವೇಷಣಾವಾಕ್ಯವು ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಮತ್ತೊಂದು ಉದಾಹರಣೆ - 'ಅಧೀಹಿ ಭಗವೋ ಬ್ರಹ್ಮ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮನ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸುವ ವಾಕ್ಯದ ಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರವಿರುವುದರಿಂದ 'ಚಕ್ಷುಃ ಶ್ರೋತ್ರಮ್' ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಗಳು ಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರತಿಪಾದಕವೇ ಆಗಿವೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳು ವಿಷ್ಣುವೊಬ್ಬನನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ

भावदीपः - तथा 'जानथ आत्मानमित्याद्यपि वाक्यं अन्या वाचो विमुञ्चथ इत्यादिवाक्यसहपाठात् ब्रह्मार्थकम् । तथा 'एतमेव ब्रह्मेत्याचक्षते' इतिवाक्यं ब्रह्मपदं मुख्यपरब्रह्मार्थकम् । अन्यत्रायोग्यान्वयप्रतियोग्यर्थकसा वधारणपद समभिव्याहारात् । सामान्यव्याख्या सम्मतवदिति स्वान्तर्गतपदार्थानुमापकमित्याद्यहम् ।

ಮೇಲಿನ ಉದಾಹರಣೆಯಂತೆ 'ತಮೇವೈಕಮ್ ಜಾನಥ ಆತ್ಮಾನಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವೂ ಕೂಡ 'ಅನ್ಯ ವಾಚೋ ವಿಮುಂಚಥಾ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದ ಸಹಪಾಠವಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರತಿಪಾದಕವೇ ಆಗಿದೆ. ಅದರಂತೆ 'ಏತಮೇವ ಬ್ರಹ್ಮೈತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಪದವೂ ಕೂಡ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ಅನುಮಾನ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಬಹುದು. 'ಏತಮೇವ ಬ್ರಹ್ಮೈತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ ಇತಿ ವಾಕ್ಯಮ್ ಬ್ರಹ್ಮಪದಂ ಮುಖ್ಯಪರಬ್ರಹ್ಮಾರ್ಥಕಮ್'. 'ಅನ್ಯತ್ರಯೋಗ್ಯಾನ್ವಯ-ಪ್ರತಿಯೋಗ್ಯರ್ಥಕ ಸಾವಧಾರಣಪದ ಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರಾತ್' 'ಸಮೃತವತ್'. ಎಂದು ಹೀಗೆ ಸ್ವಾಂತರ್ಗತವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವ ಮೂಲಕ ವಾಕ್ಯತತ್ಪರ್ಯವಿಷಯವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವಿಳಂಬವಾಗಿ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟ: ಊಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ವಾಕ್ಯ ಹಾಗೂ ಪ್ರಕರಣಗಳಲ್ಲಿರುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸ

ಭಾವದೀಪ: - बहुर्येति ॥ अनेकवाक्यात्मकस्य प्रकरणस्यानेक-
वाक्यार्थधीपूर्वकमिदं प्रकरणमेतत्परमिति यज्ज्ञानं तज्ज्ञानपूर्वकं
स्वान्तर्गतविप्रतिपन्नवाक्यस्य प्रकरणानुगुण एवार्थ इत्यनेकवाक्यार्थधीद्वारा
लिङ्गत्वादित्यर्थः । यथा प्रागुक्तप्रकरणं अन्यमीशमिति वाक्यं जीवब्रह्मभेदा
र्थकमित्यस्यानुमापकमित्यादि बोध्यम् ॥

ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪ್ರಕರಣ ಮತ್ತಷ್ಟು ವಿಳಂಬವಾಗಿ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರಕರಣವು ಅನೇಕವಾಕ್ಯಸಮೂಹರೂಪವಾಗಿದೆ. ಆ ಎಲ್ಲಾ ವಾಕ್ಯಗಳ ಅರ್ಥಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿ ತನ್ಮೂಲಕ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿ, ತನ್ಮೂಲಕ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸಬೇಕು. ಅಂದರೆ ಸ್ವಾಂತರ್ಗತ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾಕ್ಯವು ಪ್ರಕರಣಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಜ್ಞಾನವನ್ನು ತಂದು ಕೊಡುವ ಮುಖಾಂತರ ಲಿಂಗರೂಪವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತ ವಿಳಂಬವಾಗಿ ಅರ್ಥೋಪಸ್ಥಾಪಕವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಕರಣವು 'ಅನ್ಯಮೀಶಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ವಾಕ್ಯವು ಜೀವ-ಬ್ರಹ್ಮ ಭೇದ ಪ್ರತಿಪಾದಕವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅನುಮಾಪಕವಾಗಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಸ್ಥಾನವು ಪ್ರಕರಣಾದಿಗಳಿಗಿಂತ ದುರ್ಬಲವೆನ್ನಲು ಕಾರಣ

ಭಾವದೀಪ: - ಅತಿಬಹುಯೇತಿ ॥ ಅನೇಕಪ್ರಕರಣಾರ್ಥಧೀಪ್ವಕಮಿದಂ ಸ್ಥಾನಮೇತತ್ಪರಮಿತಿ
ಯಜ್ಞಾನಂ ತತ್ಪೂರ್ವಕಂ ಸ್ವಾಂತರ್ಗತಸ್ಯ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾಕ್ಯಸ್ಯ ಸ್ಥಾನಾನುಗುಣ ಏವಾರ್ಥ
ಇತ್ಯನೇಕಪ್ರಕರಣಾರ್ಥಧೀದ್ವಾರಾಽನುಮಾಪಕತ್ವಾದಿತ್ಯರ್ಥ: ।

ಅನೇಕ ಪ್ರಕರಣಗಳ ಅರ್ಥಜ್ಞಾನವನ್ನು ತಂದುಕೊಡುವ ಮೂಲಕ ಸ್ಥಾನವು
ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕರಣಗಳಿಗಿಂತ ಸ್ಥಾನವು ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಕರಣದ
ಜ್ಞಾನವನ್ನು ತಂದುಕೊಡುವ ಮೂಲಕ ಸ್ವಾಂತರ್ಗತವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾಕ್ಯವು ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು
ತಿಳಿಸಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ ಇದೂ ಕೂಡ ಅನುಮಾಪಕವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವು ಅತ್ಯಂತ ದುರ್ಬಲವೆನ್ನಲು ಕಾರಣ

ಭಾವದೀಪ: - ಪ್ರಾಗುಕ್ತಮೇವೋದಾಹರಣಮ್ - ಸ್ಥಾನಾಂತರೇತಿ ॥ ಸ್ಥಾನಾಂತರಸ್ಥಾಯಾ
ಅತ್ರೋಕ್ತಮೇವ ಸ್ಥಾನಾಂತರಸ್ಥವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾಕ್ಯೇನಾಪಿ ಬೋಧ್ಯಮಿತಿ
ಸ್ಥಾನದ್ವಯಾನುಸಂಧಾನಪೂರ್ವಕಂ ತತ್ಸದೃಶತ್ವಾದಿದಂ ತತ್ಪರಮಿತ್ಯೇವ ಸಾದೃಶ್ಯಮಾತ್ರೇಣ
ಲಿಂಗತ್ವಾದಿತ್ಯರ್ಥ: ।

ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಹಿಂದಿನದ್ದೇ ಉದಾಹರಣೆ. ಒಂದು ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು
ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ಸಮಾನವಾಕ್ಯವು ಸಮಾಖ್ಯಾ ಪ್ರಮಾಣವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಮತ್ತೊಂದು ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ವಾಕ್ಯದ
ಬಲದಿಂದ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ ಸ್ಥಾನಭೇದ ಅನುಸಂಧಾನದ
ಮೂಲಕ 'ತತ್ಸದೃಶತ್ವಾದಿದಂ ತತ್ಪರಮ್' ಎಂಬ ಸಾದೃಶ್ಯದಿಂದ ಅರ್ಥವು ನಿಶ್ಚಯವಾಗುವುದರಿಂದ
ಸ್ಥಾನಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಿಳಂಬವಾಗಿ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗಿಂತಲೂ
ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವು ಅತ್ಯಂತ ದುರ್ಬಲವಾಗುತ್ತದೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಹಿಂದೆ
ಹೇಳಿದ್ದನ್ನೇ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಅಂತರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯು ದುರ್ಬಲವೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳಿದರು ?

ಭಾವದೀಪ: - उक्तमेवोदाहरणम् । नन्वेवं कथमन्तरादिनयेषु लिङ्गात् श्रुतेर्दीर्बल्योक्तिः । कथं वा वैश्वानरनये असम्भवात्पुरुषविधमिति प्रकरणादिना पाचकत्वादिलिङ्गबाधः इत्यत आह - अत्रापीति ॥

ಹಾಗಾದರೆ ಅಂತರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತ ಶ್ರುತಿಯು ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೇಗೆ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ? ಮತ್ತು ವೈಶ್ವಾನರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿರುವ 'ಅಸಂಭವಾತ್ಪುರುಷವಿಧಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕರಣ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ 'ಪಾಚಕತ್ವ' ವೆಂಬ ಲಿಂಗಗಳಿಗೆ ಬಾಧವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೇಗೆ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ? ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಅತ್ರಾಪಿ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

‘ಏವಮಾಗಮನಿರ್ಣಯಃ’ ಎಂಬುದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಭಾವದೀಪ: - नोपक्रमादावेवेत्यपेक्षः । पूर्ववत्समन्वयसूत्रोक्तोप- क्रमादाविवेत्यर्थः। एवं त्रिपादी व्याख्याय अस्त्वेवं ततश्च किमित्यत एवमागमनिर्णय इति चतुर्थपादं व्याचष्टे - अत्र विरुद्धेति ॥

ಉಪಕ್ರಮಾದಿಗಳಲ್ಲಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ ಎಂಬುದು 'ಅಪಿ' ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ. ಹಿಂದೆ ಸಮನ್ವಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಉಪಕ್ರಮಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಂತೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಮೂರು ಪಾದಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿ ಮುಂದೇನು? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಏವಮಾಗಮನಿರ್ಣಯಃ' ಎಂಬ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪಾದವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಅತ್ರ ವಿರುದ್ಧ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ.

ಆಗಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ನಿರ್ಣಯಕಲಿಂಗಗಳು

ಭಾವದೀಪ: - एवमित्यनुवादः पूर्वोक्तोत्तरेण च वाक्यद्वयेन व्याख्येयतयान्वेति । एवं विरुद्धैतेषां समवाये सतीति । एवं पूर्वपूर्वेण उत्तरोत्तरबाधायेति च । आगमार्थविनिर्णय इत्युक्त्या श्रुत्यादिषट्कम् आगमार्थ एव लिङ्गतया निर्णायकम् ।

‘ಏವಂ’ ಎಂಬುದು ಅನುವಾದರೂಪವಾಗಿದೆ. ಹಿಂದಿನ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯೆಯರೂಪವಾಗಿ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ‘ಏವಂ’ ಎಂದರೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಸೇರಿದಾಗ ಹಿಂದಿನವುಗಳಿಗಿಂತ ಮುಂದಿನ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗೆ ಬಾಧವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು ಎಂದಂತಾಯಿತು. ‘ಆಗಮಾರ್ಥವಿರ್ನಿರ್ಣಯೇ’ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿ ಆರು ಪ್ರಮಾಣಗಳು ಆಗಮಾರ್ಥದ ನಿರ್ಣಯದಲ್ಲಷ್ಟೇ ಲಿಂಗರೂಪವಾಗಿ ನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗಿದೆ.

‘ಲಿಂಗಂ ತಾತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯೇ’ ಎಂಬುದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಭಾವದೀಪ: – उपक्रमादिकं तु तात्पर्यानुमापकमिति दर्शितम् । अत एव तत्र ‘लिङ्गं तात्पर्यनिर्णये’ इत्युक्तम् । ‘समाख्यावाक्यप्रकरणस्थानानि च’ इति प्रमाणलक्षणटीकायां उपक्रमादीनां तात्पर्यलिङ्गत्वम् एतेषां पुनरर्थ एवेति योगविभाग इति ।

ಉಪಕ್ರಮಾದಿಗಳಾದರೂ ಆಗಮದ ತಾತ್ಪರ್ಯಕ್ಕೆ ಅನುಮಾಪಕವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಉಪಕ್ರಮಾದಿಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುವಾಗ ‘ಲಿಂಗಂ ತಾತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯೇ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ‘ತಾತ್ಪರ್ಯ’ ಶಬ್ದವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ. ‘ಸಮಾಖ್ಯಾವಾಕ್ಯಪ್ರಕರಣಸ್ಥಾನಾನಿ ಚ’ ಎಂದು ಪ್ರಮಾಣಲಕ್ಷಣಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಉಪಕ್ರಮಾದಿಗಳಿಗೆ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗತ್ವವನ್ನು ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಲಿಂಗವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ಯೋಗವಿಭಾಗ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಾದಿಗಳ ಬಗ್ಗೆ ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ವಿಚಾರ

ಭಾವದೀಪ: – वक्ष्यते चात्रैवाग्रे उपक्रमेत्यादिना ॥ अत्रैषामुदाहरणानि तु चन्द्रिकायामुक्तानि । विवृतानि च तानि चन्द्रिकाप्रकाशोऽस्माभिः । तत्र श्रुत्यादिलिङ्गबाधोऽत्रैव स्पष्टः ।

ಈ ವಿಷಯವು ಮುಂದೆ ಉಪಕ್ರಮಾದಿಟೀಕೆಯಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ನಾವೂ ಸಹ ಚಂದ್ರಿಕಾಪ್ರಕಾಶದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದೇವೆ. ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಲಿಂಗ ಮೊದಲಾದವು ಹೇಗೆ ಬಾಧಿತವಾಗುತ್ತವೆಂಬುದು ಮಾತ್ರ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಸ್ಮೃತಿಕಾರರಿಗೂ ಈ ತಾರತ್ಯಮವು ವಿವಕ್ಷಿತ

ಭಾವದೀಪ: - स्मृत्युक्तक्रमो न विवक्षितः, किन्तु सौत्र एवेति वक्तुमाह
- न चेति ॥

ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಕ್ರಮವು ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿಲ್ಲ ಸೂತ್ರಕಾರರಿಗಷ್ಟೇ ಈ ಅರ್ಥವು ಸಮ್ಯಕ್ತವಾಗಿದೆ 'ನಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಬೀಕೆಯಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣದ ಆಧಾರದಲ್ಲಿ

ಭಾವದೀಪ: - आत्मेति ॥ चतुर्थस्य चतुर्थपादे 'आत्मा प्रकरणादिति नये परं ज्योतिरुपसंपद्येति दहरविद्यास्थवाक्यगतं ज्योतिः किं सूर्यः विष्णुर्वेति सन्देहे 'सूर्यमगन्मज्योतिरिति ज्योतिःपदस्य सूर्य इव विष्णावपि तदेवान् ज्योतिषां ज्योतिः' इत्यादौ प्रयोगसत्त्वेऽपि स तेजसि सूर्ये संपन्नो यथा पादोदरस्त्वचा विनिर्मुच्यते । एव हैव स पाप्मना विनिर्मुक्त इति श्रुतिसमाख्यानात् सूर्य इति प्राप्ते सिद्धान्तितम् । ज्योतिः परमात्मैव । य आत्माऽपहतपाप्मेति परमात्मप्रकरणात् । समाख्या तु विष्णौ सावकाशेति । तथा च तद्विरोधः स्यादिति भावः ।

ನಾಕನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ನಾಕನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ 'ಆತ್ಮಾ ಪ್ರಕರಣಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ 'ಪರಂಜ್ಯೋತಿರುಪಸಂಪದ್ಯಾ' ಎಂಬ ದಹರವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿರುವ ವಾಕ್ಯದ 'ಜ್ಯೋತಿ' ಶಬ್ದವು ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೋ, ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೋ ? ಎಂಬ ಸಂಶಯವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. 'ಸೂರ್ಯಮಗನ್ಮ ಜ್ಯೋತಿಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ಜ್ಯೋತಿಃ' ಎಂಬ ಪದವು ಸೂರ್ಯನಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾದಂತೆ 'ತದೇವಾ ಜ್ಯೋತಿಷಾಮ್ ಜ್ಯೋತಿಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ 'ಜ್ಯೋತಿಃ' ಶಬ್ದದ ರೂಢಿ ಇರಬಹುದು. 'ಸ ತೇಜಸಿ ಸೂರ್ಯೇ ಸಂಪನ್ನೋ ಯಥಾ ಪಾದೋದರಸ್ತ್ವಚಾ ವಿನಿರ್ಮುಚ್ಯತೇ । ಏವ ಹೈವ ಸ ಪಾಪ್ಮನಾ ವಿನಿರ್ಮುಕ್ತಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ ಸಮಾಖ್ಯಾನದಿಂದ 'ಅಪಹತಪಾಪತ್ವವೆಂಬ ಗುಣವು ಸೂರ್ಯನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಬರುವುದರಿಂದ ಸಮಾಖ್ಯಾ ಶ್ರುತಿಯ ಬಲದಿಂದ ಸೂರ್ಯನೇ 'ಜ್ಯೋತಿಃ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

‘ಜ್ಯೋತಿಃ’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನು. ಏಕೆಂದರೆ ‘ಯ ಆತ್ಮಾ ಅಪಹತವಾಪ್ತಾ’ ಎಂಬುದು ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರಕರಣವಾಗಿದೆ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವಾದರೂ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣದ ವಿರೋಧದಿಂದ ಪ್ರಕರಣಕ್ಕೆ ಬಾಧವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ, ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕರಣದಿಂದ ಸಮಾಖ್ಯೆಗೆ ವಿರೋಧವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ.

ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಾದಿಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ವಿಚಾರ

ಭಾವದೀಪ: – तर्हि स्वोक्त एव क्रमः कुतः इत्यत आह – तदाहेति ॥
अस्माभिरुक्तं श्रुत्यादिपौर्वापर्यं तृतीयेऽध्याय इत्यर्थः ।

ಹಾಗಾದರೆ ನೀವು ಹೇಳಿದ ಕ್ರಮವನ್ನು ಏಕೆ ಅನುಸರಿಸಬೇಕು? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ‘ತದಾಹ’ ಎಂಬ ಟೀಕೆಯಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮೂರನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಾದಿಗಳಲ್ಲಿರುವಂತಹ ಪೌರ್ವಾಪರ್ಯ ವಿಚಾರವನ್ನು ವಿವರವಾಗಿ ನಿರೂಪಣೆ ಮಾಡಿದ್ದೇವೆ.

ಜೈಮಿನಿ ಋಷಿಗಳಿಗೂ ಇದು ಸಮ್ಮತ

ಭಾವದೀಪ: – यद्वा श्रुत्यादिबलाबलबीजमस्माभिरुक्तमेव
जैमिनिसूत्रेऽप्यभिमतं न तु पूर्वमीमांसाकारैरुक्तमित्यभिप्रेत्याऽह – तदाह
जैमिनिरिति ॥

ಅಥವಾ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಾದಿಗಳ ಪ್ರಾಬಲ್ಯದೊಬ್ಬಕ್ಕೂ ಕಾರಣವನ್ನು ನಾವು ಹೇಳಿದ್ದೇ ಜೈಮಿನಿಸೂತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೊರತು ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಕಾರರು ಹೇಳಿದ್ದು ಜೈಮಿನಿಸೂತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಲ್ಲವೆಂಬ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ‘ತದಾಹ ಜೈಮಿನಿಃ’ ಎಂಬ ಮಾತನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

‘ತದಾಹ ಜೈಮಿನಿಃ’ ಎಂಬುದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ

ಭಾವದೀಪ: – श्रुत्यादिबलाबलबीजमित्यर्थः । परोक्तबलाबलबीजखण्डनं
तु तर्कताण्डवे द्वितीयपरिच्छेदान्ते प्रपञ्चितम् । सूत्रे विरुद्धानामिति
योज्यम् । भाष्यमपि स्वोक्तक्रमे संवादयति – भाष्यकारोऽपीति ॥

ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಾದಿಗಳ ಬಲಾಬಲಬೀಜವನ್ನು ಜೈಮಿನಿಋಷಿಗಳು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂದು 'ತದಾಹ ಜೈಮಿನಿಃ' ಎಂಬುದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಕರು ಹೇಳುವಂತಹ ಪ್ರಾಬಲ್ಯ-ದೌರ್ಬಲ್ಯಗಳ ಕಾರಣವನ್ನು ತರ್ಕತಾಂಡವದ ಎರಡನೇ ಪರಿಚ್ಛೇದದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದೇವೆ. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿರುದ್ಧವಾದವುಗಳನ್ನು ಎಂಬುದನ್ನು ಯೋಜನೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು, ಭಾಷ್ಯವೂ ಸಹ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂವಾದವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು 'ಭಾಷ್ಯಕಾರೋಽಪಿ' ಎಂಬ ಟೀಕೆಯಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಭಕ್ತಿಪಾದದ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ

ಭಾವದೀಪ: - भक्तिपादीयानुव्याख्यानकारोऽप्याहेत्यर्थः ।

'आगमार्थावसित्यर्था नियतव्याप्तयोऽखिलाः ।' इति पूर्वशेषः ।

ಭಕ್ತಿಪಾದದ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲೂ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. 'ಆಗಮಾರ್ಥಾವಸಿತೃರ್ಥಾ ನಿಯತವ್ಯಾಪ್ತಯೋಽಖಿಲಾಃ' ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಶೇಷಪೂರಣ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

'ಶ್ರುತಿಲಿಂಗವಾಕ್ಯಾನಾಮ್' ಎಂಬ ಟೀಕೆಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಭಾವದೀಪ: - ननु वैश्वानरनये 'असम्भवात्' इति गुणसूत्रे 'को न आत्मा किं ब्रह्मेति श्रुतात्मादिश्रुतेरुपक्रमनिश्चयद्वारा प्रकरण-निश्चायकत्वमुक्तम् । अत्र तूच्यते विप्रतिपन्नेशानशब्दार्थप्रमापकत्वं वामनश्रुतेः । तथा 'तल्लिङ्गादित्यादौ अनन्तत्वादिलिङ्गस्य विप्रतिपन्नार्थनिर्णायकत्वमुक्तम् । 'अत्ता चराचरग्रहणात्' इत्यादौ अप्संवत्सरसृष्ट्यादेर्लिङ्गस्य प्रकरणनिर्णायकत्वमुक्तम् । तथा मान्त्रवर्णिकसूत्रे 'ब्रह्मविदाप्रोति परमिति वाक्यं ब्रह्मप्रकरणनिर्णायक (मित्यु)मुक्तम् । दहरनयादौ 'किं तदत्रेत्यादिवाक्यं समभिव्याहृतवाक्यान्तरार्थनिर्णायकं भवति । तत्कथमित्यत आह - श्रुतिलिङ्गवाक्यानामिति ॥

ವೈಶ್ವಾನರಾಧಿಕರಣದ 'ಅಸಂಭವಾತ್' ಎಂಬ ಗುಣಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಕೋ ನ ಆತ್ಮಾ ಕಿಂ ಬ್ರಹ್ಮ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವ ಆತ್ಮಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ಉಪಕ್ರಮದ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವ ಮೂಲಕ ಪ್ರಕರಣಕ್ಕೆ ನಿಶ್ಚಾಯಕವಾಗುವುದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲೂ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಾಮನ ಶ್ರುತಿಯು ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇದರಂತೆ 'ಆಕಾಶಸ್ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅನಂತತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗವು ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. 'ಆತ್ಮಾ ಚರಾಚರಗ್ರಹಣಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಅಪ್ಸಂವತ್ಸರಸೃಷ್ಟಿ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವು ಪ್ರಕರಣಕ್ಕೆ ನಿಶ್ಚಾಯಕವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಮಾಂತ್ರವರ್ಣಕಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ವಾಘೋತಿ ಪರಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಕರಣನಿರ್ಣಾಯಕತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅದರಂತೆ ದಹರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಕಿಂ ತದತ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಸಮಭಿವ್ಯಾಹೃತವಾದ ವಾಕ್ಯಾಂತರಾರ್ಥಕ್ಕೆ ನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇದೆಲ್ಲ ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಶ್ರುತಿಲಿಂಗವಾಕ್ಯಾನಾಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಉಪಕ್ರಮೋಪಸಂಹಾರ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಯದ ಕ್ರಮ

ಭಾವದೀಪ: - एतेषामुदाहरणानि चन्द्रिकायां व्यक्तानि । तर्हि उपक्रमादिकं व्यर्थमित्यत आह - उपक्रमेति ॥ अन्यथेति ॥ अर्थसिद्धयभावे ।

ಶ್ರುತಿ, ಲಿಂಗ, ವಾಕ್ಯಗಳು ನೇರವಾಗಿ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದರೆ, ಶ್ರುತಿ, ಲಿಂಗ ಮೊದಲಾದ ಸ್ವರೂಪದಿಂದಲೇ ನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗುತ್ತವೆ. ಉಪಕ್ರಮ, ಉಪಸಂಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾಗಿದ್ದರೆ ಉಪಕ್ರಮ, ಉಪಸಂಹಾರ ವಾಕ್ಯಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವ ಮೂಲಕ ಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ನಿಶ್ಚಾಯಕವಾಗುತ್ತದೆಯೆಂಬ ವಿಚಾರವನ್ನು ಚಂದ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಯೊಂದಕ್ಕೂ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಉಪಕ್ರಮಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಉಪಕ್ರಮ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಲಾಗಿದೆ. 'ಅನ್ಯಥಾ' ಎಂದರೆ ಅರ್ಥವೇ ಸಿದ್ಧವಾಗದಿದ್ದರೆ ಎಂದರ್ಥ.

ನಿರಾಕಾಂಕ್ಷಪದವನ್ನು ವಾಕ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗದು

ಭಾವದೀಪ: - नन्वसाधारणधर्मो लिङ्गमिति निराकाङ्क्षपदानि वाक्यमिति चोक्तम् । तदयुक्तमिव । तथात्वे श्रीश्च त इत्यादेर्लिङ्गत्वेनोक्तस्य वाक्यतापत्तेरित्यत आह - लिङ्गेति ॥

ಅಸಾಧಾರಣಾರ್ಥಮವನ್ನೇ ಲಿಂಗವೆಂದು ಹೇಳಿದಿರಿ, ನಿರಾಕಾಂಕ್ಷ ಪದಗಳನ್ನೇ ವಾಕ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಿದಿರಿ, ಇದು ತಪ್ಪು. ಹಾಗಾದರೆ 'ಶ್ರೀಶ್ಚತೇ, ಲಕ್ಷ್ಮೀಶ್ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯುವಂತಹ ಲಿಂಗವು ವಾಕ್ಯರೂಪವಾಗಬೇಕಾದೀತಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಲಿಂಗ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಲಿಂಗವು ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಪ್ರಬಲವೆನ್ನಲು ಕಾರಣ

ಭಾವದೀಪ: - ಅಸಾಧಾರಣಾರ್ಥಮಬೋಧಕತ್ವಾವಿಶೇಷಽಪಿ एकः कर्ता वर्तमानकाले स्वार्थं पाकक्रियां निर्वर्तयतीत्यस्य पचते इत्यस्य चैकार्थत्वेऽपि एक इत्यादिवाक्यात् पचते इति पदस्यैव झडित्यर्थबोधकत्वादेकपदात्मकं लिङ्गम्, अन्यत्तु वाक्यमिति भेद इत्यर्थः ।

ವಾಕ್ಯ ಹಾಗೂ ಲಿಂಗ ಎರಡೂ ಸಹ ಅಸಾಧಾರಣಾರ್ಥಮವನ್ನೇ ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರೂ ಸಹ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ತಿಳಿಯುವಂತಹ ಅರ್ಥವು ವಿಳಂಬವಾಗುತ್ತದೆ. ಲಿಂಗದಿಂದ ತಿಳಿಯುವಂತಹ ಅರ್ಥವು ಶೀಘ್ರವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆ - 'ಏಕಃ ಕರ್ತಾ ವರ್ತಮಾನಕಾಲೇ ಸ್ವಾರ್ಥಂ ಪಾಕಕ್ರಿಯಾಂ ನಿರ್ವರ್ತಯತಿ' 'ಒಬ್ಬ ಕರ್ತೃವು ವರ್ತಮಾನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತನಗಾಗಿ ಪಾಕಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗುತ್ತಾನೆ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಯಾವ ಶಾಬ್ದಬೋಧ ಬರುತ್ತದೋ, 'ಪಚತೇ' ಎಂಬ ಒಂದೇ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಅದೇ ಶಾಬ್ದಬೋಧವು ಬರುತ್ತದೆ. 'ಏಕಃ ಕರ್ತಾ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ 'ಪಚತೇ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಅರ್ಥಜ್ಞಾನವು ಬರುವುದರಿಂದ ಪದರೂಪವಾದ ಲಿಂಗವು ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹೀಗೆ ವಾಕ್ಯ ಹಾಗೂ ಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿರುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು.

'ಶ್ರೀಶ್ಚತೇ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಲಿಂಗತ್ವವನ್ನು ಏಕೆ ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಯಿತು ?

ಭಾವದೀಪ: - तथा चान्तरादिनये यस्याण्डकोशं शुष्मम् श्रीश्च ते लक्ष्मीश्च पत्न्यौ । वि मे कर्णा पतयतो' इत्यादीनां वाक्यत्वेऽपि लिङ्गत्वोक्तिः तद्बोध्यस्य असाधारणार्थत्वात्तद्विवक्षयेति भावः ।

ಇದರಂತೆ ಅಂತರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಯಸ್ಯಾಂಡಕೋಶಂ ಶುಷ್ಮಮ್', 'ಶ್ರೀಶ್ಚತೇ ಲಕ್ಷ್ಮೀಶ್ಚ ಪತ್ನೀ', 'ವಿಮೇ ಕರ್ಣಾ ಪತಯತೋ' ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಲಿಂಗತ್ವವನ್ನು ಏಕೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಯೆಂದರೆ ಈ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವ ಧರ್ಮವು ಅಸಾಧಾರಣಾರ್ಥಮವಾಗಿರುವುದರಿಂದ.

‘ಅನಂತಃ’ ಎಂಬುದೇ ಲಿಂಗವಾಗಿದೆ

ಭಾವದೀಪ: - ಪ್ರವಕ್ಷಣಾ: ಪಕ್ಷಾನ್ । ಇತ್ಯಾದಿವತ್ ಇತ್ಯಾದೌ ಯಥಾ ಸಾಕ್ಷಾದಸಾಕ್ಷಾದರ್ಥಬೋಧಕತ್ವೇನ ಲಿಙ್ಗಂ ವಾಕ್ಯಮಿತಿ ವ್ಯವಹಾರ: । ತಥಾ ಅನಂತಃ ಶ್ರೀಞ್ಚ ತ ಇತ್ಯಾದಾವಿತಿ ಭಾವ: ।

‘ಪ್ರವಕ್ಷಣಾ: ಪಕ್ಷಾನ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ನೇರವಾಗಿ ಮತ್ತು ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಅರ್ಥಬೋಧಕವಾದ ಲಿಂಗ ಮತ್ತು ವಾಕ್ಯವೆಂಬ ವ್ಯವಹಾರವಿದೆಯೋ ಅದರಂತೆ ಅನಂತಃ ಎಂಬುದು ಲಿಂಗವಾಗಿದೆ, ‘ಶ್ರೀಶ್ಚತೇ’ ಎಂಬುದು ವಾಕ್ಯವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

‘ಉರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರಾಣಮುನ್ನಯತಿ’ ಎಂಬುದೂ ಕೂಡ ಲಿಂಗರೂಪವಾಗಿದೆ

ಭಾವದೀಪ: - एतेन ऊर्ध्वं प्राणमुन्नयतीत्यादेः शब्दस्य वाक्यत्वेऽपि तद्वोध्यस्य लिङ्गत्वाभिप्रायेण भाष्यादौ लिङ्गत्योक्तिर्युक्तेति भाव: ।

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ‘ಉರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರಾಣಮುನ್ನಯತಿ’ ಶಬ್ದವು ವಾಕ್ಯರೂಪವಾಗಿದ್ದರೂ ತದ್ವೋಧ್ಯವಾದ ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸಾಧಪಕತ್ವವು ಲಿಂಗರೂಪವಾದ್ದರಿಂದ ಭಾಷ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಲಿಂಗವೆಂದೇ ಇದನ್ನು ಪರಿಗಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಸಾವಕಾಶತ್ವವನ್ನೇಕೆ ಹೇಳುವರು ?

ಭಾವದೀಪ: - ननु सौत्रैवकारसूचितस्वभावप्राबल्येनैव श्रुतेर्लिङ्ग-
बाधकत्वोपपत्तौ भाष्ये तच्च लिङ्गमित्यादिना लिङ्गस्य सावकाशत्वोक्तिर-
युक्तेत्यतो व्यावर्त्यचोद्यमाह - नन्विति ॥

ಪ್ರಶ್ನೆ - ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಏವಕಾರದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾದ ಸ್ವಭಾವಿಕವಾದ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಇಂತಹ ಶ್ರುತಿಯು ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಬಾಧಕವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ‘ತಚ್ಚ ಲಿಂಗಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಸಾವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ತಪ್ಪಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ‘ನನು’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಆಶಂಕಿಸಿ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಾಬಲ್ಯವು ಎರಡು ವಿಧ

ಭಾವದೀಪ: - बाहुल्येनेति ॥ द्विविधं बलवत्त्वं च बहुत्वाच्च स्वभावत इत्युक्तेरिति भावः ।

'ದ್ವಿವಿಧಂ ಬಲವತ್ತ್ವಂ ಚ ಬಹುತ್ವಾಚ್ಚ ಸ್ವಭಾವತಃ' ಎಂಬ ಮಾತಿನಂತೆ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವನ್ನು ಸ್ವಭಾವಿಕವಾಗಿ ಮತ್ತು ಬಹುತ್ವ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿ ಎರಡು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಬಹುದು.

ಸ್ವಭಾವತಃ ಬಲಿಷ್ಠವಾದುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯ

ಭಾವದೀಪ: - यद्यपि तयोः स्वभावो बलवानित्युत्तया अनेकलिङ्गानामप्येक-
श्रुत्या बाधो युज्यते । उक्तश्चायमर्थः पादान्त्यप्राणनयटीकायाम् ।

ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ 'ತಯೋಃ ಸ್ವಭಾವೋ ಬಲವಾನ್' ಎಂಬ ಮಾತಿನಿಂದ ಸ್ವಭಾವತಃ ಬಲಿಷ್ಠವಾದ ಅನೇಕ ಲಿಂಗಗಳಿಗೂ ಸ್ವಭಾವತಃ ಬಲಿಷ್ಠವಾದ ಒಂದೇ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಬಾಧವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಇದರ ಬಗ್ಗೆ ಅಂತಿಮಪ್ರಾಣಾಧಿಕರಣದ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾಗಿದೆ

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಮಿತ ಪದದಿಂದ ತಿಳಿಯುವ ಪ್ರಮೇಯ

ಭಾವದೀಪ: - तथापि सौत्रप्रमितपदसूचितश्रुतिनिरवकाशत्व-
वैयर्थ्याभ्यामुपेत्यवादेन वा प्रागुक्तदिशा लिङ्गानां निरवकाशत्वमप्यस्तीति
हृदि कृत्वा लिङ्गानामपि प्राबल्यादनिर्णय एवेत्युक्तम् । ततश्च किमित्यतो
भावमाह - न बाहुल्येऽपीति ॥

ಆದರೂ ಸಹ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಪ್ರಮಿತ' ಪದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾದ ಶ್ರುತಿಯ ನಿರವಕಾಶತ್ವಕ್ಕೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯ ಬರಬಾರದೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಲಿಂಗಗಳಿಗೆ ನಿರವಕಾಶತ್ವವು ಇರುತ್ತದೆಂದು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಲಿಂಗಗಳೂ ಪ್ರಬಲವಾದ್ದರಿಂದ ನಿರ್ಣಯಿಸುವುದು ಕಷ್ಟವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಿಂದೇನಾಯಿತು ? ಎಂಬುದಕ್ಕೆ 'ನ ಬಾಹುಲ್ಯೇಽ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಮಹಾಯೋಗವೃತ್ತಿಯಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಸಮನ್ವಯ

ಭಾವದೀಪ: - ನಿರವಕಾಶಾದಿತಿ || ತಸ್ಯಾಶ್ಚ ವಿಷ್ಣೌ ಮಹಾಯೋಗಿತಿ
ಪ್ರಾಗುಕ್ತದಿಶೇತಿ ಭಾವ: - ಅವಕಾಶಾದಿತಿ || ವಕ್ಷ್ಯमाणದಿಶೇತಿ ಭಾವ: |

'ತಸ್ಯಾಶ್ಚ ವಿಷ್ಣೌ ಮಹಾಯೋಗಿ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ
ಮಹಾಯೋಗವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಶಬ್ದವು ಇರುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. 'ಅವಕಾಶಾತ್' ಎಂಬುದನ್ನು ಮುಂದೆ
ಹೇಳುವ ಪ್ರಕಾರ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವಾಮನಶ್ರುತಿಯು ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದೆ

ಭಾವದೀಪ: - एतेन लिङ्गानां परमात्मन्यवकाशो विद्यत एव
वामनश्रुतेरेवानवकाश इत्यन्यत्र श्रुतिलिङ्गयोर्निरवकाशत्वसावकाशत्वोक्ते-
रप्यभिप्रायो विवृत: ||

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಲಿಂಗಗಳಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅವಕಾಶವಿದೆ ಆದರೆ ವಾಮನಶ್ರುತಿಗೆ ಬೇರೆ ಕಡೆ
ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ ಎಂಬುದಾಗಿ ಶ್ರುತಿ ಹಾಗೂ ಲಿಂಗಗಳಿಗೆ ನಿರವಕಾಶತ್ವ ಹಾಗೂ ಸಾವಕಾಶತ್ವಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ
ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

'ಮಧ್ಯೇ ವಾಮನಂ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಬೇರೆಯವರಲ್ಲಿ ಕೂಡದು

ಭಾವದೀಪ: - इत्यत आहृति || तद्वै त्वमिति वाक्ये यदेवान्प्राणयो नव
तस्मात्त्वं प्राणोऽभव: इत्युक्तप्राणनेतृत्वरूपप्राणत्वस्यात एव प्राण इत्यत्र
विष्णौ साधितत्वात् । समाख्याया वायुपरत्वे प्राणमुन्नयतीत्याद्यं
विष्णोरेव। तथा योऽयं मध्यम इत्युक्तमध्यमत्वस्य वायुधर्मत्वेऽपि इह न
तत्प्रतीयते । मध्ये वामनमिति मध्यदेशस्थत्वस्यैव प्रतीते: ।
तच्चाल्पश्रुतेरित्युಕ್ತदिशा विष्णोरेवेति भाव: |

'ತದ್ವೈ ತ್ವಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಯದೇವಾನ್ ಪ್ರಾಣಯೋ ನವ', 'ತಸ್ಯಾಶ್ಚ ವಿಷ್ಣೌ ಮಹಾಯೋಗಿ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ 'ಪ್ರಾಣನೇತೃತ್ವ' ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳಿಗೆ 'ಅತ ಏವ ಪ್ರಾಣಃ' ಎಂಬ

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುಪರತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ಸಮಾಖ್ಯೆಯು ವಾಯುಪರವಾದಲ್ಲಿ 'ಪ್ರಾಣಮ್ ಉನ್ನಯತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳು ವಿಷ್ಣುಪರವೇ ಆಗುತ್ತವೆ. ಆದರಂತೆ 'ಯೋಽಯಂ ಮಧ್ಯಮಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಮಧ್ಯಮತ್ವವು ವಾಯುಧರ್ಮವಾಗಿದ್ದರೂ ಸಹ ಇಲ್ಲಿ ಆ ಧರ್ಮವು ತೋರುತ್ತಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಮಧ್ಯೇ ವಾಮನಂ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಮಧ್ಯದೇಶಸ್ಥತ್ವವನ್ನೇ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇದು 'ಅಲ್ಪಶ್ರುತೇಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಂತೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕುವಿದಂಗ ಶ್ರುತಿಯು ವಾಯುಪ್ರತಿಪಾದಕವಲ್ಲ

ಭಾವದೀಪ: - अथापि कुविदङ्गेति मन्त्रे वायोर्देवोपास्यत्वमुक्तमित्यत आह - वायुत्वमिति ॥ अत्र प्राणत्वेति भाष्ये अन्तर्नये आधिदैविक-सर्वशब्दानां महायोगविद्वद्रूढिभ्यां विष्णावुक्तत्वेन वायुशब्दस्याप्युक्तेरित्यर्थो बोध्य इति भावः ॥

ಆದರೂ ಸಹ 'ಕುವಿದಂಗ' ಎಂಬ ಮಂತ್ರವು ವಾಯುದೇವರಲ್ಲಿ ದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದೆಯಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ವಾಯುತ್ವಮ್' ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. 'ಅತ್ರ ಪ್ರಾಣತು' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಂತರಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಆಧಿದೈವಿಕವಾದ ಸಕಲ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಮಹಾಯೋಗ ಮತ್ತು ವಿದ್ವದ್ರೂಢಿಯಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ವಾಯುಶಬ್ದವೂ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೇ ಸಮನ್ವಯವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಾಮನಶಬ್ದಬಲದಿಂದ 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

ವಿಶೇಷವಿಚಾರ - 'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವೂ ಸಹ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿವೆ. ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನ ಮೂರ್ತಿವಿಶೇಷವು ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣದಷ್ಟೇ ಇರುತ್ತದೆ. ವಸ್ತುತಃ ಪರಮಾತ್ಮನ ಎಲ್ಲಾ ರೂಪಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ವಗಳಿದ್ದರೂ ವ್ಯಕ್ತಾತ್ಮನಾ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣಮಾತ್ರ ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅಥವಾ ಹೃದಯ ಪ್ರದೇಶವು ಅಂಗುಷ್ಠದಷ್ಟೇ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ರೂಪವನ್ನು ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರ ಪರಿಮಾಣವೆಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳಿದೆ. ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ 'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಸ್ಥಾನಿಯಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಔಪಚಾರಿಕವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಹೇಳುವುದು ತಪ್ಪಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಶ್ನೆ - 'ಮಾತ್ರಚ್' ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಇತರ ವ್ಯಾವರ್ತಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ, ಅಂಗುಷ್ಠದಷ್ಟೇ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕೆಂದು ಏಕೆ ವಿವಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದೀರಿ? ಅವಧಾರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ 'ಮಾತ್ರಚ್' ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸುವುದು ಬೇಡ. ಇಲ್ಲಿರುವ 'ಮಾತ್ರಚ್' ಪ್ರತ್ಯಯವು ಪರಿಮಾಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. 'ದೇಹಾಂಗುಷ್ಠಮಿತೋ ದೇಹೇ ಜೀವಾಂಗುಷ್ಠಮಿತೋ ಹೃದಿ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ಮಿತ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು 'ಪರಿಮಾಣ' ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿರುವ 'ಮಾತ್ರಚ್' ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನೂ ಕೂಡ 'ಪರಿಮಾಣ' ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವೆಂದು ಸರ್ವಗತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೂ ಕೂಡ ಆಕಾಶದಂತೆ ಹೇಳಬಹುದು. ಹೀಗೆಯೇ ಸೂತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೆಂದು ಏಕೆ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ನೀಡುತ್ತಿಲ್ಲ?

ಉತ್ತರ - ಇದು ಸರಿಯಲ್ಲ. 'ಮಾತ್ರಚ್' ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಪರಿಮಾಣವೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸುವುದಾದಲ್ಲಿ 'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಮಧ್ಯೇ ಆತ್ಮನಿ' ಎಂದು ಮತ್ತು 'ಹೃದಿ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ವ್ಯರ್ಥವಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವಧಾರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ 'ಮಾತ್ರಚ್' ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು.

'ಮಧ್ಯೇ ಆತ್ಮನಿ' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಮತ್ತು 'ಹೃದಿ' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಏಕೆ ವೈಯರ್ಥ ಬರುತ್ತದೆಂದರೆ 'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷೋಽಂಗುಷ್ಠಂ ಚ ಸಮಾಶ್ರಿತಃ' ಎಂಬ ಮತ್ತೊಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರ ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳ ಹೃದಯಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನಿರುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅಂದರೆ ಹೃದಯಪ್ರದೇಶವು ಅಂಗುಷ್ಠದಷ್ಟೇ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನೂ ಕೂಡ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣದಷ್ಟೇ ಇರುತ್ತಾನೆಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳಿದೆ.

'ದೇಹಾಂಗುಷ್ಠಮಿತೋ ದೇಹೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಮೃತಿವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ 'ಹೃದಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳಿಗೆ ವೈಯರ್ಥವು ಬರಬಾರದೆಂದರೆ 'ಅವಧಾರಣಾ' ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು.

ಹೃದಯಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣದಷ್ಟು ಪರಮಾತ್ಮನಿರುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಿದಿರಿ. ಬೇರೆ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ, ಅಂಗುಷ್ಠವೇ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ, ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೃದಯಕ್ಕೆ ಹೇಳಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ಎಂದರೆ, ಬೇರೆ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಈ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರಿಕವಾದ್ದರಿಂದ ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿಯೇ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ

ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠವು ಇರುವುದರಿಂದ ತತ್ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಹೇಳಬಹುದಾದ್ದರಿಂದ ಯಾವುದೇ ದೋಷಕ್ಕೂ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

‘ಹೃದ್ಯಪೇಕ್ಷಯಾ ತು ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರತ್ವಾತ್’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ब्रह्मसूत्रम् - ॥ हृद्यपेक्षया तु मनष्याधिकारत्वात् ॥ २५ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ - ವಿಷ್ಣುವಿಲ್ಲದೆ ವ್ಯಾಪ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆ, ಆದರೂ ಸಹ ನಮ್ಮ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠ ಪರಿಮಾಣದ ಅವಕಾಶವಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅವನಿಗೂ ಸಹ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅರ್ಥ - ‘ತು’ ಶಬ್ದವು ‘ವಿವ’ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ. ಅಥವಾ ‘ಅಪಿ’ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಹೃದ್ಯಪೇಕ್ಷಯಾ ತು = ವಿಷ್ಣುಸರ್ವಗತನಾಗಿದ್ದರೂ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಏಕೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂದರೆ ಮನುಷ್ಯರ ಹೃದಯಾಕಾಶವು ಅಂಗುಷ್ಠದಷ್ಟೇ ಇರುವುದರಿಂದ, ಇದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಪರಿಚ್ಛೇದವನ್ನು ತಿಳಿಯಬಾರದು. ಪಶು-ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ, ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣಪರಿಮಿತಿಯನ್ನು ಸರ್ವಾಧಿಕಾರಿಕವಾಗಿ ಹೇಳುವುದು ತಪ್ಪಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು, ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರತ್ವಾತ್ = ‘ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷಃ’ ಎಂಬ ವಿದ್ವೇಯ ಉಪಾಸನೆಗೆ ಮನುಷ್ಯರು ಮಾತ್ರ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಅವರನ್ನು ಕುರಿತು ಈ ಉಪಾಸನೆಯು ಹೊರಟಿರುವುದರಿಂದ ಪಶು ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ದೋಷವಿಲ್ಲ.

॥ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸದೇವರಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ

ವಾಮನಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು ॥

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ಹೃದಯವು ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವಾದ್ದರಿಂದ ಈಶಾನನಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣ
 ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್ - ॥ ಹೃದಯಪೇಕ್ಷಯಾ ತು ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರತ್ವಾತ್ ॥ ಸರ್ವಗತಸ್ಯಾಪಿ
 ತಸ್ಯಾಕ್ಷುಷ್ಣಮಾತ್ರತ್ವಂ ಹೃದಯವಾಕ್ಯಪೇಕ್ಷಯಾ ಯುಜ್ಯತೇ ।

ಅನುವಾದ - ವಿಷ್ಣು ಎಲ್ಲೆಡೆ ವ್ಯಾಪ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆ, ಆದರೂ ಸಹ ನಮ್ಮ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠ
 ಪರಿಮಾಣದ ಅವಕಾಶವಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅವನಿಗೂ ಸಹ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು
 ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಸರ್ವಗತನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ,
 ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ತಪ್ಪಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ
 ಸೂತ್ರಕಾರರೇ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ -

ಸರ್ವಗತತ್ವಾಽ = ಪರಮಾತ್ಮನು ಎಲ್ಲೆಡೆ ನೆಲೆಸಿದ್ದರೂ, ತಸ್ಯ = ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ,
 ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವಂ = ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವು, ಹೃದಯವಾಕ್ಯಪೇಕ್ಷಯಾ =
 ಹೃದಯದ ಅವಕಾಶವೂ ಸಹ ಅಂಗುಷ್ಠದಷ್ಟೇ ಇರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ತದಪೇಕ್ಷೆ
 ಯಿಂದ, ಯುಜ್ಯತೇ = ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮನುಷ್ಯರಷ್ಟೇ ಉಪಾಸನೆಗೆ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್ - ಇತರಪ್ರಾಣಿನಾಮಕ್ಷುಷ್ಣಾಭಾವೇಽಪಿ ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರತ್ವಾನ್ನ ವಿರೋಧಃ ॥

॥ ಇತಿ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯೇ
 ವಾಮನಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೭ ॥

ಅನುವಾದ - ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಇಂತಹ ಉಪಾಸನೆಗೆ ಮನುಷ್ಯರಷ್ಟೇ
 ಅಧಿಕಾರಿಗಳು. ಆದ್ದರಿಂದ ಬೇರೆ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅಲ್ಲಿ ಆ ಪರಿಮಾಣದಷ್ಟು
 ಪರಮಾತ್ಮನು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಎರೋಧವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ?
 ಇರುವ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠದಷ್ಟು ಪರಿಮಾಣದ

ಪರಮಾತ್ಮನು ನೆರೆಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ
ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾ ಇದ್ದಾರೆ -

ಇತರಪ್ರಾಣಿನಾಂ = ಇರುವೆ ಮೊದಲಾದ ಜೀವಿಗಳಿಗೆ,
ಅಂಗುಷ್ಠಾಭಾವೇಽಪಿ = ಅಂಗುಷ್ಠದಷ್ಟು ಹೃದಯವು ಇಲ್ಲದೇ
ಇದ್ದರೂ ಸಹ, ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರತ್ವಾತ್ = ಅಂಗುಷ್ಠದಷ್ಟು ಪರಿಮಾಣದ
ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಉಪಾಸಿಸುವ ಅಧಿಕಾರ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಮಾತ್ರ
ಇರುವುದರಿಂದ, ನ ವಿರೋಧಃ = ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣ
ಹೇಳಿದ್ದರ ಮಾತಿನ ವಿರೋಧ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಕಲ
ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಉಪಾಸ್ಯನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನೇ, ವಾಮನ, ಪ್ರಾಣ
ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೂ, ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನೂ, ಉಪಾಸ್ಯನೂ
ಸಹ ಆಗುತ್ತಾನೆಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಯಿತು.

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯದ
ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ವಾಮನಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು ॥

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ

ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ವಾಮನನ ಉಪಾಸನೆ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ: - ॥ ಹೃದಯೇಕ್ಷಯಾ ತು ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರತ್ವಾತ್ ॥

ಯದ್ರಾಕ್ಷುಷಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷೋ ಮಧ್ಯ ಆತ್ಮನಿ ತಿಷ್ಠತೀತ್ಯಕ್ಷುಷಮಾತ್ರತ್ವಶ್ರವಣಂ
ಸರ್ವವ್ಯಾಪಕಸ್ಯ ವಾಮನಸ್ಯ ತದ್ಭಟಯತಿ । ಹೃದೀತ್ಯಾದಿನಾ । ಹೃದಯಾಕಾಶೇಽಗ್ನಿ-
ಪರಿಮಾಣತ್ವೇನ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ವಾಮನೋಪಾಸ್ತಿಂ ವಿಧಾತುಮಕ್ಷುಷರಿಮಾಣತ್ವಂ
ವಾಮನಸ್ಯೋಕ್ತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ॥೨೫॥

॥ ಇತಿ ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥವಿರಚಿತಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳ್ಯಾಮ್: ವಾಮನಾಧಿಕರಣಮ್ ॥

‘ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ’ - ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳ ಈಶಾನನು ಆತ್ಮನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಂತಿರುತ್ತಾನೆಂದು, ಸರ್ವವ್ಯಾಪಕನಾದ ವಾಮನನಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ಉಪಪಾದನೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ‘ಹೃದ್ಯಪೇಕ್ಷಯಾ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರವು ಹೊರಟಿದೆ. ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣದಷ್ಟು ಅವಕಾಶವಿರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ವಾಮನನನ್ನು ಮನುಷ್ಯರು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ವಿಧಾನ ಮಾಡಲು ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ವಾಮನನಿಗೆ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳಿದೆ.

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಸತ್ಸರ್ಗದೀಪಾವಳಿಯಲ್ಲಿ
ವಾಮನಾಧಿಕರಣದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು ॥

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ

ಈಶಾನನಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠ ಪರಿಮಾಣ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: -

“ಅಕ್ಷುಷ್ಟಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷೋ ಮಧ್ಯ ಆತ್ಮನಿ ತಿಷ್ಠತಿ ।

ईशानो भूतभव्यस्य न ततो विजुगुप्सते”

इति तस्य सर्वदेवोपास्यस्येशानस्याक्षुष्टमात्रत्वं श्रूयते ।

ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷೋ ಮಧ್ಯ ಆತ್ಮನಿ ತಿಷ್ಠತಿ ।

ಈಶಾನೋ ಭೂತಭವ್ಯಸ್ಯ ನ ತತೋ ವಿಜುಗುಪ್ಸತೇ ॥

ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣದ ಪುರುಷನು ದೇಹದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುವನು. ಹಿಂದಿನ ಮುಂದಿನ ಸಮಸ್ತ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಇವನೇ ಒಡೆಯನಾಗಿರುವನು. ಹೀಗೆ ಸಕಲದೇವತೆಗಳಿಂದ ಉಪಾಸ್ಯನಾದ ಈಶಾನನಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ.

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥದ ಒಂದು ತುಣುಕಷ್ಟೇ ನಮಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ನಚ ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪ್ತಸ್ಯ | ವಿಷ್ಣೋರ್ದ್ವೈಮಾತ್ರತ್ವಂ ಯುಜ್ಯತ ಇತ್ಯತ
ಆಹ - ಹೃದಯೇಕ್ಷಯಾ ತು ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರತ್ವಾತ್ || ಭಾಷ್ಯಂ ಸ್ಪಷ್ಟಾರ್ಥಮ್ |
ಅಸ್ಮದ್ವಿವಕ್ಷಿತಸ್ಯಾರ್ಥಲೇಶಸ್ಯ ಮುಖತಃ ಪ್ರತಿತೇ: ಸ್ಪಷ್ಟತ್ವಮುಚ್ಯತೇ | ನ ಪುನಃ ಸರ್ವೇಷಾಂ
ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥಾನಾಂ ಸ್ಪಷ್ಟತ್ವಂ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಯತೇ | ಅಪರಿಮಿತಾರ್ಥತ್ವಾತ್ ಭಾಷ್ಯಸ್ಯ | ಅತ್ರೇಶಾನಸ್ಯ
ವಿಷಯತ್ವೇಽಪ್ಯಯಮೇವ ನ್ಯಾಯಃ ||

|| ಇತಿ ವಾಮನಾಧಿಕರಣಮ್ ||

ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ವಿಷ್ಣುವು ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳವನಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ
ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಹೃದಯೇಕ್ಷಯಾ ತು ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರತ್ವಾತ್' ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರವು
ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದೆ. ಈ ಸೂತ್ರದ ಭಾಷ್ಯವು ಅತ್ಯಂತ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ.

ಉತ್ತರ - ಭಾಷ್ಯವು ಸ್ಪಷ್ಟಾರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದು ಎಂದರೆ ನಮಗೆ ಹೊಳೆದ ಒಂದು ಅರ್ಥದ
ತುಣುಕು ಭಾಷ್ಯದ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ನೇರವಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ ಎಂದಷ್ಟೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೊರತು,
ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಸಂಪೂರ್ಣ ಅರ್ಥವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ನಾವು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡುತ್ತಿಲ್ಲ.
ಎಕೆಂದರೆ ಭಾಷ್ಯವು ಅಪರಿಮಿತವಾದ ಅರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದೆ. ಈಶಾನನು ಇದಕ್ಕೆ
ವಿಷಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಇದೇ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು.

|| ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀತಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ
ವಾಮನಾಧಿಕರಣದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಯಿತು ||

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಸರ್ವಗತನಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠ ಪರಿಮಾಣ ಹೇಗೆ ?

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ॥ ಹೃದಯೇಕ್ಷಯಾ ತು ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರತ್ವಾತ್ ॥

ತಥಾಪಿ ಕಯಮಿಶಾನೋ ವಿಷ್ಣುರ್ಭವೇತ್ । ಅಕ್ಷುಷಮಾತ್ರತ್ವೋಕ್ತಃ । ನಚ
ವಿಷ್ಣೋರಕ್ಷುಷಮಾತ್ರತ್ವಂ ಯುಕ್ತಮ್ । ಸರ್ವಗತತ್ವಾತ್ ।

ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸಿದ ಈಶಾನಪದವಾಚ್ಯತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ
ಕೂಡುತ್ತದೆ? ಏಕೆಂದರೆ ಅದೇ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಈಶಾನನಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು
ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅವನು
ಸರ್ವಗತನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

‘ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ‘ಮಾತ್ರ’ ಪದದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನಚ ವಕ್ತವ್ಯಂ ವ್ಯೋಮವತ್ಸರ್ವಗತಸ್ಯಾಪ್ಯಣುತ್ವಂ ಪ್ರತ್ಯಪಾದೀತಿ।
‘ಅಕ್ಷುಷಮಾತ್ರಃ’ ಇತಿ ತನ್ಮಾತ್ರತ್ವೋಕ್ತೇರಿದ್ಯಾಶಂಕಾಂ ಪರಿಹರತ್ಸೂತ್ರಮುಪನ್ಯಸ್ಯ ತದಕ್ಷರಾಣಿ
ವ್ಯಾಚ್ಛೇ - ಹದೀತಿ ॥

ಸರ್ವಗತನಾಗಿದ್ದರೂ ಆಕಾಶದಂತೆ ಅಣುಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹಿಂದೆ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ
ಮಾಡಿದ್ದಾರಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ‘ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ’ ಎಂಬುದಾಗಿ
‘ಮಾತ್ರ’ ಶಬ್ದದ ಮೂಲಕ ಕೇವಲ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣ ಇರುತ್ತದೆ ಹೊರತು, ಸರ್ವಗತತ್ವ
ಇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ನಿಷೇಧ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಈ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹಾರ ಮಾಡುವ
ಸೂತ್ರವನ್ನು ಉಪನ್ಯಾಸ ಮಾಡಿ ಸೂತ್ರಾಕ್ಷರಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ‘ಹೃದಿ’
ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

ಭಗವಂತನಿಗೆ ಅನಂತಮೂರ್ತಿಗಳಿರುವುದರಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಸರ್ವಗತಸ್ಯಾಪಿ ವಿಷ್ಣೋರ್ದ್ವಿಮಾತ್ರತ್ವೋಕ್ತಿಯುಕ್ತಾ । ಹದಿ
ವಿಧಮಾನಾವಕಾಶಸ್ಯಾಕ್ಷುಷಮಾತ್ರತ್ವೇನ ತದಪೇಕ್ಷಯಾ ಭಗವನ್ಮूर्ತಿವಿಶೇಷಸ್ಯಾಭಿವ್ಯಕ್ತಯಾ
ತನ್ಮಾತ್ರಪರಿಮಾಣತ್ವಾದಿತೀರ್ಥಃ ।

ವಿಷ್ಣುವು ಸರ್ವಗತನಾಗಿದ್ದರೂ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವದ ಉಕ್ತಿಯು ಅವನಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವೇ
ಆಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಅವಕಾಶವು ಅಂಗುಷ್ಠದಷ್ಟೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಅದರ
ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಭಗವನ್ಮೂರ್ತಿಯ ವಿಶೇಷವು ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ
ಭಗವನ್ಮೂರ್ತಿಯು ಅಷ್ಟೇ ಪರಿಮಾಣದಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಶ್ರುತಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಸ್ಥಾನೈಕ್ಯದಿಂದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೂಡಿಸಬಹುದೇ ?

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಮಿಶ್ರೇಷ್ವಪಿ ಸ್ಥಾನೈಕ್ಯೇನೈಕೈಕೈಕ್ತಿವತ್ ಹೃದಯಾವಕಾಶಸ್ಯಾಕ್ಷುಷ -
ಮಾತ್ರತ್ವೇನ ತತ್ಸಮ್ಬಂಧಾತ್ ಸರ್ವಗತೇಽಪಿ ಹರಾವುಪಚಾರೇಣಾಕ್ಷುಷಮಾತ್ರತ್ವೋಕ್ತಿರिति ವಾಽರ್ಥಃ ।

ಅಥವಾ ಭಿನ್ನಪದಾರ್ಥವಾಗಿದ್ದರೂ ಸ್ಥಾನೈಕ್ಯದಿಂದ ಆ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಏಕೈಕವನ್ನು
ಹೇಳುವಂತೆ ಹೃದಯಾವಕಾಶವು ಅಂಗುಷ್ಠ ಪರಿಮಾಣವಿರುವುದರಿಂದ ಅದರ ಸಂಬಂಧವನ್ನು
ಹೊಂದಿದ ಸರ್ವಗತನಾದ ಹರಿಯಲ್ಲಿಯೂ, ಔಪಚಾರಿಕವಾಗಿ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು
ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಎಂದರ್ಥ.

ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವೆಂದರೇನು ?

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ತುಶಬ್ದಃ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನತಯಾಽಕ್ಷುಷಮಾತ್ರತ್ವನಿವೃತ್ಯರ್ಥಮೇವಾರ್ಥಃ ।
ತಥಾಪಿ ನಾಕ್ಷುಷಮಾತ್ರತ್ವಂ ವಿಷ್ಣೋರ್ಯುಕ್ತಮ್ । ತಥಾಹಿ - ಕಿಂ ತತ್ತದಕ್ಷುಷಮಾತ್ರತ್ವಂ ವಾ ಯತ್
ಕಿञ್ಚಿದಕ್ಷುಷಮಾತ್ರತ್ವಂ ವಾ ।

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ತು' ಶಬ್ದವು ಭಗವಂತನಿಗೆ ಕೇವಲ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದ
ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣದಷ್ಟೇ ಇದೆ ಎಂದು ನಿವೃತ್ತಿ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ.

ಆದರೂ ಸಹ ಕೇವಲ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವಿರುವುದು ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವು ಆಯಾ ಪ್ರಾಣಿಯ ಅಂಗುಷ್ಠದಷ್ಟು ಪರಿಮಾಣವೆಂದೋ ಅಥವಾ ಯಾವುದಾದರೂ ಅಂಗುಷ್ಠದಷ್ಟು ಇದ್ದರೆ ಸಾಕೆಂದೋ.

ಉಳಿದ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠವಿಲ್ಲದಿದ್ದಾಗ ಹೇಗೆ ?

तत्त्वप्रकाशिका - नाथः । पश्वादीनामद्भुष्टाभावेन तदन्तर्गतविष्णोरद्भुष्ट-
मात्रत्वायोगात् ।

ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷ ತಪ್ಪು. ಪಶು ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠವೇ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ತದಂತರ್ಗತನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣತತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಎರಡು ವಿಕಲ್ಪಗಳಿಗೆ ಉತ್ತರ

तत्त्वप्रकाशिका - न द्वितीयः । तत्कथनवैयर्थ्यादसम्भवाच्चेत्याशङ्कं
परिहरत्सुत्रशेषं व्याचष्टे - इतरेति ॥

ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷವೂ ತಪ್ಪು. ಯಾವುದಾದರೂ ಅಂಗುಷ್ಠದ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ವೈರ್ಥವೇ ಆಗಿದೆ. ಹಾಗೂ ಅದು ಅಸಂಭಾವಿತವೂ ಆಗಿದೆ. ಈ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹಾರ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರದ ಉಳಿದ ಭಾಗವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಇತರ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

ಆಯಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನೊಪ್ಪಬೇಕು

तत्त्वप्रकाशिका - युक्तं विष्णोर्द्भुष्टमात्रत्वम् । तत्तद्भुष्टमात्रत्वाभ्युपगमेन विकल्पानवकाशात् ।

ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವು ಯುಕ್ತವೇ ಆಗಿದೆ. ಆಯಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಅಂಗುಷ್ಠ-
ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದಾನೆಂದು ಒಪ್ಪಿದ್ದರಿಂದ ವಿಶಲಕ್ಷ್ಯ ಅವಕಾಶವೇ ಇಲ್ಲ.

ಪಶುಗಳಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠವೇ ಇಲ್ಲದಿದ್ದಾಗ !

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನಚ ತತ್ಪಕ್ಷೋಕ್ತವಿರೋಧಃ । ಮನುಷ್ಯಾಣಾಮೇವ
ವೇದವಿಶ್ವೋಪಾಸನಾಧಿಕಾರಿತ್ವೇನ ತಾನ್ಪ್ರತ್ಯೇತದ್ವಿಧಾಪ್ರವೃತ್ತ್ಯಾ ಪಶ್ವಾದಿನಾಮಹ್ನುಛಾಭಾವೇಽಪಿ
ವಿಷ್ಣೋರಹ್ನುಮಾತ್ರತ್ವೋಕ್ತಿಸಮ್ಮವಾದಿತಿ ಭಾವಃ ।

ಹಾಗಾದರೆ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠವೇ ಇಲ್ಲವಲ್ಲ ? ಎಂಬ ಶಂಕೆಗೂ ಅವಕಾಶವೇ ಇಲ್ಲ.
ಏಕೆಂದರೆ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ವೇದವಿದ್ಯೋಪಾಸನೆಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿರುವುದರಿಂದ ಅವರನ್ನು
ಕುರಿತೇ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ವಿಧಿಸಿದೆ. ಪಶು ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ
ಅಂಗುಷ್ಠವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಮನುಷ್ಯರ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಹೇಳಿರುವ ಕಾರಣ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ
ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಈಶಾನ್ಯನಾದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ತುಶಬ್ದೋಪಿಶಬ್ದಾರ್ಥಃ । ತಸ್ಮಾದಿಶಾನೋ ವಿಷ್ಣುರೇವೇತಿ ಸ
ಎವ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯ ಇತಿ ಸಿದ್ಧಮ್ ॥

॥ ಇತಿ ಶ್ರೀಮಜ್ಜಯತೀರ್ಥಭಿಕ್ಷುವಿರಚಿತಾಯಾಂ ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾಯಾಮ್
ವಾಮನಾಧಿಕರಣಂ ಸಂಪೂರ್ಣಮ್ ॥

ಇಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ತು' ಶಬ್ದವು 'ಅಪಿ' ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ. ಅಂದರೆ ಅಂಗುಷ್ಠಾಭಾವೇಽಪಿ
ಎಂದರ್ಥ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಿರವಕಾಶವಾದ ವಾಮನಶ್ರುತಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಮತ್ತು
ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣಕ್ಕೆ ಯಾವುದೇ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಈಶಾನಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಚ್ಯನಾದವನು
ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ, ಅವನೇ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಈ ಅಧಿಕರಣದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಮದ್ಜಯತೀರ್ಥಮುನಿಗಳಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ
ವಾಮನಾಧಿಕರಣದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಯಿತು ॥

ಭಾವದೀಪ

ಲಿಂಗಗಳ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಏನಾಯಿತು ?

ಭಾವದೀಪ: - ಹೃದಯೇಕ್ಷಯಾ ತು ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರತ್ವಾತ್ ॥

ತಥಾಪಿತಿ ॥ ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವಾದಿಲಿಂಗವಿರೋಧಾಭಾವೇಽಪಿತ್ಯರ್ಥ: ॥

ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವಾದಿಲಿಂಗಗಳ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಏಕಾಗಬೇಕು? ಎಂದು 'ತಥಾಪಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವೋಕ್ತೇಃ' ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥ

ಭಾವದೀಪ: - ಅಕ್ಷುಣ್ಣೇತಿ ॥ 'ಅಕ್ಷುಣ್ಣಮಾತ್ರ: ಪುರುಷೋ ಮಧ್ಯ ಆತ್ಮನಿ ತಿಷ್ಠತಿ । ಇಶಾನೋ ಭೂತಭವಸ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಎಂದು 'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವೋಕ್ತೇಃ' ಎಂಬ ಪದದ ಅರ್ಥ.

'ಸರ್ವಗತತ್ವಾತ್' ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥ

ಭಾವದೀಪ: - ಸರ್ವೇತಿ ॥ ಅದೃಶ್ಯತ್ವನಯೇ ಸರ್ವಗತಂ ಸುಸೂಕ್ಷ್ಮಮಿತಿ ಶ್ರವಣೇನ ತತ್ರ ಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ಸರ್ವಗತತ್ವಸ್ಯೇತ್ಯರ್ಥ: ॥

ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಸರ್ವಗತಂ ಸುಸೂಕ್ಷ್ಮಮ್' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಸರ್ವಗತನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆಂದು 'ಸರ್ವಗತತ್ವಾತ್' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಪರಮಾತ್ಮನು ಅಣುತ್ವರೂಪನೇ ?

ಭಾವದೀಪ: - ವ್ಯೋಮವದिति ॥ यद्यपि 'निचाप्यत्वादेवं व्योमवच्चेत्यत्र व्योमवत्सर्वगतस्याल्पदेशस्थितिरुक्ता न त्वणुत्वम् । अक्षरनये 'अन्यभावव्यावृत्तेरचेति गुणसूत्र एवाणुत्वमुक्तं विरुद्धैर्लक्षणैर्युतम् । ब्रह्मेत्येवेत्यनुभाष्योक्ते: ।

'ನಿಜಾಯುತ್ವಾದೇವಂ ವ್ಯೋಮವಚ್ಛ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶದಂತೆ ಸರ್ವಗತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅಲ್ಪದೇಶದಲ್ಲಿರುವಿಕೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಹೊರತು ಅಣುಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಅನ್ಯಭಾವವ್ಯಾವೃತ್ತೇಶ್ಚ' ಗುಣಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ವಿರುದ್ಧೈರ್ಲಕ್ಷಣೈರ್ಯುತಮ್ ಬ್ರಹ್ಮ' ಎಂದು ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಅಣುತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರಲ್ಲವೆ ?

ಅಣುತ್ವ ಮಹತ್ವಗಳೆರಡೂ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿದೆ

ಭಾವದೀಪ: - तथाप्यणुपरिमाणस्यैवाल्पदेशस्थत्वं भवतीति भावेन वा 'महतोऽल्पत्वमपि हि व्योमवत्प्राह वेदविदिति वैशेषिकनयानुभाष्ये व्योमदृष्टान्तेनै वैश्वरेऽणुत्वमहत्त्वयो: साधितत्वाद्वा व्योमवदणुत्वं प्रतिपादितमित्युक्तम् ॥

ಉತ್ತರ - ಅಣುಪರಿಮಾಣ ಇರುವಂತಹ ವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅಲ್ಪದೇಶಸ್ಥಿತ್ವವು ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ 'ಮಹತೋಽಲ್ಪತ್ವಮಪಿ ಹಿ ವ್ಯೋಮವತ್ ಪ್ರಾಹ ವೇದವಿತ್' ಎಂಬ ವೈಶೇಷಿಕಾಧಿಕರಣದ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಆಕಾಶದ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಣುತ್ವ ಹಾಗೂ ಮಹತ್ವಗಳೆಂಬ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆಕಾಶದಂತೆ ಪರಮಾತ್ಮನೂ ಕೂಡ ಅಣುರೂಪನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ್ದು ತಪ್ಪಲ್ಲ.

ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ಮಾತ್ರ' ಪದದ ಅರ್ಥ

ಭಾವದೀಪ: - तन्मात्रत्वेति ॥ अवधारणार्थकमात्रपदेनाङ्गुष्ठेतरपरिमाण राहित्योक्तिपूर्वम् अङ्गुष्ठपरिमाणत्वोक्तेरित्यर्थ: ।

ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ಮಾತ್ರ' ಪದಕ್ಕೆ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಪರಿಮಾಣವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ.

ಹೃದಯಪದದಿಂದ ತಿಳಿಯುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ

ಭಾವದೀಪ: - एतेन पूर्वस्मादभ्यधिकाशङ्का प्रदर्शिता । यद्यत्र मात्रशब्दो नावधारणार्थः, किन्तु 'प्रमाणे द्वयसजिति परिमाणार्थो मात्रचूप्रत्ययः । तदा 'अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषोऽन्तरात्मा सदा जनानां हृदये सन्निविष्टः इति हृदयपदवैयर्थ्यमिति भावः ।

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅಭ್ಯಧಿಕಾಶಂಕೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಒಂದು ವೇಳೆ ಮಾತ್ರಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಅವಧಾರಣ' ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸದೆ ಪರಿಮಾಣವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ 'ದ್ವಯಸಜ್' ಇತ್ಯಾದಿಸೂತ್ರದಿಂದ 'ಮಾತ್ರಚ್' ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಂದಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ 'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರ: ಪುರುಷೋಽಂತರಾತ್ಮಾ ಸದಾ ಜನಾನಾಂ ಹೃದಯೇ ಸನ್ನಿವಿಷ್ಟ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವಂತಹ 'ಹೃದಯ' ಪದವು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಹೆಚ್ಚಿನ ವಿಚಾರ ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ

ಭಾವದೀಪ: - अधिकं चन्द्रिकायां बोध्यम् । एतेनैव वक्ष्यमाणलक्षणाबीज मुख्यार्थानुपपत्तिरुपन्यस्ताध्येया ।

ಹೆಚ್ಚಿನ ವಿಚಾರವನ್ನು ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವಂತಹ ಲಕ್ಷಣಾ ಬೀಜವೆನಿಸಿದ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥಾನುಪಪತ್ತಿಯನ್ನು ಉಪನ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದಂತಾಯಿತು.

ಕಾಲಕಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ ಭಾಷ್ಯ

ಭಾವದೀಪ: - सूत्रे हृदपेक्षयेत्यनुत्तवा हृदीत्युक्तिः दहरनये प्रसिद्धेश्चेत्यत्रोक्त-दिशाहृत्स्थाकाशस्थितत्वं विष्णोर्वಕ್त्रुमिति भावेन प्रवृत्तं

ಹೃದಯವಾಕ್ಯಾಪೇಕ್ಷಯೇತಿ ಭಾಷ್ಯಂ 'ದೇಹಾನ್ತುಷ್ಟಮಿತೋ ದೇಹೋ ಜೀವಾನ್ತುಷ್ಟಮಿತೋ ಹೃದಿ । ಜೀವಸ್ಯ ಸ ತು ವಿಜ್ಞೇಯೋ ಜೀವಾನ್ಮೇದೇನ ಮುಕ್ತಯ ಇತಿ ಕಾಠಕಭಾಷ್ಯೇ ಅನ್ತುಷ್ಟಪರಿಮಿತತ್ವೋತ್ಪನ್ನ-
ರೋಧೇನ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥಪರತಯಾ ತಾವದ್ವ್ಯಾಚಛೇ - ಹೃದೀತಿ ॥

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಹೃದಪೇಕ್ಷಯಾ' ಎಂದು ಹೇಳದೆ 'ಹೃದಿ' ಎಂದು ಏಕೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂದರೆ ದಹರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ್ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವಾಗ ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವಂತಹ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ. 'ಹೃದ್ಯವಕಾಶಪೇಕ್ಷಯಾ' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯವು 'ದೇಹಾಂಗುಷ್ಠಮಿತೋ ದೇಹೇ ಜೀವಾಂಗುಷ್ಠಮಿತೋ ಹೃದಿ । ಜೀವಸ್ಯ ಸ ತು ವಿಜ್ಞೇಯೋ ಜೀವಾದ್ಯೇದೇನ ಮುಕ್ತಯೇ' ಎಂಬ ಕಾಶಕಭಾಷ್ಯದ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥ-ಪರವಾಗಿ ಹೊರಟಿದೆಯೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಹೃದಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ.

ಭಗವನ್ಮೂರ್ತಿವಿಶೇಷವೇ ಅಂಗುಷ್ಠ ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳದ್ದು

ಭಾವದೀಪ: - ಭಗವನ್ಮೂರ್ತಿವಿಶೇಷಸ್ಯ ತನ್ಮಾತ್ರಪರಿಮಾಣತ್ವೇನ ತಾದೃಶಹೃದಯಾವಕಾಶೋ ವ್ಯಕ್ತತ್ವೇನಾನ್ತುಷ್ಟಮಾತ್ರಪರಿಮಾಣತ್ವೋಕ್ತೀರೀತ್ಯರ್ಥ: ।

ಭಗವನ್ಮೂರ್ತಿವಿಶೇಷವು ಅಂಗುಷ್ಠದಷ್ಟೇ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರಿಂದ ಅಂಗುಷ್ಠದಷ್ಟೇ ಅವಕಾಶವಿರುವ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣದಷ್ಟೇ ಪ್ರಾರ್ಥನಾಭಾವನಾಗುತ್ತದೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಶಕ್ತಿ ವ್ಯಕ್ತಿರೂಪದಿಂದ ವಿರೋಧ ಪರಿಹಾರ

ಭಾವದೀಪ: - ಶಕ್ತ್ಯಾತ್ಮನಾಽಪರಿಮಿತಪರಿಮಾಣಸ್ಯಾಪಿ ರೂಪವಿಶೇಷೇ ವ್ಯಕ್ತ್ಯಾತ್ಮನಾಽನ್ತುಷ್ಟಮಾತ್ರಪರಿಮಾಣತ್ವೋಕ್ತಿಪರತಯಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಯೇದಾನೀಮ್ ಇಶ್ವರೇ ತನ್ಮಾತ್ರ ಪರಿಮಾಣಾಭಾವೇಽಪಿ ಉಪಚಾರಾತ್ಪ್ರಾಪ್ತೀರ್ಯುಕ್ತೀತರ್ಥಾಂತರಪರತಯಾ ವ್ಯಾಚಛೇ - ಭಿನ್ನೇಷ್ವೀತಿ॥

ಭಗವಂತನು ಶಕ್ತಿರೂಪದಿಂದ ಆಪರಿಮಿತ ಪರಿಮಾಣ ಉಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದರೂ, ರೂಪವಿಶೇಷದಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಿರೂಪದಿಂದ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದೆಂದು ಇಲ್ಲಿಯ ತನಕ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ಈಗ ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಔಪಚಾರಿಕವಾಗಿ ಹಾಗೆ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳಿದೆಯೆಂದು ಮತ್ತೊಂದು ಬಗೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಭಿನ್ನೇಷು' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ.

ಸ್ಥಾನೈಕ್ಯದಿಂದ ಐಕ್ಯಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಕೂಡಿಸಬೇಕು

ಭಾವದೀಪ: - 'यथा गावः सायं गोष्ठ एकीभवन्ति, परेऽव्यये सर्व एकीभवन्तित्यादौ स्थानगतैक्येन तद्ಗತೇಷ्वैक्याभावेऽप्यैक्योक्तिस्तथेत्यर्थः ।

ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ ಹಸುಗಳು ಸಾಯಂಕಾಲದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗುತ್ತದೆಂದು ಸ್ಥಾನೈಕ್ಯದಿಂದ ಹಸುಗಳು ಒಂದಾದವು ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೋ ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ಥಾನೈಕ್ಯದಿಂದ ಐಕ್ಯಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಕೂಡಿಸಬೇಕು.

ಆನಂದಯಮಯಾಧಿಕರಣದಂತೆ ಮತ್ತೊಂದು ಪರಿಹಾರ

ಭಾವದೀಪ: - एतेनानन्दमयनये प्राणमयादेरन्यत्वान्तरत्वादिधर्माः कोशगता एव तद्गतभगवद्रूपेषूपचर्यन्त इति समाध्यन्तरमपि सूचितम् ।

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಆನಂದಮಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಮಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅನ್ಯತ್ವ ಮತ್ತು ಅಂತರತ್ವಾದಿಧರ್ಮಗಳು ಕೋಶದಲ್ಲೇ ಇರುತ್ತವೆ. ಭಗವದ್ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಔಪಚಾರವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

ಭೇದವ್ಯಪದೇಶವನ್ನು ಹೇಗೆ ಕೂಡಿಸಬೇಕು ?

ಭಾವದೀಪ: - तथा च न स्थानतोऽपि परस्योभयलिङ्गमित्यधिकरणे भाष्ये अभेदेऽपि भेदव्यपदेशः स्थानभेदादैश्वर्ययोगाच्च युज्यत इति । वैश्वानरनयोदाहरणे श्रुतं प्रादेशमात्रत्वमप्यनेनैव समाहितं बोध्यम् ।

'ನ ಸ್ಥಾನತೋಽಪಿ ಪರಸ್ಯೋಭಯಲಿಂಗಮ್' ಎಂಬ ಅಧಿಕರಣದ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಭೇದವಿದ್ದರೂ ಸ್ಥಾನಭೇದಾದಿಗಳಿಂದ ಭೇದವ್ಯಪದೇಶವು ಮತ್ತು ಐಕ್ಯಾರ್ಥಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಭೇದವ್ಯಪದೇಶವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ವೈಶ್ವಾನರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿದ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಾದೇಶಮಾತ್ರತ್ವವೂ ಕೂಡ ಇದರಿಂದಲೇ ಉಪಪಾದಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

ಕೆಲವರ ಆಕ್ಷೇಪ ಹಾಗೂ ಸಮಾಧಾನ

ಭಾವದೀಪ: - यत्तु एवमुपचरितार्थत्वे श्रुतेर्वर्ण्यमाने वेदवाक्यस्य तु वाचनिकार्थं विना नैवान्यो युज्यत इति कर्मनिर्णयोक्तिविरोध इति तत्र ।

‘ಸ್ವಾತನ್ತ್ರ್ಯೇ ಚ ವಿಶಿಷ್ಟತ್ವೇ ಸ್ಥಾನಮತ್ಯೈಕ್ಯಯोरपि । सादृश्ये चैक्यवाक्सम्यक्
सावकाशा यथेष्टतः ॥’ इति जिज्ञासानयानुव्याख्यानादौ भगवत्पादैरेव
श्रुतेर्गौणार्थत्वोक्तेः ।

ಕೆಲವರ ಅಕ್ಷೇಪ - ಹೀಗೆ ಬಿಪಚಾರಿಕವಾಗಿ ವಿಷ್ಣುಪರತ್ವವನ್ನು ಶ್ರುತಿಗೆ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಗೌಣಾರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಬಾರದೆಂದು ‘ವಾಚನಿಕಾರ್ಥಂ ವಿನಾ ನೈವಾನ್ಯೋ ಯುಜ್ಯತೇ’ ಎಂಬ ಕರ್ಮನಿರ್ಣಯತ್ವದ ವಾಕ್ಯತ್ವಕ್ಕೆ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದಲ್ಲವೆ?

ಸಮಾಧಾನ - ಇದು ತಪ್ಪು. ‘ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯೇ ಚ ವಿಶಿಷ್ಟತ್ವೇ ಸ್ಥಾನಮತ್ಯೈಕ್ಯಯೋರಪಿ । ಸಾದೃಶ್ಯೇ ಚೈಕೈಕ್ಯವಾಕ್ಸಮ್ಯಕ್ ಸಾವಕಾಶಾ ಯಥೇಷ್ಟತಃ’ ಎಂಬ ಜಿಜ್ಞಾಸಾಧಿಕರಣದ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರೇ ಸ್ವತಃ ಶ್ರುತಿಗೆ ಗೌಣಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಕರ್ಮನಿರ್ಣಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ವಿವಕ್ಷಿತ

भावदीपः - अत एव टीकायां स्थानैक्येनैक्योक्तिवदिति दृष्टान्तोक्तिः ।
कर्मनिर्णयवाक्यं तु तट्टीकायां सम्यग् व्याख्यातमिति भावः ॥

ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನೈಕ್ಯದ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ನೀಡಿ ಗೌಣಾರ್ಥವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಕರ್ಮನಿರ್ಣಯವಾಕ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಅದೇ ಗ್ರಂಥದ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ವ್ಯರ್ಥವೇ ?

भावदीपः - कथनेति ॥ अङ्गुष्ठवद्व्यक्तिविशेषनिर्धारणं विना
यत्किञ्चिदङ्गुष्ठमात्रत्वेनोपासनायोगात्तत्कथनं व्यर्थमित्यर्थः ॥

ಅಂಗುಷ್ಠವುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿವಿಶೇಷವನ್ನು ನಿರ್ಧಾರ ಮಾಡದೆ ಯಾವನೋ ಒಬ್ಬನ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಉಪಾಸನೆಯು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಆದ್ದರಿಂದ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ವ್ಯರ್ಥವೆಂದು ‘ಕಥನ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಮಾತಿನಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಇರುವೆಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣ ಹೇಗೆ ?

ಭಾವದೀಪ: - असम्भवाच्चेति ॥ पिपीलिकाहृदयस्ये अङ्गुष्ठमात्र-
सामान्यस्यैवाभावादित्यर्थः ।

ಇರುವೆಯ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣಸಾಮಾನ್ಯವನ್ನೇ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು 'ಅಸಂಭವಾಚ್ಛ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

'ಅಂಗುಷ್ಠೇಭಾವೇತಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ಅಪಿ' ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವೇನು ?

ಭಾವದೀಪ: - सूत्रे भाष्ये च मनुष्यपदं मनुष्यमात्रपरामुपेत्यार्थमाह -
मनुष्याणामेवेति ॥ पूर्वं सौत्रस्तुशब्दो ह्यपेक्षयेति भाष्याನुरोಧಾದೇवकारार्थो
व्याख्यातः । इदानीम् अङ्गुष्ठाभावेऽपीति भाष्यानुरोधादपिशब्दार्थतया
व्याचष्टे - तुशब्दोऽपिशब्दार्थ इति ॥

ಸೂತ್ರ ಹಾಗೂ ಭಾಷ್ಯಗಳಲ್ಲಿರುವಂತಹ ಮನುಷ್ಯಪದಕ್ಕೆ ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಮಾತ್ರ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ 'ಮಾನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಏವ' ಎಂದು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಹಿಂದೆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ತು' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಹೃದ್ಯಪೇಕ್ಷಯಾ' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ 'ಏವ' ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದರು. ಈಗ 'ಅಂಗುಷ್ಠಾಭಾವೇತಿ' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ 'ಅಪಿ' ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ತು ಶಬ್ದಃ ಅಪಿಶಬ್ದಾರ್ಥಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳ ಒಟ್ಟು ಅಭಿಪ್ರಾಯ

ಭಾವದೀಪ: - सूत्रद्वयार्थं फलोक्त्योपसंहरति - तस्मादिति ॥ निरवकाशं
लवद्धामनशब्दादङ्गुष्ठमात्रत्वादिबाधकाभावाच्चेत्यर्थः । आद्येतिशब्दो हेत्वर्थः ।

ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ದೊರೆತ ಒಟ್ಟು ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ತಸ್ಮಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ. 'ತಸ್ಮಾತ್' ಎಂದರೆ ನಿರವಕಾಶ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿ ಬಲಿಷ್ಠವಾದ 'ವಾಮನ' ಶಬ್ದವಿರುವುದರಿಂದ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಬಾಧವಿಲ್ಲದಿರುವುದುಂಥ. ಮೊದಲಿರುವ 'ಇತಿ' ಶಬ್ದವು ಹೇತುತ್ವದಲ್ಲಿದೆ.

ಈಶಾನಪದವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಕೆಲವರ ಆಕ್ಷೇಪ

ಭಾವದೀಪ: - ಯತು ಕಶಿಚಿದಾಹ, ಪ್ರಥಮೇ ಸೂತ್ರೇ ಇಶಾನ ಇತಿ ಪದಾಧ್ಯಾಹಾರದೋಷಃ।
ಪ್ರಮಿತಪದವೈಯ್ಯರ್ಥ್ಯಂ ಚ । ದ್ವಿತೀಯೇ ಹೃತ್ಲಬ್ದಸ್ಯ ಅವಕಾಶಲಕ್ಷಣಾಪ್ರಸಕ್ತಃ ಅಕ್ಷುಪ್ತಮಾತ್ರ
ತ್ವಮಿತ್ಯಧ್ಯಾಹಾರಪ್ರಸಕ್ತಃವೇತಿ ।

ಕೆಲವರ ಆಕ್ಷೇಪ - ಪ್ರಥಮಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಈಶಾನ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು, ಮತ್ತು ಪ್ರಮಿತಪದಕ್ಕೆ ಸಾರ್ಥಕವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಹೃತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಣ ಮಾಡಬೇಕು 'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವಮ್' ಎಂಬುದನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವೈಯರ್ಥ್ಯ ಹಾಗೂ ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮೊದಲಾದ ದೋಷಗಳು ಇವೆಯಲ್ಲವೇ?

ಪ್ರಮಿತಾದಿ ಪದಗಳಿಗೆ ಅಸ್ವಾರಸ್ಯವಿದೆ ಎಂದು ನಿರಾಕರಣೆ

ಭಾವದೀಪ: - ತತ್ರ । ಅಪೇಕ್ಷಿತಾಧ್ಯಾಹಾರಸ್ಯ ಸೂತ್ರೇ ಸರ್ವತಾನ್ತ್ರಿಕಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ ।
ತ್ವನ್ಮತರೀತ್ಯಾ ಪ್ರಮಿತ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಪಕ್ಷತ್ವೇ ಪೂರ್ವೋತ್ತರವೈರೂಪ್ಯಾಯ ಪ್ರಮಿತಃ ಶಬ್ದಾದೇವೇತಿ
ನಿರ್ದೇಶಾಪಾತಾತ್ । ಶ್ರುತಿನಿರವಕಾಶತ್ವದ್ವಿಧೋತಕತಯಾ ಪ್ರಮಿತಪದಸ್ಯ ಸಾರ್ಥಕ್ಯೋಕ್ತೇಶ್ಚ ।
ದ್ವಿತೀಯೇ ಹೃದಪೇಕ್ಷಯೇತಿ ವಾಚ್ಯೇ ಹೃದಪೇಕ್ಷಯೇತಿ ನಿರ್ದೇಶಾದೇವ ಹೃತ್ಸ್ವಾವಕಾಶಾಪೇಕ್ಷಯೇತಿ
ಲಾಭೇನ ಲಕ್ಷಣಾನಾಪತ್ತೇಃ । ತ್ವನ್ಮತೇ ಪ್ರಮಿತಪದಾಸ್ವಾರಸ್ಯಾಚೇತ್ಯಾಶ್ಚುಲ್ಕಮ್ ॥

॥ ಇತಿ ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರಯತಿಕೃತೇ ಭಾವದೀಪೇ ವಾಮಾನಾಧಿಕರಣಮ್ ॥

ಸಮಾಧಾನ - ಇದು ತಪ್ಪು. ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಪದಗಳನ್ನು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಎಲ್ಲಾ ಸೂತ್ರಕಾರರ ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇ ಆಗಿದೆ. ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡುವವರೂ ಸಹ 'ಪ್ರಮಿತಃ' ಎಂಬುದನ್ನು ಪಕ್ಷವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದರೆ, ಹಿಂದಿನ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ವಿದೋಧ ಬರಬಾರದವೆನ್ನುವ 'ಪ್ರಮಿತಃ ಶಬ್ದಾದೇವ' ಎಂದೇ ಸೂತ್ರವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಶ್ರುತಿಗೆ

ನಿರವಶಾಶತ್ವವನ್ನು ದ್ಯೋತನೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಮಿತಪದವಿರುತ್ತದೆಂದು ಸಾರ್ಥಕವನ್ನು ನಾವು ಈಗಾಗಲೇ ಹೇಳಿದ್ದೇವೆ. ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ 'ಹೃದ್ಯಪೇಕ್ಷಯಾ' ಎಂದು ಹೇಳಲು ಬರುವುದರಿಂದ, 'ಹೃದ್ಯಪೇಕ್ಷಯಾ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ 'ಅವಕಾಶಪೇಕ್ಷಯಾ' ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯನ್ನು ನಾವು ಒಪ್ಪುತ್ತಿಲ್ಲ. ನಿಮ್ಮ ಮತದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಮಿತಪದಕ್ಕೆ ಅಸ್ವಾರಸ್ಯವಿದೆ. ಹೀಗೆ ದೋಷಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

|| ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಮದ್‌ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಭಾವದೀಪದಲ್ಲಿ
ವಾಮನಾಧಿಕರಣದ ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದವು ಮುಗಿಯಿತು ||

|| ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಶಾರ್ಪಣಮಸ್ತು ||

ತಂತ್ರದೀಪಿಕೆಯಲ್ಲಿ ದಹರಾಧಿಕರಣದ ಸೂತ್ರಗಳು

॥ ಶ್ರೀಜಾನಕೀವದನಾಂಬೋಜರಾಜಹಂಸಾಯ ರಾಮಚಂದ್ರಾಯ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥವಿರಚಿತಾ

ತನ್ತ್ರದೀಪಿಕಾ

ವಾಮನಾಧಿಕರಣಮ್ (೧೩೩೭)

‘ಈಶಾನ’ ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕಶಬ್ದ ಸಮಸ್ತಯಕ್ಕಾಗಿ ವಾಮನಾಧಿಕರಣ

॥ ಶಬ್ದಾದೇವ ಪ್ರಮಿತಃ ॥ ೧-೩-೨೪

ಅತ್ರ ನಯೇ ಇಶಾನನಾಮ ಸಮನ್ವೀಯತೇ । ತच्च ಯೋಗ್ಯತಯಾಽನ್ವೇತಿ ।
ತತ್ತ್ವೀತ್ಯಸ್ತಿ । “ಅಜ್ಞುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷೋ ಮಧ್ಯ ಆತ್ಮನಿ ತಿಷ್ಠತಿ, “ಇಶಾನೋ
ಭೂತಭವ್ಯಸ್ಯ” ಇತ್ಯುಕ್ತ ಇಶಾನೋ ಬ್ರಹ್ಮೈವ ಪ್ರಮಿತಃ । ಇಶಾನಶಬ್ದೋ ಬ್ರಹ್ಮಮಾತ್ರವಾಚಿತ್ವೇನ
ಪ್ರಮಿತೋ ನತು ವಾಯುವಾಚಿತ್ವೇನೇತ್ಯರ್ಥಃ । “ಮಧ್ಯೇ ವಾಮಾನಮಾಸೀನಮ್” ಇತಿ
ವಾಮನಶಬ್ದಾದೇವೇತ್ಯರ್ಥಃ ।

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ‘ಈಶಾನ’ ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕಶಬ್ದವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತಯ
ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ‘ಈಶಾನ’ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಯೋಗ್ಯತಾದಿಗಳಿರುವುದರಿಂದ
ಅನ್ವಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ‘ತತ್’ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ಹೀಗೆ - ‘ಈಶಾನಃ’ = ‘ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷೋ ಮಧ್ಯ ಆತ್ಮನಿ ತಿಷ್ಠತಿ,
ಈಶಾನೋ ಭೂತಭವ್ಯಸ್ಯ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದ ಈಶಾನನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು

ಮಹಾಯೋಗ ಹಾಗೂ ವಿದ್ವದ್ರೂಢಿಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಪ್ರಮಿತಃ' = 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದವು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ ಹೊರತು, ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಾದಿಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಅರ್ಥ. 'ಮಧ್ಯೇ ವಾಮನಮಾಸೀನಂ' ವಾಮನಶಬ್ದ ಇರುವುದರಿಂದಲೇ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಪ್ರಮುಖ ಪದದಿಂದ ತಿಳಿಯುವ ನಿರವಕಾಶತ್ವ

एवेति प्राणादिव्यवस्थापकत्वादिवायुलिङ्गाच्छ्रुतेः प्राबल्यमुच्यते ।
प्रमित इति निरवकाशत्वम् ॥

'ಏವ' ಶಬ್ದವು ಪ್ರಾಣಾದಿವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರ ಲಿಂಗಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. 'ಪ್ರಮಿತ' ಎಂಬ ಪದವು ಶ್ರುತಿಯ ನಿರವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ.

ಹೃದ್ಯಪೇಕ್ಷಯಾ ಎಂಬುದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ननु कथमङ्गुष्ठमात्र इत्युक्ततन्मात्रत्वं ब्रह्मण इत्यत आह -

॥ हृद्यपेक्षया तु मनुष्याधिकारत्वात् ॥ १-४-२५

“अङ्गुष्ठमात्रः” इति योग्यतयाऽन्वेति । तत्त्वित्यस्ति । तुरेव ।
अप्यर्थे च । हृदीति तत्स्थावकाश उच्यते । हृत्स्थावकाशापेक्षयैव
ब्रह्माख्यपुरुषोऽङ्गुष्ठमात्र उच्यते नतु स्वत इत्यर्थः ।

'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಅಂಗುಷ್ಠ ಪರಿಮಾಣವು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇದೆಯೆಂದು, ಹೇಳಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರವು ಹೊರಟಿದೆ.

'ಹೃದ್ಯಪೇಕ್ಷಯಾ ತು ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರತ್ವಾತ್' 'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ' ಎಂಬುದು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಯೋಗ್ಯತಾದಿಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. 'ತತ್' ಎಂಬ ಪದಗಳು

ಅನುವೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. 'ತು' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಏವ' ಎಂದರ್ಥ. 'ಅಪಿ' ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬಹುದು. 'ಹೃದಿ' ಎಂಬುದು ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಅವಕಾಶವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಅವಕಾಶದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದಲೇ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂಬ ಪುರುಷನು ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಹೊರತು, ಸರ್ವತ್ರವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಲ್ಲ ಎಂದು ಸೂತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ತಪ್ಪಲ್ಲ ?

ಹೃದಯಾಕಾಶರೂಪಸ್ಯಾನಗತಂ ತದ್ಗತೇ ವಿಷ್ಣಾವುಪಚಯತೆ ಇತಿ ಭಾವಃ ।
ತನ್ಮಾತ್ರಪರಿಮಾಣತಯಾ ವ್ಯಕ್ತಹೃತ್ಸ್ಯರೂಪಾಪೇಕ್ಷಯೇತ್ಯಪಿ ಮುಖ್ಯೋಽರ್ಥಃ ಡೀಕಾತೋ ಭಾತಿ ।

ಹೃದಯಾಕಾಶರೂಪವಾದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವುದನ್ನು ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಔಪಚಾರಿಕವಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆಯೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗುವ ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಭಗವಂತನ ರೂಪವು ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣದಷ್ಟು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ತಪ್ಪಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಟೀಕೆಯಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಮನುಷ್ಯರ ವಿವಕ್ಷೆಯಿಂದ

ಪಶ್ವಾದಿನಾಮಙ್ಗುಷ್ಠಾಭಾವೇಽಪ್ಯಙ್ಗುಷ್ಠಮಾತ್ರ ಇತಿ ವಿಧಾಯಾ ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರತ್ವಾತ್
“ಅಙ್ಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷಃ” ಇತಿ ಯುಕ್ತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ । ಪಶ್ವಾದಿಗತಸ್ಯಾಙ್ಗುಷ್ಠಮಾತ್ರವಾನುಕ್ತೇರಿತಿ
ಭಾವಃ ॥೭೭॥

'ಪಶು' ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ 'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ' ಎಂದು ತಿಳಿಸುವ ವೇದವಿದ್ಯೆಗೆ ಮನುಷ್ಯರಷ್ಟೇ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾದ್ದರಿಂದ 'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದರ್ಥ. ಪಶ್ವಾದಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಭಗವದ್‌ರೂಪಕ್ಕೆ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿಲ್ಲವೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ವಾಮನಾಧಿಕರಣವು ಮುಗಿಯಿತು ॥

ಮಹಾಯೋಗ ಹಾಗೂ ವಿದ್ವದ್ರೂಢಿಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಪ್ರಮಿತಃ' = 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದವು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ ಹೊರತು, ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಾದಿಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಅರ್ಥ. 'ಮಧ್ಯೇ ವಾಮನಮಾಸೀನಂ' ವಾಮನಶಬ್ದ ಇರುವುದರಿಂದಲೇ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಪ್ರಮುಖ ಪದದಿಂದ ತಿಳಿಯುವ ನಿರವಕಾಶತ್ವ

एवेति प्राणादिव्यवस्थापकत्वादिवायुलिङ्गाच्छ्रुतेः प्राबल्यमुच्यते ।
प्रमित इति निरवकाशत्वम् ॥

'ಎವ' ಶಬ್ದವು ಪ್ರಾಣಾದಿವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರ ಲಿಂಗಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. 'ಪ್ರಮಿತ' ಎಂಬ ಪದವು ಶ್ರುತಿಯ ನಿರವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ.

ಹೃದ್ಯಪೇಕ್ಷಯಾ ಎಂಬುದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ननु कथमङ्गुष्ठमात्र इत्युक्ततन्मात्रत्वं ब्रह्मण इत्यत आह -

॥ हृद्यपेक्षया तु मनुष्याधिकारत्वात् ॥ १-४-२५

“अङ्गुष्ठमात्रः” इति योग्यतयाऽन्वेति । तत्त्वित्यस्ति । तुरेव ।
अप्यर्थे च । हृदीति तत्स्थावकाश उच्यते । हृत्स्थावकाशापेक्षयैव
ब्रह्माख्यपुरुषोऽङ्गुष्ठमात्र उच्यते नतु स्वत इत्यर्थः ।

'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಅಂಗುಷ್ಠ ಪರಿಮಾಣವು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇದೆಯೆಂದು, ಹೇಳಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರವು ಹೊರಟಿದೆ.

'ಹೃದ್ಯಪೇಕ್ಷಯಾ ತು ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರತ್ವಾತ್' 'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ' ಎಂಬುದು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಯೋಗ್ಯತಾದಿಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. 'ತತ್' ಎಂಬ ಪದಗಳು

ಅನುವೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. 'ತು' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಏವ' ಎಂದರ್ಥ. 'ಅಪಿ' ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬಹುದು. 'ಹೃದಿ' ಎಂಬುದು ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಅವಕಾಶವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಅವಕಾಶದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದಲೇ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂಬ ಪುರುಷನು ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಹೊರತು, ಸರ್ವತ್ರವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಲ್ಲ ಎಂದು ಸೂತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ತಪ್ಪಲ್ಲ ?

हृदयाकाशरूपस्थानगतं तद्रूपे विष्णावुपचयर्त इति भावः ।
तन्मात्रपरिमाणतया व्यक्तहृत्स्थरूपापेक्षयेत्यपि मुख्योऽर्थः दीकातो भाति ।

ಹೃದಯಾಕಾಶರೂಪವಾದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವುದನ್ನು ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಔಪಚಾರಿಕವಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆಯೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗುವ ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಭಗವಂತನ ರೂಪವು ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣದಷ್ಟು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ತಪ್ಪಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಟೀಕೆಯಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಮನುಷ್ಯರ ವಿವಕ್ಷೆಯಿಂದ

पश्चादीनामङ्गुष्ठाभावेऽप्यङ्गुष्ठमात्र इति विद्याया मनुष्याधिकारत्वात्
“अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषः” इति युक्तमित्यर्थः । पश्चादिगतस्याङ्गुष्ठमात्रत्वानुकेरिति
भावः ॥७॥

'ಪಶು' ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ 'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ' ಎಂದು ತಿಳಿಸುವ ವೇದವಿದ್ಯೆಗೆ ಮನುಷ್ಯರಷ್ಟೇ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾದ್ದರಿಂದ 'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದರ್ಥ. ಪಶ್ಚಾದಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಭಗವದ್ ರೂಪಕ್ಕೆ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿಲ್ಲವೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ವಾಮನಾಧಿಕರಣವು ಮುಗಿಯಿತು ॥

ಅದ್ವೈತ-ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಮತದಲ್ಲಿ ವಾಮನಾಧಿಕರಣ
ಮತ್ತು
ವಿಮರ್ಶೆ

ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಅಧಿಕರಣ ಶರೀರ ಹೀಗಿದೆ - 'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರ ಸ್ವರೂಪನು ಜೀವನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನನಾದ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ತಪ್ಪಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಹಾಗಾದರೆ 'ಈಶಾನೋ ಭೂತಭವ್ಯಸ್ಯ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಈಶಾನತ್ವಧರ್ಮವು ಶ್ರುತವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಇದನ್ನು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು. ಪ್ರಥಮಶ್ರುತವಾದ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಈಶಾನತ್ವವನ್ನು ಸಂಕೋಚ ಮಾಡಬೇಕು.

'ಅಲ್ಪಶ್ರುತೇಽರಿತಿ ಚೇತ್ ತದುಕ್ತಮ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ನ್ಯಾಯದಂತೆ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು. 'ಅಲ್ಪಶ್ರುತೇಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೃತ್ಪುಂಡರೀಕವನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನ ವಾಸಸ್ಥಳವೆಂದು ನಿರ್ದೇಶಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ಸ್ಥಾನವಿಶೇಷವನ್ನೇನೂ ನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜೀವನೇ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಬ್ರಹ್ಮನ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ 'ಈಶಾನೋ ಭೂತಭವ್ಯಸ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಉತ್ತರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈಶಾನತ್ವವನ್ನು ಸಂಕೋಚ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈಶಾನತ್ವವನ್ನೇ ಮುಖ್ಯವನ್ನಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವವನ್ನು ಗೌಣವನ್ನಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಬೇಕು. ಅಂದರೆ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಿದ್ದರೂ ಅಂತಹ ಜೀವನಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಐಕ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ, ಬ್ರಹ್ಮನೂ ಕೂಡ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ. ಇಷ್ಟು ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಅಧಿಕರಣ ಶರೀರ.

ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಈ ಅಧಿಕರಣಶರೀರದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವೇ ಅಯುಕ್ತವಾಗಿವೆ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಈಶಾನೋ ಭೂತಭವ್ಯಸ್ಯ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು 'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಚರಮಶ್ರುತವಾಗಿರಬಹುದು. ಆದರೆ ಅಂಗುಷ್ಠವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮೊದಲು 'ಈಶಾನಂ ಭೂತಭವ್ಯಸ್ಯ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಂಗುಷ್ಠವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ಮತ್ತು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ 'ಈಶಾನ' ಶಬ್ದವಿರುವ ಶ್ರುತಿಗಳು ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸಂದಂಶ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಅಂಗುಷ್ಠವಾಕ್ಯವನ್ನೂ ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮಪರವೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ಮತ್ತು 'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷಃ ಮಧ್ಯ ಆತ್ಮನಿ' ಹಾಗೂ 'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷೋ ಜ್ಯೋತಿರಿವ' ಎಂಬೆರಡು ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳ ಪುರುಷನಿಗೆ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡದಿರಬಹುದು. ಆದರೆ 'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷೋಽಂತರಾತ್ಮಾ ಸದಾ ಜನಾನಾಂ ಹೃದಯೇ ಸನ್ನಿವಿಷ್ಟಃ' ಎಂಬ ಮೂರನೆಯ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೃದಯಸ್ಥಾನವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ 'ಅಲ್ಪಶ್ರುತೇಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರನ್ಯಾಯದಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನವಿಶೇಷವನ್ನೇ ನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡಿರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಅಸಾಧುವಾಗಿದೆ.

ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಸಿದ್ಧಾಂತವೂ ಕೂಡ ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಅದ್ವೈತಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಉಪನಿಷತ್ತನ್ನು ಹೀಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಲಾಗಿದೆ. 'ಅನ್ಯತ್ರ ಧರ್ಮಾದನ್ಯತ್ರಾಧರ್ಮಾತ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸಲಾಗಿದೆಯೋ, ಅದರಂತೆ 'ಯೇಽಯಂ ಪ್ರೇತೇ ವಿಚಿಕಿತ್ಸಾ ಮನುಷ್ಯೇ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಜೀವನ ಬಗ್ಗೆಯೂ ಕೂಡ ಪ್ರಶ್ನಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅದಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಜೀವನ ಬಗ್ಗೆಯೇ 'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಯಮದೇವರು ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಏನೂ ತಪ್ಪಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಮತ್ತು ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಈ ವಾದವು ನಿರ್ವಿಶೇಷಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರತಿಪಾದಕವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ನಿರ್ವಿಶೇಷಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ಈಶಾನತ್ವಧರ್ಮವನ್ನು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೀರಿ? ಸ್ವಲ್ಪ ಈಶಿತ್ವವೂ ಸಹ ನಿರ್ವಿಶೇಷಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಜೀವನಿಗಾದರೂ ತನ್ನಿಂದ ನಿಯಮ್ಯವಾದ ದೇಹ, ಇಂದ್ರಿಯಾದಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತಾದರೂ ಈಶಿತ್ವವು ಬರಬಹುದು. ಬ್ರಹ್ಮನಿಗಂತೂ ಸುತರಾಂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಆದ್ದರಿಂದ ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಅಸ್ವಾರಸ್ಯದ ಸಾರ ಹೀಗಿದೆ -

ಈಶಾನೋ ಜೀವ ಏವ ಸ್ಯಾತ್ ಸ್ವದೇಹಾದೇರ್ನಿಯಾಮಕಃ |

ನಿರ್ವಿಶೇಷಂ ತು ನೇಶಾನಮೇಕಸ್ಯಾಪ್ಯನಿಯಾಮಕಮ್ ||೧||

ಜೀವನಿಗೆ ತನ್ನ ದೇಹಾದಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಸ್ವಲ್ಪವಾದರೂ ಸ್ವಾಮ್ಯವು ಬರಬಹುದು. ನಿರ್ವಿಶೇಷಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಒಂದೇ ಒಂದು ಪದಾರ್ಥದ ಸ್ವಾಮ್ಯತ್ವವೂ ಬರಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ.

ಮತ್ತು ತಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವವನ್ನು ಜೀವೈಕ್ಯದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಉಪಪಾದನೆ ಮಾಡಿದರು. ಇದೂ ಸಹ ತಪ್ಪು. 'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗೆ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥತ್ವವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹೀಗೆ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವುದು ಸರಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಎರಡೂ ಶಬ್ದಗಳ ವಾಚ್ಯಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ.

ಶ್ರುತಿಯ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಕ್ಕೋಸ್ಕರವೂ ಸಹ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ ಭೇದವಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರ ಇರುವ ಕಾರಣ, ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಗೌಣವಾದ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮತ್ತು ಐಕ್ಯದ ರಕ್ಷಣೆಗೋಸ್ಕರ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಮತ್ತು ಈಶಾನಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದಕ್ಕಿಂತ ಭೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರ ಶ್ರುತಿಗಷ್ಟೇ ಗೌಣಾರ್ಥತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮತ್ತು ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿಯೂ ಜೀವನಿಗೆ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಪರಿಮಾಣವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಹೊರತು, ಔಪಾಧಿಕವಾಗಿ ಹೃತ್ಯಮಲಕೋಶವು ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣದಷ್ಟು ಇದೆ. ಮನಸ್ಸೂ ಎಂದರೆ ಪ್ರಾಯಶಃ ಸಣ್ಣದಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಹೃತ್ಯಮಲಕೋಶದಲ್ಲಿ ಇದೆ. ಜೀವನನ್ನು ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಜೀವನು ಅವಚ್ಛಿನ್ನನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜೀವನು ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಹೀಗೆ ಔಪಾಧಿಕವಾಗಿಯೇ ನೀವೂ ಸಹ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಜೀವನಿಗೆ ಹೇಳಬೇಕು.

ಆದ್ದರಿಂದ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಜೀವಾಭೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೂ ದಹರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರವಾದ ಹೃತ್ಯಮಲಕೋಶದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೂ ಸಹ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದೇ ಒಪ್ಪಲು ಬರುವಾಗ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಜೀವಾಭೇದವನ್ನು ಏಕೆ ಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡಬೇಕು?

ಮತ್ತು ಹಿಂದಿನ ಮುಂದಿನ ಶ್ರುತಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರ ಭೇದವೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿದೆ. 'ಆತ್ಮಾನಂ ಜೀವಮಂತಿಕಾತ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗಿಂತಲೂ ಆತ್ಮಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಸಾಮೀಪ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಭೇದವು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿದೆ. 'ತಂ ದೇವಾಃ ಸರ್ವೇಽರ್ಪಿತಾಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ; ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ, 'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷೋ ಮಧ್ಯ ಆತ್ಮನಿ ತಿಷ್ಠತಿ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ, ಮತ್ತು 'ತಾದ್ಯಗೇವ ಭವತಿ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ, 'ಇತರೇಣ ತು ಜೀವಂತಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿ, 'ಸುಪ್ತೇಷು ಜಾಗರ್ತಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿ, 'ನಿತ್ಯೋ ನಿತ್ಯಾನಾಂ ಚೇತನಶ್ಚೇತನಾನಾಮ್' ಏಕೋ ಬಹುನಾಂ ಯೋ ವಿದಧಾತಿ ಕಾಮಾನ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ತಮಾತ್ಮಸ್ಥಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ, 'ಭಯಾದಸ್ಯಾಗ್ನಿಸ್ತಪತಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಜೀವನಿಂದ ಭೇದವೇ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಅಭೇದವನ್ನು ನೀವು ಹೇಳುವುದು ಹೇಗೆ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ?

ಮತ್ತು ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಮಾಡಿದ ಈ ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಕಥಂಚಿದಪಿ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದೇ ಇಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೂ ಸಹ ಈ ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ನಿರ್ವಿಶೇಷ-ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಜ್ಞೇಯನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಹೊರತು, ಉಪಾಸ್ಯನೆಂದು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕ್ಕೂ ಅನುಕೂಲವಾಗಿಲ್ಲ, ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೂ ಸಹ ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವಿಸಬೇಕು.

ರಾಮಾನುಜರ ಅಧಿಕರಣ ಶರೀರ ಹೀಗಿದೆ - 'ಪ್ರಾಣಾಧಿಪಃ ಸಂಚರತಿ ಸ್ವಕರ್ಮಭಿರಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ' ಎಂಬ ಬೇರೊಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಇಂತಹ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಯಾವುದೇ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತ ಕಾಲಕೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ 'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಜೀವನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಬೇರೆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಹೇಳದಿದ್ದರೂ 'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಅವನನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ. ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ 'ಭೂತಭವಸ್ಯ ಈಶಾನಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ

ಭೂತಭವಿಷ್ಯತ್ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಒಡತನವನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಇದು ಈಶ್ವರನ ಅಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮವಾದ್ದರಿಂದ ಈಶ್ವರನೇ ಈಶನ ಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ.

ರಾಮಾನುಜರ ಈ ಅಧಿಕರಣ ಶರೀರವು ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ - ಬೇರೆ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಿಯೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡಿದ್ದು ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ 'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷೋಽಂತರಾತ್ಮಾ ಸದಾ ಜನಾನಾಂ ಹೃದಯೇ ಸನ್ನಿವಿಷ್ಟಃ | ಹೃದಾ ಮನಿಷಾ ಮನಸಾಽಭಿಕ್ಷಪ್ತೋ ಯ ಏನಂ ವಿದುರಮೃತಾಸ್ತೇ ಭವಂತಿ' ಎಂಬ ಶ್ವೇತಾಶ್ವತರೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸಕಲ ಮನುಷ್ಯರ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಅಂತರಾತ್ಮನಾಗಿರುವಂತಹ ಪುರುಷನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಅಂಗುಷ್ಠ ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಜ್ಞಾನಿಜನರು ಇವನನ್ನು ತಿಳಿದು ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಈಶ್ವರನಿಗೂ ಸಹ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ.

ಮತ್ತು ತೈತ್ತಿರೀಯೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ

ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷೋಽಂಗುಷ್ಠಂ ಚ ಸಮಾಶ್ರಿತಃ |

ಈಶಃ ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತಃ ಪ್ರಭುಃ ಪ್ರೀಣಾತಿ ವಿಶ್ವಭುಕ್ ||

ಪುರುಷನ ಅಂಗುಷ್ಠದಂತೆ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೊಂದಿ, ಈಶ್ವರನು ಮನುಷ್ಯರ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಇವನೇ ಜಗದೊಡೆಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತನ್ನು ಸಂಹಾರ ಮಾಡುವ ಇವನು ಪ್ರೀತನಾಗುತ್ತಾನೆ.

ಹೀಗೆ ಬೇರೆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದೆ.

ಬೇರೆ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಹೇಳಿರಬಹುದು. ಆದರೆ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಿಲ್ಲವೆಂದು ಅನುಸಂಧಾನ ಮಾಡಿಕೊಂಡು (ಕೃತ್ವಾಚಿಂತೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು) ಆಕ್ಷೇಪಿಸಬೇಕು ಎಂದು ಹೇಳಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ಬೇರೆ ಗತಿಯಿಲ್ಲದಿದ್ದಾಗ ಮಾತ್ರ, ಕೃತ್ವಾಚಿಂತೆಯನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ನಾವು ಹೇಳುವಂತೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಮಾಡಲು ಬರುವಾಗ (ಬೇರೆಗತಿಯಿರುವಾಗ) ಹೀಗೆ ಕೃತ್ವಾಚಿಂತೆಯನ್ನು ಮಾಡುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆಂದು ಭಾವಿಸಬೇಕು.

ಒಂದು ವೇಳೆ, ಶ್ವೇತಾಶ್ವೇತಾಶ್ವತರೋಪನಿಷತ್ತು ಈಶ್ವರ ವಿಷಯಕವೇ ಅಲ್ಲವೆಂದು ಆಕ್ಷೇಪಿಸುವುದಾದರೆ, ಆವಾಗ 'ಪ್ರಾಣಾದಿಪಃ ಸಂಚರತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವೂ ಸಹ ಜೀವವಿಷಯಕವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳಾದ ನಾವೂ ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ವೇತಾಶ್ವೇತಾಶ್ವತರೋಪನಿಷತ್ತು ಈಶ್ವರ ವಿಷಯಕವೆಂದು ರಾಮಾನುಜರು ಒಪ್ಪಲೇಬೇಕು.

ಈ ರಾಮಾನುಜರ ಈ ನಿರಾಕರಣೆಯು ಕೇವಲ ದಿಕ್ಪ್ರದರ್ಶನವಾಗಿದೆ. ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ದೋಷಗಳನ್ನು ಸ್ವತಃ ಉಂಟುಮಾಳ್ಳಬೇಕು.

ಇಲ್ಲಿಗೆ ವಾಮನಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ, ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ, ತತ್ವಪ್ರದೀಪ, ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ, ಭಾವದೀಪ ಇವುಗಳ ಅನುವಾದವು ಹಾಗೂ ತಂತ್ರದೀಪಿಕೆಯ ಜೊತೆ ಮತ್ತೆಯ ವಿಮರ್ಶೆಯು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು

ವಿವರವಾದ ವಿಷಯಾನುಕ್ರಮಣಿಕೆ

ಭೂಮಾಧಿಕರಣ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

'ಭೂಮಾ ಸಂಪ್ರಸಾದಾಧ್ಯಪದೇಶಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

೨

'ಭೂಮಾ' ಎಂದರೆ ವಾಯು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ

೩

ವಾಯುದೇವನೇ ಪ್ರತಿಪಾದನೆನ್ನಲು ಕಾರಣ

೪

ಪೂರ್ಣಸುಖಸ್ವರೂಪನಾದ ವಿಷ್ಣುವೇ 'ಭೂಮಾ'

೪

ಪೂರ್ಣಸುಖಕ್ಕಾದಿಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನದ್ದೇ ಧರ್ಮ

೫

ಸುತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ

'ಯೋ ವೈ ಭೂಮಾ ತತ್ ಸುಖಮ್' ಎಂಬ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಿಂದ ಯಾರು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರು?

೭

ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ಯಾವುದೇ ನಿಂದೆಗಳು ಕೇಳಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ

೭

ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಭೂಮಾ

೮

ಪೂರ್ಣಸುಖಾಶ್ರಯತ್ವ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಧರ್ಮ

೯

ಇಯದಾಮನನಾತ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವದ ವಿಚಾರವಿದೆ

೯

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ

ಧಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ 'ಭೂಮಾ' ಎಂದರೆ ಯಾರು ?

೧೦

ಉತ್ಕಮಗಲಿಂಗದಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೇ ಭೂಮಾ

೧೦

ವಿಷ್ಣುವೇ ಭೂಮಾ ಎನ್ನಲು ಆಸಾಧಾರಣವಾದ ಎರಡು ಹೇತುಗಳು

೧೦

ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಪೂರ್ಣಸುಖಸ್ವರೂಪನು, ಪೂರ್ಣಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಭೂಮನೂ ಅವನೇ

೧೦

ನಾರಾಯಣ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ

೧೦

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಧಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನ 'ಪ್ರಾಣೋ ವಾ' ಎಂಬುದು ವಿಷಯವಾಕ್ಯ

೧೨

ಯುಕ್ತಬದ್ಧವಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ

೧೨

ಆನಂದಮಯಾಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ಣಾನಂದತ್ವವು ಭೂಮನಲ್ಲಿದೆ

೧೩

ಭೂಮಾ ಎಂದರೆ ವಿಷ್ಣುವೋ, ವಾಯುವೋ ?

೧೩

ಸಂದೇಹ ಹಾಗೂ ಸಂದೇಹಬೀಜ

೧೩

ಆಶಾಗಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣ

೧೪

ವಿಷ್ಣುವಿಷಯಕಮಾಖ್ಯಪ್ರಮಾಣವು ದುರ್ಬಲ

೧೪

ಪೂರ್ಣಪ್ರಾಣನೇ ಭೂಮಾ ಹಾಗೂ ಆನಂದಮಯ

೧೪

ವಿಷ್ಣುವು ಭೂಮಾ ಎನಿಸಲಾರ

೧೫

ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಲ್ಲಿ ಆಸಾಧಾರಣಲಿಂಗ

೧೫

ವಿಷ್ಣುವೇ 'ಭೂಮಾ' ಎಂದು ಒದ್ಧಾಂತ

೧೬

'ಭೂಮಾ' ಎಂದರೆ ಸುಖಸ್ವರೂಪ; ಪೂರ್ಣಸುಖವುಳ್ಳವನಲ್ಲ

೧೬

'ವಿಶ್ವತಃ ಪರಮಾಂ ವಿಷ್ಣುಂ' ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥ

೧೬

ಇಬ್ಬರೂ ಸರ್ವೋತ್ತಮರಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ

೧೭

ಉತ್ಕಮಣ ಎಂಬ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ಲಿಂಗ ವಿದೋಧವಿಲ್ಲ	೪೭
ದೇವರಲ್ಲಿಯೇ ಉತ್ಕಮಣಲಿಂಗ ಆಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ	೪೮
ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಪ್ರಾಣನೆನಿಸಿದರೂ ಭೂಮಾ ಎನಿಸಲಾರ	೪೮
ಭಾವದೀಪ	
ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ 'ಭೂಮಾ' ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕಶಬ್ದ ಸಮನ್ವಯ	೪೯
ಭೂಮಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧತೆ ಸಮರ್ಥನೆ	೪೯
ಅಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಉಭಯಸಾಧಾರಣ ಎಂದರೇನು ?	೫೦
'ಯೋ ವೈ ಭೂಮಾ ತತ್ ಸುಖಮ್'	೫೦
ಧಾಂದೋಗ್ಯದ ವಳನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ವಿಷಯವಾತ್ಮ	೫೫
ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವಾಚ್ಯರು ಯಾರು ?	೫೬
ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಭಾಗದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೫೬
'ಅಧ್ಯಪದೇಶಾತ್' ಎಂಬುದರಿಂದ ವ್ಯಾವರ್ತ್ಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ	೫೭
ಸನಾತನಮಾರರು ಉಪದೇಶಿಸಿದ ದೇವತಾ ತಾರತಮ್ಯ	೫೭
ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗಿಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು ಯಾರು ?	೫೮
ಅನುಕ್ರಮ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಲಿಂಗ	೫೮
ಭೂಮನೇ ಸರ್ವೋತ್ತಮ	೫೯
ಪ್ರಾಣನನ್ನು ಭೂಮನನ್ನೆಣಿಸಿದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ	೫೯
ಭೂಮಾ ಹಾಗೂ ಪ್ರಾಣರ ನಡುವೆ ಯಾರಿದ್ದಾರೆ ?	೬೦
ಅನುಕ್ರಮದ ಉಪಕ್ರಮವೇ ಬಲಿಷ್ಠ	೬೦
ಪ್ರಾಣನಿಗಿಂತ ಭೂಮನು ಭಿನ್ನ	೬೦
ಪ್ರಾಣಪದವೂ ಕೂಡ ವಿಪುಲಪರ	೬೦
ತಂದೆ-ತಾಯಿಯೆಂದರೆ ಪ್ರಾಣನೇ	೬೨
ತತ್ತು ಎಂಬುದು ಬೇಕು	೬೨
ಪುರುಷಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತತ್ಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿ	೬೩
ಯೋ ವೈ ಭೂಮಾ ಎಂಬುದರ ಭಾವ	೬೩
ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತ ವಿಪುಲವೇ ಸರ್ವೋತ್ತಮ	೬೩
'ಅಧ್ಯಪದೇಶಾತ್' ಎಂಬ ಹೇತುವು ಅಸಿದ್ಧವಲ್ಲ	೬೪
ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರದ ಚರ್ಚಾರವು ಇಲ್ಲಿ ಆಕರ್ಷಣೀಯ	೬೪
'ಮುಖ್ಯಮುಖ್ಯಯೋರ್ಮುಖ್ಯೇ ಸಂಪ್ರತ್ಯಯಃ'	೬೫
'ಸಂಪ್ರಸಾದಾತ್' ಎಂಬುದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೬೫
ಆಂಧ್ರಪಾಠವೇ ಸರಿ	೬೬
'ವಿಶ್ವಾತ್ಮಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯ ಆರ್ಥ	೬೬
ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರು ಸರ್ವೋತ್ತಮರಲ್ಲ	೬೭
ಇಬ್ಬರು ಸರ್ವೋತ್ತಮರಲ್ಲ	೬೭
ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಅಗಾತ್ಯ ಮಹತ್ವಗಳೆರಡೂ ಇವೆ	೬೮
ಪರಸತ್ಯಾದಿಗಳಿಗಿಂತ ಉತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಿಗೆ ಹೇಳಿಯೇ ಇಲ್ಲವಲ್ಲ ?	೬೯
ನೇರವಾಗಿ ವಿಪುಲವಿನ ಉತ್ತಮತ್ವ ಹೇಳಿದ್ದಕ್ಕೆ ವಿದೋಧವಿಲ್ಲ	೭೦

ಭೂಯಸ್ವಧ ಅನುಕ್ರಿಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರಿಗೆ ಬಾಧಕ	೭೨
'ಏಷ ತು ವಾ ಅತಿವದತಿ' ಎಂಬುದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೭೨
ಈ ಅಧಿಕರಣವು ಪುನರುಕ್ತವಲ್ಲ	೭೩
ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ	೭೩
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ	
'ಧರ್ಮೋಪಪತ್ತೇಶ್ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೭೪
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ	
ಸರ್ವಗತತ್ವ - ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳ ಆಧಾರ	೭೪
ತತ್ವಪ್ರದೀಪ	
ಸರ್ವಗತತ್ವ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಗಳುಳ್ಳವನೇ ಭೂಮಾ	೭೫
ಛಾಂದೋಗ್ಯದ ಎಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಸಂಪೂರ್ಣ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತಿದೆಯೇ?	೭೬
ಪಾಠಾಂತರದ ಬಗ್ಗೆ	೭೭
ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ	
ವಿಷ್ಣುವೇ ಭೂಮನೆನ್ನಲು ಮತ್ತೊಂದು ಯುಕ್ತಿ	೭೮
ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮಗಳು	೭೮
ಭಾವದೀಪ	
ಸರ್ವಗಗತ್ಯಾದಿ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಆದಿಪದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೭೯
ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಉಪಪತ್ತಿ ಪದದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೮೦
ಸಕಲ ಸೂತ್ರಗಳ ಸಾರವೇನು ?	೮೦
ಭೂಮನಾದ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಆನಂದಂದಮಯ	೮೦
ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾ	
ಛಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ಭೂಮಾ ಎಂದರೆ ಮಹಾವಿಷ್ಣು	೮೨
ಭೂಮಾ ಸಂಪ್ರಸಾದಾತ್ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ	೮೨
ಭೂಮಾ ಎಂಬುದು ಪುಲಿಂಗ ಶಬ್ದ	೮೩
ಪೂರ್ಣಸುಖತ್ವಾತ್ ಎಂದೇಕೆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಿಲ್ಲ ?	೮೩
ಭೂಮಾಧಿಕರಣದ ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರ	೮೪
'ಧರ್ಮೋಪಪತ್ತೇಶ್ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ	೮೪
ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಕೆ ಭೂಮಾ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ ?	೮೪
ಅದ್ವೈತಮತ ಹಾಗೂ ರಾಮಾನುಜಮತದಲ್ಲಿ ಭೂಮಾಧಿಕರಣ	೮೫
ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣ	
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ	
'ಅಕ್ಷರಮಂಜರಾಂತಧೃತೇಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೯೨
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ	
ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀ ಅಕ್ಷರಳೆಂದು ಪೂಜಪಕ್ಷ	೯೩
ಅಕ್ಷರ ಎಂದರೆ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ?	೯೪
ಸರ್ವಾಧಾರನೇ ಅಕ್ಷರ	೯೫

ಸರ್ವಾಧಾರನಾದವನು ಮಹಾವಿಷ್ಣು	೯೬
ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಅಕ್ಷರನೆನ್ನಲು ಆನೇಕ ಶ್ರುತಿಗಳು	೯೬
ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವ ಇತರರಲ್ಲಿ ಸರ್ವಥಾ ಇರುವುದಿಲ್ಲ	೯೭
ಸತ್ವರ್ಕದೀಪಾವಳಿ	
ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಅಕ್ಷರಳೆನ್ನಲು ಆಧಾರ	೯೮
ಅಂಭೋನೀಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ರುದ್ರಾದ್ಯಾಧಾರತ್ವ	೯೮
ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಂಡನೆ	೯೯
'ಸಪ್ತಾರ್ಥಗರ್ಭಾ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಕಠಿಣಪದಾರ್ಥ	೧೦೦
ತತ್ವಪ್ರದೀಪ	
ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ಅಕ್ಷರಳೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ	೧೦೦
ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಅಕ್ಷರಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಯಾರು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರು ?	೧೦೨
ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಧರಿಸಿದ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಅಕ್ಷರನಾಗುತ್ತಾನೆ	೧೦೭
ಸಕಲಧಾರಕತ್ವ ಇತರರಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ	೧೦೮
'ವಿತ್ಯಸ್ತು' ಎನ್ನಲು ಕಾರಣವೇನು ?	೧೦೮
ನಿಜವಾದ ಆಧಾರ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ	೧೦೮
ಪಾಠಾಂತರದ ಬಗ್ಗೆ	೧೦೯
ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ	
ಉಭಯತತ್ವಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಅಕ್ಷರ ಎಂಬ ನಾಮಸಮನ್ವಯ	೧೧೦
ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಸಂಗತಿಗಳು	೧೧೦
ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಗಳುಳ್ಳವನು ಅಕ್ಷರ	೧೧೦
ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಏನು ಹೇಳಿದೆ ?	೧೧೧
ಅಕ್ಷರ ಯಾರು ?	೧೧೧
ಸಂಶಯ ಹಾಗೂ ಸಂಶಯಬೀಜ	೧೧೨
ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಳೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ	೧೧೨
'ಅಹಂ ಸೋಮಮಾಹನಸಂ ಬಿಭ್ರಮಿ'	೧೧೨
ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳೂ ಸಹ ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರದಲ್ಲಿಯೇ	೧೧೩
ಲಕ್ಷ್ಮೀಯೇ ಅದೃಶ್ಯಳೆನ್ನಲು ಶ್ರುತಿಪ್ರಮಾಣ	೧೧೩
ಅದೃಶ್ಯತ್ವವು ಉಭಯತತ್ವ ಸಮಾನವಲ್ಲವೇ ?	೧೧೪
ಲಕ್ಷ್ಮೀಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅದೃಶ್ಯತ್ವ	೧೧೫
'ಸೋಮ ಮಾಹನಸಂ' ಎಂಬುದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೧೧೫
ಲಕ್ಷ್ಮೀಗೂ ಆಧಾರನಾದವನೇ ಅಕ್ಷರ	೧೧೬
ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವ ವಿಷ್ಣುವಿನದ್ದೇ ಧರ್ಮ	೧೧೬
ಇತರರದ್ದಲ್ಲ	೧೧೭
ಭಾವದೀಪ	
ಅವಿನಾಶಿತವು ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತ	೧೧೭
ಲಕ್ಷ್ಮೀಯಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದ ರೂಢಿಯೂ ಸಹ ಇದೆ	೧೧೮

ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದ ಐದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ವಿಷಯ	೧೨೦
ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದ ಬಗ್ಗೆ	೧೨೦
ನಿರ್ಧಾರಿಸಲೇ ಬೇಕಾದ ವಿಷಯ	೧೨೦
ಜಡಪ್ರಕೃತಿ ಹಾಗೂ ಒಂಕಾರಗಳನ್ನೇ ಪರಿಗಣಿಸಿಲ್ಲ	೧೨೧
ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಒಂಕಾರವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದ್ದಾರೆ	೧೨೩
'ಜಡಪ್ರಕೃತೇಃ ಆಕಾಶಸ್ಯ ಚ' ಎಂಬ ಪಾಠ ಅಸಾಧು	೧೨೩
ಮುಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯು ಸೇರಿದೆ	೧೨೪
ಅಂಶಾರ್ಯಾಮೃದಿಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯು ಸೇರಿದೆ	೧೨೪
ಸಂಗತಿಪರಭಾಷ್ಯವೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಪರ	೧೨೪
ಅಕ್ಷರಕಲ್ಪವು ಶ್ರೀತತ್ವದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧ	೧೨೫
ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿಗೆ ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರ ಎಂದರು ?	೧೨೫
ಚಂದ್ರಾದ್ಯಾಧಾರವೆಂಬ ಗುಣವೂ ವಿವಕ್ಷಿತ	೧೨೬
'ಅಂಭಿಗೇ' ಸೂಕ್ತದ ಬಗ್ಗೆ	೧೨೬
ವಾಕ್ಯಶೇಷದಂತೆ ಸ್ವತಿಯೂ ಗ್ರಾಹ್ಯ	೧೨೬
ಅದ್ವೈತಾಧಿಕರಣದ ನ್ಯಾಯವಷ್ಟೇ ವಿವಕ್ಷಿತವಲ್ಲ	೧೨೭
'ಯೇತಕ್ಷರಮನಿರ್ದೇಶಮ್' ಎಂಬುದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೧೨೭
'ಇದಂ ತಮಃ' ಎಂಬುದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೧೨೭
'ನ ತದಶ್ವಾತಿ' ಎಂಬುದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೧೨೮
ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾತ್ಮತ್ವವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ	೧೨೯
ವಿಪ್ಲವಿನಲ್ಲಿ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ	೧೨೯
'ಅಭಿಷೂಯಮೂಣಮ್' ಎಂಬುದರ ನಿಷ್ಪತ್ತಿ	೧೨೯
'ಸೋಮಂ ರಾಜಾನಮ್' ಎಂದರೇನು ?	೧೩೦
ನ್ಯಾಯವಿವರಣದ ಆಧಾರದಲ್ಲಿ ಅನುಪಂಗ	೧೩೦
ಆಕಾಶವು ಅಕ್ಷರತತ್ವದಲ್ಲಿ ಆಸ್ತಿತ	೧೩೧
'ಆಕಾಶ' ಎಂದರೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ	೧೩೧
ಜನ್ಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಯ ಏವ' ಎಂಬ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ	೧೩೫
'ಭರ್ತಾ ಸನ್' ಎಂಬುದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೧೩೫
'ತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ವಿಪ್ಲವೇ ವಿವಕ್ಷಿತ	೧೩೫
ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿತ್ವಲಿಂಗವು ನಿರ್ಜಾಯಕ	೧೩೬
'ವಧಿ' ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗದ ಬಗ್ಗೆ	೧೩೬
'ಯಸ್ಮಿನ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯೂ ವಿಪ್ಲವಪರ	೧೩೬
'ಯ ಉ ತ್ರಿಧಾತು' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಂತೆ 'ಭರ್ತಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬೇಕು	೧೩೭
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ	
'ಸಾ ಚ ಪ್ರಶಾಸನಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೧೪೦
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ	
ಸಕಲರೂ ವಿಪ್ಲವಿನ ಅಧೀನ	೧೪೨
ಬ್ರಹ್ಮರುದ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಚಕ್ರದಂತೆ ತಿರುಗುವವನು	೧೪೩

ವಿಷ್ಣುವೈಭವೇ ಶಾಸಕ	೧೪೩
ಇತಿಹಾಸ ಪುರಾಣಗಳೇ ಇದಕ್ಕೆ ಆಧಾರ	೧೪೪
ತತ್ವಪ್ರದೀಪ	
'ಸಪ್ತಾರ್ಥಗರ್ಭಾ' ಎಂಬ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ	೧೪೫
'ಭುವನಸ್ಯ ರೇತಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ	೧೪೬
'ಎಕಃ ಶಾಸ್ತ್ರಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ	೧೪೬
ಪಾಠಾಂತರದ ಬಗ್ಗೆ	೧೪೭
ಪ್ರಾಮಾದಿಕ ಪಾಠ	೧೪೭
ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ	
ವಿಷ್ಣುವೇ ಅಕ್ಷರನೆನ್ನಲು ಮತ್ತೊಂದು ಯುಕ್ತ	೧೪೭
ಪ್ರಶಾಸನವೂ ವಿಷ್ಣುವಿನದ್ದೇ ಧರ್ಮ	೧೪೭
ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣ	೧೪೮
ಸಪ್ತಾರ್ಥಗರ್ಭಾ ಎಂಬ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ	೧೪೮
'ಎಕಃ ಶಾಸ್ತ್ರಾ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಉಲ್ಲೇಖಕ್ಕೆ ಕಾರಣ	೧೪೯
ಭಾವದೀಪ	
ಸೂತ್ರದ ಚ ಶಬ್ದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೧೪೯
'ಸರ್ವದ್ವತಿಕಾರಣಂ' ಎಂಬುದು 'ತತ್' ಶಬ್ದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೧೪೯
ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ರೇತಃ' ಎಂಬುದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೧೫೦
'ಸ ವೈ ಬಲಮ್' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಕೃತ ಉಪಯೋಗ	೧೫೦
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ	
'ಅನ್ಯಭಾವವ್ಯಾವೃತ್ತೇಶ್ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೧೫೧
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ	
ಬೇರೆ ವಸ್ತುಗಳ ಸ್ವಭಾವ ತ್ರೀಹರಿಗಿಲ್ಲ	೧೫೧
ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮಗಳು	೧೫೨
ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮಗಳುಳ್ಳವನು ವಿಷ್ಣು ಮಾತ್ರ	೧೫೩
ಸತ್ವಕ ದೀಪಾವಳಿ	
'ಅಸ್ಮೂಲಮನಗು' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಆಧಾರದಿಂದ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯತ್ವದ ಸಮರ್ಥನೆ	೧೫೪
ತತ್ವಪ್ರದೀಪ	
ಪುಹದಾರಗೃಹದಲ್ಲಿ ಅನ್ಯಭಾವವ್ಯಾವೃತ್ತಿ	೧೫೫
'ಅಸ್ಮೂಲೋ ಅನಗು' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ	೧೫೬
'ಸ ವಿಶ್ವಃ ಅವಿಶ್ವಃ ಏವ ಚ' ಎಂಬುದೇ ಸರಿಯಾದ ಪಾಠ	೧೫೭
ತ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮಗಳ ಸಮಾವೇಶ	೧೫೭
ಈಶ್ವರ ಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಅಭೇದ	೧೫೭
ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ	
ವಿಷ್ಣುವೇ ಅಕ್ಷರನೆನ್ನಲು ಮೂರನೆಯ ಹೇತು	೧೫೯
'ಅಸ್ಮೂಲಮನಗು' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯ ಆಧಾರ	೧೫೯
ಅಸ್ಮೂಲಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೧೬೦

'ಅಕಮಃ', 'ಅದುಃಖಂ', 'ಅಸುಖಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೧೬೦
ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪರಿಮಾಣವು ಅಪ್ರಾಕೃತವೇ ?	೧೬೦
ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೂ ಕೂಡ ಅಪ್ರಾಕೃತಳಲ್ಲವೇ?	೧೬೨
ವಿಷ್ಣುವೇ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ ಭಾವದೀಪ	೧೬೨
ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಚ ಶಬ್ದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೧೬೩
'ಅಣು' ಮುಂತಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಭಾವಪ್ರಧಾನ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ	೧೬೩
ವೈಶೇಷಿಕಾಧಿಕರಣದ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಅಸೂಲಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೧೬೪
ಪ್ರಾಕೃತಸೌಲ್ಕಾರ್ಯದಿಗಳ ನಿರಾಕರಣೆಯ ಬಗ್ಗೆ	೧೬೪
'ಅಸುಖಮ್' ಹಾಗೂ 'ಅದುಃಖಮ್' ಎಂಬೆರಡು ಪದಗಳ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸ	೧೬೪
ದತ್ತಾಧಿಕರಣದ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಿಹಾರ	೧೬೫
ಸೌಲ್ಕಾರ್ಯದಿರಾಹಿತವು ಇತರರಲ್ಲಿ ಸಾಪೇಕ್ಷಿತ	೧೬೫
ಅನುಶನಶ್ರುತಿಯು ಸಾವಕಾಶ	೧೬೫
ವಿಕಾರಶಬ್ದದ ತಾತ್ಪರ್ಯದಲ್ಲಿ ಅನುಶನಶ್ರುತಿಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೧೬೬
'ಧರ್ಮಾಂತರೇಣ ವಾಕ್ಯಶೇಷಾತ್' ಎಂಬ ನ್ಯಾಯ	೧೬೬
ನಾಕುಬಗೆಯ ನಾಶಗಳು	೧೬೭
ಅಕ್ಷರಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯತ್ವದ ಬಗ್ಗೆ ನಿರವಕಾಶಲಿಂಗಗಳು	೧೬೭
'ಅಕ್ಷರಂ ವಿಷ್ಣುರೇವ'	೧೬೮
'ಅಂಬರಾಂತಧ್ಯತೇಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಅಂತಪದವು ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲ	೧೬೮
ಸೂತ್ರದ ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ	೧೬೯
'ಅಂಬರ ದ್ಯತೇಃ' ಎಂದರ್ಥೇ ವಿಕೆ ಹೇಳಲ್ವ ?	೧೭೦
'ಸಾ ಚ ಪ್ರಶಾಸನಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ	೧೭೦
'ಪ್ರಶಾಸನಾತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ಪ್ರ' ಉಪಸರ್ಗದ ಬಗ್ಗೆ	೧೭೦
'ಅನ್ವಭಾವವ್ಯಾವೃತ್ತೇಶ್ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ	೧೭೨
ಸೌಲ್ಕಾರ್ಯದಿರಹಿತನಾದರೆ ಶೂನ್ಯನಾಗಲಾರ	೧೭೨
ನ್ಯಾಯಸುಧೆಯ ಪ್ರಕಾರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೧೭೩
ಅದ್ವೈತಮತ ಹಾಗೂ ರಾಮಾನುಜಮತದಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣ	೧೭೪

ಸದಧಿಕರಣ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ	
'ಈಶ್ವತಿಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೧೮೦
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ	
ಜ್ಞಾನಪೂರ್ವಕ ಸೃಷ್ಟಿಯೆಯುಳ್ಳ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನ ಸಮನ್ವಯ	೧೮೦
'ಸತ್' ಎಂದರೆ ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ	೧೮೦
ಯಾವುದೇ ವಿಕಾರವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಸತ್ ಎನಿಸಲಾರ	೧೮೨
'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ	೧೮೩

ಸ್ವಂತದ್ರಷ್ಟೃತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಆಸಾಧಾರಣ ಲಕ್ಷಣ	೧೮೩
ವಿಕಾರವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಬಹುಭವನವುಳ್ಳವನು	೧೮೪
ಸತ್ಕರ್ತದೀಪಾವಳಿ	
'ಸದೇವ ಸೋಮೇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಯಾರನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿದೆ ?	೧೮೫
ತತ್ತ್ವದೀಪ	
ಸತ್ ಎಂದರೆ ಜಡಪ್ರಕೃತಿ ಹಾಗೂ ಚೇತನಪ್ರಕೃತಿ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ	೧೮೬
ಈಕೃತಿ ಮತ್ತು ಕರ್ಮಗಳು ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಸರ್ವಥಾ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ	೧೯೦
ತತ್ತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ	
'ಸತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರತಿಪಾದಕವೋ, ಪ್ರಕೃತಿಪ್ರತಿಪಾದಕವೋ ?	೧೯೨
ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯವಾಕ್ಯ	೧೯೨
ಜಗತ್ಪ್ರಜ್ಞತ್ವವು 'ಸತ್' ಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ	೧೯೩
'ಸತ್' ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಣಯ ಮಾಡಲೇಬೇಕು	೧೯೩
'ಸತ್' ಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ	೧೯೩
ಯುಕ್ತಬದ್ಧವಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ	೧೯೩
ಅನೇಕ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಪರಿಣಾಮವುಳ್ಳದ್ದು ಸತ್ ಪದಾರ್ಥ	೧೯೪
ಪ್ರಧಾನವೇ ಸತ್ ಪದಾರ್ಥವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ	೧೯೪
ಈ ಅಧಿಕರಣವು ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲ	೧೯೪
ಪ್ರಧಾನವು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಲ್ಲ	೧೯೫
ಬ್ರಹ್ಮನ ಅನೇಕ ಆಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮಗಳು	೧೯೫
ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಂಡನೆ	೧೯೫
ಜಡಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಈಕ್ಷಣವೇ ಕೂಡದು	೧೯೬
ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಈಕ್ಷಣವು ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ	೧೯೬
ಪ್ರಧಾನಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷ್ಯದೇವಿಯಿಂದರ್ಥ	೧೯೬
ನಿರವಕಾಶವಾದ ಲಿಂಗ	೧೯೭
ಬಹುಭವನವೆಂಬ ಲಿಂಗವು ಸಾವಕಾಶ	೧೯೭
ಸತ್ ಪದಾರ್ಥವಾದ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಜಗತ್ಕಾರಣನು	೧೯೭
ಭಾವದೀಪ	
ಸೃಷ್ಟಿ ಸ್ಥಾನ ಸಮನ್ವಯವೇ ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶ	೧೯೮
'ಸತ್' ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದದ ಮೂಲಕ ಸ್ಥಾನ ಸಮನ್ವಯ	೨೦೦
ಸ್ಥಿತಿ ಹಾಗೂ ಸಂಹಾರ ಸ್ಥಾನಗಳ ಸಮನ್ವಯವು ವಿವಿಕ್ತತೆ	೨೦೧
ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಪ್ರಕೃತಿ ಉಭಯಸಾಧಾರಣ	೨೦೨
ಸೃಷ್ಟಿ ಪದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾದ ಆತ್ಮೀಯ	೨೦೫
ಕಾರಣತ್ವದ ಜೊತೆ ಇತರ ಗುಣಗಳೂ ವಿವಿಕ್ತತೆ	೨೦೬
ಸದೇವ ಎಂಬ ವಿಷಯವಾಕ್ಯವು ಛಾಂದೋಗ್ಯದ ಆರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ	೨೦೬
ಜನ್ಮಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಸಂಗತಿ	೨೦೬
ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಲಾಗದ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವ	೨೦೭
ಪ್ರಧಾನವನ್ನು ಸಂದೇಹಕೋಟಿಯಲ್ಲಿ ವಿವಿಕ್ಷಿಸಲು ಆತಂಕವಿಲ್ಲ	೨೦೭

ಸಂಗತಿಪರ ಭಾಷ್ಯವು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಪರ	೨೦೮
ಒಳುಭಾವ ಎಂದರೇನು ?	೨೦೮
'ಒಳು ಸ್ಯಾಮ್ ಪ್ರಜಾಯೇಯ' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೨೦೮
ಕ್ರೀಹರಿಗೆ ಒಳುಭವನವೆಂಬ ವಿಚಾರವಿಲ್ಲ	೨೦೯
ಸ್ವಪ್ನ ತ್ವಪದಕ್ಕೆ ವಿನರ್ಥ ?	೨೦೯
ಅನನ್ಯಾದೀನಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಕೂಡಿಸುವುದು ?	೨೦೯
ಉಪಾದಾನಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ವಿವರಿಸಬಹುದು	೨೧೨
'ಸದೇವ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಕಾರಣತ್ವವು ವಿಷ್ಣುಮಾತ್ರ ನಿಷ್ಠ	೨೧೨
ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವಕ್ಕಾಗಿ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವ	೨೧೨
ಸುಪ್ರಗಮ್ಯತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳು ವಿವಕ್ಷಿತ	೨೧೩
ಲಯಕರ್ತೃತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು	೨೧೩
ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಪದಗಳ ಅಧ್ಯಾಹಾರ	೨೧೩
ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಕರ್ಮಪದದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೨೧೫
ಈಶ್ವರವೆಂಬ ಲಿಂಗವು ನಿರವಕಾಶ	೨೧೬
'ತತ್ತೇಜ ವಕ್ತೃ' ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥವೇನು ?	೨೧೮
ಸೋಮಶಬ್ದದಂತೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬೇಕು	೨೧೮
ಭಾಷ್ಯದ ಸಂಪೂರ್ಣ ಅಭಿಪ್ರಾಯ	೨೧೯
ತೃತ್ತೀಯಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಒಳು ಸ್ಯಾಮ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೨೧೯
ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯದ ನಾಕನೆಯ ಪಾದದ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೨೨೦
ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಇದೇ ವಿಷಯದ ವಿವರಣೆ	೨೨೦
ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವ ಸತ್ ಪದಕ್ಕೆ ಅನುಪಾರಿಯಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂದಿದ್ದಾರೆ	೨೨೪
ಇತಿಶಬ್ದವು ಹೇತುರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ	೨೨೪
'ತತ್ತೇಜೋಽಸೃಜತ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸೃಷ್ಟಿಪರ	೨೨೪
ಕೆಲವರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೨೨೫
ನಿರಾಕರಣೆ	೨೨೫
ಈಶ್ವರವೆಂಬ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಸಮಂಜಸವಾಗಿದೆ	೨೨೫
ತಂತ್ರದೀಪಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಸದಧಿಕರಣದ ಸೂತ್ರಗಳು	೨೨೬
ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಸಃ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯಕ್ರಮ	೨೨೬
'ಈಶ್ವರಕರ್ಮಪದವೇಶಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ	೨೨೭
ಸೂತ್ರದಲ್ಲೇಕೆ ಕರ್ಮಪದವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದರು	೨೨೭
ತತ್ಪ್ರದೀಪ ಹಾಗೂ ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಪದದ ಸಾರ್ಥಕ	೨೨೭
ಅದ್ವೈತಮತ ಹಾಗೂ ರಾಮಾನುಜಮತದಲ್ಲಿ ಸದಧಿಕರಣ	೨೨೮

ದಹರಾಧಿಕರಣ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ	
'ದಹರ ಉತ್ತರೇಚ್ಛಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೨೩೪
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ	
ಸಕಲಕ್ಕೂ ಆಧಾರವಾದದ್ದು ಆಕಾಶವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ	೨೩೫
ಆಕಾಶವೆಂದರೆ ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ	೨೩೭

ಹೃತ್ತದ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಸಣ್ಣ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿರುವವನು ನಾರಾಯಣನೇ	೨೩೮
ಅಪಹತಪಾಪ್ಯಾದ್ವಿಗುಣಗಳೆಲ್ಲವೂ ವಿಪ್ಲವಿನದ್ದೇ ಆಗಿದೆ	೨೩೯
ಹಸಿವು ನೀರಡಿಕೆಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದವನು ಶ್ರೀಹರಿ ಮಾತ್ರ	೨೪೦
ಸಾಪೇಕ್ಷನಿರಪೇಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ನಿರಪೇಕ್ಷವು ಸ್ವಕಾರಾಹ	೨೪೦
ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪವೆಂದರೆ ಮಹಾವಿಪ್ಲವ ಮಾತ್ರ	೨೪೧
ಸತ್ವರ್ತದೀಪಾವಳಿ	
ಆಕಾಶಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಚ್ಯವಾದ ಭೂತಾಕಾಶವು ವಿಪ್ಲವಲ್ಲ	೨೪೨
ಆಕಾಶಶಬ್ದವು ಭೂತಾಕಾಶವೆನ್ನಲು ಸಂವಾದ ಪ್ರಮಾಣ	೨೪೨
ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ಸಮಾಪ್ತಿ	೨೪೩
ಚಂದ್ರಾದಿತ್ಯಾದ್ಯಾಧಾರನಾದವನು ಮಹಾವಿಪ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ	೨೪೩
ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪತ್ವಾದಿಗಳು ವಿಪ್ಲವಿನದ್ದೇ ಧರ್ಮ	೨೪೩
ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವವನು ಮಹಾವಿಪ್ಲವೇ	೨೪೪
ಅದರೂ ಸರ್ವಗತನಾಗಿರುವನು	೨೪೪
ವ್ಯಾಪ್ತನಾದವನು ಮಹಾವಿಪ್ಲವೇ ಹೊರತು ಬಾಹ್ಯಾಕಾಶವಲ್ಲ	೨೪೪
ಹಸಿವು ನೀರಡಿಕೆಗಳನ್ನು ದಾಟಿದ್ದು ಭೂತಾಕಾಶವಲ್ಲ	೨೪೫
ಮುಕ್ತರಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ನಿತ್ಯತೀರ್ಣಾತ್ಮಾದಿಗಳು ಇರುವುದಿಲ್ಲ	೨೪೫
ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಅಪಹತಪಾಪ್ಯಾದಿಗಳು ಕೂರುವುದಿಲ್ಲ	೨೪೫
ತತ್ವಪ್ರದೀಪ	
ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಏನಿದೆ ?	೨೪೬
ದಹರಾಕಾಶವೇ ಸಕಲಕ್ಕೂ ಆಶ್ರಯ, ಅಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುವವನು ಜೀವನಂಬುದು ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ	೨೪೭
ದಹರಾಕಾಶದ ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಅಸಂಗತ	೨೪೭
ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕ ಹಾಗೂ ಧಾಂಡ್ಯೋಗಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಮಹಾವಿಪ್ಲವೇ	೨೬೨
ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ನೈಪುಣ್ಯ	೨೬೪
ಆಕಾಶನು ವಿಪ್ಲವೆನ್ನಲು ನಾಕು ಬಗೆಯ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಗಳು	೨೬೪
ಆಕಾಶರೂಪಿಯಾದ ಭಗವಂತನು ಗುಣತಃ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯುಳ್ಳವನು	೨೬೫
'ಯಸ್ಮಿನ್ ವಿರುದ್ಧಗತಯಃ' ಎಂಬ ಭಾಗವತದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೨೬೫
ಬ್ರಹ್ಮಾಕಾಶವೇ ವಿವಕ್ಷಿತ	೨೬೮
ದಹರಾಕಾಶ ಎಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮ	೨೬೮
ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ	
ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥಿತತ್ವವು ವಿಪ್ಲವು, ಆಕಾಶ, ಜೀವ ಮೂವರಲ್ಲೂ ಸಮಾನ	೨೮೦
ಯುಕ್ತಬದ್ಧವಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ	೨೮೦
ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರಾದ್ಯಾಧಾರತ್ವ	೨೮೧
ಅಧಿಕರಣದ ಸಂಪೂರ್ಣ ವಿಷಯವಾಕ್ಯ	೨೮೧
ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಾದವನು ಯಾರು ?	೨೮೨
ಅಧಿಕರಣದ ಸಂದೇಹ, ಸಂದೇಹವೀಜಗಳು	೨೮೨
ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥವಾದದ್ದು ಭೂತಾಕಾಶವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ	೨೮೨
ಆಕಾಶಸ್ವಲ್ಪಿಗಾತ್ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಣಯವಾಗಿದೆ ಅಲ್ಲವೇ?	೨೮೩

ನಾರಾಯಣೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಸಮಾಖ್ಯಾನ	೨೮೩
ಸುಷಿರವು ಆಕಾಶಶಬ್ದವಾಚ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ	೨೮೩
ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥವಾದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ವಿಪ್ಲವಿದ್ದಾನೆಯೇ ?	೨೮೪
ಭೂತಾಕಾಶವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದಾಗ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲ	೨೮೪
ಯಾರು ಸರ್ವಾರ್ಥರ ?	೨೮೫
ಸುಷಿರವೇ ಸಕಲಕ್ಕೂ ಆಧಾರ	೨೮೫
ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥನಾದವನು ಜೀವನೆಂದು ಎರಡನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ	೨೮೫
ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಅಣುರೂಪನಾಗಲಾರ	೨೮೬
ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಸಮಾನವಾದ ದೋಷ ದೋಷವೇ ಅಲ್ಲ	೨೮೬
ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವವನು ಮಹಾವಿಪ್ಲವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ	೨೮೬
ಅಪಹತಪಾಪ್ಪಕ್ಷವು ವಿಪ್ಲವು ನಿಶ್ಚಯಿಕ	೨೮೭
ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ಅತ್ಯೇತಿ' ಎಂಬುದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೨೮೭
ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿಗಳು ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಅಸಂಭಾವಿತ	೨೮೭
ಸತ್ಯಕಾಮ ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೨೮೮
ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಅಪಹತಪಾಪ್ಪತ್ವಾದಿಗಳು ಸರ್ವಥಾ ಇಲ್ಲ	೨೮೮
ಭಾವದೀಪ	
ವಿಷಯವಾಕ್ಯವನ್ನೇಕೆ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿಲ್ಲ	೨೮೯
'ಯೋ ವೇದ' ಎಂಬ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವು ಆನಂದಮಯಾದಿಶರಣದಲ್ಲಿ	೨೯೨
ಮಂದಿರೇ ಮಣಿಮಾಲಾನ್ಯಾಯದಿಂದ ಗುಹಾಸ್ವತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ	೨೯೩
ತೈತ್ತಿರೀಯದಲ್ಲಿ ಹೃದಯಗುಹಾಸ್ವತ್ವ ವಿಚಾರ	೨೯೩
ಪಟಪ್ರಶ್ನದಲ್ಲಿ ಹೃದಯಗುಹಾಸ್ವತ್ವ ವಿಚಾರ	೨೯೪
'ಅವಸ್ಥಿತೈಶ್ವರೇಷ್ಯಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೃದಯಗುಹಾಸ್ವತ್ವ ವಿಚಾರ	೨೯೪
ಹೃದಯಪದ್ಧಸ್ಥತ್ವ ಎಂದರೇನು ?	೨೯೫
ಸಂಗತಿಪರ ಭಾಷ್ಯದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೨೯೫
ಧಾಂದೋಗ್ಯಶ್ರುತಿಯ ಎಂಟನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ವಿಚಾರ	೨೯೫
ಪ್ರಕರಣದ ಸಂಪೂರ್ಣ ವಾಕ್ಯ	೨೯೬
ಹೃದಯಕಮಲದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಏನಿದೆ ?	೨೯೬
ಯಾವ ಕಾರಣಕ್ಕಾಗಿ ಹೀಗೆ ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಮಾಡಬೇಕು ?	೨೯೬
ಹೃದಯಶಬ್ದದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿ	೨೯೭
ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥನು ಯಾವ ಧರ್ಮ ವಿಶಿಷ್ಟನಾಗಿದ್ದಾನೆ ?	೨೯೭
ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯ	೨೯೮
ಆಕಾಶಶ್ರುತಿಯು ಭೂತಾಕಾಶಪರವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ	೨೯೮
ಟೀಕಾವಾಕ್ಯಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೨೯೯
ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಿ ಅಥವಾ ಪರಂಪರಾದಿಂದಲೂ ಲಿಂಗಮನ್ಯಯವು ವಿವಕ್ಷಿತ	೨೯೯
ಜೀವಪರಾಮರ್ಶಾತ್ ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೩೦೦
ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ಲಿಂಗವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದಾಗ	೩೦೦
ಸುಷಿರ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸರ್ವಾರ್ಥರಾತ್ಮ	೩೦೦

ಶ್ರುತಿಗಳ ನಿಜಾಭಿಪ್ರಾಯ	೩೦೦
'ಯ ವಿಶೋಽಂತರ್ಹೃದಯೇ ಆಕಾಶಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ವಿವಕ್ಷಿತ	೩೦೧
'ತಸ್ಯಾಂತೇ' ಎಂಬುದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ	೩೦೨
'ತಸ್ಮಿನ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯ	೩೦೨
ವಿಷ್ಣುವು ಶಿಖಾಮಧ್ಯಸ್ಥನಾಗಿರುವನು	೩೦೨
ಹೃತ್ಪದ್ಧತವನ್ನು ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ವಿದಕ್ಷಿಸಿದಾಗ	೩೦೨
ನ್ಯಾಯವಿದರರಾದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಚಾರ	೩೦೩
ಆಕಾಶರಬ್ಧವು ಆಕಾಶಪರಪೋ, ಬ್ರಹ್ಮಪರಪೋ ?	೩೦೩
ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರಿಗೆ ಅನ್ಯಾಭಾವದೋಷವಿಲ್ಲ	೩೦೪
'ವತ್ಸ್ಯನ್ ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದ ಯೋಜನೆ	೩೦೪
'ಕಿಂ ತದತ್ರ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ	೩೦೫
ಆಕಾಶರಬ್ಧವು ಬ್ರಹ್ಮಪರ	೩೦೫
ಆಕಾಶರಬ್ಧವಾಚ್ಯನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ	೩೦೫
'ತಸ್ಯಾತ್' ಎಂಬುದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೩೦೬
ವಿಷ್ಣುವು ಆಕಾಶರಬ್ಧ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದಾಗ	೩೦೬
'ಇತರಪರಾಮಾರ್ಥಾತ್ ಸಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೩೦೬
ಹೃತ್ಪದ್ಧತದಲ್ಲಿ ಅಪಹತಪಾಪ್ಯತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳು	೩೦೭
'ಅರ್ಭಕೋಹ್ಮಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ವಿಚಾರ	೩೦೮
ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನಸ್ಥಿತಿತ್ವವು ಜೀವದ ಧರ್ಮ	೩೦೯
ಶ್ರುತಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ	೩೦೯
'ಯಾದಾನ್ ವಾ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಅನ್ವಯ ?	೩೦೯
ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಸಂದೇಹ ಸ್ವರೂಪವೇ ?	೩೧೦
ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಿ ಅಥವಾ ಪರಂಪರೆಯಿಂದಲೇ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಹೃತ್ಪದ್ಧತವಿಲ್ಲ	೩೧೦
ಹಾಗಾದರೆ ದಹರಾಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲವೇ ?	೩೧೦
ಪರಂಪರೆಯಿಂದಲೂ ಹೃತ್ಪದ್ಧತವು ಲಿಂಗವಾಗುತ್ತದೆ	೩೧೧
ಆಕಾಶಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಪಹತಪಾಪ್ಯತ್ವಾದಿಗಳು ಬರುತ್ತವಲ್ಲವೇ ?	೩೧೩
ತರ್ಕತಾಂಡವದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಸಾಪೇಕ್ಷಧರ್ಮವೂ ಕೂಡ ಮುಖ್ಯವಲ್ಲವೇ ?	೩೧೩
'ಗತಿರಬ್ರಾಹ್ಮಾಂ ತಥಾಹಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೩೧೪
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ	
ದಹರರಬ್ಧವು ವಿಷ್ಣುವೆನ್ನಲು ಬ್ರಹ್ಮರಬ್ಧವು ಕಾರಣ	೩೧೫
ಸುಪ್ರಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವವು ಎರಡನೆಯ ಕಾರಣ	೩೧೬
ಅರಣ್ಯಾಶ್ರಯತ್ವವು ಮೂರನೆಯ ಕಾರಣ	೩೧೬
ಎಲ್ಲಾ ಲಿಂಗಗಳು ವಿಷ್ಣುತ್ವ ನಿಶ್ಚಯಕಗಳು	೩೧೭
ಸತ್ವರ್ಕದೀಪಾವಳಿ	
'ಇಮಾಃ ಸರ್ಮಾಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನು	೩೧೮
ಸುಪ್ರಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನದ್ದೇ ಅಸಾಧಾರಣಲಿಂಗ	೩೧೮
ಅರಣ್ಯಾಶ್ರಯತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನದ್ದೇ ಲಿಂಗವೆಂದು ಪುರುಷೋತ್ತಮ ತಂತ್ರ	೩೧೯

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ

ಸುಪ್ರಪ್ರಾಪ್ತವು ವಿಪುಲನ ಅಸಾಧಾರಣಲಿಂಗ	೩೧೯
ಅರಣ್ಯಾಶ್ರಯವು ವಿಪುಲನ ಅಸಾಧಾರಣಲಿಂಗ	೩೨೦
ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ	
ದಹರಸ್ಥಾನ ವಿಪುಲನಲು ಮತ್ತೊಂದು ಯುಕ್ತಿ	೩೨೨
ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅಸಾಧಾರಣಲಿಂಗಗಳು	೩೨೨
ಲೋಕಪದದಿಂದ ವಿಪುಲನ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ	೩೨೨
ಸುಪ್ರಪ್ರಾಪ್ತವು ಹೇಗೆ ವಿಪುಲನ ನಿಶ್ಚಯಕ ?	೩೨೩
ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ವಿಶ್ಲೇಷಕ	೩೨೩
'ಅ' ಮತ್ತು 'ಇ' ಎಂಬೆರಡು ಸುಧಾಸಮುದ್ರಗಳು	೩೨೩
ಅರಣ್ಯಾಶ್ರಯಲೋಕವನ್ನು ಹೇಗೆ ವಿಪುಲನ ನಿಶ್ಚಯಕ ?	೩೨೩
'ಹ' ಶಬ್ದದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೩೨೪
ಅರಣ್ಯಾಶ್ರಯವು ಸತ್ಯಲೋಕದ ಲಿಂಗವಲ್ಲ	೩೨೪
'ಅಹರಹರ್ಗಚ್ಛತ್ಯ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಹೃತ್ಪದ್ಯದ ವಿಷಯಕ	೩೨೪
ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಪದವು ವಿಪುಲನಿಗೇ ಪರ	೩೨೫
ಅರಣ್ಯಾಶ್ರಯತ್ವಲಿಂಗವು ಭಗವದ್ಲೋಕಲಿಂಗವಾಗಿದೆ	೩೨೫
ಭಾವದೀಪ	
'ಯುಕ್ತಂತರೇಣ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ವಿಶವಚನವು ಸಮುದಾಯಾಭಿಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿ	೩೨೬
'ಗಚ್ಛತ್ಯ' ಎಂಬ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗಪ್ರಯೋಗಕ್ಕೆ ಕಾರಣ	೩೨೬
ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಪದದಿಂದ ಯಾವ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರು ?	೩೨೬
ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ	೩೨೭
ಮುಕ್ತನಾದ ಜೀವನು ಐಕ್ಯಹೊಂದಲಾರ	೩೨೭
ಅರಣ್ಯಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ ಶಬ್ದವನ್ನೇ ಹೃತ್ಪದದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ	೩೨೮
'ತತ್ ಪ್ರಸಂಗಾತ್' ಎಂಬುದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೩೨೮
'ಅರಶ್ಚ ವೈ ಇಶ್ಚ' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯವಾಕ್ಯದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೩೨೮
ವರಾಹಾದಿಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಲಿಂಗ	೩೨೯
ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ತಥಾ' ಪದದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೩೨೯
'ಗತಿಶಬ್ದಲಿಂಗೇಭ್ಯಃ' ಎಂದೇಕೆ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಹೇಳಿಲ್ಲ ?	೩೨೯
ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಲಿಂಗಪದದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೩೩೦
ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ	೩೩೦
ಅರಶ್ಚ ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೩೩೦
'ಲಿಂಗಂ ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ಟೀಕೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೩೩೦
ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ಕೆಲವು ಕಠಿಣಪದಗಳ ಅರ್ಥ	೩೩೦
'ದ್ವತೇಶ್ವ ಮಹಿದೋಽಸ್ಯಾಸ್ಥಿಪಲಚಿಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೩೩೪
ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಸಕಲಕ್ಕೂ ಧಾರಕ	೩೩೫
ಶ್ರೀಹರಿಯ ಮಹಿಮೆ ಭಂದೋಗ್ಯದಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮದಾರಣ್ಯಕವಲ್ಲ ಇದೆ	೩೩೫
ಸರ್ವಾರ್ಥಧಾತವು ವಿಪುಲನ ನಿಶ್ಚಯಕ	೩೩೬

ಸರ್ವೇಶ್ವರತ್ವಾದಿ ಮಹಿಮೆಗಳು ವಿಷ್ಣುತ್ವ ನಿಶ್ಚಾಯಕ	೩೩೬
ಸರ್ವೇಶ್ವರತ್ವಾದಿಗಳು ಇತರರಲ್ಲಿ ಸರ್ವಥಾ ಇರುವುದಿಲ್ಲ	೩೩೭
ಹೃತ್ಪದ್ಧತನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಹೊರತು, ದಹರಾಕಾಶವಲ್ಲ	೩೩೮
ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವವನು ಸಮಸ್ತ ಜಗದ್ಗಾರ್ಹ	೩೩೮
ಸಕಲ ಜಗದ್ಗಾರ್ಹತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಆಸಾಧಾರಣ ಗುಣ	೩೩೮
ಸಮಸ್ತಧಾರಕತ್ವಗುಣ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ	೩೩೯
ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಶ್ರುತಿಯ ವಾಕ್ಯವನ್ನೇಕೆ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಮಾಡುವರು ?	೩೪೦
ದಹರಾಕಾಶಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣುವೆಂದು ಬ್ರಹ್ಮದಾರಣಿಕ	೩೪೧
ಲಕ್ಷ್ಮೀಧಾರಕನೂ ಕೂಡ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ	೩೪೧
ತತ್ವಜ್ಞಕಾಶಿಕಾ	
ಹೃತ್ಪದ್ಧತನು ವಿಷ್ಣುವೆನಲು ಮತ್ತೊಂದು ಹೇತು	೩೪೨
ಘೋರೋಕಾದಿಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು ಹೃತ್ಪದ್ಧತನು	೩೪೩
ಸಂಪ್ರದಾಯಜ್ಞಾನಿಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯ	೩೪೩
'ವಿಷ ಸೇತು: ವಿಧೃತಿ:' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೩೪೩
ಸಮಾಖ್ಯಾಶ್ರುತಿಯ ಆಧಾರ	೩೪೪
ಬ್ರಹ್ಮದಾರಣಿಕೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸರ್ವಾಶ್ರಯತ್ವ	೩೪೪
ಸಮಾಖ್ಯಾಶ್ರುತಿಯಷ್ಟೇ ಕಾರಣವಲ್ಲ	೩೪೪
ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಆಸಾಧಾರಣಧರ್ಮ	೩೪೫
ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳು ವಿವಕ್ಷಿತ	೩೪೫
ಸರ್ವೇಶ್ವರತ್ವಾದಿ ಮಹಿಮೆಗಳೆಲ್ಲವೂ ಹೇಗೆ ವಿಷ್ಣುತ್ವ ನಿಶ್ಚಾಯಕ ?	೩೪೫
ಇತರರಲ್ಲಿ ಇಂಥ ಮಹಿಮೆ ಸರ್ವಥಾ ಇರುವುದಿಲ್ಲ	೩೪೬
ಭಾವದೀಪ	
'ಧೃತೇಶ್ವ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಭಾಗದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೩೪೬
'ಅಸ್ಮಿನ್'ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ' ಎಂದು ಹೇಳಿದೇ 'ವಿತ್ಯಸ್ಮಿನ್' ಎಂದೇಕೆ ಹೇಳಿದರು ?	೩೪೭
ಟೀಕಾಕೃತ್ಪಾದರು ತತ್ವಜ್ಞದೀಪವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಕ್ಕೆ ದಾಖಲೆ	೩೪೭
ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನ ವಾಕ್ಯಶೇಷವು ಗ್ರಾಹ್ಯ	೩೪೮
ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಸಮಗ್ರ ವಿಷಯವಾಕ್ಯ	೩೪೮
'ಇತ್ಯಾದಿ' ಎಂಬುದು ವಿಭಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ ಪದ	೩೪೯
ಆಕಾಶಪದಕ್ಕೆ ಚಿತ್ ಪ್ರಕೃತಿ ಎಂದರ್ಥ	೩೪೯
ಆತ್ಮ ಹಾಗೂ ಈಶ್ವರ ಎಂಬೆರಡು ಪದಗಳಿಗೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲ	೩೫೦
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ	
'ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ್ವ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೩೫೧
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ	
ಸುಷಿರಶ್ರುತಿ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ	೩೫೨
ಸತ್ವರ್ಕದೀಪಾವಳಿ	
ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕು	೩೫೩
'ದಹರಂ ವಿಶಾಷ್ಣಂ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ	೩೫೩
ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವ ಹೇಳುವ ಸುಷಿರಶ್ರುತಿಗೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ	೩೫೪

ತತ್ತ್ವದೀಪ

ಮಹಾನಾರಾಯಣೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸ್ವಪ್ರಪಾದ ವಚನ
ಲಿಂಗವ್ಯತ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಎರಡು ಕಾರಣ
ಮಂದಿರೇ ಮಣಿಮಾಲಾನ್ಯಾಯದಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬೇಕು

೩೫೪
೩೫೫
೩೫೬

ತತ್ತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೆನ್ನಲು ಮತ್ತೊಂದು ಯುಕ್ತಿ
ವಿಷ್ಣುವು ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ಥನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ
ಸುಷಿರಶ್ರುತಿ ವಿರೋಧವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ

೩೫೮
೩೫೮
೩೫೮

ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ

'ದಿವ್ಯೇ ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಇದನ್ನು ಹೇಳಿದೆ
ಮುಂದಿನ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅನ್ವಯವಿಲ್ಲವಲ್ಲ ?

೩೫೯
೩೫೯
೩೫೯

ಹೃತ್ಪದ್ಧದಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಅನ್ವೇಷಣೆ ಮಾಡಬೇಕು
'ತಂ ತದತ್ತ ದಿವ್ಯತೇ' ?

೩೫೯
೩೬೦

ಬ್ರಹ್ಮನ ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಬಾಹ್ಯಾಕಾಶವು ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿದೆ
ದೇಹವು ನಾಶವಾದರೂ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯು ನಾಶವಾಗಲಾರ
ಅಪಹತಪಾಪ್ಯತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳಿಲ್ಲವನು ಅಂತರ್ಯಾಮಿ

೩೬೦
೩೬೦
೩೬೧

'ಬ್ರಹ್ಮಪುರ' ಎಂದರೆ ಮಹಾವಿಷ್ಣು

೩೬೧

'ವಿಕಾ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಶರೀರವು ಪ್ರಕೃತವಲ್ಲ

೩೬೨

ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಭೂತಾಕಾಶವಿರಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ?

೩೬೨

ದಹರಾಕಾಶಕ್ಕೆ ಪೃಥಿವ್ಯಾದ್ಯತ್ವಯುಕ್ತವು ಸರ್ವಥಾ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ
ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವ ಹೇಳಿದಾಗ ಯಾವುದೇ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ

೩೬೨
೩೬೩

'ಮಂದಿರೇ ಮಣಿಮಾಲಾ' ನ್ಯಾಯದಂತೆ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು
ಭಾವದೀಪ

೩೬೩

'ತತ್ತ್ವಾಪಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

೩೬೪

'ನ ಸುಷಿರಶ್ರುತಿವಿರೋಧಃ' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

೩೬೪

'ಆಕಾಶಸ್ವಲ್ಪಂಗಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ನ್ಯಾಯವು ವಿವಕ್ಷಿತ
ಸೂತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇನು ?

೩೬೪
೩೬೫

ದಹರಾಕಾಶಪದ್ಧಸ್ಥನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಎಲ್ಲಾ ಶ್ರುತಿಗಳ ಸಮನ್ವಯ
ಅನೇಕ ಕಡೆ ಇರುವ ಶ್ರುತಿಗಳು

೩೬೫
೩೬೬

ಅನ್ವಯಾಭಾವದಿ ದೋಷಗಳಿಗೆ ದೋಷವಿಲ್ಲ

೩೬೬

'ಪುಂಡರೀಕಂ ವೇಶ್ವ' ಎಂಬುದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

೩೬೭

'ತಸ್ಯಾಂತರ್ಹೃದಯೇ' ಎಂಬುದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

೩೬೭

'ಉಭೇ ಅಸ್ಮಿನ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

೩೬೭

ಭಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಭಾಷ್ಯಾಂತರ

೩೬೮

'ಸಂಗಮ್ಯಂತೇ ಗುರೋರ್ಗಿರಃ' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆ

೩೬೮

ಬ್ರಹ್ಮನ ಪಟ್ಟಣವಾದ ಮಾತೃಕೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿರವೇಶಾಗೆಲ್ಲ

೩೬೯

ಹೃದಯಪದದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿ

೩೬೯

ಛಾಂದೋಗ್ಯಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೩೬೯
ಬ್ರಹ್ಮಪುರ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಛಾಂದೋಗ್ಯಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೩೭೦
'ಏತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ವಿವರಿಸಬೇಕು	೩೭೦
ಅದ್ವೈತ್ಯಾಧಿಕರಣದಂತೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೩೭೦
ಬ್ರಹ್ಮಪುರ ಪದದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಪ್ರಕೃತ	೩೭೧
ವಿಷ್ಣುವೇ ಬ್ರಹ್ಮಪುರ ಎಲ್ಲವು ಏನು ನಿರ್ಬಂಧ ?	೩೭೧
ಅನೇಕ ವಿಕಲ್ಪಗಳ ನಿರಾಕರಣೆ	೩೭೨
ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಅನೈಜಗದವು ಆಯುಕ್ತ	೩೭೨
ಹೃದಯಾಕಾಶವು ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ	೩೭೩
ದ್ವಾದಾಪ್ತಿದ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವವೇ ಆಯುಕ್ತ	೩೭೩
ಮುಖ್ಯವಾದ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ	೩೭೩
ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಪದಗಳ ಪೂರಣೆ	೩೭೪
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ	
'ಇತರಪರಾಮರ್ಶಾತ್ ಇತಿ ಚೇನ್ನಾಸಂಭವಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೩೭೪
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ	
ಹೃದಯಕಮದಲ್ಲಿರುವ ಆತ್ಮನು ಜೀವನಲ್ಲ	೩೭೫
ಜೀವನಲ್ಲಿ ಅಪಹತಪಾಪಾತ್ಮವು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿಲ್ಲ	೩೭೬
ದಹರಾಕಾಶಸ್ಥಿತನಾದವನು ಜೀವನಲ್ಲವೇ ?	೩೭೭
ಅಪಹತಪಾಪತ್ವವಿಲ್ಲದ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಅಸಂಭಾವಿತ	೩೭೭
ಮುಕ್ತಜೀವನವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲಾಗದು	೩೭೭
ಶ್ರುತಿಗೆ ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ	೩೭೮
ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ಏತತ್' ಪದದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಬೇಕು	೩೭೮
ತತ್ಪ್ರಕಾಶಿಕಾ	
ಹೃತದ್ವೈವಂ ಲಿಂಗದ ಆಕೇಶ	೩೭೯
ಹೃದಯಪದ್ವೈವಂ ಜೀವನಂ ಆಕೇಶ	೩೭೯
ಜೀವನಲ್ಲಿ ಅಸಂಭಾವಿತವಾದ ಧರ್ಮಗಳು	೩೭೯
ಮುಕ್ತಜೀವನಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಅಸಂಭಾವಿತ	೩೮೦
ಹೃತದ್ವೈವನಾದವನು ಶ್ರೀಹರಿ ಮಾತ್ರ	೩೮೦
ಭಾವದೀಪ	
ಯಾರನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸ ಬೇಕು ?	೩೮೧
ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯೊಂದಿಗೆ ಅಸ್ವಯ	೩೮೧
ನಿರಪೇಕ್ಷವಾದ ಅರ್ಥವೇ ಗ್ರಾಹ್ಯ	೩೮೨
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ	
'ಉತ್ತರಾಚ್ಛೇದಾವಿಭಾಗಾತ್ಪರೋಪಾಧಿ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೩೮೨
ಸೈತ್ಯಿಯಿಂದ ವಿಹರಿಸುವ ಜೀವನೇಕೆ ಹೃತದ್ವೈವನಾಗಬಾರದು ?	೩೮೩
ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವ, ಪಾಪಾದ್ಯಲೇಪ ಧರ್ಮಗಳು ಜೀವನಲ್ಲಿಲ್ಲ	೩೮೩
ಜೀವನು ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಧೀನ	೩೮೪

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಆಕ್ಷೇಪ ಭಾಗದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೩೮೪
ಸತ್ಯಕಾಮತ್ಯಾದಿಗಳೂ ಕೂಡ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದ್ದಲ್ಲವೇ ?	೩೮೫
ಮುಕ್ತರಾದ ಜೀವರು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರೆಂದು ಆಕ್ಷೇಪ	೩೮೫
ಮುಕ್ತಧರ್ಮವು ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಜೀವನಲ್ಲಿಲ್ಲ	೩೮೬
ಭಾವಿಭಾವಾಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದೇಕೆ ಕೂಡಿಸಬಾರದು ?	೩೮೬
ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಗುಣಗಳು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಥಾ ಇಲ್ಲ	೩೮೬
ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ಯಾದಿಗಳು ಇರಬಹುದಲ್ಲವೇ ?	೩೮೭
ಪರಮಾತ್ಮನೊಬ್ಬನೇ ಅಪಹತಪಾಪ್ಯತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳುಳ್ಳವನು	೩೮೭
ದಾತೃತ್ವತಿಗ್ರಹೀತೃಗಳಲ್ಲಿ ದಾತೃವೇ ಪ್ರಧಾನ	೩೮೮
ಭಾವದೀಪ	
ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ಕೆಲವು ಕಠಿಣ ಪದಗಳ ಅರ್ಥ	೩೮೮
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ	
'ಅನ್ಯಾರ್ಥಶ್ಚಪರಾಮರ್ಶಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೩೮೯
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ	
'ವಿಷ ಆತ್ಮಾ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ ಪರಮಾತ್ಮಪರ	೩೮೯
ತತ್ವಪ್ರದೀಪ	
ಜೀವನೂ ಕೂಡ ದಹರಾಕಾಶಸ್ಥನಲ್ಲ	೩೯೦
ಪರ್ಯಂಕೋಪಾಸನೆಯಲ್ಲಿ ಜೀವಪಕ್ಷ ನಿರಾಕರಣೆ	೩೯೦
ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ	
ಅಪಹತಪಾಪ್ಯತ್ವಾದಿಗಳು ಅಮುಖ್ಯವಲ್ಲವೇ ?	೩೯೨
ಆತ್ಮತ್ವವು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ	೩೯೨
ಜೀವನಲ್ಲಿ ಅಪಹತಪಾಪ್ಯತ್ವವು ಅಸಂಭಾವಿತ	೩೯೩
ನಿರವಕಾಶವಾದ ವಿಶ್ವಲಿಂಗಗಳು	೩೯೩
ಭಾವದೀಪ	
'ವಿಷ ಇತಿ' ಎಂಬ ಟೀಕೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೩೯೪
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ	
ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅಗುರೂಪ ಅಚಿತ್ಕಾದ್ಯುಕ್ತ	೩೯೫
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ	
ಪರಮಾತ್ಮನು ಹೃದಯಸ್ಥನಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ	೩೯೫
ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ್ದರಿಂದ ಹೃದಯಸ್ಥನೂ ಹೌದು	೩೯೬
ಆಕಾರದ ದೃಷ್ಟಾಂತ ಹೇಗೆ ?	೩೯೬
ತತ್ವಪ್ರದೀಪ	
ದಹರಾಕಾಶಸ್ಥನಾದವನು ಮಹಾವಿಶ್ವವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು	೩೯೭
ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ	
ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಆಕ್ಷೇಪಭಾಗದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೩೯೮
ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದ ಪ್ರಮೇಯ	೩೯೮

ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದು ತಪ್ಪು	೩೯೯
ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಪರಿಹಾರ ಭಾಗದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೩೯೯
ಎಲ್ಲೆಡೆ ಇರುವವನು ಅಲ್ಲೆಡೆ ಇದ್ದಲ್ಲೂ ಇರುತ್ತಾನೆ	೩೯೯
ಅಂಶದಿಂದಲೂ ವಿಷ್ಣು ಸರ್ವಗತ	೪೦೦
ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಪರಿಹಾರಭಾಗದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೪೦೦
ಹೃದಯಸ್ಥಾನೆನ್ನಲು ಶ್ರುತಿಯ ಆಧಾರ	೪೦೦
ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವವನೇ ಸಕಲಪದಾರ್ಥಧಾರಣೆ	೪೦೧
ಭಾವದೀಪ	
'ವ್ಯೋಮವತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪುನರುಕ್ತಿ ಪರಿಹಾರ	೪೦೨
'ಯಾವಾನ್ವಾ' ಎಂಬ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ	೪೦೨
'ಜ್ಯಾಯಾನ್' ಎಂಬುದರ ನಿಷ್ಪತ್ತಿ	೪೦೨
ವಿರುದ್ಧ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ದೋಷವಿಲ್ಲ	೪೦೩
ಸಕಲ ಸೂತ್ರಾರ್ಥಗಳ ಫಲ	೪೦೩
ಚಂದ್ರಿಕೆಯನ್ನು ತಿಳಿದವರಿಗೆ ಏನು ಕಷ್ಟ?	೪೦೪
ಸತ್ ಪದದ ಅನುವೃತ್ತಿ	೪೦೫
'ದಹರೇ ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥ	೪೦೫
'ತತ್' ಎಂಬದೂ ಅನುವೃತ್ತ	೪೦೬
ಹೃತ್ಪದ್ಧಸನ್ನಲ್ಲಿ ಸುಪ್ರಪ್ರಾಪ್ತ ಹಾಗೂ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವ	೪೦೬
'ಹಿ' ಶಬ್ದದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ	೪೦೭
ಸುಧಾಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯತ್ವ	೪೦೮
ಹೃತ್ಪದ್ಧಸನ್ನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಈ ಲಿಂಗ	೪೦೮
ಇದು ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ವಿಷ್ಣುತ್ವ ಸಾಧಕ	೪೦೮
'ದ್ವಿತೇಶ್ವ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥ	೪೦೯
ಆತ್ಮನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸಬೇಕು	೪೧೦
ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ಅರ್ಥ	೪೧೦
ಸಾಮಾನ್ಯ ಪ್ರಮಾಣದ ಆಧಾರ	೪೧೧
'ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ್ವ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥ	೪೧೧
ಹಿಂದಿನ ಆಕ್ಷೇಪ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ 'ಇತರ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರ	೪೧೨
ಅಸಂಭವ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ 'ಉತ್ತರಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರ	೪೧೩
'ಉತ್ತರಾತ್' ಎಂಬುದು ಸಾಧು	೪೧೪
'ವಿಷ್ಣು' ಎಂಬ ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಪ್ರಯೋಗದ ಸಮರ್ಥನೆ	೪೧೪
'ಅಲ್ಪಪ್ರಾತಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥ	೪೧೫
ಅಚಿತ್ಕೃತ್ಯಯಿಂದ ವಿರೋಧ ಪರಿಹಾರ	೪೧೫
ಅದ್ವೈತಮತ ಹಾಗೂ ರಾಮಾನುಜಮತದಲ್ಲಿ ದಹರಾಧಿಕರಣ	೪೧೬

ಅನುಕೃತ್ಯಧಿಕರಣ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

'ಅನುಕೃತೇಶ್ಚ ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೪೨೮
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ	
ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಸುಖದಲ್ಲಿ ಅನುಕೂಲೈಗ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವದಿಂದ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ	೪೨೯
ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನಾದವನು ಪರಮಾತ್ಮನೇ	೪೩೦
ಏಗತಿನ ಬೆಳಕು ಜ್ಞಾನಿಸುಖದಿಂದಲ್ಲ	೪೩೧
ಅಪಿಶಬ್ದದಿಂದ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕಾದ ಶ್ರುತಿ	೪೩೧
ಸತ್ಪಕ್ಷದೀಪಾವಳಿ	
'ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೪೩೨
ಅನಿದೇಶ್ಯಸುಖಸ್ವರೂಪನು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ?	೪೩೩
ತತ್ಪಕ್ಷದೀಪ	
ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಾದಿಗಳು	೪೩೪
ಅನುಭಾಸಾತ್' ಎಂದೇಕೆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಲ್ಲ ?	೪೩೬
'ಅನುಕೃತೇ' ಎಂಬ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗದ ಸ್ವಾರಸ್ಯ	೪೩೮
ತತ್ಪಕ್ಷಕಾಶಿಕಾ	
ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವ ಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯಕ್ಕಾಗಿ ಅನುಕೃತ್ಯಧಿಕರಣ	೪೪೦
ಅದೃಶ್ಯತ್ವ, ಅಚ್ಚೇಯತ್ವಗಳು ಯಾರಲ್ಲಿವೆ ?	೪೪೦
ಜ್ಞಾನಿಸುಖದಲ್ಲಿ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗಳು ಇದೆಯೇ ?	೪೪೧
'ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವ' ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥ	೪೪೧
ಅನುಕೂಲೈಗ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವದಲ್ಲೇ ಅಚ್ಚೇಯತ್ವಾದಿಗಳು	೪೪೧
ಅನುಕೂಲೈಗ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವ	೪೪೧
ಜ್ಞಾನಿಸುಖವು ಪ್ರಕೃತವಲ್ಲವೇ ?	೪೪೨
ನಪ್ಪಂಸಕಲಿಂಗದ ಸುಖಶಬ್ದದಿಂದ ಯಾರನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸಬೇಕು ?	೪೪೨
ನಪ್ಪಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಬೇಕೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ	೪೪೩
ವಿಷ್ಣುವೇ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ	೪೪೩
'ಪರಮಂ ಸುಖಮ್' ಎಂಬುದರಿಂದಲೂ ವಿಷ್ಣುವೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ	೪೪೪
ಪರಮಾತ್ಮನು ಅಪ್ರಕೃತನಲ್ಲವೇ ?	೪೪೪
ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಪರಮಸುಖವೆನ್ನಲು ವಾಕ್ಯ ಯೋಜನೆ	೪೪೪
ದೂರಸ್ಥನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇಕೆ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಬೇಕು ?	೪೪೫
'ತಮೇದ ಭಾಂತಮ್' ಅನುಭಾತಿ ಸರ್ವಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಶೇಷದ ಬೆಂಬಲ	೪೪೫
ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವುದನ್ನು ಪರಿತ್ಯಾಗ ಮಾಡಲು ಕಾರಣ	೪೪೫
ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನೇಕೆ ಪರಿತ್ಯಾಗ ಮಾಡುವಿರಿ ?	೪೪೬
ಜ್ಞಾನಿಸುಖದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಜಗತ್ಪ್ರಭಾವಿತ್ವ ಇಲ್ಲ	೪೪೬
ಅನುಪಪ್ತಿಯಿಲ್ಲದಾಗ ದೂರಸ್ಥವಾದುದನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸಬಹುದು	೪೪೭

ವ್ಯವಹಿತಾನ್ವಯಕ್ಕೆ ಆಧಾರ	೪೪೭
ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳ ತೇಜಸ್ಸು ಭಗವದಧೀನ	೪೪೭
ಭಾವದೀಪ	
ನ್ಯಾಯವಿವರಣದ ಜೊತೆ ಭಾಷ್ಯದ ಅಧ್ಯಯನ	೪೪೮
ಜ್ಞಾನಿನರಿಗೆ ನಿರುಪಾಧಿಕ ಇಷ್ಟನೇ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ	೪೪೮
ಅನುಕೂಲವೇದನೀಯತ್ವವು ಉಭಯಸಾಕಾರ	೪೪೯
ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧನೆನ್ನಲು ಕಾರಣ	೪೪೯
ಸಂಗತಿಪರ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೪೫೦
ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ಸಮರ್ಥನೆ	೪೫೦
ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಿಂದ ವಿರೋಧ ಪರಿಹಾರ	೪೫೦
ವಿಜ್ಞಾನೀಯಾಮ್ ಎಂಬ ಲಿಪಿ ಪ್ರಯೋಗದ ಬಗ್ಗೆ	೪೫೦
ಅನಿರ್ದೇಶಿತ ಹಾಗೂ ಅಜ್ಞೇಯತ್ವಗಳು ಜ್ಞಾನಿಸುಬಿದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ	೪೫೨
ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹಮಾಣ್ಯ ಎಂಬುದನ್ನು ಅನುಪಂಗ ಮಾಡಬೇಕು	೪೫೨
'ಕಥಂ ನು ತತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ತತ್ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಬೇಕು	೪೫೪
ಜ್ಞಾನಿಸುಬಿದ ಗೃಹದೇವೇ ಇಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿತ	೪೫೪
'ಘೋರಾ ಸಂಪ್ರಸಾದಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಹೇಳದಂತೆ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು	೪೫೫
'ತತ್' ಎಂಬ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕ ಶ್ರುತಿಯು ಸಾವಕಾಶವಲ್ಲವೇ?	೪೫೫
ಯಾವುದು ಪ್ರಕೃತ ?	೪೫೬
'ಏಷ ಆತ್ಮಾ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಏತತ್ ಶಬ್ದದಿಂದ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಪರಾಮರ್ಶ	೪೫೬
ವ್ಯವಹಿತವಾದ ಪುಂಡರೀಕವನ್ನೇಕೆ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಿಲ್ಲ ?	೪೫೬
'ಆಕಾಶಾ ಚ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾಷ್ಯದ ಯೋಜನೆ	೪೫೭
ಸುಬಿಶ್ರುತಿಯು ಸಾವಕಾಶ	೪೫೭
ಶಾಶ್ವತವಾದ ಸುಖ ಯಾವುದ ?	೪೫೮
ಅನಿರ್ದೇಶಿತವು ಯಾರಲ್ಲಿದೆ ?	೪೫೮
ಬ್ರಹ್ಮನ ರೂಪವು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಿಂದ ವಿವಕ್ಷಿತವಲ್ಲವೇ ?	೪೫೮
'ಏಕೋ ವಪುಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಕ್ತನಾದ ವಿಷ್ಣು ಮೇರ ಆಲ್ಲವೇ ?	೪೫೯
ತತ್ಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ 'ಅನುಕೃತೇ' ಎಂಬ ಪದದ ಸ್ವಾರಸ್ಯ	೪೬೦
ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ನಮ್ಮ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೪೬೦
'ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೪೬೧
ಸನ್ನಿಧಿಯು ಯೋಗ್ಯತೆಗಿಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠ	೪೬೨
'ಪುತೇ' ಎಂಬುದನ್ನು ಕೇಷಪೂರಣ ಮಾಡಬೇಕು	೪೬೨
'ನಾರಾಯಣಪುರುಷ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಿಂದ ನಾರಾಯಣನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ	೪೬೨
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ	
'ಅಪಿ ಸ್ವಯಿಕ್ಯತೇ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೪೬೩
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ	
ಸಕಲ ಜಗತ್ಪ್ರಕಾಶಕ ತ್ರೀಪರಿಯೇ ಎನ್ನಲು ಗೀತೆಯ ಆಧಾರ	೪೬೪
ಅನಿರ್ದೇಶಿತಾದಿಗಳೂ ವಿಷ್ಣುಮಾತ್ರ ನಿಷ್ಠೆ	೪೬೫

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ	
'ಮಾಮಕಂ' ಎಂಬುದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೪೬೬
ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ	
'ಸೂರ್ಯಾದಿತೇಜೋನಿಯಾಮಕತ್ವ', 'ಜಗತ್ ಭಾಸಕತ್ವ' ಎಂಬೆರಡು ಲಿಂಗಗಳ ಸಮನ್ವಯ	೪೬೬
ಪ್ರತಿಯ ಜೊತೆ ಸ್ವತಿಯ ಆಧಾರ	೪೬೭
ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ಮಧುವೇ ಇಲ್ಲ	೪೬೭
ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ	೪೭೦
ಧಾಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ವರೂಪ ಎಂದರ್ಥ	೪೭೦
ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನೇಕೆ ವಿವಕ್ಷಿಸಬಾರದು ?	೪೭೦
ಅನುಕೂಲೈಗೌ ಗೃಹಗಮಾಗವಾದ ಸುಖ ಎಂದರೆ ಯಾವುದು ?	೪೭೧
'ವಿಕೋ ಮಕೇ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲು	
ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗಳಿಗೆ ಫಲವಿಲ್ಲ ?	೪೭೨
ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಗನೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು	೪೭೩
ಭಾವದೀಪ	
ಪ್ರತಿಯ ಜೊತೆ ಸ್ವತಿಯ ಸಮುಚ್ಚಯ	೪೭೪
'ಅಪಿ' ಪದದಿಂದ ಎರಡು ಲಿಂಗಗಳ ಸಮುಚ್ಚಯ	೪೭೪
'ಕಿಂಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯ ಸೂತ್ರದ 'ಅಪಿ' ಪದಾರ್ಥ	೪೭೫
ಮೂರನೆಯ ಲಿಂಗವೂ ಅಪಿಶಬ್ದದಿಂದ ಸಮುಚ್ಚಿತ	೪೭೫
'ನಚ ಮಂತವ್ಯಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ ವ್ಯಾವರ್ತವಾದ ಶಂಕೆ	೪೭೫
ಮೂರು ತತ್ಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದು ?	೪೭೬
ಮೂರುಲಿಂಗಗಳು ಪ್ರಕೃತ	೪೭೬
ಪುಲಿಂಗನಿರ್ವಹಣಕ್ಕಾಗಿ 'ಯಸ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆ	೪೭೭
ಪುಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಸನ್ನಿಹಿತಪರತ್ವ ಸಮರ್ಥನೆ	೪೭೭
'ಯಸ್ಯ' ಎಂಬುದರ ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಅನಿವಾರ್ಯವೇ ?	೪೭೭
ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸಿದರೆ ಮತ್ತೊಂದು ಬಾಧಕ	೪೭೮
ಜ್ಞಾನಿಸುಖದಲ್ಲಿ ಪರಮತ್ವವಿಲ್ಲವೆನ್ನಲು ವರಾಹ ಪುರಾಣ	೪೭೮
ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಸಮನ್ವಯಕ್ಕೆ ಸಾಧಕವಿದ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲ	೪೭೯
ತಂತ್ರದೀಪಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಅನುಕೃತ್ಯಧಿಕರಣದ ಸೂತ್ರಗಳು	೪೮೦
ಅಧಿಕರಣದ ಸಮನ್ವಯ	೪೮೦
'ತಸ್ಯ' ಎಂಬ ಪದದ ಆವೃತ್ತಿಯ ಜೊತೆ ಸೂತ್ರಾರ್ಥ	೪೮೧
ಸೂತ್ರದ 'ತಸ್ಯ' ಪದವು ಪ್ರತಿ ಪ್ರತೀಕ	೪೮೨
ವಿಷ್ಣುವೇ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹಮಾಗ	೪೮೩
'ಅನುಕೃತೇಃ' ಎಂಬ ಪದ ಪ್ರಯೋಗದ ಸ್ವಾರಸ್ಯ	೪೮೩
'ತಸ್ಯ ಅನುಕೃತೇಃ' ಎಂದು ಹೇಳಲು ಕಾರಣ ?	೪೮೪
ಮೂರು ಲಿಂಗಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಎನ್ನಲು ಪ್ರತಿ-ಸ್ವತೀಗಳು	೪೮೪
ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಲಿಂಗಗಳು	೪೮೫
ಸ್ವತಿಯನ್ನು ಕಂಠತಃ ಹೇಳಿ, ಪ್ರತಿಯನ್ನೇಕೆ ಸಮುಚ್ಚಯ ಮಾಡಿದರು ?	೪೮೫

ಮತ್ತೊಂದು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾನ
ಅದ್ವೈತಮತ ಹಾಗೂ ರಾಮಾನುಜಮತದಲ್ಲಿ ಅನುಕೃತ್ಯಧಿಕರಣ

೪೮೫

೪೮೬

ವಾಮನಾಧಿಕರಣ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ	
'ಶಬ್ದಾದೇವ ಪ್ರಮಿತಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೪೯೬
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ	
ಜಗದ್ಗುರು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ	೪೯೭
ವಾಮನಶಬ್ದದಿಂದ ಈಶಾನ ಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯ	೪೯೭
ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೇ ವಾಮನಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದ್ದರಿಂದ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ	೪೯೮
ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ವಾಮನನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ	೪೯೯
ಲಿಂಗವು ಶ್ರುತಿಗಿಂತ ಪ್ರಬಲವಲ್ಲ	೫೦೦
ಸ್ಥಾನದ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಬಲ್ಯ ದೌರ್ಬಲ್ಯ ವಿಚಾರ	೫೦೦
ಪ್ರಾಣಶಬ್ದದಿಂದಲೂ ವಿಷ್ಣುವೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ	೫೦೧
ಸತ್ವಕದೀಪಾವಳಿ	
ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಲ್ಲಿರುವ ಲಿಂಗಗಳು	೫೦೨
'ಕುವಿದಂಗ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯ ಅರ್ಥ	೫೦೩
ನಿದಿಧ್ಯಾಸನಕ್ಕೆ ಯಾರು ವಿಷಯ ?	೫೦೩
ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಲಿಂಗವು ವಿಷ್ಣುಶ್ರುತಿಗಿಂತ ದುರ್ಬಲ	೫೦೩
ಚೈವಿನ ಋಷಿಗಳು ಹೇಳಿದ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಬಲ್ಯ ವಿಚಾರ	೫೦೪
ಸ್ಥಾನದ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿಯೂ ಅದನ್ನೇ ಹೇಳಿದೆ	೫೦೪
ಈಶಾನಶಬ್ದದಿಂದ ವಿಷ್ಣುಪ್ರತಿಪಾದಕವೆನ್ನಲು ಬಾಧಕವಿಲ್ಲ	೫೦೪
ತತ್ವಪ್ರದೀಪ	
ವಿಷ್ಣುವಿನ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕು	೫೦೫
ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳ ಉಪಾಸನೆಗೆ ಯಾರು ವಿಷಯ ?	೫೦೫
ಮಧ್ಯಮಪ್ರಾಣನು ಉಪಾಸ್ಯನೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ	೫೦೬
ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೇ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನೆನ್ನಲು ಸಂವಾದಿ ಪ್ರಮಾಣ	೫೦೬
ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಲ್ಲಿ ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವ	೫೦೭
ಕುವಿದಂಗ ಎಂಬ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ	೫೦೫
ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಾದಿಗಳ ಲಕ್ಷಣ	೫೦೬
ಸಮಾಖ್ಯೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಒಂದು ವಿಮರ್ಶೆ	೫೦೮
ಶ್ರುತಿ	೫೦೯
ಲಿಂಗ	೫೦೯
ವಾಕ್ಯ	೫೨೦
ಪ್ರಕರಣ	೫೨೦
ಸಮಾಖ್ಯಾ	೫೨೦

ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳ ಲಕ್ಷಣ	೫೨೦
ನಿರವಕಾಶವೇ ಪ್ರಬಲ	೫೨೦
ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ	
ಅಧಿಕರಣ ಸಂಗತ್ಯಾದಿ ವಿಚಾರ	೫೨೧
ಈಶಾನಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಯೇ ಜಿಜ್ಞಾಸು	೫೨೨
'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಷಯವಾಕ್ಯ	೫೨೨
ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಹಾಗೂ ಉಪಾಸನೆ ಎರಡೂ ಒಂದೇ	೫೨೨
ಉಪಾಸನೆಯು ಎರಡು ವಿಧ	೫೨೨
ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತತ್ತ್ವ ವಿಷಯನಾದ ಈಶಾನನೇ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ವಿಷಯ	೫೨೨
ಅಧಿಕರಣದ ಸಂದೇಹ	೫೨೪
ಗರ್ಭಸ್ಥಾವದಿಂದಲೇ ರುದ್ರನು ವಿವಕ್ಷಿತನಲ್ಲ	೫೨೪
ಯುಕ್ತಬದ್ಧವಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ	೫೨೪
ವಾಯುದೇವನೇ ಈಶಾನನೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ	೫೨೫
ಈಶಾನಶಬ್ದಕ್ಕೆ	೫೨೫
ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವವು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನದ್ದೇ ಲಿಂಗ	೫೨೫
ಪ್ರಾಣನಲ್ಲಿ ಇರುವ ಮಧ್ಯಮತ್ವ ಧರ್ಮ	೫೨೬
ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತತ್ತ್ವ ವಾಯುದೇವನಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆ	೫೨೬
'ಈಶಾನ' ಎಂದರೆ ವಾಯುದೇವರೇ ?	೫೨೬
ವಿಷ್ಣುಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತತ್ತ್ವ ಇದು ಎರುದ್ಧವಲ್ಲ	೫೨೭
ಮೋಕ್ಷಬಿಟ್ಟು ಇತರ ಪ್ರಯೋಜನ ದೇವತೆಗಳಿಗಿಲ್ಲ	೫೨೭
ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೋಸ್ಕರ ವಿಷ್ಣುವೇ ಜಿಜ್ಞಾಸು ಎಂಬುದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ	527
'ಕುವಿದಂ' ಎಂಬ ಮಂತ್ರದ ಅರ್ಥ	೫೨೭
ವಾಮನಶ್ರುತಿಯ ಬಲದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಈಶಾನನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ	೫೨೮
ಅಂಥ ವಿಷ್ಣುವೇ ಜಿಜ್ಞಾಸು	೫೨೮
ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ವಾಮನಶಬ್ದವು ನಿರವಕಾಶ	೫೨೯
ಶಬ್ದಾದೇವ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಅವಧಾರಣದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೫೨೯
ವಾಕ್ಯ, ಪ್ರಕರಣ, ಸ್ಥಾನ, ಸಮಾಖ್ಯಾ ಇವುಗಳ ಅರ್ಥ	೫೨೯
ಶ್ರುತಿಯೇ ಸರ್ವಶ್ರೇಷ್ಠ	೫೩೦
ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಾಕ್ಯವು ದುರ್ಬಲ	೫೩೦
ಪ್ರಕರಣವು ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ದುರ್ಬಲ	೫೩೦
ಪ್ರಕರಣಕ್ಕಿಂತಲೂ ಸ್ಥಾನವು ದುರ್ಬಲ	೫೩೧
ಮುಂದಿನ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗಿಂತ ಹಿಂದಿನ ಪ್ರಮಾಣಗಳು ಶ್ರೇಷ್ಠ	೫೩೧
ಮುಂದಿನ ಪ್ರಮಾಣಗಳು ಬಾಧಿತವೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಬೇಕು	೫೩೨
ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ಬಾಧೆ	೫೩೨
ಜೈಮಿನಿಗಳು ಹೇಳಿದ ಸೂತ್ರ	೫೩೨
ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿದ ಪ್ರಾಬಲ್ಯ ತಾರತಮ್ಯ	೫೩೩
ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳೇ ಅರ್ಥನಿಶ್ಚಯಕ	೫೩೩

ವಿಶ್ವತಪಸ್ಸಾರ್ಥವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸುವುದು ಹೇಗೆ ?	೫೩೩
ಎಂದೇಕೆ ವಿವಕ್ಷಿಸಿದ್ದಾರೆ ?	೫೩೪
ಅನೇಕ ಲಿಂಗಗಳು ಸೇರಿದಾಗ ಶ್ರುತಿಯು ಬಾಧಕವಾಗುತ್ತದಲ್ಲವೇ ?	೫೩೫
ನಿರವಕಾಶಶ್ರುತಿಯು ಸಾವಿರ ಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸುತ್ತದೆ	೫೩೫
ಪ್ರಾಣಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಯುಶಬ್ದವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು	೫೩೫
ಭಾವದೀಪ	
ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣವಾದುದಿಂದ ಉಭಯಸಾಧಾರಣ್ಯ ಸಮರ್ಥನೆ	೫೩೬
ಈಶಾನ್ ಶಬ್ದವು ವಾಯು ಹಾಗೂ ವಿಷ್ಣು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧ	೫೩೮
ಮೂರನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಈ ಅಧಿಕರಣವು ಸಂಗತ	೫೩೮
ಉಪಾಸನಾವಾಕ್ಯದ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲು ಕಾರಣ	೫೩೮
'ವಿಶ್ವೇದೇವಾಃ' ಎಂದಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದ್ದರೆ ಸಾಕುತ್ತದಲ್ಲವೇ ?	೫೩೯
ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರದ್ದು	೫೩೯
'ಈಶಾನ್' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಅನುಷಂಗ ಮಾಡಬೇಕು	೫೪೦
ಸಕಲೋಪಾಸ್ಯತ್ವವು ವಾಯುದೇವರಲ್ಲಿದೆ	೫೪೦
ಉಳಿದವರಲ್ಲಿ ಈ ಲಿಂಗವಿಲ್ಲ	೫೪೦
ವಾಮನನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಪ್ರೇರಕತ್ವಾದಿಗಳು ಪ್ರತೀಕವಾಗಿಲ್ಲ	೫೪೦
'ಮಧ್ಯೇ ವಾಮನಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾನ	೫೪೦
ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಾದಿಗಳು	೫೪೨
'ವಿವಮೇವೈಷ ಪ್ರಾಣಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯತ್ರಯಗಳು	೫೪೨
'ಉದ್ವೃಂ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದರೆ ಉಪಯೋಗ	೫೪೨
'ಉದ್ವೃಂ ಪ್ರಾಣಮುನ್ನಯತಿ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳು	
ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸಮಸ್ತಯವಾಗುತ್ತದೆ	೫೪೩
ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿರುವ 'ವಿವಂ' ಪದದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೫೪೩
ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರು ಮಾಡುವ ಆಜ್ಞೆಯ ಕ್ರಮ	೫೪೩
ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರನ್ನು ಯಾರೂ ಸಂಹರಿಸುವುದಿಲ್ಲ	೫೪೪
ಏಕೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣರೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರು	೫೪೪
ಮತ್ತೊಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೫೪೫
'ವಿಶ್ವೋದೇವ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಅವಧಾರಣೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೫೪೫
'ಅಂಗಾವಬದ್ಧಾಸ್ತು' ಎಂಬುದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೫೪೫
ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವನ್ನು ಏಕೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ?	೫೪೫
ಸಕಲ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಭಾಷ್ಯಾರೂಢ	೫೪೬
'ಕುವಿದಂಗ' ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಉಪಾಸ್ಯತ್ವ	೫೪೬
ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿರುವ ಕುವಿದಂಗ ಮಂತ್ರ	೫೪೬
ಬಾಧಿತಾಯ ಎಂಬುದರ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ	೫೪೬
ಕುವಿದಂಗ ಎಂಬ ಮಂತ್ರವು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣ ಪರ	೫೪೭
'ವಿಷ್ಣುರೇವ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ಪೀಠಿಕೆ	೫೫೦
ವಾಮನಶ್ರುತಿಯು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ನಿರವಕಾಶ	೫೫೦

ವಾಮನ ಶಬ್ದದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿ	೫೫೧
ಜಿಜ್ಞಾಸಾ ನಿಯಮದ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಏನು ಉತ್ತರ ?	೫೫೪
ಪ್ರಮಿತ ಪದದಿಂದ ತಿಳಿಯುವ ಮೂಲ	೫೫೪
ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಏಕಕಾರದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೫೫೪
ಪ್ರತಿಗೆ ನಿರವಕಾಶತ್ವ ಹೇಳಿದ್ದು ಅಭ್ಯುಚ್ಚಯಕ್ಕಾಗಿ	೫೫೫
ವಾಕ್ಯಾದಿಗಳ ಲಕ್ಷಣ	೫೫೫
ಪ್ರತಿಯ ಲಕ್ಷಣ	೫೫೬
ಲಿಂಗದ ಲಕ್ಷಣ	೫೫೬
ಪ್ರತಿಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ಅನಂತತ್ವಲಿಂಗ	೫೫೭
'ಶ್ರೀಶ್ಚ ತೇ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ಲಿಂಗ	೫೫೭
ನಿರಾಕಾಂಕ್ಷತವೆಂದರೇನು ?	೫೫೭
ಎರಡು ಬಗೆಯ ವಾಕ್ಯಗಳ ಬಗ್ಗೆ	೫೫೮
ಸ್ವಾಂತರ್ಯವಾದ ಪದಗಳಿಂದಲೇ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಯ	೫೫೮
ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೇ ಏಕಲ್ಪ	೫೫೮
'ಅಮೃತಕ್ಕೈಷ ಸೇತು' ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿರ್ಣಯವಾಗದ ವಿಷಯ	೫೫೯
ಎರಡನೆಯದಕ್ಕೆ ದೃಷ್ಟಾಂತ	೫೫೯
ಪ್ರಕರಣದ ಲಕ್ಷಣ	೫೫೯
ಸ್ಥಾನದ ಲಕ್ಷಣ	೫೬೦
ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆ	೫೬೦
ಸಮಾಖ್ಯಾ ಲಕ್ಷಣದ ಬಗ್ಗೆ	೫೬೧
ಸಮಾಖ್ಯೆಯು ಎರಡುವಿಧ	೫೬೧
ಎರಡು ಬಗೆಯ ಸಮಾಖ್ಯೆಗಳಿಗೆ ಉದಾಹರಣೆ	೫೬೧
ಪ್ರತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದು ಪ್ರಬಲ ?	೫೬೨
ಪ್ರತಿಗೀತ ಲಿಂಗವು ದುರ್ಬಲವೆನ್ನಲು ಕಾರಣ	೫೬೨
ವಾಮವಾಧಿಕರಣವೇ ಉದಾಹರಣೆ	೫೬೩
ಪ್ರತಿಯು ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತ ಪ್ರಬಲ	೫೬೩
ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ಲಿಂಗವೇ ಪ್ರಬಲವೆನ್ನಲು ಕಾರಣ	೫೬೪
ಎಲ್ಲಾ ವಾಕ್ಯಗಳು ವಿಪುಪರ	೫೬೪
ಪ್ರತ್ಯಾದಿಗಳು ವಿಪುಪೋಚ್ಚನನೇ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ	೫೬೫
ವಾಕ್ಯ ಹಾಗೂ ಪ್ರಕರಣಗಳಲ್ಲಿರುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸ	೫೬೬
ಸ್ಥಾನವು ಪ್ರಕರಣಾದಿಗಳಿಗಿಂತ ದುರ್ಬಲವೆನ್ನಲು ಕಾರಣ	೫೬೭
ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣವು ಅತ್ಯಂತ ದುರ್ಬಲವೆನ್ನಲು ಕಾರಣ	೫೬೭
ಅಂತರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯು ದುರ್ಬಲವೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳಿದರು ?	೫೬೮
'ವಿವಮಾಗಮನಿರ್ಣಯಃ' ಎಂಬುದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೫೬೮
ಆಗಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ನಿರ್ಣಯಕಲಿಂಗಗಳು	೫೬೮
'ಲಿಂಗಂ ತಾತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯೇ' ಎಂಬುದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೫೬೯
ಪ್ರತಿಲಿಂಗಾದಿಗಳ ಬಗ್ಗೆ ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಚಿನ ವಿಚಾರ	೫೬೯

ಸ್ವತಂತ್ರರಾಗಿ ಈ ತಾತ್ಪರ್ಯವು ವಿವರಿಸಿತು	೫೭೦
ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಮಾಣದ ಆಧಾರದಲ್ಲಿ	೫೭೦
ಪ್ರತಿಲಿಂಗಾದಿಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ವಿಚಾರ	೫೭೦
ಜೈಮಿನಿ ಋಷಿಗಳಿಗೂ ಇದು ಸಮ್ಮತ	೫೭೦
'ತವಾಹ ಜೈಮಿನಿ:' ಎಂಬುದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ	೫೭೦
ಭಕ್ತಪಾದದ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ	೫೭೨
'ಪ್ರತಿಲಿಂಗವಾಕ್ಯಾನಾಮ್' ಎಂಬ ಟೀಕೆಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೫೭೨
ಉಪಕ್ರಮೋಪಸಂಹಾರ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಯದ ಕ್ರಮ	೫೭೩
ನಿರಾಕಾಂಕ್ಷಪದವನ್ನು ವಾಕ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗದು	೫೭೩
ಲಿಂಗವು ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಪ್ರಬಲವೆನ್ನಲು ಕಾರಣ	೫೭೪
'ಶ್ರೀಶ್ವತೇ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಲಿಂಗತ್ವವನ್ನು ಎಕೆ ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಯಿತು ?	೫೭೪
'ಅನಂತ:' ಎಂಬುದೇ ಲಿಂಗವಾಗಿದೆ	೫೭೫
'ಊರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರಾಣಮುನ್ಮಯಿತಿ' ಎಂಬುದೂ ಕೂಡ ಲಿಂಗರೂಪವಾಗಿದೆ	೫೭೫
ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಸಾವಕಾಶತ್ವವನ್ನೇಕೆ ಹೇಳುವರು ?	೫೭೫
ಪ್ರಾಬಲ್ಯವು ಎರಡು ವಿಧ	೫೭೬
ಸ್ವಭಾವತಃ ಬಲಿಷ್ಠವಾದುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯ	೫೭೬
ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಮಿತ ಪದದಿಂದ ತಿಳಿಯುವ ಪ್ರಮೇಯ	೫೭೬
ಮಹಾಯೋಗವೃತ್ತಿಯಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಸಮನ್ವಯ	೫೭೭
ವಾಮನಶ್ರುತಿಯು ನಿರದಕಾರವಾಗಿದೆ	೫೭೭
'ಮಧ್ಯೇ ವಾಮನಂ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಬೇರೆಯವರಲ್ಲಿ ಕೂಡದು	೫೭೭
ಕುವಿದಂಗೆ ಶ್ರುತಿಯು ವಾಯುಪ್ರತಿಪಾದಕವಲ್ಲ	೫೭೮
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ	
'ಹೃದೈಕೇಯಾ ತು ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರತಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೫೮೦
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ	
ವೃದ್ಧಿಯವು ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವಾದ್ದರಿಂದ ಈಶಾನನಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣ	೫೮೦
ಮನುಷ್ಯರಷ್ಟೇ ಉಪಾಸನೆಗೆ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು	೫೮೦
ಈಶಾನನಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠ ಪರಿಮಾಣ	೫೮೩
ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥದ ಒಂದು ತುಣುಕಷ್ಟೇ ನಮಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟ	೫೮೪
ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ	
ಸರ್ವಗತನಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠ ಪರಿಮಾಣ ಹೇಗೆ ?	೫೮೫
'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರ:' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ಮಾತ್ರ' ಪದದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೫೮೫
ಭಗವಂತನಿಗೆ ಅನಂತಮೂರ್ತಿಗಳಿರುವುದರಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ	೫೮೬
ಸಾನ್ನಿಧ್ಯದಿಂದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೂಡಿಸಬಹುದೇ ?	೫೮೬
ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವೆಂದರೇನು ?	೫೮೬
ಉಳಿದ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠವಿಲ್ಲದಿದ್ದಾಗ ಹೇಗೆ ?	೫೮೭
ಎರಡು ವಿಶಲ್ಪಗಳಿಗೆ ಉತ್ತರ	೫೮೭
ಆಯಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನೊಪ್ಪಬೇಕು	೫೮೭

ಪುರುಷನಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠವೇ ಇಲ್ಲದಿದ್ದಾಗ !

೫೮೮

ಈಶಾನ್ಯನಾದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಜಿಜ್ಞಾಸುನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ
ಭಾವದೀಪ

೫೮೮

ಲಿಂಗಗಳ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ವಿನಾಯಿತು ?

೫೮೯

'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ಯೋಕ್ತೇಃ' ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥ

೫೮೯

'ಸರ್ವಗತತ್ವಾತ್' ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥ

೫೮೯

ಪರಮಾತ್ಮನು ಅಣುತ್ವರೂಪನೇ ?

೫೯೦

ಅಣುತ್ವ ಮಹತ್ವಗಳೆರಡೂ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿದೆ

೫೯೦

ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ಮಾತ್ರ' ಪದದ ಅರ್ಥ

೫೯೦

ಹೃದಯಪದದಿಂದ ತಿಳಿಯುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ

೫೯೦

ಹೆಚ್ಚಿನ ವಿಚಾರ ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ

೫೯೦

ಕಾಣಿಕೆಯನ್ನು ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ ಭಾಷ್ಯ

೫೯೦

ಭಗವದ್ಗೋಷ್ಠಿವಿಶೇಷವೇ ಅಂಗುಷ್ಠ ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳದ್ದು

೫೯೨

ಶಕ್ತಿ ವ್ಯಕ್ತಿರೂಪದಿಂದ ವಿರೋಧ ಪರಿಹಾರ

೫೯೨

ಸಾನ್ನಿಧ್ಯದಿಂದ ದೃಷ್ಟಿಯೋಗವನ್ನು ಕೂಡಿಸಬೇಕು

೫೯೩

ಆನಂದಯಮಯಾಧಿಕರಣದಂತೆ ಮತ್ತೊಂದು ಪರಿಹಾರ

೫೯೩

ಭೇದವ್ಯಪರೇಶವನ್ನು ಹೇಗೆ ಕೂಡಿಸಬೇಕು ?

೫೯೩

ಕೆಲವರ ಆಕ್ಷೇಪ ಹಾಗೂ ಸಮಾಧಾನ

೫೯೩

ಕರ್ಮನಿರ್ಣಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ವಿವಿಕ್ತ

೫೯೪

ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ವ್ಯರ್ಥವೇ ?

೫೯೪

ಇದುವೇ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣ ಹೇಗೆ ?

೫೯೫

'ಅಂಗುಷ್ಠೇಭಾವೇತಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ಅಪಿ' ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವೇನು ?

೫೯೫

ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳ ಒಟ್ಟು ಅಭಿಪ್ರಾಯ

೫೯೫

ಈಶಾನಪದವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಕೆಲವರ ಆಕ್ಷೇಪ

೫೯೬

ಪ್ರಮಿತಾದಿ ಪದಗಳಿಗೆ ಅಸ್ವಾರಸ್ಯವಿದೆ ಎಂದು ನಿರಾಕರಣೆ

೫೯೬

ತಂತ್ರದೀಪಿಕೆಯಲ್ಲಿ ದಹರಾಧಿಕರಣದ ಸೂತ್ರಗಳು

೫೯೮

'ಈಶಾನ' ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕವಿಲ್ಲದ ಸಮನ್ವಯಕ್ಕಾಗಿ ವಾಮನಾಧಿಕರಣ

೫೯೮

ಪ್ರಮುಖ ಪದದಿಂದ ತಿಳಿಯುವ ನಿರವಕಾಶತ್ವ

೫೯೯

ಹೃದಯವೇಷಯಾ ಎಂಬುದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

೫೯೯

ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ತಪ್ಪಲ್ಲ ?

೬೦೦

'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಮನುಷ್ಯರ ವಿವಕ್ಷೆಯಿಂದ

೬೦೦

ಅದ್ವೈತಮತ ಹಾಗೂ ರಾಮಾನುಜಮತದಲ್ಲಿ ವಾಮನಾಧಿಕರಣ

೬೦೦

ರಾಯರ ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಕಾಂತಿ ತುಂಬದೆ
ದಿನಕರ, ನಿಶಾಕರ, ಉಷ್ಣಕರರ ಪ್ರಕಾಶವೇನು, ಗ್ರಹಗಳೇನು,
ಅಗಣಿತ ನಕ್ಷತ್ರಗಳೇನು, ಮಿಂಚುಗಳ ಸಮೂಹವೇನು,
ಮುತ್ತು ರತ್ನ ಪವಳಾದಿಗಳ ರಾಶಿಗಳೇನು,
ಎಲ್ಲದರ ಒಟ್ಟೂ ಕಾಂತಿಯನ್ನೂ ಮೀಲಿದೆ.
ಈ ಎಲ್ಲಾ ಬೆಳಕುಗಳೂ ಅನಂತ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತೋರಬಲ್ಲವು.

ರಾಯರ ಅಂತರಂಗದ ಬೆಳಕು
ಅನಂತಾನಂತ ಕಲ್ಯಾಣಗುಣೈಕಧಾಮನ
ಚರಣ ಕಮಲವ ತೋರುವುದು !!
ಇಂದು ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರ ಗುರುನಾರ್ವಾಭೌಮರ
ಅಮೃತಮಯಕೃತಿಗಳಿಂದ ಫಲಗಚುಂಟಾಗಿ
ಮದ್ದಸಿದ್ಧಾಂತವೆಂಬ ಮಹಾವೃಕ್ಷವು ಸೊಬಗಿನಿಂದ ಕಂಗೊಳಿಸುತ್ತಿದೆ.

ಸ್ತೂತಿ :- ಗುರುಗುಣಸ್ತವನ

ಪ್ರಕಾಶನ

ಶ್ರೀ ಗುರುನಾರ್ವಾಭೌಮ ಸಂಶೋಧನ ಮಂದಿರ

ಬೆಂಗಳೂರು ಶ್ರೀಮನ್ಮದ್ವಾಚಾರ್ಯ ಮೂಲಮಹಾಸಂಸ್ಥಾನ

ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿರವರ ಮಠ

ಮಂಜ್ರಾಲಯ - 518 345 (ಆಂಧ್ರ ಪ್ರದೇಶ)